AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ayşe ULUSOY DERİN

ELMALI İLÇESİNİN MİRAS TURİZMİ POTANSİYELİ VE PLANLAMA YAKLAŞIMLARI

Coğrafya Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2025

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ayşe ULUSOY DERİN

ELMALI İLÇESİNİN MİRAS TURİZMİ POTANSİYELİ VE PLANLAMA YAKLAŞIMLARI

Danışman
Prof. Dr. Cemali SARI

Coğrafya Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2025

Akdeniz Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Ayşe ULUSOY DERİN'in bu çalışması jürimiz tarafından Coğrafya Ana Bilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. Kadir TEMURÇİN	(İmza)
Üye (Danışmanı)	: Prof. Dr. Cemali SARI	(İmza)
Üye	: Prof. Dr. Abdullah UĞUR	(İmza)
Üye	: Doç. Dr. Halil HADİMLİ	(İmza)
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Tahsin ŞAHİN	(İmza)

Tez Başlığı: Elmalı İlçesi'nin Miras Turizmi Potansiyeli ve Planlama Yaklaşımları

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 18/ 06 /2025

Mezuniyet Tarihi : 24/07/2025

(İmza)

Prof. Dr. Seda BAYRAKTAR

Müdür

AKADEMİK BEYAN

Doktora Tezi olarak sunduğum “Elmalı İlçesi’nin Miras Turizmi Potansiyeli ve Planlama Yaklaşımları” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımca yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Ayşe ULUSOY DERİN

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Ayşe ULUSOY DERİN
Öğrenci Numarası	20195276001
Anabilim Dalı	Coğrafya
Programı	Doktora
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Cemali SARI
Doktora Tez Başlığı	Elmalı İlçesi'nin Miras Turizmi Potansiyeli ve Planlama Yaklaşımları
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	
Rapor Tarihi	
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: % 14 Alıntılar dahil: % 19

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 714 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır.
Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:
(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise:
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım.
( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise:
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

Danışman Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Cemali SARI

İmza

İ Ç İ N D E K İ L E R

TABLOLAR LİSTESİ ..... **ix**
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ ..... **x**
HARİTALAR LİSTESİ ..... **xv**
KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xvi**
ÖZET ..... **xvii**
ABSTRACT ..... **xix**
ÖNSÖZ ..... **xxi**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
ARAŞTIRMANIN GENEL ÇERÇEVESİ VE YÖNTEMİ

1.1. Araştırma Sahasının Yeri ve Sınırları 8
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi 9
1.3. Araştırmanın Metodu 11
1.4. Araştırma ile İlgili Daha Önce Yapılmış Çalışmalar 15
1.5. Araştırma Sahasının Beşeri Coğrafya Özellikleri 23
1.5.1. Elmalı İlçesi'nin Beşeri Coğrafya Özellikleri 23
1.5.1.1. Yerleşme 24
1.5.1.1.1. Yerleşmenin Tarihsel Gelişimi 31
1.5.1.2. Nüfus 36
1.5.1.3. Tarım 41
1.5.1.4. Hayvancılık 46
1.5.1.5. Ormancılık 50
1.5.1.6. Madencilik 52
1.5.1.7. Ticaret 52
1.5.1.8. Sanayi 55
1.5.1.9. Turizm 59
1.5.1.9.1. Doğal Turistik Kaynaklar 59
1.5.1.9.2. Beşerî Turistik Kaynaklar 63

İKİNCİ BÖLÜM
KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kültür Kavramının Tanımı ve Özellikleri 72
2.2. Kültür Turizmi 75
2.2.1. Kültür Turizminin Tarihi Gelişimi 85
2.2.2. Kültür Turizmi Coğrafya İlişkisi 86
2.2.3. Kültür Turizmi Motivasyon Araçları 87
2.3. Kültürel Miras 88
2.3.1. Kültürel Mirasın Önemi 101
2.4. Turizm ve Kültürel Miras İlişkisi 106
2.4.1. Turizm ve Kültürel Miras Arasındaki Olumlu İlişkiler 108
2.4.2. Turizm ve Kültürel Miras Arasındaki Olumsuz İlişkiler 108
2.4.3. Turizm ve Kültürel Miras Arasındaki Dengeler 110
2.5. Miras Turizmi 111
2.5.1. Miras Turizmi Çeşitleri 120
2.5.1.1. Keder Turizmi 121
2.5.1.2. Endüstriyel Turizm 125
2.5.1.3. Soy-Sop Araştırma Turizmi 127
2.5.1.4. Edebi Miras Turizmi 129
2.5.1.5. Prehistorik Miras Turizmi 131
2.5.1.6. Arkeolojik Turizm 132
2.5.1.7. Su Altı Kültür Mirası ve Turizm 135
2.5.1.8. Tarihsel Turizm 136
2.5.1.9. Endüstriyel Miras ve Turizm 139
2.5.1.10. Askeri Turizm 140
2.5.1.11. İnanç Turizmi 141
2.5.1.12. Kırsal Miras ve Turizm 144
2.5.2. Miras Turizminin Gelişimi 146
2.5.3. Türkiye'de Miras Turizmine İlişkin Yapılan Çalışmalar 147
2.5.4. Kültürel Mirasın Turizme Yönelik Amaçları 147
2.5.5. Kültürel Miras Yönetimi ve Turizm Paydaşları 152
2.5.6. Dünya Mirasının Korunması 154
2.5.7. Dünya Miras Listesinde Türkiye 156

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ELMALI İLÇESİNİN MİRAS TURİZMİ POTANSİYELİ

3.1. Elmalı İlçesi'nde Somut Olmayan Kültürel Miras Öğeleri 158
3.1.1. Geleneksel El Sanatları 158
3.1.1.1. Helvacılık 162
3.1.1.2. Kalaycılık 164
3.1.1.3. Değirmencilik 166
3.1.1.4. Leblebicilik 168
3.1.1.5. Demircilik 170
3.1.1.6. Halı-Kilim Dokumacılığı 173
3.1.1.7. Bakırcılık 176
3.1.2. Festivaller ve Şenlikler 179
3.1.2.1. Tarihi Elmalı Yeşilyayla Yağlı Güreşleri 184
3.1.2.2. Yörük Göçü Şenliği 198
3.1.2.3. Pekmez Şenliği 208
3.1.3. Toplumsal Uygulamalar Törenler ve Ritüeller 213
3.1.3.1. Geleneksel Abdal Musa Sultan Anma Törenleri 213
3.1.3.2. Alevi Bektaşi Geleneği ve Semah 226
3.1.3.3. Ahilik 239
3.1.3.4. Kadir Gecesi Ritüelleri 242
3.1.4. Doğa ve Evrenle İlgili Bilgi ve Uygulamalar 245
3.1.4.1. Nevruz 245
3.1.4.2. Hıdırellez 254
3.1.5. Halk Oyunları 267
3.1.5.1. Arap Oyunu 269
3.1.5.2. Pıngıdık 270
3.1.5.3. Zekir Oyunu 271
3.1.5.4. Süt Bişti Oyunu 272
3.1.5.5. Arı Oyunu 273
3.1.6. Geleneksel Mutfak Kültürü 273
3.1.6.1. Söğle Tereyağı 282
3.1.6.2. Söğle Peyniri 285
3.1.6.3. Müğren Pekmezi 287
3.1.6.4. Susamlı Çörek Helvası 289

3.1.6.5. Ramazan Helvası 291
3.1.6.6. Gaziler Helvası 292
3.1.6.7. Höşmerim 293
3.1.6.8. Elmalı Leblebisi 294
3.1.6.9. Kızıl Sulu Et 297
3.1.6.10. Arabaşı Çorbası 298
3.1.6.11. Kölle 299
3.1.6.12. Arap Kadayıfı 300
3.1.7. Sahanın Miras Turizmine Değer Katan Önemli Şahsiyetleri 301
3.1.7.1. Kaygusuz Abdal 306
3.1.7.2. Abdülvehhab Ümmi 307
3.1.7.3. Eroğlu Nuri 308
3.1.7.4. Ümmi Sinan 308
3.1.7.5. İbrahim Bedrettin Elmalı 310
3.1.7.6. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır 311
3.1.7.7. Niyaz-i Mısri 312
3.1.7.8. Abdal Musa 313
3.1.7.9. Baltası Gedik 314
3.2. Elmalı İlçesi'nde Somut Kültürel Miras Öğeleri 315
3.2.1. Arkeolojik Alanlar 315
3.2.1.1. Antik Yerleşimler 334
3.2.1.1.1. Ayvasıl 334
3.2.1.1.2. Serkiz Alanı 335
3.2.1.1.3. Balboura 336
3.2.1.1.4. Khoma 337
3.2.1.1.5. Podalia 340
3.2.1.1.6. Yapraklı (Güğü) 343
3.2.1.1.7. İslamlar / Aytaş 344
3.2.1.1.8. Eskihisar 345
3.2.1.1.9. Terponella 346
3.2.1.2. Tümülüsler 346
3.2.1.2.1. Kızılbel Tümülüsü 346
3.2.1.2.2. Karaburun Tümülüsü 348
3.2.1.2.3. Bayındır Tümülüsleri 349

3.2.1.2.4. Müğren (Gölova) Tümülüsü....354
3.2.1.3. Höyükler....357
3.2.1.3.1. Karataş – Semayük....357
3.2.1.3.2. Hacımusalar Höyüğü (Khoma)....362
3.2.1.4. Anıt Mezarlar....364
3.2.1.4.1. Armutlu Kaya Mezarları....364
3.2.1.4.2. İslamlar / Aytaş Kaya Mezarları....367
3.2.1.5. Gilevgi ve Avşar (Afşar) Kaleleri....369
3.2.1.6. Roma Yolu (Cavlak Yolu)....373
3.2.1.7. Camiler....376
3.2.1.7.1. Ketenci Ömer Paşa Cami....377
3.2.1.7.2. Cami-i Cedit (Kütük Cami)....383
3.2.1.7.3. Eskihisar Eski Cami....384
3.2.1.7.4. Sinan-ı Ümmi Cami (Mescid-i Sinan Fakih)....386
3.2.1.7.5. Tahtamescit Cami-Yenicami (Mescid-i Kadı Mustafa)....387
3.2.1.7.6. Kesik Minare (Eski Cami-Cam-i Atik)....389
3.2.1.7.7. Toklular Cami (Kerken Cami)....390
3.2.1.8. Zincirli Kaya....391
3.2.1.9. Türbeler....393
3.2.1.9.1. Vahab-i Ümmi Türbesi....395
3.2.1.9.2. Sinan-ı Ümmi Türbesi....397
3.2.1.9.3. Kilerci Baba Türbesi....398
3.2.1.9.4. Baltası Gedik Mahmut Baba Türbesi....398
3.2.1.9.5. Ahi Baba Türbesi....400
3.2.1.9.6. Yakup Dede Türbesi....401
3.2.1.9.7. Çoban Hamza Baba Türbesi....401
3.2.1.9.8. Budala Sultan ve Mestan Dede Türbesi....401
3.2.1.9.9. Abdal Musa Türbesi....402
3.2.2. Bey Hamamı (Ağalar Hamamı)....406
3.2.3. Çatalçeşme....410
3.2.4. Helvacılar ve Bakırcılar Çarşısı....411
3.2.5. Müzeler....414
3.2.5.1. Elmalı Müzesi....414
3.2.5.2. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Kent Müzesi....418

3.2.6. Yöresel Mimari 422
3.2.6.1. Tarihi Elmalı Evleri 431
3.2.6.2. Kandilzade Hasan Sıtkı Bey Konağı 438
3.2.6.3. Arı Serenleri 442
3.2.6.4. Tahıl Ambarları 449
3.2.6.4.1. Beyler Tahıl Ambarları 459
3.2.6.4.1.1. Ahmet Subaşı Ambarı 461
3.2.6.4.1.2. Akif Bayram Ambarı 461
3.2.6.4.1.3. Mehmet Baysarı Ambarı 462
3.2.6.4.1.4. Ramazan Sümer Ambarı 464
3.2.6.4.1.5. Salih Baysarı Ambarı 464
3.2.6.4.1.6. Yavuz Yetkin Ambarı 465
3.2.6.5. Çiftlikler 466
3.2.6.5.1. Hasan Subaşı Çiftliği 476
3.2.6.5.2. Salih Mehmet Subaşı Çiftliği 478
3.2.6.5.3. Tanal Ekolojik Tarım Çiftliği 479
3.3. Elmalı İlçesi'nde Doğal Miras Öğeleri 482
3.3.1. Elmalı Sedir Araştırma (Çamkuyusu) ve Çığlıkara Ormanı 485

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

4.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Yönelik Bulgular 502
4.2. Elmalı İlçesi Yöre Halkının Miras Turizmi Çekiciliğine Sahip Yerler Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Bulgular 507
4.3. Diğer Katılımcıların Elmalı İlçesi'ndeki Miras Turizmi Çekiciliğine Sahip Yerleri Ziyaret Sıklığına İlişkin Bulgular 509
4.4. Katılımcıların Sahadaki Etkinliklere Dair Bilinç Düzeylerine İlişkin Bulgular 510
4.5. Katılımcıların Sahadaki Etkinliklere Dair Görüşlerine İlişkin Bulgular 512
4.6. Yöre Halkının Elmalı Mutfağına İlişkin Farkındalık Durumlarına Yönelik Bulgular 514
4.7. Katılımcıların Elmalı Mutfağına İlişkin Farkındalık Durumlarına Yönelik Bulgular 516
4.8. Yöre Halkının Elmalı İlçesi'ndeki El Sanatlarını Bilinç Düzeylerine İlişkin Bulgular. 517

4.9. Yöre Halkının Elmalı İlçesi'ndeki El Sanatlarını Kullanma Sıklıklarına İlişkin Bulgular 518
4.10. Katılımcıların Miras Turizminin Gelişmesinde Etkili Olan Fırsatlara ve Güçlüklere İlişkin Bulgular 519

BEŞİNCİ BÖLÜM
ELMALI İLÇESİNDE MİRAS TURİZMİ PLANLAMASINA YÖNELİK EYLEM VE STRATEJİLERİN GELİŞTİRİLMESİ

5.1. Turizm Planlaması 524
5.1.1. Turizm Planlamasının Türleri 536
5.1.1.1. Büyüklüğü Bakımından Plan Türleri 536
5.1.1.2. Süresi Bakımından Plan Türleri 537
5.1.1.3. Kapsamı Bakımından Plan Türleri 538
5.1.2. Turizm Planlamasının Tarihsel Gelişimi 538
5.1.3. Türkiye'de Turizmin Gelişimi 541
5.1.4. Kalkınma Planlarında Turizm 544
5.1.4.1. Beşinci BYKP (1985-1989) 544
5.1.4.2. Altıncı BYKP (1990-1994) 544
5.1.4.3. Yedinci BYKP (1996-2000) 544
5.1.4.4. Sekizinci BYKP (2001-2005) 545
5.1.5. Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı 546
5.1.6. Kültürel Miras Yönetim Planı Çalışmaları 548
5.1.7. Tarihi Çevrelerde Turizm Planlaması 556
5.2. Elmalı İlçesi'nde Miras Turizmi Arzı 563
5.2.1. Ulaşım ve Erişilebilirlik 563
5.2.2. Konaklama ve Diğer Kolaylıklar 565
5.3. Elmalı İlçesi'nde Miras Turizmi Planlamasına Yönelik Eylem ve Stratejilerin Geliştirilmesi 567
5.3.1. Vizyon ve Politika 568
5.3.2. Amaç ve İlkeler 568
5.3.3. Eylem ve Stratejilerin Geliştirilmesi 569
5.4. Elmalı İlçesi'nde Miras Turizminde Kullanılmak Üzere Geliştirilen Rotalar 574
5.4.1. Elmalı İlçesi Arkeolojik Miras Rotası 575
5.4.2. Elmalı İlçesi Tarihsel Turizm Rotası 576

5.4.3. Agroturizm (Tarım Turizmi) Keşif Rotası....578
5.4.4. Abdal Musa Sultan İnanç Turizmi Rotası....579
5.4.5. Kuzey Likya Yolu (Roma Yolu) Naldöken Kırsal Miras Rotası....581
5.4.6. Manzaralı Yüksek Yaylalar Rotası....582

SONUÇ....585
KAYNAKÇA....619
EK 1- ANKET FORMU....677
ÖZGEÇMİŞ....685

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 Elmalı İlçesi'nde Adı Değiştirilen Yerleşmeler 30
Tablo 1.2 Elmalı İlçesi'nin Yıllara Göre Nüfus Durumu 40
Tablo 1.3 Elmalı İlçesi'ndeki Anıt Ağaçlar 52
Tablo 2.1 Kültürel Turizm Motivasyon Araçları 88
Tablo 2.2 Somut Kültürel Miras Kategorileri 97
Tablo 2.3 Miras Turizminin Temelleri 119
Tablo 3.1 Elmalı İlçesi'nin Doğal Bitki Örtüsünün Alansal Dağılımı 486
Tablo 3.2 Elmalı İlçesi'ndeki Anıt Ağaçlar ve Özellikleri 497
Tablo 4.1 Katılımcıların Demografik Özellikleri 502
Tablo 4.2 Katılımcıların İkamet Ettikleri Yerler 503
Tablo 4.3 Yöre Halkı ve Diğer Katılımcıların Demografik Özellikleri 505
Tablo 4.4 Elmalı İlçesi'ndeki Yöre Halkının Miras Turizmi Çekiciliğine Sahip Yerler Hakkındaki Görüşleri 507
Tablo 4.5 Diğer Katılımcıların Elmalı İlçesi'ndeki Miras Turizmi Çekiciliğine Sahip Yerleri Ziyaret Sıklığı 509
Tablo 4.6 Katılımcıların Sahadaki Etkinliklere Dair Bilinç Düzeyleri 511
Tablo 4.7 Katılımcıların Sahadaki Etkinliklere Dair Görüşleri 512
Tablo 4.8 Yöre Halkının Elmalı Mutfağına İlişkin Farkındalık Durumları 514
Tablo 4.9 Katılımcıların Elmalı Mutfağı Hakkındaki Görüşleri 516
Tablo 4.10 Yöre Halkının Elmalı İlçesi'ndeki El Sanatlarını Bilinç Düzeyleri 517
Tablo 4.11 Yöre Halkının Elmalı İlçesi'ndeki El Sanatlarını Kullanma Sıklıkları 518
Tablo 4.12 Katılımcıların Miras Turizminin Gelişmesinde Etkili Olan Fırsatlara ve Güçlüklere İlişkin Görüşleri 519
Tablo 5.1 Yıllara Göre Elmalı Müzesi Ziyaretçi Sayısı 567
Tablo 5.2 Eylem Planı 570

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1.1 Semahöyük-Karataş Mevkii Etrafı Surla Çevrili Eski Yerleşim Yeri 31
Fotoğraf 3.1 Elmalı İlçesi'ne Özgü Helva Çeşitlerinden Cevizli Ramazan Helvası ve Yaz Helvası 163
Fotoğraf 3.2 Helvacılar ve Bakırcılar Çarşısı'nda Bulunan Ahmet Millioğlu Dükkânı 163
Fotoğraf 3.3 Helvacılar ve Bakırcılar Çarşısı'ndaki Bir Helva İmâlathanesinden Görünüm 164
Fotoğraf 3.4 Kalaycılık Mesleğinin Son Temsilcilerinden Recep Öztekin 166
Fotoğraf 3.5 Eskihisar Mahallesi'ndeki Un Değirmeninden Bir Görünüm 168
Fotoğraf 3.6 Helvacılar ve Bakırcılar Çarşısı'ndaki Leblebici Dükkanından Bir Örnek 170
Fotoğraf 3.7 Leblebi Kavurma Makinesi 170
Fotoğraf 3.8 Elmalı İlçe Merkezindeki Hal ve Demirciler Caddesi'nden Görünüm 171
Fotoğraf 3.9 Son Demirci, Bıçakçı Dükkanlarından Bir Örnek 171
Fotoğraf 3.10 Son Demirci Ustalarından Mesut Çakır 173
Fotoğraf 3.11 Yer Yaygısı, Barak Kilimi, Seccade Örnekleri 175
Fotoğraf 3.12 Arasta Çarşısı'ndan (Helvacılar ve Bakırcılar Çarsısı) Genel Bir Görünüm 178
Fotoğraf 3.13 Helvacılar ve Bakırcılar Çarşısı'nda Bulunan Bakırcılık Ürünleri 178
Fotoğraf 3.14 Verem Savaş Derneği Tarafından Düzenlenen Tarihi Yeşilyayla Yağlı Pehlivan Güreşleri'nin Afişi 191
Fotoğraf 3.15 Tarihi Elmalı Yeşilyayla Yağlı Güreşleri'nde Kurulan Geleneksel Pazardan Bir Görünüm 192
Fotoğraf 3.16 Tarihi Elmalı Yeşilyayla Yağlı Güreşleri Ziyaretçilerinin Çadır Kurarak Konaklamalarından Bir Görünüm 192
Fotoğraf 3.17 Tarihi Elmalı Yeşilyayla Yağlı Güreşleri'nin Yapıldığı Er Meydanı'ndan Genel Görünüm 195
Fotoğraf 3.18 Recep Gürbüz Kabristan Ziyaretinden Genel Görünümler 195
Fotoğraf 3.19 Tarihi Elmalı Yeşilyayla Yağlı Güreşleri Açılışından Genel Görünümler 196
Fotoğraf 3.20 Tarihi Elmalı Yeşilyayla Yağlı Güreşleri Kortejinden Bir Görünüm 197
Fotoğraf 3.21 Yörük Göçü Şenliği'nde Satış Yapan Tezgâhlardan Görünümler 205
Fotoğraf 3.22 Yörük Göçü Şenliği'nde Kurulan Temsili Yörük Obalarından Genel Bir Görünüm 205
Fotoğraf 3.23 Temsili Yörük Göçü Yürüyüşünden Görünümler 206
Fotoğraf 3.24 Temsili Yörük Göçü Yürüyüşünden Görünümler 207
Fotoğraf 3.25 Pekmez Şenliği Alanından Görünümler 211

Fotoğraf 3.26 Pekmez Şenliği'ne Katılan Misafirlere İkram Edilen Geleneksel Pekmez Köpüğü 211
Fotoğraf 3.27 Tekke Mahallesi'nde Bulunan Abdal Musa Kültürünü Araştırma ve Yaşatma Derneği 219
Fotoğraf 3.28 Tekke Mahallesi'ndeki Bayram Kaya Kültür Parkından Görünümler 220
Fotoğraf 3.29 Abdal Musa Sultan Türbesi'nden Genel Bir Görünüm 221
Fotoğraf 3.30 Abdal Musa Konferansı ve Aşıklar Yarışmalarından Görünümler 223
Fotoğraf 3.31 Abdal Musa Sultan Anma Törenleri İçin Kurulan Belediye Çadırları ve Kamp Alanından Görünümler 224
Fotoğraf 3.32 Abdal Musa Sultan Anma Törenleri İçin Kurulan Yerel Pazardan Görünümler 224
Fotoğraf 3.33 Abdal Musa Sultan Anma Törenleri Kapsamında Gerçekleştirilen Konser Alanından Bir Görünüm 225
Fotoğraf 3.34 Abdal Musa Sultan Anma Törenleri Ziyaretçilerinden Genel Görünümler 226
Fotoğraf 3.35 Tekke Mahallesi'nde Bulunan Alevi-Bektaşi Geleneğine Özgü Bir Muhabbet Ortamından Görünüm 232
Fotoğraf 3.36 Abdal Musa Anma Törenleri Kapsamında Gerçekleştirilen Semah Gösterisinden Bir Görünüm 238
Fotoğraf 3.37 Kadir Gecesi İçin Elmalı İlçe Merkezindeki Hazırlıklardan Genel Görünümler 244
Fotoğraf 3.38 Kadir Gecesi Ritüellerinden Genel Görünümler 245
Fotoğraf 3.39 Tekke Mahallesi'nde Nevruz'da Hazırlanan Geleneksel Kızıl Sulu Et Yemeği 251
Fotoğraf 3.40 Tekke Mahallesi'nde Nevruz Meydan Yemeği Hazırlıklarından Görünümler 252
Fotoğraf 3.41 Nevruzda Abdal Musa Türbe Ziyareti ve Çalama Geleneğinden Görünümler 252
Fotoğraf 3.42 Nevruzda (Tekke Mahallesi) Kurulan Meydan Sofrasından Görünümler 253
Fotoğraf 3.43 Tekke Mahallesi'nde Nevruz İçin Kurulan Yerel Pazar Tezgâhlarından Görünümler 254
Fotoğraf 3.44 Dereköy Geleneksel Hıdırellez Şenliği Levhası ve Şenliğe Katılan Çevre Mahallelerin Muhtarları 261
Fotoğraf 3.45 Dereköy Mahallesi Hıdırellez Şenlik Alanı ve Hazırlanan Yemeklerden Genel Görünümler 262
Fotoğraf 3.46 Dereköy Hıdırellez Şenliğindeki Geleneksel Salıncaktan Bir Görünüm 263
Fotoğraf 3.47 Elmalı Karapınar Hıdırellez Şenlik Alanından Genel Görünümler 264

Fotoğraf 3.48 Elmalı Geleneksel Karapınar Hıdırellez Şenliği'nden Görünümler 266
Fotoğraf 3.49 Elmalı İlçesi'ne Özgü Bir Peynir Olan Söğle Peyniri 286
Fotoğraf 3.50 Susamlı Çörek Helvası 291
Fotoğraf 3.51 Susamlı Çörek Helvasının Yapım Aşamasından Bir Görünüm 291
Fotoğraf 3.52 Ramazan Helvası 292
Fotoğraf 3.53 Gaziler Helvası 293
Fotoğraf 3.54 Elmalı Leblebisinden Yapılan Leblebi Kurabiyesi 296
Fotoğraf 3.55 Kızıl Sulu Et Yemeği 297
Fotoğraf 3.56 Kölle 299
Fotoğraf 3.57 Elmalı Belediyesi'nin Elmalı'nın Canları Olarak Nitelendirdiği Sahada Yetişen Alimleri Tanıtma Girişiminden Örnek 305
Fotoğraf 3.58 Kızılbel Tümülüsü (Sol) ve Karaburun Tümülüsü'nden Görünümler 349
Fotoğraf 3.59 Bayındır Mahallesi'nde Bulunan Çağıltemeller Tümülüslerinden Genel Bir Görünüm 350
Fotoğraf 3.60 Bayındır Tümülüslerinden Genel Görünümler 353
Fotoğraf 3.61 Gölova Mahallesi Tepecik Mevkisinden Bir Görünüm 355
Fotoğraf 3.62 Müğren (Gölova) Tümülüsü ve Tümülüsün İçinden Görünümler 356
Fotoğraf 3.63 Elmalı Müzesi'nde Sergilenen Karataş-Semayük'teki Küp Mezarlardan Görünümler 360
Fotoğraf 3.64 Elmalı Müzesi'nde Sergilenen Karataş-Semayük'te Bulunan Eserlerden Görünümler 360
Fotoğraf 3.65 Karataş-Semahöyük'ten Bir Görünüm 361
Fotoğraf 3.66 Karataş-Semayük'ün Günümüzde Bulunduğu Alandan Bir Görünüm 362
Fotoğraf 3.67 Elmalı Müzesi'nde Sergilenen Hacımusalar Höyük'te Bulunan Eserlerden Bir Görünüm 363
Fotoğraf 3.68 Armutlu Mahallesi'nde Bulunan Oygu Tipi Bir Kaya Mezarından Görünüm 365
Fotoğraf 3.69 Armutlu Mahallesi Kaya Mezarlarından Görünümler 366
Fotoğraf 3.70 İslamlar Likya Ev Tipi Kaya Mezarlarından Bir Görünüm 368
Fotoğraf 3.71 Aytaş Mevkiide Bulunan Aslan Heykelinden Bir Görünüm 369
Fotoğraf 3.72 Avşar Kalesi Sur Duvarları Kalıntılarından Görünümler 371
Fotoğraf 3.73 Avşar Kalesi'nden Genel Bir Görünüm 371
Fotoğraf 3.74 Çalca Tepe ve Gilevgi Kalesi'nden Genel Görünümler 372
Fotoğraf 3.75 Gilevgi Kalesi Sur Duvarları Kalıntılarından Bir Görünüm 372
Fotoğraf 3.76 Roma Yolu'ndan Görünümler 374

Fotoğraf 3.77 Ketenci Ömer Paşa Cami ve Giriş Kısmından Görünümler 380
Fotoğraf 3.78 Ketenci Ömer Paşa Cami Orta Avlusundaki Çınar Ağacı ve Medrese Odalarından Görünümler 382
Fotoğraf 3.79 Cami-i Cedit (Kütük Cami) 384
Fotoğraf 3.80 Eskihisar Eski Cami'den Genel Görünümler 385
Fotoğraf 3.81 Sinan-ı Ümmi Cami ve (sağda) Cami Bitişiğindeki Türbesi 387
Fotoğraf 3.82 Tahtamescit Cami-Yenicami 388
Fotoğraf 3.83 Kesik Minare (Eski Cami-Cam-i Atik)'den Görünümler 389
Fotoğraf 3.84 Toklular Cami (Kerken Cami)'den Genel Bir Görünüm 391
Fotoğraf 3.85 Vahab-i Ümmi Türbesi 396
Fotoğraf 3.86 Vahab-i Ümmi Türbesi Meydanı ve Çınar Ağacından Görünümler 397
Fotoğraf 3.87 Sinan-ı Ümmi Aile Çay Bahçesi ve Türbe Yolundaki Sinan-ı Ümmi Şiirlerinden Genel Görünüm 398
Fotoğraf 3.88 Sinan-ı Ümmi Türbesi'nden Genel Bir Görünüm 398
Fotoğraf 3.89 Baltası Gedik Mahmut Baba Türbesi'nden Genel Bir Görünüm 399
Fotoğraf 3.90 Ahi Baba Türbesi'nden Bir Görünüm 400
Fotoğraf 3.91 Çoban Hamza Baba Türbesi 401
Fotoğraf 3.92 Budala Sultan Türbesi ve Mestan Dede Türbesi'nden Görünümler 402
Fotoğraf 3.93 Abdal Musa Türbesi İçindeki Sandukalardan Görünümler 404
Fotoğraf 3.94 Abdal Musa Türbesi ve Bahçe Alanındaki Mezarlar 405
Fotoğraf 3.95 Bey Hamamı'ndan Genel Bir Görünüm 409
Fotoğraf 3.96 Bey Hamamı'nın Giriş Kısmındaki Davut Yıldızı Simgesi, Ilıklık Kısmı ve Fil Gözlerinden Bir Görünüm 409
Fotoğraf 3.97 Çatalçeşme 411
Fotoğraf 3.98 Helvacılar ve Bakırcılar Çarşısı'ndan Genel Bir Görünüm 413
Fotoğraf 3.99 Helvacılar ve Bakırcılar Çarşısı'ndaki Bakırcılar ile Helvacılar Sokağından (Leblebi, Şekerleme, Tatlı) Görünüm 413
Fotoğraf 3.100 Elmalı Müzesi Bahçesi'ndeki Teşhir Alanından Bir Görünüm 416
Fotoğraf 3.101 Elmalı Müzesi'ndeki Teşhir Salonlarından Görünümler 417
Fotoğraf 3.102 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Kent Müzesi'nden Genel Bir Görünüm 420
Fotoğraf 3.103 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Kent Müzesi'nin İç Kısmından Görünümler 421
Fotoğraf 3.104 Elmalı'da (1842) Örtü Malzemesi Olarak Ahşap Kullanılan Meskenler 428

Fotoğraf 3.105 Dağ Yamacında Gelişme Gösteren Camiatik Mahallesi Sokağından Görünümler....428
Fotoğraf 3.106 Kızılca Mahallesi'nde Bulunan Sera Alanlarından Genel Görünümler....430
Fotoğraf 3.107 İplikpazarı Mahallesi'nde Bağdadi Tekniği ile Yapılmış Meskenden Bir Görünüm....435
Fotoğraf 3.108 Tarihi Elmalı Evlerinden Görünümler....437
Fotoğraf 3.109 Alt Katında Esnafların Bulunduğu Tarihi Elmalı Evlerinden Genel Görünümler....437
Fotoğraf 3.110 İplikpazarı Mahallesi'nde Bulunan Kılıçlar (1930) ve Beşir Gürbüz (1955) Eşraf Evlerinden Görünüm....438
Fotoğraf 3.111 Kandilzade Hasan Sıtkı Bey Konağı'ndan Bir Görünüm....439
Fotoğraf 3.112 Kandilzade Hasan Sıtkı Bey Konağı'nın İç Kısmından Görünümler....441
Fotoğraf 3.113 Teşhir İçin Elmalı Müzesi Bahçesinde Yer Alan Arı Sereninden Bir Görünüm....446
Fotoğraf 3.114 Tahıl Ambarlarında Tahıl Ölçmede Kullanılan Kap, "Kile"....453
Fotoğraf 3.115 Tahıl Ambarlarından Genel Görünümler....454
Fotoğraf 3.116 Gübse, Teras ve Kedi Deliğinden Görünümler (Mehmet Baysarı Bey Ambarı)....460
Fotoğraf 3.117 Ahmet Subaşı Ambarı ve Beyler'deki Eski Konağından Bir Görünüm....461
Fotoğraf 3.118 Akif Bayram Ambarı (Sağdaki) ve Ramazan Sümer Ambarı....462
Fotoğraf 3.119 Mehmet Baysarı Bey Ambarı Yanındaki Küçük Ambarlardan Görünümler....463
Fotoğraf 3.120 Mehmet Baysarı Bey Ambarından Görünümler....463
Fotoğraf 3.121 Mehmet Baysarı Konağı ve Bahçesinden Genel Görünümler....464
Fotoğraf 3.122 Salih Baysarı ve Yavuz Yetkin Ambarlarından Genel Bir Görünüm....465
Fotoğraf 3.123 Hasan Subaşı Çiftliği'nden Görünümler....477
Fotoğraf 3.124 Salih Mehmet Subaşı Çiftliği'nden Genel Bir Görünüm....478
Fotoğraf 3.125 Tanal Ekolojik Tarım Çiftliği'nde Konaklama Yapılan Ev....479
Fotoğraf 3.126 Tanal Ekolojk Tarım Çiftliği'nden Genel Görünümler....480
Fotoğraf 3.127 Avlan Gölü'nden Görünen Sedir Ormanlarından Bir Görünüm....495
Fotoğraf 3.128 Koca Sedir Anıt Ağacı'ndan Görünümler....498

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1.1 Elmalı İlçesi'nin Lokasyon Haritası 8
Harita 1.2 Elmalı İlçesi'nin Fiziki Haritası 9
Harita 3.1 Elmalı İlçesi'ndeki Somut Olmayan Kültürel Miras Faaliyetlerinin Dağılımı Haritası 315
Harita 3.2 Elmalı İlçesi'ndeki Antik Devir Yapılarının Tipolojisi ve Dağılımı Haritası 375
Harita 3.3 Elmalı İlçesi'ndeki Kutsal Alan, Cami ve Türbelerin Dağılımı Haritası 405
Harita 3.4 Elmalı İlçesi'ndeki Yöresel Mimari Dağılımı Haritası 482
Harita 3.5 Elmalı İlçesi'ndeki Somut ve Somut Olmayan Miras Değerlerinin Dağılımı Haritası 500
Harita 5.1 Elmalı İlçesi'nin Ulaşım Haritası 565
Harita 5.2 Elmalı İlçesi Arkeolojik Miras Rotası 575
Harita 5.3 Elmalı İlçesi Tarihsel Turizm Keşif Rotası 577
Harita 5.4 Agroturizm (Tarım Turizmi) Keşif Rotası 579
Harita 5.5 Abdal Musa Sultan İnanç Turizmi Rotası 580
Harita 5.6 Kuzey Likya Yolu (Roma Yolu) Naldöken Kırsal Miras Rotası 582
Harita 5.7 Yüksek Manzaralı Yaylalar Rotası 583

KISALTMALAR LİSTESİ

BAKA	: Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
CBS	: Coğrafi Bilgi Sistemleri
ÇEKÜL	: Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ha.	: Hektar
ICCROM	: International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property
ICOMOS	: International Council on Monuments and Sites
IUCN	: International Union for the Conservation of Nature
km.	: Kilometre
KVMGM	: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü
m.	: Metre
M.Ö.	: Milattan Önce
OGM	: Orman Genel Müdürlüğü
SOKÜM	: Somut Olmayan Kültürel Miras
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRSAB	: Türkiye Seyahat Acentaları Birliği
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNWTO	: United Nations World Tourism Organization
vd.	: Ve diğerleri
yy.	: Yüzyıl

ÖZET

Araştırmada Elmalı ilçesindeki miras turizmi potansiyeli ve bu potansiyele yönelik planlama yaklaşımlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda Elmalı ilçesindeki miras turizmi potansiyeli ve gelişimi, uluslararası boyut kazanması için yapılan çalışmalar, konaklama, ulaşım ve organizasyon hizmetleri ve miras turizminde yaşanan sorunlar incelenmiş Elmalı'da miras turizmi çekiciliklerinin korunması ve geliştirilmesi, gerekli tanıtım faaliyetlerinin yapılması için turizme uygun planlama yaklaşımları geliştirilmiştir.

Araştırmanın verileri, Elmalı ilçesinde miras turizmini etkileyen ve etkilenen paydaşlar araştırmaya dahil edilerek yapılan anket ve 2021 yılı kasım ayından 2024 yılı eylül ayına kadar geçen, başta yaz dönemi olmak üzere farklı dönemlerde kültürel miras değerlerine yönelik yapılan saha çalışmalarından elde edilmiştir. Ankette amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örneklemeye dayalı bir seçim yapılmıştır. Çalışmanın örneklem ölçütünü, Elmalı ilçesinde yer alan yakın ve uzak paydaşlardan araştırmaya katılmayı kabul eden 727 gönüllü katılımcı oluşturmuştur. Nitel araştırma yönteminin veri toplama ve veri analizi süreçlerine uyulmuş ancak çalışma yapılırken nicel verilerden de yararlanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS, araştırmada kullanılan haritaların yapımında ise ArcGIS (10.3) yazılımının ArcMap ara yüzü kullanılmıştır. Yapılan analizler sonrasında Elmalı ilçesinde miras turizmi potansiyeli ve miras turizminin gelişiminde etkili fırsatlar ve güçlükler incelenmiş ve bu doğrultuda Elmalı ilçesinde miras turizminin geliştirilmesi açısından miras turizmi planlamasına yönelik yaklaşımlar belirlenmiştir.

Araştırmada Elmalı ilçesinde farklı içeriklere sahip festival, şenlik ve geniş çaplı sosyal hareketliliğe imkân veren sportif faaliyetlerin varlığı, ahşap tahıl ambarları, sofalı evler, konaklar gibi özgün mimari eserlerin varlığı, birçok yerleşmede tarihi devirlerde kullanılmış yerleşmelerin bulunması ve tarihte yaşamış ünlü kişilere ev sahipliği yapmış olması-mezar ve türbelerinin burada bulunması, arı serenleri, yılkı atları, yörük kültürü ile ilgili yaşam izlerinin barındıran yayların varlığı ile kıyı kesime göre serin geçen yaz mevsimi gibi başlıca özelliklerin miras turizminin geliştirilmesi için sahanın potansiyelini güçlü kıldığı ancak tanıtım ve pazarlama yetersizlikleri, altyapı ve üstyapı yetersizlikleri, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan kültürel miras değerlerinin yeterli ölçüde korunamaması, kamusal-idari problemler, turizm yatırımlarının yetersiz olması gibi güçlükler nedeniyle bu potansiyelin turizme kazandırılamadığı tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulardan hareketle, miras turizmi aracılığı ile Elmalı ilçesinde yerel halkı ve diğer turizm paydaşlarını sürece dahil etmek ve ilçedeki kültürel mirasın turizm sayesinde korunarak sürdürülebilirliği ile

ekonomik kalkınmayı desteklemeye yardımcı miras turizmi planlamasına yönelik eylemler oluşturulmuştur. Miras turizmi potansiyelini arttırmak için öneriler ile kültürel ve doğal miras öğelerini bütüncül bir şekilde ele alan miras turizmi rotaları öneri olarak sunulmuştur.

Araştırma sahasının miras turizmi potansiyelinin derinlemesine analiz edilerek değerlendirilmesinin ve saha gözlemlerine dayalı oluşturulan miras turizmi planlama yaklaşımlarının Elmalı ilçesinde miras turizminin gelişimine etki ederek miras turizmi destinasyonu haline gelebilmesinin mümkün olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Turizm Coğrafyası, Miras Turizmi, Turizm Planlaması, Kültürel Miras, Elmalı.

ABSTRACT
HERITAGE TOURISM POTENTIAL AND PLANNING APPROACHES OF ELMALI DISTRICT

The aim of the research is to determine the heritage tourism potential in Elmalı district and the planning approaches towards this potential. In this context, the heritage tourism potential and development in Elmalı district, the studies carried out to gain an international dimension, accommodation, transportation and organization services and the problems experienced in heritage tourism were examined and planning approaches suitable for tourism were developed in order to protect and develop heritage tourism attractions in Elmalı and to carry out the necessary promotional activities.

The data of the research were obtained from the survey conducted by including stakeholders who affect and are affected by heritage tourism in Elmalı district and from field studies conducted on cultural heritage values in different periods, especially in the summer period, from November 2021 to September 2024. A selection based on criterion sampling, one of the purposeful sampling methods, was made in the survey. The sample criterion of the study consisted of 727 volunteer participants who agreed to participate in the research from near and far stakeholders in Elmalı district. The data collection and data analysis processes of the qualitative research method were followed, but quantitative data were also used during the study. SPSS was used in the analysis of the data, and the ArcMap interface of ArcGIS (10.3) software was used in the production of maps used in the research. After the analysis, the heritage tourism potential in Elmalı district and the opportunities and difficulties affecting the development of heritage tourism were examined and, in this direction, approaches to heritage tourism planning were determined in terms of developing heritage tourism in Elmalı district.

The presence of festivals, festivals and sports activities that allow wide-scale social mobility in Elmalı district, the presence of original architectural works such as wooden granaries, houses with sofas, mansions, the presence of settlements used in historical periods in many settlements and the fact that it hosted famous people who lived in history - the presence of tombs and tombs here, the presence of bee Decoys, year horses, springs that contain traces of life related to yörük culture, as well as the cool summer season compared to the coastal area, the main features that make the potential of the site strong for the development of heritage tourism, but the promotion and marketing of the site, the presence of a festival with different contents, sports activities that allow a wide range of social mobility, the presence of wooden granaries, sofas houses settlements that were used in historical

periods and hosted famous people who lived in history - the presence of tombs and mausoleums, the presence of bee serenades, year horses, springs that contain traces of life related to yörük culture, as well as the main features such as the cool summer season compared to the coastal area, make the potential of the site strong for the development of heritage tourism, but it has been determined that this potential cannot be brought to tourism due to difficulties such as inadequacies, infrastructure and superstructure inadequacies, inability to adequately protect cultural heritage values that are in danger of extinction, public-administrative problems, insufficient tourism investments. Based on the findings, actions have been created for heritage tourism planning to include the local people and other tourism stakeholders in the process in Elmalı district through heritage tourism and to support the sustainability of the cultural heritage in the district through tourism and economic development. Suggestions for increasing the heritage tourism potential and heritage tourism routes that address cultural and natural heritage elements in a holistic manner are presented as proposals.

It is thought that by conducting an in-depth analysis and evaluation of the heritage tourism potential of the research area and by developing heritage tourism planning approaches based on field observations, it will be possible to influence the development of heritage tourism in Elmalı district and for it to become a heritage tourism destination.

Keywords: Tourism Geography, Heritage Tourism, Tourism Planning, Cultural Heritage, Elmalı.

ÖNSÖZ

Milyas bölgesi içerisinde kalan tez sahası, binlerce yıllık bir kültürel miras birikimine sahiptir. Bu alanda birbiri ardına gelen her medeniyet mekâna kendi izlerini bırakmıştır. Elmalı ilçesi zengin kültürel miras öğesi varlığına rağmen, Türkiye'deki benzer özelliklere sahip Bergama, Safranbolu ya da İznik gibi miras turizminde öncü şehirler arasında değildir. Bu durum tezin ana araştırma amacı ve gerekçesi olmuştur. Bu amaçla tez sahasının miras turizminde çekicilik yaratan kültürel miras değerleri incelenmiş arz ve talep analizleri yapılmıştır.

Dünyada son yıllarda artan miras turizmine olan ilgi göz önünde bulundurularak Anadolu'nun bu kadim şehrinin miras turizmi açısından değerlendirilmesiyle; potansiyelinin ortaya koyulması ardından potansiyele yönelik belirlenen planlama yaklaşımlarının oluşturulmasıyla, ilçedeki kültürel değerlerin koruma, sürdürülebilirlik ve kırsal kalkınmaya katkı sağlayacağı böylece miras turizminin gelişimine etki ederek miras turizmi destinasyonu haline gelebilmesinin mümkün olacağı düşünülmektedir.

Belirtilen amaç doğrultusunda araştırma temelde üç ayrı bakış açısıyla ele alınmıştır. Bunlardan ilki Elmalı ilçesinin miras turizmi potansiyelini ortaya koymak, ikincisi Elmalı'da miras turizmi açısından algılanan fırsatlar ve güçlükleri tespit etmek, üçüncüsü ise Elmalı ilçesinde ekonomik kalkınmaya katkı yapmak amacıyla miras turizminin gelişmesini teşvik etmeye yönelik planlama yaklaşımları geliştirerek öneriler getirmektir.

Farklı amaçlarla geçici süreliğine yer değiştirme hareketinden doğan turizm mekânı ve kültürü etkilemekte aynı zamanda kültürden ve mekândan etkilenerek tüm dünyaya yayılan bir hareket olarak önem kazanmaktadır. Coğrafya, mekânsal kavrama üzerinde durarak dünya üzerindeki her türlü mekânsal diziliş ve analizleri ile sebep-sonuç ilişkilerinin farklı değişkenlerle kavranmasını böylece bu değişkenler bağlamında güncel sorunların sebep-sonuç ilişkileriyle algılanabilmesine, çözüm üretme ve değişimle beraber ise sürdürülebilirliğine yardımcı olmaktadır. Bu bakımdan araştırmanın verileri için turizmi etkileyen ve etkilenen tüm turizm paydaşları araştırmaya dahil edilerek yaklaşık 3 yıl süre (2021-2024) içinde Elmalı ilçesinde 727 kişi ile anket yapılmış, aynı zamanda ilçede bulunan miras turizmi değerlerinin mevcut durumları ile turizm faaliyetlerine ilişkin gözlemlere yönelik saha çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Elmalı ilçesinde miras turizmi özelinde, turizmin gelişiminde turizm paydaşlarının görüşlerini ve deneyimlerini ele alan bir araştırma bulunmamaktadır. Bu anlamda, turizm paydaşlarının görüşlerinden yola çıkarak Elmalı ilçesinin miras turizmi potansiyelinin

tespitinden sonra bu potansiyelin değerlendirilmesi aşamasında ortaya çıkan görüşleri derinlemesine analiz eden ve saha gözlemlerine dayalı hazırlanan miras turizmi planlama yaklaşımlarının, Elmalı ilçesinde bulunan kültürel miras değerlerinin sürdürülebilirlik ve yerel kalkınmaya katkı sağlamasıyla birlikte, miras turizminin geliştirilmesinde yol gösterici olacağı umulmaktadır.

Doktora tezi olarak hazırlanan bu araştırmanın gerçekleştirilmesi sürecinde birçok kişinin katkısı bulunmaktadır. Araştırmama katkı sağlayan bu kıymetli kişilere teşekkür etmeyi ve isimlerini zikretmeyi borç bilmekteyim. Öncelikle lisans eğitimimden bu günlere kadar 10 yılı aşkın eğitim hayatım ile beşerî hayatımın şekillenmesinde büyük bir katkısı olan, yüksek lisans ve doktora eğitimimde danışmanlığımı yapan ve bu süreç içerisinde gerek eğitimimde gerek tez çalışmalarımda her türlü desteğini esirgemeyen, ilmi birikiminden beslenerek yetiştiğim, öğrencisi olmaktan her zaman şeref duyduğum kıymetli hocam Prof. Dr. Cemali SARI'ya saygılarımı, hürmetlerimi ve teşekkürlerimi sunarım. Tez izleme komitesi üyelerinden her biri, araştırmamın şekillenmesinde ve başarılı bir şekilde sonuçlandırılmasında büyük katkılar sağladılar. Tez izleme komitesi üyelerimden, engin tecrübe ve bilgisiyle değerli katkılarını esirgemeyen, içtenliği ile cesaret veren, beni yönlendirerek çalışmamın başarılı bir şekilde sonuçlandırılmasına katkı sağlayan Prof. Dr. Kadir TEMURÇİN hocama saygılarımı, hürmetlerimi ve teşekkürlerimi sunarım. Yine tez izleme komitesi üyelerimden, yüksek lisans ve doktora eğitimimin süresince dersler aldığım, araştırma fikrimin şekillenmesinden başlayarak araştırmanın her aşamasını yakından takip eden, tez çalışmamın sonuna kadar bilgi birikimini benimle paylaşan, fikirleri, önerileri ve yönlendirmeleri ile çalışmama büyük katkılar yapan değerli hocam Doç. Dr. Halil HADİMLİ'ye saygılarımı, hürmetlerimi ve teşekkürlerimi sunarım. Araştırmama ivme kazandıran, uzman görüşü ve samimi yaklaşımlarından yararlandığım diğer tez jüri üyelerimden Prof. Dr. Abdullah UĞUR hocama araştırmama yapmış olduğu değerli katkılardan dolayı çok teşekkür ederim. Tez jüri üyelerimden kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Tahsin ŞAHİN'e doktora eğitimim boyunca yapmış olduğu katkılardan dolayı çok teşekkür ederim.

Araştırmanın veri toplama sürecinde oldukça uzun süren arazi çalışmalarına, birçok kişi ve kamu kurumu destek olmuştur. Bu kapsamda Elmalı Kaymakamlığı ve Elmalı Belediyesi başta olmak üzere tüm kamu kurum ve kuruluş çalışanlarına desteklerinden dolayı teşekkür ediyorum. Arazideki anket çalışmalarım ve gezilerimde desteğini esirgemeyen saygıdeğer mahalle muhtarları ile onların şahsında araştırmama değerli katkılar sunan, sıcak kanlı, misafirperver tüm Elmalı halkına ve ziyaretçilerine ayrı ayrı teşekkürlerimi sunuyorum.

Elmalı ilçesinde bulunan arkeolojik alanlara yönelik yapılan kontroller sayesinde arazi gezilerine katılma imkânı sağlayan, arkeolojik çekicilikler ve arkeoloji alanı ile ilgili derin bilgi birikimini benimle paylaşan Elmalı Müze Müdürü Tahir AKSEKİLİ Bey'e ve Uzman Kardelen YILAN Bey'e çok teşekkür ederim. Araştırmanın gerçekleştirilmesi sürecinde sahada yardımlarını esirgemeyen kıymetli Doç. Dr. Salih Gökhan TİRYAKİ hocama ve birlikte saha çalışması yaptığımız, her konuda desteğini hissettiğim kıymetli Dr. Öğr. Üyesi Selda BAYBO hocama çok teşekkür ederim. Her zaman olduğu gibi saha çalışmalarımda da ilgi ve anlayışıyla beni cesaretlendiren, yalnız bırakmayan değerli arkadaşım Kerime ALKIŞ'a teşekkür ederim.

Araştırmanın anket formunu uygulama süresince yönlendirmelerinden destek aldığım, hoşgörüsünü hiç esirgemeyen Elmalı Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürü Durmuş ALTAN Bey'e teşekkür ederim. Araştırma kapsamında arazi çalışmalarından elde edilen verilerin Coğrafi Bilgi Sistemleri aracılığı ile haritalandırılması sürecinde tecrübelerini paylaşan Coğrafi Bilgi Sistemleri Uzmanı arkadaşım Cemal ARI'ya çok teşekkür ederim.

Şüphesiz bu araştırmayı hazırlamayı başarmamda en büyük paylardan biri de kıymetli aileme aittir. Hayatımın her aşamasında yanımda olan ve aldığım kararlara saygı duyarak yardımlarını esirgemeyen, her konuda güvenen sevgili aileme en derin saygı ve şükranlarımı sunarım. Tez sürecinde sevgili eşim Hasan DERİN'e desteğinden dolayı ayrıca teşekkür ederim. Doktora çalışmamı, eğitim hayatımda buralara kadar gelmemde çok büyük katkıları olan Babama ithaf ediyorum. Saygılarımla.

Ayşe ULUSOY DERİN

Antalya, 2025

GİRİŞ

Günümüzde insanları tatil için harekete geçiren önemli bir kaynak olan "kültürel miras" turizmin odak noktası olarak değer kazanmaktadır. Birçok araştırma kültürel mirasın ve kültürün, bölgelerin çekiciliğini artırdığını vurgulamakta ve miras kavramını, "nesilden nesile aktarılan geçmişin çağdaş kullanımı" olarak tanımlamaktadır. Başka bir ifadeyle miras, "sadece tarihsel kaynakları değil aynı zamanda doğal güzellikleri, sanatı, kültürü içine alan bir bütündür ve turizm bu bütünlükten yararlanmaktadır" (Emekli, 2013).

Avrupa Konseyi'nde kültürel miras; insanların sürekli değişen ve evrilen değerlerinin, inançlarının, bilgilerinin ve geleneklerinin bir ifadesi ve yansıması olan geçmişten devraldığı ve geleceğe devredeceği kaynaklar olarak tanımlanır (Council of Europe, 2005). Burada önemine vurgu yapılan konu miras unsurlarının insan hayatı gibi kıymetli ve tek olabilme özelliğidir. Bu anlamda kültürel miras, zaman kavramı ile de mecazen ilişkilidir. Öyle ki; insan hayatı ve zaman gibi, miras unsurları da kendi zaman diliminde var olur ve bu dünyada maddi veya manevi bir iz olarak kalmaktadır. İnsanlar, bu miras varlıklarının var olduğu dönemi yeniden yaşayamaz veya ziyarette bulunamazlar. Ancak somut ve somut olmayan tüm tarihi kalıntılar, bu varlıkların ait oldukları ve/veya yaşadıkları zamanlar hakkında elde edilen bilgileri yorumlama ve anlama imkânı sunar. Böylelikle bu varlıkların bugüne kadar uzanan kalıntıları ve hikâyeleri, turizmde git gide önemini artıran bir disiplinin var olmasını da sağlamıştır.

Miras turizmi, bir toplumun geçmişine ait soyut ve somut tüm değerlerine sahip çıkılmasıyla ilgili bir kültür hareketi sonunda son yıllarda ortaya çıkan bir turizm akımı ve ünlenen bir turist etkinliğidir (Kozak vd., 2015). Miras turizminin alanını miras özelliği taşıyan dini ve tarihi yerler, varlıklar ve olaylar oluşturmaktadır. Her ne kadar kültür turizminin bir alt boyutu olarak ele alınsa da aynı zamanda yaşayan kültürleri de bünyesinde barındırması sebebiyle kapsamı farklılık göstermektedir. Bir diğer fark ise doğal miras unsurlarını da içermesidir (Doğaner, 2003). Miras turizmi sit alanlarının ve anıtların restorasyonunu teşvik ederken aynı zamanda gelenekleri canlandıran bir yapıya sahiptir. Görsel ve performans sanatlarını, özel yaşam biçimlerini, değerler, olaylar ve gelenekleri kapsayan kültürel odaklı bir seyahat olarak görülmektedir.

Miras turizminin birçok farklı tanımı yapılmıştır. Miras turizmi bir nesilden diğerine geçen her türlü kaynağın kullanımını ifade etmektedir. Buna göre halen kullanılmakta olan birçok kolaylık (gazino, eğlence parkı vb.) potansiyel miras turizmi kaynağıdır (Özgüç, 1998). Başka bir tanımda miras turizmi "odak noktası miras kalan şeyler olan turizm şekli olarak

tarif edilmektedir. Miras kalan şeyler de tarihi binalardan, sanat çalışmalarına ve güzel manzaraya kadar değişen anlamlar ihtiva etmektedir" (Yale, 1991). "Miras geçmişin bugünkü kullanımı olarak ele alınırsa, miras turizmi geçmişin turizm için kullanımını ifade etmektedir" (Light, 2000). Confer ve Kerstetter'den naklen Printice'ye (1993) göre miras turizmi "geçmişi ve bugünü birbirine bağlayan bir şeyin araştırılmasıdır" (Confer ve Kersteter, 2000). Naula'ya göre miras turizmi "tarih ile coğrafyanın birleştiği yerdir" (Naula, 1996). Paria ve diğerleri konuya farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. Araştırmacılar miras turizmini, spesifik bir sahanın miras değerlerinin dışında, turistlerin algılama ve motivasyonlarına dayandırmaktadırlar. Dolayısıyla miras turizminde asıl olan, turistlerin miras değerlerini kendi miraslarının bir parçası olarak algılamalarıdır. Sadece miras kalan değerlerin nitelikleri düşünüldüğünde, gerçekleştirilen turizm faaliyetleri, turizmin bir alt dalı olan tarihi turizmden başka bir şey değildir (Paria vd, 2001).

Çok geniş kapsamlı olan kültürel turizmin gelişen bir parçası olan miras turizmi, geniş kapsamlı oluş bakımından kültürel turizmle aynı özelliklere sahiptir. Kültür turizmi ve kültürel miras turizmi birbiriyle eş anlamlıdır. Bazı yazarlar bunlar arasında, kültürel miras turizminin geçmiş kültürlere ait olduğunu, kültür turizminin çağdaş sanat, müzik veya diğer modern kültürler gibi yaşayan kültürleri içerdiği konusunda bir ayırım yaparlar. Fakat yaşayan kültürler de geçmiş kültürlerin bir sentezidir. Bu nedenle bu iki turizm çeşidi eş anlamlı olarak kullanılabilir (Doğaner, 2013).

Literatürde görüldüğü üzere miras turizmi ile farklı görüş ve tartışmalar söz konusudur. Tezde araştırma sahası olan Elmalı ilçesindeki kültürel miras hem somut hem de somut olmayan özellikleri ile ele alındığından ve saha geçmişin yanında günümüz kültürel değerleriyle de incelendiğinden miras turizmi terimi kullanılmıştır. Nasıl tanımlanırsa tanımlasın, miras turizmi en fazla tercih edilen türlerden biridir ve pazarı giderek gelişmektedir.

Turizm kavramına ilişkin çekiciliklere ya da turistik ürünlere her geçen gün yenisinin eklendiği günümüzde, uluslararası turizm pazarındaki rekabet hızlanmaktadır. Bu nedenle egzotik, doğal ve kültürel çekiciliklere sahip mekânlar ön plana çıkmaktadır (Emekli, 2005). Turistlerin gezme ve öğrenme isteği sonucu, tüm dünya ülkelerinde, özellikle de Türkiye'ye en fazla turist gönderen Avrupa ülkelerinde kültürel turizme katılan insan sayısı her geçen gün artmış ve kültürel miras turizmi/ya da miras turizmi en önemli alternatif turizm türlerinden biri haline gelmiştir.

İnsanları miras turizmi amaçlı seyahat etmeye teşvik eden unsurlar arasında tarihi eserler, bölge veya ülkelerin geleneksel yiyecek-içecek varlığı, ören yerleri, farklı dinlere

yönelik kutsal değerler sayılabilir. Fakat tüm bu değerlerin hangilerinin turist açısından öncelik taşıdığını belirlemek zor olabilmektedir (Küçükaltan vd., 2005; Uygur ve Baykan, 2007). Bu sebeple sadece somut kültürel öğeler değil, soyut manevi öğeler de ön plana çıkarılmalıdır.

Yerel kimliğin öne çıkarılmasını mümkün kılan turizm, büyük oranda yerel özgünlüğe dayalı olmasından dolayı kültürel çeşitliliğin korunması için bir araçtır (Uslu ve Kiper, 2006). Turizmin sürekliliği, doğal ve kültürel kaynakların korunması ve geliştirilmesi anlamına gelmektedir. Geleneksel ve özgün değerlerin korunması turizm ve sürdürülebilirlik kavramlarının ortak ilkeleri arasındadır (Ertaş, 2014). Dünya kültür mirasının önemli bir kesimine sahip olduğumuzdan, bununla övünmek kadar buna sahip olmanın bazı sorumlulukları ve yükümlülükler getirdiğini de kabul etmemiz gerekmektedir. Kültürel miras değerleri turizmi renklendiren ve tamamlayan öğeler olarak ülke turizmine katkı yaparken destinasyonların özgün yanlarını da ortaya koyan önemli değerlerdir. Bu değerler yaşatıldıkça korunmakta ve varlığını sürdürebilmektedir.

Kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasının önemine yönelik yapılan çalışmaların ivme kazandığı son yıllarda, turizm ile ilişkilendirilen araştırma ve geliştirmelerin de arttığı gözlemlenmektedir. Öyle ki, yıl boyunca turizmi gerçekleştirme niyetinde olan örgütler için kültürel miras unsurları önemli bir araç haline gelmiştir. Bununla birlikte turizmin ekonomik gelişmeye sağladığı katkı neticesinde önemi günden güne artmaktadır. Bunun sonucunda ülkeler turizmden daha fazla pay alabilmek ve bölgesel olarak kalkınmayı sağlayabilmek için yeni destinasyonları turizme açmaktadır. Ancak bunların bir kısmı başarılı olurken bir kısmı da başarısız olmaktadır.

Turizmden yeterince pay almayı amaçlayan işletme veya destinasyonların benzerlerinden farklı olarak, pazarlama yöntemlerini çeşitlendirmeleri ve alternatif turizm faaliyetlerini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmaları gerekmektedir. Bu da farklı iletişim kanalları ve yöntemler kullanılarak, hedef kitlenin ilgisini çekerek, onlara yeni hizmetler sunularak yapılabilmektedir. Turizm pazarlaması kapsamında değerlendirildiğinde, kültürel miras unsurlarını ve doğal çekicilikleri etkili bir şeklide pazarlamaya çalışan destinasyonlar; turizm hareketine katılacak insanlara farklı alternatifler sunarak turizm çekiciliklerini geliştirmeyi, iyi bir hizmetle memnuniyeti sağlamayı bunun sonucunda da turizm gelirini attırmayı hedeflemektedir (Aydemir, Saylan ve Aydoğmuş, 2014). Bu da doğal olarak turizmden yeterince pay almalarını sağlayacak, büyümenin ve gelişmenin önünü açacaktır. Bu potansiyeli ortaya çıkaramayan destinasyonlar ya da turizm mekânları, sahip oldukları tarihi, kültürel ve doğal çekiciliklere rağmen turizmde beklenen gelişmişliğe ulaşamamaktadır.

Başarısızlığın arkasında birçok faktör bulunmakla birlikte, turizme açılan yeni bölgelerde mevcut potansiyelin tam olarak belirlenememesi, koruma-kullanma dengesi oluşturulamaması ve sonraki nesillere aktarım konusunda planlı davranılamaması en önemli nedenler arasında gösterilebilir.

Turizm arzını yeni turistik ihtiyaçlara göre düzenlemek, turizm ile ekonomik ve sosyal olaylar arasındaki ilişkilerin gelecekteki durumunu tahmin etmek ve gerekli önlemleri almak, turistik donatımı turizme elverişli yörelerde yoğunlaştırmak ve geliştirmek için kamu yönetimi tarafından yapılacak müdahaleleri düzenlemek, tamamen kör hedef ve kişisel çıkara yönelik faaliyetlerin ortaya çıkaracağı tehlikeleri önlemek, turizmin diğer ekonomik sektörler gibi maliyeti yüksek, gelişmiş ve yaygın bir altyapı sistemine olan gerekliliği dolayısıyla turizm açısından bu denli önemli ve gerekli olan altyapıdan etkin bir biçimde yararlanmak için zaman ve mekân ilişkisinin doğru bir şekilde belirlenmesi gibi nedenler (Olalı, 1990) turizmde planlamanın gerekçelerindendir. Bölgesel düzeyde turizmde optimal gelişmenin sağlanabilmesi ve turizmden elde edilen sosyo-ekonomik kazançların arttırılması için turizmde planlama konusunda atılan her adım önem taşımaktadır.

Birçok medeniyete ev sahipliği yapan Türkiye çeşitli miras değerleri açısından oldukça zengin bir potansiyele sahiptir. Bu zenginlikte tarihi ve inanç turizmi eserleri, Anadolu prehistoryası, arkeolojisi ve destinasyonlarının katkısı büyüktür. Elmalı ilçesi de Türkiye'nin bu zenginliğinden payını almış ilçelerinden biridir. Elmalı ilçesi sahip olduğu verimli tarım alanları, elverişli iklim şartları ve jeopolitik önemi nedeniyle binlerce yıldır yerleşmelere uygun bir mekân oluşturmuştur. Bunun sonucu olarak birçok medeniyetin izlerini barındıran tez sahasının büyük bir miras turizmi potansiyeli taşıması araştırmanın önemli bir gerekçesidir. Evrensel olarak önemli olan sahadaki kültürel miras değerlerinin Elmalı ilçesinin bir miras turizmi destinasyonu olabilmesine imkân sağlayacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla öncelikle Elmalı ilçesindeki binlerce yıllık somut ve somut olmayan kültürel öğenin turizme bakan yönleriyle incelenmesi, bu değerlerin arz analizlerinin yapılması hedeflenmiştir. Aynı zamanda bu araştırma ile kültürel miras değerlerinin birçoğunun özgün durumları ilk kez belirtilmiştir.

Araştırmanın bir diğer önemli gerekçesini ise, Elmalı ilçesinin miras turizminde dikkat çeken potansiyeline rağmen bu konuda marka olamamasının nedenlerinin belirlenmesi ve talep analizleri ile sorunların teşhis edilmesi kısmı oluşturmaktadır. Araştırmada sadece arz analizlerinin ortaya konulmasıyla yetinilmemiştir. Bir yerin potansiyelini saptama ve kültürel turizm bölgelerini belirleme, var olan ancak bilinmeyen, kullanımda olmayan gizli tarafları da ortaya koymak anlamındadır. Aynı zamanda potansiyel, "güç" anlamına gelmektedir.

Dolayısıyla potansiyel saptama bir gücü açığa çıkarma işlemidir. Konu turizm olunca, turizm potansiyeli saptama ile "bir yerin sahip olduğu kaynakların, değerlerin, zenginliklerin turizme uygunluğu veya yeterliliğinin düzeyini ölçmek" olarak anlaşılmaktadır. Böylece o alanın turistik kapasitesi ve gücü belirlenmiş olmaktadır. Ancak bir yerin turizme açılması öncesinde veya düzenlemeler yapılması gerektiğinde sadece arz verilerine dayalı bir potansiyel saptaması eksik olabilmektedir (Soykan, 2004). Buradan hareketle talep analizleri de incelenmiş, sorunlar belirlenmiştir. Araştırmaya turizmden etkilenen ve turizmi etkileyen tüm turizm paydaşları dahil edilerek miras turizmi çekiciliklerinin neler olduğu ile miras turizminin gelişimindeki fırsatlar ve güçlükler belirlendikten sonra geliştirilen miras turizmi planlama yaklaşımlarıyla araştırma salt bir envanter olmaktan çıkarılmıştır. Oluşturulan planlanmadaki eylemler ile Elmalı ilçesinde kaybolmaya yüz tutmuş kültürel değerlerin aslına uygun şekilde korunması ve bu değerlerin sürdürülebilirliğine katkı sağlanacaktır. Bu bağlamda bu araştırma, miras turizmini geliştirmek amacıyla araştırma sahasının daha dar alanlarında yapılacak çalışmalarda çözüm odaklı, katma değeri yüksek olması bakımından literatürde yerini alabilecektir.

Elmalı ilçesindeki kültürel mirasın daha etkin korunması ve yaygınlaştırılması ile yörenin kendi benliğinde yaşaması, yöre turizminin gelişmesini sağlayabilir, kırsalda kalkınmayı geliştirebilir (Atalay Oral ve Kılıç, 2018). Geçmişten günümüze büyük izler taşıyan ve toplumların en büyük miraslarından olan doğal, somut ve somut olmayan kültürel değerlerin turizm açısından değerlendirilmesi, hem bu mirasla tüm insanlığın buluşmasını sağlayabilecek hem de ekonomik, sosyal, kültürel vb. alanlarda birçok kazanç sağlayabilecektir. Turizm arzını oluşturan bu değerlerin korunamaması ise ortak mirasın zarar görmesinin yanında, turistik talebin istenilen seviyede olamamasına yol açacaktır.

Elmalı ilçesinde bu potansiyelin neden kullanılamadığı konusundaki faktörleri analiz eden araştırmaların sayısı oldukça azdır. Ayrıca sahada yapılan araştırmalarda Elmalı ilçesine ait sadece bazı somut kültürel öğelere değinilmiştir. Bu çalışmaların çok dar bir alanı içerdiği, sistematik bilimsel bir tasnifle ayrılmadan yapıldığı, sadece belli öğelere yer verildiği ve kültürel öğelerin kendi bilim dallarına dair özelliklerini vurguladığı görülmüştür. Turizmin gelişimindeki etkenlere yönelik çalışmaların saha gözlemleri ve literatürden elde edilen bilgilerden aktarım şeklinde olduğu görülmektedir. Elmalı ilçesinde miras turizmi özelinde, turizmin gelişiminde turizm paydaşlarının görüşlerini ve deneyimlerini ele alan bir araştırma bulunmamaktadır.

Bu anlamda, miras turizmi potansiyelinin tespitinden sonra bu potansiyelin değerlendirilmesi aşamasında ortaya çıkan turizm paydaşlarının görüşlerinden yola çıkarak

derinlemesine analiz eden araştırmaların turizmin geliştirilmesi açısından yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Bu nedenlerden dolayı Elmalı ilçesinde, miras turizmi değerlerinin sürdürülebilir ve yerel kalkınmaya katkı sağlayacak bir şekilde planlanarak, geliştirilmesine odaklanılması son derece önem arz etmektedir. Bu bağlamda Elmalı ilçesinin turizmde bir destinasyon haline gelmesi açısından sürdürülebilir turizm ilkeleri çerçevesinde düşünülmüş miras turizmine uygun planlama yaklaşımlarının geliştirilmesi gerekli görülmüştür. Elmalı ilçesine yönelik belirlenen miras turizmi planlama yaklaşımları sayesinde hem ilçedeki kültürel değerlerin hem de turizmin sürdürülebilirliğinin belirli bir program kapsamında, bilinçli bir müdahaleyle ve en doğru eylemlerle sağlanması mümkün olabilecektir.

Miras turizmi türlerine göre tasnifleri yapılan, önemli kültürel öğeler barındıran, daha az tahrip olmuş, sunumlarıyla turistik çekicilik oluşturacak yerler üzerinde yoğunlaşılarak Elmalı ilçesinde miras turizmi öneri rotalarının da oluşturulmasıyla sahanın zengin mirası ve sahip olduğu coğrafi özelliklerinin sağladığı avantajlar hem Elmalı ilçesine hem de ülkemizin turizm gelişimine önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Güzergâh üzerinde olduğu halde gidilmeyen alanlar vurgulanmış ve bütüncül coğrafi bir bakış açısıyla, bütün alternatifler değerlendirilerek oluşturulmuş bu rotaların ilgili literatürde örnek teşkil ederek, önem arz etmesi beklenmektedir.

Antalya kitle turizminde olan başarısını miras turizmine kaynaklık eden değerleriyle yılın on iki ayında gerçekleştirebileceği bir potansiyele sahiptir. Elmalı ilçesindeki miras turizminin ve miras turizmine yönelik planlama stratejilerinin durumu nedir? sorusundan yola çıkılmış, aynı zamanda diğer;

1. Elmalı'da miras turizmine kaynaklık eden değerler nelerdir?
2. Elmalı'da miras turizmine konu olan değerler yeterince değerlendirilmekte midir?
3. Elmalı ilçesinde miras turizmine kaynaklık eden değerler yöre halkı tarafından yeterince bilinmekte midir?
4. Elmalı'da var olan kültürel değerlerin ulusal ve uluslararası alanda tanınması için hangi çalışmalar yürütülmektedir?
5. Elmalı ilçesinde miras turizminin yaşadığı problemler nelerdir?
6. Ulaşım, konaklama ve organizasyon hizmetleri yeterli midir?
7. Kültürel değerlerin geliştirilmesi ve korunması için alınan tedbirler ne düzeydedir? hipotezler dikkate alınarak araştırma geliştirilmiştir.

Altı bölümden oluşan bu araştırmanın **birinci bölümünde**; araştırma sahasının yeri, sınırları ve beşerî çevre özellikleri, araştırmanın amacı ve önemi, araştırmanın metodu, araştırma alanı ve konusu ile ilgili daha önce yapılmış olan çalışmalar belirtilerek bu bölümde

tezin genel çerçevesi çizilmiştir. **İkinci bölümde**, araştırmanın kavramsal ve kuramsal temelleri ile ilgili literatür detaylı bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. Kültür kavramının tanımı ve özellikleri, kültür turizmi, kültürel miras, doğal miras, kültürel mirasın önemi, turizm ve kültürel miras ilişkisi, miras turizmi, miras turizminin gelişimi, kültürel mirasın turizme yönelik amaçları, kültürel miras yönetimi ve turizm paydaşları, Dünya Mirası ve Dünya Mirası listesinde Türkiye konuları üzerinde durulmuştur. **Üçüncü bölümde,** Elmalı ilçesinde tarih öncesi çağdan günümüze kadar geçen süre içinde, çeşitli kavim ve toplumların araştırma sahasına kazandırdığı kültürel mirasın durumu, yapılan saha araştırmalarından elde edilen veriler ve ilgili literatürden faydalanılarak ele alınmıştır. Elmalı ilçesinin miras turizmi öğeleri somut olmayan, somut ve doğal miras şeklinde alt başlıklar altında işlenerek, tanıtılmıştır. **Dördüncü bölümde** Elmalı ilçesindeki miras turizmi potansiyelini ölçmek için, miras turizmi çekiciliklerine dair görüşleri ile miras turizminin gelişmesinde etkili olan fırsatlara ve güçlüklere ilişkin görüşleri alınan 727 turizm paydaşıyla yapılan anketten elde edilen veriler analiz edilerek araştırmanın bulguları ortaya konulmuştur. **Beşinci bölümde** turizm planlaması ve Elmalı ilçesinde miras turizmi arzının kısa bir analizi yapılarak Elmalı ilçesinde miras turizmi planlamasına yönelik eylem ve stratejiler ile öneri miras turizmi rotaları geliştirilmiştir. **Altıncı bölümde** ise araştırma bulgularından ve gerçekleştirilen saha çalışmalarında yapılan gözlemlerden hareketle, bir sonuç ve değerlendirme yapılmıştır. Bu kapsamda, Elmalı ilçesinde miras turizmini geliştirmeye yönelik önerilerde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM
ARAŞTIRMANIN GENEL ÇERÇEVESİ VE YÖNTEMİ

1.1. Araştırma Sahasının Yeri ve Sınırları

Araştırma sahasını oluşturan Elmalı ilçesi, Akdeniz bölgesinin Antalya bölümünde yer almaktadır. İdari bakımdan Antalya il sınırları içerisinde kalan ilçe, il merkezinin yaklaşık 100 km. batısında yer alır. İlçenin diğer ilçelerle olan sınırları Kaş ilçesi ile olan sınırının Akçay Ovası bölümü dışında doğal olup, dağlardan oluşur ve idari sınırlar ile dağların oluşturduğu fiziki sınırlar genel olarak birbirine uyar. Batıda Muğla ili Seydikemer ilçesi ile sınır olan ilçe güneybatıdan Kaş, güneyden yine Kaş ve Finike, doğudan Kumluca, kuzey ve kuzeydoğudan ise Korkuteli ilçesi ile komşudur (Harita 1.1.).

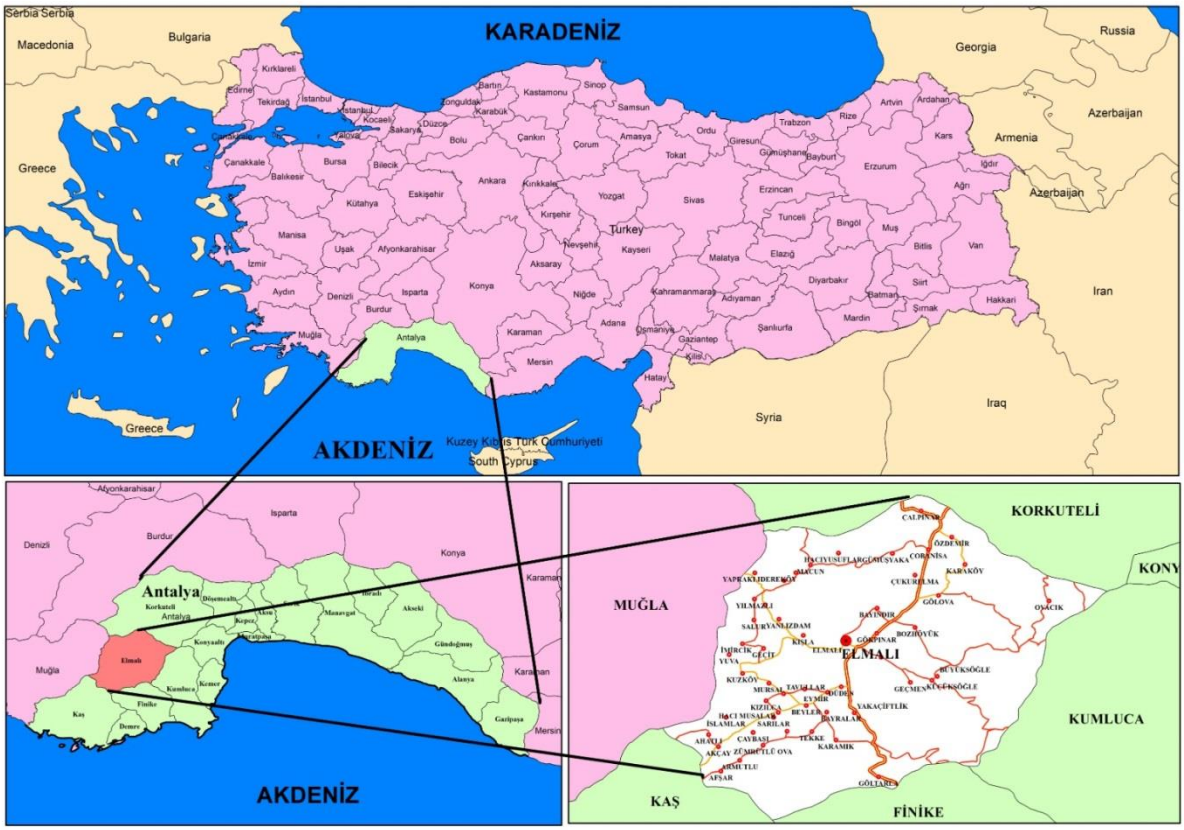

Harita 1.1 Elmalı İlçesi'nin Lokasyon Haritası

Kıyıdan nispeten içeride ve dağlık alanlar arasında yer alan Elmalı ilçesi, çevresiyle olan ulaşım bağlantısını bu dağlık alanları aşan bazı geçit ve boğazlar aracılığıyla sağlar (Harita 1.2). İlçenin batısında Akdağlar üzerinde yer alan Güğübeli ve Tezlibel geçitleri, ilçenin Seydikemer ilçesiyle olan bağlantısını sağlarken ilçenin güneybatısındaki Sinekçibeli

Geçidi ise Kaş ilçesi, güneydoğusundaki Avlan Geçidi ise Finike, Kumluca ve Demre ilçeleriyle olan bağlantıyı sağlar. Kuzeyde ise Elmalı-Korkuteli bağlantısını Karamanbeli sağlar.

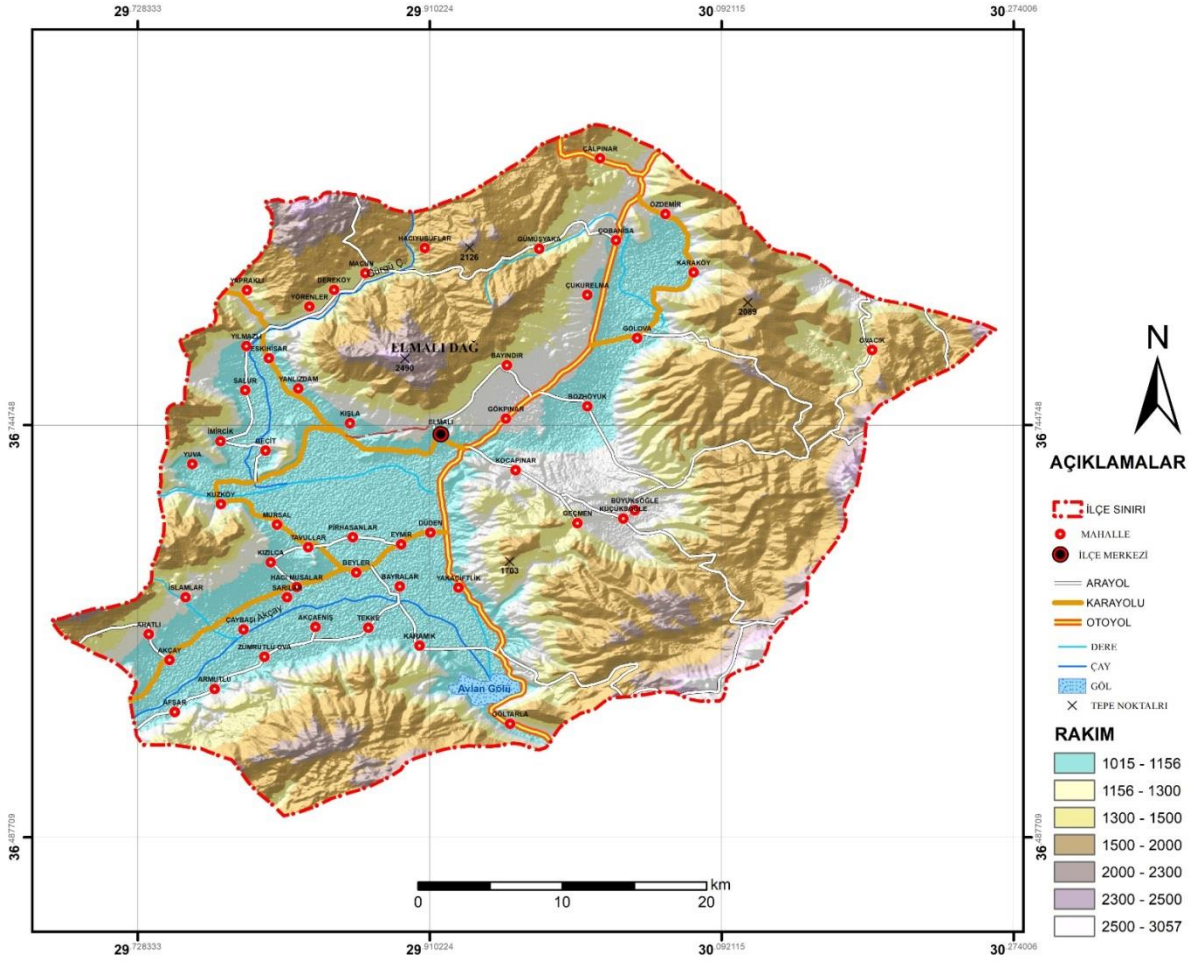

Harita 1.2 Elmalı İlçesi'nin Fiziki Haritası

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmada Elmalı ilçesindeki miras turizmi potansiyeli ve bu potansiyele yönelik planlama yaklaşımlarının belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Bu kapsamda Elmalı ilçesindeki miras turizmi potansiyeli ve gelişimi, uluslararası boyut kazanması için yapılan çalışmalar, ulaşım, konaklama ve organizasyon hizmetleri ve miras turizminde yaşanan sorunlar incelenmiş Elmalı'da miras turizmi çekiciliklerinin korunması ve geliştirilmesi, gerekli tanıtım faaliyetlerinin yapılması için turizme uygun planlama önerilerinde bulunulmuştur.

Elmalı'da miras turizmine konu olan zenginliklerin doğru kurgulanması ve akılcı planlanması sadece yerel ve geleneksel kültürel mirasın korunması temelinde değil, aynı zamanda turizm sayesinde ekonomik kalkınmayı sağlayabilecektir. Böylece sahanın ayrıntılı

çalışmasının yapılması, tespiti ve gerekli olguların birleştirilmesi ile alana yönelik yapılacak turizm plan ve stratejilerine temel oluşturacaktır.

Elmalı arkeolojik sitler, dinsel mekânlar, tarihi binalar gibi maddi kültür değerleri ile gelenek görenek, inançlar, yeme-içme alışkanlıkları gibi somut olmayan kültürel değerleri de bünyesinde barındırmaktadır. Bu araştırma, Elmalı ilçesindeki tarihi ve kültürel çekicilik yaratan değerler ile bunların miras turizmine sunduğu çeşitli olanakları ortaya koymaktadır. İlçenin sahip olduğu tarihi ve kültürel çekiciliklerin ortaya konması ile geliştirilmesi mümkün olan henüz turizme kazandırılmamış kültürel değerlerin, mekânların turizme kazandırılması gündeme taşınabilecektir. Bunun yanında ilçenin sahip olduğu tarihi ve kültürel çekiciliklerin her yönüyle ortaya konması araştırma sahası ile ilgili yapılacak diğer araştırmalara kaynak oluşturabilecektir. Yine bu çalışma farklı bir bölge veya il miras turizmi çalışmalarına örnek bir kaynak oluşturabilecektir.

Türkiye'de çok sayıda miras turizmine kaynak teşkil eden yöreler bulunmaktadır. Türkiye'nin UNESCO Dünya mirası geçici listesindeki alanlarında ise bekleme listesinde en çok eserin olduğu il olarak Antalya gösterilmektedir. Antalya'da bulunan Aspendos, Perge, Yivli Minare, Noel Baba Kilisesi, Termessos, Alanya Kalesi, Karain Mağarası, Kekova Batık Şehir ve Likya Uygarlıkları listede yer alması için önerilen yerler arasındadır (unesco.org.tr).

Antalya'nın Elmalı ilçesi de büyük bir kültür zenginliğine ev sahipliği yapmaktadır. Elmalı'nın tarihi önemi M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda yaşamış olan Likyalılar ile başlamıştır. Bölgede kutlanan Tarihi Elmalı Yeşil Yayla Güreşleri kültür ve sanatsal açıdan önemli bir değere sahiptir. Tarihi, Kırkpınar'dan daha eski bir tarihe sahiptir ancak yeterince bilinmemektedir. Elmalı daha birçok somut ve soyut kültürel miras değeri taşıyan zenginliğe sahiptir.

Elmalı ilçesinin tarihi ve kültürel değerleriyle miras turizmi bakımından zengin bir potansiyel taşıması araştırma alanı olarak seçilmesinde etkili olmuştur. Araştırma Elmalı ilçesiyle sınırlı tutularak, bu ilçe kapsamında araştırma, Elmalı'da bulunan prehistorik, arkeolojik, askeri, tarihsel ve inanç turizmi destinasyonları ile gelenek, görenek, folklor gibi kültürel miras unsurlarıyla sınırlandırılmıştır.

Antalya kitle turizminde olan başarısını miras turizmine kaynaklık eden değerleriyle de yılın on iki ayında gerçekleştirebileceği bir potansiyele sahiptir. Miras turizmi açısından oldukça zengin olan araştırma sahası, maalesef bunları kullanma noktasında oldukça yetersizdir. Elmalı ilçesindeki miras turizminin ve miras turizmine yönelik planlama stratejilerinin durumu nedir? sorusundan yola çıkılarak,

1. Elmalı'da miras turizmine kaynaklık eden değerler nelerdir?

2. Elmalı'da miras turizmine konu olan değerler yeterince değerlendirilmekte midir?
3. Elmalı ilçesinde miras turizmine kaynaklık eden değerler yöre halkı tarafından yeterince bilinmekte midir?
4. Elmalı'da var olan kültürel değerlerin ulusal ve uluslararası alanda tanınması için hangi çalışmalar yürütülmektedir?
5. Elmalı ilçesinde miras turizminin yaşadığı problemler nelerdir?
6. Ulaşım, konaklama ve organizasyon hizmetleri yeterli midir?
7. Kültürel değerlerin korunması ve geliştirilmesi için alınan tedbirler ne düzeydedir? hipotezleri araştırılacaktır. Böylece Elmalı'da insanlığın ortak mirası olan doğal ve kültürel değerlerin turizm aracılığı ile tanıtılması sağlanmış olacaktır. Ayrıca turizm paydaşlarının tutumlarının belirlenmesi ile yerel ekonomi ve yerel istihdamın geliştirilmesinde doğa ile insan arasındaki koruma-kullanım dengesinin sağlanmasının ve sürdürülebilir kalkınmanın oluşturulmasının önü açılacak, bütüncül ve tüm turizm paydaşlarının dahil olduğu turizm planlanmasının oluşturulmasıyla da Elmalı ilçesinin hak ettiği değere ulaşması sağlanacaktır.

Kültürel miras kapsamında Antalya Akseki Çukurköy ile ilgili yüksek lisans tezi (Akkaya, 2019), "Elmalı (Antalya), Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2004" (Oktaç, 2004), "İdari Coğrafya Özellikleri Açısında Elmalı İlçesi" (Koday ve Aydın, 2019), "Side Turistik Gelişim Projesi" (Sarı, 2012), "Dünden Bugüne Elmalı" (Ekiz, 2001), "Kültürel Mirasın Turizm Açısından Değerlendirilmesi: Taşköprü İlçesi Örneği" (Sezer, 2017), "Safranbolu'nun Kültürel Miras Kaynakları ve Korunması" (Özdemir, 2013) gibi benzer birçok çalışma varken kültürel miras açısından oldukça zengin olan Elmalı ilçesi bu konuda değerlendirilmemiştir. Antalya genelinde alternatif turizm çeşitleri ile ilgili yapılan çalışmalar arasında, miras turizmi konusundaki çalışmaların azlığı ve Elmalı'nın bu konuda araştırılmaması sebebiyle çalışma literatürdeki eksikliği giderecektir.

1.3. Araştırmanın Metodu

Araştırma için öncelikle araştırma sahası ile ilgili literatür ve kaynak taraması yapılmış, saha ile ilgili yapılmış çalışmalar tespit ve temin edilmiştir. Bu işlem çalışma tamamlanıncaya kadar sürdürülmüştür. Daha sonra saha çalışması ile gerekli istatistikî veriler için çeşitli kurum ve kuruluşlar ile görüşmeler yapılmıştır.

Sahanın miras turizmi potansiyelinin belirlenmesi, turizm paydaşlarının tutumlarının incelenmesi, turizm stratejik eylem planının hazırlanarak sahanın hem korunarak sonraki nesillere aktarımı konusunda gerekli önlemlerin alınması hem de yerli halkın alanı

sahiplenmesini ve alandan ekonomik gelir sağlanmasına zemin hazırlanması araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın ana materyalini Elmalı ilçesinin doğal ve kültürel değerleri oluşturmaktadır. Araştırma sahasında yer alan tüm somut ve somut olmayan kültürel miras değerleri ayrı ayrı birer materyal olarak incelenmiştir. Bunun için arazi çalışmaları yapılmıştır. Sahada yerinde gözlem, anket ve fotoğraf aracılığıyla veri toplama devam etmiştir. Bu amaçla 2021 yılı kasım ayından 2024 yılı eylül ayına kadar geçen başta yaz dönemi olmak üzere farklı dönemlerde sahada çalışmalar yapılmıştır. Toplanan bilgi, belge ve veriler değerlendirilerek araştırma yazılmıştır.

Araştırmada yerli ve yabancı kaynak, belgeler, makaleler, akademik çalışmalar, internet araştırmaları, kitaplar, konuyla ilgili web siteleri, raporlar, yayınlar, yapılan benzer çalışmalar ve görsel malzemelerden materyal olarak yararlanılmıştır. Haritalar, çekilen fotoğraflar ve arşiv fotoğrafları ise bu araştırmanın yardımcı materyalini oluşturmaktadır.

Nitel araştırma, sosyal olguları bağlı bulundukları çevre içerisinde gerçekçi ve bütünsel bir biçimde irdelemeyi ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır. Araştırma deseni olarak, farkında olduğumuz bir veya birkaç durum hakkında derinlemesine bir bilgi ve anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmamıza olanak sağlayan olgu bilim deseninin kullanılması uygun görülmüştür. Olgu bilim çalışmasında veri kaynakları, araştırmanın odaklandığı olguyu yaşayan ve bu deneyimleri dışa yansıtabilen bireyler ya da gruplardır. Sahanın miras turizmi potansiyeli ve bunun ile ilgili tutumların belirlenmesinde görüşleri alınan tüm paydaşlar veri kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu yöntemle sahanın turizmini etkileyen ve etkilenen tüm kesimler çalışmaya dahil edilmiştir. Uygulamanın yapıldığı hedef kitle aşağıdaki gibidir:

1-Yakın Paydaşlar

-Yerel Halk

a- Yerel Yönetimler

-Belediyeler

-Muhtarlar

b- İl idari yönetimleri

-Valilik

-Kaymakamlık

c- Sivil Toplum Örgütleri

-Esnaf odaları

-Memur sendikaları

-İşçi sendikaları

-Gönüllü örgütler

d- Kalkınma Ajansı

e-Yerel Ulaşım firmaları

2-Uzak Paydaşlar

-Seyahat acenteleri

-Konaklama işletmecileri

-Tur operatörleri

-Turistler

Bu çerçevede amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örneklemeye dayalı bir seçim yapılmıştır. Araştırma, saha araştırmasına dayanmaktadır. Çalışmanın örneklem ölçütünü, Elmalı ilçesinde yer alan yakın ve uzak paydaşlardan araştırmaya katılmayı kabul eden gönüllüler oluşturmaktadır.

Nitel araştırma yönteminin veri toplama ve veri analizi süreçlerine uyularak yapılmıştır. Ancak çalışma yapılırken nicel verilerden de yararlanılmıştır.

Sahanın miras turizmi potansiyeli ve bunun ile ilgili tutumların belirlenmesinde görüşleri alınan tüm katılımcılar sayesinde sahadaki miras turizmine konu olan değerlerin farkındalığı, miras turizminin yaşadığı problemler, yöre halkının miras turizminden kaynaklı ekonomik faaliyetleri ile günlük yaşantılarında nasıl ve hangi boyutta değişimlere neden olduğu gibi konulara yardımcı olacak olan ilk ağızdan alınan veriler elde edilmiştir.

Elde edilen veriler araştırma sahanın miras turizmi planlamasına zemin hazırlamış böylece sahanın korunarak sonraki nesillere aktarımı ile gerekli önlemlerin alınmasında da ilk adım atılmıştır.

Elmalı'daki araştırma örnekleminin gözünden Elmalı miras turizmi potansiyelinin tespiti için 10 bölümden oluşan tutum ölçeği oluşturulmuştur, hazırlanmasında; Akkuş, G., Yılmaz, Ş. ve Polat, G. (2014)'ın Cumhuriyet Üniversitesi öğrencilerinin, Sivas'ın doğal ve kültürel mirasına ilişkin farkındalık ve deneyim düzeylerinin tespit edilmesi amacıyla gerçekleştirdiği çalışmasındaki anket formlarından, Sarı, C., Demir, T. Hadimli, H., Ölmez, E. (2021)'in ''Kula Unesco Global Jeopark Sahasında Yaşayan Halkın Jeopark Hakkında Farkındalığının Kültürel-Ekolojik Açıdan Değerlendirilmesi'' adlı projelerinde kullandıkları ölçeklerden yararlanılmıştır.

Formun son bölümü oluşturulurken ise Okuyucu, A. (2020)'nun ''Bilecik Şehrinde Kültürel Turizmin Gelişmesinde Etkili Olacak Fırsatlar ve Güçlükler Hakkında Yerel Halkın Görüşleri'' adlı makalesinde, Bilecik şehrinde kültürel turizmin gelişmesi konusundaki

fırsatları ve kültürel turizmin gelişmesi önündeki güçlüklerin neler olduğunun belirlenmesine yönelik yaptığı sorulardan yararlanılmıştır.

Formda Elmalı'daki kültürel değerlere ilişkin 10 bölüm yer almaktadır. Bunlar, kültürel öneme sahip yerleri, el sanatlarını, yöresel yemekleri, sanatsal etkinlikleri/festivalleri, miras turizminin gelişmesinde etkili olan fırsatlara ve güçlüklere dair görüşleri kapsamaktadır.

Ölçekte katılımcıların kültürel öneme sahip yerleri, geleneksel el sanatlarını, geleneksel yemekleri(1: hiç bilmiyorum - 5: çok iyi biliyorum); deneyim ölçeğinde ise *i)* buraları, kültürel etkinlikleri ne sıklıkta ziyaret ettikleri (1: hiç gitmedim - 5: her zaman giderim), *ii)* el sanatlarını ne sıklıkta satın aldıkları (1: hiç satın almadım - 5: her zaman alırım), *iii)* yöresel yemekleri ne sıklıkta yedikleri (1: hiç yemedim – 5: her zaman yerim), *iv)* etkinliklere ne sıklıkta katıldıkları (1: hiç izlemedim – 5: her zaman izlerim) 5'li likert ölçeği ile sorgulanmıştır.

Formun ilk bölümünde sosyo-demografik sorular yer almaktadır, B ve C bölümlerinde araştırma sahasındaki miras turizmi çekiciliğine sahip yerler ile ilgili farkındalık düzeyleri ve ziyaret sıklığını ölçmeye yöneliktir. B bölümü daha çok yöre halkını kapsarken, C bölümü tüm katılımcıları kapsamaktadır. Bu bölümlerde miras turizmi için önem taşıyan 34 yer bulunmaktadır.

Ç ve D bölümleri, tüm katılımcıların sahadaki kültürel etkinliklere dair bilinç düzeyleri ve deneyimleri ile ilgilidir, 7 ifadeye yer verilmiştir.

E bölümü, Elmalı ilçesindeki yöre halkının Elmalı mutfağına ilişkin farkındalık durumu ile ilgilidir. F bölümü ise diğer katılımcıları da kapsayan, Elmalı geleneksel yiyeceklerini tüketme, tercih etme durumlarını ölçmeye yönelik oluşturulmuştur, 17 ifade içermektedir.

G ve H bölümleri sadece ilçedeki yöre halkı ile ilgilidir, Elmalı'daki el sanatlarıyla ilgili bilinç düzeyi ve kullanma sıklığı ölçmeye yöneliktir. Burada da Elmalı'da yok olma tehlikesi özelliğini taşıyan 7 farklı el sanatına yer verilmiştir.

Formun son bölümünde, tüm katılımcıların Elmalı ilçesindeki miras turizminin gelişmesinde etkili olan fırsatlara ve güçlüklere ilişkin görüşlerini ölçmek amacıyla 28 maddelik tutum ölçeği sunulmuştur, 5'li Likert tipi ölçek (1, kesinlikle katılmıyorum ile 5, kesinlikle katılıyorum) kullanılmıştır.

Özellikle festivallerde ya da etkinliklerde de açık uçlu görüşme soruları yöneltilmiştir. (Bu tür etkinliklere katılma sebebiniz nedir? Nerelerde konaklıyorsunuz? Etkinlikte başka neler olmasını istersiniz, yeterli mi? Tekrar gelmek ister misiniz?)

Anket soruları tezin sonuna eklenmiştir. Verilerin analizinde SPSS, araştırmada kullanılan haritaların yapımında ise ArcGIS (10.3) yazılımının ArcMap ara yüzü kullanılmıştır.

1.4. Araştırma ile İlgili Daha Önce Yapılmış Çalışmalar

Akkaya, A.K.'nın (2019) "Somut ve Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Antalya Akseki Çukurköy'ün Değerlendirmesi" adlı yüksek lisans tezinde; Antalya'nın Akseki İlçesi'ne bağlı Çukurköy Mahallesi'nin somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarının tespit edilerek bütüncül bağlamda ele alınması amaçlanmıştır. Çalışma sahasının bütüncül olarak değerlendirilip korunması, ekolojik kültür turizmi olanağını ön plana çıkaracağı, hem mahalle halkının ekonomik anlamda desteklenmesini hem de bölgenin kültürel unsurlarının korunarak gelecek nesillere aktarılmasını kolaylaştıracağı görüşü vurgulanmaktadır.

Aktan, N. (1944) "Elmalı'nın Coğrafi Tetkiki"; lisans düzeyindeki çalışma, 5 bölüm olarak hazırlanmıştır. Birinci bölümde sahanın mevki özellikleri, ikinci bölümde fiziki coğrafya (bünyenin anahatları, jeoloji, morfoloji, karst topografyası, iklim, biyocoğrafya, akarsular ve göller), Üçüncü bölümde beşeri coğrafya (bölgede genel olarak iskan ve mesken şekilleri, nüfus ve idari hususat, geçim vasıtaları, ziraat, hayvancılık), dördüncü bölümde Elmalı şehri (isim ve tarihi, Elmalı şehri ve yaşayış tarzı), beşinci bölümde ise yörükler ve yaşayış tarzı konuları işlenmiştir. Sahanın yakın dönem tarihi coğrafyası diyebileceğimiz bir döneme ait bilgiler vermesi açısından değerli bir çalışmadır. Bu nedenle çalışmadan yararlanılmış aynı zamanda geçmişle günümüz arasında karşılaştırma yapma fırsatı sağlayamıştır.

Alagöz, G., Çalık, İ. ve Güneş, E. (2018) "Kültürel Miras Turizmi Açısından Erzincan Bakır İşleme Sanatının Mevcut Durumu ve Sürdürülebilirliği"; çalışmada kültürel miras unsurlarının başında gelen el sanatlarının turizm amacıyla değerlendirilmesinin özellikle yeni gelişen destinasyonlar için gerekli olduğun konusu üzerinde durulmuştur. Mevcut bakır işleme potansiyeliyle Erzincan'ın bu anlamda ülkemizde önemli bir merkez olduğundan yola çıkılarak Erzincan'da bakır işlemenin eskiye göre durumunu tespit etmek ve el sanatına olan ilgi seviyesini belirlemek, el sanatı ustalarının bakır işleme kapsamında hangi ürünleri ürettikleri, bu sanatın zor taraflarını ortaya koymak, bakır işlemenin gelecek nesillere ulaştırılmasında ve korunmasında karşılaşılan güçlükleri açıklamak, somut olmayan kültürel miras çerçevesinde turizmde bu değerlerin değerlendirilmesi ve korunmasındaki rolünü

tartışmak ve mesleğin sürdürülebilir gelişimi ve korunması açısından önerilerde bulunmak amaçlanmıştır.

Aliağaoğlu, A. ve Temurçin, K. (2004) "Miras Turizmi Açısından Atatürk Evleri" adlı çalışmada; miras turizminin uluslararası boyut kazanmasının önemi vurgulanmaktadır. Atatürk'ün dünya ölçeğinde önemli bir şahsiyet oluşu yeterlidir görüşünden yola çıkılarak bu çekicilik doğrultusunda "Atatürk Evleri" üzerinde durulmuştur. Yurt sathında yaygın olarak bulunan "Atatürk Evleri" ele alınarak; "Atatürk Tur Güzergâhı" üzerinde "Sosyal Nitelikli Gençlik Miras Turizmi" yapılması önerilmiştir.

Antalya Valiliği, (2020) "Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Verileri"; çalışma Antalya ile ilgili tüm turizm verilerine ulaşım kolaylığı sağlamaktadır.

Aydın, T. (2019) "Elmalı İlçesinin Beşerî ve Ekonomik Coğrafyası"; doktora tezi olarak hazırlanan çalışmada Elmalı ilçesindeki beşerî ve ekonomik tüm faktörler incelenmiştir. Çalışmadan Elmalı ilçesinin beşerî ve ekonomik coğrafyası konusunda faydalanılmıştır.

Boyd'un (2002) "Cultural and Heritage Tourism in Canada: Opportunities, Principles and Challenges" adlı üç bölümden oluşan makalesinde, Kanada'daki miras turizmi tartışması, bazı temaları, dağlar ve geyik gibi sınırlı özellikleri ele alınmaktadır. Kanada'nın miras turizmi için iyi bir pazar olduğu belirtilmektedir.

Ceylan, S. (2010) "Kırsal Mimarinin Örneklerinden "Serenler"in Coğrafi Açıdan İrdelenmesi"; sivil mimarinin en güzel örneklerinden olan ve Elmalı'nın Küçük ve Büyüksöğle köyleri dışında, Teke yöresine dağılmış biçimde (Korkuteli, Kumluca, Finike ve Beydağları çevresi) bulunan serenler, gün geçtikçe önemini kaybetmektedir. Çalışmada, Elmalı (Antalya) yöresindeki serenlerin coğrafi özellikleri irdelenmiş ve kırsal mimarinin mirası durumunda olan bu yapıların korunması ve gelecek nesillere taşınabilmesi konusunda nelerin yapılabileceği tartışılmıştır. Çalışmaya Elmalı'daki arı serenleri konusunda başvurulmuştur.

Çetin, T. (2010) "Cumalıkızık Köyünde Kültürel Miras ve Turizm Algısı"; araştırmada Cumalıkızık köyü halkının, kültürel miras, kültürel turizm ve turizme ilişkin görüşleri değerlendirilmiştir.

Doğanay, H. (1992) "Türkiye Turizm Coğrafyası"; çalışma, geniş bir giriş ile birlikte, başlıca üç bölümden oluşmaktadır. Sınıflama ve terminolojik kapsam, turizmin Dünya ve Türkiye`deki tarihçesi, konaklama tesislerinin dağılışı, ülkemize turist gönderen başlıca ülkeler ve Türkiye`nin turizm stratejileri girişte ele alınan başlıklardan bâzılarıdır.

Doğaner, S. (2013) “Türkiye Kültür Turizmi” adlı kitapta; Türkiye'de kültür turizmi konusu üzerinde durulmuştur.

Durgun, H. (2014) “XIX. Yüzyılda Teke Sancağı’na Bağlı Elmalı Kazası’nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1839-1914)”; doktora tezi olarak hazırlanan çalışma çeşitli arşiv belgeleri (defterler, salnameler), seyahatnameler ve araştırma eserleri kullanılarak hazırlanmıştır. Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde Elmalı ilçesinin belirtilen yıllar arasındaki idari ve adli teşkilat yapısı, ikinci bölümünde sosyal yapısı, üçüncü bölümünde ise iktisadi hayatı hakkında bilgiler vermektedir. Çalışmadan Elmalı’nın tarihçesi konusunda yararlanılmıştır.

Ekiz, A. (2001) “Dünden Bugüne Elmalı”; yazar, çalışmasını çeşitli kaynaklara (dergi, kitap, gazete vb.) ulaşabildiği arşiv belgelerine, gözlem, görüşme ve yaptığı mülakatlarına dayanarak meydana getirmiştir. 1980-1985 yılları arasında yazılan kitap ilçenin bu ve daha önceki dönemlere ait coğrafi, idari, tarihi durumunu yer yer istatistiki ve tarihi bilgi ve belgeler koyarak anlatmıştır. İlçenin tarihte ve günümüzde var olan bazı tarihi yapıları hakkında bilgi veren yazar, Elmalı ilçesinin sosyo-kültürel yaşamı ile ilgili konulara da yer vermiştir. Çalışma bu anlamda Elmalı ilçesi ile ilgili yapılmış ilk çalışmalardan birisidir.

Emekli, G. (2003) “Kültür Mirasının Kültürel Turiz Yaklaşımıyla Değerlendirilmesi”; çalışmada Türkiye'de kültürel turizm uygulamalarının müze ve ören yeri ziyaretlerinin ötesine geçemediğine, kültürel mirasın turizm amaçlı kullanıldığını söylemenin mümkün olmadığına vurgu yapılarak kültürel miras ürünlerinin turistik ürüne dönüştürülmesinin önemi üzerinde durulmuştur. Çalışma, tezin amacıyla örtüştüğü için özellikle planlama yaklaşımlarının oluşturulması konusunda faydalı olmuştur.

Emekli, G. (2005) “Avrupa Birliği'nde Turizm Politikaları ve Türkiye'de Kültürel Turizm” adlı makalede; Emekli, Türkiye’nin kültürel varlıklarının hızlı bir şekilde yok olma sürecine girdiğini belirtmiş ve Türkiye’nin kültürel varlıklar bakımından zengin olmasına rağmen bu potansiyeli yeterince değerlendirmediğini vurgulamıştır. Ayrıca kültürel varlıkları kültürel turizm aracılığıyla koruma-kullanma-yaşatma ilkeleri doğrultusunda değerlendirmiştir.

Gülersoy, A. E. ve Gülersoy, Ö. (2016) “Hitit Başkenti Şapinuva Perspektifinde Ortaköy (Çorum)’ün Doğal, Sosyo-Kültürel Miras Değerleri ve Turizm Potansiyeli”; çalışmanın amacı, günümüze kadar akademik anlamda yeterince ele alınmayan Ortaköy ilçesinin doğal ve sosyokültürel-ekonomik coğrafî mekânsal potansiyelini ana hatlarıyla irdelemek ve bu potansiyel çerçevesinde ilçenin doğal, sosyo-kültürel miras değerlerini coğrafî bakış açısıyla incelemektir.

Gülersoy, Z. ve Abacılar, N. (2008) “Doğal ve Kentsel Sit Alanlarında Kültür Turizmi ve Yönetimi Boğaziçi- Arnavutköy Örneği”; çalışmada doğal ve kentsel sit alanlarının korunması için alan yönetimi ve turizm yönetim planlarının önemini ve nasıl olması gerektiğini vurgulamak için Boğaziçi-Arnavutköy örneği üzerinde yönetim modeli oluşturulmuştur. Çalışmadan turizm planlama yaklaşımlarının belirlenmesi konusunda yararlanılmıştır.

Hadimli, H., Mustafa, U. vd. (2019) “Değişen Ekonomik Yapılar, Değişime Direnen Yapılar: Anadolu’nun Ambarları”; çalışmada kültürel coğrafyanın konusu olan Antalya’nın Elmalı ilçesindeki tahıl ambarlarının özellikleri Teke yöresindeki ve Karadeniz Bölgesindeki ambarlar ile karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Ayrıca sadece tahıl ambarlarının özelliklerini araştırmak değil, mevcut durumlarını tespit ederek kültürel miras unsuru olarak gelecek kuşaklara nasıl aktarılacağı sorusuna cevap aranmıştır. Tezde özellikle Elmalı’daki tahıl ambarları konusu üzerinde durulurken çalışmaya başvurulmuştur.

Karaca, B.’nin (1997) “XV ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı”; isimli çalışmasında Teke sancağının tarihçesi, idari yapısı, buradaki şehirlerin fiziki yapısı, ulaşımı, ticari hayatı ve nüfusu, kır iskân merkezleri ve bunların nüfusu, iktisadi yapıları ve Teke Sancağındaki vakıflar gibi konulara yer verilmiştir. Çalışmada ilgili bölümlerde Elmalı kazasına da yer verilmiştir. Çalışmadan, tezin Elmalı’nın beşerî ve ekonomik coğrafyası bölümünde yararlanılmıştır.

Karapınar, E., ve Barakazı, M. (2017) “Kültürel Miras Turizminin Sürdürülebilir Turizm Açısından Değerlendirilmesi: Göbeklitepe Ören Yeri” adlı çalışmalarında; Göbeklitepe, geçmişinin uzun yıllara dayanması, inanç merkezi olarak insanlık tarafından uzun süre kullanılması gibi birçok nedenlerden dolayı alternatif turizm ve sürdürülebilir turizm açısından önem taşımakta ve bölge turizm adına önemli bir kültürel miras kaynağı olduğu vurgusu ile, Göbeklitepe kültür mirasının sürdürülebilir turizm açısından değerlendirilmesini amaçlamışlardır. Böylelikle bölge turizmin öneminin daha da anlaşılacağı ve bu durumun bölgeye hem ekonomik hem de sosyal açıdan faydalar sağlayacağı düşünülmüştür.

Kervankıran İ., Temurçin K., (2016) “Cultural Tourısm And Museums: The Development of Museums in Turkey, Their Contribution to Tourism and Regional Differences”; çalışma, müzelerin gelişimini değerlendirmek, illere göre müze sayılarını, ziyaretçi sayılarını ve gelirlerini mekansal olarak analiz etmek ve Türkiye'de müzelerin turizme katkısını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Türkiye'deki müze sayıları, bu müzelerdeki eser sayıları, bu müzelere gelen ziyaretçi sayıları ve illerdeki mekânsal dağılıma göre

müteakip gelirler haritalanmıştır. Müze göstergelerinin Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ve mekansal analizi (Standart Sapma Elips, Moran's I, LISA) gerçekleştirilmiş ve sonuçları değerlendirilmiştir.

Khalilova, K.'nin (2008) "Kültür Turizmi Bakımından Azerbaycan Şirvan Bölgesi'nin Arz Potansiyelinin Değerlendirilmesi" adlı çalışmasında; Azerbaycan'ın Dağlık Şirvan Bölgesi'nin kültür ve kültür turizmi arz potansiyeli ortaya konularak bu bölgede turizmin nasıl geliştirileceği konusunda yapılabilecekler ortaya konulmuştur.

Kiper, A. U. T., ve Kiper, T. (2006) "Turizmin Kültürel Miras Üzerine Etkileri: Beypazarı/Ankara Örneğinde Yerel Halkın Farkındalığı"; çalışmada özellikle kırsal bir yerleşmede yer alan, turizm aktivitelerinin yerel kimlik üzerine etkileri ve yerel halkın turizmin etkisi hakkındaki farkındalığı araştırılmaktadır. Bu amaçla; Ankara periferisinde yer alan, doğal ve kültürel peyzaj özellikleri nedeni ile yoğun olarak turizm aktiviteleri görülen "Beypazarı" araştırma alanı olarak seçilmiştir.

Koday, Z., Aydın, T. (2019) "İdari Coğrafya Özellikleri Açısında Elmalı (Antalya) İlçesi"; makalede Elmalı ilçesinin geçmişten günümüze idari coğrafya özellikleri ve bu özelliklerde meydana gelen değişiklikler hakkında bilgi verilmiştir. Makaleden araştırmanın yerleşme coğrafyası konusunda faydalanılmıştır.

Liu, Y.'nin (2014) "Cultural Events and Cultural Tourism Development: Lessons From The European Capitals Of Culture" adlı makalesi kültürel turizmin gelişimi için etkinlikle ilgili stratejiyi çevreleyen kilit konuların bâzılarını göstermektedir.

Oktaç, D. (2004) "Elmalı (Antalya), Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2004"; çalışma 2004 yılında yapılan "Elmalı Kenti Kentsel Kültür Varlıkları Envanter Çalışması"nın sonuçlarını içermektedir. Bu çalışma sonucunda hazırlanan envanter raporlarının sonuçlarına uygun olarak kentteki geleneksel kent dokusunun özellikleri, sokak ve konut özellikleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Çalışma araştırma sahasının somut kültürel varlıkları hakkında bilgiler sağlayacağından bu konuda yararlı olacağı düşünülmektedir.

Olalı, H. (1990) "Turizm Politikası ve Planlaması"; turizmin sürdürülebilir olması, ekonomik-sosyal-kültürel alanda maksimum fayda sağlaması, doğal güzelliklerin ve tarihi dokunun zarar görmemesi için devletler vizyonları doğrultusunda turizm hedeflerini belirlemektedir. Bu hedeflere ancak etkin bir turizm politikasının planlaması ile ulaşabilirler. Turizm alanyazınına önemli katkı sağlayan bilim insanı Prof. Dr. Hasan Olalı bu eserinde turizm planlamasının önemine vurgu yapmıştır.

Orhan, F. (2019) "Kültürel Coğrafya Özellikleri ve Turistik Potansiyeli Açısından Geleneksel Artvin Evleri" adlı kitabında; Artvin ili geleneksel meskenleri ele alınmıştır. İlde

yer alan geleneksel meskenlerin koruma kullanma dengesi içerisinde turizme kazandırılması ve böylelikle yöre halkının da bu durumdan ekonomik kazanç elde edebilmesi konuları üzerinde durulmuştur.

Polat, E. (2021) "Ahlat Şehri'nin Kültürel Miras Turizmi Potansiyeli"; çalışmada Ahlat Şehri'nin kültürel miras turizmi potansiyelini belirlemek, kaynakların daha iyi değerlendirilip turizmden daha fazla pay alınabilmesi ile bu kültürel varlıkların korunması için öneriler sunmak ve sonraki nesillere aktarımını sağlamak amaçlanmıştır.

Polat, I., Eyüpgiller, K., Topçubaşı, M. (2008) "Kentsel Koruma Çalışması: Elmalı"; Elmalı Sit Alanı Koruma Projesi kapsamında hazırlanan çalışmada öncelikle Elmalı kentinin geleneksel konutlarının envanteri çıkarılmış, bunların işlev, kullanım, strüktürel durum, korunmuşluk, tarihsel değer, kat ve yapı sistem analizleri yapılmış, konutlarda oturan nüfus profili ile tarihsel dokudaki değişim ve bozulmalar incelenmiş, kentsel sit alanındaki konutların korunması ile ilgili öneriler sunulmuştur. Çalışmadan, araştırma sahasının mesken tipleri ve Elmalı'nın tarihsel gelişimi konularında faydalanılmıştır.

Özçoban, E. (2018) "Kültür Turizmi ve İnanç Algısı" adlı kitabında; kültür turizmi kapsamında Türkiye'ye gelen ve her yıl aralık ayında Konya'da düzenlenen Şeb-i Arus törenlerine katılan yabancı ziyaretçilerin, maneviyata ilişkin algı düzeylerini ele almakta ve kültürün ayrılmaz bir parçası olan dinin turizm yoluyla farklı toplumlarla olan etkileşimini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Özdemir, Ü.'nün (2013) "Safranbolu'nun Kültürel Miras Kaynakları ve Korunması" isimli çalışmasında kültürel miras turizmi Safranbolu ölçeğinde ele alınmıştır. Bunu yaparken, miras niteliğindeki eserlerin sayısal verilerinden çok, kültürel yanlarını ve korunma düşüncesini ön plana çıkarma amaçlanmıştır.

Özgüç, N. (2011) "Turizm Coğrafyası"; turizm coğrafyasında temel ders kitabı niteliğinde olan çalışma, turizmi tüm yönleriyle ele almaktadır. Turizm coğrafyası perspektifinden yapılan çalışmada bir mekândaki turizm potansiyelinin yani kültürel, tarihi ve doğal çekiciliklerin belirlenmesi, değerlendirilmesi, analiz edilmesi, turizmin mekânsal etkilerinin ortaya konulması, turizm çalışmalarına kaynak oluşturması ve turizme kazandırılması coğrafi araştırmaların turizme en önemli katkısıdır şeklinde vurgu yapılarak turizm coğrafyasının konularına yer verilmiştir. Çalışmada turizm planlama yaklaşımları konusunda yararlı olmuştur.

Sağlam, D. (2019) "Trabzon İlinde Kültür Turizmi ve Turizm Planlamasına Etkisi",

bu yüksek lisans tezinde; Trabzon ilinin kültür turizmi potansiyelini ve turizm planlamasına etkisini ortaya koymak amaçlanmıştır.

Sarı, C. (2003) Batı Antalya (Beydağı) Yaylaları"; çalışmayla Antalya Körfezi'nin batısında Beydağları kuşağındaki yaylalar tespit edilip onların adları, fiziki ve beşerî ekonomik özellikleri ortaya konularak yaylacığın değişen yüzünün gösterilmesi amaçlanmıştır.

Sarı, C. (2007) "Çeşitli Koruma Statülerindeki Alanların Turizm Amaçlı Kullanımı: Güllük Dağı (Termessos) Milli Parkı Örneği"; çalışma ile Güllük Dağı (Termessos) Milli Parkı'nın turizm aracılığı ile daha fazla tanınmasını sağlamaya çalışılmıştır.

Sarı, C. (2008) "Antalya'nın Alternatif Turizm Kaynakları, Planlama Yaklaşımları ve Öneriler"; çalışma ile Antalya ilinin alternatif turizm kaynakları tespit edilerek doğal ve kültürel özellikleri ortaya koyulmuştur. Alternatif turizm kaynaklarının devreye girmesi ile Antalya'da turizm hareketlerindeki yaz mevsiminde oluşan yoğunluğun yılın diğer mevsimlerine de taşınabileceği ortaya konularak, alternatif turizm kaynaklarının planlanmasının gerekliliğine dikkat çekilmiştir.

Sarı, C. (2012) "Bir Kültürel Coğrafya Araştırması: Batı Toroslarda Yaylaların Fonksiyonel Değişimi Süreci ve Yayla Şenlikleri"; Batı Toroslar'da yaylaların fonksiyonel değişimi ve yayla şenliklerinin bu sürece katkıları örnekler ile incelenmiştir. Her türlü doğal ve kültürel özelliğini turistik ürüne dönüştürebilme yeteneğine sahip, dünya turizminin başkenti olarak nitelendirilen, ülke turizminin öncüsü Antalya, uzun yıllardır gerçekleştirdiği ulusal ve uluslararası- fuar ve festivallere, yayla şenliklerini de eklemiştir görüşüne vurgu yapılmıştır.

Sarı, C., Bidav, Y. (2017) "Munzur Vadisi Milli Parkı'nda Doğal ve Kültürel Çevrenin Geliştirilmesi ve Korunması Üzerine Yöre Halkının Farkındalığı"; çalışmada Munzur Vadisi Milli Parkı'nın (MVMP) bulunduğu Tunceli ilinde yöre halkının milli parka yönelik tutumu ile milli parkın gelişimine yönelik farkındalığını belirlemek, milli parkın yöre halkı için önemini ortaya çıkarmak, aynı zamanda yörenin taleplerini tespit etmek amaçlanmıştır.

Sarı, C., Aktürk, M. (2018) "Türkiye Turizminde: Kalkınma Planları ile Hedeflenenler ve Ortaya Çıkan Sonuçlar Arasındaki Farklılıklar (1980-2015)"; çalışma ile Türkiye'de illere göre işletme belgeli tesislerdeki 1980-2015 yılları arasındaki toplam turizm talebinin dağılımı ve Turizm Kalkınma Planlarında hedeflenenler ile günümüz turizm talebi karşılaştırılarak, planlamanın ne düzeyde gerçekleştiği ve 2023 Turizm Stratejisine yansımasının nasıl olacağına dair öngörülerde bulunulmuştur.

Serbest, H. (2008) "Elmalı Kentsel Sit Alanında Bulunan Tescilli Konutların Günümüzdeki Durumları Koruma Sorunları, Değerlendirme Önerileri"; çalışmada Elmalı kentsel sit alanının yerleşme özellikleri grafiklerle açıklanmış, sit alanında bulunan tescilli

konutların özellikleri günümüzdeki durumları ve koruma sorunları ele alınmıştır. Sit alanında yapılan koruma çalışmalarından bahsedilmiş ve sit alanında ortaya çıkan sorunlar belirlenmiştir.

Sezer, İ. (2017). "Kültürel Mirasın Turizm Açısından Değerlendirilmesi: Taşköprü İlçesi Örneği"; çalışma ile zengin ve ilgi çekici kültür varlığına sahip olan Taşköprü ilçesinde sürdürülebilir bir şekilde turizmin geliştirilebilmesi için, bu zengin kültürel miras unsurlarının turizme kazandırılması üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda başta turistik altyapı olanaklarının iyileştirilmesi, turistik çekiciliklere erişim için ulaştırma imkanlarının artırılması ve konaklama faaliyetlerinin geliştirilmesi, markalaşma ve etkin tanıtım faaliyetlerine ağırlık verilmesi gerekliliği önerilmiştir. Çalışmaya, araştırmanın planlama önerileri konusunda başvurulmuştur.

Soykan, F. (2000) "Turizm Coğrafyası ve Turizm Planlaması"; genel olarak planlama açısından turizm sisteminin ve turizm faaliyetlerinin boyutları ve kapsamı üzerinde durulan çalışmadan, turizm ile ilgili kavramsal çerçeve konusunda yararlanılmıştır.

Soykan, F. (2003) "Coğrafi Çevrenin Turizm Amaçlı Değerlendirilmesinde Turizm Potansiyelini Saptamanın Önemi"; turizm potansiyelini belirleme ve planlama çalışmalarında başka ifadelerle doğal ve kültürel çevrenin sürdürülebilir turizm kullanımının planlanmasında her zaman coğrafyaya ve coğrafyacılara ihtiyaç duyulmaktadır vurgusu yapılan bu çalışmada turizm gelişim bölgeleri ve koridorları, yatırım, planlama stratejileri üzerinde durulmuştur.

T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, (2019) "Batı Akdeniz Bölge Müdürlüğü Kitapçığı"; çalışma sayesinde Batı Akdeniz ile ilgili çeşitli konularda istatistik veri tabanlarına erişim sağlanabilmektedir.

Temizel, G., Sartayeva, Z. (2021) "Kültürel Miras ve İnanç Turizmi Açısından Bir Değerlendirme: Tarihi İpek Yolu Şehri Taraz – Kazakistan"; çalışmada Kazakistan'dan geçen İpek Yolu güzergahında tarihi bir şehir olan Taraz'ın kültürel miras ve inanç turizmi açısından önemi incelenmiştir.

Tören, E., Konak, N. ve Demiral, G. N. (2012) "Eskişehir'in Kültürel Miras Varlıklarının Korunmasında Kamu Kurumlarının Rolü"; çalışmayla Eskişehir ilindeki kültürel miras varlıklarının korunmasında Belediyeler ve Kültür Varlıkları Koruma Kurulu'nun üstlendiği rolün, günümüze kadar koruma altına aldıkları alanların ve gelecekte bu konuda kısa, orta ve uzun vadede yapmayı planladıkları çalışmaların araştırılması ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

1.5. Araştırma Sahasının Beşeri Coğrafya Özellikleri

1.5.1. Elmalı İlçesi'nin Beşeri Coğrafya Özellikleri

Türkiye'nin güneydoğusunda, Teke yöresinde bulunan araştırma sahası, Antalya iline bağlı bir ilçe merkezidir. Yerleşim yeri Elmalı ovasının kuzeyinde 2503 metre rakıma sahip Elmalı Dağı'nın güney eteklerinde çanak şeklindeki geniş bir plato üzerinde kuruludur. İlçe merkezinin deniz seviyesinden yüksekliği yaklaşık 1000-1150 metre civarındadır ki bu özelliğinden dolayı Elmalı, bir yayla kenti olarak değerlendirilmektedir (Duymaz, 2008). Batısında yer aldığı il merkezine 122 km. uzaklıkta bulunan ilçede kuzeye doğru gidildikçe karasal özellikler gösteren bozulmuş Akdeniz iklimi hakimdir (Koday ve Aydın, 2019). 2024 yılı adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre Elmalı ilçesinin toplam nüfusu ise 41.853'tür. Elmalı yerleşimi gerek topografya kullanımı ve gerekse kentsel mekân oluşturmada takip edilen hiyerarşi bakımından Anadolu'da yer alan geleneksel Osmanlı dönemi yerleşimlerinin genel özelliklerini taşımaktadır (Ünal, 2008). İlçe merkezi 9 kentsel mahalleden müteşekkildir: Camiatik, Camicedid, Gündoğan, İplikpazarı, Kapmescit, Karyağdı, Tahtamescit, Toklular ve Yenimahalle. Cami, medrese, türbe ve şadırvandan oluşan Ömer Paşa Külliyesi mimarlık tarihi açısından yerleşim yerindeki en önemli eserdir. Bunun dışında Eski Cami (Cami-i Atik), Yeni Cami (Tahta Cami/Tahtalı Cami), Toklular Mescidi, Kütük Camii, Karyağdı Camisi, Ayanlar Mescidi, Kap Mescit, Yeni Hamam, Sinan-ı Ümmi Külliyesi ve Vahab-i Ümmi Türbesi diğer önemli eserlerdir. Evliya Çelebi'nin de belirttiği gibi (Çelebi, 2004) Elmalı'nın bir kalesi yoktur (Arıkan, 1989). Arkeolojik belgeler ve filolojik veriler M.Ö. 3. bin yılda bu yörede yerleşmenin varlığını kesin olarak ortaya koymaktadır (Koday ve Aydın, 2019: 70).

Geleneksel yaşam biçimi, kış aylarında Elmalı'da yaz aylarında bağlarda yaşamayı gerektirmiştir. Kendine yetebilen kapalı bir ekonomi sistemi içinde her türlü ihtiyaç bağlardan ve evde beslenen hayvanlardan sağlanmıştır. Değişen yaşam şartları içinde geleneksel yaşam sürdürülmemekte ve apartmanlar daha çok tercih edilmektedir. Cumhuriyet Devrinde yaşanan sosyoekonomik ve kültürel değişmeler sonucunda Elmalı'nın sosyal yaşamı eski canlılığını kaybetmiştir. Elmalı nüfusunun çoğunluğu büyük kentlere göç ederek kentlerini yeni kullanıcılarına bırakmıştır. Günümüzde geleneksel konutlar yaygın olarak kış aylarında Kumluca, Finike ve Antalya'da oturan ailelerin yazlıkları olarak kullanılmaktadır.

Geçim kaynakları hububat tarımının yanı sıra yine geleneksel ticaret içinde sayabileceğimiz sedir, ardıç, çam kerestesi gibi orman ürünleri; canlı hayvan, ham deri, av hayvanı derisi; el sanatları ve badem, ceviz, erik, elma, şeftali gibi tarım ürünlerinin yetiştirilmesine ve bunların ihracatına dayanmaktadır. Günümüzde demircilik, bakırcılık, yapı

ustalığı, dokumacılık, kahve değirmenciliği unutulan, leblebicilik ve helvacılık halen yaşayan geleneksel el sanatlarındandır. Cumhuriyetin kurulmasından sonra sütçülük ve besi hayvancılığıyla birlikle, pancar, ayçiçeği gibi farklı ürünlerle ziraat gelişmiştir. Özel teşebbüsün kurduğu un, yem ve tuğla fabrikaları, soğuk hava depoları, organize sanayi sitesi, mandıralar, meyve suyu fabrikaları, çeşitli kooperatif ve bankalar Elmalı'nın ekonomisini canlandırmıştır (Ekiz 2001: 54).

Bilim ve eğitime çok önem verilen Elmalı'da köklü ve sürekli bir kültür ortamı oluşmuştur. Devlet hastanesi, ilkokullar, cami ve devlet hizmet binalarını Elmalı halkı kendisi yapmıştır. Kadınlara seçme-seçilme hakkı verildikten hemen sonra iki kadının belediye meclis üyeleri arasında yer alması, doktor, öğretmen esnaf vb. halkın birleşerek 1926 yılında Elmalı Elektrik Anonim Şirketini kurması bu kültürün göstergeleridir (Ekiz 2001: 51).

1.5.1.1. Yerleşme

Geçmişten günümüze Akarassos, Alimela, Almalu gibi adlar ile anılan Elmalı'nın farklı isimlere sahip bir yer olarak tarihsel süreç içerisinde varlığını devam ettirmesi, öncelikle elverişli iklim, toprak ve su kaynakları zenginliğine sahip bir bölgenin merkezi kesiminde yer almasıyla mümkün olabilmiştir. Elmalı ilçesi karstik ovalarıyla tarıma, dağlarıyla yaylacılığa ve hayvancılığa elverişli olmasıyla birlikte tarihte Pamfilya, Pisidya, Karya, Kabalis isimleriyle bilinen antik dönemin önemli kültür bölgelerini birbirine bağlayan ulaşım yollarının kesiştiği bir noktada da yer almıştır. İlçenin yaz aylarının oldukça sıcak geçtiği kıyı kesime göre alternatif yayla özelliği taşıması, tarımsal üretim potansiyeli geçmişten günümüze farklı isimlerle anılan bir yer olmasını sağlayan diğer önemli unsurlardandır.

Elmalı ilçesi, tarihsel süreç içerisinde Luvi-Lukka, Hitit, Frig, Pers, Likya, Helen, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı gibi birçok hâkim güç ve medeniyetin yaşadığı bir saha olmuştur. Her medeniyetin kendi kültürel mirasından bazı izler bıraktığı yörede bu çok kültürlülüğün toponomik bir yansıması olarak adı geçen bu medeniyetleri temsil eden yer ve yerleşme adları oluşmuştur.

Akarassos, Elmalı kentinin Roma döneminden Bizans'ın son dönemlerine kadar bilinen ilk adıdır. Luwi kökenli bir kelime olan Akarassos "Yüce Doruk Kenti" anlamı taşımaktadır.

Alimela, Elmalı kentinin Bizans döneminde kullanılan adı olup bu ismin bugünkü Eskihisar Mahallesi sınırları içerisinde yer alan eski ören yeri "Amelas" tan geldiği bazı kaynaklarda yer alsa da bu hususu ispatlayacak herhangi bir veriye henüz ulaşılmış değildir (Spratt, 2008). Elmalı adının Alamos, Elymos isimleriyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir.

Elymos sözcüğü, Luwi kökenli ela (geçit, boğaz) ve uma (halkı) kelimelerinin birleştirilmesiyle oluşan Elauma adının (Geçit (Yeri) halkı) Hellen ağzına uydurulmuş hâli olmalıdır (Umar, 1993).

Anadolu'nun yerleşme tarihi açısından çok eskilik ve karmaşıklık göstermesi, yerleşmelerin onu kuranlarca isimlendirilmeleri, bunların diğerlerince değiştirilmeleri ya da yerleştirilmeleri bu karmaşıklığı büyük ölçüde arttırmıştır (Emiroğlu, 1984). Ülkemizde yerleşme isimleri değiştirilirken adı değiştirilen yerleşme alanının coğrafi, tarihi ve sosyal özelliklerinin dikkate alındığı belirtilse de bâzı yerleşmelere verilen isimlerin sahanın tarihi ya da coğrafi özellikleriyle uyuşmadığı görülmektedir (Alagöz, 1938).

Yerleşme adlarının verilmesinde etkili olan faktörler göz önüne alındığında iki temel gruplaşma dikkati çeker. Bunlardan ilki köy adlarının yakınlardaki dağ, tepe, göl, akarsu, toprak ve bitki örtüsü gibi özelliklerinden veya doğrudan bunların adından esinlenerek, doğal çevre elemanlarına göre adlandırılması, ikincisi ise insan, aşiret ve soy ile ilgili çeşitli olayların etkisinde kalınarak ya da onlardan esinlenerek beşeri özelliklere göre köy isimlerinin oluşturulmasıdır (Tunçel, 2000).

Teke Yöresinde yerleşme isimlerinin seçiminde, genellikle yerleşmelerin coğrafi özelliklerinin dikkate alındığı anlaşılmaktadır. Bu durum geçmişten bu yana Teke Yöresini yurt edinmiş Yörük boylarının geleneksel yaşamlarının bir yansıması olarak görülebilir (Sarı, 2012).

Sahada yerleşmenin kuruluş ve dağılışını etkileyen jeolojik ve jeomorfolojik özellikler, yer adlarının konulmasında belirleyici etken olmuştur. Jeolojik formasyonların yapısal özellikleri, renkleri, yeryüzü şekilleri, eğim, bakı, yükselti, toprak ve bitki örtüsü özellikleri, yeraltı ve yerüstü suları yatay veya dikey olarak sınırlarını çizdiği birçok yerleşmenin aynı zamanda sahadaki yaşamsal faaliyetleri etkileyen baskın yönleriyle de tanımlayıcısı ve adı olmaktadır. Göltarla ve Gölova isimleri sahanın karstik özelliklerine bağlı olarak ortaya çıkan sahaya özgü yerleşme adlarıdır. Kortan adı ise sahada arazinin eğimli olduğu bir alanda kurulan Yılmazlı Mahallesi'nin eski adıdır, "yalçın ve diklemesine kesik kayalar" anlamına gelmektedir (TDK, 1993). Bayralar Mahallesi'ne bağlı Yazı Mahallesi topografik kökenli bir addır. Yazı, "düzlük ova" anlamına gelmektedir (TDK, 1993). Hangi dilden veya kökenden olursa olsun yerleşme isimlerinin doğal çevre unsurlarından etkilendiği ve buna göre de isim aldığı sahada fazlasıyla görülmektedir.

Elmalı ilçesinde Kızılpınar, Gökpınar, Çalpınar, Kocapınar ve Pınarbaşı gibi yerleşmelerin hem kurulmasında hem de daha çok havzanın batısında yer almasında litoloji-kaynak ilişkisi ve özellikleri etkilidir. Bunun yanında bölgede Alaca Tepe, Boztepe, Karataş,

Karayer (Gölova), Karabelen (Söğle), Karakaya (Yuva), Karagöl (Kışla), Karayer (Akçaeniş), Karabayır (Kocapınar), Bozyaz, Bozyaka, Bozyer, Kızılyaka (Bozüyük), Kızılsırım, Kızılkuyu, Kızılburç, Akçabelen, Akalan (Kızılca), Kırmızıin Tepe (Geçit), Sarıtaş Tepe, Kızılbel, Alkaya, Karabel Tepe (Kocapınar) Kırmızıyer (Karamık), Bozburun Tepe, Sarıyar Tepe, Kızılçukur (Ahatlı), Akgedik Tepe ve Karatepe (İslamlar) gibi yer ve mevki adları ile Aksivri (Bayındır), Kızılgöl (Karamık), Alınca, Akalan (Kızılca), Akdağ (Karaköy) ve Kırmızıkaya (Yörenler) gibi yayla ve Bozcabayır, Kızılpınar, Bozhöyük, Gümüşyaka gibi mahalle yerleşme isimleri bulundukları sahanın litolojik özelliklerinden veya toprak ya da kaya renginden almışlardır.

Elmalı ilçe sınırları dâhilinde çok sayıda polye bulunmaktadır. Elmalı, Müğren ve Söğle ovaları ile aynı zamanda Yuva Mahallesi'nin Kaynarca, Yukarı Ovacık, Aşağı Ovacık ve Yuvayayla (Ören Yaylası) birer polyedir. Ovacık Mahallesi adını içerisinde yer aldığı uvaladan almıştır. Bulanık (Ahatlı Mahallesi), Baranda (İslamlar Mahallesi) gibi bazı polyelerin içerisinde de göl ya da gölet bulunmaktadır.

Elmalı ilçesinde karstik özelliklerin yansımasına örnek oluşturan isimlerden biri Göltarla'dır. Göltarla, Avlan Mahallesi'nin yeni ismidir. Yerleşme adını kenarında bulunan Avlan Gölü'nden almaktadır. Avlan Gölü, kurutulduğu dönemde bazı kış aylarında tabanında biriken su nedeniyle göl halini alırken mayıs ayından itibaren suların düdenler vasıtasıyla boşaltılmasıyla da özellikle nohut ekilen verimli birer tarım arazisine dönüşmekteydi. Yerleşme, yakınında yer alan bu yerin değişken özelliğinden dolayı göl ve tarla adlarının birleştirilmesiyle Göltarla ismini almıştır. Bu isimlendirme sahanın hem topografik ve hidrografik hem de ekonomik özelliklerine uygun bir adlandırma oluşturmaktadır (Aydın, 2019).

Coğrafi özelliklere göre verilen adların bazıları suyun ya da toprağın rengine göre de oluşmaktadır bunlara örnek olarak Bozcabayır, Akçay, Gümüşyaka ve Kızılca mahalleleri örnek verilebilir.

Sahanın yerleşme şekilleri incelendiğinde, yerleşme yeri olarak seçilen sahanın başta iklim koşulları, toprak ve bitki örtüsü özellikleri, jeolojik ve jeomorfolojik yapısı, su kaynaklarına göre konumu, meydana getirilen yerleşmenin yerini, dokusunu, onu meydana getiren meskenlerin malzeme çeşitliliğini, yapı ve inşaat tekniğini ayrıca fonksiyonel özelliklerini etkilediği ve sonuçta tüm bu etkenlerin sahaya özgü bir yerleşme kalıbını oluşturduğu görülmektedir.

Elmalı ilçesinde yerleşmeleri etkileyen bu faktörlerden gerek kuruluş yerlerinde gerekse de dağılış düzeninde jeolojik ve jeomorfolojik özelliklerin en önemli fiziki öge

olduğu dikkat çekmektedir. Bununla birlikte su kaynaklarının bulunuş yeri ve özellikleri, iklim unsurları, tarımsal arazilerin dağılışı yerleşme koşullarını etkileyen diğer fiziki coğrafya faktörleridir. Yerleşim özelliklerini etkileyen beşeri unsurların ise daha çok fiziki coğrafya şartlarının kontrolünde gelişen ekonomik faaliyetler ile ulaşım imkânlarının olduğu bilinmektedir.

Akdeniz bölgesinin kıyı kesimi yaz kuraklığının başlaması ile gerek ziraat, gerekse hayvancılık bakımından coğrafi posibilitesini tamamen kaybetmektedir. Yaz devresinde alt zonda faaliyetler ancak sulama gibi suni şartlarla mümkün olabilir. Bu zonda bahsedilen imkânlar sona ererken, üst zon, kış esnasında kaybetmiş olduğu imkânları tekrar kazanmaya başlar. Kışın karla kapanmış üst zon baharda karların erimeye başlaması ve çayırların gelişmesi ile birlikte coğrafi posibilitesine tekrar kavuşur ve insanların istifadesine tekrar açılmış olur (Tunçdilek, 1980). Kıyı ve iç kesimlerin iklim koşullarında meydana gelen bu değişikliklere bağlı olarak insanlar kıyı ile iç kesimler arasında sürekli göç halinde olur, her iki bölgeyi birbirini tamamlayan birer ekonomik faaliyet sahası haline gelir (Aydın, 2019).

Araştırma sahasında yaylacılığı etkileyen en önemli faktörlerden biri de sahanın hidrografik özellikleridir. Bilindiği gibi su kaynaklarının nispeten kıt olduğu yerlerde özellikle kalker tabiatlı Toros kütlelerinde yaylalar dağınık olmakla beraber yayla iskânı, su kaynakları yönünde bir meyil gösterir (Tunçdilek,1958). Elmalı ilçesindeki yayla yerleşmelerinin varlığı özellikle su kaynakları ile ilgilidir. Mevcut yaylalar, özellikle karstik kaynaklar ya da bu kaynak sularının ulaşabildiği alanlar ile yağmur veya kaynak sularının oluşturduğu göl kıyılarında kurulmuşlardır. Yine su kaynaklarının rejim ve debi özellikleri yaylaların büyüklüğü, sürekliliği ve buralarda yapılan ekonomik faaliyetin türünde de etkili olmuştur. Bu etkiye bağlı olarak çoğu yayla yerleşmesi adını kaynak isimlerinden almıştır.

Araştırma sahasında iklim ve litolojiye bağlı olarak yıl boyunca akan herhangi bir akarsuyun bulunmaması tarımda sulama suyu sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu sorunun belirgin olarak yaşandığı ve tarımdan sağlanan gelirin geçim açısından yeterli gelmediği yerleşmeler, hayvancılığa yönelmiştir. Sahada ovada kurulmuş ve tarımsal açıdan değerli topraklara sahip birçok mahallede hayvan sayısının fazla olması ve yaylacılık faaliyetlerine katılması bu nedene dayanmaktadır (Aydın, 2019).

Kısa mesafelerde yükselti farkının hızlı değişimi, göçebe hayvancılık ve yaylacılık faaliyetleri ile uğraşanlar için; yer şekilleri, iklim ve bitki örtüsü bakımından, uygun bir coğrafi ortam oluşturur (Kılıç, 2015). Sahada Elmalı kenti, kasaba yerleşmeleri ve birçok mahalle yerleşmesi ova ile dağlık alanın birleştiği yamaç, etek, birikinti koni ya da yelpazesi üzerinde kurulmuştur. Bu durum yerleşmelerin alt ve üst kesimlerinde iki farklı ekonomik

faaliyet yürütebilmesine imkân sağlamıştır. Yerleşmelerin üst kısmındaki dağlık sahada hayvancılık, alt kısmındaki ovalık sahada ise tarımsal üretim yapılabilmektedir. Sahada polye tabanlarının sık sık sel ve taşkınlara maruz kalması buradaki yerleşmeleri yaylacılığa itmiştir. Halkın tarımdan daha fazla gelir sağlamaya başlaması ve benzeri nedenler yaylacılığın ova yerleşmelerinde nispeten önemini kaybetmesine neden olmuştur.

Toroslar'daki dolin, uvala, polye tabanları, subaşları ve çayırların yetiştiği alanlar ayrı ayrı yayla olacak yerlerdir (Tunçdilek, 1958). Bu nedenle araştırma sahasında dağlık alanlarda bulunan hemen her dolin, uvala veya polye düzlüğü yayla veya buna bağlı bir mevki olarak kullanılmış veya yerleşilmiştir. Elmalı ilçesinde bazı mahallelerin birden çok yayla yerleşmesine sahip olması ve yayla sayısının toplamda mahalle sayısından 3 kat daha fazla olması hemen her karstik çukurluğun yayla olarak değerlendirilmesi ve ifade edilmesinden kaynaklanmaktadır (Aydın, 2019). Kış ve ilkbahar aylarında zaman zaman göl halini alan bu sahalar, göl sularının çekilmesiyle beraber yaylacılar tarafından otlak olarak kullanılmakta, tamamen kurudukları zaman da ekilmek için sürülmektedir. Yaylaların yükselti şartlarına bağlı olarak uygun alanlarında meyve bahçeleri de oluşturulabilmektedir. Halk arasında bu faaliyetlere konu olan yaylalar genellikle ekin, ekinlik gibi isimlendirilmektedir.

Araştırma sahasının tamamı hem topografik hem de klimatik açıdan yayla özelliği göstermektedir. Bu durum daimî yerleşme sınırları çerisinde kalan kırsal ve kentsel yerleşmelerin çoğunluğunun sayfiye amaçlı yaylacılık faaliyetlerine konu olmasını sağlamıştır (Aydın, 2019). Dağlık alanlardaki daha yüksek yaylalarda ise başta hayvancılık olmak üzere tarım, ormancılık ve arıcılık yapılmaktadır.

Yayla yerleşmeleri Akdağlar (3014 m.) ve Beydağları (3070 m.) ile bu dağları kuzeyden ve güneyden birbirine bağlayan sırasıyla kuzeyde Kızılcadağ (2591 m.) ve Elmalı Dağı (2490 m.) ile güneyde Susuz (2465 m.) ve Kohu Dağları (2409 m.) üzerinde bulunmaktadır. Toros Dağları'nın, batı kısmını oluşturan bu alanda yaylalar ova ile dağların zirve kesimlerine kadar düzensiz olarak dağılmışlardır. Yaylalardan bazıları Güğü (Yapraklı), Meşelik (Salur) ve Akalan (Kızılca) yaylalarında olduğu gibi ait olduğu mahallenin hemen kenarındaki dağların yamaçlarında, bazıları ise Büyüksöğle Mahallesi'ne ait Kırkpınardibi (2450 m.) ve Çocuk Mezarı (2600 m.) yaylalarında olduğu gibi dağların en yüksek kesimlerinde bulunmaktadır (Aydın, 2019).

Yuva Mahallesi'nin yaylaları 1250-1700 m. yükseltileri arasında değişmektedir. Bu yükselti koşulları sebebiyle bu yaylalar hayvancılık ve tarım yapılan ve özellikle hayvancılık nedeniyle yıl boyunca yerleşilen ülkemizin tipik yayla yerleşmelerindendir.

Araştırma sahasında yer alan yaylaların bir kısmı daimî yerleşme sınırında (1000-1600 m.) çoğunluğu da daimî yerleşme sınırı dışında yani daha yüksek kesimlerdedir. Elmacık, Çığlıkara, Sarnıç, Baranda, Akalan, Ekinlik, Serkizalan, Ören, Aygıralanı, Karaköy, Örtülü, Ambaryanı, Kaynarca, Aşağı Ovacık, Yukarı Ovacık yaylaları ait oldukları daimî yerleşmelere göre yüksekte ancak bazı mahallelere göre ise alçakta ve daimî yerleşme sınırı içerisinde yer alan yaylalardandır.

İlçede bulunan 51 kırsal mahallenin 33'ünün bir ya da birden fazla sayıda yayla yerleşmesi vardır, 18'inin ise yayla yerleşmesi yoktur (DİE, 1997). Yaylası olan yerleşmeler özellikle dağlık ve ormanlık arazilere sahip mahallelerdir. Yaylası bulunmayan 18 mahalle, daha çok ovalık alanlarda konumlanan yerleşmelerdir. Bu yerleşmeler Akçainiş, Akçay, Bayralar, Beyler, Çaybaşı, Düden, Eymir, Geçit, Hacımusalar, Kocapınar, Pirhasanlar, Mursal, Sarılar, Tavullar, Yakaçiftlik mahalleleridir. Buna rağmen bu yerleşmelerden Akçainiş, Akçay, Hacımusalar, Kocapınar, Yakaçiftlik ve Mursal mahalleleri başka mahallelere ait yaylaları kullanmaktadır. Bâzı yaylalar ise ortak kullanılır. Beydağları'ndaki Beydağı Yaylası, Gölova, Özdemir ve Ovacık, Dokuzgöl Yaylası, Afşar ve Karamık, Eren Yaylası Çukurelma, Çalpınar, Gümüşyaka ve Çobanisa, Çiğircik Yaylası, Göltarla, Mursal ve Yakaçiftlik mahalleleri, Çığlıkara Yaylası ise Akçainiş ve Tekke mahalleleri tarafından kullanılmaktadır (Aydın, 2019).

Elmalı ilçesinde devamlı veya sürekli yerleşmelerin 1 şehir, 2 kasaba, 49 köy, bu köylere bağlı 12 mahalle ile 7 çiftlik yerleşmesinden oluştuğu bilinmektedir. Bununla beraber 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı büyükşehir belediyesi kanunuyla büyükşehir sınırları içerisinde kalan köylerin tüzel kişiliklerinin sona erdirilerek mahalleye dönüştürülmesiyle birlikte ilçedeki 2 kasaba ile 49 köy yerleşmesi, idari açıdan mahalle kabul edilmiştir (T.C Resmî Gazete, 2005). Böylece ilçede kırsal alanlarda yer alan mahalle sayısı 51'e çıkmıştır. Mahalleye dönüştürülen köyler ve kasabalar kırsal mahalle olarak ifade edilmeye başlanmış ve bunların idari sınırları olarak yerleşmelerin eski sınırları kabul edilmeye başlanmıştır. Elmalı ilçesinde kırsal mahallelerden ayrı olarak 9 kentsel mahalleden oluşan 1 şehir yerleşmesi bulunmaktadır. Köy ve kasaba yerleşmeleri idari açıdan mahalle kabul edildiği için çalışmada bu yerleşmeler kırsal mahalle şeklinde incelenmiştir.

Sahadaki bâzı kırsal mahalleler, çiftlik yerleşmelerinin zamanla nüfus ve mesken açısından büyümesiyle oluşmuştur. Geçmişte çiftlik olarak kurulan yerleşmeler zamanla köy ya da kasaba meydana getirecek seviyeye kadar gelişme göstermiştir. Akçay Mahallesi olarak bilinen ve halk tarafından "Kaşçiftliği" olarak adlandırılan yerleşme, Osmanlı döneminde Kaş kazasına bağlı bir çiftlik yerleşmesi olarak bilinmektedir. Sonradan adı Akçay olarak

değiştirilen bu yerleşme önce köy, 1931 yılında nahiye merkezi, 1972 yılında da belediye ilân edilmiştir (Aydın, 2019). (Elmalı ilçesinde adı değiştirilen diğer yerleşmeler için bkz. Tablo 1.1). Yerleşme 2012 yılında çıkarılan Büyükşehir Belediye Yasası Kanun'una bağlı olarak nüfusu 5000 kişinin altında olduğu için 2014 yılından itibaren belediye statüsü kaldırılarak mahalleye dönüştürülmüştür.

Yakaçiftlik, Bayralar ve Karamık mahalleleri geçmişte çiftlik yerleşmesi olan yerleşmelerdendir. Bayralar Mahallesi'nin eski adını oluşturan Subaşı Çiftliği, günümüzde yerleşmenin çekirdeği durumundadır. Geniş arazilere sahip çiftlik yerleşmesi modern anlamda tarım ve hayvancılık yapılan bir yerleşmedir. Sahadaki çiftlikler ovada kurulmuşlardır. Ovalık alanların yoğun olarak tarımsal amaçla kullanılması bu gibi yerlerde hayvan yetiştiriciliğinin yıl boyunca çiftliklerde yapılmasını sağlamıştır.

Tablo 1.1 Elmalı İlçesi'nde Adı Değiştirilen Yerleşmeler

Yeni Adlar	**Eski Adlar**	**Yeni Adlar**	**Eski Adlar**
Akçay	Kaşçiftliği	Yılmazlı	Kortan
Gölova	Mü'ren	Yapraklı	Güğü
Zümrütova	Bayat	Gümüşyaka	Dire
Göltarla	Avlan	Dereköy	Ortaköy
Bayralar	Subaşı-Yazı	Çaybaşı	Değirmenköy
Küçüksöğle	Serkiz	Mursal	Mürsel
Özdemir	Gilevgi	Bozhöyük	Semahüyük
Çalpınar	İlyağı	Kocapınar	Ayvasıl
Çukurelma	Çuğun	Hacımusalar	Musalar
Geçit	Mü'mür	Büyüksöğle	Söyle
Kuzuköy	Kuzköy	Macun	Macunlar
Yörenler	Örenler	Yalnızdam	Yalgızdam
Salur	Salır	Avşar	Afşar
Kızılca	Kızılcalılar	Bozhöyük	Semaeyük Yazırı
Bucakçiftliği	Terkedilmiş	İslamlar	Dereboğazı
Düden		Düdenköy	

Kaynak: İçişleri Bakanlığı, 1968

Hayvancılık amacıyla tesis edilmiş bazı çiftliklerde hayvan mahsullerinin mamul madde haline getirilmesi için tesisler kurulmuştur. Bu gibi çiftlikler farmstead karakterine ulaşmaktadır (Tunçdilek, 1958). Sahada Bayralar Mahallesi'ndeki keçi çiftliğinde elde edilen sütten peynir ve dondurma yapan bir imalâthane buna örnektir. Elmalı ilçesindeki bâzı çiftlikler geniş arazi varlığına sahip ailelere ait tarım ve hayvancılık faaliyetini birlikte yürüten işletmelerdir. Bunların başlıcalarını ise Hasan Subaşı ve Salih Mehmet Subaşı Çiftlikleri oluşturmaktadır.

1.5.1.1.1. Yerleşmenin Tarihsel Gelişimi

Araştırma sahasında yapılan araştırmalar ve arkeolojik çalışmalar ile birlikte epigrafik ve nümizmatik bilgiler, ilçenin tarih öncesi dönemlerden başlayarak İslam dönemine kadar uzanan geniş bir zaman dilimi içinde (Neolitik-Cilalı Taş Devri, Kalkolitik-Bakır-Taş Devri, Erken Tunç ve Demir Çağları ile Hellenistik ve Roma dönemlerinde) yoğun olarak yerleşildiğini göstermektedir (Özgen, 2008). Elmalı Beydağları, Akdağlar ve Susuz Dağ arasında kalan geniş ve bereketli ovasıyla Likya'yı Milyas ve Kabalis bölgelerine bağlayan stratejik konumuyla her dönemde önemli bir yerleşim yeri olmuştur. Bu özelliği sayesinde Neolitik dönemden günümüze kadar kesintisiz yerleşim görmüştür.

Çok sayıda höyüğün verdiği yüzey ve kazı buluntuları sahada Kalkolitik Çağ'ın yoğun olarak yaşandığını göstermiştir. Elmalı, Kalkolitikte özellikle dikdörtgen planlı, iki bölümlü konutlarıyla Hacılar ve Çatalhöyük gibi birçok yerleşim yeriyle benzer özelliklere sahiptir. Semayük-Karataş mevkiinde yapılan kazılar etrafı taş ve toprakla yapılmış surla çevrili, M.Ö. Geç 4000 yıllarına ait, ahşap, kamış ve toprak malzemelerle yapılmış meskenlerden oluşan köy yerleşmesinin varlığını ortaya koymuştur (Mellink, 1974) (Fotoğraf 1.1). Mesken yapı malzemesinin 6 bin yıldan bu yana değişmemesi, fiziki coğrafya koşullarının insan faaliyetleri üzerine olan etkisinin sürekliliğini vurgulaması açısından önem taşımaktadır.

Fotoğraf 1.1 Semahöyük-Karataş Mevkii Etrafı Surla Çevrili Eski Yerleşim Yeri
Kaynak: Elmalı Müzesi Müdürlüğü

Hacımusalar Höyük'te yapılan kazılar ve gün ışığına çıkartılmış buluntular, buranın Neolitik dönemden itibaren Erken Tunç ve Demir çağlarında da yerleşildiğini, bu yerleşmenin Roma ve Erken Hristiyanlık dönemlerinde ise yoğunlaştığını ortaya koymuştur (Hacı Musalar

Kazı ve Araştırma Projesi, 2011). Sahada Erken Tunç Çağı'nın en iyi temsil edildiği yerleşimler Karataş-Semayük ve Hacımusalar höyükleridir. Bu bölgelerde yapılan kazılar bölgenin M.Ö. 3. bin yıl önceki araştırmalara ışık tutmanın yanısıra Elmalı Ovası'nın Batı Anadolu kültürleri, özellikle de Troya Erken Tunç Çağı kültürü ile bir bütünlük içinde olduğunu göstermektedir.

Elmalı'nın içinde bulunduğu bölgenin tarihi, Karain Mağarası buluntularına göre Paleolitik-Mezolitik (Kökten 1947: Kökten 1955), Hacılar (Burdur) kazılarına göre Neolitik Çağın başlangıcı (Mellaart 1960) ve Semahöyük kazılarına göre Bronz Çağının (MÖ. 3200 – MÖ. 2500) başlangıcına (Mellink 1963: 269-273. lev. 77-82) dayandırılmaktadır. Çevresinde Güğü (Orpeini), Yuva (Elbissos), İnce Aliler (Oinoanda, Bayındır (Khoma), Karamık (Podolya), Arykanda gibi birçok tarih öncesi ve tarihi devirleri kapsayan yerleşim merkezi bulunmaktadır (Bean, 1971: 7-35, Bean, 1998: 222). Bölge Luvi, Arzava, Lukka-Likya dönemlerinden sonra MÖ. 542 540 tarihlerinde Pers hâkimiyeti altına girmiştir (Mansel 1963). Pers hakimiyeti İskender'in bölgeyi MÖ. 333 yılında fethine kadar devam etmiştir. Bu dönemlerde Elmalı Akarassos adını almıştır (Çelik, 2002). İskender'in fethinden sonra bölge Makedonyalılar, Ptolemaioslar, Seleukoslar arasındaki çekişmelere ve kurdukları krallıkların egemenliğine sahne olmuştur. Bu durum MÖ. 190 yılına kadar davam etmiştir. Bu tarihten sonra bölge Roma'nın etkisiyle Rodos kontrolüne verilmiştir. MÖ. 88 yılında Pontus-Artaksias-Kapadokya Kralı Mithridates VI. bölgeye hâkim olmak istemiştir. MÖ. 1. yy. Likya için karışıklıklarla dolu bir dönemdir. Bu yüzyılın ikinci yarısında Brutus ile Augustus arasındaki iktidar çekişmesinde MÖ. 42 yılında Augustus galip gelmiş ve Likya'da Roma İmparatorluk dönemi başlamıştır. Kıyı bölgesindeki yerleşmelerden farklı İç Anadolu kültürünün sergilendiği Elmalı Yöresi'ne özellikle M.Ö. 4. yüzyılda Teke yarımadasına farklı bir kültürel özellik katan Likya etkili olmaya başlamıştır. Kıyı kesime göre daha serin olan bölge, daha ilk çağlardan itibaren buralardan yoğun bir yazlıkçı göçü almaya başlamış ve böylece kıyı ile daha öncelerde Milyas adı verilen bu bölge arasında derin bir bağ oluşmuştur. Özellikle Kızılca, Armutlu ve İslamlar gibi yerleşim alanlarında yer alan Likya kaya mezar ve gömütleri ve yine Kızılca'da yer alan kaya mezarında Likya kralı Perikles'in adının geçmesi Elmalı Yöresi'nin özellikle güney kesiminin Likya kültürünün etkisinde olduğunu göstermektedir (Çevik, 2005).

Elmalı ilçesinde Gölova, Karaburun (Bayındır), Boztepe (Gökpınar), Sarılar ve Ördekbeli gibi yerleşim alanlarında bulunan çeşitli mezarlarda ele geçirilen arkeolojik veriler, bu bölgelerin M.Ö. 5. yüzyılda önemli yerleşim alanları olduğunu göstermektedir (Özgen, 2008). Kızılca Mahallesi yukarısında yer alan yazıt ve M.Ö. 360-380 yıllarına ait sikkelere

göre, bu yüzyılın ortalarında kuzeyde Gilevgi Kalesi (Özdemir Mahallesi), güneydoğuda Buralye (Podalia) ve güneybatıda Avşar Kalesi yerleşimleri, havzanın üç yerden dış dünya ile bağlantısını sağlayan önemli yol ve girişleri tutan yerleşmeler olmuşlardır. Bu yerleşmeler havzanın güvenliğini sağlamak amacıyla bu noktalarda özellikle kurulmuştur. Sahada Kızılca ve İslamlar Mahallesi Aytaş Mevkii, Buralye, Armutlu ve Eskihisar mahallelerinde bulunan süslü ve yazıtlı ev tipi Likya mezarları, yerleşmelerin bu dönemde dağ eteklerine ve havzaya doğru kaydığını göstermekle birlikte, bölgede Likya kültürünün egemen olduğunu ortaya koymuşlardır.

Akarassos, M.S. V. yüzyılda piskoposluk merkezi haline gelmiş ve bu durumunu XII. yüzyıla kadar devam ettirmiştir (Ramsay, 1961: 475; Koday-Aydın, 2019: 73). Bölge XII. yüzyılda Selçuklu Türklerince fethedilmiş, Sultan II. Murad zamanında kesin olarak Osmanlı topraklarına katılarak Anadolu Eyaletine dâhil edilmiş ve Teke Sancağı veya Liva-i Teke adıyla Osmanlı vilayeti haline getirilmiştir (Koday-Aydın, 2019: 73). Elmalı ile ilgili Osmanlı dönemine ait bilinen en eski kayıt 1419 tarihli vakıf kayıtlarıdır (Karaca, 1997; Duymaz, 2008). Osmanlı devrinin ilk zamanlarında Teke Livasının merkezi olan Elmalı, idare merkezinin Antalya'ya naklinden sonra kaza merkezi olarak kalmıştır (Koday-Aydın, 2019: 73). 1455 tarihli tahrirde "Nefs-i Elmalu" (Elmalı Şehri) olarak kaydedilen Elmalı, XVI. yüzyılın başlarında Teke Sancağının beş kazasından birisi olup aynı zamanda aynı ismi taşıyan nahiyeden oluşmaktaydı. Elmalı aynı yıllarda sancakta yer alan dört şehirden (Antalya, İstanos, Elmalu ve Karahisarı Teke) birisiydi (Armağan, 2011: 275; Koday-Aydın, 2019: 74). 1455'te 36, 1520'de 47, 1530 ve 1568'de ise 48 köye sahip önemli bir kaza olduğu görülmektedir.

Elmalı bölgesi, Roma ve Bizans döneminde yoğun olarak yerleşime sahne olmuş fakat bugün bu yerleşmelere ait kalıntılar yok denecek kadar az bulunmaktadır. Bu durumun sebebi, bu eski yerleşim alanlarına ait yapı malzemelerinin sökülerek yeni oluşturulan yerleşimlerde yapı malzemesi olarak kullanılmasıdır. Yöredeki hemen her yerleşmede, ev ve eklentilerinde eski yerleşim yerlerine özgü bir parça göze çarpmaktadır.

Elmalı bölgesinde Neolitik'ten Osmanlı Dönemi'ne kadar geçen tüm dönemlerde yerleşme yerlerinin yatay yönde gelişimini ova tabanlarındaki bataklık veya göl seviyelerinde meydana gelen hareketler etkilemiştir. Göl seviyelerinin düşmesiyle ova tabanına yaklaşan yerleşmeler, seviyenin yükselmesiyle birlikte ova tabanından uzaklaşarak daha eğimli dağ etek ve yamaçları ile plato kabul edebileceğimiz dalgalı düzlüklere doğru kaymıştır (Aydın, 2019).

Elmalı şehrinde 1530 yılında 22, 1568 yılında ise 24 mahallenin mevcut olduğu bilinmektedir (Erdoğru, 1995: 96; Koday-Aydın, 2019: 74). 1455 tarihli tahrirde kentte Teke oğlu Vakfı Bey Hamamı'ndan bahsedilmesi yerleşmenin Teke Oğullarından bu yana imar edildiğini ve önemli bir merkez olduğunu göstermektedir (Baykara, 2012: 113-114; Koday-Aydın, 2019: 74). 1671-72 yıllarında Elmalı'yı ziyaret eden Evliya Çelebi, Elmalı'yı Teke paşalarının tahtı Teke Sancağının baş kazası olarak tanımlamıştır. Çelebi, Elmalı için 32 mahalleden oluşan birbiri üzere dereli ve tepeli yerde yapılmış irem bağı gibi eski bir şehir ifadesini kullanmıştır. Çelebiye göre 8 alay beyi ile çeribaşısı olan kazanın 8 zeameti, 392 tımarı bulunmaktaydı (Kahraman, 2012: 162- 163; Koday-Aydın, 2019: 74). Elmalı, 1841 yılında Teke Livası içerisinde Karaman Eyaleti'ne bağlanmıştır (Güçlü, 1998: 290-300, Armağan, 2011: 275; Koday-Aydın, 2019: 74). 1841 yılına doğru şehir nüfusunun 10 bin civarında olduğu belirtilmektedir (Darkot, 1988: 238; Duymaz, 2008: 207).

1849-1850 yılında Teke Livasının 9 kazası bulunuyordu ve Elmalı da bunlardan birisiydi (Emecen, 1991: 236; Öztuna, 1996: 1115; Koday-Aydın, 2019: 74). Vilâyet nizamnamesinin çıkarılmasıyla birlikte Elmalı 1868 yılında Konya vilâyetine bağlanmıştır (Durgun, 2014: 17; Koday-Aydın, 2019: 74). 1869 tarihli salnameye göre şehirde 8 cami, 8 mescit, 10 medrese, 3 hamam, 3 han, 15 değirmen, 150 dükkân, 1 debbağ ve 1 kürkhane bulunmaktaydı (Koday-Aydın, 2019: 75). 1890 tarihli Konya Vilayeti Salnamesine göre Elmalı Kazasında o zamanki nüfus 20996 kişidir (Koday-Aydın, 2019: 75).

1869 tarihinde Antalya Livası'nın 4 kazasından (Alaiyye, Elmalu, Akseki, Kızılkaya) biri olan Elmalı, salnamelerden öğrenilenlere göre bu durumunu daha sonraki yıllarda da sürdürmüştür. Aynı tarihte Elmalı, Finike, Kaş, Kalkan ve Ma ikdir-Kardiç nahiyeleri ile kendisine ve bu nahiyelere bağlı 161 köy ve mahallenin merkezi durumundaydı. Tüm bu yerleşimlerde 14947 kişi yaşamaktaydı. Teke Sancağı'ndaki yerleşimler içerisinde en fazla şehirleşmiş yerleşme Elmalı şehri idi. Aynı tarihte kentte 8 cami, 8 mescid, 10 medrese, 3 hamam, 3 han, 15 değirmen, 150 dükkân, 1 debbağ ve 1 kürkhane bulunmaktaydı (Konya Vilayeti Salnamesi, 1286/1869).

Elmalı'da ilk belediye teşkilatına 1875 tarihli Konya Vilayeti Salnamesi'nde rastlanılmaktadır (Koday-Aydın, 2019: 75). 1914 yılında Müstakil Mutasarrıflık haline getirilen Teke Sancağı, Konya'dan ayrılarak Antalya merkez olmak üzere doğrudan İstanbul'a bağlanmıştır. Bu düzenleme ile Elmalı müstakil Teke Sancağının kazası olarak kalmıştır (Güçlü, 1998: 290; Koday-Aydın, 2019: 75). 1924 yılında yapılan düzenleme ile ise Elmalı, Antalya vilayetinin 8 kazasından birisidir (Koday-Aydın, 2019: 75). Elmalı 1940 yılında yaşadığı büyük bir yangından sonra tekrar imar edilmiştir (Köşklü, 2003: 92).

Kentin sosyal yapısı kent ve çevresinde Eymir, Bayat, Avşar, Yuva, Bayındır ve Salur gibi Oğuz boy isimlerini alan köylerin yanı sıra Saçıkaralı, Karakoyunlu, Karahacılı, Yeniosmanlılar, Suyabatmaz, Hayta, Çıvgarlılar, Töngüçlüler, Karakeçililer, Akkeçililer, Karamanlılar ve Tahtacılar gibi Yörük aşiretlerine ait köylerde görülmektedir.

1914 yılında müstakil mutasarrıflık haline getirilen Teke Sancağı, Konya'dan ayrılarak Antalya merkez olmak üzere doğrudan İstanbul'a bağlanmıştır. Elmalı, bu tarihte Müstakil Teke Sancağı'nın 8 kazasından biri olmuştur (Çimrin, 1999). Antalya ve civarı Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında 28 Mart 1919 yılında sözde halkın güvenliğini sağlamak bahanesiyle İtalyanlar tarafından işgal edilmiştir. Bölgede ülke genelinde olduğu gibi işgalden hemen sonra düşmanı yurttan atmak için müdafa-i hukuk cemiyetleri kurulmuştur. Antalya'da 17 Mayıs 1919 yılında Müdafa-i Heyeti Milliye Cemiyeti adı altında örgütlenen toplum, Elmalı kazasında 9 Haziran 1919 yılında Elmalı Müdafa-i Hukuk Cemiyeti olarak bir araya toplanma gayreti içerisine girmiştir. Bu cemiyet bir yandan İtalyanların bölgeden sökülüp atılması için toplumsal gücü herekete geçirirken diğer yandan özellikle batı cephesindeki kurtuluş mücadelesine asker, para ve çeşitli malzeme desteğinde bulunmuştur. İki yıl kadar süren İtalyan işgali 1 Haziran 1921 yılında İtalyanların geri çekilmeleriyle başlamış ve 5 Temmuz'da bölgeyi tamamen boşaltmalarıyla son bulmuştur (Emecen,1991).

İlçedeki azınlıklardan Yahudiler I. Dünya Savaşı öncesinde, Rum ve Ermeniler ise 1924 yılındaki mübadele sırasında Elmalı'dan ayrılmıştır. Azınlıkların gitmesinden sonra 1925-1926 yıllarında Selanik-Keşliye, 1937 yılı Grabene muhacirleri göçmenleri, 1950-1952 yılında Bulgaristan göçmenleri ve son yıllarda dağlık köylerden gelen halk Elmalı ve çevresine yerleşmiştir (Ekiz 2001; 55-61).

20 Nisan 1924 yılında çıkarılan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre sancak, liva ve müstakil mutasarrıflıklara vilayet adı verilince Müstakil Teke Sancağı da Antalya Vilayeti olarak değiştirilmiştir. Bu dönemde Elmalı, Antalya vilayetinin 8 kazasından biri olmaya devam etmiştir (Güçlü, 1998). Elmalı kazasının daha sonraki yıllarda köy sınırları ve sayısı değişmiştir.

1976 yılında Elmalı merkez bucağına bağlı 8 mahalle ve 30 köy, diğer bucaklardan Akçay'a 10, Gölova'ya ise 8 köy bağlı bulunmaktaydı. Ayrıca Akçay ve Yuva belde teşkilatı olan yerleşmelerdi. Böylece Elmalı 1'i ilçe merkezi, 2'si belde ve 48'i köy olmak üzere toplam 51 kentsel ve kırsal yerleşmenin idari merkeziydi. Aynı tarihte Elmalı ilçe merkezi 8 mahalleden oluşuyordu. Bunlar Camiatik, Camicedit, İplikpazarı, Kapmescit, Gündoğan, Karyağdı, Toklular ve Tahtamescit mahalleleriydi (T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel

Müdürlüğü, 1976). 1977 yılında ise Yenimahalle'nin kurulmasıyla kentteki mahalle sayısı 9'a çıkmış ve bu sayı günümüze kadar değişmemiştir.

Elmalı ilçesinde Yuva ve Akçay köyleri gelişerek zamanla kasaba olmuş, 1972 yılında ise belde yapılmışlardır (Antalya Valiliği, 1973). Büyükşehir Belediye Yasası Kanun'una bağlı olarak nüfusları 5000 kişinin altında olduğu için bu yerleşmelerin belediye statüleri kaldırılmış ve diğer 49 köy yerleşmesi ile birlikte 2014 yılından itibaren tüzel kişilikleri büyükşehir ve ilçe belediyelerine devredilerek mahalle haline getirilmişlerdir (Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 2005). Aynı kanunla büyükşehir belediyesi yapılan 30 ilde ve bu arada Antalya ilinde bucak teşkilatı da kaldırılmıştır. Böylece önceden Akçay, Gölova ve merkez bucağa bağlı bütün köy yerleşmeleri doğrudan Elmalı ilçe merkezine bağlanmıştır.

1.5.1.2. Nüfus

Elmalı ilçesi nüfusu ile ilgili ilk kaynak 1455 tarihli tahrir defteridir. Elmalı bu kaynakta Nefs-i Elmalu yani Elmalı şehri olarak nitelendirilmiş ve kent nüfusu 1475 kişi olarak verilmiştir. Aynı tarihli tahrire göre kentteki hane sayısı 233 idi. Elmalı kent nüfusuna dair bir diğer kayıt 1530 tarihli tahrir defteridir. Bu tahrirde kentin nüfus miktarı ile birlikte mahalle ve hane sayısı da verilmiştir. 1530 yılında Elmalı şehrinde 22 mahalle vardı. Kent nüfusu 1510 kişi, hane sayısı ise 240 idi. Bu tahrirde ayrıca nüfusun etnik yapısına da yer verilmiştir. Belirtilen tarihte 240 hanenin 10 tanesi gayri müslimdir (Karaca, 1997). İki tahrir arasında geçen yaklaşık bir asırlık sürede kent nüfusunun fazla artmadığı görülür. Bu konuda sahada yaşanan kargaşa ve güvensizlik ortamının önemli bir etken olduğu söylenebilir. Nitekim Teke-ilinde 1510-1511 yılları arasında Şahkulu adında geniş çaplı bir isyan çıkmış ve bu isyan esnasında özellikle Elmalı ve Korkuteli kasabaları büyük zarar görmüştür. İsyan sonunda II. Bayezid, Teke ve Hamid-ili yöresinde isyana karışan büyük bir Türkmen kitlesini sürgüne tâbi tutmuştur (Çelik, 2011). Art arda yapılan sürgünler Teke ilindeki nüfusu azaltmış, isyanla ilişkili olarak 15.000 Tekeli Türkmen İran'a, diğerleri de Mora yarımadasının güneybatısında yer alan Koron ve Modon kalelerine göç ettirilmiştir (Ercenk, 2004). Kanuni döneminin son yıllarında ise suhteler (medrese öğrencileri), Teke Yöresinde ve bu arada Elmalı kazasında isyana kalkışarak devletle silahlı çatışmaya girmiş, bu olay bölgede huzursuz bir ortam yaratmıştır. Bu olayların bastırılmasıyla birlikte bölgeden başta Kıbrıs olmak üzere farklı yerlere zorunlu göçler olmuştur. Bu zorunlu göçler bölgeyi etkileyen Celali ayaklanmalarıyla asrın sonlarında da devam etmiştir. Bu durum bölgenin nüfus ve iskân yapısını derinden etkilemiş bu dönemde Teke Yöresinde birçok köy boşalmıştır. Boşalan köylere ait nüfus, yerleşim alanlarını terk ederek kırlara dağılmış, dağlık alanlara kaçmıştır.

Bu hadiselerin bir neticesi olarak Elmalı kazasında 16.yy. sonunda 726 olan hane sayısı 17.yy'ın başında 250'ye inmiştir. Nüfus miktarı sonraki yıllarda daha da azalmıştır. Nitekim 1568 tarihinde Elmalı kent nüfusunun 1250 kişiye, hane sayısının ise 213'e indiği görülmektedir.1003 II. Selim dönemine (1566-1574) ait nüfus kayıtları da nüfusun azaldığını göstermektedir. Bu dönemde Elmalı kentinde 24 mahallede 212 hane ve 375 nefer1004 yaşamaktaydı (Erdoğdu, 1995).

1873 yılında 5 nahiyesi olan Elmalı kazasının nüfusu 158.471.013, 1899 yılında ise 14.357 kişi idi. Bu nüfustan 13795 kişi Müslüman, 230 kişi Rum, 331 kişi Ermeni, 2 kişi de Musevi idi (Konya Vilayeti Salnamesi, 1317/1899-1900). 1906 yılında Elmalı kazasının Finike nahiyesi ile birlikte toplam nüfusu 30005 kişiydi. Aynı yıla ait salnamede nüfus miktarları verilirken nüfusun etnik ve cinsiyet yapısı da belirtilmiştir. Buna göre toplam nüfusun % 97,1'i (29144 kişi) Müslüman, % 1,3'ü (392 kişi) Ermeni, % 0,8'i (247 kişi) Kıpti, % 0,7' si de (222 kişi) Rumlardan oluşuyordu. Aynı tarihte nüfusun cinsiyet yapısına bakıldığında nüfusun % 49,7'sinin (14911) kadınlardan, % 50,3'ünün ise (15094) erkeklerden oluştuğu görülmektedir.

1914 yılı verilerine göre Elmalı kazasında 25081 kişi yaşamaktaydı. Bu nüfusun % 1,3'ü (325 kişi) Rum, 1,9'u da (484 kişi) Ermeni idi. Aradan geçen 10 yıla rağmen nüfusun 1904 yılına göre azalması 1914 yılında "Müstakil Mutasarrıflık" haline getirilen Teke Sancağının Konya'dan ayrılarak Antalya merkez olmak üzere doğrudan İstanbul'a bağlanmasıyla alâkalıdır. Elmalı bu tarihte Müstakil Teke Sancağının 8 kazasından biri haline getirilmiş, Finike nahiyesi de bağımsız bir kaza haline getirilerek Elmalı kazasından ayrılmıştır. 20 Nisan 1924 yılında çıkarılan teşkilat-ı esasiye kanununa göre sancak, liva ve müstakil mutasarrıflıklara vilayet ismi verilince Müstakil Teke Sancağı da Antalya vilayeti olarak düzenlenmiştir. Bu dönemde Elmalı, vilayetin sekiz kazasından biri olmaya devam etmiş, bu durum 1936 yılına kadar değişmemiştir (Çelik, 2011).

Elmalı ilçesinin Cumhuriyet öncesi nüfusuna ait farklı kaynaklarda değişik ve çok sayıda nüfus kayıtları yer alsa da bunlar nüfusun diğer niteliksel ve niceliksel özelliklerini göstermemektedir. Ayrıca bu kayıtların düzenli olarak tutulmamış olması, belirli bir periyoda ait verilerin karşılaştırmalı olarak incelenmesini zorlaştırmıştır. Sahaya ait düzenli nüfus kayıtları cumhuriyet dönemine aittir. 1927 yılından günümüze kadar geçen yaklaşık 90 yıllık sürede eksikler olsa da belirli aralıklarla tutulan nüfus kayıtları, Elmalı ilçe nüfusunun bu döneme ait özelliklerini anlamamıza imkân tanımaktadır.

Akdeniz Bölgesi nüfus özellikleri açısından kıyı kesimindeki yüksek ve yoğun nüfuslu yerleşme alanları ile iç kesimlerdeki düşük nüfus miktarı ve yoğunluğuna sahip yerleşme

alanları olmak üzere iki bölüme ayrılmaktadır. Bu durum Elmalı ilçesinin içerisinde yer aldığı Antalya ilinde oldukça belirgindir. Kıyı kesimde yer alan başta Antalya şehri olmak üzere Alanya, Manavgat, Serik ve Aksu gibi ilçeler toplam vilayet nüfusunun önemli bir bölümünü oluştururken (% 95,1) iç kesimlerde yer alan Elmalı, Korkuteli, Akseki, İbradı ve Gündoğmuş gibi ilçeler nüfusun önemli olmayan miktarını (% 4,9) oluştururlar. Cumhuriyetin ilk nüfus durumu bugünkünden daha farklıdır. İç kesimlerde yer alan yerleşmeler toplam nüfus içerisinde önemli bir orana sahiptir. Ancak Elmalı ilçesinde zamanla yürütülen mevcut ekonomik faaliyetlerle ilgili yaşanan sıkıntılar ve meydana gelen değişiklikler, kıyı kesiminde iklim ve ulaşım koşullarının sağladığı ekonomik çeşitlilik (narenciye, seracılık ve daha sonra turizm faaliyetlerine bağlı olarak artan iş imkânları) zamanla buradaki yerleşim alanlarının nüfus açısından bir çekim merkezi haline gelmesini mümkün kılmıştır. İç kesimlerde yer alan ilçeler yaşanan ekonomik problemler nedeniyle nüfus açısından beklenen büyümeye ulaşamamış ve göç ile birlikte nüfusunun önemli bir bölümü azalmıştır. Kıyıdaki kentler ise buralardan gelen nüfus ile merkez hâlini almışlardır. Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımında 8 kazası olan Antalya'da nüfusun önemli bir kısmı (%31,9) Elmalı, Akseki ve Korkuteli kazalarında yaşamıştır. Bu yerler arasında ise Elmalı, % 7,8 nüfus oranıyla ilde 6. sırada yer alıyordu (28 Teşrinievvel- Ekim Umumi Nüfus Tahriri, 1927). Günümüzde ise nüfusu iki katına çıkmasına rağmen ilçeden dışarıya olan göç, kıyı kesimde yer alan yerleşmelerin aldıkları göçle birlikte daha fazla büyümeleri gibi nedenlerle bu oran %1,7'ye nüfus büyüklüğü sıralaması ise 15'e gerilemiştir (Aydın, 2019). Elmalı ilçesi, 1927-2016 yılları arasını kapsayan dönemde diğer kıyı yerleşmelerine göre daha az nüfuslanmıştır. 89 yıllık dönemde Elmalı ilçe nüfusu 16.136 kişiden 38.623 kişiye çıkmış ve 22.487 kişi artmıştır. Bu süreçte yıllık nüfus artış hızı % 1,6 olmuştur. Aynı dönemde Antalya ilinin yıllık nüfus artışı % 11,6 olarak gerçekleşmiştir. Belirtilen dönemde yıllık nüfus artışının %1,6 olarak gerçekleşmesi her nüfus tespitinde Elmalı ilçe nüfusunun düzenli olarak arttığı anlamına gelmemektedir (Aydın, 2019). Uzun yıllık dönemde toplam nüfusun artmasına karşılık bazı yıllar nüfusun ve nüfus artış hızının azaldığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında belli dönemler dikkat çekmektedir.

Sahanın nüfusu 1927-1940 döneminde artmış buna karşılık 1945 döneminde ülke genelinde olduğu gibi azalmıştır. 1950-1980 yılları arasını kapsayan 30 yıllık dönemde artan nüfus, 1985-1990 sayım dönemlerinde azalmıştır. 1997 yılından 2000 yılına kadar geçen 3 yıl içinde artan nüfusun 2007 adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçlarına göre tekrar azaldığı görülmüştür.

2000 yılı itibariyle belediye statüsüne sahip yerleşmelerden Akçay ve Yuva belde nüfusları 2000 yılında şimdiye kadar en yüksek değerlerine ulaşmış, 2007 yılında ise önemli düşüşler yaşamıştır. Belediye olmak için 5000 nüfus şartının getirilmesiyle de bu beldelerin nüfusları normal seviyesine düşmüştür. 2007 adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçlarına göre, 2000 yılı ile 2007 yılları arasında azalan 3828 kişinin 3305'i (%86,3) kırsal, 523 'i (%13,7) ise kentsel nüfusa aittir. Bu durumda 1997-2000 yılları arasında artan % 61 kırsal nüfusa karşılık bu dönemde azalma % 86,3 ile daha fazla gerçekleşmiş kırsal nüfus 1997 yılı değerlerinin de altına inmiştir. Aynı durum kentsel nüfus için söz konusu olmamış kentsel nüfus bu süreçte artmıştır. Ancak bu artışın köylerin kaybettiği nüfustan oldukça düşük olması köylerden göç eden nüfusun önemli bir kısmının ilçe dışına göçtüğünü göstermektedir. Göçen nüfusun cinsiyet açısından eşit olması ise (erkek % 13, kadın % 13) göçlerin ailece yapıldığını anlaşılır kılmıştır.

2007-2008 yılları arasında ilçe nüfusu % 5,1 oranında artmış, bu artış 1864 kişi olarak gerçekleşmiştir. Bu artışın % 78,3'ü (1460 kişi) kırsal nüfusa, % 21,7'si (404 kişi) ise kentsel nüfusa aittir. Özellikle genç nüfusun gittikçe azaldığı kırsal alanlarda nüfusun kentsel alanlara göre daha fazla artmış olması, doğal artış veya göçle ilgili değildir. Bu durum farklı ilçe ve belde merkezlerinde ikamet ediyor görünen nüfusun ikametlerinin yeni nüfus kayıt sistemiyle birlikte kendi yerleşimlerine taşınmasıyla ilgilidir (Aydın, 2019).

Elmalı ilçesinde, 2008 yılından itibaren nüfus artış hızında önceki yıllarda olduğu gibi önemli dalgalanmalar görülmemiştir. Artış ve azalışlar nüfusun toplam miktarında önemsiz değerler teşkil edecek şekilde gerçekleşmiştir. İlçe nüfusu 2008- 2013 döneminde azalma, 2013-2016 döneminde ise artış göstermiştir. Elmalı ilçesinin 2024 yılı nüfusu ise TÜİK verilerine göre 41.853 'tür (Tablo 1.2).

Tablo 1.2 Elmalı İlçesi'nin Yıllara Göre Nüfus Durumu

Yıl	Toplam	Şehir	Kır
1940	22.654	5.572	17.082
1945	22.496	5.217	17.279
1950	24.047	4.990	19.057
1955	26.174	5.191	20.983
1960	29.734	6.743	22.991
1965	31.900	8.482	23.418
1970	34.106	9.014	25.092
1975	35.181	10.184	24.997
1980	40.586	11.816	28.770
1985	40.357	12.280	28.077
1990	35.324	12.384	22.940
2000	40.041	14.561	25.480
2007	36.213	14.038	22.175
2008	38.077	14.442	23.635
2009	37.645	14.478	23.167
2010	37.756	14.636	23.120
2011	37.901	14.884	23.017
2012	37.783	15.230	22.553
2013	38.563	38.563	veri yok
2014	38.598	38.598	veri yok
2015	38.515	38.515	veri yok
2016	38.623	38.623	veri yok
2017	38.651	38.651	veri yok
2018	39.254	39.254	veri yok
2019	38.972	38.972	veri yok
2020	39.365	39.365	veri yok
2021	40.614	40.614	veri yok
2022	40.774	40.774	veri yok
2023	41.240	41.240	veri yok
2024	41.853	41.853	veri yok

Kaynak: TÜİK, 2024

Büyükşehir yasası nedeniyle köyler mahalle statüsüne geçtiğinden 2013'ten itibaren kır nüfusu tabloda yer almamıştır.

Araştırma sahasının yazın özellikle sayfiyeci olmak üzere yoğun bir şekilde göç alması, kendi nüfusundan daha fazla nüfusa hizmet sunan bir şehir olması sonucunu doğurmuştur.

1.5.1.3. Tarım

Tarımsal faaliyetler Elmalı'da geçmişten günümüze devam eden en yaygın ve en önemli ekonomik faaliyettir. Yerleşik hayatın tarımsal faaliyetlerle başladığı düşünüldüğünde sahada tarımsal faaliyetlerin yerleşik hayatın başladığı dönemlere kadar gittiği söylenebilir. Bunu sahadaki Neolitik döneme ait çok sayıda höyük yerleşmesi göstermektedir. İlçede bu höyüklerden bâzılarında yapılan kazılarda tespit edilen fırın, ambar gibi bölmelerin varlığı daha bu dönemlerden itibaren özellikle bölgede tahıl üretimi yapıldığı ve bunun ambarlarda depolanarak fırınlarda ekmek pişirilmek üzere kullanıldığını göstermektedir (Mellink, 1996). Elmalı'nın 15. ve 16. yüzyıllarda birçok çiftçinin yarı çiftlik veya tam çiftlik büyüklüğünde tarım alanlarına sahip olduğu bir yerleşme olduğu kaynaklardan bilinmektedir.

1455 ve 1568 yılı tahrir kayıtlarında yer alan bilgilere göre buğday, arpa, mısır, nohut, mercimek, börülce, burçak, susam, çeltik ve keten tarımı yapılan başlıca ürünlerdir. Elmalı, Teke Sancağı içerisinde ketenin her iki dönemde de en fazla üretildiği yer durumundadır. Elmalı ilçesinde tarımsal ürünler içerisinde tahılın ayrı bir önemi vardır. Özellikle buğday, kaza nüfusunu beslediği gibi fethedildiğinden bu yana Rodos adasına da ihraç edilmiştir. Kazada bağ ve bahçe tarımı da her zaman önem taşımıştır. Sahada, 20. yüzyılın başına gelindiğinde yetiştirilen tarımsal ürünlerin pek değişmediği görülmektedir.

1322/1906 yılı Konya vilayeti salnamesine göre, bu tarihte Elmalı ilçesinde yetiştirilen ürünler başta buğday ve arpa olmak üzere burçak, darı, nohut, mercimek, susam, patates ve fasulyedir.

Elmalı ilçesi geçmişte olduğu gibi bugün de tarım ve hayvancılık bölgesidir. Bununla birlikte bâzı kır yerleşmelerinde bu faaliyetlerden biri bir diğerinin önüne geçebilmekte ancak hiçbir zaman tarım ve hayvancılık birbirinden bağımsız bir şekilde sürdürülmemektedir.

Elmalı ilçesinde tarıma elverişli olduğu halde sulama sorunu, işlememe ya da işleyememe gibi çeşitli nedenlerle kullanılmayan ve yine benzer nedenlerle nadasa bırakılan 32,031 dönüm arazi bulunmakta ve bu araziler toplam tarım alanları içerisinde % 5,4'lük bir oran teşkil etmektedir. Bu arazilerin dışında kalan 561,319 dönüm arazi yani toplam arazilerin % 94,6'sı ekili ve dikili alanlardan oluşmaktadır. 449,687 (%75,8) dönümden oluşan ekili alanlarda tarla bitkileri, açık alan sebzeciliği ve örtü altı yetiştiriciliği yapılmaktadır. Örtü altında yetiştirilen ya da serada tarımı yapılan ürünleri ise çoğunlukla çeşitli sebze türleri, az miktarda da süs bitkileri oluşturmaktadır. Sahada dikili alanlar toplam tarım alanları içerisinde 111,632 da. alan ve % 18,8 oran teşkil eder. Bu alanların % 89'unu (99,686 da.) sahanın hâkim meyve türü olan elma bahçeleri oluşturur (Aydın, 2019).

Araştırma sahasında ekilen ürünlerin üretim miktarlarının ekiliş alanlarıyla orantılı olmadığı görülmektedir. En fazla ekiliş alanına sahip olan tahılın toplam üretim içerisindeki oranı % 5,5'tir (Aydın, 2019). Tahıl ürünlerinde kuru tarımdan dolayı verim genellikle düşüktür. Dekar başına elde edilen ürün verimi yulaf dışında buğday, arpa ve mısırda Türkiye ortalamasından düşüktür. Ekiliş alanı açısından ikinci sırada yer alan sebze en fazla üretilen ürün grubudur, sebzenin toplam üretim içerisindeki payı % 41,9'dur (Aydın, 2019). Sebze ve başta elma olmak üzere meyve üretiminde sulama yapıldığı için verim Türkiye ortalamasına göre fazladır.

Tarla bitkileri içinde en yüksek ekiliş alanına sahip ürün grubunu tahıl oluşturmaktadır. 225.538 da. alanda tarımı yapılan tahılın tarla bitkileri içerisindeki payı % 51,7'dir. Buğday, arpa, yulaf ve mısırdan oluşan tahılın toplam üretim miktarı 57.893 tondur (Aydın, 2019).

Elmalı ilçesinde yetiştirilen başlıca tahıl türleri buğday, arpa, yulaf ve mısırdır. Bu ürünler içerisinde en fazla ekiliş alanına sahip ürün buğday ve arpadır. Buğday 13.2425 da. ekiliş alanıyla toplam tarım alanları içerisinde % 22, tarla bitkilerine ayrılan tarım alanları içerisinde % 30, tahıl türleri ekilen alanlar içerisinde ise % 58,7 orana sahiptir (Aydın, 2019).

Sahada iklim koşullarına bağlı olarak değişen, daha çok kışlık buğday ekimi yapılmaktadır. Kışlık ya da yazlık buğday ekimini belirleyen etken yağışlardır. Tahıl ziraatının kuru yöntemle yapıldığı yerlerde sonbaharın yağışlı geçmesi hâlinde kışlık ekim, kurak geçmesi hâlinde ise yazlık ekim yapılmaktadır. Bazen sonbahar yağmurlarının zamanından geç görülmesi, yazın kuraklık nedeniyle kuruyarak sertleşen toprağın işlenmesini güçleştirerek ekimin gecikmesine neden olabilmektedir. Bu nedenle ekim bahara kalarak, yazlık buğday ekimi yapılmaktadır.

Buğdayın sahadaki coğrafi dağılışı tarım alanlarının dağılışıyla paralellik taşımaktadır. Tüm ovalık alanlar, az eğimli yamaçlar, dağlık alanlardaki az eğimli alanlar ve karstik çukurluklar buğday yetiştirilen alanları oluşturur. Buğday, sahada iklim koşullarının karasallaştığı alanlarda daha fazla ekiliş alanı kazanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ilçede en fazla buğday ekilen alanlar Gölova Polyesi ile özellikle batısındaki hafif dalgalı arazilerdir. Burada en fazla buğday eken yerleşmeler Küçüksöğle, Büyüksöğle, Bayındır, Bozhöyük, Gökpınar, Kocapınar ve Çalpınar mahalleleridir. Bu mahallelerde ekilen buğday alanları 1.000 da.'n fazladır. Buğdayın en çok ekildiği yerleşme ise Yuva Mahallesi'dir. Burada ekilen buğdayın alanı 3,000 da.'dan fazladır. Yuva Mahallesi'nde buğday hem Elmalı Ovası'nda hem de Kildenli, Ören, Örtülü, Kaynarca, Yukarı ve Aşağı Ovacık yaylalarında yetiştirilmektedir. Buğday üretiminin önemli olduğu diğer yerleşmeler Yapraklı, Tavullar,

Bayralar, Kışla, Ahatlı ve Eymir'dir. Buralarda yine buğday ekim sahaları 1.000 da.'dan fazladır. Sahada buğday ekimi tüm alanlarda makine yardımıyla gerçekleştirilmektedir.

Buğdaydan sonra hem ekiliş alanı hem de üretim açısından ikinci sırada arpa bulunmaktadır. Tahıla ayrılan tarım alanlarının % 37,5'i yani 84,469 da. alanında arpa yetiştirilmektedir. Sahada arpanın ekiliş alanları ile buğdayın ekiliş alanları coğrafi açıdan aynı alanlarda görülmektedir. Bununla birlikte soğuğa daha dayanıklı olması ve buğdaya göre olgunlaşma süresinin kısa olması sebebiyle daha yükseklerde örneğin Beydağları, Elmalı Dağı veya Akdağların yüksek kesimlerindeki dolin tabanlarında dahi yetiştirilebilmektedir.

Elmalı'da tarımı yapılan bir başka tahıl mısırdır. Sulama yapılmadan, yani doğal yetişme bölgelerinde yetişmesi (130 ila 160 gün kadar) boyunca, ekimi yapılan günlerde hava sıcaklığının 10 °C'den az, yetişme devresi boyunca da 20 ila 25 °C'den fazla olmaması gerekir. Yine bu süre boyunca yağış miktarı, 800-1.000 mm.'nin altına düşmemelidir (Doğanay, 2011). Sahada sıcaklık koşulları bu ürünün tarımı için yeterli iken yağış miktarı yetersizdir. Bu nedenle mısır yörede sulama yoluyla yetiştirilmektedir. Buğday, arpa ve fiğ gibi ürünlerin hasat edilmesinden sonra daha çok ikinci ürün olarak ekilen mısır, silajlık olarak yetiştirilmektedir.

Sebze, Elmalı ilçesinde her yıl önemli görülmektedir. Toplam ekiliş alanı 17.4440 da. olan ürün, tüm tarım alanları içerisinde % 29,4 tarla bitkileri tarımı içerisinde ise % 40 orana sahiptir. Alan bakımından tahıldan sonra ikinci sırada olmasına karşılık tüm tarımsal ürünlerin % 41,9'unu oluşturarak bitkisel üretimde birinci sırada yer alır (TÜİK, 2021). Sebze tarımının yapıldığı belirtilen bu alanlar kayıtlı olan alanlardır. Bununla birlikte kolay ve hemen her yerde yetiştirilebilen bir ürün grubu olması nedeniyle sebzenin ekiliş alanı daha geniştir. Sebze sahada hemen her yerleşmede herkesin yetiştirdiği bir ürün grubunu oluşturmaktadır. Kentsel alanlarda bahçelerde, bahçesi olmayan evlerde balkonda dahi çeşitli şekillerde yetiştirilebilmektedir. Genellikle yaylalık alanlarda herkes evinin kenarına küçük bir sebze bahçesi oluşturmuştur. "Mezele", "Avlu" ya da "Tereke" adı verilen küçük sebze bahçelerinden elde edilen ürünler günlük tüketilmektedir (Aydın, 2019).

Sebze sahada açıkta veya serada olmak üzere iki şekilde üretilir. Açıkta üretilen sebzeler içinde en çok üretim alanına sahip ürünü baklagiller oluşturmaktadır. Nohut ve fasulye üretiminden sağlanan baklagiller üretimi 10.2801 da. alana sahiptir, bu tüm sebze ekiliş alanlarının % 58,9'unu oluşturmaktadır. Bu iki ürünün toplam sebze üretimi içerisindeki payı % 3,4'tür. Nohut, baklagiller üretiminde başta gelmektedir. 99.000 da. alanıyla tüm sebze üretim alanlarının % 56,7'sini teşkil etmektedir. Tahıl ve meyvecilik alanlarının ardından en çok ekiliş alanına sahip 3. ürün grubudur. Ekiliş alanı incelendiğinde

üretim miktarı az olsa da nohudun sahada 137 kg/da. olan verimi 120 kg/da. olan Türkiye ortalamasından daha yüksek olduğu bilinmektedir. Ancak ilçede nohut üretiminin susuz yapılması, üretimde daha fazla verim elde edilmesinde sorun yaratmaktadır.

Nohut, tarla bitkileri içerisinde buğday ve arpa gibi hemen hemen tüm sahada yetiştirilen bir üründür. Tüm ovalık ve dağlık alanlardaki karstik çukurluklarda tarımı görülmektedir. Bu sayede sahada Nohutlu Dağ adında görüldüğü gibi dağ ve tepelik yerlere isim de olmuştur. İlçedeki iklim ve toprak koşullarının bu tarıma elverişli olması, nohudun yemeklik olarak kullanılmasının yanında leblebi sektöründe de kullanılmasını sağlamıştır. Sahada en çok nohut ekiliş alanına sahip yerleşmeler; Elmalı Polyesi ve çevresinde Eymir, Bayralar, Düdenköy, Karamık, Beyler, Tavullar, Pirhasanlar, Kışla'dır. Gölova Polyesi ve çevresinde ise Bayındır, Büyüksöğle, Kocapınar, Küçüksöğle, Gölova, Geçmen, Çalpınar, Gökpınar, Özdemir, Çukurelma ve Çobanisa mahalleleridir. Bu mahallelerden başta Geçmen, Büyüksöğle, Küçüksöğle ve Çalpınar olmak üzere birçoğunda üretilen nohudun önemli bir kısmı yaylalarda yetiştirilmektedir. Yani nohudun yetişme sınırı daimî yerleşmenin üst sınırını geçerek çoğu yerde 1.700 m.'yi bulmaktadır. Büyüksöğle, Küçüksöğle ve Geçmen yaylalarında yetiştirilen nohuda talep her zaman fazla olmaktadır.

Baklagiller içerisinde 3,801 da. alana sahip fasulyenin yıllık üretim miktarı 1.321 tondur. Kuru ve yeşil şekilde üretilmekte ve daha çok iç pazarda tüketilmektedir. En fazla fasulye ekilen yerler Çobanisa, Akçaeniş ve Macun mahallelerindedir. Çobanisa ve Macun mahallelerinde yaylada yetiştirilen fasulyeye olan talebin fazla olduğu bilinmektedir.

Elmalı ilçesinde baklagillerden sonra en fazla yetiştirilen sebze türleri domates ve bostan ürünleridir. Bu ürünlerden en fazla üretime ve üretim alanına sahip olanı domatestir. Domates ekilen alanlar sahada 24,200 da. alan teşkil eder ve üretim miktarı açısından tüm bitkisel ürünlerin önünde yer almaktadır.

Örtü altı yetiştiriciliği 2000 yılından sonra sahada önem kazanmıştır. İlçede örtü altı sebze yetiştiriciliğinde en önemli payı domates almaktadır. Ardından hıyar ve biber gelmektedir. İlçede kurulumunun kolay ve ucuz, bakımının da yine kolay olması sebebiyle örtü altı yetiştiriciliği plastik seralarda yapılmaktadır. İlçede seralarda üretilen ürünler Elmalı ilçe merkezi, İslamlar ve Zümrütova mahallelerindeki toptancı hallerine getirilmekte ve buradaki alıcılara satılmaktadır. Elmalı ilçesinde yazların kıyıya göre daha serin geçmesi sahayı seracılık açısından bu mevsimde daha avantajlı hâle getirmiştir. Kış mevsiminde uygun iklim koşulları nedeniyle sahilde yapılan seracılık, yazın aşırı sıcaktan dolayı sahilde yapılamayınca Elmalı ilçesinde yapılmaktadır.

Seracılık faaliyetlerinde birim alandan elde edilen verimin yüksek olması ve yüksek kazanç sağlanması bu faaliyeti cazip kılmaktadır. Seracılığın gelişmeye başlamasıyla birlikte topraklar değer kazanmış, özellikle yakın yerleşmelerden toprak satın alma olayı yaygınlaşmıştır. Kıyı bölgesindeki seracılar, Elmalı ilçesinden toprak satın alarak seracılık yapmaktadır. Seracılıkta sulama faaliyetinin damlama yoluyla yapılması da seracılığın yayılışını genişletmektedir. Ayrıca sulamalı olarak yetiştirilen bâzı tarımsal ürünlerin görülmediği yerlerde seracılık faaliyeti artış göstermiştir. Özellikle Elmalı Polyesi'ndeki mahallelerin hem sıcaklık hem de sulama şartları bakımından elverişli konum ve koşulları, seracılığın buralarda daha fazla gelişmesini sağlamıştır.

Sahada yükselti şartlarına bağlı olarak sıcaklığın azaldığı yüksek kesimler ile sulama suyu sorunu bulunan yerleşmelerde ise seracılık faaliyetlerinin önem kazanmadığı görülmektedir. Dereköy, Hacıyusuflar, Yörenler, Yapraklı, Gümüşyaka ve Ovacık mahallelerinde yükselti ve yükseltiden daha fazla olarak da su kıtlığı seracılığı engellemektedir.

Hayvancılık faaliyetlerini destekleyici tarımsal üretim olan yem bitkileri üretimi sahada fiğ ve yonca ile anlaşılmaktadır. İlçede geçmiş yıllara göre tarımın daha fazla önem kazanması ve makineli tarım nedeniyle daha geniş alanların daha hızlı ve kolay bir şekilde işlenebilmesi daha zor ve zahmetli bir faaliyet olan hayvancılığın eski önemini kaybetmesine neden olmuştur. Bu sebeple sahada yem bitkilerine ayrılan tarım alanları toplam tarım alanları içerisinde azdır, ekiliş alanı % 1,8 üretimi ise toplam üretim içerisinde % 0,5 orana sahiptir. Yem bitkileri için ayrılan sahanın % 64,1'inde fiğ, % 35,9'unda ise yonca yetiştirilir (Aydın, 2019). Yörede endüstri bitkilerinden tarımı yapılanlar ise anason, şekerpancarı ve ayçiçeğidir.

Meyvecilik Elmalı ilçesi ile özdeşleşmiş en önemli tarımsal faaliyetlerdendir. Sahada meyvecilik yapılan tarım alanları 111.632 da. ve % 18,8 oran teşkil eder. Sahada yıllık meyve üretimi 23.2799 ton olup bu miktar ilçedeki tüm tarımsal üretimin % 22,1'ine karşılık gelmektedir (TÜİK, 2020). İlçede ülkemizin tüm karasal bölgelerinde yetişebilen hemen her çeşit meyve türü yetiştirilebilmektedir. Tarımı yapılan başlıca meyve türleri elma, armut, kayısı, şeftali, badem, ceviz, ayva, kiraz ve eriktir. Bunlar içerisinde en önemlisi, ilçe ile aynı adı taşıyan elmadır. Elma, ilçede yetiştirilen meyveler içerisinde en fazla dikiliş alanına ve ağaç sayısına sahip olan meyve türüdür.

Elmalı ilçesi ülkemiz meyveciliğinde ve özellikle elma üretiminde önemli bir yer oluşturur. Türkiye'deki toplam elma ağacı sayısının % 5'i starking türü elma ağaç sayısının ise % 12,8'i ilçede bulunmaktadır. Bununla birlikte toplam elma üretimimizin % 6'sı, starking türü elma üretiminin ise % 13,5'i ilçede gerçekleştirilmektedir. Elmalı ilçesi, Antalya ilinde

elma üretiminde en yüksek paya sahip ilçedir. Antalya'daki elma dikili tüm alanların % 75'i, yapılan üretimin ise % 80,5'i Elmalı'dadır. Elma, ilçede hem tarımsal alan ve üretim miktarı hem de ekonomik anlamda en fazla gelir sağlanan tarım ürününü oluşturur. İlçede üretilen elma ya hasat döneminde tarlada satılmakta ya da soğuk hava depolarında daha iyi bir fiyata satılmak üzere uygun tarihe kadar bekletilmektedir. İlçede üretilen elmanın depolanması amacıyla gerek kişisel gerekse kooperatif ya da resmi olarak inşa edilen 73 soğuk hava tesisi bulunmaktadır. Elmanın ilçede en fazla yetiştirildiği yerler Akçay, Eymir, Bayralar, Pirhasanlar, Yuva, Tekke, Beyler, Zümrütova ve Afşar, az yetiştirildiği yerleşmeler ise Ovacık, Yörenler, Dereköy, Macun, Hacıyusuflar, Gölova, Özdemir, Bayındır ve Küçüksöğle mahalleleridir (Aydın, 2019).

Sahada yetiştirilen diğer önemli meyve türü armuttur. İlçede yetiştirilen diğer meyve türleri önem sırasına göre şeftali, erik, ceviz, ayva, vişne, kayısı, kiraz ve bademdir (Aydın, 2019).

Elmalı ilçesinde, meyvecilik faaliyetleri içerisinde bağcılığın ayrı bir değeri vardır. Gölova Polyesi'nde bağ alanlarının zaman zaman sular altında kalması ve taban suyu seviyelerinin yükselmesi nedeniyle bağcılık batıdaki hafif eğimli alanlarda yoğunlaşmıştır. Elmalı Dağı'nın doğu ve güneyinde, Akdağların doğu eteklerinde ovayla dağlık alan arasındaki hafif eğimli ve dalgalı düzlüklerde bağların yoğunlaştığı görülmektedir.

Sahada bağcılık yapılan alan 4,335 da. olup bunun 4,000 da.'ında sofralık çekirdekli üzüm, 304 da.'ında şaraplık üzüm, 31 da.'ında ise çekirdeksiz üzüm yetiştirilmektedir. İlçede yetiştirilen toplam üzüm miktarı 4.997 tondur. Bunun 364 tonu şaraplık olup sahadaki şarap fabrikasında kullanılmaktadır. Diğerleri ise çekirdekli ve çekirdeksiz sofralık üzüm olarak üretilmektedir. Elmalı ilçesindeki en yaygın üzüm türleri yerli ve Burdur Dilmit'tir (Aydın, 2019). Bağcılık faaliyetlerinin Gölova Polyesi'nde yoğunlaştığı görülmektedir. Üretilen üzümler genellikle pazarlarda satışa sunulurken önemli bir kısmı da pekmez yapımında kullanılmaktadır. Özellikle Bayralar, Ahatlı, Kışla ve Elmalı merkezde şaraplık üzüm yetiştirilmektedir.

1.5.1.4. Hayvancılık

Sahada hayvancılık faaliyetlerini etkileyen en önemli faktör fiziki coğrafya koşullarıdır. Saha Akdeniz iklim koşulları ile karasal iklim koşullarının geçiş alanında bulunmakta ve her koşulda yaz kuraklığının belirginleştiği bir alan özelliği taşımaktadır. Yağış miktarının kıyıya göre daha az olması, minimum yağışların yaz aylarında düşmesi ve bahar aylarında yağış miktarlarında yaşanan dalgalanmalar tarımsal verimi olumsuz yönde

etkilemektedir. Arazinin karstik yapısı nedeniyle yağmur ve kar sularının akışa geçemeden yeraltına intikal etmesi daimî akarsu oluşumunu olumsuz yönde etkilemiş bu durum dağlık alanlarda ot örtüsünün cılız kalmasına, ovalık alanlarda ise sulama suyu sıkıntısının yaşanmasına neden olmaktadır.

Eğimle birlikte özellikle yükseltinin fazla olduğu kesimlerde toprakla ilişkili ekonomik faaliyetler azalır ve hayvancılık önem kazanır (Emiroğlu, 1977). Yüksek dağlık alanlarda gerek yükseltiye bağlı olarak sıcaklık değerlerinin düşmesi gerekse arızalı topografya yüzünden tarım alanlarının daralması, hayvancılık faaliyetlerini ön plana çıkarmıştır. Özellikle orman içi yerleşmelerin daha çok engebeli alanlarda yer alması nedeniyle bu yerleşmelerde tarım yapılabilecek alanlar oldukça yetersizdir. Mevcut tarım alanlarının makineli tarıma elverişli olmaması bu yerleşmelerde hayvancılık faaliyetlerinin önem kazanmasına yol açmıştır. Orman yerleşmelerinin sahip oldukları mera alanlarının genişliği ve yayla sahalarına yakın olması bu yerleşmeleri hayvancılık faaliyetleri açısından önemli kılmıştır (Yılmaz, 1996).

Küçükbaş hayvancılık ilçede en önemli hayvancılık faaliyetidir. Sahadaki mevcut 199,543 hayvan sayısının % 90,3'ünü (180,194 baş) küçükbaş hayvan varlığı oluşturmaktadır (Elmalı Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2019). Bu durum sahanın iklim özellikleriyle ilgilidir. Akdeniz iklimi ile karasal iklim bölgelerinin geçiş sahasında bulunan ilçede, her iki iklimin bitki örtüsü üzerine olan etkilerini görmek mümkündür. Akdeniz ikliminin etkisine bağlı olarak fundalık ve ormanlık alanların kendisine önemli bir yayılış alanı bulması bunun yanında karasal iklim şartlarına bağlı olarak step-bozkır sahalarının geriye kalan tüm sahalarda görülüyor olması sırasıyla keçi ve koyun yetiştiriciliğine uygun doğal ortamlar oluşturmuştur. Bu nedenle bozkırın geniş yayılış gösterdiği alanlarda koyun, ormanlık ve fundalık alanlarda ise keçi yetiştiriciliği ön plana çıkmıştır. Yaz koşullarının kurak geçmesi nedeniyle büyükbaş hayvanların doğal yolla beslenebileceği çayır örtüsünün oluşamaması bu hayvancılığın ahırlarda yüksek maliyetle beslenmesini gerektirmiştir. Bu nedenle büyükbaş hayvan sayısı tüm dönemlerde sayı bakımından küçükbaş hayvan sayısının gerisinde kalmıştır (Aydın, 2019).

Araştırma sahasındaki 180,194 küçükbaş hayvandan 115,026'sı (% 63,8) keçi, 65,168'i de (% 36,2) koyundan oluşmaktadır. Sahada tüm dönemlerde keçi yetiştiriciliği daha önemli görülmektedir. Bu durum keçinin kurak iklim ve arızalı arazi koşullarına karşı dayanıklı olması ile ağaç, çalı ve ot gibi farklı bitki türleriyle beslenebilmesinden kaynaklanmaktadır. Bununla beraber ovalık alanların çoğunlukla tarımsal faaliyetlere ayrılmış olması bu gibi alanlarda açık alanda beslenmeye daha uygun olan keçinin yetiştiriciliğini

sınırlamıştır (Aydın, 2019). İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü'ndeki verilere göre Elmalı Polyesi'nde Akçaeniş, Akçay, Afşar, Armutlu, Zümrütova, Çaybaşı, Mursal, Sarılar, Tavullar, Hacımusalar, Beyler, Karamık ve Düdenköy, Gölova Polyesi'nde ise Karaköy, Gölova, Çobanisa, Çukurelma, Çalpınar ve Gümüşyaka mahallelerinde keçi yetiştiriciliği yapılmamaktadır.

Araştırma sahasında keçi yetiştiriciliğinin en çok görüldüğü yerleşmeler genellikle bu faaliyetin kolay yapılabildiği dağlık sahalara yakın yerleşmelerdir. Bu alanların yerleşmelerin hemen kıyısından başlaması hayvanların tarım alanlarına zarar vermeden otlak alanlarına geçebilmesini sağlamaktadır. Araştırma sahasında bunun gibi dağlık alanlarda özellikle fundalık geniş arazilere sahip yerleşmelerde keçi yetiştiriciliği daha fazladır. Keçi besleyen en önemli yerleşmeler Büyüksöğle, Küçüksöğle, Geçmen, Yuva, Macun, Yapraklı, İslamköy, Bayındır ve Dereköy mahalleleridir.

İlçede yetiştirilen keçi türleri kıl keçisi, honamlı ve Saenen'dir (Aydın, 2019). Kılkeçisi hemen bütün yerleşmelerde en fazla yetiştirilen keçi türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Hemen her iklim koşullarına uyum sağlayabilen bir tür olması bu türün sahada yaygın olarak beslenebilmesini sağlamıştır. Honamlı türü Büyüksöğle Mahallesi'nde yetiştirilir. İri cüsseli ve uzun bacaklı bu türün ormanlık, çalılık, fundalık, step ve tarla koşullarında kolayca ve masrafsız bir şekilde beslenmesi, et ve süt veriminin kıl keçisine göre daha fazla olması tercih edilmesinin en önemli sebebidir. Saanen türü keçi Bayralar Mahallesi'nde çiftlik ortamında ve ağılda yetiştirilmektedir. Et ve döl verimi yüksek olan bu tür hem damızlık hem de eti ve sütü için beslenmektedir (Aydın, 2019). Elde edilen süt, mandırada işlenmekte süt ürünleri ve dondurma yapımında kullanılmaktadır.

Sahada küçükbaş hayvancılığın görüldğü yerleşmelerde dikkat çeken özellik, tarımsal arazi bakımından fakir olmaları veya bu hayvancılığı yapabilecek geniş mera ve yayla alanlarına sahip olmalarıdır. Bu açıdan bakıldığında sahada küçükbaş hayvancılığın önem kazandığı yerleşmelerden Büyüksöğle, Küçüksöğle, Geçmen, Yapraklı, Macun ve Dereköy 'de tarım alanlarının oldukça kısıtlı olduğu görülmektedir (Aydın, 2019).

İlçede büyükbaş hayvancılığın küçükbaş hayvancılığın gerisinde olduğu bilinmektedir. Sahadaki 199.543 olan toplam hayvan sayısının % 9,7'si (19.349) büyükbaş hayvanlardan, büyükbaş hayvan sayısının ise % 98,6'sını sığır, % 1,4'ünü yük ve çeki hayvanları oluşturur (Aydın, 2019).

Büyükbaş hayvancılık sahada sığır yetiştiriciliği ile temsil edilmektedir. Geçmiş yıllara göre sığır sayısının sahada önemli ölçüde arttığı dikkat çekicidir. Bugün toplam büyükbaş hayvan sayısının % 98,6'sını oluşturan sığır, 1968 yılında öküz ile birlikte sadece %

58'ini oluşturuyordu (Köy İşleri Bakanlığı,1968). Sığır sayısının bugün daha fazla olması bu faaliyeti yürüten işletme sayısının fazlalığından ziyade beslenen hayvan sayısındaki artıştan dolayıdır. Yerleşmeler incelendiğinde sahadaki 51 kırsal mahallenin 33'ünde hane başına düşen sığır sayısının ortalamanın altında olduğu görülmektedir. Diğer 18 yerleşme içerisinde ise hane başına düşen sığır sayısı 5 yerleşmede 3'ten, 3 yerleşmede 4'ten 5 yerleşmede ise 5'ten azdır. Sahada kişi başına düşen en fazla sığır sayısına sahip yerleşmeler Geçit (5,1), Macun (5,6), Kuzköy (6,2), Kışla (6,6) ve Çalpınar'dır (9,3) (Aydın, 2019).

Yük ve çeki hayvanları büyükbaş hayvan varlığı içerisinde bugün sadece % 1,4 oran teşkil etmektedir. Kümes hayvancılığı daha çok günlük taze yumurta veya beyaz et ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılan geçim tipi aile işletmesi şeklindedir. Yöredeki aileler, genelde kendileri için yeterli sayıda kümes hayvanı beslerler. Sahada yetiştirilen kümes hayvanı varlığı içerisinde en önemli pay %58,2 ile tavuğa aittir. Onu % 40,8 ile hindi izlemektedir. Kümes hayvanları içerisinde en az paya sahip olan türler kaz (% 0,6) ve ördektir (% 0,4). Sahada hemen tüm köy kasaba ve hatta kentsel yerleşmelerde tavuk beslenir. Bunun yanında etçi tavuk da beslenmektedir (TÜİK, 2021). Sahada kümes hayvancılığı konusunda hindi yetiştiriciliğinin ayrı bir değeri bulunmaktadır. Özellikle kurulmuş hindi çiftlikleri görülmektedir. Gökpınar Mahallesi'ndeki Bahar Hindi Çiftliği, sahada modern anlamda kümes hayvancılığını gerçekleştiren tek çiftliktir.

İlçede TÜİK verilerine göre arıcılık yapan işletme sayısı 155, kovan sayısı ise 13950'dir. Elmalı Tarım ve Orman Müdürlüğü verilerine göre ise işletme sayısı 141, kovan sayısı ise 12163'tür. İşletme ve kovan sayısındaki bu farklılık sahada arıcılık faaliyetlerinin göçer ya da gezici arıcılık şeklinde yapılmasından ve bu hususta iklim ve çiçeklenme durumuna bağlı olarak mevcut hareketliliğin fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Belirtilen bu işletme ve kovan sayıları sadece ilçe dâhilinde arıcılık yapan işletme ve koloni sayılarıdır. Bununla beraber sahaya ilçe dışından gelen arıcı sayısı daha fazladır (Aydın, 2019). Elmalı Tarım ve Orman Müdürlüğü'nden (2021) alınan verilere göre yaz aylarında Elmalı ilçesine gelen gezici arıcı sayısı 173'tür. İlçedeki ve dışarıdan gelen arıcılarla beraber kayıtlı arıcı sayısı 328'i bulmaktadır.

Daha verimli bir arıcılık yapmanın başlıca yollarından biri de gezici (seyyar) arıcılık yapmaktır. Gezici arıcılıkta bal özü ve polen kaynaklarının verimlerine bağlı olarak kovanların belirli aralıklarla yeni kaynakların bulunduğu yerlere götürülmesi söz konusudur (Tunçel, 1992). Sahada gerçekleştirilen arıcılık faaliyeti sabit olmayıp tamamen göçer ya da gezici olarak yapılmaktadır. Gezici arıcıların arılarını getirdiği yerler incelendiğinde özellikle

Susuz Dağ, Beydağları, Akdağlar ve Elmalı Dağı'na yakın olan yerleşmeler olduğu anlaşılmaktadır (Aydın, 2019).

Elmalı ilçesindeki balıkçılığa elverişli çoğu su kaynağı içme ve kullanma suyu ya da tarımda sulama suyu olarak kullanılmaktadır. Bu, özellikle Akdeniz Bölgesi'nde yaygın olarak yapılan kültür balıkçılığının sahada görülmeme nedenlerinden birini oluşturmaktadır. İlçedeki tek kültür balıkçılığı, Özdemir Mahallesi'nde bulunan Baladır Balık Çiftliği'nde gerçekleştirilmektedir.

1.5.1.5. Ormancılık

İlçedeki orman alanları Elmalı, Tekke ve Çığlıkara olmak üzere 3 işletme şefliği ve 1 araştırma mühendisliğinden (Sedir Araştırma Ormanı) oluşmaktadır. 50927,2 ha. olan ilçe toplam orman alanının 121868,5 ha. Elmalı, 3948,5 ha. Tekke, 3786 ha. Çığlıkara işletme şefliklerine 1924,7 ha. da Sedir Araştırma Ormanı Mühendisliği'ne bağlı bulunmaktadır (Aydın, 2019).

İlçedeki orman alanları normal ve bozuk koru olmak üzere ve iki sınıfa ayrılmakta normal koru alanları 20288,4 bozuk koru alanları ise 30638,8 ha. teşkil etmektedir. İlçede orman işletme müdürlüğüne bağlı orman varlığı içerisine dâhil olan arazi bu kadarla sınırlı değildir. Bunun yanında orman bulunmayan toplam 130295,2 ha. daha alan bulunmaktadır. Ancak bu alanlar orman varlığından yoksun ormansız alanlardır. Bu ormansız sahaların 121868,5 ha. Elmalı, 3948,5 ha. Tekke, 3786 ha. Çığlıkara işletme şefliği alanlarında 692,2 ha. da Sedir Araştırma Ormanı bölgesinde bulunmaktadır (Elmalı Orman İşletme Müdürlüğü, 2021).

Sedir Araştırma Ormanı Beydağları üzerindedir, Avlan Boğazı'nın doğu, Avlan Gölü'nün ise güneydoğusunda yer almaktadır. Diğer ormanlık alanlar Beydağları, Akdağlar, Elmalı Dağı ve Kızılcadağ üzerindedir. Dağların nemli rüzgârlara olan konumlarına göre orman yoğunluğu değişkenlik göstermektedir. Sahada yerleşmelerin orman varlığı bir diğerinden farklıdır. Sarılar, Beyler ve Çaybaşı gibi tamamıyla ovada kalan yerleşmelerde orman yokken dağlık alanlarda veya bu alanlara yakın sahalarda kurulan yerleşmelerde geniş ormanlık alanlar bulunmaktadır.

Ormanlardan asli orman ürünleri ismi verilen yapacak ve ikincil orman ürünleri denilen yakacak ürünlerinin üretimi gerçekleştirilmektedir. İlçede yapacak üretimi olarak da ifade edilen asli orman ürünleri içerisinde tomruk, maden direği, yuvarlak odun ve kâğıtlık odun bulunmaktadır. İlçede yapılan toplam orman ürünü üretim miktarı 2.121.736 m³'tür. Bu

üretimin % 89'unu Endüstriyel odun, % 11'ini ise yakacak odun üretimi oluşturur (Elmalı İlçe Orman İşletme Müdürlüğü, 2021).

Endüstriyel odun üretiminin 1341,155 m³'ü tomruk üretiminden oluşur. Tomruk üretimini 607.067 m³ ile yuvarlak sanayi odunu üretimi takip eder. Tomruk kızılçam, ardıç ve sedirden üretilmektedir. Bu hususta en fazla pay sedirindir. Üretilen tomruklar Düdenköy'de bulunan 5.8601 m²'lik iki ayrı tomruk deposunda depolanıp alıcılarına satılmaktadır. Yuvarlak sanayi odunu çoğunlukla sedir ve ardıçtan az bir kısmı da kızılçamdan üretilir. Endüstriyel odun üretiminde üretilen bir başka ürün, maden direğidir. Bu üretimin %98,3'ü yani neredeyse tamamı düz ve dayanıklı olması nedeniyle sedirden üretilmektedir. Sahada kâğıtlık odun üretimi de yapılmaktadır. Kızılçam ve sedir ormanlarında yapılan bu üretimin miktarı az olup 38 m³ ile toplam üretimin 1,6'sını oluşturmaktadır. Sahada yapılan orman ürünleri üretiminin bir diğerini ikincil üretim yani yakacak odun üretimi oluşturmaktadır. Geniş yapraklı ağaçlardan özellikle meşe türlerinden ve kızılçam, sedir ve ardıç gibi diğer iğne yapraklı ağaçlardan üretilen odun üretimi toplam 264 m³ tür. Üretilen odun halka ve özellikle mangal kömürü üreticilerine satılmaktadır (Aydın, 2019).

Araştırma sahasındaki ormanlık alanlar aynı zamanda önemli rekreasyon sahalarıdır. Bu alanlar içinde en önemlisini Çığlıkara Ormanları oluşturur. Başta burası olmak üzere ilçedeki ormanlar, ülkemizdeki sayılı anıt ağaçlardan birçoğunu bünyesinde barındırmaktadır. Bunlar ardıç ve özellikle sedir ağaçlarından oluşmaktadır. Çoğunluğu 1995 yılında tescillenen ağaçların içerisinde en fazla bilinenleri 2000 yaşındaki Kocakatran, 1700 yaşındaki Aslan Ardıcı, 1070 yaşındaki Koca Sedir, 1500 yaşındaki Lübnan Sediri'dir (Tablo 1.3). Anıt ağaçlar Tekke, Çığlıkara ve Sedir Araştırma Ormanı içerisindedir. Bu ormanlardan Çığlıkara, Tabiatı Koruma Alanı ilân edilmiştir (Elmalı Orman İşletme Müdürlüğü, 2021).

Tablo 1.3 Elmalı İlçesi'ndeki Anıt Ağaçlar

Sn.	Adı	Bulunduğu Alan	Yaşı	Boyu (m.)	Çapı (m.)	Çevresi (m.)	Tescil Tarihi
1	Kocakatran	Çığlıkara	2000	25	2.62	8.23	21.02.1995
2	Aslan Ardıç	Tekke	1700	25	3.40	12.53	21.04.1995
3	Cedrus Libani	Çığlıkara	1500	26	2.45	7.69	21.04.1995
4	Koca Sedir	Sedir Araştırma Ormanı	1070	35	2.30	7.30	13.09.2002
5	Şah Ardıç	Sedir Araştırma Ormanı	800	24	2.35	7.38	21.02.1995
6	Koç Sedir	Çığlıkara	650	35	1.85	6.10	21.02.1995
7	Katil Sedir	Çığlıkara	500	25	1.82	6.34	21.04.1995

Kaynak: Elmalı Orman İşletme Müdürlüğü, 2021

Yöredeki en verimli sedir ormanlarının bulunduğu alanda ormanları tehdit eden en önemli etken, mermer ocaklarıdır. Kendini yenilemesinin asırları alacağı sedir ormanları içerisinde sürekli artan taş ocakları ne yazık ki varlığını sürdürmektedir.

1.5.1.6. Madencilik

Araştırma sahasında madencilik faaliyetleri mermer ve kil ocaklarıyla temsil edilmektedir. Elmalı ilçesinde dağlık alanları oluşturan ana kayaç, kireçtaşı olup bu kayaçlar Tethys jeosenklinalinde Mesozoik sonlarına kadar süren düzenli tortulanma şartlarında birikerek oluşmuşlar daha sonraki yeryüzü hareketlerine bağlı olarak kristalize olmuşlardır. Batı Toroslar'da bugün en geniş alanı kaplayan ve genellikle kalınlığı 1.000 m.'yi geçen bu kalkerler araştırma sahasında dağlık kütlelerin neredeyse tamamının asli kayaç türünü oluşturmaktadır. Sahada Jura, Kretase ve Trias dönemlerine ait arazilerin geniş yer kapladığı Susuz Dağ, Elmalı Dağı ve Kızılcadağ önemli mermer ocaklarının yer aldığı alanlardır. Bu dağlardan Susuz Dağ üzerindeki mermer ocaklarının büyük bölümü Çığlıkara Orman Şefliği sınırları içerisindeki orman alanlarındadır. Akdağlar üzerinde mermer ocağı bulunan yerleşmeler İslamlar, Yuva ve Akçay mahalleleridir. Elmalı Dağı üzerinde mermer ocağı bulunan yerleşmeler Kışlaköy, Yalnızdam ve Çobanisa, Kızılcadağ üzerinde mermer ocağı bulunan yerleşmeler ise Macun, Dereköy ve Yörenler mahalleleridir. Tüm bu yerleşmelerde aktif olarak işletilen maden ocağı sayısı 48'dir (Elmalı Orman İşletme Müdürlüğü, 2021).

Taş ocakları da madencilik faaliyeti olarak işletilmektedir. Taş ocaklarından Düdenköy sınırları içinde olanı Albayrak Hazır Beton Firması tarafından, Kocapınar Mahallesi sınırları içinde olanı ise Elmalı Belediyesi tarafından işletilmektedir.

1.5.1.7. Ticaret

Sahadaki zengin sedir ormanları ve hububat başta olmak üzere birçok ürünün tarihi devirlerde yoğun bir şekilde ticarete konu olduğu bilinmektedir. Sahanın içerisinde yer aldığı Likya bölgesine ait paraların Kıbrıs'tan İran'a Karadeniz'den Mezopotamya'ya kadar

yayılmış olması bu ekonomik ve kültürel hareketi şaşırtıcı bir şekilde ortaya koymaktadır (Çevik, 1996).

17. yüzyılda Elmalı'ya gelen Evliya Çelebi kazada 300 dükkân ve içerisinde her türlü kıymetli eşyanın bulunduğu 3 hanın varlığından bahisle kentin ticari öneminin yüksek olduğunu vurgulamıştır. 19. yüzyılda sahaya gelen bâzı yabancı gezginler Elmalı'yı taşıdığı öneme binaen Likya'nın başkenti olarak ifade etmişlerdir. Aynı gezginlere göre Elmalı, çeşitli ürünlerin toplandığı ve buradan Adalya (Antalya), Makri (Fethiye) ve Finike limanlarına dağıtılan büyük verimli bölgelerin ticaret merkezi konumundadır. İki büyük hanın da yer aldığı yerleşmede çarşıların geniş, alıcılar ve satıcılarla dolu olduğu da ifade edilmiştir (Spratt, 2008). Elmalı, günümüzde de ilçedeki ticari faaliyetlerin merkezi durumundadır. Geçmişte özellikle Hanönü Caddesi ve çevresinde yoğunlaşan ticari alanlar günümüzde Hükümet, Hasan Subaşı ve Terminal caddeleri ve buraları birbirine bağlayan bağlantı noktaları çevresinde yoğunlaşmaktadır.

Araştırma sahasında gerçekleştirilen ticari faaliyetler genellikle her türlü hayvansal ve tarımsal ürünlerdir. Tarımsal ürünlerin başlıca satıldığı alanlar sebze ve meyve toptancı halleri ile pazarlardır. Elmalı ilçesinde biri ilçe merkezinde diğerleri de Zümrütova ve İslamlar mahallelerinde olmak üzere 3 sebze ve meyve toptancı hali bulunmaktadır (Aydın, 2019). İlçenin hemen her yerleşmesinden buralara getirilen tarımsal ürünler, ülkenin başta İstanbul ve Ankara olmak üzere farklı illerine ya da ülke dışına satılmaktadır. Yazın kıyı kesimlerde yapılamayan seracılık faaliyetleri araştırma sahasındaki gibi yayla özelliği gösteren yerlerde yapılmaktadır. Böylece yaz aylarında ülke dışına satılan sebze ve meyveler içerisinde sahanın payı büyük olmaktadır. İlçedeki meyve ve sebze ticaretinin en yoğun gerçekleştiği yer, ilçe merkezinde olan toptancı halidir. Yine buraya gelen ürünlerin çoğu yurt içine pazarlandığı gibi Mersin limanı sayesinde Ortadoğu ülkelerine, karayolu üzerinden ise Avrupa ülkelerine pazarlanabilmektedir.

Elmalı ilçesinde ticari faaliyetlerin en canlı olduğu noktalar halk pazarlarıdır. Bu nedenle ilçede pazarcılık faaliyetlerinin önemi büyüktür. İplikpazarı Mahallesi adını ilçedeki bu pazarcılık faaliyetlerinden almıştır. Bu durum bu geleneğin en az Osmanlı döneminden bu yana devam ettiğini göstermektedir (Aydın, 2019).

Elmalı'da özellikle ilçe merkezinde kesintisiz olarak pazar ve pazartesi günleri pazar kurulmaktadır. Yeri belli olan bu pazarlar semt pazarlarından farklı olarak iki sabit noktada kurulmaktadır. İlki ve en büyüğü Elmalı Belediyesi'nin yapmış olduğu kapalı halk pazarıdır. Diğer pazar yeri ilçenin önceki pazar alanı olup İplikpazarı Mahallesi'ndedir.

Elmalı pazarlarında kırsal yerleşmelerden gelen ürünlerin satışı her zaman önemli olmuştur. Bundan 50-60 yıl öncesinde pazar yine günümüzde olduğu gibi Pazartesi günü kurulup, köylü mahsulünün fazlasını bu pazarda satışa sunmuştur. Gökpınar Mahallesi'nden buğday, patates, soğan Kışla'dan sebze ve hasır, Özdemir'den meyve ve sebze, Bozhöyük ve Gölova'dan buğday ve arpa, Çobanisa'dan buğday ve kabak, Bayındır'dan kereste, hububat, peynir ve yağ Eskihisar, Yılmazlı, Salur ve Yalnızdam'dan yağ, bakliyat, hububat, hasır, sebze, Yuva'dan kömür ve hasır Düdenköy'den hububat, kavun ve karpuz, Eymir, Karamık ve Bayralar'dan odun Büyük ve Küçüksöğle, Hacıyusuflar, Macun ve Çalpınar'dan yağ, bal, peynir, odun Yakaçiftlik'ten kavun, karpuz Göltarla'dan balık, Zümrütova, Armutlu, Akçaeniş ve Sarılar'dan fasulye ve mısır Ahatlı'dan kömür, yün, peynir getirilerek satılır bunlardan elde edilen gelirle Elmalı ilçesinden lüzumlu bütün ihtiyaçlar temin edilirdi (Aydın, 2019).

Kentte ticari faaliyetlerin yoğunluk kazandığı bir diğer ticaret alanı ilçe merkezindeki Helvacılar ve Bakırcılar Çarşısı'dır. 2017-2018 yıllarında restore edilen bu arasta çarşıya tarihi kaynaklarda bahsedildiği kadar ihtişamlı bir görünüm kazandırılmaya çalışılmıştır. Hanönü Caddesi'nde bulunan çarşı günümüzde özellikle ilçe dışından gelen ziyaretçilerin ilk uğrak yerlerindendir. Burada başta leblebi, helva, bakır eşyalar ve şekerleme türleri olmak üzere çeşitli ürünler satılmaktadır.

Nüfusun beslenmesinde pazarların önemi büyüktür. Sahada başta elma olmak üzere çeşitli meyve türlerinin yetişmesi ve bunların iki üretim aralığında ilçede çok yaygın olan soğuk hava depolarında muhafaza edilmesi meyveye olan ulaşabilirliği kolaylaştırmış yıl boyunca tüketilebilmesini sağlamıştır. Elmalı ilçesinde tüketilen hayvansal gıdalar ise daha çok yerinden, yayla ürünleri olarak tercih edilmektedir.

Elmalı ilçesinde ticari faaliyetlerin yoğun olduğu diğer yerleşmeler Akçay ve Yuva mahalleleridir. Coğrafi açıdan kasaba özelliği gösteren bu yerleşmelerde Pazar günleri kurulan pazarda Kaş ve Elmalı ilçesinden gelen pazarcılar ile daha çok Akçaylı çiftçiler satış yapmaktadır. Sahadaki canlı hayvan ticaretinin gerçekleştiği Karyağdı Mahallesi'nde kurulan hayvan pazarı pazartesi günü kurulmakta, pazara sadece Elmalı ilçesinden değil Finike, Kumluca, Kaş, Korkuteli gibi komşu ilçelerden de hayvan getirilmektedir. Yöreden beslenen hayvanlar yine bu şekilde diğer ilçelerde kurulan hayvan pazarlarına götürülerek pazarlanabilmektedir. Kırsal alanlardaki ticari faaliyetlerin merkezini küçük marketler ya da bakkallar oluşturmaktadır.

1.5.1.8. Sanayi

Hammaddeyi başka alanlardan sağlayabilen ve mamul maddeyi de başka bölgelere ya da imalat faaliyetlerinin yer almış olduğu alana satabilen, imalatın evlerden çıkıp "atölye" adı verilen yerlerde toplanmalarıyla ortaya çıkan imalat tipine "atölye tipi imalat" adı verilmektedir. Dünyada oldukça yaygın olan bu faaliyete aynı zamanda "küçük sanayi" adı da verilmektedir (Tümertekin, 2012). Araştırma sahasında bu kapsamda incelenebilecek imalâthaneler hammaddesi yerelden sağlanan tarım, hayvancılık ve ormancılık faaliyetlerine dayanan imalât sanayi (mandıralar, leblebiciler, helvacılar, marangoz) ile hammaddesi dışarıdan sağlanan (sobacılar, demir doğramacılar, plastik doğramacılar, depo, kasa ve romork imâlatçıları) imalâthanelerdir.

İlçedeki atölye tipi imalâtın yoğunlaştığı en önemli nokta küçük sanayi sitesidir. Karyağdı Mahallesi'nde Elmalı–Finike karayolu üzerinde yer alan Elmalı Küçük Sanayi Sitesi 150.242 m² alan üzerine kuruludur. Site, 1972 yılında küçük ölçekli esnaflara modern iş yerleri edindirmek amacıyla 242 ortakla kurulan Elmalı Küçük Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifi tarafından yaptırılmıştır (Aydın, 2019).

İlçede imalât sanayi kapsamında incelenecek bir diğer faaliyet mandıracılıktır. İlçede bu amaçla kurulmuş 5 önemli imalâthane bulunmaktadır. Araştırma sahasında 3 ayrı imalâthanede tereyağı üzerine imalât yapılmaktadır. Yediçınar, Sedir ve Çamkuyuları tereyağı markaları ile üretim yapan bu imalâthanelerin günlük süt işleme kapasitesi 1 tonun altındadır. Yediçınar Tereyağı imalâthanesi Karyağdı, diğer imalâthaneler ise Yenimahalle'de faaliyet göstermektedir. Hammaddesi hayvancılık yapılan mahallelerden sağlanarak üretilen ürün ise Antalya ve çevresine pazarlanmaktadır. İlçede faaliyet gösteren bir diğer imalâthane Karakaş Mandıra'dır. Yenimahalle'de bulunan mandıra 1975 yılından bu yana faaliyet göstermektedir (Aydın, 2019).

Atölye tipi sanayi kapsamında faaliyette olan diğer imalâtçılar, helvacılar ve leblebicilerdir. İmalâtçılar genellikle dükkânlarının arkalarında bulunan imalâthanelerinde üretim yapmaktadır. Örneğin susamlı çörek helvası helvacılar ve leblebiciler çarşısındaki esnaflarca imâl edilmektedir.

Araştırma sahasındaki modern sanayiye bakıldığında modern sanayi kapsamında faaliyet göstermekte olan çeşitli tesislerin varlığı dikkat çekmektedir. Bu tesislerin en dikkat çeken özelliği ise hammadde temininin çoğunlukla yöreden karşılanıyor oluşudur. Elmalı'da faaliyet gösteren fabrikalarda, sebze ve meyve ya da süt ürünleri üretimi yapılmaktadır. Bu tesisler meyve, sebze ve sütün çabuk bozulması gibi nedenlerden dolayı belli yerlerde bilinçli kurulmuşlardır.

Gökpınar Mahallesi'nde bulunan Özkur Kuruyemiş Lokum ve Şekerleme Fabrikası Elmalı-Korkuteli anayolu üzerindedir. Küçük bir imalâthane olarak 1965 yılında faaliyete başlayan tesis, bugün modern anlamda ileri düzey teknoloji kullanan önemli kuruyemiş fabrikalarından biri durumundadır. Fabrikada her türlü kuruyemiş, lokum ve şekerleme üretimi yapılabilmektedir. Fabrikanın hammadde temin sahası oldukça farklıdır ve her ürün en iyi ve en fazla üretildiği sahalardan temin edilir. Örneğin fındık Fiskobirlik'ten, yerfıstığı Adana'dan, antepfıstığı Gaziantep'ten alınmaktadır. Üretilen ürünler daha çok yakın çevreye satılmaktadır. Başlıca pazar sahaları Elmalı, Antalya, Kaş, Finike, Kumluca, Korkuteli ve Fethiye'dir. Günlük üretim miktarı 1 ton civarındadır (Aydın, 2019).

Bayar Tuğla Fabrikası; 1970 yılında Elmalı ilçe merkezinin 80 evler mevkiinde takoz briket ve yığma tuğla üreten bir imalathane olarak faaliyetine başlayan tesis, Elmalı ilçe merkezine 3 km uzaklıkta yer alan Gökpınar Mahallesi'nde 1977 yılında yapımına başlanıp 1978 yılında bitirilen mevcut fabrika binasına aktarılmıştır. Toprak hazırlama, tuğla üretim, açık nem aldırma, pişirme fırınları, stok alanları gibi ünitelerden oluşmaktadır. Tesiste hali hazırda yığma tuğla, izo tuğla çeşitleri, baca çeşitleri ve briket çeşitleri (13,5 ve 8,5) üretilmektedir. Fabrikanın yıllık üretim adedi 15 milyonu geçmektedir. Fabrikanın toplam personel sayısı 75 kişi olup bunlardan 70 kişi üretim, 5 kişi de idari birimde çalışmaktadır (Aydın, 2019).

Meykon (Meyve Püresi ve Konsantresi Fabrikası); Elmalı-Finike karayolu üzerinde Elmalı küçük sanayi sitesinin güney kısmına bitişik konumda olan fabrika, 1995 yılında faaliyete geçmiştir. 10000 m² si kapalı olmak üzere toplam 24000 m² alanda kurulu olan fabrikada üretim ve depolama alanı olarak kullanılan iki ana ünite bulunmaktadır. Üretim bölümünde 4 farklı üretim ve bir püre üretim hattı yer almaktadır. Her hat günlük 500 ton elma işleme kapasitesine sahiptir. Elmalı ilçesi konum olarak fabrikada işlenen en önemli hammadde olan elmanın önemli miktarda üretildiği bir yerdir. Bunun yanında vejetasyon devresi en uzun bölge olan Akdeniz kıyı kesimine yakınlık, her mevsim mevcut olan meyve varlığı ve bunun kolayca temin edilebilmesi gibi faktörler fabrikanın bu bölgede kurulmasının en önemli nedenlerindendir. Hemen her türlü meyvenin işlenebildiği fabrikada en fazla püre ve konsantresi yapılan başlıca meyve türleri elma, portakal, vişne, şeftali ve nardır (Aydın, 2019).

Agrega, Kum, Parke, Büz, Bordür ve Hazır Beton Üretim Tesisleri; Elmalı Belediyesi tarafından işletilen tesisler 1999 yılından bu yana faaliyet göstermektedir. Tesis içerisinde kırma ve eleme tesisi (20.774 m² alanda), stok sahası (19,251 m² alanda) ve alt yapı tesisleri

(1356 m² alanda) bulunmaktadır. Tesis, Antalya'nın batı ilçelerinin asfalt ihtiyacını karşılamaktadır (Aydın, 2019).

Elmisko Meyve Yıkama, Boylama ve Paketleme Tesisi; Beyler Mahallesi'ndeki soğuk hava deposu bünyesinde 2005 yılında faaliyete geçirilen meyve yıkama, boylama ve paketleme tesisi, 24 saat faaliyet göstermektedir. 150 ton meyve yıkama, boylama ve paketleme kapasitesine sahiptir. Burada işlemden geçen meyveler 9000 ton kapasiteye sahip soğuk hava deposunda ihracata hazır olarak depolanmakta talep doğrultusunda da dış ülkelere ihraç edilmektedir (Aydın, 2019).

Elmisko Süt Ürünleri Fabrikası; Elmalı-Finike karayolu üzerinde kurulmuş olan fabrika 2006 yılında faaliyete geçmiştir. Fabrika, 5 dönümlük açık arazi üzerinde yer alır ve yaklaşık olarak 600 m²'lik kapalı alana sahiptir. Fabrikada pastörize süt, lor peyniri, kaşar peyniri, yağlı-yağsız beyaz peynir, krema, tereyağı, yoğurt ve ayran üretimi yapılır. Fabrikanın günlük ortalama süt işleme kapasitesi 25 ton olup bu kapasite 50 tona kadar çıkabilmektedir. Hammadde olarak kullanılan süt başta Elmisko'ya üye çiftçilerin bulunduğu ilçe merkezine yakın kırsal mahalleler ile Elmalı'nın besihane veya modern ahır bulunan başta Yuva ve Tavullar olmak üzere diğer yerleşmelerden temin edilir. Kış aylarında hammadde sıkıntısı çekilmezken yaz aylarında turizme bağlı olarak otellerden gelen talep artışı nedeniyle hammadde (süt) sıkıntısı çekilmektedir (Aydın, 2019).

Likya Şarap Fabrikası; Fabrika, Elmalı ilçe merkezinin 3 km. batısında Kızılbel mevkiinde yer almaktadır. Elmalı-Fethiye karayolu üzerinde yer alan fabrika tarihi Kızılbel Tümülüsüne sadece 600 metre mesafededir. Fabrikanın bulunduğu alan tapu kayıtlarında Manastır ve Avşar Bağları olarak geçmektedir. Asırlardır bağcılık yapılan sahanın iklim ve toprak koşulları bağcılığa oldukça elverişlidir (kumtaşı, kil taşı ve kireçtaşı ardalanması kırıntılı kayaç, drenaj açısından elverişli olan kumlu, killi, kireçli kolluvyal topraklar). Saha sulama yapılmaksızın üzüm yetiştirilmesine uygundur. 2000 yılından itibaren bağ dikimi yapılarak altyapısı oluşturulan fabrika, 2007 yılında faaliyete geçmiştir. 9837,5 m² açık ve 1444 m² kapalı alana sahip fabrikanın aynı zamanda 400 da. üzüm bağı bulunmaktadır. Fabrika hammadde olarak işlediği üzümleri kendi bağlarından sağlamaktadır. Üretilen ve işlenen başlıca üzüm türleri; kalecik karası, acıkara, öküzgözü, chardonnay, syrah, malbec, pinot meunier, merlot, cabernet sauvignon, pinot noir, tilki kuyruğu, Sauvignon Blanc'tır. Bunlardan acıkara Elmalı'ya aittir. Üretilen yüksek kalite şaraplar yurtiçi ve yurt dışına pazarlanmaktadır (Aydın, 2019).

ZEF-CU Tekstil Fabrikası; Akçay Mahallesi'nde yer alan fabrika, 2008 yılında kurulmuştur. 1100 m² alan üzerinde kurulan tesis binası 2 katlı olup, kesim, dikim, ütüleme ve

paketleme gibi farklı bölümlerden oluşur. Tesiste bebek giysileri üzerine üretim yapılmaktadır. Üretimde kullanılan kumaş, iplik gibi malzemeler tesisin bağlı olduğu İzmir'deki firmadan sağlanır. Aylık 70 bin adet üretim kapasitesine sahip tesis yıl boyu faaliyet gösterir. Burada üretilen ürünler, ana firmaya gönderilerek bu firma üzerinden İspanya, İngiltere gibi Avrupa ülkelerine pazarlanır. Tesiste 65 eleman çalışır. Elemanların 58 tanesi kadın, 7 tanesi ise erkek çalışanlardan oluşur. Önemli sayıda kadın çalışan istihdam eden bir tesis olarak yöre ekonomisine katkısı oldukça fazladır (Aydın, 2019).

Şerif Demirhan Tekstil Fabrikası; Yenimahalle'de yer alan tesis, 2015 yılında faaliyete geçmiştir. Tesiste kesim, dikim, kalite kontrol, paketleme, yemekhane ve idari olmak üzere faklı bölümler bulunmaktadır. Fabrika Zara ve Bershka markaları ile tişört ve çocuk taytı üretmektedir. Yıl boyu faaliyet gösteren tesiste çoğunluğu kadın 75 kişi çalışır. Tesiste çalışan işçilerin tamamı Elmalı ilçesindendir. Bu açıdan fabrikanın ilçede önemli bir istihdam açığını kapattığı söylenebilir. Fabrika İzmir'deki tedarikçi firma olan CU Tekstil'e bağlı olup üretilen ürünler İzmir'e gönderilmektedir. CU Tekstil ise bu ürünleri yurtdışına pazarlamaktadır (Aydın, 2019).

Elmalı Asfalt Üretim Tesisleri; Yenimahalle'de yer alan tesis 19 dönüm arazi üzerinde 2015 yılında kurulmuştur. Yıl boyu faaliyet gösteren tesis sıcak ve soğuk asfalt ile asfaltın temel malzemesi olan plentmiks üretimi yapmaktadır. Üretimde kullanılan agrega Elmalı Belediyesi'ne ait taş ocağından, bitüm İzmir Aliağa Petrol Rafinerisi'nden, yakıt olarak kullanılan doğalgaz ise Antalya'dan temin edilmektedir. Saatte 160 ton sıcak ve soğuk asfalt ile plentmiks üretim kapasitesine sahip olan tesisin normal mesai gün ve saatleri içerisinde hesaplanan günlük üretim kapasitesi 1280, aylık üretim kapasitesi 28160, yıllık üretim kapasitesi ise 336,640 tondur. Bununla beraber talep yoğunluğuna göre daha fazla üretim de yapılabilir. Tesiste üretilen asfalt ve asfalt ürünleri Antalya Büyükşehir Belediyesi ile bağlı belediyeler tarafından satın alınmaktadır (Aydın, 2019).

Elmisko Plastik Kasa Fabrikası; Elmalı ilçesi meyve ve sebzecilik konularında da belirtildiği gibi sadece Akdeniz Bölgesi'nde değil ülke ölçeğinde önemli üretim miktarlarına sahip bir tarım bölgesidir. Tarımsal faaliyetlerde üretim kadar ürünün pazarlanması da önemlidir. Sebze ve meyvenin sağlam aynı zamanda hafif ambalaj içerisinde pazarlanması hem ürün kayıplarını önlemekte hem de taşıma ve depolanma maliyetlerini azaltmaktadır. Bu nedenle meyve ve sebze üreticileri tahta kasalara göre daha hafif ve daha uygun fiyatla alınabilen plastik kasaları tercih etmektedirler. Elmalı ilçesinde sebze ve meyve üreticileri plastik kasa ihtiyacını 2016 yılına kadar tamamen ilçe dışından karşılamaktaydı. Bu durum üreticiyi hem temin hem de fiyat konusunda zaman zaman mağdur etmekteydi. Bu

mağduriyeti gidermek amacıyla ELMİSKO 2016 yılında Kışla Mahallesi'ndeki 22 dönüm arazisi üzerinde plastik kasa fabrikası kurmuştur. Fabrika kullandığı kasalık moblen maddesini il dışından temin etmektedir (Aydın, 2019).

Elmalı ilçesi özellikle sebze ve meyvecilik sahası olduğundan dolayı plastik kasaya olan talep yüksektir. Bu sebeple üretilen ürünler genelde ilçede satılmaktadır. Ayrıca il dışından gelen ürünlere göre fiyatının ucuzluğu ile teminin kolay olmasından dolayı Korkuteli, Kumluca ve Finike başta olmak üzere diğer ilçelerden de ürüne olan talep oldukça yüksek olabilmektedir.

1.5.1.9. Turizm

Bir yerin turist çekebilme potansiyeli turizmin temel unsurları veya turizmin arz kaynakları denilen üç şeye bağlıdır. Bunlar turizmin üç A'sı yani çekicilikler (attractions), erişim (accessibility) ve konaklama (accommodation)'dır. Bunların yeterliliği ve iyi bir organizasyon turizmde gelişmenin temellerini oluşturmaktadır. Çekicilikler, turizmin yer seçiminde rol oynayan coğrafi kaynaklarıdır ve turistin o alanı ziyaret etme isteğini doğurmaktadır. Ulaşım ve iletişim hizmetleri erişimi sağlayarak bu ziyaretin gerçekleştirilmesini sağlar. Konaklama ise kendisine ekli diğer kolaylıklar ile birlikte, turistin gidilen yerde ağırlanmasıdır. Bunlara bir de alt yapı eklendiğinde, temel işlevlerin yerine getirileceği garantisi sağlanmaktadır (Özgüç, 2011).

Araştırma sahası doğal ve beşerî turistik kaynaklar açısından dünyanın önde gelen bölgelerinden olan Akdeniz Bölgesi'nde yer almaktadır. Bununla beraber ilçe ile kıyı arasında uzanan yüksek dağlık alanlar turizm faaliyetleri açısından burayı kıyıdan ayırmaktadır. Elmalı ilçesi, kıyıdaki deniz turizminden farklı olarak yıl boyunca turistik aktiviteye imkân sağlayan doğal ve beşerî turistik kaynaklara sahiptir. Kırsal turizm, inanç turizmi ve ekoturizm gibi turizm çeşitleriyle ilgili önemli potansiyele sahip araştırma sahasındaki bu çekiciliklere genel itibariyle doğal ve beşerî turistik kaynaklar başlıklarında değinilecektir.

1.5.1.9.1. Doğal Turistik Kaynaklar

Elmalı ilçesi, sahip olduğu doğal ve kültürel zenginlikleri ile önemli turizm potansiyeline sahiptir fakat bölgenin turizm potansiyeli, alanın erişiminin kıyıdaki diğer yerleşimlere göre güç olmasından dolayı, yeterince değerlendirilememektedir.

Doğal turistik kaynaklar, doğrudan turizm faaliyetlerine konu olan ve bunun yanında insanların çeşitli faaliyetlerine yön vermesinden dolayı beşerî turistik kaynakları da etkileyen sahanın coğrafyasına bağlı unsurları oluşturmaktadır. Bu unsurlar; sahanın jeolojik ve

jeomorfolojik özellikleri, flora ve fauna özellikleri ile iklim koşulları ve hidrografik özellikleridir.

Sahanın en önemli doğal çekicilik alanları, dağlık alanlardır. Dağlık alanlar, serin hava koşullarından dolayı sayfiye turizmine, içerdiği flora ve fauna özellikleri nedeniyle ise trekking, bisiklet, tırmanış, offroad, fotoğrafçılık, kamping, bitki ve kuş gözlemciliği gibi farklı turistik aktivitelerin yapılmasına elverişlidir. Ormancılık ve yaylacılık faaliyetlerine bağlı olarak dağlık alanlarda yolların bulunması, bu aktivitelere ek olarak ekoturizm faaliyetlerinden bisiklet ve motosiklet turizminin de bölgeye girişini sağlamıştır. Sahada bisiklet ile yapılan faaliyetler, günübirlik veya kamplı bisiklet turu şeklinde düzenlenmektedir. Günübirlik veya kamplı bisiklet turlarının gerçekleştirildiği rotalar çoğunlukla ormanlar ve yaylalardır. Bu rotalar içerisinde Beydağları'nda Çamkuyusu ve Kızlarsivrisi, Akdağlar'da Baranda Gölü, Susuz ve Kohu dağlarında ise Çığlıkara ormanları ile Dokuzgöl Yaylaları en fazla gezilen alanlardır (Aydın, 2019).

Elmalı'da hâlihazırda geçekleştirilen kamplı bisiklet turu için kullanılan rotalar Elmalı, Çığlıkara Tabiatı Koruma Alanı, Dokuzgöl Yaylaları ile Elmalı, Sedir Araştırma Ormanı, Çamkuyusu Yaylası, Kızlar Sivrisi rotalarıdır. Kamplı bisiklet turlarının gerçekleştirildiği rotaların uzunluğu 50-200 km. arasında değişmekte olup bu rotaları tamamlamak 2-3 günü bulabilmektedir. Bu amaçla kullanılan rotalar, faaliyeti yürütenler tarafından belirlenmektedir. Bununla beraber sahanın zengin kültürel, tarihi ve doğal zenginliklerine yönelik bir plân dâhilinde onlarca farklı rota belirlemek de mümkündür. Bisiklet turlarının gerçekleştiği güzergâhlar boyunca Yörük yaşantısı ve bu yaşantıya ait detaylar, yaylacılık faaliyetleri, anıt ağaçların daha da önemli kıldığı özellikle sedir ormanları, tarihi alanlar, karstik göller ve kaynaklar, değişik flora ve fauna yapısı ile eşsiz manzaralar sıklıkla gözlemlenebilecek turistik çekiciliklerdir.

Elmalı'daki bisiklet turları genellikle Antalya merkezden gelen sporcu veya doğaseverler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bununla beraber bu faaliyete katılım, ilçenin doğal ve beşerî turistik çekicilikleri açısından düşünüldüğünde düşük düzeydedir. Bu durumun saha ile ilgili olmayan çeşitli nedenleri olabilmektedir. Örneğin ilçenin kıyıdan uzakta olması, kıyıdaki yerleşmelerle kıyaslanamayacak seviyede az turist çekmesine neden olmaktadır. Bir diğer neden kıyıdaki yerleşim alanlarının doğal ve beşerî çekicilik açısından yerli ve yabancı turistleri daha fazla cezbetmesidir. Antalya bölgesine gelen yerli ve yabancı turistler öncelikle yakın çevrelerindeki turistik kaynaklara yönelmekte ya da yakın rotaları değerlendirmektedir. Kıyı kesimdeki çok sayıdaki bisiklet rotaları araştırma sahasındaki rotaları ikinci plâna itmektedir.

Sahada doğal ve beşeri coğrafi zenginliklerin hem keşfi hem de sağlıklı bir yaşam sürme kaygısı ile yapılmakta olan bir başka alternatif turizm çeşidi trekking ve hiking olarak ifade edilen doğa yürüyüşleridir. Bâzıları dağ yürüyüşü veya tırmanışı şeklinde gerçekleşen bu faaliyetlerin gerçekleştirildiği rota sayısı oldukça fazladır. Bu faaliyetin yoğunlaştığı başlıca alanlar yine belli dağlık alanlardır. Kış aylarında dağcılık faaliyetlerine konu olan bu alanlar içerisinde en fazla kullanılan rotalar ise Akdağlar ve Beydağları'nda bulunan rotalardır.

Beydağları'ndaki en önemli yürüyüş rotaları, Kızlarsivrisi ile Çamkuyusu Yaylası hattını içeren güzergâhlardır. Serin hava koşullarına sahip olması, yaylacılık kültürüne ait manzaraları, yılkı atları ile yaban hayatına ait unsurlar barındırması bu rotaların en önemli çekicilik unsurlarını oluşturmaktadır. Yürüyüş rotaları daha çok günübirlik olarak plânlandığı için 10-15 km. mesafelere sahiptirler.

Doğa yürüyüşlerinin yoğun görüldüğü bir diğer saha Akdağlar'dır. Kaş, Elmalı ve Seydikemer ilçeleri arasında sınır oluşturan bu bölgeye en kolay ulaşım, Elmalı ilçesinden sağlanmaktadır. Akdağ bölgesi yaylaları, karstik gölleri ve kaynakları ile serin hava koşulları sayesinde yaz aylarında önemli bir çekicilik alanı yaratmakta ve farklı rotalar içermesiyle (bölgede en önemli yürüyüş rotası Yeşilgöl, Uçarsu, Subaşı Yaylası ve İkizgöl Yaylasını içerisine alarak Uyluk Tepe'de nihayetlenen rotadır) turizmde önem taşımaktadır. Batı Torosların Kızlarsivrisi'nden (3.070 m.) sonra en yüksek noktasını oluşturan Uyluktepe (3024 m.) özellikle dağcılık sporuyla ilgilenenler için merak uyandırmaktadır.

Diğer yandan 1.000 m. üzerindeki Elmalı'daki iklim özellikleri de yaz aylarında, Kohu Dağı Yaylası, Kızılcadağ Yaylası, Serkiz Yaylası, Baranda Yaylası, Dereköy,Geçmen, Yuva, Ördübek, Söğle, Tekke, Dokuzgöl, Çam Kuyuları ve Yapraklı Yaylaları yaz aylarında serin iklim koşullarına sahip olmalarından dolayı Antalya ve Kumluca, Finike, Kaş ve Demre ilçelerinden çok sayıda ziyaretçi çekmektedir. Yayla evleri ve bu evlerin bulunduğu yaylalar ve çevresindeki çam, ardıç, köknar ve sedir ağaçları ile meyve bahçeleri ziyaretçiler için cazibe kaynağı yaratmaktadır.

Araştırma sahası jeolojik özellikleri sebebiyle karstik bir bölgede bulunmaktadır. Saha karstik topografya açısından adeta açık hava müzesi durumundadır. Polyeler, dolinler, uvalalar, lapyalar, düdenler, karstik göl ve kaynaklar ile mağara ve inler sıklıkla gözlenebilen karstik şekillerdir. Sahanın jeolojik özelliklerinden kaynaklanan çeşitliliği, eğitim amaçlı turlar aracılığıyla değerlendirilebilecek seviyededir. Karstik şekillerden en dikkat çekici olanı düdenlerdir. Özellikle Elmalı ve Gölova polyelerinin doğu ve güneyinde bulunmak üzere çokça düden vardır. Bununla beraber büyüklüğü ve işlevi açısından diğerlerinden farklı olarak

Elmalı (Karagöl) ve Yakaçiftlik düdenleri sahada önemlidir. Jeolojik yapı ve geçmiş ile alâkalı olarak ortaya çıkan diğer doğal miras, karstik kaynaklar ve göllerdir. Elmalı ilçesinde en önemli karstik kaynakları Balıklar Dağı'ndan çıkan Kazanpınarı kaynakları oluşturmaktadır. Yağışlı dönemlerde Güğü Çayı ile beraber Karagöl'ü oluşturan bu kaynağın çıktığı yerde çeşitli kuş ve balık türlerinin yaşadığı bir gölet, göletin kenarında da yakın zamana kadar kullanılmış bir konaklama tesisi sahada dikkat çekmektedir.

Diğer önemli kaynak Mursal Mahallesi'nde olan Karapınar kaynaklarıdır. Kaynağın bulunduğu mesire alanında Elmalı Belediyesi tarafından gerçekleştirilen Hıdırellez Şenlikleri kutlanmaktadır.

Araştırma sahasında yağışlar ve karstik yapıya bağlı olarak kış mevsiminde çok sayıda göl oluşmaktadır. Fakat bunların birçoğu yaz aylarında kurumaktadır. Bu göllerden olan Avlan ve Baranda göllerinde normalde yıl boyunca su vardır. Göllerin kıyısında piknik ve dinlenme amacıyla mesire alanları bulunmaktadır. Bu nedenle göller kış ayları dışındaki diğer aylarda ve özellikle hafta sonlarında günübirlik olarak ziyaret edilmektedir. Doğa yürüyüşü ve bisiklete binme gibi göl çevresinde farklı faaliyetlerin yürütülebileceği rotalar da mevcuttur. Bu göllerden Baranda Gölü, Elmalı Polyesi'nden daha yüksekte olduğu için havası daha serindir. Baranda Yaylası olarak da bilinen ve aynı isimle anılan polye içerisindedir. Avlan Gölü çevresindeki sedirler ile Baranda Gölü çevresinde bulunan ardıç ormanları sunduğu manzaralarla alanı turistik açıdan zenginleştirmektedir.

Bitki örtüsü, sahanın daha geniş kesimlerinde yine turizm çeşitliliği sağlayacak zenginliğe sahiptir. İlçenin bulunduğu sahanın özel ve matematik konumu bu zenginliği oluşturmuştur. Elmalı ilçesi Türkiye'de endemizm açısından en zengin yerlerden biri olan Torosların batı kesiminde, 2.126 bitki türü ile ülkedeki toplam tür sayısının %17,7'sini içermektedir (www.tubives.com). Sahada ormanlık alanlar, doğal manzaraları, anıt ağaçları, flora ve fauna çeşitliliği gibi nedenleriyle toplayıcılık ve avcılığa elverişli imkânlarından dolayı turizm potansiyeli yüksek alanlardır. Antalya ilindeki 9 anıt ağaçtan 7'si Elmalı ilçesindeki bu ormanlık alanlarda bulunmaktadır. Bâzı ormanlık alanlar, Tabiatı Koruma Alanı ilân edilmiştir. 15.889 hektar yüz ölçümüyle Çığlıkara ormanları bu koruma alanlarındandır. Ülkemizin en görkemli sedir ormanları burada bulunmaktadır. Ormanda sedirlerle birlikte önemli endemik türlerin de bulunduğu 400'e yakın bitki türü ve yaşları 500-2000 yıl arasında değişen 4 anıt ağaç mevcuttur (Elmalı Orman İşletme Müdürlüğü, 2021).

Anıt ağaçların ve bitki çeşitliliğinin sayıca fazla olduğu bir diğer orman, Sedir Araştırma Ormanı'dır. Çamkuyusu Yaylası'nın da bulunduğu orman, Çığlıkara ormanlarıyla beraber ülkemizin en verimli sedir ormanlarının yayılış alanıdır. Sedir Araştırma Ormanı,

Elmalı ilçe sınırları içerisinde en az tahribata uğrayan orman olduğundan tür çeşitliliği ve endemik tür sayısı açısından sahada ve ülkemizde önemli bir yere sahiptir. İlçenin anıt ağaçlarından olan 1070 yıllık Koca Sedir ve 800 yıllık Şah Ardıç bu ormanda bulunmaktadır. Orman alanı ayrıca yılkı atlarının önemli barınma alanıdır. Burada çok sayıda bisiklet ve yürüyüş rotası mevcuttur. Özellikle Çamkuyusu-Kızlarsivrisi rotası en çok kullanılan rotadır. Çamkuyusu Yaylası'nda 1 misafirhane ile birçok işçi ve personel barakası bulunmaktadır. Sedir ormanları yine eşsiz manzaralar sunmaktadır özellikle Kızlarsivrisi ve Avlan Gölü'nün manzarası görülmeye değerdir. Sahada ormanlık alanlar aynı zamanda önemli birer avlak alanlarını oluşturmaktadır. Araştırma sahasındaki en geniş avlak alanları Gölova ve Elmalı olarak ikiye ayrılmış olan devlet avlaklarıdır.

1.5.1.9.2. Beşerî Turistik Kaynaklar

Araştırma sahasında beşerî turistik kaynakları oluşturan unsurlar tarihi eserler, tarihi yerleşim yerleri, türbeler ve mezarlıklar gibi somut kültürel miras varlıklar ile festivaller, şenlikler, gelenekler ve görenekler ile bunlara bağlı çeşitli etkinlikler gibi somut olmayan kültürel miras değerlerini kapsayan turistik varlıklardır.

Elmalı İlçesi'nde, toplam 100- 150 yatak kapasiteli 3 otel bulunmaktadır. Bunlar Akça Hotel, Arzu Hotel, Tuba Hotel'dir. Ayrıca dönemsel hizmet veren apartlar da bulunmaktadır. Sahanın yayla iklimi karakterini göstermesi nedeniyle yazların serin geçmesi sayesinde Finike, Kaş ve Kumluca gibi ilçelerden gelen yazlıkçılar ile yaz aylarında geçici konaklamalar gerçekleştirilmektedir.

Elmalı İlçesi'nin kültürel mirasa dayalı turizm olanakları arasında Beyler, Semahöyük ve Müğren höyükleri gibi tarih öncesi çağlara dayanan arkeolojik alanları bulunmaktadır. Ömer Paşa Camisi, Sinan-ı Ümmi, Vahabi-Ümmi, Babazade ve Ömer Paşa Medreseleri, Abdül Vehhab (Vahab-ı Ümmi) ve Abdal Musa türbesi gibi hâlihazırda ziyaret edilen Osmanlı dönem yapıları, Sinan-i Ümmi, Hatıpzade, Babazade Medreselerinin kütüphaneleri, Kesik Minare klasik dönemden kalma Bey Hamamı, Selçuklulardan kalma Çatalçeşme çeşmesi önemli tarihi yapılarındandır (Gültekin ve Uçar, 2011).

Her yıl gerçekleştirilen Yörük Göçü Festivali, Yeşilyayla Yağlı Pehlivan Güreşleri, Tekke Mahallesi'ndeki Abdal Musa Sultan Anma Törenleri gibi faaliyetler bölge turizmine zenginlik katmaktadır. Bölgede, Abdal Musa Türbesi'nin bulunduğu Tekke Köyü'nde her yıl haziran ayının ilk haftasında düzenlenen Abdal Musa Şenlikleri önemli kültürel faaliyetlerdendir. Elmalı'da her yıl geleneksel olarak Eylül ayının ilk haftalarında yapılmakta olan Elmalı Yeşilyayla Yağlı Pehlivan Güreşleri, Kırkpınar'dan sonra Türkiye'nin en önemli

güreş karşılaşması olarak önem taşımaktadır. Bir hafta süre ile organize edilen ve 800'ü aşkın pehlivanın katıldığı güreşler, Türkiye'nin en eski yağlı güreş organizasyonu olarak yerli ve yabancı turistler tarafından ziyaret edilmektedir.

Elmalı ilçesinde, yerleşimin başlangıcı Neolitik dönem olan ve Orta Çağ'a kadar süren çok sayıda höyük mevcuttur. Akçay, Tekke ve Gökpınar mahallelerinde bulunan höyükler Neolitik dönemle ilişkilendirilen buluntulara sahip eski yerleşim alanlarındandır. Kazısı yapılarak önemi ortaya çıkarılmış olan Hacımusalar Höyük'te, 1994 yılından bu yana kazı çalışmaları yürütülmüştür. Araştırma sahasında kazısı yapılan höyüklerden bir diğeri Bozhöyük Mahallesi Bağbaşı mevkiindeki Bağbaşı adını almış olan höyüktür.

Bozhöyük'te bulunan bir diğer höyük Semahöyük adı verilen höyüktür. Burası elde edilen verilere göre İlk Tunç Çağı'nda yerleşime konu olması bakımından ayrıca dikkat çekmiştir. Yine Bozhöyük Mahallesi'nde yer alan başka bir höyük Karataş Höyüğü'dür. 100 metre çapında ve 3-4 metre yüksekliğinde olan höyük, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanmış tescilli arkeolojik sit alanları listesinde yer almaktadır. Kazı sonucunda höyükte; tümü İlk Tunç Çağı'na tarihlenen eskiden yeniye doğru I-VI olarak adlandırılan altı tabaka elde edilmiştir. Karataş, geniş çaplı kazılmış Güneybatı Anadolu Bölges''nin en önemli İlk Tunç Çağı yerleşim yerlerindendir. Ayrıca höyük 1. derece arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiştir. Höyükten elde edilen buluntular Antalya ve Elmalı müzelerinde sergilenmektedir. Sahada yer alan diğer höyüklerin çoğunda ise kazı yapılmamıştır.

Kazısı yapılmamış höyüklerin çoğunluğu Yakaçiftlik, Eymir, Bayındır, Gökpınar ve Tekke mahallelerinde olduğu gibi tarım, yol ya da kaçak kazı nedeniyle tahrip edilebilmektedir. Karataş, Bağbaşı, Hacımusalar ve Semayük gibi höyüklerle çağdaş olan höyüklerin kazılarak bölge turizmine kazandırılması gereklidir. Benzer höyüklerde yapılan kazılar ve kazısı yapılacak höyüklerden elde edilecek buluntular, Elmalı ilçesinde en büyük arkeoloji müzelerinden birinin kurulabilmesini sağlayacak yüksek potansiyel taşımaktadır. Yapılacak kazılarda ele geçirilecek eserler sahanın arkeoloji açık hava müzesi olmasında etkili olabilecektir. Sahanın en güzel şekilde tanıtılmasını ve turizm açısından önem kazanmasını sağlaması açısından bu durum önem taşımaktadır.

Elmalı ilçesinin dünya ölçeğinde tanınmasını sağlamış önemli beşerî ve kültürel değerlerinden biri de sahadaki tümülüslerin varlığıdır. İlçede tümülüs sayısı da fazladır, bunlardan en bilinenleri Bayındır Mahallesi, Elmalı ilçe merkezi Kızılbel mevkiinde bulunmaktadır. Bayındır Mahallesi sınırları içerisinde yer alan Karaburun Tümülüsü MÖ. 475'e tarihlendirilmiş, geniş kalker bloklardan inşa edilerek yapılmış bir mezar odasıdır. Tümülüs, 1. derece arkeolojik sit alanı durumundadır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan tescilli arkeolojik sit alanları listesinde yer alan tümülüs ziyarete kapalıdır, rekonstrüksiyonu Elmalı müzesinde sergilenmektedir. Sahada belirtilen bu tümülüslerden farklı olarak Gölova Tepecik Hum'u üzerinde açıkta bulunan Müğren Tümülüsü bulunmaktadır.

Armutlu Mahallesi'nde 1, 2, 3, 4 ve 5 nolu diye adlandırılan 5 kaya mezarı bulunmaktadır. Demir çağına (MÖ. 4. yy.) ait bu mezarlar, çoğunlukla semer damlı ve Likya ev tipi ahşap ön cepheli mezarlardır. 1. derece arkeolojik sit alanı ilân edilmiş olan bu mezarlar, Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından 2005 yılında gerçekleştirilmiş yüzey araştırmaları sonucunda ortaya çıkan Antalya kültür envanterinde de bulunmktadır.

Destinasyonun kaynakları ve çekiciliği açısından, tarihi ve kültürel değerlere sahip yerler önemli turizm alanlarını oluşturmaktadır. Turizm odaklı birçok kentte tarihi mekânların, farklı gelenek ve kültürlerinin ön plâna çıkartılmaya başlanması, tarihi evlerinin ve yapılarının restore edilerek bunların turizm ürünü olarak sunulduğu gözlemlenmektedir (Boz, 2014).

Elmalı, beylikler döneminden itibaren yerleşilmeye başlanmış olan ve bu sayede cami, medrese, hamam gibi eserlerin inşa edildiği, özgün mimari özelliklere sahip tarihi evleri ve konaklarıyla ülkemizin önemli Osmanlı kentlerinden birini oluşturmaktadır. İlçedeki turistik beşerî çekicilikler arasında camilerin yeri büyük önem taşımaktadır. Bunlardan en önemlisi, en büyük camisi olma özelliğini de taşıyan Ketenci Ömer Paşa Cami'dir. İlçede yine tarihi öneme sahip, geleneksel konut mimarisine uygun olarak inşa edilmiş ve daha sonra yenilenen cami ve mescitler de bulunmaktadır. Bunlardan ilçe merkezindekiler Kapmescit (Hanedanlar Cami), Ayanlar, Toklular (Kerken Cami) mescitleridir. Eskihisar ve Geçmen mahallelerindeki tarihi camiler de dikkat çekicidir.

Elmalı ilçe merkezinde bulunan Bey Hamamı kültürel, tarihi yapılardan biri olması ve taşıdığı turistik önem açısından son derece değerlidir. 17. yüzyılda ilçedeki varlığı bilinen 5 hamamdan biri olan Bey Hamamı, aynı zamanda sahada günümüze ulaşan tek hamamdır.

Din, geçmişten bugüne insanları seyahat etmeye yönelten önemli bir güdü olmuştur. Dini binalar ya da dinsel olaylar turist davranışlarını etkileyen ve insanları inanç turizmine yönlendiren önemli faktörlerdendir (Karaman, 2006). Araştırma sahasında inanç turizminin en önemli unsurlarını tekke, türbe ve yatırların varlığı oluşturmaktadır. Bunların en eskisi, Tekke Mahallesi'nde bulunan Abdal Musa Tekkesi'dir.

Elmalı ilçesinde inanç turizmi potansiyeli açısından önemli olan türbeler sayıca çok fazladır. Sahanın hemen her mahallesinde Eren mezarı mevcuttur. Günümüzde bu zatlar içerisinde en fazla ziyaret edilenleri Abdal Musa, Vahab-i Ümmi ve Sinan Ümmi'dir. Çok

sayıda ziyaretçi çeken ilçe merkezindeki bu türbelerin özellikle Ramazan aylarında ziyaretçisi daha çok artmaktadır.

Kültürel mirasa ait unsurların sergilendiği müzeler, insanları geçmişe götüren geçmiş ile günümüz arasında bağlantı kurulmasını sağlayan turist çekim alanlarını oluştururlar. Bir yerdeki müze sayısı genellikle o bölgenin tarihi ve kültürel zenginliğini de göstermektedir. Araştırma sahası tarihi yerleşmeleri, konakları, camileri, türbeleri, kaya mezarları vb. tarihi ve kültürel değerleri sayesinde zengin kültürel mirasa sahiptir. Bunun yanında henüz bütünüyle arkeolojik kazı ve yüzey araştırmasına konu olmamasına rağmen ilçede biri arkeoloji, diğeri de kent müzesi olmak üzere iki müze bulunmaktadır.

Elmalı'daki arkeolojik araştırmalar ve yapılan kazılar sonucu ortaya çıkarılmış olan yerleşim yerleri, mezarlar ve birçok farklı buluntu sahada oldukça yüksek ve farklı kültürlerin varlığını göstermektedir. Sahanın tarihini aydınlatan önemli arkeolojik eserler Elmalı Müzesi'nde sergilenerek anlatılmaya çalışılmaktadır.

Elmalı ilçesinde bulunan bir diğer müze, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Kent Müzesi'dir. Muhammed Hamdi Yazır'ın hatırasını yaşatmak ve onu tanıtmak amacı başta olmak üzere turizm faaliyetlerine katkı sağlamayı da amaç edinmiş olan müze, Karyağdı Mahallesi'ndedir. "Kırsal Alanda Bir Turizm Markası: Şehri Elmalı Projesi" kapsamında Elmalı Kaymakamlığı tarafından oluşturulmuştur. Müze olarak kullanılan binanın Muhammed Hamdi Yazır'ın doğduğu ev olduğu bilinmektedir.

Son yıllarda insanların davranış ve yaşam biçimlerindeki değişiklikler, kitle turizmindeki tatillerin yerine alternatif turizm türlerine olan ilginin artmasını sağlamış ve bu noktada sosyal, kültürel, sanatsal birçok sebeple özellikle tarihi kentlere yapılan kısa süreli ziyaretleri içeren kent turizmi ön plâna çıkmaya başlamıştır. Yörenin sosyo-kültürel yapısını yansıtan sokakları gezerek mimari yapıları görmek, müzeleri ziyaret etmek, yerel halkın yaşantısı ve gelenekleri hakkında bilgiler edinmek, festival, konser gibi aktivitelere katılmak, yöresel alışveriş yapmak gibi çok çeşitli amaçlarla kentler ziyaret edilmektedir.

Araştırma sahasındaki en yaygın somut kültürel mirası, tarihi sofalı evleri oluşturmaktadır. Bu evlerden en yaygın olanı açık sofalı ev tipidir. Bu özelliği ile Elmalı Yöresi, Türk ev geleneğini yansıtan önemli turistik yerler ile benzer özellikler taşımaktadır. İlçede plân, yapım yöntemi ve süsleme özellikleri açısından örnek teşkil eden başlıca evler şunlardır; Beşkazalı, Bölükbaşı, Ciğerciler, Diyarbakırlılar, Abdullah Ekiz, Hancılar, Kadılar Kerimoğlu, Milli, Müftüler, Karasüllü, Vural, Yuvalaklıoğlı, Yapan,1258 Benlioğlu, Lütfü Örgen, Solaklar, Mehmet Akın, Ali Çiftçi, Şevki Ateş, Karakaşlar, Nazmi Yıldırım, Ali Rıza Subaşı evi ve Kandilzade Hasan Sıtkı Bey Konağı'dır.

Somut olmayan, manevi kültür değerleri olarak ele alınan gelenek görenekler, folklorik değerler, dini inanış ve ibadetler ile ritüeller, folklor, yeme-içme alışkanlıkları da kültürü oluşturan diğer öğeler arasında bulunmakta ve miras turizmini tamamlayan değerler olarak ilgi çekmektedir. Sahadaki sosyo-kültürel yaşam içerisinde bulunan festival, şenlik ve geniş çaplı sosyal hareketliliğe imkân veren sportif faaliyetlerin varlığı önem taşımaktadır.

İlçede düzenlenen şenlik, güreş gibi geniş çaplı sportif faaliyetler ile hareketlilik sağlayan etkinliklerin tarihleri çok önemli ya da engel teşkil edici bir durum olmadığı takdirde değişmemektedir. Bu ve benzeri faaliyetler genellikle mayıs ayının 1. haftası ile eylül ayının 2. haftası arasında gerçekleştirilmektedir. Yapılan faaliyetler dini, milli, ananevi olmak üzere farklı içeriklerdedir.

Geleneksel kültürün çeşitliliği ve doğal mirasın nadide olma özelliği, günümüzde turizmin talep yönünü kıyı kesimden iç kısımlara doğru çevirmeyi başarabilmiş durumdadır. Kent insanının tatillerinde buraları tercih etmesi, tatilinde dinlenmek için kırlara ihtiyaç ve özlem duyması, kırların turizm amaçlı kullanımını giderek arttırmıştır. Kişilerin doğal ortamlarda dinlenmek ve değişik kültürlerle bir arada olmak amacıyla bir kırsal yerleşmeye gidip, orada konaklamaları ve o yöreye özgü etkinlikleri izlemeleri ya da katılmalarıyla gerçekleşen turizm türüne kırsal turizm denilmektedir (Soykan, 1999).

Araştırma sahasında yaygın olmamakla birlikte çiftlik turizmi ile ilgili uygulamalar da gerçekleştirilmektedir. Akçaeniş Mahallesi'nde bulunan Tanal Ailesi Çiftliği tarım ya da çiftlik turizminin yapıldığı yerlerdendir. Yıl boyunca konaklama imkânı bulunan bu çiftlikte katılımcılar, isterlerse çiftlikte hayvan bakımı ve onarım işleri ya da tarla işleri gibi işlere bizzat katılmakta veya sadece izlemektedir. Ancak genellikle katılımcıların burada tüm faaliyetlere katıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Bu faaliyetlere katılım gönüllülük esasına dayanmaktadır. Elmalı ilçesinin turizm faaliyetlerinin yoğun olduğu kıyı kesimine uzak olması bu tür turizm faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Çünkü bu faaliyete katılmak isteyenler öncelikle hava, kara ve deniz ulaşım imkânlarının daha fazla olduğu kıyı kesimindeki ya da buraya yakın alanlardaki yerleşmeleri tercih edebilmektedirler.

İKİNCİ BÖLÜM
KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Kent; insanın hayatını düzenlemek üzere meydana getirdiği en önemli, en büyük fiziki ürünü ve insan hayatını yöneten, çevreleyen yapıdır (Cansever, 1996).

Sit; tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş veya önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlardır.

Kentsel Sit, mimari, mahalli, tarihsel, estetik ve sanat özelliği bulunan ve bir arada bulunmaları sebebiyle teker teker taşıdıkları kıymetten daha fazla kıymeti olan kültürel ve tabii çevre elemanlarının (yapılar, bahçeler, bitki örtüleri, yerleşim dokuları, duvarlar) birlikte bulundukları alanlardır.

Kültür Varlığı; tarih öncesi ve tarihi devirlere ait, bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya sualtındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır.

Kültür; bir ulusa, bir ülke veya ülke içinde farklı bölgelere ait, bilgi, üretim, sanat, gelenek, görenek, dil, inanç, alışkanlık, değer yargıları, giyim-kuşam gibi insanın yarattığı, öğrenilen ve yeni kuşaklara aktarılan, toplumsal, değişen, bütünleştirici özellikleri olan bir olgudur (Doğaner, 2013).

Genel Kültür; topluma hizmet eden bütün yöre kültürlerinin matematiksel toplamıdır. Bireysellikten ayrılarak toplumun tamamına hitap eden değerler bütünüdür (Tanrıkulu, 2015). Bir toplumun genel alışkanlıklarını, inançlarını, sanat ve estetik anlayışını, en sade tanımıyla genelin kabul ettiği somut ve somut olmayan tüm kültürel değerleri kapsar. Ülke coğrafyasının her kesiminde benimsenen insan ilişkileri, törenler, inanç ritüelleri, sosyal benlik kazanımları, davranış kalıpları gibi unsurlardan oluşan genel kültür, aynı zamanda toplumu oluşturan tüm alt gruplar ile alt kültürlerin uyumlu ve olağan sentezi neticesinde ortaya çıkan bir üst kültürdür (Aktan ve Tutar, 2007).

Alt Kültür; genel kültürün salt normlarına uyum sağlayarak üst kültür sahasına hizmet etmekle birlikte, daha özgün davranış normları geliştiren kitlelerin tanımlanması için kullanılan bir terimdir (Güvenç, 1972).

Maddi Kültür; bireylerin biyolojik ve fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamak üzere ürettiği tüm somut nesne, araç ve gereçleri ifade eder (Ozankaya, 1994).

Manevi Kültür; bir kitleye özel olan gelenek, görenek, örf-adet, dil, edebiyat, müzik veya estetik unsurlar gibi soyut anlamlar içeren normlardır.

Bireysel Kültür; kişinin doğduğu andan itibaren içinde bulunduğu kültürden aldığı maddi ve manevi değerlerdir.

Toplumsal Kültür; bireylerin bütününün paylaştığı duygu, düşünce, norm, davranış ve inançları içeren değerler bütünüdür.

Evrensel Kültür; bir çağa hâkim olan ve kendi dışında kalan kültürel değerlere baskın çıkan herhangi bir çoğul kültür anlayışıdır. Esasen bu niteleme, Batı kültürlerinin egemen kültür anlayışının bir mirası olarak terminolojiye girmiştir ve bu nedenle tarihsel bir bakış açışı ile değerlendirildiğinde "baskın ve hâkim kültür" olarak tanımlanmaktadır (Aktan ve Tutar, 2007).

Karşı Kültür; mevcut ve genel kültür bağlamında toplumun norm ve değerleri ile çatışan, sosyo-kültürel, ekonomik ve politik düzenin karşısında olarak uyuma direnen gruplar için karşı kültür tanımlaması yapılmaktadır (Avcıoğlu, 2020).

Mutfak Kültürü; bir toplumu oluşturan bireylerin yeme alışkanlıkları, bilgi birikimleri, damak zevkleri ve yaşadıkları coğrafyanın ürünleri ile ortaya çıkan tadım deneyimlerinden oluşmaktadır. Yiyeceklerin üretimi, hazırlanması veya tüketimi gibi olgular kültürel antropolojinin birer alt dalıdır. İnsanların hangi yiyecek ürününü, ne şekilde elde edip hangi tercihle tükettiği gibi ögeler ise kültürel yapıyı tanımlamakla birlikte; bölgeye özgü pişirme teknikleri, mutfakta kullanılan araç ve gereçler, yemek sunumu gibi alışkanlıklar yörenin kültürel bir yansıması olarak mutfak kültürünü ifade etmektedir.

Miras; bir neslin kendinden sonra gelen nesle bıraktığı şey olarak ifade edilmektedir (TDK, 2022).

Doğal Miras; yeryüzünde göl, nehir, yer şekli, buzul, dağ, çöl, orman, kıyı vb. coğrafyada yer alan doğal oluşumlardır (Doğal miras kavramları olarak jeomorfolojik miras, kıyı mirası, karstik miras, volkanik miras, buzul mirası, miras göller, miras nehirler, akarsu mirası, miras flora, miras fauna örnek verilebilir).

Kültürel Miras; geçmişten günümüze insanların içinde bulunduğu yaşam ve süreç doğrultusunda ürettiği, geliştirdiği, biriktirdiği, yaşadığı, gelecek nesillere yararlanmaları için bıraktığı değerler ile bireylerin var olma nedenlerinin göstergesi olabilen her şeydir (Pehlivan, 2015).

Somut Olan Kültürel Miras; sit alanları (arkeolojik sit, tarihsel sit, kentsel sit), mimari yapılar (anıtsal tek yapılar, tarihî konutlar, kaleler, dinî yapılar, tarihî yollar, savaş alanları, kutsal yerler) müzeler ve tematik parklardır, mekâna bağlıdır.

Somut Olmayan Kültürel Miras; gösteriler, ritüeller, festivaller, gösteri sanatları, meddahlık vb.dir, festival ve sergilerle dünya kentlerini dolaşabilir.

Koruma Alanı; taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ve içinde bulundukları korunması gerekli çevrenin değerlerinin korunabilmesi için gelişme ve yapılaşması kontrol altında tutulması gereken alandır.

Etkileşim Geçiş Alanı; koruma alanı dışında sınırları iyi belirlenmesi gereken, koruma alanını fiziki, görsel ve sosyal olarak etkileyen ve bu alandan etkilenen ikincil koruma alanıdır.

Sit- Sit Alanı; tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli uygarlıkların ürünü olup, bu uygarlıkların ait oldukları dönemlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan, süreklilik ve bütünlük gösteren kent veya yerleşme kalıntılarıdır (kentsel, kırsal, arkeolojik, tarihi, doğal ve karma sit olarak nitelendirilebilmektedir).

Arkeolojik Sit; tarih öncesinden günümüze ulaşan eski uygarlıkların yerüstü, yeraltı veya sualtında bulunan ve varlıklarını sürdürdükleri dönemin sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini yansıtan kültür varlıkları ile onları bünyesinde barındıran koruma alanlarıdır.

Kentsel Sit; mimari, tarihsel, sanatsal ve yerel özellik taşıyan ve bir arada bulunmaları ve bütünlükleri nedeniyle değerleri artan kültürel ve doğal çevre ögelerinin (yapılar, bahçeler, bitki örtüleri, yerleşim dokuları, duvarlar) birlikte bulundukları alanlardır.

Kırsal Sit; yerleşim düzeni, yapım tekniği ve tasarımıyla yerelin ürünü olan yapıların yol, meydan, tarım alanı vb. öğelerle birleşerek oluşturduğu, korunacak değerler taşıyan kırsal alanlardır.

Modern Mimarlık Mirası; Türkiye'de 20.yy.'ın başından itibaren üretilmiş gerek uluslararası gerekse ulusal yönelimleri veya yenilikçi teknik ve teknolojileri örnekleyen yapı, yapı grupları ve yerleşmelerdir.

Sualtı Kültür Mirası; Sualtında kalmış yerleşme ve yapılar, batık alanları, batıklar ve bunların arkeolojik içerikleriyle doğal çevrelerini de kapsayan, sualtı ortamından çıkarılmış arkeolojik mirası ifade etmektedir.

Geleneksel Mimari Miras; teknoloji ve iletişim olanaklarının gelişmesiyle hızla çeşitliliğini yitiren dünyada, yöreye özgü malzeme ve tekniklerle, yöresel yapım geleneklerini, yerel kimliği yansıtan geleneksel yapı, yapı grupları ve yerleşmelerdir.

Kırsal Miras; kırsal yaşama ilişkin sosyal-kültürel etkinliklerden, geleneksel üretim faaliyetlerine, yerel mimari ve sanatsal ürünlerden, tarihi topografya ve yerleşim desenine dek uzanan değerlerin tümü kırsal miras olarak tarif edilmektedir.

Kültürel Peyzaj Alanları; toplumun ve insan yerleşmelerinin, tarih içinde ekonomik, sosyal ve kültürel etkenler bağlamında doğal çevreleriyle birlikte ve etkileşim içinde bulunarak dönüştürdüğü alanların yanı sıra, insanın ve doğanın birlikte oluşturduğu kültürel ve doğal kaynakları ve bu bağlamda yaban hayatı ve evcil hayvanları içeren, tarihi bir olay ve bir etkinlikle birlikte anılan, ya da çeşitli kültürel ve estetik değerler sergileyen coğrafi alanlardır.

Anı Değeri; bir yapının ya da alanın, o yerleşmede bulunan kişilerin geçmişinde yer alan toplumsal bir olayla ilişkili olması ve o olayı hatırlatması halinde kazandığı değer.

Lahit; İçinde cenazenin bulunduğu taş ya da pişmiş toprak mezardır.

Nekropol; Antik çağ mezarlığını ifade etmektedir.

Ören Yeri; Tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli uygarlıkların ürünü olup, topografik olarak tanımlanabilecek derecede yeterince belirgin özelliklere sahip, aynı zamanda tarihsel, arkeolojik, sanatsal, bilimsel, sosyal veya teknik bakımlardan dikkate değer, kısmen inşa edilmiş, kültür varlıkları ile tabiat varlıklarının birleştiği alanlardır.

Tespit-Tescil; Bir eylemin veya kültür varlığının ülkenin ilgili mevzuatı karşısında geçerli olması için gerekli kayıt sürecidir (Bir taşınmazın kültür varlığı niteliği ya da bir alanın sit alanı niteliği kazanması için bu yapı ve alanların envanterinin yapılması gerekmektedir. 2863 sayılı yasanın 5177 sayılı yasanın 26. maddesi ile 7. maddesine göre korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının tespiti, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın koordinatörlüğünde, ilgili ve faaliyetleri etkilenen kurum ve kuruluşların görüşü alınarak yapılmaktadır).

Teşhir – Tanzim; korunması gerekli taşınır ya da taşınmaz kültür varlıklarının, belli bir tema ile ve kamu tarafından izlenilmesini sağlayacak tekniklerle sunulmasıdır.

Kültür Varlığı; tarih öncesi veya tarihi dönemler içerisinde bilim, estetik, sanatsal ve kültürel açıdan nitelikli, özgün, değerli olan ve evrende işlevini tamamlamış veya sürdüren bütün taşınır ve taşınmaz unsurlar birer kültür varlığı olarak tanımlanmaktadır (Demirbulat, Saatçi ve Avcıkurt, 2015).

Metafor; Dil ve bilim üzerinde olduğu kadar, insanın kendini ifade edişi üzerinde biçimlendirici etkisi olan, genel olarak dünyayı kavrayışımıza yardım eden, bir şeyin başka bir şeyin yerini tutması ya da bir şeyi başka bir şeyin yerine kullanma anlamına gelen düşünme ve görme biçimidir.

2.1. Kültür Kavramının Tanımı ve Özellikleri

Kültür kavramının Latince kökenli “cultura” veya “colere” sözcüklerinden türediği bilinmektedir. Klasik Latincede bu kelimeler “bakmak” ya da “yetiştirmek” anlamına gelmektedir. 18. yy. sonlarına kadar “cultura”nın anlamsal karşılığı tarımsal alanda ürün ekip biçmek, sürmek, toplamak vs. iken, 1700’lerden sonra bu kavram ilk kez insan deneyimi ve onun yaşam biçimi olarak anlam kazanmıştır. Romalılar, “cultura” terimini insan eli ve emeği ile toprağa ekilen, yetiştirilen ve ürün elde edilen bitkileri tabiatta doğal ve kendiliğinden yetişen bitkilerden ayırarak tanımlamak amacıyla kullanmışlardır. Modern dünyada da laboratuvar, sera veya tarla gibi özel koşullar ve insan desteği ile elde edilen bitkileri adlandırmak için “kültür bitkisi” tanımı yapılmaktadır (Oğuz, 2011). 1843’te Gustav Klemn “İnsanlığın Genel Kültür Tarihi” adlı kitabında kültür kavramına açıkça yer vererek; “bir insan topluluğunun yetenek, becerileri, sanatları ve gelenekleri olarak topyekün yaşama tarzı” şeklinde ifade etmiştir (Usal ve Kuşluvan, 2002). Türkçe’de kültür kavramının “ekin” terimine karşılık geldiği bilinmekte olup kültürün tarımla bağdaşan öz anlamının, daha sonra yüklenen diğer anlamları etkilediği de belirtilmiştir (Özlem, 2000).

Sosyal bilimciler, hümanistler ve diğer bilim dallarında araştırıcılar, kültür üzerine dar ve geniş anlamda olmak üzere pek çok tanım ileri sürmüşlerdir. Örneğin; toplumbilimciler kültürü, ‘‘belirli bir toplumun üyeleri tarafından paylaşılan ve birbirine aktarılan bilgi, tavır ve davranış kalıplarının hepsinin toplamı olarak tanımlarken coğrafyacılar kültürü; ‘‘bir nüfus ya da toplumun öğrenilmiş düşünce ve davranış özellikleri ile bu düşünce ve davranışları gelecek nesillere aktardıkları bir yaşam tarzı’’ olarak tanımlamaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 2009: 95).

Kültürün tarihteki ilk ve açık tanımlarından birini antropolojinin kurucusu kabul edilen İngiliz antropolog Edward Burnett Tylor yapmıştır. Tylor kültürü; “kişinin, toplumun bir üyesi olarak kazandığı bilgi, inanç, sanat, hukuk, ahlak, adet, gelenek, alışkanlık ve yeteneklerin karmaşık bütünü” olarak tanımlamış ve kültürün geçmiş toplumlardan devralınan bir miras ve öğrenilen bir değer olduğunu da vurgulamıştır (Haviland, Prins, Walrath ve Mcbride, 2008).

İnsanın yarattığı bir anlam ve önem sistemi olan kültür, insana ait bir kavramdır. Kültür, toplumların kendi yaşamlarını anlamlandırmada, düzenlemede ve yapılandırmada kullandıkları adalet ve inanç sistemidir. İnsana özgü, bilgi, inanç ve davranışlar bütünü ile bu bütünün parçası olan maddi nesneler, toplumsal yaşamın dil, düşünce, gelenek-görenekleri, kurumsal yasalar, aletler, sanat yapıtları gibi her türlü somut ve soyut ürünleri kapsamına almaktadır (Tanrıkılu, 2014).

Kültür, bir bölgede yaşayan halkta bulunan ve gelenek halinde devam eden çeşitli duygu, düşünce, dil, sanat, yaşayış öğelerinin tamamı yani medeniyet olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımda uygarlık ve kültür eş anlamlıdır. Fakat kültürün boyutu daha geniştir ve her topluluğun kendine has kültürü olsa da uygarlığı olmayabilmekte ve kültürün her toplumda mevcut olduğu, uygarlığın ise bazı toplumlarda bulunduğu görülmektedir (Yeter,2008; Demir, 2008. Kültür, yaşanarak alışkanlık haline getirilmiş güzel davranışlar bütünüdür (Bayhan, 2008). Kısaca kültür, bir toplumda bulunmasının yanı sıra aynı zamanda devam eden örf ve adet, dil, gelenek ve yaşam tarzı gibi somut olmayan öğelerin yanında o toplumun izlerini taşıyan somut unsurların tamamı şeklinde tanımlanabilmektedir (Demir, 2008:32).

Kültür, bir medeniyeti sahip olduğu değerlerle diğerlerinden ayrı ve özgün tutan, geçmiş nesillerden aktarılarak biriken maddi ve manevi tüm olguların yine gelecek nesle miras bırakılma döngüsüdür (Kolaç, 2009). İnsanlığın tabiat ile olan mücadelesi boyunca elde ettiği maddi ve manevi kazanımların bütünü olarak tanımlanan kültür (Avcıkurt, 2015), toplumun kendine özgü eylemlerini ve değerlerini içermekte olup (Hebdige, 2004) en sade tanımıyla "bir yaşam biçimi" olarak ifade edilmiştir. Diğer bir deyişle kültür; medeniyetler tarihi, sosyolojik unsurlar, geçim kaynakları, sanat, dil, inanç, estetik anlayışı, davranış gibi geniş kapsamlı etmenleri içeren kolektif bir olgudur. Bilim ve edebiyatın yanı sıra bireylerin temel haklarını, değer yargılarını, inanç ve var olma çabalarını da kapsayan kültür (Uygur Meydan ve Baykan, 2007), aynı zamanda bir kimlik ögesidir (Duran, 2009). Kültür kavramının genel tanımlamaları incelendiğinde üç ortak yönünün bulunduğu görülmektedir. Bunlar; kültürün bir miras olarak geçmiş kuşaklardan devralınması, bu mirasın yaşanması ve sonraki kuşaklara da yeniden miras olarak devredilmesidir (Aktan ve Tutar, 2007).

Kültürün "bir grup insanın ortak yaşam tarzı" şeklindeki tanımı en çok kullanılanıdır. Burada kastedilen grup ya da toplumu özelleştiren onların yaşam tarzı olmaktadır. Diğer insanların bazı şeyleri onlardan farklı yapması, grup ya da toplumun farklı olma nedenidir. Bunların hepsi bir kültürün içinde doğmuşlar ve büyüyüp olgunlaştıkça bu kültürü öğrenmişlerdir. Bu sebepten ötürü, kültürü "belirli bir zamanda belirli bir yerde yaşayan belirli bir grup insanın karakteristik yaşam tarzı" olarak tanımlamak daha yerinde olacaktır (Tümertekin ve Özgüç, 2009).

Kültür, somut ve somut olmayan şeklinde iki boyuttan oluşmaktadır. Somut kültür, insan eliyle oluşturulmuş olan araç, gereç ve kullanılan eşyaları kapsarken, gelenek, görenek, adet, örf, kurallar ve ritüeller gibi pek çok unsurda somut olmayan kültürü oluşturmaktadır (Göğebakan, 2015).

Toplumlar, anlatımın açıklığı ve gözle görülebilirliğinden hareketle kültürel anlatımlarını daha çok somut varlıklar üzerinde yansıtmayı tercih ediyor gibi gözükse de somut olmayan kültür ögeleri de yadsınamayacak kadar fazladır. Geleneksel açıdan bir toplumun kültür yansımalarını onun örf, adet, sanatsal, mimari, estetik vs. gibi anlayışlarında görmek ve yorumlamak mümkündür. Bu anlayış, o toplumun bireyleri tarafından benimsenir ve böylelikle somut ve somut olmayan tüm miras ögeleri kültürün bir parçasını oluşturur (Diker, 2016). Kültür denildiğinde gelenek, görenek ve inançların yanı sıra; müzik, dans, resim, mimari vb. sanatsal betimlemelerin de akla geldiği ve tüm bu sentezin kültürel mirasın bir parçası olduğu anlaşılmaktadır.

UNESCO, 1982 yılında yapılan Dünya Kültür Politikaları Konferansı Sonuç Bildirgesi'nde kültürü "bir toplumu tanımlayan belirgin maddi, manevi, zihinsel ve duygusal özelliklerin bileşiminden oluşan bir bütün ve yalnızca bilim ve edebiyatı değil, aynı zamanda yaşam biçimlerini, insanın temel haklarını, değer yargılarını, geleneklerini ve inançlarını da kapsayan bir olgudur" şeklinde tanımlamıştır (UNESCO, 1982).

Genel anlamıyla kültür, maddi ve manevi olmak üzere iki boyuta sahiptir. Kültür değişkenleri arasında bu iki boyutta değişmeler yaşanır ancak somut kültürel unsurların değişimi somut olmayan kültür unsurlarından daha hızlı ve kolay olup görece gelişme döneminde bulunan toplumlarda daha yaygın olmaktadır.

Her kültür kendi işlev ve potansiyeline göre farklı nitelikler barındırmaktadır. Fichter'e göre kültürün dört temel özelliği vardır (Fichter, 2002):

1. Toplumları birbirinden ayırmaya yarayan işaret ve sembollerdir,
2. İçinde bulunduğu toplumun değerlerini barındırmanın yanında onları anlamlandıran yorumlardır,
3. Bireysel ve toplumsal dayanışmanın etmenlerini oluşturur,
4. Bir toplumun var olması, evirilmesi ve ilerlemesine olanak tanıyan süreçler bütünüdür.

İnsanın yaşam alanı olarak seçtiği yerlerin farklılığı yaşama biçimine, kültürüne doğrudan yansımaktadır. Kültür insanın doğa karşısında doğayla birlikte yaşamını sürdürebilmesi için ürettiği her şeydir (Güvenç,1994). Kültür bir toplumun ya da toplumların birikimli uygarlığı olup, coğrafyadan etkilenmekte ve onu etkilemektedir. Daha genel bir ifadeyle, insanın yaşamını devam ettirdiği herhangi bir doğal çevrede inşaa ettiği binanın yapı malzemesinden, geçim şekline ve giyim tarzına kadar birçok unsur coğrafyadan etkilenmektedir. Doğal çevrenin farklılığı kültüre yansımakta, kültür hem doğal çevreyi hem de toplumu etkilemektedir.

Önceki yüzyıllarda yerbilimi (fiziki coğrafya) ile gelişen coğrafya günümüzde kültür-çevre ya da insan-çevre konuları ile dikkat çekmektedir (Doğanay, 1993). Coğrafi ve kültürel farklılıklar öteden beri insanların dikkatini çekmekte bu da kültür turizmini gündeme getirmektedir. Farklı mekânlarda farklı kültürlerin ortaya çıkması kültür ile coğrafyayı buluşturan ve turizmi geliştiren noktaların başında gelmektedir. Geleneksel mimari, dinsel motifler, yerleşme, arazi kullanımı, kılık kıyafet tarzı, el sanatları, yemekler, müzik, güzel sanatlarla ilgili eserler hem kültürel coğrafi görünümün bir parçası hem de coğrafya-kültür ve turizmin odak noktası olmaktadır. İnsan topluluklarının içinde yaşadığı doğa ile birlikte oluşturdukları doğal ve kültürel varlıklar turizme yönelik incelendiğinde, insanlığın ortak mirası olan bu değerlerin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması konusunda etkin görevler üstlendiği görülmektedir.

2.2. Kültür Turizmi

Kültür terimi için yapılan tüm tanımlar kültürün bir ulus, ülke veya bölgeye ait insana özgü somut ve soyut unsurları kapsamına alan, öğrenilen ve gelecek kuşaklara aktarılan, toplumsal, dönüşebilen, birleştirici ve bütünleştirici bir olgu olduğu konusunda birleşmektedir. Kültür terimi, süreç olarak kültür (yaşam tarzı ve düşüneler) ve ürün olarak kültür (yapı, sanat eserleri, gelenekler vb.) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu iki şekilde de turizmin ilgi alanına girmektedir. Kültürün süreç olarak turizmdeki yeri, farklı kültürleri öğrenmeye meraklı turistleri turizme teşvik etmesidir. Turizmde turistlerin tüketimine çeşitli kültür ürünleri sunulmaktadır. Böylelikle birbirinden farklı olan kültür süreci ve kültür ürünleri turizm yoluyla birleşmektedir (Doğaner, 2013).

Kültür kavramının barındırmış olduğu özelliklerinden dolayı, birçok turist, toplumlara ait kültürleri tanıma isteği içinde seyahat etmektedir. Turistlerin bu farklı kültürleri görüp tanımak için yaptıkları seyahat ve konaklamalar “kültür turizmi” olarak adlandırılmaktadır. İnsanlar eski medeniyetlerin ya da kültürlerin izlerini görme isteğinin yanı sıra kendi kültürleri dışındaki kültürlere de ilgi duymaktadırlar (Arınç, 2002). Bu nedenle turistler, yöreleri daha çok kültürel çekiciliklerini görmek amacıyla ziyaret etmektedirler. Turizm, yerel kimliğin öne çıkarılmasını mümkün kılmaktadır. Kültürel çeşitliliği ve özgünlüğün korunması için bir araçtır. Çünkü kültür turizmi, büyük oranda yerel kimliğe ve özgünlüğe dayalıdır.

Çeşitli coğrafyalardaki benzer veya farklı, geçmiş veya çağdaş kültürler ve bu kültürleri oluşturan somut veya somut olmayan değerler önemli derecede ilgiye konu olmak ve bu ilgiye dayalı olgu turizmde “kültür turizmi” başlığında ele alınmaktadır (Gülcan, 2010).

Dünya Turizm Örgütü, kültürel turizmi; eğitim, sanat, festival ve etkinliklere katılma, anıt ve sitleri ziyaret etme, doğa veya folkloru inceleme ve dini ziyaret gibi kültürel motivasyonlarla kişilerin hareket etmesi olarak tanımlamaktadır.

Kültürel turizmi diğer turizm türlerinden ayıran en önemli fark; öğrenme fonksiyonlu oluşudur. Kültür, insanların düşündüğü (tavır, inanç, fikir ve değerler), yaptığı (davranış ve yaşayış biçimleri) ve oluşturduğu (sanat eserleri, el sanatları, diğer kültürel ürünler) unsurları kapsar. Bu açıdan ele alınırsa, kültürel turizm sadece mekân ve anıtların ziyareti değil, ziyaret edilen alandaki yaşam tarzının öğrenilmesidir (Richard, 2001; Aliağaoğlu, 2004).

Kültürel turizm ile ilgili çalışmalarda, kültür turizmi, kültürel turizm, tarihi turizm, miras turizmi gibi kavramların kullanıldığı bilinmektedir (Doğaner 2003:3; Özdemir 2009:81). Alan yazında kültür turizmi ile farklı tanım, görüş ve tartışmalar söz konusudur. Hatta bu turizm türü kültür turizmi, kültürel turizm veya kültürel miras turizmi gibi değişik terimlerle anılmaktadır. Nasıl tanımlanırsa tanımlasın, kültür turizmi, en fazla tercih edilen türlerden biridir ve pazarı giderek gelişmektedir. Ryan (2002) kültür turizmini, yerel kültür ve değerlere saygılı; entelektüel ve nitelikli bir etkinlik biçimi olarak ele almaktadır. Tüm alternatif turizm türlerin gelişim planlarında, amaçlardan bir tanesinin bölgeye ve yerel halka bir fırsat yaratmak olduğu belirtilir. Örneğin, Meksika'da geliştirilen kültür turizmi projesinde, "bu projedeki kültür turizmi politikasının temel amacı, hedeflenen bölgelerde kültürel ifadenin değişik biçimlerinden sosyal ve ekonomik gelişime kadar fayda yaratmaktır" denmektedir (Cano ve Mysyk, 2004: 882). Bu ifade, UNESCO'nun sosyal ve kültürel dokuya yönelik faydalar yaratmayı hedefleyen temel koruma ve geliştirme politikasına uygundur. Beeho ve Prentice (1996, 1997) göre, kültür turizmi, "bireylerin her zaman ikamet ettikleri yerlerden ayrılarak, kültürel ihtiyaçları tatmin etmek ve başka kültürler hakkında bilgi edinmek amacıyla kültürel çekiciliklere seyahat etmeleridir." Bu bağlamda kültürel turizmi; sit alanlarının, olayların, çekiciliklerin veya deneyimlerin, ziyaretçinin temel deneyimleri olarak pazarlandığı niş pazarlarlara hitap eden bir turizm türü şeklinde tanımlamak mümkündür (Bachlaıtner ve Zins, 1999:199). Diğer yandan dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta da kültürel turizmin; bireylerde tarih ve kültürel miras bilincini artıran bir hatırlatıcı olarak; yerel halkın yaşam kalitesini yükseltmeyi ve geleneksel yaşam tarzlarını korumayı amaçlayan turizm biçimi olduğudur (Cave, Ryan ve Penakara, 2001: 372). Poria, Butler ve Airey (2001, 1047-1048), kültür turizmini, turizmin bir alt grubu olarak ele alarak; kültür kavramının geniş bir anlamı olmasından ve çok farklı unsurlar içermesinden dolayı kültür turizmini de alt gruplara ayırmaktadır. Nitekim Akoğlan-Kozak ve Bahçe (2009), bu konuyu ele alırken "kültüre dayalı turizm" başlığını kullanmakta ve kültüre dayalı turizmi, kültürel

(miras) turizmi, dark turizm, etkinlik turizmi, etnik turizm ve ipek yolu turizmi gibi alt gruplara ayırmaktadır.

Kültür turizmi özetle, bir bölgede yaşayan bir insan grubuna özgü somut ve soyut özelliklerinin, ziyaretçinin ilgi ve amacına göre gerçek ortamında deneyimlenmesi için yapılan seyahat olarak tanımlanabilir. Kültürün değişik unsurlarına göre seyahat eden insanlar, kültür turisti durumundadırlar. Örneğin, Viyana'ya klasik müzik konseri için giden bir ziyaretçi de kültür turistidir, Afrika'ya Zulu kabilesinin günlük yaşantısını gözlemlemek için giden ziyaretçi de kültür turistidir. Rio karnavalını görmek amacıyla Rio'yu ziyaret eden ziyaretçiyi de kültür turisti kabul etmek gerekir, Kapadokya'yı veya Topkapı Sarayı'nı ziyaret etmek için seyahat eden kişi de kültür turistidir. Aynı zamanda atalarının geldiği yerleri merak eden ve bu nedenle seyahat eden kişiler de kültür turistidir. Çünkü bu çekicilikler, sadece ait oldukları kültürlerde deneyimlenebilir. Kırsal alanlar sanayileşme ve küreselleşmenin etkilerinden nispeten uzak kalarak, otantik değerlerini gelişmiş bölgelere göre daha iyi korurken, endüstriyel alanlar kendilerine özgü bir kültür oluşturmuştur. Kültür turizmi, genel olarak kırsal bölgeler için önerilse de büyük kentler için de önemlidir. Örneğin, Pieraccini, Guidi ve Atzeni (2001), İtalya'nın Floransa gibi büyük bir kentinin kültürel unsurlarının nasıl görselleştirilerek turizm amaçlı kullanıldığını anlatırken, kültür turizminin büyük kentler için de geçerli olabileceğini göstermektedir. Avrupa ve Kuzey Amerika'daki bazı büyük kentlerin hizmet sektörlerine, özellikle de turizme yönelmelerinin nedenlerini, çok uluslu işletmelerin üretim faaliyetlerini dünyanın diğer noktalarına taşımasıyla azalan istihdamı ve ekonomik hayatı yeniden canlandırma çabaları olduğu ifade edilmektedir (Teo ve Yeoh, 1997: 193).

Doğa koşullarına bağlı kalmadan turizmi tüm yıla yaymak, turizme bir dinamizm kazandırmak, ülke kültürünü yerli ve yabancılara tanıtmak, korumak, geçmişe ve geleceğe sahip çıkmak için kültürel turizmin geliştirilmesi önemli bir avantaj sağlamaktadır (Emekli, 2006).

Turizm çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Başka bir anlatımla değişen motivasyona bağlı olarak, değişik turizm çeşitlerinden söz etmek mümkündür. Bunlardan biri kültürel turizmdir. Kültürel turizmi diğer turizm çeşitlerinden ayıran en önemli fark onun öğrenme fonksiyonlu oluşudur. Kültür, insanların düşündüğü (tavır, inanç, fikir ve değerler), yaptığı (davranış ve yaşayış biçimleri) ve oluşturduğu (sanat eserleri, el sanatları, diğer kültürel ürünler) unsurları kapsamaktadır. Dolayısıyla kültür, süreçler (insanların düşünceleri ve yaşama biçimleri) ve bu süreçler sonunda oluşan ürünleri (binalar, el sanatları, sanat ve gelenekler) kapsamaktadır. Bu açıdan ele alınırsa, kültürel turizm, geleneksel kültürel turizmde olduğu gibi, sadece mekân ve anıtların ziyareti değil, ziyaret edilen alandaki yaşam

tarzının öğrenilmesidir. Böylece bilgi ve deneyim elde edilmiş olunur. Dolayısıyla kültürel turizm sadece geçmiş kültürlere ait mekân ve anıtların ziyareti değil, aynı zamanda bir bölge veya ülkedeki insanların yaşam biçimi üzerine de kuruludur (Richard, 2001).

Kültür turizmi, farklı ulusal kültürleri ve kültürel mirasları görmek için yapılan seyahat olarak tanımlamaktır. 1980'lerin başında Avrupa Birliği'nin kültürel kimlik ve kültür mirasını belirlemek için bu kavram önerilmiştir, daha sonra kültür turizmi meraklı insanlar tarafından, ulaşım ve iletişimdeki gelişmelerle birlikte, ilginç kültürleri öğrenme ve farklı kültürleri görme olarak tanımlanmıştır (Akbulut ve Artvinli, 2011:131). Kültür turizmi bir ülkenin veya bölgenin kültürüne, özellikle insanlık geçmişine, sanatına, diğer değerlerine ve bu coğrafi bölgelerdeki insan yaşam biçimine bağlı olarak turizmin önemli bir bölümünü işgal eder. Bu turizm türü, çeşitlilik açısından diğer turizm türlerinden farklı olmakla birlikte bütün sezon boyunca devam etmesi ve başkalarının hayatını ve geleneklerini öğrenmek açısından eşsizdir. Kısacası, kültür turizmi, arkeolojik alanlar, anıtlar, yerleşimler, savaş alanları, tarihi eserler, müzeler, festivaller, konserler, folklor, tiyatrolar, sinemalar, gelenek ve görenekler, giyim, yemek, din, dil, sanat ve el sanatları gibi güncel ve tarihsel unsurları içermektedir (Akbulut ve Artvinli, 2011:131).

Kültür turizmi, kültürler arasındaki farklılıklardan doğmuştur. İnsanlarda var olan farklı kültürleri görme ve öğrenme isteği kültür turizmi kavramını ortaya çıkarmıştır. Kültür kavramı içerisinde barındırdığı özelliklerinden dolayı birçok turisti farklı kültürleri tanıma, kültürel mekânları görme, bilgi edinme, deneyim kazanma, kültür seviyesini artırma gibi amaçlarla seyahat etmeye yönlendirmiştir. Turistlerin yaptığı bu seyahatler ve konaklamalar kültür turizmi olarak nitelendirilmektedir. En geniş tanımıyla kültür turizmi, doğal ve tarihi kültür varlıklarının kültürel etkinlikleri gelenek ve görenekleri sanat eserlerini ve sosyoekonomik olguları turistik bir ürün olarak turistlerin hizmetine sunan bir turizm anlayışıdır (Pekin, 2011: 151).

Bir kültürün geleneksel üretim yöntemleri, yaşam tarzı, gelenekler veya ibadet şekilleri gibi somut olmayan veya mimari, arkeolojik alanlar, el sanatları, giysiler ve yemekler gibi somut öğeleri, bunları ortaya çıkaranlar hakkında bilgi vermektedirler. Bir bütün olarak tamamı, ait oldukları toplumun geçmişte ve günümüzde yaşayan nesillerinin özelliklerini anlatmaktadırlar. Kültür turizmi, tarihi yapıların, sit alanlarının ve müzelerin ziyaret edilmesi, festival veya özel etkinliklere katılma, yerel halkın davranış biçimlerinin gözlemlenmesi veya tecrübe edilmesi gibi birçok etkinliği içerebilmektedir. İnsanlar, ziyaret ettikleri yerlerin kültürlerini öğrenmek ve folklorunu, geleneklerini, doğal güzellikleri ve tarihi mekânlarını

tecrübe edebilmek için kültür turizmine katılmaktadırlar (Macdonald ve Joliffe; 2003; Bahçe, 2009:3).

Bir başka tanıma göre de kültür turizmi, insanların yeni yerler görmek, tanımak, yeni şeyler öğrenmek, kültürel etkinliklere katılmak, yeni deneyimler kazanmak için yer değiştirmesi olayıdır. Tanımlardan da anlaşıldığı gibi kültür turizminin temel amacı farklı kültürleri öğrenmektir. Kültür turistinin amacı da kültür turizmiyle paralel olarak farklı kültürleri görmek ve deneyimlemektir (Doğaner, 2013). Kültür turizmi sadece müze, galeri, ören yerleri gibi somut kültürel mirası değil, el sanatları, sözlü gelenekler, gösteri sanatları gibi somut olmayan kültürel mirası da kapsamaktadır. Bununla birlikte sade kentleri değil, kırsal kesimi ve köyleri de kapsamaktadır. Bu kapsamda kültür turizminin iki yönü vardır (Pekin, 2011: 151):

1. Kültür mirası,
2. Yaşayan kültür (gelenek-görenekler, folklor, dinsel inançlar, mutfak, gösteri ve sahne sanatları, müzik vb.).

Kültür hem geçmişi hem de geleceği kapsayan dinamik bir yapıya sahiptir. Kültürün turisti çeken, turistte merak, görme ve öğrenme isteği uyandıran kısımları oldukça fazladır. Örneğin; arkeolojik sitler, tarihi yapılar, askeri yapılar, dinsel yapılar, kırsal ve kentsel sivil mimari somut kültürel miras ile folklor, müzik, mutfak, gelenek- görenek, güncel sanat eseri ve etkinlikleri (görsel sanatlar, resim, müzik, moda, web, festivaller, vb.) gibi soyut kültürel miras gibi her türlü kültür ürünü turistin ilgisini çekmektedir. Bu kültürel destinasyonlar, kültür turizmini doğuran ve kültür turistini hareketlerinden faktördür.

Dünyadaki turizm anlayışı değişmeye başlamış, doğa ile bütünleşme, geçmiş kültürün izlerini yerinde görme, kültürel temaslar, yaşam tarzı, inanç sistemleri, el sanatları alış-veriş ortamları, eğlence biçimleri ilgi çeker olmuştur. Anonimleşen, her yerde olabilen standart kimliksiz ürünler ve yerlere ilgi azalmakta, itici bulunmaktadır.

Kültür ve turizm arasındaki ilişki; kültürün turizme yol açması ve turistlerin gittikleri gezdikleri yerlerin kültürüne etkileri olmak üzere iki şekilde orta çıkmaktadır (Usta 2001, 87). Günümüzde iletişim-ulaşım araçlarındaki gelişmeler ve küreselleşme insanların değişik kültürleri görme, öğrenme, tanıma merakını körüklemiş bu arzu kültürel turizmi doğurmuştur (Nuryanti,1996, 255). Kültürel turizm festival, folklor, tiyatro, sergi gibi sanat etkinliklerine katılmak, geçmiş ve yaşayan uygarlıklar ile kültürel değerleri tanımak, tarihi yerleri ve toplumun yaşam tarzlarını görmek amacıyla yapılan gezidir (Aydın, 1990, 27). Günümüzde insanlar eski medeniyetlerin ya da kültürlerin izlerini görmenin yanı sıra kendi kültürleri dışındaki yerel kültürlere de ilgi duymaya başlamışlardır. Doğa koşullarına bağlı kalmadan

turizmi tüm yıla yaymak, turizme bir dinamizm kazandırmak, ülke kültürünü yerli ve yabancılara tanıtmak, korumak, geçmişe ve geleceğe sahip çıkmak için kültürel turizmin geliştirilmesi önemli bir avantaj sağlamaktadır.

Turizm çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Başka bir anlatımla değişen motivasyona bağlı olarak, değişik turizm çeşitlerinden söz etmek mümkündür. Bunlardan biri de kültür turizmidir. Kültür turizmini diğer turizm çeşitlerinden ayıran en önemli fark onun öğrenme fonksiyonlu oluşudur. Dolayısıyla kültür, süreçler (insanların düşünceleri ve yaşama biçimleri) ve bu süreçler sonunda oluşan ürünleri (binalar, el sanatları, sanat ve gelenekler) kapsamaktadır. Bu açıdan ele alındığında, kültür turizmi sadece mekân ve anıtların ziyareti değil, ziyaret edilen alandaki yaşam tarzının öğrenilmesidir. Böylece bilgi ve deneyim elde edilmiş olunur. Dolayısıyla kültür turizmi sadece geçmiş kültürlere ait mekân ve anıtların ziyareti değil, aynı zamanda bir bölge veya ülkedeki insanların yaşam biçimi üzerine de kuruludur (Richard, 2001: 7).

Turizm dünyanın en büyük dinamik, sosyal ve kültürel etkileşim biçimlerinden birisidir. Ayrıca sayılı ekonomik faaliyetlerin başında gelmekte ve kalkınmada da itici güç rolü oynamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin başlıca ihracat alanlarındandır. Döviz getirmesi, istihdam sağlaması ve kalkınma için gerekli fırsatları yaratması bakımından turizm önemli bir sektördür. Ayrıca turizm, çevresel koruma için önemli uluslararası kazançlar sunarken kültürel mirasa da ekonomik katma değer kazandırmaktadır. Karşılıklı saygı ve hoşgörüyü teşvik eden turizm, insanları birbirlerini öğrenip anlamaları için bir araya getirmektedir (Brooks, 2011). Ancak kültür merkezli turizm türleri sadece ekonomik katkı yönlü ele alınmamalıdır. Çünkü kültür turizmi temelde bir kültürel ilişki şeklidir. Kültür merkezli turizm, turist ve yerel kültür arasında oluşan karşılıklı ilişki açısından da önemlidir (Gülüm, 2015).

Birçok bölge ve destinasyon turizm çekiniğini kültür, kültürel etkinlikler ve farklı ve egzotik kültür ortamına borçludur (Fagence, 2003). Hatta turizmin en önemli yapı taşlarından birisi tarihsel ve kültürel unsurlardır (Göğebakan, 2015). Bir toplumun geçmişte ve günümüzde yaşam tarzını görmeye yönelik olan (Ondimu, 2002) kültür turizmi diğer turizm türlerinden farklı bir yapıya ve içeriğe sahiptir. Kültür turizminde seyahatin asıl sebebi kültür olduğundan bu durum, ev sahibi ve turist arasında etkileşimi gerektirmektedir. Bu etkileşim bazı sosyal ve kültürel sonuçları da beraberinde getirmektedir. Etkileşim sürecinde genel olarak ev sahibinin sosyal ve kültürel yapısı üzerinde olumsuz nitelenebilecek birtakım hususlar ortaya çıkabilmektedir. Sürdürülebilirlik esasları dikkate alınmadan yapılacak plan

ve politika kültür turizmi yapılan bölgelerin zamanla sosyal ve kültürel dokusunun bozulmasına neden olabilecektir (Bahçe, 2009).

Turizm araştırmalarında ve yayınlarında kültür turizmi daha çok tarihsel-kültürel yerleri gezme olarak tanımlanmakta ve bu turizme konu olan yer adları sıralanarak araştırmalar tamamlanmaktadır. Herhangi bir yerdeki kültürel turizmi anlatan çalışmalar az olduğu gibi metotları arasında da farklılıklar bulunmaktadır. Oysa tüm dünyada ve ülkemizde kıyı turizmi ve buna ilişkin çalışmalar oldukça fazladır. Kültür turizminin gelişimi geçmişe dayanmakla birlikte, gelişimi ve bununla ilgili çalışmalar oldukça yenidir. Kültür turizmine yeterince ilgi gösterilmemesindeki en önemli nedenlerden biri kültür kavramının tam anlaşılamaması, ziyaretlerin müze ve ören yerleri ile sınırlı tutulması, günübirlik olmasıdır. Diğer bir ifadeyle ülkemizde kültürel çekicilikler tur yaratan çekiciliklerin ötesine geçememektedir. Konaklama yaratmayan, destekleyici turistik çekicilik ve ürünlerle birleştirilemeyen, müze ve ören yeri ziyaretleri ile sınırlanan, yerlerde hem halkın hem de araştırmacıların ilgisi turizme çekilememektedir. Bir günde ne kadar yerli yabancı ziyaretleri olmakta, kültürel turizm müze ve ören yerleri ziyaretleri ile mi sınırlı kalmakta? Yerel kültür ürünleri ne kadar kullanılmakta? Kültürel turizm kapsamında yerel yönetimlerin ya da özel girişimcilerin katkıları ve yatırımların boyutu gibi soruları yanıtlamak kolay değildir. Bu nedenle kültürel turizme konu olan yerlerde gelişmenin boyutunu belirlemek son derece güçleşmektedir. Kültürel turizm özel bir ilgi sonucunda gündeme gelmekte, diğer turizm türlerine göre daha yavaş gelişmekte ve buna ilişkin çalışmalar da sınırlı kalmaktadır. Bu kapsamda kültürel turizmin temel özelliklerini sıralamak, konunun anlaşılmasını yardımcı alacaktır (Richards, 1996):

- Her ülkenin kültürel değerleri kendine özgüdür, avantaj ve dezavantaj gibi değerlendirme imkânı vermez.
- Ülkelerin ortak miraslarını öğrenmede toplumlara fırsat sağlar.
- Maddi-manevi kültürel değerler turizm yoluyla maddi değer kazanır.
- Kültürel turizmin kendisi bir propaganda ve reklâm aracıdır.
- Kültürel turizmin mevsimlik olma özelliği yoktur. Turizmin zamana-mekana yayılmasında etkili bir araçtır.
- Kültürel turizm iyi bir planlama, tanıtım ve organizasyonu gerektirir.
- Turistik ürün çeşitlendirilmesinde dünya markası yaratmada en etkili rolü kültürel kaynaklar almaktadır. Diğer bir ifadeyle, talep yaratma, talep çeşitlendirme, turistik ürün yaratma, ürün çeşitlendirmede kültürel turizm ayrıcalıklı bir yere sahiptir.
- Kültürel turizm, turizmde arz-talep dengesinin sağlanmasında etkin bir güce sahiptir.

- Kültürel turizm temel olarak korumaya olanak sağlar ancak iyi yönetilemediği takdirde kültür varlıklarının yıpranmasına, bozulmasına, değer kaybetmesine de yol açabilmektedir. Başka bir anlatımla, kültürel turizmde önemli olan bir diğer nokta da diğer turizm türlerinde olduğu gibi arz-talep arasındaki dengenin sağlanmasıdır. Sözgelimi, kıyı turizminde kalabalıktan sıkılan, verilen hizmeti beğenmeyen turistin bir başka sahil beldesinden memnun kalması mümkündür. Fakat kültürel turizmde böyle bir seçenek yoktur, ziyaret edilen eserlerin çoğu dünyada tek ya da eşine az rastlanır özelliktedir.

Kültür turizminde turistik ürünü çeşitlendirme ve pazar yelpazesini genişletme bağlamında aşağıdaki ilkelerin önem taşıdığı düşünülmektedir (Emekli, 2006):

- Kültürel miras unsurlarını oluşturan envanter, tanım ve tasnif çalışmalarının tamamlanması,
- Antik kentlerin turizm amaçlı kontrollü kullanımı ve ziyarete açılması,
- Türkiye'nin sahip olduğu dönem eserlerine ilginin ve bu anlamdaki ziyaretlerin artırılması,
- Geleneksel mimari özelliklerin korunarak turizme kazandırılması,
- Kültürel yaşam biçimini yansıtan ögelerin turizmde kullanılması,
- Önemli kişi ve kahramanlar ile tarihi olayların anlatılarak tanıtılması,
- İnanç turizmine ilişkin değerlerin saptanması,
- Müzelerin daha etkin ve kapsamlı kullanımlarının sağlanması,
- Turistik ürün nitelikli pazar yelpazesinin genişletilmesi.

Son yıllardaki sosyal değişmeler, kültürel turizmin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Modern yaşamın insanın sadece günlük gereksinimlerini karşıladığı ve geçmişle ilgili deneyimler kazandıramadığı ileri sürülmektedir. Bu nedenle insanlar kendi geçmişleri kadar diğer ülkelerin geçmişlerine de ilgi duymaya başlamışlardır. Bu kültürel turizmin talep yönüyle ilgili bir gelişmedir. Ulaşım ve iletişimin gelişmesiyle küçülen dünyada yeni yerleri tanıma, eski ve farklı kültürleri yeniden keşfetmek ve turistlerin hizmetine sunmak için çalışmalar ise arz olanaklarını genişletmektedir. Özellikle gelişmiş ülkeler 1980'lerden sonra kültür turizmi ile ilgili politikalar üretmeye başlamışlardır. Çünkü her yerin kendine özgü bir kültürel kimliği ve geçmişi vardır. Hiçbir yerin veya ülkeninki bir diğeriyle karşılaştırılamamaktadır. Bu avantajdan yola çıkıldığında en önemli turizm türünün ya da turistik ürün bileşeninin kültür turizmi olacağına inanılmaktadır.

2000'li yıllarda Dünya Turizm Örgütü bu yılların turistik ürünleri veya ürün gruplarının başında kültür turizmini saymış, üçüncü yaş turizmi ile kongre turizminin

gelişeceğini, egzotik turlara ilginin artacağını ileri sürmüştür. Yapılan araştırmalarda insanları turizme yönelten 18 seyahat motivasyonunun altısının doğrudan kültürel turizme yönelik olduğu belirlenmiştir (ilgi çekici kültürel varlıkları yerinde görmek ve anlamak, başka toplumlara uyum sağlamak, tarihe katılmak, tarihi yerleri gezmek, sosyolojik motifler-dürtüler, tarihi yerleri görme isteği, diğer ülke insanlarının nasıl yaşadığını, çalıştığını ve eğlendiğini görmek (Emekli, 2003). Tatil turizminde de kültürel aktiviteler mutlaka yer almakta en azından bir müze ziyareti yapılmaktadır. Kültürel turizmin, turizme yerleşmiş vazgeçilmez bir öge olduğu anlaşılmaktadır.

Günümüzde orta yaş ve üstü olan turistler kırsal, kültürel ve doğa turizmine daha çok önem vermektedirler. Bu turistler; eğitim ve ekonomik düzeyi yüksek, kültürlerarası etkileşime açıktır (Soykan, 2003).

Kültür turizmi; turizm, kültürel miras varlıklarının kullanımı, deneyim ve ürünlerin tüketimi ve turisti içeren dört unsurdan meydana gelmektedir (McKercher ve DuCros, 2012). McKercher ve DuCros (2012) kültür turizmini; kültürel miras turizmi, dark turizm, etnik turizm, etkinlik turizmi ve ipek yolu turizmi olarak ele almıştır. Emekli (2013), kültürel turizm kaynaklarını güncel ve tarihsel olarak iki grupta ele almıştır. Fagence (2003) kültür turizmini üç gruba ayırmış, yüksek kurumsallaştırılmış kültür, popüler kültür ve etnik kültür unsurları şeklinde üç gruba ayırmıştır.

Turizm mekânı ve kültürü etkileyen ve aynı zamanda kültür ve mekândan etkilenen bir faaliyettir (Emekli, 2006). Ayrıca turist tatilinde tercih edeceği destinasyonu seçerken kültürel açıdan destinasyonun zenginliklerini dikkate alarak bir satın alma kararı vermektedir. Kültür turizminin temelini aşağıda belirtilen unsurlar oluşturmaktadır (Emekli, 2013):

- İnsana ve kültüre dayalı somut ve somut olmayan miras
- Tarımsal veya endüstriyel miras
- Sanat, görsel sanatlar, edebiyat, performans sanatları
- Mutfak kültürü
- Doğa tarihi, doğal çevrenin insan tarafından şekillendirilmesi.

Kültür turizmi günümüzde küreselleşme ile birlikte yeniden önem ve değer kazanmıştır. Kültür turizmindeki ürünlerin temelini kültürel çekicilikler oluşturmaktadır. Kültürel çekicilikler bölgeden bölgeye farklılıklar gösterir. Bu gerçekten yola çıkıldığında kültür turizminin işlevi; estetik ve sanatsal özellikler (estetik temsil), tarih ve kültürel miras (sembolik alan), bir yerin özel karakteri (deneyim) olmak üzere üç başlıkta ele alınır. Schweitzer, bu işlevlerin önemini üç yönden irdelemektedir (Schweitzer, 1999):

- **Değer Artırıcı Yön**: kültürel turizm toplumdaki farklı kültürel yapı özelliklerini genel kültürel yapı özelliklerine ekleyerek onun değerini artırmaktadır.
- **Farklılık Oluşturucu Yön**: kültürel turizmin uygulandığı alanlar benzerlerinden farklıdır, özel karakter taşır.
- **Rekabeti Yok Edici Yön**: kültürel yapıların farklılığı değişik turizm alanlarının oluşmasını sağlamaktadır. Bu farklılıklar kültürel turizmin uygulandığı alanlar arasında rekabeti önlemektedir.

Turizmin kültür üzerinde etkileri olumlu ya da olumsuz olabilmektedir. Olumlu etkileri arasında turistik yörenin sahip olduğu kültürel değerlerin korunması, yerel sanatın korunması ve geliştirilmesi, yerel mimarinin canlandırılması sayılabilirken, olumsuz etkileri arasında ise, yerel yaşam biçimlerindeki bozulmalar, kültürün maddi bir araç olarak görülmesi ve görüntü kirliliği sayılabilir. Ayrıca turizmin olumsuz etkilerine değerlerin, geleneklerin, yerel dilin, sanatın ve aile yapısının değişmesi eklenebilir (Özgüç 2003:180; Kozak vd. 2006b: 92; Oğuz vd. 2005; Doğan 2004:106).

Avrupa Turizm Enstitüsü (ETI), kültürel turizmin bölge için sağladığı ekonomik, toplumsal, kültürel yararları ve ortaya çıkabilecek olumsuzlukları şöyle sıralamaktadır (Fuchs, Gasser ve Weiermair, 1998):

- Bölgeye özgü doğal ve kültürel mirasın, geleneklerin kültürel turizm kaynağı olarak kullanılmasını sağlar.
- Kültürel turizme katılanlar yüksek satın alma gücü nedeniyle bölge için yüksek katma değer sağlar.
- Talep çeşitliliği yaratarak turizm kaynaklarının aşırı kullanımını önler.
- Yeni iş olanakları yaratır.
- Var olan talepleri geliştirerek geleneksel turizm faaliyetlerine ek katkılar sağlar.
- Kültürel turizmin bölge açısından ortaya çıkarabileceği olumsuzlukları da göz ardı etmemek kültürel kaynak yönetimine özen göstermeyi gerektirmektedir.
- Kitle talepleri bölgede aşırı kalabalık oluşturabilir.
- Turist taleplerine yönelerek, bölgenin otantik özellikleri kaybolabilir.
- Bölgenin tarihsel süreç içindeki bazı dönemleri taleplere uygun olarak yeniden gerçeğe uygun olmayan şekilde düzenlenebilir.

Söz konusu olasılıklar dikkate alındığında kültür mirasının turistik kullanımında koruma-kullanma arasındaki dengeyi oluşturmanın oldukça önemli olduğu görülmektedir. Bu nedenle kültür varlıklarını ya da kültür mirasını ortak ilkeler doğrultusunda evrensel boyutta korumak amacıyla oluşturulan önemli uluslararası kuruluşlar ve sözleşmeler vardır. UNESCO

kültürel mirasın korunması amacıyla çalışan kuruluşların başında yer almaktadır. 1975 yılında yürürlüğe giren Dünya Kültür ve Doğal Mirasını Koruma Sözleşmesi halen yürürlükte olup sürekli güncellenmekte ve birçok ülkenin katılımı sağlanmaya çalışılmaktadır (Tütengil, 1995). Korumaya ilişkin çalışmaların yanı sıra kültür mirasının turizm aracılığıyla korunarak kullanılmasına ilişkin uygulamalar da gün geçtikçe artmaktadır.

2.2.1. Kültür Turizminin Tarihi Gelişimi

Dünyada kültür turizmi yeni bir turizm tipi olmakla beraber aslında en eski turizm tiplerinden biridir. İnsanların doğasında var olan görme ve öğrenme arzusu, tarihi süreçte dini, ticari, sağlık vb. amaçlarla sürekli yaşadıkları bölgelerin dışına seyahat etmelerini de beraberinde getirmiştir. Bazı araştırmacılara göre turizmin tarihi gelişiminin başlangıcı Sümerler'e kadar gitmektedir (Koyuncu, 2003). Bugünkü anlamda turizm faaliyetlerinin Akdeniz havzasında yaşayan Romalılar tarafından başlatıldığı düşünülmektedir. Roma döneminde yaşayan insanlar spor, sağlık, eğlence, kültürel vb. nedenlerle yılın belirli dönemlerinde sürekli yaşadıkları yerin dışına seyahat etmişlerdir. Bununla birlikte Eski Yunan'da düzenlenen olimpiyat oyunları dünya turizm tarihi içerisinde insanların din ve ticaret dışında farklı bir amaç için seyahat etmelerini sağlayan en önemli olay olarak kabul edilmektedir (Coşkun, 2011).

Ortaçağda turizm değerlendirildiğinde insanların seyahat etmelerinin en önemli nedeni din olmuştur. Avrupa'nın farklı yerlerinde yaşayan çok sayıda din adamı ve halktan kişiler Roma, Kudüs, Orta İtalya ve Kuzey İspanya gibi kutsal mekanlara hac görevi için gitmişlerdir (Löschburg, 1998). Yeni Çağ'a gelindiğinde Rönesans hareketlerinin başlamasıyla birlikte sanatsal çalışmalar artmış ve bunun sonucunda insanlar bu sanat eserlerini görmek, bilgilerini arttırmak ve ortaya çıkan yeni kültür anlayışını tanımak için seyahate yönelmişlerdir. 17. yy.'da ise turizmde yeni bir anlayış ortaya çıkmıştır. İngilizlerin sanat, kültür ve farklı uygarlıkları görmek ve tanımak amacıyla Avrupa ülkelerini gezmeye başladığı turlar turizmde yeni bir oluşum meydana getirmiştir. "Grandtour" olarak da adlandırılan bu turlar genellikle karnaval sezonuna göre planlanmıştır (Löschburg, 1998). 18. yy.'a gelindiğinde Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesiyle refah seviyesi artmış ve ulaşım koşulları gelişmiştir. Buharlı gemilerin icadı ve sefere konması, lokomotiflerin devreye girmesi insanların seyahatlerinin kolaylaştırmış ve insanlar farklı ülkeleri, medeniyetleri görmek için seyahat etmeye başlamıştır. Nitekim ilk seyahat organizatörü olarak kabul edilen Thomas Cook, 1841 yılında bir grup insanı festivale götürerek ilk ticari amaçlı geziyi düzenlemiştir 19. yy.'da motorlu taşıtların icadı, dizel motorların icadı ve artan refah seviyesi daha çok tatile ve iç turizme

eğilimi artırmıştır. Özellikle demiryolunun gelişimi, 1950'li yıllardan sonra karayollarının gelişmesi paralelinde karayolu ile her yere ulaşılması insanların pek çok yere turistik amaçlı seyahatlerini artırmıştır. Buraya kadar anlatılan tüm seyahat motifleri ilk kez 1980'li yılların başında Avrupa Birliği Komisyonu tarafından tanımlanan kültür turizmidir (Emekli, 1998). Buradan hareketle kültür turizminin en eski turizm türlerinden biri olduğu söylenebilir.

Anadolu'da ise kültür turizminin başlangıcını Hititlerin, Lidyalıların, Frigyalıların, Urartuların kendi çağlarında tapınaklarını ziyaret etmeleri oluşturmaktadır.

Kültür turizminin gelişimi antik zamanlara dayanmakla birlikte, konuya ilişkin çalışmalar oldukça yenidir. Arınç (Arınç, 2002)'a göre kültürel amaçlı seyahat eden insanlar, eski medeniyetlerin izlerini görme isteğinin yanı sıra kendi kültürleri dışındaki kültürlere de ilgi duymaktadırlar. Bu bağlamda, daha önceleri kültür kavramının tam anlamıyla özümsenememiş olması nedeniyle kültür turizmine yeteri kadar ilgi gösterilmediği düşünülmektedir. Aynı zamanda bu anlamdaki ziyaretlerin, müze ve ören yerleri çerçevesinde sınırlı veya yüzeysel gerçekleştirilmesi durumlarının da aynı gerekçeden ileri geldiği şeklinde ifade edilmektedir (Emekli, 2006). Günümüzde teknolojik tabanlı iletişim ve ulaşım araçlarındaki hızlı gelişmeler ile birlikte insanların değişik kültürleri yerinde görme, tanıma ve öğrenme eğilimleri artmış ve bu olağan akış kültür turizmini doğurmuştur (Nuryanti, 1996). Alternatif turizm türlerinden biri olarak gelişen kültür turizmi, değişen seyahat gerekçeleri ve ihtiyaçları ile birlikte önemini günden güne artırmaktadır.

2.2.2. Kültür Turizmi Coğrafya İlişkisi

Kültür bir toplumun ya da toplumların birikimli uygarlığı olup, coğrafyadan etkilenmekte ve onu etkilemektedir. Daha açık bir anlatımla; insanın yaşamını devam ettirdiği herhangi bir doğal çevrede inşaa ettiği binanın yapı malzemesinden, geçim şekline ve giyim tarzına kadar pek çok unsur coğrafyadan etkilenmektedir. Doğal çevrenin farklılığı kültüre yansımakta, kültür hem doğal çevreyi hem de toplumu etkilemektedir. Kültür bir çeşit çevreye uyumdur. Bir halkın yalnızca hayat tarzları mozaiği değil aynı zamanda hakim değer ve inançlarını da kapsayan bir kavramdır (Emekli, 2006).

Kültür turizmi kaynağını oluşturan kültürel mekânlar bakımından coğrafya bilimi ile iç içedir. Coğrafya bilimi bu kültürel kaynakların mekânsal dağılımını ve mekânsal kullanımını araştırır. Ayrıca kültürel kaynakların mekânsal dağılımının sebeplerinden biri de coğrafyadır. Toplumlar kültürlerini doğal çevre koşulları içinde oluşturmuşlardır. Çevre koşulları, yerleşme ve yapıların yer seçimini ve yapılarda kullanılan malzemeyi de etkilemiştir. Kültürel kaynakların kullanımıyla değişen mekânın fonksiyonları da coğrafyanın konusudur. Kentte

tarihi çevre, turizmin getirdiği yeni yapılaşma ve yapılara yeni fonksiyonlar verilmesiyle kent içi arazi kullanımı da değişmektedir. Kültür turizminin alt dallarından olan tarih turizmi, inanç turizmi de turizme sunduğu mekânlardan dolayı coğrafya ile iç içedir. Kültür turizmi ile coğrafya ilişkileri süreklidir. Bu ilişkilerin bilinmesi turizm planlaması ve bu bağlamda mekânın doğru kullanımı açısından önemlidir (Doğaner, 2013).

İnsan ve mekânın karşılıklı etkileşimi coğrafyanın temel çıkış noktasıdır. Bu çıkış noktaları arasında kültür de yer almaktadır. Çünkü insan ve mekân ilişkilerini çeşitli yönleriyle ele alan ve sentezleyen coğrafya, diğer bilim dallarına göre daha avantajlı konuma sahiptir ve kültür turizmi ile yakından ilişkilidir. Çeşitli bilim dallarının içine giren kültür turizminin coğrafya ile ilişkisi de kültürel mekânla ilgilidir. Kültürel mekânların dağılımı ve kültürel kaynakların mekânsal kullanımı coğrafyanın ilgi alanına girmektedir (Tanrıkulu, 2014).

İnsanoğlu kültürünü doğal çevre içerisinde oluşturmuştur. Dolayısıyla kültürel mekânlarının dağılımının nedenlerinden biri coğrafyadır. Doğal çevre koşulları yerleşme ve yapıların yer seçimini, kullanılan malzemeyi etkilemiştir. Yine kültürel mekânların devamlılığını veya yer değiştirmesini de etkilemiştir. Tarihi ve dini yapılar, arkeolojik sitler, eski ticaret yolları, kültürlerin dağılımı vb. kültürel kaynakların mekânsal dağılımlarının araştırılması coğrafyanın konu alanına girmektedir. Bununla birlikte kültürel kaynakların kullanılmasıyla mekânda meydana gelen değişiklikler, mekânda değişen fonksiyonlar ve arazi kullanımı da coğrafyanın konusunu oluşturmaktadır. Örneğin kent içinde tarihi yapılara müze, lokanta gibi fonksiyonlar verilerek arazi kullanımı değişmektedir (Çelikoğlu, 2016).

Coğrafya ile kültür turizmi arasındaki ilişki sürekli olmaktadır. Kültür değişse de coğrafi şartlar ile ilişkisi devam etmektedir. Coğrafya doğal ve kültürel çevreyi birbirinden ayırmadan inceleyerek mekânın doğru kullanımını ortaya koymaktadır. Sürdürülebilir turizmin sağlanabilmesi için de mekânın doğru kullanımı şarttır. Coğrafya mekânın yanlış kullanımını engelleyerek doğanın dengesini korumakta ve sürdürülebilirliği sağlamaktadır (Doğaner, 2013).

2.2.3. Kültür Turizmi Motivasyon Araçları

Eski sanat eserlerini, tarihi yapıları, müzeleri, eski uygarlıkları ve onlara ait kalıntıları görme isteği, geçmişi öğrenme, keşif ve dini amaçlı ziyaretler, kütüphaneler, yerel mutfak anlayışları, festivaller, fuarlar, tiyatro ve sinema, ritüeller, müzik ve dans ile edebi çalışmalar ve alt kültürleri tanıma amacıyla yapılan seyahatler kültür turizminin motivasyon araçları

olarak görülmektedir (Kızılırmak ve Kurtuldu, 2005). Bahsi geçen motivasyon unsurları bir bütün olarak Tablo 2.1'de gösterilmiştir.

Tablo 2.1 Kültürel Turizm Motivasyon Araçları

KÜLTÜREL TURİZM MOTİVASYON ARAÇLARI	
Miras Çekicilikleri	Arkeolojik Sit Alanları ve Müzeler
Tarihsel Öneme Sahip Olaylar ve Kişiler	Dil ve Edebiyat Çalışmaları
İnanç Değerleri	Dini Bayramlar, Hac, Türbeler, Kiliseler, Ritüeller
Endüstri ve Ticaret	Tarımsal Çekicilikler, Mağazalar, Pazarlar, Alışveriş Merkezleri
Etkinlikler	Kültürel Turlar, Yerel Filmler ve Yayın Organları, Temalı Parklar
Kültürel Faaliyetler	Sanat, Heykel, El Sanatları, Galeriler, Festivaller, Yerel veya Çağdaş Müzik ve Dans
Sanatsal Faaliyetler	Tiyatro, Sinema, Drama, Müzik
Gastronomi	Yerel Yiyecek ve İçecekler
Mimari Çekicilikler	Kalıntılar, Ünlü Yapılar, Tarihi Köy ve Kasabalar

Kaynak: Richards, 2001.

Tabloda yer alan motivasyon dizini incelendiğinde, kültür turizminin tercih ve neden yelpazesinin geniş olduğu görülmektedir. Bu bağlamda konu edinen motivasyon araçlarınca zengin olan toplumların, kültür turizmi bakımından çekiciliğinin fazla olduğu ve bu durumun da ülkesel olarak maddi ve manevi avantaj sağladığı düşünülmektedir.

2.3. Kültürel Miras

Kültürel miras kısaca önceki nesillerin yarattıkları ve kuşaktan kuşağa aktardıkları maddi ve manevi kültür ürünleri olarak tanımlanmaktadır (Tahir, 2007 Aktaran; Şahin, 2009).

Kültür mirası, soyut ve somut unsurları ile birlikte ulusal miras olarak önceki nesillerden alınır. Bir kültürün, geleneksel üretim metotları, yaşam tarzı, gelenekler veya ibadet biçimleri gibi soyut veya mimari, arkeolojik alanlar, el sanatları, giysiler ve yemekler gibi somut unsurları, yaratıcıları hakkında bilgi verir. Hepsi bir bütün olarak, ait olduğu toplumun geçmiş ve şu an yaşayan nesillerinin özelliklerini anlatmaktadır.

Kültürel miras kavramı, bir toplumun ortak geçmişini ele almaktadır. Kültürel miras insanların tarih boyunca biriktirdikleri tecrübelerinin ve geleneklerinin devamlılığını ve bunların gelecekte şekillenmelerini sağlayan değerlerdir. Böylelikle, geçmişle bugün arasında bağlantı oluşturur.

Kültür; bir ulusa, bir ülkeye veya ülke içinde farklı bölgelere ait; bilgi, üretim, sanat, gelenek, görenek, dil, inanç, alışkanlık, değer yargıları, giyim-kuşam gibi insan tarafından yaratılmış, öğrenilen ve kuşaktan kuşağa aktarılan toplumsal bir olgudur. Miras ise geçmişten kalan ve güncel olarak kullanılan soyut ve somut özelliklerden oluşmuş bir kavramdır. Bir kültürün miras niteliğine sahip olabilmesi için turizm, eğitim, toplumsal kalkınma vb. amaçlarla halen kullanılıyor olması gerekmektedir (Doğaner, 2015). Kültürel miras; binlerce yıllık dünya tarihinde insanlığın deneyimlediği tüm yaşamsal faaliyetlerin kuşaktan kuşağa aktarılması ile günümüze kadar ulaşan, somut ve soyut tüm değerlerdir (Ünsal ve Purhan, 2012). Kültürel miras terimi Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü UNESCO tarafından 1972 yılında imzalanan Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmesi ile uluslararası bir statüye kavuşmuştur (UNESCO, 1972).

Kültürel miras, insanlık tarihinin başlangıcından günümüze insanın yarattığı ve toplumlar arası etkileşimlerden doğan kültürel değerlerin birikimi olarak da tanımlanabilir (Kültürel Miras Yönetimi, 2011).

Kültürel miras tanım ve kapsam olarak tarihi süreç içinde gelişim göstererek günümüze kadar farklılaşarak gelmiştir. Koruma kavramının oluşum sürecinin ilk aşamalarında sadece önemli anıtsal yapılarla sınırlı olan kültürel miras, zamanla sivil yapıları, kentsel ve kırsal alanları, devamında kültür ve sanat dallarını içeren soyut kategorileri de içine alarak değişmiştir (Güleç Korumaz, 2015).

Günümüzde insanları tatil için harekete geçiren önemli bir kaynak olan "kültürel miras" turizmin odak noktası olarak değer kazanmaktadır. Birçok araştırma kültürel mirasın ve kültürün, bölgelerin çekiciliğini artırdığını vurgulamakta ve miras kavramını, "nesilden nesile aktarılan geçmişin çağdaş kullanımı" olarak tanımlamaktadır. Başka bir ifadeyle miras, "sadece tarihsel kaynakları değil aynı zamanda doğal güzellikleri, sanatı, kültürü içine alan bir bütündür ve turizm bu bütünlükten yararlanmaktadır" (Emekli, 2013).

Kültürel turizm ile ilgili çalışmalarda kültür turizmi, kültürel turizm, tarihi turizm, miras turizmi şeklinde çeşitli kavramların kullanıldığı bilinmektedir (Doğaner, 2003). Hepsi birbirinin içinde olan bu kavramlar arasında sınır çizmek güçtür. Doğal ve kültürel miras, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan yerüstü, yeraltı veya su altındaki tüm taşınır taşınmaz varlıklar olarak tanımlanmaktadır. Miras ve tarihsel kaynaklar kültürel turizmi doğurur, geliştirir. Coğrafya, doğal ve kültürel mirası kucaklayan bir kavramdır. Sözgelimi ülkemizde delta ve traverten alanlarında antik kent kalıntıları gibi doğal ve kültürel mirasın iç içe olduğu alanlar bulunmaktadır. Pamukkale travertenlerindeki Hierapolis kenti, Büyük Menderes deltasındaki Milet ve Priene kentleri,

Küçük Menderes deltasındaki Efes kenti doğal ve kültürel kaynakların sentezini gerçekleştiren örneklerdir (Doğaner, 2001).

Kültür turizmi çağdaş ve geçmiş kültürlere ait somut ve somut olmayan değerleri görme, bu değerlerle ilgili bilgi edinme amacıyla gerçekleşen; bununla ilgili ürün ve hizmetlerin satın alınmasından doğan doğrudan ya da dolaylı faaliyetlerden oluşan bir bütündür (Gülcan, 2010, Emir ve Avan, 2010). Kültürel miras ise, insanların öğelerle ve yerlerle ilişkilendirdiği değerdir (environment.nsw.gov.au, 2017). Kültürel miras, bir taraftan mimari yapı ya da tarihi kalıntılar gibi maddi öğeleri; diğer taraftan örf ve âdet, sözlü gelenek ve yaşam biçimi gibi maddi olmayan unsurları, yani geçmişten günümüze ulaşan maddi ve maddi olmayan kültürel ifadelerin tamamının tanımlandığı kültürel çevredir (Yılmaz, 2005).

Kültürel miras kapsamında yer alan kültürel varlıklar taşınır kültürel varlıklar ve taşınmaz kültürel varlıklar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Taşınır kültür varlıkları şunlardır (Öksüz Kuşçuoğlu ve Taş, 2017):

- Açık Hava Müzeleri,
- Araştırma Müzeleri,
- Eğitim Müzeleri,
- Etnografya Müzeleri,

Taşınmaz kültür varlıkları ise şu şekilde sıralanabilir:

- Tarihi kentler ve kent parçaları,
- Anıtsal mimari,
- Geleneksel konut mimarisi,
- . Önemli olaylara sahne olmuş tarihi alanlar.

Günümüzde kültürel miras sınıflandırması, UNESCO, ICOMOS ve benzeri kurum ve organizasyonların yasa ve yönergelerinde ise şu şekilde ifade edilmektedir (İsmep, 2014; Aktaran: Doğan, Erduran Nemutlu, 2018):

1. Somut Kültürel Miras; taşınır kültürel miras ve taşınmaz kültürel miras olarak ikiye ayrılmaktadır.
2. Su Altı Kültürel Mirası (batıklar, sualtı kalıntı ve kentleri)
3. Somut Olmayan Kültürel Miras (sözlü gelenekler, ritüeller vb.)
4. Doğal Miras (doğal sitler, kültürel peyzajlar vb.)

Bazı kaynaklarda ise kültürel miras sınıflandırılması, genel ifade olarak kültürel miras ve doğal miras olarak ikiye ayrılırken kültürel miras kendi içerisinde somut kültürel miras ve somut olmayan kültürel miras şeklinde ifade edilmektedir. Somut kültürel miras ise taşınır ve taşınmaz kültürel miras olarak belirtilmektedir (Aslan ve Ardemagni, 2006; Aktaran Güneş ve

Alagöz, 2018). Kültürel miras sınıflandırması doğal kültürel miras, somut ve somut olmayan kültürel miras, taşınabilir ve taşınamayan kültürel miras olarak da belirtilmektedir (Mercan, Kazancı, 2019).

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi, kültür mirasını üç sınıfta gruplandırmaktadır:

- Anıtlar: Bu gruba mimari yapılar, heykeller, resimler, arkeolojik eserler, kitabeler, mağaralar ve eleman birleşimleri girmektedir. Bu grupta yer alan eserler tarihi, sanatsal veya bilimsel olarak evrensel değerlere sahiptirler.
- Yapı Toplulukları: Bu gruba giren yapı toplulukları bulundukları konum nedeniyle tarihi veya sanatsal veya bilimsel olarak evrensel değerlere sahiptirler.
- Sitler: Bu gruba giren sit alanları ya insan ürünüdür ya da doğal bir şekilde oluşmuştur. Ya da bu ikisinin kombinasyonudur. Bu gruba giren sit alanları ya estetik, ya etnolojik ya da antropolojik bakımdan evrensel değerlere sahiptirler (Demirer, 2015). Toplumların geçmişlerinden kalan tarihi ve kültürü yansıtan mirasları bulunmaktadır. Gerek taşınır gerek taşınmaz gerek somut gerekse de somut olmayan değerleri yansıtan bu mirasa sahip çıkılması ve korunması toplumların devamlılığı için önemli bir durumdur (Gündüz, 2016).

Somut kültürel miras, tarih öncesi ve sonrası çağlardan günümüze kadar ulaşabilmiş, taşınabilen veya taşınamayan, yer altında veya yer üstünde karşılaşılan eski yerleşim alanlarındaki mimari yapılar ya da yapı kalıntıları, ortak kullanım alanları, günlük yaşamda kullanılan nesneler, tarihi ve sanatsal eserler olarak tanımlanabilir. Soyut kültürel miras ise, toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, performanslar, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler, kültürel mekânlar anlamına gelmektedir (Tansuğ, 2008; Demir, 2008)

Somut Olmayan Kültürel Miras; insanların günlük yaşamlarının bir parçası olarak uyguladıkları kültürdür. Kültürün somut olmayan nesneleri; inançlar, resimler, anıtlar, kitaplar veya eserlerdir (Kurin, 2004). Somut olmayan kültürel miras alanları şunlardır:

a) Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar (destanlar, efsaneler, halk hikâyeleri, atasözleri, masallar, fıkralar vb.),
b) Gösteri sanatları (karagöz, meddah, kukla, halk tiyatrosu vb.),
c) Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler (nişan, düğün, doğum, nevruz, vb.) kutlamalar),

d) Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar (geleneksel yemekler, halk hekimliği, halk takvimi, halk meteorolojisi vb.),
e) El sanatları geleneği (dokumacılık, nazar boncuğu, telkâri, bakırcılık, halk mimarisi)

Somut olmayan kültürel miras, toplulukların, grupların, kişilerin kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, anlatımlar, bilgi ve becerilerin yanı sıra bunlara ilişkin araç-gereç ve kültürel mekanlardır. Somut olmayan kültürel miras nesilden nesle aktarılır. Bu sayede kimlik ve devamlılık duygusu vererek kültürel çeşitliliğe katkıda bulunmuş olur (Mercan, Kazancı, 2019).

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi 1946 yılında kurulan ve kısa adı UNESCO olan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı, kültürel çeşitliliğin korunması ve desteklenmesini temel ilke olarak benimsemiştir. Konu ile ilgili olarak önce 1972 yılında ülkemizin de içinde yer aldığı 20 ülke ile birlikte "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi" imzalanmış ardından ülkemiz 17 Ekim 2003 tarihinde Paris'te düzenlenen UNESCO 32. Genel Konferansı'nda "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi"ni kabul etmiştir. Sözleşmenin 19 Ocak 2006 tarihinde TBMM tarafından da kabul edilmesinin ardından Türkiye, Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesine, 27 Mart 2006 tarihinde resmen taraf olmuştur (Oğuz, vd. 2012). Böylece kavram üzerine çalışmalar bu tarihten sonra başlamıştır. Somut Olmayan Kültürel Mirasın (SOKÜM) ülkemizdeki icracı birimi Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü'dür. Adı geçen Genel Müdürlük Somut Olmayan Kültürel Miras çalışmalarını üniversiteler, araştırma merkezleri/enstitüler, Sivil Toplum Kuruluşları ve bizzat SOKÜM taşıyıcıları ile birlikte yılda belirli aralıklarla toplanan "Uzmanlar Komisyonu" danışmanlığında yürütmektedir. Bakanlık, somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesinin amaçları doğrultusunda faaliyetlerine başlamış ve halen devam etmektedir. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin amaçları aşağıdaki gibidir:

- Somut olmayan kültürel mirası korumak,
- Somut olmayan kültürel mirasın taşıyıcısı konumundaki toplulukların, grupların ve bireylerin somut olmayan kültürel mirasına saygı göstermek,
- Somut olmayan kültürel mirasın önemi konusunda yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde duyarlılığı arttırmak ve karşılıklı değerbilirliği sağlamak,
- Uluslararası işbirliği ve yardımlaşmayı sağlamak (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2011). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, bir toplumun kendi kültürel kimliğinin bir parçası olarak gördüğü, kuşaktan kuşağa aktarmak suretiyle günümüze kadar getirdiği somut olmayan kültürel mirasın korunmasına

> ve gelecek kuşaklara aktarılmasına katkı sağlayacak yol, yöntem ve imkânları tanımlamaktadır. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, kılavuz niteliğinde uluslararası bir metindir ve somut olmayan kültürel mirasın korunmasını temel ilke olarak benimsemektedir. Sözleşme, somut olmayan kültürel mirasın insanları birbirine yakınlaştırıcı, onlar arasında kültürel değiş-tokuşu ve anlayışı sağlayıcı paha biçilmez rolünden hareketle hazırlanmıştır. Sözleşme ayrıca, belirlenen alanlarda mirasın araştırılmasını, derlenmesini, arşiv ve dokümantasyon merkezlerinin oluşturulmasını, müzelerinin kurulmasını, öğretim kurumlarında ders olarak okutulmasını, kitle iletişim araçlarında olumlu kültür değerleri olarak yer verilmesini ve kuşaklar arası ortaya çıkan kopuklukları giderecek tarzda etkin biçimde değerlendirilmesini öngörmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2014).

Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi'nin 2. maddesine göre "koruma" terimi, somut olmayan kültürel mirasın yaşayabilirliğini güvence altına alma anlamına gelmekte ve bu kavram; kimlik saptaması, belgeleme, araştırma, muhafaza, koruma, geliştirme, güçlendirme, okul içi ya da okul dışı eğitim aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarma ve kültürel mirasın değişik yanlarının canlandırılması gibi yöntemleri içermektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2013). Bu nedenle, taraf devletlere yüklenen sorumluluk, somut olmayan kültürel miras unsurlarını korumak amacıyla toprakları üzerindeki somut olmayan kültürel miras envanterinin oluşturulmasıdır. Sözleşmede envanterler için bir standart belirtilmemiş, her taraf devletin kendi somut olmayan kültürel miras unsurlarına yönelik envanter sistemini oluşturulması öngörülmüştür. Sözleşmeye göre, her taraf devlet korumak için tespit amacıyla kendi toprağı üzerindeki somut olmayan kültürel miras envanterini, kendi durumuna uygun olacak biçimde hazırlar. Envanter/leri düzenli olarak güncelleştirilir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2013). Görüldüğü gibi kavram üzerine korumaya yönelik çalışmaların çok yönlü olarak ele alındığı anlaşılmaktadır.

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, ilgili Sivil Toplum Kuruluşu, akademisyen, gelenek taşıyıcıları ve aktarıcılarından oluşan bir komisyon oluşturularak Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri ve Yaşayan İnsan Hazineleri Ulusal Envanteri oluşturmuştur (Oğuz vd., 2013) Ülkemizde envanter çalışmaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü bünyesinde oluşturulan Uzmanlar Komisyonu ve İl Kültür ve Turizm Müdürlüklerinin koordinasyonunda illerde oluşturulan il tespit komisyonları aracılığıyla yürütülmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2014). Somut

Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Uygulanması Ulusal ve Uluslararası düzey olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır. Ulusal Düzeyde Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Türkiye, Somut Olmayan Kültürel Miras çalışmaları kapsamında iki envantere sahiptir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2011:6):

Yaşayan İnsan Hazineleri Türkiye Ulusal Envanteri; somut olmayan kültürel mirasın belli unsurlarını yeniden yaratmak ve yorumlamak açısından gerekli bilgi ve beceriye yüksek düzeyde sahip kişileri kapsamaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2013:129). Bu bağlamda gerçekleştirilen alan araştırmaları sonucunda, Somut Olmayan Kültürel Mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli olan kişiler tespit edilerek uzmanlar komisyonuna "Yaşayan İnsan Hazinesi" olarak önerilmektedir. Bir gelenek taşıyıcısının Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Yaşayan İnsan Hazinesi ilan edilebilmesi için aşağıda sayılan kriterleri yerine getirmesi beklenmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2013: 129):

1. Ustalığını 10 yıldır icra ediyor olması,
2. Sanatını usta-çırak ilişkisi ile öğrenmiş olması,
3. Bilgi ve becerisini uygulamadaki üstünlüğü,
4. Konusunda ender bulunan bilgiye sahip olması,
5. Kişi veya grubun yaptığı işe kendini adamışlığı,
6. Kişi veya grubun bilgi ve becerilerini geliştirme yeteneği (sanatının toplumla buluşmasını sağlayacak yenilikler içermesi),
7. Kişi veya grubun bilgi ve becerilerini çırağa aktarma becerisi (bir çırak yetiştirmiş olması).

Yılda en az iki defa toplanan Uzmanlar Komisyonu, önerilen adayları değerlendirmekte ve gerekli kriterleri taşıyan adayların YİH ilan edilmesi yönünde karar almaktadır. Yaşayan insan hazineleri olarak tespit edilen halk kültürünün çeşitli alanlarındaki icracı, gelenek yaşatıcısı ustalar olarak "Yaşayan İnsan Hazinesi" ünvanına sahip olmuşlardır. Somut Olmayan Kültürel Miras Türkiye Ulusal Envanteri Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Somut Olmayan Kültürel Miras Türkiye Ulusal Envanteri Sistemini, 81 ildeki taşra teşkilatı birimleri, ilgili kamu ve sivil toplum kurum/kuruluş temsilcileri ve somut olmayan kültürel miras taşıyıcılarının katılımıyla oluşturduğu "Somut Olmayan Kültürel Miras Tespit Kurulları" temeline oturtmuştur. Türkiye'de Somut Olmayan Kültürel Miras envanterleme çalışmaları, illerde İl Kültür ve Turizm Müdürlüklerinin koordinasyonunda yürütülmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2011: 17).

Somut Olmayan Kültürel Mirasın belirlenen alanlarında unsurun değerlendirilmesinde ise şu temel ölçütler dikkate alınmaktadır: (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2013: 124)

- İnsan yaratıcılığının bir kanıtı olarak değeri,
- Kültürel ve toplumsal gelenekler içerisindeki köklülüğü,
- Belirtilen topluluk ya da grubu temsil niteliği,
- Kaybolma riski.

Somut Olmayan Kültürel Miras Türkiye Ulusal Envanteri için İl Kültür ve Turizm Müdürlüklerinden gelen veriler, düzenlenen bölgesel toplantılarda Uzmanlar Komisyonu tarafından değerlendirilerek UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının "Temsili" ve "Acil Koruma Gerektiren" listelerine sunulacak dosyalar hazırlanmaktadır. Uluslararası Düzeyde Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Uluslararası Düzeyde Somut Olmayan Kültürel Miras Koruma Çalışmaları ise İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi, Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi ve Sözleşme İlke ve Hedeflerini En İyi Yansıtan Programlar, Projeler ve Faaliyetler olarak üç başlık altında toplanmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı: 19).

Somut olmayan kültürel mirası daha gözle görülür kılmak, önemi konusunda bilinçlenmeyi sağlamak ve kültürel çeşitliliğe saygı içinde diyaloğu desteklemek için, taraf devletlerin teklifi üzerine, insanlığın somut olmayan kültürel mirasının temsili bir listesi hazırlanır, güncellenir ve yayımlanır (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2013:21).

Ülkemiz kültür değerleri açısından zengin bir yapıya sahip olduğundan Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri'ne kaydedilmeyi bekleyen pek çok değere sahiptir. Şu ana kadar 14 unsur İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Listesine milli unsur olarak kaydettirilmiş ve pek çok unsur da kaydedilmeyi beklemektedir. UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesindeki Türkiye'yi temsil eden unsurlar; Meddahlık, Mevlevi Sema Törenleri, Aşıklık, Karagöz, Nevruz, Geleneksel Sohbet Toplantıları, Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali, Alevi- Bektaşi Ritüeli, Semah, Tören Keşkeği Geleneği, Mesir Macunu Festivali, Türk Kahvesi, Ebru Sanatı, Geleneksel Çini Ustalığı ve İnce Ekmek Yapma ve Paylaşma Kültürü: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka şeklindedir.

Listeye kaydedilmeyi bekleyen unsurlar ile ilgili bilgilere Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü'nün resmi web sayfası http://aregem.kulturturizm.gov.tr adresinden ulaşılabilmektedir.

Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi; topluluk, grup, bireyler veya taraf devletlerin tüm çabalarına rağmen varlığı ve sürdürülebilirliği çok ciddi tehdit altında olduğu için yok olma riskiyle karşı karşıya olan unsurların kaydettirildiği

listedir. Bu unsurların listeye kaydettirilmeleri için ilgili unsurun gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayacak detaylı koruma tedbirlerinden oluşan bir eylem planının hazırlanması zorunludur (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2013:22).

İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesinde Yer Alan Geleneksel El Sanat(lar)ı daha önce de değinildiği üzere, somut olmayan kültürel mirası daha gözle görülür kılmak, önemi konusunda bilinçlenmeyi sağlamak ve kültürel çeşitliliğe saygı içinde diyalogu desteklemek için, taraf devletlerin teklifi üzerine, insanlığın somut olmayan kültürel mirasının temsili bir listesi hazırlanır, güncellenir ve yayımlanır. Bu listede Türkiye adına 12 adet milli unsur yer almaktadır. Bu unsurlardan sadece bir tanesi geleneksel el sanatları ile ilgilidir. Bu unsur, 2014 yılında listeye kaydettirilen "ebru sanatı"dır. Geleneksel el sanatları bağlamında çok geniş bir yelpazeye sahip olan Türk el sanatlarının bundan sonraki yıllarda temsili listede daha fazla unsurla yer alması arzu edilmektedir.

Kültüre ait tüm maddi olmayan tezahürlerden oluşan somut olmayan kültürel miras, insanlığın yaşayan mirasının yanı sıra kültürel çeşitliliğin en önemli aracıdır (Lenzerini, 2011). Somut kültürel miras turistler için belirgin odak noktaları sunarken sadece fiziksel varlıklar aracılığıyla arzu edilen bir deneyim sağlayabilmektedir. Somut olmayan kültürel mirasa erişim turist ve destinasyon arasında daha karmaşık bir etkileşimi gerektirmektedir. Bir anlamda somut kültürel miras unsurları turistleri cezbedebilecek bir işleve sahiptir. Yani somut kültürel miras bağımsız bir çekicilik olarak görülebilir. Oysaki büyük kültürel olayların haricindeki bir soyut mirasın kurulması ve bir turizm ürününe dönüşebilmesi için büyük çaba göstermek gerekmektedir (Carlsen, 2008). Farklı bir bakış açısıyla ele alındığında somut olmayan kaynakların üretim maliyetlerini aşağıya çektiği ve destinasyonun esnekliğini arttırdığı bilinmektedir (Richards ve Wilson, 2006: 1216). Somut olmayan kültürel miras turizminde büyük ve esnek olmayan yapılar yerine yerel halkın yaratıcı ve sosyal sermayesine yatırım yapmak için uğraş verilmektedir. Bu durum yerel halkın aktif turizm üreticisi haline gelmesine ve turizmden daha fazla pay çıkarma potansiyeline sahip olmasına imkân tanımaktadır (Richards ve Wilson, 2006: 1216).

Turizmde, seyahat eden her bireyin amacı istenen ve beklenen deneyimi gerçekleştirmektir. Seyahat etme bu isteğe aracılık eden bir olay olarak caziptir. Bunun nedeni ise günlük hayatın aksine, yeni, sıra dışı, farklı ve bu yüzden ‘‘heyecan verici’’ oluşudur (Rabotic, 2010). Turistlerin beklenen deneyimi yaşayabilmeleri gittikleri destinasyonda alışkın olmadıkları farklı birtakım kültürel uygulamalar ile karşılaşmalarına da bağlıdır. Toplumun milli benliği ve yaşayış biçimini yansıtan somut olmayan kültürel miras unsurları

bu noktada ilgi çekici ve farklı yapılarıyla akılda kalıcı deneyimler konusunda turistlerin beğenisini kazanabilmektedir.

UNESCO tarafından 2003'te kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın (SOKÜM) Korunması Sözleşmesi, bir toplumun kendi kültürel kimliğinin bir parçası olarak gördüğü ve kuşaktan kuşağa aktarmak suretiyle günümüze kadar getirdiği somut olmayan kültürel mirasının korunmasına ve gelecek kuşaklara aktarmasına katkı sağlayacak yol, yöntem ve imkânları sağlamaktadır.

2005 yılında ise UNESCO küreselleşmenin doğurduğu kaygıları ortadan kaldırmak amacıyla Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi'ni kabul etmiştir. Kültürel koruma, toplumların tarihte kat ettikleri yolun birer kanıtı olan varlıkları bir sonraki kuşaklara aktarabilme güdüsüyle oluşan önlemci davranıştır. Çünkü bu varlıklar tüm insanlığa miras kalmıştır (Bektaş, 2001).

Somut Kültürel Miras; insan eli ile yapılmış her türlü yapı ve eşyayı kapsayan, gelecek nesillere aktarılmak üzere korunan, saklanan ve önemli görülen eserler şeklinde tanımlanmıştır (Can, 2009). Bu eserler; arkeolojik sitler, anıtlar, antik mimari yapılar, yapıların var olduğu kentler, kültürel alan manzaraları veya parklar, objeler ve kalıntılar gibi taşınabilen veya taşınamayan her türlü maddi miras unsurlarından oluşmaktadır (McKercher ve Cros, 2003).

Geçmiş nesillerden günümüze ulaşmış olan her türlü maddi kalıntıyı içeren somut kültürel miras unsurları kendi içerisinde Taşınır Kültürel Miras ve Taşınmaz Kültürel Miras olmak üzere iki sınıfa ayrılmakta olup bu kategorilerde yer alan unsurlara Tablo 2.2'de yer verilmiştir (Aslan ve Ardemagni, 2006).

Tablo 2.2 Somut Kültürel Miras Kategorileri

Somut Kültürel Miraslar	
Taşınmaz Kültürel Miras	**Taşınır Kültürel Miras**
Mimari Yapılar Anıtlar Arkeolojik Sit Alanları Tarihi Merkezler Tarihi Binalar Doğal ve Kültürel Manzaralar Köprüler Türbe ve Mezarlar Doğal Oluşumlar Yel ve Su Değirmenleri Tarihi Bahçe ve Parklar	Sikke ve Paralar Resimler El Sanatları Takı ve Süs Eşyaları El Yazması Eserler Arşivler Heykeller Müzik Aletleri Günlük Kullanılan Eşyalar vb.

Taşınır kültürel miras unsurları taşınmaz kültürel miras unsurlarına göre daha kırılgan ve hassastır. Çünkü maddi değer boyutunda olan bu varlıklar fiziksel olarak kolayca zarar görebilmekte ve haksız yer değişikliklerine maruz kalabilmektedir (McKercher ve Cros, 2003). Bu bağlamda cam, deri, seramik eşya veya kaplar, halı, kilim gibi dokumalar, heykel, mobilya, el yazması kitapları veya sikke gibi değerli doküman ve sanat eserleri taşınır kültürel miras varlıkları içerisinde değerlendirilebilecek unsurlardır (Ahunbay, 2007). Toplumun sosyal, kültürel, dini ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak üzere inşa edilmiş külliyeler, hanlar, tiyatrolar, camiler, atölyeler, depolar, sit bölgeleri, doğal yollarla oluşmuş etnolojik veya antropolojik yönden evrensel niteliği olan tüm alanlar ise taşınmaz kültürel miras unsurları içerisinde yer almaktadır (Kurtar ve Somuncu, 2013).

17. oturum Dünya Mirası Sonuç Bildirgesi sonuçlarına göre somut kültürel miras olarak değerlendiren değerler şu şekilde sıralanmıştır:

Alanlar: insanının ortaya koyduğu veya insan ve doğanın ortak ürünü oran yerler, evrensel bir değere sahip, tarihsel açıdan olağanüstü olan; arkeolojik, antropolojik ve etnolojik sahalar içeren alanlar,

Anıtlar: sanatsal çalışmalar, anıtsal heykel ve resimler, mimari eserler, arkeolojik yapı unsuru özelliğine sahip bileşenler, yazıtlar, mağara konutları ve bilim açısından olağanüstü evrensel değere sahip önemli kombinasyonlar,

Yapı Grupları: sanat ve bilim açısından evrensel bir değere sahip, kendi içlerinde homojen bir görünüm arz eden, olağanüstü manzarası olan, birbirinden ayrı ya da bağlantılı yapı grupları (UNESCO, 1972: 2).

Anadolu gerek üç kıtayı birbirine bağlayan bir etkileşim alanında yer alması gerekse sahip olduğu uygun iklim koşulları, toprak verimliliği ve bol miktarda bulunan yeraltı ve yerüstü su kaynaklarıyla tarih boyunca birçok medeniyetin hayat bulduğu bir yer olmuştur. Birçok farklı milleti barındırması kültürel zenginliğinin en önemli nedenidir.

Somut kültürel miras tarihi kentler, binalar, arkeolojik sitler, kültürel alanlar ve kültürel objeler ya da taşınabilir kültürel varlıklar gibi maddi kültürel değerlerin tamamını kapsamaktadır. Somut kültürel miras varlıkları bir ok ucu kadar küçük bir varlıktan kent gibi geniş bir varlığa kadar çok çeşitlidir (McKercher ve du Cros, 2002).

İnsanın ürettiği bütün araç, gereç, yapılar ve teknolojiler somut kültüre örnektir. Buradan hareketle insanoğlunun zamanımıza kadar gelebilen en eski somut kültürel üretimleri, ilk insanların çeşitli sorunlara karşı çözüm olarak ürettiği ve genellikle taş teknolojisine dayalı üretimleridir. Böylece kültür varlıklarının ilk örnekleri de kültürel çağların ilki olan Paleolitik Çağ'a ait üretimlerdir.

Paleolitik Çağ'dan bu yana farklı coğrafyalardaki farklı toplumlarca üretilip yenilenen ve kimisi günümüze miras olarak kalan kültürel varlıklar, diğer bir ifadeyle kültürel miras, kimi zaman birbirinden oldukça farklı karakterde, kimi zaman da kültürel etkileşimler nedeniyle benzer özellikler göstermektedir. Böylece dünyanın farklı coğrafyalarında, birbirinden farklı karakterde veya benzer karakterde kültürel miras eserleri bulunmaktadır. Bu noktada belirtmek gerekir ki, toplumlar arasındaki "benzerlik/farklılıklar ve bu benzerlik/farklılıkları çevreleyen gizler, ne bir kültürün diğerinin kökenini oluşturduğunu ne de bir kültüre, diğer kültürlere oranla daha aşağıda ya da daha üstte olduğu değerini yüklemektedir" (Özmen, 2006:12).

Somut kültürel varlıkların korunması amacıyla gerek Türkiye'de çıkarılan yasalar ve gerekse uluslararası taraf olunan anlaşmalarla bu varlıklar korunmaya çalışılmaktadır. Ülkemizde kültür varlıklarını korumak için çıkarılan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile kültür varlıkları "tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklar" olarak tanımlanmıştır (23/07/1983 Tarihli 18113 sayılı Resmi Gazete). Bu varlıkların kimisi, insanlığın ortak mirası kabul edilerek Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu olan UNESCO tarafından da tescillenmektedir. UNESCO'nun 16.11.1972 tarihinde yürürlüğe giren Dünya Doğal ve Kültürel Mirası Koruma Sözleşmesi gereği bazı somut doğal ve kültürel varlıklar, belirli kriterlere göre tescillenerek Dünya Miras Listesi'ne alınmakta (Akpınar, 2007) ve bu mirasa sahip olan ülkelerin de bu mirası korunması için belirli koşullar getirilmektedir.

Gerek 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve gerekse UNESCO'nun başlangıçtaki bakış açısı, özellikle somut kültürel değerlere odaklı durumdadır. UNESCO her ne kadar 2001 yılında somut olmayan kültürel mirası da hesaba katmışsa da kültür turizminde başlangıçtan beri ağırlıklı olarak somut kültürel değerler üzerinde ürün geliştirilmiştir. Bu durum Türkiye için de geçerlidir. Böylece taşınamaz nitelikteki bir somut kültür varlığının kendisi, taşınabilir eserlerin sergilendiği müzeler, ören yerleri veya bu her ikisini de barındırabilen kültürel destinasyonlar, kültür turizminde başlıca cazibe noktalarını oluşturmaktadır (Gülcan, 2010).

Diğer taraftan ister somut ve isterse somut olmayan karakterdeki geçmiş ve çağdaş kültürel varlıkların bir destinasyon tercihi ve seyahat nedenini oluşturmada temel etken olmadığı durumlarda bile, söz konusu varlıklar turizmin diğer türlerindeki ürünler için de zenginleştirici bir değer olarak yer almaktadır.

Türkiye'nin Dünya Miras Listesi'nde 19 dünya miras varlığı bulunmaktadır. Dünya Mirası Listesi'nde Türkiye'ye ait 17'si kültürel, 2'si karma olmak üzere toplam 19 miras alanı bulunmaktadır. Türkiye'deki Dünya Mirası Listesi'ne giren eserler ve eserlerin listeye giriş yılları aşağıdaki gibidir (WHC, 2021):

1. Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (Sivas)-1985
2. İstanbul'un Tarihi Park Alanları (İstanbul)-1985
3. Göreme Milli Parkı ve Kapadokya (Nevşehir)-1985 (Karma Miras Alanı)
4. Hattuşa: Hitit Başkenti (Çorum)-1986
5. Nemrut Dağı (Adıyaman)-1987
6. Hieropolis-Pamukkale (Denizli)-1988 (Karma Miras Alanı)
7. Xanthos-Letoon (Antalya-Muğla)-1988
8. Safranbolu Şehri (Karabük)-1994
9. Truva Arkeolojik Alanı (Çanakkale)-1988
10. Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi (Edirne)-2011
11. Çatalhöyük Neolitik Alanı (Konya)-2012
12. Bursa Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu (Bursa)-2014
13. Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı (İzmir)-2014
14. Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı (Diyarbakır)-2015
15. Efes (İzmir)-2015
16. Ani Arkeolojik Alanı (Kars)-2016
17. Aphrodisias (Aydın)-2017
18. Göbekli Tepe (Şanlıurfa)-2018
19. Arslantepe Höyüğü (Malatya) 2021

Somut kültürel miras varlıkları turizm endüstrisinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu varlıkların ya da bulundukları alanların marka etkisi ise yerel toplumlara ve ekonomilere büyük faydalar sağlamaktadır. Ancak aşırı turizm gelişimi ve makul olmayan yaklaşımlar, kültürel miras alanlarındaki ekolojik çevreyi ve yerel halkın hayatını olumsuz yönde etkilemektedir. Bununla birlikte kültürel mirasın orijinalliğine ve bütünlüğüne zarar verildiği de gözlenmektedir. Bu nedenle kültürel mirası koruma altına almak önemli olduğu kadar, korumanın farklı yollarını keşfetmek de oldukça değerlidir.

Kültürün maddi boyutuna ait değerlerin korunma süreci manevi kültür unsurlarına göre daha basittir. Bu durum somut kültürel mirasın onarılma, yenilenme ve uyarlanma süreçlerine olumlu etki etmektedir. Somut kültür miras içinde yer alan bir yapı, kendi etrafında oluşan yaşam dinamikleri ile değerlendirildiğinde daha bütüncül bir anlam

kazanmaktadır. Bu nedenle ne maddi kültürü etrafında oluşan ritüellerden, pratiklerden, anlatma biçimlerinden ne de somut olmayan kültürel mirası maddi bağlamından soyutlayarak tam olarak kavramak mümkün değildir.

Doğal Miras; UNESCO tarafından, doğal miras olarak kabul edilen alanlar belirtildiği gibidir (whc.unesco.org):

- Estetik veya bilimsel açıdan, evrensel değere sahip fiziksel ve biyolojik oluşumlar veya bu oluşum gruplarından oluşan doğal özellikler,
- Bilim veya koruma açısından olağanüstü evrensel değere sahip tehdit altındaki hayvan türlerinin ve bitkilerinin yaşam alanını oluşturan jeolojik ve fizyografik oluşumlar,
- Bilim, koruma veya doğal güzellik açısından olağanüstü evrensel değere sahip doğal alanlar

Türkiye'nin UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'nde ise ilki 1994 yılında sunulan ve son olarak 2021 yılında güncellenen şekliyle 77 kültürel, 4 karma ve 3 doğal olmak üzere toplam 84 mirası bulunmaktadır. Bu listedeki 3 doğal miras (whc.unesco.org) şunlardır:

1. Tuz Gölü Özel Doğa Koruma Alanı (Ankara-Konya-Aksaray) 2013
2. Kızılırmak Deltası Kuş Cenneti (Samsun) 2016
3. Ballıca Mağarası Tabiat Parkı (Tokat) 2019

Su Altı Kültürel Mirası; su altı kültürel mirası, su altında bulunan terk edilmiş yapılar ve kalıntılardır. Doğal yapıda ve birtakım olaylar nedeniyle su altına sürüklenmiş olan varlıklar olarak nitelendirilmektedir. Su altında kalmış yerleşme ve yapılar, batıklar, batık alanları ve bunların arkeolojik içerikleri ile doğal çevreleri bu kapsamda ele alınmaktadır (www.icomos.org.tr).

2.3.1. Kültürel Mirasın Önemi

Kültürel miras geçmiş ile günümüzü bir araya getirmekte ve böylece kuşaklar arası bilgi aktarımını mümkün kılarak ortak bir geleceğin inşa edilmesine katkı sağlamaktadır. Bu nedenle geçmişi öğrenmek, deneyimlerinden yararlanmak, gelecek için örnek almak, bir belge olarak gelecek nesillere aktarmak gibi birçok sebebe dayalı olarak geçmişin bu tanıklarının korunmaları gerekmektedir.

Dünya üzerinde çok yakın coğrafyalarda bile kültürel farklılıklar bulunabilmektedir, bunun sonucunda nesilden nesile aktarılan kültürel mirasta da farklılıklar oluşmaktadır. Bu durumda çevresel faktörlerin etkisi olduğu kadar beşeri faktörlerin de etkisi olmaktadır. Toplumları birbirinden ayıran bu kimlik göstergesi, günümüzde teknolojinin hızla

ilerlemesiyle birlikte giderek hafızalardan silinmekte ve yerini küreselleşen dünyada popüler kültürün hâkimiyetinde kimliksizleşmeye bırakmaktadır. Kültürel mirası meydana getiren insan ve yine insanın yarattığı teknolojinin kültürel mirasa verdiği zarar, paradoks bir durum oluşturmaktadır. Dünya üzerinde bu durumun önüne geçilebilmesi için kültürel mirası koruma çalışmaları yapılmakta ve sürdürülebilirliği sağlanmaya çalışılmaktadır. Tüm bunların yanı sıra doğada kendiliğinden var olmuş ve tehdit altında olan doğal miras alanları da bulunmaktadır. Doğaner (2003)'e göre miras kavramı koruma kavramını da beraberinde getirmektedir.

Kültürel miras toplumsal belleğin somut temsilcileridir ve kaybı durumunda toplumsal bellekte kayıp yaşanır, yani tarihin bir bölümünün somut kanıtları yok olur. Bu sebeple bir ülkede ya da bölgede bulunan kültür miras, aslında tüm dünya toplumlarına aittir ve insanlık yararı için korunması gerekmektedir (Özcan, Sözbilen ve Demir, 2020: 51).

Aliağaoğlu (2004)'na göre geçmişe ait değerlerin ilgi görmesi, insanların geçmişe olan özleminden ileri gelmektedir. Ona göre geçmişi korumak insanın koruma içgüdüsünden kaynaklanmaktadır. Çünkü geçmişi bilmek gelecek için tahminde bulunmayı sağlar, bu da insanı güvende hissettirir. Geçmiş hem toplumsal hem de bireysel kimliğin temelini oluşturmakta iken, geçmişe ait nesneler de kültürün simgelerini oluşturması bakımından önem taşımaktadır.

Kültürel miras varlıklarının sahip oldukları değerlerin bazıları şunlardır:

a) **Kimlik Değeri;** kültürel miras, tarihi süreç içerisinde kimlik oluşturmada önemli olmuştur. Bireyin geçmişini öğrenerek kendi kimliğini tanımlamasına, aynı zamanda toplumun diğer üyeleri ile ortak bir bağ kurmasına yardımcı olmaktadır. Kültürel mirasın korunması ve sürekliliği, bireyin sağlıklı olarak toplumsallaşması için gereklidir.

b) **Tarihsel ve Bilimsel Değer;** bu değer değişik girdilere göre tanımlanabilir. Bunlardan ilki, o yapı ya da yapı grubunun o yerleşmenin tarihindeki bir olayla, bir değişimle ilgisinden kaynaklanır. O kentin ya da ülkenin yaşamında önemi olan bir olaya ev sahipliği yapmak, geçmişte kalmış ve toplumda iz bırakmış bir etkinlikle beraber anılmak o taşınmaza tarih boyutu güçlü bir değer katacaktır. Tarihi değerin diğer boyutu "eski" olmakla ilgilidir. Yani, bir kültür varlığının yaşı arttıkça değeri de çoğalmaktadır (Akpolat, 2021). Ülkemiz içinde bulunduğu coğrafi konum nedeniyle birçok uygarlığa ait kültür varlıklarının bulunduğu bir yerdir. Tarih öncesi çağlardan günümüze uygarlıklar kendi yaşam biçimleri, anlayışları ve ilişkileri doğrultusunda yapıtlar üretmişlerdir. Mimari ve sanat değeri üstün bu

yapıtlar ve onların bir araya gelerek oluşturdukları yerleşmeler, insanlık tarihinin kesintisiz olarak izlenebildiği bir coğrafya yaratmışlardır.

c) **Estetik ve Sanatsal Değer;** bir taşınmazın iç ya da dış mekânının biçimlenmesinde yer alan süslemeler, mimari anlatımlar, döneminin üslubunu yansıtan yapısal ve mimari öğelerin niteliği ve bunların mimarlık ve sanat tarihi açısından değerlendirilmesi bu değeri oluşturmaktadır. Kişilerde hayranlık uyandırmak, önemli bir sanatçı ya da sanatçılar grubunun eseri olmak bu değeri arttıran nedenlerdendir.

d) **Ekonomik Değer;** sadece parasal karşılığı olan, ölçülebilir bir değer olarak anlaşılmamalıdır. Yapının, kültür varlığı olmasından ya da koruma eylemine konu olmasından kaynaklanan değer de bu bağlamda düşünülmelidir. Günümüzde miras turizmi, kültür turizmi hem akademik bir çalışma alanı hem de büyük bir ekonomik kaynak olmaktadır.

e) **Belgesel Değer;** bu değer, diğer tüm değerlerle ilişkilidir. Çünkü her yapı ya da yapının avlusunda yer alan ocak, tandır evi, kuyu vb. mimari öğeler, yapıldıkları dönemin yapı sanatı, o yapıda yaşayanların nitelikleri ve yaşam biçimini anlamamıza yarayan mekandaki sosyal ve kültürel yaşama dair en önemli somut belgelerdir (Akpolat, 2021).

   Bir kültür varlığı fiziksel bir varlık olmaktan öte içerdiği ve günümüz toplumuna aktardığı bilgiler sebebiyle önemlidir.

f) **Eğitim Değeri;** yapılar ve onların bir araya gelerek oluşturdukları kentsel, kırsal ve arkeolojik alanlar, yaşamın mekâna yansıması olarak kabul edildiğinde, bu yapı ve alanlar, değişik dönemlerde yaşayan topluluklar ve onların sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal yaşamlarıyla ilgili olarak en somut bilgileri veren güvenilir birer kaynak olmaktadırlar. Bu bağlamda öğretici değerleri vardır. Miras turizminin kökeninde geçmişi öğrenme, merak giderme isteği bulunduğu için kültürel varlıklar bu istekleri karşılayan somut odak öğeleri olmaktadırlar.

g) **Teklik / Benzersizlik Değeri;** bu değer, yapının türü, mimari üslubu, yapıldığı dönem, tasarımcısı ve içinde bulunduğu bölge gibi değişik belirleyicilere bağlı olarak oluşur. Bu belirleyicilerin birden fazlasının bir araya gelmesi, örneğin aynı dönemde, aynı tasarımcı tarafından inşa edilmiş ve aynı tasarım ilkelerine bağlı kalınarak yapılmış yapı grubu olması halinde değer daha da artacaktır.

h) **İşlevsel / Kullanılabilme Değeri;** bu değer ekonomik değerle yakından ilgilidir. Yapı ya da alanın özgün işlevinin devamı öngörülebildiği gibi, yeni bir kullanıma

uyarlanması da düşünülebilir. Kimi yapılar bugün özgün işlevlerini yitirmiş olarak görülebilir. Örneğin, ülkemizin yeni eğitim sisteminde, Osmanlı döneminin eğitim kurumları olan medreselerin artık yeri yoktur. Bu bağlamda bu yapıların işlevsel değerleri kalmamıştır. Ancak günümüzde birçok Selçuklu ve Osmanlı dönemi medresesi kamu yararına olmak üzere, sosyal ve kültürel işlevlerle yeniden kullanılmışlardır. Böylece hem toplumun bir gereksinmesi karşılanmakta hem de bir kültür varlığı işlevsel değeri nedeniyle kullanılarak korunmaktadır (Akpolat, 2021).

i) **Süreklilik Değeri;** kültür varlığının kullanımının sürmesi ve kendisine çağdaş toplumda bir yer bulması süreklilik değeriyle ilgilidir. Böylece yapının hem kullanılması hem korunması ile yapı günümüzün bir işlevi olarak yaşamını sürdürerek, geçmişimiz için bir gelecek olarak tanımlanan önemli bir koruma söyleminin gereği yerine gelmiş olmaktadır.

Medeniyetlerin kimliğini temsil eden bir olgu olarak görülen kültürel miras aynı zamanda bireylerin çeşitliliğini ortaya koyarak barış ve karşılıklı anlayışa yönelik politika geliştiren bir araç ve nihai olarak da ekonomik bir kalkınma kaynağı olduğu için korunmalı ve sürdürülebilirliği sağlanmalıdır.

Kültürel mirasın koruma ve kullanma dengesi gözetilerek sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde ele alınması; eşsiz miras unsurlarının tanıtılması ve tüm ülke bireylerinin bunları paylaşmaya ortak edilmesi açısından önemlidir. Bu nedenle kültürel bir varlığın miras olarak kabul görmesi için bahsi geçen unsurlara toplumun tamamının sahip çıkması gerekmektedir. Bu varlık; toplum tarafından kabul görmeli, yaşatılmalı, somut ise onarılmalı ve/veya korunmalı, somut değil ise sürekliliği sağlanmalıdır (Mourato ve Mazzanti, 2002).

Her medeniyetin kültürel mirası kendi yansıttığı unsur ve tarih dâhilinde değerlidir ve bu değer her birey ve kesimce farklı algılanıp yorumlanabilir. Bu değerin önemi de sadece uzman ve bilirkişilere değil o kültürel mirasın hitap ettiği toplumun her kesimine bağlı olmalıdır (Bakri, İbrahim, Ahmad ve Zaman, 2015). Bu nedenle kültürel mirasın toplumsal bilinç yönetiminin, kültürel miras varlık ve alanlarının sürdürülebilir bir yaklaşımla korunmasına yönelik eylem planları geliştirilmesi ile mümkün olabileceği düşünülmektedir.

Somut kültürün durağan yapısına karşın somut olmayan kültürel miras unsurlarının değişken bir yapı taşıması ise kültür varlıklarının hem çeşitliliği hem de değişim ve gelişim süreçlerinin izlenebilirliği bakımından önem taşımaktadır. Somut olmayan kültürel miraslar, ait olduğu toplumun yaşayış biçimini yansıtması nedeniyle topluma şekil veren ve kişisel kazanımlar sağlayan bir yapıda bulunduğundan yadsınamaz nitelikler taşımaktadır. UNESCO

somut olmayan kültürel mirası, artan küreselleşme karşısında kültürel çeşitliliği devam ettirirken, kültürler arası diyalogun gelişmesine ve farklı yaşam tarzlarına karşılıklı saygıyı teşvik eden önemli bir faktör olarak görmektedir. UNESCO kültürler arası etkileşimin sağlıklı bir biçimde gerçekleşmesi, farklı kültürlere yönelik hoşgörü ortamının sağlanması ve kültürel çeşitliliğin tanıtılıp korunmasının sağlanması kapsamında özellikle somut olmayan kültürel mirası oldukça önemsemektedir.

UNESCO kültürel mirasın korunması amacıyla uluslararası düzeyde anlaşma taslağının hazırlanması için Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS)'nin de desteğini alarak bir adımda bulunmuştur. Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) ve diğer birliklerin katkılarıyla söz konusu sözleşmenin son hali 1972 UNESCO Genel Konferansı'nda onaylanmıştır. Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşmenin en önemli yanı doğal ve kültürel mirasın korunması 38 konusunda tek bir belge niteliğinde oluşturulmuş olmasıdır. Sözleşmeyi kabul eden devletler, kültürel ve doğal miras alanlarının bölgesel koruma programlarına dahil edilmesi, kültürel ve doğal mirasın korunmasına yönelik bilimsel faaliyetlerde bulunma, yerel halkın mirasa katkıda bulunmasını sağlama ve dünya mirasının eğitim öğretim programlarına dahil edilerek farkındalık kazandırması gibi konularda desteklemektedir. Bununla birlikte sözleşmeye taraf olan devletler Dünya Miras Komitesine miras alanlarıyla alakalı rapor sunmaktadır. Bu raporlar uzmanlar tarafından incelenerek koruma sorunuyla alakalı durumlarda çözümler üretilmektedir. Türkiye sözleşmeye 16 Mart 1983 tarihinde taraf olmuştur (http://www.unesco.org.tr/).

Somut olmayan kültürel miras önceleri folklor olarak tanımlanırken, günümüzde tehlike içerisinde olan ‘‘yaşayan’’ geleneklerin kültürel üretiminin tekrarının sağlanması için gerekli koşulların desteklenmesiyle sürdürülebilirliği arayan gelenekler olarak algılanmaktadır. Adına ister ‘‘folklor’’, ‘‘sanat’’, ‘‘bilgi’’, ‘‘ortak bellek’’, ‘‘paylaşılan deneyim’’ isterse ‘‘somut olmayan kültürel miras’’ denilsin insanoğlu, bu terimlerde ifadesini bulan birikimini tarihin her döneminde gelecek kuşaklara aktaramamanın kaygısını duymaktadır (Oğuz, 2013).

Tarihi ve kültürel mekânları ziyaret etmek giderek daha popüler hale gelmektedir. Kültürel turizme katılan turistler; tarihi yapıları, anıtları, arkeolojik alanları, kültürel eserleri, müzeleri, mimari yerleri, sanat galerilerini ziyaret etmek ayrıca folklor, sanat ve el sanatları, tiyatro, kültürel kutlamalar ve dini festivalleri izlemek ve katılmak amacını taşımaktadır. Bu bağlamda somut veya soyut tüm kültürel miras öğeleri önemli turizm çekicilikleridir.

Turizm kültürel mirası korumada önemli bir araç durumundadır. Bunu üç şekilde; kültürel mirası koruma ve paylaşma ile ilgilenen bir topluluk oluşturarak, topluma ekonomik katkı yaratarak, sürdürülebilir turizm politikaları tasarlayarak gerçekleştirmektedir (Duncan, 2009: 2). Yerel kimliğin öne çıkarılmasını mümkün kılan turizm, büyük oranda yerel özgünlüğe dayalı olmasından dolayı kültürel çeşitliliğin korunması için bir araçtır (Uslu ve Kiper, 2006: 307). Kültürel miras değerleri turizmi renklendiren ve tamamlayan öğeler olarak ülke turizmine katkı yaparken destinasyonların özgün yanlarını da ortaya koyan önemli değerlerdir. Bu değerler yaşatıldıkça korunmakta ve varlığını sürdürebilmektedir.

2.4. Turizm ve Kültürel Miras İlişkisi

Turizmin kaynağını oluşturan doğal varlıkların yanı sıra geçmişten günümüze kadar toplumların meydana getirdiği çeşitli uygarlık ve sanat harikalarının yeryüzünde oluşumunu ve dağılışını sağlayan etkenler turizm, coğrafya ve kültürü birleştirmektedir (Emekli, 2006).

İnsanın yaşam alanı olarak seçtiği yerlerin farklılığı yaşama biçimine, kültürüne doğrudan yansımaktadır. Doğal çevrenin farklılığı kültüre yansımakta, kültür hem doğal çevreyi hem de toplumu etkilemektedir. Günümüzde insanlar eski medeniyetlerin ya da kültürlerin izlerini görmenin yanı sıra kendi kültürleri dışındaki yerel kültürlere de ilgi duymaya başlamışlardır. Doğa koşullarına bağlı kalmadan turizmi tüm yıla yaymak, turizme bir dinamizm kazandırmak, ülke kültürünü yerli ve yabancılara tanıtmak, korumak, geçmişe ve geleceğe sahip çıkmak için kültürel turizmin geliştirilmesi önemli bir avantaj sağlamaktadır (Emekli, 2006).

Turistlerin kültürel mirasa ilgileri sonucu gelişen kültürel turizm tarihsel yerlerin, müzelerin, kalıntıların, fuar ve festivallerin ziyaret edilmesi ile gelişmeye başlamıştır. Kültürel turizmin ürünleri geçmişe ve günümüze ilişkin olarak farklılaşmaktadır. Geçmiş medeniyetlere ilişkin kalıntılarla birlikte, yaşam biçimleri, gelenek, görenekler, festivaller, müzik ve eğlence türleri, el sanatları, yemek türleri ve alışkanlıkları kültürel turizmin en önemli ürünleri arasında küreselleşen dünyada giderek önem kazanmaktadır (Emekli, 2006). Sürdürülebilir turizm ihtiyacını ortaya çıkaran temel düşünce, turizmin kaynağını oluşturan çevresel ve kültürel değerlerin uzun dönemde bozulmadan ya da ortaya çıkabilecek olumsuz etkileri en aza indirecek şekilde kullanılmasını sağlamaktır. Bu noktada kültür mirası kaynakları veya değerleri ile turizm arasındaki ilişki dinamiktir ve sürdürülebilir olmalıdır.

Turizm genellikle sanayileşmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru gerçekleştiğinden gelişmiş toplumların değerlerini, kültürlerini, davranış kalıplarını ve

örgütsel yapılarını gelişmekte olan toplumlara yayarak evrensel boyuta taşımaktadır (Alaeddinoğlu 2007).

Turizm, ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel faktörleri etkilemesi açısından çok boyutludur. Turist ile ev sahibi arasında bir etkileşim yaratır. Bu etkileşimin sağlıklı ve verimli geçmesi fiziki çevre ile yöre insanının sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan turizme aktif olarak katılmasıyla gerçekleşebilir (Alaeddinoğlu 2007:4; Avcıkurt 2007:85; Olalı 1981).

Turizm ve kültürel miras yadsınamayacak ölçüde ülke kalkınmasına katkıda bulunan ve ekonomik değer yaratan unsurlardır. Ülkemizin konumu, içerdiği doğal ve kültürel değerlerin zenginliği ve çeşitliliği düşünüldüğünde, bu iki sözcük arasındaki ilişkilerin sorunsuz olması, birbirini desteklemesi beklenir. Oysa bu ilişkiler incelendiğinde ortaya çıkan durumun beklendiği kadar olumlu olmadığı ortaya çıkmaktadır (Akpolat, 2021). Miras turizmi kaynakları oldukça çeşitlidir. Ancak bilinçsiz uygulamalarla maalesef zaman içerisinde kayıplara uğramaktadır. Bu kayıpları önlemek kaynakların korunması ve sürdürülebilir olmasına bağlıdır.

Konu mevcut mevzuat açısından incelendiğinde, 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası'nın 4957 sayılı yasa ile değişik 3. Maddesinin (b) bendinde yer alan Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri, "Tarihi ve kültürel değerlerin yoğun olarak yer aldığı ve/veya turizm potansiyelinin yüksek olduğu yöreleri korumak, kullanmak, sektörel kalkınmayı ve planlı gelişimi sağlamak amacıyla değerlendirmek üzere sınırları Bakanlığın önerisi ve Bakanlar Kurulu kararıyla tespit ve ilan edilen bölgeler" olarak tanımlanmıştır.

Türkiye'nin sahip olduğu kültürel miras, miras turizmi için büyük bir potansiyel oluşturmaktadır. Türk toplumuna ait olan yerel kültür değerlerinin korunması konusunda, kültürel miras önemli bir rol oynamaktadır. Söz konusu olan bu kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılması için, özellikle tarihi çevrenin korunması, geliştirilmesi ve tarihi çevre içinde yer alan değerlerin turizm amaçlı kullanımlarının sağlanması doğrultusunda, kültürel varlıklara gerekli önemin verilmesi dikkat edilmesi gereken bir konudur.

Turizmin sürekliliği, doğal ve kültürel kaynakların korunması ve geliştirilmesi anlamına gelmektedir. Geleneksel ve özgün değerlerin korunması turizm ve sürdürülebilirlik kavramlarının ortak ilkeleri arasındadır (Ertaş, 2014). Dünya kültür mirasının önemli bir kesimine sahip olduğumuzdan, bununla övünmek kadar, buna sahip olmanın bazı sorumlulukları ve yükümlülükler getirdiğini de kabul etmemiz gerekmektedir.

2.4.1. Turizm ve Kültürel Miras Arasındaki Olumlu İlişkiler

- Turizm "kaynak yaratıcı" karakteriyle gelişmenin ayrılmaz parçasıdır,
- Geleneksel kent dokularının kentin çöküntü alanları olduğu düşünüldüğünde, turizmin bu niteliği korumaya kaynak ayıramayan yapı malik ve kullanıcılarına yeni kaynaklar yaratabilecektir,
- Turizm geleneksel yapı stoğunun yeni yaşam biçimlerine uyarlanmasında, belde sakinlerinin sosyal ve ekonomik yaşam düzeylerinin yükselmesinde bir gelişme faktörü olacaktır,
- Turizme yönelik yatırımların kısa sürede kar sağlayan niteliği, geleneksel alan ve yapıların gerektirdiği ivedi müdahalelerin gerçekleşmesinde önemli bir girdidir,
- Turizm, kentsel kalite ve bakımlı çevre gerektirir. Bu husus geleneksel yerleşmelerin korunması geliştirilmesi için ön koşul olarak kabul edildiğinden, turizm bu niteliği ile de korumanın yadsınamaz bir parçası olmaktadır,
- Turizm bozucu ve kirleten etkilerden arındırılmış bir çevrede oluşur ve gelişir. Geleneksel çevre de aynı niteliklere sahip olmak durumundadır,
- Turizm sunduğu yeni ve değişik kullanım olanakları ile ekonomik ve sosyal koşullar nedeniyle özgün kullanım sorunları olan geleneksel konut stoğunun kullanılarak korunmasında önemli rol oynayacaktır,
- Ziyaretçilerin merak, öğrenme ve yerel yaşam konusunda bilgilenme olarak tanımlanabilecek temel eğilimleri, ancak geleneksel çevre ve onun bileşeni olan geleneksel konutlarda en üst düzeyde tatmin edilebilir. Bu husus bir kültürü tanıtmanın en gerçekçi yollarından biri ve en önemlisidir.

2.4.2. Turizm ve Kültürel Miras Arasındaki Olumsuz İlişkiler

- Turizm ölçeği ve niteliği ne olursa olsun yeni yapılaşma gerektirmektedir. Türkiye'de bugüne kadar turizme mekan sağlama çabalarının büyük bir çoğunlukla yeni yapı eylemi üzerine kurulduğu bilinmektedir. Bu yaklaşımın şu sakıncalarının olacağı düşünülmelidir:
    - Alt yapının yetersizliği bu tür programı kaldırmayabilir,
    - Yeni yapılaşmanın esas alındığı ve kısa vadede kâr sağlayabilen yatırımlar, orta ve uzun vadede kullanılmaz ve kârsız bir hale dönebilir,
    - İkinci konut alanı yaratan mülkiyet değişimi, sosyal yapıyı olumsuz yönde etkileyebilir,

  - Yeni yapılaşma, kültürel ve doğal çevrede geri dönülemez ve onarılamaz tahriplere yol açabilir,
  - Belde halkının sosyal yaşamlarını hızlı gelişmeye uydurmaları zorlaşabilir,
  - Turizmin arazi fiyatlarını artırıcı etkisi, yeni yapılaşmaya, koruma aleyhine bir boyut kazandırabilir,
  - Yeni mimari, geleneksel konutlarla uyumsuz olabilir veya ölçek olarak onların algılanmasını güçleştirecek boyutlara ulaşabilir,
  - Turizmin çekici olan çevresel değerleri, kirlenme, gürültü, reklamlar vb. nedenlerle nitelik yitirebilirler,
  - Geleneksel konutların turistler için daha çekici hale getirilmesi için yapılacak (özellikle dış görünümlerinde/sokak sağlıklaştırma çerçevesinde) müdahaleler, restorasyon teknikleri bakımından yanlış ve zarar verici olabilir,
  - Özellikle kitlesel turizmin getirdiği trafik ve trafiğin gerektirdiği alt ve üst yapı, gerek fiziksel, gerekse görsel zararlarıyla olumsuz bir öğe olarak değerlendirilmelidir.

- Turizmin getirmiş olduğu yoğun kullanımlar, hem geleneksel çevre ve onun değerlerinin fiziksel bozulmasına ve yok olmasına, hem de bu değerlerin algılanamaması, yeterince izlenememesi ve "merak+bilgilenme" isteklerinin tatmin olmamasına neden olmaktadır. Sayısal çokluk kısa vadede önemli gözükse de uzun vadede yenilenemeyecek kaynakların hızla yitirilmesi sonucunu doğurmaktadır. Kültürel miras ve bu bağlamda zarar gördükleri ve yok olduklarında özgünlük, belgesel, izlenim vb. değerleriyle yenilenemeyecek kaynaklar arasındadır.
- Turistler değişik bir çevreden ve yaşam biçiminden, kültürden gelmektedir. Bu nedenle, turist ile yerli halk arasındaki iletişimin sağlıklı boyutlarda olması için önlemler alınmalıdır. Verilen hizmetlerin tamamen turiste göre şekillendirilmesi, oluşturulan değerlerin turist istekleri doğrultusunda düzenlenmesi, yerli halkın, olguya yabancılaşması, yöreye özgü sosyal ve kültürel niteliklerin yozlaşması ve hatta yitirilmesi sonucunu doğurabilir.
- Aşırı yüklenme, özellikle geleneksel konut alanlarında yetersiz olan alt yapının giderek daha yetersiz kalmasına ve hatta tümüyle hizmet vermemesine yol açabilir.
- Turizm ve kültürel miras arasındaki olumlu ve olumsuz ilişkiler, bu iki alan arasında bir denge sağlanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bir diğer deyişle

kültürel mirasın turizme yönelik olarak değerlendirilmesinde bazı kurallar oluşturulmalıdır.

2.4.3. Turizm ve Kültürel Miras Arasındaki Dengeler

Aşağıda herhangi bir yasal düzenlemede yer almamasına karşın giderek kabul gören bazı strateji belirleyici hususlar yer almaktadır.

Turizm ve koruma hassas dengelerle ilişkilendirilmesi gerekli konulardır. Her ikisi de narindir ve hataya çok duyarlıdır. Bu bağlamda, ilişkilerin tanımlanmasında şu temel girdilerden yola çıkılabilir (Akpolat, 2021):

- Turizm, koruma için yadsınamayacak temel itici güçtür,
- Turizm / koruma ilişkisindeki ana politika, koruma ve geliştirmenin esas alınması, turizmin kendisine de kaynak yaratarak, bu olgudan yararlanılması ve onun desteklenmesi olmalıdır,
- Geleneksel sivil mimarlık örneklerinin, başka bir kültür, yaşam biçimi ve gereksinmelerin ürünü olduğu, onların günümüzün çağdaş koşullarına uyarlanmalarının çok zor olduğu, bu varlıkların korunmasındaki en önemli faktörlerden bir tanesidir. Turizm burada da önemli bir girdidir. Örneğin geleneksel konutların en kolay uyarlanabildikleri çağdaş işlevler arasında, turizme yönelik kimi işlevler ön sırada bulunmaktadır,
- Ülkede hem koruma hem turizm için verilen yasal ve finansal destek ve sübvansiyonlardan iki yönlü yararlanma olanağı vardır,
- Kültürel mirasların turizme yönelik kullanımında o bölge ya da beldede hakim turizm türleri de önem taşımaktadır. Örneğin, günümüzde orta yaş ve üstü olan turistler kırsal, kültürel ve doğa turizmine daha çok önem vermektedirler. Bu turistler; eğitim ve ekonomik düzeyi yüksek, kültürlerarası etkileşime açıktır (Soykan, 2003). Kültürel turizmi tercih eden nitelikli turistleri Türkiye'ye yönlendirmek turist sayısını ve turizm gelirlerini artıracaktır. Türkiye'nin özellikle kırsal alanlarındaki kültür özelliklerini kırsal turizm anlayışıyla turiste aktarmak, günümüzde kültürleri birbirine yakınlaştıracak ve yeni turist pazarları yaratacaktır (Soykan 2003; Özgüç 2003; Soykan 1999; Uslu ve Kiper 2006).

Kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasının önemine yönelik yapılan çalışmaların ivme kazandığı son yıllarda, turizm ile ilişkilendirilen araştırma ve geliştirmelerin de arttığı gözlemlenmektedir. Öyle ki, yıl boyunca turizmi gerçekleştirme niyetinde olan örgütler için kültürel miras unsurları önemli bir araç haline gelmiştir.

Bir toplumun yaşayış biçimini, değerlerini, inançlarını yansıtan ortak mirasın bir parçası olarak kabul edilen kültür (Avcı ve Memişoğlu, 2016) bağlamında özgün değerlerce zengin olan Türkiye'nin Dünya'da kendine özgü bir yer edinerek turizmini uluslararası bir boyuta kavuşturması, gelişme ve kalkınma anlamında önemli bir yer tutmaktadır (Avcıkurt, 2007). Türkiye, sahip olduğu kültürel miras unsurları ile birlikte turizm bağlamında çekiciliği yüksek bir ülke olarak görülmekte ve sahip olduğu bu değerlerin onu birçok alan ve sektörde ayrıcalıklı kıldığı düşünülmektedir. Bilişim ve iletişim teknolojisinin de hızla geliştiği modern dünya koşullarında, tanıtım ve reklam işbirlikleri ile sahip olunan bu mirasın turizm sektöründeki katkısının artırılması mümkündür. Buna rağmen, Türkiye bu disiplinde gelişmiş olan çoğu ülkeden daha fazla doğal, tarihi ve kültürel kaynağa sahip olduğu halde, bu anlamdaki bilinçli desteği yeterince alamadığı için turizmden aslında mümkün olan geri dönütü hem maddi hem de manevi anlamda sağlayamamaktadır (Cengiz ve Kırkbir, 2007). Ancak son yıllarda turizmin önemli bir dilimine hizmet eden kültürel mirasa ilişkin alanlarda gerçekleştirilen araştırma ve geliştirme çalışmalarının artırılarak bahsi geçen kazanımlara yönelik çalışmaların odak alındığı söylenebilmektedir.

Geliştirilen çalışmalar sayesinde, kültürel miras varlıklarının olağan ve değerli getirileri ile birlikte turizmin içinde bulunduğu güneş deniz kum etiketinden sıyrılarak birçok disiplini içerisinde barındıran dinamik bir sektör haline geleceği düşünülmektedir.

2.5. Miras Turizmi

TDK (2021) miras kavramını "birine, ölen bir yakınından kalan mal mülk, para veya servet, kalıt, bırakıt, tereke", ve "bir neslin kendinden sonra gelen nesle bıraktığı şey" şeklinde tanımlamıştır. Miras, değer verdiğimiz ve gelecek nesiller için korumak istediğimiz bir dizi şey, yer ve uygulama şeklinde de tanımlanabilen geniş kapsamlı bir terimdir.

Kültür turizmi, kişilerin yeni bilgi ve deneyimler elde etmek ve kültürel farklılıkları öğrenmek amacıyla, kültürel mekanları görmek ve kültürel faaliyetlere katılmak için yer değiştirmesidir (Doğaner, 2015). Turistlerin, sürekli yaşadıkları yerlerden, farklı kültürleri tanımak, bilgi ve görgülerini arttırmak, bu sayede öğrenme ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yaptıkları seyahatler kültürel miras turizmi kapsamında değerlendirilmektedir (Özlü ve Kaleli, 2019). Kültür turizminin bir alt dalı olarak nitelendirilen miras turizminde temel motivasyon, katılımcıların miras değerlerine ilgisi ve bu seyahatlerin öğrenme amaçlı olmasıdır.

Turizm çeşitleri içinde kültür turizmi, miras turizmi, kültürel miras turizmi gibi kavramlar yer almaktadır. Bunlardan miras turizmi, doğal ve kültürel mirası içine alan geniş bir kavramdır. Yerşekli, göl, akarsu vb. doğal kaynaklara dayanan doğal miras turizmi kendi

içinde jeomorfoturizm, göl turizmi, akarsu turizmi, volkan turizmi vb. isimler almaktadır (Doğaner, 2013). Kültürel miras kaynaklarına dayanan turlar ise kültür turizmi adı altında alt gruplara ayrılır. Bunlar prehistorik turizm, arkeolojik turizm, tarihsel turizm, inanç turizmi, askerî turizm gibi alt gruplardır. Kültür turizmi ve kültürel miras turizmi birbiriyle eş anlamlıdır. Bazı yazarlar bunlar arasında, kültürel miras turizminin geçmiş kültürlere ait olduğunu, kültür turizminin çağdaş sanat, müzik veya diğer modern kültürler gibi yaşayan kültürleri içerdiği konusunda bir ayırım yaparlar. Fakat yaşayan kültürler de geçmiş kültürlerin bir sentezidir. Bu nedenle bu iki turizm çeşidi eş anlamlı olarak kullanılabilir (Doğaner, 2013).

Poria, Butler ve Airey (2001, 1047-1048), kültür turizmini, turizmin bir alt grubu olarak ele alarak; kültür kavramının geniş bir anlamı olmasından ve çok farklı unsurlar içermesinden dolayı kültür turizmini de alt gruplara ayırmaktadır. Nitekim Akoğlan-Kozak ve Bahçe (2009, 141-161), bu konuyu ele alırken kültüre dayalı turizm başlığını kullanmakta ve kültüre dayalı turizmi miras turizmi, dark turizm, etkinlik turizmi, etnik turizm ve ipek yolu turizmi gibi alt gruplara ayırmaktadır.

Alan yazında miras turizmi ile farklı tanım, görüş ve tartışmalar söz konusudur. Araştırmada, araştırma sahası olan Elmalı ilçesindeki kültür hem somut hem de soyut özellikleri ile ele alındığından ve saha geçmişin yanında günümüz kültürel miras değerleriyle de incelendiğinden miras turizmi terimi kullanılmıştır. Nasıl tanımlanırsa tanımlasın, miras turizmi, en fazla tercih edilen türlerden biridir ve pazarı giderek gelişmektedir.

Ryan (2002), miras turizmini, yerel kültür ve değerlere saygılı; entelektüel ve nitelikli bir etkinlik biçimi olarak ele almaktadır.

Modern dünyada kıyı turizmi, önemini ve tercih edilebilirliğini korusa da son yıllarda bu anlamda farklı ve yeni arayışların gündeme geldiği gözlenmektedir. Turizm için kaynak oluşturan doğal ve kültürel varlıkların dünya üzerinde farklı bölge ve yörelerde kendi özgün yapısı ile var oluşu (Emekli, 2006), kültür ve turizm kavramlarını bir araya getirmekte ve kültürel miras unsurlarının önemini bu bağlamda artırmaktadır.

Kavramsal olarak, bir neslin kendinden sonra gelen nesle bıraktığı değerler bütünü olarak tarif edilen kültürel miras (Aliağaoğlu, 2004), Avrupa Konseyi'nde; insanların sürekli değişen ve evrilen değerlerinin, inançlarının, bilgilerinin ve geleneklerinin bir ifadesi ve yansıması olan geçmişten devraldığı ve geleceğe devredeceği kaynaklar olarak tanımlanır (Council of Europe, 2005). Burada önemine vurgu yapılan konu miras unsurlarının insan hayatı gibi kıymetli ve tek olabilme özelliğidir. Bu anlamda kültürel miras, zaman kavramı ile de mecazen ilişkilendirilebilir. Öyle ki; insan hayatı ve zaman gibi, miras unsurları da kendi

zaman diliminde var olur ve bu dünyada maddi veya manevi bir iz olarak kalmaktadır. İnsanlar, bu miras varlıklarının var olduğu dönemi yeniden yaşayamaz veya ziyarette bulunamazlar. Ancak somut ve somut olmayan tüm tarihi kalıntılar, bu varlıkların ait oldukları ve/veya yaşadıkları zamanlar hakkında elde edilen bilgileri yorumlama ve anlama imkânı sunar. Böylelikle bu varlıkların bugüne kadar uzanan kalıntıları ve hikâyeleri, turizmde git gide önemini artıran bir disiplinin var olmasını da sağlamıştır.

Kültür, çeşitli sembollerle nesilden nesile aktarılan, insan gruplarının ayırt edici özelliklerini içeren, açık veya gizli şablonları kapsayan bir kavramdır. Kültürün temelinde geleneksel fikirler ve onlara bağlı değerler yatmaktadır. Miras ise bir nesilden diğerine geçen her türlü kaynağı ifade etmektedir. Bu kaynakların kullanımı miras turizmini oluşturmaktadır.

Türkiye, sahip olduğu tarihi ve coğrafi değerlerle hem kültürel hem de turizm bağlamında avantajlı bir ülke konumundadır. Kültürel kaynak zenginliği, iklim koşulları, alternatif turizm ürünlerine elverişlilik, yaratıcı ve güçlü bir turizm endüstri potansiyeli, misafirperver yaklaşım ve geniş gastronomi kültürü gibi etmenler Türk turizminin güçlü yönleri arasında sayılabilecek olup bu kazanımlar bütünü, geliştirilmeye ve harekete geçirilmeye uygun bir alt yapıya sahiptir (Emekli, 2006).

Miras turizmi, insanların kültür seviyesini artırmak yeni bilgi ve deneyim kazanmak, kültürel farklılıkları öğrenmek amacıyla kültürel mekânları görmek ve kültürel faaliyetlere katılmak için yer değiştirmesidir. Miras turizmi insanların kültürel ihtiyaçlarını karşılamak için yaşadıkları yerlerden kültürel cazibesi olan yerlere gitmesi olarak da tanımlanabilir. Tarihsel gelişim sürecinde kültürel miras genellikle insan ile ilişkilendirilmiştir. İnsanların benliklerine ait kültürel objeleri yansıtması, inançlarına uygun olarak yapılar inşa etmesi, sanatsal yönlerini ortaya çıkarması ve geleneklerini devam ettirme arzuları sonucu ritüeller oluşmuştur (Harkin, 1995:652). Bu ritüeller, insan yaşamındaki tarihi kesintileri kültürel miras aracılığıyla günümüzde yaşatmaktadır. Bu miras zaman ve mekân içerisinde şekillenerek sürdürülmektedir (Kurtar ve Somuncu, 2013:36).

Genellikle kültür turizminin görüş alanı altında incelenen miras turizmi, turizmin en önemli ve yaygın türlerinden biri olup, çok eski turizm şekilleri arasında yer almaktadır (Dallen ve Boyd, 2006:1). Genel olarak şehirler ve özellikle de miras kentleri, yıllık turistlerin büyük çoğunluğuna ev sahipliği yapmaktadır. Birtakım araştırmacılar, miras turizmi segmentinin diğerlerinden daha iyi bir büyüme sunduğunu ve sanat kentlerinde ziyaretçi sayısının genel büyüme rakamlarından beklenenden daha fazla olduğunu ortaya koymuştur (Yang vd, 2010:829). Kültürel miras turizmi (veya sadece miras turizmi), turizmin bulunduğu yerin kültürel mirasına yönelik turizme dâhildir. Doğal miras ise, bitki örtüsü ve fauna da

dahil olmak üzere, kırsal alanı ve doğal çevreyi kapsayan, biyoçeşitlilik açısından bilimsel olarak bilinen doğal nesnelerin ve maddi olmayan özelliklerin, jeolojik ve yeryüzünün (coğrafi çeşitlilik) mirasıdır (Nataraja, 2016).

Miras turizminin iki yaklaşımı bulunmaktadır. Birinci yaklaşım, kültürel mirasın çekicilikler açısından ele alınmasıdır. Bu şekilde turisti harekete geçiren çekicilikler ve olaylar, bunların mekânsal dağılımı, konumunu etkileyen nedenler, tarih süreci içinde mekânsal olarak nelerden etkilendiği gibi konular ele alınır. İkinci yaklaşım ise konunun turist açısından ele alınmasıdır. Hangi insanların kültürel çekiciliğe katılmak için hareket ettiğini, niçin kültürel turizme katıldığını, nasıl katıldığını ele alır.

Miras turizmi, yoğun olarak mekânla ilgilidir. Çünkü bu turizm çeşidinde başlıca çekicilik yapılardır. Bunlar da mekâna bağlıdır. Yapılar taşınamaz, kopyası yapılamaz. Mekâna bağlı olmak ve özgün olmak, insanları bunu yerinde görmek için harekete geçirir. Turizmi ortaya çıkaran da bu yer değiştirme hareketidir (Doğaner, 2013).

Miras turizmi, bir toplumun geçmişine ait soyut ve somut tüm değerlerine sahip çıkılmasıyla ilgili bir kültür hareketi sonunda son yıllarda ortaya çıkan bir turizm akımı ve ünlenen bir turist etkinliği" şeklinde tanımlanmaktadır (Kozak, vd., 2015: 39-40). Miras turizminin alanını miras özelliği taşıyan dini ve tarihi yerler, varlıklar ve olaylar oluşturmaktadır. Her ne kadar kültür turizminin bir alt boyutu olarak ele alınsa da aynı zamanda yaşayan kültürleri de bünyesinde barındırması sebebiyle kapsamı farklılık göstermektedir. Bir diğer fark ise doğal miras unsurlarını da içermesidir (Doğaner, 2003: 1). Miras turizmi sit alanlarının ve anıtların restorasyonunu teşvik ederken aynı zamanda gelenekleri canlandıran bir yapıya sahiptir. Görsel ve performans sanatlarını, özel yaşam biçimlerini, değerler, olaylar ve gelenekleri kapsayan kültürel odaklı bir seyahat olarak görülmektedir.

Kültüre ait tüm maddi olmayan tezahürlerden oluşan somut olmayan kültürel miras, insanlığın yaşayan mirasının yanı sıra kültürel çeşitliliğin en önemli aracıdır (Lenzerini, 2011: 101). Somut kültürel miras turistler için belirgin odak noktaları sunarken sadece fiziksel varlıklar aracılığıyla arzu edilen bir deneyim sağlayabilmektedir. Somut olmayan kültürel mirasa erişim turist ve destinasyon arasında daha karmaşık bir etkileşimi gerektirmektedir. Bir anlamda somut kültürel miras unsurları turistleri cezbedebilecek bir işleve sahiptir. Yani somut kültürel miras bağımsız bir çekicilik olarak görülebilir. Oysaki büyük kültürel olayların haricindeki bir soyut mirasın kurulması ve bir turizm ürününe dönüşebilmesi için büyük çaba göstermek gerekmektedir (Carlsen, 2008: 3). Farklı bir bakış açısıyla ele alındığında somut olmayan kaynakların üretim maliyetlerini aşağıya çektiği ve destinasyonun esnekliğini

arttırdığı bilinmektedir (Richards ve Wilson, 2006: 1216). Somut olmayan kültürel miras turizminde büyük ve esnek olmayan yapılar yerine yerel halkın yaratıcı ve sosyal sermayesine yatırım yapmak için uğraş verilmektedir. Bu durum yerel halkın aktif turizm üreticisi haline gelmesine ve turizmden daha fazla pay çıkarma potansiyeline sahip olmasına imkân tanımaktadır (Richards ve Wilson, 2006: 1216).

Çok geniş kapsamlı olan kültürel turizmin gelişen bir parçası olan miras turizmi, geniş kapsamlı oluş bakımından kültürel turizmle aynı özelliklere sahiptir. "Yeryüzü üzerindeki en büyük gösteri olarak tanımlanan turizmin hayat kaynağı mirastır" (Boniface ve Fowler, 1993: XI). Miras sözlük karşılığı olarak bir neslin kendinden sonra gelen nesle bıraktığı şeyler olarak tarif edilmektedir (Türk Dil Kurumu, 1988: 1029). Miras turizminin birçok tanımı yapılmıştır. Miras turizmi bir nesilden diğerine geçen her türlü kaynağın kullanımını ifade etmektedir. Buna göre halen kullanılmakta olan birçok kolaylık (gazino, eğlence parkı vb.) potansiyel miras turizmi kaynağıdır (Özgüç, 1998: 160). Başka bir tanımda miras turizmi "odak noktası miras kalan şeyler olan turizm şekli olarak tarif edilmektedir. Miras kalan şeyler de tarihi binalardan, sanat çalışmalarına ve güzel manzaraya kadar değişen anlamlar ihtiva etmektedir" (Yale, 1991: 21). "Miras geçmişin bugünkü kullanımı olarak ele alınırsa, miras turizmi geçmişin turizm için kullanımını ifade etmektedir" (Light, 2000b: 160). Confer ve Kerstetter'den naklen Printice'ye (1993) göre miras turizmi "geçmişi ve bugünü birbirine bağlayan bir şeyin araştırılmasıdır" (Confer, Kersteter, 2000: 38-57). Naula'ya göre miras turizmi "tarih ile coğrafyanın birleştiği yerdir" (Naula, 1996: 551). Paria ve diğerleri konuya farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. Araştırmacılar miras turizmini, spesifik bir sahanın miras değerlerinin dışında, turistlerin algılama ve motivasyonlarına dayandırmaktadırlar. Dolayısıyla miras turizminde asıl olan, turistlerin miras değerlerini kendi miraslarının bir parçası olarak algılamalarıdır. Sadece miras kalan değerlerin nitelikleri düşünüldüğünde, gerçekleştirilen turizm faaliyetleri, turizmin bir alt dalı olan tarihi turizmden başka bir şey değildir (Paria vd., 2001:1047-1049).

Tanımlamalardan yola çıkarak kültürel miras turizminin geçmişi değerlere sahip olduğunu ve bugünü kapsadığını söylemek mümkündür. Miras turizmi potansiyelinin bulunduğu turistik destinasyonlara güçlü ekonomik katkılar sağlamaktadır. Bölgenin sosyal yaşamına da geliştirici yönleriyle yarar sağladığı gözlemlenmektedir (Barrere, 2015:1). Ayrıca ziyaretçilerin bu alanları tanıması, kabullenmesi ve gelecek kuşaklara aktarma niyetlerinin oluşması sürdürülebilir turizm açısından fayda sağlayacaktır (Somuncu ve Yiğit, 2009:386).

Günümüzde geçmişe ait değerlerin bu kadar ilgi çekmesi, birden fazla faktörün etkisi altında gelişim göstermiştir. Bunlardan ilki, nostalji güdüsüdür. "Geçmişi koruma güdüsü, insanın kendisini koruması ile ilgili güdüsünün bir parçasıdır. Geçmişi bilmeden gelecekte nereye ulaşabileceğimizi anlamak bu açıdan güçlük taşımaktadır. Geçmiş, bireysel ve kollektif kimliğin zeminini oluşturmakta, geçmişe ait nesneler de kültürel semboller olarak birer anlam kaynağı olmaları açısından önem taşımaktadır. Geçmişten günümüze süregelen süreç, rastlantılara bağlı bir karmaşanın içinden bir süreklilik duygusunun ortaya çıkmasını sağlar. Bu sırada değişim kaçınılmaz bir sonuç olarak karşımıza çıkacaktır. Bu da istikrarlı bir anlam sisteminin hem yeniliklerin hem de bozulmaların üstesinden gelmesini sağlamaktadır. Nostalji güdüsü, krizlere uyum sağlamanın önemli bir aracı olarak dikkati çekmekte, toplumsal bir yumuşatıcı rolü üstlenmekte ve güvenin zayıfladığı ya da tehdit altına girdiği bir durumda ulusal kimliği güçlendirmektedir" (Hewison, aktaran Harvey, 1997:107). Geçmişe ilgiyi arttıran bir diğer faktör de turizm olgusunda daha belirgin bir şekilde varlığını hissettiren globalleşmedir. İnsan hayatı küreselleşmeden etkilendikçe yerel mekanların kültür ve tarihlerinin önemi daha da artmıştır. Bu önem, yerel değerlerin korunması fikrini ortaya çıkarmış, aynı zamanda miras turizmi olgusunun gelişimine katkıda bulunmuştur.

Küreselleşmenin kültürü homojen yapması yerel kültürleri daha önemli duruma getirmiştir. Bu da miras turizmine ilginin bir nedenidir. Miras turizmi küreselleşmeden etkilenmektedir. Bu etkileşimde kültürlerin medya yoluyla tanıtımı kültürel miras turizmine ilgiyi artırmakla beraber, küreselleşme yerel kültürlerin sınırlarının evrensel kültür içinde kaybolmasına neden olabilmektedir. Ayrıca küreselleşme özellikle sanayiinin ilk gelişim alanlarında sanayiinin gerilemesine etki etmiştir. Sonuçta sanayileşmeye ait yapılar ve kalıntılar, sanayi alanları, binalar miras turizmi açısından görülmeye değer alanlar haline gelmiştir.

Miras turizminin ortaya çıkış nedenlerinden biri de toplumda meydana gelen sosyal değişimdir (Williams, 1998:185). Bu değişime bağlı olarak, Batılı ülkelerde modern turist tipi (post-mass) veya "yeni orta sınıf" (new middle class) diye adlandırılan bir kavram ortaya çıkmıştır. Bu sınıfın ortaya çıkışı, sosyal sınıfların kendilerini diğer sosyal sınıflardan eğitim, meslek ve tüketim açısından farklı kılma isteklerinin bir sonucudur. Başka bir anlatımla "yeni orta sınıfın" Amerikan psikolog Maslow'un güdüler sıralamasında, kendini gerçekleme güdüsü ile ilgili olduğu söylenebilir. Maslow güdüler sıralamasını beş farklı gruba ayırmıştır. Buna göre kendini gerçekleme güdüsü, yaşam ihtiyaçları, güvenlik ihtiyaçları, bağlanma ve sevgi ihtiyaçları ve benlik ihtiyaçlarından sonra en son ihtiyaçtır. Her ihtiyacın etkili olması ancak kendisinden sonra gelen ihtiyacın karşılanması ile mümkündür. Daha alt düzeydeki

güdünün karşılanması doyuma yol açarken, kendini gerçekleşme güdüsü ortadan kaybolmayan bir ihtiyaçtır. Birey bu güdüsünü nedenli çok doyurursa, bu yöndeki davranış ve istekleri de o oranda artacaktır (Doğan, 1987: 17-18). Bu şekilde ortaya çıkan farklı davranış ve istekler turizm tüketimini de etkilemiştir (Richards, 1996:266). Başka bir deyişle miras turizmi, yeni ortaya çıkan bu sınıfı diğer sosyal sınıflardan farklı kılmaktadır. Böylece modern ve postmodern turist tipi gelişim göstermiştir.

Modern turist tipi "eski turizm" (old tourism) anlayışını nitelendirmekte iken, postmodern turist tipi "yeni turizm" (new tourism) anlayışının gelişimine neden olmuştur. Eski turizm anlayışında kitlesel tüketim (fordist kitlesel tüketim) ağırlıklı iken, yeni turizmde post fordist tüketim önem kazanmıştır. Kitlesel tüketimde üretici önemli yere sahip olup, üretilenler ise birbirine benzemektedir. Oysa post fordist tüketim anlayışında üreticiden çok tüketici istekleri ön plana çıkmış, üretilenler farklılaşmış ve çeşitlenmiştir (Urry, 1990:14, Shaw ve Williams, 1994:174-197). Bu turizm türünde öğrenme ve keşfetmeye ait duygular esas motivasyon kaynağını oluşturmaktadır (Light, 2000b: 160). Bu nedenlerle turizmde sıradanlıktan uzaklaşma ve kendini kültürel açıdan zenginleştirmeye doğru bir eğilim ortaya çıkmıştır (McCain ve Ray, 2003:714).

Miras turizminin dağılım alanları; çekicilikler ve olaylar olarak ikiye ayrılmaktadır. Çekiciliklerin başında anıtlar gelir, bunlar arasında arakeolojik sitler, kale, köprü, saray gibi tarihî yapılar, dini yapılar, askerî yapılar, tarihî evler yer almaktadır. Diğer çekicilikler müzeler, tarihî yollar, arkeoloji gibi tematik parklardır. Miras turizmi içinde olaylar ise festivaller ve sergilerdir. Çekicilikler turizmin temelini oluşturmaktadır. Bunlar olmadıkça turistin belirli yerlere gitmesi için motive olması güçtür (Rabinson, 1976:40). Turizmin arz kaynakları veya temel unsurları olarak da tanımlanan çekicilikler (Özgüç, 1998:46) miras turizmi için de geçerlilik taşımaktadır. Miras turizmi birden çok çekiciliğe sahiptir. Aynı zamanda miras turizminin her bir türü kendine has çekicilik taşımaktadır. Genellikle miras turizmi ile ilgili çekicilikler, birçok araştırmacı tarafından farklı şekillerde ele alınmıştır. Bu araştırmacılardan biri de Printice' dir. Printice, miras turizmi çekicilikleri tipolojisinde (1994) konuyu dokuz alt başlık altında değerlendirmiştir:

- Doğal tarih ve ilmi çekicilikler: Doğal koruma alanları ve patikaları, hayvanat bahçeleri, akvaryumlar, yabani hayat ve soyu tükenmekte olan tür parkları, teknoloji merkezleri, bilimsel müzeler, jeomorfolojik ve jeolojik öneme sahip alanlar (mağara, boğaz, diklik ve şelaleler).

- Tarımsal ve endüstriyel çekicilikler: Çiftlikler, tarım müzeleri, çeşitli maden ocakları, maden çıkarım alanları, fabrikalar, bira fabrikaları, damıtma binaları ve endüstriyel müzeler.
- Ulaşım çekicilikleri: Ulaşım müzeleri, mevcut buhar demiryolları, kanal ve rıhtımlar, korumaya alınmış gemiler, hava ulaşım araçlarıyla ilgili sergiler.
- Sosyo-kültürel çekicilikler: Tarihi yerler, kırsal ve endüstriyel yaşam müzeleri, giyimkuşam müzeleri.
- Bina edilmiş çekicilikler: Köşk, konaklar, dini binalar (katedral, kilise ve tapınaklar, cami ve medreseler).
- Askeri çekicilikler: Kaleler, savaş alanları, deniz kuvvetlerine ait limanlar ve askeri müzeler.
- Manzara çekicilikleri: Tarihi şehir ve köy görünümü, miras kıyılar ve denizsel görünümler.
- Artistik çekicilikler: Galeri, tiyatro, konser salonları, konserler ve sanat festivalleri.
- Tarihi kişilerle ilgili çekicilikler: Yazar, sanatçı, besteci, siyaset adamı, askeri lider ve popüler kültür liderlerinin evleri ve çalışma yerleri (Williams, 1998: 183) olarak sıralanabilir.

Timothy miras turizmi çekiciliklerini başka bir açıdan ele almaktadır. Yazara göre ortak miras dünya, ulusal, yerel ve kişisel turizm deneyimleri kazandırabilmektedir. Buna göre dünya, ulusal, yerel ve kişisel miras turizmi çekiciliklerinden söz edilebilir. Ancak bunlar arasında sınırın kesin olmadığı açıktır. Çünkü bir kişi tarafından dünya miras turizmi çekiciliği olarak kabul edilen bir çekicilik, başka bir kişi tarafından kişisel bir çekicilik olarak kabul edilebilir (Timothy, 1997: 752).

Doğaner konuyu coğrafi miras açısından ele almaktadır; "coğrafi miras ne sadece doğal ne de kültürel mirastır; insanın olduğu her yerde korunmaya değer her doğa parçasını içerir. Bu mekana miras karakteri kazandıran doğa ve kültürün zaman süreci içinde karşılıklı etkileşimidir." Coğrafi mirası fiziki ve kültürel coğrafi miras olarak ele almak gerekir. Bunların her biri farklı alt dallara sahiptir. Örnek olarak jeomorfolojik miras kavramı, kıyı mirası (falez, plaj, kıyı oku, tombolo, kıyı kumulu, ria, kıyı kordonu, delta), karstik miras (mağara, obruk, düden, traverten terasları) ve volkanik mirası (piroklastik koniler, kaldera, maar) kapsamaktadır. Yine suyla ilgili miras kaynakları mevcut olduğu gibi biyotik miras kaynakları da vardır. Kültürel coğrafi miras ile ilgili olarak miras kentler, miras kasabalar, miras köyler, endüstriyel miras, sualtı kültürel mirası, miras savaş alanı, miras yollar gibi kavramlar tanımlamak ve bunların sayısını artırmak mümkündür (Doğaner, 2003: 3).

Kültür mirası, soyut ve somut unsurları ile birlikte ulusal miras olarak önceki nesillerden alınmaktadır. Bir kültürün, geleneksel üretim metotları, yaşam tarzı, gelenekler veya ibadet biçimleri gibi soyut veya mimari, arkeolojik alanlar, el sanatları, giysiler ve yemekler gibi somut unsurları, yaratıcıları hakkında bilgi verir. Hepsi bir bütün olarak, ait olduğu toplumun geçmiş ve şu an yaşayan nesillerinin özelliklerini anlatmaktadır. Miras turizminin temelleri Tablo 2.3'te özetlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 2.3 Miras Turizminin Temelleri

Boyut	Kategorileri
Sanatsal, tarihi yerler ve sit alanları	**Anıtlar**; Şehrin sembolleri, katedraller, kiliseler, külliyeler, camiler, saray-meydan- çeşme gibi kamusal alanlar **Müzeler**; Kültürel ve tarihi eserlerin sergilendiği müzeler ve sanat galerileri **Kültürel Sergiler**; yılın değişik dönemlerinde farklı yerlerde tekrarlanabilen sergiler **Dünya Kültür Mirasları**; Efes vb gibi
Kültürel ilgiye yönelik insan faaliyetleri	**Popüler ve dini kutlamalar**; Faşingler veya Ganj nehrinde yıkanmak vb **Müzik, sinema, tiyatro, dans**; Rock ve Coke festivali, Cannes Sinema Festivali, Flâmenko gibi **El sanatları ve popüler mimari**; kilim, halı dokumacılığı, lületaşı veya Harran evleri gibi **Geleneksel mutfak**; Türk mutfağı, Antep mutfağı, Uzakdoğu mutfağı gibi **Kültürel Rotalar**; İpek yolu vb
Ekn. etkinlikler	**Endüstri ve Madencilik mirası**; eski fabrikalar, limanlar veya madenocakları **Geleneksel üretim yöntemleri**; çiftlik, tarım ve kaybolmaya yüz tutmuş el sanatlarının yeniden canlanması **Ticari Fuarlar**; Münih Oto Fuarı vb.
Doğal güzellikler	**Doğal Parklar;** Milli parklar (Spil Dağı Milli Parkı, Atatürk Orman Çiftliği, Temalı parklar (Miniatürk, Disneyland vb.), Arkeolojik alanlar

Kaynak: Fernandez, A.G. vd., 2007

Miras turizminin en önemli özelliği bütün yıla yayılabilmesidir. Turizmin yoğun olduğu yaz sezonu dışında da yapılabilmektedir. Miras turizmi tarihî kentlerin ekonomisini canlandırmak için fırsatlar sunan büyük bir pazardır ve diğer turizm tiplerinden daha fazla yatırım istemektedir. Özellikle prehistorik, arkeolojik, tarihsel mekânların turizm için düzenlenmesi büyük emek ve finans gerektirmektedir.

Çoğunlukla miras alanları koruma çabalarının ve turizmin ilgi odağıdır. Miras kavramı kültürel ve doğal miras olmak üzere iki gruba ayrılmakta (Carlsen, vd., 2008). Ve bu iki grup arasındaki ilişkinin artan bir şekilde tanınması söz konusudur. Kültürel miras belirli bir toplumda hem bir referans noktası hem de kimlik olarak değer taşımaktadır. Aynı zamanda miras turizmi vasıtasıyla potansiyel bir gelir kaynağıdır. Dolayısıyla kültürel miras hem toplum için sahip olduğu değer hem de potansiyel bir turizm aracı olması sebebiyle önemlidir. Miras turizmi, toplum için kültürel mirasın önemi hakkında farkındalık yaratırken gelir elde etme fırsatı da sunmaktadır. Başarılı bir kültürel mirasın yönetimi için korunma hedeflerine ulaşılmasının sağlanmasının bir gereklilik olduğu göz önüne alınması gereken bir durumdur (Carlsen, vd., 2008).

Doğa koşullarına bağlı kalmadan turizmi tüm yıla yaymak, turizme bir dinamizm ve süreklilik kazandırmak, ülke kültürünü yerli ve yabancı turistlere tanıtmak, sürdürülebilirlik

bağlamında miras unsurlarını korumak ve geleceğe sahip olduğu özgün değerlerle birlikte aktarmak için kültürel miras varlıklarının yaşatılarak sahip çıkılması gerekmektedir (Bişkin ve Adabalı, 2018). Kültür turizminde oldukça önemli bir yere sahip olan kültürel miras unsurları, sürdürülebilirlik ilke ve politikaları ile geliştirilir ve koruma bilinci sağlanırsa, yerel ve kültürel değerlerin küreselleşme karşısında yok olması veya zarar görmesi engellenebilecektir (Uygur Meydan ve Baykan, 2007).

Günümüzde maddi ve manevi değerlerden oluşan kültür mirası üzerindeki çalışmalar ve koruma yönündeki antlaşmalar-sözleşmeler giderek önem kazanmaktadır. Kültür ve tabiat varlıklarından, tarihi, arkeolojik, kentsel ve doğal sitler, anıt, ören yeri, höyük, tümülüs, külliye, cami, kilise gibi maddesel kültür kalıntıları kültürel mirası oluşturan unsurlardır ve bu unsurlar yasalarda korunması gereken yerler olarak belirtilmektedir (Doğaner, 2003, 2). Ayrıca, soyut yada manevi kültür değerleri olarak ele alınan gelenek görenekler, folklorik değerler, dini inanış ve ibadetler, müzik, dans, yeme-içme alışkanlıkları da kültürü oluşturan diğer öğeler arasında bulunmakta ve miras turizmini tamamlayan unsurlar olarak ilgi çekmektedir. Turistlerin kültürel mirasa ilgileri sonucu gelişen miras turizmi tarihsel yerlerin, müzelerin, kalıntıların, fuar ve festivallerin ziyaret edilmesi ile gelişmeye başlamıştır. Miras turizmin ürünleri geçmişe ve günümüze ilişkin olarak farklılaşmaktadır. Geçmiş medeniyetlere ilişkin kalıntılarla birlikte, yaşam biçimleri, gelenek, görenekler, festivaller, müzik ve eğlence türleri, el sanatları, yemek türleri ve alışkanlıkları kültürel turizmin en önemli ürünleri arasında küreselleşen dünyada giderek önem kazanmaktadır. Ancak her kültürel ürün, müze ya da tarihi bir alan belirgin bir turizm çekiciliği yaratmayabilir. Kültürel çekiciliği turistik ürün haline getirmek, imaj ve marka yaratmak planlama ve tanıtım çalışmalarını gerektirmektedir.

Dünya genelinde kültürel miras araştırmalarını en genel anlamıyla UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) gerçekleştirmektedir. Bu örgütün 1972 yılında kabul ettiği Dünya Doğal ve Kültürel Mirasın Korunmasına Dair Sözleşmeye bağlı olarak oluşturulan Dünya Kültürel ve Doğal Miras Listesinde 2021 yılı verilerine göre Dünya genelinde 1154 kültürel miras alanı yer almaktadır. Bunlardan 897'si kültürel, 218'i doğal ve 39'u karma (doğal ve kültürel) miraslardır (UNESCO, 2021).

2.5.1. Miras Turizmi Çeşitleri

Miras turizmi, kendi arasında alt başlıklara ayrılabilecek niteliktedir. İlgi alanı çok geniş olan miras turizmi tematik olarak alt gruplara ayrılmaktadır. Tarihsel yerleşme ve tarihsel yapılar açısından kronolojik olarak prehistorik turizm, neolitik turizm, arkeolojik

turizm, tarihsel turizm miras turizminin alt gruplarıdır. Kültürün önemli bir öğesi olan inanç ve dinle ilgili yapılar, ritueller inanç turizmi adı altında kültürel miras turizminin içinde yer almaktadır. Siyaset, kültür turizminin içinde askerî turizm olarak yer almaktadır. Miras turizminin başlıca çeşitleri arasında keder turizmi (dark veya thanatourism), endüstriyel miras turizmi, edebi miras turizmi, soy-sop araştırma turizmi (legacy tourism), sıla turizmi sayılabilir. Bunlara ve diğer miras turizmi çeşitlerine aşağıda yer verilmiştir.

(Planlamada**;** kültür kavramının çok geniş olması nedeniyle turist, genel bir adlandırmayla miras turizmi turunda hangi konuya odaklanacağını bilemez ve turun sonunda belirli bir konuda yeni bilgi kazanmadan döner. Bu nedenle miras turizmi, alt tiplerine ayrılarak turiste sunulmalıdır)

2.5.1.1. Keder Turizmi

Miras turizm çeşitleri sahip olduğu farklı çekiciliklere bağlı olarak, kültürel miras turizminin değişik çeşitleri belirmiştir. Bunlar arasında en yaygın olanı keder turizmidir. Bu nedenle bu alt dal kendi arasında birtakım alt dallara ayrılmıştır. Keder turizmi (dark tourism, thanatourism, black tourism, black spot) ölüm, felâket ve yokluk ile ilgili turizm şekli olarak 1990'lı yıllarda, Lennon ve Foley tarafından geliştirilmiştir. Terim yakın veya uzak geçmişte meydana gelen ölüm ve üzüntünün turizm maksadıyla tüketilmesi anlamına gelmektedir. Keder turizmi kimliğini postmodernlikte bulmaktadır. Postmodernlik gelişen teknoloji sayesinde zaman ve mekân arasında yakınlaşma, modernliğe duyulan endişe ve eğitime verilen önem gibi başlıca özelliklere sahiptir. I. Dünya Savaşı, modern teknolojiyi ve bu teknolojinin insanlık açısından dehşet verici sonuçlarını açıkça ifade etmektedir. Postmodernlikte eğitimsel elemanlar farklı şekillerde üretilmekte (müzeler gibi) ve bu elemanlar turizm yoluyla ticari amaç için kullanılabilmektedir. Geçmişte meydana gelen birçok savaş veya keder alanı mevcuttur. Bu olay ve alanların ölüm turizmine dahil edilmesi, onların ancak eğitici olmaları, farklı olarak üretilmeleri ve ticari olarak kullanılmaları ile mümkün görünmektedir. Yine keder turizminde zamansal mesafenin yakın olması zorunlu görülmektedir. Yani olayların yaşayan insanların hatırlama mesafesinde olması ve modernlik ve onun sonuçları için kuşku ve endişe verici olması gerekmektedir. Bu bağlamda eski veya orta çağda yaşanmış bir olay keder turizmi kapsamında ele alınmamaktadır. Bu konuda başlangıç tarihi Titanik gemisinin battığı yıl olan 1912 yılı olarak kabul edilmektedir (Lennon ve Foley: 2000: 11-12).

Keder alanlarının turizm bakımından önemi, onların kötü ününe, ölümlerin acımasızca gerçekleştirilmesine, tarihi rejimin adaletsizliğine veya bu rejimden etkilenenlerin ünü ve

sempatizanlarının mevcut olup olmamasına bağlı olarak artış göstermektedir (Tunbridge ve Ashworth, 1996: 104-105). Bunlara aynı alanların, ülkelerin var oluşundaki önemleri, bu alanlarda hayatını kaybedenlerin sayısı ve kahramanlıkları eklenmektedir. Seaton'a göre keder turizmi "sembolik veya gerçek ölüm alanlarına seyahati" ifade etmektedir (Seaton, 1999: 131). Yazar tarafından geliştirilen keder turizmi tipolojisi beş ana başlık altında toplanmaktadır. Ölüm anını (veya çok yakın bir zamanı) seyretmek için yapılan seyahatler bu tipolojinin ilk elemanıdır. Roma zamanında gladyatörlerin ölüm kavgalarını veya suçluların halk huzurunda asılmasını seyretmek bu türe dahil edilmektedir (Seaton, 1999: 131). Bu türe bir başka örnek daha çok Amerikan filmlerinde görülen, suçluların elektrikli sandalyede cezalandırılması olayı verilebilir. Oluş zamanından sonra kitlesel veya bireysel ölüm alanlarına seyahat bir başka çeşit olarak ortaya çıkmaktadır. Bu grup seyahat en yaygın olanıdır ve çeşitli şekillerde ortaya çıkmakta; farklı şekilde adlandırılmaktadır. Buna göre vahşet alanlarına seyahat (Örnek olarak Auschwitz holocaust toplama kampı (Polanya)), felâket alanlarına seyahat (Örnek olarak M.Ö. 79 yılında Pompei volkanının püskürmesiyle oluşan alan 1748'de ortaya çıkarıldıktan sonra önemli bir turizm alanı olmuştur, ünlü kişilerin ölüm alanlarına seyahat (örnek olarak Dallas'ta Kennedy'nin suikast alanı, Graceland'da Elvis Presley'in öldüğü yere seyahat) ve savaş alanlarına seyahat (Örnek olarak Waterloo, Amerikan İç savaşları ve I. ve II. Dünya savaşları vb.) gibi farklı seyahat türleri mevcuttur. Üçüncü grubu, özel ölümlerin veya ölülerin, ölüm olayının yaşandığı yerden uzak olan alanlarda sembolik kalıntılarını veya maddi kanıtlarını (ölülerin silahları veya kanlı giysi kalıntıları) görmek oluşturmaktadır. Nitekim Battista rejimine karşı koyan devrim kahramanlarının kanlı giysileri Küba Devrim Müzesinde sergilenmektedir. Dördüncü grubu ölülerin gömüldüğü alanları veya bunlara ait anıtları oluştururken, son grubu temsili ölüm anları oluşturmaktadır. Temsili ölüm alanları dini nedenlerle ortaya çıkmaktadır. Bu gruba Ester'de Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi örnek olarak verilmektedir (Seaton, 1999: 131).

Seaton'un keder turizmi çekicilikleri dikkate alındığında farklı keder turizm çeşitlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlar "Anında Ölüm Turizmi", "Sonradan Ölüm Turizmi", "Dini-Simgesel Ölüm Turizmidir". Sonradan ölüm turizmini de alt gruplara ayırmak mümkündür. Bunlar ise "Vahşet Alanları Turizmi", "Felâket Alanları Turizmi", "Savaş Alanları Turizmi" ve "Suikast ve Esrarengiz Ölüm Alanları Turizmi" şeklinde sıralanabilir. Türkiye bu konuda önemli çekiciliklere sahiptir. Dini Simgesel Ölüm Turizmi, sünni olmayan Müslümanlar için de söz konusudur. Her yıl muharrem ayının onuncu gününde Hz. Hüseyin'in ölümü Caferiler tarafından temsili olarak gerçekleştirilmektedir. Şebih adı verilen temsilde, Hz. Hüseyin'in Medine'den çıkarak Küfe şehrinde taraftarlarıyla buluşmaya

gitmesi ve 680 yılında yanındakilerle birlikte Kerbela'da katledilmesini canlandırmaktadır. Temsilde Medine'den çıkış, yolculuk ve Fırat kenarında su için yapılan savaş anlatılmakta ve bu esnada Emevi ordusunun Hz. Hüseyin'e uyguladığı şiddet ve aşağılayıcı tutum, seyircilerin katılımı ile lanetlenmektedir (Özgündüz, 2004: 88).

Ülkemizde vahşet alanları bulunmaktadır. Bu konuda hemen akla Ermeni çetelerinin 1912- 1915, 1918-1920 dönemlerinde yaptığı soykırım gelmektedir. Soykırım 1895 yılında başlamış fakat yukarıda söz edilen dönemlerde yoğunlaşmıştır. Erzurum, Kars, Ardahan ve Van çevreleri soykırım olayının gerçekleştiği başlıca alanlardır. Bütün bu katliamlar sonucu yaklaşık bir milyondan fazla Türk nüfusu hayatını kaybetmiştir. Bugün çeşitli vesilelerle yapılan kazılar (Erzurum-Yeşilyayla, Hasankale-Çiçekli, Iğdır-Obalar, Kars-Subatan) yıllar önce yapılan bu vahşeti gözler önüne sermiştir. Yörede vahşet bu nedenle Ermenilerle eş anlamlı bir kelime olarak görülmektedir (Solmaz, 2001). Ermenilerle birlikte vahşetin diğer sorumluları, Rusya, İngiltere, Fransa ve ABD gibi modern dünyanın önde gelen ülkeleridir. Kuşkusuz ülkemizde Pompei benzeri felâket yaşanmamıştır. Fakat depremler yaşanmış ve bunlar hafızalara kazınmış ve keder anıları mekanik olarak, kitap, resim, fotoğraflarla üretilmiştir. Suikast ve esrarengiz ölüm alanları turizmine ise, Abdi İpekçi, Uğur Mumcu, Ahmet Taner Kışlalı gibi isimler örnek verilebilir. Yazar ve bilim adamı olan bu kişiler her yıl ölüm alanlarında veya mezarlarında anılmaktadır. Türkiye savaş alanları turizmi için önemli çekiciliklere sahiptir. Bu durum ülkemizin jeopolitik konumundan kaynaklanmaktadır.

Ülkemiz çeşitli nedenlerle, sıcak denizlere inmek, önemli petrol sahalarına sahip olmak ve doğuya en kestirme yoldan ulaşmak gibi nedenlerle zaman zaman savaşlara sahne olmuştur. Bu savaşlardan biri de Çanakkale savaşlarıdır. 1915'de başlayan Çanakkale savaşları, kara ve deniz savaşları olarak iki dönemde gerçekleşmiş ve aynı yılın sonuna kadar devam etmiştir. Seddülbahir, Arı burnu ve Anafartalar başlıca kara savaşlarıdır. Çanakkale savaşları denilince akla Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı gelmektedir. Park Çanakkale Boğazı'nın Avrupa yakası boyunca uzanan Gelibolu yarımadası üzerinde bulunmaktadır. Gelibolu Tarihi Milli Parkının asıl kuruluş amacı kuşkusuz turizm değildir. Ancak alan dünyada eşine ender rastlanan savaş alanları turizmine örnek olabilecek tipik çekiciliklere sahiptir. Bunlar siperler, şehitlikler, mezarlıklar ve anıtlardır. Park dar alanda 500 bin askerin fiilen savaşa katıldığı nadir alanlardan biridir. Yarımadada bulunan 31 savaş mezarlığında 22 bin mezar vardır. Ancak bunların 9 bin kadarı tanımlanabilmiştir. Geriye kalan 13 bin kişi ise teşhis edilemeyen mezarlıklarda yatmakta ve kalıntıları dahi bulunamamış olan 14 bin kişi 56 ile birlikte yarımadanın uç burnundaki İngiliz, Avustralya ve Hintli anıt mezarlarında adları tek tek yazılarak anılmaktadır (Çanakkale Seramik Yayınları, 1995: 17). Alan tarihi geçmişi

nedeniyle keder turizminde, dolayısıyla da savaş alanları turizminde, önemli olan başka özelliklere de sahiptir. Bunlardan biri anı ve anımsamaktır. Vatan için kimlerin şehit olduğu, Anzakların, Yeni Zelandalıların Çanakkale'de niye bulunduklarını, niye öldükleri, bunların hepsini bir anda görebilmek adına önem taşımaktadır.

Keder turizminin bir başka özelliği ders verici niteliğe sahip oluşudur. Türk Ulusu Çanakkale savaşları sayesinde düşmanını tanımış ve düşmana kendini tanıtmıştır (Ertan, 2001: 47), Atatürk'ün "bütünüyle bir Türk Abidesi olan yarımada, günümüzün genç ve gelecek kuşaklarına barışın değerini savaşın vahşetini gösteren tarihi bir mekândır" sözü ile Çanakkale Savaşı'nın tarihi önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Yine askeri açıdan bakılırsa, tarihçiler arasında savaşın ders verici etkileri konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Gelibolu çıkarması 6 Haziran 1946 yılında gerçekleştirilen Normandiya çıkarması için de ders verici nitelikte olmuş, bu çıkarmanın yanlışları Normandiya'da tekrarlanmamıştır (Kurat, 2001: 72-77).

Başkomutanlık Tarihi Milli Parkı, Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı gibi savaş alanları turizmi açısından ülkemizin önemli alanlarından biridir. Milli Park Kocatepe ve Dumlupınar bölümleri olmak üzere iki ayrı alanda, 2873 Sayılı Milli Parklar Kanununa uygun olarak, 22. 8. 1981 Tarih ve 8/3580 Sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kurulmuştur. Milli parkların amacı doğal, kültürel ve tarihi değerleri gelecek nesillere aktarmaktır. Bu bağlamda Başkomutanlık Tarihi Milli Parkı, Ulu Önder Atatürk, silâh arkadaşları ve kahraman Mehmetçiğin, Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebelerinde elde ettikleri kesin zaferin hatıralarını gelecek nesillere aktarmak gibi bir işleve sahiptir. Savaş alanları (siperler ve diğer harp izleri), şehitlikler ve anıtlar milli parkın en önemli çekiciliklerini oluşturmaktadır. Siperler ve harp izleri özellikle Kocatepe bölümünde yoğunluk kazanmıştır. Şehitlikler, savaş alanı kültürel görünümünün önemli bir parçasıdır. (Aliağaoğlu, 2004: 200-201).

Konu keder veya üzüntü veren geçmiş olunca akla başka çekicilikler de gelmektedir. Bunlardan biri de hapishanelerdir. Dolayısıyla "Hapishane Tarihi Turizminden" söz etmek mümkündür (Strange ve Kempa, 2003: 387). Alcatraz ve Robben Adası bu konuya güzel bir örnektir. Bunların tarihi fonksiyonları dışında, ortak özellikleri bulunmamaktadır. Yine bunlar iki ülkenin farklı tarih ve modern politik görünümünü ifade etmektedirler. Her iki alanda da müzeler kurulmuştur (Strange, ve Kempa, 2003: 387-405).

Ülkemiz hapishane tarihi turizmi açısından da önemli çekiciliklere sahiptir. Bunlardan akla ilk gelenler Sultan Ahmet ve Sinop cezaevleridir. Sultan Ahmet Cezaevi, İstanbul'un erişilebilirliği dikkate alınmazsa, turizmin üç A'sından (attractions, accessibility,

accomodation) ikisine, çekicilik (attractions) ve konaklamaya (accomodation) sahip bulunmaktadır. Cezaevi Nazım Hikmetten, Aziz Nesine, Kemal Tahir'den Necip Fazıl Kısa Kürek'e kadar ülkenin ünlü yazarlarını ve siyasilerini bir zamanlar konuk olarak ağırlamıştır. Eski adı Dersaadet Cinayet Tevkifhanesi olan Sultan Ahmet Cezaevi, 1994 yılında Four Seasons Hotels & Resort şirketi ile yapılan işletme anlaşması ile 1996 yılının eylül ayında beş yıldızlı otel olarak işletmeye açılmıştır. Böylece eski bir cezaevi olması ile çekicilik özelliğine sahip olan cezaevi, otel oluşu ile de konaklama işlevine de sahip olmuştur (www. msnbc-ntv.com.tr).

Sinop cezaevi şehrin adıyla özdeşleşmiştir. Cezaevi Sinop kalesinin güneybatısında İç kalenin ortasında yer almaktadır. Uzun süre tersane ve zindan olarak kullanılan iç kale, 1887 yılında cezaevine dönüştürülmüştür. Ancak bundan çok eski tarihlerde Sinop kalesinin cezaevi olarak kullanıldığı bilinmektedir. Cezaevi çeşitli tarihlerde şehre uğrayan gezginlerin uğrak yeri olmuştur. Tarihi cezaevinin konuk listesi her dönem kabarık olmuştur. Konuklar arasında 1713'te Kırım Hanı Devlet Giraydan başlayıp, Refik Halit Karay, Mustafa Suphi, Burhan Felek ve Zekeriya Sertel'e kadar uzanmaktadır. 1996 yılında şehirde E tipi kapalı cezaevi yapılınca Sinop cezaevi ve tutukluları buraya nakledilmiştir. 1999 yılında Adalet Bakanlığından Kültür Bakanlığına devredilen ve 2000 yılında müze durumuna getirilen tarihi Sinop cezaevi, artık hapishane tarihi turizmi için hizmet etmektedir. Cezaevi bugün yirmi yıl gardiyanlık yapmış olan Pala adlı rehber tarafından gezdirilmektedir (www. sinop.adelet.gov.tr). Ülkemizde hapishane tarihi turizmi için kuşkusuz başka çekicilikler de vardır. İstanbul'da Yassıada'da bulunan cezaevi de bu konuda örnek verilebilir.

Rejimlerin düşüşü veya yıkılması bir başka keder turizm türünün ortaya çıkışına neden olmuştur. Bu da "Komünist Miras Turizmdir". Komünist miras turizmi "Eski rejim ve onun çöküşü ile ilgili mekân ve görünümlerin turizm maksadıyla tüketilmesi" (Light, 2000a: 148) olarak tarif edilmektedir. Esasen komünizmin kendisi turistik çekiciliktir. Farklı politik sistemleri görmek ve deneyime sahip olmak öteden beri insanların ilgisini çekmiştir. Bugün bu olguya, komünizmin maddi kalıntıları yani Berlin duvarı, komünist liderlere ait heykel ve anıtlar (Budapeşte Parkı gibi) ve totaliter rejimin simgesi olan halk meclisleri (Romanya'da Bucharest Halk Meclisi gibi) gibi çekicilikler de eklenmiştir (Light, 2000a: 157-176). Komünist miras turizm çekiciliklerine ülkemizde rastlanmamaktadır.

2.5.1.2. Endüstriyel Turizm

Endüstriyel miras turizmi endüstriyel anıtlar çevresinde gelişen yeni bir turizm çeşididir. Başka bir anlatımla, endüstriyel miras turizmi "erken zamanlarda endüstrileşme

süreci sonucu ortaya çıkan insan yapımı mekânlar, binalar ve manzaralar üzerine kurulu turistik faaliyetlerin gelişimi ile ilgilenen" miras turizminin bir çeşididir (Edwards, 1996: 342). 1960'lardan itibaren Avrupa'daki geleneksel endüstri bölgelerinde sanayi, gerileme süreci içine girmiştir. Avrupa'da yaşanan bu değişim, Avrupa toplumunun endüstri toplumundan hizmet toplumuna dönüşümü sonucu meydana gelmiştir. Yani insanlar zenginleştikçe, yiyecek ve sanayi ürünlerine olan taleplerinden çok, hizmet (örnek olarak turizm) sektörüne olan ihtiyaç artmıştır. Ayrıca "Yaşam Dönüşüm Modeline" (Life Cycle Model) göre ürünler standartlaştıkça, üretimin mekânsal koşulları değişmekte, üretim yüksek işçi ücretlerinin bulunduğu alanlardan düşük ücretlerin bulunduğu alanlara kaymaktadır. Böylece sanayide yaşanan gerilemenin ortaya çıkardığı duraklama, çeşitli girişimlerle ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bu girişimlerden biri yeni bir turizm çeşidi olan "Endüstriyel Miras Turizmi" veya "Endüstriyel Kültür" dür.

Endüstriyel miras turizmi erken zamanlarda gelişme gösteren endüstrileşme sürecinin ortaya çıkardığı coğrafi görünümler, bina ve insan eseri ortaya çıkan eserler üzerine faaliyetleri ifade etmektedir. Endüstriyel miras turizminin kökeni, modern sanayi devriminin doğum yeri olan, sanayinin daha erken gerileme sürecine girdiği İngiltere olmuştur. Bu tür faaliyetler 1980'li yıllarda sık olmayan bir şekilde İngiltere'de uygulanmış, 1990'lı yıllarda ise Almanya'da Ruhr Sanayi alanında uygulamanın başarılı olmasıyla birlikte giderek yaygınlaşmıştır. Bugün bu tür faaliyetler Birleşik Krallık, Almanya, Hollanda, Belçika, Avusturya, Fransa, İspanya ve İtalya gibi modern sanayinin öncü ülkelerinde yaygındır. Hatta bu maksatla 1999 yılında "Avrupa Endüstriyel Miras Güzergâhı" belirlenmiştir. Bu güzergâh Birleşik Krallıkta Ironbridge'den başlamakta, Almanya'da Ruhr kömür havzasında sona ermektedir. Güzergâh üzerinde bölgenin kömür ve çelik endüstrisinin tarihi varlıklarının yer aldığı 19 yerleşme bulunmaktadır.

Her turizm çeşidi gibi endüstriyel miras turizmi de birtakım çekiciliklere sahiptir. Bunlardan akla ilk gelen endüstriyel üretim ve işleme alanlarındaki kalıntılardır. Bu kalıntılar sayısız yer altı madencilik alanları ile yüzeyde bulunan fabrika ve haddehaneleri kapsamaktadır. Ulaşım çekicilikleri ikinci önemli olanlardır. Bu tür çekicilikler endüstriyel alanlardaki demir, su ve karayolu çekicilikleridir. Üçüncü grubu sosyo-kültürel çekicilikler oluşturmaktadır. Bunlar işçi sınıfı ile işveren evlerinden oluşmaktadır. Bu çekiciliklerin tamamını bir alanda görmek mümkün olduğu gibi (örnek olarak Ruhr havzasında), sadece birkaçının toplu olarak bulunduğu yerler de (örnek olarak Fransa ve İtalya gibi) vardır (Hospers, 2002: 397-404).

Türkiye modern sanayinin öncü ülkelerinden biri değildir. Ancak yukarıda anlatılan boyutta olmasa da ülkemizde modern sanayinin öncüleri sayılabilecek nitelikte tesisler de yok değildir. Bunlar batıda görüldüğü şekilde alansal olarak geniş yer kaplamaktan çok tek tek ülkenin değişik yerlerinde bulunmaktadır. Bunlara Ankara'da Cumhuriyetin ilk yıllarında Alman sermayesi ile kurulan ve bugün müze olarak-ancak bakımsız bir müze-bulunan doğal gaz fabrikası örnek verilebilir. Başka bir örnek de Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası olabilir. Fabrika birinci sanayi planına göre Sümerbank'ın kurduğu ilk Türk Basma Fabrikası olması nedeniyle önem taşımaktadır, 1937 tarihinde Atatürk tarafından hizmete açılmıştır. Dolayısıyla Türkiye için önem taşımaktadır. Fabrikanın bir diğer önemi ise bünyesinde Ulu Önder Atatürk ve beraberindekilerin toplantı yaptıkları odanın düzenlenmesi ile bir müzeye sahip oluşudur (Kültür Bakanlığı, 2002: 41).

2.5.1.3. Soy-Sop Araştırma Turizmi

Soy-sop araştırma turizmi (legacy turizm), kişisel motivasyon sonucu ortaya çıkan bir turizm çeşididir. İnsanlar kimlikle, kişisel ve kolektif köklerle 1970'li yıllardan beri çok daha fazla ilgi duymaktadır. Bu durum işgücü piyasalarında, teknolojik bileşimlerde kredi sistemlerinde ve benzer alanlarda ortaya çıkan belirsizliğe dayalı güvensizlik nedeniyle ortaya çıkmıştır. Kökler (Roots) adlı, bir siyahi Amerikan ailesinin Afrika'dan başlayan bugüne kadar köklerini izleyen bir televizyon dizisi Batı dünyasında etkili olmuş ve aile soy kütüklerinin araştırılmasına yönelik olumlu katkıda bulunmuştur (Harvey, 1997: 107). Bu çeşit miras turizmi "Aile Tarihi Araştırma Turizmi", "Soy Kütüğü Araştırma Turizmi" diye de bilinmektedir. Turist bu tür turizm faaliyetinde kişisel motivasyonu ile hareket etmektedir. Yani soy-sop araştırma turistleri, ziyaret edilen yerde kişisel anlam bulan turistlerdir. Ziyaretin amacı aile tarihinin, yani soyun ve ailenin geldiği yerin araştırılmasıdır. Kişisel destinasyon alanlarında toplumsal arşivler, kilise ve mezarlıklar araştırılmaktadır. Örnek olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde Salt Lake City'de Mormon Kilisesi dünyanın en büyük soy kütüğü kütüphanesine sahiptir (McCain ve Ray, 2003: 715). Bu anlamda turizm satın alınan birkaç hediyelik eşya dışında deneyimin satın alınması olarak ele alınırsa (McIntosh ve Goeldner, 1986: 135), soy-sop turizmi geçmiş zamana yolculuğun satın alınmasını ifade etmektedir. Bu tür turizm kuzey İrlanda turizminin önemli bir parçasıdır (Frances ve Kevin, 2000: 135).

Geçmişe yolculuğun bir başka çeşidi ise "Sıla Turizmi" veya "Memleket Hasreti Turizmi" şeklinde ortaya çıkmaktadır. Başka bir anlatımla soy-sop turizmi uzak zamana yolculuğun turizm maksadıyla tüketilmesi iken, sıla turizminde yakın zamana yolculuğun

yine aynı maksatla tüketilmesi anlamına gelmektedir. Konunun esası geçmişe özlem veya hasrettir. Ancak burada şu hususa dikkat çekmekte fayda bulunmaktadır: sıla kelimesinin sözlük karşılığı "bir süre ayrı kaldığı bir yere veya yakınına kavuşmaktır. Yine sılaya gitmek (gurbetteki bir kimse için) doğup büyüdüğü özlediği sılaya gitmek, bir süre ayrı kaldığı evini, yurdunu görmeye gitmek" (Türk Dil Kurumu, 1988: 1298) şeklinde anlaşılmaktadır. Turizm ile birlikte ele alınınca, sıla turizminde bu gidişin kısa süreceği dolayısıyla geri dönüşün varlığı söz konusu olacaktır. Büyük babanın yetiştiği çevreyi veya kişinin kendisinin yetiştiği çevreyi ziyaret etmesi insanlara cazip gelebilmektedir. Kolektif yaşamın halen önemli olduğu ülkemiz sıla turizmi açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Yurt dışında yaşayan çok sayıda Türk'ün tatilde ülkesine, Türkiye'ye, gelişlerinde esas nedenlerden biri bu olmaktadır. Bilindiği üzere ülkemizden yurt dışına olan işçi göçü, İkinci Dünya Savaşını takip eden yıllarda Batı Avrupa'da ortaya çıkan işgücü açığı nedeniyle ortaya çıkmıştır. 1950'li yılların sonlarında Batı Avrupa ülkelerine önce bireysel olarak başlayan göç, 1960'lı yılların başından itibaren devlet tarafından özendirilmiştir. Bugün Dünyada Türkiye dışında yaşayan Türk vatandaşı sayısı 3.8 milyon kadardır. Bunların 3.3 milyon kadarı Avrupa'da, 2.3 milyon kadarı ise Almanya'da yaşamaktadır. Bu veriler göz önüne alındığında, dünyadaki Türklerin %60 kadarının Avrupa'da, Avrupa'daki Türklerin ise %70'nin Almanya'da yaşadıkları ortaya çıkmaktadır (DPT, 2001: 1). Ayrıca yabancı ülke vatandaşlığına geçmiş bulunan vatandaşlarımızın on ülkedeki toplam sayısı 942 250 kişi kadardır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2002: 29). Böylece her yıl yurt dışından çok sayıda vatandaşımız ülkemizi ziyaret etmekte, dolayısıyla bir çeşit "Almancı Turizmine" katkıda bulunmaktadırlar. Ancak şu husus da vurgulanmalıdır: Yurt dışında yaşayan Almancı ailelerden ancak birinci kuşak yaşama yerlerini ziyaret etmekte, ikinci ve üçüncü kuşak ise ülkemizdeki önemli turizm merkezlerine yönelmektedir (Yılmaz, 1994: 334).

Ülke içi göçler sıla turizminin bir başka nedeni olabilmektedir. Zaman zaman asıl doğum yeri veya ata dedenin yaşadığı yeri öğrenme ihtiyacı insanları bu tür turizme yönlendirmektedir. Her ne kadar Türk toplumu boş zamanlarının önemli bir kısmını ev içi faaliyetlerde (kır için %67.3, şehirler için %75) geçirse de (Avcıkurt, 2003: 101), boş zamanların bir kısmını, özellikle dini ve milli bayramlarda, göç edilen mekânda geçirmek söz konusu olmaktadır.

2.5.1.4. Edebi Miras Turizmi

Miras turizmi çeşitlerinden biri de edebi miras turizmidir. Edebî miras turizmi edebî mekânlar, edebî kişiler ve onların eserleriyle ilişkili alanları ifade etmektedir. Bu açıdan, edebî miras turizmi edebî mekânların turizm amacıyla tüketilmesi anlamına gelmektedir.

Bilim, sanat, edebiyat alanında etkin bir üne sahip olan kişilerin daimi ya da geçici olarak yaşadıkları mekânlar miras turizmi açısından çekim alanları oluşturabilmektedirler. Edebî miras ve turizm konusunda iki temel durumla karşılaşılmaktadır. Birincisi, söz konusu yerin edebî kişiden dolayı bilinir ve merak edilir hâle gelmesi, ikincisi o yerle edebî kişi arasındaki sosyal, kültürel ve doğal ilişkilerin merak edilmesidir. Kuşkusuz bazı şehirler veya başka mekânlar, yazarların ve şairlerin anlatımıyla daha bilindik ve daha kalıcı bir hayata sahip olmuşlardır. Diğer taraftan edebî kişilerin yaşama alanları, onlara ilgi duyan kişiler için çeşitli imkânlar sunmaktadır. Yazar veya şairlerin çalıştığı mekânı görmek, onların yürüdükleri yerlerde yürümek, teneffüs ettikleri havayı solumak, hatıralarına dokunmak ilgi çeken başlıca çekiciliklerdir (Herbert 1966: 77).

Bu çekicilikler, mekânın nadir ve genel nitelikleri olarak iki başlık altında incelenebilir. Genel nitelikler, mekânın başka çekiciliklerini (erişebilirlik, turistik güzergâh üzerindeki konum, doğal ve başka kültürel çekicilikler, değişik hizmet ve imkânlar) ifade ederken, nadir nitelikler edebî çekicilikleri ifade etmektedir. Bu çekiciliklerden biri edebî kişiliklerin yaşamıyla ilişkili, örnek olarak onların yaşadığı, çalıştığı yerlerdir. Başka bir anlatımla edebî veya artistik yerler, ziyaretçilerin anlam yüklediği ve bu anlamın değerine bağlı olarak ziyaretçileri kendine çeken yerlerdir. Bu anlam, bir roman okumadan kaynaklanabileceği gibi yazar veya artistin hayatının bilinmesinden de kaynaklanmaktadır. Buna bağlı olarak yazarların romanlarında veya çeşitli eserlerinde geçen mekânlar başka bir çekicilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu alanlar, gerçek veya kurgusal (hayali) olanın bir araya gelmesi ile önem kazanan mekânlardır. Üçüncü önemli neden, hikâye veya romanın geçtiği yerin, toplum için önemli olan anlamıdır. Bu anlam, bir keder zamanı veya anavatanın kaybedilmesi anlamını taşıyabilir. Son çekicilik, edebiyattan çok, yazarın yaşamında dramatik bir olayı ifade etmektedir. Örnek olarak edebiyatçı olmayan fakat sanatçı Van Gogh'un evi, sanatıyla ilgili olmayan ancak onun ölümüyle ilgili olarak çok sayıda ziyaretçi çekmektedir (Herbert 1996, Herbert 2001).

Geçmişi şimdide yaşatan, şimdiyi düşsel bir alana aktaran (Narlı 2007: 160) bu izlerin, görülüp izlenebileceği yerlerin başında, yazar evleri veya müzeleri gelmektedir. Bunlarla birlikte onların romanlarında geçen alanlar da önemlidir. Bu tür alanlar bugün turizm maksadıyla tüketilmektedir. Böylece edebî miras turizmi ortaya çıkmaktadır.

Ülkemizde çok sayıda edebi miras turizmine örnek oluşturacak mekan bulunmaktadır. İstanbul, ülkemizin edebî mekânlarının başkenti durumundadır. Oğlu Işık Öğütçü tarafından Harbiye'de kurulan Orhan Kemal Müzesi örnek verilebilir. Orhan Kemal'in özel eşyalarının, mektuplarının ve eserlerinin toplandığı müze hem İstanbul'dan hem de İstanbul dışından gelen kimselerin ilgisini çekmektedir. Tevfik Fikret'in Bebek semtinde projesini kendi yaptırdığı "Aşiyan" adıyla ün kazanmış evi Batı'daki yazar/şair evlerinin müzeye dönüştürülmesinin Türkiye'deki ilk örneği sayılmaktadır. Burayı ziyaret eden insanlar, bu eşyalardan şairin ve dönemin maddi ve manevi özelliklerine dair bilgiler ve duygulanımlar edinmektedirler.

İstanbul dışında düşünüldüğünde Sivas'ta Aşık Veysel Müzesi, Nevşehir'de Hacı Bektaş-ı Veli Müzesi, Ankara'da Mehmet Akif Ersoy Evi, Eskişehir'de Yunus Emre Müzesi, Konya'da Mevlâna Müzesi örnek verilebilir. Bu edebî kişiliklerin Türk edebî hayatında önemi olmakla birlikte, Mevlâna ve Yunus Emre, uluslararası öneme sahip edebî kişiliklerdir. Bu açıdan bakıldığında Konya şehrinin uluslararası öneme sahip bir edebî mekân olduğu ortaya anlaşılmaktadır. Her yıl Konya'da düzenlenen Mevlâna etkinliklerine ve Şeb-i Arûs törenlerine Türkiye'den ve dünyanın çeşitli ülkelerinden binlerce kişi katılmaktadır. Diğer edebî kişilerden farklı olarak bunlar anma törenleri ile anılmakta, bu açıdan belirli dönemlerde kısmen de olsa turistik aktiviteye neden olmaktadırlar.

Şair ve yazarların doğum yerleri veya hatıralarında söz ettikleri mekânlar da o yörenin yeni bir boyutuyla bilinmesini sağlamaktadır. Son yıllarda Gönen'de yapılan Ömer Seyfettin Kültür ve Sanat Etkinlikleri, bunun bir örneğidir. Gönen'de bir hafta süren bu etkinlerde Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinden akademisyenlerin katıldığı bir sempozyum ile yine Türkiye geneline açık hikaye yarışması düzenlenmektedir. Gönen, son yıllarda kaplıca turizminin yanı sıra bir de edebiyatı merkez alan bir kültürel turizmi eklemiştir. Şair ve yazar etrafında kültürel bir turizm potansiyeli oluşturan bir diğer şehir de Bursa'dır. Ahmet Hamdi Tanpınar, bir süre Bursa'da görev yapmış; Beş Şehir adlı kitabında ve "Bursa'da Zaman" şiirinde, bu şehrin bütün kültürel dokusunu anlatmıştır. Buna bağlı olarak Bursa'da son yıllarda Ahmet Hamdi Tanpınar adı ile Türkiye geneline açık bilimsel toplantılar, hikâye, şiir ve deneme yarışmaları düzenlemekte ve bu etkinlikler basın yayın organlarında gündem olmaktadır. Yine Sivas Şarkışla'nın kültür ve sanat dünyası tarafından bilinir olması ve dikkat çekmesi kuşkusuz Âşık Veysel'den ve onun adına yapılan etkinliklerden dolayıdır (Aliağaoğlu ve Narlı, 2012).

2.5.1.5. Prehistorik Miras Turizmi

Turizmde geçmişte yaşayan toplumların kültüründen en fazla ilgi çeken din, dil, kıyafetler, gelenek ve göreneklerden çok, bu toplumlardan kalan yerleşim yerleri ve yapı kalıntıları olmaktadır. Bunların bilimsel olarak araştırılması da prehistorik, arkeolojik ve tarihsel anlamda ayrı ayrı yapılmaktadır. Bu nedenle turizmde de tarihle ilgili bu mekânsal izlerin ve kalıntıların ayrı ayrı adlarla sunulması gerekmektedir. Bu kapsamda tarihle ilgili mekânsal izler ve kalıntılar prehistorik turizm, arkeolojik turizm, tarihsel turizm olarak üçe ayrılarak incelenmektedir (Doğaner, 2013).

İnsanın dünyadaki varlığı hakkındaki süre, bilimsel araştırmalarla değişse de bu 2,8 milyon yılı aşan bir süredir. Bu sürenin neredeyse tamamında insan mağarada yaşamış MÖ 12000'li yıllarda mağaradan çıkarak günümüze höyük olarak gelen köyler kurmuştur. Bilimsel olarak Paleolitik (Eski Taş Devri), Mezolitik (Orta Taş Devri / Yontma Taş Devri), Neolitik (Yeni Taş Devri/ Cilalı Taş Devri) olarak üçe ayrılan bu çağ, aletlerin taştan yapılmasıyla Taş Çağı olarak da adlandırılmıştır. Taş Çağı yaşamının insanların ilgisini çeken yönleri, bu insanların barınma mekânları, kullandığı silahlar, ev aletleri, dinî objeler ve kaya resimleridir. Bu insanların barınma mekânları olan mağaralar ve köyler, çevreleriyle birlikte ilk insanların yaşam alanlarıdır. Taş Çağı insanının yaşadığı mağaralar, mağaralardan çıkıp ilk kurduğu köyler, bu insanların kullandığı bütün alet ve eşyalar, kayalara ve mağara duvarlarına çizdikleri resimler prehistorik mirastır.

Taş çağı insanının yerleşim yeri (mağara, köy) ve ekonomik faaliyetleri (avcılık-toplayıcılık) farklı olduğundan ve bu durum turizmde de gidilecek mekânı etkilediğinden prehistorik turizm kendi içerisinde paleolitik turizm ve neolitik turizm olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu turizm çeşidinin destinasyonları mağaralar ve köylerdir.

Taş Devri günümüze göre zaman açısından eski, uygarlık açısından çok geridir. Fakat kazılarla ortaya çıkarılan kaplar, ok uçları, duvar resimleri, takılar bu insanların ilkel koşullarda yaratıcılığını ortaya koyarak şaşırtıcı olmaktadır. Neolitik'te (Cilalı Taş Devri) insanlar, taş ve kerpiç evler yaparak günümüz konutlarının ve köyler kurarak günümüz yerleşmelerinin temelini atmıştır. Günümüzde çizgi roman ve filmlerde izlenen taş devrinin gerçek mekânlarını, kanıtlarını "Taş Devrine Yolculuk" turlarında görmek insanların ilgisini çekmektedir.

Sanat tarihinin ilk örnekleri olarak kabul edilen mağara resimleri, oymaları ve kaya kabartmaları dönemin insanının çok üstün bir sanat anlayışına sahip olduğunu göstermektedir. Mağaralarda araştırmalar yapan bilim adamları, bu resimleri sanat tarihinin en önemli ve değerli çalışmaları olarak değerlendirmektedirler. Fransa, İspanya, İtalya, Çin, Hindistan ve

Afrika'nın çeşitli yerlerinde, kısaca dünyanın farklı bölgelerinde bulunan pek çok mağara resmi, geçmiş insanın kültürel yapısı hakkında çok önemli bilgiler sunmaktadır.

Paleolitik Çağ uygarlık tarihinin en uzun dönemi olmasına rağmen kültürel bakımdan en az kanıtın olduğu dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemin günümüze kalan en önemli mekânsal kanıtları barınma amaçlı kullandıkları mağaralardır. Ancak bu mekânlar kendinden sonra gelen kültür katmanlarının altında kaldığından bu döneme ait mekânsal izleri kazı çalışmaları yapılan mekânlarda görmek mümkün olmaktadır. Bunun yanında turizmde değer ifade eden mağaraların paleolitik çağ izlerini koruyarak günümüze kadar gelmiş olması önem arz etmektedir (Doğaner, 2016: 80).

Paleolitik Çağ'ın günümüze kalan diğer önemli kanıtları; el baltaları, duvar resimleri, heykeller, taştan yapılma aletler ve fosillerdir. Taşınabilir özellikte olan objeler çıkarılan bölgedeki müzelerde sergilenebildiği gibi diğer kentlerdeki müzelere de taşınıp sergilenebilmektedir. Duvar resimleri yerinde sergilenebilirken fotoğrafları dünyanın her yerine ulaşabilmektedir. Paleolitik turizm kapsamında bu objelerin sergilendiği müzeler turistleri çeken çekiciliklerdir. Örneğin Antalya'da yer alan Karain Mağarası, içerisinde kültür katmanlarını gösteren bir kesit olması, mağara dışında taş devri insanlarına ait buluntuların sergilenmesi ve bilimsel araştırmanın yapılmış olması açısından Türkiye'nin paleolitik turizme açılmış tek mağara özelliğini taşımaktadır (Doğaner, 2013: 29).

Yine Neolitik Çağ'ın yerleşmeleri olan köyler günümüze höyükler olarak gelmiştir. Neolitik turizmin en önemli unsuru olan höyükler, yerleşim katmanlarının üst üste yığılmasından tepe görünümü almıştır. Höyükler, yerleşmenin birikimi ve doğal etkenlerin bunu şekillendirmesiyle oluşur, yerleşmenin ilk kanıtları olarak bilimsel öneme sahiptir. Höyük yükseltisinin yamaçları aşınarak belli bir eğim aldığı gibi, rüzgârla gelen toz, toprak, ot ve çalılar binlerce yılın birikimine sahip yükseltiye tepe görünümü verir. İnsan için en zor olan zamanın derinliğini algılamaktır. Turistlerin varlığı 10.000 yıldan fazla süreye dayanan bir köyü zaman açısından algılaması çok zordur. Yaşamı binlerce yıl öncesine yerleştiremez. Burada önemli olan o kültürün kaybolmuş, yaşamıyor olmasıdır. Günümüze höyük olarak adlandırılan bu köyler neolitik turizmin en önemli unsurunu oluşturmaktadır.

2.5.1.6. Arkeolojik Turizm

Arkeolojik turizm, arkeolojik sit ve müzelere yapılan turlarla, kültürlerin gelişim sürecini öğreterek halkın kültür seviyesini arttıran, arkeolojik kalıntıları koruma bilincini geliştiren, ülkesel ve yerel ekonomik kazanç sağlayan bir turizmdir (Doğaner, 2013).

Arkeolojik turizmin dağılım alanları, yerleşmeler (kentler, köyler), kaleler, anıtsal tek yapılar (köprü vb.) ve müzelerdir. Arkeolojik turizmin elemanları "mekâna bağlı olanlar" ve "mekâna bağlı olmayanlar" olarak ikiye ayrılmaktadır. Yerleşim yerinde konutlar, yapılar, tiyatro vb. yapılar mekâna bağlıdır. Anıtsal tek yapılar da bu gruptadır (kale, köprü gibi). Müzelere konan aletler, heykeller, takılar, eşyalar mekâna bağlı değildir ait olduğu yerden ve işlevinden uzakta yer değiştirmiştir.

Arkeolojik turizm, kaynağını arkeoloji biliminden alan bir turizm tipidir. Fakat turizmin arkeoloji ile ilişkisi sadece bilgiyle sınırlı değildir. Turizmin arkeolojik site getirdiği sorunlar söz konusudur. Böylece arkeoloji bilimi ve turizm işletmeciliği arasında kaçınılmaz bir ilişki bulunmaktadır. Öncelikle arkeoloji bilimi ve arkeolojik turizmin amaçları arasında bir ilişki kurmak gerekirse arkeolojinin amaçlarından birisi, İlk Çağ insanının kültürünü günümüz insanına tanıtabilmek ve geçmişle bağlantısını kurmaktır. Arkeolojik turizmin amacı ise, halk kültürünü geçmişini öğreterek artırmak ve ekonomik kazançtır. Arkeoloji biliminin amacı, turizm yoluyla gerçekleşirken arkeolojik turizm amacına arkeoloji biliminden yararlanarak ulaşmaktadır. Arkeolojinin ortaya çıkardığı bilginin topluma kazandırılmasının yollarından birisi turizmdir. Bilimsel arkeolojik bilgi, turizm yoluyla popüler olmakta ve halkın kültürünü arttırmaktadır.

Arkeolojik turizmde en çok ilgi gören yerler, çağının görkemli fakat günümüzde üzerinde yerleşim olmayan kentleridir. Bu kentler, dönemlerinin zenginliğiyle görkemli yapılarla kaplı haldedir.

Dünyada arkeolojik turizmde en çok ilgi gören bölgelerden birisi Akdeniz Havzası'dır. Bunun nedeni, Eski Yunan ve Roma kentlerinin kalıntılarının günümüze terk edilmiş kentler gibi kalmalarıdır. Bunlar hakkında çok sayıda araştırma olması da bunlara olan ilgiyi artırmaktadır. Eski Yunan kentleri üzerinde yeni bir uygarlık olan Romalılar, bu kentleri parlak dönmelerinde görkemli yapılarla donatmışlardır. Bu yapılar depremlerle kısmen yıkılsa da kentler günümüze kadar gelmiştir. Arkeolojik turizmin ilgi gören bir kısmı Adadolu'nun Ege Denizi ve Akdeniz kıyılarındadır. Efes, Milet, Knidos, Aspendos, Side vb. Türkiye'nin arkeolojik turizmde ilgi gören diğer antik kentleri Afrodisias, Aizanoi Aspendos, Assos, Hattuşaş, Hierapolis, Kaunos, Knidos, Letoon, Patara, Phaselis, Priene, Side, Truva ve Xanthos'tur. Yunanistan'da Atina'da eski Yunan kalıntıları Akropolis adı verilen tepede (Parthenon, Athena tapınağı) yer alır ve arkeolojik turizmde ilgi görmektedir.

Antik Çağ insanlarının yaşamları hakkında en kesin bilgiler ölülerin mezarlarına koydukları giysi, kap, alet, takı vb. eşyalardan elde edilmektedir. Ölülerine olan saygı, bir başka yaşama inancı veya öldükten sonra tekrar dirilme inancı gibi nedenlerle ölüyü ve

konulan bu kıymetli eşyaları korumak için sağlam mezarlar inşa etmişlerdir. Bunun en görkemli şekli, mezar odasının üzerinin kesme taşlardan piramit şeklinde kapanmasıdır. En güzel örnekleri Mısır'dadır. Dünyanın en ünlü anıt mezarı Mısır'da Gize Piramitleri'dir. Kahire yakınlarındaki Gize Piramitleri, dünyanın en çok turist çeken anıt mezarlarıdır.

Fakat daha yaygın olarak mezar odasının üzeri kesme taşlar yerine toprakla kapanarak koni şeklinde yığma tepeler oluşturulmuştur. Bunlar "Tümülüs" adı verilen anıt mezarlardır. Kral, kral soyu, komutan, yönetici gibi kişiler için yapılan bu anıt mezarlar yükseklik ve şekil bakımından doğal bir tepeden farksızdır. Dışında süsleme yapılmadan tepeye benzetilerek asırlarca ölü ve eşyalarının hırsızlardan korunması amaçlanmış olabilir. Günümüzde yakınındaki yoldan geçen insanlar için coğrafi açıdan tepe olarak algılansa da günümüzde maalesef hırsızlar için define yeridir.

Kaybolmadan günümüze gelen ve turizmde ilgi çeken bir başka mezar şekli kaya mezarlardır. Mezarların açılmaması, ölülerin rahatsız edilmemesi, toplu hâlde daha kolay korunması gibi nedenlerle dağlık alanlarda mezar odaları yamaç yüzeylerine oyulmuştur. Kaya mezarlarının dış görünümü tümülüsler gibi süssüz değil aksine taşın oyulmaya ve süslemeye uygun özelliği nedeniyle mimari açıdan süslüdür. Bunun en güzel örnekleri Likya kaya mezarları gibi ev şeklinde yapılanlardır.

Arkeolojik sitlerde mezarların bir başka örneği anıtsal mezar anıtlardır. Bunlar bir kral, yönetici veya komutan için yapılan anıtsal tek yapılardır. Öncelikle mimari açıdan ilgi çekse de ölünün kimliğine göre de ayrı bir önem taşımaktadır. Anadolu'nun en görkemli mezar anıtı antik Dünyanın Yedi Harikası arasında da girmiş olan Halikarnassos'taki (Bodrum) "Mausoleum" mezar anıtıdır. Bütün mezar anıtlarına verilen "mozole" adı da bu mezardan ve sahibi Kral Mausoleus'un isminden gelmektedir. Günümüze bu görkemli mezar anıtın sadece temelleri kalmıştır. Anadolu'da bazı anıt mezarlar, sahipleri kesin olarak bilinmese de mimari ihtişamıyla yıkılmadan günümüze gelmiştir.

Müzeler ise kültür turizminin bütün alt dallarında olduğu gibi arkeolojik turizmin de en önemli mekânları arasındadır. Kalıntıların ait olduğu yerde olduğu alanlar açık hava arkeoloji müzeleridir. Buluntular ise kapalı müzelere konmaktadır. Dünyanın en zengin arkeoloji müzeleri Kahire'de Kahire Arkeoloji Müzesi, Londra'da British Museum, İtalya'da Napoli Arkeoloji Müzesi, ABD'de Peabody Arkeoloji ve Etnoloji Müzesi, (Cambridge, Massachusetts), Atina'da Ulusal Arkeoloji Müzesi, Londra'da Petrie Mısır Arkeoloji Müzesi, Ann Arbor'da Michigan Üniversitesi, Kelsey Arkeoloji Müzesi, Roma'da Capitol Müzesi, Şam'da Suriye Ulusal Müzesi, İstanbul Arkeoloji Müzesi, İran Ulusal Müzesidir.

Arkeolojik sitler tarih, coğrafya, botanik, zooloji, jeoloji, sosyal antropoloji, sosyoloji gibi diğer bilim dallarının da ilgi alanıdır. Bu bilim dallarından arkeoloji ve coğrafya arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. İnsan geçmişten itibaren doğadan etkilenmiş ve onu etkilemiştir. Doğanın insan üzerine etkileri coğrafyadan öğrenilirken arkeolojik araştırmalar da coğrafyacılara insanın mekânla ilişkisindeki gelişmeleri göstermektedir. Turizm coğrafyada bir arazi kullanım şekli olduğundan coğrafyaya göre düzenlenmeyen bir mekânsal düzenleme sorunlara neden olabilmektedir. Bu nedenle arkeolojik sitin alan yönetim planı coğrafyaya göre düzenlenmelidir. Coğrafyanın bir diğer katkısı da arkeolojik turları kentlerin konumuna, ulaşım hatlarına ve mevsimlere göre düzenleyebilmesidir (Doğaner, 2013).

2.5.1.7. Su Altı Kültür Mirası ve Turizm

Su altı kültür mirası iç bölgelerde ve kıyı sularında, denizlerde ve okyanuslarda bulunan yerleşmeleri, yapıları, batıkları ve bunların doğal çevrelerini içermektedir. Su altı kültür mirası, su altında bulunan arkeolojik mirastır. Doğal ortamında bırakılabilmekte veya dışarıya müzelere alınabilmektedir.

Toprak altındaki eski kalıntılar gibi su altı da insanlığın geçmişine dair izleri yansıtmaktadır. Su altında bulunan arkeolojik eserler geçmişimize dair bilgiler sunmaktadır. Arkeolojinin su altındaki kalıntılarını incelen bilim dalı "su altı arkeolojisi" olarak adlandırılmaktadır (Doğaner, 2013). Antalya Müzesi'nde kurulan Akdeniz Su Altı Araştırmaları Merkezi, Türkiye'nin ilk su altı arkeologlarını yetiştirmeye başlamıştır. Su altı arkeologlarının bulduğu batıklar ve bunlardan çıkarılarak müzelere konulan eserler su altı arkeoloji turizminin konusudur.

Su altı arkeolojisinin Türkiye'de doğuşu, başka ülkelerde de olduğu gibi önceleri yalnızca balıkçı ve sünger avcılarının batık gemilerin yerlerini bildirmeleri ile başlamıştır. İnsanın sualtında uzun süre kalmasını sağlayan Scuba (Self Contained Underwater Breathing Apparatus) adı verilen tüplü dalışların keşfinden sonra dalgıçlar bu batıkları bulunca su altı arkeolojisi de gelişmeye başlamıştır. Türkiye'deki batıklara örnek olarak Gelidonya Burnu, Şeytan Deresi, Yassıada, Bizans Cam Batığı, Serçe Limanı, Helenistik Batık, Ulu Burun, Selimiye-Bizans Batığı, Tektaş Burnu - Klasik Batık ve Papuç Burnu - Eski Batık verilebilir.

Su altı kültür mirası içinde kıyıdaki antik kentlerin su altında kalan yapı ve liman gibi kalıntıları da yer almaktadır. Antalya'da Kekova su altı antik kent kalıntılarına en güzel örnektir. Yöreye adını veren Kekova, hem Simena'nın tam karşısındaki bölgedir hem de Simena Jeimiussa (Uçağız), Aperlai (Sıcak) İskelesi, Akvaryum Koyu, Gökkaya Koyu'nu da içine alan bölgenin genel adıdır. Adanın Simena'ya bakan kuzey kıyıları denizin 4 - 5 m

derinliklerine kadar uzanan, yarısı suyun içinde, yarısı dışında taş merdivenler, ev kalıntıları, iskele kalıntıları gibi antik çağlardaki depremlerde kısmen suya gömülen uygarlığın izleriyle doludur. "Antalya Kıyıları Arkeolojik Sualtı Araştırmaları" projesi kapsamında su altında bulunan tarihî eserler tek tek sayılmaktadır. Belirlenen eserlerin koordinatları ise haritalara işaretlenmektedir. Kekova çalışmalarının en önemli dikkat noktasını kısmen su altında bulunan Simena, Teimusa ve Aperlai antik kentleri oluşturmaktadır. Tarihleri MÖ 4. yüzyıla uzanan bu kentler, Likya bölgesinin en önemli liman bölgesinde kurulmuş durumdadır. Her birinde doğal liman özelliği görülen kentlerin su altında kalmasının nedeni ise depremsel kaymalar ve su seviyelerinde zamana bağlı olarak gelişen yükselmelerdir.

Su altı kültür mirası açısından Türkiye'de en zengin müze ise Bodrum Su Altı Arkeoloji Müzesi'dir. Müzenin cam batığı salonunda Marmaris'in 24 mil kadar batısında, Bozukkale (Loryma antik kenti) yakınlarındaki Serçe Limanı içinde bulunan ve Cam Batığı diye bilinen gemiye ait buluntular sergilenmektedir.

İnsanlık tarihinin en erken batığı olan, Akdeniz ticaretini ve kültürlerarası ilişkileri sunan MÖ 14. yüzyıla tarihlenen Uluburun Batığı Kaş'da bulunmuştur. Uluburun gemisine benzer bir gemi proje ortaklarınca yapılıp Kaş, Hidayet koyunda batırılmıştır ve bu alan deneysel arkeoloji alanı ve Türkiye'nin ilk su altı arkeoparkı olarak 29 Ekim 2006'da proje ortakları tarafından kurulmuştur. Arkeopark alanının uzaktan erişimli su altı görüntülemeleri, 360 derece dolaşımı ve bu görüntülerin sanal müze uygulamaları projenin ana çalışmasını oluşturmaktadır. Gelişen bilgi teknolojileriyle yeni müze anlayışı, sanal müze adı altında, günümüz teknolojilerini de kullanarak sadece bulunduğu mekâna bağlı olmayan web üzerinden erişimli bilgi akışı sağlayan bu sistem proje sayesinde gerçekleştirilmiş olması bakımından da önemlidir.

2.5.1.8. Tarihsel Turizm

Tarih yakın geçmiş kadar uzak geçmişi de içine alan geniş bir kavram olmasına rağmen tarihsel turizm ve arkeolojik turizmin mekânsal olarak ilgi alanları farklıdır. Kronolojik olarak tarih ve arkeoloji arasında kesin bir sınır olmamakla beraber uygarlıkların kaybolmuş izlerini arkeoloji, var olan kanıtları ise tarih incelemektedir. Bu ayrım turizme de uygulandığında "tarihsel turizm" için gidilen mekânlar arkeolojik sit alanları dışında kalmaktadır. Ancak tarihsel yapılar arkeolojik sit alanları içinde de olabilmektedir. Bu yerlerde arkeolojik ve tarihsel turizm ayrımı yapılmadan bu mekânlar miras turizmi altında birleşmektedir.

Tarihsel turizmin ilgi alanını tarihsel mekânlar oluşturmaktadır. Tarihi yollar, politik olaylar, önemli tarihi olayların yaşandığı mekânları, önemli kişiliklerle ilgili yapılar tarihsel turizme kaynak teşkil etmektedir. Ancak tarihsel yapılar dini boyut taşıdığı zaman inanç turizminin ilgi alanına girmektedir. Tarihsel kanıtları yaşatan kentler, sokaklar, mahalleler ve bu alanların mimari özellikleri, farklı kültürel dönemleri bünyesinde barındıran tarihi kentler tarihsel turizmin en önemli çekicilikleridir. Tarihsel turizmin kaynakları yerleşme içinde kalan büyük yapılar ve yerleşme dışında kalan köprü, kervansaray, kale gibi tek yapılar olmak üzere iki grupta ele alınabilmektedir. Turistin ilgisini ise yapıların kime ait olduğu, mimarisi, kuruluş yeri çekmektedir. Kuruluş yerinin coğrafi özellikleri ve kentin topoğrafyasını turiste açıklayan bilim ise coğrafyadır (Doğaner, 2015).

Tarihsel turizmde gezilen tarihî yapılar çoğunlukla yerleşim yerlerinde bulunurlar. Çünkü bunların işlevleri (cami, kilise, saray, bedesten, kale) yerleşmeyle ilgilidir. Fakat yerleşmeler dışında yapılmış tarihsel yapılar da bulunmaktadır. Bunlar, işlevleri yerleşmeler arasında konaklama, güvenlik ve ulaşımla ilgili olan kale, kervansaray ve köprülerdir. Özellikle kara yoluyla yapılan kültür turlarında kültür varlıkları olarak önemlidirler.

Kentlerin tarihî yapılarının korunması büyük önem taşımaktadır. “Avrupa Bir Ortak Miras” çerçevesinde yürütülen projelerden birisi “Tarihî Kentler Birliği” projesidir. İlk olarak 1999 yılında Strazburg’da yapılan toplantıya Türkiye adına Bursa Büyükşehir Belediyesi katılmıştır. Türkiye’de Tarihî Kentler Birliği 2000 yılında kurulmuştur.2001 yılında Türkiye Tarihî Kentler Birliği, Avrupa Tarihî Kentler Birliği’nin 12. üyesi olmuştur. Türkiye Tarihî Kentler Birliği’ne 398 belediye üyedir. Bir yerleşmenin Tarihî Kentler Birliğine üye olması için bazı ölçütlere sahip olması gerekmektedir. Bu ölçütler şunlardır (Doğaner, 2013):

1. Tarihî ve doğal çevre korumasına yerel yönetim politikalarında önem ve ağırlık verilen kentler; bu konuda kent kültürünü, sivil toplum katılımını ve toplumsal duyarlılığı geliştirme çabaları içindeki kentler
2. Yerleşme dokusunun önemli ve etkin bir kesimi “kentsel sit, arkeolojik sit, tarihsel sit ve doğal sit” olarak tescil edilmiş kentler
3. Güçlü ve önemli anıtsal yapıları bulunan ve özellikle bu yapılarıyla tanınan kentler
4. Bir ya da birkaç antik kentle üst üste ve iç içe yaşayan kentler
5. Diğer ülkelerdeki tarihî kentlerle “Kardeş Şehir” ilişkisi kurmuş tarihî kentler
6. Önemli, tarihsel olayların cereyan ettiği tarihsel kentler
7. Geçmiş uygarlıklara başkentlik yapan kentler
8. UNESCO’nun Dünya Mirası listesine girmiş kültür değerlerinin bulunduğu kentler
9. Tarihsel metropoller

Özellikle kaleli ve surlu kentler turizm açısından yerleşmenin en önemli unsurudur. Dünyada 60 surlu kent UNESCO'nun Dünya Miras Listesindedir. Roma, Valetta, Selanik, Siena, Dubrovnik, Verona gibi kentlerle birlikte İstanbul da bu listede yer almaktadır.

Türkiye'de dış surları korunan kentler ise İstanbul, Diyarbakır ve İznik'tir. Surlu kentlerin az sayıda olması onları daha önemli duruma getirmiştir. Dış surları kısmen korunanlara Kayseri surları örnek olarak verilebilir. Türkiye'de korunan dış surların en güzel örneği Diyarbakır surlarıdır. Surlu kentlere dünyadan örnek olarak Avila (İspanya), Girona (İspanya), Carcassonne (Fransa), Lucca (İtalya), Rodos (Yunanistan), York (İngiltere), Bakü (Azerbeycan) verilebilir.

Türkiye'de kıyıda kurulan kaleler, kıyı turizmi nedeniyle daha çok ilgi çekmektedir. Bodrum Kalesi, deniz surları açısından ilgi çekicidir. Bazı kaleler adalardaki yerleşmede yer alır (Bozcaada Kalesi), sadece küçük bir ada üzerinde olan kaleler de vardır örneğin Küçükada kalesi Kuşadası'nda Güvercin Adası üzerindedir. Bazı kaleler dağlarda (Hoşab Kalesi), ova kenarlarında tepelerde (Adana Ovası'nda Yılanlı Kale) veya boğazda (Çanakkale ve İstanbul Boğazları) bulunmaktadır.

Kentlerin birbirine benzeşmemesi için tarihsel konut alanlarının mutlaka korunması gerekir. Bir yerleşmede tarihsel konutlar, sokak veya mahalle ölçüsünde korunduğu gibi tek yapı olarak da korunmuş olabilir. Fakat en önemlileri, geleneksel konutları sokak ve mahalle ölçüsünde korunan kentlerdir.

Turizm açısından en önemlisi tarihsel konutlarını bütünüyle koruyan yerleşmelerdir. Bu konuda iki önemli örnek Safranbolu ve Beypazarı'dır. Safranbolu 1994 yılında UNESCO tarafından Dünya Miras Listesine alınmıştır. Kula, Göynük, Taraklı, Mudurnu, Birgi, Akseki, Bartın, Gümüşhane gibi tarihsel konutlar yönünden zengin yerleşmeler de onarım yapmaktadırlar. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarına inen erken dönem kırsal kesim sivil mimari örnekleri ise günümüzde Bursa'nın mahallesi olan eski Cumalıkızık köyündedir. Osmanlı sivil mimarisi örneklerini koruyan bir diğer yerleşme araştırma sahası olan Elmalı ilçesidir. Elmalı'da eski çarşıları, arastaları ve dar sokaklarıyla, her adımda tarihin derinliklerine uzanarak Anadolu kültürünü yansıtan en az 500 yıllık evler, yörenin zenginliği olan sedir ağaçlarını barındıran ahşap dokusuyla, cumbalarıyla zamanın çok gerilerinden bugünü anlatırcasına hala dimdik ayaktadır.

Yalıların toplu hâlde kentlerde tarihsel turizme katkısı Amasya'dadır. Yeşilırmak kıyı şeridinde Hatuniye ve Nergis mahallelerinde 19. yüzyıla ait geleneksel Osmanlı evleri bulunmaktadır. Tarihî yapısını koruyan yerleşmeler arasında bir örnek de Midyat'tır. Taştan yapılan evleri son derece dikkat çekicidir. Geleneksel dokunun yoğun olduğu tarihî kent

merkezi 2000 yılında kentsel sit alanı ilan edilmiştir. Turizmde tarihsel evlerinin farklılığı ile önemli bir yere sahip olan bir diğer yerleşme olarak Harran örnek verilebilir. Yerleşim tarihi çok eskilere inen yerleşim yeri üzerinde 150-200 yıl önce yapılan kubbeli evler ülke çapında önemli çekiciliklerdendir.

Dünyada tarihsel konutlarını sokak ölçüsünde bütünüyle koruyan kentlerde bu sokaklar "dünyanın en güzel sokakları" olarak gezilmektedir. Tellaro, Umbria, Montefalco, Perugia Cordoba, Málaga, Old San Juan, Strazburg, Prag, Guimares'da Mikonos Adası ve Sicilya'da dünyanın en güzel sokakları olarak kabul edilen yerler bulunmaktadır.

Türkiye'de yakın dönemde tarihsel turizm gelişme göstermeye başlamıştır. Son yıllarda deniz turizminin eski çekiciliğini kaybetmesi ve bununla birlikte kıyılarda yapılaşmanın artması sonucu kıyılarda yaşanan mekânsal benzeşme alternatif turizm kavramını ortaya çıkarmıştır. Bunlardan biri de tarihsel turizmdir. 2000'li yıllardan sonra yasal düzenlemelerle tarihsel yapıların onarılması ve son yıllarda halkın kültüre ilgisinin artması Türkiye'de tarihsel turizmin gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Görsel basında tarihi alanlara yer verilmesi halkın bu alanlara ilgisini artırmış deniz turizminde yer alamayan iç yöreleri tarihsel turizme yöneltmiştir. Yerel yönetimler web sayfalarında, yazılı basında tarihi yapılara yer vermiş ve bu yapıların onarılması, restore edilmesi için çalışmalar yaparak iç turizm kapsamında tarihsel turizmin canlılık kazanmasını sağlamıştır. Dış turizm kapsamında ise İstanbul ile sınırlı kalmıştır. Büyük ve ihtişamlı yapılar geçmişi eskiye dayanan büyük kentlerde inşa edildiğinden tarihsel turizm buralarda yoğunlaşmıştır. Küçük kentler ise tarihsel dokusu ve tarihi konutlarıyla tarihsel turizm açısından önem teşkil etmektedir (Doğaner, 2015: 80).

2.5.1.9. Endüstriyel Miras ve Turizm

Endüstri mirası, sanayi kültürüne ait binalar ve makineler, atölyeler, imalathaneler, fabrikalar, madenler ile işleme ve arıtma sahaları, ambarlar ve depolar, enerji üretilen, iletilen ve kullanılan yerler, ulaştırma ve tüm altyapısı, ayrıca sanayi ile ilgili barınma, ibadet etme veya öğretim gibi sosyal faaliyetler için kullanılan yerlerdir.

Türkiye'de Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarına ait sanayi mirası büyük ölçüde yıkılmış olmakla beraber son yıllarda önemi anlaşılmıştır. Bu yapıların miras olarak korunması müze, eğitim kurumu, sanat merkezi şeklinde olmaktadır.

Türkiye'de kültürel ortama kazandırılan endüstri yapıları, özellikle Osmanlı'nın başkenti olarak İstanbul'da yoğunlaşmaktadır. Bakırköy Baruthanesi, Yunus Emre Kültür Merkezi olarak hizmete girmiştir. Darphane-i Amire Binaları'nın İstanbul Arkeoloji Müzeleri

kapsamına alınması kararlaştırılmıştır. Tophane-i Amire, Mimar Sinan Üniversitesi Kültür ve Sanat Merkezi'ne; Hasköy'de Lengerhane ve Hasköy Tersanesi, Rahmi Koç Endüstri Müzesi'ne; Defterdar'da Feshane-i Amire, Feshane Uluslararası Fuar, Kongre ve Kültür Merkezi'ne; Cibali Tütün Fabrikası, Kadir Has Üniversitesi'ne; Bakırköy İspirtohanesi, İTÜ İspirtohane Konservatuarı ve Kültür Merkezi'ne; Sütlüce Mezbahası, Sütlüce Kongre ve Kültür Merkezi'ne dönüşmüştür.

Demir yolu mirasının tanımlanması ve korunması ise oldukça yeni bir konudur. İlk olarak endüstri yapılarının korunması ile gündeme gelmiş, 80'lerin ikinci yarısı ve 90'larla beraber geniş şekilde çalışılmaya başlanmıştır. Her ne kadar demiryolu makineleri, özellikle vagonlar ve lokomotifler gibi tekil elemanların korunması 20. yüzyıl ortası itibarı ile başlamış olsa da bütüncül çalışmalar son 20 yıl içinde yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalarda Avrupa'da başı çeken yine İngiltere olmuş, Amerika kıtasında ise Kanada bu çalışmalara öncülük etmiştir. 1999'da ICOMOS demiryolu mirası olarak tescillenen alanların Dünya Mirası olarak kabul edilmesi için karşılanması gereken kriterleri yayınlamıştır.

Türkiye'de demir yolu mirasıyla ilgili olarak ilk olarak lokomotiflerden oluşan önemli bir koleksiyon İzmir Çamlık İstasyonu'nda bulunan Lokomotif Müzesi'nde sergilenmektedir. Bunun dışında İzmir-Aydın demir yolu üzerinde küçük istasyonlar da koruma altına alınmış ve İzmir merkez ilçe sınırları içerisinde bulunan istasyonların restorasyon çalışmaları, yeni yapılan metro hattı projesi çerçevesinde başlamıştır. Mudanya Gar Binası otel olarak kullanılmaktadır. Ankara'da bulunan TCDD Müzesi ile İzmir Alsancak Garı ve İstanbul Sirkeci Garı'nda bulunan müzeler önemli kayıtları ve belgeleri elinde bulundurmaktadır.

Türkiye'de sanayi müzeleri arasında devlete ait bazı kuruluşlar ile özel sanayi kuruluşları kendi konularıyla ilgili müzeler oluşturmaktadır. Tarihî olaylar nedeniyle bazı vagonlar müze olmuştur. Bunlar askerî turizmin de ilgi alanı olmakla beraber vagonlar endüstriyel miras için önemlidir.

2.5.1.10. Askeri Turizm

Askerî turizmin ilgi alanı sadece savaş olduğu için kültür turizmi içinde ayrı bir alt dal oluşturmaktadır. Askerî turizmin meydan savaşlarının yapıldığı yerlere olan şekli ayrı bir isimle "savaş alanları turizmi" olarak adlandırılmıştır. Askerî turizmin bir başka şekli devam eden savaş ortamlarına yapılmaktadır. Bu ise "savaş turizmi" dir (Doğaner, 2013).

Askerî turizmin mekâna bağlı kaynakları savaş alanları, çatışma mevkileri, surlar, kaleler, ordu yolları, siperler, karargâh, ordugâhlar vb.dir. Silah, giysi, araç, mektup, belge vb. kaynaklar ise mekâna bağlı değildir. Bunlar müzelerde biraya toplanır ve sergilerle yer

değiştirebilirler. Askerî açıdan önemli günler (savaş yıldönümleri, kurtuluş günleri, barış antlaşmaları yıldönümleri vb.) de sadece ilgili mekânlarda değil, yerleşim merkezlerinde, yurdun diğer yerleşmelerinde de kutlanmaktadır. Bu kutlamalar da çok sayıda katılımla askerî turizme dönüşmektedir.

Askerî turizme öncelikle gidilen yerde yapılan savaşla manevi ilişkisi olan askerler, savaşa katılanların çocukları, torunları, şehit aileleri katılmaktadır. Bunun yanında askerî turizm kültür turizmi içinde olması bakımından askerî tarihe, kültüre meraklı insanları çekmektedir.

Anadolu'nun askerî turizm açısından en önemli mekânı Çanakkale Boğazı'nda Troya kentidir. Yine Dünyada Birinci Dünya Savaşı cepheleri, askerî turizme açılmıştır ve çok sayıda turist çekmektedir. Türkiye'de savaş turizminin birinci derece uygulama alanı Birinci Dünya Savaşı cephesi olarak Çanakkale Savaşları'nın geçtiği Gelibolu Yarımadası'dır.

Dünyada ise Normandiya Fransa'nın askerî turizmde en çok ilgi gören yerlerinden biridir. Japonya atom bombası atılan iki kentini de askerî turizme açmıştır. Hiroşima'da patlamanın yaşandığı alan üzerine bir daha bina yapmama kararı alarak burayı barışın bir sembolü hâline getirme çalışmaları başlatmışlardır. Tüm alan park alanı olarak tekrardan düzenlenerek halka açılmıştır.

Askeri turizm ile coğrafya arasındaki ilişki incelendiğinde askeri turizmin en önemli kaynağı olan savaş mekânları coğrafyanın ilgi alanına girmektedir. Savaş alanı, savaşı etkileyen tepe, akarsu, orman gibi yüzey şekilleri coğrafyanın konusudur. Ayrıca askeri turizm kaybolan savaş alanlarının yerinin belirlenmesi için de coğrafya biliminden yararlanmaktadır. Savaşta birliklerin ilerlediği hatlar, çatışma alanları, meydan savaşlarının yapıldığı mekânların turizm açısından düzenlenmesi yapılırken coğrafyadan yararlanılmaktadır. Askeri turizmde savaşın tarihi bir önem ifade etmeyebilirken eski savaşlar turistin ilgisini daha çok çekebilmektedir. Bu konuda yayımlanan kitaplar, çekilen filmler, belgeseller turistin bu turizme olan ilgisini daha da artırmaktadır (Doğaner, 2013).

2.5.1.11. İnanç Turizmi

İnanç turizmi çeşitli dinlere mensup kişilerin sürekli yaşadıkları yer dışında, kutsal mekânları ziyaret etmeleri ve ibadetlerini gerçekleştirmek amacıyla yapmış oldukları seyahatler olarak tanımlanmaktadır (Tunç ve Saç 1998). Bu turizm çeşidi kültür turizminin diğer alt dallarındaki gibi belli bir zaman dilimi ile sınırlı kalmamakla birlikte insanlığın ilk ortaya çıkışı kadar eskiye dayanmaktadır. Dolayısıyla insanlığın ilk ortaya çıkışından günümüze kadar geçen süreçte insanlığın bütün din ve inançları, buna bağlı yapılar,

düzenlenen ayinler, festivaller inanç turizminin ilgi alanına girmektedir. Mekânsal olarak değerlendirildiğinde ise insanın yaşadığı tüm mekânları kapsamaktadır. Bu mekânlar doğada bir pınar veya ağaçtan dağa kadar büyük alan kaplayabilir. İnsan yapısı olarak bir mezar taşından, kent devlete (Vatikan) kadar büyük olabilir (Doğaner, 2013).

İnanç turizminde coğrafyanın yeri dinî yapıların dağılımı ve yer aldığı mekânla ilgilidir. Kutsal eşyalar yer değiştirebilir ve farklı mekânlarda sergilenebilir. Fakat dinî yapılar ve olaylar mekâna bağlıdır. İnsanları harekete geçiren de bu mekânları görmek arzusudur. Dinî yapıların ve mekânların dünyada dağılımı inanç turizm hatlarını ve destinasyonları oluşturmaktadır.

İnanç turizmine katılanların bir kısmı dinleri öğrenmek açısından turlara katılırken bir kısmı kendi dinini hissetmek açısından turlara katılmaktadır. Her iki grup için de amaç eğitim olmalıdır. Dinî kültür, halklar arasında doğru ilişkiler kurulmasını sağlaması açısından önemlidir. İnanç turizminde dinî yapılar ve mekânlar sadece dinî açıdan değil kültürel açıdan da turiste sunulan çekiciliklerdir. Bu nedenle dinî yapı ve mekânlar inanç sahipleri tarafından dinî ihtiyaçlarını yerine getirmek için kullanıldığı gibi, turistler tarafından tarihî, kültürel ve sanatsal değerleri açısından da gezilmektedir. Turistler kendi dinleri dışında yaşayan ve yok olmuş diğer dinleri de öğrenmek güdüsüyle bu dinlerin mekânlarını ve yapılarını da gezebilmektedir. Bu amaçla inanç turizmi farklı dinlerden turistleri bir araya getirebilmektedir.

Anadolu'da inançla ilgili ilk belgeler mağara resimleri olarak görülmektedir. Yerleşik yaşama geçmeden önceki avcı-toplayıcı topluluklar, mağara duvarlarına avlarının iyi geçmesi için bir çeşit büyü içeren resimler çizmişlerdir. Bu avcı-toplayıcı topluluklara ait inançla ilgili bir yapılar topluluğu Göbeklitepe'de (Şanlıurfa) bulunmaktadır. Burası Anadolu'nun en eski inanç merkezi olarak 12 bin yıl öncesine aittir. Son avcı-toplayıcı toplumun inşa ettiği bir kült (tapınma) merkezidir.

Aziz, peygamber, hazret, evliya vb. adlar verilen dinlerin liderleri veya halk tarafından yardımsever olmaları nedeniyle çok sevilen kişiler "aydınlanmış" olarak kabul edilir. Bunların yaşamlarında doğdukları, yaşadıkları veya ziyaret ettikleri yerler makamları olarak adlandırılmakta ve kutsal kabul edilmektedir. Bu makamların olduğu yerleşmelere de kutsallık atfedilir. Bu nedenle inanç turizminde yoğun ilgi görmektedirler. Kutsal kişilerin mezarları da bulunduğu yere ve kente ilgiyi oluşturmaktadır.

Manastırlar, din görevlileri ve kendisini dine adayan insanların bir arada yaşadığı kilise, şapel gibi dinî yapılar ve yaşayanların konaklama yerlerini içeren yapılar topluluğudur. Türkiye'deki manastırlar turizm açısından değerlendirilirse öncelikle Ürgüp-Göreme

yöresinde bulunanlar en çok gezilenlerdir. İnanç turizminin tarihi içinde de en eski manastırlar olması bakımından önemlidir.

Musevilik için inanç turizminde en önemli yapı Sardes'teki sinagogtur. MÖ 3.yüzyıla tarihlenen sinogog Yahudiler için Kudüs Süleyman Mabedi Ağlama Duvarı ve Babil'deki sinogogtan sonra üçüncü önemli sinogogdur.

Anadolu'da Paganizm ve Musevilik varken bir başka tek tanrılı din olarak Hristiyanlık girmiştir. Anadolu'da kiliseler mimari açıdan birbirinden çok farklıdır. Hristiyanlığın yasak olduğu dönemlere ait mağara kiliseler olduğu gibi resmî din olduktan sonra ilk yüzyıllara ait "kaya oyma" ve İstanbul'da Ayasofya gibi çağının (MS 6. yüzyıl) en görkemli kilisesi de bulunmaktadır.

Türkiye'de camiler tarihsel ve mimari özellikleri birbiriyle rekabet halindedir. Anadolu'da en eski camiler arasında olan Antakya'da Habib-i Neccar Camisi (636) ve Harran Ulu Cami'nin (744-750) ilk yapılan camiler olması inanç turizmi açısından önemlidir.

Dünyada Asya, tapınaklar bakımından çok zengindir. Budizm, Hinduizm, Sihizim, Taoizm bu tapınakların inşa edilmesine vesile olmuştur. Bunlara örnek olarak Dünya Kültür Mirası içinde olan Angkor Vat Tapınağı (Siem Reap /Kamboçya), Borobudur Tapınağı (Cava Adası/Endonezya) verilebilir.

Avrupada Fransa'nın Lourdes kentindeki Massabielle Mağarası'nı her yıl 4 milyon turist ziyaret etmektedir. Hristiyanlar için önemli bir hac merkezi olan bölgeye, mağaranın suyunun şifalı olduğuna inanılmaktadır. Hac, İslam dünyası için de çok önemlidir ve her yıl milyonlarca kişi hac için Suudi Arabistan'a gitmektedir.

İnanç çekim merkezlerine insanların bir kısmı dini inançlarını tatmin etmek, dinlerini öğrenmek amaçlı giderken mekânın sanatsal ve kültürel zenginlikleri de diğer turistlerin ilgisini çekmektedir. Sanatsal ve kültürel zenginlikleri yerinde görmek ve diğer dinleri öğrenmek maksadı turistleri harekete geçirmektedir. Böylelikle inanç turizmi farklı dinlerden turistlerin bir araya gelmesinde ve turistlerin kültürlerini artırmalarında katkılar sağlamaktadır (Doğaner, 2015).

İnanç turizmi ile ilgili değinilmesi gereken bir diğer önemli noktayı toplumlar arası barışa sağladığı katkılar oluşturmaktadır. Tarihe bakıldığında din olgusu insanları yönetmede kullanılarak siyasetle sürekli bir etkileşim içerisinde olmuştur. Savaşların haklılığı din kavramıyla ortaya konmaya çalışılmış, askerler din duygusu kullanılarak motive edilmiştir. Tarihte yaşanan din savaşları, günümüzde yaşanan savaşlarda din olgusunun öne çıkması dinin siyasi açıdan önemli bir unsur olduğunu göstermektedir. Farklı dinlere ve kutsal mekânlara duyulan saygının her zaman uzlaştırıcı bir yanı bulunmaktadır. İnanç turizmi bu

yönüyle kullanıldığında savaş ortamında barış sağlama; farklılıklara, çeşitliliklere saygı ile bakılmasını sağlama noktasında önemli bir potansiyele sahiptir. Geçmişte din savaşları yapmış olan toplumlar günümüzde inanç turizmi sayesinde birbirlerinin ülkelerini barış ortamında gezebilmektedir (Doğaner, 2013).

2.5.1.12. Kırsal Miras ve Turizm

Köy, dağ, yayla, çiftlik vb. kırsal alanlarda yapılan turizm geniş anlamda kırsal turizm olarak nitelendirilmektedir. Bu turizm türünün başlangıç noktasını köy veya çiftlik gibi herhangi bir yerleşim birimi ile doğal çevre oluşturmaktadır. Kırsal alanların birtakım sportif etkinliklerin (kar veya çim kayağı, rafting, kanoing, doğa yürüyüşü, bisikletli veya atlı geziler, yamaç paraşütü ve balıkçılık) uygulanmasına olanak vermesi sahip olunan bu potansiyelin turizm yoluyla değerlendirilmesini zorunlu kılmakta ve sonuçta geri kalmış kırsal yerleşim birimlerinin kalkınmasına yardımcı olmaktadır.

Kırsal coğrafi ortamlar; doğal ve kültürel yapılarıyla, özellikle kent insanının giderek artan rekreasyon gereksinimine geçmişten günümüze cevap vermeye çalışmaktadır. Kent insanları, kırsal alanlara çoğunlukla; rekreasyonel amaçlı günübirlik veya akraba-tanıdık ziyaretleri için giderken, özellikle kırsal yaşam biçiminin çekiciliği, stres ve baskı yaratacak sınırlamaların ve zorunlulukların olmayışı, buna karşın kişilerin kendilerini özgür hissetmesini sağlayacak olanakların varlığı, günümüzde gerek hafta sonları gerekse yıllık tatillerde bu ortamlara yoğun ziyaretleri beraberinde getirmiş, böylece kırsal turizm denilen bir turizm türü doğmuştur (Soykan, 1999).

Tarım anlamına gelen agriculture teriminden türeyen agroturizm ise Türkçe literatürde tarım turizmi veya çiftlik turizmi olarak adlandırılmaktadır. Kırsal turizm ile içiçe girmiş turizm türü olan tarım turizmi "ekolojik tarım turizmi" olarak da adlandırılmaktadır. Ekolojik tarım ve turizmin bir araya gelmesidir. Bu turizm tipi kırsal yaşamı öğrenmek isteyen turistlerin çiftlik ve köy evlerinde konaklamaları, çiftlik ve köylerde bağ, bahçe, tarla, ahır, ağıl, kümes vb. tarımsal üretim alanlarında çalışmaları yoluyla yapılmaktadır. Çiftçiye üretimde yardım ederek ona gelir sağlanır. Turistler yöresel yiyecekler, gelenekler, tarımsal üretim hakkında bilgi sahibi olurlar. Bu turizm tipi de kırsal turizmle, ekoturizmle, doğa turizmiyle karışabilmektedir. Çiftlik turizmini bu turizm tiplerinden ayıran, tarım ve hayvan çiftliklerinde çiftçinin veya hayvan yetiştiricisinin bütün kültürel varlıklarıyla bulunmasıdır.

Agroturizm kırsal alanda turistik bir işkoludur. Agroturizm şarap imalathaneleri, meyve toplama, avcılık, balıkçılık gibi tur operatörlerinin yaratıcığına kalmış kırsal alanda her faaliyeti içine almaktadır (Doğaner, 2013).

Toskana, Avrupa'nın agroturizm için en uygun yerlerindendir. Yerel domates, sebze ve peynirle yapılan yöresel yemekler, şaraplar çok ünlüdür. İspanya'nın ünlü Mayorka adası çiftlik turizminde yine çok popülerdir. Portakal ve incir bahçeleri ortasındaki tesislerde turistlere orada yetişen ürünlerden yemekler sunulmaktadır. Kaliforniya'da batıda küçük aile çiftlikleri ek gelir için agroturizme yönelmiştir.

Türkiye planlı bir şekilde çiftlik turizmine 2004 yılında başlamıştır. Ta Tu Ta (TarımTurizm-Takas) (Ekolojik Tarım Turizm Bilgi ve Tecrübe Takası) isimli buğday derneğinin 2004 yılında Birleşmiş Milletler'in desteğiyle hayata geçirdiği proje, ekolojik tarım yapan çiftçiyi maddi ve manevi anlamda desteklemek amacıyla başlatılmıştır. Bu proje Türkiye'nin 34 noktasında bulunan 72 çiftlikte tarım turizmi yapma imkânı sağlamaktadır.

TaTuTa (Tarım, Turizm, Takas) Ekolojik Çiftlik Ziyaretleri bir yandan ekolojik tarım yapan çiftçiyi maddi ve manevi anlamda desteklemeyi amaçlarken, diğer yandan da tükettiğimiz ürünlerin kaynağını ve kırsaldaki yaşam koşul ve süreçlerinin bir bölümünü deneyimleyerek tanımak amacıyla kırsalda yaşayan insanların mekânlarına konuk olarak bilgi ve işgücü takası yapmayı sağlamaktadır. Ahmet Bağ Çiftliği (Canik/Samsun), Ali Yazıcı Çiftliği (Terme/Samsun), Ayhan Kalalı Çiftliği (Yusufeli/Artvin), Belentepe Çiftliği (Osmangazi/Bursa), Cevizbağı Çiftliği (Kaman/Kırşehir), Çalatlı Çiftliği (Kozan /Adana), Hakan Yazıcılar (Kars), Hüseyin Saydam Çiftliği (Pasinler/Erzurum), Ahmet Demirtaş Çiftliği (Ağlasun/Burdur) gibi Türkiye'nin bütün bölgelerine dağılmış çiftlikler sahipleri tarafından çiftlik turizmine açılmıştır.

1990lı yılların başlarında gelişmiş ülkelerdeki üst sosyal tabakaların istek ve arzuları değişmeye başlamıştır. Son yirmi yılda, turizm talebi standart kitle turizminden, turistlere daha esnek ve anlamlı deneyim sağlayan kişiye uyumlaştırılmış özellikler taşıyan turizm türlerine kaymaktadır (Briedenhann ve Wickens, 2004: 72).

Lundberg'in (1990) yaptığı seyahat güdüleri sınıflamasındaki 28 motiften pek çoğu, yeni olarak sunulan alternatiflerin çekirdek ürünlerini oluşturmaktadır. İster yeni tür kabul edilsin isterse eski, Altınay (1996: 56-60), alternatif turizmin özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır;

- Yeniye, özele olan ilgiye bağlı araştırma isteği,
- Küçük gruplarla, başka insanlarla bir arada olma, sosyal deneyim isteği,
- Dağ yürüyüşlerinde, spor etkinliklerinde biotik bir deneyim sağlama eğilimi,
- Açık havada yaşama sevgisi.

Kırsal alanlar, turizm türleri içinde yalnızca kırsal turizmin gelişmesine uygun alanlar değil, aynı zamanda bu ortamı paylaşan birçok turizm türünün de "mekanı" sayılırlar.

Sözgelimi, kamp - karavan turizmi, eko turizm, yeşil turizm, mağara turizmi, akarsu turizmi, yayla turizmi, dağ turizmi, kış sporları turizmi, av turizmi vb. gibi doğrudan doğaya dayalı olarak yapılan turizm türleri veya turistik aktiviteler, kırsal mekanları kırsal turizm kadar, belki daha fazla kullanmaktadırlar. Aynı ortamı paylaşan bir çok turizm türü arasında kırsal turizmin ayırdedici yönü nedir? sorusuna en kısa yanıt, kırsal turizme başka bir ad vermekle karşılanabilir: Köy Turizmi". Bu turizm türünü tercih edenlerin profilinden yola çıkarak, kırsal turizm için aynı zamanda; "Aile ve yetişkin turizmi" ya da "Geri dönüş turizmi" yakıştırmaları yapılmakta, öte yandan, "Geleneklere adanmış tatil turizmi" veya "Keşif turizmi" gibi benzetmelere de gidilmektedir (CAVACO, 1995).

Kırsal turizm, insanların doğal ortamlarda dinlenmek ve değişik kültürlerle bir arada olmak amacıyla bir kırsal yerleşmeye gidip, orada konaklamaları ve o yöreye özgü etkinlikleri izlemeleri ya da katılmalarıyla gerçekleşen bir turizm olarak miras turizminin içinde önemli bir paydır.

2.5.2. Miras Turizminin Gelişimi

Ülkemizde kültürel turizmin başlaması, oldukça eskilere dayanmaktadır. Henüz ulaşım araçlarının gelişmediği dönemlerde (1790-1795) İstanbul'daki tarihi eserlerin yabancıların ilgisini çekmesi ve bu eserleri gezip görmek için talepte bulunulması dikkat çekicidir (Dursun, 2007). Ancak, turizmin İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki hızlı gelişimi, çevre bilinci ile birlikte farklı talepleri ortaya çıkarmıştır. Böylece 60'lı-70'li yıllarda kıyıları, plajları dolduran kitle turizmi yerini kalite turizmine veya seçkin turizme bırakmaya başlamıştır. Bu yeni anlayışta doğası ve kültürü korunmuş yerler tercih edilmekte, bireysel ilgi alanları doğmakta, ne istediğini bilen turist tipi gelişmekte ve çevreye duyarlılık artmaktadır (Soykan, 1998). Nitekim 1980'li yılların ortalarına kadar sadece güneşlenmek ve denize girmek için Akdeniz'de bir turistik destinasyon olarak görülen Türkiye, bu tarihten itibaren kültürel turizm kaynaklarını değerlendirmeye başlamıştır. Özellikle 1985'te Göreme Tarihi Milli Parkı ve Kapadokya, Sivas Divriği Ulu Camii ve Melike Turhan Darüşşifası ile İstanbul'un tarihi alanlarının UNESCO tarafından Dünya Miras Listesi'ne dahil edilmesi yeni bir başlangıç anlamı taşıyordu. Turistlerin kültür mirasına ilgileri sonucu gündeme gelen kültürel turizm; önceleri tarihsel yerlerin, müzelerin, kalıntıların ziyaret edilmesi ile gelişmeye başlamış, son yıllarda ise turistlerin ilgi ve ihtiyaçlarına paralel olarak geleneksel mimari, müzik-dans türleri, el sanatları, fuar ve festivaller önem kazanmıştır (Emekli, 2003).

2.5.3. Türkiye'de Miras Turizmine İlişkin Yapılan Çalışmalar

Kültürel mirasın koruma kullanma dengesi gözetilerek sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde ele alınması, benzersiz kültürel mirasımızı tanıtmak ve tüm insanlığı bunları paylaşmaya davet etmek açısından önemlidir. Evrensel ve kültürel değerlerimizin özellik ve güzelliklerinin dünyaya tanıtılması ve uluslararası kuruluşların da katkılarıyla korunarak gelecek kuşaklara aktarılması amacıyla, Avrupa Konseyi Bülteni'nde "Avrupa Bir Ortak Miras Kampanyası" çerçevesinde Türkiye, Fransa ve Almanya ile birlikte örnek ülke olarak gösterilmiştir. 1975 yılında yürürlüğe giren Dünya Kültür ve Doğal Mirasını Koruma Sözleşmesi halen yürürlükte olup sürekli güncellenmekte ve birçok ülkenin katılımı sağlanmaya çalışılmaktadır. UNESCO Dünya Miras Sözleşmesi'ne 1983 yılında imza atan ülkemiz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğu altında birtakım çalışmalar yürütmektedir. Bu kapsamda Türkiye Dünya Miras Listesine 19 yeri kaydettirirken, geçici listeye 4 karma, 3 doğal ve 77 kültürel olmak üzere toplam 84 adet kültür varlığımız eklenmiştir. Ancak bu sayının Türkiye'nin sahip olduğu doğal ve kültürel değerlere oranla yetersiz olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca turizm kapsamında İnanç turizmi, İpek Yolu ve Turizm Kentleri projeleri de devam etmektedir (www.turizm.gov.tr). Bununla birlikte Türkiye, Sivil toplum örgütleri aracılığı ile de birçok başarılı Ulusal Projeyi hayata geçirmiştir.

Türkiye Turizm Stratejisi 2023'de kültürel turizm ile ilgili projeler vardır. Bunlara, Aphrodisyas Kültür ve Termal Turizm Gelişim Bölgesi, Söğüt Kültür Turizmi Gelişim Bölgesi, Kapadokya Kültür Turizmi Gelişim Bölgesi, Hitit Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesi, Urartu Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesi, GAP Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesi örnek verilebilir (Türkiye Turizm Stratejisi; 2023, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007).

2.5.4. Kültürel Mirasın Turizme Yönelik Amaçları

Dünyadaki kültür mirası ürünlerinin, insanlar tarafından görülmesine yönelik talep artışı ve bunların insanlığın beğenisine sunulmak isteğinin neticesinde kültürel miras zenginliği olan mekânlar, kültür turizminin gelişme yerleri olarak görülmüştür. Söz konusu mekânların, turizme kazandırılması çalışmaları günümüzde giderek yaygınlaşmaktadır. Kültür turizminin geliştirilmesine yönelik çabalar, özellikle kültürel miras bakımından belirli bir potansiyeli barındıran alanlarda yoğunlaşmaktadır. Kültür turizmi, daha çok özgünlüğünü koruyan ve nispeten daha az bozulmuş kültürlerin bulunduğu alanlarda daha iyi bir gelişme trendi yakalamaktadır (Sezer, 2017).

Kültürel varlıkların turizm üzerindeki olumlu etkilerinden en önemlisi, yerel halkın yaşam seviyesinin yükseltmesi ve yeni iş olanakları yaratması gibi ekonomik etkileridir. Ekonomik gelişme, sosyo-kültürel gelişmeyi de beraberinde getirmektedir. Yerel halkın toplum bilincinin yükselmesi, korumaya yönelik yatırımların da artmasını sağlamaktadır. Miras turizmi ile elde edilen ekonomik kazanç, kültürel mirasın korunması için gerekli finansal desteği de sağlamaktadır. Çevreyi ve kültürel mirası koruma adına yapılan harcamalar, uzun dönemde ekonomik açıdan olumlu bir gelişmeye sebep olmaktadır. Bu nedenle kültür turizmi ve kültürel miras, sürdürülebilirlik ve ekonomik gelişme açısından birbirlerine gereksinim duyan bir olgudur (Akgül, 2003).

Kültürel miras, toplumdan topluma aktarılan değerlerdir. Somut kültürel miras (taşınır, taşınmaz), somut olmayan kültürel miras, su altı kültürel mirası ve doğal miras olarak dörde ayrılmaktadır. Kültürel miras bileşenleri, toplumların kimliğini oluşturarak toplumlara özgü değerleri nesilden nesle aktarmaktadır. Kültürel mirasın, turizm amaçlı kullanımında sosyal yapı ve ekonomi üzerine büyük etkileri bulunmaktadır. Toplumsal yaşam içinde insanlar farklı kültürel öğeleri taşımakta, sosyal ilişkiler geliştirmekte ve yaşam biçimlerini farklı kültürler ile buluşturmaktadır. Ekonomik anlamda ise ülkelerin gelişmişlik düzeyini olumlu yönde etkilemesi ve yöre halkına yeni istihdam imkânları sağlaması açılarından önemli nitelik taşımaktadır (Halaç, Benzer, 2019).

Miras turizminin dağılım alanları; çekicilikler ve olaylar olarak ikiye ayrılmaktadır. Çekiciliklerin başında anıtlar gelir. Bunlar arasında arkeolojik sitler, kale, köprü, saray gibi tarihî yapılar, dini yapılar, askerî yapılar, tarihî evler yer almaktadır. Diğer çekicilikler müzeler, tarihî yollar, arkeoloji gibi tematik parklardır. Kültürel miras turizmi içinde olaylar ise festivaller ve sergilerdir.

Kültür mirasının turizm aracılığı ile değerlendirilmesinde öne çıkan stratejiler bulunmaktadır. Bunlar (Emekli, 2003):

- Kültür mirasını oluşturan envanter çalışmalarının yapılması
- Prehistorik-Antik kentlerin turizm amaçlı kullanımı: gerçek-sanal kullanımlar
- Müzelerin kültürel turizmde daha etkin kullanılması, turistik ürün olarak pazarlanması,
- Farklı tarihsel dönem eserlerine ilgi çekilmesi, ziyaretlerin artırılması,
- Önemli kişi ve kahramanların-olayların tanıtılması,
- İnanç çekim merkezlerinin turizm amaçlı kullanılması,
- Geleneksel mimari özelliklerin turizme kazandırılması,
- Geleneksel yaşam tarzını yansıtan ögelerin turizmde kullanılması,

- Geleneksel tarım ürünlerinin ve yemek çeşitlerinin kültürel turizmde değerlendirilmesi,
- El sanatlarına turistik ürün niteliği kazandırılması,
- Miras alanlarının ve yerleşmenin fiziksel, sosyal ve kültürel taşıma kapasitelerinin dikkate alınması
- Değişen pazar koşullarına göre kültürel turizm ürünleri oluşturulması
- Kültürel turizm ürünlerinin geliştirilmesinde ve kültürel mirasın pazarlanmasında devlet kurumları ve adamları, ev sahibi kurumlar ile uluslararası ilişkilerin düzenlenmesi
- Yöresel elişi ve sanatların geliştirilmesinde kadının rolü artırılması
- Kültürel turizm ürününün geliştirilmesinde teknoloji kullanımına dikkat edilmesi şeklinde özetlenebilir.

Dünyada kültürel turizmin en yaygın olduğu tanınmış ülkelere bakıldığında; Fransa, İtalya, Almanya, İspanya, İngiltere, Avusturya, ABD, Mısır, Küba, Rusya Fed., Peru, Brezilya, Çin, Hindistan, Japonya, Kore vd. olup, Paris ve Londra en popüler kültür ve kent turizmi destinasyonu olarak belirlenmiştir. Bu kentleri Roma, Floransa, Venedik, Viyana, Budapeşte, Prag, Amsterdam, Brüksel, Berlin ve New York takip etmektedir. Kısacası, Avrupa, Asya (özellikle Uzakdoğu), Latin Amerika, Avustralya, Afrika bu turizm türünde tarihsel ve çağdaş kentleri, yerel kültürleri yaşatan köyleri, arkeolojik kalıntıları, inanç merkezleri, festivalleri ile eşsiz destinasyonlara sahiptir. Dünya Seyahat Monitörü'nün (DSM) verilerine göre Batı Avrupa'ya yönelik ziyaretlerin %33'lük dilimi kültür turizmi amaçlı gerçekleşmektedir (Hughes ve Allen, 2005).

Türkiye'de de kültürel turizm önemli bir potansiyele sahiptir. Birçok medeniyete beşiklik etmiş Anadolu topraklarında yapılan arkeolojik araştırmalarda dünyada eşi benzeri olmayan zenginliklere sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Hititler, Sümerler, Urartular, Likyalılar, Lidyalılar, Frikyalılar, İyonlar, Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular, Osmanlılar Türkiye Cumhuriyeti'ne gelinceye kadar birçok iz ve kalıntı bırakarak ülkemizi benzersiz bir konuma ulaştırmıştır. Ayrıca sahip olduğumuz kültürel çekicilikler arasında örf, adet, gastronomi, tarih, müzik ve resim, din, mimari yapı, el sanatları, giyim tarzı da dikkate değer özellikler sunmaktadır. UNESCO Dünya Miras Sözleşmesi'ne 1983 yılında imza atan ülkemiz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğu altında da çeşitli çalışmalar yürütmektedir.

Kültürel mirasın turizmde kullanılmasına karşı çıkanların en önemli gerekçeleri; tarihi ve kültürel mekânlarda ziyaretçi sayısının fazla olmasından dolayı tahrip edilmesi, hızla

gelişen turistik etkilerin çevreye zarar vermesi gibi sebeplerle geleneksel yapıda bozulmaya neden olacağının düşünülmesidir (Emekli, 2003). Yerel halk turizm gelişmeye başladığında, ekonomik faydaları ön planda tutmaktadır. Ancak planlı turizm faaliyetleri oluşturulmadığında, turizmin gelişmesiyle sosyal kültürel ve çevresel anlamda yaşanan bozukluklar, yerel halkın turizm için olumsuz düşünmesine yol açmaktadır (Okuyucu ve Somuncu, 2012). Türü ne olursa olsun plansız ve sürdürülebilirlikten uzak bir turizm faaliyetinin, doğal ve kültürel miras kaynaklarına zarar verebileceği gibi bu değerleri tüketebileceği de kaçınılmaz bir gerçektir.

Turizm hem sosyal hem de ekonomik olarak tarihi ve kültürel değerler açısından zengin bölgelere ekonomik katkı oluşturarak ayrıca bu tür bölgelerde binlerce yıl devam etmiş geleneklerin, örf ve adetlerin, mekânların ya da sunulan hizmetlerin devamlılığını sağlayarak yarar sağlamaktadır (Akkuş ve Güneş, 2016). Kültürel turizmin bölgeye sağladığı olumlu sonuçlara istihdam oluşturma ile bölge alt ve üst yapısının olanaklarının iyileştirilmesi gösterilebilir. Bununla birlikte bölgedeki kültürel turistler için ana çekiciliği oluşturduğundan turizm, kültürün bozulmadan yaşaması için anahtar bir rol üstlenmektedir. İyi yönetilen planlı ve programlı bir turizm; sağlık, ulaştırma gibi hizmetlerin gelişmesini sağlayarak, bölge halkının yaşam kalitesini de yükseltecektir. Kültürel turizm sayesinde hem çevresel hem de kültürel miras korunma altına alınmaktadır (Bahçe, 2011).

Kültürel mirasa ait yapıların turistik ürün olarak ömürleri gitgide azalmaktadır. Turizm destinasyonlarında ön plana çıkan mekâna dayalı kültür ürünlerinin tekrar ziyaret edilebilir ve tercih edilebilir bir durum oluşturmamasıyla birlikte günümüzde insanların bu yapıları sanal tur uygulamaları ile bile kısmen deneyimleme fırsatına sahip olduğu bir gerçektir. Turistler açısından mekânları çekici kılan etrafında oluşmuş anlatılar ve gözlemler vasıtasıyla şekillenen zengin kültürel deneyimlerdir. Bu noktada kültürel yapılar etrafındaki somut olmayan kültürel miras unsurlarına yönelik yapılan anlatılar ve uygulamalar miras turizmini tercih edilen ve tekrar deneyimlenebilir kılan önemli faktörlerdir. Gidilen ülkenin, bölgenin farklı kültürel dokusunun turistlere yansıtılması kültür turistlerinin tatmini için oldukça önemli bir husustur.

Günümüzde turistler, ziyaret ettikleri bölgelerin kültürel değerlerini sadece gözlemlemekle kalmayıp deneyimlemek de istemektedir. Halk oyunları, el işçiliği, müzik aletleri, yemekler vb. birçok kültürel unsurun turistlere deneyimlendirilerek pazarlanması mümkündür. Yerel halk için ekonomik kazanç sağlanması, orijinalinin korunması, özenli sunum ve kültürel mirasın deneyimlenmesinin sağlanabilmesi durumunda somut olmayan

kültürel miras unsurları hem daha etkin turistik ürünlere dönüşmüş olacak hem de turizmin olumsuz etkilerinden en az düzeyde etkilenecektir (Türker ve Çelik, 2012).

Turizmde seyahat eden her bireyin amacı istenen ve beklenen deneyimi gerçekleştirmektir. Seyahat etme bu isteğe aracılık eden bir olay olarak caziptir. Bunun nedeni ise günlük hayatın aksine yeni, sıra dışı, farklı ve bu yüzden ‘‘heyecan verici’’ oluşudur (Rabotic, 2010). Turistlerin beklenen deneyimi yaşayabilmeleri gittikleri destinasyonda alışkın olmadıkları farklı birtakım kültürel uygulamalar ile karşılaşmalarına da bağlıdır. Toplumun milli benliği ve yaşayış biçimini yansıtan somut olmayan kültürel miras unsurları bu noktada ilgi çekici ve farklı yapılarıyla akılda kalıcı deneyimler konusunda turistlerin beğenisini kazanabilmektedir.

Endüstrileşmiş veya endüstrileşme süreçlerini aşmış ülkelerin aksine, Türkiye’nin sözlü kültürü günümüzde önemini sürdürmektedir (Oğuz vd., 2008: 10). Türkiye’nin sahip olduğu tarihi ve kültürel miras, miras turizmi için büyük bir potansiyele sahiptir. Türk toplumuna ait olan yerel kültür varlıklarının korunması hususunda, kültürel miras önemli bir rol oynamaktadır (Uygur ve Baykan, 2007: 46).

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’nin görünen yüzü ulusal alanda envanterler, uluslararası alanda ise listelerdir. Envanterler, her ülkenin egemen olduğu sınırlar içindeki topraklar üzerinde var olan, yaşayan, bir insan grubu tarafından sürdürülen SOKÜM unsurlarının belirlenmiş ölçütlere göre kayıt altına alınması, turizmde koruma süreçlerinin belirlenmesi ve yaşatılması için gerekli önlemlerin alınması gibi birçok süreci içermektedir (Oğuz, 2013: 123). Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanterinin oluşturulmasında şu temel ölçütler dikkate alınmaktadır (aregem.kulturturizm.gov.tr):

- İnsan yaratıcılığının bir kanıtı olarak değeri,
- Kültürel ve toplumsal gelenekler içerisindeki köklülüğü,
- Belirtilen topluluk ya da grubu temsil niteliği,
- Kaybolma riski.

Türker ve Çelik (2012) Türkiye turizminde daha çok talebin arz yarattığına bu durumun ise birçok kültürel varlığın plansız bir şekilde turistin kullanımına sunulmasına yol açtığına dikkat çekerek özellikle somut olmayan kültürel miras unsurlarının kaybının telafi edilemez unsurlar olduğuna dikkat çekmektedir. Turistik ürünler olarak bu gibi değerlerin varlığını sağlıklı bir biçimde sürdürebilmesi turizmde kültürel sürdürülebilirliğin sağlanması bakımından oldukça önemli bir husustur.

Kültürel mirasa ilişkin değerleri koruyarak sonraki nesillere aktarmak ve sürdürülebilirliği sağlanırken bu değerlere bir işlev kazandırmak gelişmiş ülkelerin

benimsediği bir olgudur. Koruma amacıyla mimarlık ve kent planlaması yapmak, belli bir dönemin özelliklerini yansıtan maddi ve manevi değerlere turistik işlev kazandırarak aktif hale getirmek ekonomik yarar sağlamakta, koruma amacıyla oluşturulacak fonlara gelir sağlamaktadır. Korumanın temel amacı her neslin kültürüne ve kültürel değerlerine sahip çıkarak bunların sonraki nesillere aktarımını sağlamaktır (Emekli, 2003).

2.5.5. Kültürel Miras Yönetimi ve Turizm Paydaşları

Bilim insanları 20. yüzyılın son dönemlerinde, kültürü turizmin bir nesnesi olarak görmek yerine, turizmin kendisini kültürün bir parçası olarak kabul etmişlerdir (Urry, 1990). Bu süreçte kültürel etkinlikler ve kültürel cazibe merkezleri, modern toplumlardaki turizm faaliyetleri açısından günden güne artan bir öneme sahip olmuştur (Richards, 2001). Kültür ve turizm arasındaki bu ilişki, alanda yürütülen bilimsel çalışmalara da yoğun bir şekilde yansımıştır (Richards ve Munsters, 2010; Timothy 2018). Özellikle kültür ve turizm faaliyetleri alanında yapılan çalışmalarda kültürel miras, kültürel miras yönetimi, sürdürülebilirlik gibi anahtar kelimeler ve bunlar arasındaki ilişki yoğun bir şekilde araştırılmıştır (McKercher ve du Cros, 2012). Özellikle Mc Kercher vd.'nin (2005) çalışmaları, turizm ve kültürel miras yönetimi kavramlarını doğrudan birbirleri ile bağlantılı hale getirmesi bakımından dikkat çekmektedir.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında ve kültürel mirasın "bir toplumun eski, önemli ve korunmaya değer alanları, nesneleri ve uygulamaları" tanımlamasından yola çıkarak (Brumann, 2015) "kültürel miras yönetimi" kavramının tanımını yapmak mümkündür. Buna göre kültürel miras yönetimi, "turizm endüstrisini geliştirmek ve bu alandan gelir elde etmek ile kültürel mirasın gerçekliğini ve fiziksel bütünlüğünü koruma arasında denge kurmak amacıyla hem özel hem de kamu sektöründen profesyonellerin katılımı ile gerçekleştirilen bir yönetim süreci" olarak ifade edilmektedir (Carbone vd., 2020). Konuyla ilgili olan bir diğer kavram ise "turizm paydaşı" kavramıdır. Burada paydaş kavramından kasıt, "önceden belirlenmiş olan hedeflerin gerçekleştirilmesinde etkilenen veya etkileyen kişi ya da gruplar" ifade edilmektedir (Nicholas, Thapa ve Yong, 2009). Buradan hareketle turizm paydaşı kavramını, "turizm olaylarından olumlu ya da olumsuz olarak etkilenen kişi ya da topluluklar" olarak tanımlamak mümkündür (Aas, Ladkin ve Fletcher, 2009; Nicholas vd., 2009; Varnacı ve Somuncu, 2011). Bu süreçte turizm sektöründen azami ölçüde kazanım sağlamak amaçlanırken, aynı zamanda kültürel mirasın eğitici, tarihi ve kültürel değerlerini koruma, yayma ve zenginleştirme amacı da göz önünde bulundurulmaktadır. Literatürde kültürel mirasın yönetimi ile ilgili karar alma sürecinde, sorumluluk alanlarının belirtilmesi amacıyla

"kültürel miras karar vericileri" (Ferretti, Bottero ve Mondini, 2014) veya "kültürel miras organizasyonu yöneticileri" gibi farklı terimler de kullanılmaktadır (Honari vd., 2010). Bu kavramlar disiplinler arası alanda, kültürel miras yöneticisinin rolünü kavramsallaştırmak ve onların algılarını canlandırmak açısından son derece önemlidir.

Yakın tarihten günümüze, eşitlik, çeşitlilik, sosyal adalet ve insan hakları gibi kavramlar hep tartışılan ve topluluklar arasında mücadele yaratan konular olmuştur. Günümüzde bu kavramlar, kültürel miras ve turizm konularının da özüne doğru hareket etmiş ve başta yerel halk olmak üzere, tüm turizm paydaşlarının hem turizmin gelişmesine hem de kültürel miras yönetimine katılımını teşvik etmiştir (Sandell ve Nightingale, 2012). Bu anlamda, gruplar arası temas bakış açısı ile kültürel miras ve turizm paydaşları arasındaki ilişkinin incelenmesi konusu, kültürel mirasın yönetimi sürecinde yaygın olarak araştırılmaktadır. Hizmet sektörünün en önemli alanlarından biri olan turizm sektöründe, paydaşların sistemli ve eşgüdümlü diyalog geliştirmeleri, kültürel miras yönetiminde ileriye dönük atılacak olan her bir adım için son derece büyük bir öneme sahiptir (Ekin ve Ören, 2012).

Kültürel miraslar iyi bir analiz ve planlama ile turizmin gelişimine önemli ekonomik ve toplumsal açıdan değerli katkılar sağlayabilmektedir. Ayrıca bu kaynakların korunması sürdürülebilir turizmde bir gelişme göstergesidir. Bu bağlamda kültürel mirasın sürdürülebilirliği, koruyup kullanma bilincinin oluşturularak bu kültürel değerlerin gelecek nesillere aktarılması ve bu kültürel değerlere bir işlev kazandırılmasını sağlayacak tedbirler alınmasını gerekli kılmaktadır (Karapınar ve Barakazı, 2017).

Değişen coğrafi şartlardan ve kültürel değişimlerden dolayı kültürel mirasın maddi kültür değerleri, tekrar oluşturulması veya yapılması mümkün olmayan yapılardır. Coğrafi şartlardan, doğal ve beşeri tahribattan dolayı geçmiş dönemlerden kalan kültürel yapıların çok azı günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır. Kültürel mirasın kullanılması ve korunması yönünde günümüzde insanların bilinç düzeyinin artığını söylemek mümkündür.

Miras turizminin pazarlanması ve uygulanması konularına da dikkat etmek gerekmektedir. Bireysel olarak farklı ilgi gerektiren bir turizm türü olan miras turizminde, turistlerin istek ve ihtiyaçlarına odaklanılarak tatmin düzeyleri belirlenmelidir. Miras turizmine katılan bireylerin beklentilerinin ne olduğu iyi analiz edilerek, bu analiz sonucunda turistik ürünlerin sunumunda ne yapılması gerektiği belirlenmelidir. Miras turizminde turistler gibi bölge halkı da göz önüne alınmalı ve onların kültürel değerlerin korunması ile sonraki nesillere aktarılması konusunda bilinçlenmeleri sağlanmalıdır. Miras turizmi geliştirilirken, toplumsal ve bireysel açıdan olumlu veya olumsuz sonuçları iyi analiz edilerek yerel kültürün

nasıl etkilendiği ve nasıl değiştiği incelenerek konuyla ilgili gerekli politikalar uygulanmasına özen gösterilmelidir. Çünkü bir bölgenin turizmi geliştirildiğinde bu analizler iyi uygulanmadığında toplumsal boyutta istenmeyen bazı durumlar da ortaya çıkabilmektedir.

2.5.6. Dünya Mirasının Korunması

Uluslararası önem taşıyan ve bu nedenle takdire ve korunmaya değer doğal oluşumlar, anıtlar ve sitler "dünya mirası" olarak kabul edilmektedir. Dünya Mirası kavramı ikiye ayrılmaktadır. Yer şekilleri, su kaynakları vb. oluşumlar doğal miras, insan eseri olan değerler kültürel mirastır.

Bütün insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen evrensel değerlere sahip kültürel ve doğal varlıkları dünyaya tanıtmak, toplumda söz konusu evrensel mirasa sahip çıkacak bilinci oluşturmak ve çeşitli sebeplerle bozulan, yok olan kültürel ve doğal değerlerin yaşatılması için gerekli iş birliğini sağlamak amacıyla UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)'nun (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) 17 Ekim – 21 Kasım 1972 tarihleri arasında Paris'te toplanan 17. Genel Konferansı kapsamında, 16 Kasım 1972 tarihinde "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme" kabul edilmiştir. Dünya miraslarının korunması için 175'ten fazla ülke bu antlaşmayı imzalamıştır. Bu şekilde dünya miraslarının gelecek nesillere aktarılması planlanmaktadır. Bu sözleşmede Türkiye, 23.05.1982 tarih ve 8/4788 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanarak 14.02.1983 tarih ve 17959 sayılı Resmî Gazetede yayınlanarak yer almıştır.

Sözleşmeyi kabul eden üye devletlerin UNESCO'ya başvurusuyla başlayan ve Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) ve Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) uzmanlarının başvuruları değerlendirmesi sonunda tamamlanan bir işlem dizisinden sonra aday varlıklar Dünya Miras Komitesinin kararı doğrultusunda bu statüyü kazanmaktadır. Dünya mirasları, UNESCO tarafından belirlenen ve tüm dünyada öncelikli olarak korunması için çalışmalar yapılan kültürel ve doğal varlıkların listesidir. Doğal miraslar ve kültürel mirasların ölçütleri birbirinden farklıdır.

Kültürel miraslar için;

a) yaratıcı insan dehasının ürünü olması
b) belli bir zaman diliminde veya kültürel mekânda, mimarinin veya teknolojinin, anıtsal sanatların gelişiminde, şehirlerin planlanmasında veya peyzajların yaratılmasında insani değerler arasındaki önemli etkileşimi göstermesi
c) kültürel bir gelenek veya yaşayan ya da kayıp bir uygarlığın tek veya en azından istisnai tanıklığını yapması

d) insanlık tarihinin bir veya birden fazla anlamlı dönemini temsil eden yapı tipinin ya da mimari veya teknolojik peyzaj topluluğunun değerli bir örneğini sunması
e) bir veya daha fazla kültürü temsil eden geleneksel insan yerleşimine veya toprağın kullanımına ilişkin önemli bir örnek sunması ve özellikle bu örneğin, geri dönüşü olmayan değişimlerin etkisiyle dayanıklılığını yitirmesi
f) istisnai düzeyde evrensel bir anlam taşıyan olaylar veya yaşayan gelenekler, fikirler, inançlar veya sanatsal ve edebî eserlerle doğrudan veya maddeten bağlantılı olması aranmaktadır.

Doğal miraslar için;

a) doğanın bir harikasına veya eşsiz bir güzelliğe ve estetik öneme sahip doğal alanlar olması
b) yaşamış canlıların kalıntıları, devam eden jeolojik olaylar ve yer şekillerinin gelişimi gibi dünyanın doğal tarihine ilişkin eşsiz önemde bilgilere sahip olması
c) ekolojik ve biyolojik olarak hâlâ bozulmamış bir karasal, denizel veya tatlı su ekosistemine veya önemli hayvan ve bitki topluluklarına ev sahipliği yapması
d) özellikle tehlikedeki veya bilim açısından önemli bir biyolojik çeşitlilik için en önemli ve en belirgin doğal habitatlara ev sahipliği yapması özellikleri aranmaktadır.

Dünya Miras Listesi'nde yer alma ölçütleri düzenli olarak güncellenmektedir ancak listede yer alan her varlığın yukarıdaki ölçütlerden en az birine uyması ve özgün olması beklenmektedir.

Antlaşmayı imzalayan ülkeler tarafından seçilen 21 ülke temsilcisinin oluşturduğu Dünya Miras Komitesi, ICOMOS ve IUCN aday gösterilen değerler arasından seçim yapmakta ve listeyi oluşturmaktadır. Ayrıca komite, WHF'yi (Dünya Miras Fonu) yönlendirerek listedeki değerlerin korunması için girişimlerde bulunmaktadır (Doğaner, 2013).

1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi'ne göre oluşturulan ve Dünya Mirası Komitesi (DMK) tarafından belirlenen Dünya Mirası Listesi'nde Dünya Miras Alanı olarak ilan edilen 1154 miras yer almaktadır. Bunlardan 897'si kültürel, 218'i doğal ve 39'u karma (doğal ve kültürel) miraslardır. Her yıl gerçekleşen Dünya Miras Komitesi toplantıları ile bu sayı artmaktadır Dünya miraslarının bir kısmı listeden çıkarılmalarına yetecek kadar bozulur veya adaylık dosyasında öngörülen önlemleri zamanında alamazlarsa listeden çıkarılabilirler. Listeden çıkarılmaya aday olan miraslar ise tehlikedeki miras sayılmaktadır.

Dünya Miras Listesi'nde bulunan kültürel miras yapılarına; prehistorik miras olarak Vézere vadisindeki Mağaralar (Fransa), arkeolojik miras olarak Samarra (Irak), Baalbek (Lübnan), Piramitler (Mısır), Palmira (Suriye), Kartaca (Tunus), Petra (Ürdün), Persepolis (İran), dini miras olarak Delfi (Yunanistan), Athos Dağı (Yunanistan), Burgos Katedrali (İspanya), Vatikan, Angkor (Kamboçya), Stonehenge (İngiltere) örnek verilebilir.

2.5.7. Dünya Miras Listesinde Türkiye

Türkiye sınırları içinde, UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne kayıtlı olan 19 yerden ilk olarak 1985 yılında, İstanbul'un tarihî alanları, Göreme Millî Parkı ve Kapadokya ile Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası listeye dâhil edilmiştir. Son olarak ise 2019 yılında Arslantepe Höyüğü (Malatya) listeye eklenmiştir.

Türkiye'nin bu listedeki miras alanları listesi şu şekildedir (unesco.org.tr):

1. Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (Sivas) 1985
2. İstanbul'un Tarihi Alanları (İstanbul) 1985
3. Göreme Millî Parkı ve Kapadokya (Nevşehir) 1985 (Karma Miras Alanı)
4. Hattuşa: Hitit Başkenti (Çorum) 1986
5. Nemrut Dağı (Adıyaman) 1987
6. Hieropolis-Pamukkale (Denizli) 1988 (Karma Miras Alanı)
7. Xanthos-Letoon (Antalya-Muğla) 1988
8. Safranbolu Şehri (Karabük) 1994
9. Truva Arkeolojik Alanı (Çanakkale) 1998
10. Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi (Edirne) 2011
11. Çatalhöyük Neolitik Alanı (Konya) 2012
12. Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu (Bursa) 2014
13. Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı (İzmir) 2014
14. Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı (Diyarbakır) 2015
15. Efes (İzmir) 2015
16. Ani Arkeolojik Alanı (Kars) 2016
17. Aphrodisias (Aydın) 2017
18. Göbekli Tepe (Şanlıurfa) 2018
19. Arslantepe Höyüğü (Malatya) 2021

UNESCO Dünya Miras Endikatif (Geçici) Listesi'nde yer alan Türkiye'nin Dünya Kültürel Miras Listesi'ne girmeye aday olan yapılarına:

- Prehistorik Miras Kapsamında: Karain Mağarası, Ankara- Gordion,

- Arkeolojik Miras Kapsamında**:** Efes Antik Kenti, Kekova, Güllük Dağı-Termessos Millî Parkı, Arkeolojik Site Afrodisias, Antik Kentler Likya Medeniyeti, Arkeolojik Site Sagalassos, Arkeolojik Site Perge, Bergama, Aizanoi Antik Kenti (Kütahya), Yesemek Taşocağı ve Heykel Atölyesi (Gaziantep), Zeugma Arkeolojik Sit Alanı (Gaziantep), Laodikeia Antik Kenti (Denizli), Sardes Antik Kenti ve Bintepeler Lidya Tümülüsleri (Manisa),
- Tarihsel Miras Kapsamında: Harran ve Şanlıurfa, Urartuların Ahlat Mezarlığı ve Osmanlı Hisarı, Diyarbakır Kalesi ve Surları, Denizli ile Doğubeyazıt arasında Selçuklu Kervansarayları, Konya-Selçuklu Medeniyeti, Alanya, Mardin Kültürel Peyzaj, Bursa ve Cumalıkızık Erken Osmanlı kentsel ve kırsal yerleşim, İshak Paşa Sarayı, Ani Tarihî Kenti (Kars), Beçin Orta Çağ Kenti (Muğla), İzmir-Birgi Tarihî Kenti, Niğde'nin Tarihî Anıtları, Mamure Kalesi (Mersin), Odunpazarı Tarihî Kent Merkezi (Eskişehir), Ceneviz Ticaret Yolu'nda Akdeniz'den Karadeniz'e kadar kale ve surlu yerleşimleri,
- Dinî Miras Kapsamında: Sümela Manastırı (Meryem Ana Manastırı), Alahan Manastırı (Mersin), Aziz Nikolaos Kilisesi (Demre), St.Paul Kilisesi, St.Paul'u çevreleyen tarihî eserler (Tarsus), Eşrefoğlu Camii (Beyşehir), St. Pierre Kilisesi (Hatay), Göbeklitepe Arkeolojik Alan (Şanlıurfa), Hacı Bektaş Veli Türbesi (Nevşehir), Hekatomnos Anıt Mezarı ve Kutsal Alanı (Muğla) örnek verilebilir.

Kültürel miras listesi adaylarıyla ilgili varlıklara ilişkin dosyalar kapsamlı olarak hazırlanacak ve Dünya Miras Komitesi'nin onayına sunulacaktır. Bu aşama, oldukça uzun bir süreç olup Dünya Miras Merkezinin uygun görüşü ve ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) ve/veya IUCN (Uluslararası Dünya Doğayı Koruma Birliği) uzmanların yerlerinde inceleme yapmalarını takiben büro ve komitenin onayı ile Dünya Miras Listesi'ne alınmaları mümkün olabilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ELMALI İLÇESİNİN MİRAS TURİZMİ POTANSİYELİ

3.1. Elmalı İlçesi'nde Somut Olmayan Kültürel Miras Öğeleri

3.1.1. Geleneksel El Sanatları

Kültür içerisinde yer alan, nesilden nesile aktarılan maddi ve manevi miraslardan birisi de geleneksel el sanatlarıdır (Sarıoğlu, 2005:72). El sanatları, insanoğlunun ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile geliştirilen, doğal ve beşerî koşullara göre değişimler gösteren ve ortaya çıktığı toplumun hislerini, sanatsal beğenilerini, yaşam biçimlerini yansıtan sanat ve zanaat ürünlerinden oluşmaktadır (Özcüre ve Yavuz, 2006:168).

T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı kayıtlarına göre el sanatı tanımı şöyledir; "bir veya birden fazla sanatkârın bilgi ve becerisine dayanan, çevre şartlarına göre değişim gösteren, güzelin yanı sıra yararlıyı sunan, insan yaşamını kolaylaştıran, ihtiyaçlarını karşılayan, evde veya atölyede, ya bütün gün ya boş zamanlarda ya da belli dönemlerde üretilen geleneksel, bölgesel, fonksiyonel, estetik, artistik, sanatsal, dekoratif, dini ve sosyal açıdan sembolik karakter taşıyan el, el aleti veya mekanik araçların yardımıyla yapılan ürünlerdir.

El sanatları, toplumun ihtiyaçlarını karşılayan zanaat kolunu işaret etmektedir. Bu zanaat, ölçüsü göz kararı olan, el işçiliğine ve bilek gücüne dayanan, el yapımı aletlerle icra edilen, toplumun zekâ seviyesini ve karakterini gösteren, daha ziyade ustalık isteyen, çoğu kez talebe göre üretimi gerçekleşen geleneksel meslekleri tanımlamaktadır (Polat, 2014).

El sanatları olarak nitelenen değerler toplum içinde değişik işlevleri olan, giyim-kuşamdan çeyizlik eşyalara, mutfak araç-gereçlerinden müzik aletlerine, halı-kilim gibi dokumacılık ürünlerinden günlük farklı kullanım eşyalarına uzanan geniş bir alanda karşımıza çıkan ürünlerdir (Öztürk, 2005). Geçmişten günümüze gelen geleneksel el sanatları ortak kimlik ve aidiyet duygusu gibi özellikleri ile sürdürülen kültürel mirasın en önemli unsurlarından biridir (Arıoğlu ve Aydoğdu Atasoy, 2015). Eski zamanlardan beri insanlar ürettikleri eşyalara yaşadıkları ortamların sosyal ve kültürel özellikleri temelinde estetik değer kattıkları gibi aynı zamanda el sanatı ürünlerindeki motiflere ve renklere anlam yükleyerek bir anlatım aracı olmasını sağlamışlardır (Sarıoğlu, 2005).

El sanatı ürünlerinin bir bölümünün yerel özellikli, toplumda belli bir ihtiyaca yönelik üretilen basit aletleri kapsamakta olduğu görülmektedir ve bunların biçimlenmesinde önceden hazırlanan bir program ya da tasarım olmadığı bilinmektedir. Bunların yanı sıra önceden bilinen, usta-çırak ilişkisi içerisinde öğretilen ya da aile içi eğitimle sürdürülen biçimlenmiş formlar ve desenler bulunmaktadır. Bu ürünlere ilişkin bilgiler el sanatı yapanın belleğinde

bulunmaktadır ve dolayısıyla söz konusu ürünlerin kuşaktan kuşağa aktarılabilmesi, korunması ve değişime uğramaması istenmektedir. Ülkemizdeki bu kapsamdaki el sanatı ürünleri işleme, oya, çorap, takı, halı-kilim gibi unsurları çağrıştırmakla birlikte çini, hat, tezhip, minyatür, ebru, ahşap süslemeciliği, kuyumculuk işleri, bakır işçiliği gibi alanları da kapsamaktadır (Öztürk, 2005). Özellikle hayatın geçiş dönemleri olarak adlandırılan doğum, evlenme ve ölüm törenlerinde gerçekleştirilen uygulamalar, adetler, gelenekler içinde de el sanatı ürünleri toplumsal uygulamalara farklı bir anlam katmaktadır. Ahşap beşikler, şerbet takımları, nazarlıklar, işlemeli havlular, yatak örtüleri, oyuncaklar, tahta kaşık ve eşyalar, yastıklar, yorganlar, bakır eşyalar ve tabaklar, küpeler, bilezikler, sobalar, müzik aletleri ve çalgıları, halılar, kilimler, keçe ve dokumalar, cam süslemeleri, kıyafetler, çiniler, hatlar, seccadeler, siniler, güğümler gibi birçok eşya hayata anlam kattığı gibi yaşanılan anı da renklendirerek adeta zamanın süsü olmaktadır (Arıoğlu ve Aydoğdu Atasoy, 2015: 113).

Somut olmayan kültürel miras unsurlarının korunarak gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için UNESCO 2003 yılında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ni kabul etmiş ve bu sözleşmede el sanatları geleneğinin de yer aldığı somut olmayan kültürel miras alanları tanımlanmıştır. El sanatları, bir milletin milli kültürünü simgeleyen ve tanıtan, kuşaktan kuşağa aktarılarak sürdürülebilir kılınmasında etkin rol oynayan en önemli kültürel taşıyıcılardandır. Sanatlarını temsil eden ürünler, o ülkenin kültürel kimliğinin en canlı ve en anlamlı belgelerinden birini yansıtmaktadır. Birçok uygarlığın beşiği olan Anadolu'ya Türklerin yerleşiminden sonra, bu uygarlıkların kültürleri yeni bir sentez içinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. İşte bu nedenle Türk el sanatlarının kökleri çok eskilere gitmekte ve sosyo-kültürel açıdan önem taşımaktadır (Onuk, 2002: 416). Günlük kullanıma dönük veya sanatsal değer taşıyan geleneksel el sanatları üretimi, gelişmekte olan ülkeler için olduğu kadar gelişmiş birçok ülke için de yaşamın güzelliğini ve kalitesini tehdit eden ve yaygınlaşan endüstriyel tasarım ürünlerine karşı, sanatın güzelliğini yansıtan kültürel bir gösterge olarak, giderek önem kazanmaktadır (Özgüven ve Yavuz, 2006: 169). Çoğu zaman fonksiyonelliği ön planda tutularak üretilen el sanatları, onu yapan zanaatçının kendi iç dünyasını kültürel mirası ile harmanlaması sonucu oluşan çeşitli sembollerle mesajını aktardığı nesneler haline gelmiştir. Bu nedenle üretilen el sanatları ekonomik, sosyal hayatta olduğu kadar kültürel hayatımızda da önemli bir yere sahiptir. Yapıldığı dönemin kültürel izlerini taşıyan bu ürünler din, örf, adet ve geleneklerle şekillenmiştir (Dilmaç, 2013: 93).

Bir toplumun süslemelerinde ve el sanatlarında o toplumun sanata olan duyarlılığını en kesin ve açık bir şekilde görmek mümkündür (Acar, 2011:13). Bu sebeple bütün milletler el sanatlarına büyük önem vermekte ve el sanatlarını geçmişten geleceğe uzanan kültür hazinesi

olarak korumaktadırlar. Geçmişe kültürlerin özelliklerini gelecek nesillere aktarmada tarih boyunca yazılı kaynaklar kadar etkili olan el sanatları ürünleri daima iyi bir iletişim aracı görevi görmüştür. Toplumun paylaşma ve imece duygularının gelişmesinde önemli rol oynayan el sanatlarının ekonomik gelişmeden ruh sağlığına, eğitimden sosyalleşmeye kadar olumlu etkileri bulunmaktadır (Onuk, Akpınarlı vd., 2015:436).

Türkiye, farklı medeniyetleri birbirine bağlayan geçiş yolları üzerinde bulunmasından kaynaklanan stratejik coğrafi konumu itibariyle, geçmişten günümüze birçok insan topluluğuna adeta bir anne gibi kucak açmış, bu topluluklardan kalan kültürel mirasları kendi bünyesinde yoğurup, geleneksel Türk el sanatlarına dönüştürerek Anadolu'ya özgü zengin sanatsal bir sentezin oluşmasını sağlamıştır. Ancak zamanla unutulan veya unutulmaya yüz tutan bu kültürel zenginlikler etkin bir şekilde değerlendirilememekte ve hak ettiği değeri görememektedir. Geleneksel Türk el sanatları üretim sürecinde ihtiyaç duyulan zarif el işçiliğinin ürünlere kattığı kültürel ve sanatsal öğeler, yok olmaları durumunda geri döndürülemeyecek kadar büyük maddi ve manevi öneme ve yüksek bir değere sahiptir. Geleneksel el sanatlarının korunarak ve çağın gerekliliklerine mümkün olduğunca ayak uydurarak kuşaktan kuşağa aktarılması gerekmektedir.

Türk el sanatlarının kökleri çok eskilere gitmekte ve sosyo-kültürel açıdan önem arz etmektedir. Kültürümüzün gelişmesine, değerlerimizin nesilden nesile aktarılmasına büyük katkı sağlayan el sanatları eserlerini geçmişten günümüze kadar olan tüm süreçlerde Anadolu'nun her bölgesinde görmek mümkündür. Kültür turizminin yoğun olduğu şehirlerimizde el sanatlarının gelişmiş olduğu gözlemlenmektedir. Geleneksel kültürün gündelik yaşam içerisinde korunmaya çalışıldığı araştırma sahasında yöresel sanatlar ve şenlikler yüzlerce yıl boyunca bölgeye uğrayan yörüklerin desen ve renk zenginliği ile yoğrulmuştur. Bu zenginliğin hissedildiği yörede bakırcılık, demircilik, kalaycılık, halıcılık/dokumacılık, değirmencilik, helvacılık ve leblebicilik önde gelen el sanatları olmuştur.

Ülke ekonomisinin gelişmesinde, kültürel değerlerin yaşatılmasında büyük payı olan, geçmişte yapılmış ve günümüzde müzelerde sergilenen kültürel mirasımız olan geleneksel Türk el sanatları ürünlerinin sanatsal değerinin yanı sıra miras turizmi potansiyelleri de yüksektir. Bu noktada, geleneksel Türk el sanatlarının korunması, tanıtılması, sergilenmesi ve pazarlanması faaliyetlerinin yaygınlaşmasında coğrafi işaretler de önem kazanmaktadır.

Coğrafi işaret, temel olarak benzerlerinden farklılaşmış belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından kökeni bulunduğu yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş bir ürünü gösteren işarettir (TPMK, 2018). Bir ürünün üretilmesinde yöreye ve/veya o bölgeye ait

beşeri sermayenin ve o yere özgü imalat yeteneğinin ve geleneğinin etkisi var ise o ürün ve/veya süreç de coğrafi işaret olarak kabul edilmektedir (WIPO, 2007). Türkiye'de yöresel ürünler 1995 yılında çıkan 555 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile coğrafi işaret aracılığıyla korunmaya başlamıştır.

Bir ürünün coğrafi işaret olarak kabul edilebilmesi için bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu özellikler 5 başlık altında kategorize edilmiştir (Kan ve Gülçubuk, 2008: 61):

Ürün: Bir işaretin coğrafi işaret olarak kabul görmesi için o işaretin bir ürünü ifade etmesi, belirtmesi gerekmektedir.

Sınırları Belirli Bir Coğrafya: Coğrafi işaretler sınırları belirgin bir coğrafyadan kaynağını alan ürünleri temsil etmektedir.

İşaret: Coğrafi işaretler, ürünleri birbirinden ayırt eden ve kullanıldıkları ürünleri benzerlerinden farklılaştırmaya yarayan işaretlerdir.

Ürünün Belirli Bir Karakteristik Taşıması: Coğrafi işaret konusu ürünler yetiştirildikleri bölgeden dolayı özgün bir özellik kazanmış yani benzerlerine göre farklılık göstermiş ürünlerdir.

Ürünün Karakteristik Yapısı ile Coğrafi Kökeni Arasında Bağ Olması: Coğrafi işaretleme ile öne çıkan ürünlerin temel özelliklerinden biri de ürünün kendi karakteristik özellikleriyle coğrafya arasındaki bir ilişkinin var olmasıdır.

Coğrafi işaretleme olarak tanımlanmış ürünler; doğal ürünler, maden ürünleri, tarım ürünleri, el sanatları ve sanayi ürünlerini kapsamaktadır (Çukur ve Çukur, 2017):

Bu ürünlerin tescillenmesi; üreticileri korumayı amaçlarken aynı zamanda pazarlama imkanlarını arttırarak ekonomik fayda sağlamakta ve kırsal kalkınmayı destekleyen avantajlar sağlamaktadır (Gökovalı, 2007: 143).

Elmalı ilçesinde geleneksel Türk el sanatları ürünlerinde coğrafi işaretin önemine ve coğrafi etiketli ürünlerin güncel durumuna dikkat çekilerek Türk kültür mirası olan geleneksel Türk el sanatlarının coğrafi işaret tescili ile korunması ve tanıtılmasına yönelik sunulan planlamaların farkındalık yaratması, teşvik edici olması beklenmektedir.

Aşağıda Elmalı ilçesinin miras turizmine konu olabilecek somut olmayan kültürel miras öğelerinden Geleneksel El Sanatları; Helvacılık, Kalaycılık, Değirmencilik, Leblebicilik, Demircilik, Halı-Kilim Dokumacılığı ve Bakırcılık olarak ele alınarak açıklanmıştır.

3.1.1.1. Helvacılık

Bölgelere özgü tatların turistik ürün olarak değerlendirilmesi, yerel tatların gelecek kuşaklara aktarılıp yaşatılmasına önemli bir katkı sağlamaktadır. Kentleri rakiplerinden farklı kılacak en önemli özellik sahip olduğu benzersiz kültürel miraslarıdır. Turizmde ülkesel pazarlama yerine kent destinasyonlarının pazarlanması tercih edilmeye başlamıştır. Kent pazarlamasında, kentin öz kaynaklarına uygun olarak imaj yaratıp tanıtılması önemlidir. Turistik destinasyonlarda kitle turizminin yanı sıra kültürel miras, kültür turizmi, gastronomi turizmi, özel ilgi turizmi gibi turizm çeşitleri için bu çekiciliklerin yaşatılmasının önemini her geçen gün artmaktadır.

Genellikle yerel besinlerin nerede, ne zaman, nasıl üretilip tüketileceği gibi ayrıntılı bilgiler yazılı olmayıp yerel halkın, bazen birkaç kişisinin belleğinde saklıdır. Çünkü bu bilgiler onlara aileden ve yaşanılan çevreden gözlem, deneyim ve sözlü kültürle aktarılmıştır. Türkiye'de tarihi kent veya kasabaların sahip oldukları somut eserler, somut olmayan mirasın etkisiyle şekillenmiştir. Çarşılar, sokaklar, hamamlar, pastaneler, ibadethaneler, yiyecek üretim ve saklama yerleri kültürel aktarımla her zaman bağlantılıdır.

Turizm kenti olma şansı yakalayan ve bunu sürdüren kentlerin, rakiplerinin taklit edemeyeceği doğal, tarihi, kültürel, özgün ve benzersiz ürünlerine sahip çıktığı ve gelenekselliğini koruduğu gözlenmiştir. Araştırma sahasındaki geleneksel el sanatlarında helvacılık geleneği başı çekmektedir. İlçede herkesin severek tükettiği bu tat, somut olmayan kültürel mirasın maddi kültür içinde yaşam kazanışının bir örneğidir.

Elmalı'nın meşhur tatlarından olan helva (susamlı çörek helvası) leblebiciler çarsısında yapılmaktadır. Bu helva şeker, çöven suyu, kırmızı ve beyaz susamın karışımından elde edilir. Bu helvayı imal edip satan kişiler "helvacı" olarak adlandırılır. Helvacılık, bir zanaat olarak elde edilen derin tecrübelerin gözlem ve uygulama yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılmasıyla günümüze gelebilen geleneksel bir meslektir.

Elmalı'nın bu meşhur tadı, pazarlanmasının dışında düğünlerde, bayram günlerinde gelen misafirlere ikram edilir. Elmalı'da leblebiciler ya da helvacılar çarşısı olarak da bilinen alışveriş yerinde helvacılık mesleği, dedesinden miras kalan dükkânında Ahmet Millioğlu gibi ustalar sayesinde devam ettirilmektedir (Fotoğraf 3.2). Bu geleneksel mesleği büyük bir zevkle yürüten Millioğlu bu geleneğin gelecek kuşaklara aktarılması için oğluna da öğrettiğini ve yaşatılması için kurumlardan gerekli desteği beklediğini de belirtmektedir.

Üretilen helva çeşitleri yöreye özgü bir lezzet olan susamlı çörek helvası, kırmızı ve beyaz tahin helvası, cevizli ramazan helvası ve yaz helvasıdır (Fotoğraf 3.1).

Fotoğraf 3.1 Elmalı İlçesi'ne Özgü Helva Çeşitlerinden Cevizli Ramazan Helvası ve Yaz Helvası

İmalatçılar imalatlarını genellikle dükkânlarının arka bölümündeki imalathanelerinde yapmaktadır (Fotoğraf 3.3). Susamlı çörek helvası helvacılar ve leblebiciler çarşısındaki esnaflarca yapılmaktadır. Hammaddesi şeker, çöven ve susamdır. 2 saat kaynatılan şekerli suya çöven katıldıktan sonra 1,5 saat daha kaynatılan ve katılaşmaya başlayan çöven ve şeker karışımı madde, susamla birlikte yoğrularak elle yassılaştırılır ve kurumaya bırakılır. Kuruyan helvalar paketlenerek satışa hazır hale getirilmektedir.

Fotoğraf 3.2 Helvacılar ve Bakırcılar Çarşısı'nda Bulunan Ahmet Millioğlu Dükkânı

Fotoğraf 3.3 Helvacılar ve Bakırcılar Çarşısı'ndaki Bir Helva İmâlathanesinden Görünüm

Sahada genellikle günlük yapılan helva çeşitleri helvacılar çarşında ya da çeşitli restoranlarda müşterilere sunulmaktadır.

3.1.1.2. Kalaycılık

Kalaycılık bakır sanatının olmazsa olmazıdır. Bakır eşyaların yıllarca kullanılabilmesini sağlayan en önemli etken kalaylamadır. Ayrıca kalaylama "bakır çalması" adı verilen bakır zehirlenmesini önleyen bir uygulamadır. Bakır zehirlenmesini önlemek için yılda en az iki kez kalaylatmak gerekmektedir.

Kalaycının kullandığı başlıca araç ve gereçler örs, çekiç takımları, kalay madeni, pamuk, nışadır tozu ve kıskaçtır. Kalaylanması amacıyla getirilen bakır kaplar öncelikli olarak örs üzerinde çekiçle dövülerek eğri yerleri düzeltilir. Daha sonra dış yüzeyi su ve kum yardımıyla temizlenir. Temizleme işlemi tuz ruhu yardımıyla da gerçekleştirilebilir. Temizlenen kap kalay ocağında açık ateşe kıskaç yardımıyla tutularak ısıtılır.

Kalay ocaklarında yakıt olarak genellikle odun kömürü kullanılmaktadır. Kabın üzerine veya içine nışadır tozu dökülür, daha sonra kalay madeni eklenir, pamukla silinerek kalay ve nışadır kabın iç ve dış yüzeyine yayılır, kap tekrar ısıtılır ve pamukla silinir. Ateşten alınmasından sonra tekrar silinen ve parlatılan kabın kalaylanması böylece tamamlanmış olur. Eğer kabın lehime ihtiyacı varsa kalaylama sırasında bu işlem de gerçekleştirilir.

Kalaylama, bakırdan üretilen bir ürünün yüzeyine kül renginde ve yumuşak yapıda olan kalayla bir nevi lehim işlemi olarak tanımlanabilir (Özkoca ve Bozkurt, 2013:102). Özellikle mutfaklarda kullanılan bakır kapların çabuk oksitlenmemesi ve bakır zehirlenmelerinin ölüme sebep olmaması için bakır kaplar kalayla sırlandırılırmaktadır (Diyarbakırlıoğlu, 2010: 156). Anadolu kültür miraslarından olan bakırcılık ile bakırcılığa

paralel olarak gelişmiş kalaycılık meslekleri her zaman aynı çerçeve içinde yer almışlardır. Kalaycılık mesleğiyle uğraşan ustalar "kalaycı" olarak adlandırılmıştır.

Kalaycılık, Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi Elmalı'da da eskiden beri bakırcı atölyerinin yanı başında bulunan küçük dükkânlarda yapılagelmiştir. Ayrıca yörede gezici kalaycılar olarak hizmet veren meslek erbapları da at veya eşek arabaları üzerine yükledikleri araç gereçleriyle her yıl ilk bahar ve son bahar mevsiminde yayla ve köyleri dolaşarak, köy ağası veya muhtar tarafından gösterilen alana ocaklarını kurup ateşlerini yakmış, burada yaşam süren insanların kalaylanması için beklettikleri eşyalarını kalaylamışlardır. Köy halkının her zaman aynı kalaycıyı beklemesi ve bir başka kalaycıya kaplarını emanet etmek istememesi ve tüm köyün bakır kaplarını kalaylamanın çoğu zaman bir haftadan daha uzun bir zaman alması kalaycı ustasının yeme, içme ve barınma ihtiyaçlarının köy halkı tarafından karşılanmasını gerektirmiştir.

Hızla değişip gelişen sosyo- ekonomik yapı, bakır kapların günlük hayattaki yerini ve önemini azaltmıştır. Bakırcılık sanatının önemini yitirmeye başlamasıyla birlikte bu sanata bağlı olarak gelişmiş olan kalaycılık mesleği de yok olmayla karşı karşıya kalmıştır.

Antalya yöresinde bu meslek özellikle kırsal kesimde gezici kalaycılar vasıtasıyla kısmen de olsa yaşatılmaktadır. Araştırma sahasında Elmalı ilçe merkezinde bu sanatın ustaları mevcuttur. Ancak günümüzde diğer birçok ildeki gibi Elmalı ilçesinde de sadece bir veya birkaç dükkanla sınırlı kalan kalaycılık mesleği zorla yürütülmeye çalışılmakta, gezici kalaycılık ise tamamen kaybolmuş zanaatlar arasında çoktan yerini almış haldedir.

Sahada son kalaycılardan biri Recep Öztekin'dir. 150 yıllık aile yadigarı mesleğini Elmalı'nın tarihi çarşısındaki küçük, salaş bir dükkânda üç kuşaktır sürdürerek ayakta kalmaya çalışmaktadır (Fotoğraf 3.4). Kalaycılık, bakır eşyaların gözden düşmesi ve plastik, çelik, teflon, alüminyum vb. eşyaların yaygınlaşması ve çırak bulunamamasından dolayı gerileme göstermektedir.

Fotoğraf 3.4 Kalaycılık Mesleğinin Son Temsilcilerinden Recep Öztekin

3.1.1.3. Değirmencilik

Buğdayın tüketilebilmesi için işlenmesi gerekmektedir. Buğdayın işlenip un haline getirilmesine öğütme denir. Öğütme işlemi genel olarak değirmenlerde yapılmaktadır. Değirmen Türkçe sözlükte "içinde öğütme işlemi yapılan yer": su değirmeni, yel değirmeni ve "kahve, nohut vb. taneleri öğüten araç veya alet" olarak belirtilmektedir. Göktürkler, Uygurlar, Kırgızlar ve Hazarlar gibi Türk devletlerinde de değirmenle alakalı unsurlara rastlanmaktadır (Ögel, 1989). VIII. yüzyıldan sonra İslam dünyasında devlet destekli ya da özel olarak büyük değirmenlerin kurulumuna rastlanmaktadır (Ceylan, 2014).

Değirmenler çalışma şekillerine göre el değirmeni, su değirmeni, yel değirmeni, ayak değirmeni gibi adlar almaktadır. Bunun yanı sıra teknolojik gelişmelerin etkisiyle elektrikle çalışan değirmenler ve un fabrikaları da zamanla tahıl öğütmedeki görevi üstlenmişlerdir (Demir,2003).

Günlük kullanımlarda ve ihtiyacın az olduğu durumlarda da el değirmenleri kullanılmıştır. Ancak nüfus artışına bağlı olarak ihtiyacın artması dolayısıyla daha büyük ve üretimin daha fazla olduğu değirmenlerin yapılması gerekli hale gelmiştir. Rüzgâr enerjisinin sürekli olduğu yel değirmenleri, su kaynaklarının çok ve yeterli debiye sahip olduğu bölgelerde su değirmenleri kurulmuştur. Bu tür doğal enerji kaynaklarının bulunmadığı yerlerde ise genellikle hayvan (at, sığır vb.) gücüyle çalışan değirmenler faaliyet göstermiştir.

İnsanlık tarihine bakıldığında, değirmenlerin ilk olarak yel değirmeni olarak icat edildiği ve MÖ. 2000'li yıllarda Çinliler tarafından kullanıldığı düşünülmektedir. Orta çağda suyun gücünün değirmen taşını çevirmede kullanılması önemli bir gelişme olmuştur ve bazı tarihçiler bu durumu bir devrim olarak nitelendirmişlerdir (Gille, 1954).

Orta çağ İslam dünyasında Endülüs'ten Maveraünnehir'e kadar olan geniş bir bölgede, tarımsal faaliyetlere bağlı olarak değirmenlerin işletildiği görülmektedir (Dıraman, 1988). Türklerde ise değirmenlerin varlığı büyük Hun devletine kadar dayandırılmaktadır (Ögel, 1989). Anadolu coğrafyasında eğimin fazla oluşu, su kaynakları ve akarsuların çokluğu gibi nedenler bu coğrafyada su değirmenlerinin yaygın olarak kullanılmasına sebep olmuştur. Suyun yüksek bir konumdan çarklara dökülmesi ile, çarkların harekete geçirdiği değirmenler, 16. yüzyılda Anadolu'da yaygın olarak görülmektedir (Koç, 2014).

Osmanlı devletinde değirmenler devlet için önemli gelir kaynakları arasında yer almıştır. Tarihlerde her değirmen "bab" yani işleyen bir değirmen taşı olarak kabul edilmiştir. Suyun çokluğuna göre değirmendeki bab sayısı değişmektedir. Alınan vergiler bu bab sayısına göre belirlenmiştir (Çağatay, 1947).

Anadolu'da akarsuların kenarlarında ve eğimin fazla olduğu bölgelerde su değirmenleri yaygın olarak kullanılmıştır. Su değirmenleri genellikle tek katlı yapılardır. İki katlı olanlara da rastlanmaktadır (Gürses, 2007). Yapı malzemesi olarak kerpiç ve taş gibi malzemeler kullanılmıştır. Değirmen bölümü ve değirmenci odası olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır.

Her bölgede su değirmeni inşa edecek kadar yeterli su bulunmamaktadır. Su kaynağının yeterli olmadığı bölgelerde, yıl içinde yağmur ve kar sularının etkili olduğu belli dönemlerde çalışabilen ve "sel değirmeni" adı verilen değirmenler de yapılmıştır (Yiğit, 2007).

Akarsu ya da dere önüne kurulan bir bent sayesinde su kanala aktarılır. Kanalla birlikte taşınan su savacak vasıtasıyla önü kapatılarak değirmen oluğuna yönlendirilir. Olukta biriken su değirmeninin altında bulunan çarka dökülür. Su çarkı, yukarıda bulunan değirmen taşına hareket ettirir (Yeni Tarama Sözlüğü, 1983). Değirmencinin yaptığı ayarlamalarla taşın içine dökülen tahıl tahıl, ihtiyaca göre istenilen kalınlıkta öğütülmektedir.

Elmalı ilçesinde bilinen ilk değirmencilik faaliyetleri Osmanlı dönemine dayanır. Çaybaşı Mahallesi'nin eski adı Değirmenköy olup burası adını 13. yy'dan kaldığı ifade edilen değirmenden almıştır. Evliya Çelebi abartılı olsa da değirmen çokluğunu ifade etmek için şehir içerisinde akan nehir üzerinde 70 değirmen olduğundan bahsetmiştir.

Nitekim 1869 tarihli salnamede kentteki değirmen sayısının 15 olduğu belirtilir. İlçedeki değirmen sayısı geçmiş yıllarda olduğu kadar fazla değildir. Yük taşımacılığının hayvan gücüyle yapıldığı dönemlerde uzun mesafeli değirmenlere hububat taşımanın zor olması değirmentaşını döndürebilecek hemen her subaşında bir değirmen kurmayı gerektirmiştir. Öyle ki düdenler üzerine bile değirmen kurulmuştur. Bu şekilde Elmalı düdeni

(1 değirmen), Akçay (2 değirmen) Güğü Çayı (1 değirmen), Köy Deresi (2 değirmen) Güldürgü Deresi (1 değirmen), Öküzgözü Deresi (3 değirmen) ve Beydeğirmeni Deresi üzerinde (1) değirmenler kurulmuştur. Bazılarına ait kalıntıların izlenebildiği (Güğü Çayı üzerindeki Yılmazlar Değirmeni, Macun Mahallesi Değirmeni) değirmenlerin varlığını 1925 tarihli Elmalı haritasından öğrenmekteyiz (Aydın, 2019).

Bu değirmenlerin bazılarının son 40-50 yıla kadar işletildiğini yöredeki yaşlılar hatırlamaktadır. Ulaşımın kolaylaşması ve elektrikle çalışan kapasitesi yüksek un değirmenleri ya da sahiplerinin ifadeleriyle fabrikaları, geçmişte faaliyet gösteren su değirmenlerinin âtıl hale gelmesine yol açmıştır (Fotoğraf 3.5).

Fotoğraf 3.5 Eskihisar Mahallesi'ndeki Un Değirmeninden Bir Görünüm

Günümüzde ilçede irili ufaklı elektrikli 10 un değirmeni bulunmaktadır. Un yapılan, biber, bulgur ve tarhana çekilen bu değirmenler yıl boyunca üretim sağlamaktadır. Ancak asıl yoğunluk hasat dönemi olan temmuz ayından sonradır. Bununla beraber siloya sahip olan ve Akçay, Bayındır, Düden gibi merkezi konumda yer alan yerleşmelerdeki un değirmenleri yıl boyunca yoğun bir şekilde faaliyet göstermektedir.

3.1.1.4. Leblebicilik

Leblebinin kökeni ve geçmişi tam olarak bilinmemesine karşın yüzyıllardır Anadolu'da bilinen leblebi Türk insanı tarafından Kuzey Afrika, Orta Doğu, Avrupa ve bazı Afrika ülkelerine tanıtılmıştır (Coşkuner ve Karababa, 2004: 258). Türkiye'de başlangıcı belirlenemeyen bir zamandan beri leblebi üretim yapılmaktadır. Bu konuda ilk bilgileri 17. Yüzyılın ünlü gezgini Evliya Çelebi vermektedir. Çelebi'nin aktardıklarından leblebiciliğin 17. Yüzyılda İstanbul'da yaygın olarak üretildiği ve tüketildiği anlaşılmaktadır. Galata

şekercileri esnafının (Çelebi, 2004: 537) ve tacir bakkallar esnafının leblebicilikle ilgilendiği (Çelebi, 2004: 554), bunun yanı sıra İstanbul'da leblebici esnafının 100 dükkân ile 400 çalışanı bulunduğunu bildirmektedir (Çelebi, 2004: 556).

Leblebi Türkiye'de önemli miktarlarda üretilen, yaygın olarak tüketilen, ticari açıdan önem taşıyan bir kuruyemiş türüdür. Türkiye'de leblebi üretiminin en köklü geçmişe sahip olduğu yerleşmeler Tavşanlı ve Çorum'dur. Leblebicilik, gıda sanayii alt sektörleri içinde sebze ve meyve işleme sanayii içinde yer almaktadır. Hammaddesini tarımdan temin eden, hammaddeye işleme, üretim ve ambalajlama teknikleri uygulayarak raf ömrünü artıran, hammaddeye ürün çeşitliliği sağlayarak katma değer katan tarıma dayalı sanayi alt sektörü gıda sanayii olarak adlandırılır (Yaşar, 2002: 69).

Baklagiller birkaç süreçten (örneğin kabukların ayrılması, kaynatma, kavurma, ayıklama ve öğütme vb.) geçirilerek çeşitli yiyeceklerin hazırlanmasında kullanılır. Esasen baklagillerin kısa bir süre yüksek sıcaklığa maruz bırakılarak kavrulması yöntemi uzun yıllardır Asya'da, Orta Doğu'da ve Güney Amerika'da uygulanmaktadır. Bu tür ürünler arasında leblebi olarak adlandırılan kavrulmuş nohut, en yaygın olanıdır.

Nohudun leblebiye dönüşmesi yaklaşık bir buçuk ayı bulan bir süreçte, çok sayıda işlemin sonucunda olmaktadır. Bu üretim sürecinde leblebicilik sektörü, tarım sektöründen sağladığı taleplerin (nohut, şeker, baharatlar) yanı sıra ambalaj, ulaşım, enerji ve endüstriyel mutfak sektörü ürünlerine de ihtiyaç duymaktadır. Bu özelliği ile leblebi imalatı ve ticareti, istihdamı çoğaltıcı katkısının yanı sıra bazı sektörlerin gelişimini de desteklemektedir.

Nohut, tarla bitkileri içerisinde buğday ve arpa gibi hemen tüm ilçede yetiştirilen üründür. Hemen tüm ovalık alanlarda ve dağlık sahalardaki karstik çukurluklarda tarımı yapılmaktadır. Sahada iklim ve toprak koşullarının bu tarıma elverişli olması, yemeklik olarak kullanılması ve leblebi sektöründe kullanılması nedeniyle üretimi yaygındır.

Türkiye'de başlangıcı belirlenemeyen bir zamandan beri leblebi üretimi yapılmaktadır. Bu üretimi yapılan yerlerden biri de Elmalı ilçesidir. "Elmalı Leblebisi" diye anılmaktadır, bu leblebi için Helvacılar ve Bakırcılar Çarşısı büyük rağbet görmektedir (Fotoğraf 3.6, 3.7).

Fotoğraf 3.6 Helvacılar ve Bakırcılar Çarşısı'ndaki Leblebici Dükkanından Bir Örnek

Fotoğraf 3.7 Leblebi Kavurma Makinesi

Sahada en fazla nohut ekiliş alanına sahip yerleşmelere bakıldığında ise Elmalı Polyesi ve çevresinde Eymir, Bayralar, Düdenköy, Karamık, Beyler, Tavullar, Pirhasanlar, Kışla, Gölova Polyesi ve çevresinde; Bayındır, Büyüksöğle, Kocapınar, Küçüksöğle, Gölova, Geçmen, Çalpınar, Gökpınar, Özdemir, Çukurelma ve Çobanisa mahalleleri olduğu görülmektedir. Bu mahallelerden başta Geçmen, Büyüksöğle, Küçüksöğle ve Çalpınar olmak üzere birçoğunda üretilen nohudun önemli bir kısmı yaylalarda yetiştirilir. Böylece nohudun yetişme sınırı daimî yerleşmenin üst sınırını geçerek çoğu yerde 1700 m. yi bulur. Geçmen, Büyüksöğle ve Küçüksöğle yaylalarında yetiştirilen nohudun talebi ve alıcısı fazladır (Aydın, 2019). Çiftçi elde edilen üründen öncelikle kendi ihtiyacı kadarını ayırmakta geriye kalanını ise ilçedeki leblebicilere veya tüccarlara satmaktadır.

3.1.1.5. Demircilik

Demircilik, hammaddesi maden olan sanatlar bünyesinde yer alan ve demir madenini ısıtarak basit el aletleri yardımıyla işleme ve biçimlendirmeye dayanan geleneksel bir sanattır. Tarihsel süreçte demir madeni özellikle silah yapımında ve ayrıca günlük hayatta çeşitli araç ve gereç yapımında kullanılmıştır.

Demircilik Türklerde oldukça kadim bir zanaattır. İç Asya Türklerinde demir madeni özellikle silah yapımında karşımıza çıkar. Yapılan arkeolojik kazılarda Hun çağından çeşitli demir silahların yanı sıra saban demirleri ve oraklar da ortaya çıkarılmıştır (Ögel, 1991:89). Demir kelimesi Göktürk yazıtlarında “témir”, Divan-ü Lugat-it Türk’te ise “témür” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihte demir madeni Türklerce büyük saygı görmüş ve mukaddes olarak kabul edilmiştir. Demir ve demirci Türk mitolojisinde kutsal bir öge olarak karşımıza çıkar ve ayrıca demirin gök menşeli olarak kabul edilmesi nedeniyle iyileştirici gücü olduğuna inanılır (Eliade, 2003).

Demirin özellikle askeri maksatlarla kullanımı Anadolu'nun yurt tutulmasından sonra da devam etmiştir. Anadolu Selçuklu dönemi yazılı kaynaklarında demirci, Farsça "Ahenger" ya da Arapça "haddad" olarak zikredilmektedir. Bu kaynaklar demircilerin kendi dükkânlarında çalıştıklarını ve demirci esnafının aynı çarşıda toplandığını göstermektedir (Merçil, 2000:100). Demircilik Osmanlı döneminde de gerek askeri ve gerekse sivil ihtiyaçların karşılanması açısından önemli bir sanat kolu olarak varlığını devam ettirmiştir.

Bugün Antalya yöresinde demircilik sanatının geleneksel teknik ve yöntemlerle yaşatıldığı -tespit edilebilen- belli başlı merkezler Elmalı İlçe Merkezi (Fotoğraf 3.8, 3.9), Muratpaşa İlçe Merkezi (Demirciler Çarşısı), Korkuteli İlçe Merkezi, Kumluca İlçe Merkezi, Alanya İlçe Merkezi, Akseki İlçe Merkezi, Serik İlçe Merkezi, Kaş İlçesi Sütleğen Köyü ve İbradı İlçesi Ormana Mahallesi'dir.

Fotoğraf 3.8 Elmalı İlçe Merkezindeki Hal ve Demirciler Caddesi'nden Görünüm

Fotoğraf 3.9 Son Demirci, Bıçakçı Dükkanlarından Bir Örnek

Kültürel ve sosyo-ekonomik açıdan demir ve demircilik, bölge halkının yaşamında önemli bir yer işgal etmiş olması nedeniyle yöre kültüründe son derece özgün ve zengin bir birikim meydana getirmektedir. Bu birikimin varlığı lakaplardan halk edebiyatına ve toponimiden (yer adları) halk inançlarına kadar birçok alanda karşımıza çıkmaktadır.

Elmalı yöresinde önceden diş dirgiti ya da diş köllesi adı da verilen eğlencede dişi çıkan çocuğun önüne konulan eşyalar arasında demir bir maşa da konulurmuş. Maşayı alan

çocuğun demirci olacağına inanılırmış. Sahada bugün için demircilikle uğraşan sanatçıların sayısı bir elin parmağını geçmemekle birlikte geçmişte daha kalabalık bir meslek grubunun bu mesleği icra ettiği anlaşılmaktadır. Mesleğin gerilemesinin en büyük nedeni pazarın daralması ile çırak bulma konusundaki sıkıntılardır.

Demircilik usta-çırak ilişkisi içerisinde günümüze kadar aktarılan ve büyük ölçüde sözlü kültüre dayalı olan bir meslektir. Genellikle babadan oğula aktarılır. Mesleğe henüz çocukluk yaşlarında çırak olarak başlayan kişiler yıllar içerisinde olgunlaşarak usta olurlar. Eğitim süreci yazılı materyallerden ziyade göze, kulağa ve pratiğe dayalıdır. Usta adayı eğitimi boyunca her türlü bilgiyi önce gözlemleyerek ve sonra bizzat deneyerek ve uygulayarak öğrenir. Her geleneksel mesleğin olduğu gibi demirciliğin de bir meslek piri bulunmaktadır. Davut Peygamber demircilerce pir olarak kabul edilmektedir. Geleneğe göre, demiri yumruğuyla döven Hz. Davut ayrıca demirci kıskacını da icat eden kişidir. Ustaların en önemli geçim kaynağı bu meslekten elde ettikleri gelirdir. Bunun yanında hayvancılık ve tarımdan da gelir sağlayabilmektedirler. Demircilerin mesleklerinin dışında bir işlevleri de halk mutfağı ile ilgilidir. Kasaplardan satın alınan ve paça çorbası pişirmek amacıyla kullanılan baş ve ayaklar demirci işliklerinde demirciler tarafından ütelenir, yani tüy ve kılları ocakta ateşe tutularak yakılır. Demircilerce demiri işlemek amacıyla kullanılan başlıca aletler; demirci tezgâhı, demirci ocağı, demirci körüğü, kıskaç, maşa, demirci örsü, çekiç, balyoz, makas, su kabı, mengene ve eğedir (T.C. Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2015).

Çok tanınmamakla birlikte saha aynı zamanda ülkemizde bıçakçılığın yaşatıldığı merkezlerden birisidir. Bıçakçılıkta usta, ister kendi ailesinden isterse aile dışından olsun yanına çırak alırken çocuğun hevesli ve elinin yatkın olmasına dikkat eder. Geleneksel mesleklerin ruhunda var olan “eti senin kemiği benim” anlayışı demircilikte de da karşımıza çıkmaktadır. Çırak, yıllar içerisinde ustası tarafından eğitilerek ve olgunlaşarak ve kabiliyetinin müsaade ettiği süre içerisinde ustasının da kararıyla önce kalfa ve daha sonra da usta olur.

Sahadaki demircilerce kapı kilitleri, pencere doğramaları, çeşitli boyda bıçaklar, kazma, kürek, orak, balta, nacak, çapa, keser, satır, tahra, çengel, dirgen, kahve kavurma tavası ve değirmeni, nal, ekmek sacı, kapı sürgüleri ve çeşitli boyda nal üretimi gerçekleştirilmektedir. Bu üretimler kısmen de olsa bugün hâla devam etmektedir (Fotoğraf 3.10).

Fotoğraf 3.10 Son Demirci Ustalarından Mesut Çakır

3.1.1.6. Halı-Kilim Dokumacılığı

Halıcılık en eski ve köklü Türk sanatlarından birisidir. Günümüze gelebilen en eski halı örneği "Pazarık halısı" olarak adlandırılan ve Güney Sibirya'daki pazarı kurganında ele geçirilen MÖ.5. yüzyıla ait olan halıdır. Eski Türkçe'de halı "kalı" kelimesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2015). Halı sanatı Türklerin Anadolu'yu yurt tutması ile Anadolu coğrafyasına aktarılmıştır. Selçuklu dönemi halıcılığı Türk halı sanatı içerisinde vazgeçilmez bir yer tutmaktadır.

Antalya'da halıcılık denince akla ilk olarak "Döşemealtı Halıları" gelmektedir. Bugün Antalya'ya bağlı bir ilçe olan bu yörede ıstar adı verilen tezgâhlarda dokunan halılar literatürde "Döşemealtı Halısı" olarak adlandırılmaktadır.

Kilim ise, Türk el dokuma sanatları içinde yine önemli bir yere sahiptir. El dokuması kilim denilince ilk olarak akla Türk kilimleri gelmektedir. Dünyanın en eski kiliminin, MÖ 5. yüzyıla ait Türk kilimi olduğu saptanmıştır. Kilim, göçebe kavimlerin kullandığı dokumaların başlıcasıdır.

Kilimin halıdan ayrılan özelliği, deseninin ve yüzeyinin halıdaki gibi çözgülerin üstüne tek tek atılan ilmiklerden ibaret olmayışıdır. Kilim dünya litaratürüne Türkçe bir kelime olarak girmiş olup, Türkiye dışında yakın bölgeler olan Balkanlar, Kafkasya, İran, Afganistan, Pakistan, Kuzey Afrika, Pakistan, Orta Asya ve Çin'de de dokunmaktadır. Kilimin ana maddesi yün, pamuk, keçi kılı veya ipektir. Atkısı ve çözgüsü yünden olmakla

birlikte atkısı yün veya çözgüsü pamuk ipliğinden de yapılabilir (T.C. Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2015).

Kilimlerde kullanılan renkler, motifler ve teknikler, kilimin ait olduğu ve dokunduğu yörenin geleneklerini, tarihini, kültürünü yansıtmaktadır. Genel anlamda kilimde bulunan her öğe yörenin folklorundan doğrudan etkilenmektedir. Dolayısıyla her yörenin motif ve rengi birbirinden az veya çok farklılık gösterir ve kilimler çoğunlukla dokundukları yerin ismini taşımaktadırlar.

Orta Asya'da sürdürülen araştırmalarda, göçebe halde yaşayan Türklerin çeşitli kilim teknikleriyle oluşturdukları dokuma parçaları bulunmuştur. Bu bulgular Türklerin yaşamında kilimin çok eskilere dayanan bir geçmişinin olduğuna işaret etmektedir. Bilinen en eski Anadolu kilim bulguları 16. yüzyıla aittir. Anadolu'da yaşamış olan diğer toplulukların dokuma tekniklerine Türkler kendi renk ve motiflerini de katarak geniş bir yelpaze içinde çeşitli ve değerli kilim örnekleri bırakmışlardır.

Antalya ili ve ilçelerinde de kilim ve kilim dokumacılığı halen yapılmaktadır. Antalya'nın Kaş İlçesi'nde, eski adıyla "Sahil Barak" bugünkü adıyla Boğazcık Köyü'nde kaybolmakta olan "Barak Kilimleri" el sanatı yeniden hayat bulmaktadır. Baraklar Anadolu'ya yerleşen Türkmen Oymakları'nın en etkin ve üretken kollarından biridir. Barak aşiretleri Gaziantep, Nizip, Kargamış üçgeninde yoğun olarak yaşamıştır. Bu aşiret, sebebini bilemediğimiz bir göç hareketi ile Teke yöresi -Antalya- Kaş çevresine yerleşmiştir. İlk defa Boğazcık Köyü'ne gelen Baraklar, birkaç yüz yıldan beri Kaş bölgesinde yaşamıştır. Sonradan çoğalarak üç köy teşkil edecek hale gelmişlerdir. Baraklar iyi bir sürü besleyicisidir. Besledikleri hayvanların yün ve kılından üretilen dokumalar günümüzde devam etmektedir. Çoğunlukla iki yüzü de kullanılabilen özel bir tarz üreterek, "Barak Kilimi" adını vermişlerdir. Baraklar, kilim dokumaları yanında, ekmek torbası, Barak çarığı, semer yapımı gibi geleneksel el sanatlarını günümüzde de sürdürmektedir (T.C. Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2015).

Elmalı'da Barak Kilimi görülmekle birlikte özellikle dokumacılığın bir dalı olan ve keçi kılından dokunan çul kilimler, Selçuklulardan kalma bir mirastır. Geleneksel kültürün gündelik yaşam içerisinde korunmaya çalışıldığı Elmalı'da, yöresel sanatlar ve şenlikler yüzlerce yıl boyunca bölgeye uğrayan yörüklerin desen ve renk zenginliği ile yoğrulmuştur.

Elmalı ilçesi eskiden çeşitli hayvan ürünlerinin toplandığı bir pazar yeri olduğu gibi burada pamuklu bezler dokunmuş, dericilik de gelişmiştir. Geleneksel kültürün gündelik yaşama içerisinde korunmaya çalışıldığı Elmalı'da, yöresel sanatlar ve şenlikler yüzlerce yıl boyunca bölgeye uğrayan yörüklerin desen ve renk zenginliği ile yoğrulmuştur.

Dokumacılığın bir dalı olan ve keçi kılından dokunan çul kilimler, sahada Selçuklulardan kalma bir mirastır. Geometrik figürler ve kelebek motifleriyle dokunan çullar, dayanıklılığından dolayı çoğunlukla çadır ve kilimlerde kullanılmaktadır. 2000'li yıllara kadar Elmalı'da dokumacılık az da olsa devam etmesine karşılık bu tarihten itibaren ekonomik getirisi fazla olan seracılık ve tarımsal faaliyetlere yönelme başlamıştır.

Elmalı ve yöresi dokumalarında genellikle seccade, kilim, yer yaygısı olarak sınıflandırılabilir (Set, 2016) (Fotoğraf 3.11). Eski yörük geleneklerine göre yaylalara göçerken deve ve atların üzerine en güzel dokumalar sarılır ve bu dokumanın güzelliği, zenginliği ve yörük ağasını temsil etmektedir. Yörükler yanlarında götürdükleri malzemeleri kıl çuvalların içine koyarak bunları çadırlarında bölgü duvar olarak kullanmaktadır. Yörük halıları genellikle yere, duvara, kapıya serilmektedir.

Fotoğraf 3.11 Yer Yaygısı, Barak Kilimi, Seccade Örnekleri

Elmalı yöresi dokumalarında yün ve kıl malzemelidir. Halk arasında ıstar denilen dik ve yarı yatık tezgahlar da dokunmuştur. Kilimleri incelendiğinde Anadolu insanının hayal dünyasını ve ince zevkini görülmektedir. Motif ve renklerdeki denge, zenginlik, teknikteki çeşitlilik ve başarılı uygulamalar bunun en güzel kanıtıdır (Set, 2016).

Kilimlerde çeşitli motifler kullanılmıştır. Bunlar; geometrik, karışık ve sembolik motiflerdir. Yöre kilimleri genellikle geometrik ve sembolik motiflerden oluşmaktadır (Set, 2016). Bu motifler yaşanılan çağın özelliklerinin yanı sıra yörenin kültürü, gelenek ve görenekleri, kilimi dokuyan kişinin beklentileri ve ümitlerine göre değişiklikler göstermektedir. Analık ve doğurganlık, bereket, uğur, kısmet, mutluluk, neşe, uzun ömür, kahramanlık, kötü bakışları uzaklaştırma, erkek, kadın ve doğurganlık, genç kızların evlilik isteği, soyun ölümsüzlüğünü simgeleyen motifler kullanılmaktadır.

Sahadaki kilimler genellikle yer yaygısı olarak kullanılmıştır. Bıçkılı, Türkmen Seydisi, Türkmen Çeltiklisi gibi adlarla anılmaktadır (Set, 2016).

Yörede bulunan yörükler tarafından günlük yaşamda kullanılmak amacıyla yine çuvallar dokunmuştur. Çuvallar içlerine konulan eşyanın cinsine göre isimler alırlar. Alaçuvallar üzerinde desenin çok olması nedeni ile bu ismi almışlardır. Yörede yaşayan yörüklerin yaşantısında büyük bir yere sahip olan alaçuvallar göç esnasında eşyaların taşınmasında büyük bir öneme sahiptir. Yörükler yılın iki, üç ayını göç halinde geçirmekte, 6 ay kışlıkta (bir kısmı evlerde, bir kısmı çadırlarda) üç ay yaylada ve 15-20 gün de güzlek dedikleri yaylada, havalar soğuduktan sonra kışlaktaki sıcakların biraz daha azalmasını bekledikleri ve yayladan daha düşük yükseklikte kalmaktadır. Bu sürelerde giyecek, yiyecek, kap vb. her çeşit eşyalarını yanlarında bulundurmak zorundadırlar. Bu eşyalar oradan oraya taşınacağı gibi korunması da gerekmektedir. Bu nedenle çeşitli yörük dokumaları arasında çuvallar önemli bir yer almaktadır.

Yaşam tarzına ve malzemenin temininin kolaylığı sebebiyle yörük yaşamında çuvalın önemi büyüktür. Alaçuvallar giysi, kap kaçak, yiyecek taşımada, saklamada kullanmaktadır.

Yörede heybe örnekleri “kınacı heybesi”, “gelin alıcısı heybesi” olarak tanımlanır (Set, 2016). Bölgede düğünlerden bir gün önce oğlan evinden kız tarafına giyecek, yiyecek ve kınadan oluşan bir hediye hazırlanır. Özel olarak dokunan bu heybelerin renkleri ve motifleri göz alıcıdır. Kendi düğün adetleri içinde oğlan evinden oğlanın yengesi tarafından kız evine ulaştırılan hediye ve kınaya karşılık kız evinden de hediyeler verilir.

3.1.1.7. Bakırcılık

Hammaddesi maden olan sanatlardan birisi olan bakırcılık, bakırın çeşitli alet ve gereçler yardımıyla şekillendirilerek işlenmiş materyale dönüştürülmesi işlemidir. Arkeolojik çalışmalar Türkiye topraklarında bakır sanatının çok eski tarihlere dayandığını, bakır cevher yataklarının erken dönemlerden itibaren işletildiğini göstermiştir. Anadolu sanatında önemli bir yeri olan bakır, süslemeye çok elverişli bir madendir.

Dünyada bakırcılık sanatının beşiği olan Anadolu toprakları, oldukça zengin bakır cevheri yataklarına sahiptir. Doğu Anadolu’daki Ergani bakırlarının yedi bin yıldan uzun bir süredir işlendiği saptanmıştır. Maden Tetkik Arama Enstitüsü’nün raporlarına göre günümüzde de Anadolu’da 500’e yakın bakır cevheri yatağı mevcuttur (Kayaoğlu, 1985, s 24–25).

Dünyada başlıca bakır yatakları Şili, Kanada, ABD, Rodezya, Kongo, Rusya, Peru’da çıkarılmaktadır. Türkiye başlıca bakır yatakları ise Artvin- Murgul, Rize- Çayeli, Elazığ–

Ergani, Giresun – Kızılmaya, Kastamonu – Küre, Trabzon – Kutlular, Giresun – Köprübaşı, Balıkesir- Dursunbey, Denizli – Babadağ, Artvin – Kuvarshan'dır. Türkiye Dünya Bakır rezervinin % 0.17' sine sahiptir (www.maden.org.tr, 2010).

Metalik haldeki bakır dış etkilere karşı çok dayanıklı olması bakımından "tükenmez metal" adını almıştır. Bakırın yüzeyi üzerinde oluşan bileşikler bakırın değişik renklerde görünmesini ve dış koşullara uzun yıllar dayanmasını sağlamaktadır (Bezirci, 2001: 23).

Bakır saf halde iken ya da alaşımlar halinde elektroteknik, elektronik, gemi, uçak, motor, elektrik üretim ve dağıtımı, ev araçları, haberleşme, savaş, kimya ölçü araçları ve inşaat gibi çeşitli dallarda kullanılmaktadır. Bakırcı ustaları çok eski yıllardan beri atölyelerinde bakırı son derece estetik bir biçimde kullanmış bakırı ev, mutfak, süs eşyası olarak üreterek, kendi sanat anlayışları çerçevesinde desenlerlerle süslemişlerdir. Üretilen ürünlerin fonksiyonel olması nedeniyle bakırcılık bir ihtiyaç halinde dönemlere damgasını vuran bir el sanatı durumunu almıştır. Bu çerçevede bakırcılık, metal anlamının dışında bir sanat dalı olma özelliği kazanarak Anadolu'nun önemli bir el sanatı durumuna gelmiştir.

Bakır eşyaların üretiminde dövme, dökme, tornada çekme ve baskı olmak üzere dört ana teknik bulunmaktadır. Geometrik, bitkisel, kaligrafik ve figürlü süslemeler yer alabilmektedir. Çizek, pergel, keski, zımba, çeşitli büyüklük ve işlevlerdeki örsler, çekiçler, tokmaklar, makaslar ve kıskaçlar bakır ustalarınca kullanılan başlıca aletlerdir. Bakır ocağı bakırcı atölyelerinin olmazsa olmazıdır. Zira bakır madeni bu ocakta ısıtılarak şekil almaktadır. Söz konusu ocak kalaycı ocağı olarak da adlandırılır **(**Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2015).

Bakır kızıl kahve renkli, kolay işlenebilir doğada bulunan madendir. Çok çeşitli fonksiyonel eşyanın yapıldığı bakır; doğada hem doğal maden hem de cevher olarak bulunmaktadır. Dere yataklarında rastlanan doğal bakır okside olabilen bir madendir. Altın ve gümüşten daha sert olan bakır madeninin kullanım alanı bu nedenle çok yaygındır. Maden sanatının gelişmesinde son derece etkili olmuş bir maden olan bakır Anadolu'nun her yerinde asırlarca önemini korumakla birlikte günümüzde eski değerini koruyamamıştır.

Bakırcılık unutulmaya yüz tutmuş ve yok olma sürecine girmiş geleneksel el sanatlarından birisidir. Bakır eşyalar özellikle kent halkı ve turistler tarafından dekoratif amaçlarla kullanılmaktadır. Bakır eşyaların mutfak araç ve gereci olarak kullanımı ise büyük ölçüde tarihe karışmıştır. Ancak restoran, otel ve lokanta türü işletmeler bakır mutfak araç ve gereçlerini bir ölçüde kullanmaya devam etmektedir. Özellikle işlevsel mutfak eşyalarında halen tercih edilen bakır ürünlerin yapılması içinse kökeni çok eskiye dayanan bir ustalıkla

maharete ihtiyaç vardır. Antalya'daki Demircileriçi ve Elmalı'daki Arasta Çarşısı, bakırcılığın hala devam ettiği özel yerler arasındadır (Fotoğraf 3.12).

Fotoğraf 3.12 Arasta Çarşısı'ndan (Helvacılar ve Bakırcılar Çarsısı) Genel Bir Görünüm

Saha ile ilgili gerek yazılı kaynaklar gerekse Elmalı Müzesi'nde sergilenen bakır eşyalar bu sanatın geçmiş yıllarda günlük yaşamda önemli bir yeri olduğunu ortaya koymaktadır.

Son yıllarda üretilen bakır eşya, teknolojinin gelişmesi ile birlikte eski güzelliğini koruyamamış ve bakırın yerini plastik, çelik, cam vb. ürünler almıştır. Anadolu'da birçok yerde olduğu gibi Elmalı'daki atölyelerde, günlük hayatta kullanılan bakır eşyalardaki büyük değişime paralel olarak kapanmaya yüz tutmuş durumdadır.

Fotoğraf 3.13 Helvacılar ve Bakırcılar Çarşısı'nda Bulunan Bakırcılık Ürünleri

Günümüzde Elmalı'daki tarihi Helvacılar ve Bakırcılar Çarşısı'nda kısıtlı sayıda da olsa çeşitli bakır ürünlerine ulaşmak mümkündür (Fotoğraf 3.13). Bugün bu çarşı hem zanaatkarlar hem de turistler açısından önemli bir ticaret ve turizm merkezidir. Bu sebeple de miras turizmi açısından oldukça önemlidir.

3.1.2. Festivaller ve Şenlikler

Festival kavramı, Türk Dil Kurumu'na göre; "dönemi, yapıldığı çevre, katılanların sayısı veya niteliği programla belirtilen ve özel önemi olan sanat gösterisi; belli bir sanat dalında oyun ve filmlerin sunulması ve gösterilmesi sonunda ödül, derece verilmesi biçiminde düzenlenen ulusal veya uluslararası gösteri dizisi, şenlik ya da bir bölgenin en ünlü ürünü için yapılan gösteri, şenlik" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022).

Festivallerle ilgili farklı disiplinlerde birçok tanımlamalar yapılmıştır. Bu tanımlamalar şu şekilde sıralanmaktadır. Festivaller, modern turizm imajında kullanılan, kültür, sanat ve spor gibi özel olaylardan oluşan bir etkinliktir (Atak, 2009: 41). Festival, tarihi önceden belirlenmiş olan, yörenin geleneksel simgesi durumuna gelmiş, yerel topluluk tarafından kültürel devamlılığı sağlamak adına toplumun kollektif belleğinde yer edinmiş etkinliklerdir (Küçük, 2012: 14). Festivaller, insan ve toplumun bir parçası haline gelen toplum, kültür, çevre arasındaki bağları güçlendirmeye yarayan etkinliklerdir (Goldblatt, 2000: 7). Festival, yöre kültürünü, tarihini geliştirmek ve korumak, istihdamı arttırmak ve yerel turizm endüstrisini geliştirmek amacıyla düzenlenen etkinliklerdir (Günersel, 1997: 28).

Şenlik ise kelime anlamı olarak; "şen olma durumu; belirli günlerde yapılan, coşku veren eğlendirici gösterilerin tümü, bayram ya da festival" şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2022).

Acıpayamlı (1978)'ya göre; "şenlik, bir toplumun kendini her türlü dış ve iç etkilerden korumak, bol ürün elde etmek, barış ve güvence içinde yaşamak amacıyla, bir mevsimden ötekine, bir yaşam çağından sonrakine ve toplumsal yaşantıdan başka bir yaşantıya geçme ya da tarihsel, dinsel, söylensel olay, kişi, varlıkarı ve yüce varlıkları anma sırasında topluca yemek yiyerek, oynayarak, bağırarak, iş görerek yaptığı geleneksel eğlencenin türüdür."

Şenliklerin işlevleri üç grupta sınıflandırılabilir (And, 1982: 2-4):

- Ekonomik İşlev: toplumun ileri gelenleri (şefler, zenginler vb), sahip oldukları malları ve değerli nesneleri başkalarına bağışlar.
- Dinamik İşlev: hayatın dini ve sosyal baskılarıyla çevrili olan birey, baskıdan ve günlük yaşamdan kaçar, kendine özgür bir alan oluşturabilir. Bu özgür alanda, bireyin ve toplumun yenilenmesi, yeniden canlanması söz konusudur.

- Birleştirici, Bütünleyici İşlev: toplumsal yaşamın gerektirdiği düzen bağının sıkılığına bireyi hazırlar, bireyler arasındaki sosyal bağları güçlendirir, geleneklerin sürmesini, inançların tazelenmesini sağlar, bireylere toplumun bir parçası olmanın mutluluğunu hissettirir ve toplumun bunalımlı dönemlerinde, kişilerin coşku ve duygularını birlikte dile getirmelerine olanak sağlar (Ocak, 2006).

Festival ve şenlik, birbiriyle iç içe geçmiş uygulamalarıyla karşımıza çıkmakta ve birinin tanımında diğerinden yararlanılmaktadır. Türkiye'de festival, şenlik, fuar, panayır hemen hemen aynı anlamlarda kullanılmakta, tümüne ise etkinlik denilmektedir. Destinasyonlar sürdürdükleri turizm aktivitelerine alternatif olarak farklı turizm aktiviteleri arayışında bulunmuşlar ve destinasyonlarda düzenlenen etkinlikleri bir turizm aracı olarak kullanmaya başlamışlardır. Dolayısıyla etkinlikler, hayatın vazgeçilmez bir parçası konumuna gelmiştir (Ambrosio, Manuel ve Faria 2011: 331).

Türk toplumunda festivaller kültürel yaratımın, kültürel pratiklerin ve kültürel aktarımın dinamik ortamlarıdır. Bu nedenle de geleneksel kültürün aktarılması ve yaşatılması işlevine sahiptir. Halk eğlenceleri kültürel kimliğin oluşturulması, benimsenmesi, korunması ve yabancı toplumlara gösterilmesi işlevine de sahiptir. Festivallerde katılımcılar, tükettikleri yemekler, yerel kültüre ait kostümler, icra ettikleri folklorik danslarla ait oldukları ulusal ya da yöresel kimliği başkalarına gösterir. İnanç sisteminin ve geleneğin ağır bastığı toplumlarda festivallerde bazı yemekleri tüketmemek, içkileri içmemek gibi uygulamaların mevcut kültürün yasak anlayışı ve tercihlerinin ortaya konulmasında önemli kültürel kodlar olduğu şeklinde algılanmalıdır (Özdemir, 2005: 340).

Festivallerin en bilinen ve görünen kısmı eğlenmek iken, görünmeyen gizli kalan işlevleri ekonomik, siyasal, sosyal, psikolojik ve kültürel ve coğrafi işlev olarak değerlendirmek mümkündür (Özdemir, 2005: 309).

Festivaller, turistlerin ihtiyacını karşılayan, bir bölgenin önemli turistik varlıklarıdırlar. Festivallerin ayrı bir turizm türü olarak değerlendirilmesi gerekir ve bu etkinlik türünün çok yönlü işlevleri vardır. Bunlar; festivaller doğal miras üzerinde etkili olurlar ve doğanın korunmasını teşvik ederler, turistleri kültür ve kültürel miras alanlarına çekerler, eğlence için fırsat yaratırlar, bilgi alışverişinde bulunarak öğrenmeye katkı sunarlar, hoşgörüyü ve çok kültürlülüğü teşvik ederler şeklinde sıralanabilir. Festivallerin sayılan olumlu işlevlerinin dışında bir takım olumsuz işlevleri de vardır bunlar ise; çevre kirliliği, kültürel mirasın zarar görmesi, yerel halk ve katılımcılar arasında olası çatışmalara yol açabileceği ve bunların toplumda bir takım patolojik etkilerinin olabileceğidir (Weldamar, 2013: 114).

Türkiye'de etkinlik turizmi kapsamında hemen hemen her ilde ya da ilçede geleneksel hale gelmiş şenlik ve festivaller düzenlenmektedir. Bir değeri veya geleneği anmak amacıyla gerçekleştirilen şenlik ve festivaller, toplumda birlik ve beraberliği arttırmak, insanları birbirleriyle kaynaştırmak, Anadolu kültürünü tanıtmak ve yaşatmak amacına da hizmet etmektedir (Small vd., 2005: 66; Özalp, 2006: 53). Bunun yanı sıra festivaller, insanlar arasındaki dostluğu pekiştirmekte, yeni kültürlerin tanınmasıyla yaşamlara duyulan merak artmakta ve insanları yeni yerler görmeye teşvik etmektedir (Çulha, 2008: 1828).

Her türlü doğal ve kültürel özelliğini turistik ürüne dönüştürebilme potansiyeline sahip ülke turizminin öncüsü Antalya, uzun yıllardır gerçekleştirdiği ulusal ve uluslararası festivallerinin dışında birçok yöresel şenliğe ve etkinliklere ev sahipliği yapması açısından da önem taşımaktadır. Kültürün tanıtılmasına yönelik, ekonomik çıkarlar gözetmeden yapılan bu etkinliklerin birçoğu miras turizmi çekiciliğine dönüşmüş durumdadır.

Getz (2008: 403), etkinliklerin belirgin bir şekilde destinasyon pazarlamasında ve gelişiminde kullanılabilecek turizmin önemli bir aracı olduğunu ve etkinlikler konusunda araştırmaların yapılmasının gerektiğini belirtmektedir.

Destinasyonların farkındalığını arttıran bir çekicilik türü olan etkinlikler, turistlerin destinasyona ait kültürel, sosyal ve tarihi doku konusunda detaylı bilgiler edinmesini sağlamakta, destinasyona olan talebi arttırmakta (Çelik, 2009) ve destinasyona ekonomik yarar sağlamasının yanında sosyal etkiler de bırakmaktadır (Liang, Ilium ve Cole, 2008: 15). Van Der Wagen (2001)'e göre etkinlikler;

- Katılımcılara unutulmaz deneyim kazandırır,
- Planlanması ve organizasyonu maliyet gerektirir,
- Genellikle kısa bir zaman için hazırlanır,
- Uzun ve dikkatli planlama stratejisinin uygulanmasını gerektirir,
- Genellikle yılda bir kez gerçekleşir,
- Yüksek seviyede risk taşır ve bu riskler genellikle maliyet ve güvenlik riskleridir,
- Birçok grubun bir arada çalışmasını gerektirir (Çelik, 2009).

Etkinlik turizmi son yıllarda güçlü bir turizm talebi yaratmakta ve turizm, seyahat, boş zaman, ulaşım ve konaklama endüstrilerine önemli bir katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda toplumlar ve destinasyonlar için çeşitli yararlar sağlamakta ve ekonomik, sosyal, çevresel hedeflere ulaşmada dikkat çekmektedir. Etkinlik turizminin gerçekleştirildiği destinasyona sağladığı faydalar şu şekildedir (Karagöz, 2006: 4-7):

- Turizm sezonunu uzatmak,
- Turizmi çeşitlendirmek,

- Turizm talebinin ülke içindeki farklı destinasyonlar arasında eşit dağılımını sağlamak,
- Bölgelere yeni gelir kaynakları sağlamak,
- Destinasyonların çekiciliğini ve farkındalığını arttırmak,
- Yeni altyapı ve hizmetlerin oluşturulması ya da mevcut hizmetlerin ve alt yapının geliştirilmesi için itici güç olmak,
- Destinasyona medyanın ilgisini çekmek,
- Güçlü ve aktif imajlar oluşturarak ve kültürel temalar yaratarak destinasyon markalaşmasına yardımcı olmak,
- Tek bir seyahatin yeterli olduğunu düşünen insanları, tekrar ziyaretler için teşvik etmektir.

Etkinlik turizminin sağladığı avantajlar göz önünde bulundurulduğunda, bu turizm çeşidinin destinasyon pazarlamasında ve tanıtımındaki etkisi fazlasıyla büyüktür. Turistler etkinlik turizmi kapsamında gerçekleştirilen etkinliklere katılmak ve bu sayede destinasyonu tanımak istemektedirler. Dolayısıyla festival ve şenlikler destinasyonların tanıtımına yardımcı olmaktadır.

Son dönemlerde ülkelerde ve şehirlerde düzenlenen festivaller, düzenlendikleri bölgelerin ekonomisine olumlu katkı sağlamaktadırlar. Festivallerin ekonomik işlevleri üç farklı boyutta kendini göstermektedir. Bunlar:

1. Festivale katılan ziyaretçilerin yaptığı harcamalar,
2. Festival nedeniyle ortaya çıkan yatırım harcamaları,
3. Festivalleri gerçekleştirme sürecinde, organizatörler tarafından yapılan harcamalar.

Festival nedeniyle ortaya çıkan yatırım harcamaları, turistik bölgedeki fiziki altyapının rehabilite edilmesi ve geliştirilmesi için yapılan harcamalardır. Festival harcamaları ise etkinliklerin düzenlenmesi ile ilgilenen personel giderlerini, reklam ve promosyon giderlerini içermektedir (Karagöz, 2006: 42).

Festivallerin her zaman olumlu ekonomik işlevleri olmayabilir. Bu etkinliklerin olumsuz etkileri sağladıkları ekonomik faydalar nedeniyle göz ardı edilmektedirler. Olumsuz ekonomik etkilerine oluşan emlak spekülasyonu örnek verilebilir. Ancak artan ziyaretçi sayısıyla yükselen gelir artışı ve istihdamdaki artış nedeniyle emlak fiyatlarındaki artış yükselen fiyatlar ve olumsuz ekonomik etkiler görmezden gelinmektedir. Festivallerin ekonomik işlevlerinden dolayı bu tarz etkinliklerin düzenlendikleri bölgelerde yöresel her değer, gelir getiren bir meta olarak görülebilir. El işçiliği yerini fabrikasyon üretime bırakabilir. Eski eserler bilinçsiz bir şekilde turizm amaçlı tüketilebilir. Sanat değeri yüksek

eserler yok edilerek, yerini yapay çalışmalar alabilir. Festivalin gerçekleştiği bölgede turizm sektörü geliştikçe bölge halkının bu gelişmeden daha fazla ekonomik gelir elde etme isteği oluşabilir. Bu durum ise yerel kültüre zarar vererek bölge halkının değer yargılarının değişmesine manevi değerlerin yerini maddi değerlere bırakmasına sebep olabilir. Bu tür olaylar sosyoloji biliminde aşırı ticarileşme olarak incelenmektedir (Kozak vd., 2010: 96). Yerel kültüre özgü aktiviteler, değerler ticari amaçlarla kullanılmaya başlandığında anlam kaybolur ve sadece para için yapılan gösterilere dönüşebilir. Bunun sonucunda da anlam ve özgünlük kaybolur (Greenwood, 1972: 78).

Festival ve şenlikler kapsamında kültürel kutlamalar, politik ve resmi etkinlikler, sanat ve eğlence, iş ve ticaret, eğitim ve bilim, spor yarışmaları ve eğlence ile özel etkinlikler bulunmaktadır. Kültürel kutlamalar içinde yer alan festivaller kültürel mirasın korunması ve tanıtımında özel bir yere sahiptir.

Festivallerin oluşmasına sebep olan kültürel kodlar ev sahibi topluma, düzenleyen veya onun için düzenlenen gruba veya topluma ilişkin çok önemli bilgiler ve bu bilgilerden daha fazlasına ulaşabilmesi için de ipuçları vermektedir. Festivaller şehirlerde ve kentlerde kültürel üretimin ve tüketimin vazgeçilmezleridirler. Bu etkinlikler turizm bölgelerinin kültür portföyünün önemli bir parçası olarak görülürler. Kültürel aktiviteler içinde önemli bir yere sahiptirler. Festivaller yerel kültürün zenginliğini sunar, tanıtır ve hem yerel halkla hem de gelen ziyaretçilerle bunu paylaşır (Yolal vd., 2009: 277).

Türkiye'de ve dünyada yapılan araştırmalar bireylerin festivallere katılım amaçlarının benzer olmadığını her bireyin festivallerden aynı şeyi beklemediğini ortaya koymaktadır. Kimi bireyler salt sosyalleşme amacı güderken, kimileri farklı kültürleri keşfetmeyi kimileri ise bir gruba ait olma ve zamanını güzel eğlenerek geçirmeyi amaçlamaktadır (Giritlioğlu, 2015: 308).

Festivaller veya şenliklerde belli bir tekrar ve bir araya gelmeye dayalı etkinlikler sayesinde grup kimliği ve aidiyet güçlendirilmektedir. Kültürel belleği yeniden oluşturmada aracı rol üstlenerek sosyal paylaşımların artmasında ve toplumun ihtiyaç duyduğu sosyal hayatı farklı bir ifade biçimine dönüştürmüş olması bakımından da önem taşımaktadırlar. Bu yönleriyle bu tarz etkinlikler ortak bilgi üreterek ve güven ortamı oluşturarak yerel halkın birbirleriyle bağlarının güçlenmesini sağlarlar. Bu nedenle festival etkinlikleri, toplumsal bağları güçlendirerek sosyal uyum ve güven inşa etme işlevine de sahiptirler.

Elmalı ilçesinde festivaller ve şenlikler vazgeçilmezler arasındadır. Sahada birçok etkinlik şenliğe dönüşmüş hâle gelmiştir. Tarihi Elmalı Yeşilyayla Yağlı Güreşleri, Yörük Göçü Şenliği ve Pekmez Şenliği festivaller ve şenlikler kapsamında ele alınarak açıklanmıştır.

3.1.2.1. Tarihi Elmalı Yeşilyayla Yağlı Güreşleri

Güreş; nesilden nesile aktarılan atalarımızın yadigârıdır, gelecek nesillere aktaracağımız ata yadigârımızdır. Türk kültürünü anlatabilecek geleneksel sporlarımız içerisinde en önemlilerinden bir tanesidir (Bayraktar ve Tozoğlu, 2015:73). Güreş veya Orta Asya'da yaşamış ve yaşamakta olan çeşitli Türk boylarının deyimiyle "Küreş", Orta Asya'da doğup tüm tarih çağlarında ve göçler sonunda çeşitli diyarlarda uygarlıklar kurmuş olan Türklerin en belli başlı ve belki de en eski sporlarındandır (Atabeyoğlu, 2000: 17-36).

Türkler diğer toplumlarda olduğu gibi din, savaş, felsefe, sanat, spor ile benzeri insani etki, tepki ve ihtiyaçları kendi kültürleri içerisinden çıkarmış, değiştirmiş, geliştirmiş ve gelenekselleştirerek sonunda kurumsallaştırmıştır (Ayan, 1994). Bu bağlamda, Türk kültürü kurumsallaşma anlamında yukarıda sözü edilen tüm unsurları bünyesinde barındıran güreş sporunu da kendi kimliğinin bir parçası haline getirerek zenginleştirmiştir.

Türklerde güreş ve özellikle yağlı güreşler, Ata sporu olmanın dışında erkeğin zekâsını, gücünü, fiziki görünümünü, efendiliğini simgelemektedir. Güreş seyreden seyirci taraf tutmaz, yalnız yiğitçe hareketler görmek ister. Ahlaklı, hızlı ve mertçe güreşen pehlivanı seyirci daha çok takdir eder, parsasını bol tutar. Yapılan güreşe uzak illerden gelen pehlivanlar onur konuğu kabul edilir ve el üstünde tutulur. Ata sporu geleneksel zeminli, tarihsel geçmişi ve toplum tarafından dini, milli, sosyal, ekonomik ritüellerin değişmez bir parçasıdır. Toplumsal sanatın, edebiyatın, âdetlerin teşekkülünde önemli bir yer teşkil eder. Toplumsal algı noktasında halk tarafından benimsenip, sosyal norm olarak kabul edilen bu spora ve sporu yapanlara onursal payeler verilmiş, fikri olarak dini, şekli yönden milli unsurlar pehlivanların yetişmesinde egemen olmuştur (Kırımoğlu vd., 2017).

Türk milleti güreş sever bir toplumdur. Elbette ki bu sevgi toplumun ruhundaki savaşçılık, inatçılık, kahramanlık duygularından ve sporu her yönüyle değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır. Pehlivana karşı duyduğu sevgi, saygı onların herkesten daha güçlü, gelişmiş, görünüşünün ihtişamlı ve sağlıklı olması, karakterinin düzgün, diline, eline, beline hâkim bir anlayışı benimsemiş olduğunun düşünülmesinden ileri gelmektedir. Aslında bu durum güreşin örfi ve dini birtakım motifler taşıdığının da en mühim kanıtıdır. Türklerde pehlivanlık kültürel mirastır (Tural, 1992).

Türk yağlı güreşleri toplumsal yaşamın içerisinde etkin olan, milletin karakteristik özellikleri ile bütünleşmiş, gelenekselden moderne bir kültür aktarımıdır.

Tarih boyunca güreşler çeşitli medeniyetlerde bir spor olarak benimsenmiş ve gelişme göstermiştir. Mısır, Mezopotamya ve Antik Yunan'da M.Ö. 3000'lerde, Anadolu'da ve Orta Asya'da M.Ö. 2500'de, Hindistan'da M.Ö 2000'de ve Japonya'da M.Ö 22'de toplumlar kendi

kültürlerini güreşlere yansıtarak faklı güreş çeşitlerinin doğmasını sağlamıştır (Decker 1992'den ve Rollinger 1994'ten aktaran Tekin ve Tekin 2014:124, 125; Dervişoğlu 2012:22-25; Eren 1990:1678; Güven 1999:62). Günümüzde dünyanın çeşitli ülkelerinde, tarihsel ve geleneksel yönleri bulunan çeşitli güreş türleri halen büyük ilgi görmektedir. Örneğin Japonya ile özdeşleşen Sumo güreşi, Rusya ile özdeşleşen Sambo ve Çabaoba güreşleri, İsviçre ile özdeşleşen Pantolon güreşi ve Türkiye ile özdeşleşen Yağlı güreşler, bunlar arasında en çok tanınan güreş türleridir (Meydan Larousse 1992; Eren 1990:1678-1679).

Cumhuriyet dönemi içinde güreşler modern güreş ve geleneksel güreşler olarak ikiye ayrılabilir. Modern güreş, Grekoromen ve Serbest Güreş stillerini kapsar. Geleneksel güreş biçimleri ise yağlı güreş, aba güreşi, karakucak güreşi, kuşak güreşi ve şalvar güreşidir. Türk kültürünün farklı coğrafi çevrelerinde kendini gösteren zenginliği, geleneksel güreş türlerindeki çeşitlilik ile de dikkat çekmektedir.

Yağlı güreşler, Cumhuriyet döneminde de korunması gereken bir gelenek olarak görülmüş ve desteklenmiştir. Yağlı güreşin belli kurallar altında yapılabilmesi için uygun yönetmelik çalışmaları 1931 yılında Suyolcu Mehmet ve Cemal pehlivanlar tarafından "umumi bir alaturka nizamnamesi" hazırlanması ile başlamıştır. 1996 yılına kadar Güreş Federasyonu bünyesinde yer alan yağlı güreşlerin, Geleneksel Spor Dalları Federasyonu'na bağlanması kararlaştırılmıştır. 1999 yılından itibaren yağlı güreşler Güreş Federasyonu'nun yağlı güreşler komitesi tarafından düzenlenmektedir (Yıldıran, 2000).

Türkiye'de geleneksel yönü bulunan güreş türleri her ne kadar benzerlikler gösterse de ayırt edici unsurları güreş içinde ön plandadır. Yağlı güreşler 33 ilde (Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Düzce, Edirne, Isparta, İstanbul, İzmir, Kastamonu, Kırklareli, Kocaeli, Kütahya, Manisa, Muğla, Ordu, Sakarya, Samsun, Sinop, Tekirdağ, Tokat, Uşak, Yalova, Zonguldak) dağılış göstermektedir. Bu illerin dışında bazen 6 ilde de (Bartın, Erzurum, Hatay, Konya, Mersin, Sivas) yağlı güreş organizasyonu düzenlendiği belirlenmiştir. Böylece yağlı güreş düzenlenen illerin sayısı 39'dur. Aba güreşi Gaziantep ve Hatay illerinde düzenlenirken; Karakucak güreşleri de 15 ilde (Adana, Amasya, Artvin, Bartın, Bilecik, Bursa, Çorum, Erzincan, Erzurum, Kahramanmaraş, Karabük, Samsun, Sivas, Tokat, Yozgat) dağılış gösterir. Kuşak güreşi genellikle Eskişehir, Antalya yörelerinde yapılırken; Şalvar güreşi de Kahramanmaraş ili genelindeki ilçe ve köylerde düzenlenmektedir (İmamoğlu 1997; Güven 1999: 44; Doğan 2010:1).

Türklerin yüzyıllardır yaptığı ve günümüzde hâlen yoğun ilgi gösterdikleri geleneksel sporlardan olan yağlı güreşler ağırlıklı olarak Rumeli, Deliorman, Trakya, Batı Ege ve

Karadeniz'de yapılmaktadır. Bundan dolayı çoğu yazar bu güreş türünün bize Yunan ve Bizans kültüründen geçtiğini ifade etmektedir (Kahraman, 1989: 69).

Türklerin Anadolu'ya yerleştikten sonra yağlı güreşin yalnız Rumeli ve İstanbul çevresinde ortaya çıkması, çok önceden Anadolu'ya yerleşen Türklerin Yunan güreşinden etkilendiğini de göstermektedir. M.Ö. 393 senesinde olimpiyat oyunları terkedilmiş ama tiyatro, hipodrom ve panayırlarda Yunan ve Roma usulü güreşler yapılmaya devam edilmiştir.

Peçenek Türkleriyle güreşler panayırlarda yapılmaya başlanmıştır. Bu uygulama Oğuz Türkmenlerinin batıya gelişiyle bambaşka bir hal almıştır. Rum-Yunan panayırını kendi Oğuz töresine göre düzenlemişler ve tarihi Kırkpınar Panayırı ortaya çıkmıştır (Ayağ, 1983: 72).

Yağlı güreşler, başta Marmara bölgesi olmak üzere en fazla Ege, Akdeniz, Karadeniz ve İç Anadolu bölgelerinde dağılış göstermektedir. Ege Bölgesi'nde yağlı güreşler geniş bir dağılış özelliğine sahiptir. Karadeniz Bölgesi'nde, daha çok Batı Karadeniz ve Orta Karadeniz Bölümlerinde dağılış gösteren yağlı güreşler; İç Anadolu Bölgesi'nde Ankara ve Çankırı illerinde görülmektedir. Akdeniz Bölgesi'nde ise Antalya, Burdur, Isparta illeri yağlı güreş organizasyonlarının görüldüğü iller olarak dikkati çekmektedir (TGF, 2015). Yağlı güreş organizasyonları her ne kadar beş coğrafi bölgenin sınırları içinde dağılış gösteriyor olsa da bu bölgeler içindeki dağılışlar bazı bölüm ve yöreler ile sınırlıdır.

Yağlı güreşlerinin düzenlendiği alanlar genel hatları ile Akdeniz, Marmara -geçiş iklimi- ve Karadeniz iklimlerinin etkisi altındadır. Yağlı güreşlerin yapıldığın illerde ilkbaharın gelişiyle birlikte yükselişe geçen sıcaklık durumu çayır ve çim oluşumunu olumlu etkilemektedir. Böylece güreş alanları, pehlivanların güreşebilmesi için elverişli hale gelmektedir. Yaz aylarında ise etkinlik takvimi daha çok Toroslar, Batı ve Orta Karadeniz bölümlerindeki yaylara doğru yönelir. Türkiye'de yayla ve yaylacılık geleneği sadece hayvancılık ve buna bağlı olarak da tarımsal etkinlikleri de içerisine alarak hayvancılıktan elde edilen ürünlere dayalı üretim tarzına bağlı geçici bir yerleşim yeri olmayıp, boş zamanların değerlendirilmesinden insan sağlına, panayırlar, şenlikler, gelenek, görenek, adet, inanma ve törelere dayalı birçok uygulama pratikleri içeren çok yönlü ve çok amaçlı işlevleri olan bir mekândır (Kızılırmak 2006:7, Bay 2014:36). Karadeniz bölgesinde Ordu Perşembe yaylasında düzenlenen Aybastı yağlı güreşi, Samsun Vezirköprü Kunduz yaylasında düzenlenen Kunduz yağlı güreşi ve Ordu Akkuş Dibekdüzü yaylasında düzenlenen Akkuş Belediye Başkanlığı yağlı güreşi; Akdeniz bölgesinde ise Antalya Gökbel yaylasında düzenlenen Alanya yağlı güreşi, Feslikan yaylasında düzenlenen Konyaaltı yağlı güreşi ve Muğla Seki yaylasında düzenlenen Seydikemer (Seki) yağlı güreşi, yaylalarda düzenlenen yağlı güreş organizasyonlarına örnek olarak gösterilebilir. Yaylalardaki yağlı güreşler

genellikle temmuz ve ağustos aylarında yüksek düzlüklerde tercih edilmektedir. Türkiye'de yağlı güreş organizasyonlarından her yıl düzenli olarak gerçekleştirilenlerin sayısı azdır.

Antalya'nın güreş kültürü binlerce yıllık bir tarihe sahiptir. Isinda, Ksanthos, Aspendos ve Patara antik kentlerinde yapılan kazılar ve elde edilen bulgular güreşin bu coğrafyada binlerce yıllık geçmişe sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Antalya'daki bu güreş sevgisi Yörük kültürünü ile ilişkilidir denilebilir. Göçebe hayatı benimsemiş Oğuz Türkleri yani yörükler göçebe hayatı benimseyip kendilerine has kültür oluşturmuş insanlardır. Uzun süredir toplumun diğer kesimleriyle içli dışlı olmadan yaşayan yörükler, kendi kültür ve geleneklerini kaybetmeden günümüze kadar gelmişlerdir. Günümüzde hâlâ Orta Toroslarda, göçebe şeklindeki yaşam tarzını devam ettiren yörükler mevcuttur. Eski Türklerde çocuk terbiyesi, ulusun yaşam şartlarına göre şekillenmiştir. Çocuklar pek küçük yaşta biniciliğe, atıcılığa, avcılığa, güreşçiliğe alıştırıldığından günümüzde bu anlayışın geleneklerimizde yaşayan izlerinin olduğu görülmektedir.

Günümüzde yağlı güreşlerin yapıldığı sahalara "er meydanı" denmektedir. Bu geleneğin köklü geçmişine rağmen Türkiye'de özel tasarıma sahip er meydanı bulunmamaktadır. Güreşin yapılabilmesi açısından elverişli bir alan üzerine kurulan kalıcı er meydanları bulunmaktadır. Bunlar genellikle stadyumlardır. Bazı yerleşmelerde ise yağlı güreşin yapılabilmesi için elverişli bir düzlük üzerinde, güreş sonrası alandan kaldırılabilen geçici er meydanları kurulmaktadır.

İnsanların yüzlerce yıldır biriktirdiği ve taşıdığı değerlerin ortaya konulması, geçmişteki insan yaşantısından günümüze ulaşan bilgilerin değerlendirilmesi kültürel zenginliğe büyük bir katkıdır. Türk kültür tarihi içinde köklü bir geçmişe sahip olan geleneksel yağlı güreşler kuşkusuz Dünya'nın ve Türkiye'nin önem taşıyan bir kültürel miras değeridir. Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Miras listesine giren, Dünya'daki tek güreş organizasyonudur. Türkiye'de Kırkpınar dışında da çeşitli ölçeklerde yağlı güreş organizasyonları yapılmaktadır. Yağlı güreşler Türkiye'de oldukça geniş bir alanda dağılış göstermekte ve kültürel olarak tutundukları bu çevrelerde toplumsal, kültürel, sportif yaşamın gelişimine, geleneklerin yaşatılmasına önemli katkılarda bulunmaktadır. Ancak Türkiye'de yağlı güreşleri ulusal ölçekte destekleyen bir politika ve program söz konusu değildir. Diğer yandan bu önemli kültürel miras değerinin Türkiye'deki coğrafi dağılışı ve envanteri de ulusal ölçekte henüz ortaya konulamamıştır. Ulusal literatürde yer alan çalışmaların daha çok yağlı güreşin tarihini, yağlı güreşin kurallarını ve önemli başpehlivanların güreşlerini konu alan çalışmalar olduğu gözlemlenmiştir.

Yağlı güreş geleneğinin yaşatılması, kültürel bir mirasa sahip çıkılması anlamı taşıdığı gibi, bu tür organizasyonların sosyo-ekonomik ve kültürel boyutları oldukça önemlidir.

Türk pehlivanlık geleneği yüzlerce yıldır devam eden ve çoğunlukla sözlü kültüre tekabül eden bir anlayıştır. Buna göre güreşler ile;

- Ruhsal, fiziksel ve ahlaki anlamda idealize bir insan modelini topluma sunmak,
- Askeri anlamda savaşa hazır, doğa ile mücadele edebilen, sosyal hayatta kuvvetli bir insan modelini topluma sunabilmek,
- Mahalli kültür unsurlarını, milli kültüre, milli kültür unsurlarını dünya kültürüne kazandırarak, geleneksel kültürünün bilinirliğini artırmak,
- Toplumun eğlenmesini, eğlenirken öğrenmesini temin etmek (Uyanıker, 2016) amaçtır.

Türk yağlı güreşlerinin yaşayan somut olmayan kültürel miraslar noktasında oluşu, bu sporun ritüellerinin günümüze kadar kısmen bozulmadan gelebilmesini sağlamıştır. Geleneksel Türk yağlı güreşlerini diğer spor faaliyetlerinden ayıran temel özellik, lokal yapısını olabildiğince muhafaza etmeyi başarabilmiş, törensel bir yapıda oluşudur.

Nüfusun büyük kısmını yörüklerin oluşturduğu araştırma sahasında geçmişten günümüze yağlı güreşe büyük önem verilmektedir. Türklerin bozkır kültürü, Anadolu'da yörüklerle varlığını devam ettirmiştir. Keçi otlatırken dahi iki çocuk bir araya geldiğinde hemen güreş yaptıkları eski kaynaklardan öğrenilmektedir. Göktürkler zamanında bahar ayında ilk gök gürlemesiyle başlayan sazlı sözlü, eğlenceli bahar bayramlarında yapılan sportif faaliyetler, günümüzde hıdırellezin gelişiyle başlayan festivaller, panayırlar ve bunların içinde yapılan yağlı güreş organizasyonu olarak kültürel bellekte taşınıp günümüze kadar gelmiştir.

Yağlı güreş müsabakaları Türklerdeki toplumsal dayanışmanın en güzel örneklerinden biridir. Eski kaynaklardan bir kişi veya bir köyün ihtiyacı için güreş tertip edildiği bilinmektedir. Yağlı güreşlerden elde edilen gelir, tüm masraflar çıktıktan sonra hayır işlerinde kullanılmıştır. Elmalı ilçesinde geçmişte, dini bayram gibi önemli günlerde de yağlı güreş organizasyonları yapılmıştır. Yakın geçmişe kadar yine ilçede toplumsal törenlerimizden olan düğünlerde de yağlı güreşler varlığını sürdürmüştür. Günümüzde halkın düğünlerde, bayramlarda yardım için düzenlediği yağlı güreş organizasyonları Türkiye Güreş Federasyonu'na bağlanarak yerini belediyelerin düzenlediği müsabakalara bırakmıştır.

Kırkpınar'ın dışında günümüzde hâlâ devam eden güreş organizasyonu, Elmalı Yeşilyayla Yağlı Güreşleri'dir. 669 yıldan beri yapılmakta olan bu güreş organizasyonu Elmalı ilçesine yerleşen Sipahioğulları ve Subaşı beylikleri arasında başlamıştır. Bu güreş

müsabakasına 76 köyden gelen beylik taraftarları önce at koşuları ve cirit oyunlarına başlarlar, sonra da güreşle bitirirlerdi. Bu güreşlerde kazanan taraf kaybeden taraftan bir köy alırdı. Güllük Kalesi'nde yedi ay kuşatma altında bulunan Sipahioğulları kaleyi 16 kişi kalıncaya kadar Tekelioğulları'na bırakmamışlardır. Her yıl eylül ayının ilk haftası başlayan güreşler üç gün sürmektedir. Geçmişi Kırkpınar'dan eskiye dayanan bu güreş organizasyonu Türklerin güreşe verdiği önemi göstermektedir (Güven, 1992: 17). Binlerce yıllık kadim bir tarihe sahip olan Elmalı ilçesi, her alanda olduğu gibi ata sporu olan yağlı güreşte de adından sıkça söz ettirmektedir.

Son yıllarda sportif olarak Antalya'nın güreşteki başarısı göze çarpmaktadır. Antalyalı sporcular Kırkpınar'da son dokuz yılda, yedi kez başpehlivanlığı almayı başarmıştır. Aynı zamanda 2017 Kırkpınar Yağlı Güreşlerine katılan 2199 sporcu içinde derece alan elli altı kişiden yirmisi Antalyalı sporculardır (www.tgf.gov.tr).

Elmalı Yeşilyayla Yağlı Pehlivan Güreşleri Antalya'nın Elmalı ilçesinde 2022 yılı itibari ile 670.si yapılmış olan ve bu hesaba göre başlangıç tarihi 1352 olan tarihi bir organizasyonudur. Sipahioğlu ve Subaşı beyliklerinin 76 köyden gelen beylik taraftarlarının at koşuları ve cirit oyunları ile başlayıp güreş müsabakaları ile mücadele etmeleri, bu güreşlerin gelenek haline gelip her yıl eylül ayının ikinci haftası, Elmalı'nın Beyler köyünde bulunan höyüğün yakınındaki çayırda "Beyçayırı Güreşleri" olarak yapıldığı rivayet edilmektedir (Güven,1992:17).

Konu ile ilgili literatür incelendiğinde Elmalı Güreşleri'nin tarihi ile ilgili olarak "Bölge Vakıf kayıtlarında "Toramanlar Vakfı" olarak bilinen Hicri 822, Rumi 1419 tarihli Nuh Çelebi'den gelen taşınmaz mal varlığı vakfı yerine birleştirilen bugünkü Yeşil Camii yerinde bulunan Musalla Çevrik diye mahallen anılan arazinin güreş çayırlığı diye vakfiye hududunu belirlemiştir" bu bilgiden yola çıkarak düzenlenen güreşlerin tarihinin çok eski yıllara kadar dayandığı düşünülmektedir (Atılgan vd.,2010:267).

Elmalı Yağlı Pehlivan Güreşleri'nin organizasyonuna ve tarihine ilişkin bilgiler içeren 1957 yılında basılan Verem Savaş Derneği yetkililerinin imzası bulunan bir gazete haberinde güreşlerin hem halkın eğlence ihtiyacını karşılamak adına festival havasında hem de verem hastalarına yardım amacı ile düzenlendiği anlaşılmaktadır (Fotoğraf 3.14). Güreşler için hazırlanan davetiye ve ilanlar dönemin gazeteleri ve radyo kanalları aracılığıyla halka ilan edilmiştir. Güreşlere katılım, Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa, Eskişehir, Aydın, Adapazarı, Konya ve Muğla gibi belirli illerde hazırlanan hususi otobüsler ile sağlanmıştır. Organizasyonun programına bakıldığında; 6 Eylül Cuma günü öğle namazından önce mevlidi şerif okunması ile başlayan devamında 3 gün süren grekoromen güreşleri, boks müsabakaları,

hart hart deve, mahalli oyunlar, mehter takımı gösterileri, köçek gösterileri, yöreye özgü semah oyunları gibi etkinlikler yapılmış pazar günü baş pehlivanların müsabakaları ile organizasyon sonlanmıştır.

Elmalı Yağlı Güreşleri'ne davet güreş organizasyon komitesi tarafından gerçekleştirilmektedir. Güreşlere seyircilerinin daveti radyo ve televizyon kanallarından, basılı yayınlar, afişler, duyurular ile güreşlerin yapılacağı tarihleri anons eden araçların dolaşması ve bilet satışı ile sağlanır. Yağlı güreşlerde protokol davetleri için özel hazırlanan hediyeler ve davetiyelerle katılımcılar ziyaret edilerek davet edilmektedir. Elmalı güreşlerinde sporcuların güreşlere daveti, komite tarafından görevlendirilen kişinin, güreş takımları, ünlü pehlivanların oluşturduğu gruplar ve ünlü güreşçiler ile anlaşması ile sağlanmaktadır. Geçmiş yıllara ait dokümanlar incelendiğinde bu organizasyona yabancı güreşçilerin de davet edilip katıldığı görülmektedir. Bu bağlamda Elmalı Yağlı Güreşleri uluslararası bir organizasyona dönüştürülmeye çalışılmışsa da devamlılığı sağlanamamıştır.

1992 -1994 yılları Verem Savaş Derneği'nin güreşleri organize ettiği son dönem olmuştur. Bu derneğin adı altında her sene güreşlerden elde edilen gelirlerle hayır faaliyetleri icra edilmiştir. Örneğin Elmalı'nın içme suyu, eski devlet hastanesi, Elmalı Lisesi, Elmalı Ortaokulu, Elmalı İmam Hatip Lisesi, Elmalı'daki birkaç cami gibi birçok yapı, yağlı güreşten elde edilen parayla yapılmıştır (Özdemir, 2018). 1994-1998 yıllarında ise Elmalı Kültür Turizm ve Dayanışma Derneği'nin sorumluluğunda ve belediyenin katkıları ile sürdürülmüştür. 1999-2003 yılları arasında yönetimin değişmesi ile birlikte yetki Elmalı Belediyesi'ne verilmiştir. 2004-2008 yılları arasında belediyelerin 4734 sayılı kamu ihale yasasına göre güreş organizasyonu düzenlemesi mümkün olmadığı gerekçesi ile organizasyon Elmalı Kültür Turizm ve Dayanışma Derneği'ni tarafından organize edilmiştir. Elmalı belediyesi bu süreçte faaliyetlerin düzenlenmesine katkı sağlamıştır. 2008 yılından 2022 yılına kadar olan dönemde ise Elmalı Belediyesi tarafından organize edilmektedir.

Günümüzde yapılan güreşlerin organizasyon maliyeti çok yüksek meblağlara ulaşmaktadır. Elmalı güreşlerinin yaklaşık iki buçuk milyon TL civarında bir maliyeti vardır. Bunun içinde sosyal etkinlikleri, panayırları, kültürel faaliyetleri, konserleri ve diğer faaliyetlerle birlikte yüklü bir meblağa ulaşmaktadır. Organizasyon maliyetinin büyük bir kısmını sponsorlar ve vatandaşların yardımları diğer kısmı da belediye bütçesinden desteklenerek karşılanmaktadır.

Fotoğraf 3.14 Verem Savaş Derneği Tarafından Düzenlenen Tarihi Yeşilyayla Yağlı Pehlivan Güreşleri'nin Afişi

Elmalı Belediyesi tarafından güreşlerin olduğu hafta ilçede toplumun her kesimine hitap eden çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir. Araştırma sahasında yağlı güreşler panayır havasında geçmektedir. Yörük göçü şenliği, konserler, mehter takımı gösterileri, mahalli sanatçıların konserleri, yöresel ürünlerin tanıtımının yapıldığı alanlar, sergiler gibi birçok etkinlik düzenlenmektedir. Güreşleri izlemeye katılmayıp sadece ilçeye alışveriş yapabilmek amacıyla da gelen ilçe ziyaretçilerinin olduğu saha çalışmasında gözlemlenmiştir. Yöresel pazarlara talep fazladır, gündüz erkekler güreş izlerken isterse kadınlar panayırda alışveriş yapabilmektedirler (Fotoğraf 3.15). Panayır, yağlı güreşin arkasından gelen ve her zaman yağlı güreşle iç içe olan bir etkinliktir. Ziyaretçiler hem sosyal hem kültürel hem de sportif faaliyetleri bir arada yapabilmektedir.

Elmalı Tarihi Yeşilyayla Yağlı Güreşleri'nde kurulan panayır alanlarında giyimden, gıdaya, hediyelik eşyalardan süs eşyalarına kadar birçok ürün satılmaktadır, panayır alanları ilçede "yazgı" alanları olarak anılmaktadır.

Fotoğraf 3.15 Tarihi Elmalı Yeşilyayla Yağlı Güreşleri'nde Kurulan Geleneksel Pazardan Bir Görünüm

Elmalı yağlı güreşlerinden dolayı birçok ilçe ve ilden gelen ziyaretçiler, Elmalı ilçe merkezine yılın en kalabalık haftasını yaşatmaktadır. İlçe merkezi yazın artan nüfusuna ek olarak daha da artmaktadır. Bu sebeple otellerde yer bulamayan ziyaretçilerin güreş stadının yakınındaki alanlarda çadır kurdukları gözlemlenmiştir (Fotoğraf 3.16).

Fotoğraf 3.16 Tarihi Elmalı Yeşilyayla Yağlı Güreşleri Ziyaretçilerinin Çadır Kurarak Konaklamalarından Bir Görünüm

Pazar günü başpehlivanların final güreşi ile sonlanan yağlı güreşlerde başpehlivana kupa, madalya, para ödülü ve altın kemer verilmiştir. Altın kemer bir yıllığına baş pehlivana emanet edilmekte eğer üç yıl üst üste baş pehlivan olmuşsa altın kemerin daimi sahibi olmaktadır. Diğer boylarda derece yapan sporculara madalya, kupa, altın gibi belirlenmiş ödüller verilir. Güreşlere katılan bütün sporculara federasyonun belirlediği miktarda harcırah (yolluk ücreti) verilmektedir.

Elmalı'da 1950'li yıllardan beri kemer olayı vardır. Üç defa üst üste şampiyonluğu alan başpehlivan kemere sahip olmaktadır. Daha öncesinde küçük ödüller olarak altın, para verildiği bilinmektedir. 1956 yılında Elmalı'da ilk defa profesyonel bir organizasyon yapılmış ve büyük para ödülleri verilmeye başlamıştır.

Yağlı güreşte pehlivanlık, pehlivanların nazara karşı yaptıkları uygulamalar, geleneksel kıyafetleri, cazgırı, hakemi, ağalık kurumu, kispet ve muhafazası, kispet giyip çıkarırken uyguladıkları pratikler, davul-zurnanın icra ettiği müzik, yağlanma, mertlik ve rakibe saygı konuları geçmişten günümüze gelen kültürel mirasın en önemli kalıntılarıdır.

Spor müsabakalarında yapılan spor hareketlerine uyan ritimde müzikler çalmak çok eski bir spor geleneğidir. Cirit, çevgan ya da at yarışlarında farklı makam ve ezgilerde müzikler çalındığı gibi; güreş yapılırken de sporcuların hoşuna giden belirli müzikler çalınır. Bu müziklere "güreş havası" denilmektedir. Bu havalar; nikriz, zavil, uşşak, karcigar, hüseyni, gülüzar makamlarıdır. Belli bir usulü yoktur. Bu güreş havaları da Anadolu ve Rumeli havaları olarak ikiye ayrılmaktadır. Rumeli havaları genelde Kırkpınar ve Batı Anadolu'da çalınırken, Anadolu havaları Orta, Doğu, Kuzey, Güney, Güney-Doğu Anadolu'da çalınmaktadır (Kahraman, 1989: 33-34).

Atalarımız yüzyıllar öncesinde müziğin insanlar üzerindeki etkisini anlayıp davul ve zurna aracılığıyla kendi spor dallarına aktarmışlardır. Türklerden önce hiçbir millet sporda müziği kullanmamıştır. Elmalı'da yapılan tarihi geleneksel güreşlerde pehlivanlar kapışmaya başlayınca davul ve zurna susmaktadır. Bunun sebebi pehlivanları pir ve hızırlarıyla baş başa bırakmak içindir. Elmalı'da müzik susmasına rağmen Kırkpınar'daki geleneksel yağlı güreşlerde böyle bir gelenek yoktur. Yağlı güreşte çalacak olan ekibin güreş ezgilerini çok iyi bilmeleri, güreşin gidişatına göre müziğin ritmini ayarlamaları gerekmektedir.

Geleneksel ve günümüz Türk sporu içinde kendine önemli bir yer bulan "cazgırlık" Elmalı yağlı güreşlerinde de olmazsa olmazlardandır. İlk olarak M.S. 995 yılında yazıldığı bilinen Manas destanında geçmektedir. Her türlü müsabakada seyircilerin dikkatini çeken, seyircilere yüksek sesle sunan, sporculara methiyeler düzen kişiler vardır. Pehlivanlar, meydana girince hemen eşleştirilip güreştirilmezler. Cazgır pehlivanları kıbleye karşı sıraya sokarak dua ve maniler okumaktadır. Kutsal isimleri anarak salavat getirtip ölüm hatırlatılır. Güreşin bir cenk olduğu söylenir. Bundan dolayı cenk havaları çalar. Güreşin sonucu ne olursa olsun tevekkülle karşılanıp şükredilir (Güven, 1992: 16). Günümüz yağlı güreşlerinde hâlâ cazgırlığın çok önemli bir rolü vardır. Cazgırlık eğitimi bugün Türkiye Güreş Federasyonu tarafından verilse de geleneksel usta-çırak ilişkisiyle günümüze kadar gelmeyi başarmıştır.

Müslümanların Hz. Peygambere bağlılıklarını gösteren salavatlar Türklerin sosyolojik hayatında farklı alanlarda görülmektedir. Özellikle başlanacak bir işte salavat getirmenin hayırla sonuçlanacağı düşüncesi hâkim olmaktadır. Türkler toplumsal hayatta olduğu gibi yağlı güreşlerde de bu uygulamayı devam ettirmişlerdir. Salavat ve duanın yağlı güreşe etkisini farklı güreş terimlerinde görmek mümkündür. Dualaların yanında cazgırlarca söylenen şiirsel, mani gibi anlatım türleri de güreşlerde kültürel açıdan dikkat çekicidir.

Salavatların, manilerin, şiirlerin kaynağı anonim ve kaynağı belli olanlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Anomim güreş salavat örneği;

> "Allah Allah illallah, Sekiz Türk aslanı çıktı meydane, Birbirinden merdane, Alta düştüm diye yerinme, üste çıktım diye sevinme, Çapraz gireyim deme yan baş atar, Sarma künta yapayım deme kılçık atar, Pehlivan düşünme güven Allah'ına, Daima dua et milletine üstadına, Dünyaya geldik ayrı ayrı anadan, Kimimiz Rumeli'den, kimimiz Anadolu'dan, Pehlivanlar biliniz Hz. Hamza'dır üstadımız pirimiz. Pehlivan pehlivan Allah'ına güvenerek gir meydane, Çetin ol, metin ol, güreş merdane, Kırımdan gelir tatar tozu dumana katar, Hasmın kaparsa kündeyi manda olsa atar. Söğüt dalından odun olmaz, her yiğitten pehlivan olmaz, Karşıki dağdan aldım rengini, Araya araya buldum hepinizin dengini, At gibi yarışın koç gibi tokuşun, Koyun gibi meleşin kardeş gibi güreşin, Biri ak biri kara Hz. Hamza çıktı nura, Ben çıkıyorum aradan Allah sizleri kayıra."

Bir sporu geleneksel kılan, o sporun milli kültür unsuru olarak içinde barındırdığı töresel-törensel uygulamalardır. Bu anlamda yağlı güreş yağ, cazgır, dua, selamlama, kıspet, peşrev, müzik, ağalık kurumu gibi kavramlarıyla ve güreşçilerin, güreş ağasının, davul zurnacıların, hakemlerin ve yağcıların geleneksel kıyafetleriyle başlı başına ve orijinal bir kültürel donanıma sahiptir (Yıldıran, 2000: 56).

Pehlivanlar güreş öncesi büyük bir seremoni icra ederler. Bu seremoni de çeşitli kültür öğeleri vardır, dini ve ulusal birçok folklorik hareketler gözlemlenebilir. Peşrev, güreşin başlangıcı ve güreşe hazırlıktır. Ahenkli ve mevzulu bir biçimde güreşe ısınma hareketi olarak bilinen peşrev seyircilerin göz zevkini okşamasının yanında pehlivanın moralini yükseltmektedir. Pehlivan peşrevle, kaslarını, nefsini, kalbini ve beynini başlayacak olan güreşe hazırlar. Güreşmek üzere çayıra çıkan pehlivanlar ahenkli bir şekilde ellerini ve kollarını sallayarak peşreve başlarlar. Peşrevde üç kez ileri üç kez de geri gidişten sonra yere sol diz ile çökelerek önce sağ el yere, dize, dudağa ve alına üç defa değdirilir. Bu merasim bittikten sonra sıçrayarak "Hadi bre" pehlivan diye nara atılır. Karşılıklı gidiş ve gelişten sonra rakibin paçaları yoklanır, sırtı sıvazlanır, enseler bağlanır, eller tutuşur ve böylece güreşe girilmiş olur (Fotoğraf 3.17).

Fotoğraf 3.17 Tarihi Elmalı Yeşilyayla Yağlı Güreşleri'nin Yapıldığı Er Meydanı'ndan Genel Görünüm

Güreşler boy ayrımı ile başlamakta ve eleme usulü devam etmektedir. Cuma günü öğleden sonra alt boylardaki güreşçilerin mücadeleleriyle başlayıp cumartesi ve pazar günü üst boylardaki güreşçilerin final müsabakaları ile sonlanmaktadır. Yağlı güreşte kategoriler sporcuların yaş ve kilolarına göre ayrılmaktadır.

Elmalı yağlı güreşlerinde pehlivanların güreş öncesinde geleneksel olarak yaptıkları uygulamalar bulunmaktadır. Güreşlerin başlangıcının ilk günü olan Cuma günü, türbe-yatır ya da rahmetli pehlivan mezarlarını ziyaret edilmektedir. Saha araştırmasında profesyonel olarak pehlivanlık yapan kişilerin ilçe merkezinde bulunan Vahab-i Ümmi Türbesi'ni, Sinan-i Ümmi Türbesi ve Cami'yi ve rahmetli pehlivan Recep Gürbüz'ün mezarlarını ziyaret ettikleri görülmüştür (Fotoğraf 3.18).

Fotoğraf 3.18 Recep Gürbüz Kabristan Ziyaretinden Genel Görünümler

Recep Gürbüz, yağlı güreş tarihine adını altın harflerle yazdıran isimler arasında yer almaktadır. Pek çok kez başpehlivanlık unvanına sahip olan Recep Gürbüz hem Kırkpınar hem de Elmalı'da baş pehlivan olmuştur. Korkuteli'li olan başpehlivan 1988 yılında Kırkpınar'ı kazanıp, Antalya'ya altın kemeri getiren ilk başpehlivan başarısını göstermiştir.

1963 doğumlu olan Recep Gürbüz, Kırkpınar başarısının ardından 1989 yılında vefat etmiştir. Mezarı Elmalı ilçesinde güreşlerin yapıldığı Recep Gürbüz Stadı'nın yakınında bulunmaktadır.

Kabristan ziyaretleri her güreşte yapılmamaktadır. Elmalı'da ise bu gelenek 1989 yılında Recep Gürbüz'ün vefatı sonrasında yapılmaya başlanmıştır. Güreşlerden önce yapılan bir ritüel olan güreş sahasının girişinde kurbanlar kesilmesi geleneğinin amacı ise güreşin sorunsuz bir şekilde tamamlanması ve gelen misafirlere ikram edilmesi düşüncesidir. Elmalı yağlı güreşlerine özgü olan bu ritüeller güreşin geleneğini, kültürünü, sembollerini, ahlaki değerlerini korumak ve yaşatmak adına yıllarca uygulanmıştır.

Yağlı güreşten önce mevlit okutma geleneği de geleneksel olarak Elmalı yağlı güreşlerinde yapılan uygulamadır. Elmalı yağlı güreşleri her zaman eylül ayının ilk cuma günü başlamaktadır. Bu genel bir kuraldır. Dini veya herhangi özel bir durum olmadığı sürece tarih değişmemektedir. Cuma günü, cuma namazından önce tüm pehlivanlar yurdun dört bir tarafından Elmalı'ya çoktan gelmiş güreşlere hazır olmaktadır. Cuma günü ise abdestlerini alıp ilçe merkezinde bulunan Ömer Paşa Cami'ye giderler. Burada mevlid okunur, hatimler bağışlanır ve tüm pehlivanlara dualar edilir. Cuma namazı kılındıktan sonra büyük bir kortej oluşturarak güreş sahasına doğru halk ile birlikte yürüyüş yapılır. Güreş sahasına varınca kurbanlar kesilir ve küçük boylardan itibaren cazgırın duası ile Elmalı yağlı güreşleri başlatılır (Fotoğraf 3.19).

Fotoğraf 3.19 Tarihi Elmalı Yeşilyayla Yağlı Güreşleri Açılışından Genel Görünümler

Cuma günü dualarla başlayıp pazar günü baş pehlivanların final güreşi ile biten organizasyon 3 gün sürmektedir. Güreşler bittikten sonra ise başpehlivanlığı alan kişi ilk gün düzenlenen kortej şeklinde, 600 yıllık tarihi Bey Hamamı'na götürülmektedir. Diğer

pehlivanlarla beraber hamamda yıkandıktan sonra hatıra fotoğrafları çektirilip güreşlere son verilir (Fotoğraf 3.20).

Fotoğraf 3.20 Tarihi Elmalı Yeşilyayla Yağlı Güreşleri Kortejinden Bir Görünüm

Güreş öz itibariyle mücadele ve savaş manalarını içerisinde barındırmaktadır. Bu genel olarak bilinen bir durumdur, fakat saha araştırmasıyla Elmalı Yeşilyayla Yağlı Güreşleri'nde güreşin para ödülünden ziyade şan, şöhret ve şeref manalarını ifade ettiği, seyircisinin de kadın erkek farketmeksizin büyük bir kitleden oluştuğu tespit edilmiştir. Recep Gürbüz'ün oğlu ve pehlivan Mehmet Öztürk'ün torunu olan Ali Gürbüz de üç kuşak başpehlivanlığa sahip bir aile geleneğini sürdürmektedir. Saha araştırması yapılan, 670. Elmalı Yeşilyayla Yağlı Güreşleri'nin başpehlivanı Ali Gürbüz olmuştur.

Elmalı Tarihi Yeşilyayla Yağlı Güreşleri, Türk tarihinin 670 yıllık bir bölümüne tanıklık etmiş olan fiziki gücün, yeteneğin, inceliğin, zarafetin, onur ve yiğitliğin yanı sıra büyüğe saygı, hoşgörü ve bunun gibi pek çok insani değerin sembolü olmaktadır.

Elmalı yağlı güreşlerinin içerisinde barındırdığı kültürel ögelerin, söze ve davranışa dayalı ritüellerin günümüze ulaşması bu kültürün gelecek kuşaklara aktarılması için bazı önlemler alınarak desteklenmesi ayrıca önem taşıyan bir konudur. İnsanın mekanla etkileşiminin bir sonucu olarak ortaya konan kültürel değerler değişen, dönüşen, gün geçtikçe küçülen ve küreselleşen dünyada yeni görevler üstlenmiş ve hem maddi hem manevi yeni değerler kazanmıştır. Tüm bunlar kültürel değerlerin bozulmadan ve yozlaşmadan gelecek kuşaklara aktarımlarının sağlanmasını ve hem ulusal hem de uluslararası boyutta korunması, kültürel mirasın kaybolmaması ve değişmemesi için önemli bir husustur (Tanrıkulu, 2014:283).

Toplumun yaşam tarzını yansıtan değer yargıları içerisinde, sosyo-kültürel kimlik bileşenlerinden olan gelenekler, örfler aynı toplumun kimliğini de oluşturmaktadır. Elmalı Tarihi Yeşilyayla Yağlı Güreşleri de şehre kimlik veren en önemli kültürel değerlerden biridir. Elbette bir şehrin kimliğinin oluşumunda, süregelen geleneklerin devamlılığı kimliğin yerleşmesinde etkin faktörlerdendir. Buna göre, tarihi geçmişi yoğun olan ve turizmde kendisine yer bulan Elmalı ilçesinin tarihi güreşleri, spor faaliyeti olmaktan öte öncelikle yüzyıllardır devam eden geleneksel bir mirastır.

Elmalı Tarihi Yeşilyayla Yağlı Güreşleri günümüz toplumunun birliği, dayanışması ve sosyal ilişkileri bakımından birleştirici, yöreye ve topluma dinamizm katan, manevi, iktisadi bir sorumluluk üstlenmektedir. İlçe merkezinde kurulan panayıra her sene farklı yörelerden insanlar ve pehlivanlar katılmakta, bireylerin sosyalleşmelerinde, kimliklerini ifade edebilmelerinde, güreşlerde takip edilen ritüelleri içselleştirebilmelerinde aracı olabilmektedir. Güreş ziyaretçilerine ve yerel halka içerisinde bulundukları toplumun ahlaki değerlerini, milli ve manevi an'anelerini, bayrak, marş, mehter, kahramanlar ve sahip olunan mitlerini hatırlatması ile ortak bir yaşam alanı meydana getirmesi bakımından büyük öneme sahiptir.

3.1.2.2. Yörük Göçü Şenliği

Yörük kavramının yerine, kaynaklarda "Konar-göçer", "Göçer-Yörük", "Göçerler" ve "Göçer evliler" vb. gibi ifadelerin kullanıldığı görülür (Şahin 2006: 35). Farklı tanımların kullanımı tam göçer, yarı-göçer, transhumance vb. göçebelik tiplerinin kategorilendirilmesinde de karşımıza çıkmaktadır (Khazanov 1984: 15, 25; Barfield 1993: 8-9; Kafesoğlu 1977: 192-200). Daha çok akademisyenlerin, devlet yetkililerinin kendi aralarında anlaşabilmek için geliştirdikleri bu kavramları Yörükler üretmemiş ancak zaman içerisinde benimseyerek kullanmaya başlamışlardır. Göçebe yaşam geleneğine sahip Yörüklerin kendileri tarafından yazılmış bir tarihleri olmadığı için (Şahin ve Egawa 2007: 16-18) Yörüklere ilişkin bilgilerin neredeyse tamamının yerleşik düzende yaşayan toplulukların, yerleşik bakış açısıyla değerlendirerek kaleme aldıkları yorumlar olduğu düşünülmektedir.

Göçer hayat tarzını sürdüren Yörükler, Türk boylarından meydana gelmiştir. Yörüklerde iktisadi hayat hayvan yetiştiriciliğine dayanmaktadır. Coğrafi hareketlilik ve hayvan yetiştirme, Yörüklerin hayat tarzını etkileyen ve şekillendiren iki önemli faktördür.

Yörük kavramı, Osmanlı'nın ilk dönemlerinde "göçebe" anlamında kullanılır. Kanunnamelerden sonra Yörük, Anadolu'da etnik bir yapıyı ifade ederken Rumeli'de ordu hizmetinde kullanılan askerî bir teşkilatı ifade eder (Orhonlu 1987: 105, Çetintürk 1943:109).

Gyula Németh'in, Yörük isminin "yürümek" mastarından türediği ifadesi en çok kabul gören açıklama olmuş, Mehmet Eröz de Yörük kelimesini "yörümek" fiilinden yapılma olup Anadolu'ya gelip yurt tutan göçebe Oğuz boylarını ifade eden bir kelime olarak aktarmıştır (1991: 20). Cevdet Türkay ise Yörük adını, iyi ve çabuk yürüyen, göçebe, Anadolu'nun çadırda oturan Türkmenleri, bir yerde yerleşemeyen göçebe halkı olarak tanımlar (1979: 821).

Osmanlı Devleti'nde yeni alınan topraklarda nüfus açığını giderme, savaşta asker ihtiyacını karşılama, ekonomik sıkıntılarda vergi temini, harap köyleri imar etme, hayvan ihtiyacının giderilmesi, develerle nakliyecilik vb. gibi birçok konuda göçerler akla gelmiştir.

Anadolu dünyadaki tüm medeniyetlerin ve kültürlerin başladığı ve daha sonra yayıldığı yer konumundadır. Medeniyetlerin beşiği olarak anılan Anadolu tarihi süreç içerisinde Yörük kültürüne de birçok katkıda bulunmuştur. Yörük kültürünün korunarak sürdürülebilir hale getirilmesi ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Yörük kültürü Türklerin Anadolu'ya gelmesiyle birlikte başlamış ve on bin yıla dayanmaktadır. Bu kültürün temelinde keçi bulunmaktadır. Konargöçer hayat yaşayan Orta Asya Türklerinde keçi; yüceliği, özgürlüğü, kararlılığı, asaleti, cesareti, ulaşılmaza ulaşmanın temsilcisidir (Meydan, 2016).

Anadolu'da hayvancılıkla geçinen Yörükler sürülerine taze ot bulabilmek için göçebe bir hayat tercih etmiştir. Bu otlak bulma endişesi Yörüklerin yaşam tarzlarının temelini oluşturur. Yazın otu bol yaylalara çıkarlar kışın ise sıcak bölgelere göç ederler (Yalgın, 1993). Bu göç hareketi içerisinde meydana gelen Yörük kültürü Toros dağları boyunca doğal şartlardan dolayı yaşam şartlarının zorluğu ve bu zorluk ile baş ederek hayatta kalma mücadelesi sonucunda doğmuştur. Bu uyum sürecinde Yörüklerin tüm ihtiyaçları mekâna göre şekillenmektedir.

Kışla ve yayla arasında yörük halkının hayvanları için mera bulmak, iklim şartlarına uydurmak için tüm hayvanları ile mevsimden mevsime yaptıkları harekete göç denir (Eröz, 1991). Yayla ve kışla arasında yapılan göç hareketi yörüklerin yaşama şeklinin en belirgin özelliklerindendir. Bahar aylarının yaklaşmasıyla başlayan yaylaya göç serüveni kışın gelmesiyle iklimsel olarak korunaklı olan kışlaklara dönüş ile son bulur. Her yörük grubuna ait bir yayla ve kışlak alanı mevcuttur. Yaylaya göç için mayıs ayının yaklaşmasıyla hazırlık başlar. Bu dönem kuzuların doğum zamanıdır, Yörükler hem koyunların kuzuları ile ilgilenir hem de göç hazırlığını sürdürürler. Göç ettikleri yerler merkezden oldukça uzak Torosların etekleri olduğundan bu denetim oldukça dikkatli yapılmaktadır. Genellikle göçün başını çeken deve bulunur ve deveye aynalı alın, döş süsleri ve karın altı çanları gibi belli süsler takılır.

Şafak vakti kalkılıp hazırlanan çuvallar belirlenen develere yüklenir. Develerin karnının altından sarkan büyük karın altı çanları göç sırasında bir musiki ahenge dönüşmektedir. 5-6 saatlik yolculuktan sonra önceden yaşlılar tarafından belirlenen konalga yerine varılır. Yükler indirilir ve burada gece geçirilir. Sabahın ilk ışıkları ile tekrar başlayan yolculuk yaklaşık 15-20 gün sürer (Eröz, 1991).

Tarih boyunca yaylalar kültür mekânı olarak varlığını devam ettirmişlerdir. Kökeni Orta Asya'ya dayanmaktadır. Orta Asya'da yaşayan Türk topluluklarının hayvancılığa dayalı ekonomileri ve bu ekonominin doğayla şekillendirdiği alt kültürler vardır. Step –bozkır kültürü olarak ortaya çıkan bu kültür konar- göçer Türk topluluklarında yıl boyunca otlak aranmasından doğmuştur. Anadolu'nun fiziki coğrafya özelliklerinden dolayı yaylacılık faaliyeti dikey yönde gerçekleşmektedir.

Değişik anlamlara gelen yayla sözcüğü hem bir fiziki ve hem de beşeri coğrafya terimidir. Fiziki coğrafya terimi olarak yayla (plâto), akarsularla derin bir şekilde yarılmış, yüksek veya yüksekçe düzlüklerdir (İzbırak, 1992; 339). Beşeri coğrafya terimi olarak yayla ve yaylacılık, daha değişik anlamlar ifade etmektedir: Eski Türklerde yayla veya yaylak, yazları oturulan yer, yani kışlak teriminin karşılığıdır. Orhun yazıtlarına göre, bu terim yer olarak, hayvanların otlatıldığı yüksek düzlük ve dağlar anlamına gelir (Ögel, 1978; 23-24).

Göçebe hayvancılığa dayalı olan yayla, köy sürülerinin yazın en sıcak devresinde çıkıp uzun süre kaldıkları dağ merası şeklinde tanımlanabilir. Ot sağlamak amacıyla, hayvan sürülerinin dağ sıralarındaki yamaç ve düzlüklere yayılmasından yayla teriminin türetildiği belirtilmektedir. Daha çok yüksek mahallerde yer alan yaylalar tarım yapmak, hayvan otlatmak ve bunların dışında kazanç sağlayan başka işlerde uğraşmak amacıyla gidilen, köyden ayrı, fakat köye sosyo-ekonomik bağlarla bağlı, çoğu kez köyün ortak mülkiyetinde olan geçici yerleşim yerleridir (Emiroğlu, 1977; 116- 117).

Yaylacılık ekonomisi ve yaylacılık gelenekleri, bugünkü Anadolu Türklerine, Orta Asya Türk Devletleri ve toplumlarından miras kalmıştır (Doğanay,1997; 274). Yüzyıllar öncesinin Orta Asya Türk'ünün yaşam biçimi olan bu işleyiş, Yörük grupları tarafından Anadolu'ya sokulmuş, yeni yurt olan bu sahada, Asya kıtasının özelliklerini yansıtan bir ortamın bulunmasıyla varlığını sürdürmüştür. Aradan yüzyıllar geçmesine rağmen Toroslarda hem geleneksel hem de değişen şekliyle yaylacılığın sürdürülmesi, kışı ve yazı geçirmeye en uygun ortam olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bugün büyük bir ekseriyetle yerleşik hale gelmiş olan yöre insanı, kışı geçirdikleri alçak ve sıcak kuşak ile yazın çıktıkları yüksek ve serin kuşak arasında hem kültürüyle hem de geçim tarzıyla ilgili yer değiştirmektedir (Sarı, 2013).

Akdeniz bölgesinde yaylacılık faaliyetlerinin ortaya çıkmasında etkili olan temel faktör yazları bunaltıcı sıcakların varlığı ve yükseltiye bağlı çeşitlilik gösteren ekonomik faaliyetlerdir.

Yaylalar vadiler boyunca yoğunlaşmıştır. Bu durumun sebeplerinden birisi vadilerin çadır kurmak için en uygun yerler olmasıdır. Ayrıca dağlık alanda genellikle kireçtaşları bulunduğu için vadilerin yamacında ya da tabanında çok sayıda karstik kaynak bulunur. Burada bulunan su kaynağı Yörük yaşamı ve hayvanları için hayat kaynağı anlamına gelmektedir. Vadide bulunan su toprağı nemli tutmakta ve Yörükler için sudan sonraki en önemli etken olan ot verimini yükseltmektedir. Vadilerin bir başka önemi ise engebeli dağlık alanda ulaşımı sağlayacak olan yolların bu vadileri izliyor olmasıdır. Göç sırasında engebeli topoğrafyada vadiler takip edilir. Tüm bu sebepler yaylacılık faaliyetinin vadiler boyunca kurulmasına hatta obalar oluşturmasına neden olmuştur (Somuncu, 2005).

Yaylalar mutlaka bir kuyu çevresinde kurulur. Su çıkmayan yerlerde yayla kurulmaz daha sonra kuyu sayısı ihtiyaca göre arttırılır. Yaylada kurulan konutlar da bu kuyuların etrafında şekillenir (Gümüştepe,1994). Yaylacılıkta tercih edilen bir başka coğrafi unsur da güneş gören yamaçlardır. Bu alışkanlık eski Türklerden gelmektedir. Eski Türkler de yazın ya da kışın yaşayacakları yerleri belirlerken güneş gören yamaçları tercih etmişlerdir. Obalar çadırlarını kurmak için güneş gören, karın olmadığı otlu yamaçları tercih etmişlerdir (Zaman, 2007).

Genel olarak Türkiye özel olarak Toroslar yaylacılık faaliyetine en uygun alanlardır. Aradan geçen yüzyıllara rağmen Toroslarda hem geleneksel hem de değişen şekliyle yaylacılığın sürdürülmesi, kışı ve yazı geçirmeye en uygun ortam olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü Toroslar tamamıyla bir mikroklima alanıdır. Bu klimatik özellikleriyle Toroslar eskiden günümüze kadar beşerî ve ekonomik faaliyetler açısından vazgeçilmezdir (Sarı, 2009).

Hayvancılığa dayalı yaşam biçimi ve faaliyeti, hemen hemen bütün Türk boyları ve devletlerinin ortak noktası olmuştur. Şüphesiz bu durum bir ölçüde yaşadıkları yerlerin doğal çevre şartlarından kaynaklanmıştır. Önceleri göçebe bir yaşam tarzını seçmiş olanlar, Anadolu'ya geldiklerinde de bunu sürdürmüşlerdir. Yani yerleşik hayata geçişin, birdenbire olmaması nedeniyle uzun süre bazı boylar, dağ göçebeliğinden vazgeçmemiş, bazıları da yarı-göçer bir karaktere bürünmüşlerdir. Bu şekildeki bir yaşam biçimi de otlak, başka bir ifadeyle yayla alanlarının durumuna bağlı olarak şekillenmiştir. Çünkü bu alanlar, göçebe ve yarı göçebelerin büyük bölümünün tüm yaşam sahasını oluştururken kırsal ekonomi üzerindeki tamamlayıcı etkisi sebebiyle de kırsal nüfusun tümünü ilgilendirmiştir. Böylece Türk toplum

hayatında mevsime bağlı bir hareketlilik olduğu, devamlı yerleşim dışında mevsimlik veya ikili (yaylak- kışlak) hayat tarzının etken unsur olduğu ve Türklerin, tarihte hem yaylakta hem de kışlakta ev kurdukları bilinmektedir (Baykara, 2001:66-67; Halaçoğlu, 2003:112). Beylikler ve Selçuklular döneminde de aynı özelliğini devam ettiren yaylaların Osmanlı kırsal yaşamı üzerinde de belirleyici bir etkiye sahip olduğu görülmektedir (Zaman ve Coşkun, 2007:163).

Yörükler yaylak ve kışlak sahaları arasındaki hareketlerinde meskenlerini de beraberinde götürmüşlerdir. Çadırların kullanımı ve taşıması kolaydır. Ana malzeme olarak çadır örtüsü, çadırın tipine bağlı olarak keçi kılından dokunur. Bazı yerlerde de deve veya koyun yününden yapılmış keçe tercih edilmiştir. Çadırda kullanılan diğer malzeme ahşap direkler veya dallar ile sağlam ipler ve kazıklardır. Çadır, Yörüklerin benimsedikleri yaşam tarzına en uygun mesken türüdür. Kısa sürede kurulması ve taşınmasının kolay olması sebebiyle varlığını asırlardır devam ettirmiştir.

Günümüzde hala göçer hayatı devam ettiren Yörüklerde teknolojik imkânların gelişmiş olması mesken tiplerini etkilemiştir. Hayvanları genellikle römork ya da kamyonetle götürürken ince çıtalar ve naylon örtü de götürülmeye başlanmış geleneksel çadırın formu zaman içinde değişmiştir.

Yörüklerin kendilerine özgü kıyafet türleri vardır. Erkekler genellikle şalvar tercih ederler, rahat olmasından dolayı bu kıyafet hala kullanılmaktadır. Genellikle koyu renk tercih edilmektedir. Kadınlarda da genellikle şalvar tercih edilen kıyafet türüdür. Farklı desenlerdeki şalvar kullanımı hala yaygındır. Sürü başında yağmurdan korunmak için kadın ve erkek, keçeden yapılan büyük ceketler giyerler. Tercih edilen bu kıyafetler bulunulan coğrafya ile ilgilidir.

Tüm bu Yörüklere özgü kültürün izlerini Elmalı ilçesinde gerçekleştirilen Yörük Göçü Şenliği'nde temsili Yörük göçünde görmek mümkündür. Şenlikte tüm yörüklerce göç yeniden canlandırılmaktadır.

Bilinen en eski Yörük şenliği "Ertuğrul Gazi'yi Anma" ve "Söğüt Şenlikleri" dir. Her yıl Eylül ayında Bilecik ilinin Söğüt ilçesinde düzenlenen geleneksel şenliklere, yerel halkın yanı sıra Türkiye'nin çeşitli illerinden gelen Yörükler ve Yörük-Türkmen derneklerinin temsilcileri katılmaktadır. Türkiye genelinde yaklaşık 300 Yörük-Türkmen derneği vardır. Bu derneklerin de birçoğu sosyal-kültürel bir etkinlik olarak şenlik düzenlemektedir.

Yörük dernekleri, Osmanlı Devleti'nin kök saldığı yer olarak kabul edilen Söğüt ilçesini ve Ertuğrul Gazi Türbesi'ni kutsal bir mekân olarak görürken Osmanlı Devleti'nin kuruluşundaki konar-göçer yaşam biçimine dikkat çekmektedirler. Yerleşik düzene geçen

Yörüklerin düzenledikleri şenlikler sayesinde Yörük-Türkmen kavramları yeniden gündeme gelmiştir.

Türkiye genelinde faaliyet gösteren derneklerin temsilcileri arasındaki birlik ve beraberliği sağlamak amacıyla 6-8 Şubat 2015 tarihleri arasında Bursa ilinin Orhaneli ilçesinde kuruluş buluşması olarak düzenlenen bir etkinlik gerçekleştirilmiş sonrasında da "Türkiye Yörük Türkmen Birliği" kurulmuştur. Üç gün süren bu etkinliğe 60 ilden derneklerin oluşturduğu 21 federasyon ve 3 konfederasyon yetkilisi katılmış, "Yeniden Diriliş" adı verilen çalıştayda aralarında bir grup akademisyen, Anadolu'daki göçer kültür hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Konfederasyonlar, federasyonlar ile dernekler hem bölgesel sorunlarını konuşup tartışmışlar hem de dernekler kendi aralarındaki ilişkileri ele almışlardır. Daha sonraki süreçte adı "Türkiye-Türk Dünyası Yörük Türkmen Birliği" olarak değiştirilen oluşum, Türkiye'deki Yörük ve Türkmenler adına konuşabilme yetkisine sahip bir kuruma dönüşmüştür.

Elmalı ilçesinde Yörük Göçü Şenliği her yıl eylül ayının ilk haftası Elmalı Belediyesi ile Batı Toroslar Yörük ve Türkmen Dernekleri tarafından düzenlenmektedir. Bölgede Yörüklerin kurduğu farklı dernekler bulunmaktadır. Elmalı'daki Elmalı Batı Toroslar Yörük Türkmen Obaları Derneği de bu derneklerden biridir. Konar-göçer geleneği canlandıran Yörüklerin tamamına yakını günümüzde yerleşik yaşama geçmiştir. Ancak konargöçer kültürün zamanla kaybolmaması, Yörüklerin kendi geleneklerini tanıtmak istemesi amacıyla Antalya'da hemen her ilçede Yörük kültürünü canlı tutmak için kurulan dernekler bulunmaktadır. Tüm Yörükleri bir araya getiren önemli bir kültürel etkinlik olan Yörük Göçü Şenliği her yıl Elmalı ilçe merkezinde Elmalı Tarihi Yeşilyayla Yağlı Güreşleri'nden önceki gün düzenlenmektedir. Bu etkinlikte Yörük göçü temsili olarak develerle, köpeklerle, atlarla canlandırılmaktadır.

Yörük göçlerine ilgiyi artırmak için Yörük dernekleri gerekli çalışmaları yapmakta ve belediyelerden, özel kuruluşlardan ve kamu kuruluşlarından gerekli destekleri almaktadır. Halkın yoğun katılımıyla gerçekleştirilen etkinlikler Yörük kültürünü hayatta tutup bu kültürün var olma sürecinin uzaması amacıyla yapılmaktadır. Küreselleşmenin önemli bir tehdit olduğu günümüzde temsili Yörük göçünün canlandırılması, halkın bilinçlendirilmesi ve özün unutulmaması açısından çok önemlidir. Küreselleşmeye karşı direncin en güzel örneklerinden biri olarak tüm Yörükler kaynaşmakta ve geleneksel kültürüne sahip çıkmaktadır.

Yörük dernekleri, hedeflerinin Yörük-Türkmen yani Türk kültürüne hizmet etmek olduğunu ifade ederler. Türkiye'de Yörük ve Türkmen kültürünün devlet kademesinde

yeterince temsil edilmediğini düşündükleri için bir sivil toplum kuruluşu olarak taleplerini iletmek istemektedirler. Aynı zamanda sağladıkları ekonomik birliktelikle ülkenin geleceğine katkı sunacak yatırımlar yapabileceklerini vurgulayarak hem ekonomik hem de siyasi mecrada söz sahibi olmak istediklerini ifade ederler. Yörük şölenlerini de görünürlüklerini arttıran sosyal ve kültürel bir faaliyet alanı olarak önemserler. Şölenler sayesinde hem birlik beraberlik hem de yardımlaşma duygusuna vurgu yaparak konargöçer geleneğin yeni nesillere aktarımını ve sürdürülebilirliğini sağlamaya çalışırlar (Yeniden Diriliş Çalıştayı, 6-8 Şubat 2015).

Türk Boyları konfederasyonunun ve diğer Yörük federasyonlarının tüzüğünde yer alan maddelere bakıldığında derneklerin kuruluş amacının başında, milli birlik ve beraberliğin temeli olarak Yörük-Türkmen kültürünün araştırılması, yazılı hâle getirilmesi, kültürün Türkiye genelinde tanıtılması ve korunarak gelecek nesillere doğru bir biçimde aktarılması hedeflenmektedir.

Elmalı Yörük Göçü Şenliği'ne her yıl Yörük dernekleri katılım göstermiş ve göstermektedir. Şenliğe katılan Yörükler bağlı oldukları derneğin pankartlarını taşıyarak Elmalı ilçe merkezinde cadde boyunca yürürler. Halka yöresel çalgılarını ve kıyafetlerini sergilerler. Yörük yaşamında önemli yeri olan develer, çoban köpekleri, atlar süslenir. Yörük şenliği kapsamında yaylalarda kullanılan mutfak eşyaları, dokumaları, kıl çadırları kağnıların üzerinde düzen kurularak göç canlandırılmaktadır.

Yayla göçü ve şenlikler esnasında çeşitli çalgılar çalınması (kemençe, tulum vs.) ve değişik oyunlar oynanması (horon gibi) ile türkü söyleme gibi adetlerin yaygın oluşu bir Türk geleneğidir. Öyle ki türkü, Türklerin Orta Asya'dan getirdikleri bir kültürel mirastır (Baştan, 2002:74). Yine, Doğu Karadeniz yaylalarında 4-5 yüzyıldan beri Türk kültürüne ve yaşam biçimine uygun olarak sürdürülen geleneksel yayla şenlikleri (Kadırga-Otçular, İzmiş, Honeftera, Hıdırnebi, Bektaş, Sis, Kümbet, Çambaşı, Zigana), esnasında, şenlik öncesi ve sonrasında da kışlak (köy) ile yaylak (yayla) arasındaki yol boyunca düzenlenen eğlencelerde çalgı aleti olarak kemençe eşliğinde türküler söylenmesi, bir Türk ananevî geleneğidir.

Yaylak ve kışlaklar arasındaki göç olayı gerçekleştirilirken tarihi bir olgu olarak hayvanların püskül ve çanlarla süslenmesi, göçe katılan aile bireylerinin yeni elbiselerini giymeleri ve bir bayram havası içerisinde bu olayın geleneksel yöntemlerle gerçekleştirilmesi, bozkır kültürünün tarihi bir yaşam şeklidir.

Yörük Göçü Şenliği'nde şenlik alanı düzenlenirken Elmalı Belediyesi'nin yanındaki orta alana bir sahne kurulmuştur. Protokol çadırı düzenlenmiş ve alandaki etkinlikleri görecek şekilde konumlandırılmıştır. Şenliğe destek vermek için gelen diğer Yörük dernekleri de

kendi çadırlarını, obalarını sahneye göre konumlandırmaktadır. Çadırların üzerinde hangi yörük obasına ait olduğu belirtilmiştir (Fotoğraf 3.22). Çadırların iç mekân düzenlemesinde yerde kilimler ve ala keçeler, duvar gergilerinde ve çadır direklerinde ise iğnelenen kilimler, heybeler, keçi ve deve aksesuarları asılı durur. Bu hâliyle çadırlar küçük birer seyyar müze görüntüsüne ulaştırılmıştır. Çadırların önlerinde ve çadırlar arası alanlarda ise göçer yaşamda kullanılan alet- edevat, kap- kacak, dokuma aletleri, deve ve keçi maketleri gibi birçok maddi kültür unsuru sergilenerek ziyaretçilere satışı yapılmaktadır (Fotoğraf 3.21).

Fotoğraf 3.21 Yörük Göçü Şenliği'nde Satış Yapan Tezgâhlardan Görünümler

Fotoğraf 3.22 Yörük Göçü Şenliği'nde Kurulan Temsili Yörük Obalarından Genel Bir Görünüm

Şenlikte protokol konuşmalarından önce şehitler için bir dakikalık saygı duruşu yapılır ve İstiklal Marşı okunur. Protokol konuşmaları yapıldıktan sonra ise sözü sanatçılar almakta ve eğlence başlamaktadır. Sahnede yörükler hakkında yazılan şiirlere, ağıt ve deyişlere yer verilerek, Yörük-Türkmen kültüründen söz edilmektedir.

Bunların dışında halkı eğlendirmek için sazlar çalınmakta, kaşık oyunu, teke zortlatması vb. yöresel oyunlar oynanmaktadır. Yörük müziğinde; kaval, sipsi, düdük en çok kullanılan müzik aletleridir. Bu aletler sürüdeki hayvanın cinsine göre ezgilerle birlikte çalınır. Yapılan müzikler içinde oyun havaları da bulunur. En çok çalınan oyun havası Teke zortlatması ve zeybeklerdir. Teke zortlatmasındaki figürler keçilerin hareketlerine benzetilmektedir. Müzik aletleri eşliğinde türküler söylenir.

Kurulan çadırların bazılarında Yörük kültürünü anlatan fotoğraflara ve resim sergilerine yer verilmiştir. Sandıktan çıkardıkları Yörük elbiseleri ile dolaşan erkekler, kadınlar ve çocuklar ortama farklı bir hava katmakta ve şenliğe gelenlerin Yörük giyimi hakkında fikir sahibi olmalarını sağlamaktadır (Fotoğraf 3.23, 3.24). Tüm bu maddi kültür unsurları şenliğe katılanların çağrışım yolu ile geçmiş günleri hatırlamasına olanak sağlarken göçer kültür hakkında hiç bilgisi olmayan insanlar için de göçer yaşam hakkında fikir vermektedir. Özellikle genç kuşakta bir köken algısı yani kültürel bellek oluşması açısından önemlidir.

Fotoğraf 3.23 Temsili Yörük Göçü Yürüyüşünden Görünümler

Fotoğraf 3.24 Temsili Yörük Göçü Yürüyüşünden Görünümler

Aynı coğrafi alanda doğmuş olma hâli Kurtoğlu'nun da ifade ettiği gibi o coğrafi alanın ortak kültürünü paylaşmış olma düşüncesine dayanmaktadır. Yörük göçü şenlikleri, her yaştan hemşehriyi bir araya getirmekte, aradaki farklılıklara rağmen aynılığın vurgulanmasına ve hissedilmesine aracılık ederek, birbirleriyle tanışmayan hemşehrilerin tanışmalarına olanak sağlamaktadır.

Eğlencenin ortaya çıkardığı köpürmeyle, Durkheim'ın deyimiyle, farklılıklar karıştırılıp aynılaştırılırlar. Bütün bunlar yapılırken, memlekete ilişkin semboller, imgeler dolaşıma sokulmaktadır (Kurtoğlu, 2005:73).

Araştırma sahasındaki Yörük Göçü Şenliği, Yörüklerin birbirleriyle kaynaşmalarını ve eğlenmelerini sağlayan etkinlik olmaktan öte bu kültürel mirası koruma ve tanıtma mücadelesidir denilebilir.

Prof. Dr. Cemali Sarı, 2007-2012 yılları arasında Batı Toroslar'daki yaylaların fonksiyonlarını ve kullanım amaçlarını tespit ederken son dönemlerde artan Yörük şenliklerine de değinmiştir. Sarı'ya göre (2013) kültürün tanıtılması ve yeni nesillere aktarılması amacıyla yapılan bu şenliklerde Yörük yaşamına dair unutulmaya yüz tutmuş gelenek ve görenekler yaşatılmaya çalışılmaktadır. Bununla birlikte organizasyonların yerel ölçekli olduğunu ancak yakın zamanda ulusal ve uluslararası boyut kazanmasının mümkün olabileceğini belirtmiştir. Bu organizasyonların yörede turizm çeşitlendirme faaliyeti kapsamında değerlendirilebileceğini ve master plânlarla uluslararası bir boyut kazanabileceğini ifade etmektedir. Bu bağlamda Elmalı ilçesindeki Yörük Göçü Şenliği, günümüzde küreselleşmenin yanı sıra yöreye özgü ve otantik kültürel zenginlik bilincinin arttırılması, miras değeri olarak korunması ve miras turizminde kullanılması önem kazanmaktadır.

3.1.2.3. Pekmez Şenliği

Kültürel mirasın somut olmayan yanı vardır ki bu kültürel değerler içerisinde önemli bir yer tutmakta olan gelenekleri ve görenekleri, inançları, sözlü tarihi, törenleri, performans sanatlarını, mutfağını ve benzeri soyut unsurları kapsamaktadır. Somut olmayan kültürel miras öğelerinden olan bir toplumun mutfak kültürü; başka bir deyişle gastronomi değerleridir.

Seyahat etmenin kolaylaştığı ve çeşitlendiği ülkemizde bölgelerin alternatif turizm programlarına yönelmesi, turizmden daha çok pay almak isteyen şehirlerin kültürlerini karakterize eden özellikleri ile bulunduğu coğrafyadan dolayı fazlaca yetişen doğal tarım ürünlerini öne çıkartarak yeni turistik ürün oluşturma isteği görülmektedir. Bu turistik ürünler içerisinde gastronomi, bölgelerin sahip olduğu mutfak kültürünü ulusal ve uluslararası çapta tanıtması adına önemli noktadadır.

Ülkemizin içinde bulunduğu coğrafya, turistik açıdan özellikle çekici faktörler kapsamında bünyesinde barındırdığı gastronomik unsurlar ile ilgili değerlendirildiğinde, etkinliği yüksek stratejik zenginlikler sunmaktadır. Bunlar arasında yiyecek festivalleri, şarap festivalleri, bağ bozumu şenlikleri veya pekmez şenlikleri sayılabilir. Bu etkinliklerin otantik ve benzersiz olması yanında, turistin sanal olmayan gerçek ve doğal yaşama olan özlemini gideren bir yapıda olması nedeniyle artı bir çekicilik ve potansiyele sahip olduğu bilinmektedir.

Son zamanlarda dünya genelinde yeme-içme kültürüne verilmiş olan önem ve ilginin yükselmesiyle birlikte kültürel popülerliğin esas etkenini meydana getiren gastronomik miras kelimesi, ülkelerin kültürel değerleri içeriğinde analiz edilmektedir.

Mutfak kültürü, küreselleşen dünyada farklılaşmasından ve geleneksel değerlerinin tahrip olmasından çekinilen değerlerden biridir. Bu bağlamda, mutfak kültürünün korunarak kuşaktan kuşağa aktarılmasının, ona bir kimlik ve devamlılık kazandıracağı yadsınamaz bir gerçektir. Mutfak kültürünün sürdürülebilirliği ile direkt ilişkisi bulunan yöresel yiyeceklerin yapılışı, şenliklerle sunulması bu açıdan büyük önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra yiyecek içeçek şenlikleri-festivalleri, bir destinasyona ait mutfak kültürünün sahiplenilmesi, tanıtılması gibi avantajları sayesinde dünya ülkeleri tarafından ilgi toplamış ve daha fazla sayıda turist çekebilmek için bir araç olarak kullanılmaya başlamıştır.

Bir yılda dört mevsimin yaşanması, tarım ürünlerinin çeşitliliği, coğrafi konumu, birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olması ile Türkiye, gastronomik değerlerinin dünyada önde geldiği ülkelerden biridir.

Ülkemizde düzenlenen yiyecek içecek festivalleri, gerçekleştirilen bölge bazında incelendiğinde bünyesinde önemli ayrıntılar taşımaktadır. Bu festivallerden bazıları şunlardır: (http://www.tarimziraat.com/etkinlikler/tarim_festivalleri/):

- ADANA- Karpuz Şenliği - Ceyhan (2 Mayıs)
- Kiraz ve Kayısı Kültür ve Sanat Festivali - Sultandağı (06-09 Temmuz 1. Hafta)
- ANTALYA-Geleneksel Tarım ve Seracılık Fuarı - Kumluca (23-30 Nisan)
- BEYPAZARI-Tarihi Evler El Sanatları Havuç ve Güveç Festivali – Beypazarı (Haziran 1. Hafta)
- ARTVİN Kafkas Arı ve Bal Festivali - Borçka (Ağustos 2. Hafta)
- Uluslararası Taze İncir Kültür ve Sanat Festivali - Buharkent (06-07 Ağustos)
- BURSA-Zeytin Festivali - Gemlik (03-04 Ağustos)
- BEKİLİ Üzüm-Şarap-Pekmez- Sirke Kültür ve Sanat Festivali -Bekili (08-10 Eylül)
- ISPARTA-Dut ve Pekmez Kültür Sanat Etkinlikleri - Sütçüler (Temmuz 2. Hafta)
- ERZİNCAN-Kültür Sanat Tulum Peyniri Leblebi ve Bakır Festivali - Merkez (13-14 Ağustos)
- NİĞDE-Darboğaz Kiraz Festivali - Ulukışla (09-12 Temmuz)
- GÜMÜŞHANE-Kuşburnu Pestil Festivali - Merkez (28-30 Temmuz)
- Bağbozumu Şenlikleri – Saruhanlı (30 Ağustos-07 Eylül

Bu etkinlikler, bölgenin sahip olduğu üstünlükler olarak görülmektedir. Her bir etkinliğin bölgeye getirisinin değeri yadsınamayacak ölçüde yüksektir. Ancak fırsatların stratejik açıdan üstünlüğe dönüştürülememesi, etkinliklerin yerel çapta kalmasına, yerel açıdan bölgeden bile tam katılım sağlanamamasına sebep olabilmektedir.

Turistik destinasyonlardaki yiyecek ve pişirme yöntemleri kısacası mutfak kültürü, bölgenin kültürel karakteristiklerini ve özelliklerini barındıran görünmeyen miras olarak, destinasyonları uluslararası noktada geliştirebilmektedir. Bu sebeple mutfak turizmi, bölgesel açıdan turizm pazarını temsil etmekte ve bölgelere rekabetçi üstünlük sağlamaktadır (Horng ve Tsai, 2012).

Turistlerin şehirleri seçmesindeki nedenler birbirinden farklı olmaktadır. Bazı turistler şehirleri o şehirde bulunan doğal ve tarihi güzellikler için tercih ederken, bazı turistler festivaller veya kültürel çekiciliklerden dolayı tercih etmektedir.

Destinasyon temelli turizmin çeşitlendirilmesine dönük “yeni turizm” çalışmaları yeni dünya düzeninde varlığını daha çok hissettirmeye başlamıştır. Yerel kültürün ilgi çeken yeme-içme alışkanlıkları, tatil konseptlerinde pazarlamanın parçası haline gelmiştir. Öte yandan

mutfak kültürleri ülkelerin turizm pazarlamasında en önemli enstrümanlardan biri konumundadır. Yemeklerin sunumundan hazırlanışına kadar her şey turizmin bir parçası olarak görülmekte ve tanıtımı da bu şekilde yapılmaktadır (Güneli, 2012). Mevcut turistik bölgelerin sahip oldukları çekiciliklerin bu bağlamda etkinleştirilmesi, bölgenin turistlerin algılarında derinleştirilmesi noktasında değer taşımaktadır.

Belli bir ürün odağında hazırlanılmış şenlikler içerisinde çoğunluk tarımsal hayatla ilgili olanlardır. "Tarım toplumu" niteliğiyle anılan bir ülkede ortaya çıkan bu sonuç şaşırtıcı değildir. Zira verimli tarım arazilerine sahip Türkiye'de birçok insan için tarımsal üretim ve tüketim önemli bir geçim kaynağıdır. Dünyanın en eski festivallerinin de tarımsal üretimle ilgili olduğu bilinmektedir.

Türkiye, tarım ve hayvancılığın sağladığı ürün çeşitliliği, farklı coğrafi oluşumları ve doğal zenginlikleri, kültürel çeşitliliğe sahip olmasının yanında her yörenin, ilin ve ilçenin kendine özgü bir ürününün üretim kaynağı olduğu ve bu özgün ürünlerle özdeşleştiği sayılı ülkelerden biridir. İklim koşullarının çeşitliliği, toprak yapısında da çeşitliliği arttırmış ve üzerinde yapılan ekonomik faaliyet alanlarını zenginleştirerek geniş bir coğrafi kaynak oluşturmuştur. Bu çeşitlilik, festivallerin coğrafi işlevleri üzerinde de etkisini göstermektedir.

Festival ve şenliklerin adlandırılmasında festivalin düzenlenmesine kaynaklık eden olay, olgu, durum, mekân, ürün, varlık, amaç gibi her türlü etmen kullanılmaktadır. Dünya genelindeki eğlencelerin çoğunda olduğu gibi Türk eğlence kültüründeki vazgeçilmez unsurlar arasında yiyecek ve içecekler ilk sıralarda yer almaktadır. Eski Türklerden günümüze bu durumun değişmediği görülmektedir. Kaynaklarda yer alan bilgilerden şölen ve törenlerde verilen ziyafetlerin özel bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Türk mutfağında özel günlerde hazırlanan ve tüketilen yiyecek-içeceklerin gündelik yaşamdakinden farklı olduğu, ayrı bir özenle hazırlanıp sunuldukları kaynaklarda bildirilmektedir. Benzer durum araştırma sahası olan Elmalı ilçe merkezinde bir hafta boyunca kaynatılan pekmez şenliği için de geçerlidir. Şenlik Elmalı Yeşilyayla Yağlı Güreşleri'nin olduğu hafta, ilçe merkezinde Karyağdı Mahallesi Hükümet Caddesi'nde, Elmalı Kültür Turizm ve Dayanışma Derneği tarafından hazırlanmaktadır (Fotoğraf 3.25).

Fotoğraf 3.25 Pekmez Şenliği Alanından Görünümler

Elmalı ilçesinde şenlikte ikram edilen ya da satılan pekmez köpüğünün sıradan zamanlarda yapılanından farklı olduğu inancı hâkimdir. İlçe halkı veya güreşler için ilçeye gelen turistler orada sunulan pekmez köpüğü için alana mutlaka uğramaktadır (Fotoğraf 3.26). Saha çalışmasında, yöre halkının bu pekmezin bölgenin en meşhur üzümlerinden kaynatılan, en lezzetli ürünü olduğu düşüncesine sahip oldukları gözlemlenmiştir.

Fotoğraf 3.26 Pekmez Şenliği'ne Katılan Misafirlere İkram Edilen Geleneksel Pekmez Köpüğü

Elmalı ilçesinde meyvecilik faaliyetleri içerisinde bağcılığın ayrı bir yeri vardır. İlçede yer alan Manastır Bağları, Avşar Bağları gibi mevki adları bu tarımın Roma, Bizans ve Türk dönemlerinde de yapıldığını göstermektedir. Evliya Çelebi ve daha sonradan sahayı gezen bazı seyyahların da belirttiği gibi Elmalı şehrinin güneyinde ovalık alanda bağlık ve bahçelik bir kesim bulunmaktaydı. Günümüzde birçok bağ kalıntısının ve bağ evinin bulunduğu bu

alan bu faaliyetin eskiden daha önemli olduğunu göstermektedir. Gölova Polyesi'nde bağ alanları ovalık alanların zaman zaman sular altında kalması ve bu nedenle taban suyu seviyesinin yükselmesi nedeniyle batıdaki hafif eğimli alanlarda yoğunlaşmıştır. Elmalı Dağı'nın doğu ve güneyinde, Akdağların doğu eteklerinde ovayla dağlık alan arasındaki hafif eğimli ve dalgalı düzlükler bağların yoğunlaştığı alanlardır.

İlçede bağcılık faaliyetleri özellikle Gölova Polyesi'nde yoğunlaşmaktadır. Burada en önemli üzüm yetiştirilen yerleşmeler Çobanisa, Bozhöyük, Gölova ve Bayındır mahalleleridir. İlçede özellikle Elmalı merkez, Kışla, Bayralar ve Ahatlı'da ise şaraplık üzüm yetiştirilmektedir.

Sahada bağcılık yapılan alan 4335 dekar olup bunun 4000 dekarında sofralık çekirdekli üzüm, 304 dekarında şaraplık üzüm, 31 dekarında ise çekirdeksiz üzüm yetiştirilmektedir. Sahada üretilen toplam üzüm miktarı 4997 tondur. Bunun 364 tonu şaraplık olup ilçedeki şarap fabrikasında şarap yapımında kullanılır. Diğer üretilen 4633 ton ise çekirdekli ve çekirdeksiz sofralık üzümdür. Sahada en yaygın üzüm türleri yerli ve Burdur Dilmit'tir (Aydın, 2019). İlçede üzümün hasat mevsimi eylül ayı başlarını bulabilmektedir. Üretilen bu üzümlerin bir kısmı pazarlarda satılırken önemli bir kısmı da pekmez yapımında kullanılmaktadır.

Yemek pişirmekle ilgili mirası koruyarak tatil mekanının otantikliğine değer katma ve yerel ve bölgesel turizm kaynak temellerini geliştirme yolu ile yerel ekonomilerin tarım sektörünü desteklemesinin de etkili bir yolu açılmaktadır.

Çevrede köklü değişiklikler yapmadan ve en önemlisi doğal, kültürel değerlerin korunmasıyla gerçekleştirilebilen miras turizmi uygulamaları için Anadolu'nun birçok köşesi seçkin bir hazine niteliğindedir. Bu noktada sahada bağbozumu etkinliklerinin de olması mümkün fırsatlardandır. Bağbozumu örneği daha geniş bir turist topluluğuna uzun bir süre hitap edeceği için ayrıca değerlendirilebilir.

Bağbozumunun renkli yapısı ne yazık ki Elmalı ilçesinden ziyade ülkemizde henüz tam olarak şenlik düzeyinde ele alınıp değerlendirilmemektedir. Bunun ana nedenleri arasında ülkeye uzun zaman egemen olan "şark kafasının " üzüm bağlarına şarap fabrikası gibi bakması da etkendir, denilebilir. Oysa tam tersine mitolojik öykülerden yola çıkarak (Dionysos örneği) tüm dünyanın ilgisinin çekileceği oluşumlar yaratılabilir. Aslında bağbozumu şenlikleri eski Anadolu inançlarının kaynaştığı yeni bir yapı ortaya çıkarmaktadır. Nitekim Anadolu'da bazı yerleşimler geleneksel biçimde bu yapıyı sergiler. Ekim sonu Kasım ayı başında koç katımıyla birlikte bağlar imece yöntemiyle bozulur. Köyün ileri gelenleri ve komşuları çağrılıp bağ bıçaklarıyla üzüm kesmeleri sağlanır. Yemek yenir, üzümler taşınır,

şıra ve pekmez yapılır. Delikanlılar, genç kızlar halay çeker, birbirlerine armağanlar verir ve bağbozumu oyunlarla türkülerle bir şenlik havasına bürünür (Tekin, 2000).

Antalya'nın tarihi ve kültürel dokusunu koruyan ve bu konumuyla bir Osmanlı kasabasını andıran Elmalı ilçesinde bağcılık faaliyeti gelişmiş durumdadır. Bu kapsamda bölgenin sahip olduğu çekiciliklerin turizme kazandırılması, fırsatların avantaja dönüştürülmesi, niş pazarların keşfedilip etkinleştirilmesi ile gastronomi şenlikleri ulusal ve uluslararası boyutta uzun yıllar taşıyabilecek mihenk taşı olarak değerlendirilebilmektedir. Sahaya gelen turistler açısından, güdülen miras turizmi algısının eşsiz bir deneyim ile taçlandırılması çerçevesinde düşünüldüğünde bu gerçekleştirilen gastronomi şenliği son derece önemli bir etkinliktir.

3.1.3. Toplumsal Uygulamalar Törenler ve Ritüeller

Her toplumun farklı inanış biçimleri, dinsel törenleri, toplumsal aidiyet biçimleri vardır. Ritüelin şekillenmesinde gündelik hayatta yaşayan toplulukların kullandıkları diller ve içinde bulundukları grubun kültürü ile yaşadıkları bölgenin coğrafyası önemli bir etkendir. Elmalı Anadolu'nun özeti gibidir, ilçede Abdal Musa ile Elmalı'da başlayan tasavvuf hareketi, Kaygusuz Abdal'dan sonra Halveti tarikatının ulularından Elmalılı Vahib-i Ümmi ile devam etmiş tasavvufi manada irfan sahibi önderlerin öncülüğünde kültür hareketliliği oluşmuştur. Elmalı'nın geçmişte kültürel, sosyal ve ekonomik hareketliliği toplumsal uygulamalar olan tören ve ritüellerde hâlâ görülmektedir. Bu başlıkta Geleneksel Abdal Musa Sultan Anma Törenleri, Alevi Bektaşi Geleneği ve Semah, Ahilik ve Kadir Gecesi Ritüelleri sahada incelenerek değerlendirilmiştir.

3.1.3.1. Geleneksel Abdal Musa Sultan Anma Törenleri

Turizmin gelişmesinde çok sayıda olgu, durum ve koşul etkili olmaktadır. Bu faktörlerin dışında turizm, gelişimini sayısız psiko-sosyal motivasyonlara borçludur ki, bunlar arasında dini motivasyonlar en önemli olanlardan biridir (Vukonic, 1996). Dini binalar, ritüeller, festivaller, dini törenlerle ilgili olaylar önemli turist çekiciliklerindedir (Henderson, 2002). Bu alanlar veya festivaller, sadece inananları tarafından değil, meraklıları tarafından da ziyaret edilmekte ve bu mekânlar tur organizasyonları içerisinde özellikle yer almaktadır.

Turizm ve inanç arasındaki ilişkinin asıl amacı olan dini amaçlardan ziyade, kutsal yapıların tarihi değerlerinden kaynaklanan kültürel kapsam bakımından giderek arttığı görülmektedir (Vukonic, 1996). Bu nedenle inanç turizmi miras turizminin bir formu olarak da kabul edilmektedir. Turizm literatüründe dini turizme yönelik araştırmalar, genellikle farklı

yazarlar tarafından kültürel miras turizmi, kültür turizmi ve inanç turizmi kapsamında çeşitlenmektedir.

Uygarlıkların var olmasını sağlayan kültürdür, kültürün ise temeli dindir (Yeoman, 2008). İnsanoğlu var olduğu tarihten beri hak veya bazı batıl inanışlara mensup olmuştur. İnsanlık tarihine baktığımızda inanç kavramına rastlanmamış hiçbir topluluk bulunmamaktadır. İnanç kavramı ile meydana gelen din olgusu insanlara emirler ve telkinler vererek sosyal yaşamı düzenlemektedir. Emirlerden en önemlilerinden biri olan kutsal yerleri ziyaret etme gereği insanların tarih boyunca kitleler halinde kutsal mekânlara ziyaret etmelerine neden olmuştur ve bu sayede inanç seyahat ile ilişkili bir kavram haline gelmiştir (Ansari, Mahdavinejad ve Abedi, 2012).

İnsanların yaşadıkları yerlerin dışına, dini inançlarını gerçekleştirmek ve inanç çekim merkezlerini görmek amacıyla yaptıkları seyahat hareketleri olarak tanımlanmaktadır (Artun, 2014). Blackwell (2007) ritüel olarak insanların içsel duygular ile yaptıkları tüm seyahatler inanç turizmini oluşturduğunu belirtmiştir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na göre ise inanç turizmi; İnsanların devamlı ikamet ettikleri, çalıştıkları ve her zamanki olağan ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerin dışına, dini inançlarını gerçekleştirmek inanç çekim merkezlerini görmek amacıyla yaptıkları turistik amaçlı gezilerin turizm olgusu içerisinde değerlendirilmesi olarak tanımlanmaktadır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2014). Hacıoğlu (2011) ise inanç turizmini şu şekilde tanımlamaktadır: "Dini inançlarını yaşamak için insanların, inanç çekim merkezlerine geçici sureyle yaptıkları seyahatlerin oluşturduğu turizm çeşididir'' Pusztai (2004) ise Hıristiyan Katolikler üzerine yapmış olduğu bir çalışmasında hac ibadetini yapan bireylerin aynı zamanda destinasyondaki fiziki imkânlardan yararlanmasından dolayı onları turist olarak da nitelendirilebileceklerinden bahsetmiştir.

İnanç turizmi, inançla ilgili olarak oluşan tüm güdülenmeleri ve dini destinasyonlardaki tüm turizm çeşitlerini kapsamaktadır. Bu destinasyonlar günümüzdeki dinlerle ilgili olmak zorunda değildir. Çünkü dünya tarihi boyunca pek çok din yok olmuştur ve bunların bazıları arkalarında tapınaklar, mabetler, türbeler ve heykeller gibi etkileyici eserler ve kültürel miras bırakmışlardır (Raj ve Morpeth, 2007). Tüm bu çekicilikler inanç turizmi ile ilgili farklı motivasyonların oluşmasına yol açabilmektedir. Bu nedenle ziyaretçileri bu alanlara neyin güdülediğinin yani çekiciliklerin de sınıflandırılmasında fayda vardır. Dini temelli çekicilikler;

- Doğa olayları (kutsal göller, dağlar, adalar, korular)
- Dini amaçlar için inşa edilmiş binalar
- Dini olmayan alanlarda düzenlenen, dini öneme sahip olan özel etkinlikler

- Trajedi ya da politik öneme sahip olaylarla ilişkili, dini olmayan, kutsallaştırılmış alanlar (Örneğin Robben Adası'ndaki Nelson Mandela'nın hapishanesi) şeklinde sınıflandırılabilir (Raj ve Morpeth, 2007).

Kültür turizmine ek olarak insanların kutsal saydıkları yerleri veya yapıları ziyaret etmeleri de inanç turizmi olarak ifade edilen turizm faaliyetlerinin gelişmesine neden olmuştur. Yüzyıllar boyu birçok uygarlığa ve dine ev sahipliği yapan Anadolu, bu özelliği nedeniyle tarihsel, kültürel ve dinsel açılardan eşsiz değerleri barındırmaktadır.

Bingöl (2004) çalışmasında, Akdeniz bölgesinde yer alan değerleri inanç ve kültür turizmi kapsamında değerlendirerek, bölgenin inanç ve kültür turizminde sürdürebilirliğinin sağlanması konusunda çeşitli öneriler sunmuştur. Türkiye'nin pek çok kavmin göçüp konduğu geçit-ülke olması özelliğinden dolayı, Türkiye'nin turizm arzının önemli bir bölümüne sahip olan Akdeniz bölgesinde inanç ve kültür turizmi kapsamında değerlendirilebilecek eser sayısının yadsınamayacak düzeyde olduğunu vurgulamaktadır. Çalışmasında bölgenin büyük illerinden olan Adana, Antalya, Hatay, Isparta ve Mersin'de turist sayılarını incelemiş ve Antalya ilinin açık farkla turist sayısında artış gösterdiğini belirtmiştir. Ancak bölgeye gelen turistlerin ne kadarının inanç ve kültür turizmi kapsamında yer aldıkları konusunda sağlıklı bir bilgiye sahip olunamadığını da eklemiştir.

Bölge güneş, deniz ve eğlencesi ile ne kadar ünlü ise, kültür ve inanç turizmi bakımından da o kadar zengindir. Akdeniz bölgesinde birçok antik kent kalıntıları bulunmaktadır. Ayrıca bölgede birçok veli ve aziz yaşamış olup, bunlara ait türbe ve benzeri yapılar da yer almaktadır.

Antalya sahip olduğu doğal ve beşeri coğrafya özellikleri ile Türk turizminde ülkenin en önemli turizm merkezlerinden biri durumuna gelmiştir. Araştırma sahasında turizm, 1960'lı yıllardan itibaren gelişmeye başlamıştır. Sahanın zengin turizm değerleri ve çekicilikleri, zaman içinde bu gelişime ivme kazandırmıştır. Antalya'da turizm gelişimine hizmet etmek için özellikle son 20 yıl içinde turizm alanında büyük atılımlar olmuş, önemli projeler gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte daha önceden gerçekleştirilen turizm projelerinin sadece kıyıda dar bir bant ile sınırlı kaldığı, oysa bugün turizmin çeşitlendiği görülmektedir. Söz konusu seçenekler açısından oldukça zengin olan araştırma sahası, maalesef bunları kullanma noktasında oldukça etkisiz kalmıştır. Turizmin deniz, kum, güneş üçgenin içinde sıkışmaması için turizm imkanlarıyla Antalya turizminin çeşitlendirilmesi, tüm yıla ve saha geneline yaygınlaştırılması ve değişik yörelerin mevcut turizm potansiyelinin geliştirilerek harekete geçirilmesi gerekmektedir (Sarı, 2007).

Sahip olduğu coğrafi kaynakları, iklimi ve eşsiz doğal güzellikleri ile Antalya, ilkçağlardan bu yana insanları kendisine çekerek tarih boyunca birçok uygarlığa ve kültüre de ev sahipliği yapmıştır. Türkiye'de turizm sektörünün gelişmesiyle birlikte Antalya sahip olduğu tarihsel, dinsel, kültürel ve doğal varlıklar nedeniyle ülkeye gelen turistlerin en çok talep ettiği bir turizm merkezi haline gelmiştir. Ancak bu kaynaklardan bazıları diğerlerine göre ön plana çıkarak, yöredeki kitle turizminin bir parçası haline gelmiş ve kapasitenin aşılmasından dolayı yıpranmaya yüz tutmuştur. Bu hızlı ve plansız gelişim, tamamen sahil kesimlerinde yoğunlaşmış ve Antalya kıyılarının aşırı betonlaşmasına ve kıyı turizminin doyum noktasına ulaşmasına neden olmuştur (Köksal, 1994: 76-77).

İl genelinde batıda Elmalı, Kemer, Finike, Demre (Kale), Kaş ve Kalkan ilçelerinin çevrelerinde bulunan Xanthos, Letoon, Patara, Antiphellos, Simena, Kyeneai, Trysa, Myra, Andriake, Limyra, Arykanda, Rhadiopolis, Phaselis, Olympos, Chimaera, Termessos ve Ariassos gibi antik kentlerin yanı sıra Demre'de bulunan bütün dünyanın Noel Baba olarak tanıdığı Aziz Nicholaus Kilisesi, Elmalı'da Abdal Musa Türbesi ve Külliyesi inanç ve kültür turizmi açısından büyük önem taşımaktadır. Doğusunda ise Belek, Side, Manavgat ve Alanya İlçelerinin çevrelerinde Perge, Sillyum, Apsendos, Selge, Side, Alara Han, Laertes, Aya Yorgi Kilisesi ve Iotape antik yerleşimleri yerli ve yabancı turistlerin ziyaretlerine açıktır.

Turistlerin hareketlerine neden olan ve onları motive eden koşullar detaylı olarak analiz edildiğinde, turizm insanların dinlenmek ve rekreasyon faaliyetlerine katılmak amacıyla ve bu ihtiyaçlarını karşılamak için oturdukları yerlerden geçici olarak ayrılmalarına dayanan bir sosyo-ekonomik fenomendir (Vukonic, 1996). Ancak günümüzde turizm trendinde yaşanan değişimler turistlerin dinlenmek ve eğlence dışında, eğitim ve bilgi seviyesini arttırmak, dünya görüşünü geliştirmek, yeni yerler keşfetmek ve onların tarihi, yaşam biçimi ve kültürü hakkında bilgi sahibi olmak, dini gereklerini yerine getirmek, dini alanları ziyaret ederek manevi huzur aramak gibi motivasyonlara bağlı olarak güdülendiklerini göstermektedir.

Dini binalar, ritüeller, festivaller, dini törenlerle ilgili olaylar önemli turist çekiciliklerindedir (Henderson, 2002). Camiler, kiliseler, katedraller, hac yolları, kutsal mimari ve metafizik bin yıllık dini çağrışımları gösterdiği gibi, turizm tanıtım literatürde belirgin kullanılır (Timothy ve Olsen, 2006). Din; inanç ve toplum arasında kültürlerin sanat, felsefe, müzik, şiir ve çeşitli sosyal yaşamların oluşmasında aracılık etmektedir (Vukonic, 1996). Bununla birlikte dünya tarihi boyunca pek çok din; tapınaklar, mabetler, türbeler ve heykeller gibi etkileyici eserler kültürel mirasın oluşmasında etkili olmuştur (Okuyucu ve Somuncu, 2013).

Turizm ve inanç arasındaki ilişkinin asıl amacı olan dini amaçlardan ziyade, kutsal yapıların tarihi değerlerinden kaynaklanan kültürel kapsam bakımından giderek arttığı görülmektedir (Vukonic, 1996). Bu nedenle inanç turizmi ve hac gezileri en azından üç perspektiften dolayı miras turizminin bir formu olarak kabul edilmelidir. İlk olarak ziyaret edilen miras alanları; kiliseler, camiler, tapınaklar, sinagoglar, türbeler, kutsal dağ ve mağaraları içermektedir. İkincisi ise; hac yolları hac uygulamalarındaki tarihi rollerinden dolayı miras kaynakları haline gelmişlerdir. Son olarak ibadet ve dini törenlerin yapıldığı kutsal yerler somut olmayan kültürel mirasın bir parçası haline gelmiştir (Timothy ve Nyaupane, 2009).

İnanç turizmi, inançla ilgili olarak oluşan tüm güdülenmeleri ve dini destinasyonlardaki tüm turizm çeşitlerini kapsamaktadır. Bu destinasyonlar günümüzdeki dinlerle ilgili olmak zorunda değildir. Çünkü dünya tarihi boyunca pek çok din yok olmuştur ve bunların bazıları arkalarında tapınaklar, mabetler, türbeler ve heykeller gibi etkileyici eserler ve kültürel miras bırakmışlardır (Raj ve Morpeth, 2007). Tüm bu çekicilikler inanç turizmi ile ilgili farklı motivasyonların oluşmasını sağlamaktadır. Bu nedenle ziyaretçileri bu alanlara neyin güdülediğinin yani çekiciliklerin de sınıflandırılmasında fayda vardır. Dini temelli çekicilikler;

- Doğa olayları (kutsal göller, dağlar, adalar, korular)
- Dini amaçlar için inşa edilmiş binalar
- Dini olmayan alanlarda düzenlenen, dini öneme sahip olan özel etkinlikler
- Trajedi ya da politik öneme sahip olaylarla ilişkili, dini olmayan, kutsallaştırılmış alanlar (örneğin, Robben Adası'ndaki Nelson Mandela'nın hapishanesi) şeklinde sınıflandırılabilir (Raj ve Morpeth, 2007).

Kültür ve miras turizmindeki genel büyüme ile kutsal alanlara yapılan ziyaretler artmakta bu nedenle dini güdülenme ile yapılan seyahatlerdeki artışa hükümetler ve seyahat acenteleri sadece son zamanlarda önem vermeye başlamıştır. Başta inanç turistlerinin ekonomik potansiyeli nedeni ile bu konuya olan ilgi artmıştır. Bugün kutsal alanlar turizm kaynağı olarak görülmekte ve bu alanlar ile bu alanlardaki yapılar turizm tanıtımında oldukça önemli rol oynamaktadır.

İnanç turizmi kutsal mekân ve kutsal zaman kavramları çerçevesinde gerçekleşen bir turizm çeşididir. Her dinin kendine ait kutsal mekânları inanç turizmi türlerini oluşturmaktadır. İnsanları inanç turizmine yönelten ve motive eden kültürel miras değerlerini şu şekilde sıralamak mümkündür; hac yeri olarak kutsal mekân, kutsal mekân olarak mağaralar, dağlar, kutsal ağaçlar ve türbeler. Günümüzde mübarek olarak adlandırılan ya da

toplum tarafından saygı duyulan kişilerin mezarlarına ise "türbe" denilmektedir. Veli, evliya, eren, ermiş, abid, âlim, seyyid, şeyh, gazi, dede, sultan gibi zatların kabirleri halkın yoğun ilgisi neticesinde türbe haline gelmişlerdir. Halk inançları arasında tarihsel süreçlerde türbeler, tedavi ve dua-dileklerin yerine getirilmesi amaçlı faydalar beklenilen mekanlara dönüşmüştür.

Simone, Charteris ve Boyd (2010)'e göre turistlerin farklı kültürel motiflere olan merakı ve köklü tarihi bulunan kutsal yerleri görme isteği yapılan seyahatleri modern dünyada daha ilgi çekici ve heyecanlı hale getirmiştir. Bugünün post-modern dünyasında inanç sahibi olmayan insanlar için bile merak uyandıran, tarihi geçmişe sahip olan inanç merkezleri farklı inançlara sahip insanlar tarafından da ziyaret edilmektedir.

İnanç nedeniyle yapılmakta bulunan seyahatlerin sosyal ve ekonomik boyutlarıyla incelenmesi, yapılan bu dini seyahatlerin giderek turizm ile ilişkili bir hal almasına sebep olmuştur. Ekonomik bakımdan incelendiğinde, inanç kapsamında yapılan bu seyahatler, gidilen bölgeye gelir kaynağı oluşturmaktadır. Sosyal açıdan bakıldığında ise, aynı amaçlarla farklı milliyetlere sahip insanların ortak bir kültürde empati yolu ile buluştukları görülmektedir (Cornille, 2010). Bu durumun neticesinde farklı dilleri konuşan insanlar arasında toplumsal açıdan yakınlaşmalar sağlanmakta ve birlik duygusu ön plana çıkarak dünya barışana katkı sağlanmaktadır (Şahiner, 2012).

Araştırma sahası gücünü doğal, tarihi ve farklı kültürel motifleriyle her zaman dikkat çekmiştir. Elmalı ilçesinde bulunan Tekke Köyü'ne Horasan Eri Ahmet Yesevi Hazretleri'nin Anadolu'nun Türkleşmesi için gönderdiği erenlerden biri Abdal Musa'dır. Abdal Musa Tekke Köyü'nde yaşamış ve burada dergahını kurarak inanç ve kültür yaşamına iz bırakan hizmetlerde bulunmuştur. Böylelikle Elmalı'nın 17 km. uzaklığında bulunan Tekke Köyü'nde bir kültür hareketliliği başlamıştır. Abdal Musa Tekkesi XIV. yy.'dan günümüze Alevi Bektaşi geleneğinin hala önemli merkezlerindendir. Abdal Musa Sultan her yıl haziran ayının 3.haftasında gerçekleştirilen törenler ile anılmaktadır.

Tekke Mahallesi'nde 1983 yılı Haziran ayından bu yana T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Tekke Mahallesi Abdal Musa Kültürünü Araştırma ve Yaşatma Derneği tarafından Abdal Musa Sultan Anma Törenleri yapılmaktadır (Fotoğraf 3.27).

Fotoğraf 3.27 Tekke Mahallesi'nde Bulunan Abdal Musa Kültürünü Araştırma ve Yaşatma Derneği

Abdal Musa Sultan Hacı Bektaş-i Veli kültünün yayılmasını sağlayarak salt döneminin değil, sonraki yüzyıllardan günümüze değin özellikle Alevi-Bektaşi kültür dünyasında etkili olmuştur. Hayatı, şahsiyeti ve sanatına dair yazılı kaynaklardan ziyade menkıbe, velâyetnâme gibi anlatılar aracılığıyla şöhret olmuştur. Günümüzde edebî yönünün yanında Tekke Mahallesi'ndeki türbesiyle kültür ve inanç dünyası için ayrıca önemlidir.

Anadolu'nun ünlü erenlerinden ve Alevi-Bektaşi geleneğinin en önemli şairlerinden olan Abdal Musa, 14. yüzyılda Selçuklular döneminde, Teke Beyliği idaresindeki Antalya'da yaşamıştır. Aslen Horasanlıdır, Azerbaycan'ın Hoy Kasabasına gelmiş ve bir süre orada yaşamış olduğundan "Hoylu" olarak tanınmaktadır. Abdal Musa Sultan'ın Horasan erenlerinden ve Hz. Peygamber soyundan olduğu bilinmektedir. Hacı Bektaş-i Veli'nin önde gelen halifelerindendir. Payesi "Sultanlık", mertebesi "Abdallık"tır. Pir evinde hizmet postu ise "Ayakçı Postu" dur. Bu post, Bektaşi tarikatındaki on iki posttan on birincisi olup diğer adı Abdal Musa Sultan Postu'dur. Anadolu'da tasavvuf anlayışının yayılmasında önemli bir misyon üstlenerek Elmalı'daki tekkesinde pek çok mürit yetiştirmiştir.

Teke Beyliği'ndeki sosyal ve kültürel yaşantının Elmalı'daki hareketliliği dini yapıların çeşitliliğine de yansımıştır. Elmalı civarında merkezle ilişkili tekke ve zaviyelerden en önemlisi Tekke Köyü'ndeki Abdal Musa Tekkesidir. Tekke, XIV. yüzyılda kendi adı ile anılan Abdal Musa (olm.1390-1410) tarafından kurulmuş olup, Alevi-Bektaşi geleneğinin önemli merkezlerinden biridir. Tekke'nin önemi kurucusu Abdal Musa'dan kaynaklanmaktadır. Çünkü Abdal Musa'nın Alevi-Bektaşi geleneğinin oluşması, kurumsallaşması ve yaygınlaşmasında önemli rolü vardır. Abdal Musa Alevi-Bektaşi

geleneğinde Hacı Bektaş Veli'den sonra geleneğin ikinci piri (Piri Sani) olarak bilinmektedir (Köprülü, 1973).

Hacı Bektaş Veli Tekkesi "Pir Evi" olarak tanınmaktadır. Bunun dışında dört ana merkez; Rumeli Dimetoka'da Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli), Kerbela'da Kerbela, Antalya Elmalı'da Abdal Musa Sultan, Kahire'de Kaygusuz Sultan Dergahları bulunmaktadır. "Halife" makamı olarak bilinen bu dergahların içinde Abdal Musa Tekkesi, Türkiye'de bulunması ve Alevi-Bektaşi kültürüne katkıları nedeniyle, tüm Alevi-Bektaşi geleneğinde, özellikle ülkemizde ayrı bir öneme sahiptir (Fotoğraf 3.28).

Fotoğraf 3.28 Tekke Mahallesi'ndeki Bayram Kaya Kültür Parkından Görünümler

Abdal Musa'nın Bursa ve çevresinde bir süre faaliyetlerini yürüttükten sonra, Antalya/Elmalı, Tekke Köyü'ne geldiği ve orada faaliyetlerini sürdürdüğü bilinmektedir. Abdal Musa bu yöreye yerleşerek tekkesini kurmuş, birçok derviş yetiştirmiş yörenin Türkleşmesi ve islamlaşmasına büyük katkı sağlamıştır. Onun tekkede yetiştirdiği müridler çevreye dağılmış ve geleneğin yaygınlaşmasında büyük hizmet etmişlerdir. Örneğin Kaygusuz Abdal, Abdal Musa Tekkesi'nde iyi bir eğitim aldıktan sonra Mısır'a giderek, kendi adıyla anılan tekkeyi kurmuş ve geleneğin kök salmasını sağlamıştır. Teke yöresi başta olmak üzere Ege, İç Anadolu, Doğu Anadolu hatta Kuzey Afrika'ya kadar uzanan bir çizgide Abdal Musa Tekkesi'nin etkisini görmek mümkündür. Abdal Musa Tekkesi hem yörenin hem de yakın ve uzak çevrenin manevi ışık kaynağı olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Abdal Musa Tekke'sinin bulunduğu yörede tarihin hiçbir döneminde ve günümüzde Alevi-Bektaşi/Sünni atışması yaşanmamış, aksine tüm sosyal kesimler Tekke'yi manevi bir mekân olarak kabul etmişlerdir. Öyle ki Sünni inanca sahip pek çok insan çeşitli vesilelerle Abdal Musa Türbesi'ni ziyaret etmekte, hatta adak kurbanlarını burada kesip bağışlamaktadır. Her yıl yapılan ve geleneksel hale dönüşen Abdal Musa Sultan Anma Törenleri yörede manevi bir atmosfer oluşturmaktadır.

Türkiye’deki Bektaşi ve Alevilerin, Hacı Bektaş Veli’den sonraki en kutsal ibadet makamı olarak kabul edilen türbeye çeşitli ülkelerden ve ülkemizin dört bir yanından gelen ziyaretçiler, Abdal Musa Tekkesi'ni (türbesini) ziyaret ederek, dua ve niyazlarda bulunmaktadır.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi ile Teke Vilâyeti Vakıfları Tahrir Defteri’nden tekkenin, kuruluşunu takip eden zaman içerisinde tekkenin büyük bir gelişme gösterdiği ve XVII. yüzyılda zengin vakıflara sahip tam teşekküllü bir Bektaşî dergâhı durumuna geldiği öğrenilmektedir. Yine, Tekke Köyü’nün de aslında bu tekkeye vakfedilmiş bir köy olduğu bilinmektedir. Değişik dönemlerde onarım gören tekke zaman içinde yıkılmış günümüzde ise sadece Abdal Musa Türbesi kalmıştır (Fotoğraf 3.29).

Fotoğraf 3.29 Abdal Musa Sultan Türbesi’nden Genel Bir Görünüm

Türbenin içi Abdal Musa Sultan, kardeşi Zeynep, annesi Ümmü Gülsüm, babası Hasan Gazi, müridi Kaygusuz Abdal ve girişte sağda bir ve solda iki olmak üzere üç derviş sandukasından ibarettir. Ayrıca türbede kutsal emanetlerin olduğu bir alan da vardır. Türbenin dışında dervişlerin gömüldüğü küçük mezarlıklar bulunmaktadır.

Türbe yakınlarında ise Budala Sultan Türbesi, Kutsal Kuyu, Dilek Kayası, Dilek Ağaçları bulunmaktadır. Alevi-Bektaşi kültür ve inanışlarının ekseninde türbe ve çevresi ziyaretçilerini ağırlamaktadır. Türbeden uzakta ancak bölge yakınlarında olan, Abdal Musa ile ilgili velayetnamelerde adı geçen Uçarsu Şelalesi ile Yeşilgöl de manevi değerlerinden ötürü Abdal Musa Sultan Anma Törenleri’nde bolca ziyaret edilmektedir. Bu yerler ile ilgili bilgilere kısaca değinilecek olursa:

Budala Sultan Türbesi; külliyenin en kutsal olan üçüncü avlusunda, Abdal Musa Türbesi'nin biraz uzağında dağın eteğinde yer almaktadır. Türbe görünüm olarak Abdal Musa Türbesi'ni andırmakla beraber, Abdal Musa Türbesi kadar gösterişli değildir. Abdal Musa Türbesi'nden sonra tekkenin en fazla korunan kısımlarından biridir ve hemen yanında "Kırklar Makamı" bulunmaktadır (Akçay, 1972).

Kutsal Kuyu; Tekkenin en kutsal sayılan mekanlarından biridir. Türbeye uzaklığı yaklaşık 200 metredir. Kuyu altı köşeli olup, taştan yapılmıştır. Kuyunun her yönünde kitabeler bulunmaktadır. Kuyunun suyu "Kevser" suyu ile aynı görülmekte, şifalı olduğuna ve birçok hastalığı iyileştirdiğine inanılmaktadır.

Dilek Kayası; bu kaya rivayete göre yüzlerce yıl önce Abdal Musa Tekkesi'ne yürümeye başlamış ve Abdal Musa sırtını dağa yaslayıp "Dur dağım!" diyerek dağı durdurmuştur. Türbenin yakınındaki dağın adı "Durdağı" olarak kalmıştır. Kayanın etrafı demir parmaklıklarla çevrilerek vurgulanmıştır. Ziyaretçileri kayanın içinde taş çevirerek veya kaya demirlerine bezler bağlayarak dileklerde bulunmaktadır.

Dilek Ağaçları; Abdal Musa Türbesi'nin yakınındaki ağaçlar kutsal sayılmakta, ağaçlara bezler bağlanarak dilek dilenmektedir. Ağaçlara asılan bezlerin renkleri kutsal sayılan şeylerin birer sembolünü ifade etmektedir.

Uçarsu Şelalesi; Antalya'nın Kaş ilçesine bağlı Gömbe Yaylası'nın üzerinde yer alan Batı Torosların en yüksek ikinci tepesi olan Akdağ'da bulunmaktadır. Uçarsu Şelalesi denizden 1800 metre yükseklikte doğarak, Akdağ'ın eteklerinden ve Yeşilgöl'den gelen bir kaynağın birleşmesiyle Gömbe Ovası'na doğru akmaktadır. Şelale, Gömbe Yaylası'nın içinden geçerek, Gömbe ve Elmalı ovalarına hayat veren Çayboğazı Barajı'nda son bulmaktadır.

Abdal Musa'nın Gömbe'de asasını yere vurarak su çıkardığına yönelik efsane Uçarsu Şelalesi'ni kutsal kılmaktadır.

Yeşilgöl; Akdağ'ın zirvelerine yakın noktada, yaklaşık 1990 rakımda krater gölü özelliğine sahip Yeşil Göl bulunmaktadır. Gömbe Ovası'na doğru akan toplam alanı 50 dekar olan göl suyunda yeşilin tüm tonları yer almaktadır. Adını suyunun renginden alan Yeşilgöl'e kara yolu ulaşımı bulunmamaktadır. Göle ulaşmak için yaklaşık 100 metre yürümek gerekmektedir. Bu nedenle yoğun bir ziyaretçi trafiği olmayan gölü genelde bölgeyi tanıyanlar ve kutsallığına inananlar ziyaret etmektedir.

Dünyanın ve Türkiye'nin birçok yerinden siyasetçi, bilim insanı, sanatçı ve konukların katıldığı törene yönelik özel etkinlikler gerçekleştirilmektedir. Antalya Büyükşehir Belediyesi, Elmalı Belediyesi ve Tekke Mahallesi Abdal Musa Kültürünü Araştırma ve

Yaşatma Derneği'nce düzenlenen etkinlikler Abdal Musa Türbesi bahçesindeki Aşıklar Yarışması ile başlamakta, akşama doğru Abdal Musa Kültürünü Araştırma ve Yaşatma Derneği'nde çeşitli akademisyenlerin konuşmacı olarak katıldığı "Abdal Musa Konferansı" düzenlenmektedir. Bunların dışında Tekke Mahallesi amfi tiyatrosunda çeşitli semah ekiplerinin hazırladığı semah gösterisine ve Alevi Bektaşi kültüründe tanınan, deyişler söyleyen çeşitli sanatçılara yer verilmektedir. Bunlar törene katılan ziyaretçilerin gerek ilgiyle gerek merakla katıldıkları kültürel ve sosyalleşme açısından önem taşıyan faaliyetlerdir. Ayrıca törende aşıklar yarışmaları, kırklar makamında açık cem yapılması da Abdal Musa'yı ve bu kültürü tanıtmak için gerçekleştirilen faaliyetlerdendir (Fotoğraf 3.30).

Fotoğraf 3.30 Abdal Musa Konferansı ve Aşıklar Yarışmalarından Görünümler

Abdal Musa Araştırma ve Yaşatma Derneği'nde törene gelen ziyaretçiler ağırlanabilmekte ve mutfağında sabahtan gece geç saatlere kadar yöreye özgü yemekler yapılmaktadır. Araştırma sahasında yapılan gözlemler sonucu törene gelen ziyaretçileri en iyi şekilde ağırlamaya özen göstermek vizyonuna sahip oldukları görülmüştür (Fotoğraf 3.31).

3 gün boyunca süren törenin ziyaretçilerinden konaklama yapmak isteyenler aynı zamanda Tekke Mahallesi'nde köylülerin evlerinde de kalmaktadır. Miras turizmi, ekonomik öneminin yanı sıra kardeşlik duygusunun ön plana çıkmasına, kültürler arası ilişkilerin geliştirilmesine sağlayacağı katkılarla sosyal bir öneme sahiptir. Yıllardır gerçekleştirilen törenler sayesinde turistler ile yöre halkının kaynaştığı ve dayanışma içinde olduğu saha çalışmasında gözlemlenmiştir.

Fotoğraf 3.31 Abdal Musa Sultan Anma Törenleri İçin Kurulan Belediye Çadırları ve Kamp Alanından Görünümler

İnanç etkinlikleri ve festivalleri kültürlerin çeşitli yansımaları olarak nitelendirilmektedir. Tekke Köyü'nde yaşayıp burada dergahını kuran Abdal Musa Sultan'ın her yıl haziran ayının 3.haftasında gerçekleştirilen törenler ile anılması ilçenin güçlü bir inanç turizmi potansiyelini de ortaya koymaktadır.

İnanç turizminden sağlanan kaynaklar yöre halkının gelir kaynağına katkıda bulunmaktadır. Araştırma sahasında da tören için köylülerin kurdukları pazarlarda çeşitli yiyecek-giyecek satışının yapılması, Hz. Ali'yi simgeleyen hediyelik ürünleri, türbe çevresindeki dilek ağaçları için yazmaları ve yazarların Alevi inancı ya da Abdal Musa ile ilgili kitaplarını sergileyip sattığı tezgahların tören boyunca ziyaretçilere sunulması dikkat çekmiştir (Fotoğraf 3.32, 3.33, 3.34).

Fotoğraf 3.32 Abdal Musa Sultan Anma Törenleri İçin Kurulan Yerel Pazardan Görünümler

Fotoğraf 3.33 Abdal Musa Sultan Anma Törenleri Kapsamında Gerçekleştirilen Konser Alanından Bir Görünüm

Sahada bazı organize turlar tören boyunca Kaş sınırında bulunan, Abdal Musa tarafından kutsandığına inanılan Uçarsu ve Yeşilgöl için turlar düzenlemektedir. Dini olmayan alanlarda düzenlenen, dini öneme sahip olan özel etkinlikler de inanç turizmi çekiciliklerindendir (Raj ve Morpeth, 2007). Bu durum sahadaki kültür ve inanç varlıklarının etki alanının ne denli geniş olduğunu gözler önüne sermektedir.

Türkiye'deki Bektaşi ve Alevilerin, Hacı Bektaş Veli'den sonraki en kutsal ibadet makamı olarak kabul edilen türbeye çeşitli ülkelerden ve ülkemizin dört bir yanından gelen ziyaretçiler, Abdal Musa Tekkesi'ni (türbesini) ziyaret ederek, dua ve niyazlarda bulunmaktadırlar. Abdal Musa Sultan Anma Törenleri 3. Gün Abdal Musa Türbesi'ni tekrar ziyaret ve uğurlama ile sona ermektedir.

Fotoğraf 3.34 Abdal Musa Sultan Anma Törenleri Ziyaretçilerinden Genel Görünümler

3.1.3.2. Alevi Bektaşi Geleneği ve Semah

Türk halk kültürü ve sosyal hayatı içinde Bektâşîlik anlayışının önemli bir yeri vardır. Ritüellerinde eski Türk inançlarından izler taşıyan bu anlayış zamanla gelişerek ve yaygınlaşarak Türk toplumunda önemli derecede kabul gören tasavvûfî bir akım haline gelmiş zengin Türk sosyal hayatı ve tasavvûfî inanç mozayiği içinde Osmanlı zamanında popüler bir Türk tarîkâtı olmuştur.

Alevi zümrelerde Bektaşî; Hacı Bektaşi Veli'nin sohbetlerini takip ederek,onun yolunu tutan kimselere denir. Hacı Bektaş-ı Veli adına kurulan, Hz.Ali ve 12 İmamlar'ı rehber alarak Anadolu ve Balkanlarda yayılma göstererek,günümüzde de varlğını sürdüren tarikat ve örgütlenme biçimine "Bektaşilik" denir.

Literatürde yaygın olarak Alevilik, Bektaşilik ile birlikte düşünülür ve ifade 'tireli' bir kimlik, "Alevi-Bektaşi" olarak biçimlenir. Elbette iki inancın temel ilkeleri oldukça paraleldir. Ancak Alevilik ile Bektaşilik felsefi anlamda ciddi bir ortak zemin oluşturmalarına rağmen aralarında kültürel olarak kimi söylemsel ve edimsel farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin Bektaşilik bir tercih, Alevilik ise bir kan/soy meselesidir. "Bektaşiliğe mensup olmak gönüllü katılıma bağlıdır. Başka bir deyişle Bektaşi olmak isteyen ve buna layık görülen herkes

Bektaşi olabilir. Ancak Alevi olarak doğmamış birisi sonradan Alevi olamaz" (Erol, 2018: 80).

XIII. yüzyılda Anadolu'da güçlü ve etkin bir Türk iskanı yaşanmıştır. Hacı Bektaş Veli ve çevresindeki eren grubu, bir taraftan düşünce ve söylemlerini Anadolu Türkmenlerine ulaştırmaya çalışırken bir taraftan da yaşanan "Anadolu'nun Türkleşme" sürecine birer "halk önderi" sıfatıyla aktif katkıda bulunmuştur. Bektaşilik tarih içerisinde Anadolu merkezli olarak Mısır, Balkanlar, Akdeniz gibi farklı coğrafyalara ulaşarak oralarda yüzyıllar boyunca Türk kültürünün temsili görevini üstlenmiştir.

Farklı düşünce ve inanç tecrübeleri yaşayan Türkler, VIII. yüzyılla beraber İslam dini ile tanışmıştır. Türkistan'da, Horasan'da "Türk Müslümanlığı" olarak da tanımlanan özel ve nitelikli bir yorum geliştirmişlerdir. Felsefi ve tasavvufi yönleri ağır basan bu gelenek, karizmatik-tarihsel temsilcilerini de beraberinde oluşturmuştur.

XIII. yüzyıl, Moğol hareketi dolayısı ile Oğuz Türklerinin, Türkmenlerin kalabalık kitleler hâlinde Anadolu'ya göç ettiği dönemdir. Çeşitli Türkmen boylarına bağlı Oğuz aşiretleri, oymakları, obaları, Anadolu'nun farklı yörelerine dağılarak yurt edinmeye başlamışladır. Konar-göçer bir sosyolojik karakter taşıyan Türkmen grupları, Anadolu topraklarının Türkleşme sürecinin temel ögeleri olurlar (Eröz, 1991:74). "Horasan Erenleri", "Urum Erleri" gibi unvanlar taşıyan "dede" ve "baba" olarak anılan Türkmen dervişleri de Anadolu'ya Türkmen kitlelerle beraber gelerek bu coğrafyada Türk iskanının yönlendiricisi olmuştur (Sümer, 1999:178, Birge, 1991: 36).

Düşünsel-inançsal-tasavvufi-felsefi evrenlerinin temelini "Türkistan Piri" Hoca Ahmet Yesevi'nin geliştirdiği söylemin oluşturduğu Anadolu erenleri, Anadolu topraklarında Hacı Bektaş Veli merkezli olarak organize olmuştur. Hacı Bektaş Veli, bu dervişlerin önderi ve tarihsel-karizmatik bir kişiliğe sahiptir (Birge, 1991: 36).

Hacı Bektaş Veli, zaman içerisinde Horasan tasavvuf geleneği üzerine geliştirdiği dinsel-düşünsel-felsefi derinliğe sahip söylemini ritüelik ve etiksel düzenlemeler getirerek güçlendirmiştir. Konar-göçer Türkmen topluluklarını öğretisinin içine almıştır (Birge, 1991:58). Hacı Bektaş Veli gösterdiği başarı ve kazandığı saygıyla, Türk kültürü ve "Ehl-i Beyt", "On iki İmam", "nübüvvet" ve "velayet" gibi dinî ögeler üzerine temellenen Anadolu Aleviliğinin ve adıyla anılan Bektaşi geleneğinin "serçeşmesi", "hünkârı", "piri" olmuştur.

Hacı Bektaş Veli, yetiştirdiği halifelerini Anadolu'nun farklı yörelerine göndererek oralarda düşüncesinin yayılmasını sağlamıştır. Birer sosyal-dinî lider olan Türkmen dede ve babaları hem öğretinin temsilciliğini yapar hem de yörelerinde Türk yerleşiminin ve buna bağlı olarak da Türkleşmenin sevk edicisi olurlar. Hacı Bektaş Veli, velayetnamesinde Seyyid

Cemal Sultan, Koluaçık Hacım Sultan, Karadonlu Can Baba, Sarı Saltık ve Abdal Musa Sultan gibi Türkmen dervişlerinin bu misyona katkılarını ayrıntılı şekilde tasvir etmektedir (Birge, 1991:56). Türkmen dervişlerinin Anadolu-Türk topluluklarıyla bu denli yakın ve güçlü bağ kurmalarının gerisinde temel insani değerleri benimsemiş olmaları ve ilahi aşk ile kâmil insan ögelerini; söylemlerinin ana ilkesi yapmaları bulunmaktadır.

Bektâşî âdâb ve erkânı, kaynağını Ahmet Yesevî'den alan "Dört Kapı Kırk Makam" anlayışıyla Hacı Bektaş Veli tarafından düzenlenmiştir. Dört Kapı; Şeriât, Tarîkât, Mârifet ve Hakîkâtten oluşmaktadır. Şeriât kapısında İslâm dininin temel ilkeleri öğretilir. Bu kapı, bir yasa niteliğinde olup genel düzeni sağlamanın yollarını bildirmektedir. Tarîkât kapısında Bektâşîliğe girme yolları bir mürşide bağlanma kuralı öğretilir. Mârifet kapısında bütün varlıkların gizemli bilgileri elde edilir. Hakîkât kapısında ise insan, Çalap Tanrı'ya ulaşarak varlığın sırrına erer. Bu Dört Kapının her birinde, onar tane olmak üzere Kırk Makam bulunmaktadır. Bu makamlarda Bektâşîliğin hayat tarzını düzenleyen onu toplumda yararlı bir şekilde yaşamaya teşvik eden bölümler bulunmaktadır. Bu makamlar Bektâşînin hem dünya hem de ahiret hayatını düzenleyen kurallar bütünüdür (Özcan, 2002).

Türkiye'de Bektâşîler günümüzde farklı şehirlerde yaşasalar da Nevşehir ili Hacıbektaş ilçesine yakın köylerde oturanların sayısı oldukça fazladır. Kızılbaş-Alevî zümrelerini birkaç grupta incelemek mümkündür. Önce Edirne-Kırklareli çevresi/Kızılbaş ve Bektâşîleri, ikincisi, Balıkesir'den Muğla'ya, oradan Adana, Hatay ve kısmen Maraş'a kadar uzanan dağlar üzerinde ve dağ eteklerinde yaşayan "Tahtacılar" (Kızılbaş Türkmenler); üçüncüsü, Balıkesir ile Aydın arasında toplu halde bulunan ve Rize-Trabzon dağlarında seyrek olarak rastlanan "Çetmi" (Çepni) köyleridir. Karadeniz Çepnileri, tamamen Sünnîleşmişlerdir. Batı Anadolu Çepnileri ise tamamen Alevî olup, "Çetmi" adıyla anılmaktadır. Sivas çevresinde, "Sıraç" adıyla anılan Alevîler Sivas'ın Kangal ilçesine bağlı köylerde, kağnı arabasının ağaçlarını yapan Alevîlere "Kağnıcı" veya "Arabacı" denilmektedir. Kuzey Anadolu, İç Anadolu ve Doğu Anadolu'daki Alevî-Kızılbaş zümreleri, çok önceleri toprağa yerleşmiş, köyler kurmuş cemaatlerdir (Eröz, 1977). Edirne'den Kars'a kadar Türkiye'nin her kent ve köyünde Alevî ve Bektâşîlere rastlanmaktadır.

Günümüzde "Alevî" tabiri ile adlandırılan; ancak tarihin farklı dilimlerinde ve çeşitli coğrafyalarda: "Şii", "Nusayrî", "İsmailî", "Râfizî", "Fâtımâî", "Tahtacı", "Çepni" vs. isimlerle yayılan inanç; taraf olmanın bir sonucu olarak günümüze kadar kendini taşımış ve Anadolu topraklarında İslâm'ın bir yorumu olarak varlığını sürdürmüştür. Son Peygamber Hz. Muhammed ve soyunun (ehl-i beyt) devamını sağlayan ve ayrıca Alevîlerce kutsal bir yere konan Hz. Ali, bu inancın temelini oluşturmaktadır.

Bektaşiliğin tarihsel gelişiminde, Müslüman Arapların Orta Asya'yı işgali ile 8. yy.'dan itibaren onlarla tanışan Türkler, 10. yy.'dan itibaren siyasi, sosyal ve ekonomik sebepler ile kitleler halinde Müslümanlığı kabul etmeye başlamışlardır. Bu süreçte batıya doğru ilerlemeye başlayan Türkler, Anadolu'ya girmek için iki yol takip etmişlerdir. Bu yoldan birincisini Yunan-Helen ve Hint düşüncesinin hâkim olduğu Horasan Bölgesi oluşturmaktadır. Türklerin, Anadolu'ya girmek için kullandıkları diğer göç yolu ise Orta Doğu ve Şii düşüncesinin etkili olduğu Suriye yolu olmuştur. Her iki göç yolundaki düşünce akımları daha sonra Anadolu'nun dini kültürünün oluşumunda etkili olmuştur.

Anadolu, XII. yy.'dan itibaren mutasavvuf derviş akımına uğramıştır. XIII. yy. Anadolu'su ise artık bir derviş yatağı olmuştur. Bilindiği gibi Orta Asya "Horasan Melamiliği"nin kaynağıdır. Asya'daki siyasal toplumsal çalkantılar düşünce ve inanç çevrelerini yeni arayışlar içerisine iter. Özellikle Moğol istilası yani Cengiz Han'ın egemenlik girişimi kitlelerle birlikte mutasavvuf çevreleri de korkutmuştur. Bazen bireysel bazen de kitlelerin öncüleri olarak beraberindekiler ile birlikte Anadolu'ya göçer, Anadolu'nun yeni siyasal, toplumsal ve inanç yapılanmasına katılır ve öncülük ederler. Anadolu'daki dağınık Türkmen Boylarının yerleşmesinde, tarıma geçmelerinde, disipline edilmelerinde Selçuklu ve daha sonra Osmanlı düzeni içerisinde yer almalarında, belli bir inanç yapısı dahilinde yoğrulmalarında bu mutasavvuf dervişler temel rol oynamışlardır.

Bu tarikat yayıcılarının ektiği inanç tohumlarından sonraları adları günümüze değin gelen içimizde yaşayan topluluklar doğmuştur. Bunlar da Çepniler, Abdallar, Tahtacılar, Köy Bektaşileri gibi başlangıçta Hacı Bektaş Veli'ye bağlılıkları araştırmaların derinleştirilmesiyle anlaşılan, sonraları ayrı bir yol tutan topluluklardır.

Bunlardan biri olan Çepniler, Hacı Bektaş Veli'nin ilk müridlerinden sayılmaktadır. Çepniler'de, Bektaşiliğin diğer kollarından mücerred takımında görülen evlenmeme, kendisini tekkeye adama gibi gelenekler yoktur. Genellikle kendilerinden oluşan topluluklar içerisinde, başkalarıyla pek karışıp kaynaşmadan yaşarlar. Çepniler, Bektaşiliğin kollarından birine bağlı bir topluluk olarak gösterilirken göz önünde tutulan ilke Çelebiler ve Babaganlar ayrılığıdır. Alevilikte onun özünden çıkan Bektaşilikte, Çepni Kolu diye ayrı bir kol yoktur. Kısaca Çepniler Bektaşilerin ayrı ayrı yörelerde yaşayan topluluklarından birisidir. Genellikle Karadeniz Bölgesi'nin Giresun, Ordu, Gümüşhane illeri arasındaki yaylalarda yaşayan Çepnilerin, Asya'dan Anadolu'ya göçmüş Türkmenlerden oldukları, ayrı bir oymak oluşturdukları bilinmektedir.

Diğer bir örnek olarak eskiden "Ağaç Eri" denilen Tahtacılar, ormanlık bölgelerde, Güney Anadolu'nun Akdeniz'e bakan yaylalarında yaşayan, geçimini kereste biçmekle,

orman işçiliğiyle sağlayan bir Türkmen topluluğudur. Oniki İmam'ın sekizincisi olan İmam Rıza'ya bağlandıkları, onun gömüldüğü yeri kutsal saydıkları, Ayin-i Cem düzenledikleri, bu törenlerde çalgı, içki, oyun, nefes gibi Bektaşiliğin uyguladıklarını uyguladıkları bilinir. Tahtacılar'da, Ayin-i Cem tarikata giriş töreninden sonra düzenlenir. Ayrıca sohbet, dernek, cem denen üç toplantıları daha vardır. Bunların en küçüğü sohbet, en büyüğü cemdir. Tahtacılarda inancın temelini Oniki İmam ile Oniki sayısı oluşturmaktadır. Bu konuda Bektaşilikten ayrılır bir yanları yoktur. Oniki İmam, Ondört Masum, Dört Kapı, Kırk Makam, Kerbelâ Olayı, Kemer gibi Bektaşilikte ne varsa Tahtacıların inanç ve geleneklerinde de vardır.

Yaptıkları iş dolayısıyla "Tahtacı" olarak adlandırılan Oğuz Türk boylarından bir kısmı Antalya bölgesine gelerek yerleşmişlerdir. Cevdet Türkay tarafından yayınlanmış Osmanlı arşiv belgelerine göre, 18. yüzyılda "Tahtacı/Tahtacı Cemaati" adı altında Tahtacılar Teke (Antalya), Menteşe (Muğla), Aydın ve Hüdavendigâr (Bursa) sancaklarına yerleştirildiğini söylemek mümkündür (Selçuk, 2008: 39).

Arabacı (2009: 29) "Aleviliğin Türklerin ilk olarak İslamı kabul etmelerinden itibaren Arap-İran İslam kültürünün de tesiriyle daha çok sözlü kültüre bağlı olarak kendi İslam öncesi dini kültürleriyle öğrendikleri İslamı sentezleyerek içinde bulundukları Anadolu coğrafyasının sosyo-kültürel şartlarına göre düşünsel ve pratik alanda şekillendirdikleri bir din anlayışı olduğunu" ifade etmektedir.

Anadolu'daki hiyerarşik yapılanmalarını bizzat kendileri oluşturan Alevîler, belli bir ocak ve bu ocağın dinî önderi olan Dede'ye bağlıdırlar. Öyle ki, günümüzde aynı il sınırları içerisinde olmayan fakat aynı ocağa bağlı olan belde ve köyler bulunmaktadır. Ocaklar yönünden Anadolu'da en önemli yerlerden biri de araştırma sahası olan Elmalı ilçesidir. Sahadaki Tekke, Akçaeniş ve Çaybaşı köylerinde çeşitli ocaklar bulunmaktadır. Her üç yerleşim birimi de Bektaşi ortak kimliğinin getirdiği özelliklerden dolayı sosyal ve kültürel açıdan temas içindedirler.

Lakin geniş coğrafyalara yayılan bu inancın Türkiye sınırları içerisinde kalan ve bugün daha çok Anadolu Alevîliği olarak adlandırılan bölümünde, diğer Ali taraftarı toplumlarda olmayan ve onlardan ayıran en büyük özellik; ibadetlerinde "bağlama çeşidi" çalgıların kullanılmasıdır. Bir gelenek şeklinde günümüze ulaşan bu icracılık ve ibadetin zikir kısmında rol alan zâkir, en az inanç önderi kadar önemli ve köklü bir geleneğin de sahibidir. Anadolu ve Balkanların büyük bir bölümünde, geçmişten günümüze zâkirlik geleneğinin tüm özellikleriyle yaşatılmış olduğunu; ancak, günümüzde daha ziyade Anadolu coğrafyasında canlı tutulabildiği söylenebilir.

Alevi Bektaşi geleneği sözlü bir kültürdür. Bu anlamıyla sözlü kültüre dair dikkatler ve analiz birimleri Alevi Bektaşi geleneğinin anlaşılmasında çok önemlidir. Kültürel hayatın tamamen sözlü bir biçimde organize edildiği toplumlarda sözlü kültür geleneği hâkimdir. Sözlü gelenek zamanda derinliği olan, mekânda yaygınlığı olan ve insanlar tarafından paylaşılan bir gelenektir. Sözlü gelenek içindeki bilgi, sürecin etkileri ile yavaş yavaş değişerek farklı mekânlar ve ilişkilerin tesiriyle yeni anlam kalıplarına uyarak günümüze kadar gelmektedir.

Âşıklık geleneği toplumun yaşamını ve sosyo-kültürel dünyasını yansıtmakta olup Anadolu'daki ozanlık geleneğinin coğrafi, kültürel ve tarihi niteliklerine göre yeniden yorumlanması ile varlığını devam ettirmiş, kuşaktan kuşağa sözlü kültür ortamının katkısı ile aktarılmıştır. "Bugün âşık edebiyatı adı ile anılan edebiyat başlangıçta ozan-baksı edebiyat geleneği olarak şekillenen ilk milli edebiyatımızın XVI. yüzyılda yeni kültür birikimi, kabuller, ihtiyaçlar, talepler, zevk ve beklentilerinin etkisi ile gelişim ve değişime uğramış devamıdır (Günay, 1993: 22). Âşıklık geleneğinin kültürel ve sosyal kökeni birçok araştırmacının fikir birliğine vardığı araştırmalara da dayanarak İslamiyet öncesi dönem Türk edebiyatı ve kültürel coğrafyasına dayanmaktadır (Köprülü, 199: 195-238; Aslan, 2009: 17-37).

Elmalı ilçesi, sözü edilen değerler bütününü yansıtan halk âşıklarının meydana getirdiği kültürün coğrafyalarından birisidir. Halk edebiyatının kodlarını oluşturan âşıklık geleneği, Elmalı'da Tekke Köyü'nde Bektaşi kültürünün aracılığıyla yüzyıllar boyunca canlılığını koruyarak günümüzde bu canlılığı devam ettirmektedir. Köyde cem ayinlerinin yapıldığı, dinsel uygulamaların gerçekleştirildiği bir cemevi (meydanevi) bulunmaktadır. Abdal Musa Kültürünü Araştırma ve Yaşatma Derneği 2007 yılında faaliyete geçmiş olup post, çerağ, taht-ı Muhammed, küre, niyaz taşı gibi geleneksel Bektaşi simgelemleri yer almaktadır. Tekke Köyü'nde Bektaşiliğin iç yapılanışı ile bağlantılı dedebaba, halifebaba, baba, derviş, muhib şeklindeki yetki paylaşım piramidi orijinal hâliyle işlemektedir.

Muhabbetler yine sözlü kültürün hâkim olduğu Alevi Bektaşi geleneğinde bilginin üretilmesinin ve aktarılmasının sağlandığı ortamlardır. Muhabbet kavramı ile açıklamaya çalışılan ortamda bu yayılım mekanizması etkin olarak işlenilmektedir. Alevi Bektaşi sözlü geleneği muhabbetler vasıtasıyla aktarılır ve yeni bilgi muhabbetlerde ortaya çıkmaktadır. Şiirler muhabbet denilen ortamlarda çözümlenerek bilginin paylaşılmasını sağlamıştır. Bu tür şiirlere Aleviler "deyiş, kelam, deme" derken Bektaşiler "nefes" demişlerdir. Söz konusu şiirlerde simgesel dil kullanılır (Işık, 2011).

Muhabbete katılanlarca kutsal sayılan deyiş-deme-kelam veya nefesler saz eşliğinde okunur ve şiirlerdeki anlam üzerine derin sohbetler yapılır. Bu sohbetlerin yapıldığı muhabbet ortamları söz konusu inancın sözlü gelenek bilgisini oluşturan deyişlerin hem oluşturulduğu hem de aktarıldığı ortamlardır (Fotoğraf 3.35).

Fotoğraf 3.35 Tekke Mahallesi'nde Bulunan Alevi-Bektaşi Geleneğine Özgü Bir Muhabbet Ortamından Görünüm

Alevi-Bektaşi inanç sistemi, inanca ait unsurlarla kültürel alana ait unsurların iç içe geçtiği bir yapı olma özelliği gösterir. Bu sebeple, bütüncül bir bakış açısı ile yaklaşılması; sosyal ve kültürel kurum, yapı ve unsurların inanç boyutu ile bir arada değerlendirmesi gerekmektedir. Alevi-Bektaşi inanç dairesinin içeriğini tayin eden unsurlar; teolojik, sosyal ve kültürel boyutları ile ayrı ayrı ele alınması gereken kavramlardır. İnanç yapısının şekillenmesinde etkili olan teolojik unsurlar: Hak, Muhammed, Ali sevgisi, Ehlibeyt'e ve On İki İmamlara bağlılık, tenasüh inancı, devriye inancı, vahdet-i vücut anlayışı ile kültler olarak sıralanabilir. İkrâr ve musahiplik kurumu ile düşkünlük kurumları ise, Alevi-Bektaşi inanç dairesinin sosyal hayata dönük uygulamaları içeren boyutunda belirleyici olan unsurlardandır. İnancın kültürü, kültürün inancı karşılıklı olarak etkilediği ve şekillendirdiği noktada ise karşımıza "Dört Kapı Kırk Makam" anlayışı, "Güruh-u Naci" anlayışı, "İnsan-ı Kamil" anlayışı çıkmaktadır (Kük, 2021).

Bektaşiliğin temel kurum ve argümanları olan muharrem ayı gelenekleri, nevruz kültürü, hıdırellez kutlamaları Elmalı ilçesindeki Bektaşilerin sosyal, kültürel ve inançsal dünyalarında büyük önem verdikleri pratiklerdir. Alevi-Bektaşi toplumunda inanç sistemi bu değerler üzerinden yeni bir anlam üretmiştir.

Anadolu Türk toplumunda inanç boyutuyla bir birlik ve anlam dünyası yaratan Alevi-Bektaşi kültürü, özellikle ibadet alanında görülen yemek kültürünü "lokma" kavramı ile karşılamaktadır. Cemlerde, adak törenlerinde, geçiş dönemlerinde işlevsel bir yapıya bürünen lokma geleneğinin oluşturduğu anlamlar dikkat çekicidir. Bu gelenek etrafında şekillenen uygulamalarda düzenleme ve yönlendirme, pirlik makamında bulunan dedeler tarafından yapılmaktadır.

"Bir yudumluk ekmek ve yemek anlamına gelen Arapça "lokma" sözü, tasavvuf ehli arasında "yemek" anlamında kullanılmaktadır. "Lokmaya buyurun" yemeğe buyurun anlamına gelmektedir. Alevi topluluklar tarafından ritüellerinde yenen yemek kutsal bir anlam kazanarak "lokma" adını almıştır. Ritüellerde yenen diğer yiyecek ve içeceklere de lokma adı verilmektedir. Özelde ise cem ritüeli için tığlanan kurbanın etinden pişirilmiş yemeğe lokma denir. Kurbanlığın kesilmeden ve kesildikten sonra dualanması, lokma halini aldıktan sonra yemekten önce ve sonra yine dualanması kurbanın tığlanması olmaktadır.

Alevi inanç sisteminde lokma kutsaldır. Lokmanın sunulduğu meydan, yenildiği sofra da kutsal kabul edilir. Bu sebeple "sofra açmak" tabiri birçok yörede cem ritüeli icra etmek anlamında kullanılır ve sofra açma görevine nail olmak Bektaşi-Alevi inanç sisteminde inançsal bir mertebeye de tekabül etmektedir (Ersal, Görgülü, 2017: 143).

Alevi topluluklar için lokma geleneği, beslenmenin ötesinde ritüel yönlü bir anlam oluşturmaktadır. Bunun yanında anlamsal olarak büyük farklılıklar olmasa da hangi yiyeceklerin lokma olarak adlandırıldığı bölgesel olarak değişkenlik göstermektedir. Bu durum yaşanılan coğrafya, üretim ve hayat tarzı ile doğrudan ilişkilidir. Hayvancılıkla meşgul olan Türk toplumunun yemek kültüründe koyun ve keçi gibi hayvanların olması son derece doğaldır.

Birlik Cemi yine bu kültürde önemli bir ritüeldir. "Abdal Musa Cemi" ya da "perşembelik" olarak da anılır. Perşembe akşamları yapılan, çocuktan yaşlıya her Alevi-Bektaşi'nin katıldığı, dedenin güncel meselelere dair konuşmalar da yapabildiği cemdir. Birlikte sorunlar tartışılıp çözüm önerileri getirilir. Birlik Ceminde, kurbanı olan taliplerin "adak kurbanı" ya da "yıl kurbanı" şeklinde adlandırılan kurbanları tığlanarak dağıtılır. Kurban ritüeli etrafında biçimlenen bir cem olması dolayısıyla "Abdal Musa Kurbanı Cemi" olarak da anılır. Geleneksel yapıda köy veya kasabanın en büyük hanesinde ya da dedenin/babanın evinde Birlik Cemi için toplanılırken günümüzde toplanma genellikle cem evlerinde olmaktadır.

Türklerin törenlerini dinsel, toplumsal ve kişisel törenler şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Bu törenlerde yemek yeme ile ziyafet her zaman iç içe olmuştur. Zaman

içerisinde bu törenlere özgü bir yiyecek ve içecek çeşidi ortaya çıkmıştır. Doğum törenlerinde, evlenmenin çeşitli aşamalarında, ölüm merasiminde; kısaca geçiş dönemlerinde belirli yiyeceklerin öne çıktığı, bu törenlerle özdeşleştiği görülmektedir. Ayrıca dinî bayramlarda, mevsimlik bayramlar ve özel günlerde, yağmur duası gibi törenlerde belirli yiyecekler öne çıkmaktadır (Artun, 2008: 350-353). Beslenme kültürü, Alevi Bektaşi toplulukların dini ve kültürel algıyı birleştirdikleri alanlardan biridir. Ancak bu toplumun çeşitli yiyecek ve içecek maddelerini dinî bazı ritüellerle kutsallaştırmaları, tarihî süreçte kültürel algının geleceğe taşınmasını sağlamıştır.

Türk toplumu içinde Konar-Göçer yaşayan göçebe Türkmenler olarak kabul edilen Alevi ve Bektaşi inancına mensup insanların yaşam biçimlerinin şekillenmesinde ve ocak yapılanmasında Alevi ve Bektaşi toplumu tarafından kutsal gücü olan inanç önderleri olarak kabul edilen Hacı Bektaş Veli, Abdal Musa Sultan, Balım Sultan, Pir Sultan Abdal ve Yunus Emre gibi isimlerin etkisi yadsınamayacak kadar önemlidir. UNESCO doğumunun 800. yılı olan 2009'u Hacı Bektaş Veli yılı ilan etmiştir. Bu durum UNESCO'nun Hacı Bektaş Veli'nin düşüncesini kültürel miras olarak değerlendirdiğini, kültürel miras olarak gelecek kuşaklara aktarılması ve bütün dünyanın tanımasını önemsediğini göstermektedir (Çetin, 2013:765).

Abdal Musa Sultan, Balım Sultan ve Kaygusuz Abdal'ın Elmalı ilçesinde yaşamış olmaları dolayısıyla kültürü etkileyerek hâlâ canlılığını koruması kültürel miras olarak değerlendirilmektedir. Alevi-Bektaşi Geleneği, bu yola inanan ve gönül veren insanlar için turizmde çekicilik oluşturmakta, geleneğin yaşatıldığı yere gelerek ibadet ve inanç ritüellerini gerçekleştirmektedirler.

Semah

Alevi-Bektaşi Ritüeli olan Semah, 2010 yılında UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesine kaydedilmiştir. Öte yandan UNESCO'nun 1994 yılından beri uygulamakta olduğu bir çeşit ulusal envanter sistemi olan 'Yaşayan İnsan Hazineleri' Programı kapsamında Türkiye'de de geleneğin güçlü temsilcileri Yaşayan İnsan Hazinesi ilan edilmiştir. Gerek Yaşayan İnsan Hazineleri Programı gerekse Yerel ve Ulusal Envanter Sistemleri Alevi-Bektaşi Ritüeli Semah'ın yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması süreçlerine katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Kültür, mekâna ve zamana göre değişkenlik içeren göreli bir olgudur. Kültür alanının daha öznel ve duygusal olması, onun toplumdan topluma farklı biçimlerde işlenmesini sağlar ki, bu da kültürün göstergebilimsel bir analiz birimi olarak önemli kılmaktadır. Her şeyden önce kültür, bireysel sanatlarla karşılaştırıldığında kolektif durumdadır. Kolektif akıl bir

kişinin aklı değil, bir topluluğun aklıdır. Bu anlamda özellikle semahın sözsel ve figürsel anlamları kolektif aklın ele alındığı ve tarihten gelen değerler havuzunun işlendiği konuların başında gelmektedir.

Alevi-Bektaşi Ritüeli olarak Semah, Anadolu Alevilerince cemlerde icra edilen on iki hizmet içerisinde yer alan ve cemin asli unsurlarından sayılan, cem aşıkları olan "zakir"lerin çaldığı saz eşliğinde söylenen sözlere bağlı olarak "semahçı" adı verilen hizmet sahipleri tarafından, müziğin ritmine uyularak yapılan mistik ve estetik vücut hareketleri olarak tanımlanabilir.

Semah sözcüğü, "gök kubbe" ya da "işitmek" gibi farklı anlamlara gelen Osmanlıca kökenli 'sema' sözcüğünün Türk halk dilindeki telaffuz biçimidir. Mevlevi ayinlerinde de dönerek gerçekleştirilen ritüel dansının 'sema' olarak adlandırılması ve "sema" ve "semah" sözcüklerinin telaffuz yakınlığı, bu durumu doğrulamaktadır: "Mevlevi tarikatında sözcüğün kökenine bağlı kalınmıştır. Halk sözcüğün asıl söylenişini değiştirmiş ve "semah" biçimine sokmuştur" (Bozkurt, 1995: 19).

Semah olarak yaygınlık kazanmış olsa da Türkçede yerel ağızlara göre; "samah", "zamah", "zemah", "zamak", "semak", "semağ" vb. olarak farklılaşan sözcüğün etimolojik kökeninin "sema" olduğu düşünülmektedir. İslam Ansiklopedisinde (1994: 455) sözcüğün: "… aslında Arapçada 'sm' kökünden 'sam' ve 'sim' gibi mastar olduğu… işitmek, duymak, dinlemek; işitilen söz, güzel ses, iyi şöhret… şarkı, nağme, musiki ve raks manalarını çağrıştıracak biçimde kullanıldığı" yazılıdır. Bozkurt (1995: 19) da semah sözcüğünün Arapça "sema" ya da "sima" köküne dayandığını, "işitmek, güzel ve iyi şöhreti, anlayışı duymak… müzik ezgilerini dinlemek, dinlerken vecde gelip devinmek, kendinden geçip dönmek" anlamına geldiğini söyler. Bu doğrultudan bakıldığında semâ, belirli bir devrin din zümrelerinin müzikli ibadetleri ifade etmek için kullandığı bir kelime olarak adlandırılmıştır. Semah terimi ise semâ kelimesinin değişmesiyle ortaya çıkmış ve farklı inanç sistemlerinin kendilerine has zikir yapılarını tanımlamak için kullanılmıştır. Bu benzerlik de göz önüne alınınca semah kelimesinin de semâ kelimesinden doğduğu hissedilebilmektedir (Güray, 2012).

Erseven (1990: 114) sema sözcüğünün "işitmek, gök, gökyüzü, Mevlevi dervişlerinin kollarını iki yana açıp dönerek yaptıkları ayin anlamına geldiğini, "Meydan Larousse'da ise 'musiki dinleme' anlamında tanımlandığı"nı aktarmıştır. Uludağ (2004: 169) semayı: "işitilen her türlü ses" kapsamında ele alır. Buradaki temel vurgu işitmenin kendisi değil, işitilenden sonraki devinimdir. Erol (2018: 146) da semahı kelime kökeni itibariyle yine sema ile ilişkilendirir ve tanımına müziksel bir perspektif ekler: "Sema günümüzde gök ya da gökyüzü

gibi çok kullanılan bir karşılığı olduğu gibi bağlamımız açısından işitme (audition) ve dinleme (listening) anlamına gelir".

Semah ile Semâ arasındaki fark şudur; Semâ, Mevlevi tarikatları içerisinde var olan bir din pratiğidir, Semah ise Bektaşi tarikatlarına mensup insanların yaptıkları bir ibadet şeklidir. Türkiye'nin kimi yörelerinde, yöresel ağızlara göre semah, zamah, samah, semağ biçimini alan "semah" olarak kullanılmaktadır. Sözcük etimolojik olarak "sm" kökünden "sam" ve "sim" gibi bir ek alarak işitmek, duymak anlamına gelmiştir. Aynı zamanda işitilen söz, iyi şöhret, iyi anlama, nağme, raks, ved vb. gibi manaları da vardır (Timisi, 2007:90).

Diğer tanımlamada ise semahlar Alevi ritüelleri (cem) içinde yer alan hizmetlerden biridir: "Aleviler için semah; sadece Alevi olanların katılabileceği dinsel törenlerin bir parçasıdır ve bir 'dans' olarak değil, ayine ait bir 'hizmet' olarak görülür" (Dinçer, 2004: 1). Öztürk de (2005) hizmet vurgusu yaparken semahın basit bir dans tanımını aştığını söyler: "Cem ritüeli içinde semah kuşkuya hiç yer bırakmayan bir biçimde 'ritüel bir devinim/hareket sistemi'dir ayrı bir dans olayı değildir" (Akt: Erol, 2018: 163).

Semah, Alevi inanç ritüeli olan cem içinde yapılan ve insan yaratılışının işlendiği kırklar söylencesini betimleyen folklorik nitelikli bir danstır. Kırklar söylencesine gelince, şu şekilde tanımlanabilir: Alevilikte Kırklar Meclisi ve bu meclisin oluşturduğu Kırklar cemi (Kırklar toplantısı), Tanrı'yla arasındaki perdeyi kaldırmış, Tanrı katı olan arş-ı âleme çıkmış, Tanrı'yla bir olmuş insanları ifade eden bir söylencedir. Sufi bir düşünceyle tahayyül edilen bu söylenceye göre Kırklar, Tanrı'nın tüm sıfatlarına sahiptir. Başka bir deyişle Alevilikte insan, semavi dinlerdeki gibi balçıktan ya da Âdem'in altıncı kaburga kemiğinden yaratılmamıştır, doğumla halk edilmiştir. Dolayısıyla Kırklar söylencesi, aynı zamanda insanın "yaratılış" söylencesidir (Mustan Dönmez, 2010: 194). Semahı, kırklar söylencesinin canlandırıldığı cem içindeki ritüel dansı olarak tanımlayabiliriz.

Türk toplumunun İslamiyet öncesi dini inanış pratiklerinin bütününde aslında Tengri ve Şaman inancının getirdiği felsefe vardır. Bugün sahip olunan semâ ve semahtaki dini dansların temellerinin bazı araştırmacılar tarafından, belirli bir kültürel bellek aktarımıyla bugüne geldiği iddia edilmektedir. Bu değişim ile ilgili olarak Ergin şöyle belirtmektedir: "Şamanizm'le başlayan Türk Dini Dans geleneği X. yüzyılda İslam etkisiyle duraksamış ancak varlığını halk arasında sürdürerek XIII. yy. Anadolu'sunda iki tarikatta, Mevlevilik ve Bektaşilikte yeniden gün ışığına çıkmıştır. Türklerde Şaman danslarından sonra dini dansları ancak XIII. yüzyılda Anadolu tarikatlarında görmekteyiz. Bu dönemde Mevlevi ve Bektaşi tarikatlarının ayin biçimi olarak karşımıza çıkan dini dansların üç yüzyıl boyunca halk arasında yaşayarak varlığını sürdürdüğü düşünülmektedir" (Ergin, 1995).

Her semah ilahi bir dans ve dolayısıyla beden devinimi ile gerçekleşmektedir. Müzik, ritim ve dans aracılığıyla gerçekleştirilen bu devinim, Güray'a göre zamanın sonsuz bir devrini ifade etmektedir. Yazar bu dansın, tamamlanmamış ve kâmil hale gelmemiş insanın, gnostik bilgiyi elde ederek insan-ı kâmil olması sürecini de resmetmekte olduğunu ifade eder. Yazara göre kâmilleşme sürecinin edinilmesini sağlayan Bâtını inanç sistemleri, Eski Anadolu'daki Hitit ve Frig kültüründen, Mezapotamya'da Luvi ve Sümer kültürlerine, Eski Mısır, Antik Yunan'da Orfizm, Pythagorasçılık, Platon ve Plotinosçuluk'tan semavi dinlere kadar gelmiştir (Güray, 2010: 123-127).

Bu söylemler semaha, inançsal boyutuyla İslamiyet ile ilişkili bir tarihsellik öngörürken, diğer bir görüş kültürel bir miras olarak Anadolu'da tespit edilmiş olan eski kültürlere ve hatta şamanistik dönemlere tarihlendirmektedir.

Semahlar ile Alevi kültürel kimliği arasında çok güçlü bir bağ ve ilişki vardır. Daha keskin bir ifade ile söyleyecek olursak; semahlar, Alevi kültürel kimliğine ait ve bu kimliği görünür kılan temel bir kültürel performanstır. Dolayısıyla semahı anlayabilmek için Aleviliği anlamak gereklidir.

Salcı (1942: 10), semahların değişen kültüre direnen önemli bir kültürel performans olduğunu söylemektedir. Geleneksel olarak yüzyıllar boyu kendilerini tecrit ederek bir başka deyişle soyutlamış olarak -merkezi otorite ve ideolojiden bağımsız- yaşayan Alevi toplulukların müziğinin yüzyıllar boyu gizlilikle özdeşleşmesi ve aynı inanca sahip olmayanlardan bir sır gibi saklanmış olması bu müziğin Anadolu geleneğinin en otantik biçimine sahip olduğunu ve içeriğini önemli ölçüde koruduğunu düşündürmektedir.

Hemen her kültürel bileşende olduğu gibi müzikte de herhangi bir türün oluşabilmesi için fiziki bir yalıtım gereklidir. Başka bir ifade ile her müziksel tür, belli coğrafya ile ilişkilidir. Ancak müziğin de mekânı yeniden anlamlandırma gücü vardır. Kimi yerler kimi zaman ilgili kültürel performansın sergilenmesine yönelik amaçla inşa edilirken, kimi zaman ise müzik kültürlerinin doğal dinamikleri ilgili yeri ve mekânı kendilerine sergilenme alanına dönüştürürler. Stokes da (1994: 4) müziğin bu gücü taşıdığını düşünür: "Müzik önceden yapılandırılmış bir toplumsal mekândaki herhangi bir işaretleyici olmanın ötesinde, mekânı dönüştürecek araçları sunan bir olgudur". Dolayısıyla müzik ile mekân arasında ikili ve vazgeçilmez bir ilişki söz konusudur.

Alevi Bektaşi kültürünün içerisinde yaşatılan en mühim ibadet şekli olan cemlerin bir bütünü olarak semahların yer aldığını söyleyebiliriz. Figür hareketleri, müzikal yapıları, söz içerikleri vb. ile semahlar her ne kadar Alevi inancına dahil olsa da içerisinde barındırdığı

yapı ile Orta Asya ve Anadolu Türk halk kültürü geleneklerini de kapsayan bir ibadet şekli olarak görülmektedir.

Alevilik inancında var olan Kâmil insan olma ve hak yolu ve sırra erme gibi kavramların kaynağının bu inanca mensup bireylerin Tanrı olgusu ve sevgisine ulaşabilme isteklerinden geldiğini ve bunun için çeşitli aşamalardan geçtikleri bilinmektedir. Semahlar da eski Türk danslarının bir devamı olarak diğer inanç unsurlarının Alevilikte barındığı gibi var olmuştur.

Günümüzdeki uygulama zamanlarına bakıldığında semahların sadece cem ritüelleri ile sınırlı kalmadığı görülmektedir. Semahlar aynı zamanda türbeleri kutsamak, önemli günleri anmak amacıyla da dönülmektedir. Yani katı kurallara sokulmayan semahlar, edep ve erkan kuralları içinde cemlerde dönüldüğü gibi, kutlama ve eğlence günlerinde de dönülmektedir. Örneğin; her yıl Ağustos'ta Nevşehir'in Hacı Bektaş ilçesinde Hacı Bektaş Veli'yi anma günlerinde semahlar dönülmektedir. Araştırma sahasında Haziran ayında Geleneksel Abdal Musa Sultan Anma Törenleri'nde de Semahlar yapılmaktadır (Fotoğraf 3.36). Ayrıca Anadolu'nun birçok yöresinde olduğu gibi araştırma sahasında Mart ayında Nevruz'u kutlamak için de semahlar dönülmektedir.

Fotoğraf 3.36 Abdal Musa Anma Törenleri Kapsamında Gerçekleştirilen Semah Gösterisinden Bir Görünüm

Turizm, olumlu duyguların ve düşüncelerin pazarlanmasını ve tüketilmesini hedefleyen evrensel bir olgu; kültürel ve coğrafi farklılıkların sağladığı ilgi çekicilik ve merak duygusu kavramları merkezinde geliştirilen kompleks bir bilim dalı olarak nitelendirilebilmektedir. Somut olmayan kültürel mirası koruma ve geliştirme arzusu ile

birlikte Elmalı ilçesinde bu geleneklerin var oluşu miras turizm destinasyonu yaratılmasına katkı sağlayacaktır.

Somut Olmayan Kültürel Miras kapsamında bulunan Aşıklık Geleneği ve somut olmayan kültürel miraslara katkısı büyük olan Alevi-Bektaşi kültürü ile doğrudan ilişkili ögeler içeren ve Semah geleneğinin nesilden nesile aktarılmasını sağlamak büyük önem taşımaktadır. Kültürel etkileşimi ifade eden turizm olgusundaki metaforik algılanmalar gerek ilgi alanları gerek talep farklılıkları gibi değişkenler etrafında şekillenerek gerçekleşmektedir. Dolayısıyla gastronomi, sanat, eğitim, kış, spor, eğlence, yaz ve daha birçok kavramla beraber hem turistik arzı sunan hem de talep edenler için turistlere tanımak, öğrenmek, bilmek, görmek, tatmak, hissetmek, denemek ve daha birçok kişisel rahatlama ve gelişim sağlayan eylemi gerçekleştirme amacı sunan miras turizmi korunarak destinasyonlaştırıldığı ve tanıtıldığı sürece, öğretici niteliklerini sürdürmeye devam etmiş olacaktır.

3.1.3.3. Ahilik

Anadolu Selçukluları zamanında, Anadolu'daki Türk esnaf ve sanatkârlarının oluşturduğu teşkilata Ahîlik denmiştir. Ahî zâviyeleri, bu teşkilata üye olanlar arasında tasavvufi kültür içerisinde karşılıklı sevgi ve birlik duygularını aşılayarak, siyasi ve ticari hayatta ahlakın ön plana çıkmasına katkı sağlamışlardır (Kara, 2017).

Türk toplumunun tarihsel ve toplumsal varoluşunda, sivil toplum örgütlerinin son derece önemli fonksiyonları olmuş ve toplumsal yaşamı derinden etkilemiştir. Bu bağlamda sivil toplum örgütü olarak başta gelen kurum "Ahilik"tir. Ahiliğin toplumsal vizyonu denilince, bu örgütün dayandığı sosyo – kültürel ve sosyo – ekonomik temelleri, dünya görüşü, felsefesi, inançları, gelenekleri ve ahlakı akla gelmektedir. "Kardeşim" anlamına gelen "Ahi" sözcüğünü, örgütün adı olarak kabul eden bir anlayışın vizyonu da "hep birlikte büyük hedeflere yürümek" anlayışına dayanmaktadır. Bu anlayış, örgütü hem toplumun geçmiş değerlerine bağlı hem somut koşullara çözüm getiren ve hem de geleceğe yönelten yol gösterici bir pusuladır (Collins, 1999).

Fütüvvet ve Ahilik konularına bilimsel anlamda değinen ilk araştırmacı M. Fuad Köprülü'dür. "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar" adlı eserinde Köprülü; "Ahilik teşkilatı, herhangi bir sıradan esnaf topluluğu değil, o teşkilat üzerine dayanan ve ilkelerini yine bu teşkilat aracılığıyla yayan bir tarikat sayılabilir" (Köprülü, 1993: 212-213) diyerek, Ahiliği sadece bir esnaf örgütlenmesi olarak değil tarikat olarak kabul etmiştir.

Ahîlik XIII. yüzyıl başlarında fütüvvet teşkilatı himayesinde, Abbasî Halifesi en-Nâsır-Lidînillâh tarafından kurulmuştur. Ahîlik Teşkilatı mensupları, teşkilat içindeki

arkadaşlarını kardeş kabul ettikleri için, birbirlerine Arapça "kardeşim" demek olan "Ahî" diye hitap etmişlerdir. Ahîlik mensuplarının kardeşim diye hitap ettiği kişiye, bu duygular doğrultusunda kardeşçe davranışlar sergiledikleri için bu teşkilatın mensuplarına da "Ahî" denmiştir. Dolayısıyla da ahî üyelerin oluşturduğu topluma da kardeşlik anlamında "Ahîlik (uhuvvet)" denilmiştir. Ahîliğin zamanla esnaf, sanatkâr ve sanayi ehli mensupları başta olmak üzere meslek erbabının tamamını temsil ettiği ve içine aldığı bir gerçektir (Ayva, 2016).

Ahîlik temelinde Horasan melametileri ve Bağdat fütüvvetlerine dayanmaktadır. Mesleki tasavvufi teşkilatın Anadolu'daki öncüsü Ahî Evran'dır. Ahî Evran diye bilinen zât Nasruiddin Mahmul el-Hoyi'dir. Ahîliğin Anadolu'ya ilk gelişinin de Çelebi Hüsameddin'in dedesinin babası Urumiyeli Ahî Türk adında bir zât ile olduğu söylenmektedir. Antalya da dâhil olmak üzere Anadolu'yu gezen İbn Battuta, birçok yerde Ahî zâviyesini gördüğünü, Ahîlerin misafirlerine izzet ve ikramlarının çok olduğunu, bu sebeple de gezilerinde zâviyelerini tercih ettiğini dile getirmiştir. Anadolu'nun iktisadi hayatlarına katkı sağlayan Ahîlerin, günümüzdeki Anadolu esnaflarında bazı düsturları görülmektedir (Kılıç, 2016).

Ahîlikte kendilerine özel, Ahî Şecerenâmesi ve Ahî Fütüvvetnâmesi olmak üzere yönetmenlikler düzenlenmiştir. Ahîler, kendilerine özel yönetmenliklerinde bulunan iş ve ahlâk kuralları çerçevesinde, şeyh, usta, kalfa, çırak hiyerarşi içinde, topluma hizmet vermek için çalışmayı ibadet olarak görmüşlerdir (Ayva, 1988). Ahîliğin esasları, ahlâkî ve ticarî kurallarını anlatan kitaplara Fütüvvetnâme denmektedir. Teşkilâta girecek kişi, öncelikle Fütüvvetnâmelerdeki dinî ve ahlâkî kuralları uyguladıktan sonra burada belirtilen vefâ, doğruluk, güven verme, cömertlik, tevazu, ihvana nasihat, doğruya yönlendirme, affetme gibi özelliklere sahip olmalıdır. Teşkilat mensuplarından içki, zina, yalan, gıybet, hile gibi kötü ahlak ve davranışlarda bulunanlar meslekten atılmaktadır (Kazıcı, 1988).

Ahilik kurumundaki bu ahlaki fonksiyonlar, "Fütüvvet adabı" adıyla anılan birtakım kurallar olarak belirlenmiştir. Bu kuralların amacı, kurum üyesi olan herkesin gerek mesleki yaşamında gerek zaviyelerde geçen yaşantılarında izleyeceği yollar gösterilmiştir. Ayrıca, esnaf ve sanatkarlar tarafından benimsenen Fütüvvet ve Ahilik kurallarının zamanla toplumun çoğunluğunca da genel geçer ahlak kuralları olarak benimsendiği, değer kazandığı ve itibar edildiği gözlenmiştir (Çağatay, 1990: 158; Güllülü, 1992: 99). Burada söylenmesi yerinde olacak şey; Fütüvvet kurumunun kurallarının Ahilik kurumunda da devam ettiği ve bu değerlerin İslami değerlerle de bütünleşerek zenginleştiğidir. Örneğin eli, kapısı ve sofrası açık olmak; gözü, dili ve beli bağlı olmak; cömertlik ve misafirperverlik gibi prensipler her iki kurumda ve İslam'da da paylaşılan üstün değerlerdir (Çağatay, 1990: 100 – 101).

Ahîlik teşkilatına girmek; şerbet içmek (şürb), şed veya peştemal kuşanmak, şalvar giymekle gerçekleşmektedir. Ustalar, kalfalar ve çıraklardan oluşan esnaf birliklerini barındıran ahîlik teşkilatında, ilk andan itibaren yükselmek için mesleki ehliyet ve kabiliyet şarttır. Dükkân açmak isteyen çırağın işini iyice öğrenmesi ve yeterli donanıma sahip olması gerekmektedir. İhtiyaca binaen mal üretimi yapıldığı için esnaf ve dükkân sayıları, iş aletleri ve tezgâhları sınırlandırılmaktadır. İdare sistemine önem veren Osmanlı, esnaflar arasındaki idareye de ayrı önem vermiştir. Esnaflar içinde en tecrübeli, en dürüst, herkes tarafından sayılan sevilen, yaşça da en büyük olan kişi reis seçilir ve kendisine "Ahî" denir. Bu seçilen reis konumundaki Ahî diğer mensupların şeyhi konumundadır. Reis olan Ahî'nin haricinde bir de esnaf arasındaki asayişi sağlayan, "Ahî Baba" denilen ikinci bir reis bulunmaktadır. Osmanlı döneminde esnaf birliklerinin idare tarzına çok önem verilmiştir. Ahî babalar, Kırşehir'deki Ahî Evran Tekkesi'ne bağlı ve vekilleri konumundadır (Ayva, 1988).

Ahilik kurumundaki ahlaki fonksiyonların yaygınlaşması hem kurum içinde hem zaviyelerde hem de iş ilişkileri içindeki yaşamlarında sanatkarların kişilik kazanmalarına yardımcı olmuş ve yine bu kurallar toplumsal yaşamın düzenlenmesinde referans kaynağı olmuştur (Ekinci, 1990: 22). Bugün Ahilik kurallarının çoğu önemini korumaktadır.

Ahiliğin sosyal ve ekonomik hayata etkilerinin günümüzde hâla yansıtıldığı araştırma sahasında, ahilik geleneği Eylül ayında ilçe merkezinde kutlanarak devam etmiş ancak 2021 yılından sonra gerçekleştirilmemiştir. Elmalı Kaymakamlığı'nın ve Elmalı Belediyesi'nin desteğiyle Elmalı Esnaf ve Sanatlarlar Odası Başkanlığınca düzenlenen geçmişteki törende yemek ikramları ve 60 yaş üzeri esnaflardan "yılın ahi babası" seçildiği bilgisine ulaşılmıştır. Ayrıca ahilikte önemli olan "şed kuşanma merasimleri"nin de devam ettirilmesi saha esnaflarının ahiliği örnek alarak çalıştıklarının göstergesidir. Şed kuşanma merasimleri ahilikte mesleğe, insana, zanaata, ilme ve ustalığa verilen değerin bir örneğidir.

2021 yılında Antalya'da yapılan ahilik kutlamalarında yılın ahisi, daha önce de yılın ahisi seçilen Elmalılı saraç Osman Kaya olmuştur.

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (2003) Genel Hükümler dahilinde Sözleşmenin Amaçlarının 3. Maddesinde geçen " c)somut olmayan kültürel mirasın önemi konusunda yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde duyarlılığı arttırmak ve karşılıklı değerbilirliği sağlamak;" düşüncesi dahilinde, evrensel nitelikli bir turistik destinasyonun oluşturulması, bahsi geçen destinasyonun sahip olduğu niteliğe göre; yeri, çeşidi ve içerik özelliklerinin belirlenmesi sayesinde gerçekleştirilebilmektedir. Bu anlamda araştırma sahasındaki ahilik geleneğinin dikkat çekici bir şekilde yeniden şenliğe dönüştürülmesi, tanıtılması önem taşımaktadır.

3.1.3.4. Kadir Gecesi Ritüelleri

Bazı gün ve geceler Müslümanlar için diğer gün ve gecelerden daha büyük bir önem arz etmektedir. Bunlardan ilk akla gelenler; Ramazan ayı-bayramı, Kurban Bayramı ve Kadir gecesidir. Bunların yanında bazı geceler bir gelenek oluşturmuştur ve "kandil geceleri" diye adlandırılmaktadır.

Zaman da mekân gibi türdeş değildir. Bazı zamanlar, içinde vuku bulan olaylar sebebiyle, yani kutsalın çeşitli şekillerde oluşmasıyla diğer zamanlardan ayrılmakta ve kutsallık kazanmaktadır.

Sadece kutsalın tecellisiyle belirli hale gelen ve diğer zamanlardan ayrılan Kadir gecesi gibi zamanlar, sembolik dil açısından, genel bir değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Buna göre, Kur′an′da seher vakti, bazı namaz vakitleri gibi gündelik tekrarlanan süre isimleri, her hafta tekrarlanan Cuma namazı vakti, her yıl tekrarlanan Ramazan ayı, Haram ayları, Hac ayları ve Kadir gecesi gibi birçok isim görülmektedir. Bu isimlerin gösterdiği belirlenmiş sürelerde kutsal çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Kutsalın tezahürü, bu süreler içinde bazı ibadetlerin gerçekleştirilmesiyle veya önemli hadiselerin gerçekleşmiş olmasıyla ya da bu zamanların her ikisini birden kapsamasıyla ortaya çıkmaktadır. Mesela günlük vakit namazlarının gerçekleştirildiği sürelerde namaz ibadetinin yerine getirilmesiyle, Kadir gecesinde ise, çok önemli bir olayın gerçekleşmesiyle; yani Kur′an′ın indirilmesi, melekler ve Ruh′un inmesiyle kutsalın tecellisi söz konusudur. Kutsalın gerçekleşmesine sahne olan söz konusu belli süreler, artık olağanlıktan çıkarak kutsal zamanlar halini almakta ve adî zaman olmanın ötesinde bir gerçekliği yansıtmaktadır (Yavuz, 2006). Böylece sembolleşmiş hale gelmişlerdir.

İslâm dininde bazı dinlerde de olduğu gibi diğer zamanlardan farklı anlamları olan kutlu gün ve geceler mevcuttur. Kandil geceleri de bunlardandır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan bu yana bu gecelerde hem camilerin ışıklandırılmasına hem de o güne özel daha fazla ibadet yapılmasına önem verildiği görülmektedir. Bu çerçevede Osmanlı coğrafyasında diğer İslâm ülkelerinden daha zengin bir folklor oluşmuş, saraydan halka uzanan törenlerle özel kutlama ve pratiklere sahip olunmuştur.

Kadir Gecesi Ramazan ayının son on gününde gizli olduğuna inanılan, ancak yaygın kanaate göre Ramazan ayının 27. gecesine tekabül eden gece olup Kur'ân-ı Kerîm'in indiği gece olarak kabul edilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu isimde bir de sure olup, bu gece için '…Bin aydan daha hayırlıdır' (Kadir 97/3.) tasviri kullanılmaktadır. Surenin son ayetinde gecenin fazileti açıkça beyan edilmektedir: "O gece melekler, Rablerinin izniyle ilâhî bir esin

taşıyarak, bölük bölük inerler; (insanı) her türlü kötülükten emin kılar bu (gece) ta şafak vaktine kadar" (Özervarlı, 2001).

Kandillerin kutlanıp kutlanmaması, dinimizde yeri olup olmadığı gibi konular hala tartışılmaktadır, bu hususa, tez konusuyla alakalı olmamakla birlikte kısaca değinmek yerinde olacaktır. Müslümanlar tarafından kutlanan beş mübarek geceden, Regâib ve Berat gecelerinin kutsallığı tartışıldığı gibi, bu gecelerde yapılması tavsiye edilen ibadetlerde de belli bir netlik yoktur. Salih Özer'in de ifade ettiği gibi "Berat, Mevlid, Kadir gibi kandil gecelerine ilişkin kutlamaların ilk dönemlerdeki dayanaklarının kesin ve net olup olmamasından ziyade içerikleri göz önüne alınarak ritüel ve kutlamalarda daha çok işlevsel ve sembolik yönün ağır bastığı dikkate alınarak değerlendirilmelidir" (Özer, 2006).

Mübarek ve kutsallık atfedilen bu gecelere çoğu Türk toplumlarında olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nda da özel önem verilmiş, bu kutlu zamanların tespitinden, bu gecelere mahsus ibadet ve kutlamalara kadar, farklı pratikler ortaya çıkmıştır. Okay, kandillerin kutlanmasına bağlı olarak, bu gecelerde nafile ibadetlere daha çok zaman ayrılmasının, oruç tutulmasının, mevlidler okunmasının, hatta bu mevlidlerin özel bir adabı ve protokolü olmasının diğer İslâm ülkelerinden çok, Osmanlı'dan itibaren özellikle Türklere has bir gelenek olduğunu belirtmektedir (Okay, 2002). Saray ve etrafında kutlandığı gibi, halkın kendi arasında da oldukça yoğun biçimde kutlandığına dair bilgiler mevcuttur.

Yüzyıllar boyu birçok din adamının ilim yeri olan Elmalı, bu özelliği nedeniyle kültürel ve dinsel açılardan eşsiz değerleri bünyesinde barındırmaktadır. Çalışma sahasının inanç turizmi potansiyeli de oldukça yüksektir.

Dini ya da kutsal yerlere duyulan merak ve ilgi sonucunda yapılan kültürel geziler: herhangi bir inanca ait olan dini ya da kutsal yerlere yapılan kültürel gezilerdir. Seyahat etme amacı dini motifler olan turistler, gittikleri güzergâh üzerindeki dini yerleri, mekânları, bunların tarihsel gelişim sürecini, bu dinin diğer inançlarla olan etkileşimlerini, manevi ve sosyolojik boyutlarını öğrenme imkânları yakalamaktadır. Bu temel nedenlerden yola çıkarak inanç turizmini, insanların, sürekli olarak ikamet ettikleri, çalıştıkları ya da olağan ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerin dışına dini inançlarını gerçekleştirmek ve inanç çekim merkezlerini görmek amacıyla yaptıkları turistik amaçlı gezilerin turizm olgusu içerisinde değerlendirilmesi şeklinde tanımlamak mümkündür (Gök ve Sarı, 2009:638; Hacıoğlu, 2011:26).

Çevre ilçelerden hatta çevre illerden kadir gecesi ibadetleri için Elmalı ilçesindeki Ketenci Ömer Paşa Cami, ilçe merkezi ve köylerindeki birçok türbe özellikle ziyaret edilmektedir. Ramazan ayı boyunca geleneksel iftar yemekleri, pandemi dönemine kadar

sürekli yapılan ramazan etkinlikleri gibi düzenlenen aktivitelerle Elmalı halkı bu yerin maneviyatına sahip çıkmaktadır. Kadir gecesinde araştırma sahasında yapılan saha çalışmasında görüldüğü üzere yerel halk birçok hazırlık yapmaktadır (Fotoğraf 3.37); kadir gecesi için bir gün öncesinden caddelerin temizlendiği, türbelerin restorasyonlarının o gün için yetiştirilmeye çalışılması, ilçe merkezindeki taksicilerin sayılarının arttırılması, restoranların rezervlerle tam dolu olduğu dikkat çekmiştir.

Fotoğraf 3.37 Kadir Gecesi İçin Elmalı İlçe Merkezindeki Hazırlıklardan Genel Görünümler

İlçede Elmalı Kaymakamlığı ve Elmalı Belediye Başkanlığınca Kadir Gecesi için program düzenlenmektedir. Programda, Türkiye ve Dünya birincisi hafızların Kuran-ı Kerim tilavetleri, Tasavvuf Musikisi ve Sema gösterileri olmuştur. Antalya Büyükşehir Belediyesi ve Elmalı Belediyesi, binlerce kişinin katıldığı iftar yemeği organize etmiştir. Çevre il ve ilçelerden de ziyaret akınına uğrayan Elmalı ilçesinde gelenler sahur ve teravih programlarına katılmış, özellikle Peygamber Efendimizin Sakal-ı Şerifi için Sinan-i Ümmi Camisi yoğun bir şekilde ziyaret edilmiştir. Sahur vaktine kadar kalabalığın hiç eksilmediği gecede ziyaretçiler ilçenin manevi büyüklerinin türbelerini dolaşarak ibadet etmişlerdir (Fotoğraf 3.38).

Fotoğraf 3.38 Kadir Gecesi Ritüellerinden Genel Görünümler

3.1.4. Doğa ve Evrenle İlgili Bilgi ve Uygulamalar

3.1.4.1. Nevruz

Doğal çevre şartlarının insanın fizyolojik yapısından, ekonomik faaliyetine, beslenme, giyim, konut malzeme ve yapı şeklinden, yaşam tarzına ve kültürüne kadar çok çeşitli etkileri bulunmaktadır.

Mevsim kelimesi mevâsim kelimesinden türemiş olup, bir şeyin belli bir özel vakti ve zamanı anlamına gelir (Sami,1317:1429). Mevsim kavramı genellikle matematiksel veya meteorolojik mevsimleri ifade eden ve yılın aşağı yukarı eşit dört bölümü için kullanılan bir kavramdır. Söz edilen mevsimlerin meydana gelme nedeni; Ekliptik (yörünge) düzlemi ile Ekvator düzlemi arasındaki 23°27' lık ya da Dünya ekseninin ekliptik düzlemi arasındaki 66°33' lık açı farkıdır. Aralarında en az 18° ve en fazla 23°27' arasında değişen, yıl boyunca bu limitler de azalıp artan bir açı vardır (Doğanay-1998:273). Başka bir ifadeyle Dünya Güneş etrafında hareket ederken, yörüngesine eğiktir. Bu nedenle Dünya üzerindeki herhangi bir nokta Güneş ışınlarını bazen dik ya da dike yakın, bazen orta eğiklikte, bazen de çok eğik olarak alır ve mevsimler oluşur. Yeryuvarı üzerinde ilkbahar, yaz, sonbahar, kış olarak bilinen klasik dört mevsim ayrımı sadece Orta Kuşak Bölge Ülkelerinde görülürken, Ekvatoral

Kuşakta ve Kutup Bölgelerinde yılın mevsimlere bölünmesi söz konusu değildir (Doğanay-1998:277, Elibüyük-1985:269).

Toplumlar, tarih boyu bütün yaşamsal etkinliklerini gerçekleştireceği ortamı tanıma ve tanımlama çabası içinde olmuşlardır. Çevrede yaşanan kesintisiz bir değişme ve belirli aralıklar ile tekrarlanan benzer olaylar zaman kavramının oluşmasına yol açmıştır (Koç,1999:306).

Kuzey yarım kürede dört mevsimin belirgin olduğu coğrafyada halkların 21 Mart ve ona yakın günlerde değişik adlar altında yaptıkları bahar ve yeni yıl kutlamaları, Antik dönemden beri Çin, Roma, Mısır, Mezopotamya, Anadolu, İran ve Kafkasya'da ve hatta Kuzey Amerika Kızılderilileri arasında kutlanmıştır.

Farsça nev (yeni) ve ruz (gün) kelimelerinin birleşmesinden meydana gelen ve "yenigün" anlamına gelen nevruz, eski takvime göre yılın ve baharın ilk günü sayılmaktadır. Güneşin koç burcuna girdiği 21 Mart'a denk gelen nevruz; kışın sona erdiği, tabiatın canlandığı ve yazın bolluk ve bereketine kavuşulduğu günün simgesi olarak Balkanlar'dan Orta Asya'ya geniş bir coğrafyada çeşitli etkinliklerle kutlanmaktadır.

Doğal çevre ve insan etkileşimi hemen her alanda karşımıza çıkmaktadır. Bu etkileşimin en güzel yansımalarından biri Nevruz'dur. Nevruz temelde doğanın baharda yeniden canlanmasının insan üzerindeki öneminin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve yüz yılardır varlığını korumuş en eski bayramlardandır.

Kültürel açıdan bayramların genellikle dini ve milli bir inanış veya doğanın çeşitli güçleri ile ilişkilendirildiği görülür. Ortaya çıkma nedenleri farklı olsa da bayramlara zamanla dini bir mahiyet kazandırılarak, gelenek olarak toplumdaki yerlerinin sağlamlaştırıldığı dikkat çeker. Örneğin, Paskalya Bayramı eskiden kışın ölüp ilkbaharda dirilen tabiat için yapılan bir bayramdı. Hıristiyanlık inancıyla bu gelenek kaynaştırılmış ve İsa'nın ölüp dirildiği gün şeklinde dini bir bayram karakterine bürünmüştür. İranlılarda da Mihrigan/Mihricân ve Nevruz Türklerde Hıdır-nebi ile Ergenekon/Nevruz bu şekilde mahiyet değiştirmiş geleneklerdir (Çay, 1993:43).

Nevruz'un da İslamiyet'ten sonra bir takım dini motiflerle ilişkilendirildiği görülmektedir. Dünyanın ve insanın Nevruz'da yaratıldığı, yıldızların burçlarına Nevruz'da dağıtıldığı, Türklerin Ergenekon'dan Nevruz'da çıktığı ve Nuh peygamberin tufandan sonra o gün yere ayak bastığı gibi (Güzel, 1996:168–170).

Nevruz teriminin tarihte ilk yer aldığı kayıtlar, MS. 2. yüzyıldaki Pers İmparatorluğu kayıtlarıdır. Türklerde nevruz, Türklerin (Göktürklerin) Ergenekon'dan demirden dağı eritip çıkmalarını, baharın gelişini, doğanın uyanışını temsil etmektedir. Doğu Türkistan'dan

Balkanlara kadar tüm Türk kavimleri ve toplulukları tarafından, MÖ. 8. yüzyıldan günümüze kadar her yıl 21 Mart'ta kutlanmaktadır.

Türklerde 21 Mart günü, yılbaşı olarak da kabul edilir. 21 Mart günü gece ile gündüz eşittir. Bugüne aynı zamanda "Yengigün" de denmektedir. Orta Asya ve İran'da da Nevruz, ortak bir kültür öğesidir.

Selçuklu ve Osmanlı'da millî bayram olarak kutlanan Nevruz, Nevruziye adlı şiirlere ve şenliklerle ziyafet verilerek kutlanmaktaydı. Ateş üstünden atlanması, o güne özel yiyeceklerin hazırlanması ve yenmesi, müzik ve dans Nevruz günü yapılan kutlamaların ortak unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nevruz, ortaya çıkış sebepleri ve bütün insanlığın arzu ettiği paylaşma kültürünü çok güçlü bir şekilde yaşatmasının yanında içeriğinde doğaya olan saygının önemli bir unsur olarak yer aldığı bir bayramdır. Bu yönleri ile ulusal olarak aynı kültür ve düşünceyi paylaşan insanların ortak bayramı olmasının yanında Türk kültürünün dünyaya tanıtılması açısından evrensel hale getirilmesi için de çeşitli çabaların gösterilmesi önemlidir.

Nevruz'un Cumhuriyetin ilk yıllarında resmi bayram olarak kutlandığı görülmektedir. 1926 yılında Miladî takvimin kabulüyle Nevruz yılbaşı olmaktan çıkmış, fakat mart ayı uzun süre ülkede mali yılbaşı olarak varlığını korumuştur (Öztürk, 1988:10).

Çoğu yerde unutulmasına ve bazı çevreler tarafından istismar edilmesine rağmen Nevruz, bazı yörelerimizde gerçek bir bayram özelliğini korumaktadır. Özellikle ülkemizin doğu ve güneydoğusunda, Toros Türkmenlerinde, Tahtacı Türkmenlerinde ve Alevi Bektaşi Türk topluluklarında kutlanmaya devam edilmektedir. Araştırmalara göre, Nevruz Bayramı Iğdır, Kars, Konya, Sivas, Kastamonu, Kahramanmaraş, Tunceli, Gaziantep, Kırıkkale, Çorum, Edirne, Bilecik, Kırklareli, Yozgat, Manisa ve İstanbul illerinde yüzyıllardır gerçek bir bayram olarak kutlanmaktadır (Tekin, 1999:335).

Ülkemizde nevruzla ilgili olarak bazı törenler düzenlenmektedir. Törenler Tahtacı Türkmenlerinde Nevruz iken Bilecik'te Ertuğrul Gazi Törenleri gibi farklı adlarla da anılmaktadır.

Ertuğrul Gazi Törenleri eskiden Mart ayında, günümüzde ise Eylül ayının ikinci gününde düzenlenmektedir. Tören, Bilecik ili Söğüt ilçesinde Ertuğrul Gazi'nin türbesi çevresinde gerçekleştirilmektedir. Bu törenler, bir tür "Yörük Bayramı" havası taşır. Katılanlar daha çok Karakeçili aşiretinin mensuplarıdır. Kurbanlar kesilir, etli pilavlar yenir. Halk oyunları ve cirit gösterileri yapılır.

Tahtacı Türkmenlerinde nevruz, en genel itibariyle İzmir Bornova'ya bağlı Naldöken Köyü'nde, Tahtacı denen konar- göçer aileler arasında törenle kutlanmaktadır. Genellikle

Akdeniz ve Ege yöresinin dağlık bölgelerinde yaşayan ve ağaç işleriyle uğraşmalarından dolayı kendilerine "tahtacı" sıfatı verilen Türkmenler vardır. Naldöken köyündeki yaşayan halk da bu zümredendir. Nevruz yaylaya çıkış günü olarak bilinir. Halk o gün topluca yemek yer, mezarlıkları ziyaret eder (Rayman, 2002).

Güney Doğu Anadolu'da, Nevruz sözcüğünün başına bir de "sultan" sıfatı getirilir. Bu bölgede Sultan Nevruz, 21 Mart'ı 22 Mart'a bağlayan gecedir. Bu gece, belli olmayan bir saatte gökyüzünde görülen güzel bir kızın adı Sultan Nevruz'dur. Başka bir inanışa göre, ayağında halhalı bulunan kuş kılığına girmiş bir erendir. Nevruz'un gökyüzünden geçtiği saatte uyanık olup onu görenlerin bütün isteklerinin kabul olacağına inanılır.

Nevruz, Orta Anadolu'da ise Mart dokuzu olarak kutlanmaktadır. Amasya yöresinde Nevruz günü kır gezisi yapılır. Tokat civarında Nevruz, hem ulusal hem de dinsel bir özellik kazanmıştır. Bu yöredeki inanca göre bahar, Tanrı'nın ilahi güzelliğinin yeryüzüne yansıdığı zamandır. Bahar yeşili, diriliği, yeniden doğuşu, tazeliği, güzelliği simgeler (Rayman, 2002).

Alevî- Bektaşi inancında Nevruz, Hz. Ali'nin doğum günü, Hz. Fatma ile evlendiği gündür. Alevi ve Bektaşilerde 21 Mart Hz. Ali'nin doğuşu, yeni yıl ve baharı karşılama ile dilek dileme günüdür. Astrolojik orijinli 21 Mart bahar ekinoksundaki gece gündüz eşitliği, Hz. Ali'nin doğuşu ile özdeş kılınarak toplumsal eşitlik ve adalet kavramı ile örtüştürülmektedir.

Kürtlerde Nevruz, bayram günüdür. Nevruz, Kawa adlı bir demircinin zalim yönetici Dahhak'ı yendiği bir gündür. Gerçekte Pers olan Kawa, bu efsanede Kürt kimliği ile karşımıza çıkmaktadır (Rayman, 2002).

Değişik bölgelerde yaşayan Türklerin Nevruz gelenekleri de çeşitlilik göstermektedir. Pirverdioğlu (1999:260–261) bu geleneklerin ortak özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

1. Hazırlık: Genel temizlik, elbise, şeker, benzeri yiyeceklerin temini.
2. Bayram Yemeği: Aile yemeği veya toplu ziyafetler şeklinde yapılan bayram yemekleri.
3. Mezarlık Ziyaretleri: Kabristanların temizlenip düzenlenmeleri, ziyareti ve dualar okunması.
4. Akraba ve Eş-dost Ziyaretleri: Küskünlerin barışması ve düşmanlıkların bitirilmesi etkinlikleri.
5. Eğlenceler: Çeşitli yarışlar, müzik, cambazl.ık ve sihirbazlık gösterileri.
6. Kır Gezileri: Anadolu'da daha çok Hıdrellez bayramına kaydığı görülmektedir.
7. Edebi Pratikler: Hikâye, destan, şiir (Nevruziyeler) söyleme gelenekleri.

8. Zanaatla İlgili Pratikler: Tarım ve hayvancılıkla ilgili faaliyetlerin başlamasının kutlanması.
9. Yardımlaşma: Fakirlere, kimsesizlere, hastalara yardımların yapılması, sevgi ve şefkat gösterilmesi etkinlikleri

Nevruz değişik etnik gruplarda değişik anlamlar içermektedir. Buna karşın bir ortak paydayı simgelemektedir; bu da yeşillik, coşku ve canlanmadır.

Nevruz, zengin içeriği ile Türklerin kendi geleneklerini geleceğe taşırken eski ile yeniyi başarılı bir şekilde kaynaştırarak yaşadıklarının ve yaşattıklarını ortaya koyan en önemli bayramlardan biri olarak Türk kültür hayatındaki yerini almış ve almaya devam edecektir.

Araştırma sahasında bulunan Akçaeniş ve Tekke Mahallesi'nde, Alevi-Bektaşilerin nevruzda büyük saygı duyarak ziyaret ettikleri Abdal Musa Türbesi, Budala Sultan Türbesi ve Mestan Dede Türbesi ile temelleri geçmişe dayanan canlı bir Alevi-Bektaşî kültür alanı bulunmaktadır.

Türbe ziyaretleri Alevî toplumunda oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Türbe veya yatır, insanların dini duygulardan kaynaklı olarak değişik zamanlarda farklı ihtiyaçları için yardım diledikleri, türbede yatan (Allah tarafından sevildiğine inanılan) ereni, dualarına vesile kıldıkları ve dileklerin gerçekleşmesine bağlı olarak kurban kestikleri yerlerdir. Geleneksel Anadolu Alevîliğinde dede, baba, pir ve erenlerin türbelerini ziyaret etmek teşvik edilen bir davranış haline gelmiştir. Tekke Mahallesi'ndeki halk tarafından da kutsallığına inanılan ve dolayısıyla ziyaret edilmesi gerektiği düşünülen türbe, ziyaretgâh ve yatırların bulunduğu yapılan saha çalışmasında gözlemlenmiştir.

Tekkeliler türbe ziyaretinde, türbelere karşı yaptıkları uygulamalar normal bir ölüye gösterilen saygının üzerinde bir anlam taşımaktadır. Türbe ziyaretine topluluk halinde gidilmesini, türbeye bireysel ve toplu niyazlar yapılması da dikkat çeken diğer husustur. Bütün bunlar göz önüne alındığında Türklerin Orta Asya'da atalara ve Gök Tanrıya kurban sunma uygulamaları ile Tekke Mahallesi Bektaşilerinin türbe ziyaretlerindeki uygulamaları arasında büyük benzerlikler bulunduğu söylenebilir. Nitekim araştırma sahası içerisinde yapılan gözlem ve görüşmelerin sonucunda, kutsal ile temasta bulunur iken kurban sunumunun Tekke Mahallesi'ndeki Bektaşilerde Sünni topluluğa göre daha yaygın ve ön planda olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca uygulamalar esnasında Allah Muhammed-Ali kelimeleri çokça zikredilmektedir. Buna göre, türbelere yapılan ziyaretler ve burada gerçekleştirilen inanç ve pratiklerin varlığı, Tekke Mahallesi'nde bir kutsal kişi kültünü işaret

etmektedir. Bu bağlamda Abdal Musa Türbesi, Budala Sultan Türbesi ve Mestan Dede türbeleri, kutsal kişi kültünün en önemli göstergeleridir denilebilir.

Alevi-Bektaşi inanç sisteminde, Anadolu coğrafyasının çeşitli bölgelerinde bulunan Alevi köylerinde binlerce yıldan bu yana kışın gidişi baharın gelişi ile büyük coşkular içerisinde bereket törenleri ve bereket ayinleri yapılmaktadır. Bu bereket töreni için hazırlıklarını yürütmek üzere köy ahalisinde kadınlı erkekli hizmetliler ekibi seçilir. Köyün yaşlıları tarafından atanan hizmetliler ekibine "Abdal Musa'nın askerleri" denir. Abdal Musa'ya asker olmak köy sakinleri için bir gurur kaynağı olur. Her kışın sonunda, yeni baharda toprak ananın onlara zarif ve cömert davranması için Abdal Musa'yı vekil ederler, onu aracı tutarlar. Her kışın sonunda tüm Alevi köylerinde düzenlenen bereket törenlerine "Abdal Musa Lokması" ya da "Abdal Musa Aşı" adı verilir. Abdal Musa adına düzenlenen bolluk ve bereket kutlamalarından sonra yapılan ayine de "Abdal Musa Ayin-i Cemi" denmektedir.

Tekke Mahallesi'nde tüm bu maneviyata uyularak nevruzda meydan sofraları kurulmaktadır. Kurbanlar kesilerek Abdal Musa Lokması dağıtılır.

Tekke Mahallesi Bektaşileri arasında kurban tığlamak çok yaygın olan bir ibadet usulüdür. Kurban içeri ve dışarı olmak üzere ikiye ayrılır.

1. İçeri Kurbanları:

a) Toprak (Dar-Kabir) Kurbanı: Ölen bir kişinin arkasından genellikle üçüncü ve kırkıncı günü arası dardan indirme Ayini'nde kesilen (tığlanan) kurbandır. Kesilen kurban etleri dergâhta topluca yenmektedir.

b) Yol (Musâhip) Kurbanı: Ahiret kardeşliği olarak bilinen Musâhiplik bağının tesis edildiği Cem'de Musâhip olacak olan iki aile tarafından kesilir ve toplu halde Cem'e katılanlar tarafından da eti yenir.

2. Dışarı Kurbanları;

a) Adak Kurbanı: Kutsal görülen bir yere gidildiğinde dileğin gerçekleşmesi için kesilen kurbandır.

b) Hızır orucu Kurbanı: Her yıl yapılan ve şubat ayının 13, 14,15' inde tutulan Hızır Orucu kurbanı.

c) Nevruz Kurbanı: Hz. Ali`nin doğum günü olan Nevruzda kesilen kurban.

d) Hıdırellez Kurbanı: 6 Mayıs'ta Hıdırellez Bayramında kesilen kurban.

e) Kurban Bayramı Kurbanı: Kurban Bayramı'nda kesilen kurbandır. Özellikle bütün köylüler bu kurbanı kesmektedir.

Tekke Mahallesi'nde Aleviler bağlı oldukları ocak ile birlikte kurbanlarını kesip, yemekler hazırlarlar. Araştırma sahasında bu gruplardan biri olan Zeybekler ocağından görüştüğümüz kişi bu durumu, "hepimiz bir araya geldiğimizde çok kalabalık olduğumuzdan gruplara ayrılmış durumdayız" diyerek ifade etmiştir. Eskiden bu gruplar arasında birbirlerine gidip gelme durumu vardı. Buna "mehman" denir. Bu durum artık ortadan kalkmıştır. Mehmanlık, gel bizim hizmete katkıda bulun zamanı gelince biz de sizin hizmete yardımcı oluruz" demektir şeklinde ifade etmiştir.

Meydan sofrası yemeklerinde Elmalı ilçesine özgü olan kızıl sulu et, kavurma, pilav mutlaka yapılmaktadır (Fotoğraf 3.39, 3.40).

Fotoğraf 3.39 Tekke Mahallesi'nde Nevruz'da Hazırlanan Geleneksel Kızıl Sulu Et Yemeği

Yemek hazırlığından sonra köylüler ve nevruz için Tekke Mahallesi'ne gelen ziyaretçiler Abdal Musa Türbesi'ni ziyaret ederek dualarda bulunmaktadır. Toplu bir şekilde edinilen dualardan sonra türbe çevresindeki ağaçlara bezler bağlanarak (çalama geleneği) dilekler dilenir ve en son kurulan meydan sofralarında kadınlı erkekli yemekler yenir (Fotoğraf 3.41, 3.42).

Fotoğraf 3.40 Tekke Mahallesi'nde Nevruz Meydan Yemeği Hazırlıklarından Görünümler

Fotoğraf 3.41 Nevruzda Abdal Musa Türbe Ziyareti ve Çalama Geleneğinden Görünümler

Fotoğraf 3.42 Nevruzda (Tekke Mahallesi) Kurulan Meydan Sofrasından Görünümler

Meydan sofrasına giderken de ilk önce eşiğe niyaz edilir. Türbe girişinde eşiğe basmak günah sayılmaktadır. Alevilere göre eşik, Hz. Ali'nin sembolüdür. On iki imamdan birisi eşikte öldürülmüştür.

Alevilik-Bektaşilikte eşik kutsaldır; kişiyi Hakk'a ulaştıran kapıdır asla eşiğe basılmaz, eşik öpülür, kutsanır (Korkmaz, 2005: 228).

Sağ eşik İmam Hasan'ı, sol eşik İmam Hüseyin'i, üst tarafı Hz. Ali'yi ve alt eşik Fatıma anamızı temsil eder. Bu nedenle içeri girerken müsaade istenir. "Ya Allah, ya Muhammed, ya Ali, ya Hünkâr Hacı Bektaşi Veli" denir. Bu yüzden kapı eşiğinden geçerken özenle hareket edilmektedir.

Tekke Mahallesi'nde türbe yakınındaki ağaçlar kutsaldır, bunlara bezler bağlanarak ondan dilekte bulunulur. Budala Sultan Türbesi'nin de çevresinde bulunan ardıç ağaçlarına bezler bağlanmaktadır. Ögel'e göre ağaçlara asılan bezlerin renkleri, göğün ve dünyanın yönleri ile kutsal sayılan şeylerin birer sembolü idiler. Aynı zamanda bu bezler birer habercidir. Örneğin Türklerde çadır veya ev üzerine asılan siyah veya beyaz bayrak, bir yas alâmeti ve habercisi olarak görülürdü (Ögel, 1971: 167). Nitekim Anadolu'da hemen her türbenin yanında kesilmesi yasak olan kutsal bir ağaç vardır. Ağaç ve bitkilere gösterilen saygı aynı zamanda atalara gösterilen saygıdır. Bu bitkileri törenlerde kullanarak aslında atalarından yardım istemektedirler. Ağaçlara bez bağlamak, mezarlara belli bitkiler bırakmak gibi adetler, bu çağrının ifadesidir. Ata ruhlarının bu şekilde doğada belli nesnelerde var olduğu düşüncesi, insanların tüm doğayı canlı olarak algılamasına ve Animizm inancına yol açmıştır. Ağaçlara, taşlara, su kaynaklarının etrafına bez bağlamak Şamanizm'de önemli bir ritüeldir. Gökteki tanrılara beyaz, yer su ruhlarına kırmızı, yeraltı tanrılarına ve ruhlarına ise siyah bez parçaları kullanılıyordu. Bu yolla tanrılara dilek ve isteklerini ilettiklerine inanıyorlardı (Erdoğan, 2007: 12-15).

Kutsal sayılan bir yere, değere bir şey sunmak, eşya adamak, kutsal ağaçlara bez bağlama aslında bir tür kansız kurbandır, denilebilir. Tekke Mahallesi'nde Nevruzda dilek ağaçları için tülbentler, bezler satılmakta bunun yanında Hz. Ali'yi simgeleyen hediyelik eşyaların satışı için pazar kurulmaktadır **(**Fotoğraf 3.43).

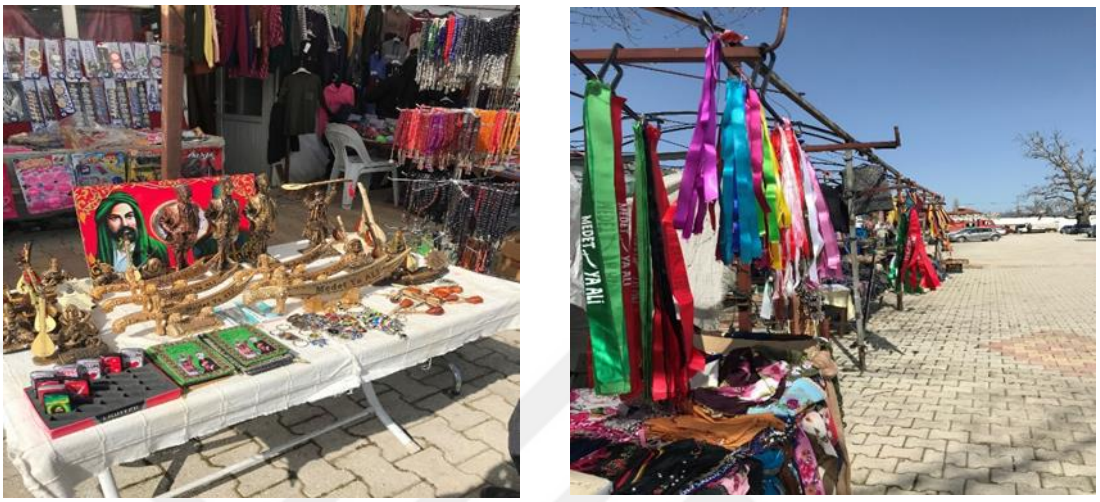

Fotoğraf 3.43 Tekke Mahallesi'nde Nevruz İçin Kurulan Yerel Pazar Tezgâhlarından Görünümler

Nevruz bayramı akşamı ise Nevruz Cemi düzenlenmektedir. Cemde bir kap süt iyice kaynatılarak bir tepsinin üstünde meydana getirilir. İçerisine iki parça saman çöpü atılarak üstü kapatılır. Bu çöpler birleşirler, bu durum cemde bulunanların gönül birliğini simgelemektedir. Sonra süt ile diğer lokmalar dualanarak cemdekilere ikram edilir. Dedeler dua ve zakirler, nevruziyeler okurlar, talipler semah dönerler. Bu şekilde baharın gelişi kutlanmaktadır.

3.1.4.2. Hıdırellez

Hıdırellez Türk dünyasında kutlanan mevsimlik bayramlardan biridir. Hıdırellez günü, Hızır ve İlyas'ın yeryüzünde buluştukları gün olduğu sayılarak kutlanmaktadır. Hıdırellez günü, Miladi takvime göre 6 Mayıs, eskiden kullanılan Rumi takvimine göre 23 Nisan günü olmaktadır. Bugün Hristiyanlarca da baharın ve doğanın uyanmasının ilk günü olarak kabul edilir; bugünü Ortodokslar Aya Yorgi, Katolikler St. Georges Günü olarak kutlamaktadır.

Anadolu'da Hıdırellez, Hızır-İlyas, Ederlezi, Kakava, Hatamal, Eğrilce, Eğrice adlarıyla da bilinmektedir. Ahmet Yaşar Ocak'a göre, Hızır ve İlyas hakkında hayli zengin bir İslami literatür olduğu halde Hıdırellez'e ilişkin veriler yok denecek kadar azdır. Bu da Hıdırellez kutlamalarının kökeninin İslamiyet öncesi dönem ve kültürlerde aranması sonucunu doğurmuştur. Hıdırellez kutlamaları Anadolu Selçukluları döneminde

gelenekselleşmeye başlamış, Osmanlı döneminde de yaygın bir biçimde kutlanmıştır (Ocak, 1999: 122).

Günümüzde Türk kültüründe yazın müjdecisi olarak kabul edilen Hıdırellez, ölümsüzlük suyu içtiğine inanılan Hz. Hızır ile Hz. İlyas'ın yeryüzünde buluştuğu gün olarak kabul edilir. Hızır ve İlyas kelimelerinin birleşiminden oluşan Hıdırellez, Hızır ile Kuran'da (Enam Suresi 85 ve Saffat Suresi 123, 1304) konu edilen Hz. İlyas'ın yılın belli bir zaman diliminde, düzenli olarak su (ırmak/deniz) kenarında, yeşillik alanda veya gül bahçesinde buluşmasını ve tabiatın canlanmasını ifade eden bir kavramdır. Nevruz ile birlikte "Bahar Bayramları" arasında da bilinen Hıdırellez, "Nevruz"un bir sonraki aşaması olarak Türklerin "YerSu/Sub" ile ilgili inanışlarının, İslam inanç, örf ve adetleriyle birleştirilerek yaz mevsiminin başlangıcını kutlama amacıyla gerçekleştirdikleri bir uygulamadır (Aktürk, 2014:20; Döğüş, 2015:84).

"Hızır karalarda, İlyas ise denizlerde zor durumda kalan insanlara yardıma koşar" inancı, bu bayramı kutlayan bütün toplulukların ortak kültür değeri olmuştur. Türkler kara toplumudur. Bu bakımdan Orta Asya'dan Balkanlara kadar ermiş bir kişilik olarak manevî hayatımıza yerleşmiş olan Hızır'ı, bizim dünyamızda öne çıkarmaktadır.

Zamanla İlyas'ın şahsiyeti tamamen silinerek Hızır motifi daha çok vurgulanmıştır. Bundan dolayı Hıdırellez Bayramı'nda icra edilen bütün merasimler Hızır ile ilgilidir. Bunun temel sebebi, İslam öncesi devirlerde üç büyük kültürün (Orta Asya, Ortadoğu ve Anadolu) hâkim olduğu alanlarda bu yaz bayramı vesilesiyle kültleri kutlanan insanüstü varlıkların daha ziyade Hızır'ın şahsiyetine uygun düşmesi ve onunla bütünleşmesidir (Ocak,1998: 313).

Halk arasında, "Hızır"ın nasıl bir fiziki görünüme sahip olduğu konusunda farklı tasvirler olduğu anlaşılmaktadır. Bu farklılığın, Orta Asya ile Ön Asya'da yaşayan Türk toplulukları arasında da olduğu görülmektedir. Kaynaklarda verilen bilgilerden varılan sonuca göre; Orta Asya'da Hızır Dede Korkut benzeri, boz bir ata binmiş, aksakallı, koca kişi olarak algılanmaktadır. Tasavvuf kaynaklarına göre Hızır, yediden yetmişe her yaştan insan olarak görünebileceği gibi kuş, örneğin turna ya da tavşan kılığına da girebilmektedir (Beydilli 2005: 239). O, Türk Dünyasındaki yaygın inanca göre, "Boz Atlı Hızır"dır ve ulaşacağı yere atı ile hemen varabilmektedir. Boz Atlı Hızır diğer taraftan bizim medeniyetimizde "Noel Baba"nın karşılığıdır. Zaten iki mitolojik kahramanın da kendilerini göstermeleri yılbaşı münasebeti iledir. Nitekim döngüsel takvime göre Türklerin yılbaşı Nevruz ve Hıdırellez'dir ve o günün kahramanı; yeryüzüne bolluk ve bereket getirdiğine, evleri ziyaret ederek sağlık ve mutluluk dağıttığına inanılan "Boz Atlı Hızır"dır (Oğuz, 2015).

Elmalı ilçesinde, yöre köylerinde kaynak kişilerle yapılan görüşmelerde, Hızır daha çok ermiş bir yaşlı, beklenmedik anda ortaya çıkan ve aynı şekilde kaybolan biri olarak yorumlanmaktadır. Hıdırellez günü rastlanacak her yaştan insanın "Hızır" olabileceği vurgulanmıştır. Bu nedenle o gün herkes karşılaştığı insanlarla ilişkilerinde iyiliksever olmaya özen göstermektedir.

Bahar veya yazın gelişiyle ilgili Mezopotamya, Anadolu, İran, Yunanistan ve Doğu Akdeniz çevresinde bazı tanrılar adına kutlamaların yapıldığı bilinmektedir. Sümer'de İnana ve Dumuzi, Babil'de İshtar ve Tammuz, Yunan'da Aphrodit ve Adonis, Mısır'da İssis ve Osiris, Hitit'te Hannahannas ve Telipinu buluşmaları bunlara örnek olarak verilebilir (Kutlu, 2012: 92).

İslamiyet öncesinde de kutlanan Hıdırellez, İslamiyet'in kabulünden sonra İslami özellikler kazanmıştır. Hıdırellez'de eğlence, şenlik, büyü niteliğindeki işlemler, bolluk-bereket inanışları bir aradadır. Yani Hıdırellez geleneği, bahar bayramı niteliğinde kutlanan Orta Asya Kültürü (Şamanizm), Eski Anadolu Kültürü (bolluk-bereket törenleri, ölümsüzlük), İslâm Kültürü (Hızır İlyas motifi) ve Ortak Balkan Kültürü ile beslenmiş zengin kültür değerlerinin oluştuğu bir şenlik tören ve bayram bütünüdür (Gök, 2000: 5).

Mevsim bayramları, Orta Kuşak'ta yaşayan toplulukların kadim geleneklerindendir. Özellikle doğa ile iç içe yaşamak zorunda olan toplayıcı, avcı, bir veya daha fazla evcil hayvana bağlı hayat süren ya da tarımla geçinen toplumlarda mevsim bayramları, bu toplulukların özel günlerindendir.

Eski kaynaklarda yılın birinci, beşinci ve dokuzuncu aylarında Türklerin bayramları olduğunu ve yılın beşinci ayındaki bayramın en önemli bayram olduğunu, bu bayrama hakanların da halkın da katıldığı bilinmektedir (İzgi, 1978;30-31).

Orta Asya kökenli ve mevsimsel bir kutlama olan Hıdırellez, İslam sonrasında Hızır-İlyas anlayışı çerçevesinde dinî bir yapıya kavuşarak bir kült haline dönüşmüştür. Bu kült çerçevesinde sağlık-şifa bulma, bereket-bolluk kazandırma, kısmet açma ve şans getirme amacıyla çeşitli etkinlikler yapılmış ve şenlikler düzenlenmiştir. Çünkü halk arasında Hızır'ın zor durumlarda yardıma koşan, iyileri mükâfatlandıran, gezdiği yerleri yeşilliğe büründüren, bereket, şans ve bolluk getiren hatta savaşlara katılabilen bir şahsiyet olarak ön plana çıktığı görülmektedir. "Hızır karalarda, İlyas ise denizlerde zor durumda kalan insanlara yardıma koşar, Hızır gibi imdada yetişmek, Kul sıkışmazsa Hızır yetişmez" şeklinde yaygınlaşan sözler de bunu teyit etmektedir. Hatta 112 Hızır Acil'in kökeninin de buradan geldiği rivayet edilmektedir. Çünkü Hızır ümitlerin tükendiği, yapılabilecek bir şeyin kalmadığı durumlarda veya zamanlarda çağrılan ve çağırıldığı zaman da mutlaka gelen bir kurtarıcı olarak kabul

görmektedir. Ayrıca Hızırın ak sakallı, merhametli, cana yakın ve hoş sohbetli olarak görülebildiği bununla birlikte gariban, kıyafetleri eskimiş, hasta ve zayıf şekilde de görülebildiği ve insanları denediğine de inanılmaktadır. "Her geceyi Kadir, her gördüğünü Hızır bil" sözünün kaynağının da bu düşünceden doğduğu ileri sürülmektedir (Döğüş, 2015:84-89).

Türkler, yaz mevsiminin başlangıcını ifade eden ve 6 Mayıs'ta yapılan Hıdırellez kutlamaları içerisine sporu da dahil etmiş özellikle yeşil, yeşillik anlayışı çerçevesinde yağlı güreşler düzenlenmiştir. Çünkü Hızır, "yeşil, yeşillik, yeşilliği bol olan yer/alan" anlamında "ahdar/hadr" kelimesi ile ilişkilendirilmektedir. Hatta Hızır ile yeşillik arasındaki ilişkinin, Hızır'ın içtiği cennet suları sebebiyle bastığı/oturduğu her yerin yeşile dönüşmesinden, her zaman yeşil giymesinden ve dokunduğu kimsenin elinin yeşil olmasından kaynaklandığı rivayet edilmektedir. Bu husus, "Hıdır otsuz kuru bir yere otururdu da ansızın o otsuz yer yeşillenerek peşi sıra dalgalanırdı" hadisinde de açıkça zikredilmektedir. Dolayısıyla Hıdırellez bazı yörelerde halk arasında "Yeşil Gün" veya "Yeşillik Bayramı" adıyla da bilinmektedir (Aydın, 1986:54,67; Çobanoğlu, 2000:54; Arslan, 2012:207; Döğüş, 2015:79).

Türklerde Hıdırellez; yeşil/yeşillik anlayışı ekseninde, kırsal, yeşillik alanlarda veya Hıdırlık" adı verilen alanlarda, yatırlarda ve türbelerde kutlanmıştır. Bu kutlamalar içerisinde ateş üzerinden atlama ve güreş başta olmak üzere çeşitli eğlenceler, şenlikler düzenlenmiş ve oyunlar tertip edilmiştir. Bu anlayış çerçevesinde "Yaz/Çayır eğlencesi" olarak da bilinen Hıdırellez'in gerçekleştirilmesi hem "Yer-Sub/Su Kültü" hem de "Atalar Kültü" ile ilişkilendirilmiştir. Çünkü Türklerde her şeye bir ruh atfedilmiş ve "yer-su" da ruha sahip unsurlardan olmuştur (Roux, 1994:114-115).

Hıdırellez etrafında oluşan inançlar, kutlamalarda yapılan uygulamalar ve pratikler yörelere göre değişmektedir. Orhan Acıpayamlı, bunların diğer folklor olaylarıyla kıyaslandığında çok ufak varyantlar olarak değerlendirilebileceğine dikkat çekmiştir. Kuzu eti yemek, Hıdırellez gecesi soğuk suya girmek, ateş üzerinden atlamak, salıncakta sallanmak sağlık dileklerini; yiyecek, içecek kaplarının, ambarların, para keselerinin, cüzdanların ağzının açık bırakılması, mayasız sütün yoğurt olmasının beklenmesi bolluk ve bereket dileklerini; ev, araba, çocuk, tarla, bağ bahçe gibi dileklerin gül ağacının dibine çizilmesi, olması istenilen şeylerin bir kâğıda yazılması daha sonra bu kâğıtların akarsu, göl ya da denize bırakılması mal mülk dileklerini ifade eden genel Hıdırellez uygulamalarıdır. Kilit açma ve martufal geleneği (mani) gibi kısmet ve talih açma ile ilgili uygulamalar da Hıdırellez günü gerçekleştirilmektedir (Ocak, 1999).

Hıdırellezin Elmalı ilçesinde dini öneminin yanında ekonomik anlamı da vardır. Hıdırellez bayramı Elmalı ilçesinde hayvancılıkla uğraşan yörüklerin aynı zamanda yaylaya çıkış tarihidir. Yörede hıdırellez bayramı kutlanmadan yaylaya çıkmak uğursuzluk sayılmakta bu nedenle hıdırellez bayramında kurbanlar kesildikten sonra yaylaya çıkılmaktadır.

Hıdırellez'de kutlama mekânı ritüel gereği önemlidir. Anadolu'nun pek çok yerinde Hıdırellez kutlanan mekânlar Hıdırlık ya da Hıdırlık Tepeleri olarak adlandırılır. Bu mekânlar şehir, köy ve kasabaların yakınındaki ağaçlık ve yeşillik yerlerdir; dere, göl vb. su kaynaklarının bulunması da kutlama mekânı olarak seçilmelerinde tercih nedenidir (Özarslan, 2000: 205). Anadolu'nun pek çok yerinde Hıdırellez kutlamalarının yapıldığı mekânların yakınında türbe ya da yatır olduğu da dikkati çekmektedir. Mekânın yeşillik alanlar olarak tercih edilmesi, Hz. Hızır'ın Hz. İlyas ile kırlarda, yeşil alanlarda, gül fidanının, su kenarlarının yanında buluşacağı inancına dayanır. Kıra çıkma, onların buluşma anını görme ümidini ve Hz. Hızır'ın gezdiği her yeri yeşerttiği gibi bereketinden yararlanma dileğini yansıtmaktadır (Barlas, 1990: 27).

Kutlama mekânının inançlarla ilişkili bu tercih nedenin yanında Hıdırellez'de kurban kesilmesi, hep birlikte bu kurban etinin ve getirilen yiyeceklerin yenilmesi, toplu olarak gerçekleştirilen bir ritüel olması gereği çok sayıda insanı aynı anda barındırabilmesi ve Hıdırellez'in pek çok yörede bir piknik havası içerisinde kutlanması da mekânın açık ve yeşil bir alan olarak seçilmesini gerektirir (Çelik, 1990: 72). Hıdırellez'de mekânın kutlama için önemi, mekâna atfedilen kutsallıkla da ilişkilendirilebilir. Mekânın kutsallığına dair inanışlar ve söylenceler kutlama mekânını daha da önemli kılar. Kutlamaların yapıldığı yerler ya Hz. Hızır ve Hz. İlyas'ın buluştuklarına, oradan geçtiklerine inanılan yerlerdir ya da kutlama mekânların yakınındaki türbeler dileklerin yerine geldiği türbelerdir. Hıdırellez kutlamalarının yapıldığı yerler zaman içerisinde dönüşseler de halk "hızır uğrağı" olduğuna inandığı bu mekânlarda Hıdırellez kutlamaları yapmaya devam edebilmektedir.

Hıdırlık tepeleri ya da hıdırlıklar, inanç, kutlama sırasında yapılan uygulamalar ve sosyal bütünleşme açısından sembolik anlamlara da sahiptir. Hıdırlık adı verilen alanlar geleneğin sürdürüldüğü, paylaşma duygusunun yaşandığı, beraberliğin ve grup kimliğinin hissedildiği, bir gruba ya da bir kültüre ait olma bilincini sağlayan mekânlardır. Hıdırellez özelinde kutlama mekânı aynı zamanda doğa kültür ilişkisinin sürdürüldüğü bir alandır. Dolayısıyla hıdırlıklar, Hıdırellez kutlamalarının sürdürülmesi için hayati öneme sahip kültürel mekânlardan biridir. "Kültürel mekân" kavramı ve geleneklerin kültürel mekânlarla yakın ilişkisi 2003 yılında imzalanan Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ile yoğun bir biçimde tartışılmıştır. "Kültürel mekân" kavramı sözleşmenin ikinci

maddesinde karşımıza şöyle çıkar: “Somut olmayan kültürel miras toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar- anlamına gelir” (Oğuz, 2013: 167).

2016 yılı itibarıyla İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsilî Listesi’ne farklı ülkeler adına on üç kültürel mekân kaydettirilmiştir. Sözleşmeye kaydettirilen kültürel mekânların aksine Anadolu’da Hıdırellez kutlamaları için her topluluğun ayrı bir kutlama mekânı vardır. Bu kutlama mekânları belirli ortaklıklar gösterse de bugüne ilişkin özel ve tek bir kutlama mekânından söz edilememektedir. Dolayısıyla Hıdırellez’e ilişkin tek bir kültürel mekândan değil, kültürel mekânlardan bahsedilebilir. “Kültürel mekân nedir” sorusu sözleşme henüz imzalanmadan 2002 yılında Leiden Üniversitesi’nden Wim van Zanten tarafından hazırlanan Somut Olmayan Kültürel Mirasa ilişkin bir sözlükte şöyle tanımlanmaktadır: “insanların etkileşime girmek, paylaşmak ya da sosyal uygulamalar ve düşünceleri değiştirmek amacıyla toplandıkları fiziksel ya da sembolik bir mekândır (Zanten, 2002: 4). Tanımdan da anlaşılacağı üzere kültürel mekân “etkileşime girmek”, “paylaşmak” “sosyal uygulamalar gerçekleştirmek” için kullanılır ve fiziksel bir mekân olabileceği gibi sembolik bir mekân da olabilmektedir. Bu tanım ışığında Hıdırellez kutlama mekânları, bu kutlamaya dâhil olanların etkileşime girdiği, birlikte sosyal uygulamalar gerçekleştirdikleri, paylaşımda bulundukları fiziksel bir kültürel mekândır.

Bir kültürün doğduğu yere o kültürün ocağı alan, yani kültür ocağı denir. Kültürün çeşitli özellikleri, bu ocak alanlarından çıkıp yayılmış ve başkaları tarafından da benimsenmiştir (Tümertekin ve Özgüç, 2004: 81). Hıdrellez kültürünün menşei yani kültür ocağı ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte Hızır ve Hıdırellez’in kökeni yani kültür ocağı hakkında çeşitli fikirler ortaya atılmıştır. Bunlardan bazıları Hıdırellez’in Mezopotamya ile Anadolu kültürlerine ait olduğu; bazıları ise İslamiyet öncesi Orta Asya Türk kültür ve inançlarına ait olduğu yolundadır.

Kültürel öğelerin kültür ocağından diğer bölgelere yayılması kültürel yayılma terimiyle ifade edilir. Hıdırellez’in kültürel yayılmasının söz konusu bölgelerden gerçekleştiği düşünülebilir. Kültürün karakteristiği ve fonksiyonları üzerinde odaklanan coğrafi bir ünite olarak tanımlanan kültür bölgesi, bir kültürün yayılış gösterdiği alanı ifade etmektedir (Jordan ve diğ., 2012: 4). Hıdırellez’in kültür bölgesinin sınırlarını tam olarak çizmek güçtür. Bununla birlikte Anadolu, Balkanlar, Kırım, Irak ve Suriye’yi içeren geniş bir alanın Hıdırellez kültür bölgesi içerisinde yer aldığı görülür.

Bugün Türkiye'de yaşayan Müslüman Türkler, Orta Asya'da yaşayan Şamanist Türklerin devamıdır. Orada sürdürdükleri yaşam biçimi, inanç özelliklerinin bazılarını Anadolu'ya taşımış ve İslâmiyet sonrasında da yaşatarak günümüze getirmişlerdir. Hıdırellez geleneğindeki motifler ve inanmalar bunun belirgin bir örneğidir (Artun, 1990: 20). Bunun yanı sıra Hıdırellez geleneği bahar bayramı niteliğinde kutlanan Orta Asya kültürü (Şamanizm), eski Anadolu kültürü (bolluk-bereket törenleri, ölümsüzlük), İslâm kültürü (Hızır İlyas Motifi) ve Ortak Balkan Kültürü ile beslenmiş zengin kültür değerlerinin oluştuğu bir şenlik-tören ve bayram bütünüdür (Artun, 2007: 2). Bu durum kültürel coğrafyanın temalarından biri olan kültürel etkileşime de örnek teşkil etmektedir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde bu mevsim bayramı, her yerde kutlanmaz. Kutlanılan yerler arasındaki Van ve Kars'ta Hızır Nebi, Tunceli'de Hızır bayramı adı ile şubat ayı içinde, Harput'ta ise Hıdırellez olarak 6 Mayıs'ta kutlanır. Irak'ta bu bayramın çoğu yerde bilinmediği ama Kuzey Irak'ın Telafer, Hanekin ve Erbil kentlerinde yakın yıllara kadar 18 Şubat'ta canlı bir şekilde kutlandığı görülmektedir. İran'da ise Hıdırellez'in kutlanma tarihi 18 Şubat'tır. Bu durum, Irak ve İran'a yaz sıcaklarının erken gelmesi, yani enlem derecesi ile ilgili görünmektedir (Bayatlı 2012: 489).

Batı Anadolu'da Hıdırellez'in tarihi, 6 Mayıs günüdür. Araştırma sahasında da bu şekilde bilinmesine karşın Hıdırellez adına yapılacak şenliklerin tarihi, mahalleden mahalleye değişmektedir. Bâzı yerlerde "Hıdırellez Pilavı" ya da "Hıdırellez Yemeği" adı altında hayır yemeği verilmektedir. Bu yemeğe başka yerlere göçen eski köy sakinleri de çağrılmakta, böylece ata yurdunu ziyaret etmek için bir sebep oluşturulmaktadır. Köyden çeşitli nedenlerle göçen bu insanlar, çalıştıkları için ancak resmî tatil günleri Hıdırellez etkinliklerine katılabilmektedir. Bu nedenle Hıdırellez'in kutlanması, hafta sonları veya uygun tatil günlerine denk getirilmeye çalışılmaktadır.

Saha çalışmasında Dereköy'deki Hıdırellez kutlamalarının, mayıs ayının sonlarına doğru yapıldığı görülmüştür. Köy muhtarının beyanına göre bunun sebebi, çevresine göre yüksek bir plato üzerinde kutlanmak istenmesi ve havaların biraz daha ısınmasını beklemektir (Fotoğraf 3.44). Kutlamaların köye yakın tepelerde yapılması dağ kültü ve eren mezarları ile ilgilidir.

Fotoğraf 3.44 Dereköy Geleneksel Hıdırellez Şenliği Levhası ve Şenliğe Katılan Çevre Mahallelerin Muhtarları

Elmalı ilçesinde Hıdırellez, Anadolu'nun pek çok yöresinde olduğu gibi bir arada yenilip içildiği, eğlenildiği, erenlerin ziyaret edildiği, ateşin üzerinden atlandığı, dileklerin dilendiği bir gündür. Hıdırellez için yapılan hazırlıklarda, bu kutlamaların esas pratiği olan "toplu yemek" için günler öncesinden hazırlıklara başlandığı araştırma sahasında da görülmüştür. Yapılan görüşmeler sonucunda edinilen bilgilere göre; köy sakinleri, kararlaştırdıkları miktarda parasal destek vererek yemek masrafını kendi aralarında paylaşmaktadır. Köyün varlıklı kişi veya aileleri, yemek için gerekli malzemeyi daha fazla bağışlayabilmektedir. Ayrıca yıl içinde köyden birisinin adağı varsa bunu Hıdırellez'e saklamakta ve o gün geldiğinde adağını Hıdırellez'deki toplu yemeğe bağışlayabilmektedir. Adağı olanların dileği yerine gelmişse Hıdırellez'e mutlaka koç vermektedir.

Yemekteki insan sayısı ne kadar fazla olursa o yıl ürünlerde bereketin o oranda fazla olacağına inanılmaktadır. Bu sebeple komşu köylerden de eş dost çağrılmakta, köy muhtarları ile beraber köy sakinleri davet edilmektedir. Hıdırellez yemeğinin toplu yenmesindeki temel amaç, o yılın her bakımdan bereketli geçmesi içindir (Fotoğraf 3.45). Hıdırellez yemeğinden bereket olduğu kadar şifa da beklenmektedir. Köylülerden hasta veya yaşlı olduğu için toplu yemeğe katılamayanlar olursa, onların evlerine yemek gönderilmektedir. Hıdırellez yemeğinin bir diğer önemli işlevi de aralarında dargınlık olan komşu köyler arasındaki bu tür olumsuzlukları gidermektir.

Fotoğraf 3.45 Dereköy Mahallesi Hıdırellez Şenlik Alanı ve Hazırlanan Yemeklerden Genel Görünümler

Yemeklerin dağıtılmasından önce imam tarafından bütün cemaatin katılımı ile "bereket duası" okunduğu gözlemlenmiştir. Ardından kuraklığın olmaması için katılanlar ile "yağmur duası" da edilmiştir.

Hıdırellez geleneği olan evlilik çağına gelen genç kızların Hıdırellez şenliklerinde "saya" adı verilen özel bir kıyafet giyinmeleri Elmalı ilçesinde eskiden Hıdırellez şenliklerinde görülse de günümüzde neredeyse kalmamıştır. "Saya" giyen genç kız, artık evlilik için hazırdır ve ona talip olunabilir mesajı verilirmiş, şenlikte salıncak kurularak saya giyenlerle giymeyenler birlikte binmezmiş. Eskiden karşılıklı duracak şekilde kurulan salıncaklarda genç kızlar ve delikanlılar sallanır birbirlerine maniler söylerlermiş. Araştırma sahasında Dereköylülerin düzenlediği şenlikte bu gelenekten kalma salıncak kurulduğu gözlemlenmiştir. Ancak saya giyinenlere rastlanmamıştır (Fotoğraf 3.46).

Fotoğraf 3.46 Dereköy Hıdırellez Şenliğindeki Geleneksel Salıncaktan Bir Görünüm

Elmalı ilçe merkezinden 10 km. uzaklıkta olan Mursal Mahallesi'nde Karapınar Mevki adı verilen yerde ise tüm Elmalı ilçesi halkı için gelenekselleşmiş Hıdırellez şenliği düzenlenmektedir. Şenlik Elmalı Belediyesi tarafından düzenlenmektedir. Elmalı ilçe merkezinden sabah 08.00-14.00 saatleri arasında Karapınar'a ücretsiz halk otobüsü seferleri yapılmaktadır. Mekânın açık bir alan olarak tercih edilmesi, ritüel sırasında gerçekleştirilen uygulamaların ve ritüele ilişkin inançların da açık alanla ilişkili olmasından kaynaklanmaktadır (Fotoğraf 3.47). "Dilekler kâğıda yazıldığı gibi su kenarına çizgilerle çizilebilir ya da taş çöp bez yardımıyla küçük maketler de yapılabilir. Bunlar eğer evde yapılıyorsa ya bahçeye ya da balkona yapılır. Çünkü Hızır gökyüzünde dolaşmakta olduğundan açık yerlerde olmazsa onları göremez" inancı hakimdir.

Elmalı Hıdırellez Şenlikleri ilk kutlandığı yıldan bugüne kadar etkinlik anlamında pek çok değişikliğe uğramıştır. Ancak şenliğin temel etkinlikleri şöyledir: ateşten atlama, gül ağacına dilek bağlama, dilek kuyusuna para atma, yumurta boyama ve tokuşturma, kilit ile kısmet açma, salıncakta sallanma, tuz ekmek hakkı/ bereket çuvalı/mani atışması, Dede Korkut Hikâyeleri, hedik ve şerbet ikramı, köy halkından para toplanılıp kurban kesilmesi ve toplu yemek ziyafetleri, türbe ziyaretleri, çuval yarışması, yumurta taşıma yarışması, sandalye kapmaca gibi oyunlar ile konser düzenlenmektedir. Bu etkinliklerin bir kısmı geleneksel Hıdırellez şenlikleri içerisinde olan "Elmalı Karapınar Hıdırellez Şenliği" uygulamalarıdır.

Fotoğraf 3.47 Elmalı Karapınar Hıdırellez Şenlik Alanından Genel Görünümler

Bunun dışında Elmalı ilçesindeki birçok mahallede de 5-6 Mayıs günlerinde Hıdırellez'e özgü ritüeller yapılmaktadır. Ağaçlara sarılmak, ağaç üzerine veya dibine şans getirsin diye birtakım nesneler bırakmak, yeşilde yuvarlanmak, kül elemek, mayasız yoğurt ve hamur tutturmak bu ritüellerden bâzılarıdır. Hıdırellez insanların yılda bir kez de olsa bir şeyler üretmek ve paylaşmak, birlikte eğlenmek, sosyalleşmek, doğayla iletişim kurmak, kimi zaman da kısmet bulmak için bir araya geldikleri önemli günlerden biridir, bayram olarak kutlanır. Bu kutlamalarda yemek, çeşitli eğlenceler, oyunlar, beklentiler yer almaktadır.

Köylerde, Hz. Hızır ve Hz. İlyas'ın buluşma anının "gün doğmadan" önce olacağına yönelik inanış halk arasında oldukça yaygındır. Sabah namazı ile öğleden önceki arada buluşacaklarına dair inanışlar da bulunmaktadır. Hızır'ın Hıdırellez günü insanlara şans getireceğine inanılmaktadır. Hızır kendisine yardım edenleri ödüllendirir, yardım etmeyenleri cezalandırır. Ölümsüz olan kişi inancı, mitolojilerden efsanelere kadar yaygın bir anlatıdır. Ölümsüz kişinin insanlara yardım edeceğine inanılır.

Hızır'ın bir yere para koyduğuna, o paranın bulunmasıyla bereketin eksilmeyeceğine inanılmaktadır. Hıdırellez günü Hızır'ın insan kılığına girip ziyaret edeceğine inanıldığı için o gün hiçbir kötülük düşünülmez. Hıdırellez günü içki içmek, zina etmek gibi günahlardan özellikle kaçınılır. Bugün daha çok dua edilmekte ve çeşitli dileklerde bulunulmaktadır.

Elmalı ilçe merkezinde, 5 Mayıs gecesine doğru merkezdeki türbelerden biri (Sinan-i Ümmi Türbesi, Vahab-i Ümmi Türbesi, Haydar Baba Türbesi, Tabak Baba Türbesi, Çoban Dede Türbesi, İshak Dede Türbesi) çeşitli dileklerde bulunmak için ziyaret edilmektedir. Bunlardan en çok ziyaret edileni Sinan-i Ümmi ve Vahab-i Ümmi Türbeleridir. Sabahına dağlara çıkılıp dönüşte karınca yuvalarının kenarından toprak alınır, bu toprak evlerde ya da iş yerlerinde çekmecelerde bereket getireceği inancıyla yıl boyu saklanır. Karınca yuvasından alınan toprak parçasıyla yapılan bu uygulamada bolluk ve bereket beklentisi görülmektedir. Başka şekillerde de yine aynı amaç ile yapılmakta olduğu görülür; karınca yuvasından alınan

toprak bir torbaya konur, torba da gül ağacına bağlanır. Ertesi sabah gün doğmadan önce toprak alınır ve bir kese içine konur. Uygulamayı yapan kişinin parası bol, kesesi bereketli olsun temennisi vardır.

Akşam ev isteyenler yollara taştan ev yapmakta, çocuk isteyen kadınlar bebek resmi çizmektedirler. Toprağın üzerine resmedilir ya da yerden taş toplanılarak, taşın üzerine niyet resmedilmektedir. Yine benzer şekilde gül ağacının altında, olması istenen dileğin bir resmi çizilir ve dileğin gerçekleşmesi için dua edilmektedir. Gül ağacının dibine kâğıda yazılı dileklerin gömülmesi de yaygın bir hıdırellez ritüelidir.

Bâzı köylerde Hıdırellez Bayramına bir gün önceden, bazı köylerde bayrama üç dört gün önceden hazırlıklar yapılır, bu hazırlıklara ailece başlanır. Hıdırellez hazırlıkları içinde yiyecekler önemli bir yer tutmaktadır. Yiyecek çeşitleri bir yerden bir başka yere çeşitlilik arz etmektedir. Kuru yiyeceklerin yanı sıra çeşitli yemekler hazırlanır. Çeşitli pastalar, yağlı ekmek yiyeceklerden bazılarıdır. Koyun, oğlak, kuzu veya tavuk kesilir, kızıl sulu et hazırlanır, kölle veya arabaşı çorbası yapılmaktadır. Topluluk halinde hep birlikte yemekler yenilir buna "Hıdırellez yemeği" denir .

Birçok köyde Hıdırellez günü için yapılması gereken en önemli şey sabah erkenden (sabah ezanından önce) kalkmaktır. Çünkü Anadolu'da bolluk bereketin gerçekleşeceği zamanın sabah güneşinin doğduğu an olduğuna inanılmaktadır. Türk inanç sisteminde güneş koruyucu bir özelliğe sahiptir ve güneş ile ilgili pratiklerin değişik biçimlerde de olsa, günümüzde de devam ettirildiği hala bilinmektedir. Kalafat, araştırma yaptığı yörede güneş ışınlarının yeryüzüne değmeden önce kalkmak inancının yaygın olduğunu ve güneş ışıklarının, Tanrı'nın yeryüzüne inen nuru, ışığı kabul edildiğini tespit etmiştir. Bu inanç, Türkler arasında Hun çağından beri sürmektedir (Kalafat, 2006: 129).

Hıdırellez'de toplanıp hep birlikte dualar edilerek, Kur'ân okunarak Hıdırellez günü yapılan duaların boşa gitmeyeceği inancı Elmalı ilçesinde yaygındır. Bâzı yerlerde Hıdırellez günü mezar ziyaretleri de yapılmaktadır.

Bâzı mahallelerde (Düdenköy, Eymir, Beyler, Pirhasanlar, Karamık, Çaybaşı, Değirmenköy, Kızılca, Hacımusalar, Tavullar, Mursal, Kuzköy) ateş yakılarak gençler bu ateş üzerinden dilek dileyerek atlamaktadır. Bu gelenek zayıflamasına rağmen günümüzde de bâzı yerlerde Hıdırellez gecesi ateş yakılmaktadır. İnsanlar, ateşten atlama ritüelinin yaz mevsimine çıkılmasını kolaylaştırdığını ve insanların günahlarından arınarak hafiflik kazandırdığına inanmaktadırlar. Asıl amaç, kötülüklerden temizlenip arınmaktır. Eski Türklerde ateş kutsal sayılmaktadır. Bu yüzden Türk topluluklarında eskiden beri ateşe tükürmek, ateşi su ile söndürmek, ateşle oynamak hoş karşılanmamaktadır. Ateşe bakıp

kehanet etmek Türklerde bulunan çok eski bir görenektir. Şamanistlerin inançlarına göre ateş her şeyi temizlemekte ve kötü ruhları kovucu bir güç gibi görülmektedir. Anadolu Türkçesi'nde "alazlama" denilen işlem, ateşte temizleme anlamını da barındırmaktadır.

Yine Hıdırellez ritüellerinden bereket olsun diye gül dalına mendil asılmakta, gül ağacının altına şapkalar konulmaktadır. Gül ağacının kökü kazılır konur veya gül dalına dualı hurma çekirdeği, para veya yüzük asılır, güneş doğmadan önce konulan veya asılanlar alınır Kim fakir, kim zengin olacak temennisiyle bu yapılırmış. Bazı yerlerde gül gibi olalım diye, gül dalına kırmızı kurdele bağlanmaktadır. Bunun Elmalı ilçesinde daha çok gençler tarafından yapıldığı genel bir yorum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Elmalı Geleneksel Karapınar Hıdırellez Şenliği'ne tüm Elmalı halkı çoluk çocuk katılmakta, öğlene kadar herkes kırlarda yiyip içerek piknik havasında eğlenmektedir (Fotoğraf 3.48). Alışveriş için çeşitli stantlar da açılmaktadır. Bu bakımdan Hıdrellez mekânı bir panayır alanını andırmaktadır. Bâzı kadınlar pişirdikleri gözleme ve diğer ürünleri satarak az da olsa bir gelir elde edebilmektedirler.

Fotoğraf 3.48 Elmalı Geleneksel Karapınar Hıdırellez Şenliği'nden Görünümler

Mesire yerinde Hıdırellez kutlamalarına giden aileler bir bayram kutlamasının sevinci içinde birbirini ziyaret etmektedirler. Şenlikte orta oyunu, halat çekme, yumurta taşıma

yarışması, 60-40 ve 20 yaş erkekler koşu, bayrak ve çuval yarışları yapılmaktadır. Sonrasında hava kararmadan düzenlenen konser eşliğinde halk pikniklerine devam edip eğlenmektedir.

Düzenlenen yarışmalarda dereceye giren çocuklar idari birimler tarafından bisiklet verilerek ödüllendirmektedirler. Hıdırellez şenliklerinin sonunda ise ilçe protokolü, Karapınar mesire alanına salkım söğüt fidanı dikerek ağaçlandırma yapmaktadır.

3.1.5. Halk Oyunları

Halk oyunları; düğünlerde, bayramlarda ya da yılın belirli günlerde köylülerin genellikle "oyun yapma", "oyun çıkarma" adı altında yarattıkları bir tiyatro olayıdır. Bunlar, "Köy Tiyatrosu", "Köy Orta Oyunu", "Köy Temsilleri" gibi adlarla da bilinmektedir. Önce bir ritüel olan bu oyunlar giderek bilinçsiz bir eğlence aracına dönüşmüştür.

Somut olmayan kültürel mirasın beş unsurundan biri olan köy seyirlik oyunları, kültürün aktarılmasında önemli bir yere sahiptir. Yörelerdeki yaşayış biçiminin, özel günlerin kutlanma şeklinin sonraki nesillere aktarılmasında büyük öneme sahip olan köy seyirlik oyunları kültürel mirasımızın önemli bir unsurudur.

Köy seyirlik oyunları köyden ayrı düşünülmemektedir. Çatı metnin biçimlenişi, mizansenler, espriler, müzikler, danslar, giysiler, aksesuarlar vb. öğeler tümüyle oynandığı köy ve zamanda bir bütündür. Başka bir yerde oynandığı takdirde az ya da çok bir şeyler yitirecektir çünkü bu oyunlar özellikle yöreye özgü seyircisiyle bir bütündür ve bu seyirci aynı zamanda oyuncudur.

Anadolu Seyirlik Oyunları'nın birçok varyantının Orta Asya'da da hala var olması ve bir rota dâhilinde bunların birbirleriyle bağlantılı olduğu, Klasik Mitoloji sözü edilen inançların ve sembollerin antikçağda Orta Asya'nın içlerine kadar uzanamayacağı ortadadır. Orta Asya'dan beri dizilim dâhilinde Balkanlar'a kadar giden bu oyunlar, Türkmen Kültürü'nün var olduğu alanlarda görülmektedir (Sütçüoğlu, 2014).

Bu oyunların müşterek yanları, farklı disiplinler tarafından farklı köklere uzatılmaktadır. Bu konuda ortaya konulmuş üç görüş tanımlanabilir; ilki, bu oyunların Klasik Mitoloji, dolayısıyla Hellen medeniyeti ve etkinliklerinden kaynaklandığıdır. Diğeri, Orta Asya Türk geleneklerinden ve özellikle Şamanist inançlardan oluştuğu, sonuncusu ise Türklerin göçlerle geldiği Anadolu'da eski geleneklerini yeni karşılaştıkları kültürlerle harmanladıklarıdır.

Geleneksel Türk Tiyatrosu türlerinden olan ve köylülerin eski bolluk törenlerini sürdürdüğü Köy Seyirlik Oyunları neredeyse insanlık tarihiyle yaşıttır. Bu oyunlar zamanla

biçim ve öz bakımından değişikliklere uğrasa da bugün de Anadolu'da varlığını sürdürmektedir (And, 2014).

Köy Seyirlik Oyunları'nın yazılı bir oyun metni yoktur. Oyuncuların yeteneği çerçevesinde ve seyircinin katılımıyla oyun doğaçlama oynanır. Belirli günlerde oynanan töresel ya da büyüsel oyunların metin yapısında benzerlikler görülebilmektedir. Yüzyıllardan gelen bu mirası ise köy halkı korur. Ancak yörelere göre oynanış biçimlerinde yörenin özelliklerini içeren küçük değişiklikler görülebilir. Sadece eğlence için oynanan oyunların metin yapıları farklıdır (And, 1973; Karadağ, 1978; İçyar, 2016). Zaman zaman tarım oyunları gibi büyüsel ve töresel niteliğe sahip köy seyirlik oyunlarının coğrafyadan coğrafyaya farklılıklar göstermesinin nedeni coğrafi özelliklerden kaynaklanan koşullara bağlı değişiklikler ve kültürel çeşitliliktir. Oyunlarda ilgili coğrafyanın özelliklerinin, köylünün yaşam biçiminin, gündelik hayatının ve onun kültür dünyasının izi sürülebilir. Bu oyunlar nesilden nesile aktarılarak varlığını korumuştur.

Köy halkının kendi olanaklarıyla sergilediği, göstermeci ve açık biçim olan Köy Seyirlik Oyunları, düğünlerde, bayramlarda ve yılın belirli günlerini (baharın gelişi, hıdrellez vb.) kutlamak amacıyla köy halkının bir araya gelerek "oyun çıkarma" ya da "oyun gösterme" adı altında ortaya koydukları gösterilerdir. Kökenleri ritüellere ve mitlere dayanan Köy Seyirlik Oyunları, toprağa bağlı olarak yaşayan köylülerin daha fazla ürün almak, hayvanlarının sağlıklı olması ve sayılarının çoğalması gibi isteklerinin gerçekleşmesi için oynadıkları oyunlardır. Anadolu'nun her yöresinde bu oyunları nerden öğrendikleri ve niçin oynadıkları köylülere sorulduğunda "Atamızdan böyle gördük…" yanıtını vermektedirler. Köy Seyirlik Oyunları, tarih öncesi bolluk törenleri, ölüp yeniden dirilme, doğanın canlanması, bereketin artırılması vb. motiflerle şekillenmiştir. Bu oyunlar, tarıma dayalı yaşam biçimini deneyimleyen köy halkının gündelik yaşam şartlarıyla da doğrudan bağlantılıdır. Köylülerin tarıma ve hayvancılığa dayalı yaşam biçimi, avcılıkla uğraşması ve bunları tanrısal inançlarıyla bağdaştırması Köy Seyirlik Oyunları'nın ayırt edici özellikleridir. Doğa ile sıkı ilişki içinde olan ilkel insanın, görevsel bir işlev taşıyan ve topluca katılımıyla hayata geçirilen kutlama törenlerinin uzantısı olan bu oyunlar inanç ve tapınma ritüelini de içinde barındırır (And, 1973; Karadağ, 1978; Tekerek, 2007). Bu nedenle ritüelistik özelliklerin oyunların yapısına da yansıdığı görülebilir. Zamanla törensel ve büyüsel yanının azalmasıyla Köy Seyirlik Oyunları daha çok eğlence amaçlı oynanan etkinliklere dönüşmüştür.

3.1.5.1. Arap Oyunu

Elmalı ilçesinde düğün süresinde "Arap Oyunu" denilen ufak bir seyirlik oyun düzenlenerek düğün daha eğlenceli hale getirilmektedir. Her düğünde yapılmamaktadır. Köyün gençleri bir araya gelmişse tercih edilmektedir.

Arap oyunu kına gecelerinde oynanan bir oyundur. Delikanlılar kız kılığına girerek asıl kız kaçırmayı canlandırmaktır. Oyunlardaki kız kaçırma motifinin ritüel kökenleri bugün gelenekle birleşmiştir.

Oyunda Şaman kültürünün Anadolu kültürleriyle kaynaşmasının izleri görülmektedir. Oyunlarda ak-kara karşıtlığının işlenmesi buna bir örnektir. Şaman kültürünün köy seyirlik oyunlarına yansımasının örneklerinden biri Arap figürüdür. Burada arabı oynayan oyuncu, yüzü ve ellerini siyaha boyayarak, sırtındaki hayvan postuyla bir hayvanın kimliğine bürünür, giysilerinin üzerindeki çanlarla gürültü yapar kötülükler yapan ya da bereketi yok ettiğine inanılan bir figürü yansıtmaktadır.

Arap oyununda yer alan Arap figürünün üzerindeki kara post karayı, eskiyi; ak post ise yeniyi simgelemektedir. Arap oyun kişisi, diğer oyun kişileri gibi güldürünün açığa çıkmasına hizmet ederken ayrıca oyun yeri ve seyir yeri arasındaki sınırın korunmasını da sağlar. Bu tip zaman zaman oyundaki karşıtlığın yaratılmasında kovulması gereken oyun kişisi olurken zaman zaman da gelin, kız gibi oyun kişileri aracılığıyla bereketin de simgesi olur. Bu tipi oynayan köylüler genellikle sırtına keçi postu giyer, üzerinde siyah, yırtık kıyafetler vardır. Tüm vücudu ve yüzü siyaha boyanır. Köy seyirlik oyunlarının vazgeçilmez oyun kişilerindendir (And, 1973; Karadağ, 1978). Arabı yaratmak için köyden yetenekli bir kişi seçilir. Sırtına davar postu bağlanır. Sobanın isi ile vücudu siyaha boyanır. Üzerine yırtık, eski kıyafetler giydirilir. Başına köylülerin bilmediği değişik şapka takılır. Sırtında bir heybe ve heybede kül taşır. Daha sonra Arap, düğün meydanına çıkar. Elinde sopasıyla seyircileri dürter, şakalaşır ve kovalar.

Oyunun diğer oyuncuları ise efe, gelin, koca karı, dede (kambur), muhtar imamdır. Oyunu yönetenin isteğine göre kişi sayısı artabilir. Oyun köy konağı önü, düğün evinin önünde gerçekleştirilmektedir.

Efe; yakışıklı, iri cüsseli, beli yöreye özgü kuşak ile sarılı, temiz elbiseli kişidir. Gelin; güzel oyun oynayan, sakalsız bıyıksız, genç bir erkeğin kadın kılığına sokulmasıyla oluşturulur. Dede; genç birine yünden sakal yapılan, sırtına yastık konularak kamburlaştırılan oyunda kaçırılan kızın babasını canlandıran kişidir. Koca karı; genç bir erkeği yine kadın kılığına sokularak oluşturulan karakterdir.

Bir yerin miras turizmi ile kültürünün tanıtımı amaçlanıyorsa, bu tür etkinliklerin tespit edilip sunumunun yapılması önem taşımaktadır. Çünkü turistler her etkinliği o yerin kültürünün bir parçası olarak algılamaktadır. Bu anlamda, turistlerin bir destinasyonda yaşadıkları her şey, davranışsal veya algısal, bilişsel veya duygusal ya da ifade edilmiş veya ima edilmiş olsun deneyim olabilir.

3.1.5.2. Pıngıdık

Elmalı, Kumluca ve Finike'de hâla oynanmakta olan bir Anadolu seyirlik oyun türüdür. Saya Gezmesi, Arap Oyunu, Kış Yarısı, Cemal Oyunu ve Berabona gibi çok sayıda seyirlik oyun versiyonuna kısmi benzerliklerinin ötesinde çok daha derli toplu, sembolik olarak daha fazla içeriğe sahiptir.

Tarihi Tahtacı Türkmenlerinden gelmektedir. Tahtacıların Rum olarak bilinen yerli Hıristiyanlarla bir müddet yaşadıkları, mübadele ile onların ayrılmasından sonra köyün ahalisi oldukları bilinmektedir. Elmalı'da Akçaeniş Mahallesi'ndeki ve Adana'dan Çanakkale'ye kadar uzanan kıyı bölgelerinin dağlık kesimlerinde yer alan Tahtacı Toplulukları geçmişleri ile ortak bir tarihi seyri paylaşmaktadır. Pıngıdık Oyunu'nun Tahtacılar içinde, geldikleri yerlerden mi getirildiği yoksa köyün eski yerleşiklerinden mi öğrendikleri net olmamakla birlikte, yaşlı insanların atalarından öğrendikleri ve aktardıkları bilgiler doğrultusunda kendilerine özgün bir oyun olduğu değerlendirilmektedir.

Oyunun orijinin Nevruz'da olduğunun bilinmesi önemli bir husustur (Sütçüoğlu, 2014) günümüzde kış ortasında oynanmaktadır.

Oyuna katılanlar (seyirci halk göz ardı edilmek koşulu ile) 3 ana grup oluşturmaktadır. İlk grup ergenlik çağına gelmiş (12-16 yaş arası) erkeklerden, 2. grup orta yaş evlilerden (20-40 yaş arası), 3. grup ise ergenlik çağına gelmiş genç kızlardan oluşur. Oyunun hazırlık aşaması ikindiden sonra başlayarak akşam hava karardığında tamamlanmış olur ve kendi içinde süreçleri vardır.

Ergenlik çağına gelmiş erkekler akşama doğru kendiliğinden toplanarak kendi aralarında iş bölümünü yaparlar. Bu kendiliğinden toplanma eylemi, toplumda kanıksanmış ve temeli nesiller öncesine uzanan bir kalıp olması açısından önem arz etmektedir. Her yıl gerçekleştirilen bu oyunda, yaşları gereği sırası gelen ergenleşme aşamasındaki gençler, tarif edilmeksizin sıranın kendilerinde olduğunu bilerek organize olurlar. Hatta iş bölümü aşamasında araya katılmaya çalışan ve yaşları ergenleşmiş olanlar (örneğin 18-20 yaş gibi) şiddetle reddedilerek gruptan uzaklaştırılırlar. Özellikle ritüelin merkezinde yer alan Pıngıdık figürünün hazırlık aşamasında asla bir yetişkin yer alamayacağı gibi, onların bilgi ve

gözlerinden uzak bir nokta tercih edilir. İş bölümü oluşturan grup, oyunun gerçekleştirileceği meydanın hazırlanması, bu meydanda yakılacak ateşler için odunların toplanması ve sevk edilmesi, evlerden erzak toplanmak üzere gereksinim duyulan çuval ve kapların tedariki, Pıngıdığın giydirilmesi için kullanılacak keçi derisinin temini, Pıngıdığın kim olacağı, Pıngıdığı giydirecekler ve bu grupların kimlerden oluşacağına dair kararlar verir (Sütçüoğlu, 2014).

Toplanan odunlarla meydanda ateş yerleri hazırlanır. Merkezde ötekilere göre daha büyük bir yığın oluşturulur. Belli aralıklarla yerleştirilen diğer ateş yerlerinin üzerine ekmek pişirilecek saclar kurulur. Asıl faaliyet Pıngıdığın hazırlanma sürecidir; figür için temin edilen deri, yüz boyama için kömür, ip, sopa ve çanlar alınarak el fenerleri ile (eskiden meşale gibi kullanılan çıralarla yapılırmış) köy halkından hiç kimsenin bilmediği ve gizli olarak tutulan bir mekâna gidilir. Burası genel olarak köy dışında kullanılmayan bir mekân olabildiği gibi bir kuytu da olabilmektedir. İçeriye kimsenin girmemesi için kapıda gözetlemecilerin de bulundurulduğu bu yerde, Pıngıdık olacak kişinin elbiselerinin üzerine koyu renkli keçi veya koyun postu sıkıca sarılarak, aynı posttan tamamlayıcı bir başlık ve sakal yapılıp başa takılır. Korkutucu bir görünüm vermek üzere yüz kömür veya is ile boyanır. Pıngıdığın üstündeki deri kısmının altına omuz hizasından ve sırttan bir sopa yerleştirilerek, omuzlardan dışarı taşan bir görünüm elde edilir. Bu sopanın uçlarına da çan takılır. Bacak arasına ortalama 50 cm. uzunluğunda bir sopa sıkıca tutturulur ve ucuna çan asılır. Pıngıdık bu sopayı elleri ile kavrar. İnsanları korkutup kaçırır.

Yakılan ateşlerin etrafını halka olarak çevirmiş olan halk, kendi aralarındaki ısınma bahanesi ile ateşlere yaklaşarak sıkılaşmaya başlar. Bu esasında pişen ekmeği yakalanmadan kapmak için geliştirilen bir stratejidir ve oyun kurucuları yetişkin erkeklerden oluşur. Bu hareketlenme ekmek pişiren kızların etrafında kümelenmiş genç erkekler tarafından anbean kontrol edilmektedir. Onlar için sacda pişen veya yerde yığılan ekmeği kollamak onur meselesidir. Yetişkinlerin ekmeği kapmaya, gençlerin de kaptırmamaya çalışması esasen bir meydan okumadır. Kurala göre yetişkin bir erkek, gizlice veya beklenmedik bir yerden ekmeği kaptığı anda ateşlerin ve halkın içinden yakalanmadan kaçmak zorundadır. Gece yarısına doğru genç erkekler bir grup olarak ekmekleri evlere dağıtır.

3.1.5.3. Zekir Oyunu

Çeşitli yörelerde fincan oyunu olarak bilinen bu oyun, Elmalı ilçesinde “Zekir Oyunu” adını alır. Bu oyunda genelde bilinen fincanın yerine “demir” adı verilen çakmak demiri saklanarak oyun oynanmaktadır. Oluşturulan iki takımdan biri demiri ortadaki on bir

mendilden birinin altına saklar. Karşı takım oyuncuları sırasıyla tahminlerini bildirirler. Demiri saklayan takımdan bir oyuncu "şimşir" adı verilen bir çubukla mendilleri kaldırır. Tahmini doğru çıkan oyuncu "Arza" olur ve takımına sayı kazandırır. Oyunu, 51 sayı toplayan takım kazanmaktadır.

Oyun zekir oynamaya uygun geniş bir ev ya da köy konağında genellikle uzun kış gecelerinde oynanır.

Zekir oyununun en ilginç yönü yenik düşen takıma verilen cezalardır. Bunların her biri kendi başına bir oyun oluşturur. Bunlardan bâzıları şunlardır (Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Antalya 2012):

Deve Çekme (Deve Katarı Oyunu); yenik takımın oyuncuları iple birbirine bağlanır. Boyunlarına ve ellerine büyük çanlar takılır. Oluşturulan bu kervan ev ev dolaştırılır. Kapısının önünde durdukları evden kendilerine çerezler verilir.

Tekerlemeler; yenik takım oyuncuları diz çöküp otururlar. Yenen takımdan birinin söylediklerini birbirlerine söyleyerek tekrarlarlar. İlk turda, oturan oyunculardan her biri yanındakine "Ben sana ne dedim?" diye sorar, o da "Sarnoniko" cevabını verir. İkinci turda verilecek cevap biraz daha uzar: "Sar-nonika değil, yağlı ete bol soğan dornaniko değil, al onu koy dolaba kitlenininiko" dur. Bunu başka tekerlemeler izler.

Tıraş Etme; kazanan takımın biri berber, yenik takımdan biri müşteri olur. Berber, önce elindeki çubuk ve maşayla müşterinin saçlarını çekiştirerek saç kesme taklidi yapar. Ardından ayran ya da yoğurtla yüzünü sabunlayıp maşanın kenarıyla tıraş eder. Tıraş ederken yüzüne pudra yerine kömür tozu sürer.

Palto Diktirme; kazananlardan iki kişi terzi, yitirenlerden biri de müşteri olur. Terzilerden biri ölçü alırken öbürü de paltoyu getirir. Çırağın elinde bir sürahi su vardır. Palto zorla müşteriye giydirilir. Kolları yukarı kaldırılır, sürahinin içindeki su paltonun kolundan içeriye dökülür.

3.1.5.4. Süt Bişti Oyunu

Oyunun belli bir zamanı yoktur. Her zaman oynanabilir. Oyunun mekânı genelde sokaktır. Bâzen ev de olabilmektedir. 9 kişiyle oynanır, oyuncular genç erkeklerden oluşur. 4'er kişilik 2 grup vardır. Bir kişi de süt biştici diye vurgulanan kişi olur. 1 kişi süt bişticinin karnına dayanarak eğilir, diğerleri de arkaya sıralanır. Diğer grup eğilenlerin üzerine atlar. Hepsi atladıktan sonra alttaki gruba "süt bişti mi?" diye sorulur. Doğru cevap verilirse diğer grup alta yatar diğerleri atlar, oyun bu şekilde bir müddet devam ettikten sonra son bulur (Hüseyin Eriş, Tekke Mahallesi, 1961) Oyun uzun eşek diye bilinen oyunun yöredeki adıdır.

3.1.5.5. Arı Oyunu

Oyun uzun kış geceleri ve geleneksel törenlerde oynanır. Köy konağı, köy meydanları oyunun mekânlarıdır. Oyun uzun kış gecelerinde insanların sıkılmasından dolayı ortaya çıkmış bir oyundur.

Oyun üç kişi ile oynanır. Seçilen üç kişiden biri arı olarak ortaya geçer. Diğerleri de çiçek olur. Ortaya arı olarak geçen kişinin başında şapka vardır. Diğer yandan sol tarafta duran kişi sağ eliyle yüzünün sol tarafını korur. Sol eliyle de ortadaki arıya vurmak için havaya kaldırır.

Arı olan kişi elini ağzının yanında tutarak "vıız vıızz" diye söylenerek çiçekleri koklamaya başlar gibi yaparak umulmadık andan yanındakilerin yüzünü korudukları eline vurur. Yanındaki kişilerden kime vurduysa o kişi diğer eliyle arının şapkasını düşürmeye çalışır. Şapkayı kim düşürürse o şapkayı giyerek ortaya geçer (Ali Toy, Bayındır Mahallesi, 1964).

3.1.6. Geleneksel Mutfak Kültürü

Kültür bir toplumun maddi ve manevi oluşturduğu, gelecek kuşağa aktardığı bütün ögeler olarak nitelendirilmektedir. Kültürün aktarılması insan yaşamının varlığı ile mümkün olabilmektedir. Bu sebeple fizyolojik ihtiyaç olan yeme içme, maddi unsur olarak kültürün baş ögelerinden sayılabilir. Tarihsel süreçte yeme içmenin önemi sonucunda toplumlar kendi mutfak kültürlerini oluşturmuşlardır. Bir topluma ait olan mutfak kültürü, diğer toplumlar tarafından merak edilmiştir. Bu merak miras turizminin yeni kültürleri tanıma temeline dayanmaktadır.

Kültürün maddi unsurlarından biri olan yeme içme, bir toplumun hayatını devam ettirebilmesi için en temel ihtiyaçtır. Yeme içme, toplumların sahip oldukları geleneklere, göreneklere, kurumlara ve değerlere, o toplumun teknolojik ve ekonomik durumuna göre değişiklik göstermektedir. Bu değişimler tüketim alışkanlıkları çerçevesinden değerlendirildiğinde evrenseldir ancak alışkanlıklara tüketim şekli açısından bakıldığında toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Toplumdan topluma hatta aynı toplum içinde bölgeden bölgeye oluşan bu farklılıklar, yemek kültürü ve mutfak kültürü kavramlarını oluşturmuştur.

Yemek yemek ve buna bağlı olarak mutfak kullanımı ve bunun sonuncunda oluşan kültür hiç şüphesiz insanın var olduğu sürece devam edecek temel bir olgudur. Çünkü yemek yemek insanoğlunun yaşamını devam ettirebilmesi için ihtiyaç duyduğu en önemli olgudur. Bu nedenle bir toplumun mutfak ve yemek kültürünün gelişmesini ve değişimini incelerken

hiç kuşkusuz birçok nedenle karşılaşılacaktır (Toygar, 2003). Kültürel ve kimliksel farklılıklar olsa da yemek kültürü tarih boyunca, toplumların üretim biçimlerinden ve ilişkilerinden hiçbir zaman bağımsız değildir.

İnsanların da tüm canlılar gibi yaşamak için beslenmek zorunda oldukları gerçeği, atalarımızın, insanlık tarihinin önemli bir kısmında avcı-toplayıcı bir yaşam sürmesine neden olmuştur. Bu dönem, insanın yalnızca hayatta kalabilmek için ve hatta genellikle ne işe yaradığını ve ne olduğunu bilmeden yediği, tek amacının hayatta kalmak olduğu dönemdir (Düzgün ve Özkaya, 2005). Avcı- toplayıcı insan, zaman içinde yerleşik yaşama geçerek ihtiyaç duyduğu besinleri belirli ölçüde ve kademeli olarak kendisi üretmeye başlamıştır. Bu süreçte beslediği ve avladığı hayvanları, ürettiği ve topladığı gıda maddelerini depolamayı, korumayı ve pişirmeyi öğrenmiş, onların farklı şekillerde tüketilebileceğini keşfetmiştir. Nihayetinde besin üreticiliği çoğu yerde avcı-toplayıcılığın yerini almıştır (Beşirli, 2010:161).

Her toplumda yemek yemekle ilgili faklı alışkanlıklar bulunmaktadır. Bu alışkanlıklar o toplumun kültürel bir değer yapısını oluşturur. Toplumun yaşadığı coğrafya, yaşam biçimi o toplumun beslenme kültürünü yansıtır. Bu nedenle toplumların yaşadığı değişimler doğrudan mutfak kültürlerine de yansımaktadır.

Toprağa kök salan insan ve onun meydana getirdiği medeniyetler, kök saldıkları coğrafyadan fazlasıyla etkilenmeye ve ondan yararlanmaya başlamıştır. Farklı fiziki koşullar toplumların yaşam biçimlerinin şekillenmesinde rol oynamıştır. Bu "yaşam biçimlerinden" biri de yeme içme alışkanlıklarıdır. Kuşkusuz yaşanılan çevre ve onun unsurları, yeme içme alışkanlıklarının oluşmasında büyük bir etkendir. Dünya'nın çeşitli yerlerine yayılan topluluklar, bulundukları bölgelerle özdeşleşmiş yeme-içme alışkanlıkları geliştirmiş, bunlar zamanla o toplumların kültürel desenlerine ait birer motife dönüşmüştür.

Tezcan (2000) yeme içmenin bir fizyolojik ihtiyaç olarak bireysel işlevinin yanı sıra toplumsal işlevlerinin de olduğunu belirtmiştir. Bu toplumsal işlevler;

1.Statü göstergesi,

2.Arkadaşlık ve duygu paylaşımı,

3.Hediyeleşme,

4.Etkinliklerde ve şölenlerde eğlence aracı,

5.Törenlerde yeme içme,

6.Sosyalleşme,

7.Ailenin yüce ve üstün görülmesi,

8.Turizm sonucu toplumların etkileşimi, olarak sıralanmaktadır.

İnsanın beslenme ile ilgili davranış ve uygulamaları tarım, ekonomi, coğrafya, dini inançlar, demografi, eğitim vb. çeşitli faktörlerin etkisiyle oluşur, gelişir (Baysal, 1987:102). Bir yemek sistemine özellik kazandıran başlıca öğeler, yemekte kullanılan malzemeler ve yemeğin yapılış biçimidir (Artun,2008:142).

Yemek kültürü; neyin yenildiğini değil, onun neden nasıl bir süreç sonunda, kimler tarafından ve de ne şekilde tüketildiğini ifade eder. Mutfak kültürü ise, yiyeceğin hazırlanma süreci, maddi kültür ürünlerine ve pişirme tekniklerine odaklanır. Yemek kültürü ifadesinden daha sınırlı bir içeriğe sahiptir (Kara, 2015).

Mutfak kültürü beslenmeyi sağlayan yemek, yiyecek, içecek türleri ve bunların hazırlanma, pişirilme, saklanma ve tüketilme sürecini; buna bağlı mekân ve ekipmanı, yeme-içme geleneği ile bu çerçevede gelişen inanış ve uygulamalardan oluşan bütünsel ve kendine özgü bir kültürel yapıyı anlatır (Kadıoğlu, 1997:1). Bu yapı coğrafi faktörler, tarihsel süreç, gelenekler, inançlar ve kültürler arası etkileşim gibi faktörlere bağlı olarak şekillenmektedir (Çelikoğlu, 2016:159). Yemek yemek bir kültürel alışkanlıktır. Bir milletin kültürel alışkanlıkları sosyokültürel yapının gereği olarak ortaya çıkmaktadır (Tezcan, 1982:128-129).

Türk mutfak kültürü Orta Asya, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin oluşturduğu çeşitlilikle oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Asırlar boyu oluşan bu kültürel miras, uygar kültür unsurlarıyla birleşince miras turizmi çerçevesinden bakıldığında oldukça önemli bir potansiyel oluşturmuştur.

Orta Asya'dan hayvancılığı ve tarımı öğrenip Anadolu'ya yerleşen Türkler, geçmişleri ve tecrübeleri sebebiyle yiyeceklerin hazırlanma ve pişirilme yöntemleri, özel gün yemekleri, mutfakta kullanılan araç gereçleri bakımından zengin bir mutfak kültürüne sahiptir. Edinilen tarım bilgisi Anadolu'daki ürün çeşitliliğiyle daha da renklenmiştir. Daha sonra kültürel etkileşimler Selçuklu ve Osmanlı saraylarında pişen tatlar mutfak kültürünün yeni zengin yapısının kazanılmasını sağlamıştır.

Gastronomi ise yiyecek ve içeceklerde kullanılan materyallerin ne şekilde kullanılması gerektiğini ifade eden, çeşitli mutfak kültürleri kapsamındaki benzerlikleri ve çeşitlilikleri meydana getiren, bir yemekten alınan tadı en üst safhalara çıkartan ve tarih, kültür ve yemeği bir arada sunmayı hedefleyen bir bilim dalıdır (Üner, 2014).

Gastronomiyi meydana getiren en önemli unsurlar; kültür ile kültürün aynası olan lezzettir. Toplumların sahip olduğu kültürler onların yiyecek-içecek kültürlerine de yansımakta ve sahip olunan lezzetler çeşitlilik göstererek gastronominin gelişimine katkı sağlamaktadır. Yaşanılan coğrafyadaki bölge farklılıkları da toplumların yeme-içme kültüründe geniş bir lezzet yelpazesi sunmaktadır. Ayrıca bu coğrafyalarda görülen farklı

iklim türleri toplumların yeme-içme kültürünü ve lezzet anlayışını da çeşitlendirmektedir (Yayla ve Aktaş, 2017: 233).

İnsan fizyolojik yapısı itibariyle yemekle doğrudan alakalı olduğu gibi sosyal yönüyle de yaşadığı kültürün etkisiyle bir yemek anlayışına sahiptir. Hayat şeklindeki değişim ve dönüşümler, yemek kültürünün de değişmesine neden olur (Çetin, 2006). Yemeklerden söz edilirken tadın ve kokunun, toplumsal ve kültürel yapılanma, dönemin ekonomik durumu hakkında bilgilerle bağlantılı olduğu görülmüştür. Örneğin tat statüseldir. Çünkü belli yemekler, belli rol ve statüdeki kişilerce yenmekte, beğenilmektedir (Kılıç vd., 2003) Bunu Hitit ve Mısır gibi eski mutfaklarda net olarak görebilmekteyiz. Tüm imparatorluk yönetim alanlarında olduğu gibi, Hititlerde de büyük şehirlerde, saraylarda yasayan kraliyet ailesi ve çevresinin yemek kültürüyle, köylerde yaşayan halkın yemek kültürü arasında büyük fark vardı. Köylerde yaşayan, tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan halkın temel besin kaynağım buğday, arpa gibi tahıllardan üretilen unlu gıdalar oluşturmaktaydı. Ancak kraliyet ailesi ve soylular sınıfı çok daha engin bir mutlak kültürüne sahiptiler (Koç, 2006). Claude Levi Strauss'un söylediği gibi, yemek sadece karın doyurmak için değildir. Yemek bizi beslemek için kullanılmakla birlikte varoluşun önemli yönlerinden bahsetmemiz için de kullanılır. Yemek malzemeleri, etnik veya sınıf grubunun sınırları gibi birey statüsünü gösterebilir. Bununla birlikte yemek pişirmenin diğer birçok karışık aşamaları da (kap kacak, pişirme ve yapılanlar) sosyal ve kültürel mesajların aktarılmasını sağlar (Goode, 2005).

Bir kültürün yeme alışkanlıkları öncelikle onu elde edebileceği doğal çevre tarafından belirlenir bu sebeple yemek kültürü coğrafyadan coğrafyaya değişen bir olgudur. Günümüze ulaşmış bazı kaynaklar, yazıldıkları dönemin kültürel özelliklerini anlatan önemli belgelerdir. Örneğin İbn Batuta Seyahatnamesi'nde gezdiği ve gördüğü coğrafyalardaki izlenimlerini detaylı bir şekilde aktarmış ve bu detayların bir kısmını yeme- içme kültürüne ayırmıştır. Batuta, Türklerin et, süt ve bulgur gibi tahılları Hintlilerin çokça ekmek ve çeşitli baharatları tükettiğini, Bangladeş ve Afganların neredeyse sadece pirinç ile beslendiklerini, Türklerin at ve koyun eti, Afrikalıların deve eti, Çinlilerin domuz ve köpek eti, Bizanslıların ise domuz etini tükettiklerini belirtmiştir (Yılmaz ve Önçel, 2018).

Diğer yandan Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nde benzer konulara vurgu yapmış, 17. yüzyıla ilişkin bâzı özelliklerin tıpkı Batuta'nın yaptığı gibi günümüze taşınmasına öncülük etmiştir. Evliya Çelebi, anlatılarından birinde Gaziantep çevresinde üzüm, badem ve fıstık üretildiğini, bunun Arabistan ve Hindistan'a ihraç edildiğini belirtmiştir (Tiryakioğlu, 2017). Diğer yandan Türkler Anadolu'ya göç etmeleriyle birlikte, buradaki yemek kültüründen etkilenmişlerdir. Örneğin, tavukgöğsü ve kazandibi gibi tatlılar Romalılardan kalmadır. Balık,

zeytin, zeytinyağlı yemeklerin pek çoğu Bizanslılardan geçmiştir. Domatesin Türk mutfak kültürüne yerleşmeye başlaması ise oldukça geç olmuştur. Ancak 1800'lü yılların başında domates kullanımı yaygınlaşmıştır (Güler, 2010: 27).

Ticaret, sosyal statü, coğrafya, göç gibi sosyal etmenlerin dışında yemek kültürü üzerinde etkili diğer faktör de dindir denilebilir. İklim ve coğrafyayla birlikte, yiyecek içecek maddelerini içeren doğa değişmemişse veya ticari bağlantılarla yeni yiyecekler gelmemişse sofranın değişmesi de beklenemez. Bunun en güzel örneği bir zamanlar şölensel olarak görülen şarabın en yoğun olarak üretilip tüketildiği ve dünyanın en eski şarap kültürüne sahip olan Anadolu'da bugün sofralarda yerini kaybetmiş oluşudur. Ya da domuz jambonuyla ünlü Likya'da İslamiyetle birlikte domuzun haram sayılarak artık yenmemesidir (Çevik, 2008).

Yüzyılların birikimini ve çeşitliliğini taşıyan mutfak kültürü olgusuna birçok farklı anlam yüklenerek toplumsal bir işlevselliğe bürünmüştür. Yaşam amaçlı yemek, ona verilen önemle farklı bir hâl alarak toplumların kültürel bir parçası halini almıştır. Buna bağlı olarak geleneksel gıda saklama yöntemlerinde bile yöreden yöreye farklılıklar oluşmuştur.

Bir toplumun içinde yaşadığı coğrafi koşulların yemek kültürüne etkilerini yansıtması halk kültürü kavramı içerisinde önemli bir yere sahiptir. Millî kültürün en canlı ve korunabilen alanlarından olan mutfak kültürü, mimari, geçim kaynakları, tıp, geçiş dönemleri, eğlence, sosyal ilişkiler gibi çeşitli alanlarla da ilişkilidir ve toplumun tabiata bakış felsefesini ortaya koymaktadır. Sahip olunan bu kültürün turizm ürünü olarak etkin kullanımı, yöresel mutfakların tanıtılması ve mutfak kültürünün kaybolmasının engellenmesi açısından özel bir önem taşımaktadır.

Turizmde yaşanan sektörel yenilikler insanların seyahat güdülerini de değiştirmiş, yerel kültürü tanımak, doğayla iç içe olmak, kısacası denenmemişi denemek isteyen turist sayısının gittikçe artması kitle turizmi ve klasik turizm anlayışından farklı olan eko turizm, kültür turizmi, kırsal turizm, özel ilgi turizmi, tarım turizmi, dağ turizmi, gastronomi turizmi gibi turizm çeşitlerinin tercih edilmesini sağlamıştır (Emekli, İbrahimov ve Soykan, 2006).

Günümüzde insanlar yöresel yemekleri tatmak, üretim, hazırlama ve sunum şekillerini görmek için kültürel turizm faaliyetlerine katılmaktadırlar. Yapılan çalışmalar incelendiğinde yöresel yemeklerin destinasyon için önemli bir çekicilik unsuru olduğu sonucuna varılmıştır (Özdemir, 2007). Yöresel yemek kültürü bir destinasyonun sahip olduğu en değerli çekiciliklerden biri olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca yöresel yemekler vasıtasıyla destinasyondaki soyut mirasın somut olarak dışa vurumu sağlanmaktadır (Çevik ve Saçılık, 2011:2-3). Turistik bir destinasyonda sunulan yöresel yemekler ve yörenin kültürü turistlerin seyahat etmesini sağlayan çok önemli bir çekicilik unsurudur (Hacıoğlu vd.,2009). Bu

nedenle de günümüzde bir yörenin veya bir bölgenin mutfağının turistik bir ürün haline gelmesiyle turizm pazarlamasında da kullanılmaya başlanmıştır (Cömert, 2014: 64). Gastronomi ve turizm ilişkisini araştıran araştırmacılara göre yöresel yiyecekler bir seyahat motivasyonu yani tekrar ziyaret edilmesi için bir unsur ve aynı zamanda müşteri memnuniyetine katkı sağlayan bir etken olarak değerlendirilmektedir (Kivela ve Crotts, 2009).

Ziyaret edilen destinasyonda yöresel yemek kültürünün ayrı bir yeri bulunmaktadır. Özellikle turistler için yöresel yemekleri tatmak, yöresel yemekler hakkında bilgi ve deneyim sahibi olmak, önemli unsurlardan biri olmaktadır. Ayrıca yöresel yemeklerin başka bir yerde tadılma olanağının bulunmaması, yapılan seyahatin öncelikli amacının yöresel mutfağı öğrenme isteği olabilmektedir. Yöresel yemek kültürü ve yerel ürünler, kültürel mirasın bir parçası olup, ziyaret edilen destinasyonun özgün niteliğine katkıda bulunan önemli unsurlardandır. Bu unsurlar, turizmde yerel tedarik zinciri içinde yer almakta olup bu ve benzeri ürünlerin, yerel ekonomiye katkı sağlamaları oldukça önemlidir. Yerel ürünlerin turistlere sunulması ayrıca, yerel tarım faaliyetleri, yerel ürün sunan girişimciler, yöredeki fırın, kasap vb. için de olumlu etkiler yaratmaktadır (Güneş, 2008:10-11).

Bir destinasyon içerisinde yer alan yiyecekler konaklama, ulaşım, çekicilik ve değişik aktiviteler gibi turistik ürünün bir parçasıdır (Hjalager ve Corigliano, 2000:201). Destinasyonun sahip olduğu yöresel yiyecekler o bölgenin destinasyon olarak seçilmesinde önem arz etmektedir. Hu ve Ritchie (1993) çalışmalarında bir destinasyonun sahip olduğu yemeklerin, o destinasyon açısından iklim, konaklama ve manzaradan sonra dördüncü önemli faktör olduğunu tespit etmişlerdir.

Heldke (2001), yiyeceklerin tüketiminin yerel kültürün tanınmasına, deneyimlenmesine ve takdir edilmesine sebep olabileceğini ve yiyeceklerin toplumsal kimlik veya kültür ile ilişkilendirilebileceğini belirtmiştir (Lee, 2014: 20). Destinasyonun çevresel ve kültürel özelliklerini taşıyan yiyecek-içeceklerin, kültürün bir parçası olduğunu Tezcan (2000:1) aşağıdaki maddelerle ifade etmiştir (Beşirli, 2010: 160):

a. Kültür, ne yiyeceğimizin temel belirtisidir.
b. Kültür öğrenilmiştir. Yiyecek alışkanlıkları da küçük yaşta öğrenilir. Öğrenildikten sonra uzun süre değişmez.
c. Yiyecekler kültürün bütünleyici parçalarıdır.

Kültürel farklılıklar yaratan yiyecek, üretim ve tüketim sürecindeki unsurların aynı zamanda toplum kimliklerinin bir parçası olduğu ifade edilmektedir (Beşirli, 2010: 159). Kültürel unsur olarak beslenme de bir toplumun ilgili hayat tarzıdır. Yiyeceklerin üretimi,

tüketimi, hazırlanması gibi faaliyetler tamamen kültürün ögeleri olan gelenekler, sevmek sevmemek, inançlar ve tabularla bağlantılıdır (Talas, 2005: 275). Ayrıca beslenme ile ilgili değerler kültürün ayırt edici özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Turistler heyecan verici bir deneyim, rutinden kaçış, sağlık sorunu, otantik bir deneyim, beraberlik, duyusal çekicilik ve fiziksel çevre gibi sebeplerle yöresel yiyecek tüketimine yönelmektedir. Kültürel deneyim, öğrenme bilgisi ve otantik deneyimi içerir; turistler yöresel yiyecek içecek kültürünü öğrenme fırsatı bulmakta, yöresel yemekleri tadarak o yörenin farklı kültürel gelenekleri hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Kişilerarası ilişki sosyalleşme, aile birlikteliği, insanlarla sosyal, karşılıklı ve duyusal etkileşimleri kapsarken heyecan boyutu ise rutinden kaçış ve yeni deneyimleri kapsamaktadır.

Yemek ve kültür kavramını birleştiren gastronomi, turizm pazarlamasında değişen turist tercihlerine seçenek ve avantaj sağlayan yeni bir turizm alanının gelişmesine katkı sağlamıştır. Yapılan çalışmalarda gastronominin seyahat motivasyonunu (Kivela and Crotts, 2006) destinasyon seçimini (Henderson, 2004; Kivela and Crotts, 2005; Du Rand and Heath, 2006; Hashimoto and Telfer, 2006; Okumuş vd. 2007), memnuniyeti, tekrar ziyaret etme niyetini (Lertputtarak 2012; Robinson and Clifford 2012; Kim 2013) olumlu yönde etkilediği ve turizmin ayrılmaz bir parçası olduğu (Hamlacıbaşı, 2008; Hall and Sharples, 2003; Lee and Crompton, 1992) sonuçlarına ulaşılmıştır.

Yöresel yiyeceklerin turizmde kullanılmasının bir sonucu olarak ülkelerin sahip olduğu yerel kültür mirasları korunup evrensel bir boyut kazanmakta, böylece anılan destinasyon turistlerin seyahat planlarına dahil edilmeye başlamaktadır. Turistler gidilen yerde tükettikleri gıdaların ya da satın aldıkları eşyaların kökenini, hangi aşamalar sonucu üretildiğini ve doğayı nasıl etkilediğini merak etmektedir. Bunun sonucunda coğrafi açıdan belirli bölgeye ait, bölgenin doğal ve kültürel özellikleri sonucu üretilen yöresel ürünlere talep artmaktadır.

Antalya ülke turizmindeki payının fazla olmasıyla birlikte, bu paydan bölgenin iç kesimleri yeteri kadar yararlanamamaktadır. Kıyı turizmi ağırlıklı olan bölgenin batısında bulunan araştırma sahası farklı turizm potansiyeline sahip destinasyonlardan biridir. Alternatif turizm değerleri kapsamında değerlendirilebilecek birçok gastronomi değerine sahiptir. Elmalı ilçesinde bulunan çiftlik, bağ, bahçe, köy, yayla gibi alanlarda; kırsal ve kültürel yaşam, yöresel köy mutfakları, yerel etkinlikler, geleneksel tarım gibi miras ve değerler, çiftlik turizmi, köy turizmi, yayla turizmi gibi turizm çeşitleri kapsamında değerlendirilebilecek gastronomik faaliyetlere fazlasıyla sahiptir.

Coğrafya ve iklim hayvanlara ve bitkilere dolayısıyla insanlara ılımlı olan yerleşim yerlerini belirlemede iki önemli etkendir. Coğrafyanın etkilediği en önemli etkenlerden biri de tarımdır. Tarım ise insanlığa yaşaması için şart olan düzenle besini sağlayan temel özelliğinin yanında; sebep olduğu gelişmelerde oynadığı etkin rol ile de insanlığın öyküsünde belirleyici olmuştur (Özdizbay, 2004).

Theophrastos'un dediği gibi "havanın ve mevsimlerin genel doğasının karışımı, bitkilerin büyümesi ve beslenmesi konusunda en büyük etkendir. Yağmur, iyi hava ve fırtınalar zamanında olursa, bütün bitkiler tuzlu veya hafif toprakta bile iyi ürün ve meyve verir". Bir atasözü şöyle der: Toprak değil sene ürün verir. Toprak sonucu etkiler, fakat sadece, toprağın ağır veya hafif olması, ıslak veya kuru olması değil; aynı zamanda, etrafındaki hava da sonucu etkiler. Bazı hafif ve fakir topraklar, denizden esen melteme açık olduklarından çok iyi ürün verirler. Bu sözler bize coğrafyanın tarım üzerindeki etkisini oldukça iyi anlatmaktadır.

Coğrafi çevre şartlarının, hâkimiyeti elinde tuttuğu dönemlerde insan ancak doğanın izin verdiği bir şekilde Karain, Beldibi gibi doğal mağaralarda yerleşmiş, neolitikten itibaren de yavaş yavaş çevreyi şekillendirmeye başlamıştır. Daha sonraki dönemlerde de ovadaki bataklıklar ve fundalıklar ile onların meydana getirdiği olumsuz şartların etkisiyle insan, insan ile doğa arasındaki uyumu yayla ile ova arasındaki harekette yakalamıştır (Sarı, 2010).

Coğrafi yapı ve özellikle de iklim ve toprak özelliklerine bağlı olarak yetiştirilen ürünlerin çeşidi ve kalitesi yemek kültürünü önemli ölçüde etkilemektedir. Hayvancılığın yanı sıra bölgedeki tarımsal faaliyetler, tahıllar, sebze ve meyveler yemek kültürünün temelini oluşturmaktadır. Örneğin araştırma sahasında doğal olarak yetişen bitkilerden çöven, susamlı çörek helvası yapımında yıllardır kullanılmaktadır.

Antalya ili, Akdeniz iklimi ile yayla iklimini birkaç kilometre ara ile birleştirmektedir. Bu olanakla, bir yandan Akdeniz ikliminin bütün bitkileri yetişir. Uygun kış koşulları, havaların erken ısınması, don olaylarının seyrekliği gibi etkenlerin seracılığın gelişmesinde rolü büyüktür (Çimrin, 1999).

Akdeniz Bölgesi'nin zengin flora ve faunası Elmalı ilçesinin yemek kültürünün çeşitli olmasını sağlamıştır. Yemeklerde kullanılan malzemeler ve pişirme yöntemleri geçmişten gelen kültürün izlerini taşımaktadır.

Araştırma sahasında en önemli geçim kaynağı eskiden beri devam eden tarım ve hayvancılıktır. Beslenme ve yemek kültürü üzerinde tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin oldukça etkili olduğu görülmektedir. İlçe genelinde konargöçer hayat uzun yıllar devam etmiştir. Yaylalara hâlâ çıkılmakta ve yayla kültürü devam etmektedir. Toroslardaki Türkmen

aşiretleri konar-göçer olarak yaşamış, hayvan sürülerinden ve bitki çeşitliliğinden de yararlanmışlardır. Özellikle keçi yetiştiriciliği yöre insanının süt ve süt ürünlerine kolayca ulaşabilmesini sağlamış bu nedenle birçok yemekte bolca kullanılmasında etkili olmuştur.

Yaylalarda yürütülen tarımsal faaliyetler köylerin alt zondaki tarlalarına ve üretimlerine yardım amaçlıdır denilebilir. Böylece yöre halkının biri aşağıda diğeri yukarıda tarlalarının olması sebebiyle yıllık üretimleri de artmaktadır. Elmalı ilçesinde her kırsal mahalleye ait hemen her yayla yerleşmesinde hayvancılıkla birlikte tarımsal faaliyetler de yürütülmektedir. Eğimin fazla olmadığı yerlerde eğer su var ise sebze ve meyve tarımı yapılır. Su olmayan yerlerde ise kuru tarım yapılır. Başlıca ekilen ürünler buğdaydır. Bu nedenle araştırma sahasında yemek yapımında geçmişten bugüne buğday ve et kullanımı ağır basmaktadır.

Elmalı ilçesinin yeryüzü şekillerinden kaynaklanan bir durum olarak geçiş iklim (Akdeniz-İç Anadolu Geçiş Tipi) sahasında olması tarımsal faaliyetlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Sahada karasal özellikler kazanmış Akdeniz iklimine bağlı olarak çoğunlukla iç bölgeleri karakterize eden ürün motifi ortaya çıkmıştır, bu üretimin çoğunluğunu buğday ve arpa oluşturmaktadır. Sahada yetiştirilen meyve türleri içerisinde elma ise en fazla dikiliş alanına ve ağaç sayısına sahip olan meyve türüdür. Araştırma sahasında geleneksel mutfak kültüründe elma tüketiminin tatlılara kadar kullanıldığı görülmektedir. Sahaya özgü olan gaziler helvası bâzı işletmelerde güveç içinde elmalı olarak sunulmaktadır.

Elmalı formasyonuna ait kumtaşlarının ayrışarak oluşturduğu kumlu topraklar bağcılığa da oldukça elverişlidir. Bu nedenle araştırma sahasında, bereketli üzüm bağları geniş yer kaplamaktadır. Sahada en yaygın üzüm türleri yerli ve Burdur Dilmit'tir. Üretilen bu üzümlerin bir kısmının satışı yapılırken önemli bir kısmı da pekmez yapımında kullanılmaktadır. İlçede özellikle Elmalı merkez, Kışla, Bayralar ve Ahatlı'da ise şaraplık üzüm yetiştirilmektedir.

İlçede yer alan Elmalı Polyesi üzerinde hemen her türlü bitkisel üretimin yapılmasına imkân sağlamaktadır. Bu da yöre yemek kültüründe kendisini göstermektedir. Yörede bulunan ambarlardan da anlaşıldığı üzere buğdayın fazlasıyla yetiştirildiği alanlardan biridir. Bu da yöre insanının yemeklerinde buğdaydan elde edilen dövmenin yemeklerde sıkça kullanılmasını sağlamıştır. Yörede ana malzemesi dövme olan ve çeşitli bakliyatlar ile zenginleştirilerek elde edilen "kölle" günümüzde hâla önemini korumaya devam eden önemli bir kültür olarak dikkat çekmektedir.

Mutfak kültürü tüm toplumsal faaliyetlere yön veren bir özelliğe sahip olup coğrafi şartlar ve kültürel tavırla iç içedir. Binlerce yıllık bir mutfak anlayışına dayanan Elmalı ilçesi,

ülkemizin önemli mutfak kültürüne sahip ilçeleri arasındadır. Çevresindeki ovalarda yetişen iyi cins tahıl, sebze ve meyveler ile otlaklarında beslenen iyi cins koyun ve keçilerden elde edilen malzemelerle hem kendi mutfak kültürünü oluşturmuş hem de Türk kültürünün diğer unsurları gibi bu geleneksel mutfak kültürünü de yaşatmayı başarmıştır.

Turizm kentlerinin sıradanlaşmalarını önlemek ve fark yaratmak için yerel yiyeceklerin korunup yaşatılması gereklidir. Özellikle yaşanılan bölgenin iklimi ve elde edilen tarımsal ürünler Elmalı ilçesinin yöresel mutfağında çeşit zenginliğini de şekillendirmiştir. Bunlara örnek olarak Söğle Tereyağı, Söğle Peyniri, Müğren Pekmezi, Susamlı Çörek Helvası, Ramazan Helvası, Gaziler Helvası, Höşmerim, Elmalı Leblebisi, Kızıl Sulu Et, Arabaşı Çorbası, Kölle ve Arap Kadayıfı verilebilir. Bunlar aşağıda kısaca açıklanmıştır.

Turizmde kültürün bozulmamış hâli gerçek çekim nedenini oluşturur. Bu nedenle turizmde günü kurtarmak yerine kurumsallaşmış, kendi gelenek ve göreneklerine uygun sağlıklı ve nitelikli sürdürülebilir turistik ürünler geliştirilmesine önem verilmelidir. Dünyanın pek çok yerinde geleneksel mutfaklara dönüş çabası vardır. Turizm açısından zengin kaynaklara sahip araştırma sahasındaki bu geleneksel mutfak kültürünün turistler için bir deneyim unsuru olarak kullanılması hem kültürün tanıtılması hem de deneyimsel turizmin alanın genişletilmesi açısından miras turizminde önem arz etmektedir.

3.1.6.1. Söğle Tereyağı

Coğrafya, sadece yeryüzünü fiziki olarak inceleyen bir bilim dalı değil, bunun ötesinde beşeri etkiler ile birlikte "kültür" ile doğrudan ilişkisi olan bir bilim dalıdır. Kültürel unsurların ortaya çıktığı, yayıldığı hatta yok olduğu coğrafyalara göre şekillendiği ve bu coğrafyalara göre yaşandığı yadsınamaz bir gerçektir.

Orta Asya'da göçebe yaşam kültürü hâkim olduğundan gıdaların taşınabilmesi için yiyeceklerin bulunmadığı veya az bulunduğu zamanlarda besin ihtiyacının karşılanabilmesi zorunluluğu ile o çağın şartları göz önünde bulundurulduğunda oldukça üstün muhafaza teknikleri geliştirdikleri görülmektedir.

Günümüzde Anadolu'da hâla yaygın olarak uygulanan toprağa gömme yöntemi, farklı besin maddeleri için kullanılmaktadır. Testiler içine et, peynir, yoğurt, tereyağı ya da elma, patates gibi tarım ürünleri gömülerek saklanmaktadır. Doğu Anadolu (Hakkâri, Van, Kars, Bitlis), Güneydoğu Anadolu (Diyarbakır, Batman), Orta Anadolu (Sivas, Yozgat, Kayseri), Karadeniz (Amasya, Giresun, Tokat) gibi birçok bölgede yaygın olarak yukarıda bahsedilen ürünler gömülerek muhafaza edilmektedir.

Özellikle yaylacılıkta beslenme sisteminde göz önünde bulundurulan nokta, yiyeceklerin uzun süre muhafaza edilerek saklanması ve bu maddelerin tazelerini bulmanın güç olduğu zamanlarda geliştirilen yöntemlerdir.

Yaygın bir hayvan yetiştirme faaliyeti ile beraber, Akdeniz Bölgesi'nin yüksek ve geniş düzlükler içeren bazı dağlık kesimleri, yaylacılık faaliyetlerinin yoğunluk kazandığı alanlardır. Bilindiği gibi, dilimizdeki yayla sözcüğü, her şeyden önce, yazın çıkılıp yerleşilen yüksek ve serin yer, bir köy-altı yerleşme şekli, yaz mevsimi boyunca ahır hayvanlarını beslemek ve nâdir olarak da tarımsal faaliyetlerde bulunmak için yararlanılan bir yaşama alanı anlamına gelir. Bununla birlikte, ayni sözcüğün farklı anlamlarda kullanıldığı da bilinmektedir: yayla, şehir veya alçak bölge sâkinlerinin -ikitisadî bir fonksiyona sahip olmadan- dağda veya ormanda yazın ikamet ettiği çadır veya ev grupları anlamını taşıyabilir. Normal bir köy, münferit bir çiftlik veya çobanların güttüğü küçükbaş hayvan sürüleri için yazlık bir otlak anlamına da gelebilir. Bütün bu açıklamalar, yaylanın çok değişik amaçlarla kullanılan ve fakat yine de ortak özellikler taşıyan yazlık bir ikametgâh, bir mera alanı olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan onu, yazın belirli bir süre içinde hayvan otlatmak, tarımsal faaliyetlerde bulunmak ve geçimin sağlanması için her türlü işte çalışmak hattâ dinlenmek amacıyla çıkılan veya gidilen, genellikle köyün ortak mülkü olan, köyden ayrı fakat sosyoekonomik bağlarla tamamen veya kısmen köye bağlı bir mahal, köyün esas geçim sahasına ekli ikincil bir ekonomik kaynak olarak tanımlamak da mümkündür (Sözer, 1972).

Elmalı ilçesinde yaylacılıkta genellikle hayvanlar ile birlikte sınırlı bir insan kitlesi de yer değiştirir. Yaylacının sabit bir köyü vardır. Toprağa bağlı olup çiftçilik yapılır. Belirli köylerle belirli dağ otlakları arasında yer alan yollar kullanılır. Araştırma sahasında en yaygın hayvan besleme şekli de budur.

Eğimle birlikte özellikle yükseltinin fazla olduğu kesimlerde toprakla ilişkili ekonomik faaliyetler azalır ve hayvancılık önem kazanır (Emiroğlu, 1972). Transhumance bir hayat tarzı olmaktan çok, göçebe hayvancılığın tamamen ticari gayelere yönelmiş bir tipini teşkil eder (Sözer,1972). Tarım alanlarının yetersiz olması nedeniyle bazı yerleşmelerde hayvancılık birincil ekonomik faaliyet olarak ortaya çıkar. Araştırma sahasının Yapraklı, Yörenler, Söğle ve Macun gibi mahallelerinde ekonominin temeli hayvancılık, hayvancılığın olmazsa olmazı ise yaylacılık olarak dikkat çekmektedir.

Yaz mevsiminde Teke Yarımadası'nın kıyı kesimindeki Kaş ve Finike gibi yerleşmelerden Elmalı yaylalarına, kış mevsiminde ise tersine Elmalı ilçesindeki kırsal yerleşmelerden kıyı kesimdeki yaylalara doğru olan göçebe hayvancılık olayı, önemini

kaybetse de değişen sosyoekonomik şartlara rağmen varlığını yüzyıllardır devam ettirmektedir.

Yaylacılılıkta hayvanlardan elde edilen sütün değerlendirilmesi farklılıklar göstermektedir. Bu süt kısmen peynir yapımında kullanılmakta kısmen de bâzı köylerde tereyağ yapımı için ayrılmaktadır.

Önemli bir yerel lezzet olan Söğle tereyağı araştırma sahasının kültürel zenginliğinin göstergelerindendir. Geleneksel tereyağları kültürel miras olarak geleneksel gıdalar içinde önemli bir yer tutmaktadır. Geleneksel gıdalar, gelir ve istihdam gibi birçok açıdan ekonomiye katkı sağlamaktadır. Ayrıca kültürel miras kapsamında korunması ve sürdürülebilirliği de önem taşımaktadır.

Süt ve süt ürünlerinin lezzeti yaşanılan coğrafyanın bin bir çeşit otları ile eşsiz bir lezzete sahip olmakta ve bu nedenle paha biçilmez bir çevre ve kültür mirası ürünler üretmemizi sağlamaktadır.

Elmalı ilçesinde Söğle tereyağının en çok üretildiği yer Büyük Söğle Mahallesi'dir. Haziran ayında sağılan yayla davarlarının sütü kaymak makinesinden geçirilerek kaymak ve süt ayrıştırılır. Kaymak su ile karıştırılır ve içine turşuluk iri tuz eklenir. 5-6 kez soğuk su ile yıkanır. Yağ yıkandıkça kaymak tuzu içine alır. Sonrasında ürün yağ şeklini alır.

Söğle tereyağını diğer tereyağlardan ayıran en önemli özelliği, tereyağın davar işkembesinde (karında) saklanmasıdır. Kaba pisliği alınan karın bol su ile yıkanarak bir gece yoğurtta bekletilir. Daha sonra bıçakla temizlenir. Bu şekilde siyahlaşmış işkembenin içi temizlenip beyazlaştırılır. Daha sonra su dolu bir kazana atılarak kaynatılır. Tamamen kurumasına izin verilmeden yumuşak haldeyken, elde edilen tereyağı hava boşluğu kalmayacak şekilde karına basılır buna "karın yağı" adı verilir. En son ağzı dikilerek bozulmaması için yaylalardaki özel kuyularda muhafaza edilir.

Hazırlanan tereyağının aynı gün ya da birkaç gün sonra mahalleye götürülerek pazarlarda da satışı olabilmektedir. Mahalleye inme durumu olmayan uzak yayla sakinleri ise bu ürünleri peynir deliği adı verilen karstik çukurlarda (küçük obruklarda) ya da içinde su bulunmayan geleneksel kuyularda saklamaktadır.

Ürünler daha çok üretim bölgesinde ve bizzat üretici tarafından pazarlanmaktadır. Tüketicilerin ürünleri bizzat üretildiği yerden almak istemesi yerelde satış için önemlidir. İlçede düzenlenen festivallere katılım sayesinde de yerel satışlar yapılmaktadır.

3.1.6.2. Söğle Peyniri

Göçebe hayvancılığın ülkemizde olduğu gibi araştırma sahasındaki en yaygın şekli de yaylacılıktır. Yukarıda da vurgulandığı üzere yaylacılık geçimini daha çok topraktan sağlayan insan gruplarının, hayvan sürülerine bol ve taze ot bulmak, hayvansal maddeler üretmek amacıyla sıcak mevsimde sabit meskenlerini terk ederek yaylaya çıkışı demektir.

Sahadaki Söğle Yaylaları birçok dolin ve uvala ile hem tarım hem de hayvancılık yapılan karakteristik yayla yerleşmeleridir.

Beydağları'nda yaylacılığa dayalı küçükbaş hayvancılık faaliyetleri kar örtüsünün yatay ve dikey hareketlerine bağlı olarak şekillenmektedir. Karın yerden kalkması ve bitki örtüsünün özellikle bozkırın canlanmaya başlamasıyla birlikte çoban hayvanlarını otlata otlata yaylaya çıkarmaya başlar. Yaylaya çıkma işi biranda veya kısa sürede gerçekleşmez. Yaylacı yaylaya karın yerden kalkmasına ve bozkırın yeşermesine paralel bir şekilde yeşili takip ederek, Büyük ve Küçüksöğleli çobanların tabiriyle adım adım çıkar. Bu şekilde çıkış günlerce sürebilir. Yaz mevsiminde yüksek alanlarda su kuyularının da bulunduğu dolinlere yerleşilir. Yazın yerleşilen ve yaklaşık 3 ay kalınan bu yere "yaz yatağı" ya da "yaz yurdu" denir (Aydın, 2019). Karın bulunduğu zirve noktalarına kadar devam eden bu göç hareketi süresince yörükler kendi yiyeceklerinin de fazlasını yaparak uzun yıllar gelenekselleşen yöresel gıdalar üretmişlerdir.

Söğle peyniri bu ürünlerden biridir, önemli bir tüketim potansiyeline sahip olup yöre halkının bilgi, beceri ve olanaklarıyla üretilmektedir. Elmalı ilçesinin "Büyüksöğle" ve "Küçüksöğle" Mahallelerinde geleneksel yöntemlerle imâl edilen yerel bir tulum peyniri türüdür. Denizden 2030 m. yükseklikteki Söğle yaylalarında, Batı Akdeniz'in en yüksek zirvesi olan 3 bin 86 metre yüksekliğindeki Kızlar Sivrisi'nin eteklerinde otlayan keçilerin sütünden üretilmektedir. Otlatılan keçilerin sütünden imâl edilen, içeriğinde katkı maddesi bulunmayan, organik ve doğal bir peynirdir (Fotoğraf 3.49). Elmalı ilçesi ve çevresinde yüksek bir tanınırlığı bulunmaktadır. Tadı ve aroması ile yörede aranan, talep gören bir üründür. Sınırlı sayıda üretici tarafından uzun ve zahmetli bir süreç sonunda meydana getirilmesi nedeniyle son derece kıymetli bir gastronomik ürün haline gelmiştir.

Fotoğraf 3.49 Elmalı İlçesi'ne Özgü Bir Peynir Olan Söğle Peyniri

Söğle peynirinin diğer tulum peynirlerinden farkı, yapım tekniğidir. Elmalı yaylalarında içi kar dolu 10 metrelik kuyularda 4 ay bekletilerek yapılan Söğle peyniri, yaklaşık 5 bin yıllık bir geleneğin ürünüdür.

Keçilerden sağılan süt 40 derecelik bir ateşte, mayalanarak ısıtılır. Ilık haldeki süt süzülüp yüksek ısıdaki tencerelerde kaynatılır. Koyu hale gelen süt, peynir olarak keselere konulur ardından da suyu süzülerek, 70- 80 kg. peynir olana kadar toplanır.

Bu aşamalardan sonra önce rendeyle sonra elle ufalanan peynir, kalitesi iyi bir tuzla tuzlanır. Ufalanan ve neredeyse toz haline getirilen keçi peyniri, 70 ile 90 kilo arasında peynir alan keçi derilerine, "keskiç" adı verilen ahşap bir sopa ile doldurulmaktadır. Peyniri doldurma kısmı önem taşımaktadır, derinin içinde hava kalmaması gereklidir. Deri dolunca en üstüne biraz daha tuz konarak derinin ağzı dikilir. Bir derideki peynir 50-100 kg. arasında olur ve bir kuyuya da ortalama 25-30 arası tulum sığabilmektedir.

Peynir doldurulan deriler 10 metre derinliğinde, 2 metre genişliğinde, 2 bin- 2 bin 500 rakımdaki antik çağdan günümüze kadar gelmiş etrafı taşlarla örülü özel kuyulara (tarihi gavur kuyuları) imece usulü bırakılır. Bu kuyuların içerisine basamak şeklindeki iskeleler yapılmıştır. Deriler de bu iskeleler üzerinde saklanmaktadır. Kuyuların sağladığı hava akımı, kuyu içindeki peynirin bozulmasını engellemektedir. Peynir yerleştirildikten sonra kuyunun üzeri taş ve tahta ile kapatılır. 40-50 küsür peynir derisi alan bu özel kuyularda 4 ay olgunlaştırılır. 4 ay sonra (Ekim veya Kasım aylarında) kuyulardan çıkarılan derilerdeki peynir, özel tadı ve aromasıyla pazarlarda ve toptan olarak satışa sunulur. Geleneksel yöntemlerle üretilen peynir yaza kadar bozulmadan kalabilmektedir.

Tarihi binlerce yıl öncesine dayanan ve geleneksel olarak üretilen Söğle Peyniri için Elmalı Belediyesi 2021 yılında Antik Kuyulardan Soframıza Söğle Peyniri Projesi'ni hayata

geçirirmiştir. Akdeniz Belediyeler Birliği tarafından 2021 yılında 6.'sı düzenlenen Akdeniz Belediyecilik Proje Yarışması'nda birinciliğe lâyık görülmüştür.

Sosyo ve Kültürel Belediyecilik Uygulamaları kategorisinde birinciliğe lâyık görülen proje ile Söğle peynirinin korunması, tanıtılması, sınırlı sayıda kalan üreticisinin teşvik edilmesi ve üretim aşamalarının kayıt altına alınması amaçlanmıştır. Söğle peynirinin daha çok tanıtılması için Uluslararası Nuh'un Ambarı listesine kaydettirilmesi de amaçlanmaktadır.

Merkezi İtalya'da bulunan Slowfood Biyoçeşitlilik Vakfı tarafından, dünya genelindeki yerel türleri korumak amaçlı oluşturulan ve 5 bin 323 ürünün bulunduğu Uluslararası Nuh'un Ambarı (Ark of Taste) listesinde Türkiye'den 76 yöresel ürün ve lezzet yer almaktadır.

Küçük ölçekli aile temelli gıda üretim sistemleri; sanayileşme, genetik erozyon, değişen tüketim tercihleri, iklim değişikliği ve kırsal alanların terk edilmesi gibi nedenlerle dünya genelinde tehlike altındadır. Nuh'un Ambarı Projesi de nesli tükenme tehlikesiyle karşı karşıya olan ürünleri korumak ve nesiller boyunca aktarımını sağlamak için sembolik bir araç görevi görmektedir (Pietrykowski, 2004). Proje; farklı hayvan ırklarını, sebze ve meyve türlerini, çeşitli peynir türlerini, tütsülenmiş et ve geleneksel içecekler gibi birçok karakteristik özellik taşıyan gıda ürününü kaydeden dijital bir katalogdur.

Küreselleşen ve endüstrileşen gıda sektörünün temel sorunlarından biri aile işletmeciliğini tehdit eden, büyük ticari işletmelere dayalı yapılanmadır. Piyasaya hâkim olan büyük işletmeler karşısında geleneksel peynir üreticilerinin ürünlerini pazarlamadaki rekabet güçleri giderek azalmaktadır. Bu nedenle sahanın miras değeri niteliğindeki bu lezzetin tescil ve denetim ile korunması, turizmde stratejiler geliştirilerek tüketiciye ulaştırılmasının artması durumunda değeri korunmuş olacaktır.

3.1.6.3. Müğren Pekmezi

Türk mutfak kültürünün kadim bir mirası olan pekmez; besleyiciliği, geleneksel üretim metodu ve kültürel arka planı ile mutfağımızdaki değerini koruyan yiyeceklerdendir. Üretiminde genellikle üzüm kullanılsa da Anadolu coğrafyasında dut, incir, harnup gibi meyvelerle de yapılabilmektedir.

Türk mutfak kültürünün önemli değerlerinden olan pekmez, üretimi uzun yıllardır devam etmekte ve Anadolu'ya özgü bir ürün olarak bilinmektedir (Şahin, Baysal ve İşlek, 2018). Köklü bir geçmişe sahip olan bu ürünün daha çok kırsal alanlarda, geleneksel yöntemlerle üretimi sürdürülmektedir (Türkçe Bilgi, 2020).

Türkiye'yi diğer mutfaklardan ayıran ve ulusal kültüre özgü ürünlerden olan pekmez, pestil ve benzeri yiyecekler miras turizminde çeşitlilik sağlamakta ve destinasyonun daha özgün bir yapı kazanmasına zemin hazırlamaktadır.

Elmalı ilçesi, bugün elmacılık yanında bağcılık ve şarapçılığıyla da bilinen bir ilçedir. Tarihsel ve kültürel açıdan oldukça zengin olan bölgede geniş üzüm bağları vardır. Kışla, Bayralar, Bozhöyük, Eskihisar, Karamık, Yalnızdam ve Yakaçiftlik mahallelerinde yöreye özgü üzüm türleri yetiştirilmektedir. Sahada en yaygın üzüm türleri yerli ve Burdur Dilmit'tir. Kışla Mahallesi sınırları içerisinde de modern bir şekilde şarap üretimi yapan fabrika bulunmaktadır.

İlçede bağcılık faaliyetleri özellikle Gölova Polyesi'nde yoğunlaşmaktadır. Burada en önemli üzüm yetiştirilen yerleşmeler Çobanisa, Gölova ve Bayındır mahalleleridir. İlçede özellikle Elmalı merkez, Kışla ve Ahatlı'da şaraplık üzüm yetiştirilmektedir. Bağcılığın önem kazandığı diğer yerleşmeler Yalnızdam, Yuva, İslamlar, Mursal'dır.

Polyelerin özellikle batı kesiminde kumtaşı, kiltaşı ve kireçtaşı ardalanmasından oluşan drenaj açısından elverişli koluvyal topraklar üzerinde susuz bir şekilde üzüm yetiştirilir. Buradaki asmalar su ihtiyacını yağmurdan karşılamaktadır. Elmalı ve Yavuz formasyonlarına ait kumlu ve kili topraklar bu bölgelerde bağcılık yapılması için elverişli şartlar oluşturmuştur. Gölova Polyesi'nde bağ alanları ovalık alanların zaman zaman sular altında kalması ve bu nedenle taban suyu seviyesinin yükselmesi nedeniyle batıdaki hafif eğimli alanlarda yoğunlaşmıştır. Elmalı Dağı'nın doğu ve güneyinde, Akdağların doğu eteklerinde ovayla dağlık alan arasındaki hafif eğimli ve dalgalı düzlükler bağların yoğunlaştığı alanlardır.

Araştırma sahasında meyvecilik faaliyetleri içerisinde bağcılığın yeri ayrıdır. Günümüzde bağcılığa en elverişli toprakların yer aldığı Gölova Polyesi'nin batısındaki hafif eğimli ve dalgalı alanda yer alan Bayındır tümülüslerinde yapılan kazıda bulunan çok sayıda karbonize olmuş üzüm kalıntıları, bu meyvenin sahada geç demir çağında ve Frig döneminde de yetiştirildiğini ortaya koymuştur. İlçede yer alan Manastır Bağları, Avşar Bağları gibi mevki adları bu tarımın Roma, Bizans ve Türk dönemlerinde de yapıldığını göstermektedir. Evliya Çelebi ve daha sonradan sahayı gezen bazı seyyahların da belirttiği gibi Elmalı şehrinin güneyinde ovalık alanda bağlık ve bahçelik bir kesim bulunmaktaydı (Spratt ve Forbes, 2008). Günümüzde birçok bağ kalıntısının ve bağ evinin bulunduğu bu alan bağcılığın eskiden daha önemli olduğunu göstermektedir.

Üretilen üzümlerin bir kısmı pazarlarda satılırken önemli bir kısmı da pekmez yapımında kullanılmaktadır. Yapılan pekmezin ihtiyaç fazlası yine pazarlarda satılır.

Araştırma sahasının köklü festival kültürü, kaliteli üzümleri, şarapları, zengin bağları, tarihi-doğal yapısı ve geleneksel pekmez üretimi sayesinde ilçe merkezinde 20 yıldır pekmez şenliği gerçekleştirilmektedir. Elmalı'ya özgü pekmez köpüğü, Burdur dilmit üzümünden yapılan pekmezin kaynatılarak, kepçeyle savrulup oluşan köpüğün kaşık şekline getirilmiş asma yaprağıyla yendiği bir lezzet olarak ün kazanmıştır.

Müğren pekmezi eskiden "Müğren" diye adlandırılan Gölova kırsalında yapılmaktadır. Bağdan toplanan üzüm yıkandıktan sonra ahşap teknelere doldurulur ve çiğnenir. Elde edilen üzüm suyu "kestirme" denilen büyük bir bakır kazana aktarılır. İçine Gölova yakınlarındaki dağlardan toplanan pekmez toprağı yani beyaz toprak eklenir. Pekmez toprağı olarak bilinen toprak türü, killi-kireçli karakterde olan redzinalardır. Daha sonra 2-3 saat odun ateşinde kaynatılır. Ateşten alındıktan sonra içerisine üzüm suyu eklenir. Bu işleme soğutma denmektedir. Söz konusu soğutma işleminin asıl amacı, karışımdaki beyaz toprağın dibe çökmesinin sağlanmasıdır. Bu şekilde 2-3 saat daha bekletilip, toprak dibe çöktükten sonra başka bir kazana aktarılır ve ortalama 5-6 saat daha kaynatılarak kıvam alması sağlanmaktadır.

Geleneksel bilinen adıyla Müğren pekmezi üretiminin sahadaki gastronomik kimliği, yöresel mutfak kültüründeki yeri ile bölgenin pekmez üretiminin turistik ürüne dönüştürülebilecek potansiyele sahip olduğunu göstermektedir.

3.1.6.4. Susamlı Çörek Helvası

Elmalı ilçesinde helva günlük yemek sonrası tüketilen bir tatlıdır. Üretilen helva çeşitleri susamlı çörek helvası, kırmızı ve beyaz tahin helvası, cevizli ramazan helvası ve yaz helvasıdır. İmalatçılar imalatlarını genellikle dükkânlarının arka bölümündeki imalathanelerinde yapmaktadır.

Helvanın geçmişine bakıldığında dünyada ilk Orta Doğu ve Balkan ülkelerinde yapıldığı görülmektedir. Türk, Arap ve Yahudi toplumlarının yaşadığı yerlerde helvaya rastlanmaktadır. Türkler helva ile İslamiyet'in kabulüyle tanışmışlardır.

Osmanlıda helva sıradan bir tatlı değil geleneksel bir ürün olmuştur. Helvahanede yapılan Zülbiye veya Zülabiye helvaları devrin en özel helvalarıdır. Osmanlı döneminde sünnet düğünlerine "sur-ı hümayun" denilir ve bu düğünlerde en üst tabakaya kadar olan misafirlere ziyafetler verilmektedir. Bu ziyafetlerde en çok helvahanede hazırlanan helvalar ikram edilmekteydi. Saray ziyafetlerinin bayram tatlılarından "memuniyye' sütlü pirinç unu helvasıdır, Fatih döneminde bu helvaya tavuk konulmaktaydı (Işın, 2009; Tayar, 2013; Türkoğlu, 2011).

Helva bu gelenekle günümüzde de başlı başına bir özel gün tatlısı olarak görülmektedir. Bir durumu, mesajı konu komşuya arkadaşlara haber etme, paylaşılan olayın mutluluğunu ve üzüntüsünü paylaşmak için helva hazırlanır. Doğumdan ölüme kadar olan özel günlerde helva genellikle yer etmiştir. Sünnet, asker uğurlama, hacca gidişte ve dönüşte, askerin eve dönüşünde, çocuğun okula başlaması ve bitirmesinde, kuzuların sütten kesildiği gün, yağmur duasında, Cuma geceleri ve hayır yapılmak istendiğinde helva yapılıp ikram edilir (MEB., 2011).

Günümüzde ölümden sonra helva yapımı en genel şekliyle bilinendir. Bu gelenek yöreden yöreye farklılık göstermektedir. Örneğin Marmara Bölgesinde ölüm sonrası irmik helvası pişirilirken, Karadeniz Bölgesinde un helvası pişirilir. Yukarıdaki paragraflarda da belirtildiği gibi helvalar tüm özel günlerde ikram edilebilmektedir. Örneğin bâzı yörelerde Kurban Bayramı'nda kurban kesildikten hemen sonra kuyruk yağından helva yapılmaktadır. Ege yörelerinde söz kesmeye giderken erkek tarafı tahin helvası ve çöğen helvası götürmektedir. Ege'de mevlit okutulurken gelen misafirlere keşkek, pilav, kuru fasulye, çorba gibi yemeklerin yanında irmik helvası ikram edilir. Marmara Bölgesinde ise Mevlit Kandili'nde susam helvası sunulur.

Yöreye özgü bir lezzet olan susamlı çörek helvası ve diğer ramazan helvası çeşitleri dükkân arkası imalathanelerde yapılmaktadır. İlçede atölye tipi sanayi kapsamında faaliyet gösteren imalatçılardan bu helvayı geçmişten gelen tecrübeleri ile birleştirerek imal edip satan kişiler helvacı olarak adlandırılmaktadır. İlçe merkezindeki helvacılar ve bakırcılar çarşısındaki esnafların hepsinde satışı yapılmaktadır. Hiçbir katkı maddesi içermeyen helvanın yapımında çöven suyu, şeker, kırmızı ve beyaz susam kullanılmaktadır. 2 saat kaynatılan şekerli suya çöven katıldıktan sonra 1,5 saat daha kaynatılan ve katılaşmaya başlayan çöven ve şeker karışımı madde, susamla birlikte yoğrulur. Elle yassılaştırılır. Kurumaya bırakılır ve daha sonra paketlenerek satışa hazır hale getirilir (Fotoğraf 3.50, 3.51).

Fotoğraf 3.50 Susamlı Çörek Helvası

Fotoğraf 3.51 Susamlı Çörek Helvasının Yapım Aşamasından Bir Görünüm

Susamlı çörek helvası Elmalı'ya gelen misafirlerce çokça alınan ve internet yoluyla da satışı yapılan geleneksel bir tattır. Yöreye özgü olan bu farklı gıda tüketiciler tarafından yoğun bir şekilde tercih edilmektedir bu sayede günümüze kadar gelmiş Ahmet Millioğlu gibi ustaları olmuştur.

Ürünlerin coğrafi nitelikleri tüketici açısından güven ve kaliteyi anımsatmasıyla beraber farklılaşan tüketim alışkanlıkları ile de günümüzde daha çok değer görmeye başlamıştır. Tüketici satın aldığı gıdalarda sadece kaliteyi beklememektedir. Kendi kültürünü koruma isteği ve geleneksel ürünün geçmişten bugüne aktarılan yöntemlerle katkısız işlenmesini daha ilgi çekici ve değerli bularak, kendi kültür mirasına sahip çıkmaktadır.

3.1.6.5. Ramazan Helvası

Organik bir süreç olan beslenme aynı zamanda kültürel bir olgu olması nedeniyle her coğrafyada, kültürde farklılık göstermektedir. Elmalı ilçesinde 3 asırdır devam eden ve ramazan ayında çıkarılan ramazan helvası Elmalı ilçesini diğer ilçelerden farklı kılmaktadır. Bu helva, iri cevizli ve ezme olarak iki çeşittir. İri cevizli ramazan helvasının şeker, çöven, iri ceviz ile alt ve üst kısmına az kavrulmuş susam serpilir (Fotoğraf 3.52). Ezme ramazan helvasının içerisine ise şeker, çekilmiş ceviz, az miktarda irmik ve üzerine de pudra şekeri eklenir. Helvalarda herhangi bir katkı maddesi kullanılmamaktadır.

Fotoğraf 3.52 Ramazan Helvası

Osmanlı Devleti'nde kışın en soğuk geçen kırk günü ile onu takip eden elli soğuk gün arasında geçen doksan günlük sürede, konaklarda özellikle cuma geceleri helva eşliğinde sohbetler yapılırdı. Bu geleneğin en görkemli şekli Lale Devri'nde padişah ve sadrazamların yoğun katılımıyla gerçekleştirilenlerdir. Bu sohbetler sadece mahalle sakinleri arasında gerçekleşmez, saray ve konaklarda da oldukça rağbet görmekteydi. Yeni fikirlerin oluşması, bilimsel tartışmaların yapılması, kültür ve sanatta yeni arayışların geliştirilmesi, helva sohbetlerinin önemli unsurlarından olmuştur (Toparslan 2018: 36).

Geçmişi yüzyıllara dayanan "helva sohbetleri", Osmanlı dönemindeki birçok şehirde gelenek hâline gelmiştir. Soğuk ve uzun kış gecelerinde büyük konakların en büyük eğlencesi ve kültürel aktivitesi olarak bilinmektedir.

Araştırma sahasında ise geçmişte Ramazan gecelerinin eğlence unsurlarına ek olarak helva sohbetlerinin yapıldığı öğrenilmiştir. Köy odalarında saz ve söz meclisleri kurulmuş, çeşitli oyunlar oynanarak herkesin getirdiği helva yenilerek sahura kadar eğlenceli helva sohbetleri sürmüştür. Sahada ramazan ayının eğlence unsurlarından biri olan helva sohbetleri zamanla kaybolmuştur. Ancak ilçede ramazan ayına özel helva üretimi, önemini yitirmeden yörenin geleneksel mutfak kültüründe yerini almıştır.

3.1.6.6. Gaziler Helvası

Gaziler Helvası uzun yıllardan beri aynı tadı koruyan, özünü kaybetmemiş bir tatlı türüdür. Un helvasına benzemekle beraber klasik bir un helvası değildir (Fotoğraf 3.53). Elmalı ilçesinde helvanın yapımı için un, tereyağı, çam fıstığı, vanilya ve süt kullanılır. Şurubu içinse toz şeker, su ve limon ile kullanılmaktadır.

Fotoğraf 3.53 Gaziler Helvası

Gaziler helvasının 16. ve 17. yüzyılda Osmanlı mutfağında yapıldığına ilişkin belgeler bulunmaktadır. Edirne'de askerler helva ile uğurlanıp, döndüklerinde de helva ile karşılandığı için bu tatlıya gaziler helvası denilmiştir. Farklı yörelerde helvanın ana malzemelerinde küçük farklılıklar görülmektedir.

Genellikle ölüm sonrası dağıtılan tatlı olarak da bilinen gaziler helvası, 19. yüzyılda orduda yapılmaktaydı. Savaşta şehit olanların ruhları için yapıldığı bilinmektedir (MEB., 2011).

Eskiden Elmalı ilçesinde askerden gazi geldiği zaman bu helva yapılırmış ama yöre mutfağına ait bu lezzet artık günlük olarak tüketilir hâle gelmiştir. Antalya il merkezinden gaziler helvası için özel siparişler alınmaktadır.

Araştırma sahasında merkezde birçok restoranda bu lezzet müşteriler için hazır bulunmaktadır. Özel gün olsun olmasın çoğu restoranda yemekten sonra helva tercihi sorulmaktadır bâzı yerlerde ise çayla birlikte ücretsiz olarak ikram edilmektedir.

3.1.6.7. Höşmerim

Türk mutfak kültürünün zenginliklerinden olan peynirli tatlı çeşidi olan höşmerimin ana malzemeleri peynir, un ve şekerdir. Peynir helvaları, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yerel tarifler ile yapılmaktadır; ancak ağırlıklı olarak Çanakkale ve Tekirdağ illerinde yöresel ürün haline gelmişlerdir. Höşmerim tatlısı özellikle Balıkesir ili ile özdeşleşmiş, yüzyıllardır tüketilen bir tatlı çeşididir. Balıkesir iline ait höşmerim tatlısının malzemelerine ek olarak kaymak eklenerek üretilen Konya iline ait de höşmerim tatlısı bulunmaktadır.

Höşmerim, 500 yılı aşkın süredir Türk mutfağında önemli bir yer edinmiş, Balıkesir ile özdeşleşmiş, coğrafi tescil belgesi olan bir tatlı türüdür. Evliya Çelebi'nin

Seyahatnamesi'nde yer verdiği yemeklerden biri olan höşmerimin ilk olarak Trabzon'da görüldüğü ve oradan Balıkesir'e geçtiğini belirtilmiştir (Seçim ve Uçar, 2017). Tuzsuz peynir, irmik, yumurta sarısı, şeker ve safran gibi ürünler, höşmerim tatlısının ana malzemelerini oluşturur (Şahan vd., 2006).

Genellikle yapımında kullanılan başlıca peynir türleri tuzsuz dil peyniri, Antep peyniri, Urfa peyniri ve lor peyniridir. Özellikle Balıkesir, Karadeniz ve Orta Anadolu'da tüketilmektedir. Höşmerim, Osmanlı saray mutfağında da kullanılmıştır. Tatlının yapımında genel olarak tuzsuz peynir, şeker, irmik, süt, su, tereyağı ve yumurta kullanılmaktadır.

Höşmerim tatlısı, bölgelere göre yapılışında farklılar içerse de geçmişten günümüze Anadolu topraklarının, özellikle Yörük kökenli yerleşimlerinin yoğun olduğu, değişik bölgelerinde yapılagelen bir tatlıdır. Alanyazında; Balıkesir (Demirel ve Karakuş, 2019), Bartın (Coşan ve Seçim, 2019), Isparta, Karabük, Antalya (Sevimli ve Sönmezdağ, 2017), Konya (Yakıcı, 2020), Bolu (Özkök ve Yalçın, 2019), Kırşehir (Korkmaz, 2021), Aksaray (Hatipoğlu vd., 2013), Kastamonu, Tekirdağ (Üstün ve Güngördü, 2018), Manisa (Hazarhun ve Tepeci, 2018), Bilecik (Taşçı, 2021), Afyon (Gürkan ve Zengin, 2019), Niğde (Eren ve Eroğlu, 2019) illerinde höşmerim tatlısının yapıldığına dair çalışmalar bulunmakla birlikte, tatlının yapılış alanının daha geniş olduğu bilinmektedir.

Höşmerim Isparta'da özel günlerde tüketilen bir tatlıdır. Ramazan ve Kurban bayramlarında Karabük'te höşmerim ikram edilmektedir. Araştırma sahasının bulunduğu il olan Antalya'nın birçok ilçesinde höşmerim bayram tatlısı olarak tüketilmektedir. Ankara Çamlıdere'de güvey görme geleneğinde törensel bir yemek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Elmalı ilçesinde höşmerim bayramdan ziyade ziyafet, kutlama niyetiyle yapılan bir tatlıdır. Yapımında diğer yörelerden farklı olarak süt değil süt kaymağı kullanılmaktadır, sıcak ya da soğuk olarak tüketilebilmektedir.

İlçede faaliyet gösteren yiyecek-içecek işletmelerinin menülerine höşmerim tatlısının da eklenmesi hem bölgeye gelen turistlere hem de yeni kuşaklara yöredeki höşmerim tatlısının tanıtılabilmesi için önem arz etmektedir.

3.1.6.8. Elmalı Leblebisi

Leblebinin kökeni ve geçmişi tam olarak bilinmemektedir. Buna karşın yüzyıllardır Anadolu'da bilinen leblebi Türk insanı tarafından Kuzey Afrika, Orta Doğu, Avrupa ve bazı Afrika ülkelerine tanıtılmıştır (Coşkuner ve Karababa, 2004: 258). Türkiye'de başlangıcı belirlenemeyen bir zamandan beri leblebi üretim yapılmaktadır. Bu konuda ilk bilgileri 17. Yüzyılın ünlü gezgini Evliya Çelebi vermektedir. Çelebi'nin aktardıklarından leblebiciliğin

17. Yüzyılda İstanbul'da yaygın olarak üretildiği ve tüketildiği anlaşılmaktadır. Galata şekercileri esnafının (Çelebi, 2004: 537) ve tacir bakkallar esnafının leblebicilikle ilgilendiği (Çelebi, 2004: 554), bunun yanı sıra İstanbul'da leblebici esnafının 100 dükkân ile 400 çalışanı bulunduğunu bildirmektedir (Çelebi, 2004: 556).

Elmalı leblebisi ilçede üretimi yapılan ve yörede çok beğenilerek tüketilen bir yiyecektir. Sarı ve beyaz leblebi olmak üzere iki çeşidi vardır. Aynı zamanda leblebi, Elmalı ilçesi için önemli bir geçim kaynağıdır. Araştırma sahasında hemen her mahallede nohut ekilmektedir. Yemeklik ve leblebilik olarak üretilen bitkinin üretim alanı tüm tarım alanlarının % 17,1'ini (99.000 da.) oluşturur (Elmalı Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2021). En fazla nohut üreten mahalleler, Afşar, Ahatlı ve Akçaeniş mahalleleridir.

Nohut, tarla bitkileri içerisinde buğday ve arpa gibi hemen tüm ilçede yetiştirilen üründür. Hemen hemen tüm ovalık alanlarda ve dağlık sahalardaki karstik çukurluklarda tarımı yapılmaktadır. Sahada iklim ve toprak koşullarının bu tarıma elverişli olması, yemeklik olarak kullanılması ve leblebi sektöründe kullanılması yaygın üretimin temel nedenidir.

Araştırma sahasında nohut yükselti koşullarına göre değişmekle birlikte alçak kesimlerde mart, yüksek kesimlerde ise nisan ayında ekilir. Yine yükseltiye uygun olarak alçak kesimlerde temmuz, yüksek kesimlerde ise ağustos ayında hasat edilir. Çiftçi, elde edilen üründen öncelikle kendi ihtiyacı kadarını ayırır ve geriye kalanını ilçedeki leblebicilere veya tüccarlara satmaktadır.

Leblebi yapılırken nohutlar elenerek büyüklüklerine göre ayrılır ve bakır tavalarda odun ateşinde kavurma işlemi (tav) yapılır. 12-17 dakika kavrulduktan sonra sıcak olarak telis çuvallara doldurulur. Bu şekilde 10 gün bekletildikten sonra ikinci kez bakır tavalara alınan leblebi bu kez 12-15 dakika kavrularak telis çuvallarda 10 gün daha bekletilir. Üçüncü kavurma işlemi ise 9-10 dakika sürer ve telis çuvallarda bir gün daha bekletilir. Nohutlar toprak-kireç karışımı sergiliklere serilerek hergün karıştırılmak suretiyle 45-60 gün daha bekletilir. Kuruyan nohutlar kazanlara alınarak üzerlerine su serpilir. Böylece nohut kabartılmış olur. Telis çuvallarda 1-2 gün daha bekletilir ve büyüklüklerine göre ayrılır. Daha sonra kavak ağacından yapılmış "mafrak" adı verilen tahta küreklerle sac üzerinde çevrilmek sureti ile karıştırılarak leblebi kavlayan kabuklarından ayrıştırılır. Telis çuvallarda en az 1 ay dinlendirildikten sonra ocakta kızartılır. Leblebi yapımında kullanılan ocaklar, çuvallar ve çullar, bakır saclar, kürek gibi birçok malzeme el yapımı, geleneksel el yapımı araçlardır.

Leblebi Anadolu köylerinde uzun kış gecelerini bir soluğa indiren, şaşırtıcı, ibretlik ya da sevdalı hikâyelerle bezenen akşam misafirliklerinde kurulan kırıntı sofralarının tadı, kavruk sarı yüzlü eğlenceliğidir. Ustaların daha "dünkü çocuk" dediği başka memleketlerde

de iyisinin yapıldığı söylense de kal-ü beladan beri Elmalılıdır. Bu yüzden Torosların bütün gelin almalarında düğün alayının üstüne serpilen bereket, bozuk parayla şekeri yanına alınca çocuk sevindiren şenliktir. Ustasının elinde bilgelik, kadim arastalara sinen birlik, misafir giderken eli ele, yüzü yüze ısıtan incelik, Elmalı'dan gelen en hatırlı gönül almalıktır. Habersiz gelen misafirleri ağırlarken can kurtaran "dirlik" olmuştur (Tanal, 2011).

Sadesi, tuzlusu -bir zamanlar yapılan- karanfillisi, sakızlısı ve baharatlısı, ayrıca şekeri, biraz fazla kavurunca "diken"le birlikte kahvesi olmaktadır (Tanal, 2011). Kendir ve ayçekirdeği ile birleştirilen kırığı ile yapılan karışık çerez özellikle yaylaya göçen Yörükler için vazgeçilmez keyif, atayı özleten mezelik olarak yöre halkında önemli bir yere sahiptir.

Elmalı ilçesinde binlerce yıllık emeğin sonucu, Helvacılar ve Leblebiciler Çarşısı'nda "Sarı Memed" diye tanınan ve şimdilerde doksanlı yaşlarda olan Mehmet Erkal Elmalı'nın en kıdemli leblebi ustasıdır. 50 yıl yaptığı ve sanatı olarak gördüğü leblebi imalatçılığını yıllar önce bırakmak zorunda kalmıştır. O zamanlar bu mesleği yapanlar ahi teşkilatlarındaki gibi çıraklıkta, kalfalıkta ödüllendirilmiştir.

Elmalı ilçe merkezindeki arasta çarşıda yaklaşık 20 yıl önce Tarım Bakanlığı'nca gıda işletmelerine getirilen Avrupa standartlarına uyamayan leblebiciler birer birer kapanmıştır. Bundan sonra burada yüzlerce usta- çırak gibi tüketiciler de haliyle bu durumdan olumsuz etkilenmiş ve bir dönemin capcanlı leblebiciliği parmakla sayılacak kadar az dükkânla kalmıştır. Ancak leblebinin kavrulmuş, şekerli, beyaz, çıtır, tuzlu gibi her çeşidini çarşıda görmek mümkündür. Ayrıca "leblebi kurabiyesi" oldukça rağbet görmektedir (Fotoğraf 3.54).

Fotoğraf 3.54 Elmalı Leblebisinden Yapılan Leblebi Kurabiyesi

Elmalı ilçe halkı sahadaki nohuttan yapılan leblebinin Çorum'dakinden daha eski ve kaliteli olduğunu iddia etmektedir. Ana yollar üzerinde olmayışı ve ancak ilçe ihtiyacını karşılayacak kadar üretilmesi nedeniyle Çorum'daki kadar meşhur olamamıştır.

3.1.6.9. Kızıl Sulu Et

Et, geçmişten günümüze Türklerin mutfak kültüründe her zaman yer almış, bolca tüketilen besin maddelerinden biri olmuştur. Etin çok fazla tüketilmesinde yaşam biçimi etkili olmuştur. Çünkü Türkler, konar-göçer bir yaşam tarzına sahip oldukları için hayvancılığı hiç bırakmamışlardır. Bu sebeple de et ve et ürünleri her zaman önemli besin kaynaklarından olmuştur. Mutfak kültürümüzde geçmişten günümüze eti en çok tüketilen hayvanlar; kuzu, koyun, sığır, dana, keçi, oğlak, tavuk, balık ve kuş olmuştur (Sürücüoğlu ve Özçelik, 2009: 14-15).

Sürücüoğlu, M. S. ve Özfer Özçelik, A. (2009), "Türk Mutfağında Etten Hazırlanan Kışlık Yiyecekler", (Haz: Kamil Toygar ve Nimet Berkok Toygar), Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar Dosya: Türk Mutfağında Kış Hazırlıkları, C. 16, Ankara: Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları. s. 11-30

Kızıl sulu et yemeği Elmalı ilçesinde sıklıkla pişirilen ve düğünde, bayramda, kandilde, törenlerde, cenazede, davetlerde önemli bir yeri olan yemektir. Kemikli parça et, soğan, salça, yağ ve baharatlarla ağır ağır pişirilerek yapılmaktadır. Yörede "kırmızılı sulu et" ve et kızartılıp piştiği için "elmalı kızartması" adı ile de bilinmektedir.

Et için tercih genellikle oğlak ya da keçi etidir. Yapımında belli sıralamaya uyularak bu lezzet yakalanmaktadır. Kırmızı sulu et yemeği için öncelikle kızgın yağda etler alt üst ederek kızartılarak köşeye ayrılır daha sonra tercihe göre soğanlar tereyağda kavrulur. Ardından suda sulandırılmış salça-kırmızı toz biber ve diğer baharatlar eklenir. Bir müddet kavrulduktan sonra etlerin hizasına kadar su eklenir ve etler pişmeye bırakılır (Fotoğraf 3.55).

Fotoğraf 3.55 Kızıl Sulu Et Yemeği

3.1.6.10. Arabaşı Çorbası

Antalya muftağı, coğrafi yakınlıkları nedeniyle Burdur, Isparta, Konya mutfağı ile benzerlikler göstermektedir. Toroslar'ın arkasından sahile gelenler mutfak kültürlerini de beraberlerinde getirmişlerdir. Bu yüzden Arabaşı çorbasının sahibi çoktur denilebilir.

Arabaşı çorbasının daha çok Yozgat, Kayseri, Karaman, Konya, Afyon, Burdur, Muğla, Mersin, Eskişehir ve Çorum gibi yerlerde yapıldığı bilinmektedir. Çorba diğer çorbalardan farklı olmasının yanında toplu halde yenmesi nedeniyle de farklılık göstermektedir. Genellikle soğuk kış akşamlarında insanların bir araya gelip sosyalleşmesine yardımcı olmaktadır. Akşam-gece saatlerinde yenilmesi nedeniyle "yat geberlik" yemek de denilmektedir.

Türkiye'de bulunan iller arası mesafelerin kısa olması kültürel etkilenmeyi beraberinde getirmiş ve yemek kültürü etkileşimini artırmıştır. Arabaşının hangi yöreye, hangi ile ait olduğunun tespiti de bu nedenle zorlaşmıştır.

Arabaşı çorbasının Yozgat, Kayseri, Karaman, Konya ve Afyon'da yaygın yapıldığına dair çalışmalar (Nasrattinoğlu, 1981; Doğan ve Doğan, 2005; Hatipoğlu vd. 2013; Büyükşalvarcı vd., 2016; Çakıcı ve Zencir, 2016) mevcut olup, Türkiye'nin diğer bazı illerinde de (Burdur, Muğla, Mersin, Niğde, Ankara, Eskişehir, Çorum, Antalya) yapıldığı görülmektedir (Doğan ve Doğan, 2005; Arlı ve Gümüş, 2007; Ercan, 2008; Bektarım vd., 2019; Çevik, 2019; Eren ve Eroğlu, 2019; Küçükkömürler vd., 2019; Onurlar ve Aksoy, 2019; Yücel ve Ersin, 2019; Öktem, 2020).

Bâzı yörelerde buğday unu yerine mısır unu kullanılmakta, hamura bir miktar nişasta da katılmaktadır. Bunların yanında bazı sebzeler (soğan vb.), baharatlar (kurutulmuş acı biber, pul biber, kırmızıbiber, karabiber, karanfil, defne yaprağı vb.), domates ve biber salçası, limon suyu, tereyağı, zeytinyağı, ekşi erik vb. diğer malzemelerin de çorba yapımında kullanıldığı görülmekte, bununla birlikte çorba ve hamurun yapım şekillerinde farklılık olabilmektedir (İncekara, 2007; Halıcı, 2013, 2014; Omurcalı, 2015; Gürman, 2016; Öktem, 2020).

Azerbaycan Türkçesinde özellikle kış ayları için geçerli olan "gecenin sabaha yakın olan vakti" "obaş", Kuzey Anadolu ve Azerbaycan Türkçesinde "akşamdan hemen sonraki vakit" ise "bubaş" olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda bubaş ve obaş vakitleri arasının olabileceğini, bunun da "arabaş vakti" olabileceği ifade edilmektedir. Böyle bir vaktin varlığı, yatmadan önce içilen çorbanın ve o çorbanın içildiği vaktin adı Orta Anadolu, Güneybatı Anadolu ve Akdeniz Bölgelerindeki Arabaşı kelimesinin varlığını teyit ettiği Sarıkaya (2017) tarafından ifade edilmektedir. Ayrıca Arap kültüründe benzer bir yemek ya da çorbanın olmaması, bu kelimenin Araplarla ilgili olmadığı da belirtilmektedir.

Arabaşı çorbası Elmalı ilçesinde de bilinen, yöre halkı tarafından sevilen bir çorbadır. Çorbanın yapımında tavuk eti, keklik, tavşan, ördek gibi av eti, kuzu eti, kaz eti ve hindi eti sıklıkla kullanılmaktadır. Yanında hamur pişirilerek servis edilir. İnsanların yemek yeme alışkanlıkları toplumdan topluma farklılık göstermektedir. İnsanların ne yediği toplumdan topluma fark ettiği gibi coğrafi konumdan da etkilenmektedir (Önçel ve Göde, 2016). Elmalı ilçesinde arabaşının hamuru sade su ile değil, et suyu ile yapılmaktadır. Köy hamurlarına göre daha yumuşaktır. Ayrıca et, hamur ve çorba birbirinden ayrı ayrı sofraya getirilmektedir. Eski dönemlerde hindi ve kaz eti ile yapılan çorba şu an evlerde genellikle tavuk eti ile yapılmaktadır. Toplumsal özel günlerde hazırlanan yiyecek içecekler arasında ilçede arabaşı tüketimi görülmekte, geleneksel beslenme alışkanlıkları hâla sürmektedir.

3.1.6.11.Kölle

Türk mutfağı içerisinde buğday ve buğday ürünlerinden aşure, düğün çorbası, ayran aşı, keşkek gibi çok özel yemekler yapılabilmektedir. Farklı yapım aşamalarıyla dikkat çeken kölle de bu kategoride değerlendirilebilir. Ülke genelinde farklı isimler ve farklı tüketim şekilleriyle dikkat çeken bir yemektir. Diritme, diritleme, gölle, dirgit, hedik gibi birçok farklı isimle anılsa da hepsinin tekniği aynıdır denilebilir.

Farklı yörelerde içerisine kuru üzüm, ceviz konularak, bal ve tarçınla birlikte ya da cevizle süslenerek de yenmektedir. Elmalı ilçesinde çorba gibi tüketilmektedir (Fotoğraf 3.56).

Fotoğraf 3.56 Kölle

Tarımsal faaliyetler, geçmişten günümüze insanlar adına birçok unsuru içerisinde barındırdığı için önemli bir yere sahiptir. Bu faaliyetler arasında halk inanışları ve halk kültürüne dair izler bulunabilmektedir. Elde edilen ürünlerle gündelik hayatın ihtiyaçları

karşılanmış ve sadece karşılanmakla kalmamış onlara dinsel bir anlam yüklenerek hayatımızın her yerinde kullanılmıştır.

Halk hekimliğinde arpa, buğday ve bulgur doğal yöntemlerle hastalıkları iyileştirmede önemli bir yere sahip olmuştur. İslamiyet'in etkisiyle bu ürünler dinsel-büyüsel anlamda bir bütün oluşturarak hastalıkları azaltmada Anadolu'da kullanımları göze çarpmaktadır. Ayrıca çoğu özel günlerde de bu ürünler başroldedir. Düğünlerimizde gelinlerin başından arpa, buğday ve bulgurun saçılması, çocuklarımızın ilk diş dönemlerinde bulgurdan hedik yapılması ve Müslümanların mübarek kabul ettiği zamanlarda sevap amaçlı bulgur yemeklerinin pişmesi ve konu komşuya dağıtılması gibi devam etmekte olan inanışlar vardır.

Bu kapsamda değerlendirilebilecek olan bir örnek de diş köllesidir. Çocuğun ilk dişinin çıkmasıyla birlikte düzenlenen "eğlencede yiyeceği kutsama, çocuğun rızkını artırma, bereketi çoğaltma gibi dileklerin yanı sıra çocuğun dişinin sağlam olması isteğiyle yapılan uygulamaya diş hediği adı verilmektedir (Örnek, 2000: 162).

Araştırma sahasında bebeğin ilk dişi çıktığında yapılan kölleye "diş köllesi" adı verilmektedir. Toplanan kalabalığın önünde çocuğun önüne makas, tarak, ayna, kitap, kalem, tesbih gibi eşyalar konur. Çocuk eline hangisini alırsa o mesleği seçeceğine inanılmaktadır. Eşe dosta diş köllesi ikram edilir.

Kölle Elmalı ilçesinde düğün, diş köllesi, sünnet gibi özel anma günlerinde sıklıkla yapılan bir yemektir. Kölle için buğday, kuru fasulye, kuru nohut, kuru bakla, mısır baharatlarla pişirilerek yarı sulu bırakılır ve üzerine dövülmüş ceviz, badem, nar ekşisi, limon suyu ve isteğe göre pulbiber, karabiber gibi baharatlar eklenerek tüketilir. Araştırma sahasında daha çok kış aylarında yağmurlu günlerde tüketildiği dikkat çekmektedir. İlçe merkezinde kış aylarında sosyal tesislerde satışı yapılmaktadır.

3.1.6.12. Arap Kadayıfı

Türk mutfağı hem içinde yaşanılan coğrafyanın değişmesi hem de farklı mutfak kültürleri ile etkileşim sonucunda sürekli olarak değişime uğramıştır. Dolayısı ile Türk mutfağı üzerinde etkili olan bu durum beraberinde kendine has ve farklı bir mutfak kültürünü de oluşturmuştur.

Kadayıf, Arapça bir kelime olan kadife anlamına gelen "kataif" kelimesinden gelmektedir (Şavkay, 2000b). Bu durum İslam inancı ile birlikte mutfak kültürümüz üzerindeki Arap etkileşimini göstermektedir. Kadayıf kendi içinde tel kadayıf, yassı kadayıf ve ekmek kadayıfı gibi çeşitlere ayrılmaktır.

Kadayıfçılık usta-çırak ilişkisi içerisinde geçmişten günümüze aktarılan geleneksel bir meslek koludur. Kadayıfçılar esas olarak hazırlanması ve pişirilmesi maharet isteyen kadayıf hamurunu hazırlarlar. Yuvarlak bir forma sahip olan bu hamur halk tarafından ya da lokanta, pastane vb. işletmeler tarafından satın alınarak içi doldurularak ve şerbeti verilerek tüketilmekte ya da satışa sunulmaktadır. Kadayıf üretimi toptan ve perakende olarak gerçekleştirilir. Özellikle Ramazan aylarında ve bayramlarda siparişlerin arttığı ifade edilmektedir.

Arap kadayıfının yapımı da hamurunun imal edilmesiyle başlar. Bu hamur irmik, un, sıcak su ve mayanın karıştırılmasıyla yapılır. Daha sonra kadayıf ocağı adı verilen madeni ocağın üzerine bir kap yardımıyla dökülür ve pişmesi beklenir. Ocak odun ateşiyle ısıtılmaktadır. Kadayıfın yalnızca bir yüzü pişirilir. Pişen kadayıflar soğuması için temiz bir bez üzerine yerleştirilir. Arap kadayıfının servise hazırlanmasında ise öncelikle şerbeti yapılır, dövülmüş ceviz, toz tarçın ve toz şeker karıştırılarak kadayıfın içi hazırlanır. Hazırlanan iç, kadayıfların içerisine yerleştirilir daha sonra yumurtaya bulanan kadayıflar kızgın yağda kızartılıp kızaran kadayıflar ılık şerbete batırılır. Tabağa alınarak üzerine ceviz içi ya da çam fıstığı dökülerek servise hazırdır. Antalya'da bu geleneğin en önemli temsilcisi, Yaylalı Mehmet'in torunu Ahmet Afacan'dır. Elmalı'da ise Mehmet Andıç'tır (T.C. Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2015).

Elmalı ilçesinde çok sevilen ve tüketilen Arap kadayıfı Türkiye'nin farklı bölgelerinde "taş kadayıf" ya da "yassı kadayıf" olarak da bilinen bir tatlı türüdür. Ancak genel itibariyle Antalya'nın yöresel tatlısı olarak bilinmektedir. Elmalı ilçesinde özellikle ramazan ayında tüketimi artmaktadır, genellikle cevizli tercih edilir.

Akdeniz havzası ile Anadolu'da olduğu gibi, Elmalı ilçesinde de yapılıp yenilen belli başlı bu yiyecekler; bölgenin kültürel ortamının açık izlerini taşımaktadır. Türkler, Anadolu'ya geldiklerinde Orta Asya'nın kültürel coğrafyasından aldıkları ürünleri, bu arada yemek-içmek kültürlerini de yanlarında getirmişlerdi. Akdeniz'e çıkmalarıyla, yanlarındaki kültürel unsurlara buranın etkilerini de katarak kendine özgü bir mutfak kültürü oluşturdukları görülmektedir. Bu kültürün daimî oluşum içinde olduğu hâlâ görülmektedir.

3.1.7. Sahanın Miras Turizmine Değer Katan Önemli Şahsiyetleri

Bir bölgenin ilim ve irfan yeri haline gelmesinde o bölgede yetişen önemli şahsiyetlerin ve o bölgenin kültürel mirasının anlaşılması önem taşımaktadır. Araştırma sahasının eğitim, bilim, kültür ve edebiyatla ilgili tarihi serüveni dolayısıyla ilim ve irfan

havzasına dönüşüm sürecinde etkili olan önemli şahsiyetleri sahanın miras turizmine de değer katmaktadır.

Araştırma sahası Roma, Bizans, Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde varlığını sürdürmüş, pek çok medeniyetten izler taşıyan, vakıfları, medreseleri, tekke ve zaviyeleri, güçlü bir Halvetî ve Bektâşî sufi geleneği ile Anadolu'yu etkileyen önemli bir yerdir. Bu gelenek içerisinde kendi dönemlerinin somut olmayan kültürel mirasını aktaran ve Yunus Emre tarzını devam ettiren hepsi birbirinden kıymetli şairler yetişmiştir. Elmalı Türk-İslam düşüncesini oluşturan, yetiştirdiği önemli şahsiyetlerle Anadolu'yu etkileyen önemli bir ilim, kültür havzası olmuştur.

Elmalı, İslamla tanıştığı ilk dönemden bugüne Türk İslam ve irfanının kurucu şehirlerinden biri olmuş ve Türkçe'nin kurucu şairlerini yetiştirmiştir. Bölgede yetişen ilim ve irfan ehli sayesinde İslamî bilgi topluma mâl olarak yaşam şekline dönüşmüştür. Zira ilim ve irfan birbirine bağlıdır. Bilgisizlik, batıl ve hurafe ile irfanın oluşması mümkün değildir. İlim, irfandan önce gelmektedir. Bu sebeple bölgede ilmin gelişmesi için birçok eğitim kurumu kurularak çocukluktan itibaren eğitim verilmiştir (Göküş ve Şahin, 2020). Evliya Çelebi'ye göre Kastamonu'dan sonra Kur'an'a en fazla rağbetin olduğu yer olan Elmalı'da, 17. yüzyılda 70 sıbyan mektebi bulunmaktadır. Evliya Çelebi bu sebeple Allah'ın, Elmalı'ya ciddi bir bolluk ve bereket verdiğini ifade etmektedir. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesine göre Elmalı'da 17. yüzyılda 4 medrese varken Vilayet salnamelerinde 19. yüzyılda 15 medresenin bulunduğu bilgisine ulaşılmaktadır (Çelebi, 2005: 143, 148; Durgun, 2014: 156).

Ayrıca 1874 tarihli Konya salnamesine göre Antalya'da Rüşdiye bulunan üç ilçeden biridir. Antalya'nın medrese sayısı bakımından ikinci, medrese öğrenci sayısı bakımından ise birinci ilçesidir. Tanzimat sonrası açılan mektep sayısı açısından ise üçüncüdür. Bu açıdan bakıldığında bölgenin ne denli önemli bir ilim merkezi olduğu ortaya çıkmaktadır (Aydın, 2019: 102).

Anadolu'ya gelen dervişler ve onların merkezleri olan zaviyeler Elmalı'nın ilim ve irfan yeri olmasını sağlayan ana unsurlardandır. Özellikle Ortaasya ve Harezm bölgesinden göçen pek çok Türk kabilesi bölgeye yerleşmiştir. İlçede, bu kabilelerde doğan ve yurdun İslamlaşmasına katkı sağlayan irfan sahibi kimselere ait yerleşim yerleri ve türbeler bulunmaktadır. Tekke, Ayvasıl, Gilevgi, Serkiz, İlyağı, Pirhasanlar ve İslamlar köyleri ile Kınalı, Camiiatik, Camiicedid, Kapmescid ve Tahtamescit mahalleleri isimlerini Anadolu'ya gelip burayı vatan yapan dervişlerden almıştır (Koday-Aydın, 2016: 464; Doğan, 2012: 22).

Elmalı'da yetişen erenler Anadolu'nun manevi mimarları olmuşlar; şeyhler, pirler, dervişler, şairler toplumun dinî ve sosyo-kültürel anlamda eğitilmesinde önemli roller

üstlenmişlerdir. Tekke ve zaviyeler hem bölgenin İslamlaşmasına katkı sunmuş hem de halkın duygu ve düşüncesine yön vererek sosyal, siyasî ve iktisadî hayatını etkilemiş, böylece Türk-İslam kültürünün oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu tekkeler ilim, sanat ve edebiyatın merkezi olmuş, buralarda ünü çağları aşan pek çok şairler de yetişmiştir.

Abdal Musa, Kaygusuz Abdal, Abdülvehhâb Ümmî, Niyâzî-i Mısrî, Sinân Ümmî, Elmalılı Hamdi Yazır, İbrahim Bedrettin Elmalı burada yetişen ilim ve irfan sahibi kimselerden bâzılarıdır. Vermiş oldukları eserler, bıraktıkları vakıflar ve zaviyeler ile günümüzü etkileyen zengin bir ilim ve irfan havzasının oluşmasına katkı sağlamışlardır.

Günümüz turizminde geçmişin rağbet görmesi birçok etkenin etkisiyle ortaya çıkmaktadır. Geçmişe ilgi insanın doğasında vardır. Geçmişin kalıntıları güvenlik ve devamlılık temin eder. Bu güven ve devamlılık ise bugünün belirsiz olması oranında artış gösterir. Böylece tarih bilinciyle geçmişe bağımlılık daha güvenilir ve tahmin edilmesi daha kolaydır (Aliağaoğlu ve Temurçin, 2004).

Miras turizmi ile ilgili çekiciliklerden biri olan Printice (1994), tarihî kişilerle ilgili çekicilikler; yazar, sanatçı, besteci, siyaset adamı, askerî lider ve popüler kültür liderlerinin evleri ve çalışma yerleri olarak açıklanmaktadır.

Mirasın değerlendirilmesinde kişisel değerler, eğer ki bu aktif rol oynuyorsa bu şekilde değerlenmiş miraslar, kişisel ya da ailevi miraslar olarak adlandırılmakta, oysa bu değerler toplumlar ya da uluslar tarafından da deklare edilirse, bu durumda bizim mirasımız adını almakta yani toplumsallaşmaktadır (Hall, 1998: 32).

Mirasın toplumsallaşması ya da genel kabul görmesi, toplumsal ve evrensel değerini arttırmaktadır. Bu hususlar göz önünde bulundurularak bir öğenin kültürel miras olarak nitelendirilebilmesi için belirli özellikleri taşıması gerekmektedir. Bunlar;

- Tarihi değer taşıması ve toplumsal süzgeçten geçmesi.
- Nesillere bilinçli olarak aktarılması.
- Orijinal hali ile aktarılması.
- Somut, soyut ya da bunların karması şeklinde olması.
- Kolektif olarak benimsenmesi diğer bir ifadeyle toplumsallaşması şeklindedir.

Miras turizminde tercih edilmiş bir mekânın, tarihi bir alanın, yapının ya da anıtın ziyareti o yerin tarihinin hissedilen kısmına rast gelmesi anlamında deneysel turizm çeşidi olarak düşünülmektedir.

Ayrıca miras turizmi ile ilgili diğer önemli bir nokta, miras turizminin bulunduğu çevrenin şartlarından ayrılamaz olmasıdır (Poria, 2001: 1047). Bu açıdan bakıldığında, bir kültürel miras öğesinin orijinal yeri ve çevresi haricinde ziyareti anlamsızlaşmaktadır.

Miras, varoluş şekline göre somut ya da soyut olarak iki gruba ayrılır. Ancak tarih, kültür ve insanların yaşadığı yerlerle bağlantılı olarak somut ya da soyut elementlerin karışımını içererek de ortaya çıkabilmektedir. Araştırma sahasında yetişmiş, bulunduğu yerde toplumsal açıdan büyük değişim ve ilgi yaratmış önemli şahsiyetler geçmişte yörenin maneviyatının simgesi olmuşlardır. Bu sayede etkileri günümüzde de hissedilerek, yaşadıkları yerde bıraktıkları somut ögeler önemli derecede ziyaretçi çekebilecek güçlü turizm potansiyeline sahip çekicilik unsuru haline gelmiştir. Bu bağlamda geçmişten günümüze aktarılabilen bütün somut ve soyut öğeler, kolektif kültürün birer öğeleridir ve miras özelliği taşımaktadır.

Miras turizmi bileşenlerinden biri olan edebî miras turizmi açısından düşünüldüğünde, edebî mekânlar edebî kişiler ve onların eserleriyle ilişkili alanları ifade etmektedir. Bu açıdan, edebî miras turizmi edebî mekânların turizm amacıyla tüketilmesi anlamına gelmektedir.

Bilim, sanat, edebiyat alanında etkin bir üne sahip olan kişilerin daimî ya da geçici olarak yaşadıkları mekânlar miras turizmi açısından çekim alanları oluşturabilmektedir. Edebî miras ve turizm konusunda iki temel durumla karşılaşılmaktadır. Birincisi, söz konusu yerin edebî kişiden dolayı bilinir ve merak edilir hâle gelmesi, ikincisi o yerle edebî kişi arasındaki sosyal, kültürel ve doğal ilişkilerin merak edilmesidir. Kuşkusuz bazı şehirler veya başka mekânlar, yazarların ve şairlerin anlatımıyla daha bilindik ve daha kalıcı bir hayata sahip olmuşlardır. Diğer taraftan edebî kişilerin yaşama alanları, onlara ilgi duyan kişiler için çeşitli imkânlar sunmaktadır. Yazar veya şairlerin çalıştığı mekânı görmek, onların yürüdükleri yerlerde yürümek, teneffüs ettikleri havayı solumak, hatıralarına dokunmak ilgi çeken başlıca çekiciliklerdir (Herbert, 1966: 77).

Elmalı küçük bir yer olmasına rağmen şairlerini yetiştirirken diğer yönüyle yetiştirdiği şairler eliyle birçok şairi etkilemiş bir kültür havzasıdır. Türk kültür, edebiyat ve bilim alanına değerli şahsiyetler kazandıran Elmalı, Osmanlı sahasını derinden etkileyen Hacı Bektaş-ı Velî ve Yunus Emre üslubunu yaşatarak, nesiller boyu aktarılmasını sağlamıştır.

Yakın geçmişte ilçe kütüphanesindeki eserler ve bölgede yetişen âlimler dikkate alındığında Elmalı'nın çok güçlü bir kültür ve bilim merkezi olduğu görülmektedir. Araştırma sahası, kısa mesafeli yer değişimlerinde dahi somut bir şekilde görülebilecek bu önemli şahsiyetlerin şiirlerini, türbelerini, yaşadığı yerleri kısaca günümüz insanının içerisinde yaşadıkları Türk kültür ve düşünce yapısını daha iyi anlamasına vesile olmasına yardımcı olacak bu kültürel mirasın tespiti için önemli bir konumdadır. Miras turizmi aracılığıyla çağdaş nesiller tarafından sahanın daha çok tanınması kaçınılmazdır. Türk-İslam

medeniyetinin temellerinin izlerini taşıyan Elmalı ilçesi bu açıdan büyük önem taşımaktadır (Fotoğraf 3.57).

Fotoğraf 3.57 Elmalı Belediyesi'nin Elmalı'nın Canları Olarak Nitelendirdiği Sahada Yetişen Alimleri Tanıtma Girişiminden Örnek

İlçede 2008 yılından itibaren Elmalı Belediyesi, Sinan-ı Ümmi Kültür ve Sanat Derneği ve Akdeniz Kültür ve İletişim Kulübünün iş birliği ile "Elmalı'nın Canları İrfan ve Sevgi Sempozyumu" gerçekleştirilmektedir. İlçe merkezindeki Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Kültür Merkezi'nde gerçekleştirilen sempozyumlara Prof. Dr. İlber Ortaylı (2022'de) gibi birçok önemli akademisyen ve yöre halkı katılım sağlamaktadır.

2016 yılında düzenlenen sempozyumda "Sufi Yolu" projesi konuşulmuştur. Antalya'nın kültürel derinliğini Türkiye ve Dünya'ya anlatmak ve anlamak amacı ile Sufi Yolu projesi başlatılmıştır. Araştırma sahasını da içine alan bu yol Finike'den başlayıp Elmalı ve Korkuteli'ye kadar uzanmaktadır. Proje, bu yol üzerinde bulunan değerleri canlandırmak ve onlardan bize kalan eserleri yaşatma ve yarınlara aktarma amacı taşımaktadır.

Geçmişe rağbeti artıran, turizm olgusunda da kuvvetli bir şekilde var olan küreselleşmedir. İnsan hayatı küreselleşmeden etkilendikçe yerel mevkilerin, kültür ve tarihlerin önemi daha da artmaktadır. Bu önem yerel değerlerin korunması fikrini ortaya çıkarmakta; bu durum ise miras turizm olgusunun gelişimine katkıda bulunmaktadır

(Williams, 1998). Sahanın miras turizmine değer katan önemli şahsiyetlerinden bâzılarına aşağıda değinilmiştir.

3.1.7.1. Kaygusuz Abdal

Kaygusuz Abdal olarak bilinen Alâeddin Gaybî, Anadolu havzasında, Dînî-Tasavvufî İslâmî Türk Edebiyatı'nın ilk kurucularından biri olarak kabul edilmektedir. 14. yüzyılın sonları ile 15. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Kaygusuz Abdal'ın doğum tarihi tam olarak bilinmemekte, bu hususta farklı görüşler ileri sürülmektedir. Kabul gören en yaygın görüş ise 1341-1342 yılları aralığında dünyaya geldiğidir.

Alâiye emiri olan babasının görev yaptığı Alâiye'de dünyaya gelmiştir (Güzel, 1999: 90). Bununla birlikte, Kaygusuz Abdal'ın Teke bölgesine bağlı Elmalı/Tekke Köy'de bulunan Abdal Musa dergâhında tasavvufi eğitimini tamamlamış olması onun yaşamının belli bir dönemini bu coğrafyada geçirmiş olduğunu düşündürmektedir. Elmalı'da "Kaygusuz" adını alarak 40 yıl şeyhine hizmette bulunmuştur (Güzel, 2018: 883-903). Şiirlerinde Gaybî, Kaygusuz, Kaygusuz Sultan, Sarâyî, Miskin Sarâyî gibi mahlaslar kullanmıştır. 1444 yılında vefat eden Kaygusuz Abdal'ın (Dedebaba, 2002: 72-73) defnedildiği yerle ilgili farklı görüşler olsa da Elmalı'daki Abdal Musa Tekkesi'ne defnedildiği kabul edilmektedir (Akçay, 1972: 365). Mısır'daki son Bektaşi temsilcisi olan Ahmed Sırrı Dedebaba'nın görüşüne göre ise Kaygusuz Abdal Mısır'da Mukattam Dağı civarında bulunan bir mağaraya kendi vasiyeti doğrultusunda gömülmüştür (Hasluck, 2000).

Salt döneminin değil, sonraki yüzyıllardan günümüze değin özellikle Alevi-Bektaşi kültür dünyasında etkili olmuştur. Anadolu'da tasavvuf anlayışının yayılmasında önemli bir misyon üstlenmiştir.

Bektaşi kültürünün kuvvetli tesiri ile hem Mısır'da hem de araştırma sahasındaki Abdal Musa Tekkesi'nde, Kaygusuz Abdal'a atfedilen kabirlerin çevresinde yer alan Bektaşi mezarlarının varlığı bu bölgelerde ona bağlı bir evliya kültünün mevcudiyetini ortaya koymaktadır.

Bektaşi kültüründe yer alan oniki post kültünden biri olan nakîb postunu Kaygusuz Abdal temsil etmektedir. Yine Bektaşi dualarını olarak bilinen tercemanlar ve gülbanklerde Kaygusuz'un ismi de anılmaktadır. Yine Bektaşilerin gündelik yaşamında kullandığı giyecek olan on iki dilimli beyaz renkteki kalenderî-hüseyinî tâcın ilk olarak Kaygusuz tarafından kullanıldığı rivayet edilir (Gölpınarlı, 2011). Bununla birlikte, bugün Anadolu Alevî ve Bektaşi kültürünün çekirdeğini oluşturan Antalya'nın Elmalı ilçesine bağlı Tekke Köy'deki Abdal Musa türbesi Kaygusuz Abdal kültünün yaşatıldığı bir mekandır. Türbenin içerisinde

Abdal Musa ve Kaygusuz'a ait sandukaların yanı sıra türbenin cephesindeki tabloda şeyh ve mürid karşılıklı olarak tasvir edilmektedir. Şeyh Abdal Musa'nın kolunu kaldırarak saplanan oku bir eliyle işaret etmesi ve Kaygusuz'un onu dinlemesi şeklinde tasvir edilen bu tablo geyik menkıbesinin adeta canlandırılmış bir halidir.

Divan, Gülistan, Mesnevî-i evvel, Mesnevî-i sânî, Mesnevî-i sâlis, Gevher-nâme, Dolab-nâme, Salat-nâme, Minber-nâme, Budala-nâme, Miglate-nâme, Vücûdnâme, Risâle-i Kaygusuz, Dil-güşâ ve Saray-nâme gibi eserleri bulunmaktadır (Güzel, 2018: 885-886). Kaygusuz Abdal eserlerinde vahdet-i vücut, ilâhi aşk, melâmet ve insân-ı kamil gibi tasavvufi düşüncelerini sıklıkla ele almıştır.

3.1.7.2. Abdülvehhab Ümmi

Abdülvehhâb Ümmî Elmalı'da ilim, irfan ve kültür havzasını kuran en önemli temsilcilerden biridir. Anadolu'nun bir Müslüman yurdu olmasıyla başlayan dönem aslında sadece Anadolu'yu değil bütün coğrafyayı değiştirecek bir dönüşümün de başlangıcıdır. İşte bu dönüşümün köşe taşlarından diyebileceğimiz manevî önderleri içerisinde Elmalı havzasında yetişen, medeniyet tasavvurunu Yunus Emre'nin diliyle ifade eden ve Niyazî-i Mısrî'ye kadar uzanan bir tesir sahası bulunan Elmalılı Vâhib-i Ümmî veya Abdülvehhâb Ümmî Halvetî de yer almaktadır.

Vâhib-i Ümmî, Vâhibî, Vehhâb, Abdülvehhâb gibi isimlerle anılan Abdülvehhâb Ümmî, Elmalı'da dünyaya gelmiştir. Kaynaklarda doğum tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Abülvehhâb Ümmî, 1595 tarihinde Elmalı'da vefat etmiştir (Vassaf, 2006: 242). Tuhfe-i Nâilî'de hakkında şu bilgiler yer almaktadır: "Şeyh Abdülvehhâb Efendi, Elmalılı, Marmaralı Yiğitbaşı Şeyh Ahmed Şemseddin Efendi müridlerinden, 1 Şa'bân 1004/m.1595 tarihinde vefât etti. Elmalı'da medfundur, "vefât-ı nâsût" cümlesi vefatına târîhtir." (Tuman, 2001: 1149). Bugün Pınarbaşı mevkiinde bulunan türbesi Elmalı'nın en önemli ziyaret yerlerinden biridir. 1925 yılında Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Kanunun çıkmasından sonra türbe ve bitişiğindeki hankâh dönemin mal müdürü tarafından yıktırılmıştır (Torun, 1990: 11-12; Ögke, 2007: 9-10; Dikmen, 2011: 24-25; Ekiz, 2001: 148). Bugünkü mevcut türbe sonradan tekrar yaptırılmıştır. Antalya Valiliği ve Elmalı Belediyesi tarafından 2022 yılında restorasyon çalışmaları ile büyütülmüştür.

Abdülvehhâb Ümmî'nin bir tek Dîvân-ı İlâhiyyât isimli 517 manzumeden oluşan divanı vardır (İslamoğlu, 2018). Yunus Emre üslubunu kullanan Abdülvehhâb Ümmî, şiirlerinde Vâhib-i Ümmî mahlasını kullanmıştır. Halvetiye Tarikatının orta kol olarak bilinen Ahmediye şubesine mensup olan Abdülvehhâb Ümmî, Anadolu irfanını oluşturan, Yunus

Emre geleneğini devam ettiren ve Abdülvehhâblılar olarak bilinen birçok sûfi-şair yetiştirmiştir. Eroğlu Nûrî, Şeyh Armağan, Şeyh Ömer Mazharî, Zuhûrî, Sinan-ı Ümmî, Niyâzî-i Mısrî, Seferî, Müftî Derviş Çavdaroğlu, Gülâboğlu Muhammed Askerî, Selâmî, Hakîrî, Mustafa Nuzûlî, Muslihuddin Mustafa Uşşâkî, Ziyâî, Hakîkî, Subhî, Ahmed Matlâî, Sun'ullâh-ı Gaybî gibi şairler bu ekolün devamıdır (Tatcı, 2008: 25; Ögke, 2007: 12-13; Dikmen, 2011: 25).

3.1.7.3. Eroğlu Nuri

Asıl adı Yahşî Efendi b. Abdülhak'tır. Lakabı ise Eroğlu Nûrî'dir. (Tatcı, 2002: 169). Doğum tarihi hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Doğum yeri olarak kaynaklarda Elmalı, Finike ve Finike'ye yakın Turunçova geçmektedir (Oğuz, 1990: 16-19).

Sinan Ümmî'ye ait tarikat silsilenamesinde ve Elmalı Kütüphanesi'ndeki Halveti silsilenamesinde Eroğlu Nûri'nin Halvetiye'nin Yiğitbaşı Kolu'nun kurucusu Şeyh Ahmet Şemşeddin Marmaravî'nin halifelerinden Şeyh Abdülvehab Ümmî'den el aldığı bilgisi yer almaktadır. Bu bilgileri Eroğlu Nûri'nin eserleri de doğrulamaktadır. Şeyhinin vefatından sonra Halvetiye'nin Yiğitbaşı Kolu, Eroğlu Nûri tarafından temsil edilmiştir. Halifesi Niyazi Mısrî'nin şeyhi olacak olan Sinan Ümmî'dir (Oğuz, 1990). Bursalı Mehmet Tahir Efendi'ye göre mezarı Kula ve Eşme ilçeleri arasındaki Eroğlu köyündedir (yty: 93-94). Abdullah Ekiz'e göre ise Finike'nin kuzey batı cephesinde, Turunçova'da, Alacadağ'ın zirvesine yakın bir yerdedir.

Halvetî tarikatının Ahmediyye kolundandır ve Abdülvehhâb Ümmî'den sonra postnişinlik yapmıştır (Ögke, 2007: 15). Eroğlu Nûrî; Ümmî Sinan, Niyâzî-i Mısrî, Malâtî gibi önemli ilim ve irfan sahibi şahsiyetler yetiştirmiştir. Eroğlu Nûrî'nin Dîvânçe-i İlâhiyât ve Tasavvuf bi't-Tarîkat (diğer adı: Risâle-i Şerîf Elmalî Eroğlu Efendi) isimli eserleri bulunmaktadır (Ögke, 2008; Tatcı, 2002).

Eroğlu Nûri, Yunus Emre mektebinin Vahib Ümmî, Sinan Ümmî ve Niyazi Mısrî ile birlikte 16. yüzyıldaki devamcısı olarak değerlendirilebilir. Sade bir dille söylenmiş ilahilerden oluşan şiirlerinde Eroğlu Nûri, tekke edebiyatında yaygın olan şiir türlerine yer vermiştir.

3.1.7.4. Ümmi Sinan

Asıl adı Yûsuf b. İbrahim'dir. Mahlas olarak hem Ümmî Sinan, hem de Sinan- i Ümmî'yi kullanmıştır. Sinan-ı Ümmî, gerek yetiştirmiş olduğu talebeleri ve gerekse yazmış olduğu eserleri göz önüne alındığında kendisinin âlim, velî, şâir ve sûfî olduğu görülmektedir. Doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 1563-1567 yılları arasında doğduğu tahmin

edilmektedir, Elmalı ilçesinde doğmuştur (Bilgin, 2017: 1; Bilgin, 2012: 310-311; Unutmaz, 2019: 1-2; Ögke, 2007: 16-17). Ailesi ve eğitimi hakkında fazla bilgi olmayan Ümmî Sinan, 25 Cemâziye'l-âhir 1067/10 Nisan 1657 Salı gecesi vefat etmiştir. Vefatından sonra Elmalı'da adına yaptırılan Cami'nin yanına bir türbe inşa edilmiştir. Ancak bu türbe 1926 yılında yıktırılmış, 1959 yılında yeniden yapılarak ziyarete açılmıştır (Bilgin, 2017). Türbe, bugün çevre il ve ilçelerden gelen insanların ziyaret yeridir. Özellikle mübarek gecelerde, ramazan akşamlarında dolup taşmakta ve cazibesini devam ettirmektedir.

Ümmî Sinan'ın ailesinden birçok şair yetişmiştir. Ailesi dışında dergâhında yetişen, Niyâzî-i Mısrî, Uşaklı Ahmed Matlaî, Müftî Derviş Çavdaroğlu, Uşaklı Muslihuddin Mustafa Efendi, Kütahyalı Gülâboğlu Muhammed Askerî, Uşaklı Şeyh Mehmed Efendi, Subhî gibi önemli şahsiyetler bulunmaktadır (Ekiz, 1962).

Özellikle en meşhur öğrencileri arasında, Yunus Emre tarzının temsilcisi ve 17. yüzyıl Türk edebiyatının en önemli şairlerinden olan Niyâzî-i Mısrî vardır. Niyâzî-i Mısrî 9 yıl kadar bir süre Elmalı'da Ümmî Sinan'ın dergâhında bulunmuştur (Ögke, 2007: 23). Ümmî Sinan'ın Dîvânı ve Kutbü'l-Meânî isimli iki eseri bulunmaktadır. Bu eserler üzerine akademik çalışmalar yapılmıştır (Erdem, 1997; Şirin, 2012; Unutmaz, 2019).

Sinan-ı Ümmî, sadece köşesine çekilmiş münzevî bir şeyh veya tekkesine kapalı bir mutasavvıf değil, zâhirî ve bâtınî ilimlerin külliyesi haline getirdiği dairesinde, kütüphânesiyle ve çilehanesiyle çok yönlü bir şahsiyet olarak Anadolu'nun dört bir yanından gelen ilim ve tasavvuf taliplerine feyz vermiştir. Sinan-ı Ümmî'nin kurduğu dergâh, kendisinden sonra da uzun bir zaman ayakta kalmış ve dergâhta birçok âlim yetişmiştir. Buradaki kütüphanede bulunan kitaplar, sonradan Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi'ne nakledilmiştir (Ekiz, 1962).

Günümüze "Divan" ve "Kutbu'l Meânî" isimli iki eseri ulaşan Sinân-ı Ümmî, üstadları Vâhib-i Ümmî, Eroğlu Nûri Efendi ve Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî'nin de etkisiyle şekil, tür, dil ve anlatım özellikleri açısından Yunus Emre tarzında eserler bırakmıştır. Bu eserler taşıdıkları dil ve edebiyat vasıfları açısından uzmanlarca "Türkçe'nin zaferi" kabul edilebilecek nitelikte kabul edilmektedir.

Ümmi Sinan'ın tesiri özellikle bulunduğu çevre olan Antalya, Elmalı ve çevresiyle, Afyon, Denizli, Uşak ve Kütahya gibi şehirlerde yoğunluk kazanmıştır. Bugün araştırma sahasında onun kerâmetleri, faziletleri, takvâsı ile ilgili pek çok şey anlatılması, onun günümüze bıraktığı etkiye en güzel örnektir.

3.1.7.5. İbrahim Bedrettin Elmalı

İbrahim Bedrettin Elmalı, Cumhuriyet Dönemi'nin sekizinci Diyanet İşleri Başkanıdır. 1903'te Elmalı ilçesine bağlı Karyağdı mahallesinde doğmuştur. Saraç Koca Alioğulları olarak bilinen bir aileye (Onay, 1995: 40) mensup olan Bedrettin Elmalı'nın babası Rüştiye Muallimli olan Ali efendi, annesi ise Kardıçlı Ömer Efendi'nin kızı Naciye Hanım'dır (Koşuk, 2017: 140). İlk ve orta tahsilini Elmalı'da tamamladıktan sonra, dayısı Elmalılı Muhammed Hamdi'nin de teşviki ve desteği ile yükseköğrenimine devam etmek üzere İstanbul'a gitmiş ve Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliye medresesine kaydolmuştur (Bulut, 2011: 52). 1919 ve 1923 medreselerin kapatılması nedeniyle öğrenimine Dârülfünun İlahiyat Fakültesi'nde devam ederek 1928 yılında buradan mezun olmuştur (Bulut, 2017: 28). Aynı zamanda, maddi imkânlarının yetersizliğinden dolayı, yüksek öğrenimi esnasında "müezzinlik, avukat kâtipliği, liselerde vekil Türkçe ve yurt bilgisi öğretmenliği" gibi görevlerde bulunmuştur (Bulut, 2011: 52).

19 Aralık 1935'te İstanbul Müftülüğü'nde kâtip olarak devlet memurluğu görevine başlamıştır. Ardından sırasıyla; 1944-1945 "Vakıflar Umum Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Müdürlüğü Mümeyyizliği", 1945-1946 "Çalışma Bakanlığı birinci mümeyyizliği", 1946-1953 "Çalışma Bakanlığı Kâğıt İşleri Müdürlüğü birinci sınıf mümeyyizliği", 1953-1961 "Üsküdar İlçe Müftülüğü", 1961-1965 "İstanbul İl Müftülüğü" (Bulut, 2016: 403-404) gibi birbirinden farklı görevlerde bulunmuştur. 2 Ekim 1965 tarihinde Diyanet İşleri Personel Dairesi Başkanlığı'na getirilen Elmalı'nın, kısa bir süre sonra, 9 Aralık 1965 tarihli ve 6/5619 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile sekizinci Diyanet İşleri Başkanı olarak ataması yapılmıştır (Bulut, 2015: 119; Bulut, 2017: 32). Yaklaşık olarak bir yıl Başkanlık görevinde kalmış ve 11 Ekim 1966 tarihli ve 6/7162 sayılı kararname ile emekliye sevk edilmiştir (Çoştu, 2017: 50-53; İbrahim Bedrettin Elmalı, 1999: 415). Emekliliğinin ardından 1969-1973 yıllarında İstanbul, 1973-1977 yılları arasında ise Afyon olmak üzere parlamentoda iki dönem milletvekili olarak görev yapmıştır (Büyüker, 2017: 83-111). Yeğeni Necati Bey'in de ısrarları neticesinde, milletvekilliğinden ayrıldıktan sonra, 1977 senesinde memleketine geri dönmüştür. Yazlarını Elmalı ilçesinde, kış aylarını ise Finike'de ahaliyle, akrabalarıyla ve yakın dostlarıyla geçiren İbrahim Bedrettin Elmalı, 1994 yılında Finike'de vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir (Koşuk, 2017: 139-148).

Merhum Elmalı, yüksek dinî öğrenimini Cumhuriyet döneminde yapmış ilk Diyanet İşleri başkanıdır. Eser sahibi bir din âlimi olarak değil daha çok bürokrat kişiliğiyle öne çıkmış, görevleri sırasında çalışkanlığı, ciddiyeti, görevine olan sadakati, dürüstlüğü, azmi ve çalışkanlığı ile tanınan bir din adamı olmuştur.

3.1.7.6. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır

Osmanlı imparatorluğunun son dönem, Türkiye Cumhuriyeti'nin ise ilk dönem âlimlerinden olan Muhammed Hamdi Yazır, 1878 yılında Elmalı ilçesinde doğmuştur. Babası Burdur'a bağlı Gölhisar ilçesinin Yazır köyünden Numan Efendi'dir. Annesi ise Elmalılı olan hoca Sarlarlı Mehmed Efendi'nin kızı Fatma Hanım'dır (Okumuş, 2017: 7). Hamdi Yazır, ilk mektep ve rüşdiye tahsilini Elmalı'da tamamlamış, bunun yanı sıra hafızlık eğitimi de almıştır. 1895 senesinde dayısı ile birlikte ilim tahsil etmek için İstanbul'a giderek Küçük Ayasofya Medresesi'ne yerleşmiş ve Kayserili Mahmud Efendi'nin Beyazıt Camiindeki derslerine devam etmiştir (Yavuz, 1995: 57). Zekâsı, çalışkanlığı ve öğrendiği meseleler üzerindeki derin vükûfiyeti sayesinde kısa sürede hocasının övgüsünü kazanmış ve derslerini takip ettiği Kayserili Mahmud Hamdi Efendi'den icazet almıştır (Bolay, 1993: 125). Bu süreçten sonra hocası "Büyük Hamdi" kendisi de "Küçük Hamdi" namıyla bilinmeye ve anılmaya başlanmış; ancak hocasının 1914 senesinde vefat etmesinden sonra bu ad yavaş yavaş unutulmuştur. Soyadı Kanununun çıkmasından sonra babasının köyünün ismine nispetle, "Yazır" soyadını almasına rağmen doğum yeri olan "Elmalılı" namıyla tanınıp meşhur olmuştur (Kozan, 2015: 371-372).

Elmalılı M. Hamdi Yazır, tahsil hayatı boyunca, dinî ilimler yanında, matematik, felsefe, edebiyat, musiki, hat, tezhip gibi farklı alanlarla da ilgilenmiş ve bu konularda kendini geliştirmek için ciddi bir çaba göstermiştir. Bununla birlikte özellikle mantık, felsefe ve hukuk alanında Batıda ortaya çıkan eserleri okumak, orada var olan düşüncelerden haberdar olmak ve bu sayede kendince karşılaştırmalar yapıp çıkarımlarda bulunmak maksadıyla çok kısa bir süre içerisinde Fransızca öğrenmiştir (Ersöz, 1993: 170). Bugün hukuk fakültesi olarak bilinen Mekteb-i Nuvvab-ı birincilikle bitirmiştir.

Kurtuluş Savaşı'nın ardından Cumhuriyet ilan edilince, Elmalı'nın memuriyetlik yapmış olduğu kurumlar ortadan kaldırıldı. Milli Mücadele sırasında İstanbul hükümetlerinde görev yaptığı için İstiklâl Mahkemesince gıyabında idama mahkûm edilmesi üzerine Fatihteki evinden alınarak Ankara'ya götürüldü ve burada kırk gün tutuklu kaldı. Mahkeme sonunda muhtemelen, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olması sebebiyle suçsuz bulundu ve İstanbul'a geri döndü (Yavuz, 1995). Hamdi Yazır, kısa süreli mahkûmiyetinin ardından inzivâya çekilmiştir. Bir yandan da "Metâlip ve Mezâhip" adlı eserin tercümesini tamamlamıştır. TBMM'de Türkçe bir tefsir yazılması kararı alınmış ve Diyanet İşleri Başkanlığı da bu işi kendisine teklif etmiştir. Elmalılı teklifi kabul ederek tefsiri yazmıştır. Yaklaşık 12 yıl süren bu tefsirine "Hak Dini, Kuran Dili" adını vermiştir.

Hamdi Yazır, İslam ümmetinin toplumsal kimliğini kaybetmesinin büyük felaketlere yol açacağını, Müslümanları Avrupa içinde eritip kaynatma yerine, kurtuluşun Avrupa'yı içimizde eritip kendi değerlerimizi korumakla mümkün olabileceğini yazılarında özellikle savunmuştur.

Birçok farklı görevde çalışmış olan Yazır, 27 Mayıs 1942 tarihinde İstanbul Erenköy'de vefat etmiştir, Sahray-ı Cedid mezarlığına defnedilmiştir.

Anne ve baba tarafından ilim sever bir aileden gelmesi, temel İslam bilgilerini doğduğu yer olan Elmalı'da alması ve dayısı tarafından fark edilen zekâsı ve kabiliyeti ve bunun ilerletilmesi için Osmanlı'nın en önemli ilim merkezi olan İstanbul'a getirilip medrese eğitimine başlaması, Elmalılı'nın yetişmesinde önemli etkenlerdendir. Yaşadığı dönemde Osmanlı'nın yüz yüze kaldığı dini, sosyal ve kültürel problemlere karşı olan duyarlılığı sebebiyle Elmalılı, o gün için güncel konulara dair düşüncelerini makaleler yazarak insanlarla paylaşmakla kalmamış, tefsir ve felsefe alanında yapmış olduğu telif ve tercüme faaliyetleriyle de İslam kültüründe kalıcı izler bırakmıştır.

Diğer eserleri şunlardır; İrşâdü'l-ahlâf fî ahkâmi'l-evkâf, Hz. Muhammed'in Dini İslam, Metâlib ve Mezâhib, İstintâcî ve İstikrâî Mantık (Yavuz, 1995: 62). Bunların dışında "Sırat-ı Müstakim (Sebilu'r-Reşad), Beyanü'l-Hak ve Ceride-i İlmiye" adı verilen dergilerde "küçük Hamdi" ya da "Elmalılı küçük hamdi" adıyla yayınlanmış makaleleri bulunmaktadır (Yazıcı, 1993: 25-32).

Araştırma sahasında merkezde, Camiatik Mahallesi'nde Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın eserlerinin ve kullandığı eşyalarının bulunduğu Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Kent Müzesi ziyarete açıktır.

3.1.7.7. Niyaz-i Mısri

8 Şubat 1618 Cuma gecesi Malatya'da doğan Niyâzî-i Mısrî, daha 14 yaşındayken Malatya'da bulunan Halvetî şeyhi Hüseyin Efendi'ye bağlanmıştır. Bu zâtın vefatı üzerine, hem tahsilini devam ettirmek, hem de bir mürşid bulup biat etmek gayesiyle Malatya'dan ayrılmış; Diyarbakır, Mardin, Kerbelâ ve Şam'da kalmış ve nihayet Mısır'a gelmiştir. Bu sırada 23 yaşlarındadır ve Kahire'de el-Ezher'de Kâdiriyye'den bir zâta bağlanmış, bu mürşidden tatmin olmayınca, gördüğü bir olay üzerine yüzünü tekrar Anadolu'ya çevirmiştir. Önce İstanbul'a, oradan Bursa ve Uşak'a geçmiştir. Uşak'ta devrin büyük ârif ve kâmillerinden, Elmalılı Sinân Ümmî Hz.'nin halifesi Şeyh Mehmed Efendi'ye müracaat etmiştir. Onun dergâhında şeyhzâdelere ilim öğretmek gibi görevlerde bulunmuştur. Bir müddet sonra, mürşidi tarafından dergâhın Elmalı dışındaki değirmenine gönderilmiş ve

burada dergâhın günlük ihtiyacı olan buğdayı her gün götürüp öğütmek ve geri getirmekle yükümlü olmuştur. Elmalı'da 1647-1656 yılları arasında geçirdiği dokuz yıl içerisinde manevi yolculuğunu tamamlayan, pîrin hizmetiyle meşgul olan, dergâha ve Şehr-i Elmalı'ya maddi ve manevi hizmetlerde bulunan Mısrî, 1656 senesinde hilâfete nail olmuştur. Hilâfetle Uşak'a gönderilmesine karar verilince tarikattan bazıları: " Efendim, Mısrî Efendi'yi Bursa gibi daha büyük bir beldeye gönderseniz daha iyi olmaz mıydı?" deyince, Ümmî Sinân:" Settâr olan Allah'ın kudretiyle biz görmesek de sîzler görürsünüz. Bizim Derviş Mehmed Mısrî ne Uşak'a, ne Bursa'ya, ne başka bir diyâra ve ne de dünyaya sığar" buyurmuştur. Gerçekten mürşidinin nutku gerçekleşmiş ve Mısrî'nin nâmı dünyayı tutmuştur. Nitekim, İlâhî tecellî gereği Anadolu'ya bile sığmamış, önce Ege'deki Rodos adasına, sonra da iki kez Limni'ye sürgüne gönderilmiştir. 16 Mart 1694'de 78 yaşında Limni'de vefat eden Niyâzî-i Mısrî'nin kabr-i şerifi hâlen Yunanistan'a bağlı Limni adasındadır (www.elmalı.bel.tr).

Niyâzî-i Mısrî'nin otuzu aşkın eseri bulunmaktadır.

3.1.7.8. Abdal Musa

Bektaşî ananesine bağlı, Anadolu abdallarından biridir. Onun adıyla Tekke (Teke) köyünde XIV. yüzyılda kurulan Bektaşî tekkesi, Elmalı ilçesi için son derece önemlidir. Kaynaklarda hayatı ile ilgili bilgi yok denecek kadar az olup, edinilen bilgiler daha çok menkıbe ve velâyetnâmelere dayanmaktadır (Çiftçi, 1991: 8; Alay, 2019: 268; Atılgan, 2010: 510). Abdal Musa Alevî-Bektâşî erenlerinden biri, Ahmet Yesevî mensubu ve Abdalân-ı Rum üyesidir (Köprülü, 1935: 60; Uçar, 2010: 73).

Anadolu'nun ünlü eren ve ermişlerinden olan Abdal Musa Sultan aynı zamanda ünlü bir ozan ve düşünürdür. Aslen Horasanlıdır, Azerbaycan'ın Hoy Kasabasına gelmiş ve bir süre orada yaşamış olduğundan "Hoylu" olarak tanınmaktadır. Doğum tarihi net olarak bilinmemektedir. Kaynaklarda 1270' de doğduğu ve 1390 veya 1410 yılında vefat ettiği gibi farklı tarihler zikredilmektedir (Güzel, 1999: 42, 46; Uçar: 2010: 274). Buhara'dan Anadolu'ya Bursa'nın fethinden önce gelen kırk abdaldan biri olduğu kabul edilir. Anadolu'da Hacı Bektâş Velî'ye bağlandığı, Hacı Bektâş vefat ettikten sonra da bir süre daha tekkede kalarak ayrıldığı zikredilir (Aşıkpaşazâde, 1326: 203). Abdal Musa'nın Sulucakarahöyük'te bir süre kaldıktan sonra Bursa'ya gittiği ve Osmanlı Beyliği'nde hizmette bulunduğu bilinmekte, Yeniçeri Ocağı'nı kurduğu da belirtilmektedir (Ocak, 1999: 142, Köprülü, 1973: 205). Osmanlı Devleti'nde Orhan Bey ile Yıldırım Bayezid döneminde yaşadığı ve Bursa'nın fethine katıldığı ileri sürülmektedir (Çiftçi, 1991). Bursa'dan ayrılarak Elmalı'nın Tekke köyüne gelerek yerleşmiş, tekkesini kurmuş, çok sayıda derviş yetiştirmiş

ve burada vefat etmiştir (Güzel, 1999: 45). En çok bilinen dervişlerinden biri de Alaiye Sancağı beyinin oğlu Alâeddin Gaybî yani Kaygusuz Abdal'dır. Abdal Musa, Bektâşîlikte Hacı Bektâşî Velî'den sonra ikinci büyük pir kabul edilir. "Hacı Bektaşi Veli'nin önde gelen halifelerindendir. Payesi sultanlık, mertebesi 'Abdallık', pir evindeki hizmet postu ise, 'Ayakçı Postu'dur. Bu post Bektaşi tarikatındaki on iki posttan on birincisi olup, diğer adı 'Abdal Musa Sultan Postu'dur. Ayakçılık, Abdallık mertebesidir." (Atılgan, 2010: 510). Dervişlerine nasihatlerinden oluşan Nasihatnamesi vardır. Abdal Musa, bölgenin İslamlaşması ve Türkleşmesine büyük katkı sağlamıştır (Güzel, 1999: XIII).

Değişik dönemlerde onarım gören Elmalı ilçesindeki tekkesi zaman içinde yıkılmış günümüzde sadece Abdal Musa Türbesi kalmıştır. Türbede Abdal Musa, annesi, babası, kız kardeşi ile Kaygusuz Abdal'ın kabirleri vardır. Alevi Bektaşi inancında önemli bir yere sahip olan Abdal Musa Elmalı'da her yıl Haziran ayında düzenlenen anma törenleriyle anılmaktadır.

3.1.7.9. Baltası Gedik

14. Yüzyılın sonlarında ve 15. Yüzyılın başlarında yaşamış Elmalı erenlerindendir. Hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Fakat onun ismi, birçok hak dostunun divan, şiir ve menkıbelerinde geçmektedir. Abdal Musa ve Kaygusuz Abdal ile çağdaştır. Bir rivayete göre de Abdal Musa'nın kardeşi veya oduncusu olduğu söylenmektedir. Abdal Musa'nın isteğiyle Elmalı'da kurduğu tekke, Cumhuriyet dönemine kadar faaliyetini sürdürmüş daha sonra yıkılmıştır.

Baltasıgedik Mahmut Baba'nın tekkesini, o mevkiiye kurma sebebi olarak şöyle rivayet edilir; Alâiye Beyi'nin oğlu Gaybi, Abdal Musa'ya derviş olup, Kaygusuz adını alınca, babası onu kurtarmak ister. Teke Beyi'nin yardımını talep eder. Teke Beyi de Kılağılı İsa isimli pehlivan yiğidini Abdal Musa'nın dergâhına gönderir. İsa, dergâha varır ve kapıya gelince; "çağırın bana Abdal Musa'yı" diye gürler. Ancak atı ürker ve İsa'yı sırtından atar ve sürükleyerek parçalar. Bu olaya sinirlenen Alâiye Beyi oğlunu kurtarmak üzere Elmalı'ya bir ordu gönderir. Bunu duyan Abdal Musa da üç yüz kadar müridi ile yola koyulur. İki ordu Elmalı Dağı'nın eteklerinde, şehrin o dönemdeki girişlerinden biri olan mevkide karşılaşırlar. Kaygusuz'u almaya gelen ordunun başındaki komutanın kafasını baltayla uçuran Mahmut Baba'ya, savaşın olduğu mevkide, Abdal Musa'nın emri ve desteğiyle bir tekke kurulur. Vefat tarihi net olarak bilinmeyen Mahmut Baba, bu tekkenin içine defnedilir ve türbesi de hala ziyarete açık bir ziyaretgâh olarak Baltasıgedik diye anılan mevkide araştırma sahasında ilçe merkezde bulunmaktadır (www.elmalı.bel.tr).

Araştırma kapsamında ele alınan geleneksel el sanatları, festival-şenlikler ile törenler ve ritüellerin dağılımı aşağıdaki Elmalı İlçesi'ndeki Somut Olmayan Kültürel Miras Faaliyetlerinin Dağılımı Haritası'nda gösterilmiştir (Harita 3.1).

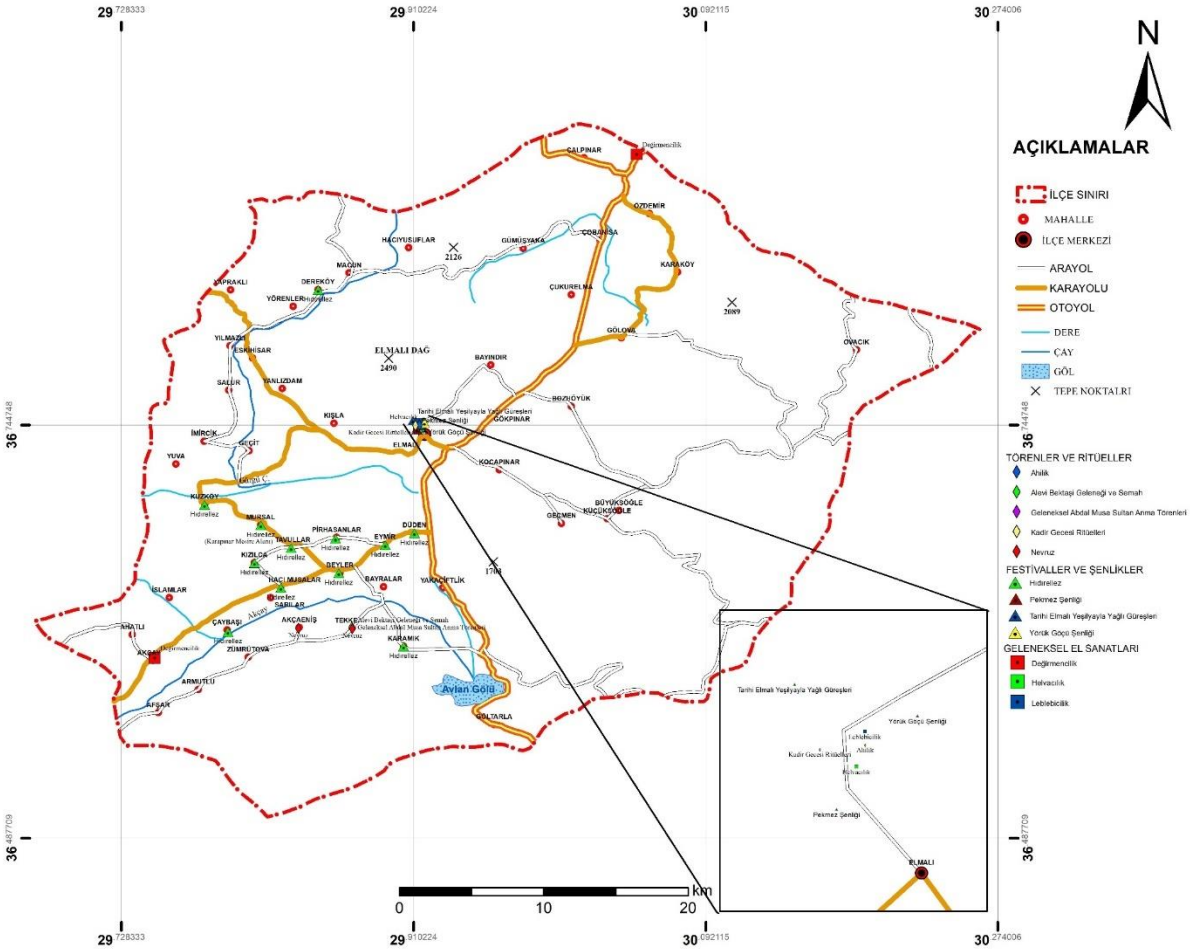

Harita 3.1 Elmalı İlçesi'ndeki Somut Olmayan Kültürel Miras Faaliyetlerinin Dağılımı Haritası

3.2. Elmalı İlçesi'nde Somut Kültürel Miras Öğeleri

3.2.1. Arkeolojik Alanlar

Tarihi coğrafya çalışmalarında sadece arkeolojik, diplomatik, epigrafik ve etnografik bulgulardan herhangi birine dayanarak sonuca ulaşılamadığından yerleşme ve bölge coğrafyasının özelliğini ortaya koyabilmek için jeoloji, coğrafya, biyoloji, botanik ve zooloji gibi doğabilim dallarının verilerinden yararlanmak gerektiği kabul edilmelidir. Bu sebeplerden ötürü Antik bir bölgenin anlaşılması için ilgili doğal çevrenin bilinmesi ve fiziki alanlarda meydana gelmiş olan değişim sürecinin izlenilebilmesi zorunludur. Konu itibariyle özellikle coğrafya çalışmalarında da diğer disiplinlerden yararlanıp değerlendirme yapmak gerekmektedir.

Sahanın bulunduğu coğrafyada Toros Dağları İç Anadolu ile Akdeniz arasında bir duvar gibi yükselerek İç Anadolu'yu Akdeniz'den büyük oranda ayırmaktadır. Çok engebeli bir bölge özelliği gösteren bu alan, dağlar arasındaki tektonik ve karstik çukurluklardaki ovalar, bölgedeki yerleşmelerin sık olduğu kalabalık nüfuslu ve tarımsal faaliyetlerin yoğun olarak yapıldığı alanlardır. Ülkemizin ve de dünyanın önemli karstik sahaları arasına giren Toros Dağları'nda kireçtaşlarının çözünmesi (erimesi) ve sularla çözünür halde taşınan kalsiyum bikarbonatın Ca (HCO3)2 birikmesi ile zengin karstik şekiller oluşmuştur. Bölgede tektonik hareketlerle çöken yerlerin göl tortulları ve alüvyonlarla dolması ile oluşan ya da karstik alanlarda karstlaşma ve tektonik hareketlerin birlikte oluşturduğu karst ovalar (polye) ve göller bulunur. Burdur, Acıpayam, Tefenni ve Elmalı ovaları ile Burdur, Acıgöl, Yarışlı, Yazır, Karataş, Uylupınar, Salda ve Haravza gölleri bunların başlıcaları arasındadır (Atalay ve Mortan, 2007). Bu göllerin çoğu sonradan tarım sebebiyle kurutulmuştur. Ancak bölgedeki akarsuların çoğu önemli ölçüde karstik kaynaklardan beslenir.

Neojen sonunda meydana gelmiş çöküntü çukurlarını dolduran akarsu tortulları, verimli taban seviyesi ovaları ve bataklık olmayan delta sahaları tarihin ilk devirlerinden beri yerleşme sahaları olarak seçilmiş, yüzyıllar boyunca gelişmiş şehirlere ev sahipliği yapmıştır.

İnsanın nerede yaşayabileceğini, hangi bitkileri geliştirebileceğini, barınma ihtiyaçlarını karşılama şekillerini, giyim kuşamını kısaca büyük ölçüde yaşamını belirleyen en önemli faktörler arasında iklim de vardır.

Bölgenin dağlık kesimlerinden çıkıp Akdeniz'e dökülen akarsu vadilerinde Akdeniz bitki örtüsü (maki) hakimdir. Belirli bir yükseklikten sonra sırasıyla maki, kızılçam, palamut meşesi, köknar, selvi, sedir, karaçam ve ardıç ormanları görülebilmektedir. Akdeniz bölgesinde ormanın üst sınırından itibaren başlayan yarı alpin ile Akdeniz ardındaki havzalarda (Burdur, Tefenni, Isparta, Elmalı, Beyşehir-Suğla oluğu) uzun boylu ağaçlı bozkırlar ve orman örtüsünün tahrip edildiği iç kısımlarda ise antropojen bozkırlar yerleşmeyi etkilemiştir.

İnsanoğlunun Eski Çağlarda doğaya ve onun ortaya koyduğu koşullara büyük ölçüde mahkûm olması çeşitli yapıda uygarlıkların doğup gelişmesini sağlamıştır. Anadolu'da da çeşitli uygarlıkların gelişmesinde Anadolu'ya has başlıca jeomorfolojik özelliklerin büyük rol oynadığı görülebilmektedir.

Gerek kır yerleşimlerinin gerekse şehirlerin kuruluş ve gelişmelerinde jeolojik ve jeomorfolojik yapı büyük ölçüde etkili olmuştur. Bu yapı özellikleri aynı zamanda jeopolitik konumun da en önemli belirleyici unsurlarıdır. Jeolojik gelişim sürecinde, Anadolu'ya özellik

kazandıran ve bir bariyer gibi Orta Anadolu'yu Karadeniz ve Akdeniz bölgelerinden ayıran Kuzey Anadolu ve Toros/Touros Dağları olmuştur (Koçak ve Şahin, 2002).

Bölge flora ve faunasının diğer konularda da sık sık rastlandığı gibi mitoloji ile kimi zaman iç içe geçmiş olduğu ve yaşam kültürüne ne derece yansımış olduğu rahatlıkla görülebilecek durumdadır. Elbette mekân ve iklim gibi etkenlerin bu tarihi süreç içinde insan yaşamındaki etkisi tek başına sonuca tesir eden faktörler olmadığı gibi, kesin olarak tanımlanabilecek bir durum da değildir.

Antik dönemde, dağların coğrafi üniteler olmalarının yanında, çeşitli toplumların dini inanışlarında da önemli bir yere sahip oldukları bilinmektedir. Gökyüzüne yükselen bu dağlar, tanrıların oturdukları yerler ya da doğrudan tanrının kendisi ile özdeşleştirilmişlerdir. Bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir nokta, dağ-tanrı inancının Batı'ya yabancı olmamakla birlikte özellikle Eskidoğu kültür çevresinde yaygın olduğu görüşüdür. Sümer, Fenike, Babil, Asur, Hurri ve Hitit gibi pek çoğu doğu kültüründe dağ-tanrı inancının yoğun olarak kabul gördüğü bilinmektedir (Baydur, 1994).

Bir başka örnek vermek gerekirse; hidrografya nüfusun dağılımını, kentleri ve yerleşimleri şekillendirdiği gibi Eski Yunan mitolojisinde özellikle ırmakların önemli bir role sahip olduğu da bilinmektedir. Homeros (İlyada, XIV), ırmakları denizleri ve diğer su kaynaklarını Okeanos'un çocukları olarak anlatmaktadır. Hesiodos tanrıların doğumundan bahsettiği kısmında, 3000 (dişi varlık) kadar ırmağın Okeanos ile Thetys'in kızları (Okeanides) olduğunu söylemiştir. Eskiçağ dünyasında tanrıların insan biçimli tasvir edilmeleri gibi ırmaklar da kutsal sayılarak "anthromorphik" (insan biçiminde) ve bazen "teriomorphik" (hayvan biçiminde) tasvir edilmişlerdir. Irmakların da tıpkı tanrılar gibi ölümsüz olduklarına ve onlarla aynı kutsallığa sahip olduklarından bazı adaklar sunulması gerektiğine inanılır. Irmakların tanrısallaştırılarak kutsal sayılmaları yanında, bulundukları toprakların yöneticilerinin atası olarak da kabul gördükleri anlaşılmaktadır.

Fiziksel özellikler belirtilirken en önemli verilerden biri mekânın semboller aracılığı ile kâğıda aktarılması olarak tanımlanabilen şekil/harita, bilgisidir. İnsanların yol bulma ihtiyaçlarını şekiller yardımıyla gidermesine zemin hazırlamış ve en erken tarihli olarak M.Ö. 6200'lerde Çatalhöyük haritası ortaya çıkmıştır (Özgüç ve Tümertekin, 2000). İlkçağ dünyasında Homeros, Anaksimender, Miletli Anaksimenes, Hekatus vb. birçok kaynakta dünyanın şekli ve görünüşü hakkında bilgiler vermişlerdir. Herodotos da o dönemde yerleşilen ve bilinen dünyanın bir tasvirini yaparak, dünyada yaşayan halkların adlarını sayıp, geleneklerini betimleyerek, coğrafi görüşlerden biri olan "bölgesel coğrafya" ve "tarihi coğrafya" fikrini ortaya atmıştır (Butlin, 1993).

Araştırma sahasının yer aldığı Antalya ili 1800'lü yılların başlarından İtalyan işgalinin sona erdiği 1921'e kadar ülkelerini "Yunan ve Roma" geçmişinin biricik varisi olarak tarif eden azımsanamayacak sayıda Avrupalı ziyaretçinin akınına uğramıştır. Bu süreç içerisinde klasik coğrafyada Likya ve Milyas olarak adlandırılan Batı Antalya toprakları kentin geri kalan bölgelerine nazaran daha yoğun ilgi görmüştür.

Elli yıl gibi kısa bir zaman diliminde o güne değin Avrupalılarca bilinmeyen Yunan ve Roma kentleri keşfedilmiş; arkeolojik, epigrafik ve nümizmatik veriler toplanmış; antropolojik kayıtlar derlenmiş tarihsel coğrafya etütleriyle ayrıntılı haritalar oluşturulmuştur (Duggan 2018; ay.2019b; 115-168). Bu sırada sikkelerden gösterişli mezar anıtlarına kadar Antalya'nın tarihsel birikimine ait sayısız kalıntı, yerlerinden sökülerek Avrupa başkentlerindeki müzelere taşınmıştır.

Saha incelendiğinde Elmalı ile ilgili arkeoloji, eskiçağ tarihi ve tarihsel coğrafya araştırmalarından yola çıkılarak belli sonuçlar görülmektedir. Bunlara örnek olarak; 15. yüzyıldan itibaren Yörük zümreleri ile bağlantılı olduğu görülen Semahöyük (Kırköyleri) Ovası'nın Ayvasıl Mevkii'de (bugün Kocapınar) elde edilen buluntular bu bölgenin henüz tarih öncesi dönemlerde mevsimlik açık hava kamp alanı olarak kullanıldığını ortaya koymuştur (Minzoni-Deroche, 1987). Bayındır aşiretinin oturduğu Bağbaşı ve Karataş Siti'ndeki arkeolojik kazılar Semahöyük Ovası'nın M.Ö. 4.-3. binyıllarda kıyı ve iç kesimler arasında hareket eden yarı-göçebe topluluklar tarafından kurulmuş küçük bir köye ev sahipliği yaptığını göstermiştir (Yakar, 1998: 811-821). Demir Çağ'ın erken evrelerinde (M.Ö. 1. binyılın ilk yarısında) Milyas'a komşu olan Kibyratis bölgesinde yaylacılar tarafından kullanım görmüş iskân alanları belgelenmiştir. Benzer şekilde, MÖ 5. yüzyılda eserler veren Herodotos, -daha sonra Kınık boyuna yurt olacak olan-Eşen Çayı'nın kıyısındaki Ksanthoskenti sakinlerinin yaz aylarında yaylalara göç ettiklerini bildirmektedir (Robinson, 2007: 117-126). Hellenistik ve Roma Dönemlerine ait epigrafik belgeler Akdağ (Kragos) yaylalarındaki otlakların (Girdev Yaylası'ndaki gibi) kullanımına ilişkin ihtilafların Likyalılar için belli başlı idari sorunlar arasında geldiğini ortaya koymaktadır (Şahin, 2014: 215-219).

Yine arkeolojik araştırmalar Batı Antalya'nın sahil bölgelerini Toros yüksek yaylalarına ulaştıran Sinekçi, Tezli, Güğü ve Avlan Bellerinin en azından M.Ö 1. binyıldan itibaren var olduğunu ve bölgenin Roma hâkimiyetine girdiği M.Ö 1. yüzyılda hem kentler arasındaki güzergâhlar hem de yaylaya uzanan ulaşım ağının yenilenerek son şeklini aldığını ortaya koymuştur (Şahin, 2014: 116-120; French, 2014: 19, 21-22 [D. Lycia]).

Sahadaki yörük zümrelerin hem terkedilmiş durumdaki antik kentler hem onları birbirine bağlayan ulaşım sistemleri hem de uzak geçmişe ait kalıntılar barındıran yerleri

gündelik yaşamlarının bir parçası haline getirmiş olmaları farklı ihtiyaçlara dönük pratik nedenlere bağlanabilir. Yörük zümreler, iskan ettikleri yazlak ve kışlaklarda onları birbirine bağlayan göç güzergahlarında ve kolektif kullanıma açık tekke, türbe ve zaviye gibi toplanma alanlarında Batı Antalya'nın uzak geçmişine tanıklık eden farklı türdeki arkeolojik kalıntılar ile ilişkiye girmiş ve üretilen ya da yeniden işlevlendirilen maddi kültür dokularıyla bölgenin arkeolojik ve kültürel peyzajının parçası olmuşlardır (Tiryaki, 2022).

Bektaşi kültürü açısından özel bir yere sahip olan Elmalı ilçesi bu konuda da bize genel bir çerçeve sunmaktadır. Bektaşîliğin dört büyük merkezinden biri ve Likya topraklarındaki ilk toplanma alanı için seçilen yer rastlantısal olarak belirlenmiş bir toprak parçası değildir. Zira, Limyros Çayının kaynakları üzerine oturan bu yer en azından-Roma Dönemi'nden itibaren kente hizmet eden önemli bir dini merkezdi ve Likya'nın farklı bölgelerinde yaşayan kimseler dertlerine derman bulmak için yüzyıllardır bu ünlü kehanet merkezini ziyaret etmekteydiler (Bauer, 1999: 117-122).

Arkeolojik veriler ve farklı türdeki arşiv belgeleri bir araya getirildiğinde çoğu Abdal Musa dergâhında yetişmiş dervişler için tahsis edilen anıt mezar ve/veya anma yerleri için höyükler, nekropoller, antik kentler gibi tarihsel mekânların tercih edildiği görülmektedir. Bu bağlamda, Çeke Dede Zaviyesi, (Karaca, 2002: 380) antik Arneai kalıntılarına ev sahipliği Ernez Mevkii'nde (Şahin, 2014: 243-244) hizmet vermekteydi. Kilerci Baba Türbesi (Karaca 2002: 279), -adı Özdemir olarak değiştirilen-Gilevgi Köyü'nde, ölçekli bir Hellenistik Kale ile, aynı zamanda köyün eski mezarlığına da ev sahipliği yapan Gilevgi Höyük'ün (Foss, 2001) hemen kıyısında yer almaktaydı. Kuyucu Baba Türbesi (Durgun, 2018: 213vd), aynı zamanda mescit olarak da kullanım görmüş MÖ. 6.yüzyıla ait gösterişli bir mezar anıtı ve antik kalıntılar barındıran (Tiryaki, 2015) Müren/ Gölova muhitindeydi. Ümmi Sinan'ın talebesi olan Halil Baba Zaviyesi, Tunç Çağ'ından başlayarak Bizans Dönemine değin malzemeler veren Semahöyük'ün (Foss, 2001) üzerine inşa edilmişti; Hacı Baba Zaviyesi antik çağlarda Soklai günümüzde Söğle (Şahin, 2014: 230, 240-242) olarak anılan mahalde bulunuyordu. Baltasıgedik Mahmut Dede Türbesi (Ekiz, 2001: 29) ise Gökpınar-Elmalı (Akarassos)-Bayınıdır'ı (Terponella) birbirine bağlayan antik döşeme yol (Şahin, 2014: 223, 234) ve nekropol alanının merkezine inşa edilmişti.

Yine araştırma sahasındaki ermiş mezarları için seçilen kolektif kullanıma açık mekânların konumu bize geçmişten günümüze yöre halkının Likya ve Milyas tarihsel birikimiyle kurdukları somut ve somut olmayan ilişkileri gözler önüne sermektedir. Bu mekânlar geçmişten günümüze oldukları şekliyle toplumsal yaşamın içerisine dâhil olmuştur. Bu durum geçmişte belli bir zamanda belli bir mekân üzerindeki coğrafi özellikler ve durumu,

coğrafi görünümün değişimi ve geçmişin yeniden inşası dediğimiz tarihi coğrafya ile anlaşılması kolaylaşan, uzak geçmişe ait bu kalıntıların araştırma sahasındaki yöre halkı tarafından fiziksel olarak algılandığını, zihinsel olarak yeniden tasarlandığını ve nihayetinde yeni anlatıların yaşam bulduğu toplumsal hafıza mekânlarına dönüştüğünü gösteren açık bir kanıt sunmaktadır. Dahası bu dönüşüm salt o zamanın inananlarını değil onların peşi sıra giden inananların rızasını da içeriyor olması açısından önemlidir. Böylece inanç sahibi ziyaretçilerin hem dini hem de dünyevi olarak bu alanlara yönelen ilgisi Likya bölgesindeki bu antik dokuya yeni anlamlar, bağlamlar ve işlevler yükleyerek bir şekilde korunmalarını teşvik etmiştir.

Genel olarak Likya Bölgesi'nin sahil kesimlerinin Orta Paleolitik Çağ'ın sonuna kadar yerleşim gördüğü yapılan çalışmalarda ortaya çıkmıştır. Likya Bölgesi sahil kısımlarındaki yerleşimler dışında ise Semahöyük (Elmalı)-Gölova mağaraları gibi iç kesimlerde de yürütülen araştırma ve çalışmalarda bölgede Elmalı, Karain, Damlataş, Kocain, Altınbeşik, Tilkiler Mağaraları'nda bölge tarihine ışık tutan önemli verilere ulaşılmıştır.

Paleolitik Çağ (M.Ö. 600.000-10.000), insanoğlunun en uzun çağı olarak bilinmektedir. Buzul çağının etkileri ile ılıman bölgelerdeki mağaralarda ve kaya sığınaklarında yaşayarak doğal çevrenin uygun olmaması nedeniyle avcılık ve toplayıcılıkla geçinen İlk İnsan (Neanderthalliler) topluluklarının yaşam düzenleri, avlanma ve yenilebilir bitkilerin derlenmesine dayanıyordu (McNeill, 1994). Kabataştan aletleri gördüğümüz bu dönemde son evrelere doğru da kemik iğne, mızrak ucu gibi küçük aletler yapmışlardır. En erken yerleşime sahne olan Anadolu yarımadasında ilk iskân, M.Ö. 400.000 yıllarına denk gelmektedir (Tekin, 1995). Eski Taş Çağ'ı olarak da adlandırılabilen bu dönem insanlarının gelişmeyle beraber konar göçerlikten sıyrılarak dahası mecbur kaldığından ötürü, artık açık alanlara çıkıp uzun süreli yerleşme yerlerinde yaşam alanlarını/kulübelerini kurup, köyler oluşturduğu kabul edilir (McEvedy, 2005). Çalışma sınırlarımız içerisinde yapılmış olan arkeolojik araştırmalarda Yörenler Mahallesi'nde (Antalya'ya 133 km, Elmalı merkeze ise 23 km uzaklıktadır) kaya resimlerine dikkat çekilmektedir. Kaya resim alanı tek bir panoda rekristalize kireçtaşı bloğuna kazıma ve yer yer de gagalama tekniği ile çizilmiş 9 figürden oluşmaktadır. Aynı üslupla çizilen bu figürler tek tema içerisinde çizilmişlerdir. Alanda bir av sahnesi ya da büyüsü (Sieveking, 1979: 55; Hoppal, 2015: 77-78) tasvir edilmiştir. Paleolitik dönemdeki avcı-toplayıcı grupların avlanmadan önce büyü faaliyeti gerçekleştirdiği ve kaya resmindeki figürlere göre ilkel insanın hayatta kalma mücadelesi anlaşılmaktadır. Hayatta kalmak için besine ihtiyaç duyan insan, besine ulaşmak için büyü ile bunu pratik hale getirmek ister. Bu da besine ulaşmadaki başarı göstergesinin duvarlara, taşlara yansımış

anlatımıdır. Avlanma öncesinde yapılan bu büyü faaliyetinin amacı hayvanlara karşı hâkimiyet, doğurganlık/bereketlilik ve yıkıcı büyü ile yırtıcı hayvanlara karşı üstünlük kurma olarak ifade edilir.

Anadolu'nun yerleşik kültürleri vadi tabanları ve ırmak havzalarında gelişirken göçer kültürler daha çok yaylalarda ortaya çıkmıştır. Çoğunlukla ekonomisi küçükbaş hayvan yetiştiriciliğine dayanan göçer Türk boyları Anadolu'nun yüksek yaylalarını kendilerine mesken edinmişlerdir. Bu meskenlerden biri de Elmalı yaylasıdır. Teke yöresinde bugün bile aralıksız bir şekilde göçerlerin devam ettirdiği yaylak-kışlak hayatı çok eski devirlerden kalma kültürel kodları barındırır. Bu kültürel kodlardan bir tanesi olan Elmalı kaya resimleri, Orta Asya-Kafkasya-Doğu Anadolu'nun ve yüksek yaylalarındaki kaya resim sanatının devamlılığına vurgu yapar. Bu anlamda Elmalı kırsalındaki Salur, Avşar, Eymir vb. Türk boylarının yaylak ve kışlakları ise uzun yıllardır bu bölgede devam eden konar-göçer hayatın izlerini taşır (Koday-Aydın 2019).

Mezolitik Çağ (M.Ö. 12.000/10.000-9.000/8.000) Paleolitik ile Neolitik arası geçiş özelliği taşıyan bu dönemde kullanılan taş aletler artık daha incelikli bir işçilik göstermeye başlamıştır. Antalya genelinde, en yakın merkezler olan Belbaşı ve Beldibi'nde çakmaktaşı dilgi aletler görülürken, Karain'de de obsidyenlere rastlanılır. Bu dönemde, dağ keçisi ve geyik avcılığı ile balıkçılık yapılmaktadır. Avcılık ve toplayıcılık zamanla yerini uygun yerlerde yerleşime bırakmaya başlamıştır. Tabi dağlık yörelerde bu durum gerekli koşulların sağlanmasına bağlı olacaktır (Duru, 2007). Tarım için gerekli düz alan sıkıntısı ve hammadde olan buğday ve arpanın bölgede olmaması engel teşkil etmiştir. Antalya ili yakınlarında Burdur Gölü'nün kuzeydoğu kıyısındaki Baradız yerleşimi bu geçiş evresi için önemli veriler sunmaktadır (Kansu, 1945).

Neolitik Çağ (M.Ö. 8.500/8.000-5.400) insanlığın üreticiliğe geçiş dönemi olarak bilinmektedir. Avcılık ve toplayıcılığın yerini besin üreticiliği, hayvan evcilleştirilmesi, yerleşik hayata geçiş almıştır. İnsanoğlunun gezegenimizdeki yaşam serüveninin en önemli dönemeçlerinden birinin "Neolitik" olarak tanımlanması ve sürekli yerleşmenin başladığı dönem olduğu, coğrafyada olduğu gibi arkeologlar ve kültür tarihçileri tarafından da kabul gören bir gerçekliktir. Neolitik Dönem Likya'da iç kesimlerde özellikle Elmalı ovasında yer alan, Bağbaşı ve Hacımusalar höyüğü gibi merkezlerde incelenmiştir. Bağbaşı'nda Neolitik ve Kalkolitik Çağ izlerine rastlanırken, Hacımusalar'da Neolitik, Kalkolitik, Erken Tunç ve Demir çağlarında yerleşim olduğu, bu yerleşimlerin Roma ve Hıristiyanlık Dönemleri'nde sıklaştıkları anlaşılmıştır. 1963- 1974 yılları arasında M.J. Mellink tarafından Karataş-Semayük'te yapılan kazı çalışmaları ise M. Ö 3. binyılda, bölgenin iç kesimlerinde yerleşim

olduğunu kanıtlayarak Elmalı Ovası'nın Troia Erken Tunç Çağı kültürleriyle bütünlük içinde olduğunu göstermiştir (Özgen, 2006).

Kalkolitik Çağ (M.Ö. 5.000-3.000) erken ve geç safhalar halinde görülür. Taş aletlerin yanında artık bakırdan eşyalar kullanıldığından bu döneme Bakır-Taş Çağı da denilmektedir (Bahar, 1991). Erken Kalkolitik yerleşimler genellikle son Neolitik evreler üzerine kurulmuşlardır. M.Ö. III. binlerde, Anadolu'nun kuzey yarısında ve batı kesiminde göçlerle bağlantılı olaraktan aniden basit birtakım kültürlerin meydana çıktıkları bilinmektedir (Hall, 1968). Araştırma sahası dahil daha da genelleyecek olursak saha ve çevresinde bu yeni bir kültürel değişim olarak iz bırakmıştır.

Tunç Çağ (M.Ö. 3.000-2.000) kalay ve bakırın karıştırılarak yeni bir maden türü olan tuncun bulunduğu dönemdir. Bu dönem İlk-Orta-Son Tunç çağları olarak ayrılmıştır. Dönemi itibariyle çalışma alanımızda ve daha genel bir ifade kullanarak İç Batı Anadolu'da (Pisidya Bölgesi'nin batı kesiminde) sistematik kazı faaliyetlerinin azlığı bölge tanımlaması için yeterli olamamaktadır. Anadolu'nun Batı ve Orta bölgelerini kapsayacak şekilde Bitinya-Phrygia ve Phrygia-Pisidia kültür havzaları Bittel tarafından değerlendirmeye alınmıştır (Bittel, 1942). Elmalı'da bulunan Karataş-Semayük kazıları bölgenin İlk Tunç Çağı mimarisi ve kültürü hakkında önemli stratigrafik bilgiler vermektedir (Mellink, 1994).

Likya Bölgesi'nde Tunç Çağı'na ait bilgiler ise orta ve kuzey kesimlerde yoğunlaşmaktadır. Höyüklerin en büyüğü olan Elmalı Ovası'nda bulunan Hacımusalar (antik Choma) ve sahil kesiminde bulunan Girmeler, Arsaköy Gagai Mağaraları, Avşar Tepesi, Gölbaşı Tepesi, Tlos ve Patara gibi yerleşimler, Tunç Çağı ve Kalkolitik Dönem yerleşimleri konusunda araştırmacılar ve kent tarihi ile ilgilenenler için önemli bilgiler sunmaktadır (Beck, 2016).

Sahada prehistorik dönemlerden itibaren birtakım yerleşimlerin mevcut olduğu görülmektedir. Paleolitik dönemden itibaren buluntu veren bölge topraklarının özellikle neolitik dönemde yaşanan tarım devrimi için uygun topraklara sahip olması, yerleşim sayısının artmasına neden olmuştur. Tarih boyunca gerek kır yerleşimlerinin gerekse şehirlerin kuruluş ve gelişmelerinde jeolojik ve jeomorfolojik yapı büyük ölçüde etkili olmuştur.

Bir bölgenin coğrafi konumu ve şartları kültürel yapısını, nüfus yoğunluğunu belirlemektedir. Anadolu'da, M.Ö. III. binyıldan itibaren değişik kökenli birçok kavim/nüfus bir arada yaşamış ve bu durum asırlarca devam etmiştir (Braudel, 1993). Anadolu'da birçok yeni halkların, yeni kültürlerin o dönemde karşılıklı etkilenmelerle oluştuğu belgelerden ve kaynaklardan rahatlıkla görülebilmektedir.

Anadolu'nun birçok bölgesi, tarihi süreç boyunca konumu dolayısıyla Yakın Doğu ile Avrupa arasında göç, istila, ticaret, kültür alışverişi ilişkisinin gerçekleştiği bir alan olmuştur. Farklı kültürlerin egemenliğinde bölgede gelişim ve değişim görüldüğü gibi, yerel kültürün de egemen kültür üzerinde etkili olduğu bilinmektedir.

Araştırma sahanın coğrafi konumu ve coğrafi şartları göç hareketlerinin yoğunluğuna da katkı sağlamıştır. Bu göçler bölge nüfusunun farklı öğeleri barındırmasını sağlamıştır. Bu sebeple antik yazarlardan günümüz araştırmacılarına kadar, geçmişteki saha sınırları ve nüfus-dil konusunda bir karmaşa yaşanmaktadır.

Anadolu coğrafyasının önemli devletlerinden birçoğunun sahada egemen olduğu görülmektedir. Bu devletler arasında Luviler, MÖ II. binin en büyük devletlerinden biri olan Hititler (Ceylan, 1994: 28; Ünal, 2002: 1; Miller, 2009: 82), Demir Çağı'nın önemli devletlerinden Frigler (Çapar, 1987: 43-87; Barnett, 2008: 417; Berndt-Ersöz, 2012: 16-43), İran yaylasından Balkanlar'a kadar egemenliğini genişleten Persler (Cook, 1985: 210; Francfort, 2008: 165; Young, 2008: 1), Likya (Akşit, 1967: 1; Işık, 2010: 65; Çevik, 2015: 283), İskender'in güçlü Helen Devleti (Burn, 1951: 1; Levi, 1987: 200; Mansel, 2014: 451) ve peşinden büyük Roma İmparatorluğu sayılabilir (Cornell ve Matthews, 1988: 151; Demircioğlu, 2015: 1; Davis, 2020: 1) Orta Çağ ve sonrasında ise bölgede Selçuklular (Turan, 1969: 1; Köymen, 1986: 21-35) ve Osmanlılar (İnalcık, 2009: 1; Uzunçarşılı, 2011: 1) ile birlikte Türk hâkimiyeti görülür.

Araştırma sahasında en eski bilinebilir halklar Luvilerdir. Luvilerin kökeni problemini çözmek için birçok hipotezler ileri sürülmüştür. Bu hipotezler, substrat dillere ait olduğu bilinen nd/nt, ss/os sonekli yer adlarının, özellikle Güney Anadolu'da yaygın bir şekilde görülmesine dayanır. Luvilerin Anadolu'ya göçünün M.Ö. 2300-2000 yılları arası döneminde olduğu ve -ssa, -nda vb bitişli adlar konusunda Luvi dilinin malı olarak görür; dolayısıyla Anadolu dışında Sicilya ve İtalya'ya uzanan bölgelerde bol sayıda rastlanan o gibi adların varlığını da, Luvi göçmenlerin yayılmasıyla açıklar. M.Ö. I.Binyıl'da, Luvice Batı Anadolu'da büyük ölçüde varlığını yitirmekte ve onun yerine Phryg dili, Lydia'nın dili Karya'nın dili, Lykia'nın dili ve Side'nin dili geçmektedir.738 Böylece, Luvice'nin eski Anadolu'da yaklaşık 1500 yıl yaşadığı kabul edilebilir (Alp, 2000).

Luvi etkisi M.Ö. VI. yy.'dan itibaren yerini Hellen kültürüne bırakmış ve Bronz Çağı'ndan kalma Anadolu kökenli kültler geniş çapta yer almıştır. Lykia pantheon'unda yer alan bu tanrılar, daha sonra varsa Hellen karşılıklarıyla özdeşleşerek tapım görmeye devam edecektir (Bryce ve Zahle, 1986). Sahada özellikle yayla kesimlerinde sıklıkla görülen bu tür

tapınıma örnek olarak Balboura ve Oenoanda bölgelerinde fazlasıyla “dioskur “görülmektedir.

Dioskurlar, Yunan mitolojisinde “Kastor ve Polydeukes” adlı Lakonia kökenli ikiz kardeşlerin ortak adı olarak geçmektedir. Dioskurların at üstünde betimlenmesi Yunan sanatında M.Ö. 6.yy.’dan başlayarak süregiden daha sonraları da Roma sanatında benimsenen bir özelliktir. Her iki genç sakalsız ve kısa saçlı olup ata binmeye elverişli kısa giysiler içindedirler. Kısa tunica üzerinde bazen savaşçılık dinsel anlamıyla da kurtarıcılık işlevlerini vurgulayan bir zırh kuşanırlar. Omuzlarını örten manto arkaya doğru savrulur. Mızrak, kılıç ve özellikle Hellenistik Dönem’den başlayarak Dioskurlar için tipik sayılan konik başlık pilostur. Betimlerde atribülerin yerleştirilmesinde simetri çok önemlidir. İşçilik yönünden simetrik üçlü kompozisyona sahip kalıplardan çıkan bu Lykia-Kabalia-Pisidia kökenli kabartmalar Anadolu’nun büyük sanat merkezlerinden uzakta üretilen ve yöresel halk sanatını yansıtan bu yapıtlarda figürler hareketsiz, frontal ve oransızdır (Delemen, 1995).

Arkeolojik verilerde özellikle ölü gömme geleneklerinde kullanılan mezar tipleri dönemlere ve siyasi egemenliğe göre değişen sınırlar hakkında daha çok bilgi edinmemizi sağlamaktadır.

İnsanoğlunu diğer varlıklardan ayıran en büyük özelliklerden biri, inanç kavramıdır. Bundan dolayı da insan için en önemli olay ölümdür. En büyük inanç tepkisi ise, ölüm karşısındadır. İşte bu inançla ölüm olayı, insanları, yaşadıkları çağlar boyunca çeşitli ölü gömme adetleri geliştirmelerine sebep olmuştur (Önalan, 1982). Ölü kültü ve ölümden sonraki yaşam inançları hakkında maddi kanıtlar yetersiz olmasına karşın mevcut veriler kültürden kültüre değiştiklerinden kültürlerin yerel profillerini anlamamıza yardımcı olmaktadır (Yılmaz, 2007).

Batı ve Orta Anadolu’da, M.Ö. 3. binde mezarlık alanların az oluşunun en önemli nedeni, o devirde ölülerin yerleşme dışında gömülmüş olması ve genellikle yerleşmeler höyük görünümleriyle kolay bulunabilirlerken, mezarlıkların saptanmasının daha zor oluşudur (Seeher, 1992).

Yazılı kaynakların yetersiz olduğu durumlarda arkeolojik veriler tarih araştırmaları bakımından önem kazanmaktadır. Arkeolojik eserler aracılığıyla farklı bölgeler arasında kültür alışverişi sağlanabilir (İplikçioğlu, 1997). Bir bölgede mezarların çokluğu, orada vaktiyle yoğun bir yerleşme ve zengin bir yaşamın olduğunun kanıtıdır. Bu durum karşılıklı olup yelleşme yerleri içinde mezar kavramı o derece bağlantılıdır. Anadolu’da ve de araştırma sahasında, Neolitik çağdan itibaren küp ve taş sanduka, Kalkolitik Çağdan itibaren ahşap ve

kerpiç sanduka, Eski Tunç Çağı'ndan itibaren ise oda ve kaya mezarları gibi çeşitli mezarlar görülmektedir.

Roma ve Yunanistan'da halkın önde gelenleri haricindekilerin şehrin resmi sınırları dâhilinde veya yakınında gömülmesi yasaktı. Anadolu'da ise bu durum tersine işlemekte mezarlıklar yaşam alanlarına ve sivil bölgelere sokuluyordu (Yılmaz, 2007). Anadolu'da, M.Ö. II. bin yıllarında ölü gömme geleneğinde yerleşme yeri içi ve yerleşme yeri dışı şeklindedir (Akyurt, 1998).

Günümüzde olduğu gibi, antik dönem toplumlarında da cenaze töreninin usullere uygun olarak gerçekleştirilmesi, ölünün ruhunun huzura kavuşması ve ailenin onuru açısından önem taşır. Dönemler boyunca farklı bölge ve kültürlerin kendilerine özgü ölü gömme gelenekleri, her toplumun ölüm karşısındaki tutumu ve bunu gösterme biçimi farklıdır. Tercih edilen mezar tipleri, uygulanan seramoniler ve gömü gelenekleri toplumun inançları, bölgenin coğrafi özellikleri veya farklı kültürlerle etkileşimler nedeniyle çeşitlilik göstermekte, zaman içerisinde değişikliğe uğrayabilmektedir. Kuşkusuz gömü gelenekleri yaşamın yansıması değildir ancak sağladıkları önemli veriler sayesinde gömü gelenekleri toplum yapısı, inançları, gelenekleri ve sosyal organizasyonu hakkında önemli ipuçları sağlamaktadır (Hürmüzlü, 2007).

Sahada cografyasının sunduğu doğal malzemelere (ahsap ve kireçtaşı) dayalı ve iklimine uygun, kendilerine özgü mimari geleneği yaratabilmiş Likyalılardan günümüze ulaşmış en önemli yapılar mezarlardır.

Tarih öncesi çağlardan itibaren insan topluluklarının yaşamında bereket hemen her şeyin ifadesi olmuştur. Bereket kavramı, Anadolu kültürlerinde ana tanrıça heykelcikleri olarak somutlaşmış, bu düşünce ve inanç Anadolu'da çağlar boyunca bütün sosyo-ekonomik değişimler içinde başrolde yer almıştır. İnsanoğlu ortaya çıktığı andan itibaren içinde doğduğu çevreyi ve varlık sebebini anlamaya çalışmıştır. Bu süreç içinde insan, gücü ile başa çıkamadığı veya oluşumunu algılayamadığı her türlü varlığa ya da olaya karşı bir savunma mekanizması geliştirmiştir. Ateş, sel, fırtına, kuraklık vb. doğa olayları insanoğlu tarafından tehdit olarak algılanmış, dolayısıyla bu olgulara karşı kendisini korumak üzere çeşitli uygulamalar geliştirmiştir. İnsanlığın kültür tarihinde her anlamda ilklerin yaşandığı Neolitik Dönem'de araştırma sahasındaki birçok yerleşmeden ele geçen ana tanrıça figürinleri, idoller, özel kaplar gibi buluntular ile kült uygulamaları, dini inanışların bu dönem insanlarının sosyal yaşamında belirleyici olduğunu göstermektedir.

Tarih öncesi dönemlere ait bir yapının kutsal nitelikli olup olmadığını belirleme konusunda belirli ölçüler bulunmamaktadır. Söz konusu yapılarda yer alan sıra dışı

taşınmazlar yanında genellikle Ana Tanrıça heykelcikleri ve mezarlarda rastlanılan bazı özel nitelikli eşyalar önemli ipuçlarıdır. Tarihöncesi dönemlerin kapsadığı binlerce yıl içinde insan topluluklarının inanç sistemlerinde, yaklaşımlarında köklü değişikliklerin olmaması düşünülemez. Dolayısıyla coğrafi bölgelerin ve yerel, çevresel koşulların önemli rolü olduğu unutulmamalıdır.

Araştırma sahasında bulunan ölü gömme geleneğine bakacak olur isek kaya mezarları ve tümülüsler önemli sırada yer almaktadır. Kaya mezarlarını anlamlandırabilmek için, Pisidia Bölgesi kaya mezar mimarisi geleneğinin varlığının ve Anadolu kaya mezar gelenekleri ve kültürel etkileşim sürecinde bulunan mezarların yeri değerlendirilebilir. Bölgedeki, kaya mezarlarının tamamı değerlendirildiğinde ağırlıklı olarak Akdeniz havzasındaki kentlerle yakın ilişki içinde olduğu anlaşılmaktadır. Saha araştırmalarında edinilen bilgilere göre mezarların hemen hemen çoğunda Lykia Bölgesi etkileri olmasına rağmen Phryg ağırlıklı karakteristik etkileşimler de söz konusudur. Döneminde komşuları olan Karia, Lykia ve Phrygia Bölgelerinin kendilerine ait mimarilerle ortaya çıkan kaya mezar geleneğinin olmadığı, daha çok bütün bu kültürlerin kesişme noktasındaki konumundan dolayı etki aldığı ve zaman zaman siyasi ya da kültürel olarak dahil olduğu bölgelerin özelliklerini yansıtması olarak yorumlanabilir.

Sahada Elmalı-Finike karayoluyla ayrılan kısımda Güneybatı Bey Dağları başlamaktadır. Bu alanda binlerce yıllık sedir ve ardıç ağaçları vardır. Çığlıkara Yaylası, Dokuz Göller Yaylası bu dağ sırası içindedir. Batıda Kragos (Akdağlar), doğuda Masikytos (Bey Dağları) kuzey-güney doğrultusunda tüm yarımadanın doğal karekterini belirlemekte, kültürel ve siyasi anlamda bölgeyi biçimlendirmektedir. Bu dağlar arasında akan akarsular ise tüm tarih boyunca vadilere ulaşarak insanlara bereketli bir yaşam olanağı sunmaktadır (Çevik, 2015).

Bey Dağları; arkeolojik sınırları içinde kıyıda Pamphilya Ova'sı, kuzeyde Pisidia dağlık kentleri yer alır ve bu alanlar yaşattığı kültürel mirası ile bugün oldukça zengin arkeolojik, epigrafik, tarihsel veriler barındırmaktadır. Yapılan araştırma ve çalışmalar Bey Dağları yerleşimleri içinde birçok kent kalıntıları bulunduğunu ortaya koymakta, irili ufaklı bu kentler bölge kültürü, siyasi ve dini açısından oldukça önemli rol oynamaktadır. Bu yerleşimler içinde kırsaldaki asayişi kontrol etmek için kurulan askeri garnizonlar olduğu gibi, tarım ile geçinenlerin uğraşlarına uygun zeytin, yağ ve şarap üretiminin yapıldığı çiftlik yerleşimleri de bulunmaktadır (Bulut, 2005). Bu alanda değişik dönemlerde yapılan araştırmalar, buralarda kule, sur, askeri ve dini yapı, tarım terasları ile çiftlik beylerine ait evlerin varlığını ortaya koymuştur. Bu türdeki kalıntıların çoğu mevcut veriler ışığında

Hellenistik Dönem'e tarihlenmekte, ancak kırsaldaki dini yapıların daha çok Roma İmparatorluk Dönemine tarihlendiğini görülmektedir.

Güneyde Afşar Kalesi, güneydoğuda Podalia ve doğuda Asarlık Tepesi'nde belgelenmiş olan ve İÖ 4. yüzyılın ortalarına tarihlendirilmiş olan tahkimat duvarları (Foss, 2008) Lykia'daki politik çatışmaların Elmalı Ovası'na yansıması şeklinde değerlendirilmektedir. S. E. Lockwood (2011: 210), ovanın güneybatısında herhangi bir tahkimat bulunmamasını Milyas ve Ksanthos Dynastlığı arasında bir sorun olmadığı şeklinde değerlendirmektedir. Elmalı Ovası'na ilerleyen Perikle'nin de Doğu Lykia merkezli bir dynast olması S. E. Lockwood'un bu görüşünü desteklemektedir. Aytaş'ta tamamlanmamış 2 adet mezar, Perikle'yi destekleyen yerel destekçiler/beyler tarafından yapımına başlanmış, ancak Perikle'nin yenilmesi ile yarım bırakılmış mezarlar olabilecekleri şeklinde yorumlanmaktadır. Yine aynı şekilde 4. yüzyılın ilk yarısı ile birlikte ovanın güneyinde (Armutlu, Podalia, Kızılca, Eskihisar, Aytaş Mevki) Lykia tipi mezar yapılarının görülmesi de olasılıkla Ksanthos Dynastlığı ile olan ilişkilerin ve daha sonrasında Perikle'nin gelişinin etkisi ile ilişkili olmalıdır (Lockwood, 2011).

Elmalı Ovası'nda İÖ. 6. yüzyıla tarihlenen Kızılbel ve Karaburun mezarları bölgede önemli şahsiyetlerin, hatta Karaburun II mezarında resmedilen Pers giysi ve teçhizatları Milyas'da Pers aristokratlarının varlığına işaret etmektedir. Bu önemli şahsiyetlerin mezarları büyük bir kentin değil, özel mülklerinin yakınında yer almaktadır. Bununla birlikte aşağıdaki veriler mezar sahibi bu aristokratların daha örgütlü siyasi bir topluluğun sosyal ve politik yaşamının içinde yer aldıklarını belgelemektedir. Örneğin Lykia'daki en büyük höyük olan Hacımusalar Höyüğü (Elmalı-Kaş karayolu üzerinde, Elmalı ilçe merkezinin 14,5 km. güney batısında, Hacımusalar ile Beyler mahalleri arasında), Orta Bronz Çağı ile İÖ. 7. yüzyıl arasında iskân görmemiş olmakla birlikte, höyüğün alt tabakalarından gelen Phrygia ve geometrik çanak çömlek kırıkları, (Özgen ve Baughan, 2016) Bayındır tümülüsleri ile çağdaş bir Arkaik Dönem yerleşiminin varlığına işaret etmektedir. Armutlu Mahallesi'nde de kaya mezarları, lahit fragmanları ve bir tapınağa ait olabilecek platform ve mimari parçalar bulunmuştur. Bunlar arasında Klasik Dönem'e doğrudan tarihlenebilecek olanlar sadece kaya mezarlarıdır. Bununla birlikte Armutlu'nun 1 km. kadar güneybatısında yükselen ve yamacında kaya mezarları bulunan 1246 m. rakıma sahip tepenin üstünde 140×160 m ebatlarında tahkimatlı bir kale yerleşimi yer almaktadır (Hoskyn, 1842). Tepenin yamacındaki kaya mezarları Geç Klasik-Erken Hellenistik Dönem yerleşim evresine işaret etmektedir. Yerleşimi çevreleyen tahkimat duvarı alt sıralarda bazıları bosajlı kyklopik bloklardan oluşmaktadır. Bu durum geç dönem duvarının daha erken, olasılıkla da Klasik Dönem

tahkimatının üzerine inşa edildiğini göstermektedir. Bu müstahkem yerleşimin Khoma'daki Arkaik Dönem yerleşiminin geçici olarak terk edilmesinin ardından olasılıkla Limyra Beyi Perikle'nin Elmalı Ovası'ndaki fetih faaliyetleri esnasında stratejik açıdan daha elverişli olan bu yeni konumda kurulmuş olduğunu göstermektedir (Kolb, 2018).

Araştırma sahasındaki güç merkezleri – Oinoanda, Balboura ve Boubon – Pisidialılar'ın göç hareketleriyle en erken Hellenistik Dönem'de ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu merkezlerin yakın civarlarında Hellenistik öncesi yerleşime dair son derece sınırlı veri bulunmaktadır. Ancak Boubon'un akropolisinde ele geçen Hellenistik Dönem öncesi keramik kırıkları yayılım alanlarına bakıldığında yerleşimin bu sırada hâlihazırda geniş bir alana yayıldığına işaret etmektedir (Hülden, 2015).

Kesin tarihi belli olmamakla birlikte İÖ. 2. yüzyılda Kabalia kentleri Balboura, Boubon ve Oinoanda kentlerinin Termessos'un yanı sıra bölgenin egemen güçlerinden biri olan Kibyra ile tetrapolis (dört şehir) kurmuş oldukları Strabon'un aktarmış olduklarından bilinmektedir.

Likya bölgesi, doğuda Pamphylıa ve Pamphylıon Pelagos denen Antalya Körfezi, batıda Karia, kuzeyde de Phrygia ila sınırlanmaktaydı. Genel olarak verilen bu bölge sınırları, zamanla değişikliğe uğramıştır. Pers istilasından önce Elmalı ilçesinin içerisinde yer aldığı Milyas, Büyük Phrygia'da yer alırken Perslerin bu bölgeyi ele geçirmesiyle birlikte saha Likya'ya bağlanmıştır. Yine kuzeyde Kabalis bölgesinde yer alan ve bir tetrapolis teşkil eden Bubon, Balbura ve Oenoanda kentleri M.Ö 84 yılında bölgeye dâhil edilerek bölgenin bu yöndeki sınırı daha kuzeye kaymıştır (Takmer, 2002).

İ.Ö. 89-85 yılları arasında cereyan eden 1. Mithridates Savaşı'nda Likyalılar birçok Anadolu topluluklarının aksine Pontos kralına karşı Romalıların yanında yer almış, savaşın kazanılmasından sonra Roma, Likya'yı dost ve müttefik ilan etmiş, iç işlerindeki bağımsızlığını garanti altına almıştır (Adak, 2002). Buna ek olarak, Likya'yı bölgenin kuzeyinde yer alan ve bir tetrapolis teşkil eden Oinonda, Balbura ve Bubon'u hediye ederek ödüllendirmiştir (M.Ö. 82) (Dinç, 2010). Likya'da yaşanmakta olan iç çekişmeler ve savaş nedeniyle Roma, M.S. 43 yılında Likya'yı Anadolu'daki eyaletlerinden birisi haline getirmiştir. Bu tarihten itibaren para basma hakkı elinden alınan Likya kentleri, diğer eyaletler gibi Roma'ya vergi vermeye başlamıştır (Şahin, 2010). Likya, Claudius'un valisi Quintus Veranius tarafından ilk önce bağımsız bir eyalet olarak organize edilmiştir (Şahin, 2002). Elmalı ilçesi, Milyas bölgesinin bir parçası olarak önce Likya dışında yer almış, Likya'nın Roma'ya dâhil edilmesinden sonra ise Likya ile Milyas bölgeleri birbirine bağlanmış ve Likya olarak anılmıştır (Foss, 2005). Bu dönemde Elmalı ilçesinde Orpeeni (Yapraklı), Soklai

(Söğle) ve Podalia kentleri mevcuttu. Bunlara ek olarak göl kenarındaki höyük yerleşimlerinde yoğun bir yaşam söz konusu idi (Foss, 2005).

Elmalı ilçesinde yapılan araştırmalar ve arkeolojik çalışmalar ile epigrafik ve nümizmatik bilgiler, sahanın tarih öncesi dönemlerden başlayarak İslam dönemine kadar uzanan uzun bir zaman dilimi içinde (Neolitik-Cilalı Taş Devri, Kalkolitik-Bakır-Taş Devri, Erken Tunç ve Demir Çağları ile Hellenistik ve Roma dönemlerinde) yoğun olarak yerleşildiğini ortaya koymaktadır.

Elmalı Beydağları, Akdağlar ve Susuz Dağ arasında kalan geniş ve bereketli ovasıyla, Likya'yı Milyas ve Kabalis bölgesine bağlayan stratejik konumuyla her dönemde önemli bir yerleşim yeri olmuştur. Bu özelliği ile Neolitik dönemden günümüze kadar kesintisiz yerleşim görmüştür (Çevik, 2015).

Höyükler, Anadolu yerleşme ve mesken tarihinde bir kültürel devrim hareketini temsil etmektedir. Höyük yerleşimleriyle birlikte ilkel nomadizm, zamanla yerini sedanter yaşantıya bırakmış ve tarım kültürüne geçişle birlikte mesken, kültür ve tekniğinde de gelişmeler başlamıştır. Hatta Anadolu kültür ve uygarlığının temellerinin Neolitik devirde höyük yerleşmeleriyle birlikte atıldığı söylenirse yanlış olmaz (Doğanay,1994).

Araştırma sahasındaki Akçay, Gökpınar, Hacımusalar, Tekke ve Bayındır mahalleleri yakınlarında yer alan höyüklerde ele geçen buluntular Neolitik'te bu sahalarda insanların köy hayatı yaşadığını göstermektedir. Sahada bulunan höyüklerden sadece Bozhöyük ve Hacımusalar'da yer alan höyükler kazılmıştır. Diğer höyüklerin kazılmasıyla birlikte sahada yerleşmenin tarihi gelişimi daha doğru bir şekilde ortaya konulabilecektir.

Elmalı ilçesinde yapılan yüzey araştırmaları ve arkeolojik çalışmalar, ilk üretimciliğe dayalı yerleşim düzeninin söz konusu olduğu Yeni Taş Çağı'nda (8000-5500) Elmalı Ovası'nda artık yapılmış konutlarda yaşanmaya, birtakım yiyecekler depolanmaya ve bazı hayvanlar artık evcilleştirilmeye başlanmıştır. Çok sayıda höyüğün verdiği yüzey ve kazı buluntuları sahada Kalkolitik Çağ'ın yoğun olarak yaşandığını ortaya koymuştur. Elmalı, Kalkolitikte özellikle dikdörtgen planlı, iki bölümlü konutlarıyla Hacılar ve Çatalhöyük gibi birçok yerleşim yeriyle benzer özellikler taşımaktadır (Çevik, 2015). Semayük-Karataş mevkiinde yapılan kazılar etrafı taş ve toprakla yapılmış surla çevrili, M.Ö. Geç 4000 yıllarına ait, ahşap, kamış ve toprak malzemelerle yapılmış meskenlerden oluşan köy yerleşmesinin varlığını ortaya koymuştur (Mellink, 1974). Mesken yapı malzemesinin 6 bin yıldan bu yana değişmemiş olması fiziki coğrafya koşullarının insan faaliyetleri üzerinde olan etkisinin sürekliliğini göstermektedir.

Ayrıca sahadaki Hacımusalar Höyük'te yapılan kazılar ve gün ışığına çıkartılmış buluntular, buranın Neolitik dönemden itibaren Erken Tunç ve Demir çağlarında da yerleşildiğini, bu yerleşmenin Roma ve Erken Hristiyanlık dönemlerinde ise yoğunlaştığını ortaya koymuştur (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2011).

Akçay Mahallesi'ne 1 km. mesafede yer alan Akçay Höyük de Neolitik'ten itibaren yerleşilen ve yerleşim izlerinin Bizans Dönemi'ni de kapsayan bir yerleşim alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Hacımusalar Höyük, Tekke Mahallesi'nde Koca Höyük ve Bayındır Mahallesi yakınlarındaki Bayındır Düzü Yerleşmesi, sahada Neolitik'ten bu yana yerleşilen yerleşim alanlarıdır. Gökpınar Mahallesi'nin doğu kesiminde de yaklaşık olarak 125 m. çapında bir Neolitik yerleşimi ortaya çıkarılmıştır (Mellink, 1974). Bu yerleşim alanlarının yanı sıra Kışla Mahallesi güneyinde yer alan Kızılbel mevkiinde ilk kalkolitik, Eymir Mahallesi civarında yer alan Arap Kuyusu ve Bozüyük Mahallesi sınırları içerisinde yer alan Bağbaşı mevkiinde orta ve son kalkolitik döneme ait yerleşim izlerine rastlanılmıştır. Bunlardan özellikle Gökpınar Mahallesi'nin doğusundaki Bağbaşı mevkiinde yapılan kazılarda taş ya da ahşap temelli bir ya da daha fazla odadan oluşan dikdörtken planlı, kerpiçten, dal örgü yöntemiyle yapılmış çamur sıvalı konutlar ortaya çıkarılmıştır. Surlarla çevrili yaklaşık 125 m. çapında olan bu yerleşimin bu dönemlerde kullanılmış olan bir köy olduğu anlaşılmıştır (Mellink, 1974). Beycesultan (Denizli), Kuruçay Höyük (Burdur) gibi yerleşim alanlarıyla aynı dönemlere ait olan bu yerleşimin varlığı kalkolitik dönemde Anadolu'nun ilk yerleşim alanlarından birisinin de Elmalı ilçesi olduğunu ortaya koymaktadır (Özgen, 2008).

Elmalı ilçesinde yerleşimin yoğunlaştığı bir diğer dönem Erken Tunç Çağı'dır. Sahada Erken Tunç Çağı'nın en iyi temsil edildiği yerleşimler Karataş-Semayük ve Hacımusalar höyükleridir. Bu bölgelerde yapılan kazılar bölgenin M.Ö. 3. bin yıl araştırmalarına ışık tutmanın yanı sıra Elmalı Ovası'nın Batı Anadolu kültürleri, özellikle de Troya Erken Tunç Çağı kültürü ile bir bütünlük içinde olduğunu göstermektedir (Çevik, 2015).

Eski yerleşim alanlarından elde edilen veriler, Elmalı ovalarının başlangıçta Anadolu Neolitik ve Kalkolitiği ile iç içe olduğunu ve Demir Çağında da bu ilişkisini Friglerle sürdürdüğünü göstermektedir. Saha klasik dönemde ise Likya sınırları içerisinde yer almıştır (Çevik, 2015).

Araştırmalara göre Elmalı bölgesinde Neolitik'ten Osmanlı Dönemi'ne kadar geçen tüm dönemlerde yerleşmenin yatay yönde gelişimini ova tabanlarındaki bataklık ya da göllerin seviyelerinde meydana gelen oynamalar etkilemiştir. Göl seviyelerinin düşmesiyle ova tabanına yaklaşan yerleşmeler, seviyenin yükselmesiyle birlikte ova tabanından

uzaklaşarak daha eğimli dağ etek ve yamaçları ile plato kabul edebileceğimiz dalgalı düzlüklere doğru kaymıştır.

Araştırma sahasında Neolitik dönemde (M.Ö. 8000-5000) yaşanan termal maksimumla birlikte Karagöl ve Avlan gibi bazı göllerin seviyelerinde düşmeler olmuş buralarda gölden ziyade bataklık ortamına geçilmiştir. Ovalık alanların genişlemesiyle birlikte Gölova Polyesi'nde Bozhöyük, Elmalı Polyesi'nde ise Akçay yakınlarında çekirdek yerleşim alanları ortaya çıkmıştır.

Kalkolitik dönemde (M.Ö. 5500-3000) yerleşmeler Neolitik yerleşimlerin çevresinden itibaren ovaya doğru genişlemiştir (Foss, 2008). Bu durumda Gölova ve Elmalı polyelerinin sahip olduğu verimli tarım alanları, karstik su kaynakları ve Akçay'ın varlığı etkili olmuştur denilebilir.

Arkeolojik belgeler ve filolojik veriler, Likya'da M.Ö. 3. bin yılda yerleşmenin varlığını kesin olarak ispatlayacak niteliktedir. Boğazköy tabletlerinden öğrendiğimize göre M.Ö. 2. bin başlarında, Hititler'in Anadolu'ya gelmesinden önce burada bazı kavimlerin bulundukları bunlardan Orta Anadolu'da oturan kavme Hatti, dillerine de Hattili, Güney Anadolu bölgesinde oturanlara ise Luwi'ler, dillerine de Luwi'ce denildiği bilinmektedir (Akşit, 1967). Filolojik yönden Küçük Asya'nın çeşitli bölgelerinde görülen ve M.Ö. 3. bin yıla tarihlenen (-nd,-nt) ve (-ss) suffixli yer adlarının Likya'da oldukça sık rastlanması bu dönemlerde bu bölgelerin de yerleşilmiş olduğunu göstermektedir. Luwi dili ile Likçe arasında M.Ö. 3. bin yıla giden bir dil akrabalığı bulunmaktadır. Kaynaklarda görülen dil akrabalığı, filolojik ve arkeolojik belgeler M.Ö. 3. bin yılda güneybatı Anadolu'da Likyalıların Luwiler'le aynı devirde yaşamış olduklarını göstermektedir (Akşit, 1967).

Hitit kaynaklarında Lukka ülkesi olarak ifade edilen Elmalı çevresine daha sonradan Milyas, Termilei ve Likya isimleri verilmiştir (Çevik, 2015).

Roma İmparatorluk Çağı'nda Elmalı Ovası'nda yer alan Khoma, Podalia ve Nisa kentleri Lykia Birliği'ne girerek Lykia'nın siyasi olarak da kuzey coğrafyası içinde yer almışlardır. Termessos'a sınır olan, Elmalı bölgesinde yer alan Müren Köyü'nde bulunan bir yazıtta, Termessos'a kiraya verilen arazi üzerinde Lykia Birliği ile Termessos'un anlaşmazlığı konu edilir. Yazıttan da anlaşılacağı üzere, Lykia'nın kuzey sınırı imparatorluk çağının başlarında buraya kadar uzandığı anlaşılmaktadır (Duru, 2008). Elmalı Karataş Semayük'te yapılan araştırmalar neticesinde; bu bölgede kullanılan ağaç, taş ve çamur tuğla gibi malzemelerin zaman aşımına karşı koyamadığı görülmektedir. Bu durum bölgede yerleşime ait kanıtların da zamanla ortadan kalkmış olacağı düşüncesini ortaya çıkarır (Işık, 2010).

Şimdiye kadar bu bölgede toparlanan ve araştırılan mezar anıtları, çoğunlukla nitelik açısından büyük ve zengin kentlerin kültürel ürünlerine oranla ilkel kalmaktadır. Ayrıca ekonomik zenginliğin yanısıra, özellikle yontuculuk sanatı için vazgeçilmeyen madde olan mermerin sahada zengin oluşu fakat buna rağmen, sanatın ilkel kalışı biraz düşündürücü gelmektedir.

Toros Dağlarının Anadolu'nun iç kısımları ile Akdeniz arasında bir duvar gibi yükselmesi, bölgenin engebeli bir topoğrafyaya sahip oluşu erken dönemlerden itibaren ulaşımın güçlükle yapılmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple iç kesimlerle olan bağlantılar belli güzergâhlardaki geçitler üzerinden sağlanır. Teke Yarımadası'nda kıyı ile iç kısımlar arasında bağlantıyı Finike'yi Elmalı-Korkuteli üzerinden Burdur'a bağlayan Avlanbeli geçidi (1090 m.) ve Eşen çayı vadisini takiben Göller yöresi ile bağlantı sağlayan iki geçit söz konusudur (Şahin, 2003).

Bölgenin, İlkçağlarda trafiği kontrol edecek bir noktada bulunması yerleşim açısından avantaj sağlamıştır. Ayrıca iklim, toprak şartlarının uygunluğu tarımsal faaliyetlere olanak vermiş, bunun yanında ticaret yolları üzerinde oluşu ve pazar faktörü önemli bir ekonomik etkinlik olmuştur. Sahada hatta Anadolu'nun tamamında doğanın belirleyici olduğu düşünüldüğünde coğrafi etkenler sebebi ile günümüzde bile bölgede uzanan ana yollar antik dönemde olduğundan çok da farklı değildir.

Hellenistik dönemde sahada yolların varlığı anlaşılmakta ancak düzenli yol sisteminin Roma İmparatorluk Dönemi'nde özellikle Roma kolonilerinin kuruluş döneminde yapıldığı bilinmektedir (Akşit, 1967). Roma Yolu'nun günümüzde sahadaki varlığı bunu kanıtlar niteliktedir.

Antik dönem boyunca Akdeniz ve Anadolu coğrafyasında en önemli ticari unsurların başında tahıl ticareti vardır. Genel olarak bölgedeki tarımsal ürünler denince akla tahıl, üzüm ve zeytin gelir. Bunlar antik dönem beslenme sisteminin vazgeçilmezi olmuşlar ve diğer besinlerde pek görülmeyen bir şekilde kutsallaştırılmışlardır. Araştırma sahasının geniş toprakları bereketlidir. Her tür tahıl yetiştirmeye uygun topraklara sahiptir. Özellikle üzüm yetiştiriciliği ve şarap tüketimi antik Yunan beslenme kültürünün başlıca öğelerindendir. Strabon'a bakılacak olursa antik çağda ticareti en çok yapılan ürün şaraptır (Bilici, 2006). Taş eserler üzerindeki bitki ve meyve motifleri, antik devirde gerçekleştirilmiş olan tarımsal faaliyetler arasında bağcılığın da olduğu bilgisini vermektedir.

Sahada mevcut maden yataklarının sayısı ve bunların ne kadarının antik çağda kullanılmış olabileceği bir problemdir. Lykia'da antik kaynaklarda bahsedilen tek maden kaynağı Kibyra'dır. MTA'nın yaptığı çalışmalarda kaynakların düşük kalitede ve ekonomik

bakımdan yetersiz olduğu, Elmalı-Salur çevresinde az miktarda bakıra rastlandığı görülmektedir.

Mekânsal boyut ölçeklerinden bölge, kent, köy gibi kavramlar doğanın etkisiyle şekillenmiş ve insanın ürettikleriyle değişikliğe uğramıştır. Mekânın oluşum sürecinin kendi içinde işleyen bir sistemi bulunmaktadır. Bu sistem içinde, insan ve doğa etkileşimi ile oluşan değerler sistemi coğrafi belirlemeleri oluşturmaktadır. Mekânı tek başına doğa karakteri baskın, insan etkisinin yok sayıldığı bir kavram olarak inşa etmek yeterli olmamaktadır. Mekân daha çok doğa ve insan süreçlerinin birbiriyle etkileşimleri sonucunda oluşan değerler bütünüdür. İnsan faktörü yaşadığı mekâna değer yükler ve mekânı değiştiren izler bırakır. Her insanın sahip olduğu ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel unsurların işleyişi ve üretimleri, mekânı şekillendiren temel girdilerdir. Tüm bu girdiler mekânın politik bir alan haline getirir. Mekânın taşıdığı ya da biriktirdiği değerler ekonomik ve kültürel içerik yanında politik bir içerik de taşımaktadır. Politik içerik ise güç mücadelesinin doğmasına neden olur. Ele alınan dönemler içerisinde sahadaki yerleşimlerin bu tür güç mücadelelerinde oynadıkları rol ve diğer kültürel özellikleri yer yer somut kültürel miras değerlerinden örnekler ile aktarılmaya çalışılmıştır.

Antik kent dendiğinde, akla çevresinden ayrı olarak değerlendirilebilecek bir yer gelmemelidir. Kent yakın çevresi ve hinterlandı ile sıkı kültürel ve iktisadi ilişkiler içerisinde olan sahadır. Antik kenti anlamak için de doğal çevrenin kavranması zorunluluk gerektirmektedir. Bir yerleşmenin önemi onun tesir alanı ile daha iyi kavranabilmektedir. Her dönemin tesir alanı aşağıda araştırma sahasındaki antik yerleşimler ve buralarda tespit edilen kalıntıların örnekleriyle daha iyi anlaşılacağı üzere farklı zaman ve coğrafi şartlarda farklılıklar göstermektedir.

Araştırma sahasında eskiçağlardaki yerlerin sınırlarının eskiçağdaki sınırlara göre yorumlanması ne kadar problem olsa da (antik yazarların verdiği yetersiz ve çelişkili ifadeler, sınırlar konusunda kesin çizgilerin çizilmesini olanaksız kılmaktadır) günümüzdeki bölge sınırlarına göre yani fiziki coğrafya koşullarına göre hareket edilmiş ve sınırların geçirgenliği konusuna dikkat edilmiştir. Ayrıca sahada bulunan bazı somut kalıntıların zaman karşısında artık yok olmaya yüz tutması ve olanların maalesef define amacı ile tahrip edilmesi antik yerleşimlerdeki kültürel miras kalıntılarının aktarımını zorlaştırmıştır.

Tüm bu zorluklar çerçevesinde sahanın miras turizmi kapsamındaki arkeolojik turizme yönelik mekanları ve bayındırlık alanına giren tarihi yapıları (höyükleri, tümülüsleri, anıt mezarları, surları, kaleleri) konuyla ilgili bilgi veren antik kaynakların değerlendirilmesinin

yanında yapılan saha çalışmaları ve günümüz araştırmacılarından yararlanılarak aşağıda aktarılmaya çalışılmıştır.

3.2.1.1. Antik Yerleşimler

3.2.1.1.1. Ayvasıl

Sahadaki Kocapınar Mahallesi'nin eski adı olan "Ayvasıl" Aziz Vasil'den gelmiştir. Yerleşime yakın alanda bulunan höyük yerleşmesinin sunduğu bilgiler M.S. 3. yüzyılda buranın sakinleriyle birlikte yaşanılan bir yerleşme olduğunu göstermektedir (Foss, 2008).

Mahalledeki pınarların varlığı sahanın her dönem yerleşilmeye uygun bir yer olduğunu göstermektedir. Mevcut yerleşme, Türk iskânından önce de Ayvasıl adıyla burada yer almıştır. Nitekim Osmanlı Devleti'nin sahaya hâkim olduğu ilk yıllarda tutulan 1455 tarihli 107 nolu tahrir defterinde de yerleşimin adı Ayvasıl olarak kaydedilmiştir. Serkiz ve Ayvasıl adları Hristiyanlık inancını temsil eden kişilere ait adlar olsa da değiştirilmemiş ve yüzyıllar boyunca kullanılmıştır. Günümüzde yeni adlarından ziyade bu eski adların kullanılıyor olması Türk milletinin farklı inançlara olan saygı ve müsahamasını göstermesi açısından önemlidir (Aydın, 2019).

Kocapınar Mahallesi'nde Ayios Basileos adına yapılmış bir kilise kalıntısının varlığından da söz edilmektedir.

Doğu Akdeniz ülkeleri prehistorik insanların yaşam biçimini daha iyi anlamamıza olanak sağlayan sayısız arazi çalışmalarının hedefi olmuştur. Araştırma sahasındaki Ayvasıl da prehistorya çalışmalarına çokça konu olmuştur. Burada geniş bir alana yayılmış bol miktarda işlenmemiş ve işlenmiş sileks yumrusu ve çakmaktaşı aletleri bulunmuştur. İlk incelemeler bu aletlerin Geç ve Orta Neolitik devire ait olduklarını göstermektedir.

Prehistorik yerleşmeleri anlayabilmek için genel olarak bir çevre araştırması yapılması gereklidir. Yıllardır prehistoryacılar yerleşme yerlerinin coğrafi ve morfolojik çalışmalarını yapmaktadır. Ayvasıl (Kocapınar) açık hava yerleşmesinde bulunan sileks yumruları büyük bir olasılıkla bulunduğu yerden, 1.5-2 m. kalınlıkta olduğu tahmin edilen kırmızı renkli toprak örtüsü altında bulunan üst Kretase yaşlı kireçtaşları tabakalarından kaynaklanmaktadır. İçinde sileks yumruları bulunan üst Kretase yaşlı saf kireçtaşı tabakaları Elmalı polyesi çevresinde sık görülen bir olaydır. Kireçtaşı formasyonları Kocapınar Mahallesi'nin l km. güneyinde de görülmektedir. Bu sileks yumrularının bir kısmı taş devrinde insanlar tarafından işlenerek alet yapılmıştır.

Tez konusuna girmemekle birlikte yerleşme yerlerinde bulunan prehistorik aletlere gereken önem ise yerleşme yerinin nerede bulunduğu avcılık, balıkçılık ya da toplayıcılık

olanakları (Pleyistosen sırasında) ve diğer yerleşim yerleri arasındaki ilişkilerin neler olduğu ile ilgili formüle edilmesi gereken sorulardan sonra yapılan çalışmalarla anlaşılmaktadır.

Günümüzde bu yerleşim yerinde bulunan Kocapınar Höyük, kuzey ovanın güney ucunda, Nohutlu Dağ eteklerinde, Karataş ve Bağbaşı'na yaklaşık 2,5 kilometre, Hacımusalar'a ise 15 kilometre uzaklıktadır. Arkeolojik açıdan zengin bir peyzaj içerisinde öne çıkan konumuna rağmen Elmalı Havzası'nın erken dönem arazi çalışmalarında Kocapınar'dan söz edilmemektedir (Ormerod-Wood-ward 1911., Melaart 1954, Eslick 1992, Pl. 1.1b, Warner 1994., Eslick 2009).

Kocapınar Höyük, Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na tescil ettirilene kadar arkeologların gözünden kaçmıştır. Envanter kayıtlarında "yaklaşık 150x400 m boyutlarında ve çevre seviyesinden 9 m kadar yüksekte" olarak tanımlanan höyüğün yüzey seramiklerinden Tunç Çağı'na tarihlendiği anlaşılmaktadır (Önce-Altınışık, 2005: 108).

3.2.1.1.2. Serkiz Alanı

Söğle Mahallesi'nin 7 km. güneydoğusunda bulunan alan günümüzde Söğle'nin yaylası olarak kullanılmaktadır. Bir vadide uzanan ovanın kuzey kısmında 70-80 m. yüksekliğinde bir tepe yükselmektedir ve harçsız bir duvarla çevrilidir. Bu tepenin zirvesi ve güney yamacı ev olduğu düşünülen yapılara ait pek çok kalıntı barındırmaktadır, benzer kalıntılara ovada da rastlanmaktadır (Bean, 1971). Bu durum, tepenin güney eteğinden ovaya doğru uzanan dağlık küçük bir yerleşime işaret etmektedir.

Ayrıca ovanın batısında ise kemerli bir kapısı olan su deposu bulunmaktadır, blokların birinde alpha ve omega harflerinin bulunduğu bir haç betimine rastlanır (Bean, 1971). Yerleşimi ziyaret eden Petersen ve von Luschan tarafından da kaydedilen bu yapıda (Petersen – von Luschan,1889) bahsedilen blok taşın yanı sıra mezar yazıtı içeren bir taş daha kaydedilmiş, taş üzerinde de geç dönem bir haç bulunduğu eklenmiştir. Bunun yanı sıra gezginler tarafından İmparatorluk Dönemi'ne ait, bir kısmı kabartmalı olan birkaç adet lahit de belgelenmiştir (Petersen ve von Luschan, 1889).

Söğle'de Serkiz Alanı'ndan getirildiği söylenen Erken Bizans bazilikasına (büyük çatılı kamusal bina) ait parçalar da bilinmektedir (Harrison, 2001).

Serkiz Ovası'nın 2 km. güneydoğusunda bulunan Tanabeli'nin 2 km. batısında ise Kakasbos'a adanmış pek çok adak yazıtı belgelenmiştir (İplikçioğlu, 2003). Buranın geçmişte açık bir şekilde kırsal bir tanrı olan Kakasbos'un kült alanı olduğu anlaşılmaktadır.

3.2.1.1.3. Balboura

Elmalı'nın kuzeybatısındaki Kocaçay'ın en yukarı kollarından biri olan Katara Suyunun ayırdığı iki tepe üzerinde kurulmuş olan bu antik kentin büyük bir kısmı Akropolis ile çayın kuzeyindeki tepe üstünde ve yamaçlarda bulunmakta ve bu kısımda birçok sarnıçlarla Bizans Devrinden kalma kalıntılara rastlanmaktadır. Balbura, merkezi Gölhisar yakınındaki Kibyra olan Kentler Birliği'nin azası iken M.S. 2. yy. başlarında bu birliğin dağılması üzerine Likya Birliğine katılmıştır (Serbest 2008, AKTVKM 2011).

Adından ilk kez Yunan coğrafyacı Strabon'un söz ettiği kent, Roma egemenliği çağında Kibyratis diye tanınmış olan yörede, M.Ö 2. yy.'da Mithridates savaşı sırasında kurulan Kibyra Tetrapolisi'ne (4'lü kent birliği) girmiştir (Coulton, 1986). Romalı komutan Lucius Licinius Murena tarafından M.Ö. 82'de tetrapolis dağıtılır (Coulton, 1993). M.S. 2. yy. başlarında birlik dağılınca Lykia kentleri birliğine katılmış ve artık birlik devam ettiği sürece onun üyesi olarak kalmış, kenti sayılmıştır. Balboura'nın en belirgin özelliği, en yüksek yerde kurulmuş Lykia kentlerden biri olmasıdır. Kentin adına Bizans Dönemi'ne ait piskoposluk listelerinde de rastlanmaktadır.

Balbura antik kenti sınırları içinde Helenistik Dönem'e ve Caligula'nın İmparatorluğu sırasında (M. S. 37-41) basılmış, Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait sikkeler bulunmuştur. Her ne kadar M.S. Lykia hakimiyeti bölgeye egemen olmuş ise de Balboura'da Lykia tesiri tam görülmemektedir. Mezarlar yazıtlar ve anıtlarda bu etki yok denecek kadar az görülmektedir. Roma dönemi Balboura'sında kentin ileri gelenleri Kibyra ve Oineoanda'dan üst sınıftan evlilikler yaparak kentlerin yönetiminde nüfus elde etmişlerdir (Coulton, 1986).

1842 yılında ilk olarak arkeolojik gezi sırasında kısa bilgiler ve görsel çizim olmadan aktaran İngiliz gezgin Spratt ve Forbes, sonrasında da 1882'de Petersen ve Luschan'dan kalıntılar arasında kare blok payandalar üstüne sahne binasının görüldüğü nereye ait olduğu belirtilmeyen bir adet fotoğraf kaydı vardır. Kent ile ilgili detaylı ilk resimleri 1969 yılında Anadolu'daki Anıtsal kent tiyatroları araştırmaları sırasında eserinin (Teatri Classici in Asia Minore 2) ikinci cildinde Ferrero kayda almıştır. D. de Bernardi Ferrero birkaç iyi fotoğraf yayınlamasına rağmen hiçbir çizim vermemiştir. Açıklamalarına göre Hellenistik karakter göstermesinin yanı sıra çevre kültürler ile paralellik gösteren kalıntılar ve yapılar ile eşdeğerdir. 1985-1990 yılları arasında bölgede araştırma yapan Coulton (1986) başkanlığında bir ekip kent ile alakalı önceki verilere dayanarak tespitlerde bulunmuşlardır (Bier, 1990).

Coulton ve ekibinin bölgede (Karaçulha, Çaltılar, Çobanisa, Bekçiler, Doğanlar) yaptığı yüzey araştırmaları bölge hakkında fikir verebilmektedir. Çaltılar ve çevresindeki araştırmalarda M.Ö. I. Bin'den Hellenistik döneme kadar ki döneme tarihlenebilecek seramik

buluntuları dışında Roma öncesi kaya mezarları da bölgenin erken dönemi için fikir oluşturmuştur.

Kentin yakınındaki Yazır Gölü ve çevresindeki araştırmalardan erken dönem Balboura kültür alanında olduğu görülebilmektedir (Coulton, 1994). Kentteki kiliselerde de çalışmalarda seramik verileri M.S. 7. yy.'a tarihlenmesinin yanı sıra IV. Romanus'a (1067-1071) ait Bizans sikkesi de ele geçmiştir. M.S. 451 Kadıköy Konsülü'nde Balboura Piskoposluğu kayıtlarında Geç Dönem katedral ve bunu destekleyici herhangi bir unsur ispat edemediği için muhtemelen kentteki yapılar M.S. 5. yy. sonrasına ait olmalıdır (Coulton, 1989).

3.2.1.1.4. Khoma

Khoma kenti, alçak bir tepe ile onun çevresindeki bataklık bir düzlükte yer almaktadır. Hacımusalar ve Sarılar Mahalleleri arasında yaklaşık 400 m. kadar Elmalı karayolunun güneyindeki bu kentin Prehistorik Devirlere kadar uzanan bir geçmişi olduğu tahmin edilmektedir. Elmalı-Kaş karayolu üzerinde, Elmalı İlçe merkezinin ise 14,5 kilometre güney batısında, Elmalı Ovası'nın merkezine yakın bir noktada yer almaktadır. "Choma" kelimesinin Yunanca'da yığma toprak tepe anlamına gelmesi Hacımusalar höyüğünün Klasik dönemlerde de höyük şeklinde olduğunu göstermektedir (Özgen, 2008).

Deniz seviyesinden yaklaşık 1040 metre yüksekliktedir. Höyük yuvarlak bir görünüme sahip olup 300 x 350m boyutunda, 10-12 metre yüksekliğindedir. Kenarları yüksek ortası çukur olan höyüğün yamaçlarında teraslar görülmektedir (www.elmali.bel.tr). Hacımusalar Höyük, Elmalı yöre halkı tarafından Beyler Höyük olarak da bilinmektedir.

Elmalı Ovası 19. yüzyılda seyyahlar tarafından ziyaret edilmiş ve ilk sistematik arkeolojik araştırmalar Machteld J. Mellink tarafından 1960'larda başlatılmıştır. Hacımusalar Höyük'teki arkeolojik araştırmalara bakıldığında 1994 yılında başladığı görülür. Khoma Bilkent Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. İlknur Özgen başkanlığında 1994'ten itibaren bir kazı ekibi tarafından kazılmıştır. 1994 ve 2003 yılları arasında, buradaki Hacımusalar Höyük'te ABD'den Associated Colleges of the South (ACS) tarafından düzenlenen bir saha okulu kurulmuştur. 2003 ve 2018 yılları arasında ise farklı ekipler höyükte çalışmıştır. 1994-2018 yılları arasındaki ilk dönem çalışmalar Bilkent Üniversitesi tarafından gerçekleştirilmiştir.

Günümüzde İstanbul Teknik Üniversitesi Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü saha ekibi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Bülent Arıkan başkanlığında Hacımusalar Höyük'te çalışmalarını sürdürmektedir. Araştırmaların geçmiş, insan-çevre ilişkilerine ve bu dinamiklerin uzun süreli

değişimine odaklandığı görülmektedir. Ekip, ova genelinde geçmiş çevre araştırmalarını disiplinlerarası bir saha okulu çatısı altında gerçekleştirmektedir.

Tarihsel gelişimi ile ilgili kesin bilgilerin bulunmadığı Choma'da, 1994 yılında başlayan kazılar sırasında, M.Ö. 3000'li yıllara ait bulgulara rastlanmıştır. Bakır, Erken Tunç ve Demir Çağları ile Helenistik, Roma ve Bizans Dönemleri'ne ait tabakaların görüldüğü kentin, yoğun bir yerleşim yeri olarak kullanıldığı ortaya çıkarılmıştır.

Neolitik, Kalkolitik, Erken Tunç ve Demir Çağları ile Roma ve erken Hristiyanlık dönemlerinde yerleşilen höyükte ele geçen bir yazıt, burasının Choma adında bir kent yerleşmesi, höyüğün ortasında tespit edilen üç evreli kilise yapısı ise antik dönemlerde piskoposluk merkezi olduğunu göstermektedir (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Hacı Musalar Kazı ve Araştırma Projesi, 2011).

Özellikle Helenistik Çağ genel olarak havzada bazı yoğun yerleşimlerin ortaya çıktığı dönem olarak görülmektedir. Bu dönemde belirli büyük höyükler, merkezde Yakaçiftlik ve çevresindeki bütün banliyöleriyle Khoma yeniden canlanmaya başlamıştır (Foss, 2006).

Kentte, dağınık halde görülen Likya tipi lahitlere ve duvar parçalarına rastlanmıştır. Doğu tarafta kerpiçten sur duvarı ile kuzey yamaçta kerpiç duvarı destekleyen kum taşından bir diğer sur kalıntısı bulunmuştur bu yerleşim bölgesinin iyi çevrelendiğini göstermektedir.

Choma Antik Kenti'nde yapılan kazılar sırasında, insan figürlü, bitki ve geometrik motiflerin yer aldığı duvar resimleri ve mozaik tavanlar da ortaya çıkarılmıştır. Ayinlerde kullanılan çanak ve çömlek gibi eşyaların bulunması ve Khoma'nın, antik dönem piskopos listelerinde yer alıyor olması ise antik kentin zamanında önemli bir dini merkez olabileceğini göstermiştir. Buranın Roma Dönemi öncesi adı ise bilinmemektedir.

Khoma, salt Milyas'ın (Milyas'ın kalbi önemindeki Elmalı Yaylası'nın) değil bütünüyle Teke Yarımadası'nın karanlığını aydınlatabilecek önemdeki görkemli bir höyüğün yirmi yılı aşan kazı sonuçları ile MÖ 2. binyıldan MÖ 8./7. yüzyıla kadar belirleyici arkeolojik belgelerin eksikliğini açıkça ortaya koymuştur (Özgen, 2006).

Khoma, Ptolemaios ve Hierokles tarafından Milyas kenti olarak anılmaktadır. Ptolemaios, Lykia Bölgesi içinde Milyas Bölgesi kentlerini sıralarken, bu kentler arasında Khoma'yı da saymaktadır. Aynı şekilde Hierokles de Milyas Bölgesi içinde Podalia ile birlikte Khoma'yı da vermektedir.

300x350 m büyüklüğünde ve 13 m yüksekliğindeki höyüğün Neolitik Dönem'de varlığı bir çömlek kırığı aracılığıyla belgelenmiştir (Eslick 1992). Höyük ve ona bağlı çevre yerleşimlerinde Erken Tunç Dönemi'ne dair veriler bulunurken Orta ve Geç Tunç Çağı'nda veri eksikliği görülmüştür. Elmalı Ovası'ndaki bu periyodlara ait veri eksikliği büyük

olasılıkla bölgede yer alan göllerin su seviyelerinin yükselmesi ile ilişkilidir. Höyükte yeniden hareketlenmenin İÖ 8.-7. yüzyıllarda olduğu gözlenmekle birlikte, Perslerin hâkimiyeti ile birlikte İÖ geç 6. yüzyıldan İÖ 4. yüzyılın ortalarına kadar yerleşim tekrar terkedilmiş gözükmektedir (Foss, 2006). Özgen tarafından İÖ 2. yüzyıla tarihlendirilmiş olan geç duvarlar yerleşimin Hellenistik Dönem'de de iskân edilmiş olduğunu göstermektedir (Özgen, 2006).

P. W. Foss (2006), Pers işgali ile birlikte Hacımusalar Höyüğü'ndeki keramik verilerinin ortadan kaybolmasına dikkat çekerek bu durumun Pers işgali ile ilişkilendirilebileceğini, Perslerin Khoma gibi tahkim edilmiş bir yerleşimin iskân edilmiş bir şekilde kalmasını istememelerinden kaynaklanmış olabileceğini belirtmektedir. Ayrıca Khoma'daki nüfusun merkezi konumundan ve yol ağlarından dolayı Elmalı (Akarassos) yerleşimine iskân edilmesini sağlayarak burayı bir yönetim merkezi haline getirmiş olabilecekleri önerisini getirmiştir. S. E. Lockwood (2011: 189-190) ise Khoma'nın terk edilmesinin Pers etkisi ile gerçekleşmiş olması fikrine katılmakla birlikte bir yerleşimin 15 km'den daha az uzaklıkta olan başka bir yerleşim için terkedilmeye zorlanmayacağı görüşündedir. Kendisi, Hacımusalar nüfusunun Harpagos işgali ile birlikte boşalan Ksanthos'a yerleştirilmiş olabileceğini, Yazıtlı Dikme'de yer alan 3 dilli yazıttaki Lykçe B/Milya(s)ca-Milyas Dili kısmının ise bu durumla ilişkili olabileceğini düşünmektedir. Ayrıca G. D. Toteva (2007) da aynı şekilde Hacımusalar yerleşiminin İÖ. 550'den itibaren herhangi bir yıkım tabakası olmadan yavaş yavaş terkedildiğini ve bu durumun Ksanthos'taki olaylar ile ilişkili olduğunu belirtmiştir.

Khoma'dan belgelenen en önemli mimari kalıntı höyüğün ortasında tespit edilmiş olan İS 4.-11. yüzyılları arasındaki döneme tarihlenen üç evreli kilise yapısı olmuştur. Kazılardan çıkarılan insan figürlü, bitkisel ve geometrik motifli duvar resimleri, mozaik tabanlar ve ayinle ilgili diğer buluntular ile değerlendirildiğinde Khoma'nın dini bir merkez olduğu belirlenmiştir.

Khoma'da belgelenen kırık bir eserde yer alan iki savaşçıya ait mezar epigramında geçen "Mousaios oğlu Pergeli Paion, taşçı ustalarının sanatında en iyisi, yaptı bu betimleri" ifadesi yazıtın başında anılan kalkan, mızrak, kılıç ve miğfer betimlemeleri ile süslenmiş olduğunu ve bu süslemeleri de Pergeli taşçı ustasının kazımış olduğunu göstermektedir (Şahin, 2014). Hellenistik Dönem'e tarihlenen yazıt, S. Şahin (2014) tarafından bölge halkının eskiden beri Pamphylia kentleriyle ilişki içinde olduğu şeklinde değerlendirilmiştir.

3.2.1.1.5. Podalia

Kaynaklara göre yeri kesinlik kazanmamakla birlikte bu antik kent sahada Karamık Mahallesi sınırları içerisinde Avlan Gölü'nün kuzeyinde yer almaktadır. Alana ilişkin erken Bronz çağından başlayarak Hellenistik ve Roma dönemine ait yapı parçaları dışında bilgi veren kalıntı bulunmamıştır (Anonim, 2005).

Podalia antik şehri Kuzey Lykia'da, Elmalı Ovası'nda, Karamık Köyü'nün yakınında bulunan Buralye Tepesi'nde kuruluydu. Bu bölge erken antik dönemde Milyas Bölgesinin bir parçasıydı ama Milyas güneyden Lykialılar doğudan ise Pisidialılar tarafından ele geçirilmiştir. Şehirden nadiren antik ve orta çağ metinlerinde bahsedilir ve yerleşim alanından henüz hiçbir yazıt bilinmemektedir. Buna karşılık başka yerlerde bulunan az sayıda yazıtta şehir anılmaktadır. Hellenistik ve Roma İmparatorluk döneminde şehir çok kısa sürelerle sikke bastırmıştır (Tek, 2019).

Kentin lokasyonu uzun yıllar tartışma konusu olup, ancak yakın zamanlarda kesinleştirilebilmiştir. Kent alanı ve yakın çevresinden hiçbir yazıt bilinmemekte kentin ismi ancak başka Lykia kentlerinde ele geçen az sayıda yazıtta rastlanmaktadır. Buna rağmen Podalia 17- 18. yüzyıldan başlayarak özellikle nümizmatik alanında, Limyra ve Myra gibi çok daha önemli Lykia kentlerinden önce ismi geçen bir yerleşim yeri olmuştur.

Floransa'nın ünlü Medici Ailesinin koleksiyonunda bulunan ve defalarca yayınlanan bir sikke sayesinde yerleşmenin farkına varılmıştır. 1957 yılında kent territoriumundan ele geçen ve "Podalia Definesi" olarak adlandırılan bir define sonrasında da literatürde kentin anılmasını sağlamıştır. Halbuki kentin kendisine ait henüz çok az sayıda sikke tipi ve örneği bilinmektedir (Tolga Tek, 2019). Çoğu dağınık bir şekilde farklı yayınlarda ve özellikle müze ve müzayede kataloglarında yer almış veya bazıları henüz yayınlanmamış bu sikkelerin bir araya getirilmesi, Lykia Bölgesi'nin bu çok tanınmayan kenti hakkında yeni bilgilere ulaşılmasını kolaylaştırabilir.

Kentten bahseden günümüze ulaşmış en erken antik kaynak Yaşlı Plinius'dur. Plinius, Naturalis Historia'sında ülkelerin coğrafyasından bahsederken Lykia bahsinin sonunda şunları yazmıştır: "*Lycia'da eskiden 70 kent vardı, ama artık 36 tane bulunmaktadır. Bunlardan en tanınanları, zaten bahsedilenler dışında, Canas, Eunias Korusu ile tanınan Candyba, Podalia, yanından Aedesa Irmağı'nın aktığı Choma, Cyaneae, Ascandiandalis, Amelas, Noscopium, Tlos ve Telandrus'dur. Ayrıca içerde Cabalia Bölgesini içerir ki buranın üç kenti Oenianda, Balbura ve Bubon'dur"*. Plinius coğrafi sıralama anlamında biraz karışık yazmış olsa da bu tanımdan, Podalia'nın Kandyba ile Khoma'nın yakınında yer aldığı düşünülebilir.

MS 2. yy.'da bir dünya haritası hazırlayan Klaudios Ptolemaios, haritasına eşlik eden ve yaklaşık 8000 yer ismi ve bunların koordinatlarından oluşan bir liste yayınlamıştır. Bu listede "Lykia'da kalan Milyas" içinde, Podalia, Nisa, Khoma ve Kandyba kentlerini saymıştır. Bir başka MS 2. yy. yazarı olan Herodianus, Podalia için *"Limyra yakınlarındaki bir Lykia kentidir",* yazmıştır. Bu cümle aynı şekilde MS 6. yy. yazarı Byzantiumlu Stephanos'da da bulunmaktadır. Ancak Stephanos, cümleye devam ederek kent halkının etnik kökenini Trakya'ya bağlamıştır: *"Podalia, Limyra yakınlarındaki bir Lykia kentidir ve halkı Trakyalı Podargeslerdir."* Podalia halkı için Stephanos'un Thrakialı tanımlaması, bölgedeki diğer yerlerdeki ipuçları ile birleştiğinde, burada Seleukos yönetimini olası kılmaktadır. Seleukosların sınırdaki Milyas kentlerinin güvenliğini arttırmak için, bu bölgeye, Thrak paralı askerlerini toprak vererek yerleştirmiş olabilecekleri düşünülmektedir (Levick 1967, 16, dn. 6; Hall 1986).

İmp. Justinianus döneminde yaşamış olan Hierokles'in günümüze ulaşan "Synekdemos" isimli eserinde Bizans İmparatorluğu'nun MS. 535 yılı veya az öncesine ait eyaletlerini ve bu eyaletlerdeki kentler listelenmektedir (Bennett, 2015). Bu listeye göre Doğu Lykia'da: *"Phasydes (Phaselis), Ounapos (Olympos), Gaga (Gagai), Korydalla, Akalisos (Akalissos), Elebesos (İdebessos), Limyra, Arykanda, Podalia, Khoma, Rekulias (?)"* kentleri bulunmaktadır. Bu listeden, Podalia'nın Limyra-Arykanda-Khoma hattında, Arykanda ile Khoma arasında yer aldığı görülebilmektedir. Podalia'ın ismi "*Notitia Gracae Episcopatuum*" listelerinde Myra Metropolitliği'ne bağlı bir Lykia kilisesi olarak anılmaktadır.

Podalia'dan bahseden son kaynağımız olan, İmp. VII. Konstantin Porphyrogennetos'un (MS 913-959) yazdığı "De Thematibus (Περὶ θεμάτων Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως) adlı eserde, Kibyrraioton Themasının sınırlarının Batı Toroslardaki hattı belirtilirken "Tlo (Tlos), Oiniada (Oinoanda), Phileta ve Podalia" şeklinde buradaki kent ve savunma noktaları listelenmiştir. Böylelikle kentin Orta Bizans döneminde varlığının sürdüğünü ve artık askeri bir merkez olarak Phileta ile beraber Elmalı civarında thema sınırını oluşturduğunu görmekteyiz (Tek, 2019).

Antik kaynaklardan da anlaşıldığı üzere Podalia'nın yerleşim alanından veya yakın çevresinden ele geçmiş ve yayınlanmış herhangi bir yazıt bilinmemektedir. Podalia sadece başka Lykia kentlerinde ele geçmiş bir dizi onurlandırma yazıtında ve Patara'daki Stadiasmus yazıtında anılmaktadır.

Podalia, Patara'da bulunan Stadiasmus yazıtında bir yol istasyonu olarak anılmaktadır. İmp. Claudius döneminde Lykia Eyaleti'nin oluşturulması sırasında eyalet sınırlarını ve

aralarındaki yol hattını listeleyen bu önemli yazıt, Podalia kentinin lokalizasyonunun da kesinleştirilmesini sağlamıştır.

Avlan Gölü'nün kuzey kıyısında, Elmalı Ovasını Arykanda'ya bağlayan vadinin girişinde yer alan ve Karamık Köyü'nün hemen doğusunda yer alan Buralye Tepesi, isim olarak da benzerliği ile, Podalia için en kabul gören lokasyon olmuştur. Podalia'nın burada aranması gerektiğini ilk öneren Petersen ve von Luschan'dır. Burada gördükleri kalıntıları kısaca tanıttıktan sonra, Elmalı'da yerli halk tarafından bu noktanın "Podamia" ismiyle kendilerine tarif edildiğini ve bu isim benzerliği nedeniyle Podalia'nın burası olması gerektiğini yazmışlardır (Petersen ve von Luschan, 1889).

Podalia, ayrıca kuzey yönünde doğrudan Khoma'ya; güney batıda Susuz Dağı'nın eteklerini takip ederek Arneai'ye (Adak ve Şahin, 2004) ve güneyde Arykanda'ya bağlanmaktadır. Kent, Elmalı düzlüğünün güney girişinde, Elmalı'nın Lykia'ya bağlandığı ana geçitlerden birini kontrol eden stratejik bir noktada konumlandırılmıştır. Buradan geçen ve Arykanda'ya (Finike) ulaşan yol hattı, hala kullanılan modern yol ile aynıdır yani Podalia modern Elmalı-Finike karayoluna yakın bir noktada, bu hattı kontrol edecek şekilde kurulmuştur.

Pek çok yolun kesiştiği stratejik bir noktada kurulmuş olan Podalia, Hellenistik ve İmparatorluk dönemlerinde Milyas Bölgesi'ndeki polis statüsünde bulunan büyük ve önemli iki kentten (Coulton, 2012) (elde edilen verilerin kesinliği düşünüldüğünde iki kent olarak ele alınmalıdır, diğeri Khoma) biri olarak görünmektedir. Ancak kentin hem Geç Hellenistik hem de Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki sınırlarını kesin bir şekilde belirtmek (alan literatürü tarandığında) mümkün gözükmemektedir.

Podalia'da "Podalia Definesi" bölgenin tarihi ve ekonomisi için tek başına bir veri olmamakla birlikte önem taşımaktadır. Elmalı Ovasının klasik çağda Lykia egemenliğine girdiğini göstermektedir.

Define 1957 yılında Avlan Gölü'nün doğu kıyısında Podalia kentine oldukça yakın bir noktada ele geçmiştir. Pişmiş toprak bir kap içinde ele geçtiği ve ilk bulunduğunda 1600 civarında gümüş sikke içerdiği söylenen bu definenin büyük kısmı tarihi eser pazarına dağılmış, ancak 510 adeti güvenlik güçleri tarafından ele geçirilerek İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne teslim edilmiştir. Defineyi çalışan Nekriman Olcay ve Otto Mørkholm, bu örnekler dışında müzayede kataloglarında yayınlanan ve defineden gittiğini tespit edebildikleri örnekleri de ekleyerek 730 sikkeyi yayınlamışlardır. Bu sikkelerden 488'i muhtelif Lykia dynastlarına, 242 adeti ise Aspendos kentine aittir (Olcay ve Mørkholm, 1971).

Podalia'nın Hellenistik dönem sikkeleri- yanlış tanımlananlar hariç tutulduğunda- günümüze sadece 8 adet örnekle ulaşmıştır. Bunlar ön yüzlerinde Artemis başı, arka yüzlerinde protom bir Zebu bulunan, tek bir tipe aittirler. Bu durumda bu kent için uzun süren bir sikke basımından çok belki de çok kısa süren tek bir basım evresinin düşünülmesi gerekmektedir. Podalia bir Lykia Birliği darphanesi olarak atfedilmemelidir. (Tek, 2019).

Hepsi bronz olan Podalia'nın mevcut sikkelerinde yer alan sırtında sadak görülen Artemis başı, Lykia, Milyas, Kabalia ve Pisidia'da farklı epitetler ile çok yaygın olan tanrıçanın şehirde bu dönemde ana kült olduğunu göstermektedir. Tasvir tipi, yerli bir ana tanrıça veya daha özel bir yerel ikonografi yerine, bu dönemde pek çok yerde olduğu gibi, Hellenize olmuş tarzda, Avcı Artemis'i kullanmıştır. Arka yüzdeki protom Zebu figürü, hem kentin öncesinde Seleukoslar ile olan muhtemel bağlantısına, hem de burada olması muhtemel bir Zeus kültüne işaret etmektedir. Komşu kentler olan Khoma'da sikkelerde Zeus ana tipi oluşturmaktadır. Arykanda'da ise Seleukoslar etkili bir Zeus Nikator kültü bulunmaktaydı. Zebu, diğer Lykia Milyası kentlerinin sikkelerinde karşımıza çıkmamaktadır. Tam aksine, Termessos sikkelerinde ve daha geniş bir bakışla, çok sayıda diğer Pisidia kentinde ve Pisidialıların etkili oldukları Kibyra gibi yerlerde görülmektedir. Buna karşılık, Artemis, Zebu veya Zeus, Podalia'nın Roma sikkelerinde yer almamaktadır. Bu, Podalia için politik ve etnik açıdan özel bir duruma ve güçlü bir Pisidia etkisine işaret ediyor olabilir (Tek, 2019).

3.2.1.1.6. Yapraklı (Güğü)

Sahada varlığı bilinen antik döneme ait başka bir yerleşme adı Orpeeni'dir. Yapraklı Mahallesi'nin hemen kuzeyindeki ören yerinde bulunan bir yazıtta yerleşme yeri adı "Orpeneeni" olarak geçmektedir (Yazıcı, 2012). Yapraklı (Güğü), ovanın batıya bağlantısını sağlayan geçitlerden birini eteği üzerinde olup buradaki yazıtlı bir lahit kapağı, alanın bir Orpeeni yerleşimi olduğunu göstermektedir. Köyün kayalık sırtlarında yer alan Buzağı Kayası olarak bilinen mevkide, üç stelli bir kaya kabartması ve Artemis Lagbene'ye ve Tanrı üçlüsüne ait olan diğer kabartmalar, adak sahiplerinin de adının geçtiği bu steller erken ve geç Roma dönemlerine tarihlenmektedir. Bölge, tümülüs grubu ve yerleşim alanıyla kutsal bir alan olup, bugün I. derece arkeolojik sit alanıdır (Anonim, 2005).

Elmalı Ovası'nın kuzeyinde yer alan Balıklar Dağı üzerinde de çok sayıda antik yerleşim kalıntısı bulunmaktadır. Üç Ardıç Tepe ile kuzeyindeki Asar Tepeler arasındaki Ördek Beleni denilen yer antik bir yerleşim; yine Elmalı Ovası'nın batısındaki Akdağ üzerinde Girdev yaylasında, Roma devrine ait mevsimlik köy yerleşimleri tespit edilmiştir. Sürekli yerleşimin izleri görülmemiştir.

Araştırma sahasında eski dönemlerin köy yerleşmeleri olan höyükler, kış mevsiminde sel ve taşkınlara maruz kalmayan, göl ya da bataklık oluşmayan ovanın nispeten yüksek kesimlerinde kurulmuşlardır. Gölova ile Elmalı Polyesi'nde nispeten yaygın olan höyük yerleşmelerinin Güğü Çayı'nın taşkınlara neden olduğu Balıklar Dağı'nın batısında ve kuzeyinde görülmemesi geçmişten günümüze var olan bu hidrografik koşullar ile açıklanabilir.

Özellikle kış ve ilkbahar aylarında, polye tabanlarında oluşan Karagöl, Avlan, Karaköy ve Kasaba (Gölova) gölleri ve diğer bataklık sahaların genişlemesine bağlı olarak zamanla ova kenarlarına kayan köy yerleşmeleri, daha sonra savunma ihtiyacının ortaya çıkmasıyla birlikte dağlık alanlar üzerindeki etek veya yamaçlara taşınmıştır. Daha çok 16. yüzyılda başlayıp değişik nedenlerle devam eden çeşitli isyanlar (Şahkulu, Suhteler, Celali)-yerleşim alanlarını terk ederek kırlara dağılan nüfusun daha fazla parçalanmasına ve dağlık alanlara kaçmasına yol açmış bu sebeple 16. yy.'dan 17. yy.'a geçerken Elmalı kazasında yerleşmelerin hane ve nüfus sayısı azalmış, dağlık alanlarda ve ormanların içinde küçük ve dağınık yerleşmeler oluşmuştur (Erel, 1986).

3.2.1.1.7. İslamlar / Aytaş

Elmalı-Gömbe karayolunun üzerinden 5 km. kuzey içeride İslamlar Mahallesi'nin kuzey ve kuzeybatısındaki tepe ile eteğindeki yerleşim yeri ve nekropol alanıdır. Bugün Aytaç mevki olarak bilinmektedir. Muhtemel yerleşim yerinden ayakta bir yapı kalmamıştır, dağınık haldeki mimari parçalar yerleşimi kanıtlar niteliktedir.

İslamlar Mahallesi'nin bilinen en eski adı Geledos ya da Geledost'tur. Bu ad Yunanca "Boğaz, dargeçit" anlamına gelen "Kleidós" adının bölgenin fethinden sonra halk tarafından Türkçeleştirilmiş halidir. Geledos adına 16. yy.'a ait tahrir defterlerinde rastlanmaktadır. Kaş'a bağlı pazarı olan önemli bir yerleşme olarak görülen Geledos, 1925 tarihli haritada yine Geledost olarak geçmekte ve ayrıca Geledost pazarı da harita üzerinde gösterilmektedir (Karaca, 1997). Günümüzde yakın konumda yer alan İslamlar sebze ve meyve halinin varlığı, sahanın mevcut coğrafi koşullarının elverdiği yaşam tarzı ve ekonomik fonksiyonunun yüzlerce yıl geçse de devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

Bölgede Likya tipi basit kaya mezarları görülmektedir, bunlar Likya rölyefli mezarlardan günümüze sağlam kalmış örnekleri olması bakımından önemlidir. Mezar kompleksindeki anıt mezar (mausoleum) Elmalı Bölgesi'nde başka örneği bulunmamasından dolayı yüzey araştırması yapan arkeologlarca ayrıca dikkat çekmektedir.

Aytaş'ta Lykia'ya özgü bir gömü yapısının bulunmuş olması, Elmalı Ovası'nın Lykia'ya yakın olan güney kısmının Lykia gömü kültüründen etkilenmiş olması açısından ise pek şaşırtıcı değildir.

Mausoleum'un 275 m güneybatısında bulunan tamamlanmış haldeki kaya mezarının hemen yakınında ise bir kaya kabartması bulunmaktadır. 7 adet figürün işlenmiş olduğu "ölü ziyafet sahnesi" betiminin yer aldığı kabartma olasılıkla bir aileyi temsil etmekte ve yakınında bulunan mezar ile bağlantılı olmalıdır (Lockwood, 2011). Aytaş'ta ele geçen eserlerden bir diğeri ise toprağa gömülmüş halde tespit edilen lahit teknesidir (Borchhardt, 1996/1997).

Aytaş'tan aşağıda tekrar değinilecek olan bölgeye özgü olarak nitelendirilen ayakta duran aslan heykeli de ele geçmiştir. Gövdesinin ön kısmı ve baş kısmı korunmuş halde günümüze ulaşan heykel İS 3.- İS 3.-4. yüzyıllara tarihlenmektedir (Lockwood, 2011). Yerliler tarafından kaya kabartması "ay taşı" olarak adlandırılmış ve böylece mevki "Aytaş" adını almıştır.

Ayrıca yerleşimde mezar stelleri, adak yazıtları buradaki yazılı eserlere örnektir. Adak yazıtında Molesis'in aynı tapınakta ve aynı sunakta tapınılan tanrılara adak adadığı kayıtlıdır. Yazıttaki ifadeler Mısır pantheon'u ile ilişkilidir ve Hellenistik Dönem'de Ptolemaioslar'ın Asia Minor'e ilgileri ve gelişleri ile birlikte Mısır tanrı ve tanrıçalarının Anadolu'da tapınımına dair örneklere rastlanmaya başlanmıştır (İplikçioğlu, 1992). Dolayısıyla Milyas Bölgesi'nde de bu şekilde bir tapınım görülmesi Ptolemaioslar'ın kısa bir süre de olsa bölgedeki hâkimiyeti ile ilişkilendirilebilir.

3.2.1.1.8. Eskihisar

Elmalı'nın 12 km kuzeybatısında bulunan Eskihisar hakkında bilinenlerin çoğu 19. yüzyılda bölgeye gelen gezginlerin aktarımlarından bilinmektedir.

T. A. B. Spratt ve E. Forbes, adının eski bir ören yeri olduğunu açıkça belirten yerleşimde çok fazla detay vermeden sadece duvar kalıntıları, az sayıda mezar ve kaya lahitleri bulunduğunu kaydetmişlerdir (Spratt ve Forbes, 1847). Kaydettikleri daha sonra gelen gezginler ve araştırmacılar tarafından da tasdiklenmiş, yerleşimde dik bir tepede poligonal (çokgen) bloklardan oluşmuş ve olasılıkla Hellenistik Dönem'e (belki de daha eski) ait kale tahkimat duvarı; ayrıca 5 adet kaya lahdi (khamosorion) ve 2 adet Lykia tipi kaya mezarı bulunmaktadır (Hellenkemper ve Hild, 2004). Eskihisar'ın doğusunda, 1 saatlik tırmanışla ulaşılan bir tepede, duvarlarında azizlerin betimlendiği freskler bulunan küçük bir mağara da tespit edilmiştir.

Yerleşimden tek yazılı belge ise Eskihisar'dan Güğü'ye giden yol üzerinden gelmiştir; Kapıkaya olarak adlandırılan mevkide Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait bir grup kaya kabartması ve bir yazıt kayıt altına alınmıştır (Spratt ve Forbes, 1847).

3.2.1.1.9. Terponella

Terponella antik kenti (Hellenkemper ve Hild, 2004) Elmalı'nın 5-6 km. kuzeydoğusunda bulunan Bayındır ve civarında kaydedilen epigrafik buluntularla birlikte antik yerleşim Bayındır'a lokalize edilmiştir.

Kentin adına, Bayındır'ın güneybatısından 750 m mesafedeki Çağıltemeller'de eski bir Hıristiyan şapelinin yapımında yeniden kullanılmış olan yazılı taşlarda ve İÖ 46 yılında Roma ve Lykia Birliği arasında yapılan "Foedus Antlaşması"nda Lykia sınırlarına dâhil edilen yerler arasında rastlanılmıştır. Kente dair bilinen bir diğer önemli nokta ise yerleşimin 5 km kuzeybatısında Yarangediği'nde bulunan ve Terponella – Philetta (Macun Asarı-günümüzde Macunlar Mahallesi-G. E Bean (1971) tarafından, yerleşimde herhangi bir yapı kalıntısına rastlanmadığından dolayı, buranın sürekli bir yerleşim alanından ziyade geçici bir yayla yerleşimi olarak kullanılmış olabileceği belirtilmiştir) arasındaki sınırı gösteren yazılı taştır (Mitchell, 2005).

Yerleşim civarındaki en erken veriler İÖ 8./7. yüzyıllara tarihlenen 5 adet tümülüstür. Karaburun'dan Semayük'e doğru genişleyen alanda İÖ erken 6.-5. yüzyıllara tarihlenen yaklaşık 30-40 adet tümülüs daha bulunmaktadır (Hellenkemper ve Hild, 2004). Bunların arasında İÖ 480'e tarihlenen bir gömü mezar odası ve İÖ. 450 yılına tarihlenen ve Roma Dönemi'nde soyulmuş olan tümülüs altında bulunan lahit de bulunmuştur.

3.2.1.2. Tümülüsler

3.2.1.2.1. Kızılbel Tümülüsü

Elmalı'nın yaklaşık 4 km. güneybatısında bulunan Kızılbel Tümülüsü, Karagöl'e doğru uzanan Uzunburun üzerinde konumlanmıştır. 1969 yılında kaçak kazılar aracılığı ile bulunmuş ve aynı yıl başlanmış olmak üzere 1975 yılına kadar M. J. Mellink tarafından kazısı yapılmıştır.

Yaklaşık 1.60-1.80 m derinliğinde, 4.50x4.20 genişliğinde bir çukur kazılarak, sert bir zemin oluşturulmuş ve zemin üzerine dikdörtgen planlı taş mezar odası oturtulmuştur. Mezar odası beşik çatıya sahiptir ve arazi taşlarıyla topraktan oluşturulmuş bir tümülüs ile örtülüdür (Mellink, 1970). Çokgen ve dörtgen şeklindeki kireç taşından oluşan taban plakaları aynı zamanda duvarları da taşımaktadır (Mellink, 1976).

Mezar odası tabanının, tavanının ve duvarlarının resimlerle işlenmiş olduğu görülmüştür. Mezar odasını süsleyen duvarlardaki konular mezar sahibinin inançları, sosyal statüsü gibi özelliklerini otobiyografik bir biçimde yansıtılmak isteme amacıyla işlenmiştir.

Milyas Bölgesi'nin Pers hâkimiyetinde olduğu İÖ. 6. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilmiş olan mezar (Mellink, 1976), 50'li yaşlarında hayatını kaybetmiş yerel bir beye ait olmalıdır. Mezarın mezar sahibinin gücünü vurgular şekilde Elmalı Ovası'nın farklı noktalarından görülebilecek bir konumda yaptırılmış olması bu sebepten olabilir (Mellink, 1973).

Kızılbel mezarı batı duvarına resimlenen ana sahnede, beyin savaşa uğurlanışı işlenmiştir "yaşamın kendisi olan" bu tür gerçekçi betimlemeler tümülüs mezarlarda tanrılaşan (Işık, 2012) Milyaslı beyler, Lykia beylerine mezarlarının benzemesiyle de öykünürler ki dıştan çağılla örtülen mezar odalarını bu kez içteki resimlerle donatmaya özen göstermişlerdir; çünkü konular, Lykia'da ölü tapınağı işlevindeki dikme mezarların mezar odası duvarı dışındakilerle aynıdır; savaş, av ve şölen gibi, aile gibi beyin günlük yaşamından seçilmişlerdir (Akurgal, 1941). Tümülüsün ana mezar odası duvarında yer alan sandalla balık avlama sahnesi, geçmişte Karagöl ve Avlan göl seviyelerinin önemli ölçüde yükseldiğini anlamamız konusunda da bir işaret olmaktadır.

Kızılbel Tümülüsü'nde görülen hem mimaride hem mezar odasının bezemelerinde izlenen Lydia etkisi, Pers hakimiyetinde Lydialı kültür ögelerinin Kabalis bölgesinde sürdüğü gibi bu bölgede de devam ettiğini göstermesi açısından dikkat çekici olmuştur.

Ayrıca Grek mitolojisinin, Anadolu'ya özgün töreni ve eylemlerin konu edinilmesi farklı kültürlerin harmanlanıp ortaya konulduğunu, yani yerel özelliklerin korunmaya çalışıldığı söylenebilir (Çevik, 2015).

Günümüzde Kızılbel Tümülüsü'nün bulunduğu alana toplu taşıma aracı yoktur, ulaşım kişisel araçla yapılabilmektedir. Tümülüs, Elmalı ilçesindeki yerleşmelerin içinde merkeze en yakın olanıdır. Ancak tümülüsün yerini gösteren herhangi bir tabela yoktur. Bununla birlikte çok yakınında yer alan Likya Şarap Fabrikası dolayısıyla tümülüse ulaşım nispeten kolaydır.

Geçtiğimiz yıllarda Karaburun Tümülüsü'nde yaşanan tahribattan sonra Kızılbel Tümülüsü de betonarme bir küçük binanın içine kapatılmıştır. Her iki tümülüsün mezar odaları aralıklı olarak Elmalı Müzesi tarafından yapılan nem ölçümlerinin dışında ziyarete kapalıdır. Sergilenebilecek herhangi bir eserin olmaması sebebiyle ziyaretçilere yönelik çalışma yapılmamıştır. Benzerleri Elmalı Müzesi'nde sergilenerek anlatılmaya çalışılmıştır. Saha çalışmasında görüldüğü üzere mezar odasının çevresinde yer alan ve Geç Kalkolitik Çağ buluntularını veren arazide genel bir koruma önlemi de yoktur (Fotoğraf 3.58).

3.2.1.2.2. Karaburun Tümülüsü

Araştırma sahasında bulunan Bayındır Mahallesi'nin doğusunda yer alan bugün Burunucu adıyla bilinen mevkide güneybatı-kuzeydoğu yönünde uzanan dört tümülüsten biridir. Numaralandırılan tümülüsler içerisinde kaynaklarda II. nolu tümülüs olarak geçen Karaburun Tümülüsü çağdaşı Kızılbel Tümülüsü'nden sonra en iyi araştırılıp ele alınan bir mezar odasına sahiptir.

Tümülüs 30x4 m. ölçülerindedir. Çalışmalar sırasında tümülüsün dört aşamalı bir yapım sürecinden geçtiği anlaşılmıştır. İlk olarak beşik çatı ile örtülü taş mezar odası inşa edilmiş ve üzeri belirli bir yüksekliğe kadar moloz taşla kapatılmıştır. İkinci aşamada ise mezar odasına geçici bir dromos (mezar girişi) giriş sağlanılmıştır. Üçüncü aşamada dromosun taş, mezar odasının ise toprak ve kil ile doldurularak tümülüsün yükseltildiği gözlemlenmiştir. Dördüncü ve son aşamada tümülüsün dışarıdan görülebilecek şekilde altına bir platform yerleştirilmiştir (Tiryaki, 2016). Son aşamada gözlemlenen platform, tümülüsün dış cephesine bir teras inşa edilmeye çalışıldığını göstermektedir. Günümüze ulaşan bu platform kalıntıları yapı dışından görülebilecek şekilde inşa edilmiştir. Diğer yandan teras olabileceği düşünülen bu alanda yapılan çalışmalarda M.Ö. Geç 5. yüzyılda tahrip edilerek yıkıldığı anlaşılmıştır (Tiryaki, 2016).

Karaburun tümülüsü mimari düzeni, taş kline (Antik Yunan'da mezar içerisinde üzerine ölülerin yatırıldığı, genellikle taştan yapılmış sedir), masa ve çok renkli boyamalarla Kızılbel tümülüsü ile ortak özellikler göstermektedir (Tiryaki, 2016).

Tümülüsün inşaa özellikleri Gordion'daki Frig tümülüsü ile de önemli benzer yönlere sahiptir (Foss, 2008).

Karaburun II de karşılaşılan ikonografik unsurlar ise Kızılbel'den farklı olarak çok güçlü bir Pers karakteri yansıtmaktadır. Resimlerin ikonografileri mezarın, Pers idaresi altında yaşayan Milyaslı bir soylu ya da Persli bir yönetici için inşa edilmiş olabileceğini işaret etmektedir. Ayrıca mezar odasının kuzey duvarındaki savaş sahnesi M.Ö. 494 yılındaki Pers ve Hellenler arasında yapılmış olan savaşa değinilmiş konusunda yorumlar söz konusudur. Bundan dolayı M. J. Mellink ve diğer araştırmacılar tümülüsün M.Ö. 5. yüzyılın ilk çeyreği içinde inşa edilmiş olabileceğini düşünmektedir (Tiryaki, 2016).

Kızılbel ve Karaburun tümülüsleri, tümülüs mezar geleneğinin Anadolu'da nasıl devam ettirildiğini gösteren önemli mezarlardır. Kaynaklardan anlaşıldığı üzere mezar odasının üzerine toprağın yığılıp bir tepeye dönüştürülmesi Phrygia geleneği iken, mezar odasının taştan yapılması Lydia ve mezar odasının içerisindeki resimler Pers sanatını yansıtmaktadır.

Elmalı Ovası sakinlerinin erken dönem gömü tercihi burada yaşayan halkın Lykia'lılardan farklı olduğunu göstermektedir. Tümülüslerden elde edilen verilerin Phrygia etkisi göstermesi, Karaburun'da ikonografik açıdan Pers unsurlarına rastlanması, aynı zamanda Kızılbel ve Karaburun mezar oda duvarlarının yapı tekniğinin yerel bir işçilikte olması geçmişte sahada yaşayan halkı Lykialılar'dan ayırmaktadır.

Elmalı Müzesi tarafından yapılan nem ölçümlerinin dışında ziyarete kapalıdır. Tümülüste meydana gelen tahribattan sonra günümüzde betonarme bir yapı ile kapatılmış hâldedir (Fotoğraf 3.58).

Fotoğraf 3.58 Kızılbel Tümülüsü (Sol) ve Karaburun Tümülüsü'nden Görünümler

3.2.1.2.3. Bayındır Tümülüsleri

Elmalı ilçesinin 5-6 km. kuzeybatısında bulunan Bayındır'ın Çağıltemeller mevkisinde yapılan kurtarma kazıları sonucunda saptanmış olan 5 adet tümülüsten (A-E) en az tahrip olan C ve D tümülüsleri (Dörtlük, 1989) İÖ. 8./7. yüzyıllara tarihlenmektedir (İlseven,1999). M.Ö. 7./6. yy. olma ihtimalleri de söz konusudur. Burası Elmalı-Antalya karayolundan 10. km'deki Gökpınar Mahallesi'nin 2 km. kuzeyinde kalmaktadır.

Araştırma sahasında yapılan kaçak kazılarda açığa çıkarılan eserler, uzun yıllar konuşulmuş ve birçok bilimsel çalışmaya konu edilmiştir. Bölgeyi kaçak kazıcılardan kurtarmak için Antalya Müzesi Müdürlüğü Başkanlığı'nda yapılan kurtarma kazıları, bilim dünyasının dikkatini buraya çekmiştir. İlk kurtarma kazıları, Bayındır'da Antalya Müzesi Müdürü Dörtlük başkanlığında yapılmıştır.

Bölgede yapılan incelemeler sonucu Çağıltemeller mevkiinde, daha önce arkeoloji dünyasında bilinmeyen 16 adet yığma tepecikten oluşan mezar yapıları tespit edilmiştir (Fotoğraf 3.59). 1986 yılında başlatılan kazı çalışmalarıyla beş adet tümülüs mezar açığa

çıkarılmıştır. Bunlardan en az hasar görmüş olan Bayındır C tümülüsünde çalışmalar başlatılmış ve bir yıl sonra ise 1987'de C tümülüsünün yanındaki Bayındır D tümülüsünde çalışmalar devam etmiştir (Dörtlük, 1998).

Fotoğraf 3.59 Bayındır Mahallesi'nde Bulunan Çağıltemeller Tümülüslerinden Genel Bir Görünüm

Bölgedeki tümülüsler, Phrygia tümülüslerinden farklı olarak moloz taşlarla yükseltilmiştir. Mezarlar, ilk bakışta tarla açmak için alanda toplanmış taş yığınlarını anımsatmaktadır. Yapılan kazılar tümülüslerin mezar odalarının ve gömü biçimlerinin farklı olduğunu kanıtlamıştır.

Ayrıca bu tip tümülüsleri Balbura yüzey araştırmaları sırasında Coulton'un da herhangi bir tarih vermese de tespit etmiş olması bu gömü geleneğinin bölgenin güneyine Milyas'a doğru ilerlediğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu tip tümülüs mimarisine şimdiye kadar Lydia kazı ve araştırmalarında rastlanmamış olması önemlidir.

Çağıl tümülüslerin sayıca fazlalığı ve özellikle ovalardan çok dağ ve tepelerde göle bakar şekildeki yapıları yanında, coğrafyada bulunan taş malzeme ve gömülen kişilerin sınıf farklılıkları gibi nedenlerden dolayı bu tip seçilmiş olmalıdır (Dökü, 2013).

Herodotos tarafından Milyas olarak isimlendirilen bölgedeki tümülüsleri kazan ve değerlendiren Dörtlük, bir mezar odası üzerine yığılmış tepeden oluşan ana hatlarıyla ortak tümülüs geleneğine uymakla birlikte bölge tümülüslerinin, kendine özgü yanlara da sahip olduğu görüşünü dile getirmiştir. Mezar odasını oluşturan ahşap konstrüksiyonun çürümüş ve sadece buluntular kalmış olmasına karşın mezar odalarını, bölgede günümüzde hala kullanılan zahire ambarlarına benzediği veriler ışığında kabul edilmiştir (Dörtlük, 1988).

Hem gömü özellikleri hem de ele geçen buluntular açısından Frig çağını işaret etmektedir. Bu durum Elmalı ilçesinin kuzey kesimlerinin Frig yayılma alanı içerisine girebileceğini göstermiştir (Dörtlük, 1988). Nitekim İskender'in bölgeyi ele geçirdiği dönemde de (M.Ö. 333- 334) Elmalı Yöresi Likya'ya bağlı Frig yerleşim bölgesi olarak ifade edilmekteydi (Çevik, 2015). Dörtlük tarafından kurtarma kazısı yapılan C ve D tümülüsleri ve bölgedeki arkeolojik buluntularla birlikte Elmalı Yöresi'nin Frig ve Lidya etkisine açık fakat kendine ait kültürel özellikleri olan bir saha (Milyas) olduğunu göstermektedir.

Ortalama 36 x 38 m boyutlarında olan, merkezde 4.20 m yüksekliğindeki C Tümülüsü'nde, 1.50 x 0.83 m boyutlarında ve 0.30 m derinliğinde olan ve içinde gömü hediyelerinin de bulunduğu bir kremasyon çukuru bulunmaktadır (Dörtlük, 1989). Ölü ile birlikte kremasyon çukuruna gömülmüş olan mezar/gömü eşyaları yüksek ateş nedeniyle zarar görmüştür (Dörtlük, 1989). Ancak yine de pek çoğunun tespit edilebilmesi mümkün olmuştur. Tespit edilmiş olan mezar eşyaları arasında demir bir tripod kalıntısı, ok ucu, mızrak ucu, hançer gibi silah kalıntıları, bronz bir kazana ait grifon protomları (aslan vücutlu, kartal kanatlı ve kafalı mitolojik yaratık tipinde bir hayvanın baş ve üst gövdesi şeklini alan bir süsleme türü), altın küpe ve ördek şeklinde bir iğne topuzu sayılabilir (Özgen, 1988).

40 x 45 m boyutlarında, 5.10 m yüksekliğindeki Tümülüs D'de açılan çukurda ise 3.25 x 4.50 m boyutlarında ahşap bir mezar odası keşfedilmiştir. Tabanı çakıl döşeli olan mezar odasında döşeme üzerinde bulunan 8 adet delik ahşap bir çatı ile örtülü olduğunu göstermektedir (Dörtlük, 1989). Mezar odasındaki kemik kalıntılarından bir kadına ait olduğu tespit edilmiştir. İskelet üzerinde ve yakınındaki gümüş eşyalar da dikkat çekmiştir. Tümülüsteki fildişi ve gümüş heykelcikler arkaik dönem Anadolu heykeltıraşlığının ulaştığı mükemmelliği göstermektedir (AKTVKM, 2011).

Mimarinin genel hatları ve buluntular mezarların, Phrygia etkisinde kaldığına işaret etmektedir. Özellikle buluntuları incelediğinde büyük bir kısmının Gordion'daki pek çok buluntuyla benzerlik gösterdiği görülmüştür. Ayrıca, ele geçen bazı kapların Phrygia kapları olup bölgeye ticaret yoluyla veya hediye olarak gelmiş olabileceği de düşünülmektedir (Mellink, 1988). Elmalı Bayındır Tümülüsleri, M.Ö. 8-7. yüzyıllardaki Phrygia geleneğinin yaygınlığı ile mimari özellikleri ve ele geçen buluntuları dikkate alınarak tarihlenmiştir (Dörtlük, 1988). E. Akurgal (1941), Bayındır figürinlerinde Geç Hitit etkileri görürken, M. J. Mellink, Phrygia etkileri olduğunu belirtir (Mellink, 1998). Ancak, F. Işık (2003) ise Bayındır Tümülüslerinin mezar odasındaki ahşap yapının sadece Phrygia'ya özgü olmadığını çağıl yığma taş oluşumunun Lykia özelliklerini taşıdığını savunur ve D tümülüsü buluntularından üç fildişi heykelciği özel olarak çalışarak bu eserlerin mezar sahibine ilişkin bulgularına

şüpheyle yaklaşmaktadır. Burada bulunan kadının Lykia veya Milyas soyundan gelen yerel bir şahsiyet olduğunu, Fildişi yontucukların ise Kybele olmadığını, Leto ve çocukları ile Aphrodite'yi (Işık, 2003) yansıttığını yani Phrygia etkilerini taşımadığını savunup tarihini aşağıya çekmiş M.Ö. 6. yüzyıl başlarına yerleştirmiştir (Işık, 2003). Işık, bu fildişi eserlerinde İon sanatının etkilerinin açıkça görüldüğünü ve İon atölyelerinde yapıldığı konusunda ısrarcı olmuştur.

Tümülüsler yukarıda da belirtildiği gibi genel çerçevede Phrygia tümülüslerine benzese de mezar odaları, gömü biçimleri ve yığmada kullanılan malzemeler ile onlardan ayrılmakta ve yere özellikler göstermektedir. Bayındır tümülüslerinin buluntularının saf Phryg özellikleri göstermediği anlaşılmıştır. Bu alanlarda ele geçen mimari ve küçük eserler yoğunlukla Phryg etkileri görülen Lydia kültür ve sanatıyla bağlantılı eserlerdir. Buna karşın bölge kendine has ölü gömme mimarisi yaratılarıyla da M.Ö. 7.yy.'dan M.Ö.5. yy. başlarına kadar önemli eserler ortaya koymuştur (Dökü, 2015).

Bayındır D tümülüsünden çıkan fildişi yontucuklar ve gümüş heykelcik hem sitilde hem de tarihlemede, Phryg, İonia ve Lydia sanatı ve kültürü ile bağlantılı olduğunu bu konuda çalışan Işık (2003) ve Şare (2010) açıkça dile getirmektedirler. Buluntuların tarihlerini de stilistik olarak, M.Ö. 7.yy. sonu ve 6.yy. başlarına vermektedirler. Dolayısıyla bu tarih Elmalı tümülüslerinde bulunan diğer gümüş Phryg eserlerinden daha geçtir.

Elmalı Bayındır tümülüslerinin mimari özelliklerinde Phryg izi olarak zemine açılmış bir çukur ve üzerinde muhtemelen ahşap mezar odası görülmüştür. Bu tür Tümülüs mezar yığması sayıları yüzü geçkin bir şekilde Kabalis Bölgesi Uylupınar yerleşimi ve çevresinde, Milyas'da Elmalı Bayındır ve yine Elmalı Söğle'deki tümülüslerinde ve kıyı kesimlerinde tespit edilmiştir. Ayrıca bu durum Lykia-Kabalia ilişkisini kuvvetlendirmektedir. Uylupınar ve çevresinde yapılan araştırma sonuçlarında bu mezar tipinin M.Ö. 7- 5.yy. başlarına kadar kullanıldığı tespit edilirken, Hülden (2012) Lykia'da bu tip mezarların Arkaik Dönemde yaygın olarak kullanıldığından bahsetmişlerdir (Dökü, 2015).

Farklı bir bakış açısıyla ise Kozbe, Antalya ve çevresinde Demir Çağı'na tarihlenen yerleşme sayısının kısıtlı olduğunu ve Elmalı ilçesi sınırlarında kalan Bayındır-Elmalı Tümülüsleri'nden elde edilen buluntuların bölgenin Demir Çağı'nın anlaşılmasında önemli yere sahip olduğu üzerinde durmuştur. Patara Antik Kenti içindeki Tepecik Akropolü ise az sayıda Demir Çağı buluntusu veren diğer yerlerdendir. Bölgenin, Demir Çağı'nın başlarında Batı Anadolu'dan gelen bir göç dalgasından etkilendiği düşünülmektedir (Kozbe vd. 2008).

Sahada günümüzdeki durumlarına bakacak olursak, Elmalı ilçe merkezinden Bayındır Mahallesi'ne giden herhangi bir araç olmamasının yanında tümülüslerin yerini belirten

herhangi bir işaret de yoktur. Bu durum sebebiyle tümülüslerin yerini bilmeyen ziyaretçinin burayı bulması mümkün değildir. Saha çalışmasında Bayındır Mahallesi'ne ulaşıldıktan sonra köylülerin yönlendirmesi ve rehberliğinde tümülüslere ulaşılması mümkün olmuştur.

Bayındır Tümülüsleri Elmalı-Korkuteli yolunun kuşbakışı 2 km. kuzeybatısında yer alsa da tümülüslere giden herhangi bir yol yoktur. Bayındır Mahallesi'nden çıkan patika yolun bitiminden itibaren düz bir araziden yürüyerek ulaşım sağlanmaktadır. Tümülüslerin bulunduğu bölge koruma altına alınmamıştır. Çevrelerinde herhangi bir çit ya da ziyaretçiler için bir yürüyüş yolu ve bilgilendirme panosu yoktur (Fotoğraf 3.60).

Fotoğraf 3.60 Bayındır Tümülüslerinden Genel Görünümler

Bura ile ilgili olması bakımından literatürde "Yüzyılın Definesi" olarak adlandırılan önemli olgunun kaynağının Bayındır olması dikkat çekicidir. Bayındır'da 1984 yılında kaçak kazılar sonunda 1900 adet gümüş sikke bulunmuştur. Yapılan araştırmalar sonunda yaklaşık olarak M.Ö. 480-460 civarı belli bir amaç doğrultusunda toplanıp, gömülmüş ve günümüze kadar kondisyonunu kaybetmeden gelebildiği tespit edilmiştir. "Elmalı Definesi", "Yüzyılın Definesi" veya "Dekadrahmi Definesi" olarak bilinen ve bölgenin önemini belirleyen bir başka tarihi değer olma özelliğindedir.

Bunlar Attika Delos Birliği için bir araya getirilmiş ve Kimon'un zaferi ile ilişkilendirilmiştir (Yalçınkaya, 1985). Yaklaşık 1900 adet sikkenin binden fazlası ise Likya bölgesindeki şehir devletlerinin parası olması ve içlerinde şimdiye kadar bilinmeyen hanedanların sikkelerinin de bulunması özelliğiyle tarihe önemli bir değer katmaktadır.

Elmalı ilçesinde kaçak kazılar sonucu bulunan yüzyılın definesi Elmalı Sikkeleri, o bölgede bulunan bütün şehir devletlerinin paralarını içeriyordu. Söz konusu sikkelere yüzyılın

definesi denilmesinin en önemli nedeni de Yunanlıların Persler'i yendikleri için bir anı parası çıkarma kararı almalı ve normal olarak o zamanın para birimi için en fazla 4 drahmi değeri biçilirken, anma nedeniyle 10 drahmilik paranın çıkarılmış olmasıydı.

İnce işçiliği ve dünyadaki azlığıyla değeri artan dekadrahmiler, Elmalı Definesi'nin bulunmasıyla hem dünyada bilinen Dekadrahmi sayısını iki katına çıkarmış hem de insanlık tarihinin bilinmeyen önemli bir bölümü aydınlatılmıştır. Çünkü 1984 yılına kadar tüm dünyada yalnızca 13 adet Dekadrahmi'nin varlığı bilinirken, Elmalı Definesi'nde bunlardan 14 adet bulunmuştur.

Oldukça önem taşıyan böylesi değerli bir kültür mirası (4 tanesi decadrachme, 1,100 adedi Likya Staterlnden oluşan toplam 1.900 adet gümüş antik sikkeden oluşan bu define) antika kaçakçıları tarafından Amerika'ya kaçırılmıştır. Özel bir kişinin malı olarak Boston Museum Fine Art'da bulunurken, Gazeteci Özgen Acar ve Kültür Bakanlığı'nın uzun ve inatçı girişimleri sayesinde 1999 yılı başlarında bunlardan 1.676 adedi Türkiye'ye getirilmiştir. Arkeologlar Jeffry Spier ve Jonathan H.Kagan tarafından 10470–450 yılları arasına tarihlenen ve yeryüzünün en kıymetli antik sikkesi olarak nitelenen Atina decadrachmeleri (14 adet, her biri 600.000.-$) bu büyük define içinde yer almaktadır.

Bir süre Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinde sergilenen Elmalı sikkeleri 27 Ekim 2009'da yapılan törenle Antalya arkeoloji müzesinde ziyarete sunulmuştur. 1679 parça sikke Antalya Müzesi'nin sikke ve mühürlerin sergilendiği ikinci katta bulunmaktadır.

Elmalı Müzesi'nde de bu definenin detaylı bilgileri ve bâzı örneklerine yer verilmektedir. 2023 yılında, "Eve Dönen Miras" programı için Elmalı Müze'sinde "Yüzyılın Hazinesi" nin kısa belgeseli çekilerek tanıtılması dikkat çekici ve önemlidir.

3.2.1.2.4. Müğren (Gölova) Tümülüsü

Elmalı ilçe merkezine 12 km. uzaklıktaki Gölova (Müğren) tümülüsü, Milyas Ovasına hâkim bir konumda yer almaktadır. Semahöyük Ovası'nın içinde, günümüz Gölova Mahallesi'nden hafif tırmanışla ulaşılan Tepecik Mevkii'nde konumlanmış hâldedir (Fotoğraf 3.61). İlk kez Mellink tarafından 1970'te araştırması yapılmış olan mezara birçok araştırmacı değinmiş olmasına karşın, en kapsamlı çalışmayı G. Tiryaki yapmıştır.

Dörtgen plana sahip, beşik çatı ile örtülü olan mezar odası 3.90x3.30 m ölçülerindedir. Yapı, büyük yekpare sekiz kireçtaşı blokla inşa edilmiştir (Çevik, 2015). Bugünkü görünümüyle mezar, bir tümülüsten çok bağımsız bir mezara benzemektedir. Mezarın içerisi canlı renklerle bezenmiştir (Hernandez, 2016). Milyas'da Pers hâkimiyetini izleyen süreçte

inşa edilen diğer çağdaşları gibi Phrygia Lydia ve yerel unsurların iç içe geçtiği çok yönlü bir kültür kimliğine sahip olduğu söylenebilir.

Fotoğraf 3.61 Gölova Mahallesi Tepecik Mevkisinden Bir Görünüm

M. J. Mellink tarafından kayıt altına alınan mezar odası, ilkin Karaburun II ardından Bozburun Tümülüsü'ne ait raporlar içerisinde anılmıştır (Mellink, 1971). Mellink bu kısa notlarda, Müğren'in henüz antik çağlarda soyguna uğramış tümülüs tarzı bir mezar olduğunu belirtir. İçte güçlükle ayırt edilebilen orijinal bezemelerin, geç antik dönemde yapının şapele dönüştürülmesiyle birlikte yenilendiğini ve izleyen süreçte şapelin hayvan barınağına dönüştürülerek kullanım görmeye devam ettiğini not etmiştir. Mellink'e göre Müğren, Likya geleneğine uygun bir yapı karakterine sahiptir ve bu özellikleri ile M.Ö. VI. yüzyıl ya da hemen M.Ö. V. yüzyılın ilk yarısına ait olmalıdır (Mellink, 1971).

Müğren tümülüsünün Kızılbel ve Karaburun II deki tasvir geleneğinden ayrı bir mimari ve çok renkli boyamaları ile Demir Çağ Milyas seçkinleri ve yöneticileri tarafından kullanılan mezar mimarisinin anlaşılmasını mümkün kılar (Tiryaki, 2015). Mezar odasının günümüze kadar, zamanında da farklı işlevlerde kullanıldığı araştırmacıların ortak fikridir.

Müğren mezar odası, Bayındır, Karaburun Tümülüsleri ile ortak bir doğal çevreyi paylaşmaktadır. Bununla birlikte, onlardan farklı olarak daimî ve geçici göllerle çevresinden soyutlanan doğal bir karstik kütlenin zirvesinde konumlanır (Saraçoğlu, 1989). Kuzey-güney aksında yaklaşık 450 metrelik bir uzanıma sahip olan söz konusu Tepecik sırtı, güneye doğru genişleyerek burada en yüksek noktasına ulaşır. Aynı zamanda mezar odasının da üzerine oturduğu bu alan doğuda kayalığın dik yamaçları ile sonlanırken, batıda mezar odasından yaklaşık 30-32 m. açıklıkta yüzeydeki izleri 42 m. boyunca izlenen kuzey-güney uzanımlı bir

duvarla sınırlanır. Mellink'in notlarında eksik bulunan bu duvar, yakın geçmişte güneybatıda inşa edilen bir su pompası inşaatı nedeniyle tahrip olmuştur. Buna karşın, kuzeybatıda açılan bir kaçak kazı çukuru, derz araları kırık taşlarla doldurulmuş bu kaba duvarın köşe yapmaksızın doğu istikametine yöneldiğini ortaya koymuştur. Mezar odası ile eşzamanlı olması gereken bu duvar, inşa faaliyetlerinden önce güney yanda yapay bir düzlüğün oluşturularak desteklenmiş olabileceği yolunda açık ipuçları sunar (Tiryaki, 2015). Mezar odası bu yapay düzlüğün, doğu yanına yerleştirilmiştir (Fotoğraf 3.62).

Fotoğraf 3.62 Müğren (Gölova) Tümülüsü ve Tümülüsün İçinden Görünümler

Kızılbel ve Karaburun tümülüsleri ile belli benzerliklere sahip olsa da mezar odasında teknik ve uygulama açısından yekpare blokların kullanılmış olması Milyas'daki diğer örneklerden farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur.

Milyas Bölgesi'ndeki diğer örneklerden ayıran belirleyici unsur onun iç dekorasyonunda izlenmiştir. Burada kiriş, mertek, dam örtüsü gibi mimari birimler kabartma ve resim tekniğiyle canlandırılarak mezar odasının mekânsallaştırıldığına tanık olunur. Bu olgu, Kızılbel'de tekstil örneklerini kopyalayan tavan ve taban dekorasyonundan (Mellink, 1983) farklılaşmakta ve Müğren'i Milyas'da tekil kılmaktadır (Tiryaki, 2015).

Ölü yatağı ya da mezar armağanlarına ilişkin mezar odasında herhangi bir iz tespit edilememiştir. Bu durum, yapının farklı dönemlerde farklı işlevlere dönük kullanımından kaynaklanan tahribatlarla ilgili olmalıdır.

J. Mellink tarafından not edildiği üzere, mezar odası Roma Döneminin "keskin gözlü" mezar soyguncuları tarafından birden çok kez tahrip edilmiştir. Yüzeyde izlenen kaba seramikler, bununla birlikte güney cephedeki haç kazıması ile aynı cephede çatı ve duvar blokları boyunca uzanan hatıl yuvası alanın Geç Antik Çağ'da tesviye edilerek yapının

bölgedeki Hıristiyan cemaati tarafından bir şapele dönüştürüldüğünün tespit edilmesini sağlamıştır (Tiryaki, 2015).

Sahadaki tümülüsler bir yandan yerel seçkinlerin ya da yöneticilerin önde gelenleri ile ortak bir geleneği sürdürmek konusundaki eğilimlerini ortaya koyarken öte yandan bölgede popülasyon dağılımı ve arazi kullanımı açısından belli dönüşümlerin yaşandığı yolundaki belirtileri de beraberinde taşımaktadır.

Müğren, Milyas soylularının gösterişli yaşamlarını mezar odalarına taşıyan Kızılbel ve Karaburun II'deki tasvir geleneğinden ayrılır ve mimari karakterdeki kabartma ve çok renkli resimleri aracılığıyla Demirçağ Milyas seçkinleri/yöneticileri tarafından kullanılan konut/saray mimarisinin tanınmasını mümkün kılmıştır. Bu olgu, özelde Milyas genelde ise Lykia'da Neolitik, Kalkolitik ve Tunç çağlarına ait arkeolojik araştırmalarda elde edilen sonuçlarla uyumludur ve bölgedeki yerleşim kültüründe ahşabın baskın bir role sahip olduğunu da tasdik etmiştir (Eshlick, 1992).

3.2.1.3. Höyükler

3.2.1.3.1. Karataş – Semayük

Elmalı İlçesi'nin yaklaşık 6 km. doğusunda, Bozhöyük (eski adıyla Semayük) Mahallesi sınırları içinde, Bozhöyük ile Gökpınar Mahallesi arasında kalmaktadır. Alçak bir yükselti şeklinde olan höyük Semayük'ün üzüm bağlarının arasındadır. Denizden yüksekliği 1136 m'dir. Çevrede su kaynağı olabilecek bir akarsu bulunmamaktadır (Mellink 1964). Antalya Korkuteli yolu üzerinden ise Gökpınar'a 3 km. uzaklıkta bulunmaktadır.

Höyükte, M.Ö. 3000'li yıllara ait bir yapı ile megaron tipinde yapıların olduğu bir yerleşme bulunmuştur (Özgen, 2008). Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanmış tescilli arkeolojik sit alanları listesinde yer almaktadır.

Semayük Ovası'ndaki İnlikaya ile Ayvasıl mevkilerinde Antalya Karain ve Beldibi-Bağbaşı ile ortak özellikler gösteren Orta Paleolitik Dönem'e ait açık hava yerleşim alanları Milyas'daki ilk insan etkinliklerini tanıtmaktadır (Yalçınkaya, 1985). Semahöyük, Antalya'nın Karain ve Beldibi gibi Prehistorik merkezlerinden sonra en eski yerleşimin merkezi olarak kabul edilmektedir.

Karataş, geniş çaplı kazılmış Güneybatı Anadolu Bölgesi'nin en önemli İlk Tunç Çağı yerleşim yerlerinden biridir. 1949 yılında Sinclair F. Hood, 1951-1952 yıllarında ise J. Mellaart tarafından höyükte araştırmalar yapılmıştır, Machteld J. Mellink tarafından 1963-1974 yılları arasında yapılan kazılarda Lycia Bölgesi'nin İlk Tunç Çağı'nın araştırılması hedeflenmiştir (Mellink, 1964).

Anadolu'da İlk Tunç Çağı (İTÇ), IA (İTÇ'ye geçiş dönemi) çanak çömlek gelişimi hakkında bilgiler çok sınırlıdır. Aynı durumun Likya/Pisidya Bölgesi için de geçerli olduğunu söylemek gerekir. Bunun en büyük sebeplerinden biri, söz konusu dönem araştırmalarının yetersiz olması ve özellikle yüzey araştırmalarıyla saptanan yerleşmelerde İTÇ IA Dönemi'nin üst katların dolgusu altında kilitlenmesi olarak sayılabilir (Türkteki, 2021).

İlk olarak, 1940'lı yıllarda Bittel, İTÇ Batı Anadolu'sunda, sınırlarının büyük oranda yöresel çanak çömlek özelliklerine göre belirlediği, bazı kültür gruplarının varlığından söz etmiştir (Bittel, 1942). Sonrasında Mellaart, yeni bazı kültür bölgeleri önermiş ardından da French, "kültür grupları" yerine" çanak çömlek grupları" tanımlamasını literatüre sokmuştur. Son yıllarda ise Efe ve Ay (Efe ve Ay, 2000), bu grupları yeni bir yorumla ele almıştır: Batı Anadolu'da III. binyılın ilk yarısında (İTÇ I-II), sınırlarının büyük oranda çanak çömleğe göre saptandığı "Kültür Bölgeleri" söz konusudur. Bununla birlikte kültür bölgeleri içinde birbirleri ile yakın ilişkili yerel çanak çömlek gruplarının da yer aldığını söylemektedir. Bu gruplar; Korkuteli, Burdur-Isparta, Sultandağ ve Elmalı Çanak Çömlek Grubu olarak sıralanmıştır.

Likya/Pisidya Kültür Bölgesi içinde, Teke Yarımadası'nda yer alan Karataş-Semayük yerleşmesi, bölgede özellikle İTÇ I'den İTÇ III Dönemi sonuna kadar kesintisiz stratigrafi vermesi ve İTÇ II'e Elmalı Çanak Çömlek Grubu'nu temsil etmesi bakımından son derece önemlidir (Türkteki, 2021).

Bölgelerin coğrafi konumları -dağ sıraları, akarsu ve vadiler ile bunların oluşturdukları sınırlar- çanak çömlek bölgelerinin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. İTÇ II'de, Likya/Pisidya Bölgesi yerel çanak çömlek grupları, kendi aralarında birçok ortak özellik içerseler de yöresel özelliklerini de muhafaza edebilmişlerdir.

Bilinen en eski madeni buluntular Elmalı ovasında bulunan mezarlardan ele geçen İTÇ (İlk Tunç Çağı) malzemesi arasında bulunan bronz savaş araçları ve spatula gibi eşyalardır. M.Ö. II. binlerde diğer birçok buluntu grubunda olduğu gibi, madeni buluntular ve maden teknolojisine yönelik buluntular da dikkat çekici bir gerileme görülmesine rağmen Karataş mezarlarından basit süs takıları, iğne ve vb. gibi basit günlük kullanım objeleri bize fikir vermektedir (Özgen, 1992).

Machteld J. Mellink tarafından kazılan Karataş-Semayük kazısı sonucu ortaya çıkan 6 ana evredeki Erken Tunç Dönem verileri 3 evreye ayrılayarak değerlendirilmiştir. En erken iki evrenin (Karataş I-II) tanımlanmış olduğu Erken Tunç Çağı I, merkez yapı olarak tanımlanmış, dikdörtgen biçimli bir avlu ve destekli bir duvar ile çevrelenmiş tek bir yapının tespit edilmiş olduğu evredir. Karataş I evresinin sonunda yangın izleri tespit edilmiş ve bu

evreyi takip eden Karataş II'de bu yangın dolayısıyla merkez yapının orijinal zemini bırakılmak suretiyle yeniden inşa edildiği gözlemlenmiştir. Ancak bu evrenin sonunda da bir yangın olduğu ve yapının tekrar tahribe uğradığı tespit edilmiştir (Mellink, 1965). Karataş II periyoduna ait bir mezar yapısı (AQ367) bir lidere ya da üst sınıftan bir şahsa ait olması bakımından önem taşımaktadır. Gömünün bu şekilde diğerlerinden ayrı tutulup, özel bir konumda bulunması bir sosyal sınıf ayrımı olduğunu akla getirmektedir (Mellink, 1969).

Höyükte bulunan soylu bir bireye ait olduğu düşünülen mezar sosyal farklılıkların olduğuna dair uygulamaları akıllara getirmesinin yanında bulunan çocuk mezarlarıyla ve başları özellikle kopartılmış idoller ile tahminen "öbür dünya inancı ile ilgili bir uygulama" olarak dönemin diğer mezarlıklarında görülmeyen bir geleneğin Karataş-Semayük'te farklı bir rol oynadığını göstermesi bakımından önem taşımıştır.

Erken Tunç Çağı II'nin en erken evresi Karataş III ile birlikte höyükte apsidal yapılı ve megaron tip evlerin ilk örnekleri görülmeye başlanmıştır. Yerleşimin genişlemeye başladığı Karataş IV katmanında ise 3 megaron yapı bilinmektedir. Karataş V ise yerleşimin en genişlediği katmandır; höyüğün kuzeybatısına doğru büyük bir alanın yerleşim gördüğü bu evrede, güneye ve güneydoğuya doğru da ilk defa konutlar tespit edilmiştir. Erken Tunç II periyodunda belgelenen evlerin çoğu bu evreye aittir (Mellink, 1966).

Karataş'ta merkez höyük yamaçlarında (IV ve V evrelerinde) pithos ve küp gömü geleneği tespit edilmiştir. Ana mezarlığın höyüğün güneybatısında olduğu belirlenmiş, ancak höyüğün pek çok bölgesinin farklı periyodlarda mezar olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Karataş-Semayük'te bulunan çoklu mezarlık Batı Anadolu'nun önemli mezarlıklarından biri olarak literatüre geçmiştir. Mezarlıkta dikkati çeken, pithosların (küp ve çömlek mezarlar) yerlerinin belli olması için çevrelerine taşlar dizilmiş olmasıdır (Fotoğraf 3.63). Bu uygulamanın mezarın tekrar kullanımı için işaret koyma amaçlı yapıldığı düşünülmektedir.

Fotoğraf 3.63 Elmalı Müzesi'nde Sergilenen Karataş-Semayük'teki Küp Mezarlardan Görünümler

Karataş-Semayük Mezarlığı'nda erkek mezarlarının kadın mezarlarından daha büyük olduğu gözlenmiştir. Kadın gömülerine ağırşak, iğne, bilezik, saç halkası çocuklara ise altın ve gümüş takılar bırakılmıştır (Angel, 1976).

Karataş-Semayük ve Bağbaşı mevkii kazılarından elde edilen eserler Elmalı ilçe merkezinde bulunan Elmalı Müzesi'nde sergilenmektedir (Fotoğraf 3.64). Sergileme Geç Kalkolitik Döneme ait Bağbaşı eserleri ile başlatılmış, Karataş-Semayük'ün Erken Tunç Dönemi eserleriyle devam ettirilmiştir. Teşhirin eğitici ve öğretici olabilmesi için, eserler hem tipolojik hem de bezeme tekniklerinin tanıtımına yönelik bir anlayışla yerleştirilmiş hâlde gösterilmektedir.

Fotoğraf 3.64 Elmalı Müzesi'nde Sergilenen Karataş-Semayük'te Bulunan Eserlerden Görünümler

Karataş-Semayük yerleşmesinin yaşam biçimini yansıtan çeşitli aletler, mühür, ağırşak, takı, küp mezarlar vb. buluntular yine tipolojik ve işlevsel bir düzenleme çerçevesinde ziyaretçiye sunulmaktadır. Bilgi panolarında Anadolu'daki tarih öncesi ölü

gömme adetleri ile Semayük nekropolü hakkında açıklamalar yer alırken pithoslar üzerindeki bezeme tipleri, motiflerin anlamları ve önemi herkesin anlayabileceği bir anlatımla yansıtılmıştır.

Yerleşimin en geç evresi olan Karataş VI yüzeye en yakın evre olması nedeniyle büyük oranda tahrip olmuştur. Ancak evreye ait olasılıkla önceki evrelere oranla daha gelişmiş bir yapı tekniği ile inşa edilmiş, taş temelli ve merkezde ocakları bulunan megaron tipi ev yapıları korunmuş bir şekilde kalmıştır (Mellink, 1989).

Karataş-Semayük'e ulaşım ise ancak araba ile mümkün olmaktadır. Günümüzde Bozüyük Mahallesi sınırlarında olsa da Elmalı-Korkuteli yolunun 2 km. doğusunda, yola yakın sayılabilecek bir konumdadır. Elmalı ilçe merkezinden buraya giden herhangi bir araç yoktur. Bununla birlikte höyüğün yerini gösteren tabelaların olmaması bulunmasını zorlaştırmaktadır.

Höyüğün çevresi tamamen tarlalarla çevrilidir. Bölgede herhangi bir koruma önlemi alınmadığı saha çalışması sırasında görülmüştür. Çevresinde ziyaretçilerin faydalanabileceği olanakları sağlayacak herhangi bir yapı bulunmamaktadır. Höyükle ilgili bilgi verebilecek bilgilendirme panoları, çitle çevrelenmemesi ve ziyaretçilerin rahatlıkla dolaşmasını sağlayacak yürüyüş yolları gibi çalışmalara rastlanmamıştır (Fotoğraf 3.65).

Fotoğraf 3.65 Karataş-Semahöyük'ten Bir Görünüm

Yöre halkından yaşlıların bir kısmı M. Mellink dönemindeki kazılarda çalışmıştır. Günümüzde bu kişiler dışında höyüğün yerini bilen kimse kalmamıştır. Günümüzde küçük bir tepecik olarak kalmış olan Karataş-Semayük'ün hemen yanındaki mezarlık alanını tanımak mümkün değildir. Mezarlık kazısından geriye kalan her şey zaman içinde yok olmuştur (Fotoğraf 3.66).

Fotoğraf 3.66 Karataş-Semayük'ün Günümüzde Bulunduğu Alandan Bir Görünüm

3.2.1.3.2. Hacımusalar Höyüğü (Khoma)

Elmalı-Kaş karayolu üzerinde, Sarılar (Hacımusalar) Mahallesi'nde bulunan höyük, deniz seviyesinden yaklaşık 1040 m. yüksekliktedir. Elmalı ilçe merkezine 12 km. uzaklıktadır. Hacımusalar Höyüğü'nde Neolitik ve Kalkolitik döneme ait tabakalar tespit edilmiştir. Ayrıca Erken Tunç Çağı'nın en iyi temsil edilen yerleşimlerinden biri olduğu kabul edilmektedir.

Elmalı Ovası'nın en önemli yerleşim alanlarından biri olan Hacımusalar Höyük kazısı 1993 yılında Doç. Dr. İlknur Özgen (Bilkent Üni.) tarafından başlatılmıştır. 1994 ve 2003 yılları arasında Hacımusalar Höyük'te ABD'den Associated Colleges of the South (ACS) tarafından düzenlenen bir saha okulu kurulmuş 2003 ve 2018 yılları arasında farklı ekipler höyükte uzun yıllar çalışmıştır. 1994-2018 yılları arasındaki ilk dönem çalışmalar Bilkent Üniversitesi tarafından gerçekleştirilmiştir. 2022 yılında ise İTÜ öğretim üyesi Doç. Dr. Bülent Arıkan başkanlığında höyükte yeni kazı çalışmaları başlamış ve günümüzde çalışmalar devam etmektedir.

300x350 m büyüklüğünde ve 13 m yüksekliğindeki (Gates 1996, ; Hellenkemper – Hild, 2004) höyüğün Neolitik Dönem'de varlığı bir çömlek kırığı aracılığıyla belgelenmiştir (Eslick, 1992). Höyük ve ona bağlı çevre yerleşimlerinde Erken Tunç Dönemi'ne dair veriler bulunurken Orta ve Geç Tunç Çağı'nda veri eksikliği görülmektedir. Elmalı Ovası'ndaki bu periyodlara ait veri eksikliği olasılıkla bölgede yer alan göllerin su seviyelerinin yükselmesi ile ilişkili olmalıdır. Höyükte yeniden hareketlenmenin İÖ. 8.-7. yüzyıllarda olduğu gözlenmekle birlikte, Perslerin hâkimiyeti ile birlikte İÖ. geç 6. yüzyıldan İÖ. 4. yüzyılın ortalarına kadar yerleşim tekrar terkedilmiş gözükmektedir (Foss, 2006).

P. W. Foss, Pers işgali ile birlikte Hacımusalar Höyüğü'ndeki keramik verilerinin ortadan kaybolmasına dikkat çekerek bu durumun Pers işgali ile ilişkilendirilebileceğini,

Perslerin Khoma gibi tahkim edilmiş bir yerleşimin iskân edilmiş bir şekilde kalmasını istememelerinden kaynaklanmış olabileceğini belirtmektedir. Ayrıca Khoma'daki nüfusun merkezi konumundan ve yol ağlarından dolayı Elmalı (Akarassos) yerleşimine iskân edilmesini sağlayarak burayı bir yönetim merkezi haline getirmiş olabilecekleri önerisini getirmiştir (Foss, 2006) S. E. Lockwood (2011) ise Khoma'nın terk edilmesinin Pers etkisi ile gerçekleşmiş olması fikrine katılmakla birlikte bir yerleşimin 15 km'den daha az uzaklıkta olan başka bir yerleşim için terkedilmeye zorlanmayacağı görüşündedir. Kendisi, Hacımusalar nüfusunun Harpagos işgali ile birlikte boşalan Ksanthos'a yerleştirilmiş olabileceğini, Yazıtlı Dikme'de yer alan 3 dilli yazıttaki Lykçe B/Milya(s)ca-Milyas Dili kısmının ise bu durumla ilişkili olabileceğini düşünmüştür. Ayrıca Toteva (2007) da aynı şekilde Hacımusalar yerleşiminin İÖ. 550'den itibaren herhangi bir yıkım tabakası olmadan yavaş yavaş terkedildiğini ve bu durumun Ksanthos'taki olaylar ile ilişkili olduğunu belirtmiştir.

Lykia'daki en büyük höyük olan Hacımusalar Höyüğü, Orta Bronz Çağı ile İÖ 7. yüzyıl arasında iskân görmemiş olmakla birlikte, höyüğün alt tabakalarından gelen Phrygia ve geometrik çanak çömlek kırıkları, Bayındır tümülüsleri ile çağdaş bir Arkaik Dönem yerleşiminin varlığına işaret etmektedir (Özgen ve Baughan, 2016) (Fotoğraf 3.67).

Fotoğraf 3.67 Elmalı Müzesi'nde Sergilenen Hacımusalar Höyük'te Bulunan Eserlerden Bir Görünüm

Özgen tarafından İÖ. 2. yüzyıla tarihlendirilmiş olan geç duvarlar yerleşimin Hellenistik Dönem'de de iskân edilmiş olduğunu göstermektedir. Kentten ele geçen epigrafik malzemeler arasında bu döneme ait çok önemli bir mezar epigramının (yazıt) bulunması bu görüşü desteklemiştir (Özgen, 2006).

Höyükteki eserlerden alanın, M.Ö. VI.-V. yüzyıllara ait, geç duvarların ise M.Ö. II. yüzyıla Hellenistik döneme ait olduğu anlaşılmıştır. Gün ışığına çıkartılmış buluntular, höyüğün Neolitik çağdan itibaren Kalkolitik, Erken Tunç ve Demir çağlarında yerleşimin olduğu, bu yerleşimin Roma ve Erken Hıristiyanlık döneminde yoğunlaştığını göstermektedir (Özgen 2008).

Khoma'dan belgelenen en önemli mimari kalıntı höyüğün ortasında tespit edilmiş olan İS 4.-11. yüzyılları arasındaki döneme tarihlenen üç evreli kilise yapısıdır (Özgen, 2006). İ. Özgen kazılardan çıkarılan insan figürlü, bitkisel ve geometrik motifli duvar resimleri, mozaik tabanlar ve ayinle ilgili diğer buluntular birlikte değerlendirildiğinde Khoma'nın dini bir merkez olması gerektiğini belirtmektedir. Geç dönem kayıtlarına bakıldığında, Khoma'nın 12. yüzyıla kadar piskoposluk merkezi listelerinde Myra metropolisi altında listelenmiş bu görüşü desteklemektedir (Özgen, 2006).

Sahada Kalkolitik döneme ait Eymir, Yakaçiftlik, Gölova (Dinsiz), Karamık (Buralye) höyükleri ile İlk Tunç Çağına tarihlenen Gilevgi (Özdemir), Söğle, Mursal, Bayındır ve Kocapınar höyükleri gibi birçok höyük bulunmaktadır. Ancak Semahöyük ve Hacımusalar höyükleri dışındaki höyüklerde kazı yapılmamıştır. Hacımusalar Höyüğü'ndeki kazı çalışmaları günümüzde devam etmektedir.

Kazı yapılmamış höyüklerin çoğunluğu Yakaçiftlik, Eymir, Bayındır, Tekke ve Gökpınar mahallelerindedir. Zamanla tarım, yol ya da kaçak kazı nedeniyle tahrip edilmiş ya da zaman karşısında giderek yok olmaktadır.

Benzer höyüklerde yapılan kazılar, kazısı yapılacak höyüklerden elde edilecek buluntular Elmalı ilçesinde bölgenin en büyük açık hava arkeoloji müzelerinden birinin kurulabilmesini sağlayacak potansiyeldedir.

3.2.1.4. Anıt Mezarlar

Elmalı Ovası'ndaki Likya mezarları, 1970-1976 ve 1979-1980 yılları arasında araştırılmıştır. Armutlu, Buralya, Kızılca ve İslamlar önemli mezar örnekleridir. Kuzey Likya mezarlarını diğerlerinden ayıran en önemli özelliği konut mimarisinin bir kopyası olmasıdır.

Özgen (2008), Elmalı Ovası'nın günümüze ulaşamamış ahşap yapıları hakkında bu mezarlar sayesinde bilgi edinebileceğimizi, bölgede bulunan ve halen kullanılmakta olan ahşap tahıl ambarları ve arı serenlerinin bu geleneğin bir parçası olduğunu belirtmektedir.

3.2.1.4.1. Armutlu Kaya Mezarları

Elmalı ilçe merkezine 25 km. uzaklıkta bulunan Armutlu Mahallesi'nde M.Ö. IV. yy.'da yapılmış çeşitli ölçülerde 4 adet Lykia tipi kaya mezarı ve 1 adet lahit tespit edilmiştir.

Bunlardan birincisi, Armutlu Mahallesi'nin içinden Avşar Mahallesi'ne giden asfalt yol dönemecinin 20 metre güneybatısında, Kısıktaş Mevkii'nde kayalık ve taşlık tepenin kuzey yamacında Helenistik duvar kalıntısının yaklaşık 100 m. kuzeyinde cephesi ve girişi kuzeye bakar halde 2 katlı ahşap direkli düz damlı bir evi andırır şekilde ana kayaya yapılmıştır. 2 kapı girişi vardır. Kapı girişleri 0.4-0.8 m. ölçülerindedir, tek odalıdır (T.C. Antalya Valiliği, 2005). Diğer kaya mezarları mahallenin güneyine yakındır biri farklı olarak lahite benzer şekilde yapılmıştır. Kaya mezarlarının ev şeklinde inşa edilmesi ölümden sonra yaşam inancı ile örtüştürülmektedir.

Armutlu Mahallesi maki çalılıkları ile örtülü doğal kayalıklarla çevrili, dağ eteğindeki yerleşim dokusuna doğru ovaya açılan dağ dibi ova yerleşimine sahiptir. Ana ulaşım yolları ile şekillenmiş yerleşim koridorları ile tarla ve bahçelerden oluşan bir desen söz konusudur denilebilir. Kültürel değer açısından burada farklılaşan ve yoğunlaşan kaya mezarlarına mahalleliler "in" adını vermektedir (Fotoğraf 3.68). Bu bölge arkeolojik açıdan birçok zenginlik barındırsa da henüz ciddi bir kazı sürecinden geçmemiştir. Tarihi 2 bin 500 yıl öncesine dayanan Likyalılardan kalan bu özel kaya mezarları günümüzde zamana karşı direnmeye devam etmektedir.

Fotoğraf 3.68 Armutlu Mahallesi'nde Bulunan Oygu Tipi Bir Kaya Mezarından Görünüm

1842 yılında T. A. B. Spratt ve E. Forbes Lykia'nın içlerine seyahat etmişler (Spratt – Forbes, 1847) ve 4 günlük ziyaretlerinde ilk olarak Amelas antik kenti olduğunu düşündükleri Elmalı'da Eskihisar'a gelerek "az sayıda mezar, ana kayaya açılmış lahitler ile bazı duvar kalıntıları" belgelemişlerdir. Oradan kuzeye doğru ilerlerlerken Seydiler yaylasından inen ve Güğü köyünden geçen, iki vadiden gelen sellerin birleştiği kavşağın aşağısındaki çayın üzerinde görünüşte Roma yapısı olan tek kemerli bir köprüye rastlamışlardır. Daha sonra

Kapıkaya'ya gelerek birkaç lahit kaydetmişler ve bir yazıt kopyalamışlardır. Sonraki günlerde Armutlu'ya geçen gezginler "gerçek Lykia mezarlarının bulunduğu tek yer" olarak tanımladıkları ve antik Podalia kenti olabileceğini belirttikleri bu yerde duvar ve lahit kalıntıları bulunduğundan bahsetmişlerdir (Doğan, 2019) (Fotoğraf 3.69).

Fotoğraf 3.69 Armutlu Mahallesi Kaya Mezarlarından Görünümler

Gay ve Corsten (2006) ise M.Ö. 4.yy.'a tarihlenen Lykia tipi kaya mezarının değerlendirmesini yaparken Milyas ve dolayısıyla Lykia kültür bölgesinin Kabalis içlerine kadar uzandığını söylemişlerdir. Hatta bir tarihsel olarak bu yayılımın özellikle Perikles dönemi içerisinde olduğunu belirtmişlerdir. Bölgede çeşitli tipler ve zamanlarda yapılmış ölü gömme gelenekleri arasında nispeten zengin sayılabilecek kaya mezar mimarisinin varlığını göstermek için yeterlidir vurgusu yapmışlardır.

Likya bölgesi, doğuda Pamphylıa ve Pamphylıon Pelagos denen Antalya Körfezi, batıda Karia, kuzeyde de Phrygia ila sınırlanmaktaydı. Genel olarak verilen bu bölge sınırları, zamanla değişikliğe uğramıştır. Pers istilasından önce Elmalı ilçesinin içerisinde yer aldığı Milyas, Büyük Phrygia'da yer alırken Perslerin bu bölgeyi ele geçirmesiyle birlikte saha Likya'ya bağlanmıştır. Yine kuzeyde Kabalis bölgesinde yer alan ve bir tetrapolis (dört şehirden oluşan siyasal birlik) teşkil eden Bubon, Balbura ve Oenoanda kentleri M.Ö 84 yılında bölgeye dâhil edilerek bölgenin bu yöndeki sınırı daha kuzeye kaymıştır (Takmer, 2002).

Bölgede Perslere direnen Likyalılar mezarlarını da önceden planlamış özellikle bu şekilde planlanmış aile mezarlarına önem vermişlerdir. Ancak günümüzde bu kültürel miras öğelerinde özellikle lahit form özelliği taşıyan kaya mezarlarında insan kaynaklı deformeler mevcuttur. Maalesef geçmiş yıllarda lahitlerde define amaçlı oyuk açılmaya, patlatılmaya çalışılmıştır.

Armutlu kaya mezarları, sahadaki yerleşmelerin dağ eteklerine ve havzaya doğru kaydığını göstermekte aynı zamanda bölgede Likya kültürünün egemen olduğunu ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

3.2.1.4.2. İslamlar / Aytaş Kaya Mezarları

Önceden Aytaş Tepe'nin (1414 m.) güneybatı yamacında kurulan ve toplu özellik gösteren İslamlar Mahallesi zamanla güneydoğu yönünde ve yol boyunca büyüyerek Elmalı-Kaş karayoluna doğru gelişme göstermiştir. İslamlar'ın yaklaşık 1 km. kuzeybatısında mezar kompleksi bulunması önem taşımaktadır.

Aytaş mevkiinde yer alan ve antik döneme ait olduğu anlaşılan nekropolde Likya ev tipi, oygu tipi (chamosoria) ve lahit tipi kaya mezarları bulunur. Ait olduğu yerleşmenin egemen sınıfına ait olduğu düşünülen nekropol alanı, M.Ö. 4. yüzyıldan Bizans dönemine kadar kullanılmıştır. Burası Elmalı havzasındaki en önemli nekropol alanıdır. Nekropolde yer alan Likya ev tipi mezarlar bazı özellikleri bakımından Frig kültürü izi taşımaktadır. Burada kaya mezarlarından başka aslan heykeli, yazıtlar, kabartmalar, sarnıçlar ve heykeller de bulunmaktadır.

Mezar kompleksindeki anıt mezar (mausoleum), Elmalı'da başka örneği bulunmamasından dolayı dikkat çekicidir. Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilmiş olan anıt mezar, tepe üzerine yerleştirilmiştir ve tepenin etrafına konumlandırılmış diğer mezar yapılarından izole şekildedir; ovayı açık bir şekilde görecek şekilde konumlandırılmış olması aynı şekilde ovadan bakıldığında da açık bir şekilde görülmesini sağlamak amacıyla olmalıdır. Kireçtaşından kesme bloklardan oluşan yapının ayakta kalan kısmından dikdörtgen biçimde inşa edildiği anlaşılmaktadır (Lockwood, 2011).

Mausoleum'un etrafında ise 2'si tamamlanmış 2'si ise yarım halde bırakılmış olmak üzere 4 adet Klasik Dönem (Lockwood, 2011) Lykia tipi kaya mezarı tespit edilmiştir. Maousoleum'un 50 m. doğusunda 1 adet tamamlanmış 1 adet ise yarım bırakılmış halde kaya mezarı bulunmaktadır; diğer yarım bırakılmış kaya mezarı ise mausoleumun 50 m. güneyindedir (Lockwood, 2011).

275 m. güneybatısında bulunan tamamlanmış haldeki kaya mezarının hemen yakınında ise bir kaya kabartması bulunmaktadır. 7 adet figürün işlenmiş olduğu "ölü ziyafet sahnesi" betiminin yer aldığı kabartma olasılıkla bir aileyi temsil etmekte ve yakınında bulunan mezar ile bağlantılı olmalıdır (Lockwood, 2011).

Aytaş'ta Lykia'ya özgü bir gömü yapısının bulunmuş olması, Elmalı Ovası'nın Lykia'ya yakın olan güney kısmının Lykia gömü kültüründen etkilenmiş olması açısından

şaşırtıcı değildir. Ayrıca Mausoleum'un kuzeyinde ve batısında olmak üzere 2 adet khamosoria (mezar olarak kullanılmak üzere kayalara açılmış çukur yahut tekne) ve İÖ. 4. yüzyıla ait 3 adet tumuli (tümülüs) bulunmaktadır (Lockwood, 2011). Aytaş'ta ele geçen eserlerden bir diğeri ise toprağa gömülmüş halde tespit edilen lahit teknesidir.

İslamlar yakınındaki Aytaş mevkisinde belgelenmiş olan mezarlar, mimari açıdan, özellikle pervaz mimarisi bakımından, Arykanda ve Dağlık Kilikia örneklerine çok benzemektedir (Lockwood, 2011) (Fotoğraf 3.70). İki dağlık bölgenin coğrafik açıdan birbirine çok yakın olduğu düşünüldüğünde kültürel bir etkileşim söz konusu olmalıdır.

Fotoğraf 3.70 İslamlar Likya Ev Tipi Kaya Mezarlarından Bir Görünüm

Bu bölgeye özgü olarak nitelendirilen ayakta duran aslan heykeli ele geçen buluntular arasında önemlidir (Fotoğraf 3.71). Gövdesinin ön kısmı ve baş kısmı korunmuş halde günümüze ulaşan heykel İS. 3.- 4. yüzyıllara tarihlenmektedir (Lockwood, 2011). S. E. Lockwood (2011) aslan heykeline tesadüfen aynı pozun verilmiş olduğunu belirtir, coğrafya olarak birbirine bu kadar yakın iki dağlık bölgenin, Pisidia ile olan bağlantıları da düşünüldüğünde, maddi kültür bakımından bağlantılı olması ve dolayısıyla tesadüften ziyade bir etkileşim olmuş olması da göz önünde bulundurulabilir.

Fotoğraf 3.71 Aytaş Mevkiide Bulunan Aslan Heykelinden Bir Görünüm

Örneklerin dağılımına ve nicelik oranına bakıldığında İS 2.-3. yüzyıllara tarihlendirilmiş olan bu formdaki aslan heykellerinin olasılıkla Balboura kentinden etkilenerek hem Seki Ovası yerleşimlerinde hem de Elmalı Ovası yerleşimlerinde taklit edilmiş olduğunu düşünmek mümkün gözükmektedir (Money, 1990).

Aytaş mevkisinden yazıtlı eserler de ele geçmiştir. Bunlardan en önemlisi ise mevkiye adını veren kalkan betimlemesidir. Kısmen gömülü olan, ama görünür üç yüzünde kabartmalar taşıyan ve olasılıkla bir lahite ait olabilecek bu blok kaya kabartmasına yerliler "ay taşı" olarak adlandırmaktadır. Böylece mevki "Aytaş" adını almıştır.

3.2.1.5. Gilevgi ve Avşar (Afşar) Kaleleri

Gilevgi Kalesi günümüzde Özdemir Mahallesi'nde bulunmaktadır. Özdemir Mahallesi Müğren/Semayük Ovası'nın kuzeyinde, Elmalı'nın Korkuteli sınırında bulunan bir kırsal yerleşimdir. Korkuteli-Elmalı yolundan 2,4 km. içeride yer alan yerleşim Elmalı Ovası'nın girişi konumundadır. Mahallenin adı 16. yüzyıl ve 19. yüzyıl belgelerinde Gilevgi olarak geçmektedir.

Kalenin izleri Çobanisa ile Özdemir (Gilevgi) arasında yaklaşık 100 m yüksekliğindeki Çalca Tepe'nin üzerinde daha net görülmektedir (Fotoğraf 3.74, 3.75). Kaynaklardan öğrenildiği üzere yapım tekniği olarak Helenistik devire ait olduğu anlaşılan Gilevgi Kalesi'nde geleneksel yerleşim tarihi 16. yüzyıla kadar uzanmaktadır.

M.Ö. 4. yy. ortasında muhtemelen İskender'in bölgeyi ele geçirmesinden sonra Helenistik dönemde Gilevgi (Özdemir), Armutlu ve Elmalı Dağı bölgesi harç kullanılmadan

yapılmış duvarları ve yoğun çanak çömlek kalıntıları ile Elmalı polyelerine bakan yüksek tepelik konumlarıyla dikkat çekmiş sahalardır. Bu dönemde Avşar Kalesi önemli bir güçlendirme süreci yaşamıştır. Çünkü bu yerleşim alanları havzaya giriş ve farklı yönlerden gelen yolların kesişme noktaları aynı zamanda havzanın dış dünyaya açılan en yakın pencereleri durumundaydı. Bunlardan Podalia havzanın güneydoğu, Avşar Kalesi ise güneybatı girişini kontrol etmekteydi (Mellink, 1983).

Kızılca Mahallesi yukarısında yer alan yazıtta ve M.Ö. 360-380 yıllarına ait sikkelere göre, bu yüzyılın ortalarında kuzeyde Gilevgi Kalesi, güneydoğuda Buralye (Podalia) ve güneybatıda Avşar yerleşimleri, havzanın üç yerden dış dünya ile bağlantısını sağlayan önemli yol ve girişleri tutan yerleşmelerdir (Foss, 2008). Bu yerleşmelerin havzanın güvenliğini sağlamak amacıyla özellikle bu noktalarda kurulmuş oldukları anlaşılmıştır.

Avşar Kalesi ise Elmalı ilçe merkezine yaklaşık 27 km. uzaklıktaki Avşar Mahallesi'ndedir. Mahallenin üzerinden binlerce yıllık sedir ağaçlarının içerisinde kaleye varmadan da kent ve sur kalıntıları görülmektedir. Burada detaylı yüzey araştırması yapılmamıştır, yöre halkı Avşar Kalesi olarak adlandırmaktadır. 30 dakikalık bir yürüyüşten sonra kaleye ulaşılabilmektedir. Kale kalıntıları definecilerin arayışlarına maruz kalsa da günümüzde hâlâ zamana karşı direnişini sürdürmektedir (Fotoğraf 3.73).

Kalenin güney kısmının uçurum olması, özellikle dik yamaçlı topoğrafyada doğal bir savunma amacıyla yapıldığını gözler önüne sermektedir. Sur duvarları bâzı yerlerde hâla 5 m yüksekliğe kadar ayakta durmaktadır. Ancak çevredeki mermer ocakları tehlike arz etmektedir.

Foss (2006) kaleyi şöyle betimlemektedir; Armutlu'da 4 adet Lykia tipi kaya mezarı ve 1 adet lahit tespit edilmiş köyün 3 km. güneybatısında ise 200 m yükseklikte, neredeyse kare şeklinde (200 x 180 m) "Harçsız Kale" ya da "Afşar Kale" olarak adlandırılan müstahkem bir kale yükselmektedir. Yerleşimden ele geçen en erken veriler Arkaik Dönem'e tarihlenmektedir. Ancak tahkimat duvarını oluşturan poligonal blokların daha geç bir döneme (Geç Klasik-Erken Hellenistik, İÖ 4. yüzyıl) ait olduğu düşünülmektedir (Fotoğraf 3.72).

Duvarı oluşturan malzemelerden tahkimat duvarının Erken Bizans Dönemi'nde yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır (Hellenkemper – Hild, 2004). Yerleşimin giriş yapılabilecek üç tarafında da kapılar bulunmaktadır (Harrison 2001, 54 ve Foss 2006, 1). Kent duvarları içinde pek çok ev yapısı bulunmaktadır. Çoğu tahrip olmuş yapıların işlenmemiş taştan inşa edildiği görülmektedir (Foss, 2006) bunlar ayrıca Geç Roma Dönemi'ne ait edilebilmektedir. Kent duvarları dışında çok sayıda lahit bulunmaktadır. Bunlardan bâzıları

Kuzey Lykia'da belgelenen aslan bezemelidir, ancak çoğu bezemesiz Lykia tipi olarak inşa edilmiştir (Foss, 2006).

Fotoğraf 3.72 Avşar Kalesi Sur Duvarları Kalıntılarından Görünümler

Fotoğraf 3.73 Avşar Kalesi'nden Genel Bir Görünüm

Hoskyn 1841 yılındaki Elmalı ziyaretinde Avşar Kalesi'ndeki kırık lahitleri kaydetmiştir. Ayrıca Armutlu yakınlarındaki mezarlıklarda da buradan taşınmış olabilecek antik kalıntılara rastladığını yazmıştır (Hoskyn, 1842).

Bean (1968) Avşar Kalesi'nden Aedesa (Akçay) Vadisi'nde, kıyı Lykia'dan Susuz Dağı üzerinden Elmalı Ovası'na giden yol üzerinde tahkim edilmiş bir tepe yerleşimi şeklinde bahsetmektedir.

Avşar Kalesi ve Gilevgi Kalesi sahanın geçmişteki antik yerleşim yerlerinde belgelenmiş olan ve İÖ. 4. yüzyılın ortalarına tarihlendirilmiş olan tahkimat duvarları ile Lykia'daki politik çatışmaların Elmalı Ovası'na yansıması şeklinde değerlendirilmektedir. Ayrıca S. E. Lockwood (2011) ovanın güneybatısında herhangi bir tahkimat bulunmamasını, Milyas ve Ksanthos Dynastlığı arasında bir sorun olmadığı şeklinde değerlendirmektedir. Elmalı Ovası'na ilerleyen Perikle'nin de Doğu Lykia merkezli bir dynast olması S. E. Lockwood'un bu görüşünü desteklemektedir.

Fotoğraf 3.74 Çalca Tepe ve Gilevgi Kalesi'nden Genel Görünümler

Fotoğraf 3.75 Gilevgi Kalesi Sur Duvarları Kalıntılarından Bir Görünüm

S. E. Lockwood (2011, 207-210), bu tahkimatlı yerleşimlerin bölgeyi saldırılardan korumak ve dağ geçişlerinin kontrolünü sağlamak dışında, Milyas Bölgesi'ndeki yerel

beylerin ikâmet ettikleri yerler olabileceklerini belirtmiştir. Böylece beylerin ovayı dolayısıyla da sahip oldukları ekilebilir arazilerini kontrol etmiş olduklarını söylemektedir.

Kaleler ve surların turizm açısından önemi büyüktür. Bu yapıların tarihi antik dönemlere kadar inmektedir. Antik sitlerdeki kaleler arkeolojik turlar içinde gezilirken, sonraki uygarlıklar tarafından ilavelerle kullanılan kaleler, "tarihi turizm" içinde gezilmektedir (Doğaner, 2013: 156). Araştırma sahasının önemli somut kültürel miras öğesi konumundaki Gilevgi ve Avşar kaleleri de miras turizmine ait mekân ve izleri sayesinde, başlı başına önemli bir turizm destinasyonu olmaya adaydırlar.

3.2.1.6. Roma Yolu (Cavlak Yolu)

Saha yerleşmeye uygun iklim, toprak ve su koşullarına sahip olmasının yanında, geçmişte Pamfilya, Pisidya, Karya, Kabalis adlarıyla bilinen antik dönemin önemli kültür bölgelerini birbirine bağlayan ulaşım yollarının da kesiştiği bir noktada yer almıştır. Tarihsel süreç içerisinde birçok medeniyetin yaşadığı bölgede her medeniyetten kalma kültürel mirasın izlerine rastlamak mümkündür. Sahada bu medeniyetleri temsil eden, çok kültürlülüğün toponimik yansımasının izleri ise yol ve yerleşme adlarında görülmektedir.

Yol ağı yerleşimlerin birbirine olan bağlantıları, denetim ve iletişim açısından bir coğrafyanın en önemli karasal altyapı öğesi durumundadır. İyi çalışan bir yol ağı örgütlü ve düzenli bir idare için gerekli olmakla birlikte ekonomik döngü açısından da önemli olmuştur. Ayrıca yollar pek çok sosyal-kültürel hareketliliğin ve ülke bütünlüğünün en önemli maddi ögeleri arasındadır. Yeni fikirlerin, oluşumların, kültlerin ve benzer pek çok olgunun ülkenin en izole kısımlarına bile ulaşabilmesi yollar ile mümkün olmuştur.

Yollar en eski dönemlerden beri önemini hiç kaybetmemiş olsa da Roma Dönemi'nde daha da ön plana çıkmış ve gerek teknik gerekse uzun mesafeli yolların oldukça profesyonel bir şekilde yapılışı açısından Romalıların en önemli mühendislik uzmanlıkları arasında yer almıştır.

Araştırma sahasında bilinen en eski yollar da öncelikle bölgenin askeri ve idari açıdan kontrol altına alınması amacıyla Roma döneminde yapılmıştır (Şahin, 1994). Roma dönemlerinden kalma antik yollar daha sonra Selçuklu, Beylikler ve Osmanlılar tarafından kullanılmaya devam etmiştir.

Kaş Patara'da dikilen Stadiasmus Patarensis adlı anıtta, Roma İmparatoru Claudius (M.S.41-M.S.54) tarafından eyalette yaptırılan devlet yollarının listesi verilmektedir. Bu listede yer alan 65 yol güzergâhından 8'i Elmalı'dan geçmektedir. Bunlar Kastaraba ile Khoma, Khoma ile Podalia, Khoma ile Kodopa, Kodopa ile Akarassos, Akarassos ile Soklai, Soklai ile Podalia, Podalia ile Arneai ve Podalia ile Arykanda kentlerini birbirine ve daha farklı noktalara bağlayan yollardır (Şahin, 1994).

Bu yollar aynı zamanda Eşen Çayı havzasında yer alan Likya kentlerini Doğu ve Orta Likya'ya bağlamaktadır (Şahin, 1994). Günümüzde bu yollardan bâzılarını araştırma sahasında görmek mümkündür. Cumhuriyet devrinden önce patika şeklinde olan yollar şose hâlinde ulaşım araçlarının kullanılabileceği şekilde düzenlenmeye başlamıştır. Bu yollardan biri olan Roma Yolu Elmalı ilçe merkezinin kuzeyinden batıya Kışla Mahallesi'ne doğru devam etmektedir. Bayındır Mahallesi'nin batısından görülen yol yöre halkı tarafından "Cavlak Yolu" olarak da bilinmektedir (Fotoğraf 3.76).

Fotoğraf 3.76 Roma Yolu'ndan Görünümler

Batı Antalya'nın sahil bölgelerini yüksek yaylalarına ulaştıran Sinekçi, Tezli, Güğü ve Avlan Bellerinin en az M.Ö 1. binyıldan itibaren var olduğu ve bölgenin Roma hâkimiyetine girdiği M.Ö. 1. yüzyılda hem kentler arasındaki güzergâhlar hem de yaylaya uzanan ulaşım ağının yenilenerek son şeklini aldığı bilinmektedir (Şahin, 2002). Bu nedenle Kaş, Demre, Finike ve Kumluca bölgelerindeki antik kentler ve çevrelerindeki arazilerde kışlayan Yörük zümreleri de tıpkı bölgeyi ikâme eden geçmişleri gibi ulaşım güzergâhlarını oluştururken var olan bu yol ağlarından faydalanmışlardır.

Roma Yolu, Kıbrıs Çayı vadisini takip ederek Akdağ ile Susuz Dağ arasındaki Sinekçibel'e tırmanmakta, oradan da Akçay'ı Elmalı Ovası'nda takiple Khoma'ya ulaşmaktadır. Yol, Khoma'dan itibaren güneydoğu istikametinde Podalia'ya ve kuzey istikametinde Kodopa'ya olmak üzere iki yöne ayrılmaktadır. Kodopa istikametine giden yol önce Akarassos'a daha sonra da Soklai üzerinden tekrar Podalia'ya gelerek dairevi bir güzergâh izlemektedir. Bunun nedeni, bu yerleşimler arasında yer alan Karagöl ve Avlan Gölü'nün ve geniş bir bataklık alanının batı-doğu istikametinde orta eksenden geçen bir ulaşım bağlantısını engellemiş olmasıydı. Akarassos ve Soklai kuzeyde Likya'nın en doğu ucundaki yol istasyonlarıydı. Daha doğudaki bölgeler (Gölova-Müğren) büyük bir olasılıkla

Termessos'a aitti. Soklai'den sonra Podalia'da Khoma'dan gelen yolla birleşen Roma Yolu güneyde Avlan Beli'ni aşarak Arykandos vadisinde çeşitli yönlere ayrılmaktadır (Şahin, 1994).

Bu yolun üzerinde bulunan çeşitli kitabeler ya da bulunacak eski kültürün yadigârı kimi etnolojik veya folklorik unsurlar, bölgenin kültürel portresinin tasviri açısından önem taşımaktadır.

Ayrıca sahadaki nadide özellik gösteren bu doğal yol geçmişten bugüne kültürel kaynak değerlerini barındıran alan olma özelliğinden dolayı üzerinde yapılacak miras turizmi planlamasından sonra hem iç turizme hem de farklı turizm çeşitleri ile dış turizme sunulabilecek özelliktedir.

Araştırma sahasında ele alınan antik yerleşimler, höyükler, tümülüsler, anıt mezarlar, kaleler ve antik yol dağılımı aşağıdaki Elmalı İlçesi'ndeki Antik Devir Yapılarının Tipolojisi ve Dağılımı Haritası'nda gösterilmiştir (Harita 3.2).

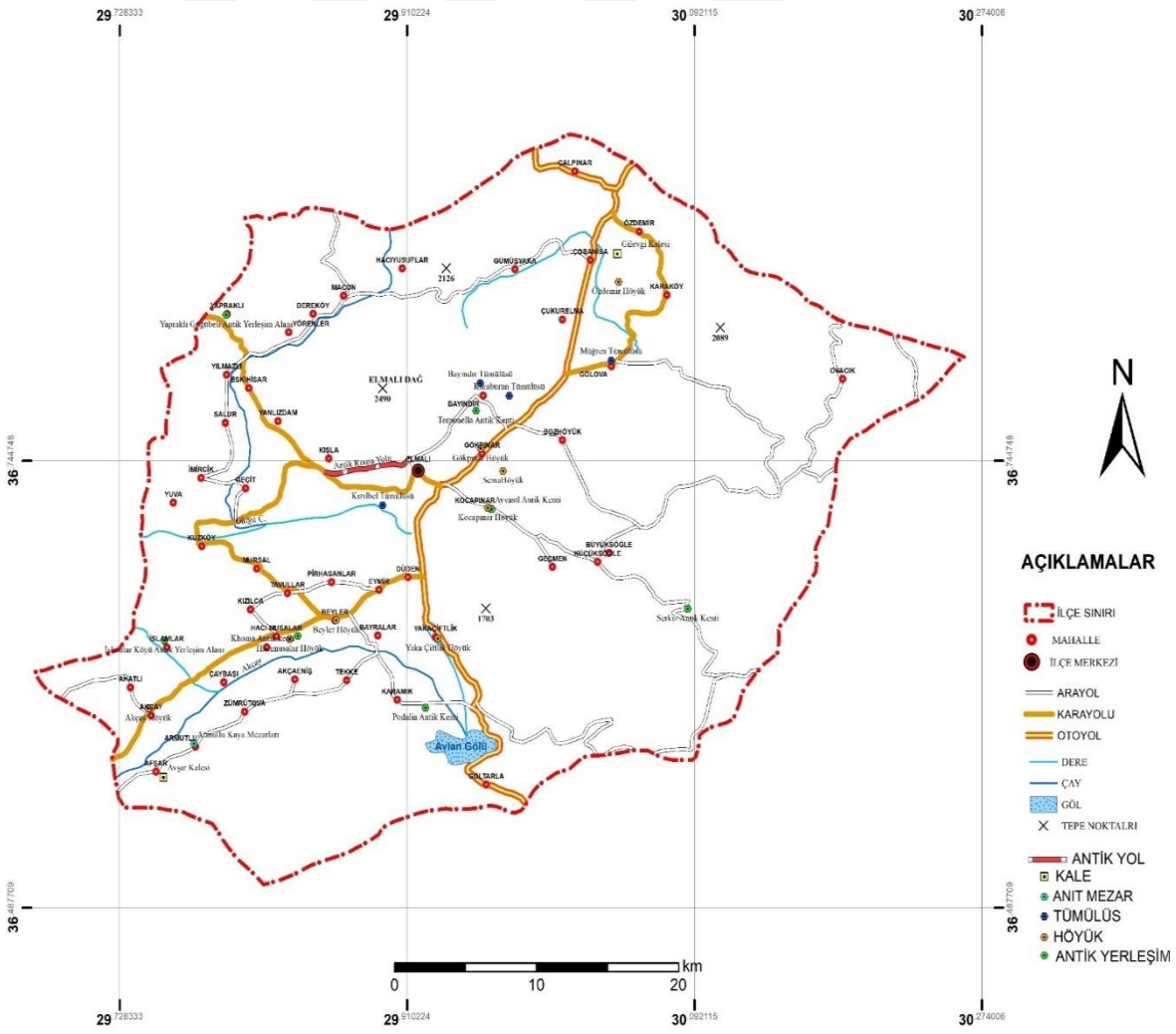

Harita 3.2 Elmalı İlçesi'ndeki Antik Devir Yapılarının Tipolojisi ve Dağılımı Haritası

3.2.1.7. Camiler

Elmalı merkez ve diğer mahallelerde Osmanlı Dönemi'ne ait camilerin günümüzde varlığını sürdürmesi önem taşımaktadır. Aynı zamanda arşiv kayıtlarında geçen sahadaki birçok cami ne yazık ki doğal şartlara veya kentsel yapılaşmaya karşı koyamayarak günümüze ulaşamamıştır. Araştırma sahasında özgünlüğünü kaybetmeyen, günümüzde hâlâ kültürel değer taşıyan camiler araştırmaya dahil edilmiştir.

1455 tahriri ile 1479–80 tarihli evkaf defterinde Elmalı şehrine ait cami ve mescit ismi yer almamaktadır. 1530 tarihli tahrirde ise 9 cami ve 3 mescit adı geçer. 1567 tarihli evkaf defterinde ise 11 cami ve 6 mescit olduğu yazılıdır. Ancak adı geçen tarihlerde zikredilen cami ve mescitlerin tamamı Elmalı'da yer almaz. Bunlar, Elmalı'ya bağlı köylerde ve Finike'de yer almaktadır (Karaca, 2002).

XVII. yüzyılda Elmalı'ya gelen Evliya Çelebi, kentte 32 mihrabın bulunduğunu ve bunlardan en güzelinin Ketenci Ömer Paşa Cami'ye ait olduğunu ifade eder. Ayrıca, Eski Cami'den bahsetmekte ve burada namaz kılan kimsenin dileklerinin kabul olacağını ifade etmektedir. Bu camilerin dışında; Şeyh Yusuf Efendi Cami, Ümmi Sinan Efendi Cami ve Yeni Cami ile 32 de mescidin yer aldığını bildirip, Elmalı'ya bağlı Gerenler köyünde 1 cami, 1 han ve 170 ev olduğunu nakletmiştir (Çevik, 1985).

1869 Konya Vilayet Salnamesi'nde Elmalı kaza merkezinde yer alan 8 cami, 8 mescit önemli yerleşmelerde bulunabilecek yapılardandır şeklinde geçmektedir (899 Konya Vilayeti Salnamesi, 1286/1869).

Cuinet'in (1891) verdiği bilgilere göre ise 1890 yılında Elmalı kazasında, 20 cami ve 2'si Yunan ve 1'i Ermeni olmak üzere toplam 3 kilise bulunuyordu.

Roma ve Bizans döneminde önemli bir yerleşme merkezi olduğu bilinen Elmalı, bu önemini Türk devrinde de devam ettirmiştir. Teke Beyliği'nin merkezi olması dolayısıyla uzun yıllar bölgenin kültür merkezi olmuştur, Teke Oğulları Beyliği zamanında imar edilmeye başlanmıştır. Nitekim kentte ayakta kalabilmiş en eski yapı olan Eski Cami'ye (Cami-i Atik) ait minare, bu döneme aittir (Çiftçi, 2008).

Osmanlı kentsel gelişim düşüncesinin doğal bir sonucu olan camilerden özellikle günümüzde mevcut olanları, halk üzerinde önemli tesirleri olan kişilere ait olup, bu yapılar etrafında mahallelerin geliştiği ve kentin büyüdüğü bilinmektedir. Örneğin, Elmalı merkez Tahtamescit Mahallesi, bu adı geçmişte mahallede yer alan ahşap mescitten, Camiatik Mahallesi buradaki eski camiden, Camicedit Mahallesi ise yine aynı mahalledeki Yeni Cami'den (Cami-i Cedid) almıştır.

Günümüzde miras turizminde inanç turizmine dahil olabilecek somut kültürel miras öğelerinin (camiler, mescitler, türbeler ve mezarlıklar) araştırma sahasında en yoğun olduğu mahalle İplikpazarı'dır. Ketenci Ömer Paşa Cami de bu mahallede yer almaktadır.

Miras turizminde önemli paya sahip olan camilerin tarihi veya mimari farklı bir özelliği ile ön plana çıkabilmesi (Doğaner, 2013) büyük önem taşımaktadır.

Araştırma sahasındaki camilerden çalışmaya dahil edilenler aşağıda anlatılmıştır. Bu camilerle ilgili arşiv belgeleri Dr. Öğretim Üyesi Hatice Durgun tarafından okunmuştur.

İlçede yer alan ve tarihi önem arz eden diğer camiler; Mescid-i Hatice Hatun, Mescid-i Kadı Yusuf, Yeşil Camii, Karyağdı Camii'dir. Bu yapıların birçoğu günümüze ulaşmamış, özgün halini kaybetmiş, yenilenmiş ya da onarım geçirmiştir. Ayrıca isim değişiklikleri de olmuş ise şu ana kadar tespit edilememiştir.

3.2.1.7.1. Ketenci Ömer Paşa Cami

Elmalı ilçe merkezindeki İplikpazarı Mahallesi'nde, Hükümet Caddesi'nde yer alan Ketenci Ömer Paşa Cami, Osmanlılar Dönemi'nde, Ketenci Ömer Paşa tarafından yaptırılmıştır. Cami kitabesindeki tarih konusunda farklı görüşler vardır. Evliya Çelebi kitabe tarihinin 1607 (H. 1016), Eyice ise (2007) 1610 (H. 1019) yılı olduğunu belirtmektedir.

Yapı şadırvanlı ortak bir avluya karşılıklı yerleştirilen cami ve medrese ile caminin güneybatısına bitişik yapılmış olan bir türbe ve külliyenin bir parçası olarak kabul edilen hamamdan oluşmaktadır. Bu nedenle camiye "Çarşı Cami" de denilmektedir (Tuğlacı, 1985).

İlçenin sembolü haline gelmekle birlikte, araştırma sahasının en büyük cami ve anıtsal yapısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bulunduğu yer dolayısıyla ilçenin merkezi durumunda olan yapı, klasik Osmanlı dönemi başkent anlayışındaki düşüncenin taşradaki yansıması durumundadır.

Tamamen kesme taştan inşa edilen cami, kare planlıdır ve üzeri tek kubbeyle örtülüdür. Yay şeklindeki büyük sivri kemerli taç kapısının üzerinde, altı satırlık kitabe yer almaktadır. Cephelerde altta iki sırada dörder, üstte ikişer olmak üzere pencereler görülür. Pencerelerin en dikkate değer özelliği, kendilerini içeriden ve dışarıdan süsleyen alınlıkların üzerlerinin her birinde, değişik ayetler yazılı olan çinilerinin, İznik çini fırınlarının son eserleri sayılmasıdır. İznik çiniciliğinin eşsiz örneklerinin, devrin nice zorluklarla dolu koşullarında, uzun mesafeler kat edilerek Elmalı'ya getirilmesi, caminin inşasına ve mimarisine büyük önem verildiğinin bir kanıtı sayılmaktadır (www.antalya.com.tr).

Güneybatı Anadolu'nun en büyük ve en görkemli eserleri arasında gösterilen Ömer Paşa Cami, Osmanlı Devri Türk Mimarisi'nin merkezi planlı-tek kubbeli türünün en gelişmiş

ve en seçkin örneklerinden biri olarak, Anadolu'da yapılmış az sayıdaki önemli örneklerden biridir ve Mimar Sinan akımının bir şaheseri niteliğinde bilinmektedir.

Caminin bânisi (kurucusu) Ömer Paşa; Manavgatlı olup, kapı ağalığından çavuşbaşılığa kadar yükselmiş, daha sonra beylerbeyi olmuştur. Ömer Paşa tarihi kaynaklarda Ketencizade lakabıyla anılmaktadır. Saraybosna Fatihidir ve rivayet edilir ki; külliyenin ortasındaki koca çınarın fidanını da Saraybosna'dan getirmiştir. Cami minberi, mihrabı, kalemişi süslemeleri, 17. yy. İznik Çinileriyle ve dört asırdır herkesi cezbeden manevi atmosferiyle Ömer Paşa Cami, ilk defa 19. yy. sonlarında daha sonra da 1938-42 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü eliyle olmak üzere iki defa restore edilmiştir. 1929 yılında yıldırım düşen minarenin bir bölümü yıkılmış ve düşen taşlar camiye de zarar vermiştir. Yaklaşık 10 yıl kapalı kalan cami, nihayet Mareşal Fevzi Çakmak Paşa'nın bir Elmalı ziyareti sırasında dikkatini çekmiş ve onun girişimleri sonucu eski güzelliğine kavuşmuştur. Caminin güneydoğu duvarına bitişik bulunan türbede Ömer Paşa'nın şeyhi Ahi Baba yatmaktadır. Caminin kurucusu, şeyhi vefat edince oraya defnedilmesini ve türbesinde hizmet edilmesini vakfiyeye not düşürmüştür (https://kadimsehirelmali.com). Behset Karaca (2016), Ömer Paşa Cami bitişiğindeki türbede meftun olduğunu bildirdiği Ahi Baba hakkında bilgi olmadığını belirtirken, bu zatın esnaf zümresinde idareci bir kimse olduğunu düşünmektedir.

Evliya Çelebi'nin mimarisini İstanbul-Eyüp Sultan'daki Zal Mahmud Paşa Camii'ne benzettiği ve göz alıcı iç süslemesinden çok etkilendiği bu cami içerisinde bulunan çiniler, İznik çini fırınlarının son eserleri sayılır. Bu çinilerin bir tanesinin altında "ketebehû el-fakîr Resmî Mustafa İznikî" imzası görülmektedir. Eyice (2007), her pencere için ayrı olarak hazırlanan bu çok sayıdaki panonun, 17. yüzyıl başlarında İznik'ten Elmalı'ya kadar bozulmadan nasıl taşınabildiğini sorgularken, bu meşakkati, Ömer Paşa'nın yaptırmış olduğu hayrata ne kadar büyük bir emek verdiğinin delili saymıştır. Yenişehirlioğlu (1989) ise 16. yüzyılın son çeyreğine kadar Antalya'da hiçbir yapıda görülmeyen bu çini süslemesinin bir anda ortaya çıkmasını, 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başında İznik'te yaşanan ekonomik kriz nedeniyle üretimin azalması sonucu, çini ustalarının başka yerlere gitmiş olabileceği şeklinde yorumlamaktadır, Mustafa İzniki'nin de büyük olasılıkla bu tür bir çini ustası olduğunu düşünmektedir.

Cami günümüzde giriş kapısının karşısında yer alan medrese, orta avlusunda şadırvan, camiye bitişik konumda bir türbe ve medresenin hemen arkasına konumlandırılmış bir hamamdan oluşan külliye durumunu hâlâ korumaktadır. Kare plan üzerine tek kubbeli, son cemaat yeri, medresesi, şadırvanı ve geniş bir avluya sahip bahçesiyle anıtsal bir yapı özelliği taşımaktadır.

Yapıya, kuzey-güney yönünde arazinin durumuna göre zemin oluşturulmuştur. Kuzey dış bölümde; 6 sütunun taşıdığı, sivri kemerli geçişli, üzerinde 5 kubbenin yer aldığı son cemaat yeri bulunmaktadır. Son cemaat yeri kubbe göbeklerinde, kalem işi bezemeler yer alır. Taşıyıcı sütunlar; yekpare biçimde oluşturulmuş ve başlıkları mukarnaslıdır. Üst örtü ana kubbeye geçiş; kademeli bir şekilde olup, ağırlık kuleleri ile kubbe kasnağında uçan payandalar yer almaktadır. Kubbeye kademeli geçişte ve kasnakta sivri kemerli pencere açıklıkları yer almaktadır. Yapının güneydoğusundaki kare planlı, üzeri kubbeli bir biçimde inşa edilmiş olan Ahi Baba Türbesi'nin inşa özelliklerine bakıldığında, camiden daha sonraki bir zamanda inşa edildiği söylenebilir. Cami dış beden duvarlarını destekleyen payandalar mevcut olup, açıklıkların dışında cephelerde bir hareketlilik göze çarpmaz. Kuzey batıda yer alan tek minaresi, klasik dönem Osmanlı minareleri biçiminde tasarlanmıştır (Ekiz, 2001) (Fotoğraf 3.77).

Son cemaat yeri ve harim kısmında yer alan pencere alınlıklarında, süsleme malzemesi olarak İznik çinileri mevcuttur. Her ne kadar onarımlar sonrası bir kısmı Kütahya çinileriyle bezense de aynı renk armonisi ve zevkini bize sunmaktadır. Ahşap malzemeye bağlı süsleme ise, kapı ve pencere kanatlarında yer alıp sade bir şekilde yapılmıştır (Dönmez, 2002).

Geçmişte uzun yıllar cami ile aynı tarihte Halk Kütüphanesi olarak kullanılan yapı, U biçimli plan özelliğinde yer alıp camii ile aynı tarihte, yani 1607-8 yılında inşa edilmiştir. Büyük ölçüde kesme taş malzemeden inşa edilen yapının sadece revak kemeri ve kemer köşeliklerinde tuğla malzeme kullanılmıştır. Medrese ana girişi, kuzeyden yuvarlak kemerli bir geçişle sağlanmıştır. Medresenin revaklı kısmı 9 kubbe ile örtülüdür. Taşıyıcı sütunlar, mermer ve yekparedir. 1971 yılında revak kısmı kapatılarak bir koridor şekline dönüştürülmüştür. Medrese odaları simetrik bir tarzda oluşturulmuş ve 12 hücreye ayrılmıştır. Her hücre içerisinde ocak nişleri ve kullanım için nişler yer alır. Medrese üst örtüsünde, her bir hücre odasının kubbesine denk biçimde konik biçimli başlığı bulunan baca yer almaktadır. Üzeri 24 kubbeli, 12 odalı olup kesme taş malzemeden inşa edilmiştir (Ekiz, 2001).

Fotoğraf 3.77 Ketenci Ömer Paşa Cami ve Giriş Kısmından Görünümler

Tanzimat dönemi sonrası Osmanlı dünyasında gerçekleşen eğitim ve kültür alanındaki yenilikler, Elmalı şehrinde de yansımalarını bulmuştur. Burada Dar'ül-hilâfet'ül-âli, Rüştiye ve Ravsa-i Terakki gibi eğitim kurumlarının faaliyet gösterdiği bilinir (Ekiz, 2001).

Elmalı'daki dini ve sosyal yapılar içerisinde en fazla vakıf gelirine sahip olan ve "Cami-i Kebir" adıyla meşhur Ömer Paşa Cami ve medresesi, günümüzde de güzelliği ve değerini devam ettirmekte, Elmalı ile bütünleşen bir öneme sahip olma özelliğini sürdürmektedir. Ömer Paşa'nın, Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok anlamda zor zamanlardan geçtiği bir dönemde Elmalı'ya inşa ettirdiği dini, eğitim ve sosyal amaçlar güden bu yapısıyla bir kent belleği oluşturmayı başardığı görülmektedir.

24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması gereğince, Elmalı ilçesinde bulunan azınlıklardan 266 Rum ve 402 Ermeni 1924 yılında Finike İskelesi'nden vapurla Yunanistan'a gönderilirken 1925-1926 yıllarında Selanik'ten gelen 50, 1950-1952 yılları arasında ise Bulgaristan'dan gelen 100 göçmen aile Elmalı'ya yerleştirilmiştir. Yine 1937 yılında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden getirilerek evvelce köylere yerleştirilen 437 göçmenin de zamanla kent merkezine yerleşmesi, kentin büyümesine yol açmış buna bağlı olarak 1956 yılında Gündoğan, 1977 yılında da Yenimahalle adında iki mahalle oluşturulmuş böylece Elmalı kentindeki mahalle sayısı 9'a çıkmıştır. Yeni oluşturulan bu mahallelerle kent güney ve güneydoğu istikametinde genişlemiştir. Elmalı kent yerleşimi 1610 tarihinde Ömer Paşa camisinin inşasıyla birlikte bu bölgeye doğru genişlemiştir (Ekiz, 2001).

Ömer Paşa Güneybatı Anadolu'nun en büyük ve en gösterişli camisini yaptırmak için neden Elmalı'yı tercih etmiştir? konusunda Durgun (2020), Elmalı'da Müslümanların camiye ihtiyaçları olduğunu söyleyen Ömer Paşa'nın, buraya önemli vakıf gelirlerine sahip dini ve

sosyal bir yapı inşa ettirmesinin altında başka sebepler de olabilir fikri ile yaklaşmış ve bunun için öncelikle belirtmiş olduğu sebebi tetkik etmek için Elmalı'nın bahse konu dönemdeki dini yapılarına göz atmıştır. 16. yüzyılda 24 mahalleli bayındır bir şehir görünümünde olan Elmalı'da, 24. yüzyıl sonlarında Cami-i Atik ve Cami-i Cedid adlarında sadece iki cami bulunması, tarım ve ticaret açısından oldukça faal bir yerleşim birimi olan Elmalı'ya büyük ve gösterişli bir cami inşa ettirme fikri konusunda Ömer Paşa'yı teşvik etmiş olmalıdır. Zira bu tarz büyük camiler, şehrin kalabalık semtleri olan ticaret kesimlerinde yer alırdı. Finike limanı ile iç bölgeler arasındaki ticaretin ana güzergahı olan Elmalı, bu yönüyle tüccarlar başta olmak üzere birçok kişinin ziyaret ettiği bir mekân, bir pazaryeri olma özelliğine sahipti.

Ömer Paşa'nın Elmalı'yı tercih etmesinin bir diğer sebebi dini gerekçeler de olabilir. 16. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun İran'daki Safevi devletinin Şii propagandasına karşı yeni bir misyon yüklendiği ve Sünni İslam'ı tam bir devlet ideolojisine dönüştürdüğü bir süreç olmuştur (Ocak, 2010). Elmalı gibi Bektaşi inançların etkin olduğu, Pîr-i Sânî kabul edilen Abdal Musa ve dergâhının burada bulunduğu bir yörede, medrese İslamının yahut kitabî İslamın yaygınlaştırılmaya çalışılması devletin resmi dini ideolojisiyle de gayet uyumlu görünmektedir. Kaldı ki 16. yüzyıl başında Şah İsmail adına harekete geçen Şahkulu Baba Tekeli, merkezde yaşanan kaostan faydalanarak etrafına topladığı çok sayıda muhalif kesimle, Elmalı'nın mescit ve zaviyelerinin yakılıp yıkılmasına, türlü eziyet ve zulümlerin yapılmasına neden olmuştur. Bu isyana katılan birçok mürit Tebriz'e göç ederken bir kısmı da devlet tarafından sürgüne tabi tutulmuştur. İşte Sünni-Şii çekişmesinin giderek tırmandığı bu noktada Osmanlı resmi dini ideolojisinin destekçileri arasında birçok devlet adamı da görülür ki, imparatorluğun dört bir yanına inşa ettirdikleri cami, medrese ve benzeri dini yapıları, vakıf gelirleriyle besleyerek bunların devamını sağlamışlar, böylece merkezi devlet politikalarına uygun hareket etmişlerdir (Durgun, 2020).

Öte yandan Elmalı sadece Bektaşi tarikatı değil aynı zamanda Halveti tarikatının da önde gelen sufilerine ev sahipliği yapmıştır. 1596 yılında memleketi Elmalı'da vefat eden Abdülvahib Ümmî, Halvetiyye yolunun "Orta kol" diye anılan kolunun kurucusu Yiğitbaşı Ahmed Marmaravi'nin yetiştirdiği önemli bir sufidir. Elmalılı mutasavvıflardan Eroğlu Nuri ve onun 1603 yılında vefatıyla yerine geçen Ümmi Sinan (öl.1657) da aynı ekolden gelmektedirler. Bu sufilerden Ümmî Sinan sadece tasavvufi eğitimle meşgul olmayıp kendi adıyla anılan medresede zahiri ilimlerle ilgili dersler de vermiş, Elmalı'nın ilim ve irfan dünyasında önemli bir yere sahip olmuştur (Tatcı, 2008). Saray ve çevresindekilerin bir tarikat şeyhine intisap etme eğilimlerinin fazlaca görüldüğü göz önüne alınınca Ömer Paşa'nın Elmalı'nın bu uhrevi havasından etkilendiği ve yaptırmayı planladığı hayır eseri için Elmalı'yı tercih ettiği düşünülebilir (Durgun, 2020). Her ne şekilde olursa olsun Ömer Paşa burada dönemine ve mevkisine kıyasla bu güzel camiyi inşa ettirmiş ve kaynaklardaki

bilgilerden hareketle Elmalı'yı burada defnedilecek kadar çok sevmiş ve benimsemiş görülmektedir.

Cami, Osmanlı mimarisinde tep kubbeli, tek sahanlı türün en gelişmiş örnekleri içindedir. XII. yüzyıl İznik çinileriyle, minberi ve mihrabıyla günümüze kadar gelebilmiştir. Diğer külliyelerle boy ölçüşebilecek güzellikte olan cami avlusunda, Ömer Paşa'nın Bosna'dan getirdiği yedi çınardan biri olan çınar ağacı da ayrıca önem taşımaktadır (Fotoğraf 3.78).

17. yüzyılda bölgeyi ziyaret eden Evliya Çelebi, Ömer Paşa Cami için şöyle demiştir (çev. Kahraman, 2012):

> "Evvela bunlardan mükellef, süslü ve ibretlik aydınlık bina, sanatlı yapı, murakka cami Ketenci Ömer Paşa Camii çarşı pazar içinde bulunmakla kalabalık cemaate malik geniş bir camidir. Geniş bir avlusu vardır. Bu avlunun dört tarafı medrese odalarıdır. Yüksek kubbeli bir dershane ve dar-ı kurrası var. Avlunun ortasında bir abdest havuzu ortasında bir şadırvan vardır. Bu hayır eserlerinin tamamı mavi kurşunla örtülüdür. Kısacası Anadolu Eyaletinde Tire, Manisa ve Amasya'dan başka yerde böyle sanatlı bir yapı yoktur"

Tüm bu bahsedilenler miras turizminin içindeki inanç turizmi için de çok önemli turistik arz oluşturan özelliklerdir. Cami özellikle Ramazan ayında ziyaretçilerinin gözdesi durumundadır. Medrese özelliğiyle yapılmış küçük odalarında camide yoğunluk yaşanan önemli günlerde ziyaretçiler kalabilmektedir (Fotoğraf 3.78).

Fotoğraf 3.78 Ketenci Ömer Paşa Cami Orta Avlusundaki Çınar Ağacı ve Medrese Odalarından Görünümler

3.2.1.7.2. Cami-i Cedit (Kütük Cami)

Elmalı'nın Cami-i Cedit Mahallesi'nde bulunan yapı, Cami-i Cedit ve Kütük Cami (Hacı Süleyman) adıyla anılmaktadır. Başka bir kaynakta, yine Kütük Cami olarak da anılan ve kitabesinde H.1207/M.1792 yılında Hacı Süleyman Ağa tarafından yaptırıldığı bildirilen bir camiden bahsedilmektedir. Ancak birinin "Hanım Kadın" diğerinin "Hacı Süleyman Ağa" tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. Ayrıca Cami-i Cedit XVI. yüzyılda ismine tesadüf edilen bir cami iken, Hacı Süleyman Cami'nin 1792 yılında inşa edildiğinin bildirilmesi her ikisine de "Kütük Cami" denilen bu yapıların farklı olduklarını doğrular niteliktedir (Atılgan 2010).

Yapının adı, ilk kez 1530 tahririnde geçmekte olup; geliri, kira getiren bağ, bahçe ve yardım için verilen akçelerle karşılanmaktadır. 1567 tarihli evkaf defterinde caminin, Şahkulu İsyanı'ndan sonra Körpeoğlu Muhammed Fakih tarafından yapıldığı ifade edilir (Ekiz, 2001). Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde "Yeni Cami" olarak geçen ve "Hanım Kadınındır" tabiri kullanılan caminin, 17. yüzyılda "Hanım" isminde bir kadın tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir (Evliya Çelebi, 2013). Caminin temettuat ve vakıf kayıtları mevcuttur; 1845 yılında imamı Tahta Mescit Mahallesi'nden "Sabi Mehmet"tir. Cami, 1999'daki sel felaketinde büyük hasara uğramış 2000 ve 2002 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır (AVBM.,070301003-RP004 ve AKVKKM., 2432 numaralı rapor kaydı).

Yapı, Ağalar ve Kütük Cami caddesinde yer almaktadır. Günümüze özgün halinden pek bir şey kalmamış ve aynı yerinde modern bir cami binası yer almıştır. Minaresi, Eski Cami minaresi gibi tek başına kalmıştır.

Caminin beden duvarları tamamıyla beyaz renkte boyanmış olduğundan genel anlamda malzeme tespiti yapılamamıştır. Ancak duvarların tahrip olan bazı bölümlerine bakarak, ahşap hatıllar arasına kerpiç ve moloz taşların doldurulmasıyla inşa edilmiş bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Caminin pencere çerçevelerinde ahşap, pencere parmaklıklarında ise demir malzeme kullanılmıştır. Kırma çatıyla örtülü olan cami, ahşap iskelet üzerine alaturka kiremitlerle kaplanmıştır. Caminin kuzeydoğusunda yer alan minarenin tamamında düzgün kesme taş, konik külahında ise kurşun malzeme kullanılmıştır. Cami, dikdörtgen plana sahip olup sundurmalı kırma çatıyla örtülmüştür. Caminin kuzeydoğusunda tek şerefeli minare yer almaktadır (Kılıç, 2018) (Fotoğraf 3.79).

Fotoğraf 3.79 Cami-i Cedit (Kütük Cami)

Camiden bağımsız bir şekilde inşa edilen minare, tamamen kesme taştan inşa edilmiştir. Minareye doğu cephede yer alan basık kemerli kapıdan girilmektedir. Yol genişletilmesi sebebiyle yol ortasında kaldığı düşünülen minare (Ekiz 2001) 2002 yılında tescillenmiş olup minarenin gerekli onarım ve temizliği yapılmıştır.

Caminin inşa tarihi ve banisi tam olarak bilinmemektedir. Caminin isminin ilk defa 1530 yılına ait tahrir defterinde geçmesi ve Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde 17. yüzyılda "Hanım" isminde bir şahıs tarafından yaptırıldığı ibaresinin yer alması, caminin bu dönemlerde ibadete açık olduğunu göstermektedir. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısına ait temettuat kayıtları ve caminin bugünkü mimari bütün özellikleri göz önüne alındığında cami 16. yüzyıl özelliklerinden daha çok 19. yüzyıl özellikleri göstermektedir. Caminin bugün sahip olduğu mimari özellikler dikkate alındığında da 19. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir.

Cami minaresinin malzeme ve plan bakımından incelendiğinde, kesme taştan inşa edildiği görülmektedir. Bundan dolayı minarenin camiden önce inşa edildiği anlaşılmaktadır. Aslında caminin orijinal minaresinin Elmalı-Eskihisar Köyü Camisi'ndeki gibi beden duvarına yaslanmış bir şekilde veya daha küçük ölçülerde ahşap malzemeyle inşa edilmiş olabileceği ileri sürülebilir. Ancak ileride yapılacak yeni bilimsel çalışmalar ve ortaya çıkacak yeni arşiv belgelerinden elde edilecek bilgilerle minarenin inşa tarihi ve mimarisi hakkında bilgilere ulaşmak mümkün olacaktır (Kılıç, 2018).

3.2.1.7.3. Eskihisar Eski Cami

Eskihisar Mahallesi'nde Köyiçi Mevkii'nde XVIII. yy.'da yapılmış dikdörtgen planlı, çatılı küçük bir camidir. Caminin banisi ve inşa tarihi bilinmemektedir. 1837 tarihli arşiv belgesinden camiye ait bir vakfın olmadığı anlaşılmaktadır (BOA.,EV.d., 10512, s.6/a).

1853 tarihli bir arşiv kaydından cami yöneticisinin Halil Halife olduğu anlaşılmaktadır (BOA., EV.d., 15024, s.114). 1877 tarihli arşiv kaydından caminin hatipliğine Abdülkadir Efendi'nin atandığı (VGMA., 150/84/655), 1837 tarihine ait Osmanlı arşiv kaydından ise caminin Polad Çeşmesi altında bir kıta tarla, Kortan ve Salur yolunda bulunan tarlalardan hasılatı 51,5 kuruş olan vakfedilmiş arazilerin olduğu öğrenilmektedir (BOA., EV.d., 10512, s.8/a).

Subasman seviyesine kadar moloz taştan ve üst tarafı ahşap hatıllı kerpiçten yapılmıştır. Çatısı ise alafranga kiremit ile örtülüdür. Kuzey köşesinde 8 köşeli, ahşap direklerle şekillendirilerek yapılmış minaresi bulunmaktadır (Fotoğraf 3.80). Ahşap minberi ve taban döşemeleri çürümüş ve sökülmüş haldedir.

Fotoğraf 3.80 Eskihisar Eski Cami'den Genel Görünümler

Günümüzde de ibadete açık olan cami 1946 yılında köy halkı ve 2005 yılında Antalya Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restore ettirilmiştir (AKVKKM, 05.10.1998 tarihli, 2413 nolu ve AKVKKM, 15.12.2005 tarihli, 761 sayılı karar)

Elmalı ilçesinde ve Antalya'da Osmanlı Dönemi'nde inşa edilmiş ahşap tavanlı camiler içerisinde Eskihisar Köyü Cami, süsleme programı bakımından zengin ve en gösterişlisidir. Cami, 2005 yılında kuzey cephedeki ve harim içindeki kalem işleri ile caminin kuzeybatı köşedeki ahşap minaresi, pencerelerdeki ahşap parmaklıklar, son cemaat yeri ve ahşap sundurması aslına uygun bir şekilde onarıma tabi tutulmuştur. Ancak, caminin restorasyon öncesi plan ve fotoğrafları incelendiğinde kuzeydoğu köşede, merdivenle çıkılıp kadınlar mahfiline açılan dikdörtgen planlı bir kapının varlığı tespit edilmiştir. Yapılan onarım sonrasında bu kapı kapatılarak harim duvarına dahil edilmiştir. Caminin giriş kapısı

üzerindeki 10.7.976 tarihli kitabenin ise caminin onarım kitabesi olduğu düşünülmektedir (Kılıç, 2018).

Elmalı'daki Osmanlı Dönemi ahşap tavanlı cami ve mescitlerin tamamı dikdörtgen planlı olup üst örtüleri direkt caminin duvarlarına oturan alttan kaplamalı kirişleme tavan ile örtülmüştür. Genellikle bunların tavan merkezleri hem dönem hem de yörenin özelliğini yansıtan ortalama 2,70 m. çaplarında birer adet sembolik kubbelerle hareketlendirilmiştir. Anadolu'daki 19. yüzyıl ahşap tavanlı camilerinde görülen bu geleneğin Elmalı ilçesinde devam etmesi dikkat çekicidir (Kılıç, 2018).

3.2.1.7.4. Sinan-ı Ümmi Cami (Mescid-i Sinan Fakih)

Cami ilçe merkezinde Toklular Mahallesi'nde yer almaktadır. Caminin en önemli özelliği Elmalı'da doğup büyümüş olan, değerli Türk – İslam şairi ve mutasavvıfı, Ümmi Sinan'ın mezarının burada bulunmasıdır.

Evliya Çelebi'nin Ümmi Sinan Efendi ve Ümmî Sinan Sultan diye söz ettiği Sinan-i Ümmi Elmalı ilçesinde doğmuştur. 1563 – 1567 yılları arasında doğduğu düşünülen mutasavvıfın tam adı Yusuf Sinan-ı Ümmi'dir. Ümmi Sinan müderris kimliğiyle, ilmi birikimini, yöredeki halka vaazlar vererek iletmiştir. Dini bilgiler konusunda aydınlattığı insanlara ahlaki, tasavvufi ve manevi eğitimler vermiştir. Çok yönü bulunan Sinan-ı Ümmi; müderris, şair, mutasavvıf, alim olarak tanınmıştır. Elmalıdaki mezarı vefatından bu yana önemli bir ziyaret yeridir (Erdoğan, 1998).

Sinan-ı Ümmi'nin mezarı, caminin bitişiğindeki türbededir. Eski türbe, 1926 yılında yıktırılarak yerine 1959 yılında yenisi inşa edilmiştir. Türbenin içerisinde Ümmi Sinan ve aile fertlerinin dışında, müritlerinden de oluşan mezarlar bulunmaktadır.

1567 tarihli evkaf defterinde caminin adı geçmektedir (Karaca, 2002). Sinan Fakih tarafından inşa ettirilen yapının özgün izleri tam olarak kalmamıştır. 1993 yılında Elmalı Belediyesi tarafından yaptırılan düzenlemede, Sinan-ı Ümmi'nin doğum ve ölüm tarihleri 1563–1657 olarak verilmiştir. Bu tarihlendirme doğru ise; yapıyla ilgili kayıtlara bakıldığında, yapının daha sonraki bir tarihte Sinan-ı Ümmi Hazretlerinin bu yapıya adının verilmesinin söz konusu olduğu düşünülebilir.

Cami kütüphane, şadırvan ve medresenin de dahil olduğu bir külliyeden oluşmaktadır. İnşa tarihi bilinmemekle birlikte Sinan-ı Ümmi'nin ölüm tarihi olan 1725 yılından önce yapılmış olduğu düşünülmektedir. 1904 yılında mütevelli Hacı Rasih Efendi tarafından yenilenmiştir (Ekiz, 2001).

17. yüzyılda yapılan Sinan-ı Ümmi Cami tarihi izlerini kaybetmiş (cami restorasyonu 2021, türbe restorasyonu 2023) olsa bile günümüze kadar ayakta kalmıştır (Fotoğraf 3.81). Günümüzde cami ve türbe, kutsal kabul edilen önemli bir ziyaret yeridir. Özellikle Ramazan Ayı'nda ve önemli gecelerde çevre ilçe ve illerden ziyaretçi akınına uğramaktadır.

Fotoğraf 3.81 Sinan-ı Ümmi Cami ve (sağda) Cami Bitişiğindeki Türbesi

3.2.1.7.5. Tahtamescit Cami-Yenicami (Mescid-i Kadı Mustafa)

Elmalı ilçe merkezinde Tahtamescit Mahallesi'nde yer alan cami, günümüzde Yeni Cami ya da Halit Hoca Efendi ismiyle anılmaktadır. Arşiv kayıtlarında ise Tahtamescit Cami ve Kadı Mustafa Cami isimleri yazılıdır.

İnşa tarihi ve banisi bilinmeyen caminin ismiyle ilk kez 1567 yılına ait tahrir defterinde karşılaşılmaktadır. Mescit bu tarihte bazı dükkân ve para vakıflarından elde edilen 850 akçe ile idare edilmektedir (Karaca, 2002).

19. yüzyılın ilk yarısında mescit olarak kayıtlara geçen vakıf binasında ders verilmekte olup müderrisi Mevlana es-seyyid Mehmed'dir. Vaaz ve Nasih'i ise Mevlana es-seyyid Mustafa'nın olduğu bilgisine ulaşılmıştır (BOA., EV.d., 10512, s.5.).

1840 yılına ait arşiv kaydından, vakfın mütevellisi ve imamı olan Dersiam Hacı Salih Efendi'nin, kıymeti 660 kuruş olan 40 dönüm tarlası, kıymeti 2620 kuruş olan 3 kıta değirmeni, kıymeti 1200 kuruş olan 4 bab dükkânı ve kıymeti 250 kuruş olan 1 dönüm bağı camiye vakfettiği anlaşılmaktadır (BOA., ML.VRD.TMT.d., 9947, s.26).

Caminin beden duvarları tamamıyla sıvandığı için inşa malzemesi tespit edilemese de duvarlardaki çatlaklardan caminin ahşap hatıllar arasına kerpiç atılarak inşa edildiği söylenebilir. Caminin kırma çatısı, ahşap iskelet üzerine alaturka kiremitle kaplanmıştır (Fotoğraf 3.82). Kuzeydoğu cephesi daha sonradan inşa edilen bir ev tarafından kapatılmıştır.

İnşa tarihi ve banisi bilinmeyen caminin 16. yüzyıldaki bir belgede ismi geçse de muhtemelen yıkılarak daha sonraki yıllarda aynı isimle yeniden inşa edildiği düşünülmektedir. Caminin bugünkü plan özelliği, tavan döşemesi ve vakıf kayıtları incelendiğinde de eserin 19. yüzyıl dönem özelliği taşıdığı söylenebilmektedir.

Fotoğraf 3.82 Tahtamescit Cami-Yenicami

1950 yıllarında Tahtamescit Cami imam hatibi olan İz Lokum Hacı Hafız Hoca Elmalı'da İz Lokum ismiyle iz bırakmış bir hoca olmuştur. Zamanında onun camisi esnafın namaz kıldığı bir camidir. Eski Elmalı'da Osmanlı sistemi hep var olmuştur. Ketenci Ömer Paşa'nın hocası, Ömer Paşa Cami'nin kenarında meftun olan, birinci safta saf tutan Ahi Baba yoncalık, helvacılık, kalaycılık ve demircilik gibi Osmanlı'dan miras bu çarsı sistemine özen göstermesiyle bilinmektedir. Elmalı'da her sokağın bir ucu Ömer Paşa Cami'ye diğer bir ucu Tahtamescit'e (Yeni cami) bakmaktadır. Esnaf, vakit namazlarını Tahtamescit'te cemaatle kılmaya özen göstermiş ama cuma günü Ömer Paşa Cami'de cuma namazını kılmıştır.

İz lokum Hacı Hafız Hoca Cumhuriyet döneminin yetiştirdiği güzide hocalardan biri olarak araştırma sahasında öğrenildiği üzere mütevaziliği, yardımseverliği ile ün salmış örnek biri olarak hep sevilmiştir.

Vefatından sonra, Elmalı halkının üzerinde bereketi çok belirgindir fikrinden yola çıkılarak 1998 yılından itibaren Elmalı müftülüğü onun zamanında kadir gecelerinde düzenlediği kutlu doğum yemeği geleneğini devam ettirmiştir. Elmalı esnafının ve belediyenin yardımıyla günümüzde de bu gelenek devam etmektedir.

3.2.1.7.6. Kesik Minare (Eski Cami-Cam-i Atik)

Camiatik Mahallesi'ne adını veren ve bugün Hanönü Caddesi'nde sadece minaresi kalan bu caminin geçmişteki mimari özelliklerine bakılarak Selçuklu ile Beylikler dönemi geçiş devresinde yapıldığı tahmin edilmiştir. Bu özelliği ile şehrin eski yapıları arasındadır. Caminin ahşap ve kerpiçten yapılan binası ile ahşap külahı 1940 yılında meydana gelen yangında yanmıştır. Bu olaydan sonra "kesik minare" olarak adlandırılan minarenin bulunduğu kısım dışındaki cami arsası, Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün teklifi ile 1941 yılında satılmıştır (Boz, M., Uğur, İ., 2014).

Kentteki en eski cami (Ekiz, 2001) olarak nitelendirilen yapıdan geriye kalan minare, kesme taş kaide üzerindedir ve silindirik bir gövde yapısına sahiptir. Silindirik gövde malzemesi taş ve tuğla olup çevreleme tekniğiyle inşa edilmiştir. Yaklaşık 12–13 m. yüksekliğindeki minarenin, şerefe altlığından itibar en yenilendiği göze çarpmaktadır (Fotoğraf 3.83).

Fotoğraf 3.83 Kesik Minare (Eski Cami-Cam-i Atik)'den Görünümler

XIV.-XV. yüzyıl erken Osmanlı dönemi mimari özelliklerini yansıtan Eski Cami'nin minaresi günümüzde hâlâ korunarak ilçenin simgesi haline gelmiş durumdadır.

İlçenin yaşlıları geçmişteki yangını hatırlayarak bu camiyi "Tahta Cami", "Şeyh Ömer Paşa Cami" adlarıyla da anmaktadır. Caminin ahşaptan yapılma namaz kılınan alanı tamamen yanmış, kitabesi kaybolmuştur ancak sekizgen ve kesme taştan yapılan silindirik minaresinin sadece şerefesi zarar görmüş, şerefeden üstü yıkılmıştır. Bu yıkımla beraber caminin adı halk tarafından "Kesik Minare" olarak dillendirilmektedir.

Eski Mahkeme ve Hükümet Binası ile bugün Hanönü Caddesi olarak bilinen caddeye adını veren Vakıf Hanı 21 Mayıs 1940 yılında çıkan yangın sonucunda çevresindeki 80'e yakın dükkân ile birlikte yanmıştır. Yangın sadece İplikpazarı Mahallesinin bu kesimiyle sınırlı kalmamış bu mahalleyle sınır halinde olan Camiatik, Toklular ve Tahtamescit Mahallelerinde de birçok işyeri ve evin yanmasına neden olmuştur. Camiatik Mahallesi'ndeki Bülbüller Hanı ve Çavuş Hamamı gibi yapılar bu yangında yok olmuştur. Bu yapıların yer aldığı alan bugün park olarak kullanılmaktadır.

Yangında yok olan yapılardan geriye Eski Cami'ye ait şehrin en eski tarihi yapısı olan Kesik Minare kalmıştır. Yangın neticesinde yanan ve çoğunluğu ahşap ya da kâgir malzemelerden yapılmış bu yapıların yerine daha sonra çoğunluğu betonarme tarzda iki katlı işyerleri yapılmıştır.

Kesik minarede de zaman içinde çeşitli restorasyonlar yapılmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı onayıyla 2006 yılında Elmalı Belediyesi'nce korumaya alınmıştır. Göç mevsimlerinde leyleklerin yuva edindiği bu minare somut kültürel mirasın en güzel örneklerinden biri olarak varlığını sürdürmektedir.

3.2.1.7.7. Toklular Cami (Kerken Cami)

Cami, Elmalı ilçesinin Toklular Mahallesi'nde yer almaktadır. Kerken Cami ismiyle de bilinen yapının inşa tarihi ve banisi bilinmemektedir. 1849 tarihli arşiv belgesinde; Çaybaşı'nda iki sehm değirmen icarı hâsılatından elde edilen 50 kuruşun, imamet vazifesi ile mum giderleri için harcandığı bilgisine ulaşılmıştır (BOA.,EV.d., 13685, (H.1265/M.1849-1850).

Kerpiç malzemeyle iki katlı olarak inşa edilen caminin beden duvarları beyaz renkte badanalanmıştır. Alt katta, yarı açık mekânın ortasına altıgen planlı mermer bir şadırvan yapılmıştır. Tek mekândan oluşan alt katta, üst katı destekleyen iki ahşap direk bulunmaktadır Cami ahşap iskelet üzerine alaturka kiremitlerle kaplı kırma bir çatıyla örtülmüştür. İkinci kattan yükselen, ahşap gövdesi sac levha ile kaplı minarenin şerefe korkuluğu da ahşap parmaklıdır (Fotoğraf 3.84). Caminin kuzey ve batı cephesi, yörenin sivil mimarisi tarafından kapatılmıştır (Kılıç, 2018).

Fotoğraf 3.84 Toklular Cami (Kerken Cami)'den Genel Bir Görünüm

İki katlı olarak planlanan caminin bu yüzyılda alt katının muhtemelen mektep, üst katının ise cami olarak kullanıldığı akla gelmektedir. Ancak caminin üst katında tuğla malzemenin kullanımı, duvar kalınlığı, minarenin konumu ve pencere sistemindeki orantısızlıklar pek çok onarıma tabi tutulmuş olduğunun göstergesidir. Bu bakımdan da caminin bugünkü mimari özellikleri incelendiğinde sağlıklı ve doğru bir tarihlendirme yapılamamaktadır (Kılıç, 2018). Cami ilçe merkezinde yakın yıllara kadar kuran kursu olarak kullanılmıştır.

3.2.1.8. Zincirli Kaya

Elmalı ilçesinde yaklaşık 500 yıl önce dağdan kopup, yerleşim yerlerine doğru yuvarlandığı sırada ilçenin mutasavvıf şairlerinden Vahib-i Ümmi'nin duasıyla durdurduğuna inanılan Zincirli Kaya, hikayesiyle ilgi çekmektedir. Sahip olduğu tarihi ve manevi imaj buranın ziyaret edilmesinde önemli bir motivasyon kaynağı durumundadır.

Kültürel coğrafya başlangıçta determinist bakış açısının etkisiyle doğal çevre faktörlerinin kültür üzerindeki etkilerini ön plâna çıkarıp, landspace ve peyzaj kavramları üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak 1950'li yıllardan sonra bu durum değişmiş, kültürel unsurların bizatihi kendileri coğrafi araştırmalara konu olmuşlardır. İnsan, yeryüzünün şekillenmesindeki temel unsur olarak kabul edilmiş, dolayısıyla insan kültürünün etkisi üzerinde durulmuştur (Arı ve Köse, 2005). Nitekim kimlik (identity), temsil (representation), sembolleştirme (symbolism), anlamsallaştırma (meaning) ve tasavvur etme (imagination) gibi kavramlar yeni kültürel coğrafyanın ana eksenini oluşturmuştur (Arı, 2005).

Miras turizmi çoğu zaman sadece anıtsal yapıların, tarihi ve doğal yerlerin, müzelerin, ören yerleri ve arkeolojik alanların vb. ziyaret edilmesi şeklinde anlaşılmaktadır. Ancak

Fonseca (2003) yapmış olduğu sınıflandırma ile kültürel turizmin ürün yapısını daha çok genişleterek açıklık getirmiş (Aktaran: Meydan Uygur ve Baykan, 2007) ve kültürel turizmde; yüksek, kurumsallaşmış kültür, halk kültürü ve popüler kültür ve etnik sembollerle ilgili ürünler bulunduğunu öne sürmüştür.

Kültürümüzde önemli bir yeri olan efsaneler de halk kültürü içinde değerlendirilmektedir. İnsanları doğruluğa, iyiliğe, yardımlaşmaya ve manevî değerlerimize saygıya davet eden olağanüstü yer-olaylar ve şahıslar üzerine anlatılan hikâyeler genelde efsane olarak nitelendirilmektedir.

Efsaneler sözlü geleneğin ürünü olan bir anlatım türüdür. Temelinde inanç unsuru vardır. Efsaneyi anlatanlar ve onu dinleyenlerin efsanenin gerçek üzerine kurulduğuna inanırlar. Bu gerçek objektif bir gerçek değildir. Efsaneyi nakledenler ve dinleyenler efsanedeki olayların gerçekten olmuş olduğuna inanırlar (Seyidoğlu,2005).

Bir başka deyişle herhangi bir tabiat olayını, bir varlığın meydana gelişini, tabiat elemanlarının birinde olan değişikliği akıl dışı ve olağanüstü açıklamalarla anlatan hikâyeler efsanelerdir (Özön, 1954). Bunun temeli olan olay halkın hayâl etme gücünde şekil değiştirerek, ağızdan ağıza, kuşaktan kuşağa geçerek günümüze ulaşmaktadır.

Turizmde insan davranışlarının önemi büyüktür. İnsan davranışlarını etkileyen unsurlardan biri de dindir. Din ve dini değerler insan davranışlarını etkilemek suretiyle turizm üzerinde de etki göstermiş olmaktadır. Bununla ilgili olarak Elmalılı (Yazır, 2009) şu ifadeleri kullanmaktadır:

> “Salih kişileri ve büyük yapıları ziyaret etmenin ve tarih kitaplarını okuyup incelemenin caiz olduğuna delalet vardır. Çünkü bunlar, âlemin seyrini ve geçmiş milletler üzerinde cereyan eden işkenceleri bilmek için bir yoldur. Tefsirciler diyorlar ki bunda, hak ile batılın akışını incelemek suretiyle ibret almak için eski eserlerin de dâhil olacağı unutulmaması gerekir. Biz de şunu eklemek isteriz ki, bu konuda "geziniz" emri, mücerred (yalnız) izin ve mubah olmaktan çok, en az nedb (mendûb, müstehab) gibi bir hüküm ifade eder.”

Yukarıda anılan durum hüzün turizmi kavramına da denk gelmektedir. Miras turizmi çeşitlerinden en yaygın olanı olan hüzün turizmi, keder turizmi gibi adlarla bilinmektedir. Ölüm, felâket ve yokluk ile ilgili turizm şekli olarak 1990’lı yıllarda, Lennon ve Foley (2000) tarafından geliştirilmiştir.

Hüzün turizmi ölüm, acı, keder gibi duygularla ilgili olan bir turizm türüdür. Keder, korku, ölüm gibi olaylar insanların duygularını etkilemekte ve bu olayların yaşandığı yerlerde turizmin gelişmesi ve seyahat tercihlerinin değişmesiyle birlikte turizm hareketliliği görülmektedir. Bu turizm hareketliliği hüzün turizmi olarak adlandırılmakta ve

destinasyonların çeşitli yönlerden çekiciliğini arttırmaktadır (Kılıç vd., 2011). Bu olayların meydana geldiği yerleri ziyaret etme ve yaşanan olayları tekrardan hissedebilme arzusu, insanları seyahate yönlendiren motivasyonlardan birisi olmuştur (Varol, 2015).

Vahab-i Ümmi Türbesi araştırma sahasının önemli tarihi, kültürel ve turistik değeridir, ilçenin önemli sembol yapılarından biridir. Bu alan özellikle hafta sonları ve Ramazan ayı başta olmak üzere Finike, Kumluca, Korkuteli gibi çevre ilçelerden veya farklı illerin çeşitli belediyelerinin düzenledikleri turlarla gelenlerin uğradıkları ilçedeki en önemli tarihi ve kültürel çekicilikleri barındırmaktadır.

Türbenin yaklaşık 300 metre üst kısmında bulunan kaya da türbeye gelenler tarafından ziyaret edilmektedir. Ancak türbenin dağ yamacındaki tepede bulunan Zincirli Kaya hikâyesiyle ilgi çekici olsa da bilmeyenler için erişim olanakları, restorasyon çalışmalarının kısıtlı olması, tabela eksikliği gibi tanıtımının yetersiz olması nedeniyle geride kalmaktadır.

Vahab-i Ümmi Türbesi'nin popülerliğinin yanı sıra halk kültüründe önemli yer etmiş Zincirli Kaya'nın kültür ve miras özelliklerine uygun turizm anlayışı potansiyeli taşıdığı görülmektedir. Elmalı Dağı'ndan kopmuş büyük bir kaya kütlesi olan Zincirli Kaya'nın efsanesi ise şöyledir:

Şehrin üst tarafında dağın eteğinde Elmalı'nın mutasavvıf şairlerinden ve Halveti Şeyhi Vahab-i Ümmi'nin (V.1004 H. / 1595 M.) dergâhı bulunmaktadır. Günlerden bir gün müritleriyle zikir ve eğitimle meşgulken bir gök gürlemesi ve sarsıntı olur, dağ başından kopup ayrılan büyük bir kaya kütlesi bütün hızı ile şehrin üzerine doğru yuvarlanmaya başlamıştır. Bu halin dehşeti, görenleri korku ve paniğe uğratır. Vahab-i Ümmi Hz. bu heyecanlı anda, dağdan üzerlerine doğru yuvarlanmakta olan kaya kütlesine karşı durup bakar ve Cenab-ı Hakk'a ellerini uzatıp öyle bir niyazda bulunur ki, o anın heyecanıyla yüksek bir sesle "Meded Sen'den Allah'ım, Zincirle" diye bağırır. Kulak zarlarını titreten bu niyaz herkesi şaşkına çevirmiştir, zira o yuvarlanmakta olan kaya kütlesi dergâha az bir mesafe kala durmuştur ve 1500'lü yıllardan bugüne bulunduğu yerde adeta çakılıp kalmış gibi durmaktadır. İlçe halkı da Allah tarafından manevi zincirlerle bağlandığını ifade etmek için bu kayaya Zincirli Kaya demiştir (www.elmali.bel.tr).

3.2.1.9. Türbeler

Türbeler İslâm dininin ibadet ihtiyacına yönelik yapılmış somut kültürel miras öğelerindendir. Dünya tarihi boyunca pek çok din; tapınaklar, mabetler, türbeler ve heykeller gibi etkileyici eserler kültürel mirasın oluşmasında etkili olmuştur. Dini yapı, destinasyon ve faaliyetler aynı zamanda birer kültür unsurudur. Kültürel miras ve inanç turizmi çekicilikleri

bakımından ön plana çıkmış destinasyonlarda mekânı çekici kılan temel unsur; semavi veya beşerî inanç önderlerinin yaşadıkları, ziyaret ettikleri, önemli toplantı ve diyalogları (antlaşmaları) gerçekleştirdikleri mekânların yanı sıra; bu dünyadan göç ettikten sonra defnedildikleri yerler olarak sıralanabilir (Özgen, 2012). Bu mekânlar (cami, kilise, sinagog, tapınak, anıt mezar, türbe, mezar vb.) çoğunlukla inanç önderlerinin düşüncelerini yaydıkları sembolik yapılardan oluşmaktadır.

Aziz, peygamber, nebi, hazret, evliya vb. adlar verilen dinlerin liderleri veya halk tarafından çok sevilen kişiler "aydınlanmış" olarak kabul edilir. Bu kişilerin doğdukları, bir süre yaşadıkları veya ziyaret ettikleri yerler "makamları" olarak adlandırılır ve kutsal kabul edilerek miras turizmi kapsamında değerlendirilen inanç turizminde ilgi çeker. Kutsal kişilerin mezarları da bulundukları yere ve kente ilgi uyandırmaktadır. Bu mekânlara İslamiyette "türbe" adı verilir. Ayrıca, İslamın peygamber olarak adlandırdığı dini kişilerin yaşamından bir mekâna sahip olmak yerleşmeler için bir övünç kaynağıdır (Doğaner, 2013: 337).

Kılıç ve Oral (2018)'ın çalışmalarında Elmalı ilçesinde yaşayan yerel halkın turizm değeri olarak gördükleri kültürel miras öğelerindeki ilk üç sırayı Ömer Paşa Camii ve Türbesi, Vahab-i Ümmi Türbesi ve Sinan-ı Ümmi Türbesi almıştır. Buradan türbelerin destinasyonda önemli bir kültürel miras unsuru olarak görüldüğü, miras turizminde (özellikle iç turizmde inanç turizmi ve kırsal turizm) çekicilik oluşturma konusundaki önemi anlaşılmaktadır.

Türbeler, tarihî veya kültürel birikimin bir parçasıdır ve geçmişteki önemli olayları veya liderleri yansıtmaktadır. Hem dini ibadetlerin hem de kültürel etkinliklerin merkezi olarak hizmet vermektedir. Ziyaretçiler, türbeleri ziyaret ederek dini dualarını okur ve tarihi-kültürel değerlerini daha yakından tanır. Bu ziyaretler manevi bir deneyim sunmakla birlikte insanlara türbenin tarihini ve anlamını öğrenme fırsatı vermektedir.

Dini yapılar ve olaylar mekâna bağlıdır. Kutsal yerler, bir toplumun dini hayatının merkezi olan, insan hayatına yön veren ve anlam kazandıran yerlerdir. Kişinin dini ne olursa olsun, insan tabiatı böyle yerlere ihtiyaç duymuş ve kutsal duygusu başlangıçtan beri insan tecrübesinin bir parçası olagelmiştir (Sağlık vd., 2012). Ziyaret edilen bu mekânlar, genellikle insanların hissettiği manevi açlığı gidermek ve iç huzura erişme çabalarının gerçekleşmesi veya gerçekleşme ümitlerini sürdürmeleri bakımından büyük önem taşımaktadır.

Araştırma sahasında birçok mahallede yer alan ve önemli dini şahsiyetlere ait olduğu bilinen çok sayıda türbenin varlığı, sahanın Türkleşmesi ve vatan haline getirilmesinde adı geçen manevi şahsiyetlerin ne derece etkili olduğunu da göstermektedir. Sahanın kültürel coğrafyasında etkili olmuş herhangi bir dini unsur veya inanca uygun olarak ad almış birçok yerleşmesi mevcuttur. Bu yerleşmeler; Tekke, Ayvasıl (Kocapınar), Gilevgi (Özdemir),

Serkiz (Küçük Söğle), İlyağı (Çalpınar), Pirhasanlar ve İslamlar, Tahtamescit, Kapmescit, Camicedit, Camiatik ve Kınalı mahalleleridir (Koday ve Aydın, 2016).

Sahadaki türbelerin sayısı tezde ele alınandan daha fazladır, bu durum kültürel yığılmayı göstermesi açısından çarpıcıdır.

Türbelerin yanı sıra Elmalı'yı eğitim ve kültür merkezi haline getiren etmenlerden biri olan tekke ve zaviyelerin varlığı da dikkat çekicidir. Buralarda yetişen erenler Anadolu'nun manevi mimarları olmuşlar; şeyhler, pirler, dervişler, şairler toplumun dinî ve sosyo-kültürel anlamda eğitilmesinde önemli roller üstlenmişlerdir. Tekke ve zaviyeler hem bölgenin İslamlaşmasına katkı sunmuş hem de halkın duygu ve düşüncesine yön vererek sosyal, siyasî ve iktisadî hayatını etkilemiş böylece Türk-İslam kültürünün oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Tekkeler değişik zamanlarda ve değişik coğrafyalarda "zâviye, hankah, dergâh, ribât, âsitâne, buk'a, imaret, düveyre, savmaa, mihrap, tevhidhâne, harâbat" gibi isimlerle anılmıştır. Mescid ve medrese kelimeleri de bu anlamda kullanılmıştır.

Araştırma sahasında tespit edilmiş olan türbe ve zaviyelere aşağıda yer verilmiştir. Osmanlı döneminde eğitim faaliyetlerini gerçekleştiren tekke ve zaviyeler araştırma sahasında da oldukça yaygındır. Ancak geçmişte tahrir ve evkaf defterlerinden varlığı bilinen bu zaviyelere günümüzde ulaşılamadığı ve yerlerine farklı yapılar inşa edildiği için yer verilmemiştir.

3.2.1.9.1. Vahab-i Ümmi Türbesi

Asıl adı Şeyh Abdülvahhab olan Vahib-i Ümmî, Vehhâb, Vâhâb, Vehabî, Vehâb gibi çeşitli mahlaslarla anılmaktadır. Elmalı'nın önemli bir ilim ve kültür merkezi hâline gelmesinde Vahab-i Ümmi'nin rolü büyüktür. Türbesi Elmalı ilçe merkezinde Tahtamescit Mahallesi'nde bulunmaktadır.

Elmalı'da doğmuş olan Abdulvehhab Ümmi'nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. 1595'te memleketinde vefat etmiş olup türbesi hâla bir ziyaretgâhtır. Vahab-i Ümmi Türbesi uzun yıllar Halveti tarikatının merkezi olarak kalmıştır. Zamanında eğitim ve irşad faaliyetlerini sürdürdüğü tekkenin yanına yeniden yaptırılan türbede kendisiyle birlikte eşinin ve iki çocuğunun mezarları bulunmaktadır. Türbe hayır duası ve değişik dilekler için ziyaret edilmektedir. Özellikle Ramazan Ayı'nda her gün ziyaretçi çekmektedir.

Türbe kare gövdeli düzgün kesme taştan inşa edilmiş olup üst örtüleri kubbe şeklindedir (Fotoğraf 3.85).

Fotoğraf 3.85 Vahab-i Ümmi Türbesi

Vahab-i Ümmi Türbesi araştırma sahasının önemli tarihi, kültürel ve turistik değeridir, ilçenin önemli sembol yapılarından biridir. Bu alan özellikle hafta sonları ve Ramazan ayı başta olmak üzere Finike, Kumluca, Korkuteli gibi çevre ilçelerden veya farklı illerin çeşitli belediyelerinin düzenledikleri turlarla gelenlerin uğradıkları ilçedeki en önemli tarihi ve kültürel çekicilikleri barındırmaktadır.

Türbeye giden yollar ve türbe çevresi Elmalı Belediyesi tarafından düzenlenmiştir. Vahab-i Ümmi'nin yazdığı şiirleri türbeye giden yol üzerinde görmek mümkündür. Vahab-i Ümmi Türbesi'nin önündeki meydanda bulunan 600 yıllık çınar ağacı da çekiciliklerden biridir. Ketencizade Ömer Paşa'nın Balkanlarda kazandığı bir savaştan dönüşünde Elmalı'ya 7 adet çınar ağacı diktiği bilinmektedir. Günümüzde bunlardan 600'lü yaşlarda olduğu bilinen, yaşayan 2 çınar ağacı kalmıştır. Biri Ketenci Ömer Paşa Cami'nin avlusundaki çınar ağacı diğeri ise Vahab-i Ümmi Türbesi'nin önünde içinden su akan bu çınar ağacıdır (Fotoğraf 3.86).

Fotoğraf 3.86 Vahab-i Ümmi Türbesi Meydanı ve Çınar Ağacından Görünümler

3.2.1.9.2. Sinan-ı Ümmi Türbesi

Türbe, ilçe merkezinde Toklular Mahallesi'nde Sinân-ı Ümmî Camii'nin yanındadır. Sinân-ı Ümmî, XVII. yy.'ın ilk yarısında Elmalı'da yaşamış tasavvuf tarihinin önemli mutasavvıflarından biridir. Evliyâ Çelebi Seyahatname'sinde Elmalı hatıralarını anlatırken şehir içinde Ümmî Sinan Sultan diye bahsetmektedir.

Tam adı; Yusuf Sinân-ı Ümmî olup yaşadığı dönemde Ümmî Sinan ya da Sinan-i Ümmî olarak bilinmektedir, Elmalılı'dır. Sinân-ı Ümmî'nin doğum tarihi hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır. 1563- 1567 yılları arasında dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Talebesi Niyâzî-i Mısrî'nin şeyhinin vefatına düştüğü tarih menzumesinden anlaşıldığı üzere, Sinân-ı Ümmî 1657 tarihinde vefat etmiştir. Sinân-ı Ümmî vefat ettiğinde 90 yaşın üzerindedir. Vefat tarihinden doksan sene geri gittiğimizde, doğum tarihinin 1563-1657 yılları civarında olduğu ortaya çıkmaktadır (Tatcı ve Ögke, 2012).

Sinân-ı Ümmî'nin ölüm tarihi ise h.1067 / m.1657'dir, Elmalı'da vefat etmiştir. Kendi ismiyle anılan camiinin kıble tarafına defnedilmiştir. Eski türbesi 1926'da yıktırılmış, yerine 1959'da yenisi inşa edilmiştir (Tatcı ve Ögke, 2012).

Türbesi Antalya Valiliği'nin destekleriyle 2022 yılında restore edilmiştir. Sinan-ı Ümmi Cami'nin tüm çevresindeki yapılar tamamen ele alınmış ve yapı kompleksi yeniden değerlendirilmiştir. Türbe çevresinde Sinan-i Ümmi Çay Bahçesi adıyla küçük bir işletme bulunmaktadır (Fotoğraf 3.87, 3.88).

Türbe, Vahab-i Ümmi Türbesi gibi Türkiye'nin dört bir tarafından gelen ziyaretçileri ağırlamaktadır. İlçenin manevi anlamda simgesi olması bakımından önemlidir**.**

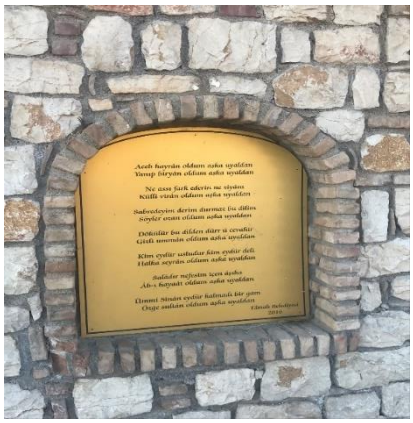

Fotoğraf 3.87 Sinan-ı Ümmi Aile Çay Bahçesi ve Türbe Yolundaki Sinan-ı Ümmi Şiirlerinden Genel Görünüm

Fotoğraf 3.88 Sinan-ı Ümmi Türbesi'nden Genel Bir Görünüm

3.2.1.9.3. Kilerci Baba Türbesi

Kilerci Baba Türbesi, Özdemir (Gilevgi) Mahallesi'nin kuzeyinde kalan Eren Dağı'nın zirvesinde bulunmaktadır.

Kilerci Baba, Abdal Musa dervişlerindendir (Durma, 2016). Türbe üstü kapalı betonarmeden yapılı küçük bir türbedir. Evlenemeyen kişiler, çocuğu olmayanlar, askere giden gençler bu zâtın türbesinden toprak almaktadır.

Kilerci Baba'nın yöre halkı tarafından Evliyaullah'tan olduğu belirtilmektedir. İcazet aldıktan sonra Eskihisar'a gelip burada kendi tekkesini açmıştır. İsminin Kilerci, Kilevgi ve sonunda Gilevgi şeklinde dönüştüğü söylenmektedir.

3.2.1.9.4. Baltası Gedik Mahmut Baba Türbesi

Baltası Gedik Mahmut Baba, Abdal Musa Hazretlerinin oduncusu, bir rivayete göre kardeşidir, 1300'lü yıllarda yaşamıştır.

Alanya Beyi'nin oğlu Gaybi, bir av sırasında Abdal Musa dergâhına gelir ve burada Abdal Musa Hazretleri'ne bağlanır. Alanya Beyi, oğlu Gaybi'nin Abdal Musa dergâhında zorla tutulduğunu zanneder. Adamlarını Elmalı'ya Abdal Musa Hazretlerinin üzerine gönderir. Hristiyan Teke Beyi Kılağası İsa Elmalı'ya hareket eder. Bu haberi alan Abdal Musa Hazretleri de dervişleriyle onları karşılamaya çıkarlar.

Hristiyan Teke Beyi Kılağası İsa'nın adamlarıyla Abdal Musa Hazretleri'nin dervişleri bugünkü Elmalı'nın kuzeybatısındaki Baltası Gedik Türbesi'nin olduğu yerde karşılaşır. Savaşta Abdal Musa'nın oduncusu Mahmut Baba, Kılağası İsa'nın kafasını baltasıyla uçurur. Kılağası İsa'nın adamları da dağılırlar. Bu olaydan sonra Abdal Musa Hazretleri: "Beni ziyarete gelen önce seni ziyaret etsin, sonra bana gelsin!" diyerek Mahmut Baba'ya bu olayın olduğu yere dergâhını kurmasını söyler. Bu olayın üzerine Mahmut Baba dergâhını burada kurmuştur.

Baltası Gedik Mahmut Tekkesi, Cumhuriyetin kuruluş yıllarına kadar görevine devam etmiştir. Günümüzdeki türbesi ayakta kalabilmiştir. Türbe 2011 yılında Antalya Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu tarafından tescili yapılmış ve koruma altına alınmıştır.

Vefat tarihi net olarak bilinmeyen Mahmut Baba, bu tekkede defnedilmiş ve türbesi hâla ziyarete açık bir ziyaretgâh olarak Baltasıgedik diye anılan mevkiide bulunmaktadır (Fotoğraf 3.89). İlçe merkezine yakın olan Baltası Gedik Mahmut Baba Türbesi sahada en çok ziyaret edilen yerlerinden biridir.

Fotoğraf 3.89 Baltası Gedik Mahmut Baba Türbesi'nden Genel Bir Görünüm

Hakkında daha fazla bilgi bulunmamaktadır. Abdal Musa ve Kaygusuz Abdal ile çağdaş olduğu için O'nun ismi, birçok Hak Dostunun divan, şiir ve menkıbelerinde geçmektedir.

Türbe 2000'li yıllarda Elmalı Belediyesi tarafından yeniden düzenlenmiştir.

3.2.1.9.5. Ahi Baba Türbesi

Türk–İslam kültür coğrafyasının sınırları belirlenirken, ahilik özel önem arz etmektedir. Bu itibarla Ahi Türbeleri bulundukları yerlerin kültür kaleleridir. Esasen türbeler, çekilerek terk etmek zorunda bırakıldığımız coğrafyaların geride kalan bekçileri iken, ticari hayattaki işlevleri itibariyle de Ahi türbeleri farklı önem arz etmektedir (Kalafat, 2003).

Türbe, Elmalı ilçesinde bulunan Ketenci Ömer Paşa Camii'nin bitişiğindedir. Ahî Baba'nın hayatı hakkında pek bilgi bulunmamaktadır. Caminin içinden türbe gözükmektedir. Elmalı halkı tarafından, Ahî Baba'nın Ketenci Ömer Paşa Cami'yi yaptıran ya da yapımında katkısı olan Elmalı esnafından bir zât olduğu söylenmektedir. XVII. yüzyılda türbenin bakımı için camii gelirinden harcanmakta olduğu söylenmektedir. Bu bilgiden yola çıkarak, türbede medfun Ahî Baba'nın XII. yüzyıldan önce yaşadığını, türbenin bakım masrafının camii gelirinden karşılanması da Ahî Baba'nın camii ile bağlantısı olduğunu doğrulamaktadır (Karaca, 2016).

Türbenin mimarı hakkında kesin bilgi yoktur. Banisi muhtemelen Ketenci Ömer Paşa'dır. Türbede bu zât değil şeyhi olan Ahî Baba yatmaktadır. Cami kitabesinde yazılı olan "'Ahî Baba Türbesi'nde hizmet edene yevmiye bir dirhem" bilgisinden de bu bilginin doğruluğu kesinleşmiştir (Durma, 2016). Kare planlı, üzeri tek kubbe ile örtülü basit bir görünüme sahip olan türbe, caminin güneydoğu duvarına bitişik olarak yapılmıştır. Kubbe kasnaksız ve basık bir görünümdedir (Fotoğraf 3.90). Türbenin giriş kapısı kuzey tarafındadır. İçinde tek bir sanduka bulunmaktadır.

Fotoğraf 3.90 Ahi Baba Türbesi'nden Bir Görünüm

3.2.1.9.6. Yakup Dede Türbesi

Elmalı ilçesi, Gölova Mahallesi'nde bulunan Yakup Dede hakkında fazla bilgi bulunmamakla beraber türbenin, asker uğurlaması ve yağmur duası için ziyaret edildiği bilinmektedir.

3.2.1.9.7. Çoban Hamza Baba Türbesi

Elmalı'nın Antalya yönündeki çıkışında ilçeye 14 km. mesafedeki Beyler Mahallesi'nde bulunan türbenin, Çoban Hamza Baba'ya ait olduğu rivayet edilmektedir (Fotoğraf 3.91).

Fotoğraf 3.91 Çoban Hamza Baba Türbesi

Perşembe ve pazar geceleri, türbe mezarlığından ışıkların yayıldığı ve birtakım seslerin duyulduğu söylentiler arasındadır (Tekin, 2003). Önceleri iki köyün çobanlığını yapan Çoban Hamza baba, günümüzde bayram ve hıdırellez günlerinde yağmur duası maksadıyla ziyaret edilmektedir.

3.2.1.9.8. Budala Sultan ve Mestan Dede Türbesi

Anadolu'da İslamiyetin ve Bektaşi Aleviliğinin yayılmasına büyük hizmetleri olan Abdal Musa'nın halifelerinden birisi olduğu bilinen Budala Sultan'ın türbesi Tekke Mahallesi'nde bulunan Abdal Musa Türbesi'nin kuzeyinde, yaklaşık 500 metre uzaktadır. Burada bulunan cem törenlerinin de yapıldığı kırk taşın bulunduğu tepe üzerinde bulunmaktadır (Fotoğraf 3.92). Hakkında çok fazla bir bilgi olmayan Budala Sultan türbesi sonradan yapılmış olup, sanatsal ya da tarihi bir özellik içermemektedir. Budala Sultan'ın tam olarak ne zaman yaşadığı da bilinmemektedir.

Abdal Musa dervişlerinden olan Budalâ Sultan'ın asıl ismi Hasan Baba'dır. Budalâ Sultan hakkında şöyle bir rivayet anlatılmaktadır: Abdal Musa Tekkesi'nde aşçılık

vazifesinde bulunan Hasan Baba, yemekleri pişirmek üzere ocağa koyar, bu sırada tekkede odun kalmadığını fark eder. Dağa odun için giderse yemek geç kalır diye ayağını yanan kazanın altına koyar. Abdal Musa bunu görünce seyrü sülûkte son aşamaya gelen Hasan Baba'ya gıpta ederek: "Ha budala ha" der. Hasan Baba o günden itibaren "Budalâ Sultan" olarak anılmaktadır (Durma, 2016).

Mestan Dede Türbesi yine Tekke Mahallesi içinde bulunan küçük bir türbedir (Fotoğraf 3.92). Abdal Musa'nın halifelerinden birisi olduğu bilinen Kaygusuz Abdal, Kâfi Baba, Budala Sultan, Sevündük Dede, Kilerci Baba, Baltası Gedik, Keramet Baba, Hasan Baba, Oturak Dede gibi önemli kişilerdendir**.**

Fotoğraf 3.92 Budala Sultan Türbesi ve Mestan Dede Türbesi'nden Görünümler

3.2.1.9.9. Abdal Musa Türbesi

Anadolu'nun ünlü eren ve ermişlerinden olan Abdal Musa aynı zamanda ünlü bir ozan ve düşünürdür. Aslen Horasanlıdır: Azerbaycan'ın Hoy Kasabasına gelmiş ve bir süre orada yaşamış olduğundan "Hoylu" olarak tanınmıştır. Hacı Bektaş-i Veli'nin amcası Haydar Ata'nın oğlu olan Hasan Gazi'nin oğludur. Abdal Musa Sultan, Horasan erenlerinden ve Hz. Peygamber soyundandır. 14 yy.'da yaşadığı Osmanlıların Bursa'yı fethettiği yıllarda Orhan Bey'in askerleriyle savaşlara katıldığı ve büyük fayda gösterdiği tarihi kaynaklarda yazılıdır. Hacı Bektaş-i Veli'nin önde gelen halifelerindendir. Payesi "Sultanlık", mertebesi "Abdallık"tır. Pir evinde hizmet postu ise, "Ayakçı Postu" dur. Bu post, Bektaşi tarikatındaki on iki posttan on birincisi olup diğer adı Abdal Musa Sultan Postu'dur. Ayakçılık, Abdallık mertebesidir. Abdal Musa Sultan tekkesinde sayısız kişiler yetişmiş ve bunlar arasında büyük ozanlar yetişmiştir. Bunların en ünlüsü de Alevi-Bektaşi Edebiyatının abidelerinden sayılan Kaygusuz Abdal'dır.

Değişik dönemlerde onarım gören tekkesi zaman içinde yıkılmış günümüzde ise sadece Abdal Musa Türbesi kalmıştır. Türbede Abdal Musa, annesi, babası, kız kardeşi ile Kaygusuz Abdal'ın kabirleri vardır. Alevi Bektaşi inancında önemli bir yere sahip olan Abdal Musa, her yıl Haziran ayında düzenlenen etkinliklerle anılmaktadır. Türkiye'nin dört bir yanından gelenler etkinlikler çerçevesinde kurbanlar kesip, cemlere katılmaktadır**.**

Abdal Musa Tekkesi'nin kuruluş tarihi bilinmemektedir. Ancak Kaygusuz Abdal'ın Bursa'nın fethine (1326) katıldıktan sonra bu tekkede Abdal Mûsâ'ya bağlanma yolundaki bilgiden, tekkenin XIV. yüzyılın ikinci yarısında mevcut olduğu sonucuna varılmaktadır.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi ile Teke Vilâyeti Vakıfları Tahrir Defteri'nden tekkenin, kuruluşunu takip eden zaman içerisinde büyük bir gelişme gösterdiği ve XVII. yüzyılda zengin vakıflara sahip tam teşekküllü bir Bektaşî dergâhı durumuna geldiği öğrenilmektedir. Yine Tekke köyünün de aslında bu tekkeye vakfedilmiş bir köy olduğu bilinmektedir. Tekkenin önemi ve bundan kaynaklanan zenginliği, adını taşıdığı ve türbesini barındırdığı Abdal Mûsâ'nın, Anadolu başta olmak üzere çok geniş bir alana yayılmış olan efsanevî şöhretine dayanmaktadır.

Araştırma sahasında bulunan Tekke Köyü'ne (mahallesine) Horasan Eri Ahmet Yesevi Hazretleri'nin Anadolu'nun Türkleşmesi için gönderdiği erenlerden biri Abdal Musa'dır. Abdal Musa Tekke'de yaşamış ve burada dergahını kurarak inanç ve kültür yaşamına iz bırakan hizmetlerde bulunmuştur. Böylelikle Elmalı'nın 17 km. uzaklığında bulunan Tekke Mahallesi'nde bir kültür hareketliliği başlamıştır. Abdal Musa Tekkesi XIV. yy.'dan günümüze Alevi Bektaşi geleneğinin hâla önemli merkezlerindendir.

Tekkenin inşa edildiği tarihte ne gibi mimari özelliklere sahip olduğu kesinlikle bilinmemektedir. Ayrıca, binaların geçirmiş oldukları onarım ve değişiklikler hakkında da yeterli bilgi yoktur. Mevcut kitâbe ve kayıtlardan, sırasıyla, 1813'te Abdal Mûsâ'nın sandukasını kuşatan şebekenin yapıldığı, 1819'da şifalı su kuyusunun onarıldığı, tekkenin 1826'da Yeniçeri Ocağı ile birlikte Bektaşîliğin de lağvedilmesi üzerine kapatıldığı ve 1874'te Sultan Abdülaziz tarafından eski durumuna getirildiği daha sonra da II. Abdülhamid ve 1910'da Yûsuf Baba adlı bir şeyh tarafından tamir ettirildiği bilinmektedir. 1968'de de ayakta kalmış tek binası olan türbe, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce tamir edilerek ziyarete açılmıştır.

Tamir sırasında, bazı şahısların elinde bulunan ve Abdal Mûsâ'ya ait olduğu söylenen hırka ile tahta kılıç da bir camekân içinde türbeye yerleştirilmiştir. Tekkenin 1874'ten sonraki döneminde, binalarının arka arkaya sıralanan üç avlu içinde toplanmış olduğu, birinci ve ikinci avluda mescid, meydan evi, derviş hücreleri, mihmanevi, aşevi, kiler, ekmekevi ve

atevinin; üçüncü avluda ise türbe, hazîre ve su kuyusunun bulunduğu izlerinden belli olmaktadır. Bektaşîliğin merkezi olan Hacı Bektâş-ı Velî Külliyesi'nin pîr evinde de görülen bu üç avlulu yerleşim düzeninin, Abdal Mûsâ Tekkesi'nde başından beri mevcut olduğu ve 1874'teki ihyası sırasında buna uyulduğu tahmin edilmektedir. Tekkenin kuruluşundan 1826'daki kapatılışına kadar uzanan ilk dönemden bugüne türbe, su kuyusu ve hazîre intikal edebilmiş, diğer bölümler yok olmuş veya kuvvetli bir ihtimalle kapatılışı sırasında yıkılmışlardır.

Türbenin içinde Abdal Musa Sultan ile annesi, babası, kız kardeşi ve ünlü halifesi Kaygusuz Abdal'a ait kitâbesiz, sade görünümlü beş sanduka yer almaktadır (Fotoğraf 3.93). Sandukaların en büyüğü Abdal Musa'ya ait olup merkezde bulunmakta ve etrafını pirinçten yapılmış ajurlu bir şebeke çevrelemektedir.

Türbenin önünde, ortası alemli ve kubbe şeklinde, yanları ise meyilli çatı görünümünde olan bir ahşap örtü ile kaplı giriş holü yer almaktadır. 1874'te tamamen yenilenmiş olan bu bölümde, Abdal Musa'nın muhiplerine ait bazı isimsiz lahitler bulunmaktadır.

Tekkenin bahçesinde, bir kısmı toprak altında kalmış birçok mezar taşı bulunmaktadır. Postnişinlere, dervişlere ve bunların aile fertlerine ait olan bu taşların bir bölümü 1826'dan önceye aittir (Fotoğraf 3.94). Bu tarihte Bektaşîler'in mezar taşları da yeniçerilerin mezar taşlarıyla birlikte tahrip edildiği için, sağlam kalmış olan bu taşlar Türk kültür tarihi açısından büyük önem taşımaktadır.

Fotoğraf 3.93 Abdal Musa Türbesi İçindeki Sandukalardan Görünümler

Fotoğraf 3.94 Abdal Musa Türbesi ve Bahçe Alanındaki Mezarlar

Araştırma kapsamında ele alınan kutsal alan, cami, türbeler ve diğerleri aşağıdaki Elmalı İlçesi'ndeki Kutsal Alan, Cami ve Türbelerin Dağılımı Haritası'nda gösterilmiştir (Harita 3.3).

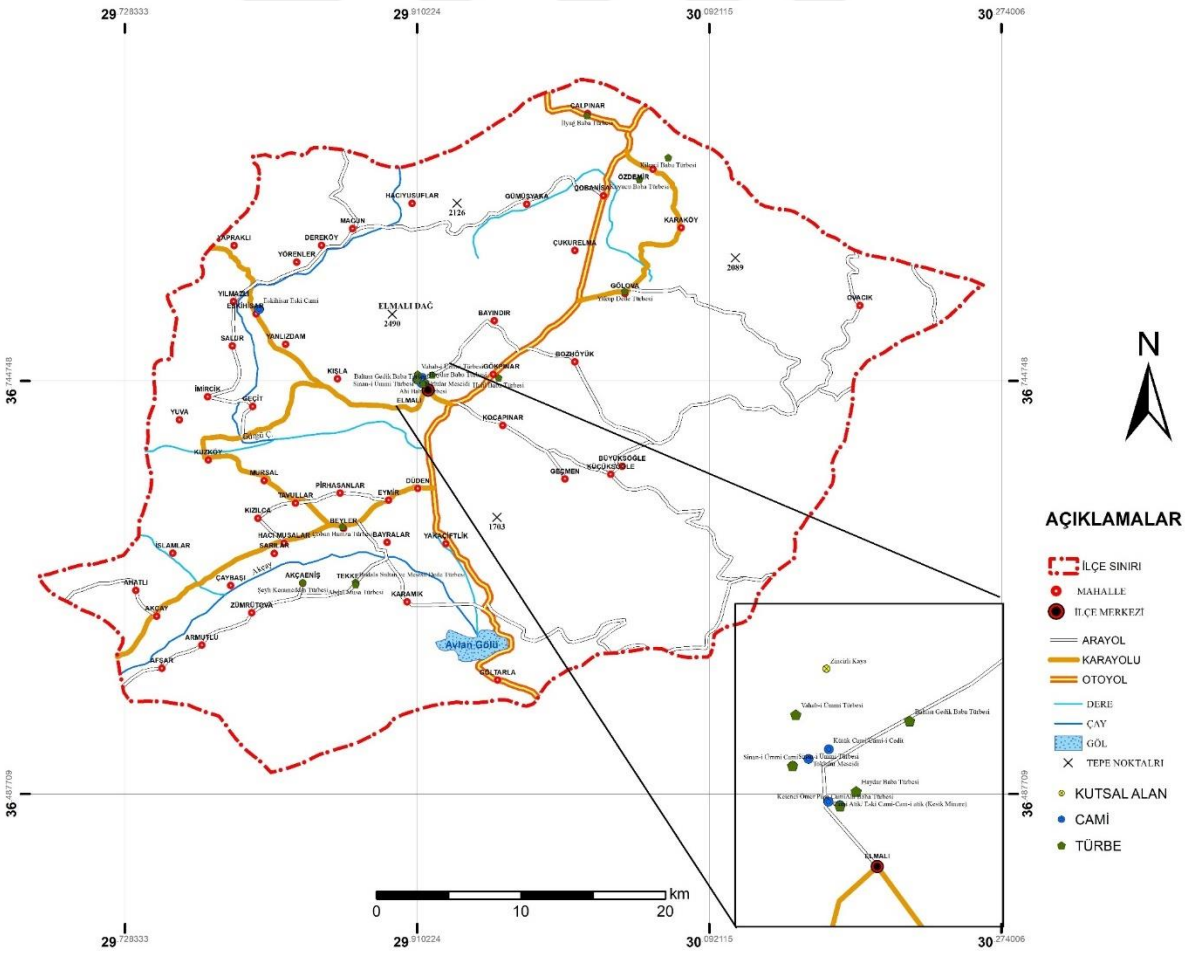

Harita 3.3 Elmalı İlçesi'ndeki Kutsal Alan, Cami ve Türbelerin Dağılımı Haritası

3.2.2. Bey Hamamı (Ağalar Hamamı)

Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde bahsedilen fakat kitabesi olmayan hamamın 16. yy. sonunda Ketenci Ömer Paşa tarafından yaptırıldığı bilinmektedir (Serbest, 2008). Hamamın inşa kitabesi bulunmaması nedeniyle kesin yapım tarihi bilinmemektedir.

Hamam ilçe merkezinde İplik Pazarı Mahallesi'nde bulunmaktadır. Güney cephesi Ağalar Caddesi'ne, batı cephesi ise Ömer Paşa Caddesi'ne bakmaktadır.

Elmalı'da bulunan hamamlara dair ilk bilgi, 1455 yılında Osmanlılarca gerçekleştirilen tahrire ait kayıtlarda bulunmaktadır (Karaca, 1997: 358; Duymaz, 2008: 213). XVII. yüzyılda şehri ziyaret eden Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde Elmalı'da hizmet veren 5 hamamdan bahseder (Evliya Çelebi, 2005: 134) :

> "…Ve beş hammâmı var. Tabahâne'de Tahtalı hammâm mahkemenin önündedir. Ve Eski hammâm ve Şeyh Paşa önünde Çavuş hammâmı ve Demirciler önünde Beğ hammâmı, âb [u] hevâsı gâyet latîfdir. Ve Kak mallesinde Karkalı hammâm..."

1845 yılında Elmalı'da 2 hamamcı ve 4 dellak olduğuna dair bilgiler vardır (Durgun, 2014:251). 1869 tarihli salnamede şehirde 3 hamamın mevcut olduğu kaydedilmiştir. 1890 yılında ise Elmalı'ya gelen Cuinet şehirde 5 hamam bulunduğunu yazmıştır (Cuinet, 1891).

Günümüzde Elmalı'da ayakta kalmayı başarmış olan iki hamam bulunduğu görülür. Bunlardan Bey Hamamı hâlâ kullanılmaktadır. H.1340/M.1921 yılında inşa ettirilen ve Yeni Hamam ismiyle bilinen yapı ise harabe haldedir (Çiftçi, 2008: 65).

Temel olarak temizlenme ve yıkanma mekânları olan ve Türk-İslam mimarisi açısından son derece önemli yapılar olan hamamlar zaman içerisinde folklorik bir birikimin de meydana gelmesine sahne olmuştur. Hamamda kullanılan eşya ve maddi kültür ürünleri, hamamda icra edilen çeşitli tören ve eğlenceler, halk hekimliği uygulamaları, gelenek ve ritüeller, inanışlar ile sözlü kültür ürünleri zikredilen folklorik yapı bünyesinde yer alan başlıca unsurlardır. Bu açıdan hamam yapıları somut kültürel mirasın yanı sıra somut olmayan kültürel mirasın da sergilendiği ve yaşatıldığı kültürel mekânlardır.

Elmalı ile ilgili XIX. yüzyıla ait arşiv belgelerinde sıkça geçen eşyalar arasında "Hamam takımı" ve "Hamam tası ve terlik" dikkat çekmiştir (Durgun, 2014).

İslamiyet'te temizlik dinin temel gerekliliklerinden birisi olduğu için hamamlar da camiler kadar büyük önem kazanmış ve İslam ülkelerinde çok sayıda hamam yapısı inşa edilmiştir (Aktan, 2010). Bununla birlikte hamam yapılarının en ihtişamlı örnekleri Türk-İslam mimarisinde vücut bulmuştur. Türk hamamları, kökleri antik döneme kadar uzanan ve temizliğin yanı sıra sıhhi, sosyal ve kültürel işlevleri de ihtiva eden yapılardır. Hamam

yapıları Selçuklulardan itibaren Beylikler ve Osmanlı döneminde dini ve ticari yapılarla birlikte Türk şehir hayatının çekirdeğini oluşturmuşlardır (Şehitoğlu, 2006: 7).

XV. yüzyıldan beri halka hizmet vermeye devam eden Bey Hamamı günümüzde dikkat çekmeyen bir bina görünümüne sahip olmakla birlikte Elmalı ilçesinin tarihi, mimari ve kültürel mirasının önemli bir parçasıdır. Elmalı'da hizmet vermeye devam eden yegâne hamam olmasının yanı sıra tüm Antalya'da geleneksel Türk hamamı karakterini muhafaza edebilen birkaç örnekten birisi olması açısından da önemli bir yapıdır.

Çeşitli plan tiplerinde inşa edilmiş olan hamam yapıları genel olarak tek ya da çifte hamam olmasına göre iki ana gruba ayrılmaktadır. Çifte hamamlar hem kadın hem de erkekler bölümünü ihtiva eden, tek hamamlarsa haftanın belirli gün ve saatlerinde kadın ya da erkeklere ayrılmış olan hamamlardır. Günümüzde haftanın yedi günü açık olan Bey hamamı, haftada bir gün yalnızca kadınlara hizmet vermektedir. Hafta sonu cumartesi günü kadınlara ayrılmıştır.

Saha çalışmasında Bey Hamamında peştamal, havlu takımı, kese (lif), hamam tası, takunya, zeytinyağlı sabun ve topuk taşı kullanıldığı görülmüştür. Peştamal ve havlular genellikle keten ya da pamuktur. Elde dokuma keseler Tokat'tan, havlu takımları Denizli'den, sabun ise Türkiye'nin batısındaki çeşitli merkezlerden temin edilmektedir.

Günümüzde özel mülk olan Bey Hamamı, kalabalık bir çalışan grubunun bulunmadığı küçük bir aile işletmesidir. Hamamı genellikle Elmalı ilçe merkezi ve diğer mahallelerden yöre halkı kullansa da Elmalı ilçesine ziyarete gelenlerden de meraklıları vardır. Düzenli bir şekilde gelerek hamamın hizmetlerinden yararlanan hamam müdavimlerinin de olduğu bilinmektedir. Bunun dışında Elmalı ilçesinde her yıl gerçekleştirilen Elmalı Yeşilyayla Yağlı Güreşleri'nde başpehlivanlığı kazananın isteğine bağlı olarak kortejle beraber Bey Hamamı'na götürülerek yıkanması geleneği gerçekleştirilmektedir.

Geleneksel Türk toplumunda kadınının sosyalleşme ortamlarından birisi olan ve Türkiye coğrafyasının birçok yerinde karşılaşılan "gelin hamamı", Elmalı'da da varlığı bilinen ve günümüzde zaman zaman yapılan bir gelenektir. Elmalı'da "kız hamamı" adı da verilen gelin hamamı evlenme geleneklerinin de bir parçasıdır ve düğünden önce kiralanan hamamda, davet edilen her yaştan ve her kesimden kadının bir araya gelerek temizlenmesi ve eğlenmesini kapsamaktadır. Yine hamamda "damat hamamı" adı verilen ritüel de gerçekleştirilebilmektedir.

Türk hamamları mimari açıdan çeşitli mekân ve bölümlerden oluşan kompleks yapılardır. Bu mekânların en temel olanları soğukluk (soyunmalık), ılıklık, sıcaklık, su deposu ve külhandır. Soyunmalık ya da soğukluk bölümü hamama ilk girilen birimdir.

Soyunmalıktan ılıklığa geçilir, burası çok fazla sıcak olmayan bir mekândır. Ilıklık hem sıcaklığa geçişten önce bir alışma mekânı hem de yüksek sıcaklıklardan hoşlanmayanlar için temizlik mekânı olarak kullanılır. Ilıklıktan küçük bir kapı ile ulaşılan sıcaklık mekânı hamamın en sıcak bölgesidir. Sıcaklığın ortasında göbek taşı yer alır. Gerek ılıklık ve gerekse sıcaklık bölümünde yer alan ve "kurna" adı verilen mimari ögeler hamamlarda yıkanırken suyun hamam tası ile alınabilmesi amacıyla toplandığı mermer haznelerdir. Külhan ateşin yandığı yer, su deposu ise hamamın ısıtılması ve insanların temizlenebilmesi amacıyla kullanılan suyun depo edildiği yerdir.

Temizliğin yanı sıra Elmalı ilçesinin sosyal ve kültürel hayatında yerine getirdiği işlevler bakımından tartışılmaz olan Bey Hamamı, özgün mimari yapısını ve bütünlüğünü büyük ölçüde muhafaza eden bir yapıdır. Bu durumun tek istisnası hamamın XX. yüzyılda geçirdiği onarım faaliyeti nedeniyle orijinal görünüm ve yapısından uzaklaşan soğukluk bölümüdür. Bu bölümün hamam yapısının genel üslup ve mimari özelliklerine uygun bir şekilde yeniden inşa edilmesinin Bey Hamamı'nın Elmalı kent dokusu içerisinde görünürlüğünü arttıracak bir adım olacaktır.

Hamam Ömer Paşa Medresesinin doğusunda Ağalar yokuşunda külliyeden ayrı olarak bulunmaktadır. Sokak arasında dış cephe mimarisi ile belli olmayan sönük bir görünüm içerisindedir.

Dikdörtgen plana sahip olan hamam moloz taş kullanılarak inşa edilmiştir. Ilıklığa geçiş kısmı kurbağa ve kuş desenleri ile bezelidir. Sıcaklık bölümünde dört eyvanlı şema, ortada merkezi bir kubbe ve dört yanında birer sivri kemerle orta kısma açılan aynalı tonozla örtülü dört eyvan ve eyvanların köşelerinde kubbelerle örtülü halvet hücrelerinden oluşur (Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, 1983).

Dört halvet hücresinden soldaki hücrede kubbeye geçiş trombu hatırlatan bir sistem ile, diğerlerinde ise pandantiflerle sağlanmıştır. Orta mekânı örten kubbeye mukarnaslarla geçilmiş, bunların üstünde kubbe eteğini dolanan nişlere yer verilmiştir. Ana kubbe dıştan sekizgen bir kasnak üzerine oturtulmuş halvet hücrelerinde kasnak uygulanmamıştır (Çoban, 1989).

Hamamın soğukluk kısmı yıkıldıktan sonra yerine bugünkü hiçbir mimari özelliği olmayan yeni bir soğukluk yapılmıştır. Girişten sonra merdivenle çıkılan üst kat soyunmalık olarak koridor ve odalar şeklinde düzenlenmiştir. Bu bölümün alt kısmı sokak cephesinde dükkân olarak değerlendirilmiştir Orijinal olmayan soğukluk bölümünden dikdörtgen bir kapı ile ılıklık kısmına geçilmektedir.

Teke beyliği döneminde yapıldığı belirtilen Bey Hamamı'nda, hamamın giriş kapısında ve birçok bölümünde gözlenebilen teke beyliği sancak simgesi "Davut Yıldızı" bulunmaktadır. Sıcaklığın örtüsünde fil gözleri yer alır, bunlar doğal aydınlatma görevi görmektedir (Fotoğraf 3.96).

Hamamın dış cephesi, sahip olduğu tarihsel ve kültürel öneme tezat bir görünüm sergilemektedir. Sıvanan ve boyanan dış cephe güney yönü hariç dükkân ve konutlarla kapanmıştır (Fotoğraf 3.95).

Fotoğraf 3.95 Bey Hamamı'ndan Genel Bir Görünüm

Fotoğraf 3.96 Bey Hamamı'nın Giriş Kısmındaki Davut Yıldızı Simgesi, Ilıklık Kısmı ve Fil Gözlerinden Bir Görünüm

Önemli bir turizm merkezi olan ve her yıl milyonlarca turisti ağırlayan Antalya'da bulunan irili ufaklı yüzlerce turizm tesisi ve işletme, "Türk hamamı" ismiyle (yerli-yabancı) müşterilerine mekanik bir yıkanma hizmeti sağlamaktadır. Geleneksel yapısını büyük ölçüde muhafaza eden, kitlesel turizmle pek de içli dışlı olmadan, mütevazi ölçeklerde hizmet vermeye devam eden ve ait olduğu yörenin toplumsal hafızasında yer etmiş olduğu görülen Bey Hamamı, Antalya yöresinde hamam kültürünü sergileyen, gençlere tanıtan ve gelecek nesillere aktaran son mekânlardan biridir. Bu bağlamda Bey Hamamı'nın korunması ve yaşatılması somut ve somut olmayan kültürel miras açısından önemlidir.

3.2.3. Çatalçeşme

Selçuklular ve Osmanlı döneminden bu yana yerleşim bölgelerindeki çeşmelerde kullanılan mimari yapı ve özellikleri ön plana çıkmış ve günümüze kadar gelmiştir. Araştırma sahasındaki en eski çeşme özelliği taşıyan Çatalçeşme tarihi açıdan büyük önem taşımaktadır.

İslam inancında su, diğer birçok kült ile (Gök-Yer/Su-Atalar-Tabiat) birlikte gelişmiştir. Çok tanrılı inançlarda olduğu gibi tek tanrılı dinlerde de hayatın başlangıcı ve kaynağı durumundadır bu sebeple kutsal sayılmaktadır.

Türkler Anadolu'ya ilk yerleşmeye başladıkları dönemde, eski inançlarının etkisi ile birlikte Anadolu'yu İslamlaştırmaya çalışmışlardır. Türklerin Anadolu'da inşa ettikleri birçok yapıda da Orta Asya inancı etkileri gözlemlenmektedir. Çörten, havuz, selsebil, hayrat ve avlu plan düzenlemelerinde yer alan su yapı ögeleri ve su ile özdeşleşen mitolojik hayvanlar, Orta Asya inancı izleri taşımaktadır (Demir, 2019).

Miras ve tarihsel kaynaklar kültürel turizmi doğurmuş böylece farklı coğrafyalarda bulunan somut kültürel miras değerleri öteden beri insanların dikkatini çekerek turizmi gündeme getirmiştir.

Anadolu'da ilk çeşme ve havuz örnekleri Yunan dönemine kadar uzanır. Bergama'da M. Ö. 2. yüzyıla ve Efes'te M. Ö. 3 ve 2. yüzyıllara ait iyonik (İyonya'da kullanılmış) düzendeki süslü çeşmeler, ilk örnekler arasında yer alarak (Önge, 1997: 3) turistlerin ilgisini kazanmaktadır.

Anadolu Türk döneminden günümüze gelebilen en erken tarihli örnekler 13. ve 14. yüzyıllara aittir. 13. yüzyıl Anadolu Selçuklu dönemine ait toplam 13 çeşme günümüze gelebilmiştir. Bunlar arasında; Ağızkara Han (1204), Tokat Pazar ilçesindeki Hatun Han (1239), Mazgirt Elti Hatun (1252), Kayseri Sahabiye Medresesi (1266), Sivas Gök Medrese (1271), Afyon/Çay Medrese (1278) çeşmeleri en önemlileridir (Önge, 1997: 12-16).

Araştırma sahasındaki Çatalçeşme de 13. yüzyıl Anadolu Selçuklu dönemine ait çeşmelerden biridir. İlçe merkezinde Hanönü Caddesi'nde, kesik minarenin hemen arkasındaki sokakta yöre halkı tarafından hâlâ kullanılmaktadır. Süslemeden ziyade sade özellik gösteren iki gözlü bir çeşmedir. Üzerindeki kitabede 1284 tarihli Arapça yazı bulunmaktadır (Fotoğraf 3.97).

Fotoğraf 3.97 Çatalçeşme

Çatalçeşme'den başka kentte özgün halini koruyan tarihi çeşme kalmamıştır (Ekiz, 2001). Devrin ileri gelenleri tarafından hayrata katkı sunması amacıyla inşa edildiği rivayet edilir. Allah rızası gözetilerek, çeşmenin konumlandırıldığı yerin 1284 yılında Selçukluların soyundan gelen bir bey tarafından tahsis edildiği yine rivayet edilenler arasındadır.

Çeşmenin üzerindeki kitabede şunlar yazılıdır:

"Curayı dareyinde bu abın himmet eden zatın Babı Rahmetin - Abdal eyleye Allah Sahübül hayat gasb Abdül gaffar"

Hayrat şeklinde İslamiyet inancı gereği fakir düşmüş veya yolda kalmış kişiler için yapıldığı düşünülmektedir. Bilindiği üzere Selçuklulardan bu yana klasik Türk kültürü ve sosyal yaşantısında dayanışma duygusu hep var olmuştur. Çatalçeşme'nin de bu duygunun somut bir örneği olarak günümüze kadar varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

3.2.4. Helvacılar ve Bakırcılar Çarşısı

İlçe merkezinde Hanönü Caddesi üzerinde yer alan çarşı günümüzde özellikle ilçe dışından gelen ziyaretçilerin ilk uğrak yerlerinden biridir. Burada başta helva ve şekerleme türleri, bakır eşya, leblebi olmak üzere çeşitli ürünler satılmaktadır.

Uzun tarihi geçmişi boyunca değişikliklere uğramış olsa da çarşıdaki esnaf örgütlenmesinin mekâna yansıyan izleri ve tarihi dokusuyla çarşı düzenini bir anlamda korumaya çalışmaktadır.

Helvacılar ve Bakırcılar Çarşısı yaklaşık 150 yıldır hizmet vermektedir. 2017-2018 yıllarında restore edilmesine rağmen hâlâ yıllardır işleyen esnaflarıyla tarih kokmaktadır. Buradaki önemli özellik çarşının mimarisinin yanı sıra esnafın ahilik geleneğini devam ettirmesidir.

Esnaf birlikleri çalışanlarını ustalar, kalfalar ve çıraklar oluşturmaktadır. Bir meslekte yükselmenin şartı ehliyet ve liyakat sahibi olmaktır. Esnaflığa giren gencin, mesleğinde uzmanlaşmadıkça ve zamanı gelmedikçe yükselmesi ve ayrı bir dükkân açması mümkün değildir. Bu da ortalama 5-6 yıllık bir süreçten sonra gerçekleşebilmiştir. 1348-1845 yılı kayıtlarında geçen kasap çırağı, helvacı şakirdi, demirci kalfası gibi ifadeler Elmalı esnaf teşkilatında da bu hiyerarşinin uygulandığını teyit etmektedir (BOA., ML.VRD.TMT.d., 9979).

Helva Arapçada tatlı anlamına gelmektedir. Çoğulu olan "hulviyyat" yani tatlılar anlamına gelen kelimeden türemiştir. Araplar helva kelimesini tatlıların genel başlığı olarak kullanmaktadır. Bu duruma Arap etkisinde olan Osmanlı saray mutfağında yani Matbah-ı Amire'de tatlıların yapıldığı yere "Helvahane" denmesi örnek verilebilir. Helvahane'de sarayın baklava, helva, tahin, reçel, marmelat, muhallebi, pelte, lokma, şerbet ve macun gibi tatlıları yapılırmış. Bu sebeple kültürümüzde yer etmiş ve özellikle tarihi kentlerde bunun yansıması olarak küçük çarşılar gelişmiştir.

Tarihi çevreler ve geleneksel kent dokuları yaşanan geçmişin kanıtları olarak kültürel ve mekânsal anlamda farklılıkları nitelemektedir. Tarihi kentler; bir toplulukta süregelen gelenek, yaşayış, düşünce, sanat gibi unsurları günümüze kadar taşıyan ve gelecek kuşaklara iletilmesini sağlayan maddi ve manevi değerleri içeren çevrelerdir (Yazgan ve Erdoğan, 1992). Geleneksel bir ticari merkez olan Helvacılar ve Bakırcılar Çarşısı, eski ve yeni yerleşim bölgesi arasında, hikâyesi büyük ama kendisi küçük bir çarşı olarak araştırma sahasında varlığını sürdürmektedir (Fotoğraf 3.98).

Fotoğraf 3.98 Helvacılar ve Bakırcılar Çarşısı'ndan Genel Bir Görünüm

Fotoğraf 3.99 Helvacılar ve Bakırcılar Çarşısı'ndaki Bakırcılar ile Helvacılar Sokağından (Leblebi, Şekerleme, Tatlı) Görünüm

Osmanlılar döneminde görünüm itibariyle "Avrupa kasabasına çok benzeyen" (Davis, 2006) Elmalı'da yoğun bir ticaret hayatı mevcuttur. XVII. yüzyılda Evliya Çelebi bu kasabada 300 dükkân, şehir içinde akan nehir üzerinde 70 değirmen bulunduğunu belirtmiştir (Çelebi, 2005). Çarşıda bakırcılar, helvacılar ve leblebiciler gibi ayrı sokaklar geçmişte ticaret merkezi olmuşlardır (Fotoğraf 3.99). Günümüzde de gerek yöre halkı gerek ilçe dışından gelen ziyaretçiler ile ticari faaliyetlerin yoğunluk kazandığı bir alışveriş sahasıdır.

Helvacılar adıyla bir çarşıya adını verecek kadar önem arz eden helvacılık mesleği, Elmalı'da sık rastlanan mesleklerdendir. Ayrıca helva üretimi için ihtiyaç duyulan un ve yağ değirmenlerinin geçmişte kazada fazla olduğu görülmektedir. 1845 yılında helvacı esnafından 50 kişinin bulunduğu Elmalı'da 21'inin zanaatından elde ettiği temettuât tutarı 12.638 kuruştur (BOA., ML.VRD.TMT.d., 9962; 9971; 9979; 9981;9989; 9996; 10002; 10006).

Elmalı'da helvacılıkla birlikte leblebi üretimi de görülmektedir. 1831 yılında leblebicilik yapan 4 mahallede toplam 4 kişi bulunmaktadır. 1361-1845 yılında icra edilen meslekler arasında leblebici kaydına rastlanmaması, bu meslek kolunun helvacı esnafı içinde değerlendirilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Zira 1913 yılında helvacı esnafına mensup bir kişinin aynı zamanda leblebicilik de yaptığı tespit edilmektedir. Ardında bırakmış olduğu 49.722 kuruşluk terekesiyle Elmalı'nın Cami-i Atik Mahallesi ahalisinden ve helvacı esnafından Hacı Fettahzade Hacı Mustafa Efendi'nin, söz konusu terekesinde bulunan helva, leblebi ve tatlı yapımında kullanılan eşya ile gıdalar bu esnaf kolunun kullanmış olduğu malzemeleri anlamaya yardımcı olmuştur (Durgun, 2014).

Çarşıda üretilen helva çeşitleri yöreye özgü bir lezzet olan susamlı çörek helvası, kırmızı ve beyaz tahin helvası, cevizli ramazan helvası ve yaz helvasıdır. İmalatçılar ürünlerini genellikle dükkânlarının arka bölümündeki imalâthanelerinde yapmaktadır. Çarşıda ziyaretçilerin taze sıcak helvaya ulaşmaları böylece mümkün kılınmaktadır. Çorum leblebisinden daha eski ve kaliteli olduğu iddia edilen "Elmalı Leblebisi" ilçede yetiştirilen nohuttan yapılmakta ve çarşıda güzel kokusuyla yerini almaktadır.

Elmalı'da gayrimüslimlerin, Müslüman ahali tarafından rağbet gören bakırcılık ve helvacılık meslekleriyle uğraşmadıkları tarihi kaynaklardan anlaşılmaktadır. Elmalı köylerinde ziraat ehli kişiler yoğunluktayken mahallelerde çeşitli esnaf kolları gelişmiş ve usta çırak ilişkisi sayesinde günümüze kadar aynı işi yapan ustalar ulaşabilmiştir.

Elmalı'da üretilip iç pazarda satışa sunulan ürünler arasında kahve değirmeni, bıçak, çakı, saban demiri, basit ziraî alet ve mutfak eşyaları başta gelmektedir. Bakırcılık da diğer birçok zanaat gibi sahada gelişme kaydeden sektörlerdendir. Bakırcılar ve Helvacılar Çarşısı'nda bakırcı ustalarının ilçede ürettikleri ürünlerine rastlamak mümkündür.

Kentlere farklılık kazandıran ve ayrıcalıklı yerler hâline gelmelerini sağlayan öğeler sosyal, kültürel ve mekânsal açıdan sahip olunan farklılıklar ve değerlerdir (Meşhur, 1999). Sahip olduğu bu kültürel değerleri ile nadir olma özelliği taşıyan Helvacılar ve Bakırcılar Çarşısı araştırma sahasında miras turizmi açısından önemli bir potansiyel taşımaktadır.

3.2.5. Müzeler

3.2.5.1. Elmalı Müzesi

Miras turizminin en önemli çekiciliklerinden biri müzelerdir. Ülkeler, sahip olduğu değerleri koruyup bu değerleri sunabildiği ölçüde çekim merkezi haline gelmektedir. Kültürlerin beklediği büyük buluşmaya ev sahipliği yapan tarih-koruma bilinci, estetik

kaygılar oluşturan ve geçmiş ile gelecek arasında köprü vazifesi gören müzeler, kentlerin tarihi-kültürel mirasını barındıran hazineleridir.

Miras turizmi içerisinde müzelere olan talep gittikçe artmaktadır. Bu artışın nedeni müzelerin insanların bilgilenmesine katkı sağlayacak farklı nesneleri, geleneksel materyalleri, özgün değerleri birleştirip sergilemeye odaklanmalarıdır (Pearce, 1998).

Müze; "toplumun ve gelişiminin hizmetinde olan, halka açık, insana ve yaşadığı çevreye dair tanıklık eden malzemelerin üzerinde araştırma yapan, toplayan, koruyan, bilgiyi paylaşan ve sonunda inceleme, eğitim ve beğeni doğrultusunda sergileyen, kâr düşüncesinden bağımsız sürekliliği olan bir kurumdur" (International Council of Museums Code of Ethics, 2004). Müzeler geçmişe ilişkin her türlü bilgi, belge ve yapıtı saklamak, korumak, sergilemek ve tanıtmak amacıyla oluşturulmuş bilimsel kuruluşlar olmakla birlikte bu kuruluşlar ziyaretçilerini bilinçlendirmenin yanı sıra, yapmış oldukları bilimsel çalışmalarla da evrensel kültürün önemli unsurları olarak dikkat çekmektedirler (Kültür Bakanlığı, 2002).

Müzelerde kazanılması daha mümkün olan tarih bilinci, yaşanan bir geçmişin olduğu, bir geçmişten gelindiğini bilme, bir yönüyle tarihin geçmiş bir dünya olarak, nesnel bilgisidir. Söz konusu bilincin bireylerde oluşabilmesi için, sözcük ve objelerde izleri bulunan tarihsel verilere, maddi kültür ürünlerine ya da belgelere ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacın en doğru ve kısa yoldan karşılanacağı mekânlar müzelerdir. Müzelerde bulunan geçmiş hakkında izleyiciye bir bilinç kazandıran kültür mirasına ait her bir nesne somut veriler olarak, duyulabilir, dokunulabilir, koklanabilir, tadılabilir, sayılabilir ve aynı zamanda zihinde meydana gelen düşünce ve fikirleri de temsil edebilir (Göğebakan, 2019: 127).

Türkiye'nin arkeolojik ve tarihi müzeleri arasında önemli bir yere sahip olan Elmalı Müzesi'nde bölgenin tarihini aydınlatan önemli arkeolojik eserler sergilenmektedir. Müze İplikpazarı Mahallesi'nde, Hükümet Caddesi üzerinde bulunan eski hükümet konağında kurulmuştur.

Yapıldığı 1941 yılından 1987 yılına kadar ilçede Hükümet Konağı olarak daha sonra vergi dairesi ve bir bölümü de öğretmen evi olarak görevini yapmış olan bu yapının içerisinde müze ihtiyaçlarına uygun biçimde değişiklik yapılarak üçü zemin, sekizi birinci katta olmak üzere on bir adet teşhir salonu oluşturulmuştur. Teşhir tanzim çalışmaları Antalya Müzesi Müdürlüğü'ne bağlı olarak 2011 yılı başında tamamlanan müze, 2011/1655 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile13.06.2011 tarihinden itibaren ziyarete açılmıştır (www.antalya.gov.tr). Müze açık hava galerisi olan bir bahçeye de sahiptir (Fotoğraf 3.100).

Fotoğraf 3.100 Elmalı Müzesi Bahçesi'ndeki Teşhir Alanından Bir Görünüm

Müze 2400 m² yüzölçümlü ikisi normal biri bodrum katı olan 3 katlı bir yapıdır. Girişte danışmanın da yer aldığı bir salon, sağ yanda idari mekânlar ve konferans salonu yer almaktadır.

Girişe göre sol yandaki I numaralı salonda yer alan 8 vitrindeki sergileme geç kalkolitik döneme ait Bağbaşı eserleri ile başlatılmış, Karataş- Semayük'ün İlk Tunç dönemi eserleriyle devam ettirilmiştir. Dönemin yaşam biçimini yansıtan çeşitli buluntular tipolojik ve işlevsel bir düzenleme çerçevesinde ziyaretçiye sunulmaktadır. II numaralı salonda yine aynı dönemlere ait mezar ve depolama kaplarından seçilmiş örnekler sergilenmektedir. III numaralı salonda, Karataş-Semayük mezarlık alanında bulunmuş olan 3 adet küp mezarı içlerindeki iskeletler ve ölü hediyeleri ile birlikte çarpıcı bir atmosfer içinde sergilenmektedir.

Birinci katın sağ yanında yer alan I numaralı teşhir salonunda Hacımusalar Höyük ve Karaçakır kazılarında bulunan eserler kronolojik bir düzen çerçevesinde ziyaretçilere sunulmaktadır (Fotoğraf 3.101). Diğer vitrinlerde Karaburun I, Kızılbel ve Bayındır Tümülüs kazılarından elde edilen bazı buluntular sergilenmekte, bilgi panolarında Antalya Müzesi'nde teşhir edilmekte olan eserlere de yer verilerek tümülüslerin bir bütün halinde tanıtılmaları sağlanmaktadır.

II numaralı salonda, bölgede oldukça rağbet gören yerel tanrılardan Kakasbos, 12 Tanrılar, Helena ve Dioskurlar'ın betimlenmiş olduğu adak stelleri ile bâzı yazıtlı taşlara ait örnekler sergilenmektedir. III numaralı salonda Likya şehir sikkeleri ile Roma İmp. Sikkeleri kronolojik bir düzen içinde sergilenmiş, bölgede sikke basan kentlerle ilgili bilgiler verilmiştir. Duvar panolarında sikke basım tekniği ile ilgili bilgi verilirken sikke tarihçesi, fotoğraflarla da desteklenerek kronolojik bir düzen içerisinde verilmeye çalışılmıştır.

Fotoğraf 3.101 Elmalı Müzesi'ndeki Teşhir Salonlarından Görünümler

Birinci katın sol kanadında yer alan V numaralı salonda "Yüzyılın Definesi "olarak da anılan 5. yüzyıl Elmalı Definesi'ne ait imitasyon örnekler çarpıcı bir atmosfer içinde sergilenmektedir. Bilgilendirme panolarında definenin bulunuşu, kaçırılışı ve topraklarımıza dönüşü ile ilgili öyküye yer verilirken sikkeler hakkında ayrıntılı bilgi de verilmektedir.

Arykanda kazılarında gün ışığına çıkarılmış eserlerin sergilendiği VI numaralı salonda Roma ve Bizans dönemlerine ait ev sunakları, adak stelleri, lahit ve heykel parçaları, pişmiş topraktan günlük kullanım kapları, dokuma, takı ve tıbbi aletlerden seçilmiş örnekler bulunmaktadır. Yine aynı salonda bölgenin yerel tanrılarına ait adak taşlarına ve bu konuda kısa bilgilere yer verilmiştir.

VII numaralı salonda Elmalı çevresinde bulunmuş Roma ve Bizans dönemlerine ait mimari parçalar ve yekpare taştan oyulmuş bir vaftiz teknesi sergilenmektedir. Salon girişinde mezarların bulunuşu restorasyon çalışmaları, tarihleri ve duvar resimlerinin ikonografisi hakkında geniş açıklamalar bulunan bilgi panoları yer almaktadır.

Birinci katın IV ve VIII numaralı salonlarında, kendi orijinal ölçülerinde rekonstrüksiyonu yapılmış olan Karaburun ve Kızılbel Mezar odaları, duvarlarının renkli resimleri ile ziyaretçilere sunulmaktadır.

Müzenin 4000 m²'lik açık teşhir alanı olarak kullanılan arka bahçesinde ise Helenistik, Roma, Bizans dönemlerinde bölgede bulunmuş lahitler, yazıtlar, mimari parçalar, sunaklar, stellerden bâzı örnekler tipolojik bir düzen çerçevesinde teşhir edilmektedir. Ayrıca bölgede artık yok olmaya yüz tutan anıtsal arı serenlerine bir örnek olarak, Söğle Mahallesi'nden alınarak bahçenin bir köşesine kurulan arıcılığın geleneksel yöntemlerine ışık tutan bir arı sereni sergilenmektedir.

Müzenin yıllık ziyaretçi sayısı 9000-20000 kişi arasında değişmektedir. Bu sayının çoğunluğunu yerli turistler oluşturmaktadır.

Somut ve somut olmayan kültürel değerlerin destinasyon olarak görüldüğü bir turizm çeşidi olan miras turizmi, kapsamı dahilinde olan müzecilik faaliyetlerinin tek başına ciddi bir popülarite oluşturması açısından büyük önem taşımaktadır. Elmalı Müzesi bölgede dolaylı olarak halkın ekonomik açıdan kalkınmasını sağlamasının yanında sosyo-kültürel gelişmeyi olumlu anlamda etkilemektedir. Böylece insanlarda kültürel miras ve müze bilinci oluşacağı hiç şüphesizdir.

3.2.5.2. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Kent Müzesi

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Cumhuriyet döneminde yetişmiş son Osmanlı ulemasındandır. Osmanlı Devleti'nin son devrinde yetişen büyük alim ve mütefekkir, ülkemizin nadiren yetiştirdiği ve millet olarak da kendisiyle iftihar ettiğimiz kıymetlerden birisidir.

1878 yılında Antalya'nın Elmalı ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babası Numan Efendi, aslen Burdur'un Gölhisar ilçesinin Yazır köyünde doğmuş, Aydın medreselerinde ilim tahsil ettikten sonra Elmalı'ya gelip yerleşmiş ve Elmalı Şer'iyye Mahkemesi'nde başkatiplik yapmıştır. Bu sebeple Muhammed Hamdi, burada dünyaya gelmiştir. Annesi de Elmalı Hocalarından Sarlarlı Mehmet Efendi'nin kızı Fatma Hanım'dır (Paksüt, 1993). Soyadı kanunu çıkınca babasının köyünün ismini (Yazır) soyadı olarak almışsa da daha çok doğduğu yere nisbet edilmesinden dolayı "Elmalılı" diye meşhur olmuştur. İlkokulu ve bugünkü ortaokula denk gelen rüştiyenin yanı sıra hafızlığını da Elmalı'da tamamlamıştır.

Printice (1994) miras turizmi tipolojisinde, tarihî kişilerle ilgili çekicilikler üzerinde durmaktadır. Tarihî kişilerle ilgili çekicilikler ise yazar, sanatçı, besteci, siyaset adamı, askerî lider ve popüler kültür liderlerinin evleri ile çalışma yerlerinden oluşmaktadır (Williams, 1998). Geçmişe ilgi insanın doğasında vardır. Geçmişin kalıntıları güvenlik ve devamlılık temin etmektedir. Aynı zamanda edebiyatın da birey ve toplumun turizme yöneltilmesinde doğrudan ve dolaylı işlevleri bulunmaktadır. Okunan bir kitap, gezi için esin kaynağı oluşturabilir, diğer bir ifadeyle okuru merak duygusuyla turiste dönüştürebilmektedir.

Miras turizminde yaşanan gelişmeler müzeciliğin artan popülaritesini ve mevcut yerin statüsünü büyük oranda etkilemesi açısından önemli olmuş bu sebeple müze turizmine yönelik çalışmalar için de ciddi çaba sarf edilmeye başlanmıştır.

Müze turizminde her yaştan ve cinsiyetten ziyaretçi çekebilmek için özel kuruluşlar ve yerel yönetimler, müze uzmanları iş birliğiyle oluşturulan, çok sayıda farklı temayı içerisinde barındıran; bilim, sanat, doğa, çocuk, oyuncak, astronomi, arkeoloji ve tarih içerikli özel statüde müzeler kurulmaktadır (Kervankıran ve Eryılmaz, 2015: 602).

Daha önce arkeoloji ve etnografya müzelerinin yoğunlukta olduğu ve bu müzelerin de geleneksel müzecilik anlayışıyla işlediği bir durumdan, çağdaş müzecilik anlayışının hâkim olduğu her tür konuya ev sahipliği yapan müzeler oluşturulmaya başlanmıştır. Özellikle kent merkezlerinde ya da kırsal bölgelerde çağın gereksinimlerine ayak uyduramayan ancak fiziken henüz ayakta olan taşınmazlar, müze binaları olarak değerlendirilerek hem var olan tarihi yapının korunması ve sürdürülebilirliği sağlanmış hem de müze algısına uygun bir mekân kazandırılmıştır.

20. yüzyılın sonlarına doğru küreselleşme ile birlikte ulus devletlerin zaman aşımına uğradığı bir süreç yaşanırken kentler de devletlerin üstünde popülerlik kazanarak kendi markalarını oluşturmaya ve bu marka değerlerini sergilemeye/pazarlamaya başlamıştır. "Yere özgü" olan "kenti kent yapan değerler" üzerine vurgu yapılmaya veya bu değerler üretilmeye başlanmıştır.

1990'lı yıllarda dünyanın çeşitli kentlerinde kurulmaya başlanan kent müzeleri de bu motivasyon ile ortaya çıkmıştır. Kent müzeleri kentlerin belleğidir, kimliğidir, geçmişidir, sürekliliğidir, yarını kurgularken başvurulacak en değerli kaynaktır (Dedehayır ve Değirmenci, 2013: 23). "Kente özel" olan değerlerin vurgusunun yapıldığı "kente özgü tarihin" anlatıldığı bellek mekanları olarak tasvir edilen kent müzelerinin Türkiye'de kurulmaya başlanması ise 2000'li yıllarda gerçekleşmiştir. Bunun temellerinin 1990'lı yıllarda atıldığı bilinmektedir.

1990 yılında kurulan Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma Vakfı'nın (ÇEKÜL) "7 Bölge 7 Kent" projesi kapsamında, kimliğini koruyan kentlerde, kültürel sürekliliği vurgulamak amacıyla önce özelliklerini yitirmemiş bir geleneksel konut "Çevre ve Kültür Evi" olarak onarılıp değerlendirilmiş ve kent envanterleri oluşturulmaya başlanmıştır (Dedehayır ve Değirmenci, 2013).

2000 yılında Tarihi Kentler Birliği (TKB) "tarihi kentlerin bir araya getirilmesi ve bu kentler arasında kentsel, kültürel ve doğal mirasın bir ortak miras anlayışıyla korunması ve yaşatılması" için kurulmuştur (Tarihi Kentler Birliği Tüzüğü, 2000). ÇEKÜL ve belediye üyelikleri sistemi üzerine kurulu TKB ortak projeler ile belediyecilik, koruma, kültür, çevre, imar ve tarihi kent konularıyla ilgili üye belediyelere danışmanlık yapmaya başlamıştır. Böylelikle 2000'li yılların başlarından itibaren ÇEKÜL ve TKB Türkiye'de kent müzelerinin kurulmasında öncülük eden kurumlar arasında yer almışlardır.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Kent Müzesi, Muhammed Hamdi Yazır'ın evinin bulunduğu mahallede tarihi bir konutun restorasyonu sonrası Yazır ailesinin bağışları ile hayata geçirilmiştir. "Badazlıların Evi" olarak bilinen ve aslına uygun şekilde restore edilen geleneksel bir Elmalı evinde hizmet veren müzenin zengin koleksiyonunda devrin son din alimlerinden olan ve muazzam bilgi hazinesi ile yaşadığı çağa ışık tutarak toplumu aydınlatan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın yaşamını anlatan eserlere yer verilmektedir.

Tarihi yapıların müze binaları olarak değerlendirilmeleri ve müzelerin sadece taşınmaz kültür varlıklarını teşhir eden mekânlardan çıkarak, toplumları anlatan her türlü konu ve eşyayı tanıtan mekânlar haline gelmeleri, önemli bir gelişme olarak görülmektedir. Çünkü bu sayede küreselleşmenin olumsuz bir getirisi olan tüketim toplumu, kültürel değerler ve unsurlar üzerinde en az etkiye sahip olmaktadır.

Çağdaş müzecilik yaklaşımıyla müze turizmine karşı olan ilginin artması müzelerde teşhir edilen eserlerin ve müzelerde işlenen konuların tanınırlığının artmasına ve müze turizminin gelişimine olanak sağlamaktadır. Böylelikle müzeler yalnızca arkeolojik kazılardan çıkan eserleri sergileyen mekânlar olarak bilinmenin dışında farklı bir konumda algılanmışlardır (Kervankıran ve Eryılmaz, 2015: 603). Tarihi bellek niteliği taşıyan müzelerin son derece önemli kurumlar olduğunun kabul edilirliği ve tanınırlığı da artmıştır. Bu durumun müze ziyaretçileri üzerinde tarih bilinci ve kültürel miras bilinci oluşmasını sağladığı söylenebilir.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Kent Müzesi, Elmalı ilçe merkezinde Camiatik Mahallesi'nde bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son Cumhuriyet'in ise ilk dönemlerinde yaşayan aydın bir din alimi olan, görüşleri ve öğretileri ile yaşadığı döneme damgasını vuran mütefekkir, tefsirci, felsefeci, eğitimci, yazar, araştırmacı, hattat, şair, hukukçu, çevirmen, fikir ve siyaset adamı gibi birçok seçkin sıfatı bünyesinde taşıyan Muhammed Hamdi Yazır'ın manevi şahsiyetini tüm yönleri ile yaşatmak, tanıtmak ve bıraktığı mirası gelecek nesillere aktarmak amacıyla 2013 yılından bu yana araştırma sahasında hizmet vermektedir (Fotoğraf 3.102).

Fotoğraf 3.102 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Kent Müzesi'nden Genel Bir Görünüm

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Kent Müzesi, ziyaretçilerine 1878-1942 yılları arasında yaşamış, "Hak Dini Kur'an Dini" tefsiri ile ünlü Muhammed Hamdi Yazır'ın yapıtlarını ve kullandığı eşyaları inceleyerek kendisini daha yakından tanıma fırsatını sunmakta ve hayatı hakkında detaylı bilgi sahibi olunmasını sağlamaktadır. Müzede Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın masa başındaki balmumu heykeli, 16 orijinal hat ve el yazmalarının yanında çeşitli özel eşyaları bulunmaktadır.

Büyük din aliminin bakanlık mührü, duvar saati, çakmak, tesbih, ayna, satranç takımı, hokka gibi kişisel eşyaları müzede dikkat çekmektedir (Fotoğraf 3.103).

Fotoğraf 3.103 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Kent Müzesi'nin İç Kısmından Görünümler

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Kent Müzesi, Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı'nın (BAKA) 2011 Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi Destek Programı'ndan destek almaya hak kazanan Elmalı Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği'nin "Kırsal Alanda Bir Turizm Markası: Şehr-i Elmalı Projesi"nin bir ayağını oluşturmaktadır.

Alternatif turizm faaliyetleri ile turizm ürünlerinin çeşitlendirilmesi ve sezonun tüm yıla yayılmasına katkı sağlamak amacıyla uygulanmaya başlanan projeyle ilgili BAKA'nın (2013) web sitesinde şu açıklamalar yapılmıştır:

> "Kent tarihini, kültürünü yansıtarak Elmalı'nın kırsal turizm alanındaki marka değerini artırmak amacıyla uygulanan projeyle, ilçenin tarihi konaklarının korunması bilincinin oluşması, ilçenin tarihi bilgi ve dökümanlarının yok olmadan bir yerde toplanması, turistik değerlerin tanıtımının yapılması ile bir platform oluşturulup kent markası oluşturulması hedefleniyor"

Bu noktada Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Kent Müzesi'nin koruma bilinci oluşturmada rol alması hedeflendiği gibi özellikle turizme katkı sağlayan ve kent markalaşmasında bir araç olarak yorumlandığı görülmektedir.

Türkiye Turizm Stratejisi 2023'te müzelerin turizmde kullanılmasına yönelik olarak; "uluslararası standartlarda şehir müzelerinin kurulması" önemli bir hedef olarak kabul edilmiş ve kültür turizminin stratejileri ve hedefleri içerisinde planlanmıştır. Ayrıca 2014-2018 dönemini kapsayan Onuncu Kalkınma Planı'nda, Türkiye'nin 2023 hedefleri doğrultusunda yeni sergileme ve tasarım yöntemleri geliştirilerek müzelerin ve ören yerlerinin cazibesinin arttırılması hedeflenmektedir.

Aktif öğrenmenin en önemli mekânları arasında yer alan kent müzeleri, büyük kitlelere hitap etmesiyle miras turizmi içerisinde önde gelen sosyal ve kültürel mekânlar olma görevini üstlenmektedir. Bu doğrultuda tasarlanan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Kent Müzesi araştırma sahasındaki miras turizmi arzında büyük önem taşımaktadır.

3.2.6. Yöresel Mimari

Kültürel peyzajlar içinde toplumların yaşam biçimlerini yansıtan, insan eliyle oluşmuş yapılar kadar özel olarak inşa edilmiş yapılar ve bugün hâla kullanımı, gelişimi devam eden yöresel mimari ögeler yer almaktadır. Yöresel mimari, aynı zamanda yörenin ve toplumun kültürünü, bireyselliğini yansıtmaktadır.

Kültürün mekâna yansımasının güçlü araçlarından biri olan geleneksel meskenler ve halk mimarisi örnekleri, Türkiye'de özgün formlarıyla büyük bir zenginlik sunmaktadır. Türkiye'de geleneksel yönü bulunan mesken zenginliğinin temelinde Anadolu'nun ilk çağlardan bugüne kadar farklı kültür ve kavimlere yerleşme sahası olması; farklı kültür ve medeniyetlerin temas ve etkileşimleri yatmaktadır. Yerleşmelerin köklü tarihsel geçmişlerinin biriktirdiği bu deneyim ve miras, aynı zamanda Anadolu'nun mesken malzemelerine etki eden coğrafi faktörlerinin zenginliği ile şekillenmiştir. Nitekim Anadolu'nun çeşitli yörelerinde geçmişten günümüze değin ulaşma başarısı gösteren geleneksel yapı teknikleri bu yönüyle tarihsel ve kültürel miras değerlerimizi temsil etmektedir.

Mesken kavramı, insanların içinde yaşadıkları ve hayatlarını sürdürdüğü, en ilkel formdan en gelişmiş örneklere kadar çeşitliliği olan tüm konutları kapsamaktadır. Yerleşimin en küçük birimi olan meskenler, kullanılan malzeme çeşidi, yapım teknikleri ve çeşitli

kısımlarının düzeni bakımından çok farklı görünümler sergiler. Bu görünümün meydana gelmesinde içinde bulunulan iklim, topoğrafya ve toprak yapısı gibi coğrafi koşullar etkili olmaktadır (Tolun-Denker, 1977: 59-60).

Kültürel özellikler ve coğrafi koşulların etkisinin mekâna yansıması çeşitli şekillerde hayat bulmaktadır. Kırsal çevrelerdeki geleneksel mesken türleri ve geleneksel halk mimarisi, genellikle bu ilişkiyi en somut haliyle yansıtmayı başarmıştır. Meskenlerin yapım şekli ve fonksiyonel özellikleri üzerinde, ekonomik uğraşıların türü, ailelerin sosyo-ekonomik özellikleri, tarihsel ve kültürel bağlantılar gibi birçok faktör rol oynamaktadır (Doğanay, 1997: 321; Zaman, 1995:501; Özdemir, 2000: 165; Rapoport,1969: 58).

Mesken ve mesken toplulukları, doğrudan doğruya insanın yarattığı ve doğal peyzajın yanında "beşeri" veya "beşerileşmiş" diyebileceğimiz peyzajın başlıca unsurlarıdır. İnsanlar ister devamlı ister geçici ister tek ev ister toplu bir halde yerleşmiş bulunsunlar yiyecek, içecek ve diğer beşeri ihtiyaçları nedeniyle daima, yerleştikleri ve ihtiyaçlarını karşılayan mahalle veya onun çevresine az çok bağlıdırlar, meydana getirdikleri mesken şekillerinde olduğu kadar yerleşme yerinin seçiminde ve yerleşmenin oluşmasında ve gelişmesinde de çevrenin coğrafi şartlarının etkisi çok büyüktür (Tanoğlu, 1954: 2).

Yöresel mimarinin oluşumundaki özellikler şu şekilde sıralanabilir:

- Yöresel mimaride kendine özgü bir tasarım yöntemi yoktur; kullanım şekli, yapı malzemesi ve yöre özellikleri bina formunu belirler. Estetik ve teoriden söz edilmez.
- Teknik değişebilir, ancak yapı malzemesi doğal ve doğaldan üretilmedir (tuğla ve kiremit gibi).
- Mutlaka bir teknik sözlük bulunur.
- İçinde bulunulan site ve iklime uyum sağlanır.
- Geleneklerin gereği komşulara ve ağaç, akarsu ve benzeri doğa unsurlarının varlığına saygı gösterilir.
- Yapı sistemi genelde basit ve kolayca anlaşılır niteliktedir.
- Her bina için bir estetik kalite belirlenmez; estetik kalite nesilden nesile aktarılan gelenek sayesinde zamanla ve kendi kendine oluşmaktadır (Sezgin, 1993).

Özellikle kırsal mimari, kırsal kesimde hâla varlığını sürdürmeye çalışan ve halkbilimi açısından büyük önem taşıyan kültürel değerlerimizdendir. Gerek kullanılan yapı malzemesi ve gerekse inşa tarzı bakımından kırsal kesimlerde çeşitli peyzajlar yaratan bu mimari ne yazık ki değişik nedenlerle her geçen gün biraz daha azalmakta, yerine yenileri yapılmamakta ve var olanlar zamanla yok olmaktadır.

Halk (kırsal) mimarisi, genel etmenler altında gelenekselleşen, anonim bir tasarım sürecinde oluşan bir mimari olarak tanımlanmaktadır. Bu mimari, söz konusu toplumun değer yargılarını, dünya görüşlerini, gelenek-görenek ve inanç sistemlerini, aile ve akrabalık bağlarını, komşuluk ilişkilerini anlamada ve anlatmada kaynaklık eden en önemli verilerden biridir (Baran, 2006: 142). Halkbilimi açısından önem taşıyan halk mimarisi ya da kırsal mimari büyük ölçüde ihmal edilmiş konulardan biridir. Halk (kırsal) mimari ancak yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra gereken ilgiyi görmeye başlamıştır. Bunun nedeni, tarımsal alanda ortaya çıkan hızlı değişme sonucu eski geleneklerin yer yer kaybolduğu korkusuydu (Kenneth S. Goldstein, 1983). Nitekim günümüzde geleneksel halk kültürümüz, dağ köylerinde bile artık gündelik hayat, eski kültür değerleri veya nesneleri ile yaşamadığı için oralarda da teknolojiye yenik düşmektedir. Yaşları yetmişe dayanan çıraksız ustalar, antika pazarlarında satılan geleneksel mutfak araç gereçleri, halılar, tarım aletleri vb. gibi yıkılmaya yüz tutmuş geleneksel evler de sessizce kaybolup gitmektedir (Oğuz,2003).

Konutlar ve onların birlikteliklerinden oluşan mahalleler, salt fiziksel veya mimari özellikleri bakımından ele alınabilecek yalın olgular değildir (Erkilet, 2009). Nitekim benzer doğal ortamlarda yaşayan toplulukların kurdukları yerleşmelerdeki konutlar birbirinden önemli farklılıklar gösterir. En azından bu durum konut ve yerleşmelerin şekillenmesinde sadece doğal koşulların değil, o bölgede yaşayan toplumun kültüründe de önemli hatta birincil etken olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca aynı veya benzer doğal ortamlarda yaşayan farklı kültürler, kendi kültürlerinin özel rehberliklerinde çevreyi farklı algılar ve çevrenin sunduğu olanaklar içerisinde kendi kültürlerinin yol göstericiliğinde farklı yapı malzemelerini farklı şekillerde işleyerek şekil, plân ve düzen bakımından farklı konutlar ortaya çıkarırlar (Köse, 2005). Bu konutlar çevreye farklı şekillerde etki gösterebilirler ve çevreye gösterdikleri etki neticesinde kültürel kimlik oluşumunda en önemli yönlendiricilerden biri haline gelirler. Konutların yönlendirici etkisi, kültürel kimlik üzerinde hem olumlu hem de olumsuz olabilmektedir (Duncan ve Lambert, 2004). Kültürel değerlerin ve sosyal kuralların özümsenmesi ile ortaya çıkan konutlar en belirgin maddi kültür kanıtlarındandır.

Kültürel coğrafi görünümün belki de hiçbir yönü mekân üzerinde, kültürün yarattığı mimari tarzlar kadar kolaylıkla görülmemektedir. Maddi kültürel coğrafi görünüme egemen olan binalar en basit konuttan en gösterişli konutlara kadar değişik şekillerdedir. En mütevazi konut bile bir kültür ve onun değerleri hakkında çok şeyler anlatabilir. Bu mimari özellikler, içinde yaşayanların kültürlerinin canlı bir kaydı durumundadır. Bu nedenle de geleneksel olarak beşerî coğrafyacılar, bütün dünyada böyle yapılara çeşitli bakış açılarıyla, büyük dikkat harcamışlardır (Tümertekin ve Özgüç, 2010: 116).

İnsan yapımı kültürel peyzaj, onu ortaya çıkaranların eskiden ne tür insanlar olduğunu, şimdi o toplumda neler olduğunu ve o toplumun ne olmak üzere olduğunu anlamada çok önemli bir işarettir. Kültürel peyzaj uzun zamanda oluşturulur ve kısa zaman içerisinde değiştirilemez (Arı, 2011). Bölgeler gittikçe birbirine benziyorsa, kültür de benziyordur.

Kültürel peyzajdaki her öğenin kültürü anlamada bir işaret olduğu ve bu anlamda değişik peyzajların birbirinden daha az ya da çok önemli olmadığı da önemlidir. Peyzaj üzerinde bulunan her unsur, ipucu olma anlamında aynı öneme sahiptir. Aynı peyzaj üzerindeki bu unsurlar birbirinden farklı gibi görünseler de onlar aslında bütünlük oluşturan bir kültürün parçalarıdır (Arı, 2011).

Landscape, Redhouse sözlüğünde "kır manzarası, peyzaj" olarak çevrilmiştir (Redhouse 1991). Bu sözlükte manzara kelimesi, sözcüğün karşılığı olarak verilmesine rağmen, Türkçe'de manzara kelimesinin ifade ettiği anlam ile İngilizce'de landscape kelimesinin ifade ettiği anlam örtüşmemektedir. Manzara kelimesini İngilizce'de tam olarak "scenery" karşılamaktadır. Erinç (1973) landscape kelimesini Almanca karşılığına atfen "landşaft" olarak kullanmıştır. Ancak bu Almanca karşılık, Erinç'ten sonra başka coğrafyacılar tarafından kullanılmamıştır. Tümertekin ve Özgüç ise (2000) landscape karşılığı olarak coğrafi görünüm kullanmışlardır.

UNESCO'nun (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu-United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) bir alt birimi olarak kurulan IUCN (Dünya Koruma Birliği – The World Conservation Union) kültürel peyzajı "kültürel ve doğal kaynakları ve bu bağlamda yaban hayatı ve evcil hayvanları içeren, tarihi bir olay ve bir etkinlikle birlikte olan ya da çeşitli kültürel ve estetik değerler sergileyen coğrafi alanlar" olarak tanımlamıştır (WHC 2010, Atik vd. 2009).

Kuşkusuz mesken tipleri ve kullanılan malzemeler geçmişte doğal çevre şartlarına sıkı bir şekilde bağlı kalmıştır. Dolayısıyla inşa teknikleri ve mimari de yerel kültürle güçlü bağlantılara sahip olmuştur. Fakat; "yerlerin" diğer yerlerle bağlantılarını artıran ekonomik, toplumsal ve teknolojik gelişmeler, yapı formları üzerinde de etkili olmaya başlamış ve zamanla dünyanın çok farklı yerlerinde inşa edilen meskenlerde "aynılaşma süreci" baş göstermiştir. Tüm bu değişimlere rağmen dünyanın çok farklı bölgelerinde, doğa şartlarının yönlendiriciliği altında, yerel malzemenin kullanımıyla geleneksel formlarda inşa edilen meskenlerin varlığı söz konusudur. Kültürel coğrafi görünümün anahtarı rolünde olan bu yerel mimari ürünlerin (Tümertekin ve Özgüç, 2010: 117) dağılış gösterdiği kültürel ekoloji çevreleri, günümüzde büyük ilgi görmektedir.

İnsanların yaptıkları ve ettikleri kökenini geçmişten almaktadır. Bugün peyzaj üzerindeki birçok unsur, yaşam şekilleri, düşünme tarzı, ekonomik durumu ve istekleri bizimkilerden farklı olan geçmiş kuşaklar tarafından inşa edilmiştir ve bu unsurları bizim yaşadığımız zamanda değil, o insanların yaşadığı zaman dilimi içerisinde değerlendirmek gerekmektedir.

Kültür, belirtilen anlamıyla insanın doğal ortama katmış olduğu her şeye karşılık gelmekte, tabiatta insanın yaşadığı her yerde, tabiatla insanın karşılıklı bir şekilde bıraktığı tüm izleri araştıran coğrafya disiplini için, araştırılacak kültürel peyzaj ya da "kültürel coğrafi görünüm"lerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Gümüşçü, 2018).

Yerleşilen her alanın bir kültürel görünümü vardır ve bunlar kendilerini yaratan kültürü yansıtırlar. C. O. Sauer, kültürel coğrafi görünümün "fiziksel coğrafi görünüm üzerine insan faaliyetleri tarafından empoze edilmiş şekiller" olduğunu ileri sürmüş ve "The Morphology of Landscape" adlı makalesinde kesin olarak şu tanımı getirmiştir: "Kültürel coğrafi görünüm, nihai anlamdaki coğrafi alandır… Üzerindeki şekillerin hepsi, coğrafi görünüme özelliğini kazandıran insanın çalışmalarıdır… Kültürel coğrafi görünüm, doğal coğrafi görünümün bir kültür tarafından şekillendirilmesidir. Kültür bir ajan, doğal alan bir aracı, kültürel coğrafi görünüm bir sonuçtur." Sauer, mekân (space) ve benzeri gibi birçok sözcükten birini kullanmak yerine kültürel maddi unsurlara vurgu yapmayı da istediği için "landscape" terimini kullanmayı tercih etmiştir. Kültürel görünümün üzerinde yer alan biçimlerin uzun bir zaman boyunca süregelen ve birbirini izleyen nesiller boyunca biriken etkilerle iç içe olan kültürel süreçlerin (kültürel kalıpları şekillendiren nedensel güçler) işlemesi sonucu ortaya çıktığını vurgulamıştır. Bâzen birbirini izleyen bu gruplar (nesiller) aynı kültürden olmayabilirler (Özgüç ve Tümertekin 2015: 92-93).

Paleolitik devirde (taş devri) insanların açık yaşam alanları oluşturarak yaşadığı, ülkemizin nadir yerlerinden biri olan araştırma sahasında yapılan prehistorik araştırmalar, Kocapınar Mahallesi yakınında Orta Paleolitik (Mousterian) dönemine ait bir açık hava yerleşmesinin varlığını ortaya koymuştur. Daha sonraki dönemlerde iklim koşullarının açık alanlarda yaşamayı zorlaştırması, bunun yanında barınma ve korunma zarureti, avcılık ve toplayıcılıkla yaşamlarını sürdüren göçebe insanların öncelikle yöredeki kaya sığınaklarını konut olarak kullanmalarını teşvik etmiştir (Doğanay, 2011). Sahada açık yerleşim alanlarından sonra muhtemelen ilk barınma alanlarını bu kaya sığınakları ve inler oluşturmuştur. Nitekim Gölova Polyesi'nde özellikle Bozhöyük Mahallesi'nin doğusundaki İnlikaya mevki, Köyderesi ve Türkişi deresinin kenarlarında insanlar tarafından işlenerek genişletilmiş kaya sığınakları yer almaktadır. Bu kaya sığınaklarından en önemlisi Elmalı

Karain'i olup, sığınağın içerisinde ve çevresinde Paleolitik devre ait olması muhtemel çakmaktaşı aletleri ve parçaları bulunmuştur (Yalçınkaya, 1985).

Elverişli coğrafi koşullar sayesinde Paleolitik devirde avcılık ve toplayıcılıkla geçimini sağlayan, mağara, in ve ağaç kovuğu gibi nispeten dış etkenlere karşı koruyucu ortamlarda yaşayan yöre insanı, Neolitik devre gelindiğinde yerleşik hayata geçmiş ve köyleri oluşturmuştur (Kınal, 1988). Akçay, Gökpınar, Hacımusalar ve Tekke civarındaki ören yerlerinde yapılan yüzey araştırmaları ile arkeolojik çalışmalar bu yerlerin Neolitik'te yerleşik hayata geçilen alanlar olduğunu ortaya koymuştur. Elmalı Yöresinde insanlar üreticiliğe dayalı yerleşim düzeninin söz konusu olduğu Neolitik'te (8000-5500) artık, yapılmış konutlarda yaşamaya, birtakım yiyecekler depolamaya ve bazı hayvanları evcilleştirilmeye başlamışlardır. Sahadaki çok sayıda höyükten elde edilen buluntular Kalkolitik Çağ'da yörede Hacılar ve Çatalhöyük gibi birçok yerleşim yerleriyle benzer özellikler taşıyan dikdörtgen planlı ve iki bölümlü konutların yapıldığını göstermiştir (Çevik, 1996) Semayük'te (Bozhöyük Mahallesi) yapılan kazılarda Elmalı Yöresinin Tunç Çağı kırsal mesken tipleriyle ilgili önemli bilgiler ortaya çıkarılmış ve bu bilgiler, sahadaki kırsal meskenlerin geçmişten günümüze geçirmiş olduğu değişimleri karşılaştırma imkânı sağlamıştır. Adı geçen kazıda, etrafı surla çevrili, Tunç Çağı'na ait (M.Ö. 3000-2000) taş, ahşap, kamış ve toprak malzemelerle yapılmış meskenlerden oluşan bir köy yerleşmesi ortaya çıkarılmıştır (Mellink, 1974). Arkeologların höyüğün bulunduğu mevkiye "Karataş" adını verdiği köy yerleşmesi, Elmalı ilçesinde tespit edilebilen ilk köy konutlarına ait örnekleri vermesi açısından önem taşımaktadır.

17. yy'da sahayı ziyaret eden Evliya Çelebi "Elmalı birbiri üzere dereli ve tepeli yerde yapılmış irem bağı gibi eski bir şehirdir" der. Aynı kaynaktan belirtilen dönemde taş temelli kerpiç evlerin yapıldığını öğrenmekteyiz. Sahada taşın ve kerpicin yanında ahşap da mesken inşasında sıklıkla kullanılmıştır. Nitekim Çelebi, Elmalı şehrinde konutların tamamının tahta ile örtülü olduğunu bildirmektedir. Ahşap, mesken inşasında önemini devam ettirmiş ve zamanla daha fazla kullanılmıştır. 1842'de sahayı ziyaret eden Spratt ve Forbes de Elmalı ilçesindeki konutların çoğunlukla ahşaptan yapıldığı bilgisini vermiştir (Fotoğraf 3.104).

Fotoğraf 3.104 Elmalı'da (1842) Örtü Malzemesi Olarak Ahşap Kullanılan Meskenler

Kaynak: Spratt ve Forbes, 1842

Günümüzde araştırma sahasındaki kentsel coğrafi görünüm, birbirinden ayrılmış ancak bitişik durumdaki güncel ve tarihi kentsel konut dokularından oluşmaktadır.

Elmalı ilçe merkezindeki tarihi doku içerisindeki organik sokak dokusuna sahip konut alanlarının büyük bir bölümü Elmalı Dağı'nın eteklerinde, dağın yamacında gelişme göstermiştir. Evler birbirinin manzarasını kapatmayacak şekilde genellikle ovaya yönlendirilmiş, eğimli arazi üzerinde organik sokak dokusuyla konumlanmıştır. Yaya kaldırımı yoktur (Fotoğraf 3.105). Elmalı'da açık sofalı plan tiplerinin bugüne ulaşabilmiş en eski konut örnekleri görülmektedir. Sokaklar genellikle bitişik nizam olmakla birlikte, yüksek avlu duvarları içinde yer alan konut yapıları bulunmaktadır. Avlu duvarı üzerindeki tura çardaklar yöreye özgü yapı elemanlarındandır.

Fotoğraf 3.105 Dağ Yamacında Gelişme Gösteren Camiatik Mahallesi Sokağından Görünümler

Zemin katlar genellikle tek katlı müştemilatların yer aldığı bahçe ve yapının giriş kapısı tarafındaki sokak ile ilişkilidir. Zemin katlar genelde sağır cephelidir ve yapıya açılan kapılar genellikle iki kanatlı, ahşap ve üstünde tepe penceresi olan giriş kapıları olarak tasarlanmışlardır (Danacı, 2012).

Çatı, ahşap kırma bazen de beşik çatıdır. Çatı örtüsü olarak kullanılan yaygın malzeme alaturka kiremittir. Konutlar genellikle ahşap karkas arası kerpiç dolgu olarak inşa edilmiştir (Serbest 2008, Günay 2008). 20. yüzyılın ortalarına doğru inşa edilen nitelikli konutlar ise yığma kâgir (taşıyıcı kolonu olmayan ancak taban ve tavanı beton, taş, tuğla gibi yanıcı olmayan maddelerden inşa edilen yapılar) örneklerdir. Pencere boyutları büyümüştür, yapı yığmadır ve bazen balkonlarda kolonlar kullanılmıştır. Bazılarında dairesel formlar hâkimdir. Bu yapılar genelde her katında farklı ailelerin oturduğu 2-3 katlı apartman tipine geçiş yapılarıdır (Günay, 2008).

Bir çevrenin ayırt edici kültürel özellikleri bâzen o yere özgü geleneksel mesken tipleri ve onların dağılış özelliklerinde görünür hale gelmektedir. Tarihsel ve kültürel açıdan önem taşıyan geleneksel mimari örneklerinin iyi korunduğu çevreler bu nedenle günümüzde turizmde kültürel bir kaynak ve çekicilik oluşturabilmektedir.

Kırlarda yaşayanlar geçim sahalarını adeta bir avcı gibi kuvvetli bir sezgi ile tespit ederek işe yarar her noktaya el atmışlardır. En ufak geçim ünitesinden, en genişine kadar hemen her yer insanların işgaline uğramıştır ve geçim alanları üzerinde birtakım meskenler inşa edilmiştir (Tunçdilek,1967:162,165). Her bir mesken şekli de bulunduğu yerin coğrafi yapısı ile o yerde ikamet eden insanların sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapılarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Bu yapılar Anadolu toplumunun kültürel zenginliği içinde bölgeden bölgeye, hatta aynı bölgede, köyden köye farklılık göstermektedir. Yerleşmeler bulundukları tomografik yapı, kültürel ve fiziksel çevre koşulları ile biçimlenmektedir (Eminağaoğlu ve Çevik,2007:157-158). Böylece kırsal yerleşmeler; bulundukları bölgenin fiziki şartlarını, kültürel yapısını, ait oldukları dönemin yaşam biçimini mekânlarına yansıtan, halk mimarisinin yaygın görüldüğü çevrelerdir.

Elmalı kırsal mimarisinde ise genellikle taş, kerpiç ve ahşap ile inşa edilmiş yöresel mimari örnekleri arasında köy evleri yanında, güncel (betonarme) yapım teknikleri ile yapılmış köy evleri de bulunmaktadır. Köylerde konut yapıları dışında köy merkezinde yer alan bir cami, genellikle boş okul yapıları, meyveciliğin gelişmiş olduğu köylerde yer yer depo yapıları, küçük ölçekli hayvan barınakları, hemen hemen her evin bahçesinde yer alan tahıl ambarları, değirmenler, bağcılığın olduğu köylerde ağdalıklar ve arı kovanları mevcuttur.

Kırsal mahallelerde çiftçilik alanları seralar, bağlar, meyve bahçeleri, tarlalardır, bunların dışında bâzı mahallelerde dağ yamaçlarında ormanlık ve maki alanlar, ovalık kısımlarda çayır, otlak alanları, köy meydanları ya da harman yerleri gibi açık alanlar yer almaktadır. Köy konut bahçeleri genellikle yapay ya da doğal bir çitle çevrilmiş; bahçelerde, meyve ağaçları ve bâzen küçük sebzelikler bulunmaktadır.

Ovadan itibaren 1050-1500 m yükselti aralığındaki yerlerde ise yerleşimler dağ yamacına yaslanmıştır. Dağın eteğine ve düzlük alanlara gidildikçe aynı şekilde seralar ve tarım arazileri yer almaktadır (Fotoğraf 3.106). Kırsal mahallelerde yapılar genellikle ayrık düzende ve bahçelidir.

Fotoğraf 3.106 Kızılca Mahallesi'nde Bulunan Sera Alanlarından Genel Görünümler

Kırsal mimari, kırsal kesimde hâla varlığını sürdürmeye çalışan ve halkbilimi açısından büyük önem taşıyan kültürel değerlerimizden biridir. Gerek kullanılan yapı malzemesi ve gerekse inşa tarzı bakımından kırsal kesimlerde çeşitli görünümler yaratan bu mimari ne yazık ki değişik nedenlerle her geçen gün biraz daha azalmakta, yerine yenileri yapılmamakta ve var olanlar zamanla yok olmaktadır.

Kültürel mirasın somut taşıyıcılarından olan kırsal coğrafi görünümdeki yöresel mimari ögeler geleneksel yöntemlerle yapılmış yöreye özgü kültürel değerleri oluşturmak ve koruma altında olmadıklarından sayıları gün geçtikçe azalmaktadır.

Binlerce yıllık birikimin sonucu ortaya çıkan, doğal çevreye sıkı sıkıya bağlı ve onun izlerini taşıyan yöresel mimari gelişen sosyo-ekonomik ve sosyo kültürel koşulların etkisinin bir sonucu olarak yok olma riski ile karşı karşıyadır. Yöreye özgü kırsal mimariyi korumak ve gelecek nesillere aktarmak hem toplumsal bir görev ve hem de kültürel bir zorunluluk gerektirmektedir.

Kültürel mirasın korunarak gelecek kuşaklara aktarılması, bu mirastan yararlanarak ortak bir kültür bilincinin oluşturulmasında etkin bir rol üstlenmektedir (Emekli, 2005:104). İnsanların kendisininkinden farklı kültürleri görmeye, öğrenmeye karşı olan merakı sonucu gelişen kültür turizmi sayesinde "geçmişin ve ürünlerinin" önemli bir turistik deneyim olarak değeri yeniden anlaşılmıştır (Özgüç, 2015:151; Boyd, 2001: 212). Büyük bir potansiyele sahip olduğu halde hızlı bir yok olma sürecine giren ve gereği gibi değerlendirilemeyen kültür mirasının, koruma kullanma-yaşatma ilkeleri doğrultusunda 'turistik ürüne' dönüştürülmesi ve kültürel turizm aracılığıyla değerlendirilmesi amaç olmalıdır (Emekli, 2005:103-104).

Araştırma sahasındaki yöresel mimariden miras turizmi çekiciliğine sahip olanlar ele alınmıştır. Sahada miras turizmi bakımından anlam ve değeri keşfedilen tarihi Elmalı evleri, konak tipli evleri, arı serenleri, tahıl ambarları, çiftlikler günümüzde miras turizminin canlı bir çekim merkezi durumundadır. Bunlara aşağıda yer verilmiştir.

3.2.6.1. Tarihi Elmalı Evleri

İnsanın yaşama alanının odağı durumundaki ev, bu özelliğinden dolayı onu yapan ve kullanan insanın dünya görüşü ve algılamasını, mit ve inançlarını, ideallerini, geleneklerini, sosyal düzen ve organizasyonlarını, hayatlarını kazanma biçimlerini, yani bütün olarak kültürünü özenle işlediği ve maddi olarak görülebilir hale getirdiği mekândır. Özellikle kırsal veya geleneksel ev, geçmişten günümüze yaşanan kültürel yayılmaların ve kültürel adaptasyonların tarihi belgesi olması, yeryüzünün yaşanılan yer zenginliğini arttırması nedeniyle önem taşımaktadır.

Konut, insan ve mekânın karşılıklı ilişkilerinin maddi biçimini oluşturarak kültürel peyzaj oluşumunu ortaya çıkarır (Mitchell, 2005). Kültürel peyzaj ise toplumların ideolojik temsillerinin bir ürünü olarak kendini sonraki nesillere aktararak nesiller arasında bağlantı kurulmasını sağlar.

Kültür ile coğrafyayı birleştiren kültürel coğrafya, kültür grupları ve toplumun mekânsal işleyişi bakımından ortaya çıkan mekânsal çeşitlilikleri coğrafi bir yaklaşımla ortaya koymaktadır. Dil, din, ekonomi, yönetim ve diğer kültürel olguların bir yerden diğerine değişme ya da aynı kalma yollarının tasvir ve analizi kültürel coğrafyanın inceleme konusudur (Arı, 2005: 320).

Türk ev mimarisinin başlangıç noktası olarak Orta Asya'da kurulmuş olan çadırlar gösterilmektedir. Bu konu ile ilgili olarak yapılmış olan Türk kültür tarihi ile ilgili bilimsel çalışmalar, Türklerin Anadolu öncesi yaşamlarının konargöçer olduğunu ve bu konargöçer yaşantının izlerini taşıdığını kanıtlamaktadır. Zamanla iklim şartlarının değişmesi ve

sertleşmesi sonucu Türklerin sürekli yer değiştirmeleri zorunluluğu ortaya çıkmıştır (Anadol, 2007).

Bir çevrenin ayırt edici kültürel özellikleri bazen o yere özgü geleneksel mesken tipleri ve onların dağılış özelliklerinde görünür hale gelmektedir. Tarihsel ve kültürel açıdan önem taşıyan geleneksel mimari örneklerinin iyi korunduğu çevreler bu nedenle günümüzde turizmde kültürel bir kaynak ve çekicilik oluşturabilmektedir. Kültür turizmi bakımından anlam ve değeri keşfedilen Cumalıkızık, Beypazarı, Safranbolu vb. yerleşmeler günümüzde miras turizminin canlı bir çekim merkezi durumundadır.

Türkiye'de 1980 sonrası tarihi dokuların farkına varılmaya başlanmış ve turistlerin ilgisiyle de daha fazla önem kazanmıştır. Son yıllarda tarih kültür dokuları üzerinde projeler yapılarak koruma altına alınmakta ve restorasyonlar yapılmaktadır. Bu çalışmalara Burdur kenti ve Eyüp Rehabilitasyon örnek verilebilir (Erden-Erbay, 2004). İstanbul'un turizm mekânlarından Sultan Ahmet Meydanı'ndaki tarihi yarımadayı kapsayan çalışmalar, Marmara Takım Adaları, Beykoz Koruma Alanı (Özden, 2005), Eminönü Tarihi Kent merkezi (Turgut ve Özden, 2005) diğer çalışmalardır. İzmir il genelinde yapılan planlamalara Bergama ve Selçuk (Emekli, 2003) ilçelerindeki tarihi mekanlar ile Mersin ili Tarsus ilçe merkezini kapsayan koruma ve restorasyon çalışmaları örnek oluşturmaktadır. Türkiye'nin büyük tarihi-kültürel miraslarını taşıyan Urfa, Mardin, Antakya gibi birçok eski tarihi kentlerindeki tarihi kültürel miraslar koruma altına alınarak turizm planlamaları yapılmış ve günümüzde restorasyon çalışmaları devam etmektedir. Buralar kentlerin tarihi dokuları olup, kentlerin gelişme süreci içindeki değişen toplumsal, ekonomik ve fiziksel yapıları ile geçmişte yaşamış toplumların anılarını bir arada barındıran, bir arşiv olarak ayakta durmaktadır (Birsel vd., 2000).

Tarihi ve kültürel miraslar yılların birikimi olarak mekânları kaplamaktadır. Bu görüntüler kendi dönemlerinin şahitleri ve o dönemlerin özelliklerini bize aktaran bilgi kaynaklarıdır. İnsanlığın ortak geçmişine katkıda bulunduğu için bu tarihsel-kültürel değerler korunması gereken yerlerdir (Yasin, 2007: 1-2). Tarihi-kültürel mirasın korunma dengesi gözetilerek sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde ele alınmalıdır. Bunun için 1975 yılında yürürlüğe giren Dünya Kültür ve Doğal Mirası Koruma Sözleşmesi halen yürürlükte olup sürekli güncellenmekte ve birçok ülkenin katılımı sağlanmaya çalışılmaktadır. UNESCO Dünya Miras Sözleşmesi'ne 1983 yılında imza atan ülkemiz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğu altında birçok çalışma yapmaktadır (Emekli, 2005: 104). Kültür ve Tabiat varlıklarının özel hukuki statüsü, şehir plancılarını da etkilemektedir. Koruma amaçlı imar planları, koruma kurallarınca sit alanı ilan edilen

alanlarda yapıldığı için “Sit Alanları İmar Planlaması” ifadesi kullanılabilir. Sit kavramı, 2863 sayılı Kanunun 3/a-3 maddesinde, “tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş veya önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler” olarak tanımlanmaktadır (Yasin, 2007: 3; Öcal, 2012). Buraların planlamasını yapmak, gelecek nesillere aktarmak ve turizm açısından değerlendirmek gerekir.

Kültür ve turizm; coğrafyanın tanımındaki gibi mekânsal farklılıkların yarattığı bir olgudur. Mekânsal farklılıkların yarattığı maddi ve manevi değerlerden oluşan bu miraslar üzerindeki çalışmalar ve koruma yönündeki anlaşmalar-sözleşmeler daha fazla önem kazanmış ve gelişmiştir.

Avrupa Konseyi'nin "Avrupa: Bir Ortak Miras" kampanyasının 25. yılı kapsamında oluşturduğu Avrupa Tarihî Kentler Birliği'nde, ülkemizin etkin bir şekilde temsilinin sağlanması için 2000 yılında Türkiye Tarihî Kentler Birliği Bursa'da kurulmuştur. Bu birliğin amacı, tarihî kentlerin bir araya getirilmesi ve bu kentler arasında kentsel, kültürel ve doğal mirasın bir ortak miras anlayışıyla korunması ve yaşatılmasıdır. Elmalı ilçesinin yerel yönetimin de doğal, tarihî ve kültürel kaynakların korunması ve yaşatılmasını amaç edinen bir birlikte yer alması araştırma sahası için olumlu bir gelişmedir. Tarihi yerleşim, yoğun olarak 19. yüzyıl yapılarından oluşan zengin dokusuyla Geleneksel Türk kenti özelliği taşımaktadır.

Son yıllarda dünyada olduğu gibi ülkemizde de doğal ve kültürel süreçlerin etkileşimi içinde oluşan çekiciliklerin büyük ilgi görmesi, turizmin çeşitlenmesine ve turistlerin farklı beklentilerinin karşılanmasını sağlamaktadır. Nitekim Türkiye’de kıyı ve deniz turizmini tercih eden ziyaretçiler aynı zamanda kültürel mekânları ziyaret amacıyla iç kesimlerdeki yerlere de ziyarette bulunmaktadır. Kıyı turizminin yoğunlaştığı Antalya’da araştırma sahasında dağılış gösteren “Tarihi Elmalı Evleri” de Antalya’da miras turizmini çeşitlendirmek için önemli fırsatlar sunmaktadır.

Araştırma sahasında Camiatik, Camicedit, Kapmescit, Tahtamescit, Toklular, İplikpazarı ve Karyağdı mahalle sınırları içerisinde kalan 95 hektarlık bir alan kentsel sit alanıdır. Kentin dağlık bölümünü oluşturan bu alanda yamaç boyu uzanan sokaklarda birbiri ardına inşa edilmiş dizili evler, cumbaları, eski tip pencereleri ve parlak renkleriyle 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı Osmanlı mimari geleneğinin en güzel örneklerini oluşturmaktadır. Çift cumbalı ahşap evler Safranbolu evleri kadar otantik bir yapıya sahiptir ve karakteristik özelliklerinin çoğunu bugüne kadar korumayı başarmıştır.

Elmalı kentsel sit alanında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Antalya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 11.02.2005 gün ve 276 sayılı kararı ile tescil edilen 127 adet sivil mimarlık örneği yapı yani tarihi ev bulunmaktadır. Pınarbaşı Sokak, Ağalar ve Kütük Sokak, Arseven Sokak, Hacıhaliller Sokak, Hacı Şakirler Sokak ve Selahattin Topçu Sokaklar tescilli konutların yoğun olarak yer aldığı sokaklardır (Serbest, 2012).

Koruma yoluyla şehir içindeki bir zamanlar işe yaramaz kabul edilen semtlerin gözde yerler haline gelebildiği ve şehirsel çekirdeğe bir anlamda yeni bir hayat kazandırdığı bilinmektedir (Özgüç, 1988). Bu anlayışla kentsel sit alanına ilişkin 2006 yılında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yaptırılan ve Çekül Vakfı'nın maddi destek sağladığı "Pınarbaşı, Hacı Haliller ve Helvacılar sokakları ile Antalya il özel idaresinin maddi destek sağladığı Eğrekler Sokak, Selahattin Topçu Caddesi, Hanönü Caddesi, Veyseller Çıkmazı, Bülbüller Geçidi ve Ömer Ağalar sokaklarına ait sağlıklaştırma projeleri çalışmaları yapılmıştır (Serbest, 2012). Bu çalışmalarla kentteki tarihi meskenlerin mimari yapısının korunması amaçlanmıştır. Belirtilen sokak veya caddelerde yapılan restorasyon çalışmalarının bir diğer amacı gittikçe nüfus ve önem kaybeden bu alanlara yeniden canlılık kazandırmak ve turizme kazandırılmasıdır.

Tarihi evlerin yapımında en fazla kullanılan malzeme kerpiçtir. Yapılarda duvar, dolgu ve sıva malzemesi olarak kullanılmıştır. Kerpiçten sonra en fazla kullanılan yapı malzemesi ahşaptır. Evlerin özellikle sofa kısımları tamamen ahşaptan yapılmıştır. Bunun yanında ahşap hem hatıl olarak taş ve kerpiç yığma yapılarda, hem de iskelet sistemini oluşturduğu karkas yapılarda kullanılmıştır. Ayrıca kapılar, pencereler, kat bağlantıları, taban ve tavan inşası da ahşap kullanılarak yapılmıştır. Taş ise tüm evlerin temel kısımları ile bazılarının duvarlarında ya da birinci katların inşasında kullanılmıştır.

Yapım tekniği açısından çoğunlukla (% 70) kerpiç ve ahşabın birlikte kullanıldığı kâgir veya yığma kerpiç (% 30) yöntemiyle inşa edilmiştir (Serbest, 2012). Elmalı ilçe merkezinde sahanın eğimli yapısı nedeniyle parseller oldukça küçüktür. Küçük olan parseli daha ekonomik kullanmak ve ev ile sokak arasına yapılacak yeni bir duvar inşa zahmet ve masrafından kurtulmak için evler çoğunlukla bitişik düzende ve yola paralel olarak inşa edilmiştir. Böylece birçok evin zemin kat duvarı aynı zamanda bahçe duvarı görevi görmektedir.

Tarihi evler kerpiç ya da taştan yapılmış duvarlarla çevrili avlu içerisinde yer almaktadır. Evlerin temel kısmı yoldan gelecek yağmur ve kar sularından ve nemden korunmak için taştan yapılmıştır. Zemin katın eğime uymak amacıyla yamaca gömüldüğü

durumlarda taş temel, duvar olarak yüzeye kadar devam etmiştir. Duvarın taş olan kısmının yüksekliği yolun eğimine göre değişmektedir. Taş temelden sonra duvar genellikle kerpiç olarak devam eder ancak bazı evlerde birinci kat da taştan yapılmıştır. Evin sokağa bakan özellikle ocak bulunan duvarlarının kalınlığı fazladır. Ocak olmayan, sofaya bakan oda duvarları ise bağdadi teknikle yapıldığı için daha incedir (Fotoğraf 3.107, 3.108).

Fotoğraf 3.107 İplikpazarı Mahallesi'nde Bağdadi Tekniği ile Yapılmış Meskenden Bir Görünüm

Sahada evlerin dayanıklılığını ve stabilitesini arttırmak amacıyla tüm taşıyıcı duvarlarda belirli aralıklarla hatıllar kullanılmıştır. Sedir ya da ardıç ağacından yapılan hatıllar, genellikle 1 m. aralıklarla kat aralıkları ile kapı ve pencere alt, üst ve ortalarına gelecek şekilde konulmuştur. Tarihi Elmalı Evleri oda ve sofa olmak üzere iki bölümden oluşmuştur. Oda bölümleri taş ya da kerpiç malzemelerle değişik teknikler kullanılarak yapılmıştır. Bu bölümün özellikle sokağa bakan duvarları hatıllarla desteklenmiş yığma kerpiç, sofaya bakan iç duvarları ise çatma tekniği ile yapılmıştır (Aydın, 2019). Ancak 2016 yılında yapılan restorasyon sebebiyle değişik malzeme ve teknikler kullanılarak inşa edilmiş bazı tarihi elmalı evlerinin doğal görünümlerini kaybetmiş olduğu gözlemlenmiştir.

Tarihi Elmalı Evleri, içten ya da dıştan sofalı (açık) plan tipine sahiptir. Açık sofalı ev tipi Türk evi plan tipleri içerisinde günümüze kadar gelen en eski ev örneklerine sahiptir. Bu özelliği ile Elmalı, Türk ev geleneğini yansıtan önemli örneklerden birisini teşkil etmektedir (Günay, 2008).

Zemin katta sofaları taşıyan direklerin bulunduğu kapalı kısma "hayat", hayatın taşla kaplı olan kısmına da "taşlık" adı verilmektedir. Açık sofalı evlerde birbirine bitişik veya birer eyvanla ayrılan odalar yan yana dizilmiştir. Bu nedenle bu tür plana sahip evlere "sıra odalı" da denilmektedir.

Elmalı ilçesinde tarihi evlerin 3 katlı olanları bulunsa da çoğunluğu 1 ve 2 katlı evlerden oluşmaktadır. Evlerin zemin katlarında genellikle iki bölme bulunur. Bu bölmeler ahır, samanlık veya depodan oluşur. Bu kat ile birinci ya da ara katın bağlantısını ahşap bir merdiven sağlar. Birinci kat genellikle birbirine bitişik ya da sofanın sokağa doğru girinti yapan eyvan bölümü ile ayrılan iki odadan oluşur. Bunun yanında üç ya da dört odadan oluşan ara katlar da mevcuttur. Bu durumda bu odalar kiler, depo, oturma, yatak odası veya mutfak görevi görür. İki odalı evlerde odalardan birisi oturma odası diğeri ise mutfak olarak kullanılır. Üç odalı olanlarda genellikle kışlık yiyeceklerin depolandığı depo veya kiler yer alır. Hangi katta olursa olsun odalarda genellikle yüklük, ocak ve gusülhane bulunmaktadır.

Tarihi evlerin dış cephe süslemelerinin vazgeçilmez elemanı köşebentlerdir. Genelde ahşap yapılan köşebentlerin bazı örneklerde taş olduğu da görülür. Söveler ise genellikle zemin katlarda, depo penceresi gibi pencerelerde görülmektedir. Sövelerde çoğunlukla taş malzeme seçildiği gözlenmiştir (Serbest, 2012).

Elmalı evlerinin oluşumunda; topografik konum, iklim özellikleri, mahalleler ve sokakların durumu belirleyici rol oynamaktadır. Topografik konum; evlerin kat, cephe gibi unsurlarına, iklim; yönleniş ve yerleşimine, mahalle ve sokaklar ise; gelişimine tesir etmiştir. Elmalı'nın eski kent dokusu içerisinde yer alan mahalleleri ve burada yer alan evleri yapısal birtakım farklılıklar göstermektedir. Örneğin; İplikpazarı Mahallesi Ağalar Kütük Camii Sokağı çarşı başlangıç noktasındaki evler, eşraf ve saygın ailelerin evleri şeklinde düzenlenmiştir. Mehmet Keriman Bahar Evi, Subaşılar Evi bu örnekleme içerisinde gösterilebilir. Sahada bu evlerin dışında yer alan diğer ev örneklerinin, genelde daha küçük boyutlu olup ve diğerlerine göre sönük kaldığı görülmektedir. Evlerin ayrıca eşraf evleri olarak nitelendirilen evlerden esinlenmelerle inşa edildiği gözlenmiştir. Ancak bu durum tarihi evlerin mimari biçimlenişi açısından belirleyici bir özellik değildir. Kap Mescit, Cami-i Cedid, Tahta Mescit, Cami-i Atik ve Karyağdı mahalleleri evlerin yoğun olarak bulunduğu yerlerdir (Fotoğraf 3.108). Mahalleler içerisinde yer alan dinsel yapılar buranın gelişim çizgisinin ana belirleyicisi durumundadır (Sinan-ı Ümmi Cami ve Türbesi, Toklular Mescidi gibi).

Fotoğraf 3.108 Tarihi Elmalı Evlerinden Görünümler

Cumhuriyet öncesi dönemde kent halkının ağırlıklı olarak esnaf, zanaatkar ve tüccarlardan oluşmasına karşın, zamanla kırsal alanlara doğru yaşanan göç sonucunda bahsedilen tarihi evlerin yoğun olduğu yerlerde nüfus yapısı oldukça değişmiştir. Ancak genel olarak halkın eski gelenek ve göreneklerine bağlılığının devam ettiği görülmektedir. Günümüzde ilçe merkezindeki tarihi konakların birçoğunun altında hâlâ kunduracılık, helvacılık, terzi, esnaf lokantaları ile karşılaşılmaktadır (Fotoğraf 3.109).

Fotoğraf 3.109 Alt Katında Esnafların Bulunduğu Tarihi Elmalı Evlerinden Genel Görünümler

Araştırma sahasındaki geleneksel konutlar, bugün de yöre halkının içinde yaşadığı, fiziksel ve sosyal ihtiyaçlarını karşıladığı, halkın kimliğini ve kültürünü yansıtan yapılardır. Tarihi Elmalı Evleri sadece tarihi kent dokusu ve geleneksel mimarinin oluşturduğu maddi kültür varlıkları değil bunlarla birlikte sosyal ve kültürel yaşam da aynı derecede önemli olup hem maddi hem de manevi kültür birlikte bir bütünlük oluşturmaktadır.

Zamanla geleneksel yaşam yerini değişen yaşam koşullarına bırakırsa hem mevcut kültür yok olacak hem de miras turizmi için çekicilik unsuru kalmayacaktır. Elmalı insanının kültürünü oluşturan temel değer yargıları, miras turizmi planlamalarında dikkate alındığında Tarihi Elmalı Evleri ziyaretçiler için daha ilgi çekici ve etkileyici olacaktır. Böylece turizm, kültür taşıyıcısı olarak insanlar (Elmalı halkı ve ziyaretçiler) arasında kültürel bağları güçlendirecek ve insanların birbirlerini daha iyi tanımalarını sağlayacaktır.

3.2.6.2. Kandilzade Hasan Sıtkı Bey Konağı

Elmalı ilçesinde en yaygın somut kültürel mirası, tarihi sofalı eşraf evleri oluşturmaktadır. Bu evler içerisinde en yaygın olanı açık sofalı ev tipidir. Bu özelliği ile Elmalı yöresi, Türk ev geleneğini yansıtan önemli yerlerden birisidir. İlçede plan, yapım yöntemi ve süsleme özellikleri açısından örnek teşkil eden başlıca evler şunlardır; Beşkazalı, Bölükbaşı, Ciğerciler, Diyarbakırlılar, Abdullah Ekiz, Hancılar, İstek, Kadılar Kerimoğlu, Milli, Müftüler, Karasüllü, Vural, Yuvalaklıoğlı, Yapan, 1258 Benlioğlu, Lütfü Örgen, Solaklar, Mehmet Akın, Osman Efendi, Ali Çiftçi, Şevki Ateş, Karakaşlar, Kılıçlar, Nazmi Yıldırım, Beşir Gürbüz, Ali Rıza Subaşı evi ve Kandilzade Hasan Sıtkı Bey Konağı'dır (Fotoğraf 3.110, 3.111).

Fotoğraf 3.110 İplikpazarı Mahallesi'nde Bulunan Kılıçlar (1930) ve Beşir Gürbüz (1955) Eşraf Evlerinden Görünüm

Fotoğraf 3.111 Kandilzade Hasan Sıtkı Bey Konağı'ndan Bir Görünüm

Büyük ve gösterişli ev olarak (www.tdk.gov.tr) tanımlanan konak daha çok kent merkezlerinde toplanma, bir araya gelme mekânlarından biridir. Konaklar varlıklı kimselere ait olup, aynı zamanda sahibinin özel yaşamına ait alanı/evi olduğundan buradaki toplanmalara katılmak davete bağlıdır.

Geleneksel konutlar, toplumların geçmişten itibaren kendi aralarında veya başka toplumların kültürlerinden etkilenerek birikim sonucu günümüze ulaşmasıyla meydana gelmiş maddi öğelerle oluşmuş mimari yapılardır. Konutlar bünyesinde barındırdıkları özelliklerle topluma nasıl hizmet ettiğinden şekillenmesinde nelerden etkilendiğinden aile yapısının, yaşantısının, dini hayatın etkisinin ve kadının toplum içerisindeki statüsünden sosyal ilişkilere göre nasıl planlandığını göstermektedir (Kocaman, Kayserili, & Kaya, 2014: 148).

Kandilzade Hasan Sıtkı Bey Konağı, Elmalı'da bulunan 143 tescilli konaktan biridir. İlçe merkezinde İplikpazarı Mahallesi'ndeki bu 130 yıllık konak tarihi değerlerini geleceğe taşımaktadır.

Kandilzade Hasan Sıtkı Bey'in kim olduğuna bakıldığında, Elmalı'da önemli görevler üstlenmiş saygıdeğer bir kişilik olduğu anlaşılmaktadır. Hasan Sıtkı Bey, 1859 yılında Antalya merkez ilçesi Barbaros Mahallesi'nde doğmuştur. Babası Hacı Mehmet Ragıp Bey, annesi Ayşe Hanımdır. Antalya senatörlerinden Mehmet Pırıltı ve Antalya Büyükşehir Belediye Başkanlarından Hasan Subaşı torunları arasındadır. Hasan Sıtkı Bey sübyan okulundan sonra Arabi, Farisi ve din dersleri almış, 1880'de Akseki Asar Ağnam başkatipliğine atanmıştır. 1883-1885 tarihleri arasında Akseki Müstantik Muavinliği; 1887-1889 tarihleri arasında Elmalı kazası Adliye Müstantik Muavinliğine, 1889-1895 tarihleri arasında Elmalı Tapu İdaresi ve Kaza Meclisi idaresinde görev yapmıştır. 1895-1899 yılları arasında ise kendi çiftliğinde çalışıp ticaretle uğraşmıştır.

1900-1921 tarihleri arasında dava vekilliği yapmış, Millî Mücadele yıllarında Antalya Müdafaa-i Hukuk Heyetine seçilmiş ve daha sonra başkanlığa getirilmiştir. Cumhuriyet döneminde seçimlere katılarak Antalya Milletvekilliği ile TBMM 2. ve 3. dönem Milletvekilliği yapmıştır (1923-1931), 1933 tarihinde vefat etmiştir.

Konağın mimarisi incelendiğinde; ana yapı malzemesi kerpiç olan yapının temel kısmı subasman seviyesine kadar taşla örülmüş, kapı, pencere, kat bağlantıları, balkon, dolap, taban ve tavan kısımlarında ise ahşap kullanılmıştır. Konak iç sofalı (karnıyarık) plan tipindedir. Çift kanatlı ahşap bir kapıdan evin alt kat sofasına girilmektedir. Giriş kapısının hemen karşısında çift kanatlı, bahçeye çıkan ahşap bir kapı bulunmaktadır. Odaların ortasında üst kata çıkan ahşap merdivenler ve giriş kapısının solunda üç oda bulunmaktadır. Üst kat ise plan kuruluşu olarak alt katın aynısıdır.

Geleneksel meskenlerde dikkati çeken en önemli özelliklerden birisi, Türklerin mitolojik yapılarının yansıtıldığı ikonografik özelliklerdir. Türklerin doğayla iç içe olan hayat özelliklerinden ortaya çıkan çok çeşitli simgeler büyük kamusal ve dini yapılarda kendini gösterebildiği gibi meskenlerde de yansımalarını bulmaktadır. Semboller vasıtası ile taşlar veya mermerler üzerinde yapılan işlemelerde ve kabartmalarda tarihi aşk hikâyelerini, dini motifleri, sonsuzluğa uzanan yolları veya insanları koruduğuna inanılan metafizik varlıkları görebilmek mümkün olmaktadır (Doğaner, 2013). Simgelerle gösterişli bir yapıya kavuşturulan mimaride, meskenler üzerindeki semboller iyi okunup doğru anlamları ile yorumlanmalıdır. Unutulmamalıdır ki kullanılan semboller yapıyı sadece dekoratif anlamda süslemek veya onu gösterişli bir şekilde göstermek için tercih edilmemiştir, meskenlerin inşasında kullanılan her bir sembol meskene kültürel bir yansıtma aracı olarak eklenmiştir (Tali, 2017: 54).

Konak bu açıdan değerlendirildiğinde, süsleme açısından çok sadedir. Ancak alt kat giriş kapısının sağ tarafındaki kuzeydoğu odası diğer odalardan oldukça farklı bir şekilde bezenmiştir. Odanın duvarları ile çiçeklik mermer görünümü oluşturulacak şekilde boyanmıştır. Bu odanın adı “muhabbet deryası”dır (Fotoğraf 3.112).

Fotoğraf 3.112 Kandilzade Hasan Sıtkı Bey Konağı'nın İç Kısmından Görünümler

Avrupa Konseyi'nin 1975 yılını Dünya Mimari Miras Yılı ilan etmesinin ardından Amsterdam Bildirgesi ortaya konulmuştur. Bu bildirgede sosyal dokunun korunması, yapı için uygun işlevin belirlenmesi, hassas restorasyon tekniklerinin uygulanması ve tarihi yapının fiziksel çevresi içinde yaşayanların korunmasına özen gösterilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur (Aksoy vd., 2012). Bu düşünceden yola çıkarak bütünleşik bir koruma anlayışı kapsamında, tarihi yapıları yeniden işlevlendirmek dünyanın pek çok ülkesinde (Amerika, Kanada, Hong Kong, Kuzey Afrika, Avusturalya ve İspanya) güçlü bir alternatif haline gelmiştir (Langston, Wong, Hui ve Shen, 2007: 1712).

Taşınmaz kültür varlıklarının korunması ile tarihi yaşantının devamı ve kültür miraslarının günümüz koşullarıyla birleştirilmesi miras turizmi açısından son derece önemlidir. Alanyazında bu konuyla ilgili araştırmalar bulunmaktadır. Aydın ve Okuyucu (2009), araştırmalarında semt ve kültür evine dönüştürülmek suretiyle yeniden işlevlendirilen Afyonkarahisar eski Millet Hamamı'nın sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğe katkısını analiz etmiştir. Elde edilen sonuçlardan sosyal, kültürel, toplumsal ve yeniden kullanıma adaptasyona ilişkin başarılı sonuçlar verdiği saptanmıştır. Büyükarslan (2013), Kasımpaşa'da bulunan terk edilmiş Tuz Ambarı'nın tarihi dokuyu bozmadan yeniden işlevlendirilmesinin ehemmiyeti üzerinde durmuştur. Tuz ambarı, çay bahçesi ve alışveriş merkezleri haline getirilmiş ve çevre halkı tarafından yeni işlevinin beğeniyle karşılandığı sonucu çıkmıştır.

Soyut ya da manevi kültür değerleri olarak ele alınan gelenek görenekler, folklorik değerler, dini inanış ve ibadetler, müzik, dans, yeme-içme alışkanlıkları da kültürü oluşturan diğer öğeler arasında bulunmakta ve miras turizmini tamamlayan unsurlar olarak ilgi çekmektedir.

Turist çekecek yerin diğer alanlardan ayrılan özellikleri, farklı insanların burayı ziyaret etme isteğini uyarmaktadır. Bu yerlere ulaşımın kolay olması ve gelen kişilerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek imkânların bulunması da önemli olan hususlardandır. Böylece

miras turizmi faaliyetlerine dahil edilmesi kolaylaşmaktadır. Kandilzade Hasan Sıtkı Bey Konağı da Elmalı Kültür Turizm ve Dayanışma Derneği tarafından satın alınmış daha sonra Antalya Valiliği tarafından restore edilerek turizme kazandırılmıştır. 1893 yılında yapılmış olan konak, sosyal ve kültürel faaliyetlerde kullanılmak üzere dernek tarafından kullanılmaktadır.

Halk anlatılarının icra ortamlarından biri konaklardır. Kandilzade Hasan Sıtkı Bey Konağı'nda kış gecelerinde oynanan "zekir" oyunları yakın geçmişe kadar canlandırılmıştır. Oyundan sonra yöresel yiyecekler ikramda bulunulmakta, yöresel yiyeceklerin yapıldığı yarışmalar düzenlenmiştir. Konakta yörede bilinen 80 çeşit yemek yapılarak yıllarca yaşlılar için aş evi görevi üstlenilmiştir. Günümüzde konakta nişan, kına geceleri düzenlenebilmektedir.

Bunların dışında Elmalı Kültür Turizm ve Dayanışma Derneği aracılığıyla konak bahçesinde yaz gecelerinde içecek ya da gruplara özel yemekler düzenlenmektedir, geliri Elmalılı üniversite okuyan gençlere verilmektedir. Bugün ilçeye gelen önemli misafirler hâla burada ağırlanmaktadır.

Halkbiliminin temel anlatı ortamı olan sözlü kültür ortamları olan konaklar zamanla iyileştirilerek devam ederken diğer taraftan dönüşen bu yeni ortamlarda kendisine yer bularak bu ortamlar aracılığıyla üretilmeye, yayılmaya ve yaşamaya devam etmektedir. İnsanlığın kültürel mirası ve belleği olan halk anlatıları, oyunlar, geleneksel yemekler, sohbetler geleneksel ve yeni ortamlarda değişip dönüşebilmekte, üretilip tüketilmekte ve geleceğe doğru yolculuğuna devam etmektedir.

3.2.6.3. Arı Serenleri

Arıcılık faaliyetinin ortaya çıkardığı ve sıkı sıkıya coğrafi yapıya bağlı olarak şekillenen serenler, yöre insanının sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel özelliğini yansıtması açısından önem taşımaktadır.

Yerel mimari biçimlenişleri genel olarak sadece insan barınakları kapsamında değil aynı zamanda hayvan barınakları kapsamında da görülebilmektedir. Günümüzde hayvan barınakları teknik bilgiler ve gereklilikler ışığında biçimlendirilmektedir. Halk mimarisinde ise bu biçimlenmede kültürel ve sosyal birikim, yaşam biçimi, bitki örtüsü, iklim şartları, yerel malzeme ve topografik yapı gibi birçok unsurun etkisi ortaya çıkmaktadır. Belirli tarihsel bir birikimin yansıması olan bu yapılar önemli somut kültürel miras değerleri olarak görülmektedir.

Seren kelimesinin anlamına bakıldığında çok çeşitli anlamlar ifade ettiği görülmektedir. Seren Türkçe'de, günlük yaşamımızda sıklıkla kullandığımız "sermek" kelimesinden gelmektedir. Sermek kelimesinden seren, "düz bir yüzeye bir şeyler sermek, düz bir yüzeyde bir şeyler seren" anlamına gelir ve "serme" eylemini yapan kişiyi ifade eder. Seren; kimi yerde "gönder" için kullanılırken, kimi yerde kapılarda işlevsel bir araç, kimi yerde su çekmeye yarayan bir araç, kimi yerde üstü açık balkon, kimi yerde de dokuma aygıtı olarak kullanılmıştır. Bâzen "makam" yerine kullanılmış, olan "seren" kelimesi, bir sıfat (örn. uzun saçlı) olarak da Türkçe'de yerini almıştır. Seren, evin bir eklentisi ya da bölmesi olarak "kiler" için de kullanılmıştır. Bâzı yörelerde eski evlerde "raf"lara seren adı verilir. Bazı yörelerde "tahta çakılmış arabalara" bu isim verilirken, bazı yörelerde ise seren "çardak" yerine kullanılmıştır. Seren, yerleşmelere de ad olmuştur. Edirne ili Meriç ilçesi merkez bucağına bağlı bir yerleşim birimi ile Sivas ili Yıldızeli ilçesi, merkez bucağına bağlı bir yerleşmeye seren adı verilmiştir (www.tdk.org.tr).

Seren, türkülerimize de konu olmuştur. Hamit Çine'den alınan oturaklı Burdur zeybeğinde geçen anlamıyla seren, "yere dikilen dört tahta direğe bez germek suretiyle elde edilen sebze kurutmalığı ya da gölgelik" olarak tarif edilir. Çine, "Burdur'dan Damlalar" adlı eserinde sereni direk anlamında kullanmakta, eski evlerde ve kuyularda bulunan uzun direkler olarak betimlemektedir (Çine, 2003:246).

İnsanoğlunun bal arısı (apis species) ile ilişkisi ilk kez ağaç kovuklarındaki ve kayalıklardaki bal arısı kovanlarından bal hasat etmeleri ile başlamıştır. İspanya, Afrika ve Hindistan'da Prehistorik döneme ait kaya resimlerinde bu durum anlatılmıştır. Tarihî süreçte yerleşik hayata geçişle insanlar arıların doğal yuvalarını kendi barınakları yakınlarına taşıyıp arılar için kovanlar yaparak arılardan yararlanmayı ve beslemeyi geliştirmişlerdir (Walker, 2011).

Anadolu'da arıcılık, Antik dönem uygarlıklarından itibaren, Selçuklular, Beylikler ve Osmanlı döneminde yapılan çok popüler bir hayvansal üretim faaliyetidir (Şenocak, 1988: 222). Arıcılıkla ilgili ilk yazılı belge (M.Ö.1300) Çorum yakınlarındaki bir Hitit yerleşmesi olan Boğazköy'de bulunmuştur. Anadolu arıcılık ve bal üretimi, şarap satımı gibi konularda Mezopotamya ile birlikte önemli ve lider bir merkezdir. Arkaik dönemlerde arı figürü; parada, aletlerde, heykellerde ve ev eşyalarının süslemesinde kullanılmıştır. Osmanlı döneminde Fatih Sultan Mehmet, Kanuni Sultan Süleyman ve Yavuz Sultan Selim gibi önemli padişahlar arıcılık hakkında kanunlar ve kurallar koymuşlardır (Kösoğlu vd. 2009).

Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinde arıcılık yapılabilmektedir (Akbay, 1986:308). Türkiye çok zengin florası ve uygun ekolojisi (iklim ve topografya) ile arıcılık için büyük potansiyele sahiptir.

Özellikle Akdeniz Bölgesi'nde arıcılığın en yoğun yapıldığı il Antalya'dır. Antalya iklimi, coğrafi yapısı, bitkisel ürün çeşitliliği ve ekolojisi ile önemli bir arıcılık merkezidir. Antalya ilinde koloni sayısı bakımından Kumluca, Alanya, Elmalı, Kaş ilk sıralarda yer almaktadır. Sonbaharda çam balı elde edilmesi ve koloni başına bal veriminin yüksek olması Elmalı ilçesinin yayla özelliğini taşıması ve flora zenginliği arı sayısında ve bal üretiminde önemli bir merkez olmasında etkili olmuştur.

Konya Hadim'de, koruma amacıyla taştan örülmüş ve ağaç yapılarla desteklenmiş kule biçimli yapılara ağaç kütüklerinden oyma kovanların dizilmesiyle oluşan yapıya "hanay" adı verilmektedir. Hanay gerek yapısal ve gerekse işlevsel özellikleri bakımından Antalya yöresi serenleri ile aynı özellikleri gösterir (Ceylan, 2013).

Artvin yöresinde yine arı serenlerine benzer yapılar görülmektedir. Bunlar (Hatila vadisi) münferit ve büyük kaya blokları üzerine inşa edilmiş arı evleridir, yörede "petek hanı" olarak adlandırılır. Arıların başta ayı olmak üzere yaban hayvanlarından korunması amacıyla, kaya üzerine oturtulan, temel kısmı dar ve 1,5- 2,0 metre yükseltide inşa edilmiştir. Üzerine yerleştirilen ve kovanların dizildiği asıl yapı ise temele göre geniş tutulmuştur. Petek hanlarının ön cepheleri, arının daha rahat işleyebileceği yöne ve vadinin uzanışa paralel olarak inşa edilmiştir. Petek hanlarının içerisinde yeni tip kovanların yanı sıra eski tip kovanlar da oldukça fazla sayıda yer alır. Bunlara yörede "kavran" adı verilir (Ceylan,1995:304).

Slovenya'daki ahşap arı evleri de geleneksel mimarinin özgün örneklerini teşkil etmesi bakımından dikkat çekicidir. Arı kovanları, arı evi ya da kovan evi olarak nitelendirilebilecek bizdeki "serander" benzeri ahşap yapılara yerleştirilmektedir. Bu kovan evlerinin dış yüzeyleri, arının içeri kovana girmesine izin veren aralıkları olan ahşap panellerle kaplanmıştır, her panelin arkasında bir kovan bulunmaktadır (Önay, 2008:47).

Araştırma sahasında Küçüksöğle ve Büyüksöğle mahallelerinde arı serenlerine rastlanmaktadır. Arı serenlerinin burada çokluğundan dolayı bu mahalleler bal ile meşhurdur. Fazla flora kapasitesine sahip yerleşim birimleri olmaları buraların tarih boyunca önemli arıcılık merkezlerinden olmasını sağlamıştır. Arı serenlerinin bu bölgede yer alması bunu kanıtlar niteliktedir.

Bunun dışında, Teke yöresine dağılmış biçimde (Korkuteli, Kumluca, Finike ve Beydağları çevresi) bulunan serenler yöresel mimarinin en güzel örneklerindendir. Sahada Büyüksöğle ve Küçüksöğle dışında İmecik, Avdan, Ovacık ve Geçmen mahallelerinde de

serenler mevcuttur. Elmalı yöresi dışında Korkuteli İmecik Köyü İmecik Susuzu'nda, Saklıkent yakınındaki Yazır Güzlesi'nde, Kumluca Dereköy'deki Çakmak Yaylası'nda, Göldağı'nın eteklerindeki Göl Alanı mevkiinde, Beydağları'ndaki Ziyaret Tepesi'nin eteklerindeki Gücükpınarı'nda da son örneklerinin olduğu bilinmektedir.

Araştırma sahasında Büyüksöğle ve Küçüksöğle mahallelerinde, muhtarlardan elde edilen bilgilere göre, genellikle tarla ve otlaklar arasında taş ve ahşap malzemeden yapılmış, sık hatıllı kuru duvar olarak örülerek oluşturulan kare tabanlı, yüksek bir dikdörtgen prizma üzerindeki ahşap platform üzerine yerleştirilmiş yuvarlak kara kovan da denilen arı serenleri bulunmaktadır. Elmalı ilçe merkezine yaklaşık 10 km. uzaklıkta yer alan Küçüksöğle Mahallesi'nin güneyinde ve yerleşim merkezine yaklaşık 3 km. uzaklıkta "Avdancık Mevkii"nde toplu halde dikkat çekmektedir. Büyüksöğle'de ise "Göl Alanı Mevkii" ile "Çarşafdibi Mevkii"nde bugün ayakta kalmış serenlere rastlanmaktadır.

Söğle yaylası çevresinde bâzı bölgelerde, yüksek bir kule üzerine yerleştirilmiş bir platform üzerine yığılmış bu kara kovanlar biçimleniş olarak arı sereni olarak adlandırılmaktadır. Bu yapının üzerinde yer alan platform, ahşap kirişlerden oluşur ve dört yana da taşarak saçak biçimlenişinde görülür. Üzerinde yer alan kara kovanlar, kütüklerin içinin oyulması ile elde edilmiştir ve üçgen biçiminde üst üste dizilmesiyle biçimleniş tamamlanmaktadır (Günay, 2008).

Kara yuvarlak kovanlar, içi oyulmuş yaklaşık 1.40 cm. uzunluğunda katran denilen Cedrus libani (Sedir) gövdesinden oluşmaktadır. Sedir ağacı gövdeleri, taş ve ahşap hatıllı duvarlardan yapılan ve kısmen kuleye benzeyen arı sereni üzerindeki düz ahşap platforma içi oyulmuş ahşap kütükler bir üçgen oluşturacak şekilde yığılmaktadır (Danacı, 2012).

Yapı gövdesine saplanmış 3 tane ahşap merdiven ile giriş kapısı olarak kullanılan pencereye ulaşılmaktadır. Tek kişinin sürünerek girebileceği genişlikteki bu pencereden yapı içindeki yaklaşık olarak 240 cm. yüksekliğindeki platforma ulaşmak mümkündür. Bu platformun iki yanında yaklaşık 40 cm. yükseklikte iki basamak şeklinde platform yer almaktadır. Buradan yapının çatısındaki yaklaşık 65/65 cm. açıklıktan kara kovanlardan balı alabilmek mümkün olmaktadır. Serenlerin çatı yükseklikleri 5-10 metre arasında değişmektedir. Balı ayı vb. zararlılardan koruyabilmek için arı kovanı yüksek ve zor erişilir biçimde inşa edilmiştir. Platform ahşap kirişlerden oluşmakta ve dört yana taşmaktadır (Danacı, 2012).

Harrison ve Young (2001) arı serenlerini direk olarak Likya arı barınakları olarak adlandırmıştır. Anadolu arı barınakları mezar anıtları ile yakından ilgilidir ve biçimleri Likya mezar anıtlarını yansıtır. İnsan ve hayvan yağmacılarından korunmak için yaklaşık 4 metre

yüksekliğe ulaşan bir kaide üzerine kovanlar yerleştirilmiştir. Bu platforma kaidenin içinden çıkılan bir oda ile ulaşılır. Ahşap malzeme ile korunmuş ağaç kütükler/kovanlar arıların barınaklarıdır (Rudofsky 1979: 61). Yine Likya anıt mezarlarına benzerliği dikkat çekilmiş, Rudofsky'nin tekrarı niteliğinde aktarımlar gerçekleştirmişlerdir. Günümüzde taşımacı arıcılık neticesinde bu biçimlenişin yok olduğunu belirtmişlerdir (Harrison ve Young 2001:56-57).

Arı serenlerinin bulunduğu yere göre biçimlenişleri farklılık göstermektedir. Örneğin, Büyüksöğle ve Küçüksöğle yaylarındaki biçimlenişle, Kumluca Dereköy'de tespit edilen arı serenlerinin biçimlenişleri farklıdır. Tanal (2011), bu bölgede yer alan arı serenlerinin ahşap gövdeli olduğunu ve bölgedeki ahşap tahıl ambarlarına da benzediğini belirtmiştir. Ahşap kerestelerle köşelerde geçme tekniğiyle oluşturulan dörtgen gövde oluşturulmaktadır. Bu yapılarda sadece temelde dövme çiviler kullanılmakta, ahşap platforma burada kürsü denilmekte ve dörtgen gövdenin üzerine oturan üç ağaç taşıyıcı kütük, "merdek" olarak adlandırılmaktadır. Bu kovanlarda çınar, kavak veya sedir kullanılmaktadır ve boyları 100-110 cm. olarak belirtilmiştir. Bu kovanların içi "daldız" denen ağzı oluklu rende ile oyulmaktadır, platforma alttan yukarıya doğru dizilir. Dereköy'de ise aralarına ardıç kabukları ile diğerlerinde çamurla doldurulmaktadır. Kovanlar önden ve arkadan kapaklarla kapatılır (Tanal, 2011).

Arı serenleri genel olarak yerleşim birimlerinden uzakta yaylalarda yer almaktadır. Araştırma sahasında son arı sereni yapım ustası Hüseyin Türker 1975 senesinde vefat etmiştir. Söğle yaylalarından sökülen bir arı sereni, Elmalı Müzesi arka bahçesine esasına uygun olarak inşa edilmiş, ziyaretçilerin bilgilenmesi açısından dikkat çekici olmuştur (Fotoğraf 3.113).

Fotoğraf 3.113 Teşhir İçin Elmalı Müzesi Bahçesinde Yer Alan Arı Sereninden Bir Görünüm

Arkeolog Ünsal Özçakır ‘Seren’ adının; ülkemizden çalınarak yerine kopyası yerleştirilen Ksantos’taki Harpyler Anıtının üst kısmında betimlenen mitolojik denizkızları ‘Sirenler’den esinlenmiş olabileceğini belirtmektedir. Arı serenleri ile Ksantos’taki anıt mezarlar arasında görünüş olarak bir bağ olduğu düşünülmektedir (Günay, 2008).

Halk kültürü araştırmacısı Tanal (2011) bu yapıların antik Lykia lahitlerinden (kayadan oyulan kapaklı mezar) esinlenerek inşa edildiğine dikkat çekmiştir. Mısır ve Anadolu’da ölü evi olarak kullanılan ve mimarisiyle lahitlerden esinlenilerek bir tür mabedi çağrıştırdığı ifade edilen serenlerin, kullanım olarak tam tersi bir özellik taşıdığını ifade eder. Lahitler antik dönemin ölü evleri sayılırken serenler, doğanın mucizesi sayılan arı hücrelerini harmanlayarak yaşamın hizmetine sunmaktadır. Piramit gibi üst üste dizilen kovanlar bu görünümüyle, antik lahitlerin kapağını andırmaktadır.

Doğayla insan arasındaki karşılıklı münasebetleri ortaya koymadan, iskâna ait problemlerin ve şekillerin mahiyeti ve tekamülü hakkında kati ve gerçek sonuçlara varmak mümkün değildir (Tunçdilek, 1967:27). Sahadaki arı serenleri insan ile doğa arasında karşılık ilişkinin ve ekonomik faydalanma biçiminin sonucunda ortaya çıkan yöresel mimari yapılardandır. Son yıllarda insanların doğaya olan eğilimlerinin artması, farklı kültürleri ve yaşam biçimlerini öğrenme merakı, kalabalık şehir ortamlarından uzaklaşma ve kırlarda dinlenme isteği, kırsal yerleşmeleri gün geçtikçe daha yoğun bir şekilde ilgi odağı haline getirmiştir. Özellikle Avrupa’da, Avrupa bölgesel kimliğinin tanıtılması ve küreselleşen dünyada sürekliliğinin sağlanması açısından kırsal yerleşmeler büyük önem kazanmaktadır. Ülkemizde, kırsal alanların göçlerle git gide nüfus kaybetmesi ve bunun sonucunda kırsal yerleşmelerin bir bölümünün terk edilmesi, mevcut olanların ise sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmelerin sonucunda kırsal mimari özelliklerini kaybetmesi kırsal mimarinin geleceği için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Arılar için bir çeşit sığınak işlevi gören serenlerin araştırma sahasındaki güncel durumu da ne yazık ki bu duruma örnektir.

Bölgedeki arı serenlerinin işlevsel olduğu tarihi süreçte, özellikle yaylalara çıkıldığında (yaz dönemleri) kullanıldığı bilgisi araştırma sahasından elde edinilen bilgidir. Bu bilgi çerçevesinde de günümüzde yapılan gezici arıcılığın geçmişte yapılma imkânı olmaması nedeniyle flora olarak zengin olan bu yaylalardan azami seviyede yararlanmak için kovanların sabitlenme gereğinin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

İklim, yapının konumlanacağı yer ve yapı ilişkisinin kurulmasında ve gündelik hayat pratiklerinin düzenlenmesinde belirleyici bir etkendir (Moholy-Nagy, 1957: 51; Rapoport 1969: 85; Aran, 2000: 52). İklime karşı geliştirilmiş olan yerel çözümlerin uygulanarak sürdürülmesi ve aktarılmasıyla kırsala ait bir yapı kültürü oluşmaktadır. Sahadaki arı

serenlerinde de kış aylarında kardan ve özellikle de kar sonrası suyun arttığı bahar aylarında oluşabilecek sellerden, zararlardan korunmak için kovanların yüksek bir noktada tutulma gerekliliği ortaya çıkmıştır. Ayrıca ilkbahar sonları ve yaz sonunda bal hasat mevsiminde kovanlara, yabani hayvanların zarar vermemesi için belli bir biçimleniş gerekliliği düşünüldüğü ortadadır.

Arı serenlerinin biçimlenişinde, arı yetiştiriciliğinde tecrübe kazanmış olan yerel halkın bal arısına ait yaptığı gözlemlerin de etkisi büyüktür. Arı kovanlarının ardıç ağaçlarının içleri oyularak doğal ortamdan fazla uzaklaştırılmadan benzer biçimlenişin gerçekleştirilmesi, kovanların yönlenmesindeki bilinçli tercih ve arının bal toplamak için uçuşu ile yaptığı dansın kolaylaştırılması (Uysal ve Arat, 2014) açısından serenin şekli, çeşitli potansiyelleri barındırmaktadır.

Bu mimari biçimlenmede yükseltilmiş bir platformun oluşturulma gerekliliği kaçınılmazdır. Çünkü her arı sereni belirli bir miktarda kovanı (50-60) barındırması gerekmektedir. Platformun genişletme imkânı ahşap malzeme büyüklüğü ile sınırlı olduğu için üst üste konulma gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Üst üste koyulmasında ise her dönem stabil olması için en uygun biçimleniş geniş bir tabana oturan, üçgen biçimdir. Bu biçimin versiyonu olan çap eksenine oturmuş yarım daire veya Elmalı'da birçok Türk mimari yapısında da gözlemlenen kemer, kubbe ve özellikle tonoz biçimlenişinden etkilenme ihtimali daha kuvvetlidir. Bunun için de arı kovanı için seçilen ağaç gövdeleri/kütükleri üst üste koyularak üçgen ve tonoz biçimi oluşturulmuş üzeri ağaç kabukları ile örtülmüştür. Bu biçimleniş ise hem stabillik hem de kovanlara doğa şartlarının etkisi azaltılmış ve yalıtım yapılması sağlanmıştır (Uysal ve Arat, 2014).

Likya mezar anıtlarına biçimleniş olarak bakıldığında bu biçimlenişte estetik unsurların ve inanışa ait biçimlerin etkili olduğu görülmektedir. Arı serenlerinin biçimlenişinde ise en önemli etkenin fonksiyonel gereklilikler ile iklim, topoğrafya sayesinde yöre insanının ihtiyaçlarına cevap verebilmesi şeklinde düşünülebilir. Bu anlamda arı serenleri bir ihtiyacın yerel malzemelerle, yapı sahibinin ekonomik olanaklarıyla, gelenek ve kültürle birleşerek diğer kırsal yapılarda olduğu gibi mimariye dönüşmüş halidir.

Arı serenlerinin biçimleniş olarak kovanların olduğu platforma ulaşma, bal alma, alınan balı aşağıya indirme, iklimsel etkilerden etkilenmeme, zararlılardan koruma gibi biçimsel ve fonksiyonel özellikleri barındırdığı görülmektedir. Kullanılan yapı malzemesi açısından ise sahada kolay bulunabilen iklimsel şartlara dayanıklı ardıç ve katran ile doğayla bütünleşen taş, ahşap ve toprak gibi malzemeler kullanılmaktadır. Bu özellikler ile arı serenlerinin yöreye ait özgün nitelikte önemli bir halk mimarisi biçimlenişi olduğu,

fonksiyonel gereklilikler ile yöre halkı tarafından inşa edildiği açıktır. Bu nedenle gelecek nesillere aktarılması ve sürdürülebilir kılınması gereken önemli bir yerel maddi kültür mirasıdır. Ancak Elmalı yöresi serenleri geçmiş yıllara göre sayıca azalmış ve gün geçtikçe önemini kaybetmektedir. Var olan serenler ilgisizlik ve bakımsızlık nedeniyle tahrip olmaktadır.

Yerel arıcılık kültürünün bir parçası olmakla birlikte kırsal mimarinin, kır kültürünün özgün ve yaygın görülen unsurları arasında olan bu arı serenlerinin, kırsal yapı tipolojisi olarak ele alınması, bu yapıların belgelenmesi ve korunması önem kazanmaktadır. Bunun yanı sıra arı evlerine kovanların taşınması ve yerleştirilmesi sonrasında bal hasadının yapılması, yerel gelenekler ve kültürü tanımlayan yaşam pratiklerinden biri olarak da önemlidir. Kırsal alanlardaki bu farklılık şehirsel alanların aksine daha doğal ve kültürel unsurlar bakımından gözlenebilir özellikler sunmasından dolayı miras turizmindeki çekiciliklerle iç içedir.

Antalya Kültürel Miras Derneğince, geleneksel kırsal mimari mirasın korunmasına katkı sağlamak amacıyla hazırlanan ve Avrupa Birliğince "Ortak Kültür Mirası: Türkiye ve AB Arasında Koruma ve Diyalog-II" programınca desteklenen "Kırkambar-Teke Yaylası, Elmalı'da Geleneksel Tahıl Ambarları ve Arı Serenlerinin Belgelenmesi, Sayısallaştırılması ve Tanıtımı Projesi" sayesinde araştırma sahasında 16'sı ayakta 63 arı sereni (2023) tespit edilmiştir (Kırkambar Projesi | Antalya Kültürel Miras Derneği (anka.org.tr).

Maddi kültürümüzün bir parçası ve kırsal mimarimizin en güzel örneklerinden biri olan bu yapıların tescillenmeleri gereklidir. Ancak kırsal alanlarda arazide dağınık şekilde yer alan bu yapıların sadece koruma altına alınarak korunmayacağı da bir gerçektir. Bu bağlamda özellikle yörede seren arıcılığının teşvik edilmesi, kara kovan balının önemi konusunda halkın bilinçlendirilmesi ve serenlerin turizmde dikkat çekici bir yapı olmaları bakımından tanıtım çalışmalarına ağırlık verilmesi gerekmektedir.

3.2.6.4. Tahıl Ambarları

Amerikan coğrafyasının önemli isimlerinden Ellen Semple, "Influences of Geographical Environment" isimli eserinde insanı yeryüzünün sunduğu bir ürün olarak görmektedir. Bu, insanın yeryüzünün sadece bir çocuğu olduğu anlamında değil aynı zamanda yerin ona bir annelik yaptığı, onu beslediği, ona görevler verdiği, düşüncelerini yönlendirdiği, ona vücudunu ve aklını güçlendirecek zorluklar verdiği, ona denizlerde seyahat ve yeryüzünde sulama gibi problemleri zaman zaman da bunların çözümü için ipuçları verdiği anlamındadır (Holt-Jensen, 2017). Nitekim insan, doğada birçok zorlukla mücadele etmiş ve bunlara çözümler üretmiştir. Bu sorunlardan biri ve belki de en önemlisi yiyeceklerin daha

sonra kullanılabilmesi için depolanarak korunmasıdır. Bu çözümler, saklanacak ürüne göre değişiklik gösterirken saklanacak bölgenin doğal özellikleri de yöntem üzerinde belirleyici etken olmuştur.

Likya Bölgesi'nin önemli gelir kaynakları arasında tahıl ürünleri gelmektedir. Özellikle tarımsal üretimin yoğun olduğu kuzeydeki yaylalarda yaygın olarak görülen tahıl ambarları; buğday, arpa, nohut, fasulye ve mercimek gibi tahılların ve elbette diğer bazı evsel üretimlerin korunması için yapılmışlardır. Bu nedenle, içlerinde ne saklanmış olursa olsun "tahıl ambarı" olarak adlandırılmışlardır. Farsça kökenli "anbar" kelimesinden dilimize kazandırılan "ambar" sözcüğü, Türk Dil Kurumu'nun Türkçe sözlüğünde tahıl depo edilen yer olarak tanımlanmaktadır.

İnsanoğlu nerede yaşarsa yaşasın ihtiyaçları benzerdir. Yıl boyunca beslenmeye ihtiyacı vardır ve bu nedenle yılın belirli zamanlarında daha fazla miktarda üretmeyi başardığı yiyecekleri saklayarak yıl içine dağıtmaktadır. İşte bu koruma güdüsü tüm dünyada benzer yapıları ortaya çıkarmıştır (Ribeiro, 2016). Temel gıda maddesi olan tahılların saklanabilmesi için yerden yükseltilerek nemden ve kemirgenlerden uzaklaştırılan ambarlar bunun en güzel örneklerindendir. Türkiye'de seren, serenti, sergen, nalya, tekir, serender gibi isimlerle anılan yapının benzerlerine İspanya'da horreo, Portekiz'de espigueiros, Slovenya'da cabazo, Norveç'te loft, İngiltere'de staddle, Yeni Zelanda'da pataka gibi isimlerle rastlanmaktadır.

Tahıl ambarları değişen zamana, ekonomiye ve kültürlere rağmen doğallığı, özellikleri ve kendine has kullanımı ile değişime direnmektedir. Ambarlar genellikle doğal çevreden temin edilen yapı malzemeleri ile yapılmaktadır. Anadolu'nun dağlık ve orman vejetasyonunun olduğu yerlerinde ahşap ambarlar yapılmıştır. Karadeniz Bölgesinin özellikle Doğu bölümünde, Toros Dağları'nın Beydağları kesiminde ve iç Batı Anadolu'nun Murat Dağları çevresinde ahşap ambarlar oldukça yaygındır (Hadimli, 2019).

Bu yörelerde ambarlar karaçam ve ardıç ağaçlarından elde edilen yapı malzemesiyle inşa edilmiştir. Ahşap ambarlar uygun şekiller verilmiş malzemenin üst üste konulup uç kısımlarında yivler (oyuklar) açılarak birbirlerine tutturulmalarıyla oluşturulurlar. Ambar yapımı şimdilerde hiçbirinin yaşamadığı yerel ustalar tarafından gerçekleştirilmiştir. Günümüzde orman alanlarının kontrol edilmesi, kaçak kesimlerin önlenmesi ayrıca ambarlara olan ihtiyacın giderek azalması, bu tip ambar yapımının ortadan kalkmasına neden olmuştur. Ahşap ambar imkânlar çerçevesinde en çok tercih edilen türdür. Bu türün kullanıldığı yörelere bakıldığında özellikle Beydağları ile Murat Dağları yöresindeki ambarların büyük bir benzerlik gösterdiği anlaşılır. Bu da bölgeler arasındaki mesafeye rağmen iki kesim arasında tarihsel ve kültürel bir bağ bulma zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Hem Beydağları hem

de Murat Dağları'ndaki ahşap ambar formu birbirinin hemen hemen aynısı iken Karadeniz Bölgesindeki "serender"ler fonksiyonel olarak benzeseler de şekil olarak bunlardan ayrılmaktadır (Hadimli, 2019).

Yapım tekniği ve nitelikli ahşap işçilikleri sebebi ile araştırmalara konu olan ve bilinenleri Sinop'tan başlamak üzere tüm kıyı şeridinde mevcut olan serenderler fındık mısır, peynir gibi ürünlerin saklanmasında kullanılmaktadır. Serender kelime olarak 'serin yer' anlamına gelmektedir. Serenderin üzerine konumlanacağı zemin temel moloz taşların yığılması ile oluşturulabildiği gibi, zeminin sağlam olması durumunda tekil düzeltilmiş kayalardan temel de yapılabilmektedir. Bu şekilde zemin düzleştirilmeden yapılan örneklerde eğim sebebi ile fazladan kat kazanılmakta olup, 3 kata kadar inşa edilmiş örneklere rastlanmaktadır. Serenderler oluşturulan zemin üzerine başlıklı dikmelerin aralarında payandalarla oturtularak, üzerine bir zemin ve kapalı bölümün tasarlanması ile oluşturulurlar. Temel kısmı haricinde tümü ile ahşaptan tasarlanan bu yapılarda dikme sayısı 4,6,8,10 veya 12 olup, bu sayıya göre küçük orta ve büyük olarak sınıflandırılmaktadırlar. Genellikle sepet örme veya ahşap kaplama tahtalarının bir araya getirilmesi ile oluşturulan döşemenin üzerine duvarlar konumlandırılır. Duvarlar boğaz geçme yöntemi ile ahşapların birbirine 10-20 cm. mesafeden oturtulması şeklinde örülmekte, çatı ise tamamı ile ahşap kullanılarak beşik çatı şeklinde kapatılmaktadır (Yeşilyurt Tunç, 2019).

Benzer ambarlar Uşak ilinde de bulunmaktadır. Uşak'da yağışın fazlalık gösterdiği Murat Dağı, Elma Dağı ve Ahır Dağı bölgelerinde 'meydan ambarı' adı ile bilinen ahşap ambarlara rastlanmaktadır. Bu yapılar taş kaideler üzerine oturtulmuş olup, kapalı kısımları ahşap malzeme ile geçme tekniği kullanılarak yapılmışlardır (Kandemir, 2019).

Depolama işleminin gerçekleştiği ambarların hepsinin 'gıda güvenliği' için büyük önemi vardır. Bu doğrultuda, her toplum kendi kültürüne ve zamana göre değişen depolama stratejileri yaratmıştır. Bu stratejiler ve koruma amacıyla kullanılan yapıların konumu, boyutları, inşa şekli, çevredeki doğal kaynaklar, depolama süresi, hava koşulları vb. çeşitli faktörlere göre değişkenlik göstermiştir. Eskiden beri tarımsal faaliyetler öncelikle yerel ihtiyacı karşılamak için yapılır. Bu nedenle ürünler her zaman ulaşılabilir olmalıdır. İnsanlar ürettikleri ürünleri yılın farklı dönemlerinde ihtiyacını karşılamak üzere muhafaza etmek zorundadır. Neticede benzer sorunlarla karşılaşan insanoğlu yakın çevresindeki malzemeleri benzer inşaat teknikleriyle kullanmış ve ortaya benzer ambarlar çıkmıştır (Kaya, 2020).

Antalya il sınırları içinde özellikle Elmalı ve Kaş ilçelerinde ambarlar yoğun olarak görülmektedir. Sayısal olarak yüze yakın tahıl ambarı ile Kaş Bezirgân, aynı yerde en çok sayıda depoyla ilk sırada yer almakla birlikte, Kaş Gökçeören ve Kaş İslamlar ile Elmalı

Beyler ambarların günümüze kadar gelebilmiş örneklerinin yoğun olarak görüldüğü diğer yerler olarak bilinmektedir. Bu merkezler dışında bölgede tahıl ambarı barındıran başka küçük yerleşimler de vardır. Sahadan edinilen bilgilere göre 100-150 yıllık oldukları düşünülen ambarların sayısı ve kullanımı giderek azalmakta ve zamana yenik düşmektedir. Ambarlar yerleşmeler içinde âtıl durumda kalmış tarihi dokular olarak göze çarpmaktadır.

Genellikle iri düzgün bir sıra taş temel ile yerden yükseltilerek toprakla teması kesilmiş; böylece saklanan ürünler hem hayvanlardan hem de nemden korunmuştur. Genellikle 4 x 6 m. ölçülerinde ve yaklaşık 3 m. yüksekliğinde dikdörtgen planlı yapılardır. Ancak araştırma sahasında Beyler Mahallesi'nde bulunan çok bölümlü, büyük ambarlar tekil de olsalar bilinmektedir. Bunlar olasılıkla ya varsıl ailelere aittir ya da birkaç ailenin ortak malı olmaları nedeniyle böylesine büyük yapılmıştır. Geniş saçaklı kırma çatılar orijinalinde ahşap ile örtülüdür. Semerdam çatı neredeyse gövdenin yarı yüksekliğini kapatmakta ve farklı iklim şartlarında yapının korunmasına önemli bir unsur oluşturmaktadır (Aktaş, 2016).

Ambar yüzyıllardır, belki bin yıldır aynı formlarda kullanılmıştır. Bizans'ta Qranarium adında hububatın saklandığı ambarlar vardır. Ambarlar sadece içine tahıl konulan saklama alanları değildir. Aynı zamanda devletin güvencesi durumundadır. Olası savaş anlarında önceden biriktirilen ürünler kullanılabilir mantığı hâkim olmuştur. Kırsal alanlarda, köylerde bulunmaları onları korunaklı kılmaktadır. Böylece ürünleri korumak, düşmanlardan saklamak için uygun yapılardır denilebilir. Ayrıca mimarileri gereği yekpare ağaçların geçmeli sistemde yapılması bozulup tekrar yapılabilmesini mümkün hale getirmiştir. Bir saldırı olursa ilk önce sahil kesimleri zarar görecektir. Bu bakımdan denize uzak olan yerlerdeki ambarlar devletin ve mal sahibinin güvencesidir.

Elmalı'da halkın ana geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. 13. yüzyıldan beri asıl uğraş alanları hayvancılık olan insanlar, 16. yüzyıldan itibaren daha çok zirai faaliyetlerle yani tarımla ilgilenmektedir. 16. yüzyılda hayvancılığın yanında kendilerine yetecek kadar zirai faaliyetlerle uğraşırlarken 19. yüzyıla gelindiğinde artık pazarlamaya yönelik tarımsal faaliyetler oldukça artmış ve hayvancılığın önüne geçmiştir (Ak, 2015). Toprak ürünlerindeki çeşitlenmenin sebebi bu dönemde görülen yüksek enflasyondan kaynaklanan sürekli ve dengesiz fiyat değişimleridir. Bu sebeple farklı ürünlere yönelmek zorunda kalınmıştır. Buğday, arpa, nohut, mısır, yulaf, fasulye, mercimek gibi tahıllar; evlerde ve ev halkının yıllık ihtiyacını karşılayacak seki altı ambarlarında saklanmıştır. Bahçelerde ise tahılın hepsini alabilen en az 40-50 yüklük, en fazla 150 yüklük tahıl ambarları depolamak için kullanılmıştır (Olcar, 2019).

Elmalı yöresinde; 50 yük = 1000 kile, 200 kile = 1 sandıktır. Yük ve sandık, kile sayısı ile belirlenir. Kile, tahıl ölçmede kullanılan belirli hacimdeki kap, bir çeşit ölçektir. İstanbul kilesi, İbrail kilesi gibi farklı biçimde olanları vardır. İstanbul kilesi tahılın cinsine göre 18-20 okka (ortalama 25 kg.), İbrail kilesi 70-80 okkaya (ortalama 100kg.) eştir. Kilenin küçük ölçü birimi kutudur. 8 kutu 1 İstanbul kilesine denktir. Yörelere göre değişen kile ölçüsü araştırma sahasında farklılık göstermektedir. Elmalı ve yöresinde 1 kile 9 kiloya denk gelmektedir (Günay, 2008) (Fotoğraf 3.114).

Fotoğraf 3.114 Tahıl Ambarlarında Tahıl Ölçmede Kullanılan Kap, "Kile"

Ürünler "kile" üzerinden tartılmaktadır. 19. yüzyılda kayıtlara geçmiş mevcut verilere göre kile üzerinden hesaplanan bu hububat türlerinden arpa 6-20 kuruş arasında, darı 2-15 kuruş arasında, melez ise 8-23 kuruş arasında değişen fiyatlarla satılmıştır (Ak, 2015).

Ambarlar sedir ağacından yapılmıştır. Çatıları ise ardıç kabuğu ile örtülmüştür. Ardıç kabuğunun su geçirmez özelliği bulunmaktadır, sedir ağacı ise dayanıklılığı ile bilinmektedir. Yörede katran adıyla bilinen sedir, mantarlara, böceklere ve ahşap yiyen larvalara karşı dayanıklı olan cedrus libani (sedir) ağacıdır. Bu sedir ağaçları "kurt ağzı" ve "kırlangıç kuyruğu" olarak isimlendirilen sistemlerle birbirine geçirilerek tutturulmuştur. Ambarların yapımında kullanılan sedir ağaçları, ayın dolunay evresinde kesilmektedir, dolunay evresinde kesilen sedir ağaçlarında kurtlanma olmamakta ve yüzyıllarca sağlam kalabilmektedir (Olcar, 2019).

Tahıl ambarları işçiliğinde geçme tekniği kullanılmıştır, çivi kullanılmadan yapılmıştır. Böylece metal çivilerin ahşabı deforme etmesi ve bu yolla saklanan tahılın böcek ve haşerelerden zarar görmesi önlenmiştir. Çivinin sadece bazı örneklerde, dışarıda balkon ve merdivenlerde kullanıldığı görülmektedir. Konutlardan uzakta yapılan ambarlarda, sökülüp

başka bir yere taşımada kolaylık sağlanması amacıyla geçme tekniğinin kullanıldığı düşünülmektedir.

Ambarların yapımında kullanılan ahşap çatılar çoğunlukla iki yana eğimlidirler ve örtü malzemesi önceleri ahşap pedavra iken sonraları kiremide dönüşmüştür (Günay 2008). Genel olarak tahıl ambarları dikdörtgen planlıdır ve çeşitli ürünler için içerisinde bölüntüler görülmektedir. Çift veya tek katlı olarak yapılan ambarlar, evlerden bağımsız olarak yapılmıştır (Fotoğraf 3.115). Bu ambarlar tamamen fonksiyoneldir. Ambar sahipleri ise genellikle tüccar veya çiftçidir. Bahçede bulunan ambarlar sadece sahibi tarafından kullanılmaktadır. Topluma açık bir depolama alanı değildirler.

Ambarların evden uzak tutulmasının nedeni yangından korunmaktır. Sahada İslamlar Mahallesi'nde ve Avşar Mahallesi'nde bazı yerlerde geçmişte ambarlar evlerden uzak bir meydanda bir arada toplanmışlardır. Benzer şekilde Japonya'da da Kura denilen pirinç ambarları evden uzağa konumlanmıştır. Bunların geçmişte bekçi gözetiminde korunduğu düşünülmektedir.

Fotoğraf 3.115 Tahıl Ambarlarından Genel Görünümler

Ahşap tahıl ambarlarının bir başka özelliği de bulundukları coğrafyanın geçmiş kültürlerinin aktarımını taşımasıdır. Likya coğrafyasıyla kesişen bölgelerdeki ambarların formu, geçmişin konut mimarisi ve kaya mezarlarında ya da lahitlerde görülen özgün formlardan izler taşımaktadır.

Tahıl ambarları ve mezar mimarisi arasındaki ilişkiyle ilgili çok sayıda görüş vardır. Bunların birçoğu, bu ambarların Likya mezar mimarisi ile benzerliğini açıklamaya çalışırken, bâzı bilim insanları da bu konuda farklı düşünceler üretmiştir. Bu bağlamda konu hakkında 19. yüzyıl başlarından itibaren günümüze kadar birçok araştırmacı çeşitli makalelerle konuya katkı vermişlerdir. Bölgeye gelen ilk gezginlerden Ch. Fellows ile O. Benndorf ve G. Niemann, mezarları ayrıntılı olarak incelemiş; farklı işlenmiş kaya mezarlarındaki zenginliğin ahşap mimarinin yansıması olduğu düşüncesinde birleşmiş ve Likya mezarları ile ahşap tahıl ambarlarının benzerliğini Likya araştırmalarının daha en başında tespit etmiş ve dile getirmişlerdir (Fellows 1840: 128; Benndorf – Niemann 1884: 96 vd.).

A. Choisy ise ağaçların gelişimi ile formlarının konumu ve gelişmesinin ahşap yapı sistemiyle bağlantılı olduğunu söylemektedir. Ağacın ana gövde ile dalları arasındaki bağlantının yapıların inşa tekniğine kaynaklık ettiği kanaatindedir (Choisy, 1899.). R. Meringer, Likya konutlarını Hersek'teki kayaklı örnekleriyle karşılaştırır ve konutların hareket ettirilmek zorunda olduğunu, bu nedenle de alttaki uçları eğik bölümün kızak biçiminde yapıldığını ifade eder (Meringer, 1906: 409- 417). Ancak R. Meringer'in önerisi ilgi görmemiştir. W. B. Dinsmoor, Likyalıların denizci bir kavim olduklarını, bu nedenle gemi yapım tekniklerini iyi bildiklerini belirterek mezarların çatı mahyasını gemi omurgasına, ana biçimini ise gemi gövdesine benzetmektedir (Dinsmoor 1950: 68). Ancak biçimsel olarak geminin formunun doğrudan mezar mimarisini etkilemiş olabileceği görüşü de bilim dünyasında benimsenmemiştir.

M. J. Mellink, Anadolu'nun bu bölümünde ahşap mimari geleneğinin devam ettiğini ve tahıl ambarlarının da bu geleneğin bir göstergesi olduğunu yazmıştır (Mellink 1969: 290 vd.). K. Kjeldsen ile J. Zahle de O. Benndorf, G. Niemann ve M. J. Mellink ahşap tahıl ambarlarının mezar konstrüksiyonlarını etkilemiş olabileceğini belirtmektedir (Kjeldsen – Zahle 1975: 344).

N. Çevik ise "mezarların tamamı çeşitli güncel yapı konstrüksiyonlarından uyarlamadır" ve "mezar olup da günlük yaşamda karşılığı bulunmayan bir yapı formuna neredeyse rastlanmaz" diyerek ahşap konstrüksiyonda mezarların yapıldığı dönem yapılarından etkilenildiği düşüncesindedir (Çevik vd., 2015: 170).

Kaya mezarlarındaki birçok unsur, genel olarak Likya'nın ahşap yapı konstrüksiyonu ile olan ilişkisine açıkça işaret etmektedir. Konut tipi kaya mezarları, nekropollerdeki diğer mezar tiplerinden biçimlerinin farklılığı ile belirgin bir şekilde ayrılmaktadır. Bu nedenle tüm Likya'da kayaya işlenen ve bölgeye özgü farklı detayları yansıtan bu yapıların kökenine ilişkin bu tarihi eski tartışmalar sürekli güncelliğini korumuştur denebilir.

Bölgede tarımsal faaliyetler değişmediyse, yine bölgede kullanılan yapı malzemesi farklılaşmadıysa doğal olarak geleneksel yapı geleneği de değişmemiş olmalıdır. Bu da geleneksel yapı ve yapı teknikleri ile bölgenin kendine özgü yapısıyla ilişkilidir. Tahıl ürünleri günümüzde de antik dönemdeki çeşitlilik içindeyse ve aynı şekilde saklanması gerekiyorsa, elbette bilinen geleneksel yapılarda korunacaktır. Ancak teknolojinin ilerlemesi ile beraber bu tür yapı tiplerinin yapımından vazgeçilip modern yapı tiplerinin kullanımına geçilmiştir. Buna rağmen varlığını sürdüren geleneksel ahşap tahıl ambarlarının ise hâlâ onarılarak kullanılması, bugünün Likyalılarının da geleneklerinden kolay vazgeçmeyeceklerinin bir göstergesidir (Aktaş, 2016).

Yaşamın olağan akışında ilerlemesinin, insan-doğa- mekân örgüsünün en güzel temsili olan bu yapılar, kullanışlı ve işlevsel olmaları bakımından kolaylık sunmaktadır. Arazi koşullarının dağlık ve kayalık olmasından dolayı buğday tarımının daha az yapıldığı kimi yerlerde tahıl ambarları daha küçük ölçekli ve genellikle evlerin içinde yer almaktadır. Gündelik yaşamın geçtiği açık sofa kısmının içindeki ocakta günlük faaliyetler sürerken genellikle ocak yanında konumlandırılan, çınar ağacından oyulmuş portatif ambarlar yaklaşık 100 kg. ürünü muhafaza edebilmektedir.

Araştırma sahasında özellikle Elmalı Ovası'nı çevreleyen yerleşimlerde, geçmişteki yığınsal üretimin bir zorunluluğu olarak ortaya çıkan büyük boyutlu ve daha çok feodal ailelerin yaptırdığı ahşap ambarlar miras turizmi bakımından önem taşımaktadır. Elmalı Ovası'nın güney batısında yer alan Beyler, Karamık ve İslamlar mahallelerinde olduğu gibi toplu halde olanları da mevcuttur. Karamık ve Beyler Mahallesi'nde büyük ölçekli tahıl ambarları bulunmaktadır. Ancak hepsinin plan tipi, yapım sistemi ve malzemesi aynıdır.

Geçmişte feodal ailelerin sahip olduğu birer çiftlik niteliğindeki bu yerleşimlerde, ortakçı ya da yarıcı olarak adlandırılan köylülerin ürettiği buğdaylar, 50 tonun üzerinde kapasiteye sahip olan bu büyük ambarlarda depolanmaktaydı. Birçok yerde tahıl ambarları konutlara bitişik ya da yakınında ve bağımsız olarak yerleştirilirken, adı geçen yerleşimlerde ambarların topluca bir yerde inşa edilmeleri bölgenin üretim geçmişinin anlaşılması bakımından da önem taşımaktadır.

Sahadaki tahıl ambarlarının daha iyi anlaşılabilmesi için çeşitlerine aşağıda kısaca değinilmiştir.

Dolap Benzeri Ambarlar: Geleneksel kırsal mimaride özellikle kuru baklagiller gibi kışın yenecek olan yiyeceklerin saklanması, konut içinde sofa-koridor veya uygun bir oda içine konumlandırılmış olan büyük dolaplar yardımı ile yapılabilmektedir. Bu dolaplar, yere oturan veya yerden ahşap takoz-ayaklarla belirli bir miktar kaldırılarak tasarlanmış tamamı ahşaptan yapılmış olan yüksek dolaplar-sandıklardır. Genellikle kapakları üst yüzeylerinde olup, yan yüzlerinde kapak-kapı bulunmamaktadır. Böylece kemirgen ve haşerelerden olabildiğince koruma sağlanmıştır. Sabit veya taşınabilir şekilde tasarlanan bu dolapların iç kısmı, yine ahşaptan elemanlar yardımı ile bölünerek içine konan yiyeceklerin birbirine karışmasının önüne geçilmiştir.

Yapı İçinde Mekân Oluşturan Ambarlar: Bu tip ambarlar, iki şekilde görülmektedir. Bunlardan ilki yapı içindeki mekânlardan birinin uygun olan bir kısmının ambar olarak işlevlendirilebilmesi için ahşap veya benzeri bir yapı elemanı ile duvar şeklinde kapatılması ile elde edilmektedir. Bu tip ambarlarda genellikle bölücü olarak ahşap kullanılmakta, uygun bir kısmında yine ahşaptan kapı oluşturulmaktadır. Ambar olarak ayrılan mekân penceresiz ve herhangi bir haşere veya kemirgenin girmesini önleyecek şekilde boşluksuz olarak tasarlanmaktadır. Yapı içinde mekân oluşturan bir diğer ambar çeşidi ise, odalardan birinin ambar olmak üzere tahsis edilmesidir.

Geleneksel Anadolu kırsal mimarisinde olduğu gibi üretim dinamiklerine bağlı olarak ağır emek gerektiren işlerin sonucunda depolamaya yönelik mekânlar daha çok zemin katta kurgulanmışlardır. Zemin katlar bu sebeple hayvan barınması ve depolama işlevine yönelik samanlık, ambar, ağıl, ahır gibi mekânlara ayrılmıştır.

Ayrı Yapı Olarak Tasarlanan Ambarlar: Tarım ve hayvancılıkla ilgilenen her medeniyetin elde ettiği ürünleri saklamak için ihtiyaç duyduğu ambarların bir bölümü de konuttan farklı bir yapı olarak tasarlanmıştır. Büyüklük ve fonksiyon açısından benzerdirler.

Yurtdışında farklı ülkelerde mevcut olan ambar yapılarından biri olan Norveç Halk mimarisinde ‘loft’ veya ‘stabbur’ adı ile bilinen ambarlar konu itibariyle dikkat çekici durumdadır. Stabbur tamamen yiyecek depolamak amacı ile kullanılırken, Loftların genellikle üst katları misafirler için konaklama amacıyla kullanılmıştır. Bu yapılar, Avrupa'nın kuzeyindeki İskandinav ülkelerinden olan Norveç’in Kuzey Kutbuna yatkın soğuk ikliminde kırsal alanlarda kurgulanmışlardır. Kuru ve soğuk hava sebebi ile çok uzun süreler korunarak günümüze kadar ulaşmıştır. Taş temel üzerine ya direkt inşa edilen veya taş temel üzerine sabitlenen başlıklı ahşap dikmelerin üzerine konumlandırılan bu yapılarda, temel haricinde

tamamı ile ahşap kullanılmıştır. Karaboğaz geçme detayında birbirinin üzerine yığılan ahşap kaba yonu kütüklerden oluşturulan bu yapılara ulaşım ahşap merdivenlerle sağlanmıştır. Loft'ların üst katı açılmış pencereler yardımı ile ışık almakta; tümü yine ahşaptan inşa edilen beşik çatı ile örtülmektedir (Karpuz,1999; Felek,2020).

Japonya'da ise, Norveç'te olduğu gibi farklı 2 tür ambar yapısı yoğun olarak kırsal mimaride kullanılmaktadır. Bunlardan ilkine 'kura' adı verilmekte olup, Japonya'nın MÖ. 300 ile MS. 300 yılları arasındaki demir çağında mevcut olduğu bilinmektedir. Loft yapılarına benzer şekilde başlıklı ahşap dikmelerin üzerine inşa edilen saz veya ahşap mekânları tanımlamaktadır. Benzer olan bir diğer ambar yapısı ise Ryukyu Adaları ile Amani - Oshima bölgesine özel olup "takakura" adını almaktadır. Bu yapı ahşap dikmeler üzerinde yükseltilmiş bir zemin ve sazlarla kapatılmış bir çatıdan oluşmaktadır. Çatı arası olarak yüksekçe yapılmış olan bölüm depolama için, ahşap dikmelerin arasında kalan kısım ise gölgelik olarak kullanılmaktadır. Yiyecek (başta pirinç) depolamak başta olmak üzere, son dönemlerde konaklama amacı ile de kullanımları mevcuttur (Treib, 1976).

Sundalılar ise pirinç depolamak için benzer şekilde yerden yükseltilmiş ambar yapılarını Güneydoğu Asya bölgesinde inşa etmişlerdir. Bu kapsamında Java adasının batısında 'Leuit' adı verilen ahşap ambarları, Lombok bölgesinde kapalı bölümü sazlardan inşa edilen 'Lumbung' adı verilen ambarları ve Sulawesi adasında Tongkonan stilinde inşa edilen ambar yapılarına rastlamak mümkündür.

Toplu Ambarlar: Tahılın daha kolay öğütülebilmesi için genellikle değirmenlere yakın konumlanan toplu ambarlar, güvenlik açısından da avantajlı durumdadır. Kış aylarında sahil kesimindeki daha sıcak iklimli ilçelere taşınan bazı köy halkının ambarları bu şekilde tek bekçi ile korunabilmektedir (Danacı, 2012).

Tahıl ambarları Likya Bölgesi'nde 2500 yıl öncesinden bugüne kadar yapımı ve kullanımı süregelen özgün, yöresel kültürel peyzaj ögeleridir. Elmalı kentsel dokusunun yer aldığı ilçe merkezinde tahıl ambarlarının sayısı yok denecek kadar az olmakla birlikte muhtarlardan elde edilen bilgilere göre, Elmalı'nın kırsal kültürel peyzajlarındaki en yaygın yöresel mimari tipinin tahıl ambarları olduğu anlaşılmaktadır. 2023 yılında Elmalı'da toplam 60 mahallede yapılan incelemelerle 1658 adet geleneksel yöntemlerle yapılmış ahşap ambar olduğu belirlenmiştir (Kırkambar Projesi | Antalya Kültürel Miras Derneği (anka.org.tr).

Elmalı'nın dağlık ve hareketli topografyasının iklim koşullarından dolayı buğday, arpa ve darı gibi ürünlerin yanında nohut ve mercimek gibi ürünlerin yetiştirilmesine olanak sağlaması, tahıl ambarlarının yerleşimlere dağılımında belirleyici olmuştur. Bugün sahadaki tahıl ambarları geçmişteki kadar olmasa da çoğunlukla yayla-sahil arasında konargöçer bir

hayat süren ve iklime bağlı üretim yaparak geçimini sağlayan köylülerin mevsimine göre yayla ya da sahil kesimine göç ettiklerinde hem ürünlerinin hem de diğer eşyalarının saklandığı birer geleneksel kasa niteliğindedir.

Sahadan öğrenilen bilgilere göre, Elmalı ilçesi kırsal mahallelerinde hemen hemen her evin bir tahıl ambarı bulunmaktadır ve bu ambarlardan yaklaşık % 70'i hâla kullanılmaktadır. Ambarların büyük bir kısmının evlerin bahçelerinde eve yakın ancak evden ayrık olarak da konumlandırıldığı gözlemlenmiştir.

Tarihi ve kültürel niteliklerinin yanında kırsal mimari geçmişimizin de uzunca bir dönemine tanıklık eden ahşap tahıl ambarlarının sahada günümüze ulaşan örneklerinin öncelikle bulundukları bölgede yeniden işlevlendirilerek yaşatılmasının hem bu mirasın korunmasına hem de kırsal kalkınmaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Aynı zamanda sahanın kırsal mimarisinde turizmde çekicilik yaratan bu ambarların koruma-kullanma dengesi gözetilerek turizm amaçlı kullanılması, tarihî ve kültürel kaynaklarına dikkat çekilmesi, işlev kazandırılarak korunması ve kullanılması Elmalı ilçesinde kırsal turizm ve dolayısıyla miras turizminin geliştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Kültürel mirasın kent kimliğinde en önemli unsur olduğu ve turizm faaliyetlerinin aslında bu değerlerin tanıtılmasının doğal bir çıktısı olduğu unutulmamalıdır.

Araştırma sahasında çeşitli mahallelerdeki tahıl ambarları saha çalışmalarında incelenmiştir. En ihtişamlı ve en bilinenleri Beyler Mahallesi'nde bulunanlarıdır. Bu sebeple araştırmaya miras turizmi açısından önem taşıyan Beyler Mahallesi'ndeki tahıl ambarları dahil edilmiştir.

3.2.6.4.1. Beyler Tahıl Ambarları

Her hane kendi ihtiyacını karşılayacak ölçüde bir ambara sahip olmuş, toprak sahipleri sahip oldukları topraklardan ne kadar mahsul alıyorsa, evinin yanına onu saklayacak ölçüde bir ambar inşa ettirmiştir. Bu nedenle bâzı ambarlar diğer ambarlara göre çok daha büyüktür. Bu ambarlar, toprağı bol olan ağaların ambarlarıdır.

Çeşitli tarım ürünlerinin depolanması ve birbirine karışmaması için ambarlarda "gübse" denilen gözler bulunmaktadır (Fotoğraf 3.116). Ambarlardaki gübseler toprak sahibinin elde ettiği ürünü karşılayacak sayıdadır. Ne kadar dönüm toprak sahibi ise ambarında veya ambarlarında o kadar fazla gübse bulunmaktadır. Ambarlardaki gübse sayıları yine sosyoekonomik durumla paraleldir (Olcar, 2019).

Yığma taş temel duvarı üzerine tamamen ahşap malzemeden yapılan ambarların zemin katta depo kısmı bulunmaktadır. Tahıl, ambara üst kattaki dış sofada veya yapı içindeki zeminde yer alan kapaktan doldurulmakta ve özellikle büyük hacimli olanlarında tahıl, alt katın ahşap duvarındaki kilitli kapaklardan boşaltılmaktadır. Yapıların bazılarında teras yoktur. Dış sofaya ya da ambar giriş kapısına doğrudan çıkan çoğunluğu ahşap, bazıları taş veya betonarme bir merdivenle ulaşılmaktadır. Ambarın üst katındaki özellikle tohumluklar için ayrılan bölmeler ihtiyaca göre geçme sistem sayesinde genişletip daraltılabilmektedir. Ambarın üst katındaki tavan yüksekliği ve kapı yüksekliği çoğunlukla içeriye zorlukla girilecek yüksekliktedir. Ahşap kapıdaki yaklaşık 10 cm. genişliğindeki delik, havalandırma ve kedilerin kolayca ambara girebilmesi sağlanarak fare ile mücadele etmeyi amaçlamaktadır (Danacı, 2012) (Fotoğraf 3.116).

Fotoğraf 3.116 Gübse, Teras ve Kedi Deliğinden Görünümler (Mehmet Baysarı Bey Ambarı)

Elmalı'da dağ köylerinden ova köylerine doğru gidildikçe ambarların boyutu ve biçimi değişim göstermektedir. Araştırma sahasında diğerlerinden farklı olarak, aynı yapım tekniği ve aynı malzeme ile yapılmış ancak daha büyük ambarlar dikkat çekmektedir. Bu ambarlar daha çok geniş topraklara sahip kişilerin fazla miktardaki tahıllarını depolamak için inşa edilmiştir. Bu büyük ambarlar, Beyler Mahallesi'nde daha çok olduğu için onların üzerinde durulmuştur. Beyler Mahallesi ambarları aktif olarak kullanılmamaktadır, ancak hala çok az miktardaki tohum ve bazı küçük tarım aletleri için depo işlevi görmektedir.

Beyler Mahallesi'nde bulunan tahıl ambarları sahada miras turizmi açısından önemli ambarlandandır. Bunlardan Ahmet Subaşı Ambarı, Akif Bayram Ambarı, Mehmet Baysarı Ambarı, Ramazan Sümer Ambarı, Salih Baysarı Ambarı, Yavuz Yetkin Ambarı aşağıda anlatılmıştır.

3.2.6.4.1.1. Ahmet Subaşı Ambarı

Uzun kenarı 11.20 metre, kısa kenarı 4.60 metre ölçülerindeki dikdörtgen planlı bu yapı, 2 katlı bir mekân kurgusuna sahiptir. Ayrıca diğer Beyler ambarlarından farklı olarak bir de çatı katı mevcuttur. Ambarın üst katının güney bölümü ahşap ve çimento malzeme ile sonradan eklenmiştir (Fotoğraf 3.117). Ahmet Subaşı ambarı da pek çok ambar gibi yerden yüksek tutulmuştur. Genellikle kütük ve taş ile yerden yükseltilmektedirler. Böylece ambarın yağmur sularından etkilenmesi engellenmektedir. Tarihi kesin olarak belli olmayan ambarın 19. yüzyılda yapıldığı düşünülmektedir.

Fotoğraf 3.117 Ahmet Subaşı Ambarı ve Beyler'deki Eski Konağından Bir Görünüm

Ambarın ana iskeleti olan kütükler ve duvarları oluşturan ahşaplar birbirine geçirilerek tutturulmuştur. Bu yapı tekniğini sağlamlaştırmak için yapının bazı yerlerinde demir kenetler kullanılmıştır. Ambarın içi doldurulduğu zaman strüktürün yanlara açılmaması için gergi çubukları kullanılmıştır. Ahmet Subaşı Ambarı'nda bu gergi çubuklarının ucundaki pul halka şeklinde sonlandırılmıştır. Böylece bu halkaya at vb. hayvanlar bağlanabilmektedir. Ambarının toplam kapasitesi 1000 yük civarındadır. Yani 180 ton civarında kapasitesi vardır (Olcar, 2019).

3.2.6.4.1.2. Akif Bayram Ambarı

20. yüzyılın ilk yarısında Armutlu'lu bir marangoz olan Necati Serin'e yaptırılmıştır. Görünüş bakımından kareye yakın planda olsa da kısa kenarı 310 cm. uzun kenarı 350 cm. ebatlarında küçük tip bir ambardır. Mekân kurgusu bakımından tek katlı olan ambarın girişi doğudan bir merdiven ile sağlanmıştır. Üzeri kırma çatıyla örtülüdür. Bu ambarın dışa açılan

boşaltma kapağı yoktur. Alınacak olan mallar doğrudan giriş kapısından çıkarılmaktadır (Olcar, 2019) (Fotoğraf 3.118). Kapısında bulunan küçük delik, kedilerin girip çıkması içindir. Ambarın içerisine girecek olan fareleri, kedinin yakalaması için yapılan bu delikler pek çok ambarda kullanılmıştır

Fotoğraf 3.118 Akif Bayram Ambarı (Sağdaki) ve Ramazan Sümer Ambarı

3.2.6.4.1.3. Mehmet Baysarı Ambarı

Mehmet Baysarı'ya ait olan bu ambar Beyler Mahallesi ambarları arasında en gösterişli ve en bakımlı olanıdır. Mehmet Baysarı'ya ait konağın bahçesinde bulunmaktadır. 19. yy. içinde yapılan bu ambar tamamen sedir ağacından yapılmıştır. Dikdörtgen planda 2 katlı bir mekân kurgusu göstermekte, güneyinde yüksek bir köşk mekânı da bulunmaktadır.

Uzun kenarı 15.65 metre, kısa kenarı 4.80 metre ebatlarındadır. Beyler'deki en büyük ambar niteliğindedir. Son derece iyi korunarak sağlam vaziyette günümüze gelmiştir. Bakımı her sene düzenli olarak yapılmaktadır. Genellikle hava ve su ile temizlenen ahşap, şeffaf koruyucularla da sağlamlaştırılmıştır. Cepheler süsleme özelliği göstermemekle birlikte yatay ve dikey birbirine tutturulan ahşapların sıralanmasındaki düzenli ritim, yapıya estetik bir görsel kazandırmıştır. Yatay yönde 4 sıra, dikey yönde 15 sıra olarak düzenlenen ahşaplar cephede ızgara sisteminde silmeler oluşturarak hareketlilik sağlamıştır. Cephelerin üst tarafında silme yoktur. Bunun yerine doğu cephede bir "kuşluk" (kuşların konması için yapılan ahşap çıkıntılar) konumlandırılmıştır. Yüksekliği 4.20 metre olan ambarın üst örtüsü ise yağmur suyundan etkilenmemesi için yine kırma çatı ile örtülmüştür. Batı ve doğu cephede altışar boşaltma kapağı bulunur. Bu kapakların uzun kenarı 60 cm, kısa kenarı 45 cm ebatlarındadır (Olcar, 2019). Baysarı ailesinin konak bahçesinde 2 tahıl ambarı daha bulunmaktadır (Fotoğraf 3.119).

Saha çalışmalarında edinilen bilgilere göre, Beyler'deki Mehmet Baysarı Tahıl Ambarı'nın 50 yıl önce köyün varlıklı bir ailesinden satın alındığı bilinmektedir. Mahallenin

merkezinde olan “Bey Ambarı”nın tamamen söküldükten sonra taşınarak, şimdiki yerinde tekrar parçaları birleştirilerek inşa edildiği de ayrıntı bir bilgidir (Fotoğraf 3.120).

Bey ambarında ambarla aynı merdiveni paylaşan seyir terasından, ambar sahibi mahsulü aldığı tarlaları gözlemleyebilmektedir. Bu seyir terası bir istisna olarak sadece bu ambarda dikkat çekmektedir.

Ambar yanındaki depo ise betonarme olup, traktör ve tarım araçlarının depolanması için kullanılmaktadır. Alt kat ise diğer bütün ambarlarda olduğu gibi, tahılın asıl depolandığı bölümdür. Ambar çok büyük olduğu için çoğu ambarda bulunmayan bir özellik olarak tahıl alttaki kilitli kapaklardan boşaltılmaktadır.

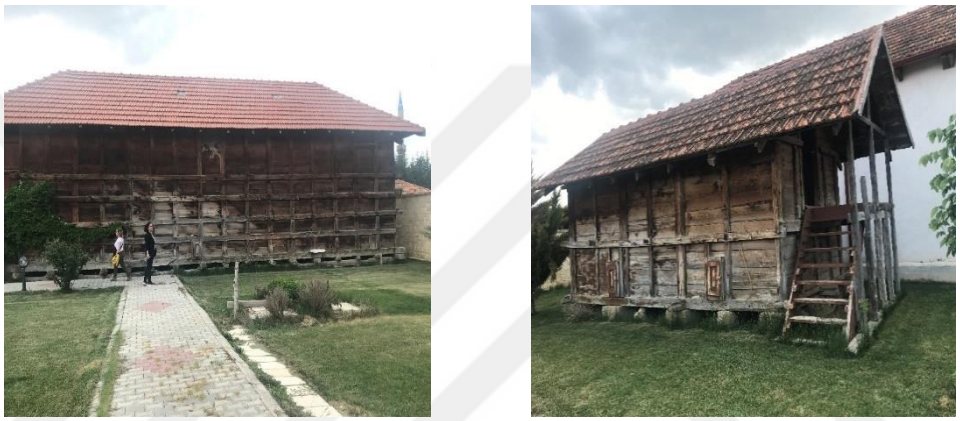

Fotoğraf 3.119 Mehmet Baysarı Bey Ambarı Yanındaki Küçük Ambarlardan Görünümler

Fotoğraf 3.120 Mehmet Baysarı Bey Ambarından Görünümler

Bey ambarı sahiplerinden Mehmet Baysarı, ağa tipi ambarların orijinal haliyle müze gibi kullanılmasından yana olduğunu ifade etmektedir. Mehmet Baysarı’ya göre küçük ambarlar restore edilebilirken, büyük “ağa tipi” ambarların restore edilmesi mümkün değildir. Çünkü bunların içinde 2-3 tonluk arpayı, buğdayı, yulafı ayıran bölmeler ve yukarıdan kontrollü kapaklar vardır. Hatta bazıları iki katlıdır. Restore edilmeye çalışıldığında bu özelliklerin yok olacağına vurgu yapmıştır (Arslan ve Şen, 2021). Bu nedenle Mehmet

Baysarı kendi konağındaki ambarların ilk halindeki özelliğini koruyarak günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır (Fotoğraf 3.121). Günümüzde Elmalı ilçesine gelen ziyaretçiler için konağının kapılarını açmış, tahıl ambarının içinde ziyaret edilmesine imkân sağlamıştır.

Fotoğraf 3.121 Mehmet Baysarı Konağı ve Bahçesinden Genel Görünümler

3.2.6.4.1.4. Ramazan Sümer Ambarı

Beyler Mahallesi'ndeki küçük boyutlu ambarlardan biridir. 430x290 cm. ebatlarında olan ambarın kuzeye doğru 130 cm uzayan bir ön mekânı vardır. Diğer ambarlarda olduğu gibi buraya merdivenle çıkılmaktadır. Kapının girişinde, ambarın dışında 2 tane kapaklı bölme bulunmaktadır. Ambarın iç hacmi 20-30 yük alabilecek kapasitededir. Dışarıdaki kapaklı bölmeler de beşer yük alabilmektedir (Olcar, 2019). Boşaltma kapakları yoktur. Küçük boyutlu ambarlarda boşaltma kapağı olmadığı dikkat çekmektedir. Üst örtüsü yine diğer ambarlar gibi kırma çatıyla örtülmüştür (Fotoğraf 3.118).

3.2.6.4.1.5. Salih Baysarı Ambarı

Salih Baysarı Ambarı, Mehmet Baysarı Konağı'nın karşısındaki arazide bulunmaktadır. Yavuz Yetkin Ambarı ve Ahmet Subaşı Ambarı'nın arasında yer alır. Bu üç ambar yan yana sıralanmış halde bulunmaktadır (Fotoğraf 3.122).

Fotoğraf 3.122 Salih Baysarı ve Yavuz Yetkin Ambarlarından Genel Bir Görünüm

Dikdörtgen planlı ve çift katlı mekân kurgusuna sahip bu ambarın uzun kenarı 10 metre kısa kenarı 3.45 metre ebatlarındadır. Kullanılmamakta olmasına karşın büyük oranda sağlam kalmıştır.

Doğu cephesinde 4 adet boşaltma kapağı bulunur. Bu 4 boşaltma kapağı aynı zamanda ikinci katta aşağı açılan 4 kapağa işaret etmektedir. Üst kat uzun bir koridor olarak düzenlenmiştir. Doğu ve batı taraflarda ambar boyunca uzanan güpseler yer almaktadır. Bu güpselerin tanesi 2 metre genişliğinde olup 5 bir yanda 5 diğer yanda toplam 10 güpseden oluşmaktadır ve simetriktir. Bu güpselerden her biri 10 yük (1800 kilo) alacak kapasitededir. Toplam kapasitesi ise 500 yük civarındadır (Olcar, 2019).

3.2.6.4.1.6. Yavuz Yetkin Ambarı

Yavuz Yetkin Ambarı geçmişte Beyler'de bulunan en büyük ambarlardandır. 2 ambar sırt sırta vermiş gibi görünmektedir. Sonradan birleştirildiğine dair bir iz yoktur. Bu şekilde tasarlanarak yapılmış olma ihtimali yüksektir. Kuzeyden ve güneyden olmak üzere 2 giriş kapısı vardır.

Ambarın alt katında 6 adet bölme bulunur. İkinci katın tabanında ve cephelerin alt kısmında bu bölmelere ait kapaklar bulunur. Doğu cephede altı, batı cephede ise 5 adet kapak bulunmaktadır. İç mekânda her iki bölümde de güpseler bulunmaktadır. Bu güpselerin de ortalama hacimleri diğer ambarlardaki kadardır. Tanesi 10 yük kadar alabilmektedir. Her iki bölümde de aşağı açılan üçer kapak bulunur. Kuzey bölümde güpseler odanın güney, doğu ve batısını sararken güney bölümün batı cephesinde güpse bulunmamaktadır. Her iki bölümde de

aşağı açılan üçer kapak bulunur. Kuzey bölümde güpseler odanın güney, doğu ve batısını sararken güney bölümünün batı cephesinde güpse bulunmamaktadır (Olcar,2019).

Araştırma sahasında bey ambarları ile birlikte küçük ölçekli tahıl ambarlarının da sahipleri tarafından kullanılmadıkları gözlenmiştir. Bu şekilde âtıl durumda olan ambarların korunması adına birçok fikir ve yöntem ortaya atılmıştır. Elmalı'daki tahıl ambarlarından biri 1993 yılında zamanın belediye başkanı tarafından Elmalı Yeşilyayla Yağlı Güreşleri sırasında Elmalı Belediyesi'nin önüne konulmuştur. Zamanın başkanına göre ambarlar kültürel bir obje olarak görülmüştür. Hatta o tarihlerde ambarların bir bungalov olarak düzenlenip yayla turizmine kazandırılması düşünülmüştür. Ancak hayata geçirilmediği bilgisine ulaşılmıştır.

Orman alanlarının korunma kaygısı ve ahşap ambar inşa eden usta kişilerin hayatta olmamaları, bu tip ambar sayılarının azalmasına neden olmuştur. Ahşap ambarların yerine günümüzde modern yapı malzemeleri kullanılarak yapılan ambarlar yer almaya başlamıştır. Bununla birlikte ekonomik şartların değişmesi, üretim yapısının tarımdan sanayi ve hizmet kollarına doğru kayması sonucunda bu kırsal mimari örneklerinin eski işlevlerini kaybetmesi kaçınılmazdır. Bu durumda eski işlevini kaybetse de bu yapıların günümüzde farklı kullanım alanlarına adapte edilmesi veya sırf koruma amaçlı olarak gelecek kuşaklara aktarılması önemli bir adımdır. Gerek kamu, özel sektör temsilcileri bir noktaya kadar bu kültürel miras unsurunu koruma altına almışlardır. Bu tür çabaların artarak devam etmesi için, miras turizmi aracılığıyla eski gelenekleri gelecek kuşaklara aktarma bilinci oluşturulması değerlendirilmelidir.

3.2.6.5. Çiftlikler

Bir tarım işletmesi ekonomisi olarak çiftlikler, ekilmeye ve her türlü evcil hayvanları yetiştirmeye elverişli olan; çiftlik sahibi veya orada çalışanların oturabilecekleri (kuşkusuz hayvan barınakları da olan) geniş tarım işletmeleridir (Tunçdilek, 1967).

Günümüz tüketicilerinin sosyo-demografik yapılarında yaşanan gelişmeler, kültür düzeylerinin yükselmesi, turizm talebinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Doğal ve kültürel çevresi bozulmamış kırsal alanların, insanlara stresten ve karmaşadan uzak, huzurlu ve rahat bir yaşam şeklini sunmasının anlaşılması ve çevre bilincinin giderek artması insanları, doğal ve kültürel seyahatlere yönlendirmiştir. Yaşanan bu gelişmelere bağlı olarak, turizm literatüründe çiftlik turizmi, çiftlik tatilleri, agro-turizm, tarım turizmi gibi pek çok şekilde adlandırılan tatil çiftliklerine yönelik talebin de giderek arttığı görülmektedir.

Kırsal turizm gerçeğini çiftlikte veya köyde tatil geçirme, diğer bir anlatımla kırsal alanda dinlenme ve eğlenme oluşturmaktadır. Çiftlik, kent insanı için çok değişik bir

semboldür. O, doğanın sırlarını bilen toprak insanının evi, hayvan sürülerinin yaşam yeri, taze ve doğal ürünlerin iştahla yenildiği otantik bir ortamdır. Tatilcinin düşlerindeki bu çiftlik imajı, ne yazık ki gitgide mono üretimin yapıldığı makineleşmiş bir tarım işletmesi gerçeğine dönüşmektedir. Yine de çiftlikte konaklama, kentliler için çekici gelmektedir. Köy, kent insanına; yerel animasyonu, sosyal sıcaklığı ve dostluğu çağrıştırmaktadır (Soykan, 2000).

Tatil çiftliği kavramı faaliyetteki bir çiftlik ile turizm unsurlarını birleştiren, kırsal girişimler olarak tanımlanabilir. Başka bir ifadeyle, faaliyet göstermekte olan bir arazinin tarımsal üretimden kazandığı gelirin dışında turizm faaliyetlerinden de ek bir gelir kazanması tatil çiftliği olarak adlandırılmaktadır. Böyle bir turizm şekli, misafirlerine kırsal bir arazide kısa süreli veya uzun süreli konaklama, yatak ve yeme içme olanakları yanında çiftçilik yapan aile ile birebir konuşma, görüşme ve temas kurma olanağı sunmaktadır. Bunlara ek olarak, inek ve koyun gütme, yün kırpma, besleme ve sağım gibi çiftlik hayvanlarının bakımı ile ilgili faaliyetler, meyve toplama, yabani ot toplama, hasat yapma gibi tarımsal faaliyetler ile at binme, arazi inceleme gibi faaliyetlere aktif katılımın sağlanmasının yanında bu tür faaliyetlere katılmadan uzaktan gözlemleme şeklindeki aktiviteler de sunulmaktadır (Douglas vd., 2001: 173).

1960'lı yılların ilk yarısından itibaren tatil çiftlikleriyle ilgili olarak gerçekleştirilen çalışmalarda bu turizm şekline tarımsal bir bakış açısıyla yaklaşılmış ve çiftlik çeşitlendirmesinin bir kategorisi olarak görülmüştür. Oysa turizm araştırmacıları tatil çiftliklerini kendi doğruları içinde kırsal turizmin bir dalı olarak düşünmüşlerdir.

1960'lardan bu yana tatil çiftliklerinin geliştirilmesine yönelik bazı çalışmalar yapıldıysa da tatil çiftlikleri ile ilgili olarak kapsamlı bir tanımlama ve teorik bilgi bulunmamaktadır. Bunun birkaç nedeninden söz edilebilir. İlk olarak, bir dizi aktiviteden oluştuğu için çiftlik turizminin tam ve net bir tanımının yapılmasının güç olmasıdır. İkinci neden olarak, bazı işletmelerin resmi turizm araştırmalarına katılmak istememelerinden dolayı bu tür küçük, kırsal girişimlere yönelik veri noksanlığının bulunması gösterilebilir. Son olarak, birbirleriyle tutarsız ve toplam sayıyı temsil etmeyen veri kaynaklarıyla sektörün büyüklüğünün ve gelişiminin ölçülmesinin zor olmasıdır (Busby ve Rendle, 2000: 635).

Tatil çiftliği kavramının net bir şekilde tanımının yapılması özellikle Avrupa için önem taşımaktadır. Konuyla ilgili en fazla literatürün, Avusturya ve İngiltere gibi ülkelerden elde edilmesinin en önemli nedeni bu ülkelerin tatil çiftlikleri konusunda oldukça deneyim kazanmalarıdır (Weaver ve Fennell, 1997: 358). Bu ülkelerin dışında Almanya, Kuzey ABD ve Yeni Zelanda'da, tatil çiftlikleri ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır.

Tatil çiftlikleri, faaliyet halindeki bir çiftliğin çiftlik faaliyetlerine katılımın sağlandığı turizm girişimi sayılmaktadır. Çiftlik turizmi ise faaliyet göstermekte olan bir çiftlikte çiftlik yaşamının paylaşıldığı hem konaklamakta olan hem de günübirlik ziyaretçilerle gerçekleştirilen kırsal turizmin bir türüdür. Önemli olan nokta, çiftliklerde turizmin yalnızca ek bir gelir niteliğinde yapılmasıdır. Zaten çiftliklerde yapılan bu turizm şeklinin en önemli amaçlarından biri ekoturizmin de özelliklerinden biri olan yöre halkına finansal destek sağlamasıdır. Çiftliklerde tarımsal üretimin yanında turizm hizmetlerinin de veriliyor olması, gelirlerini destekleme yoluyla çiftçilerin ekonomik alternatifler yaratmalarına yardımcı olmaktadır.

Çiftlik turizmi ile ilgili birçok tanım bulunmaktadır fakat genel olarak çiftlik sahibi ile birlikte çiftlik işlerini yapabilme olanağı olan çiftliklerde gerçekleştirilen turistik faaliyetler temeline dayanmaktadır. Çiftlik sahipleri açısından turizm kendi temel işlerini tamamlayıcı nitelik taşımaktadır. Bu şekilde çiftlik turizmi bir boş zaman etkinliği olduğu kadar ayrıca bölgenin iş ve yaşam stilini öğrenmeye yönelik doğada gerçekleştirilen bir eğitimdir (Leco, Perez, Henandez vd., 2013: 255).

Dünyada geniş uygulama alanı bulan kırsal turizm ile yakın ilişki içerisinde olan çiftlik turizmi, kırdan kente göçün önlenmesi, kırsal işsizliğin çözümlenmesi, kırda yaşayan kesimlere ekonomik katkılar sağlaması ve sürdürülebilirlik açısından, çevresel değerlerin koruma altına alınmasına katkı sağlamaktadır. Çiftlik turizmi gibi kırsal alanlarda gerçekleştirilen turizm türleri doğal kaynakların sürdürülebilirlik doğrultusunda kullanıldığı aynı zamanda kültürel özellikleri de yaşatan turizm türleridir. Çiftlik turizmi doğal ve kültürel değerlerin zenginleştirmesi açısından önemlidir.

Kırsal bir çevrede yaşayan ev sahibi toplumun doğal ve sosyo-kültürel kaynaklarını korumak, bu kaynakların sürdürülebilirliği için finansal destek yaratmak ve bu sayede ev sahibi toplumun ekonomik ve sosyal refahını artırmak, ekosistem üzerindeki ziyaretçi etkilerini en az düzeye indirmek ve turistin çevresel anlamda duyarlılığını artırmak bakımından tatil çiftlikleri miras turizmi ilkelerini de yansıtan önemli bir turizm çeşidi olabilmektedir.

Avrupa kıtasının tamamına yönelik bir çalışma bulunmamasına rağmen, İngiltere, Almanya ve Avusturya'da toplam global ölçekte 20.000 ile 30.000 arasında tatil çiftliği olduğu, Avusturya'da tüm konaklama işletmelerinin %51'inin çiftlik temeline dayalı olduğu tahmin edilmektedir. Aslında Avusturya'da çiftliklerin yaklaşık olarak %25'i yüz yıldan fazla bir süredir turist kabul etmekte ve tahminen 119 Avusturyalı çiftçilerin tamamının %7.5'i turistlere konaklama olanağı sunmaktadır (Busby ve Rendle, 2000: 636).

Türkiye'de ekoturizmle ilgili yapılan tüm çalışmalar, turizmin çeşitlendirilmesi kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından turizmin tüm yıla ve ülke geneline yaygınlaştırılmasının bir sonucu olarak alternatif turizm çeşitleri geliştirmek amacıyla gerçekleştirilmektedir. Tüm doğal zenginlikleri ile birlikte farklı kültürlerde ve inançlardaki insanların uzun yıllar boyunca bir arada yaşaması sonucu oluşan kültürel değerler Türkiye'yi ekoturizm için oldukça çekici bir ülke konumuna getirmektedir. Türkiye'de ekoturizm faaliyetleri genellikle "korunan alanlarda" gelişme göstermektedir. Bunun yanında ekoturizm kapsamında yapılan turizm türleri ise, bitki inceleme, kuş gözlemciliği, yayla turizmi, rafting, dağ ve doğa yürüyüşleri, sportif olta balıkçılığı, atlı doğa yürüyüşü, bisiklet turları ve mağara turizmidir. Ancak ekoturizmin bir ürünü olarak tatil çiftlikleri Avrupa'da 100 yıldan fazla zamandır örgütlü bir endüstri şeklinde gelişme göstermesine ve 2. Dünya Savaşı'ndan sonra hızlı bir şekilde büyümesine karşın, Türkiye'de son yıllarda tanınmaya başlayan bir turizm çeşididir.

Türkiye'de faaliyet göstermekte olan tatil çiftlikleri genellikle asıl işi organik tarım veya ekolojik tarım diye adlandırılan doğa dostu bir üretim gerçekleştiren küçük ölçekli çiftliklerdir. Ayrıca bu tür çiftlikler, yörenin kırsal ve geleneksel dokusunu kaybetmemiş, gelenek ve göreneklerini sürdüren ve yaşamsal değerlerini bir sonraki nesle aktarabilecek olan çiftliklerdir. Bu çiftlikler yılın belirli dönemlerinde veya tüm yıl boyunca turist kabul ederek ek bir gelir elde etme amacı taşımaktadır. Ne yazık ki Türkiye'de de dünyadaki diğer tatil çiftliklerinde olduğu gibi sağlanan bu ek gelir çiftçilerin toplam net gelirine sadece küçük bir katkıda bulunmakta ve finansal dönüşü bir hayli güç olmaktadır. Buna rağmen, fiziksel ve kültürel çevreyi koruması hem ziyaretçi için hem de yöre halkı için çevresel eğitime ve öğrenmeye dayalı etkinlikler sunması ve doğal, sosyo-kültürel ve ekonomik kaynakların sürdürülebilirliği açısından tatil çiftliklerinin Türkiye'de geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği'nin hâla Türkiye genelinde 69 çiftlikte yürüttüğü "Türkiye'de Ekolojik Çiftlik Ziyaretleri" programı Türkiye'de tatil çiftlikleri için önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu programla birlikte; ekolojik yaşam hareketinin içerisindeki gruplar ve bireyler arasındaki iletişimi güçlendirmesi, ekolojik üretimin öncelikle kırsal nüfus için doğal döngülerle dost, sürekli bir yaşamsal kaynak oluşturması yönünde sağlıklı örneklerin oluşturulması, şehirde yaşayan insanların ekolojik çiftliklerdeki yaşamı deneyimleyerek, ekolojik yaşamla ilgili sorumluluklarını içselleştirmesi ve böylece günlük yaşamında daha fazla uygulamaya sokması, tüketici ve üretici faaliyetlerinde ilk elden ekolojik yöntem, deneyim ve bilgi paylaşımı, doğa dostu üretim ve tüketim modellerinin

desteklenmesi yoluyla toprak-hava-su kalitesinin, biyolojik çeşitliliğin, iklimlerin ve diğer doğal döngülerin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesine katkı amaçlanmaktadır (Caber ve Ananias, 2005: 92).

Çiftlik turizmi arzı politikalara, turistik arza, turistik aktivitelerin gerçekleştirildiği bölgenin coğrafi özelliklerine ve çiftlik sahibinin yaratıcılığına göre değişim göstermektedir.

Türkiye'de bölgelere göre çiftliklere bakıldığında çiftliklerin daha çok Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgeleri'nde yoğunlaştığı görülmektedir. Akdeniz Bölgesi'nde faaliyet gösteren çiftliklerden bâzılarına şu şekilde örnekler verilebilir:

- Antalya/Elmalı Tanal Ailesi Çiftliği,
- Antalya/Elmalı-Salih Mehmet Subaşı Çiftliği
- Antalya/Elmalı- Hasan Subaşı Çiftliği
- Antalya/Kemer-Çıralı Ulupınar Köyü Çiftlikleri,
- Antalya/Geyikbayırı Rasayana Çiftliği,
- Burdur/Ağlasun Ağlasun Gül Çiftlikleri,
- Isparta/Aksu Timbriada Çiftliği,
- Isparta/Eğirdir-Yukarı Gökdere Köyü Yaşam Çiftlikleri,
- Afyon/Başmakçı Ersöz Ailesi Çiftliği

Çiftlik turizmi, bölgenin kültürel anlamda tanıtılmasına da katkıda bulunan bir turizm çeşididir. Köy turizmi, çiftlik turizmi, yeşil turizm, tarımsal turizm vb. hepsi kırsal mekânların turizm türüdür ve ortak bir ad olarak kırsal turizm denilebilir. Niteliği ne olursa olsun ister çiftlik turizmi ister agroturizm ister tarım turizmi olarak adlandırılsın, tatil çiftlikleri, tüketici bakış açısıyla ürün parçasını da oluşturan bir çevrede faaliyet göstermekte olan bir çiftlikte yürütülen kırsal turizm şeklini ifade etmektedir (Soykan, 2000).

Kırsal turizm, kişilerin doğal ortamlarda dinlenmek ve değişik kültürlerle bir arada olmak amacıyla bir kırsal yerleşmeye gidip, orada konaklamaları ve o yöreye özgü etkinlikleri izlemeleri ya da katılmalarıyla gerçekleşen bir turizm türüdür (Soykan, 2000).

1. Gecelik konaklamalar: Konaklama ve kamp, oda ve kahvaltı, kamp siteleri, gençlik kampı, çiftlikte yaşam, hayvan besleme, meyve/sebze toplama, günlük gezi/piknik için kulübe kiralama, düğünler, davetler, balayılar.
2. Özel etkinlikler ve festivaller: Müzik festivalleri, hasat festivali.
3. Çiftlik dışı: Çiftçi pazarı, fuarlar, yol stantları.
4. Rekreasyon faaliyetleri ve etkinlikler: Ücretli balık avlama, bisiklet sürme, binicilik, kuş gözlemciliği, yürüyüş, kaya tırmanışı.

5. Taze ve katma değerli ürünler: Kendi meyveni/sebzeni yetiştirme, çiftlikte konserve gıdaların satışı, bitkisel/organik ürünlerin satışı
6. Gençlik ve/veya yetişkin eğitimi: Organize turlar, tarımsal eğitim programları, doğa eğitim turları, şarap, bal, el sanatları yapımı gibi gösteriler/nümayişler

Ülkelerin bâzıları kıyılardaki yoğun baskıyı azaltmak üzere kırsal turizme yönelirken, bâzıları da iç göçü önlemede, bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmada bu turizm türüne başvurmakta, bir kısmı ise turizme sunabilecekleri ortamların sınırlı olması nedeniyle gelir getiren yeni bir kaynak olarak kırsal turizmi benimsemektedir (Soykan, 2000).

Tarım ya da hayvan üretme çiftliklerinde tatil yapma North Dakota'da 19. yüzyılın sonlarında başlamıştır. İlk çiftlikler 1880 yılında işletilmeye başlanmıştır. 1949'da yayımlanan ilk çiftlik tatili broşürlerinde turistler tarafından kabul gören çiftlik tatili imkânları listelenmiştir (Ersöz ve Bozkurt, 2015).

Zengin kültürel mirasa sahip, canlı, konuksever köylere turistik talep her geçen gün artmaktadır. Kırsal alan, kırsal turizm için köysel yaşamın ve çiftlikte konaklamanın tamamlayıcısıdır. Günümüzde tatilciler, kırsal alanı gezmek, tanımak kadar bu alan içinde aktif olmayı da tercih etmektedirler. Çünkü buralar özgürlüğün, nefes alıp vermenin, temiz suyun, renklerin ve özellikle de yeşilin, kokuların ve şarkıların doğal mekanıdır. Kırlar, insanları nehirler ve patikalar boyunca yürümeye, ormanların içinde dolaşmaya, dağların yamacında, yüksek falezlerde, göllerde, yeraltında, gökyüzünde peyzajları seyretmeye davet etmektedir. Çiftlik, köy ve kırsal alan birbirini tamamlayarak, turizme kültürel, ekonomik ve çekici bir boyut kazandırır (CCE, 1993).

Kırsal turizmde aile yanında kalma, diğer bir ifadeyle aile pansiyonculuğu, kırsal alanlarda turistik konaklamanın en önemli şeklidir. Turisti ağırlamak için evinin kapısını açan köylü veya çiftlik sahibi, atalardan kalma konukseverlik geleneğinin yaşatılmasında aracı olmaktadır. Son on yıldan beri aile pansiyonculuğu çeşitli ülkelerde "breakfast, zimmerfrei, gfte" kelimeleriyle gündeme gelmiştir (Soykan, 2000).

Kırsal kamping, Avrupa ülkelerinin çoğunda gelişmesine rağmen, turistik aktivitenin tamamını içermemektedir. Kırsal kamping, çiftlik kampingi (tarımsal turizm çerçevesinde) ile sınırlıdır. Kırlarda bu tür konaklama Benelux ülkelerinde, Almanya, Fransa ve İngiltere' de oldukça gelişmiştir.

Çiftlik turizmi uygulamalarına Ariege bölgesinden bir örnek verilebilir. 1990 yılında 6 çiftlik sahibinin kurduğu dernek, çiftlik ürünlerinin satışı ve promosyonu için çalışmaktadır. Onun için çiftliklere ücretsiz ziyaretlerle turist çekerek, yerinde satışın arttırılması amaçlanmıştır. Birbirine bağlı ve tamamlayıcı etkinliklerle 6 çiftlik, 6 mola noktasında hizmet

sunmaktadır. Her biri ayrı isimlerle anılan bu ziyaret noktalarında; sözgelimi gelenekselliği temsil eden çiftlikte inek peyniri imali ve satışı, ilginçliği simgeleyen çiftlikte tıbbi ve aromalı bitkiler üretimi ve satışı, doğa içerikli çiftlikte atlı gezinti ve uzun yürüyüş turları düzenlenmektedir. Bir başka etkinlik şekli ise ziyaretçilerin kendi ürünlerini (yün, peynir gibi) bizzat kendilerinin üretmesine olanak verilmesidir. Böyle bir uygulamayla, diğer bir deyişle tarımsal ürünlerin turizme dönük yetiştirilmesi, satışı ve turistin işin içine girmesiyle, özellikle kent insanı tarafından kırların bilinmeyen değerlerinin farkına varılmasına aracı olunmaktadır (Soykan, 2000).

Çiftliklerin verimli işletilmesinde bir diğer çıkış noktası, çiftliklerin eğitsel amaçlı kullanımıdır. Bunun bir örneği Soulages-Bonneval'de 1970 yılında bir çiftlikte kamping deneyimi ile başlamış, yavaş yavaş konaklama 20 yıl içinde restore edilen kırsal evlere kaymıştır. Bugün bu alanda "keşif çiftliği" projesi yürürlüktedir. Projede, tarımın nasıl yapıldığını göstermek üzere bir müze kurulması planlanmıştır. Ayrıca çiftliğin tarımsal aletlere sahip olması, kümes ve et-süt hayvanlarını barındırması öngörülmektedir. Ziyaretçilerin çeşitli işlere katılması, sütün işlemlerden geçirilmesi aşamalarını izlemesi tasarlanmış olduğu için, bu çiftlik turizminde eğitsel amaç ön plana çıkmaktadır. Nitekim, projede yemekhane + sergi evi + süt işleme laboratuvarını içine alan bir binanın yapımı gündemde idi. Daha sonra, bu etkinliklere yakın çevrenin eski araba koleksiyonu ile gezilmesi eklenerek, etkinlikler çeşitlendirilmiştir. Böylece eskiden az gelir getiren et-süt hayvancılığı ve tarıma uygun olmayan topraklar, turizm sayesinde yeni bir kimlik kazanmış, turistik gelişme, gelir yükselmesini beraberinde getirmiştir (Soykan, 2000).

Kırsal yerel ürünlerin çiftlik ortamında değerlendirilmesi için ortaya atılan "ziyarete açık çiftlikler" fikri, St-Jean du-Gard'da bir projeye bağlanarak uygulamaya konmuştur. Burada çıkış amacı, mevsim meyvelerini bir şenlik kapsamında tanıtmak, köylü pazarında satmaktır. Bir grup çiftçinin bir dernek etrafında organize olarak hem yerinde satış hem de çiftlik evinde müşterilerini konuk etmeleriyle bu işe başlanmıştır.

Bugün İtalya'da kırsal turizm, çiftliklerle yakından ilişkili olduğu için daha çok tarımsal turizm veya çiftlik turizmi adıyla anılmaktadır. Eınilie Romagne'daki tarımsal turizm örneğinde, çiftlik işletmesine ait ürünlerin turizm yoluyla en iyi biçimde satılabilmesi, bu işe başlanmasını teşvik etmiştir. Çiftliğin konumu itibariyle bağcılığın geliştiği bir yörede ve sanatsal-tarihsel kaynaklan zengin yerleşmeler yakınında yer alması, aileyi tarımsal turizme yöneltmiştir.

Miras turizminin herhangi bir alanda başlatılmasının başlangıç noktasını tesadüfler veya kendiliğinden gelişen olaylar değil, bilinçli ve planlı girişimler oluşturmaktadır. Buradan

hareketle ele alınan araştırma sahasındaki çiftlikler incelendiğinde ise geniş arazi varlığına sahip ailelere ait hem tarım hem de hayvancılık faaliyeti yürüten işletmeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların başlıcaları Hasan Subaşı ve Salih Mehmet Subaşı çiftlikleridir.

Sahada yapılan bazı arkeolojik çalışmalar çiftlik yerleşmelerinin daha ileriki dönemlerde de var olduğunu göstermektedir. Erken ve Orta Hellenistik Dönem'de (M.Ö. 2. yy. ortaları 4. yy. sonu) Hacımusalar Höyük çevresi ile Tavullar Mahallesi güneyindeki Çatal Tepe'nin üst kesimleriyle güney yamaçlarında çiftlik tipi küçük yerleşmeler yer almaktaydı. İlk yerleşme çekirdeği Geç Bizans Dönemi'nde oluşmaya başlayan Beyler Mahallesi'nin batısında ortaya çıkarılan çok sayıda depolama ürünü, burada birden çok çiftliğin varlığını işaret etmiştir. Osmanlı Döneminde (1831) Elmalı ilçesinde Abdal Musa Zaviyesi'ne bağlı tahminen 1500 dönüm arazisi ve aynı zamanda değirmeni olan Hassa Beyler Çiftliği bulunmaktaydı. Aynı tarihlerde Tekkeköy'de Abdal Musa Zaviyesi'ne ait mülkler de çiftlik oluşturacak şekilde düzenlenmişti (Tekin, 2012).

Bozhöyük Mahallesi'nde de Karataş mevkiinde yer alan höyükte yapılan kazıda ortaya çıkarılan etrafı çitle çevrilmiş konak, çoban ve hizmetlilere ait barınma alanları, koyun ve keçi sürülerinin barınmaları için yapılmış barınaklar daha Erken Tunç devrinde bölgede çiftliklerin varlığını ortaya koymaktadır (Mellink, 1968).

Sahadaki bazı kırsal mahalleler, çiftlik yerleşmelerinin zamanla nüfus ve mesken açısından büyümesiyle meydana gelmiştir. Evvelce çiftlik olarak kurulan yerleşmeler zamanla köy hatta kasaba meydana getirecek kadar büyümüştür. Akçay Mahallesi olarak bilinen ve halk tarafından "Kaşçiftliği" olarak adlandırılan yerleşme, Osmanlı döneminde Kaş kazasına bağlı bir çiftlik yerleşmesiydi. Sonradan adı Akçay olarak değiştirilen yerleşme, önce köy, 1931 yılında nahiye merkezi, 1972 yılında da belediye yapılmıştır. Yerleşme 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı kanuna bağlı olarak nüfusu 5000 kişinin altında olduğu için 2014 yılından itibaren belediye statüsü kaldırılarak mahalleye dönüştürülmüştür.

Yakaçiftlik, Karamık ve Bayralar Mahalleleri de sahada geçmişte çiftlik yerleşmeleri olan yerleşmelerdir. Bayralar Mahallesi'nin aynı zamanda eski adını da oluşturan Subaşı Çiftliği, yerleşmenin çekirdeğini oluşturmuştur. Geniş arazilere sahip çiftlik yerleşmesi günümüzde modern anlamda tarım ve hayvancılık yapılan bir yerleşmedir.

Elmalı ilçesinde Kışla, Eymir, Düdenköy, Kuzuköy, Yakaçiftlik ve Akçay Mahallelerinde özellikle büyükbaş hayvan beslenen çiftlikler bulunmaktadır. Tarımsal amaçla oluşturulmuş çiftlikler genellikle Bayralar Mahallesi'nde yer almaktadır. İçerisinde 1-3 arasında hanenin yaşadığı çiftliklerde üzüm ve elma başta olmak üzere çeşitli meyveler yetiştirilmektedir.

Sahadaki çiftliklerin tamamı yıl boyunca kullanılan daimî yerleşmelerdir. Balık, hindi, keçi ve sığır çiftlikleri yıl boyunca üretim yaptığından bu çiftliklerde yıl boyunca ikamet edilmektedir. Hayvancılık amacıyla tesis edilmiş çiftliklerde hayvan mahsullerinin mamul madde haline getirilmesi için tesisler kurulmuştur. Bu gibi çiftlikler farmstead karakterine ulaşır (Tunçdilek, 1967). Bayralar Mahallesi'ndeki keçi çiftliğinde elde edilen sütten yoğurt, peynir ve dondurma yapan bir imalathane bulunmaktadır.

Çiftlikler ovada kurulmuşlardır. Ovalık alanların tarımsal amaçla yoğun olarak kullanılması bu gibi yerlerde hayvan yetiştiriciliğinin çiftliklerde yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu şekilde hayvanların tarım alanlarına vereceği zararlar önlenirken hayvancılığın yıl boyunca daha verimli ve modern bir şekilde yapılması da sağlanmıştır. Çiftlik kurabilecek sermaye ve geniş araziye sahip kişilerin daha çok ovada yer alması ve hayvanları için gerekli yemi ovadaki tarım alanlarında üretmek durumunda olmaları büyük çiftliklerin ovada toplanmalarının bir diğer nedenidir. Sahada kümeste yapılan hindi ve havuzda yapılan balık yetiştiriciliği gibi tarım alanlarıyla ilgili olmayan çiftlikler ise ova dışındadır.

Türkiye'nin en önemli turizm merkezlerinden biri olan Antalya şehrine olan yakınlık, uygun coğrafi koşullara sahip olma araştırma sahasında farklı ekonomik faaliyet yürüten birçok çiftlik yerleşmesinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu çiftlik yerleşmeleri büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık, kümes hayvancılığı, balıkçılık, bağcılık ve meyvecilik gibi farklı alanlarda faaliyet göstermektedir.

Sahada balıkçılığa elverişli çoğu su kaynağı tarımda sulama suyu, içme ve kullanma suyu olarak kullanılmaktadır. Bu zorunluluktan dolayı Akdeniz Bölgesi'nde yaygın olarak yapılan kültür balıkçılığı Elmalı ilçesinde engel teşkil etmektedir. İlçedeki tek kültür balıkçılığı faaliyeti Özdemir Mahallesi'nde Baladır Balık Çiftliği'nde yürütülmektedir.

Sahada bilinen ilk balıkçılık faaliyetlerine bakıldığında avcılığa dayanan balıkçılık olduğu anlaşılmaktadır, yaklaşık olarak M.Ö. 525 yılına tarihlenen Kızılbel Tümülüsü duvar resimlerine göre yöredeki göllerde bu dönemlerde sandallarla balık avcılığı yapılmaktaydı (Çevik, 1986). Benzer bilgileri 17. yüzyılda sahayı ziyaret eden Evliya Çelebi de vermektedir. Gönye Gölü'nün (Karagöl) oldukça büyük bir göl olduğundan bahisle içerisinde çeşitli türde balıkların bulunduğu ve bu göl civarındaki köy halkının bu balıkları avlayarak tükettiklerini anlatmaktadır. Çelebi (Çelebi, 1896) yine Pınarbaşı (Toklular) Mahallesi'nden çıkan ve şehrin içinden bir dere oluşturarak akan kaynaktan "Elmalı Nehri" diye bahsederek Gönye Gölü'ne dökülen bu nehirde çeşitli ve bol balık bulunduğunu ve bu nehrin balığıyla, tüm şehri doyurduğunu ifade etmektedir. Gerek antik dönemlerde gerekse Osmanlı devrinde balıkçılık

yapıldığı ifade edilen Avlan ve Karagöl bu özelliğini kurutuldukları döneme kadar devam ettirmişlerdir.

Göllerin kurutulmasından sonra beklentilerin karşılanamaması ve aksine birtakım çevresel sorunların yaşanması bu göllerden Avlan'ın tekrar göle dönüştürülmesini gündeme getirmiş, 1999 yılından itibaren gölde tekrar su tutulmaya başlanmıştır (Ceran, 2004). Kurutulma işlemiyle birlikte tüm fauna ve flora çeşitliliğini kaybeden göle bu canlılığını kazandırmak amacıyla balık (sazan) bırakılmıştır.

Günümüzde özellikle Avlan Gölü'nde bol miktarda sazan balığı bulunmaktadır. Bununla birlikte gölün yaz aylarında su seviyesinde meydana gelen önemli düşüş göldeki balık varlığını tehdit etmektedir. Tekne ve ağ ile avcılığın yasak olduğu gölden olta ile balık avlanmaktadır. Sahanın karstik arazi yapısı, yazları kurak geçen Akdeniz ve karasal iklim koşulları gerek yerüstü gerekse de yeraltı suları bakımından yetersiz bir durum ortaya çıkarmaktadır. Bu durum ilçede tarımsal faaliyetleri olduğu gibi balıkçılık faaliyetlerini de olumsuz yönde etkilemektedir.

Baladır Alabalık Çiftliği genel anlamda ticari amaçla balık üretmek için kurulan tesistir ancak aynı zamanda lokanta hizmeti veren, insanların ailece gidip hoşça vakit geçirebilecekleri tesis özelliğine de sahiptir.

Akçaeniş Mahallesi'nde bulunan Tanal Ekolojik Tarım Çiftliği'nde ise çiftlik turizmi gerçekleştirilmektedir. Yıl boyunca konaklama imkânı bulunan çiftlikte ziyaretçiler çiftlikte isterlerse bahçe ve tarla işleri, hayvan bakımı ve onarım işleri gibi işlere katılmakta ya da sadece izleyebilmektedir. Sahanın turizm faaliyetlerinin en yaygın ve katılımcı sayısının fazla olduğu kıyı kesimine uzak olması bu turizm faaliyetini olumsuz yönde etkilemektedir. Çünkü bu faaliyete katılmak isteyenler öncelikle hava, kara ve deniz ulaşım imkânlarının daha fazla olduğu kıyı kesimindeki yerleşmeleri tercih etmektedir.

Yurtdışı çiftlik örneklerinde görüldüğü biçimiyle çitliklerin turizmde kullanılması sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmeler arasında bir denge oluşturarak gelişim sürecini, dolayısıyla değişimi desteklemektedir. Bunu, dayanışma ve sosyal uyum faktörü olan kültürel alışverişi sağlayarak, ziyaretçileri için turistik çekiciliği olan ürünlerin ve yerel hizmet arzını arttırmaya yönelik belirlenmiş belli planların hayata geçirilmesiyle yapmaktadır.

Kırsal kültür dünyanın pek çok ülkesinde insanları tatil için kırsal alanlara çekebilen, doğal çevre ve tarımla bütünleşen aynı zamanda diğer turizm türleriyle kolay entegre olabilen (Soykan, 2003) bir yapıdadır. Doğası gereği kırsal turizm ve miras iç içedir. Kırsal turizm ve faaliyetleri çiftlik turizmi de dahil genel düşünüldüğünde kültürel değerleri koruyucu özelliğinden bahsetmek mümkün olabilmektedir. Örneğin, Kapadokya'daki miras turizminin

(buradaki özellikle doğal miras) yanında kırsal turizmin yaygınlaşması, kırsal alanlarda yaşayan insanların yöredeki kültürel değerlere daha fazla önem vermelerini sağlayacaktır.

Miras turizminin olumlu sosyal ve ekonomik etkileri yerel halk tarafından hissedildiğinde, yerel halk bu etkilerin sürekliliği için gerekli olan değerlerden biri olan kültürel mirasın korunması ihtiyacını benimseyecek ve miras turizmi gerçekleştirilirken aynı zamanda kültürlerine de sahip çıkacaklardır.

Araştırma sahasındaki çiftliklerden gerek büyüklükleri gerek uzun yıllar sahada faaliyet göstermeleri ve yörenin dışında da bilinmelerinden dolayı Hasan Subaşı, Salih Mehmet Subaşı Çiftlikleri ve Tanal Ekolojik Tarım Çiftliği ele alınmış, hakkındaki bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

3.2.6.5.1. Hasan Subaşı Çiftliği

Bayralar Mahallesi'nde bulunan çiftlik, esasen biri diğerinden büyük iki ayrı yerleşme şeklindedir. Sığır ve keçi yetiştiriciliği ile birlikte tarımsal üretim de yapılan çiftlik 1500 dönüm arazi üzerinde kurulmuştur. Yerleşmede tüm faaliyetler modern yöntemlerle yapılmaktadır.

4 hanede geçmişte 17 nüfusun yaşadığı yerleşmede konut ve eklentilerinin bulunduğu bölüm 50 dönümdür. Bu alan içerisinde tarihi bir konak ve bir mescit, iki ahşap tahıl ambarı, işçi evleri, yem depoları, keçi ağılları, sağım ünitesi ile peynir ve dondurma imalathanesi bulunmaktadır. Osmanlı döneminde özellikle çiftlikte çalışan işçilerin ibadet ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yapılan mescit günümüzde kullanılmamaktadır.

10 dönüm alan kaplayan keçi çiftliğinde "sanen" keçisi beslenmektedir. Balıkesir ve Çanakkale Yöresinden alınan keçiler, daha çok sütü için beslenmektedir. Bu süt çiftlikteki mandırada dondurma imalatında kullanılmaktadır (Fotoğraf 3.123). "Elmalı Konak" markasıyla üretilen yöreye özgü dondurma çeşitleri çoğunlukla Elmalı ve Antalya'da bulunan bayii işyerlerinde satılmaktadır.

Fotoğraf 3.123 Hasan Subaşı Çiftliği'nden Görünümler

2-6 kg arasında süt alınan keçilerden elde edilen günlük 550-600 kg. süt aynı zamanda çiftlik içerisindeki mandırada peynir imalatında da kullanılmaktadır. Üretilen peynir Elmalı, Korkuteli ve Antalya'da satılır. Çiftlikte beslenen hayvanların bir kısmı ise damızlık ya da kurbanlık olarak satılmaktadır.

Çiftlikte çeşitli tarımsal faaliyetler de yürütülmektedir. Esasen meyvecilik ve bağcılık yapılan çiftlik, bölgedeki meyve üreticileri için mavi sertifikalı fidan üretimi (bodur elma, bodur armut) yapmaktadır. Çiftlikte yaklaşık olarak 200 dönüm bağ, 150 dönüm elma bahçesi yer almaktadır. Ayrıca beslenen hayvanların yem ihtiyacını karşılamak üzere başta yonca olmak üzere değişik yem bitkileri (Fiğ, Arpa, Tritikale, Silajlik Mısır) üretilmektedir. Çiftlikten çıkarılan hayvan gübresi çiftliğe ait bu tarlalarda gübre olarak kullanılır.

Hasan Subaşı Çiftliği'nin içinde geçmişte küçük ayrı bir çiftlik şeklinde sığır besiciliği yapılan bir yerleşme de vardır. Günümüzde bu yerleşmede konut, yem ve saman depoları ile ahır bulunmaktadır.

Çiftlikten üretimi yapılan ürünler; keçi boynuzu pekmezi, nar ekşisi, elma sirkesi, fındık püresi, sedir ağacı süzme balı (salgı balı), tahin, kışlık küp domates, sade yağ, üzüm sirkesi, biber ve domates salçası, ilikli kemik suyudur. Elmalı Konak Dondurma ve çeşitli

fırın ürünlerinin yanında bu ürünlerin de internet sitesinde satışı yapılmaktadır (www.elmalikonakdondurma.com).

3.2.6.5.2. Salih Mehmet Subaşı Çiftliği

Yakaçiftlik Mahallesi sınırları içerisinde kalan çiftlik, Subaşı ailesine aittir. Daha çok büyükbaş hayvan besiciliğine dayalı olarak kurulan ancak tarımsal üretim de yapılan yerleşme, 600 dönüm arazi üzerine kurulmuştur. Çiftliğin 60 dönümlük bölümünde konutlar, ambarlar, soğuk hava deposu, garaj, ahırlar, yem ve saman stok depoları gibi çeşitli amaçlar için oluşturulmuş yerleşme elemanları bulunmaktadır (Fotoğraf 3.124).

Fotoğraf 3.124 Salih Mehmet Subaşı Çiftliği'nden Genel Bir Görünüm

Çiftliğin 600 hayvan kapasiteli ahır bölümünde yaklaşık 300 sığır beslenmektedir. İl dışından dana olarak alınan “holstein” cinsi sığırlar 13 ay beslendikten sonra Elmalı, Finike ve Antalya’daki mezbahanelere kesime gönderilmektedir. Çiftlikte tarımsal faaliyetler öncelikle hayvancılık faaliyetlerini destekleyecek şekilde düzenlenmiştir. Üretimi yapılan başlıca ürünler fiğ, silajlık mısır gibi yem bitkileri ile buğday ve arpa gibi tahıl ürünleridir. Bu ürünlerin yanı sıra sulamalı olarak meyvecilik yapılmakta üretilen başlıca meyveleri ise elma, ceviz, vişne, erik ve kayısı oluşturmaktadır. Meyveler çiftlikte bulunan soğuk hava deposunda depolanmakta ve satışa sunulmaktadır. Çiftlikte tüm bu işlerle ilgilenen 4 hane ikamet etmektedir.

Kırsal kesimi oluşturan insanların eğitim seviyesinin artması, çiftlik işletmelerinde modern tarım tekniklerinin kullanılmasını ve çiftliklerin ek gelir sağlayacak yeni yöntemler ve arayışlar içine girme sürecini hızlandırmıştır. Sahadaki bu çiftlikler içinde bulunduğu kırsal doğa dolayısıyla sahip olduğu manzara ile ziyaretçilerinin tercih faktöründe etkili olabilmesinin yanında, çiftliklerin türüne göre faaliyet gösterdikleri alanlar özel talep

koşullarını sağlayabilecek kapasitede olduğundan çiftlik turizmi potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda kırsal alanlarda yer alan çiftliklerde ziyaretçilerin çiftlik faaliyetlerini gözlemledikleri ve tercih etmeleri durumunda faaliyetlere bizzat katıldıkları çiftlik turizminin gerçekleştirilmesi, sahada yerel halka ekonomik getiri sağlamasının yanında yörenin kültürel özelliklerinin sürdürülebilirliğine katkı sağlayacağı için önem taşımaktadır.

3.2.6.5.3. Tanal Ekolojik Tarım Çiftliği

Akçaeniş Mahallesi'nde bulunan Tanal Ailesi Çiftliği tarım ya da çiftlik turizminin gerçekleştirildiği yerlerden biridir. Yıl boyunca konaklama imkânı bulunan çiftlikte ziyaretçileri isterlerse çiftlikte bahçe ve tarla işleri, hayvan bakımı ve onarım işleri gibi işlere bizzat katılmakta ya da izleyebilme fırsatını yakalamaktadır.

Tüm aylarda hayvan bakımı ve onarım faaliyetlerine katılım olabilmektedir. Bununla beraber ayına göre budama, dal toplama, fidan dikimi, çapa ve ot mücadelesi, tahıl ve bakliyat hasadı, salça yapımı, sebze ve meyve hasadı ve kurutma, tarhana, bulgur, erişte ve komposto yapımı, odun kesme gibi köy işleri de yapılabilmektedir. Tüm bu faaliyetlere katılım gönüllülük esasına dayanmaktadır.

Uluslararası ödüllü organik tarım üreticisi ve danışmanı Hüseyin Serdar Tanal ve ailesinin kurduğu bu çiftlikte misafirler üç kişilik iki oda, bir salon ve mutfaklı evde ağırlanmaktadır (Fotoğraf 3.125). Kahvaltı, öğlen ve akşam yemekleri Tanal ailesi ile birlikte yenmekte, misafirlere tamamen organik ürünler sunulmaktadır.

Fotoğraf 3.125 Tanal Ekolojik Tarım Çiftliği'nde Konaklama Yapılan Ev

Tanal ailesi, 1996 yılından beri Akçaeniş'in çeşitli yerlerindeki 100 dekarlık arazilerinde ekolojik üretim yapmaktadır. Çiftlikte, başta elma (50 ton) olmak üzere tahıl (6.5 ton), soya (0.5 ton), anason (0.1 ton) ve her türlü sebze ve meyve üretilmektedir.

100 dekar ekolojik sertifikalı arazide tahıllar (buğday, arpa, yulaf ve çavdar), baklagiller (fasulye çeşitleri, nohut, mercimek, bezelye, soya) meyve (elma, ceviz, vişne, kayısı vs.) ve bu rakımda yetişen her türlü sebzeyi başta yerel tohum mor domates olmak üzere üretilmektedir. Çiftlikte karma hobi bahçesi de mevcuttur. Tüm bu ürünlerden mamul olarak taş (su ile çalışan) değirmende her türlü tam un (kabuklu – kepekli) ve irmik, bulgur, tarhana, erişte, salça, turşu, kurutmalar, sirke ve kompostolar yapılmakta 40'a yakın ürünü anlaşmalı kargo firmasıyla bez, torba ve kavanozlarda özenle paketleyip toplu veya bireysel olarak daha çok "Doğal Besin, Bilinçli Beslenme" (DBB) gurubuna, bireysel müşterilere ve diğer STK üyelerine göndermektedir. Yem bitkilerinden yonca, Macar fiği, tüylü fiğ, hasıl darı yeşil tahıl üretimi yapılmaktadır. Talep halinde tıbbi ve aromatik bitkiler üretilmektedir.

Çiftlikte sayısı az olmakla birlikte organik hayvancılık da (sığır, koyun, keçi) yapılmaktadır, talep olduğunda üretim artırabilmektedir (Fotoğraf 3.126).

Fotoğraf 3.126 Tanal Ekolojk Tarım Çiftliği'nden Genel Görünümler

Aile, pazarlama sorunu yaşadıklarını ancak bunun yanında en büyük diğer iki sorunlarının da yeterince tanıtımlarını yapamama ve yeterli düzeyde yabancı dil bilmeme olduğunu vurgulamaktadır.

Çiftlikte gönüllü işler; 3. ayda budama, ilaçlama, 5. ayda sebze ekimi, tahıl hasat, 6. ayda sulama, ot yolma-çapa, 7. ayda sebze-tahıl hasadı, 10. ayda elma hasadıdır. Tanal Ailesi Çiftliği şubat, mart, mayıs, haziran, temmuz, ekim aylarında gönüllü kabul etmektedir. Haziran, temmuz, ağustos, eylül, ekim aylarında ise konuk kabul edilmektedir.

Ziyaretçiler için çiftlikte bulundukları süre boyunca kırsal turizm kapsamında çeşitli turlar da düzenlenmektedir. Bu turlar isteğe bağlı olmaktadır. Tur güzergahlarını ise yakın çevredeki destinasyon merkezleri oluşturmaktadır. Bunlar;

- Uçarsu Şelalesi, Yeşilgöl (Gömbe-Kaş) piknik yerleri, alabalık ve et lokantaları ile Çayboğazı baraj gölü gezileri,
- Baranda gölünde piknik, balık tutma ve yürüyüş,
- Yeşilbarak Mahallesi (Kaş) kökboya yapımı, kilim ve heybe alışverişi,
- Tekke Mahallesi Abdal Musa, Kaygusuz Abdal, Budala Sultan türbesi ziyareti,
- Elmalı Vahab-i Ümmi, Sinan-i Ümmi, Antik yol ve evler ziyareti; alışveriş,
- Avlangölü ve Çamkuyu ormanları gezileri,
- Başgözçayı, Aykırtça, Arikanda ve Limra antik şehirleri ve Çatallar gezileri, Çığlıkara Tabiatı Koruma Alanı gezisi,
- Finike deniz gezintisi olabilmektedir.

Hüseyin Serdar Tanal, organik tarım öncüsü bir çevre gönüllüsüdür. Çalışmalarından dolayı Kasım 2004'te FAO (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı) tarafından ödüllendirilmiştir. 23–27 Ekim 2008 tarihinde İtalya'nın Torino kentindeki Sloow Food örgütünün Terra Madre etkinliklerine delege olarak katılmış, 2001 yılından beri de sertifikalı üretim yapmaktadır. Hedefi ekolojik tarımı önce memleketinde sonra bölgede yaygınlaştırmak, çevre kirliliğini önlemek ve biyolojik çeşitliliği korumak olan Tanal, doğanın gelecek kuşaklara temiz ve dengeli olarak bırakılması için organik tarımın önceliğini savunmaktadır (www.ciftcideneve.com/store/tanal-organik-ciftligi).

Çiftlikler, miras turizmi amacıyla ilçeye gelen ziyaretçilere tarım ve hayvancılık gibi çeşitli ekoturizm etkinliklerine katılım imkânı sağlamakta ve yörede bu faaliyetlerin sürdürülebilirliğine yardımcı olmaktadır.

Üretim, yapı, yaşam modeliyle insanoğlunun doğa ile uyum içinde yaşamasının örneğini sergileyen sahadaki çiftliklerin varlığı, yüzlerce yıllık bilgi birikiminin nesiller boyu aktarılmasının yanında kültür mirasımıza sahip çıkmanın gerekliliği açısından önemlidir.

Ayrıca yöreye özgü ürünler üretilen çiftliklerdeki coğrafi işaretli ürünler, sahanın tanıtılmasına olumlu katkılar sağlayacağı için miras turizminde değerlendirilmelidir.

Araştırma sahasında ele alınan arı sereni, konak, tahıl ambarları, tarihi evler, çiftliklerin dağılımı aşağıdaki Elmalı İlçesi'ndeki Yöresel Mimari Dağılımı Haritası'nda gösterilmiştir (Harita 3.4).

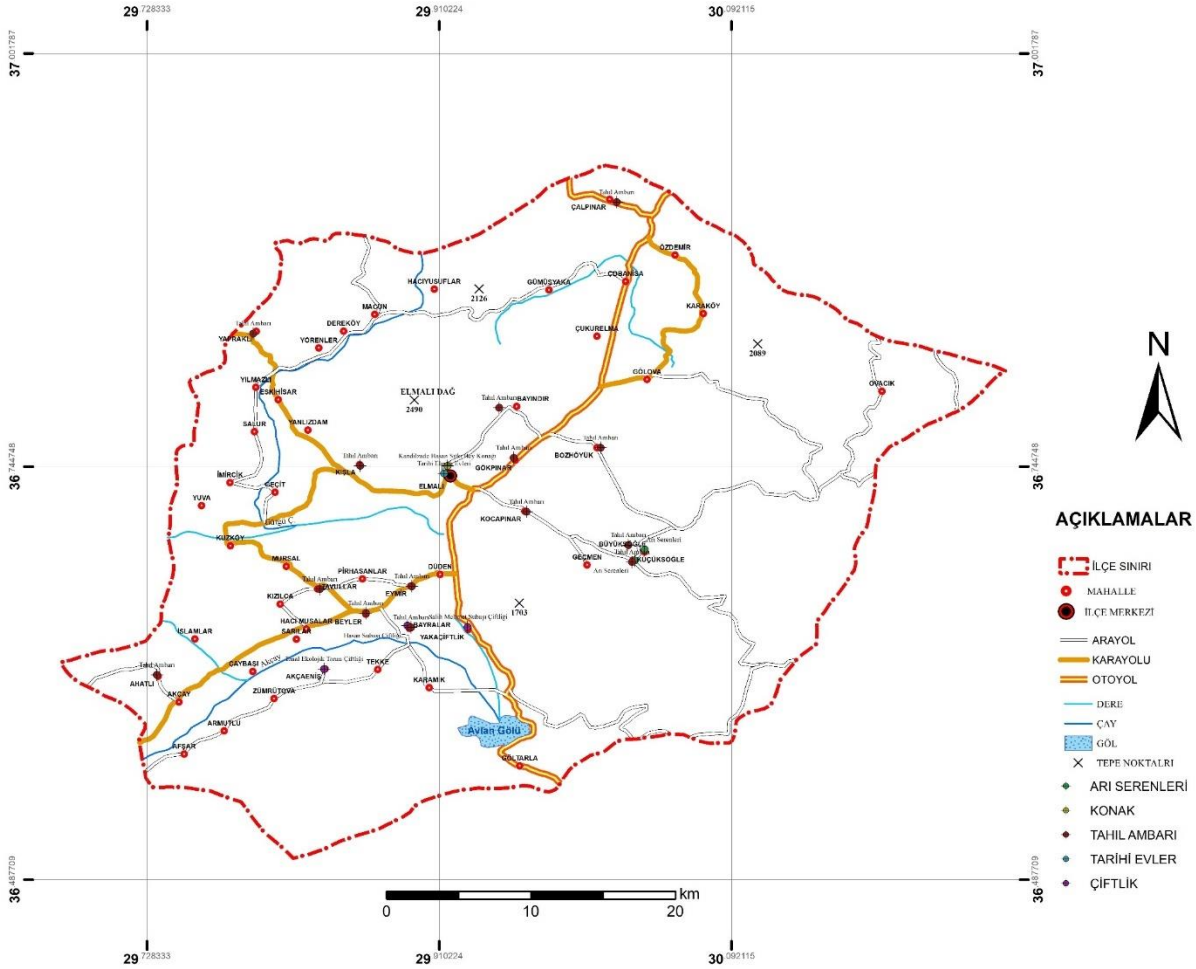

Harita 3.4 Elmalı İlçesi'ndeki Yöresel Mimari Dağılımı Haritası

3.3. Elmalı İlçesi'nde Doğal Miras Öğeleri

Doğal miras, yeryüzünün sahip olduğu, korunması gereken fizikî (yer şekilleri, su kütleleri, toprak) ve biyocoğrafik değerlerdir. Başka bir deyişle doğal miras biyolojik, jeolojik-jeomorfolojik ve hidrografik çeşitliliğin oluşturduğu değerlerdir. Bilimsel veya görsel açıdan nadir ve küresel olan jeolojik ve jeomorfolojik oluşumlar, nesli tükenmekte olan hayvan ve bitki türlerinin yetiştiği sahalar, doğal miras alanları olarak değerlendirilmektedir. Jeolojik-Jeomorfolojik miras, kıyı mirası (falez, plaj, kıyı oku, tombolo, kıyı kumulu, ria, kıyı kordonu, delta vb.), karstik miras (mağara, obruk, düden, traverten terasları), volkanik miras (piroklastik koniler, kaldera, maar), buzul mirası (buzul, buzul gölü, hörgüçkaya, moren) olarak; hidrografik miras, miras göller, miras nehirler ve akarsu mirası (kanyon, delta, şelale,

seki) şeklinde; biyocoğrafik miras, miras flora, miras fauna; özel tarım ürünleriyle bütünleşmiş alanlar ise miras topraklar olarak tanımlanabilir (Doğaner, 1985: 119; Doğaner, 2003: 1-3).

Doğal miras genel olarak bir başka sahada benzerine az rastlanan ve korunmaya değer özellikler taşıyan doğal oluşumların tamamına verilen addır.

Sahada yer alan, Elmalı Sedir Ağaçları Doğal Sit Alanı Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı makamının 09.03.2021 tarih ve E.470998 Olur'u ile "Doğal Sit-Nitelikli Doğal Koruma Alanı" olarak tescil edilmiştir. ''Doğal Sit-Kesin Korunacak Hassas Alan''ın tesciline ilişkin idari süreç devam etmektedir.

Bir sit alanı, ancak Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme içerisinde yer alan Uygulama Rehberi'nde belirlenen ölçütlere uyduğu takdirde Dünya Mirası Listesi'nde yer alabilmektedir. Bu ölçütler:

1. Yeryüzünün gelişiminde tarihsel olarak belli başlı aşamaları temsil eden nadide örnekler,
2. Süregelen jeolojik süreç, biyolojik gelişim ve insanoğlunun doğal çevreyle ilişkisini temsil eden nadide örnekler; ölçüt, yeryüzünün gelişimi dönemlerinden farklı olarak bitki ve hayvan topluluklarının gelişim süreçleri, kara ve deniz alanları ile tatlı su kaynakları üzerinde yoğunlaşmaktadır.
3. Süperlatif (en üstün) doğal fenomenler, istisnai doğal güzelliklere ve estetik öneme haiz alanlar; örneğin, önemli ekosistemlerin nadide örnekleri
4. Biyolojik çeşitliliğin in situ (yerinde; mahallinde) muhafazasında önem taşıyan doğal ortamlar; bilimsel veya koruma amaçlı bakış açısından nadide evrensel değer taşıyan, tehdit altındaki hayvan ve bitki örneklerini içeren önemli doğal ortamlar şeklindedir. Doğal hayatın korunması bakımından özel bir önem taşıyan ölçüt uyarınca, nadide evrensel değer taşıyan tehdit altındaki örneklerin yaşam alanları, kayda değer bir başka nitelikleri olmasa bile listeye alınabilmektedir (Akipek, 2001: 19-20).

İçerisinde doğal, tarihsel ve kültürel miras vurgusu bulunan yasal düzenleme 21/07/1983 tarihli "2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu" ile yapılmıştır (Resmî Gazete, Sayı: 18113). 1987 tarihinde yapılan değişiklerle (Değişik: 17/6/1987- 3386/1 md.) kanuna korumanın yanı sıra kullanma konusunda da ifadeler eklenmiştir. Bu değişiklik koruma konusunu önemli bir noktaya taşımaktadır. Böylelikle koruma yalnızca devletin yapacağı bir uygulama olmaktan çıkmış bu doğal, tarihsel ve kültürel varlıkların kullanımından yarar sağlayanların da yapması gereken bir uygulamaya dönüşmüştür.

Doğal mirasın korunması açısından "Sakin Şehir" uygulamaları da dikkat çekicidir. "Sakin Şehir" yerel lezzetlerine, tarihi dokularına, doğaya değer veren ve koruyan kent anlamındadır. Sakin şehiri, kalkınmayı hedefleyen uluslararası belediyeler birliği, şeklinde tanımlanabilir.

Sakin Şehir hareketi, İtalya'da kentlerin özgünlüğünü korumak adına; Slow Food hareketinin etkisiyle ortaya çıkan yerel bir hareket iken, hızla küreselleşen bir vizyona dönüşmüştür. Hareketin parçası olmayı başaran kentlerin; uluslararası platformlarda tanıtılması, çeşitli dergi ve katalog yayınlarında yer bularak turizmsel itibarının artması, yaşamı cazip kılarak nüfusun büyük ölçüde korunması gibi olumlu getirileri, bu akımı popüler hale getirmiştir. Bu durumun etkisiyle sakinlik, yalnızca yemek ve kent kültürüne uyarlanan bir felsefe olmayı aşmıştır. Zamanla; tüm yaşamsal olguların üzerinde de etkili bir hâl almıştır ve hitap ettiği kitle genişlemiştir.

Bu hareket ile küreselleşmeye bağlı olarak geçmişle günümüz arasındaki bağın kaybolmasının insanlara mutluluk getirmediği düşüncesi kabul görmeye başlamıştır (Atalan ve Makaklı, 2014: 548). Hareketin temel amaçları şehirlerdeki yaşam kalitesini arttırarak tek düzeleşmeyi önlemek, yöresel, bölgesel ve kültürel farkındalıklar oluşturmak, şehir ve çevresinin özgün değerlerinin vurgulanması şeklinde sıralanmaktadır. Kriterleri miras turizmi ilkeleriyle örtüştüğünden dikkat çekicidir.

Türkiye'nin Sakin Şehir hareketine dahil olma serüveni 2009 yılında Seferihisar Belediyesi'nin başvurusu ile başlamıştır. Yine aynı yıl üyeliği kabul edilen Seferihisar; Türkiye'nin Sakin Şehir başkenti olmuştur. 2009 yılında Seferihisar'ın Cittaslow Birliği'ne üye olmasıyla kurulan Türkiye ağının günümüzde 22 üyesi vardır. Bu sayı ile Türkiye, en çok Sakin Şehir üye kent sayısına sahip olan ülkeler arasında; İtalya, Polonya ve Almanya'nın ardından dördüncü sırada yer almaktadır (www.cittaslowturkiye.org).

Sakin şehir hareketinde kültürel miras öğelerinin yerel kalkınmadaki önemi yadsınamaz bir gerçektir. Yerel olan küresel olanın bir parçasıdır, daha adil ve paylaşımcı bir küreselleşme amaçlanıyorsa küresel ve ulusal olan değerlerin/kıymetlerin, yerel olanın üzerine inşa edilmesi gerektiği unutulmamalıdır.

Araştırma sahası zengin tarihi, doğal güzellikleri, kültürel değerleri ile Cittaslow üyeliği için gerekli kapıların büyük bir kısmını aralamaktadır. Arkeolojik ve Doğal Sit alanları, doğada yapılabilecek aktivitelerin çeşitli olması, doğada doğal parkurların bulunması, zengin tarihi, yaylacılık faaliyetleri, tarihi yapıların çokluğu, çeşitli medeniyetlerin izlerini ve kalıntılarını hem eserlerinde hem kültüründe yaşatması, geleneksel el sanatlarının çeşitliliği ve zenginliği, coğrafi konumu nedeniyle folklor yönünden de zengin oluşu, slow

food kapsamında değerlendirilebilecek yerel yemeklerinin çeşitliliğinin dikkat çekici olması, yöresel bitkilerinin bol oluşu, dört mevsim ilgi çekebilecek nitelikte doğal güzelliklere sahip olması gibi birçok etken Elmalı ilçesinin Cittaslow olma potansiyelini taşıdığını da gösterir niteliktedir.

Birçok bileşenin bir araya geldiği miras turizmi aktivitelerinde kültürel ve doğal çekicilikler destinasyona olan talebi arttırmaktadır. Sahanın sahip olduğu doğal çekicilikler destinasyonun önemli bir parçasıdır.

Doğal miras alanları kendine özgü ve üstün özellikleriyle, yer aldıkları bölgeye ve ülkeye başta manevi yönde olmak üzere, sosyal, kültürel ve ekonomik katkılarda bulunmaktadır. Özetle biz ve yerküre ortak mirasımızı paylaşmaktayız. Yaşlı bir ağacın büyümesinin ve hayatının kayıtlarının tutulması gibi, doğal miras da geçmişinin ve anılarının kaydını tutmaktadır. Bu kayıtlar coğrafi anlamda hem yüzeyinde hem derinliklerindedir, en güzel örneklerini oluşturan doğal ortamlar başta ormanlarımızdır.

Araştırma sahasındaki anıt ağaçların da içinde bulunduğu Sedir Araştırma Ormanı ile Çığlıkara Ormanı, doğa ve doğal çevreyle ilgili fen bilimlerine ve çevre korumasına yaptığı bilimsel çalışmalara katkılarının yanında bulunduğu yere ayrıcalık katan canlı miras olma özelliklerinden dolayı miras turizmi olgusu için de önemli birer kaynak değerine sahiptir. Yöre kültüründe olumlu veya olumsuz, gerçek veya hayal ürünü/mistik veya folklorik bir öyküye sahip olmaları nedeniyle önemlidirler.

3.3.1. Elmalı Sedir Araştırma (Çamkuyusu) ve Çığlıkara Ormanı

Sedir Araştırma Ormanı, Antalya ilinin 130 km. güneybatısında, Elmalı ilçe merkezinin yaklaşık 16 km. güneyinde bulunmaktadır. Bey Dağları'nın batısında yer alan dağ silsilesini çevreleyen ormanlardır. Alan, kireçtaşı kayalıklarından oluşmuş Dokuzgöl (Susuz) Dağları'nı ve Avlan Gölü'nü içine alır, Beydağları üzerinde olup, Avlan Boğazı'nın doğu, Avlan Gölü'nün ise güneydoğu kesiminde yer almaktadır. Diğer ormanlık alanlar Beydağları, Akdağlar, Elmalı Dağı ve Kızılcadağ üzerinde yer almaktadır.

Sedir Ormanı, Elmalı Orman İşletmesi sınırları içinde yer almakta olup 12.12.1962 tarihinde Antalya Araştırma İstasyon Müdürlüğü'ne devredilerek araştırma ormanı olması sağlanmıştır. Araştırma ormanı 36° 33' 26" - 36° 36' 18" kuzey enlemleri ile 29° 57' 03" - 30° 04' 13" doğu boylamları arasında ve (DAVIS, 1965) kareleme sistemine göre C3 karesinde yer alır. Toplam alanı 2616,9 ha olup, 1586,9 hektarı verimli, 337,8 hektarı bozuk, 692,2 hektarı da açıklıktır (Başaran, 2002). Elmalı Ovası (Avlan Gölü)- Çamkuyusu Sedir

Araştırma Ormanı kesitinde 1200-1400 m arasında ardıçlar yaygındır, 1400 m.'den itibaren ise sedir tamamen hakim durumdadır.

Araştırma sahasının doğal bitki örtüsü içinde genel olarak sedir ormanlarının oranına bakıldığında 14391.45 ha. alan ile % 8.60'lık orana sahip olduğu görülmektedir. İlçedeki orman alanları Elmalı, Tekke ve Çığlıkara olmak üzere 3 işletme şefliği ve 1 araştırma mühendisliğinden (Sedir Araştırma Ormanı) oluşmaktadır. 50927,2 ha olan ilçe toplam orman alanının 121868,5 ha Elmalı, 3948,5 ha Tekke, 3786 ha Çığlıkara işletme şefliklerine 1924,7 ha da Sedir Araştırma Ormanı Mühendisliği'ne bağlı bulunmaktadır (Tablo 3.1).

Tablo 3.1 Elmalı İlçesi'nin Doğal Bitki Örtüsünün Alansal Dağılımı

Doğal Bitki Örtüsü	Alan (ha)	Oranı (%)
Sedir (*Cedrus libani*) Ormanı	14391.45	8.60
Karaçam (*Pinus nigra*) Ormanı	22.44	0.01
Ardıç (*Juniperus oxycedrus, Juniperus exelsa*) Ormanı	9500.21	5.68
Meşe (*Quercus cerris*) Ormanı	9240.85	5.52
Servi (*Cupressus sempervirens*) Ormanı	25.38	0.02
Kızılçam (*Pinus brutia*) Ormanı	454.99	0.27
Orman kayalıkları	83896.41	50.13
Kültürel Bitki Örtüsü	48793.66	29.16

Kaynak: Elmalı İlçe Orman İşletme Müdürlüğü

Avlankuzu Dağı'nın batısında göl kıyısından itibaren görülen yoğun sedir ormanları nedeniyle burada bir sedir araştırma ormanı oluşturulmuştur. Sedirin sahada görüldüğü diğer yerler Akdağlar'ın güney ve güneybatısı, Kohu Dağı, Pancarlı Dağ ve Avlankuzu Dağı'dır. Anıt ağaçların da bulunduğu araştırma ormanı dağın kuzeyinde Karakuyu Yaylası'na kadar devam etmektedir. Söğle Polyesi'nin güneyinde Toptaş Tepe ve Tazıgüney Tepe'nin yüksek kuzey yamaçlarında seyrelerek daha doğuda son bulmaktadır. Sedir Araştırma Ormanı'nda sedirden sonra baskın tür ardıçtır. Kızılçam (pinus brutia), Fenike Ardıcı (Juniperus Phoenicea) ve karaçam (pinus nigra) elle dikimi yapılan türlerdir.

Araştırma ormanının olduğu bölge jeolojik ve litolojik özellikleri Toros Dağ kıvrımları süreciyle özdeşleşmiştir. Toroslar, Alp kıvrımlı dağların güney kanadını oluşturmaktadır. Alp Kıvrımı hareketleri Trias formasyonunda (185-255 milyon yıl önce) başlayıp, uzun zaman periyodu içinde sürekli yükselmeler, tektonik olaylar, sularla kaplanma, aşınma, taşınma ve birikme gibi jeolojik olaylarla, litolojik temel birçok değişimlere uğramıştır. Örneğin, Elmalı yöresinde Kuarter Formasyonu'nda, yani yaklaşık 1 milyon yıl önce Toroslar yeniden yükselmiş, akarsu aşınmaları şiddetlenmiş, erozyon artmış, daha sonra erozyonla taşınan materyal dağlar arasındaki düzlüklerde, Elmalı Yüksek Ovası'nda birikmiştir. Bu ovadaki tipik anamateryal alüvyal ve kolüvyal sedimentlerden oluşmaktadır.

Araştırma ormanının en yüksek noktası Gökyamaç Tepe (2611 m), en düşük yeri de 1020 m ile Avlan Gölü tesviye eğrisidir. Sedirin Batı Toroslar'daki neredeyse en iyi yayılışını yaptığı araştırma alanında orman örtüsü genel olarak 1000-2000 m yükselti kuşağında yer almaktadır. Buraların flora ve fauna için oldukça elverişli sahalar olması dikkat çekmektedir.

Elmalı Yöresi, ülkemizin genel iklim bölgelerinden Akdeniz İklimi bölgesinde bulunmaktadır, fakat söz konusu iklimin genel karakteristiklerinden bazı sapmalar göstermektedir. Bunda Akdeniz iklimi üzerinde değiştirici etki yapan, rüzgâr kuşağının neden olduğu atmosferik hareketlerdir etkilidir denilebilir. Diğer etki ise, arazi yükü şekli (jeomorfoloji) karakteristikleridir.

Arazi yapısının iklim üzerindeki etki derecesini göstermesi açısından, Avlan Beli Geçidi örnek gösterilebilir. Bu geçidin iki yanındaki sırt, Elmalı ve Finike ovaları arasında bir tür iklim duvarı oluşturmaktadır. Kışın Elmalı Ovası'nda sert bir iklim hüküm sürerken, Finike yöresinde ise ılıman bir deniz ikliminin yaşanması bunun sonucudur.

Sıcaklık da kıyıdan başlayarak birdenbire yükselen dağların, yükseltisi paralelinde düşmektedir. Örneğin deniz kıyısındaki Finike'de yıllık sıcaklık ortalaması 18.6°C olduğu halde bu değer Elmalı'da 13.1°C'dir. Aynı nedenle Elmalı'da minimum sıcaklık -16.5°C'ye kadar düştüğü halde, bu değer Finike için -1.6°C'dir. Denizden yüksekliğin sıcaklık üzerindeki belirgin etkisini halk, bâzı yöre isimleriyle dile getirmektedir. Halk tarafından, Akdağ'ın (3024 m.) bir tepesi "At Kuyruk Sallamaz Tepesi" olarak adlandırılmıştır. Bu tepe yaz mevsiminde bile çok soğuk ve esintili olduğu için burada sinek yaşamazmış, bu nedenle de burada atlar sinek kovmak için kuyruklarını sallamak gereksinimi duymazlarmış. Bu olayı ifade etmek için bu tepeye bu ad verilmiştir.

Lübnan Sediri (Cedrus libani A. Rich.), Akdeniz Bölgesi'nin bu dağlık yörelerine özgü bir ağaç türüdür. Bu nedenle Akdeniz Dağlık Bölgelerinin önemli bir ağaç türü olarak nitelendirilmektedir. Bundan yaklaşık olarak 5000 yıl önce Lübnan'ın göğü tırmalayan sedir, servi ve meşe ormanlarıyla kaplı olduğu bu yörede ve daha sonraki hüküm sürmüş krallıkların, devletlerin tarihinde çok önemli roller oynadığı bilinmektedir. Belki de tarihi oldukça eski olan Ortadoğu uygarlıklarında önemli roller oynamamış olsaydı bugün bu ağaç türü kaynaklarda daha çok Lübnan Sediri olarak değil Toros Sediri olarak adlandırıldı.

Sahadaki sedir ağaçları geçmişten bugüne en önemli dış satım malzemesidir. Elmalı Yöresi zengin sedir ormanlarıyla geçmişte Likya'ya zenginlik kaynağı olmuştur. Eski çağlarda çok önem verilen ve büyük bir değer kazanmış bulunan Lübnan Sediri (Cedrus Libani) konusundaki yazılı kaynakların miktarı hayret edilecek kadar çoktur. Bunlardan bir kısmının tarihi İsa'nın doğumundan önceki (M.Ö.) yıllara kadar gitmektedir. Arab, Babil,

Finike, Yunan ve Roma dillerinde yazılmış birçok eserler ve özellikle eski İncil'deki bâzı paragraflar bu ağaç türü için zengin bir kaynak oluşturmaktadır.

M.Ö. 2750 yılında, Finike Gublası'ndan (Byblos) Mısır'a yapılan sedir tomruğu taşımacılığı şu şekilde açıklanmaktadır: "Biz sedir tomruklarıyla yüklü 40 gemiyi getirdik! Gemileri sedir ağacından inşaa ettik! Kral sarayının kapılarını sedir ağacından yaptık!" ilgili literatürde verilen bilgilere göre, vaktiyle Lübnan'da çok geniş alanlar kaplayan sedir ormanları olması sebebiyle Finikeliler meşhur deniz kuvveti gerçekleştirmişlerdir. O devirde Lübnan Sediri'ne verilen önem ve değer, sadece onun nitelikli özelliklerinden kaynaklanmıyordu. Bu ağaç türü eski İncil'deki bazı paragraflara göre, kuvvet ve metanetin, şan ve şerefin, maneviyatın, büyüklüğün, şiddetin, olağanüstü miktarlarda bulunuşunun, kraliyet kudretinin, zenginliğin ve dünya çapındaki yayılış kudretinin bir sembolü olarak kabul ediliyordu. Karakteristik ve güzel dış görünümü, görkemliliği ve mavimsi kırmızı çi-çekleriyle eski çağın en güzel ağacı olarak kabul ediliyordu. Bu nedenle, Aristo'nun Peripatetis Okulu'nda çalışan Theophrası'm (Tyrtarnus) yazdığı 18 kitapta ve eski İncil'in 40 paragrafında 100'den çok sedirden söz edilmesi hayret uyandırmamalıdır (Mayer ve Sevim, 1958).

M.Ö. 2750 yıllarında tahribi başlayan Lübnan'ın uçsuz bucaksız görkemli sedir ormanları tarihin akışı içinde (İskender devrini de kapsayan Finike, Eski Mısır, Eski İsrail, Asur, Babil, Roma ve Eski Yunan devirlerinde) Lübnan'daki sedir ormanları gemi, tapınak, baraj ve saray inşaatında kullanılmak amacıyla acımasızca tahrip edilmiştir. Daha sonra yangın ve aşırı otlatmalar bu tahribatın tamamlayıcısı olmuştur. Bugün Lübnan'da 500'e yakın ağaçtan oluşan bir sedir ormanı kalıntısı bu tahribatın canlı tanığı olarak korunmaktadır. Geçmişte büyük bir su kıtlığı ve şiddetli bir erozyon başlamış, iklim değişmiş, sayısız yararları olan ormanların yerini çöller almıştır. Bütün bunların sonucunda da burada gelişip devleşen uygarlıklar ve üstün bir kültür, sedir ormanlarıyla birlikte baltalanıp tarihin derinliklerine gömülmüştür.

Osmanlılar döneminde sedir ormanları orduya ait yetiştirilmesi karşılığında yörenin toprak sahipleri tarafından işlenmiştir. 1927-36 yılları arasında ise tahribata uğramıştır. Bulgar baltası denilen baltalarla düzgün lifi olan ağaçlar tespit edilip, ağacın 1.5-2.0 m yüksekliğine kurulan iskele yardımıyla ağaçlar kesilerek katırların taşıyabileceği uzunluktakiler alınmıştır. Yüksek kesilen binlerce gövde ve düzgün lifi olmayan latalar ormana terk edilmiştir. Katırlarla taşınan latalar, karların erimesiyle suyu çoğalan Aykırçay deresi yardımıyla Finike limanına taşınmış ve oradan Mısır ve diğer ülkelere ihraç edilmiştir. Sonraki dönemlerde de sahadan anıt ağaç niteliğindeki birçok sedir ağacının kesildiği anlaşılmıştır (Kaçar, 2002).

Günümüzde görkemli Lübnan Sediri ormanlarının temsilcileri Anadolu'da Toros Dağları'nda özellikle Batı Toroslarda yayılış göstermektedir.

Elmalı Yöresi sedir ormanları, Elmalı'nın güneyinde bir kuşak halinde özellikle 1400-2000 m. yükselti zonundaki optimum bir yetişme ortamında bulunmaktadır. Çığlıkara Ormanları bunun tipik örneğidir. Bu bölgede çok yaşlı, kalın çaplı ve yüksek boylu anıtlaşmış ağaçlar belirlenmiştir (Asan 1985; Evcimen 1961).

Batı Toroslar'ın ve Batı Anadolu'nun en yüksek noktası olan Kızlarsivrisi (3070 m)'ne oldukça yakın mesafede bulunan ve görsel değeri oldukça yüksek olan araştırma ormanında, her yıl belirli aylarda dağcılık kulüpleri tarafından şenlikler yapılmakta ve zirve tırmanışları düzenlenmektedir. En doğu sınırı olan Gökyamaç Tepe'nin kuzey doğusunda ve kuş uçuşu yaklaşık 5 km. mesafede olan Kızlarsivrisi Dağı sahanın birçok noktasından görülebilmektedir. Özellikle yaz ve kış aylarında oldukça zengin görüntüler sunan araştırma ormanı, amatör ve profesyonel fotoğrafçıların ilgi odağı olmaktadır.

12.12.1962 tarihli protokolle Antalya Araştırma İstasyon Müdürlüğü'ne devredilen Sedir Araştırma Ormanı'nın ilk şefi Hüseyin Aral (18.08.1962-29.04.1970)'dır. Bugünkü adıyla Batı Akdeniz Orman Araştırma Müdürlüğü'ne bağlı Sedir Araştırma Ormanı'nın ilk kurucu şefi olmuştur. Dönemin istasyon müdürünün de katkı ve teşvikleriyle, araştırma ormanında işçi barakaları, hizmet evleri, kendine özgü şöminesiyle misafirhane, orman yolları, su sarnıcı ve elektrojen grubunu gece gündüz demeden bizzat kendisi de katılarak yaptırmıştır. Çalışkanlığı yanında mertliği, dürüstlüğü, kibarlığı, kültürü, geniş hoşgörüsü ve babacanlığıyla çalışma arkadaşlarında ve Elmalı halkında saygı uyandırmıştır.

1972 yılında Elmalı merkezinde daha önce belediyeden satın alınmış olan arsa üzerinde tek hizmet evli yönetim yapısı inşaatına başlanmış, 1973 yılında inşaat bitirilerek bugünkü kullanılan bina ortaya çıkarılmıştır.

Araştırma ormanında gerçekleştirilen en önemli bilimsel organizasyon, 1975 yılında gerçekleştirilen IUFRO Ekskürsiyonu'dur. Ekskürsiyondan önce Araştırma Ormanının anayolu büyük onarıma alınarak bazı yerlerde güzergâh değiştirilmiş, yolun tamamı genişletilmiştir. Ayrıca ormandaki bütün bina ve barakaların bakımı yapılmıştır Yaklaşık 40'ı yabancı olmak üzere toplam 80 kişilik gruba, misafirhanede akşam yemeği, sabah kahvaltısı verilmiş ve mevcut bina ve barakalarda kalmaları sağlanmıştır. Akşam yemeği için misafirhanenin salonu hazırlanmış, yemek için Antalya'nın o zamanların en ünlü lokantalarından olan Parlak Restoran'ın kadrosu getirilmiştir. Akşam meydan ateşi yakılmış, Gökbüklü, Akçaenişli tahtacı işçilerin kızlı oğlanlı gençleri bu ateşin etrafında toplanarak, davullu zurnalı, sazlı semah gösterilerini sunmuşlardır (www.ogm.gov.tr). Araştırma

ormanının ev sahipliği yaptığı ikinci büyük bilimsel organizasyon ise 1990 yılında yapılan Uluslararası Sedir Sempozyumu'dur.

Araştırma ormanında günümüzde 15 kişilik büyük bir misafirhane ile 5 adet lojman ve 9 adet işçi evi bulunmaktadır. Sedir Araştırma Ormanı devletleştirilmeden önce, yörede yaşayan ve Osmanlı ordusuna at yetiştirmekle görevli bulunan Subaşı ailesinin mülkiyetinde kalmıştır. O dönemde sedir ormanlarında ve orman sınırları üstündeki yaylalarda hayvanlarını otlatan Yörükler, günümüzde de bu geleneklerini sürdürmektedir.

Sedir Araştırma Ormanı'nda 2008 yılında tamamlanan "Elmalı Sedir Araştırma Ormanında Aktüel Durumun Coğrafi Bilgi Sistemi Tabanlı Sayısal Haritalarla Ortaya Konulması" isimli projeyle araştırma ormanındaki kaynak değerlerin envanteri ve kaynak değerlerin sahadaki dağılımı sayısal olarak ortaya konmuştur. Bu çalışmaya göre, ormanda 2'si Pteridophyta (eğreltiler) 743'ü Spermatophyta (tohumlu bitkiler) olmak üzere 723 tür ve 745 takson tespit edilmiştir. Tohumlu bitkilerin 161'inin (%21.6) endemik, 167 taksonun IUCN (kırmızı liste sınıfları ve ölçütleri)'e göre değişik düzeylerde tehlike altında olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca sahadaki bitkilerin Akdeniz fitocoğrafik bölgesinin etkisi altında olduğu belirlenmiştir.

Orman vejetasyonununda asosiyasyon derecesinde 4 adet toplum birimi tespit edilmiş, bunlar; Juniperus excelsa-Cedrus libani ormanı, Astragalus oxytropifolius-Cedrus libani ormanı, Quercus coccifera-Cedrus libani ormanı ve Juniperus excelsa-Quercus coccifera çalılığıdır. Alpin ve subalpin vejetasyon Astragalo-Brometea sınıfına ait olup, Euphorbia macroclada'lı Acanthalimon microrchis-Acanthalimon ulicinum alpin çalılığı olarak sınıflandırılmıştır. Sahada faunistik açıdan memelilerde 7 takım, 15 familya ve 19 tür, sürüngenlerde 2 takım, 9 familya ve 17 tür, kuşlarda ise 24 familyaya ait 59 tür tespit edilmiştir. Yetişme ortamı özellikleri açısından saha derinlik ve taşlılık sınıflarına göre toplam 15 farklı ekolojik toprak serisine ayrılmış, buna göre sahada en fazla %36.1 ile killi, orta derin, iskelet toprağı olduğu, tespit edilmiştir (www.ogm.gov.tr).

Elmalı Sedir Araştırma Ormanı'nın toprağı kireç taşı ana kayasından oluşmaktadır. Ormanda genel iklim özellikleri itibari ile Akdeniz iklimi etkileri görülür. Ancak bölgenin Elmalı ilçesinden yükselti farkı ve önceki yıllarda yapılan Avlan Gölü'nün kurutulması çalışması sebebi ile kış aylarında çevre bölgelere göre düşük sıcaklıklar, don olayları ve yükseltinin fazla olduğu bölgelerde kar tabakası gözlenmektedir.

Araştırma ormanı anıt ağaç bakımından oldukça önemlidir. Saraçoğlu (1966)'na göre, Susuz Dağı'nın Elmalı Ovası'na bakan yamaçlarındaki Elmacık ve Ece Sedir Ormanları da vaktiyle yüksek nitelikte anıt ağaçlarla kaplıydı. Vaktiyle ulaşım olanakları bulunmadığı için

yaşamını uzun yıllar devam ettirebilmiş olan bu ağaçlar çok büyük çaplara ulaşmışlardır, ağaçların dip kütüğü üzerinde on sekiz kişinin sofra kurarak yemek yiyebileceği kadar kalın çaplı sedirler olduğu bildirilmektedir. Günümüzde hâlâ bu yörede 200 yaşında anıt ağaç niteliğinde sedirler bulunmaktadır.

Özellikle Elmalı-Finike sınırında yer alan Elmalı'ya 55 km., Antalya'ya ise 165 km. uzaklıktaki 1000-2000 yaşlı ağaçların yer aldığı 49536 hektarlık Çığlıkara Ormanı, nadide ağaçların yayılış alanı olup, ülkemizdeki sedir ormanlarının da %30'una sahiptir. Halk arasında katran olarak nitelendirilen Toros sedirinin de en güzel yayılış alanı, Beydağları üzerindeki Çığlıkara ve Çam Kuyuları Mevkii'dir. Çığlıkara, sadece Türkiye'nin değil tüm dünyanın en nadir sedir ormanlarından biridir. Ormanı oluşturan sedirler arasında ardıçlar da bulunmaktadır. Çığlıkara Ormanı'nda birçok ağaç 1995 yılında anıt ağaç olarak tescil edilmiştir.

"Yaş, çap ve boy itibarıyla kendi türünün alışılagelmiş ölçüleri üzerinde boyutlara sahip olan yöre folklorunda, kültür ve tarihinde özel yeri bulunan, geçmiş ile günümüz, günümüz ile gelecek arasında iletişim sağlayabilecek uzunlukta doğal ömre sahip olan ağaçlar" bilimsel olarak anıt ağaç olarak tanımlanmaktadır (Asan,1991; Asan, 1993).

Özellikle ağacın çapı ve boyu gibi fiziksel özellikleri bir ağacı anıt yapan özelliklerin başında gelmektedir. Ağaç yaşının hatalı tahminlerinden kaçınmak için dendrokronoloji veya bu mümkün olmadığında radyo karbon tarihlendirmesi (Karbon 14 yöntemi) gibi bilimsel yöntemler kullanılmaktadır (Bernabei, 2015).

Ancak sadece fiziksel özellikleri bir ağacı anıtlaştırmak için yeterli değildir. Anıt ağaçların, fiziksel özellikleri yanında kuşaklar arasında bağ kurabilecek uzunlukta doğal ömre de sahip olması gerekmektedir. Bulunduğu yörenin kültüründe gerçek veya hayal, olumlu veya olumsuz, mistik veya folklorik bir öyküsü olan, tarihte kimi olaylar ile özleştirilmiş olmaları ve tarihe tanıklık etmiş olmaları da bu ağaçlara anıtsal nitelik kazandırmaktadır. Bu nedenle anıt ağaçlar sahip oldukları bu özelliklerden dolayı her türlü önlemler alınarak mutlak koruma altına alınması, hiçbir gerekçe ile kesilmemesi, bir başka yere taşınmaması ve gelecek nesillere doğal miras olarak bırakılması gereken ağaçlardır.

Ağaçlar geçmişten günümüze değin bir kült simgesi olarak kabul edilmiştir. Antik Yunan çağından modern çağa kadar hayatın devamlılığının ve kozmik gücün simgesi olarak algılanmış ve bu bağlamda ağaca duyulan saygı, kesintisiz devam etmiştir (Pardo, 2005). Güzellik, cesaret, direnç ve yaşamın temel gücü olarak görülmesi evrensel bir değer olarak paylaşılmıştır (Musselman, 2003; Albian ve Berwick, 2004). Çeşitli toplumlar ağaçlardan

büyülü totemler yaratmışlardır. Bazı özel nitelikli ağaçlar, "azizlik" ve "peygamberlik" sıfatları ile kutsallaştırılmıştır (Séne, 2003).

Bazı medeniyetlerde, yazılarda kullanılan harfler ağaçlardan seçilmiştir. Baltık alfabesinin (Ogham) 25 karakteri, 20 ağaç ve bazı kutsal bitkilerden oluşur. İrlanda kültüründe de kayın ağacının odunundan eski yazı takımlarının yapımında yararlanılmış, ağacın ince kabukları da ilk kitapların sayfaları olarak kullanılmıştır. Nitekim İngilizce ve diğer bazı Hint-Avrupa dillerinde kitap (book) kelimesi ile kayın kelimesi (beech) etimolojik olarak birbirine bağlıdır (Crews, 2003). Ağaçlar ve ormanlarla ilgili tabu, ayin ve inançlarla desteklenen ve kuşaktan kuşağa aktarılan mistik folklor, dinler ve geleneklerdeki ağaç sevgisinin temelini oluşturmaktadır (Swamy vd., 2003; Garcia vd., 2006). İncil'de ağaç ve ormana yapılan atıf sayısının 525 olduğu bilinmektedir. Bu, insandan sonra tüm canlı varlıklar içindeki en yüksek atıf sayısıdır (Musselman, 2003). İslam dininde ağaç sevgisine büyük önem verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in en az 50 ayetinde doğanın araştırılması önerilmektedir. İslam'da doğanın araştırılması ibadete eşdeğer sayılmıştır (Tez, 2008).

Genel olarak ağaçlar nesiller boyu böylesine önemliyken anıt ağaçlar, tarihe tanıklık eden uzun ömürleri ve devasa yapıları ile dünyamızın ayrıcalıklı varlıklarıdır. Bu devasa ağaçların, bazen 1000'lerle ifade edilen yaşları ile geçmişten günümüze taşıdıkları kültürel miras ve sürekli gelişimleri sonucu değişen fiziksel özellikleri, toplumu etkileyerek benliğinde özel bir yer almalarını sağlar. Bu etki insanların soya, ulusa ve bulunduğu yöreye bağlığını artırırken, diğer yandan toplumda doğa sevgisi ve çevre bilincinin artmasına önemli katkılar sağlamaktadır (Asan, 2010).

Ülkemizdeki ilk anıt ağaç betimlemeleri Evliya Çelebinin (1611-1682) ünlü seyahatnamelerinde geçmektedir. Evliya Çelebi'nin "ibret alınacak ağaçlar" kavramını kullanarak ayrıntılı biçimde anlattığı bu ağaçlar, günümüzde Tavas ile Muğla arasındaki bir bölge olarak bilinmektedir. Çelebi'nin kayıt altına aldığı bu ağaçlar, tarihimizde kayıtlara geçen ilk 10 anıt ağaç (bunlara farklı yöreden 2 tane de daha ekleme yapmıştır) olarak da kabul edilir (Baytop, 2003).

Anıt ağaçlar boyutsal ve kültürel özelliklerine göre tescil edilerek; boyutsal, tarihi, folklorik, mistik olmak üzere 4 gruba ayrılmaktadır (Bayar vd., 2012):

- Boyutsal Anıt Ağaçlar: Yaş, boy, gövde ve tepe çapı gibi boyutsal özellikleri bakımından aynı tür içinde veya benzer yetişme ortamlarında alışılagelmiş ölçülerinin çok üzerindeki boyutlara ulaşmış ağaçlardır
- Tarihi Anıt Ağaçlar: Tarihî bir olaya veya şahsiyete ait geçmişe tanıklık etmiş olan ağaçlardır.

- Folklorik Anıt Ağaçlar: Halk kültüründe geleneksel bir kıymeti olan, yörede yaşanan çok üzücü veya sevindirici bir olaya tanıklık ettiği için halk arasında özel yeri olan ağaçlardır.
- Mistik Anıt Ağaçlar: Dini bir inanışa göre yöre halkı tarafından yüceltilmiş olan ağaçlardır. Şaman, Türk ve Orta Asya mitolojisinde ağaçlar kutsal sayılmıştır. İnsanlar tarih boyunca, ulu ağaçları tanrılaştırmış ve tapmışlardır.

Çığlıkara, dünyanın en yaşlı ağaçlarının ev sahipliği yaptığı benzersiz bir doğal müzedir. Aynı zamanda zengin bir ekosistem ve çeşitlilikle de dikkat çekmektedir. Alanda aralarında endemik türlerin de bulunduğu 400'e yakın bitki türü vardır. Çığlıkara Tabiatı Koruma Alanı içerisinde 4 adet anıt ağaç (Koca Katran Tabiat Anıtı, Karamık Köyü Sediri Tabiat Anıtı, Aslan Ardıç Tabiat Anıtı, Koç Sedir Tabiat Anıtı) bulunmakta, diğer 2 adet anıt ağaç (Şah Ardıç Tabiat Anıtı, Koca Sedir Tabiat Anıtı) Sedir Araştırma Ormanı içerisinde kalmaktadır. Çığlıkara Tabiatı Koruma Alanı endemik bir tür olan Anadolu Engereği yılanının (Viperia Anatolica) yaşam alanı ve Vaşak (lynx lynx) türünün dünyada 100 Km2 ye düşen vaşak birey sayısı bakımından en yoğun görüldüğü alanlardandır (www.tarımorman.gov.tr).

Sedir ormanları sahaya Avlan ve Sinekçi boğazları yoluyla girmektedir. Avlan Gölü'nün sağladığı nem, nemcil türlerin barınabilmesine imkân tanıdığı gibi sedir ormanlarının ihtiyaç duyduğu nemi de kısmen karşılamaktadır. Göltarla Uvalası'nı çeviren dağlık sahanın yüksek kesimlerinde yer yer saf veya ardıçlarla birlikte birlikler oluşturur. Avlan Gölü'nün güney kıyılarını kuşatan Susuz Dağ'ın tüm yüksek kuzey yamaçları sedir ormanlarının yoğunlaştığı alanlardandır. Ardıç türleriyle yer yer karışık ormanlar teşkil eden sedir, bazı alanlarda saf ormanlar oluşturmaktadır. Bu ormanlardan en önemlisi Çığlıkara Ormanı'dır.

Çığlıkara Ormanı, Elmalı ilçesinin 55 km. güneyinde konumlanmıştır. Elmalı- Finike sınırlarında yer alan orman, deniz seviyesinden ortalama 1800 metre yüksekliktedir, Türkiye tabiat koruma alanları listesinde bulunmaktadır.

Alan kireçtaşı kayalıklarından oluşmuş Dokuzgöl (Susuz) Dağları'nı ve Avlan Gölü'nü içine alır. Alanın kuzeyinde Akçay Deresi'ni çevreleyen Elmalı Ovası bulunmaktadır. Batı sınırını Elmalı-Kaş karayolu, doğu sınırını ise Karasu Çayı oluşturmaktadır.

Ormancılık ve yaylacılık faaliyetlerine bağlı olarak dağlık alanlarda yolların yapılması, bu aktivitelere ek olarak önemli bir ekoturizm faaliyeti olan bisiklet ve motosiklet turizminin de bölgeye girişini sağlamıştır. Sahada bisiklet ile yapılan faaliyetler, günübirlik

veya kamplı bisiklet turu şeklinde düzenlenmektedir. Günübirlik veya kamplı bisiklet turlarının gerçekleştirildiği rotalar çoğunlukla ormanlar ve yaylalardır. Bu rotalar içerisinde Beydağları'nda Çamkuyusu ve Kızlarsivrisi, Akdağlar'da Baranda Gölü, Susuz ve Kohu dağlarında ise Çığlıkara ormanları ile Dokuzgöl Yaylaları en fazla tercih edilen alanlardır.

Türkiye'de bisiklet turistlerine yönelik çalışmalar kapsamında bisiklet yarışları, bisiklet rotaları, bisiklet dostu konaklama tesisleri göze çarpmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığının bisiklet turizmine ilişkin çalışmaları ise, bisiklet sporu etkinliklerine odaklanmış görünmektedir. Fransa, İtalya ve İspanya gibi ülkelerde düzenlenen dünyanın en prestijli bisiklet yarışlarını milyonlarca izleyici takip etmekte, bisiklet yarış rotalarında bulunan bölgelerin tarihi ve doğal güzellikleri tanıtılmaktadır.

Türkiye'de bisiklet turistleri, tatil bisikletçileri ve rekreasyonel bisikletçilerin tarihi ve doğal çekicilikleri görebileceği birçok bisiklet rotası bulunmaktadır. Türkiye'de; İzmir, İstanbul, Marmaris ve Antalya'daki 32 yol bisikleti rotası; Köyceğiz, Ortaca, Dalaman, İzmir, Marmaris, Antalya ve Kapadokya'daki 54 dağ bisikleti rotası; Köyceğiz, Ortaca, Dalaman, İzmir, Marmaris, İstanbul ve Antalya'daki 29 elektrikli bisiklet rotası bisiklet kullanıcılarının dikkatini çekmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022).

Türkiye'de yapılan en önemli bisiklet yarışı, 1963 yılında Marmara Turu olarak başlayan, 1965 yılında uluslararası statü kazanan ve 1966'dan beri Cumhurbaşkanlığı himayesinde yapılan Cumhurbaşkanlığı Türkiye Bisiklet Turu'dur (Orta Anadolu Kalkınma Ajansı, 2021). Cumhurbaşkanlığı Türkiye Bisiklet Turu, 1963'ten bu yana Türkiye'de yıllık olarak düzenlenen uluslararası bisiklet yarışıdır. Günümüzde World Tour kategorisine yükselen Cumhurbaşkanlığı Bisiklet Turu, dünyanın tek kıtalararası bisiklet turu olma özelliği ile her yıl dünyaca ünlü sporcu ve takımların katılımıyla aktivitesini yarım yüzyıldan fazla bir süredir gerçekleştirmektedir.

Sahada hâlihazırda geçekleştirilen kamplı bisiklet turu için kullanılan rotalar Elmalı, Çığlıkara Tabiatı Koruma Alanı, Dokuzgöl Yaylaları ile Elmalı, Sedir Araştırma Ormanı, Çamkuyusu Yaylası, Kızlar Sivrisi rotalarıdır. Kamplı bisiklet turlarının gerçekleştirildiği rotaların uzunluğu 50-200 km arasında değişmekte ve rotaları tamamlamak 2 ya da 3 günü bulabilmektedir. Sahada bu amaçla kullanılan rotalar bu faaliyeti yürütenler tarafından belirlenmektedir. Ancak sahanın doğal, kültürel ve tarihi zenginliklerine istinaden bir plan dâhilinde onlarca farklı rota da belirlemek mümkündür.

Bisiklet turlarının gerçekleştiği güzergâhlar boyunca yaylacılık faaliyetleri, Yörük yaşantısı ve bu yaşantıya ait detaylar, anıt ağaçların daha da önemli kıldığı özellikle sedir

ormanları, değişik flora ve fauna yapısı, tarihi alanlar, karstik göller ve kaynaklar ile eşsiz manzaralar sunmaktadır.

Sahada bisiklet turları özellikle Antalya kent merkezinden gelen sporcu veya doğaseverler tarafından yapılmaktadır. Bununla beraber bu faaliyete katılım sahanın doğal ve beşeri turistik kaynakları açısından zenginliğine rağmen düşük düzeydedir. Bunun en önemli nedeni kıyıdaki yerleşim alanlarının doğal ve beşerî çekicilik açısından yerli ve yabancı turistleri daha fazla cezbetmesidir. Kıyı kesimdeki çok sayıdaki bisiklet rotaları araştırma sahasındaki rotaları ikinci planda bırakmaktadır.

Sedir Araştırma Ormanı, önemli yürüyüş rotalarını da içermektedir. Yürüyüş rotaları çoğunlukla günübirlik olarak planlandığı için Çamkuyusu Yaylası ile Kızlarsivrisi hattını içine alan güzergâhlarda 10-15 km.'lik mesafelere sahiptirler. Bu rota üzerindeki Çamkuyusu Yaylası'nda 1 misafirhane ile çok sayıda işçi ve personel barakası bulunmaktadır. Serin hava koşulları, orman ve dağ manzaraları, yaylacılık kültürüne ait manzara ve unsurlar, yılkı atları ile yaban hayatı belirtilen rotaların en önemli çekicilik unsurları olmaktadır. Sedir ağaçları özellikle Kızlarsivrisi ve Avlan Gölü'nde eşsiz manzaralar sunmaktadır (Fotoğraf 3.127).

Fotoğraf 3.127 Avlan Gölü'nden Görünen Sedir Ormanlarından Bir Görünüm

Oldukça farklı rotalara sahip bölgede en önemli yürüyüş rotası Yeşilgöl, Uçarsu, Subaşı Yaylası ve İkizgöl Yaylasını içerisine alarak Uyluk Tepede nihayetlenen rotadır. Batı Torosların Kızlarsivrisi'nden (3070 m.) sonra en yüksek noktasını oluşturan Uyluktepe (3024 m.) özellikle dağcılık sporuna ilgi duyan kesimin çıkmak istediği zirvelerden birisini teşkil etmektedir. Buraya zirve yürüyüşü yapmak için oldukça farklı rotalar izlenmekle birlikte

genellikle bu gibi faaliyetlerde araçların çıkabildiği noktaya kadar araçla çıkılmakta sonrasında ise yürünmektedir.

Sahadaki bu ormanlık alanlar aynı zamanda önemli avlak alanlarıdır. Elmalı ilçesindeki en geniş avlak alanları devlet avlaklarıdır. İlçede devlet avlakları, Elmalı ve Gölova olarak ikiye ayrılmıştır. Devlet avlakları yanında Sedir Araştırma Ormanı'nın batı kesiminde yer alan Kutuboğazı bölgesi örnek avlak alanıdır. Avlanma mevsiminde önemli sayıda avcı bu alanlarda başta keklik ve tavşan olmak üzere çeşitli av hayvanlarını avlamaktadır. Buralarda resmî gazetede yayınlanan tarihlere göre; 26 Ağustos-31 Aralık tarihleri arasında bıldırcın, üveyik kuşu ve tavşan, 14 Ekim-7 Ocak tarihleri arasında ise tavşan avı yapmaktadır.

Sahada orman arazisi içerisinde yer alan ve orman işletme müdürlüğü tarafından hazırlanmış revize hayvan otlatma planı kapsamında hayvan otlatmanın serbest edildiği alanlarda önemli sayıda hayvan otlatılmaktadır. Bunun yanında araştırma ormanı ve Çığlıkara, önemli arıcılık alanlarını da oluşturmaktadır. Özellikle ormanlık alanlar içerisindeki dolinler yoğun bitki çeşitliliği nedeniyle daha fazla tercih edilmektedir.

Bölgedeki en verimli sedir ormanlarının bulunduğu bu ormanları tehdit eden en önemli faktör mermer ocaklarıdır. Sayıları sürekli olarak artan taş ocakları kendini yenilemesi asırları bulacak olan sedir ormanları içerisinde maalesef gün geçtikçe genişlemeye devam etmektedir.

Sedir Araştırma Ormanı ve Çığlıkara Ormanı'ndaki anıt ağaçlar ile ilgili bilgilere aşağıda kısaca yer verilmiştir (Tablo 3.2).

Anıt ağaçlar Türk Standartları Enstitüsü tarafından hazırlanan TS 13137 Anıt Ağaçlar Envanter Seçim Kuralları ve İşaretleme Standardına göre tespit edilmektedir. Bu ağaçların tescili için, Ağaç Envanter Karnesi bulunmaktadır. Anıt ağaçların tescili, Türkiye'de Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Araştırma ve Tescil Dairesi Başkanlığı, Tabiat Varlıkları Şube Müdürlüğü'nce yürütülmektedir. Bu birimin görevleri içinde anıt ağaçlarla ilgili maddeler; anıt ağaç, ağaç toplulukları ve mağaralar ile bunların koruma alanlarının tescil edilmesi ile ilgili her türlü iş ve işlemleri yürütmek ve anıt ağaç, ağaç toplulukları ve mağaraların envanter çalışmasını yapmak olarak vurgulanmıştır.

Tablo 3.2 Elmalı İlçesi'ndeki Anıt Ağaçlar ve Özellikleri

Sn.	Adı	Bulunduğu Alan	Yaşı	Boyu (m.)	Çapı (m.)	Çevresi (m.)	Tescil Tarihi
1	Kocakatran	Çığlıkara	2000	32.3	2.53	7.97	21.02.1995
2	Aslan Ardıç	Tekke	1700	25	3	9.52	21.04.1995
3	Cedrus Libani	Çığlıkara	1500	26	26.2	8.23	21.04.1995
4	Koca Sedir	Sedir Araştırma Ormanı	898	32.5	2.29	7.19	13.09.2002
5	Şah Ardıç	Sedir Araştırma Ormanı	800	22.8	2.42	7.46	21.02.1995
6	Koç Sedir	Çığlıkara	680	38	2	6.10	21.02.1995
7	Katil Sedir	Çığlıkara	672	26.5	1.75	5.5	21.04.1995

Kaynak: Elmalı Orman İşletme Müdürlüğü

Aslan Ardıç (Juniperus foetidissimo)

Elmalı ilçesi Tekke Mahallesi Tekke Boğazı mevkiinde Çığlıkara Tabiatı Koruma Alanı'nda yer alan Arslan Ardıç, 21.04.1995 tarihinde tabiat anıtı ilan edilmiştir (TOB, 2020a; TOB, 2020b; Cengiz vd., 2007).

23,2 m boyunda, 3 m gövde çapında ve 9,52 m. gövde çevresindeki Aslan Ardıç'ın yaşı yaklaşık 1700 olarak belirlenmiştir. M.S 395 yılına kadar Roma imparatorluğu egemenliğine, 395-1080 yılları arasında Doğu Roma (Bizans) imparatorluğu egemenliğine, 1080-1324 yılları arasında Doğu Roma imparatorluğu egemenliğine, 1324-1423 yılları arasında da Anadolu Selçuklu devleti egemenliğine tanıklık etmiş bir ağaçtır. Halk ozanı Abdal Musa'nın deyişlerinde yer almış bir ağaç olup, Alevilik kültüründe önemli bir yeri vardır. Mistik anıt ağaçlardandır (TOB, 2020a).

Toros Sediri (Cedrus libani)

Elmalı İlçesinde, 1995 yılında anıt ağaç ilan edilen ve Toros Sediri olarak da bilinen 1500 yıllık bu ağaç, Çığlıkara Tabiatı Koruma alanında yer alır. Kerestesinin yumuşaklığı, eşsiz kokusu ve dayanıklılığı ile kıymetli bir ağaçtır. 25 metre boyunda olan anıt ağaç, 262 santimetre çap ve 8 metre 23 santimetre çevre genişliğine sahip ve boyutsal anıt ağaçtır (KTB, 2020).

Koca Sedir (Cedrus libani)

Elmalı ilçesi Göltarla Mahallesi, Ekizler, Alıçalanı mevkiinde Elmalı Sedir Araştırma Ormanı'nda yer alan Koca Sedir'in 2010 yılında 898 yaşında olduğu belirlenmiştir. 32,5 m boyunda, 2,29 m. gövde çapında ve 7,19 m gövde çevresinde olan Koca Sedir, 16.09.2002 tarihinde tabiat anıtı ilan edilmiştir (Fotoğraf 3.128).

Fotoğraf 3.128 Koca Sedir Anıt Ağacı'ndan Görünümler

Milattan önceki çağlarda büyük medeniyetlere sahne olmuş, saray, mabet ve lüks yapıların inşasında kullanılmıştır. Gerek katranı gerekse odunu eski Mısır mumyacılığında kullanılmış bir ağaç türüdür. Koca Sedir, Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamına tanık olmuş, 1927-1936 yılları arasında müteahhitlik kesiminde beğenilmeyip bırakılarak günümüze kalmış bir tarihi anıt ağaçtır (TOB, 2020a).

Şah Ardıç (Juniperus foetidissimo)

Elmalı İlçesi, Göltarla Mahallesi, Işıkbeli mevkiinde Elmalı Sedir Araştırma Ormanı'nda yer alan Şah Ardıç 21.02.1995 tarihinde tabiat anıtı ilan edilmiştir (TOB, 2020a; TOB, 2020b; Cengiz vd., 2007).

22,8 m boyunda, 2,42 m. gövde çapında, 7,46 m. gövde çevresindeki Şah Ardıç, Anadolu Selçuklu Devleti'nin son dönemi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamına tanıklık etmiş bir ağaçtır. Elmalı dağlarına güzel kokmayı o öğrettiği için halk arasında "Kokulu Ardıç" denmektedir. Tahmini yaşı o zaman 989 olarak belirlenmiştir. Folklorik anıt ağaçtır (TOB, 2020a).

Koç Sedir (Cedrus libani)

Elmalı ilçesi Kızılağaç köyü Tavşanalanı mevkiinde Çığlıkara Tabiatı Koruma Alanı'nda olup bilimsel araştırmalar için kullanılan Koç Sedir 21.02.1995 tarihinde tabiat anıtı ilan edilmiştir (TOB, 2020a; TOB, 2020b; Cengiz vd., 2007). Tahmini yaşı 680, gövde çapı 2, uzunluğu ise 38 metredir. Anadolu Selçuklu Devleti son bulduktan sonra bir müddet Teke Beyliği'ne ve 1423 yılından sonra da Osmanlı İmparatorluğu'na tanıklık etmiş bir

ağaçtır. İslam ve birçok dini inanışa göre kutsal kabul edilmiştir, mistik anıt ağaçtır (TOB, 2020a).

Karamık Köyü Sediri (Cedrus libani) (Katil Sedir)

Elmalı ilçesi Karamık Mahallesi, Oluk Köprü, Suluçukur mevkiinde Çığlıkara Tabiatı Koruma Alanı'nda olup, 21.04.1995 tarihinde tabiat anıtı ilan edilmiştir (TOB, 2020a; TOB, 2020b; Cengiz vd., 2007).

Tahmini yaşı 672'dir. 26,5 m boyunda, 1,75 m gövde çapında, 5,5 m gövde çevresindeki bu ağaç 1352-1423 yılları arasında Teke beyliğine, 1423-1920 yılları arasında Osmanlı imparatorluğuna tanıklık etmiştir.

Ağacın gövdesinde bulunan balı almak için çıkan iki kişi ağaçtan düşerek öldüğü için ağacın yöredeki adı "Katil Sedir" dir. Folklorik anıt ağaçtır. Ağacın bulunduğu bölge tabiatı koruma alanı olup bilimsel araştırmalar için kullanılmaktadır (TOB, 2020a).

Koca Katran (Cedrus Libani)

Elmalı ilçesi ile Finike ilçesi arasında sınır durumunda olan Doğantaş Mahallesi'nde, Bölükkatran mevkiinde Çığlıkara Tabiatı Koruma Alanı içerisinde yer alan Koca Katran 21.02.1995 tarihinde tabiat anıtı ilan edilmiştir (TOB, 2020a; TOB, 2020b; Cengiz vd., 2007).

Boyu 32,3 m, gövde çapı 2,53, gövde çevresi ise 7,97 m olarak belirlenmiştir. 1302-1324 yılları arasında Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu egemenliğine, 1324-1423 yıllarında Teke Beyliği egemenliğine, 1423-1920 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu egemenliğine tanıklık etmiştir. İslam dini ve birçok dini inanışta kutsal kabul edilmiş bir ağaçtır. Mistik anıt ağaçtır. Ağacın bulunduğu bölge tabiatı koruma alanı olup bilimsel araştırmalar için kullanılmaktadır (TOB, 2020a).

Kültürel miras geçmişten bugüne ulaşmış, insanların sahiplik bağı içinde olmaksızın sürekli değişim halinde olan değerlerinin de bir yansıması olarak oluşan kaynaklardır. Dünyada birçok ülke, sahip olduğu miras niteliği taşıyan kültürel değerlerini koruyabilmek için birçok sözleşmeye imza atmakta ve yükümlülükler almaktadır. Anıt ağaçlar doğanın mirasıdır, hassas nitelikli tarihi taşınmazlardandır. Bu nedenle hak ettikleri mana yüklenmeli, tanıtılmaları sağlanarak korunmalı ve çevreleri ile bütün olarak ele alınmaları gerekmektedir. Koruma anlayışı ile kullanılan bu alanlar böylece gelecek nesillere kalabileceklerdir.

Araştırma kapsamında ele alınan Elmalı ilçesindeki somut ve somut olmayan miras değerlerinin tamamı aşağıdaki Elmalı İlçesi'ndeki Somut ve Somut Olmayan Miras Değerlerinin Dağılımı Haritası'nda gösterilmiştir (Harita 3.5).

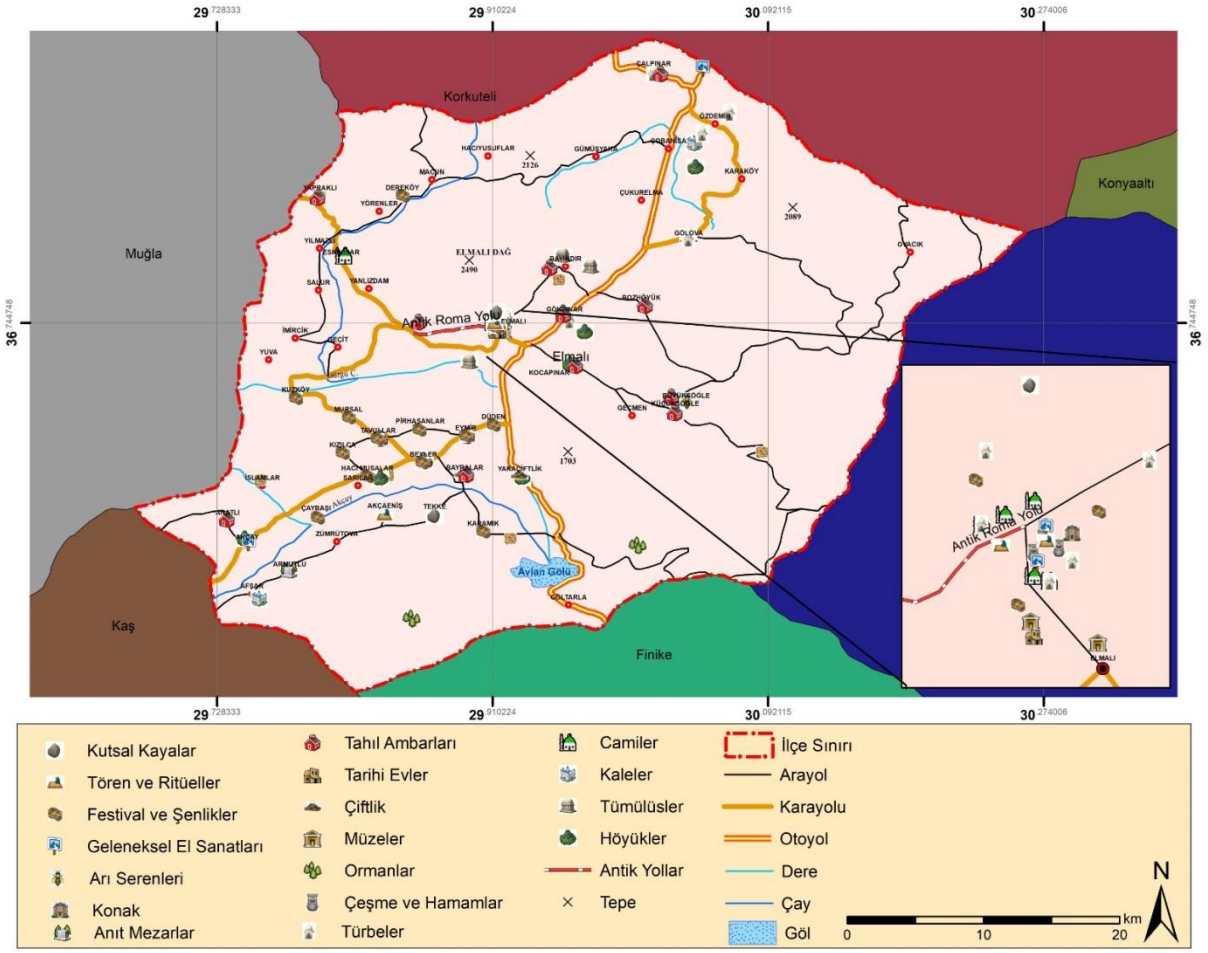

Harita 3.5 Elmalı İlçesi'ndeki Somut ve Somut Olmayan Miras Değerlerinin Dağılımı Haritası

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
BULGULAR

Bu bölümde Elmalı ilçesinin miras turizmi potansiyeli ve sahadaki miras turizminin gelişmesinde etkili olan fırsatlar ve güçlükler ile ilgili katılımcıların görüşlerinin belirlenerek derinlemesine incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda yöre halkı da dahil turizm paydaşlarından araştırmaya katılmayı kabul eden 727 gönüllü katılımcı ile anket yapılarak elde edilen bulgular detaylandırılmıştır. Veriler sırasıyla demografik bulgular, miras turizmi potansiyeli ile ilgili bulgular, üçüncü aşamada ise miras turizminin gelişmesinde etkili fırsatlar ve güçlükler ile ilgili bulgular olarak ele alınmıştır.

Sahanın miras turizmi potansiyeli ve bunun ile ilgili tutumların belirlenmesinde görüşleri alınan tüm katılımcılar sayesinde Elmalı ilçesindeki miras turizmine konu olan değerlerin farkındalığı, miras turizminin yaşadığı problemler, yöre halkının miras turizminden kaynaklı ekonomik faaliyetleri ile günlük yaşantılarında nasıl ve hangi boyutta değişimlere neden olduğu gibi konulara yardımcı olacak olan veriler toplanmıştır.

Elde edilen veriler, sahadaki miras turizmi potansiyelinin hem korunarak sonraki nesillere aktarımı konusunda gerekli önlemlerin alınmasında etkili hem de yerli halkın miras turizmini sahiplenmesiyle alandan daha çok ekonomik gelir sağlanmasında etkili ve turizm planlamasında yol gösterici olacaktır.

4.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Yönelik Bulgular

Tablo 4.1 Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken	Kategori	n	%
Cinsiyet	Kadın	402	55,30
	Erkek	325	44,70
Yaş	18-29	244	33,56
	30-39	205	28,20
	40-49	148	20,36
	50-59	95	13,07
	60+	35	4,81
Medeni Durum	Evli	464	63,82
	Bekar	263	36,18
İkamet Edilen Yer	Elmalı İlçesi Dışı	449	61,80
	Elmalı İlçesi	278	38,20
Eğitim Düzeyi	İlkokul	64	8,80
	Ortaokul	45	6,19
	Lise	290	39,89
	Üniversite	309	42,50
	Lisansüstü	19	2,61
Meslek	Kamu	168	23,11
	Özel Sektör	216	29,71
	Çiftçi	66	9,08
	Ev Hanımı	90	12,38
	Emekli	45	6,19
	İşçi	23	3,16
	Çalışmıyor / İşsiz	17	2,34
	Öğrenci	102	14,03
Gelir Düzeyi	0-17000	522	71,80
	17001-25000	168	23,11
	25000+	37	5,09

Ankete katılım 727 kişidir. Tabloda görüldüğü üzere katılımcıların 402'si (%55.30) kadın, 325'i (%44.70) erkektir. Katılımcıların çoğunluğu 18-29 yaş aralığındadır (%33.56). Diğer yaş grupları sırasıyla (%28.20) ile 30-39 yaş, (%20.36) ile 40-49 yaş, (%13.07) ile 50-59 yaş ve (%4.81) ile 60 yaş ve üstü şeklindedir. Katılımcıların yaş dağılımındaki çoğunluğun 18 ile 29 yaş arasında olduğu görülmektedir.

Katılımcıların medeni durumlarına bakıldığında evlilerin oranı %63.82'dir (464 kişi), bekârların oranı ise %36.18'dir (263 kişi). Katılımcıların %61.80'i (449 kişi) Elmalı ilçesi dışında ikamet etmekte iken, %38.20'si (278 kişi) Elmalı ilçesinde ikamet etmektedir. Elmalı ilçesi dışında ikamet eden katılımcılar yöre halkından olan katılımcıların yarısından fazladır.

Eğitim düzeyleri incelendiğinde katılımcıların %42.50'si (309 kişi) üniversite mezunudur. Diğer eğitim düzeyleri sırasıyla %39.89 (290 kişi) lise, %8.80 (64 kişi) ilkokul, %6.19 (45) ortaokul ve %2.61 (19 kişi) lisansüstü şeklindedir. Tabloya göre katılımcıların çeşitli meslek gruplarına dağılımındaki durum; %29.71 (216 kişi) özel sektör, %23.11 (168 kişi) kamu, %14.03 (102 kişi) öğrenci, %12.38 (90 kişi) ev hanımı, %9.08 (66 kişi) çiftçi, %6.19 (45 kişi) emekli, %3.16 (23 kişi) işçi ve %2.34 (17 kişi) çalışmayan/ işsiz olarak görünmektedir. Katılımcıların %71.80'i (522 kişi) 0-17000 TL gelir aralığında yer alırken, %23.11'i (168 kişi) 17001-25000 TL ve %5.09'u (37 kişi) 25000 TL ve üzeri gelire sahiptir.

Miras turizmine katılanlar genel olarak yüksek eğitimli, yüksek gelir grubuna giren ve tatilde daha uzun süre kalıp daha fazla harcayan kişilerden oluşmaktadır. Katılımcıların çoğunluğunun da bu durumu yansıtması araştırma bulgularından anlaşılmaktadır. Bulgularda katılımcılardan üniversite mezunu ve özel sektör belirtenlerin fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 4.2 Katılımcıların İkamet Ettikleri Yerler

İkametgah		n	%
İkametgah	Adana	6	0,83
	Adıyaman	2	0,28
	Akseki	1	0,14
	Aksu	3	0,41
	Alanya	2	0,28
	Ankara	7	0,96
	Antalya	12	1,65
	Antalya Manavgat	1	0,14
	Antalya Merkez	102-114	14,03
	Aydın	7	0,96
	Bayburt	1	0,14
	Burdur	3	0,41
	Bursa	1	0,14
	Çanakkale	9	1,24
	Demre	15	2,06
	Denizi	1	0,14
	Denizli	10	1,38
	Diyarbakır	2	0,28
	Edirne	16	2,20
	Elmalı Ahatlı	1	0,14
	Elmalı Akçaeniş	10	1,38
	Elmalı Akçay	8	1,10
	Elmalı Armutlu	14	1,93
	Elmalı Avşar	2	0,28
	Elmalı Ayvasıl	1	0,14
	Elmalı Bayındır	7	0,96
	Elmalı Bayralar	3	0,41
	Elmalı Beyler	13	1,79
	Elmalı Bozhöyük	2	0,28
	Elmalı Büyüksöğle	1	0,14
	Elmalı Dereköy	16	2,20
	Elmalı Düden	3	0,41
	Elmalı Düdenköy	3	0,41
	Elmalı Eskihisar	2	0,28
	Elmalı Eymir	6	0,83
	Elmalı Geçmen	10	1,38
	Elmalı Gökpınar	2	0,28
	Elmalı Gölova	6	0,83
	Elmalı Güğü	1	0,14
	Elmalı Hacımusalar	3	0,41
	Elmalı İslamlar	4	0,55
	Elmalı Kocapınar	2	0,28
	Elmalı Kuzköy	1	0,14
	Elmalı Küçüksöğle	2	0,28
	Elmalı Macun	4	0,55
	Elmalı Merkez	45	6,19
	Elmalı Mursal	6	0,83
	Elmalı Müğren	1	0,14
	Elmalı Özdemir	4	0,55
	Elmalı Salur	3	0,41
	Elmalı Sarılar	3	0,41
	Elmalı Tavullar	2	0,28
	Elmalı Tekke	33	4,54

İkametgah		n	%
	Elmalı Yakaçiftlik	1	0,14
	Elmalı Yılmazlı	1	0,14
	Elmalı Yörenler	2	0,28
	Elmalı Yuva	14	1,93
	Elmalı Zümrütova	1	0,14
	Erzincan	6	0,83
	Fethiye	3	0,41
	Finike	38	5,23
	Hatay	2	0,28
	Isparta	29	3,99
	İstanbul	30	4,13
	İzmir	3	0,41
	Kahramanmaraş	1	0,14
	Karaman	1	0,14
	Kaş	15	2,06
	Kemer	1	0,14
	Kırıkkale	1	0,14
	Kırklareli	4	0,55
	Kırşehir	2	0,28
	Kocaeli	10	1,38
	Kocaeli/İzmit	1	0,14
	Konya	17	2,34
	Korkuteli	29	3,99
	Kumluca	38	5,23
	Malatya	1	0,14
	Manavgat	2	0,28
	Mersin	9	1,24
	Muğla	10	1,38
	Nevşehir	5	0,69
	Sakarya	1	0,14
	Sivas	6	0,83
	Şanlıurfa	3	0,41
	Tekirdağ	7	0,96
	Tunceli	4	0,55
	Van	3	0,41
	Yozgat	1	0,14

Ankette yer alan ikamet edilen yer sorusuna 114 kişi (%15,68) Antalya merkez cevabını vermiştir. Ardından görülen en çok ikamet edilen yer 45 kişi (%6,19) ile Elmalı ilçe merkezidir.

Diğer en çok ikamet edilen yerler sırasıyla Finike 38 kişi (%5,23), Kumluca 38 kişi (%5,23), İstanbul 30 kişi (%4,13), Korkuteli 29 kişi (%3,99), Isparta 29 kişi (%3,99), Konya 17 kişi (%2,34), Edirne 16 kişi (%2,20), Dereköy Mahallesi Elmalı 16 kişi (%2,20), Kaş 15 kişi (%2,06), Demre 15 kişi (%2,06), Armutlu Mahallesi Elmalı 14 kişi (%1,93), Yuva Mahallesi Elmalı 14 kişi (%1,93), Beyler Mahallesi Elmalı 13 kişi (%1,79), Denizli 11 kişi (%1,52), Kocaeli 11 kişi (%1,52), Muğla 10 kişi (%1,38), Geçmen Mahallesi Elmalı 10 kişi (%1,38), Çanakkale 9 kişi (%1,24), Tekirdağ 7 kişi (%0,96), Ankara 7 kişi (%0,96), Aydın 7 kişi (%0,96), Bayındır Mahallesi Elmalı 7 kişi (%0,96), Mursal Mahallesi Elmalı 6 kişi (%0,83), Erzincan 6 kişi (%0,83), Gölova Mahallesi Elmalı 6 kişi (%0,83), Adana 6 kişi (%0,83), Sivas 6 kişi (%0,83)'dir.

Edirne ve çevre illerinden gelen ziyaretçilerin oranlarının diğer şehirlere kıyasla fazla olmasının sebebi Kırkpınar Yağlı Güreşleri sporcuları ve güreş severlerinin araştırma sahasındaki Elmalı Yeşilyayla Yağlı Güreşleri'ne de katılmasıyla ilgilidir.

Turistlerin çıkış yerleri ile varış yerleri (destinasyon) arasındaki mesafe ve seyahat zamanının artması, genellikle 250-400 kilometre (3- 5 saat) mesafede olması, destinasyonun tercih edilmesinde etkili bir faktördür. Araştırmaya katılımda Konya, Denizli, Aydın illerinin de görülmesi Elmalı'nın hem çekicilikler hem de erişim yönünden miras turizminin geliştirilebileceği bir iç turizm destinasyonu olduğunu göstermektedir.

Katılımcılar arasında Erzincan, Adana, Sivas, Tunceli, Nevşehir şehirlerinden geldiklerini belirtenlerin de olması araştırma sahasında Alevi-Bektaşi geleneklerinin sürdürülmesiyle ilgilidir.

Elmalı ilçe merkezi dışındaki mahalleleriyle birlikte Elmalı ilçesinden katılıma bakıldığında ise 198 kişi olduğu görülmektedir. Araştırma sahasından en fazla ankete katılımın görüldüğü mahalle Tekke Mahallesi (33 kişi, %4,54)'dir. Tabloya göre bunu Dereköy Mahallesi (16 kişi, %2,20), Yuva ve Armutlu Mahallesi (14 kişi, %1,93), Beyler Mahallesi (13 kişi, %1,79), Akçaeniş ve Geçmen Mahallesi (10 kişi, %1,38) takip etmektedir.

Tablo 4.3 Yöre Halkı ve Diğer Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken	Kategori	İkamet Edilen Yer			
		Diğer Katılımcılar		Yöre Halkı	
		n	%	n	%
Cinsiyet	Kadın	253	62,94	149	37,06
	Erkek	196	60,31	129	39,69
Yaş	18-29	148	60,66	96	39,34
	30-39	135	65,85	70	34,15
	40-49	92	62,16	56	37,84
	50-59	54	56,84	41	43,16
	60+	20	57,14	15	42,86
Medeni Durum	Evli	277	59,70	187	40,30
	Bekar	172	65,40	91	34,60
Eğitim Düzeyi	İlkokul	35	54,69	29	45,31
	Ortaokul	17	37,78	28	62,22
	Lise	159	54,83	131	45,17
	Üniversite	223	72,17	86	27,83
	Lisansüstü	15	78,95	4	21,05
Meslek	Kamu	127	75,60	41	24,40
	Özel Sektör	148	68,52	68	31,48
	Çiftçi	17	25,76	49	74,24
	Ev Hanımı	45	50,00	45	50,00
	Emekli	30	66,67	15	33,33
	İşçi	12	52,17	11	47,83
	Çalışmıyor / İşsiz	12	70,59	5	29,41
	Öğrenci	58	56,86	44	43,14
Gelir Düzeyi	0-17000	302	57,85	220	42,15
	17001-25000	114	67,86	54	32,14
	25000+	33	89,19	4	10,81

Araştırmadaki örneklem grubunda yer alan yöre halkı ve diğer katılımcıların ayrıntılı demografik özellikleri Tablo 4.3'te verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere araştırmaya katılan kadınların %62,94'ü (253 kişi) Elmalı ilçesi dışında yaşayanlardandır, %37,06'sı (149 kişi) Elmalı ilçesindendir. Erkeklerin oranına bakıldığında %60,31'i Elmalı dışında yaşayanlardan (196 kişi), %39,69'u ise (129 kişi) Elmalı ilçesindendir.

Araştırmaya katılanlarda çoğunluktaki yaş aralığı 18-29'dur; Elmalı ilçesi dışında yaşayanların %60,66'sı (148 kişi), Elmalı ilçesinde yaşayanların %39,34'ü (96 kişi). 30-39 yaş grubunun oranı Elmalı ilçesi dışında yaşayanlarda %65,85'tir (135 kişi), Elmalı ilçesinde yaşayanlarda %34,15'tir (70 kişi). Yaş arttıkça oranlar azalmaktadır. Elmalı ilçesinde yaşayanlarda da benzer durum görülmektedir, ancak yaş grupları arasındaki farklar daha az belirgindir.

Elmalı ilçesi dışında yaşayanların %59,70'i (277 kişi) evli iken, %65,40 (172 kişi) bekar olarak görülmektedir. Elmalı ilçesinde yaşayanların %40,30'u (187 kişi) evli iken, %34,60'ı (91 kişi) bekar olarak görülmektedir.

Katılımcıların eğitim düzeylerine bakıldığında; Elmalı dışında yaşayanların %72,17'si (223 kişi) üniversite mezunudur, Elmalı ilçesinde yaşayanların %45,17'si (131 kişi) lise mezunu, %27,83'ü (86 kişi) üniversite mezunudur. Anket gerçekleştirilen yöre halkının diğer katılımcılara göre daha düşük eğitim seviyesine sahip olduğu görülmektedir.

Tabloya göre örneklem grubundaki kamuda çalışanların %75,60'ı (127 kişi) Elmalı ilçesi dışında, %24,40'ı (41 kişi) Elmalı ilçesinde yaşamaktadır. Özel sektörde çalışanların %68,52'si (148 kişi) Elmalı ilçesi dışında, %31,48'i (68 kişi) Elmalı ilçesinde yaşamaktadır. Katılımcılarda çiftçilik yapanların %25,76'sı (17 kişi) Elmalı ilçesi dışında, %74,24'ü (49 kişi) Elmalı ilçesinde yaşamaktadır. Katılımcılardan ev hanımı olanların oranları eşittir; %50'si (45 kişi) Elmalı ilçesi dışında ikamet edenlerden, %50'si (45 kişi) Elmalı ilçesinde ikamet edenlerdendir. Tabloya göre emeklilerin %66,67'si (30 kişi) Elmalı dışında yaşamakta, %33,33'ü (15 kişi) Elmalı ilçesinde yaşamaktadır. Katılımcılardaki işçilerin %52,17'si (12 kişi) Elmalı ilçesi dışında yaşamakta, %47,83'ü (11 kişi) Elmalı ilçesinde yaşamaktadır. Öğrencilerin oranları ise; %56,86'sı (58 kişi) Elmalı ilçesi dışında ikamet edenlerden, %43,14'ü (44 kişi) Elmalı ilçesinde ikamet edenlerdendir.

Yerel halktan araştırmaya katılanlar arasında çiftçilikle uğraşanların sayısının en fazla oran olarak karşımıza çıkması, Elmalı'da başlıca geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olmasından dolayıdır.

Katılımcılardan Elmalı dışında yaşayanların %57,85'i (302 kişi) 0-17000 arası gelire sahipken, Elmalı ilçesinde yaşayan %42,15'i (220 kişi) 17001-25000 arası gelire sahiptir.

Elmalı dışında yaşayanların gelir düzeyi daha yüksektir; %67,86'sı (114 kişi) 17001-25000 arası gelire sahipken, araştırma sahasında yaşayan katılımcılardan %32,14'ü (54 kişi) 17001-25000 gelire sahiptir. 25000+ gelire sahip katılımcıların %89,19'u (33 kişi) Elmalı ilçesi dışında yaşayanlardan, %10,81'i (4 kişi) ise Elmalı ilçesinde yaşayanlardan oluşmaktadır. Tablodan da anlaşıldığı gibi yöre sakinlerinin turizm gelirlerinden yeterince yararlanamadığı düşünülebilir.

4.2. Elmalı İlçesi Yöre Halkının Miras Turizmi Çekiciliğine Sahip Yerler Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Bulgular

Yöre halkının Elmalı ilçesindeki miras turizmi çekiciliğine sahip yerlere dair farkındalıklarının frekans değerleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 4.4 Elmalı İlçesi'ndeki Yöre Halkının Miras Turizmi Çekiciliğine Sahip Yerler Hakkındaki Görüşleri

Değişken	Hiç Bilmiyorum		Çok Az Biliyorum		Biraz Biliyorum		İyi Biliyorum		Çok İyi Bilirim	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Ketenci Ömer Paşa Camii	139	50,00	10	3,60	42	15,11	87	31,29	0	0,00
Kandilzade Hasan Sıtkı Bey Konağı	124	44,60	54	19,42	54	19,42	46	16,55	0	0,00
Bey Hamamı	97	34,89	79	28,42	59	21,22	43	15,47	0	0,00
Kesik Minare	121	43,53	31	11,15	56	20,14	70	25,18	0	0,00
Çatal Çeşmesi	138	49,64	60	21,58	44	15,83	36	12,95	0	0,00
Tarihi Elmalı Evleri	116	41,73	14	5,04	74	26,62	74	26,62	0	0,00
Helvacılar Çarşısı	164	58,99	4	1,44	23	8,27	87	31,29	0	0,00
Vahab-i Ümmi Türbesii	132	47,48	16	5,76	68	24,46	62	22,30	0	0,00
Sinan-i Ümmi Türbesi ve Camii	138	49,64	8	2,88	62	22,30	70	25,18	0	0,00
Elmalı Müzesi	107	38,49	47	16,91	75	26,98	49	17,63	0	0,00
Semahöyük Antik Kenti	172	61,87	64	23,02	32	11,51	10	3,60	0	0,00
Gilevgi Kalesi	177	63,67	69	24,82	21	7,55	11	3,96	0	0,00
Avşar Kalesi	133	47,84	86	30,94	38	13,67	21	7,55	0	0,00
Armutlu Kaya Mezarları	93	33,45	63	22,66	80	28,78	42	15,11	0	0,00
Arı Serenleri	145	52,16	51	18,35	59	21,22	23	8,27	0	0,00
Abdal Musa Türbesii	130	46,76	52	18,71	61	21,94	35	12,59	0	0,00
Budala Sultan Türbesii	178	64,03	35	12,59	43	15,47	22	7,91	0	0,00
Baltası Gedik Mahmut Baba Türbesii	119	42,81	35	12,59	69	24,82	55	19,78	0	0,00
Karaburun Tümülüsü	244	87,77	19	6,83	10	3,60	5	1,80	0	0,00
Kızılbel Tümülüsü	211	75,90	33	11,87	23	8,27	11	3,96	0	0,00
Sedir Araştırma Ormanı	90	32,37	38	13,67	88	31,65	62	22,30	0	0,00
Roma Yolu	113	40,65	59	21,22	77	27,70	29	10,43	0	0,00
Müğren Mezar Odası	230	82,73	35	12,59	12	4,32	1	0,36	0	0,00
Eski Cami, Camia tiki	163	58,63	36	12,95	45	16,19	34	12,23	0	0,00
Beylerköyü Tahıl Ambarları	101	36,33	47	16,91	90	32,37	40	14,39	0	0,00
Zincirli Kaya	139	50,00	50	17,99	54	19,42	35	12,59	0	0,00
Atatürk Etnografya ve Kültür Evi	167	60,07	50	17,99	46	16,55	15	5,40	0	0,00
Haydar Baba Türbesi	137	49,28	61	21,94	59	21,22	21	7,55	0	0,00
Tabak Baba Türbesi	123	44,24	65	23,38	64	23,02	26	9,35	0	0,00
Çoban Dede Türbesi	149	53,60	63	22,66	45	16,19	21	7,55	0	0,00
İshak Dede Türbesi	166	59,71	59	21,22	36	12,95	17	6,12	0	0,00
Tekke-Dilek Kayası	133	47,84	68	24,46	49	17,63	28	10,07	0	0,00
Müğren Mezar Odası	236	84,89	25	8,99	10	3,60	7	2,52	0	0,00
Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Kent Müzesi	101	36,33	19	6,83	90	32,37	68	24,46	0	0,00

Yöre halkı araştırma sahasındaki miras turizmi çekiciliğine sahip bu yerlerin çoğunu hiç bilmemektedir. Tabloya göre biraz biliyorum ve iyi biliyorum seçeneklerinin de yakın oranlarda işaretlendiği görülmektedir. Ancak bazı yerler hakkında daha fazla bilgi sahibi olan katılımcılar da vardır. Bunlar:

Tabloya göre hiç bilinmeyen yerler sırasıyla; Karaburun Tümülüsü (%87,77), Müğren Mezar Odası (%84,89), Kızılbel Tümülüsü (75,90), Budala Sultan Türbesi (%64,03), Gilevgi Kalesi (%63,67), Semahöyük Antik Kenti (%61,87), Atatürk Etnografya ve Kültür Evi (%60,07), İshak Dede Türbesi (%59,71) olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma sahasındaki arkeolojik miras değerleri örneklerinin çoğunun (tümülüs, mezar, kale, antik kent) hiç bilinmeyen yerlerden olduğu dikkat çekicidir. Buralarda erişilebilirlik, farkındalık ve koruma gibi anlayışlar çerçevesinde herhangi bir girişimin olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Biraz biliyorum seçeneğinde en çok işaretlenen yerler sırasıyla; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Müzesi (%32,37), Beylerköyü Tahıl Ambarları (%32,37), Sedir Araştırma Ormanları (%31,65), Armutlu Kaya Mezarları (%28,78), Elmalı Müzesi (%26,98), Tarihi Elmalı Evleri (%26,62), Baltası Gedik Mahmut Baba Türbesi (%24,82), Vahab-i Ümmi Türbesi (%24,46), Tabak Baba Türbesi (%23,02), Sinan-i Ümmi Türbesi (%22,30)'dir. Bu değerlerin potansiyelleri gereği sahada miras turizmine uygun yerler olarak görülmesi, iyi bilinmesi gerekli yerlerden olması gerekirken yerel halkın, ilçelerinde en çok şahit oldukları turizmin somut anlamdaki odak değerlerine buraları dahil etmemeleri, ilçenin kendine has yapısı ve çekiciliklerinin yeterince ön plâna çıkarılmadığını anlaşılır kılmıştır.

İyi biliyorum seçeneğinde ise Ketenci Ömer Paşa Cami (%31,29), Helvacılar Çarşısı (%31,29), Tarihi Elmalı Evleri (%26,62), Sinan-i Ümmi Türbesi (%25,18), Kesik Minare (%25,18), Vahab-i Ümmi Türbesi (%22,30), Sedir Araştırma Ormanları (%22,30), Baltası Gedik Mahmut Baba Türbesi (%19,78), Elmalı Müzesi (%17,63), Kandilzade Hasan Sıtkı Bey Konağı (%16,55), Bey Hamamı (%15,47), Armutlu Kaya Mezarları (%15,11), Abdal Musa Türbesi (%12,59) şeklinde sıralanmaktadır. Elmalı ilçe merkezindeki (Ketenci Ömer Paşa Cami, Helvacılar ve Bakırcılar Çarşısı, Tarihi Elmalı Evleri, Sinan-i Ümmi Türbesi, Kesik Minare, Vahab-i Ümmi Türbesi, Baltası Gedik Mahmut Baba Türbesi, Elmalı Müzesi, Kandilzade Hasan Sıtkı Bey Konağı Bey Hamamı) birçok kültürel mirasın iyi bilindiği, erişim yönünden kolay ve en fazla popülariteye sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bunların yanında yöre halkı Armutlu Kaya Mezarları'nın ve Abdal Musa Türbesi'nin de çekiciliklerinin miras turizmi açısından yüksek olduğunu vurgulamaktadır.

4.3. Diğer Katılımcıların Elmalı İlçesi'ndeki Miras Turizmi Çekiciliğine Sahip Yerleri Ziyaret Sıklığına İlişkin Bulgular

Araştırma sahasına gelen ziyaretçilerin miras turizmi çekiciliğine sahip yerleri ziyaret etme sıklıklarına dair frekans değerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4.5 Diğer Katılımcıların Elmalı İlçesi'ndeki Miras Turizmi Çekiciliğine Sahip Yerleri Ziyaret Sıklığı

Değişken	Hiç Gitmedim		Nadiren Giderim		Bazen Giderim		Sık Sık Giderim		Her Zaman Giderim	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Ketenci Ömer Paşa Camii	14	3,12	32	7,13	102	22,72	120	26,73	181	40,31
Kandilzade Hasan Sıtkı Bey Konağı	143	31,85	70	15,59	88	19,60	72	16,04	76	16,93
Bey Hamamı	183	40,76	83	18,49	79	17,59	42	9,35	62	13,81
Kesik Minare	88	19,60	39	8,69	104	23,16	92	20,49	126	28,06
Çatal Çeşmesi	235	52,34	65	14,48	59	13,14	35	7,80	55	12,25
Tarihi Elmalı Evleri	12	2,67	24	5,35	115	25,61	142	31,63	156	34,74
Helvacılar Çarşısı	7	1,56	9	2,00	58	12,92	126	28,06	249	55,46
Vahab-i Ümmi Türbesii	28	6,24	38	8,46	119	26,50	123	27,39	141	31,40
Sinan-i Ümmi Türbesi ve Camii	14	3,12	26	5,79	103	22,94	123	27,39	183	40,76
Elmalı Müzesi	17	3,79	56	12,47	126	28,06	128	28,51	122	27,17
Semahöyük Antik Kenti	310	69,04	81	18,04	39	8,69	8	1,78	11	2,45
Gilevgi Kalesi	359	79,96	64	14,25	18	4,01	4	0,89	4	0,89
Avşar Kalesi	300	66,82	80	17,82	48	10,69	12	2,67	9	2,00
Armutlu Kaya Mezarları	196	43,65	77	17,15	101	22,49	47	10,47	28	6,24
Arı Serenleri	288	64,14	74	16,48	53	11,80	17	3,79	17	3,79
Abdal Musa Türbesii	112	24,94	81	18,04	87	19,38	38	8,46	131	29,18
Budala Sultan Türbesii	210	46,77	48	10,69	59	13,14	43	9,58	89	19,82
Baltası Gedik Mahmut Baba Türbesii	143	31,85	52	11,58	102	22,72	68	15,14	84	18,71
Karaburun Tümülüsü	412	91,76	28	6,24	5	1,11	1	0,22	3	0,67
Kızılbel Tümülüsü	380	84,63	43	9,58	18	4,01	4	0,89	4	0,89
Sedir Araştırma Ormanı	99	22,05	57	12,69	148	32,96	78	17,37	67	14,92
Roma Yolu	260	57,91	72	16,04	81	18,04	15	3,34	21	4,68
Müğren Mezar Odası	400	89,09	27	6,01	17	3,79	3	0,67	2	0,45
Eski Cami, Camia tiki	276	61,47	41	9,13	69	15,37	30	6,68	33	7,35
Beylerköyü Tahıl Ambarları	213	47,44	64	14,25	89	19,82	52	11,58	31	6,90
Zincirli Kaya	244	54,34	65	14,48	74	16,48	33	7,35	33	7,35
Atatürk Etnografya	288	64,14	40	8,91	72	16,04	23	5,12	26	5,79
Haydar Baba Türbesi	287	63,92	63	14,03	67	14,92	16	3,56	16	3,56
Tabak Baba Türbesi	240	53,45	60	13,36	107	23,83	22	4,90	20	4,45
Çoban Dede Türbesi	309	68,82	52	11,58	66	14,70	14	3,12	8	1,78
İshak Dede Türbesi	337	75,06	47	10,47	47	10,47	9	2,00	9	2,00
Tekke-Dilek Kayası	139	30,96	85	18,93	88	19,60	45	10,02	92	20,49
Müğren Mezar Odası	413	91,98	20	4,45	9	2,00	4	0,89	3	0,67
Elmalılı Muhammed	21	4,68	25	5,57	133	29,62	147	32,74	123	27,39

Tabloda ziyaretçilerin en çok hiç gitmedim seçeneğini işaretledikleri görülmektedir. Her zaman giderim seçeneği ise ikinci en çok işaretlenen seçenek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tabloya göre hiç gidilmeyen yerler sırasıyla; Müğren Mezar Odası (%91,98), Karaburun Tümülüsü (%91,76), Kızılbel Tümülüsü (%84,63), İshak Dede Türbesi (%75,06), Çoban Dede Türbesi (%68,82), Atatürk Etnografya ve Kültür Evi (%64,14), Arı Serenleri (%64,14,) Haydar Baba Türbesi (%63,92), Camiatik (%61,47), Roma Yolu (%57,91), Tabak Baba Türbesi (%53,45), Çatal Çeşme (%52,34) şeklinde devam etmektedir.

Katılımcıların her zaman giderim seçeneğinde en çok işaretledikleri yerlere bakıldığında ilk sırayı Helvacılar Çarşısı (55,46) almaktadır. Ardından sırasıyla; Sinan-i Ümmi Türbesi ve Cami (%40,76), Ketenci Ömer Paşa Cami (%40,31), Tarihi Elmalı Evleri (%34,74), Vahab-i Ümmi Türbesi (%31,40), Abdal Musa Türbesi (%29,18), Kesik Minare (%28,06), Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Müzesi (%27,39), Elmalı Müzesi (%27,17), Tekke Dilek Kayası (%20,49) olduğu görülmektedir.

Bulgular, diğer katılımcıların araştırma sahasındaki arkeolojik miras değerlerinin çoğunu tıpkı yöre halkı gibi az ziyaret ettiğini göstermektedir. Bu değerlerin miras turizmi değeri olarak dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır. Arkeolojik miras unsurlarının miras turizmi planlamasına dahil edilmesi bu noktada önem taşımaktadır. Çünkü kırsal alanlardaki arkeolojik zenginlikler, geleneksel kültür ve eşsiz coğrafya ile değerlendirildiğinde miras turizminde potansiyelini güçlü kılmaktadır.

Katılımcıların miras turizmi çekiciliğine sahip yerlerden her zaman gittiklerini belirttikleri yerler ise miras turizminin geliştirilmesi için bu değerlerin farkında olduklarını ve miras turizmi kapsamında kullanılması gerektiğini göstermektedir. Buraların yöre halkının iyi bildiği yerler ile de örtüşmesi bunu işaret etmektedir.

4.4. Katılımcıların Sahadaki Etkinliklere Dair Bilinç Düzeylerine İlişkin Bulgular

20. yüzyılda kültürün turizmin bir amacı olmaktan çıkıp, turizmin artık bir kültür olduğu iddia edilmektedir. Kültürel etkinlikler, Dünya kültürünün en önemli noktalarından yerel kimlikleri destekleyen mekanlara kadar turizmin her seviyesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu doğrultuda miras turizmi potansiyeli açısından katılımcıların odaklandıkları etkinlikleri tespit etmek ve paydaşların görüşlerinden hareketle miras turizmini geliştirmeye yönelik öneriler getirilmesi amacıyla farkındalık ve katılma durumları ölçülmüştür.

Tablo 4.6 Katılımcıların Sahadaki Etkinliklere Dair Bilinç Düzeyleri

Değişken	Kategori	n	%
Nevruz	Hiç Bilmiyorum	371	82,63
	Çok Az Biliyorum.	13	2,90
	Biraz Biliyorum	17	3,79
	İyi Biliyorum	11	2,45
	Çok İyi Bilirim	37	8,24
Hıdırellez	Hiç Bilmiyorum	359	79,96
	Çok Az Biliyorum.	11	2,45
	Biraz Biliyorum	17	3,79
	İyi Biliyorum	19	4,23
	Çok İyi Bilirim	43	9,58
Abdal Musa Anma Etkinlikleri	Hiç Bilmiyorum	363	80,85
	Çok Az Biliyorum.	14	3,12
	Biraz Biliyorum	19	4,23
	İyi Biliyorum	12	2,67
	Çok İyi Bilirim	41	9,13
Geleneksel Yağlı Güreşler	Hiç Bilmiyorum	353	78,62
	Çok Az Biliyorum.	4	0,89
	Biraz Biliyorum	19	4,23
	İyi Biliyorum	22	4,90
	Çok İyi Bilirim	51	11,36
Yörük Göçü Şenliği	Hiç Bilmiyorum	356	79,29
	Çok Az Biliyorum.	9	2,00
	Biraz Biliyorum	17	3,79
	İyi Biliyorum	20	4,45
	Çok İyi Bilirim	47	10,47
Pekmez Şenliği	Hiç Bilmiyorum	359	79,96
	Çok Az Biliyorum.	10	2,23
	Biraz Biliyorum	22	4,90
	İyi Biliyorum	21	4,68
	Çok İyi Bilirim	37	8,24
Ramazan Etkinlikleri	Hiç Bilmiyorum	359	79,96
	Çok Az Biliyorum.	10	2,23
	Biraz Biliyorum	12	2,67
	İyi Biliyorum	19	4,23
	Çok İyi Bilirim	49	10,91

Katılımcıların sahadaki etkinlikleri hiç bilmeme düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir. Tabloya göre en az bilinen Nevruz (%82,63) etkinliğidir. Ardından Abdal Musa Sultan Anma Etkinlikleri (%80,85), Hıdırellez (%79,96), Ramazan Etkinlikleri (%79,96), Pekmez Şenliği (%79,96), Yörük Göçü Şenliği (79,29), Geleneksel Yağlı Güreşler (%78,62) gelmektedir.

Katılımcıların Hıdırellez, Ramazan Etkinlikleri ve Pekmez Şenliği etkinliklerini aynı düzeyde bilmediği görülmektedir.

Bulgulara göre ortaya çıkan etkinliklerin hiç bilinmemelerindeki oranlarda Nevruz ardından Abdal Musa Sultan Anma Etkinliklerinin gelmesi, bunların sahada farklı kültürel özellik taşımasından kaynaklı ve sahip oldukları çekici özelliklerin miras turizminde yansıtılması için gerekli çalışmalara daha fazla ihtiyaç olduğu düşünülebilir. Geleneksel Yağlı

Güreşler diğer etkinliklerin sadece tarihleri yaklaştığında değil genel olarak tanıtımları için de önemli bir fırsat olarak görünmektedir.

4.5. Katılımcıların Sahadaki Etkinliklere Dair Görüşlerine İlişkin Bulgular

Tablo 4.7 Katılımcıların Sahadaki Etkinliklere Dair Görüşleri

Değişken	Kategori	n	%
Nevruz	Hiç İzlemedim	202	44,99
	Nadiren İzlerim	64	14,25
	Bazen İzlerim	72	16,04
	Sık Sık İzlerim	55	12,25
	Her Zaman İzlerim	56	12,47
Hıdırellez	Hiç İzlemedim	170	37,86
	Nadiren İzlerim	62	13,81
	Bazen İzlerim	87	19,38
	Sık Sık İzlerim	56	12,47
	Her Zaman İzlerim	74	16,48
Abdal Musa Anma Etkinlikleri	Hiç İzlemedim	123	27,39
	Nadiren İzlerim	90	20,04
	Bazen İzlerim	70	15,59
	Sık Sık İzlerim	56	12,47
	Her Zaman İzlerim	110	24,50
Geleneksel Yağlı Güreşler	Hiç İzlemedim	59	13,14
	Nadiren İzlerim	48	10,69
	Bazen İzlerim	81	18,04
	Sık Sık İzlerim	53	11,80
	Her Zaman İzlerim	208	46,33
Yörük Göçü Şenliği	Hiç İzlemedim	141	31,40
	Nadiren İzlerim	74	16,48
	Bazen İzlerim	88	19,60
	Sık Sık İzlerim	45	10,02
	Her Zaman İzlerim	101	22,49
Pekmez Şenliği	Hiç İzlemedim	119	26,50
	Nadiren İzlerim	79	17,59
	Bazen İzlerim	83	18,49
	Sık Sık İzlerim	38	8,46
	Her Zaman İzlerim	130	28,95
Ramazan Etkinlikleri	Hiç İzlemedim	164	36,53
	Nadiren İzlerim	56	12,47
	Bazen İzlerim	74	16,48
	Sık Sık İzlerim	51	11,36
	Her Zaman İzlerim	104	23,16

Tablo incelendiğinde hiç izlemedim seçeneği en fazla işaretlenen etkinliklerden yola çıkılarak en az izlenen etkinliklerin Nevruz %44,99 (202 kişi) ve Hıdırellez %37,86 (170 kişi) olduğu görülmektedir.

Tabloya göre diğer etkinliklerin dağılımı farklılık göstermektedir:

Abdal Musa Anma Etkinliklerine bakıldığında hiç katılmayanların oranı %27,39 (123 kişi), her zaman katılanların oranı %24,50 (110 kişi), nadiren katılanların %20,04 (90 kişi), bazen katılanların oranı %15,59 (70 kişi), sık sık katılanların oranı %12,47 (56)'dur. Diğer oranlara da bakıldığında katılımcılar arasında bu etkinliğe katılanların sayısının etkinliğe katılmayanlara göre daha fazla olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Tabloya göre her zaman katılımın olduğu vurgusu yapılan, her zaman izlerim seçeneği en çok işaretlenen etkinlikte ilk sırayı Geleneksel Yağlı Güreşler almaktadır. Katılımcılar arasında Geleneksel Elmalı Yeşilyayla Yağlı Güreşleri'ni her zaman gelenlerin oranı %46,33 (208 kişi), bazen katılanların %18,04 (81 kişi), hiç izlemeyenler %13,14 (59 kişi), nadiren izleyenler %10,69 (48 kişi), sık sık izleyenler %11,80 (53 kişi)'dir.

Her zaman izlerim seçeneğinde en çok işaretlenen ikinci etkinlik olarak Pekmez Şenliği karşımıza çıkmaktadır. Bu şenlikte her zaman izlerim diyenlerin oranı %28,95 (130 kişi)'tir. Hiç katılmayanların oranı %26,50 (119 kişi), bazen katılanların oranı %18,49 (83 kişi), nadiren katılanların oranı %17,59 (79 kişi), sık sık katılanların oranı %8,46 (38 kişi)'dır.

Yörük Göçü Şenliği'nde hiç izlemeyenlerin oranı fazladır. Hiç izlemedim seçeneğini belirtenlerin oranı %31,40 (141 kişi)'tır. Ancak her zaman izlerim seçeneğini belirten katılımcı sayısı da yüksektir; Yörük Göçü Şenliği'ne her zaman katılanların oranı %22,49 (101 kişi)'dir. Bazen katılanların oranı %10,60 (88 kişi), nadiren katılanların oranı %16,48 (74 kişi), sık sık katıldığını belirtenlerin oranı ise %10,02 (45 kişi)'dir.

Sahadaki Ramazan Etkinliklerine bakıldığında; %36,53 (164 kişi) oran ile katılımcılar arasında hiç izlemedim seçeneğini işaretleyenler fazladır. Tabloya göre diğer etkinlikler içinde en fazla izlenmeyen/katılımın olmadığı üçüncü etkinlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ramazan Etkinliklerine her zaman katılanların oranı ise %23,16 (104 kişi) ile yakın bir orandır. Bazen katılanların oranı %16,48 (74 kişi), nadiren katılanların oranı %12,47 (56 kişi), sık sık katılanların oranı %11,36 (51 kişi)'dır.

Her zaman izlerim seçeneği en fazla işaretlenen etkinliklerden yola çıkılarak en fazla izlenen etkinliklerin Geleneksel Elmalı Yeşilyayla Yağlı Güreşleri %46,33 (208 kişi) ve Pekmez Şenliği %28,95 (130 kişi) olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Sahanın kültürel zenginliğini yansıtan bu etkinlikler miras turizminde önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Günübirlik ve uzun süreli oluşları açısından farklılık göstermekte bu da katılma durumlarını etkileyebilmektedir. Araştırmadan elde edilen verilerin analiz sonuçlarına göre, en az izlenen etkinliklerin Nevruz ve Hıdırellez olduğu görülmektedir. Bunlar sahada günübirlik olan etkinliklerdendir, miras turizmi planlamasında farklı miras değerleriyle birlikte ele alınmasının çekiciliklerinin arttırılmasında faydalı olacağı anlaşılmaktadır. En fazla izlenenlerin ise Geleneksel Elmalı Yeşilyayla Yağlı Güreşleri ile Pekmez Şenliği olduğu sonucu görülmektedir. Bu, Pekmez Şenliği'nin yağlı güreşlerin olduğu hafta ilçe merkezinde gerçekleştirilmesinin etkisini ve sahanın en kalabalık günlerini yaşadığı o günlerde ilçe ziyaretçilerinin sahanın gastronomi kültürünün de turistik ürün olarak algılandığını ortaya koymaktadır.

4.6. Yöre Halkının Elmalı Mutfağına İlişkin Farkındalık Durumlarına Yönelik Bulgular

Tablo 4.8 Yöre Halkının Elmalı Mutfağına İlişkin Farkındalık Durumları

Değişken	Hiç Bilmiyorum		Çok Az Biliyorum.		Biraz Biliyorum		İyi Biliyorum		Çok İyi Bilirim	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Ramazan Helvası	49	17,63	31	11,15	30	10,79	53	19,06	115	41,37
Susamlı Çörek Helva	46	16,55	9	3,24	36	12,95	59	21,22	128	46,04
Müğren Pekmezi	58	20,86	28	10,07	73	26,26	35	12,59	84	30,22
Söğle Peyniri	67	24,10	47	16,91	56	20,14	40	14,39	68	24,46
Söğle Tereyağı	93	33,45	53	19,06	41	14,75	28	10,07	63	22,66
Tas Kebabı	65	23,38	24	8,63	63	22,66	55	19,78	71	25,54
Kırmızı Sulu Et	47	16,91	6	2,16	40	14,39	74	26,62	111	39,93
Eğeli Bamya	106	38,13	42	15,11	60	21,58	32	11,51	38	13,67
Arabaşı Çorbası	51	18,35	25	8,99	61	21,94	53	19,06	88	31,65
Sulu Salata	51	18,35	14	5,04	49	17,63	51	18,35	113	40,65
Hamur Çorbası	99	35,61	34	12,23	59	21,22	32	11,51	54	19,42
Fırında Tahin	94	33,81	48	17,27	59	21,22	27	9,71	50	17,99
Höşmerim	64	23,02	28	10,07	63	22,66	43	15,47	80	28,78
Kölle	47	16,91	4	1,44	36	12,95	70	25,18	121	43,53
Gaziler Helvası	44	15,83	2	0,72	25	8,99	81	29,14	126	45,32
Arap Kadayıfı	49	17,63	9	3,24	44	15,83	69	24,82	107	38,49
Sucuk Bulamacı	127	45,68	51	18,35	43	15,47	24	8,63	33	11,87

Yöresel yemek kültürü, kültürel mirasın bir parçası olup ziyaret edilen destinasyonun özgün niteliğine katkıda bulunan önemli unsurlardandır. Akdeniz Bölgesi'nin zengin flora ve faunası Elmalı ilçesinin yemek kültürünün çeşitli olmasını sağlamıştır. Yöresel yiyeceklerin başka bir yerde tadılma olanağının bulunmaması, yapılan seyahatin öncelikli amacının yöresel mutfağı öğrenme isteği olabilmektedir. Bu nedenle miras turizmi açısından değerli bir potansiyel yaratmaktadır. Araştırma sahasının geleneksel mutfak kültüründe yöre halkının görüşleri de incelenerek miras turizminde değerlendirilmesinde tespitler elde edilmeye çalışılmıştır.

Yöre halkı Elmalı Mutfağına dair bazı yiyecekleri/yemekleri hiç bilmezken, bazılarını çok iyi bilmekte bazılarını ise biraz bilmektedir. Bunlar incelendiğinde, en fazla değişkende aynı işaretlenenin çok iyi biliyorum seçeneği olduğu görülmektedir. Bunlara bakıldığında sırasıyla; Susamlı Çörek Helva %46,04 (128 kişi), Gaziler Helvası %45,32 (126 kişi), Kölle %43,53 (121), Ramazan Helvası %41,37 (115 kişi), Sulu Salata %40,65 (113 kişi), Kırmızı Sulu Et %39,93 (111 kişi), Arap Kadayıfı %38,49 (107)'nın yöre halkı tarafından iyi bilindiği anlaşılmaktadır.

Bunların araştırma sahasında sıklıkla tüketildiği, en meşhur tatlar olarak önemli potansiyel taşıdıkları anlaşılmaktadır. Helva çeşitlerinin iyi bilinenler arasında olması araştırma sahasının helvacılık geleneğini uzun yıllar sürdürmesiyle ilgilidir. Kölle, Elmalı ilçesinde özellikle kışın tüketilmekte, sosyal tesislerde satışı yapılmaktadır. Gaziler Helvası sahadaki çoğu restoranda yemek sonrası tüketilen, çay ile ücretsiz servis edilen bir tatlıdır.

Kızıl Sulu Et ile Sulu Salata Hıdırellez, Abdal Musa Sultan Anma Törenleri, Nevruz etkinliklerinde özellikle yapılmakta, düğünlerde vs. ziyafet yemeklerinden olmasından kaynaklı iyi bilinmektedir. Arap Kadayıfı ise Antalya ilinde genel olarak meşhur olmakla birlikte araştırma sahasında Helvacılar ve Bakırcılar Çarşısı'nda her zaman satışı olan meşhur bir tatlı olarak bilinmektedir.

Hiç bilmiyorum seçeneğinde en çok işaretlenerek dikkat çekenler ise sırasıyla; Sucuk Bulamacı %45,68 (127 kişi), Eğeli Bamya %38,13 (106 kişi), Hamur Çorbası %35,61 (99 kişi), Fırında Tahin Helvası %33,81 (94), Söğle Tereyağı %33,45 (93)'dır. Bunların Elmalı mutfağında çekicilik taşımalarına karşın sürdürülebilir olmaları bakımından geri planda kaldıkları anlaşılmaktadır. Özellikle önemli bir yerel lezzet olan geleneksel Söğle tereyağı araştırma sahasının kültürel zenginliğinin göstergelerindendir. Bozulmaması için yaylalardaki özel kuyularda muhafaza edilmektedir. Kültürel miras kapsamında korunması ve sürdürülebilirliği önem taşımaktadır.

Tabloya göre hiç bilmiyorum ve çok iyi biliyorum seçeneklerinin birbirine yakın olduğu değişkenler de görülmektedir. Bunlara bakıldığında; Söğle Peynirini hiç bilmeyenlerin oranı %24,10 (67 kişi) iken çok iyi bilenlerin oranı %24,46 (68 kişi), Tas Kebabını hiç bilmeyenlerin oranı %23,38 (65 kişi) iken çok iyi bilenlerin oranı ise %25,54 (71 kişi), Höşmerimi hiç bilmeyenlerin oranı %23,02 (64 kişi) iken çok iyi bilenlerin oranı %28,78 (80 kişi) olarak diğer değişkenlerden farklı olarak sıralanabilmektedir. Söğle Peyniri yöre halkının bilgi, beceri ve olanaklarıyla üretilmektedir. Elmalı ilçesinin "Büyüksöğle" ve "Küçüksöğle" Mahallelerinde geleneksel yöntemlerle imâl edilen, tadı ve aroması ile yörede aranan, talep gören yerel bir tulum peyniri türüdür. Sınırlı sayıda üretici tarafından uzun ve zahmetli bir süreç sonunda meydana getirilmesi nedeniyle hem hiç bilmeyeni hem de çok iyi bileni olduğu dikkat çekmektedir. Tas Kebabı ve Höşmerimin oranlarının ise tercihe bağlı olarak değiştiği düşünülebilir.

Değişkenlerden Müğren Pekmezi ve Arabaşı Çorbasında ise biraz ve çok iyi biliyorum arasında oranlarının yakın olduğu görülmektedir. Araştırma sahasında önemli bir tüketim potansiyeline sahip oldukları anlaşılmaktadır. Araştırma sahasında meyvecilik faaliyetleri içerisinde bağcılığın yeri ayrıdır. Müğren pekmezi eskiden "Müren" diye adlandırılan Gölova kırsalında yapılmaktadır. Geleneksel bilinen adıyla Müğren pekmezi üretiminin sahadaki gastronomik kimliği, yöresel mutfak kültüründeki yeri ile bölgenin pekmez üretiminin turistik ürüne dönüştürülebilecek potansiyele sahip olduğunu göstermektedir.

4.7. Katılımcıların Elmalı Mutfağına İlişkin Farkındalık Durumlarına Yönelik Bulgular

Tablo 4.9 Katılımcıların Elmalı Mutfağı Hakkındaki Görüşleri

Değişken	Hiç Bilmiyorum		Çok Az Biliyorum.		Biraz Biliyorum		İyi Biliyorum		Çok İyi Bilirim	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Ramazan Helvası	183	40,76	64	14,25	68	15,14	57	12,69	77	17,15
Susamlı Çörek	33	7,35	36	8,02	87	19,38	131	29,18	162	36,08
Müğren Pekmezi	157	34,97	70	15,59	94	20,94	48	10,69	80	17,82
Söğle Peyniri	237	52,78	69	15,37	67	14,92	31	6,90	45	10,02
Söğle Tereyağı	275	61,25	53	11,80	55	12,25	21	4,68	45	10,02
Tas Kebabı	198	44,10	59	13,14	81	18,04	49	10,91	62	13,81
Kırmızı Sulu Et	86	19,15	42	9,35	96	21,38	88	19,60	137	30,51
Eğeli Bamya	270	60,13	77	17,15	59	13,14	21	4,68	22	4,90
Arabaşı Çorbası	152	33,85	58	12,92	104	23,16	57	12,69	78	17,37
Sulu Salata	146	32,52	36	8,02	108	24,05	66	14,70	93	20,71
Hamur Çorbası	264	58,80	57	12,69	63	14,03	22	4,90	43	9,58
Fırında Tahin	207	46,10	86	19,15	82	18,26	35	7,80	39	8,69
Höşmerim	200	44,54	62	13,81	74	16,48	51	11,36	62	13,81
Kölle	101	22,49	38	8,46	82	18,26	100	22,27	128	28,51
Gaziler Helvası	31	6,90	6	1,34	46	10,24	130	28,95	236	52,56
Arap Kadayıfı	58	12,92	32	7,13	106	23,61	129	28,73	124	27,62
Sucuk Bulamacı	277	61,69	78	17,37	47	10,47	32	7,13	15	3,34

Tabloya göre en fazla işaretlenen seçeneğin hiç bilmiyorum seçeneği olduğu görülmektedir. Bunlara bakıldığında katılımcılar; Sucuk Bulamacı %61,69 (277), Söğle Tereyağı %61,25 (275), Eğeli Bamya %60,13 (270), Hamur Çorbası %58,80 (264), Söğle Peyniri %52,78 (237), Fırında Tahin Helvası %46,10 (207), Höşmerim %44,54 (200), Tas Kebabı %44,10 (198), Ramazan Helvası %40,76 (183), Müğren Pekmezi %34,97 (157) yiyeceklerinde en az bildiği konusunda hemfikir olmuşlardır.

Arap Kadayıfında diğerlerinden farklı olarak biraz, iyi, çok iyi biliyorum seçeneklerinin dengeli işaretlendiği görülmektedir. Kırmızı Sulu Et yemeğinde de benzer durum görülmektedir. Bunların diğerlerine oranla bilinirliği daha yüksek olduğu sonucu çıkmaktadır.

En fazla bilinenler arasında ise katılımcılar Gaziler Helvası %52,56 (236), Susamlı Çörek Helvası %36,08 (162), Kırmızı Sulu Et %30,51 (137), Kölle %28,51 (128), Arap Kadayıfı %27,62 (124) yiyeceklerinde hem fikir olmuşlardır. Bunların araştırma sahasında geleneksel Elmalı mutfağında öne çıktıkları anlaşılmaktadır. Miras turizminde turist deneyimi bakımından çekici faktör oluşturulabilir olmalarından dolayı önem taşımaktadır.

4.8. Yöre Halkının Elmalı İlçesi'ndeki El Sanatlarını Bilinç Düzeylerine İlişkin Bulgular

Tablo 4.10 Yöre Halkının Elmalı İlçesi'ndeki El Sanatlarını Bilinç Düzeyleri

Değişken	Kategori	n	%
Halıcılık / Dokumacılık	Hiç Bilmiyorum	242	87,05
	Çok Az Biliyorum.	20	7,19
	Biraz Biliyorum	15	5,40
	İyi Biliyorum	1	0,36
	Çok İyi Bilirim	0	0,00
Kalaycılık	Hiç Bilmiyorum	228	82,01
	Çok Az Biliyorum.	18	6,47
	Biraz Biliyorum	16	5,76
	İyi Biliyorum	12	4,32
	Çok İyi Bilirim	4	1,44
Bakırcılık	Hiç Bilmiyorum	207	74,46
	Çok Az Biliyorum.	9	3,24
	Biraz Biliyorum	32	11,51
	İyi Biliyorum	20	7,19
	Çok İyi Bilirim	10	3,60
Değirmencilik	Hiç Bilmiyorum	213	76,62
	Çok Az Biliyorum.	21	7,55
	Biraz Biliyorum	14	5,04
	İyi Biliyorum	21	7,55
	Çok İyi Bilirim	9	3,24
Demircilik	Hiç Bilmiyorum	220	79,14
	Çok Az Biliyorum.	26	9,35
	Biraz Biliyorum	20	7,19
	İyi Biliyorum	9	3,24
	Çok İyi Bilirim	3	1,08
Helvacılık	Hiç Bilmiyorum	202	72,66
	Çok Az Biliyorum.	0	0,00
	Biraz Biliyorum	9	3,24
	İyi Biliyorum	29	10,43
	Çok İyi Bilirim	38	13,67
Leblebicilik	Hiç Bilmiyorum	201	72,30
	Çok Az Biliyorum.	0	0,00
	Biraz Biliyorum	6	2,16
	İyi Biliyorum	28	10,07
	Çok İyi Bilirim	43	15,47

Tablodan anlaşıldığı üzere Halıcılık/Dokumacılık %87,05'lik (242 kişi) oran ile araştırma sahasında hiç bilinmeyen el sanatıdır. Ardından sırasıyla en bilinene doğru; Kalaycılık %82,01 (228 kişi), Demircilik %79,14 (220 kişi), Değirmencilik %76,62 (213 kişi), Bakırcılık %74,46 (207 kişi), Helvacılık %72,66 (202 kişi) ve Leblebicilik %72,30 (201 kişi) olarak belirtilmiştir.

El sanatı ürünleri kendi doğallıkları ve özgünlükleri içinde korunarak çeşitli turist gruplarına pazarlanabilmelerinden dolayı miras turizmine değer katmaktadır. Geleneksel kültürün gündelik yaşam içerisinde korunmaya çalışıldığı araştırma sahasında halıcılık/dokumacılık mirasının neredeyse kalmadığı verilerin analizinden anlaşılmaktadır. Sahada ekonomik getirisi fazla olan seracılık ve tarımsal faaliyetlerin hızla arttığı düşünüldüğünde dokumacılığın kısmen var olması bunu desteklemektedir. Diğer el sanatları içerisinde Leblebicilik, Helvacılık ile Bakırcılık el sanatlarının Elmalı ilçesinde en bilinenler olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Sahada Elmalı Polyesi ve çevresinde nohut ekiliş alanına sahip yerleşmelerin fazla olması Leblebicilik el sanatının varlığını korumasıyla yakından ilişkilidir. Araştırma sahasındaki geleneksel el sanatlarından Helvacılık geleneği Elmalı ilçesiyle özdeşleşmiş olması bakımından önemlidir. Sahada tüketilen helva çeşitlerinin fazla olması ve genellikle Helvacılar ve Bakırcılar Çarşısı'ndaki dükkânların arkasındaki imalathanelerde günlük yapılarak satılması ve çeşitli restoranlarda müşterilere sunulması bu sonucu ortaya çıkarmaktadır. Bakırcılık yine aynı şekilde Elmalı'daki arasta çarşıda hâla bakırcılığın devam ettiği özel yerler arasında olmasından dolayı günümüzde kısıtlı sayıda da olsa çeşitli bakır ürünlerine ulaşmayı mümkün kılmaktadır. Bugün çarşının hem zanaatkarlar hem de turistler açısından önemli bir ticaret ve turizm merkezi olduğu düşünüldüğünde bu yok olma tehlikesi taşıyan el sanatlarının varlığı miras turizminde değerlendirilmeleri açısından oldukça önemlidir.

4.9. Yöre Halkının Elmalı İlçesi'ndeki El Sanatlarını Kullanma Sıklıklarına İlişkin Bulgular

Tablo 4.11 Yöre Halkının Elmalı İlçesi'ndeki El Sanatlarını Kullanma Sıklıkları

Değişken	Kategori	n	%
Halıcılık / Dokumacılık	Hiç Satın Almadım	189	67,99
	Nadiren Alırım	50	17,99
	Bazen Alırım	24	8,63
	Sık Sık Alırım	9	3,24
	Her Zaman Alırım	6	2,16
Kalaycılık	Hiç Satın Almadım	165	59,35
	Nadiren Alırım	47	16,91
	Bazen Alırım	32	11,51
	Sık Sık Alırım	21	7,55
	Her Zaman Alırım	13	4,68
Bakırcılık	Hiç Satın Almadım	89	32,01
	Nadiren Alırım	44	15,83
	Bazen Alırım	91	32,73
	Sık Sık Alırım	36	12,95
	Her Zaman Alırım	18	6,47
Değirmencilik	Hiç Satın Almadım	116	41,73
	Nadiren Alırım	49	17,63
	Bazen Alırım	62	22,30
	Sık Sık Alırım	34	12,23
	Her Zaman Alırım	17	6,12
Demircilik	Hiç Satın Almadım	154	55,40
	Nadiren Alırım	55	19,78
	Bazen Alırım	36	12,95
	Sık Sık Alırım	21	7,55
	Her Zaman Alırım	12	4,32
Helvacılık	Hiç Satın Almadım	53	19,06
	Nadiren Alırım	5	1,80
	Bazen Alırım	49	17,63
	Sık Sık Alırım	74	26,62
	Her Zaman Alırım	97	34,89
Leblebicilik	Hiç Satın Almadım	54	19,42
	Nadiren Alırım	5	1,80
	Bazen Alırım	37	13,31
	Sık Sık Alırım	48	17,27
	Her Zaman Alırım	134	48,20

Tabloya göre hiç satın almadım oranları Halıcılık/Dokumacılık %67,99 (189 kişi), Kalaycılık %59,35 (165 kişi), Demircilik %55,40 (154 kişi), Değirmencilik %41,73 (116 kişi) el sanatlarında yüksek çıkarken; her zaman alırım oranlarında en yüksek oran %48,20 (134 kişi) Leblebicilik %48,20 (134 kişi) ve Helvacılık %34,89 (97 kişi) el sanatlarında görülmektedir. Bakırcılıkta ise hiç satın almadıklarını belirten katılımcıların oranı (%32,01-89 kişi) ile bazen aldıklarını belirten katılımcıların oranı (%32,73-91 kişi) yakındır.

Yöre halkının geleneksel el sanatlarını bilme ve kullanma düzeylerindeki verilerin analizinde buğular, Halıcılık/Dokumacılık gibi Kalaycılık, Demircilik ve Değirmencilik el sanatlarının da araştırma sahasında yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olduklarını göstermektedir.

4.10. Katılımcıların Miras Turizminin Gelişmesinde Etkili Olan Fırsatlara ve Güçlüklere İlişkin Bulgular

Tablo 4.12 Katılımcıların Miras Turizminin Gelişmesinde Etkili Olan Fırsatlara ve Güçlüklere İlişkin Görüşleri

Değişken	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Tarihte yaşamış ünlü kişilere ev sahipliği yapmış olması ve mezar ve türbelerinin burada bulunması	10	1,38	12	1,65	26	3,58	163	22,42	516	70,98
Önemli turizm merkezlerine yakınlık	32	4,40	58	7,98	97	13,34	150	20,63	390	53,65
Ülke genelinde kültürel turizme olan ilginin artması	16	2,20	45	6,19	97	13,34	208	28,61	361	49,66
Yerel halkın turizmin ekonomik faydalarını anlaması	9	1,24	30	4,13	92	12,65	195	26,82	401	55,16
Yerel yönetimlerin turizmin ekonomik faydalarını anlaması	26	3,58	56	7,70	127	17,47	223	30,67	295	40,58
Yerel haklın turizme karşı istekli olması	16	2,20	33	4,54	96	13,20	191	26,27	391	53,78
Kıyı kesimine göre serin geçen yaz mevsimi	31	4,26	47	6,46	86	11,83	132	18,16	431	59,28
Dini, milli, geleneksel değişik içeriklere sahip festival, şenlik ve geniş çaplı sosyal hareketliliğe imkan veren sportif faaliyetlerin varlığı	10	1,38	5	0,69	15	2,06	71	9,77	626	86,11
Tahta tahıl ambarları, sofalı evler, konaklar gibi özgün mimari eserlerin varlığı	8	1,10	17	2,34	36	4,95	98	13,48	568	78,13
Birçok yerleşmede tarihi devirlerde kullanılmış yerleşmelerin bulunması	10	1,38	16	2,20	51	7,02	129	17,74	521	71,66
Arı serenleri, yılkı atları, yörük kültürü ile ilgili yaşam izlerinin barındıran yayların varlığı	23	3,16	24	3,30	76	10,45	142	19,53	462	63,55
Düzenlenen festival ve fuarların az olması	46	6,33	95	13,07	128	17,61	124	17,06	334	45,94
Turizm girişimcilerinin az olması	28	3,85	29	3,99	55	7,57	120	16,51	495	68,09
Geleneksel yemek çeşitlerine turistik nitelik kazandırılması	299	41,13	268	36,86	56	7,70	38	5,23	66	9,08
Kültürel faaliyetleri geliştirmek için finansman eksikliği	51	7,02	71	9,77	85	11,69	146	20,08	374	51,44
Pazarlama faaliyetlerindeki eksiklikler	27	3,71	37	5,09	69	9,49	215	29,57	379	52,13
Mevcut tarihi alanların yeterince tanıtımının yapılmaması	25	3,44	17	2,34	67	9,22	136	18,71	482	66,30
Tanıtım çalışmalarının az olması	23	3,16	20	2,75	67	9,22	176	24,21	441	60,66
Elmalı' nın tarihteki öneminin ön plana çıkarılmamış olması	49	6,74	133	18,29	142	19,53	208	28,61	195	26,82
El sanatlarına turistik nitelik kazandırılmamış	123	16,92	256	35,21	126	17,33	129	17,74	93	12,79

Değişken	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
olması										
Mevcut tarihi alanlardaki altyapı sorunları	80	11,00	180	24,76	200	27,51	109	14,99	158	21,73
Turizmde çalışacak insan sermayesinin az olması	229	31,50	181	24,90	103	14,17	96	13,20	118	16,23
İlçedeki konaklama kapasitesinin az olması	33	4,54	45	6,19	38	5,23	141	19,39	470	64,65
İlçeye ulaşım olanaklarının sıkıntılı olması	282	38,79	201	27,65	54	7,43	89	12,24	101	13,89
İl merkezine olan uzaklık	122	16,78	207	28,47	97	13,34	165	22,70	136	18,71
Arkeolojik sit alanları ile ilçe merkezi arası ulaşım imkanlarının yetersiz olması	50	6,88	110	15,13	150	20,63	158	21,73	259	35,63
Eski kentsel mahallelerde arazinin eğimli ve sokakların dar olması nedeniyle araç trafiğine elverişsiz olması, park sorunu	103	14,17	180	24,76	133	18,29	161	22,15	150	20,63
Bakırcılık, kalaycılık, leblebicilik gibi daha çok el emeğine dayanan ve ustalık gerektiren sektörlerin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olması	40	5,50	73	10,04	101	13,89	263	36,18	250	34,39

Tabloya göre katılımcıların çoğunluğu kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum seçeneğinde tercih belirtmişlerdir. Bunlara bakıldığında en fazla hemfikir olunan görüşlerin; Dini, milli, geleneksel değişik içeriklere sahip festival, şenlik ve geniş çaplı sosyal hareketliliğe imkân veren sportif faaliyetlerin varlığı %86,11 (626 kişi), Tahta tahıl ambarları, sofalı evler, konaklar gibi özgün mimari eserlerin varlığı %78,13 (568 kişi), Birçok yerleşmede tarihi devirlerde kullanılmış yerleşmelerin bulunması %71,66 (521 kişi), Tarihte yaşamış ünlü kişilere ev sahipliği yapmış olması ve mezar ve türbelerinin burada bulunması %70,98 (516 kişi), Turizm girişimcilerinin az olması %68,09 (495 kişi), Mevcut tarihi alanların yeterince tanıtımının yapılmaması %66,30 (482 kişi), İlçedeki konaklama kapasitesinin az olması %64,65 (470 kişi), Arı serenleri, yılkı atları, yörük kültürü ile ilgili yaşam izlerinin barındıran yayların varlığı %63,55 (462 kişi), Tanıtım çalışmalarının az olması %60,66 (441 kişi), Kıyı kesimine göre serin geçen yaz mevsimi %59,28 (431 kişi) olduğu görülmektedir.

Etkinlikler düzenlendikleri yöreye sosyal kültürel katkıları yanında ekonomik katma değer sağlaması yönüyle önemlidir. Önemli sayılabilecek nüfus kitlesini hareketlendirebilen bir özelliği ile iç turizmi de teşvik etmektedir (Sarı, 2016). Sahada dini, milli, geleneksel değişik içeriklere sahip festival, şenlik ve geniş çaplı sosyal hareketliliğe imkân veren sportif faaliyetlerin var olması, katılımcıların belirttiği en fazla katılıyorum oranıyla dikkat çekmektedir bu miras turizminde önemli bir avantaj sağlamaktadır.

Anadolu'nun Türkleşmesiyle kentleşmenin görüldüğü Elmalı ilçesi, benimsediği kültürü günümüze kadar taşımıştır. İçerisinde barındırdığı tahta tahıl ambarları, sofalı evler, konaklar gibi özgün mimari eserlerin varlığı bu kültürün oluşumunun ve gelişiminin şahidi olan yapılardan bir bölümüdür. Bu bağlamda sahayı miras turizminde temsil edebilecek özgün mimari eserlerin, katılımcılar tarafından büyük ölçüde farkındalığı önem taşımaktadır.

Özellikle geleneksel Elmalı evlerinin kültürel miras olarak ele alınarak Türkiye'deki Safranbolu, Mardin, Amasya vb. örneklerde olduğu gibi miras turizmi açısından ön planda tutulmasının miras turizmine olumlu katkılar sağlayacağı ortaya çıkmaktadır.

Kültürel mirası oluşturan en önemli unsurlardan biri olarak kabul edilen yerel halkın, çevresindeki kültürel ve doğal mirasla kurduğu ilişkilerin araştırılıp anlaşılarak planlama kararlarına ve tasarımlara altlık oluşturmasının sağlanması turizm için oldukça önemlidir. Bu şekilde kültürel mirasın toplum katılımıyla korunması ve geleceğe aktarılması söz konusu olabilmektedir. Verilerin analizine göre araştırma sahasında birçok yerleşmede tarihi devirlerde kullanılmış yerleşmelerin bulunması öncülünde katılımcıların %71,66'sı hem fikir olarak farkındalığını belirtmektedir. Arkeolojik miras değerlerinin de miras turizminde fırsat olarak yansıtılmasının önemine dikkat çekilmektedir.

Elmalı ilçesinin sosyo-kültürel değerler açısından çok çeşitliliğe sahip olduğunu, ancak sahip olunan bu çeşitliliğin şehrin pazarlanmasında etkin olarak kullanılamadığı görülmektedir. Bu zengin çeşitlilikte bölgede yetişen Niyazi Mısri, Sinan-ı Ummi ve Vahab-i Ummi gibi tasavvuf alimlerinin eserlerinin yer aldığı "Edebiyat-Tasavvuf Merkezi" oluşturularak şehrin pazarlanabilirliğine katkıda bulunulabileceğini ifade etmişlerdir. Katılımcılar tarafından sahanın tarihte yaşamış ünlü kişilere ev sahipliği yapmış olması ve mezar ve türbelerinin burada bulunmasının miras turizmi için fırsat olarak görülmesi de sahada yapılacak planlamaları önemli kılmaktadır.

Korunan kültürel ürünler ve tüketim arasında denge, sürdürülebilir turizm gelişimi için gereklidir. Bunun için öncelikle turizm girişimcilerinin arttırılması konusu önemlidir, katılımcılar tarafından (%68,09) sahada turizm girişimcileri az bulunmuştur. Bir yöreyi diğerlerinden farklı yapan ayrıcalıkların doğru olarak tanımlanmasının ve hangilerinden, ne şekilde yararlanılarak turizm amaçlı kullanabileceğinin saptanmasında coğrafyacılara önemli görevler düşmektedir.

Araştırmada elde edilen verilere göre tarihi alanların yeterince tanıtımının yapılmadığı, turizm açısından yeterince tanınmadığı, bu alana yönelik yeterli tanıtım ve turizm alt yapısını güçlendirecek yatırımların yapılmadığı ortadadır. Aksi durumda, bu derece potansiyel arz eden alanların, Türkiye'deki diğer örnekleri kadar bilinmesi gerekirdi.

Genel olarak tanıtım çalışmalarının az olması öncülünde ise, katılımcılar tarafından %60,66'lık kesinlikle katılıyorum oranı görülmektedir. Araştırmanın ilgili bölümlerinde görüldüğü gibi, birçok kültürel öğe yatırım ve tanıtım için sırasını beklemektedir. Bu yatırımlar yapıldığı takdirde turizmin kültürel varlıklar üzerindeki olumlu etkisi görülmeye

başlanacaktır. Halkın yaşam seviyesini yükseltmesi ve yeni iş olanakları yaratması ile ekonomik getiri meydana gelecek, bu sosyo-kültürel gelişmeyi de beraberinde getirecektir.

Elmalı ilçesi özellikle yaz aylarında ikliminin daha serin olması yönüyle Antalya'nın en özel ilçeleri arasında yer almaktadır. Katılımcılar tarafından (%59,28) kıyı kesimine göre serin geçen yaz mevsimi miras turizmi için fırsat olarak görülmektedir.

Verilerin analizinde katılıyorum seçeneğinde dikkat çeken fazla oranlara bakıldığında sırasıyla; bakırcılık, kalaycılık, leblebicilik gibi daha çok el emeğine dayanan ve ustalık gerektiren sektörlerin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olması %36,18 (263 kişi), yerel yönetimlerin turizmin ekonomik faydalarını anlaması %30,67 (223 kişi), pazarlama faaliyetlerindeki eksiklikler %29,57 (215 kişi), Elmalı'nın tarihteki öneminin ön plana çıkarılmamış olması %28,61 (208 kişi), ülke genelinde kültürel turizme olan ilginin artması %28,61 (208 kişi), yerel halkın turizmin ekonomik faydalarını anlaması %26,82 (195 kişi), yerel halkın turizme karşı istekli olması %26,27 (191 kişi), tanıtım çalışmalarının az olması %24,21 (176 kişi) görüşleri dikkat çekmektedir.

Turizmin geleneksel el sanatları üzerinde olumlu ve olumsuz etkilere yol açtığı bilinmektedir. El sanatlarının ilçedeki işsizliğin azalmasında ve özellikle kadınların ekonomide yer bulmasına katkıda bulunduğu (Uslu ve Kiper, 2006) da görülmektedir. Araştırma sahasındaki geleneksel el sanatlarına turistik nitelik kazandırılması helvacılar ve bakırcılar çarşısında olduğu gibi uzun yıllar öncesine dayanmaktadır. Ancak yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olması oluşturulacak planlı miras turizmi anlayışıyla yeniden hayat bulabileceğini göstermektedir.

Katılımcıların yerel yönetimlerin turizmin ekonomik faydalarını anlaması %30,67, pazarlama faaliyetlerindeki eksiklikler %29,57, Elmalı'nın tarihteki öneminin ön plana çıkarılmamış olması %28,61 oranlarıyla bu görüşlere katılması sahadaki tüm somut ve soyut değerlerin kültürel-tarihsel önemlilikler üzerinden, bölgesel eşsizlik özelliğine sahip tüm yerlerde aktif farkındalık ve koruma önlemlerinin alınmasının gerekliliğini göstermektedir. Miras turizmi öğelerinin yerel kalkınmadaki önemi yadsınamaz bir gerçektir. Yerel olan küresel olanın bir parçasıdır, turizm ile daha adil ve paylaşımcı bir küreselleşme amaçlanıyorsa küresel ve ulusal olan değerlerin, yerel olanın üzerine inşa edilmesi gerektiği unutulmamalıdır.

Katılımcıların %29,57'si pazarlama faaliyetlerindeki eksiklikleri miras turizminin geliştirilmesinde güçlük olarak görmektedir. Araştırma sahasındaki pazarlama stratejilerinde, genel turistlerden çok kültür turizmi gibi özel ilgi turistleri üzerinde odaklanmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Bu amaçla turistlere yönelik tanıtım çalışmaları, genel tur

operatörlerinden ziyade, kültür, inanç, miras gibi alanlarda uzmanlaşmış (specialist) tur operatörlerine yönelik olmalıdır. Çünkü genel tur operatörleri herhangi bir destinasyonu, daha çok ulaşılabilirlik ve sahip olduğu turistik olanaklara göre değerlendirmektedir. Bu organizasyonlar için belirli miktarda kültürel çekicilik ve belli sayıda turizm olanaklarına (alışveriş olanakları, restoranlar ve oteller) sahip olması şarttır.

Katılımcılar yerel halkın turizmin ekonomik faydalarını anlamasına %26,82 oranla ve yerel halkın turizme karşı istekli olmasına %26,27 oranla katılıyorum şeklinde görüş belirtmiştir. Oranların düşük olması dikkat çekicidir. Bu nedenle sürdürülebilir başarılı bir miras turizm planlaması için tüm ilgi grupları arasında iş birliğine gidilmesi ve planlamanın yerel halk ve bölge yararına olmasına dikkat edilmelidir.

Kesinlikle Katılmıyorum ve Katılmıyorum seçeneklerinde ise diğer görüşlere göre büyük çoğunluktaki katılımcı; geleneksel yemek çeşitlerine turistik nitelik kazandırılması, İlçeye ulaşım olanaklarının sıkıntılı olması, turizmde çalışacak insan sermayesinin az olması, El sanatlarına turistik nitelik kazandırılmamış olması, il merkezine olan uzaklık ve eski kentsel mahallelerde arazinin eğimli ve sokakların dar olması nedeniyle araç trafiğine elverişsiz olması, park sorunu görüşlerinde hemfikir olduklarını belirtmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM
ELMALI İLÇESİNDE MİRAS TURİZMİ PLANLAMASINA YÖNELİK EYLEM VE STRATEJİLERİN GELİŞTİRİLMESİ

5.1. Turizm Planlaması

Plan kavramı, "Bir işin, bir eserin gerçekleştirilmesi için uyulması tasarlanan düzen" anlamını taşımaktadır (TDK, 2014). Planlama ise; belli bir amacı gerçekleştirmek için, belirli tekniklerden faydalanılarak rasyonel karar verilmesi anlamını taşımaktadır (Kalem, 2001). Sürekli yapılması gereken bir faaliyet olan planlama; ileriyi görmeyi, yaratıcı olmayı ve doğru değerlendirmeyi gerektiren bir yönetim işlevi ve gelecekte meydana gelebilecek olayları tahmin etme gibi geleceğe yönelik faaliyetler bütünü olup; maddi ve insani kaynakların en etkin ve verimli bir şekilde kullanılması amacına yöneliktir (Şahbaz ve Akdu, 2010).

Plânlamanın çok boyutlu ve karmaşık olması nedeniyle birçok plânlama tarifine gerek vardır. Tümertekin (1984) plânlamayı "gerek tek bir hedefe varmada gerekse birkaç hedef arasında denge sağlamada başarıya götürecek biçimde tasarlanmış bir dizi operasyonlar" olarak tanımlarken, Erinç, "mekânın maksada en uygun şekilde düzenlenmesi" olarak tarif etmektedir (Erinç,1963).

Plânlama, gelecek bir dönemde ulaşılacak amacın saptanması, bu amaca ulaşmak için hangi araçların kullanılacağının, hangi işlerin hangi sıraya göre ne zaman ne kadar sürede kimler tarafından yapılacağı, bu işlerin kaça mal olacağını ve kapital ihtiyacın hangi kaynaklardan sağlanacağının belirlenmesidir (Olalı ve Korzay, 1993).

Belli bir amaca ulaşmak için tasarlayıp geliştirilen hareket tarzı ve karar alma süreci olan plânlama, gelecekte olabilecek olaylar bütününe öngörüde bulunabilme sanatıdır. Diğer bir ifade ile ileriyi görmeyi, yaratıcı olmayı doğru değerlendirmeyi içeren, geleceğe yönelik faaliyetler bütünüdür (Mıırphy, 1985).

Turizm planlaması, genel planlama kavramlarının ve yaklaşımlarının turizm sisteminin belirli özelliklerine uyarlanarak uygulanmasıdır. Genellikle turizm plânlaması müstakil bir plân olarak yapılır. Bu tarz bir plânlama yapılırken turizm sektörünün genel kalkınma politikaları, plân ve programları ile entegrasyon sağlanmalıdır (Inskeep,1991). Ancak şu da bilinmelidir ki, turizmde plânlama her şeyden önce bir arz ve talep meselesidir; dolayısıyla plânlama işlemi kaynakların arzı ile bunlara olan potansiyel talebin değerlendirilmesini gerektirir (Özgüç, 1998).

Planlama kavramının özünde geleceğe egemen olma, geleceği değiştirebilme ve belirsizliğin yarattığı sıkıntıdan kurtulma çabası yatmaktadır. Bu noktadan hareketle; planlama, ne yapılacağına önceden karar verilmesidir.

Planlama kavramının daha iyi anlaşılması için (Tümer, 1993):

1. Nereye varmak istiyoruz? - Varılmak istenilen amaçlar ve hedefler karara bağlanır.
2. Neredeyiz? - Zayıf ve kuvvetli yönler, etkili çevre etmenleri, fırsat ve tehlikeler incelenir.
3. Ne yapmalıyız? - Saptanan hedeflere ulaşmak için stratejiler ve planlar hazırlanır.
4. Nasıl ilerliyoruz? - Seçilen amaçlar, hedefler, politikalar ve stratejilerin ne derecede gerçekleştiği kontrol edilir, gerekli görülen değişiklikler yapılır ve sonuçlar test edilir. Genel planlama kavramlarının ve yaklaşımlarının turizm sisteminin belirli özelliklerine uyarlanıp uygulanması da turizm planlaması olarak ifade edilmektedir (Inskeep 1991, Aktaran, Kaya 2011).

Kısaca planlama eylemi başlıca üç aşamadan oluşur:

- Hazırlık
- Uygulama
- İzleme, Denetleme ve Değerlendirme

Bu süreçte, önce mevcut durum saptanmakta ve gelecekte nerede olunmak istendiği (amaçlar) belirlenmektedir. Bir sonraki adımda, belirlenen amaçlara ulaşmanın yolları (politikalar, stratejiler ve faaliyetler), amaçlara ulaştıracak araçlar ve kaynaklar ortaya konmakta ve plan uygulanmaktadır. Son adım olarak, belirlenen amaçlara ne ölçüde ulaşıldığının izlenmesi, değerlendirilmesi ve yeni amaçların oluşturulması ile sürecin başına dönülmektedir (İçöz vd., 2002).

Turizm planlamasında; turizm sektöründeki optimal hedeflerin, bu hedeflere ulaşmak için kullanılabilecek kaynakların, alınacak önlemlerin tespit edilmesi ve hedef-kaynak-önlem arasında ülkenin siyasal rejimine, ekonomik sistemine göre global analize dayalı gerçekçi bir uyumun kurulması söz konusudur (Olalı, 1990). Turizm planlaması bir nevi; bir bölgede belirli bir zaman süreci için geçerli olmak üzere, izlenen turizm politikasına bağlı olarak "yapılacak işler listesi" nin hazırlanmasıdır. Buradaki temel amaç turizm gelişiminin daha kontrollü şekilde gerçekleşmesini sağlayabilmektir. Turizm planlaması kavramı geniş içerikte çok aktörün dikkate alındığı bir çalışma olup:

- Ekonomik olarak turizm pazarının oluşturulması, pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi yönü ile ekonomist,
- Ülkedeki gelir dengesini ayarlama yönü ile politikacı,

- Alınan politik ve ekonomik kararların fizik mekâna yansıtılması yönüyle planlama, tasarım ve uygulama ekibi,
- Hayata geçmiş katı olmuş kararların yönetilmesi ve işletilmesi yönüyle de işletmeci gibi aktörlerin yer aldığı çok kapsamlı bir anlam içermektedir (Öztürk, 1997).

Turizm politikası; bir ülkenin tüm insanlarına turizme katılarak maddi ve manevi dinlenme olanaklarını sağlamak, çevreyi koruyarak turizm gereksinimlerinin karşılanması için gereken en uygun alt ve üst yapıyı kurmak amacı ile kamu yönetiminin turizm alanına dolaylı ya da dolaysız her türlü müdahalesidir (Olalı, 1990). Diğer bir ifadeyle ise turizm politikası, örgütlenmiş toplumlarda, özellikle devlet tarafından turistik gelişmenin gidişatına bilinçli bir biçimde müdahale edilmesidir (Öztürk Sözen, 2007). Turizm sektörü, izlenecek doğru politikalarla daha da büyüyebilme ve ulaştığı kişi sayısını daha da arttırma imkânı bulmaktadır. Bununla beraber, alınan yanlış kararların uygulamaları, turizme sebep değerlerin hak ettiği ilgiyi yakalayamamasına sebep olabilmesinin yanında; turistik ürünlerin zarar görerek, geleceklerinin tehdit altına girmesine de yol açabilmektedir. Bu yüzden hazırlanacak olan turizm planlamalarının, doğru analizler doğrultusunda, gerçekçi ve korumacı bir yaklaşımla hazırlanması önemlidir.

Turizm plânlaması bünyesinde birçok faktörü barındırmalıdır. Bu faktörler Inskeep'in (1991) ifadesiyle; (1) Turizm politikası, (2) temel turistik çekiciklerin tanımlanması, turizm gelişim bölgelerinin düzenlenmesi, uluslar arası ulaşım güzergahları ve ulaşım bağı noktaları, hizmetler sektörü ile tesisler arasında ulusal ulaşım ağını kapsayan fiziksel altyapı plânları, (3) diğer altyapı konularını içine alan temel altyapı plânlaması (4) turizmin kendine has örgütsel yapısı, kanunları ve turizmin teşvik edilmesine ilişkin politikalar (5) turizmin tanıtımına yönelik plânlar ve pazarlama stratejileri, (6) eğitim ve öğretim programları (7) turistik tesislerin düzenlenmesine ve geliştirilmesine ilişkin standartların geliştirilmesi, (8) turizme ilişkin ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel analizler, (9) turizm gelişiminin belli aşamalara bölünmesi, bu aşamalara ilişkin gelişim stratejilerinin tespit edilmesi ve projelerin programlanmasını da içeren ulusal düzeyde uygulama teknikleri şeklinde bir hiyerarşik kurallar bütününden oluşmaktadır.

Turizmde plânlama yapılmasının gerekçelerini Olalı'nın (1990) tespit ettiği on maddelik bir başlık altında belirtmek mümkündür:

- Turistik donatımı turizme elverişli yörelerde yoğunlaştırmak ve geliştirmek için kamu yönetimi tarafından yapılacak müdahaleleri düzenlemek.

- Tamamen kör hedefine ve kişisel çıkara yönelik faaliyetlerin ortaya çıkaracağı tehlikeleri önlemek.
- Sadece dış turizme dönük yatırımların ve turizmin mevsimlik karakterinin ortaya çıkaracağı riskleri önlemek.
- Turizmin çevreye vereceği olası olumsuz etkilerinden korumak.
- Turizm ile ekonomik ve sosyal olaylar arasındaki ilişkilerin gelecekteki durumunu tahmin etmek ve gerekli önlemleri almak.
- Turizm arzını yeni turistik ihtiyaçlara göre düzenlemek.
- Boş zamanların dinlenme ve sağlık kazanma amaçlarına dönük olarak kullanılmasını teşvik etmek ve toplumda daha çok bireyin, turizmin bu olanaklarından yararlanmasını sağlamak.
- Turizmin diğer ekonomik faaliyetler üzerinde de etkisinin bulunması, diğer sektör ve ekonomik faaliyetlerin planlanması ve bu faaliyetlere entegre olan turistik faaliyetlerin de plânlamasını zorunlu kılmaktır.
- Turizmin diğer ekonomik sektörler gibi maliyeti yüksek, gelişmiş ve yaygın bir altyapı sistemine olan gerekliliği. Dolayısıyla turizm açısından bu denli önemli ve gerekli olan altyapıdan etkin bir biçimde yararlanmak için zaman ve mekân ilişkisinin doğru bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Bu da ancak altyapının planlı bir biçimde gerçekleşmesi ile mümkündür. Bu husus özellikle, yatırımlardan yeterli gelirin beklendiği gelişme halindeki ülkeler için son derece önemlidir.
- Turizm plânlaması, turizm sektöründe uzun vadeli ekonomik ve sosyal hedeflere dönük kamu kesiminin faaliyet alanı ve harcamaları ile kâr amacına dönük özel kesim faaliyetlerinin oluşacağı alan arasında ayırımı belirlemek bakımından da zorunluluk arz etmektedir.

Turizmde plânlamanın yararları konusunda Soykan'ın (2000) tespitleri ise; başta turizmde kontrolsüz gelişmenin önlenmesi olmak üzere, arazi kullanımının dengelenmesi, turizmin yaratacağı çevresel etkilerin boyutunun önceden tespit edilmesi, turistik bölgelerin taşıma kapasitesinin belirlenmesi, turistik hizmet kalite standartlarının saptanması, bölgesel düzeyde turizmde optimal gelişmenin sağlanabilmesi ve turizmden elde edilen sosyo-ekonomik kazançların arttırılması şeklindedir.

Belirli bir alanda turizm planlaması, aşağıdaki faktörlerin analizi üzerine oluşturulmalıdır (Pill 1995, Aktaran, Kaya, 2011):

- Altyapı (Kanalizasyon, su, elektrik ve ulaşım) kapasitesi,
- Yerel ekonomik faaliyetler ve iş sağlama modelleri,

- Fiziki ve ekolojik özellikler,
- Sosyo-kültürel ortam,
- Gereksinim duyulan ilave altyapı hizmetlerinin hesaplanması,
- İklim

Turizm planlaması yalnızca bir kez yapılan, diğer bir ifadeyle durağan (statik) bir çalışma olmayıp; planlamanın statik ve çizgisel olmak yerine dinamik ve sürekli olarak tekrarlanan bir olay olması, onu sürekli bir işlem haline getirmiştir (Çatal, 2010).

Planlama, yönetimin diğer işlevlerinin dayanağı, yerinde bir benzetmeyle, dallarını diğer işlevlerin oluşturduğu yönetim ağacının kökü ve gövdesidir (İçöz vd.,2002). Aşağıda sayılan nedenlerden dolayı, yönetim faaliyetine planlamayla başlanır:

- Yönetimin diğer işlevleri planlamaya dayanır, planlamanın bir devamıdır.
- Örgütlerde kaynakların optimal dağıtımı ve kullanımı planlamaya bağlıdır.
- Planlama olmadan amaçların, stratejilerin, araçların ve kaynakların denetimi yapılamaz.

Planlamanın kendinden beklenen bu işlevleri yerine getirebilmesi, bilimsel araştırmalara ve bilgilere dayanmasına, uygulanabilir olmasına, yazılı (bağlayıcı) niteliği bulunmasına bağlıdır (İçöz vd., 2002).

Planlama, yalnızca bir işin gerçekleştirilmesinden önce amaçları, araçları, süreyi, kaynakları ve maliyetleri ortaya koymadığı; aynı zamanda işin gerçekleşmesi sürecinde gerekli olan kontrolleri öngördüğü ve düzeltme yapma olanağı tanıdığı için işlerin yürütülmesinde ve başarıya ulaşmasında çok önemli ve vazgeçilmez bir faaliyettir. Yalnızca geleceğe yönelik tahminler yapmak planlama değildir. Planlama hem geleceğe ilişkin tahminlerin hem de bu tahminler ışığında gelecekte neler yapılması gerektiğinin tasarlanması ve bugünden önlemler alınması anlamını taşımaktadır.

Turizm planlamasının gelişimine bakıldığında ise turizm sektöründen farklı olarak daha yakın bir tarihte gündeme gelmeye başladığı görülmektedir. Turizmin bir sektör olarak kabul edilip gerekli planlamaların yapılması 1950'lere dayanırken, gerçek anlamda örnek teşkil edebilecek ilk çalışma Asya-Pasifik bölgesinde 1959'da hazırlanan Hawaii Devlet Planı olarak gösterilebilir (Kaya, 2011).

Ancak her ne kadar geçmişi yakın bir tarihe denk gelse de günümüzde dünyanın birçok yerinde turizm planlaması konusuna verilen önem hızla artmaktadır. Bireylerin turizme olan ilgilerinin artması sonucunda turizm sektörünün sürekli büyümesi, izlenen turizm politikalarında daha sistematik olunması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu durum, turizmin

ülke kalkınması için ne denli büyük bir güç olabileceğinin anlaşılması ile paraleldir. Bu farkındalık, turizm planlamasının hızla yaygınlaşmasına ivme kazandırmıştır.

Turizm planlama konusunda son yıllarda Türkiye de dahil olmak üzere birçok ülkede, genellikle her beş yılda bir gözden geçirilen ve devlet tarafından formüle edilen turizm gelişim (master) planları yoğun olarak uygulanmaktadır (Kaya, 2011). Bu yöntemde her planlama süreci sonunda planın kullanılamaz duruma gelmiş olduğu kabul edilmekte ve süreç yeni dönemde tekrar başlamaktadır (Wilkinson, 1997, Aktaran, Kaya, 2011).

Turizm, toplumsal refah ve kalkınma bakımından oldukça önemli bir alandır ancak kendi kaynaklarını yok edebilecek potansiyele de sahiptir. Bu bakımdan, bir ülke ya da bölgede turizm geliştirme çabaları esnasında sağlıklı bir planlamaya ihtiyaç vardır.

Turizm planlaması ile; alternatif turizm yaklaşımlarının tanımlanması, turistik ürünün özgünlüğünün korunması, istenen durumların yaratılması ve istenmeyen durumlardan kaçınılması, beklenmeyen durumlara kolay uyum sağlanması ile sonuçların ölçülmesi, değerlendirilmesi ve denetlenmesi gibi amaçlara ulaşılması söz konusudur (Usta, 2008). İçöz (1993), plansız bir turizm gelişiminin sebep olabileceği olumsuz etkileri aşağıdaki gibi beş temel grupta toplamıştır (İçöz, 1993, Aktaran, İlhan, 1999):

A. Fiziksel Etkiler

- Fiziksel çevrenin tahribatı ve değişimi,
- Tarihsel ve kültürel kaynakların bozulması ve tahrip olması,
- Aşırı kalabalık,
- Kirlenme,
- Trafik problemleri.

B. İnsanlara Yönelik Etkiler

- Bölge halkının turistik çekiciliklerden ve hizmetlerden daha az faydalanması ve bunun neticesinde halkın turiste karşı olumsuz tepkisi,
- Turistlerin bölge halkının bir kısmını beğenmemesi veya küçük görmesi,
- Kültürel kimlik kaybı,
- Turizm sektöründe çalışanlarda eğitim eksikliği,
- Turizmin katkıları konusunda bilinçsizlik.

C. Pazarlama Konusunda Etkiler

- Yeni pazarlama fırsatlarının değerlendirilememesi,
- Rakip turizm bölgelerinin faaliyetleri sebebiyle pazar payının kaybedilmesi,
- Başlıca turizm pazarlarının yeterli seviyede değerlendirilememesi,
- Potansiyel pazarlarda bölgenin turistik imajının bozulması,

- Bölgesel turizm işletmeleri arasında ortak reklam programlarının düzenlenememesi,
- Paket tur programları fırsatlarının değerlendirilememesi.

D. Örgütsel Etkiler

- Turizm gelişmesi ve pazarlaması konusunda birbirinden kopuk yaklaşımlar,
- Bölgesel turizm işletmeleri arasında iş birliğinin eksikliği,
- Turizm endüstrisinin imkanlarının yetersiz kalması,
- Bölgesel kamu kuruluşlarının yetersiz desteği,
- Turizmi ilgilendiren önemli problemler, konular ve fırsatlar için girişimlerin başarısız kalması.

E. Diğer Etkiler

- Çekiciliklerin ve faaliyetlerin yeterliliğinde meydana gelen azalma,
- Sezon yoğunluğu ve kalış sürelerinin kısalması,
- Hizmet kalitesinin bozulması,
- Seyahat danışma hizmetlerinin yetersizliği.

Turizm planlaması yapılmadığı zaman, turizm planlaması yapılması ile sağlanabilecek faydalar elde edilemeyecek, yukarıda sayılan pek çok olumsuzlukla da karşılaşılabilecektir. Herhangi bir bölgede turizm planlamasını gerektiren nedenler aşağıdaki şekilde sıralanabilir (İçöz vd., 2002):

- Bölgede turizmin kontrolsüz gelişimini önlemek,
- Arazi kullanımını olumlu yönde değiştirmek,
- Çevrede, toplumsal kültürde olumlu değişimler yaratmak,
- Bölgenin, taşıma kapasitesinin üzerine çıkmasını engellemek,
- Hizmet kalitesinde yaşanabilecek düşüşü önlemek.

Turizm planının hedefleri şunlardır (Olalı,1990):

1) Temel Hedefler:
   - Ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasında turizmin hızlandırıcı ve sürükleyici bir sektör olmasını sağlamak,
   - Turizmin milli gelire ve istihdam yaratmaya olan katkısını artırmak,
   - Turizmin bölgesel kalkınmaya olan etkisinden yararlanmak,
   - Turistik altyapı ve üstyapı yatırımlarında öncelikleri belirlemek,
   - Turizmde niceliksel ve niteliksel bir gelişmeyi gerçekleştirmek, bu amaçla izlenecek turistik tanıtma ve propaganda stratejisini belirlemek.
2) Turizmin gelişme hedefleri doğrultusunda turistik arz ve talep dengesini sağlamak.

3) Plan dönemi sonunda ulaşılacak dış ve ulusal turizm talebini tahmin etmek.
4) Turizmin ödemeler dengesine olan net katkısını hesaplamak.
5) Dış ve ulusal turizmin niceliği ve niteliğine göre öngörülen turistik yatırım ve arzı hesaplamak.
6) Konaklama sektörünün doluluk oranlarını tahmin etmek.
7) Turizm için öngörülen alt ve üstyapı finansman hacmini saptamak.
8) Turizm sektörü için zorunlu iş gücünü hesaplamak.
9) Turizm mevsiminin uzatılmasına olanak veren sosyal turizme ait önlemler sayesinde ulusal turizmin gelişmesini tahminlemek.
10) Satış geliştirme faaliyet programları ile yabancı turist talebinin gelişmesi arasındaki ilişkileri belirlemek.
11) Turistik hizmetlerin ve malların fiyat politikasını saptamak.
12) Ülkenin farklı bölgelerinin gelişme oranlarını dengelemek, genel arazi kullanımı politikasına uyacak biçimde turistik gelişme alanları tayin etmek.
13) Doğal ve kültürel varlıkları korumak.
14) Turistik çoğaltmanı tahminlemek.

Avcıkurt (2003) turizm planlaması ve yönetiminden beklenenleri aşağıdaki gibi sıralamıştır:

- Turizmin ekonomik kazançlar sağlayarak yerel halkın yaşam standartlarını yükseltmesi,
- Altyapının ve rekreasyon donanımlarının hem ziyaretçiler hem de yerel halkın dikkate alınarak geliştirilmesi,
- Turistik alanların kültürel ve doğal mirasla bağlantıları incelenerek alanın yapısına ve amaçlarına uygun turistik gelişme türlerinin belirlenmesi,
- Kamu yönetiminin yerel halkın kültürel, sosyal ve ekonomik felsefesi ile uyumlu bir turizm geliştirme programını uygulamaya koyması,
- Bölgenin sosyo-ekonomik ve demografik yapısının analiz edilmesi,
- Turizm gelişiminin yerel halk üzerindeki olumlu etkilerinin belirlenmesi,
- Bilimsel araştırmalar yapılarak yerel halkın memnun olmadığı önemli hususların belirlenmesi ve önlem alınması.

Turizm planının ülkeye sağlayacağı faydalar ise şöyle sıralanabilir:

- Turizm faaliyetlerinde durum değerlendirilmesi yapılarak alınacak önlemlere ışık tutar.

- Plan ile geleceğe ait hedefler tespit edilerek turizmin kalkınması için önlemler ve araçlar tespit edilir.
- Turizmin başarıya ulaşması için disiplinli çalışmaların bir düzen içinde yapılmasını sağlar.
- Turizmin ihtiyaç duyacağı alt ve üst yapıların finansmanını temin edecek olanakların sağlanmasını ortaya koyar.
- Turizm faaliyetlerinde yetkilerin dağıtılması ile sorumlulukların tespitini sağlayarak uygulamanın kontrollü yapılmasını sağlar.

Hızla büyüyen turizm sektörünün zarar verici etkilerini en aza indirebilmek ve yok edebilmek için sağlıklı bir turizm politikasının belirlenmesi gerekmektedir. İzlenen turizm politikası ışığında en doğru kriterlere sahip planlamaların düzenlenmesi, hem doğal ve yapay çevreyi koruyacak, hem de turizm sektöründen en üst seviyede faydalanılabilmesine olanak tanıyacaktır. Turizm planlamasında baz alınan temel ilkelerin bazıları şu şekildedir (Gunn 1994; Hall 1999, Aktaran, Mercan, 2010):

- Planlama bütün seyahatleri ve bunlarla ilgili esasları kapsamalıdır.
- Planlama, daha iyi bir geleceğe yönelik olmalıdır.
- Planlama ve planlar, gelişmekte olan turizm sürecini dikkate almalıdır.
- Ekonomik kalkınma, planlamanın tek amacı olmamalıdır.
- Planlama, turizmle ilgili çekicilik, altyapı ve ulaşım unsurlarını içermelidir. Bu üç unsurun birbiriyle bütünleşmesine gereksinim duyulmaktadır.
- Planlama süreci kendi içinde sürekli bir etkileşim içerisindedir.
- Planlamanın etkili olabilmesi için, sadece uzmanlaşmış planlamacıları değil bütün elemanları kapsaması gerekmektedir.
- Turizm planlaması, bir bölgesel bakış açısına sahip olmak durumundadır. Çünkü, birçok sorun küçük alanlarda ortaya çıkmaktadır. Başarı için geniş bir planlama çerçevesi gereklidir.
- Planlama toplumsal ihtiyaçları ve hedefleri dikkate almak durumundadır.

Küresel turizm etiği ilkelerine göre turizm etkinliklerinin; geleneksel kültür ürünleri, eserleri ve folklorik öğelerinin dejenere olması ve bu değerlerin standartlaşmasına yol açmak yerine, onları zenginleştirecek şekilde planlanması ve yerel nüfusun turizmin doğrudan olumlu etkilerinden (iş imkanları, gelir artışı, vb.) yararlanması gerekmektedir (Uslu ve Kiper 2006).

Sahip olunan kaynaklar turizme hizmet ettiğinde, bunların tahrip edilmesi ve zarar görmesi de olasıdır. Bu kaynaklara yönelik gerçekleştirilen turizm planlamalarında bu

durumun da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Planlama aşamasında bu durumun dikkate alınması, sonrasında yapılacak müdahalelere göre daha fazla yararlı olacaktır. Bölgelerin turizm potansiyeli yüksek tarihi çevreleri için düzenlenecek planlama çalışmalarında da yine bu çerçeveden yaklaşılması gerekmektedir.

Turizm planlaması oluşturulurken birtakım aşamalardan geçilmektedir. Etkili ve amacına ulaşmış bir turizm planlaması oluşturulmak istendiğinde, bu süreçlerin es geçilmemesi ve dikkatle gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Turizmin planlanmasında ve geliştirilmesinde izlenecek olan süreçler şu şekildedir (McIntosh ve Goeldner 1990; WTO 1994, Aktaran, Sarkım 2007):

- Sistemin tanımlanması,
- Amaçların belirlenmesi,
- Verilerin toplanması,
- Analiz ve yorumlama,
- Ön (başlangıç) planlama,
- Planın onaylanması,
- Master planlama,
- Planın uygulanması, gerçekleştirilmesidir.

Sarkım (2007) bu süreçlerin tanımlamalarını aşağıdaki şekilde yapmıştır:

Sistemin Tanımlanması: Bu aşamada ölçek, büyüklük, piyasa ve amacın ne olduğu belirlenerek, turizmdeki gelişmenin planlama çalışmalarını sürdürmeye değecek bir potansiyele sahip olup olmadığına yanıt aranır.

Amaçların Belirlenmesi: Bu aşamada turizm gelişmesi ile sağlanacak sosyo-ekonomik faydalar, ulaşılmak istenen çevresel ve sosyo-kültürel etkiler ile ilgili hedefler detaylı bir biçimde saptanır.

Verilerin Toplanması: Bu aşamada planlama çalışmalarına katılacaklara önceden gösterilen yol gösterici hedeflerin belirlenmesi için, piyasanın durumu, alt ve üstyapının durumunun incelenmesi, imkanların ve rekabet durumunun analizi ile ilgili bir bilgilendirme kitapçığı hazırlanır.

Analiz ve Yorumlama: Bu aşamada amaçlanan muhtemel pazarın bütünü ile ilgili veri toplanır ve bu pazardaki sahip olunması düşünülen pay saptanır.

Ön (Kavramsal) Plan Aşaması: Bu aşamada analiz ve yorumlama aşamasının sonuçlarından faydalanılarak proje bölgesi belirlenerek kavramsal olarak proje bittiğinde bölgenin genel görünümünün nasıl olacağı belirlenmeye çalışılır.

Planın Onaylanması Aşaması: Bu aşamadan sonra turizm planı, kavramsal plan olmaktan çıkmış, teknik bir plan haline gelmiştir.

Planın onaylanması aşamasından sonra master planlama aşamasına geçilmektedir. Master planlamada aşağıdaki konular ayrıntılı olarak incelenir (Olalı, 1990):

- Detaylı bir pazar araştırması,
- Turizm için bölgenin kullanım şekli,
- Yollar, hava alanları, su, enerji, kanalizasyon gibi altyapı yatırımları tamamlanmış olmalıdır.
- Turizm imkanları için belirlenen bölgeler seçilip, büyüklükleri ve sınırları belirlenmelidir.
- Mimari tasarımlar ve geliştirici standartlar yapılmalıdır.
- Genel arazi planları tamamlanmalıdır.
- Belli bölgelerin parsellenmesi ve yasal işlemler yapılmalıdır.
- Turizm faaliyetleri için gerekli zaman belirtilmelidir.
- Ekonomik analiz ve finansal planlama, fayda/maliyet analizleri yapılmalıdır.
- Yatırım kotaları, kararnameler, gerekli kurallar yazılı hale getirilmelidir.
- Detaylı personel geliştirme programları hazırlanmalıdır.

Turizm planlaması sürecinin son aşaması ise planın uygulanmasıdır. Bu şekilde turizm planlamasının süreci tamamlanmış olmaktadır.

Turizm planlamasının oluşturulması için çeşitli modeller ve bunlarla ilişkili süreç önerileri vardır. Bu bağlamda Coltman'ın (1989) önerdiği turizm planlaması süreci de incelediğinde, aşağıdaki aşamaları kapsadığı görülmektedir:

a. Turizm planı hazırlamadan önce aşağıdaki beş alanda analiz için bilgi gereksiniminin giderilmesi:
   - Kaynak envanterinin hazırlanması
   - Ekonomik etki analizlerinin yürütülmesi
   - Çevresel etki analizlerinin yürütülmesi
   - Sosyal/kültürel etki analizlerinin yürütülmesi
   - Pazarlama analizinin hazırlanması
b. Yukarıdaki analizlerin sonucu olarak planlama kararlarının verilmesinde karar vericilere yardım edecek politikalar, planlar ve tahminlerin hazırlanması:
   - Strateji amaçlarının ve hedeflerinin saptanması
   - Yeni gelişme fırsatlarının tanımlanması
   - Bir örgütsel plan geliştirilmesi

- Pazarlama planının oluşturulması
- Uygulama stratejisinin geliştirilmesi. Son olarak da uygulama sonrası gözden geçirme önerilmiştir.

Verilen turizm planlama süreci önerilerinde de görüldüğü gibi, bu süreçteki aşamalar farklı sınıflandırmalar veya sayılarda olabilmekle birlikte, temelde benzer ilkeler üzerine kuruludur. Bu süreçlerin ilk aşaması öncelikle planlama düşünülen alanın analizidir. Bu analizde, turistik değerler, pazar durumu veya rekabet araştırılması gibi verilerin toplanması söz konusudur. Toplanan veriler bir araya getirildikten sonra gerekli sonuçlar çıkartılır. Bu sonuçlara dayalı amaç ve hedefler belirlenir. Saptanan hedeflerin gerçekleşmesini sağlayacak politikalar, stratejiler, yapılması gerekenleri kapsayan programlar oluşturulur. Daha sonrasında da planların uygulanması; bu aşamada ortaya çıkan problemlerin giderilmesi ve bu amaçla gerekli geri dönüşlerin yapılarak düzeltmelerin tamamlanması aşaması gerçekleşir. Böylece turizm planlaması gerçekleştirilmiş olur.

Turizm planlaması aşamasında planlamaya konu alanın, turistik değeri olan hangi tür değerlere sahip olduğunun analiz edilmesi gerekmektedir. Bu değerlerin ne kadarının ne derecede ve ne şekilde turizme sunulacağı planlama aşamasında ayrıntılı bir şekilde incelenir. Bölgedeki turistik değerlerin geleceğinin belirlendiği böyle bir süreçte, nasıl bir planlama yaklaşımı içerisinde olunduğu da doğal olarak önem kazanmaktadır.

Turizmin küçük ölçekli yerel toplum tarafından kontrol edilerek, çevresel ve sosyo-kültürel bakımdan sürdürülebilir bir şekilde geliştirilmesi ve turizm gelirlerinin eşitlikçi bir biçimde paylaşılması amacıyla, birçok olumsuz etkiye yol açan klasik planlama yaklaşımlarının değiştirilmesi gerekmektedir (Brown, 1998; Mowforth ve Munt 1998, Aktaran, Aslan, 2008). Bu yöndeki turizm planlaması paradigmaları, dar görüşlü ve katı yaklaşımlardan; çok yönlü, esnek, sistematik ve katılımcı yaklaşımlara doğru yol almaktadır (Inskeep 1991; Timothy 1999; Tosun 2006, Aktaran, Aslan 2008). Turizm planlaması yaklaşımlarındaki bu olgunlaşmanın en yenilikçi tarafını, yerel toplumların planlanma sürecine katılmasına verilen önem oluşturmuştur (Conlin 1996, Aktaran, Aslan, 2008).

Turizm potansiyelinin temelini oluşturan doğal, kültürel ve tarihi değerlerin, uzun vadede korunabilmesi için turizm yörelerinde yapılacak olan planlama çalışmalarının her aşamasına yerel halkın katılımının sağlanması önemlidir (Mansuroğlu, 2006). Turizm planlaması sürecinde böyle bir yaklaşımın benimsenmesi bölge için daha iyi sonuçların elde edilebilmesine katkı sağlamaktadır.

5.1.1. Turizm Planlamasının Türleri

Turizm planlamasının birbirinden farklı, çeşitli türleri olabilmektedir. Mercan (2010) turizm planlaması türlerini büyüklüğü, süresi ve kapsamı bakımından olmak üzere üç ana başlık altında toplamıştır.

5.1.1.1. Büyüklüğü Bakımından Plan Türleri

1. Uluslararası Turizm Planlaması: Farklı ülkelerin bir araya gelerek geliştirmiş oldukları ortak turizm planlamasıdır. Bu düzeydeki turizm planlamaları daha çok uluslararası ulaştırma hizmetleri, farklı ülkeler arasındaki turistik hareketler ve turların programlanması, komşu ülkelerdeki tamamlayıcı tesisler ve temel çekiciliklerin gelişimi, çok ülkeli pazarlama stratejileri ve tanıtma programları ile alakalıdır (Çatal, 2010).

Uluslararası düzeyde turizm planlaması, pazarlama ve diğer işbirliği gerektiren faaliyetler Dünya Turizm Örgütü ve onun bölgesel komisyonları, Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO), Birleşmiş Milletler temsilcilikleri ve bölgesel komisyonları, Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği (IATA), Pasifik Asya Seyahat Birliği (PATA), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) turizm komitesi ve benzeri uluslararası örgütler aracılığı ile yürütülmektedir (Inskeep, 1991) Değişik ülkelerin işbirliğini gerektirdiği için, uluslararası düzeyde turizm planlaması çalışmaları çok azdır.

2. Ulusal Turizm Planlaması: Ülke çapında oluşturulan turizm planlamalarıdır. Ulusal turizm planları, ülkelerin fiziki, sosyal ve doğal yapısıyla uyumlu planların oluşturularak arz kapasitelerinin doğru kullanılması aracılığıyla kalkınmasını sağlayıp, bölgesel ve yerel planların hazırlanmasına zemin hazırlar (Mercan, 2010).

Fiziksel planlama anlamında, ilgili ülkenin büyüklük ve özelliklerine göre de değişebilen coğrafi boyuta bağlı olarak 1/100.000'den 1/1.000.000'a kadar değişebilen ölçeklerde ifade edilir. Ulusal düzeyde formüle edilen turizm planlarına; ulusal turizm gelişim planı, turizm altyapı planı, ulusal tanıtım ve pazarlama planı gibi örnekler verilebilir.

3. Bölgesel Turizm Planlaması: Bölgesel planlama, sınırları zaman içerisinde değişebilen bir coğrafya parçasında turizmin gelişimi için imkanları bulunan destinasyon ve mahallere talebin arttırılmasını, girdilerin en üst seviyeye çıkarılmasını, kaynakların korunmasını ve halkın turizmle entegrasyonu temelinde ele alarak, bölgesel turizm gelişmesi önündeki engelleri kaldırmak yönündeki önlemlerin belirlenmesini ve önceliklerine göre uygulamaya konulmasını amaçlayan sistematik çabaların tümü olarak tanımlanabilir (Dredge, 1999).

Aynı ülke içindeki bir ya da birkaç bölgenin turizm planlamasıdır. Ülkemizde I. BYKP'da Marmara, Ege ve Akdeniz kıyılarının geliştirilmesine karar verilmesinde olduğu gibi, bölgelerin seçimi ya ulusal planlarda yapılır ya da bölgesel girişimle işe başlanır. Bölgesel planlamada fiziki coğrafya boyutu önemli bir rol oynar; ölçek 1/10.000'den 1/100.000'e kadar farklılık gösterebilir. Genel olarak bölgesel ölçeğin temel özellikleri ekolojik ve arazi yapısı ile ilgilidir ve farklı idari, siyasi ya da ekonomik birimleri de kapsayabilir.

Bölgesel planlama genellikle, bir ülkenin diğer bölgelerine oranla daha az gelişmiş bölgelerini kalkındırma amacıyla kullanılmaktadır. 1930'larda ABD'de Tenessee Irmağı'nın drenaj yatağındaki ve çevresindeki bölgede doğal kaynakların uygun kullanımı, korunması ve geliştirilmesi amacıyla planlama yapmak üzere kurulan "Tenessee Vadisi Yönetimi", bölgesel kalkınma örgütlenmesinin ünlü örneklerinden biridir.

Kalkınma ile ilgili ulusal, merkezi politika ve kararların yerinde uygulanmasını sağlamak üzere, ulusal kalkınma hedeflerinin yerel ihtiyaçlar olarak da belirlenmesi; yerel faaliyetler haline getirilmesi gerekmektedir. Ülkemizde, bölge planlaması konusundaki tartışmaların temelinde bu gerekçeler yatmakta; "bölge planlamasının, kalkınma planlarının mekân boyutundaki eksikliği gidermekte önemli bir araç olduğu, soyut olan ulusal politikalar ile somut ve gözle görülebilen yerel faaliyetler arasında zorunlu bir köprü oluşturduğu" ifade edilmektedir (Özşen,1987).

4. Yerel Turizm Planlaması: Bir köy, belde, birkaç köy veya belde gibi herhangi bir mekân birimi veya birimlerine ait turizm planlamalarıdır (İçöz vd., 2002). Fiziksel planlama anlamında, genellikle 1/1.000 ya da 1/5.000 ölçeğindeki planlardır. Genellikle belirli bir yerleşim birimi, bir grup turistik tesis, rekreasyon tesisleri ya da bir alanın planlanmasıdır.

5. İşletme Ölçekli Turizm Planlaması: Ulusal politikalar kapsamında, bölgesel veya yerel turizm planlarının belirlediği şekilde, yerel yönetimlerin uygun bulduğu turistik tesis projeleriyle ilgili planlama türüdür (Usta, 2008).

5.1.1.2. Süresi Bakımından Plan Türleri

1. Kısa Dönemli Turizm Planlaması: Kısa vadeli veya operasyonel planlar genellikle bir ya da iki yıllık dönemi, politik ve ekonomik fizibiliteleri tamamlanmış ve karara bağlanmış yatırım programlarını kapsamaktadır (İlhan, 1999).

2. Orta Dönemli Turizm Planlaması: 3 ile 6 yıllık bir dönemi kapsayan bu planlama türü, genellikle ulusal planların bir parçası olan yatırım programları ve bölgesel ekonomik

kalkınma planlarının süreleri ile uyum göstermektedir (Kaya, 2011). Orta dönemli planlama çalışmalarında birçok ülke genellikle 5 yıllık dönemleri düzenlemektedir.

3. Uzun Dönemli Turizm Planlaması: WTO (1978), aynı zamanda stratejik veya perspektif planlama olarak da bilinen uzun dönemli planlamanın genellikle 10 yıldan 25 yıla kadar olan dönemleri içermekte ve orta dönemli planların hazırlanması ve uygulanmasına rehberlik etmekte olduğunu belirtmiştir (İçöz ve ark. 2002)

5.1.1.3. Kapsamı Bakımından Plan Türleri

1. Kurumsal Planlar: Turizm politikalarının oluşturulması, geliştirilmesi ve yürütülmesi konularıyla kimlerin ilgileneceğiyle ve turizm planlarının geliştirilmesi konusundaki araştırmalarla, programlarla ve stratejilerle ilgili planlardır (Mercan, 2010).

2. Fiziksel Planlar: Mevcut ve geleceğe yönelik, turistik faaliyetler ile turistik altyapı yatırımlarının fiziksel çevrede nerelere, hangi miktarda, hangi koşullarda dağıtılacağını belirleyen ve turizm hedefleri ile arazi kullanımı arasındaki ilişkiyi düzenleyen planlardır (Usta, 2008).

3. Faaliyet Planları: Çevresel ve sektörel boyutta hazırlanabilen bu planlar; örgütsel faaliyetlerin (pazarlama, yatırım, finansman, insan kaynakları gibi faaliyet alanlarında) düzenlenmesini ve yürütülmesini sağlar (Mercan, 2010).

Sektörel turizm planlama türünde turizm, diğer sektörlerden ayrı olarak ele alınır; ekonominin diğer sektörleri ile bağımlılıkları dikkate alınmadan sadece inşaatlar ve hizmetler olarak planlanır. Ancak sektörel turizm planlaması denildiğinde, bu kavramın turizmin alt sektörlerine göre planlanması olarak algılanması daha uygundur. Örneğin kış turizminin, termal turizmin geliştirilmesi için planlama gibi (İçöz, 1993).

4. Bütünleşik Planlar: Planlamanın gerçekleştirileceği alan içindeki tüm ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel, ekolojik ve politik boyutlar dikkate alınarak; bu bölge içinde her boyutun ihtiyaçları ortaya koyan, bölge için ekonomik ve sosyal faydayı sağlama amacını taşıyan planlardır (Usta, 2008).

5.1.2. Turizm Planlamasının Tarihsel Gelişimi

Turizm faaliyetlerinde planlama çalışmaları, 12. yüzyılda Hıristiyanlar için kutsal sayılan toprakların kitlesel ziyarete açılması için yapılan düzenlemelere kadar uzanmasına karşın, turistik hareketlerin ekonomik bir sektör olarak planlanması gereği 1950'lerden itibaren anlaşılmıştır (Olalı, 1990). Turizmin, faydalarının yanı sıra sorunları da olan önemli bir sosyo-ekonomik faaliyet olduğunun anlaşılması ile birlikte, 1950'lerin sonunda ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde turizm planlaması uygulamalarının da başladığı görülmektedir.

Turizmin gelişimi dünyanın değişik bölgelerinde farklı şekilde planlanmış olmasına karşın, yakın geçmişten itibaren birçok ülkenin turizm politikası ve planlaması ile ilgilendiği ortaya çıkmaktadır (Clare vd., 2002). Dünya Turizm Örgütü'nün 1976 yılında yaptığı bir araştırmada 184'ü yerel, 348'i bölgesel, 180'i ulusal, 266'sı bölgeler arası, 42'si sektörel ve 599'u site ölçeğinde olmak üzere toplam 1619 turizm planı tespit edilmiştir (WTO, 1980).

Asya-Pasifik bölgesinde 1959'da yapılan Hawaii Devlet Planı, turizmi temel bir unsur olarak planlamaya dahil etmiş ve turizm planlamasını bölgesel kalkınma planına entegre etmiştir. Bu bölgede planlama faaliyetlerine 1960 ve 1970'li yıllarda da devam edilmiş; Sri Lanka, Pakistan, Nepal, Tayvan, Malezya, Bali, Fiji, Fransız Polinezyası ve Avustralya'nın merkez bölgeleri için planlar yapılmıştır. Aynı dönemde Avrupa'da Fransa'nın sahil bölgesinde, Yugoslavya ve Kıbrıs'ta turizm planları yapılmıştır. Bu sürecin devamında 1970-1990 Jamaika Ulusal Fiziksel Planlaması ve bazı Karayip Adaları için de turizm planlamaları yapıldığı görülmektedir. 1980'li yıllarda yapılan planların dikkat çekici özelliği, genellikle daha önce yapılan planların güncelleştirilmesi amacını taşımalarıdır.

Türkiye'de turizm sektöründe planlama çalışmaları 1964 yılında başlamıştır. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ile İmar İskân Bakanlığı'nın birlikte yürüttükleri "Efes Turizm Planlaması" sonucu Kuşadası'nın, "Nevşehir Turizm Planlaması" sonucu da Göreme'nin büyük ölçekli fiziksel planları yapılmıştır. 1969 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla, Çanakkale-Antalya illeri arasındaki 3 km. derinliğindeki kıyı bandı "Turizm Gelişim Bölgesi" olarak belirlenmiş, böylece fiziksel planlama kapsamına alınmıştır. 1971 yılında, bölgesel düzeydeki turizm planlaması yetkisi DPT'den alınarak Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'na verilmiştir. Bakanlık, 1972 yılında Muğla yöresi kıyıları için Turizm Gelişme Planları hazırlıklarına başlamış ve 1973 yılında İskandinav Planlama ve Geliştirme Birliği tarafından hazırlanan Antalya Master Planı ele alınarak düzeltilmiştir (Esengil, 1995).

Güney Antalya Turizm Gelişme Projesi, Türkiye'de turizm alanında uygulanan bir bölge planıdır. Dünya Bankası tarafından kısmen finanse edilen proje; planlama, programlama, finansman, yürütme ve yönetim süreçlerinin tümünü kapsamaktadır (Yarcan, 1995).

Proje, Antalya'dan batıya doğru Gelidonya (Kırlangıç) Burnu'na kadar uzanan 75 km.lik bir kıyı şeridini içermektedir. Gelişmiş ulaşım imkanlarına sahip olan Antalya, proje kapsamında bölgenin turizm merkezi olarak değerlendirilirken, Kemer'de de bir bölgesel turizm gelişme/geliştirme alt merkezi kurulması tasarlanmıştır. Proje, deniz-kum-güneş üçlüsü üzerine kurulu klasik turizm anlayışı doğrultusunda yönlendirilmiştir. Devletin öncü rolünü üstlendiği projede, hedeflenenlerin gerçekleşebilmesi için devletçe altyapı

hazırlanmakta, özel sektöre kredi ve finansman kolaylıkları sağlanmakta ve altyapısı hazır kamu arazileri 49 yıllığına yerli ve yabancı yatırımcılara kiralanmaktadır. Ayrıca, gelişen turizm sektörünün ihtiyaç duyacağı nitelikli işgücünün sağlanabilmesi için eğitim-öğretim programları başlatılmıştır.

Güney Antalya Turizm Gelişme Projesi'nin ana hedefleri her ne kadar sosyo-ekonomik yapıyla bütünleşmiş, çevreye duyarlı bir turizm gelişmesini öngörse de plan bir bütün olarak incelendiğinde ekonomik yaklaşımın ağır bastığı görülmektedir. Planda doğal ve tarihi açıdan önem taşıyan belli alanlar koruma altına alınırken, diğer alanların koşulsuz bir kitle turizmine açıldığı izlenmektedir (Olcay, 1997).

Günümüzde turizm planlaması, kontrollü bir turizm gelişimini tercih eden birçok ülke ve bölgede uygulanmaktadır. Ancak bazı bölgelerde, geçmişten günümüze taşınan hatalı bir yaklaşımla, yeni yatırımları destekleme, yatırım yapılan alana ulaşımı sağlama ve turizm geliştirme kampanyaları düzenleme ile sınırlı olarak anlaşılmaktadır. Bu yaklaşım ile yapılan planlamalar ise uygun yatırım alanlarının seçilmesi, alan planlaması, peyzaj ve mühendislik düzenleme standartlarının uygulanması ile sınırlı kalmaktadır. Bu sınırlı yaklaşım, turizmin ilişkide bulunduğu alanlar üzerinde planlamanın yaratacağı olası etkilerin ya çok az dikkate alınmasına ya da hiç dikkate alınmamasına neden olmaktadır.

Zaman içerisinde turizm endüstrisinin boyutlarının değişimine paralel olarak, turizm planlaması yaklaşımları da daha bölgesel ve sistematik yaklaşımlara doğru ilerleme kaydetmiştir.

Turizm planlaması konusunda tartışılan diğer bir yaklaşım ise turizm master planlarıdır. Master planlar, devlet tarafından formüle edilen ve genellikle her beş yılda bir gözden geçirilen turizm planlarıdır. Bu yaklaşıma göre, her planlama dönemi sonunda planın kullanılamaz hale geldiği varsayılmakta ve süreç tekrar başlamaktadır. Oldukça ayrıntılı bir plan türü olan master planlar, maliyetlerinin yüksekliği, esnek olmadıkları ve gerçeklere dayanmadıkları noktalarında eleştirilmektedir. Ancak, kamu otoritelerine özel sektör gelişim programlarını denetleme imkânı verdiğinden, bu tür planlamayı destekleyenler de mevcuttur (İçöz vd., 2002).

Turizmin bir ekonomik faaliyet olarak kabul edilmiş olması, turizm planlarının içeriğini de değiştirmiştir; katı master planların yerini esnek ve dinamik gelişim planları almıştır. Bunun da ötesinde, turizmin gelişiminde yeni planlama yaklaşımları geliştirmek için, konuyla ilgili örgütler arasında farklı düzeylerde iş birliği arayışları başlamıştır. Son zamanlarda yapılan turizm planlarında turizmin çevresel ve sosyo-kültürel etkilerine, kaynak

analizlerine ve kontrollü gelişmeye dayanan sürdürülebilir kalkınmaya daha fazla önem verilmektedir.

5.1.3. Türkiye'de Turizmin Gelişimi

19. yüzyılın başlarında, Endüstri Devrimi ve ulaşım araçlarındaki gelişmeler sonucunda, Avrupalıların yabancı ülkelere olan ilgi ve merakı artmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde yaşayan azınlıkların Avrupa ile ilişkide olmaları turizmin ülkede gelişimini kolaylaştırmıştır. Ünlü Orient Ekspres'in İstanbul'a sefer düzenlemeye başlamasıyla birlikte, aralarında Pera Palas'ın da bulunduğu oteller açılmış ve dönemin yeni filizlenen turizm işletmeleri (seyahat acenteleri, lokantalar, pastaneler) Beyoğlu semtinde yoğunlaşmıştır (Bozyer, 2001).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1923 yılında, Raşit Saffet Atabinen ve bir grup aydın tarafından kurulan Türkiye Seyyahin Cemiyeti, turizm alanında faaliyet gösteren ilk örgüttür. Zaman içerisinde örgütün adı, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu olmuştur. Seyyahin Cemiyeti, kurvaziyerlerle gelenlerin girişlerini kolaylaştırmak için faaliyetlerde bulunmuş; 1930'da "kamu yararına çalışan dernek" olarak tanınarak, gümrük ve trafik mevzuatı ile ilgili özel görevler üstlenmiştir. Turizm konusunda adeta bir devlet organı gibi çalışan kurumun çalışmaları sonucunda, Türkiye'nin ilk turizm afişleri, ilk karayolu haritaları bastırılmış; ilk tercüman rehberlik sınavları yapılmış turizm ile ilgili ilk incelemeler gerçekleştirilmiştir. Kurum, İstanbul ve Bursa'ya ilk turların düzenlenmesine öncülük ederek, buradaki tarihi ve kültürel mirasın tanıtımına katkıda bulunmuştur (Kozak vd., 2001).

Bu dönemde, İzmir Fuarı nedeniyle Devlet Demir Yolları'nın indirimli bilet satışları yapması ve bunun sonucunda seyahat eden yolcu sayısında yaşanan artış, yurtiçi turizm hareketlerinin de başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Aynı yıllarda konaklama sektöründe de örgütlenmeler gözlenmektedir. 1933 yılında İstanbul'da Otelciler ve Hancılar Cemiyeti kurulmuştur.

1940 yılına gelindiğinde turizmin tanıtma ile olan yakın ilişkisinin farkına varılarak, 1940'ta kurulan ve 1943'te Basın Yayın Genel Müdürlüğü olarak isimlendirilen birim içerisine "Turizm Müdürlüğü" de alınmış; 1949'dan başlayarak, turizm ile ilgili etkinlikler bu kez Basın, Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü'ne bağlı Turizm Dairesi tarafından sürdürülmüştür. Aynı yılın son günlerinde, turizm konusunda alınacak önlemleri görüşmek üzere 1. Turizm Danışma Toplantısı yapılarak, ulusal turizm politikasının oluşturulması yönünde ilk adımlar atılmıştır (Kozak vd., 2001).

Türkiye'de 1960-1980 yılları öncesinde turizmde çok önemli ilerlemeler kaydedilmediğini söylemek mümkündür. Bunların başında söz konusu yıllarda turizm faaliyetlerinin bir sektör olarak tanımlanması, 1960 yılında "Devlet Planlama Teşkilatı'nın" kurulması, turizmin kalkınma planlarında yer alması ve 1961 Anayasası ile kalkınma planlamasının kurumsal olarak nitelendirilmesi ile bir kimlik kazanması, ülkede turizmin gelişimini de beraberinde getirmiştir. 1961 yılında, ilk Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi Ankara'da açılmıştır. 1962 yılında kurulan T.C. Turizm Bankası'nın faaliyetleri, "kalkınma planlarında turizm sektörüne yönelik politikalar kamu sektörü için emredici, özel sektör için yol gösterici bir nitelikte uygulanmaya başlamıştır. 1960-1980 döneminde uygulamaya konan dört adet beş yıllık kalkınma planı bulunmaktadır" (Soyak, 2013: 10). 1963 yılında ülkenin turizm politikalarının oluşturulması ve turizm sektörüne düzenlemeler getirmesi amacıyla "Turizm ve Tanıtma Bakanlığı" kurulmuştur. Daha sonra yine 1963 yılında ilk kalkınma planı oluşturularak ülkenin turizmden daha fazla kar elde edebilmesi, sektörün ülkeye döviz kazandırması ve ödemeler bilançosu açığının turizm sayesinde kapatılması hedefleri öne çıkmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1963- 1967), kitle turizmi ve sosyal turizm gibi yeni kavramlar da gündeme gelmiştir (Soyak, 2013: 10).

1968 yılına gelindiğinde İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972) yayınlanmıştır. Söz konusu kalkınma planında ve bu planın uygulama sürecinde turizmden sosyal kültürel ve ekonomik açıdan tam anlamıyla yararlanılacağı belirtilmiştir. Özellikle yabancı turist sayısının arttırılması için tedbirler alınarak dış turizmden elde edilecek gelirin ve iç turizm hareketlerinin geliştirileceğine değinilmiştir. Turizm yatırımlarına kredi ve mali destekler sağlanacağı ayrıca turistik potansiyeli yüksek olan bölgelerde konaklama ve ulaşım imkânlarının geliştirileceği belirtilmiştir. Bu kalkınma planında kitle turizmine yönelik yatırımların ve tedbirlerin alındığı dikkat çekmektedir. Bunlara ek olarak kamu sektörünün yönettiği turistik işletmelerin yine kamu sektörü tarafından yönetilmesi ve belirli bir işletme politikasının izlenmesi için "Turizm İşletmeleri Kurumu" kurulacağı belirtilmiş ve mevcut örgütlerden birine bu görevin verilmesi hedeflenmiştir (DPT, 1967: 593). 1972'de TÜRSAB doğmuştur.

1973 yılında ise Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) yayınlanmıştır. Bu plan ile kıyıların turistik amaçlı kullanılması ve milli park niteliğindeki bölgelerin toplumun yararı gözetilerek kullanılmasını sağlayacak mevzuat düzenlendiği belirtilmiştir. Turizmin alt ve üst yapı çalışmalarına ve kitle turizmine özellikle önem verilmiştir. Buna ek olarak turizm sektöründe özendirici politikalar uygulanarak Turizm Bankası dışında genel banka sistemlerinden de kredi ve teşvikler sağlanacağı belirtilmiştir. Ayrıca ülke içi turizmin teşvik

edileceği belirtilmiş ve iç turizmin milli bütünlüğe katkı sağlaması amaçlanmıştır (DPT, 1973: 619-620). 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar tedbirleri ile siyasi nedenlerden dolayı Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) fiilen uygulanma imkânı bulamamıştır. Söz konusu planda kamu sektörü elindeki turistik işletmelerin ve devletin turizm alt yapı yatırımları özel sektöre bırakıldığı; devletin sadece öncü üst yapı tesislerini yapmakla görevli olduğu belirtilmiştir (Soyak, 2013: 11).

1980 sonrası dönemde, 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu ile turizm sektörüne düşük faizli kredi, yatırım indirimi, teşvik primi, KDV ertelemesi, vergi istisnaları gibi pek çok teşvik sağlanmış; böylece o tarihe kadar rastlanmayan bir gelişme hızı yakalanarak turistik arz kapasitesi, elde edilen döviz ve gelen turist sayılarında önemli artışlar meydana gelmiştir.

1980 sonrası turizm politikalarına bakıldığında, konaklama tesislerinin sayısı ve yatak kapasitesini arttırmaya yönelik olduğu görülmektedir. Özellikle 1982 yılında çıkarılan "Turizm Teşvik Kanunu" turizm alanının yeni bir biçime girmesinde büyük önem taşımaktadır. Turizm alanında teşvikler artırılarak tesis kurulması amacıyla yerli ve yabancı girişimcilere kamu arazileri tahsis edilmiştir. Oluşturulan yatak sayısı çoğunlukla kıyı kesimlerde kurulan ve yaz aylarında hizmet veren tesisler olmuştur. Buna bağlı olarak deniz-kum-güneş kavramıyla öne çıkan ve özelikle yapılan teşvikler ve pazarlama stratejileri ile Türkiye uluslararası turizm pazarında yerini almış ve Avrupalı turistlerin ucuz tatil beklentisini karşılamaya başlamıştır (Bekiroğlu, 2008: 5). İlk dört adet kalkınma planında turizm sektörü üzerinde genel olarak durulan konular şöyle özetlenebilir (Doğanay ve Zaman, 2016: 23-24):

- "Ülkemize gelen yabancı turist sayısını arttırmak için gerekli önlemleri almak,"
- "Turistlerin ülkemizdeki kalış sürelerinin uzatılması için gerekli planlamayı yapmak,"
- "Türkiye'nin turist gönderen belli başlı pazarlarda tanıtımı yapmak,"
- "Turizmi ve turistik yatırımları özendirici her türlü yasal düzenlemeleri yapmak,"
- "Turizm eğitimine önem vermek,"
- "Kitle turizmini geliştirmek, bu talepleri karşılayabilecek yatırımları gerçekleştirmek,"
- "Turistik konaklama tesis ve kapasitesini arttırmak."

İlan edilen dört farklı beş yıllık kalkınma planından sonra günümüze kadar yine kalkınma planları hazırlanmış ve turizme bu kalkınma planlarında özel olarak değinilmiştir.

5.1.4. Kalkınma Planlarında Turizm

5.1.4.1. Beşinci BYKP (1985-1989)

Beşinci Planda, Türkiye'nin doğal, tarihi ve kültürel varlıklarının turizm amacıyla değerlendirilmesi, çevre değerlerinin turizm amaçlı kullanımı, korunmaları ve turizm geliştirme stratejilerinin bütünleştirilmesi ilkeleri yer almaktadır (Kozak vd., 2001). Plana göre, Türkiye OECD ve OPEC ülkelerinin yanı sıra Balkanlar ve Üçüncü Dünya ülkeleri ile turistik ilişkilerini geliştirecektir.

Türkiye'nin kitle turizmine olan odak noktası değişerek ülkenin kültürel varlığı, doğal tarihi, kış ve su sporları, festivaller, sağlık turizmi ve gençlere yönelik turizm gibi birçok alternatif turizm türleri ile doğayı güzelleştirme ilkeleri doğrultusunda değerlendirileceği vurgulanmıştır. İlk defa doğal ve kültürel değerlerin turizm amaçlı sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda kullanılması öngörülmüştür. Bu plan Türkiye'de kitle turizminin dışında alternatif kaynaklarının değerlendirilmesi için gerekli düzenlemeleri sağlaması ve turizmin sürdürülebilirlik ilkesiyle oluşturulması gerektiği gibi konuların gündeme geldiği ilk plandır ve bu sebeple oldukça önemlidir (Soyak, 2013: 11-12).

5.1.4.2. Altıncı BYKP (1990-1994)

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1990-1994), yine 1985'teki kalkınma planındaki gibi turizmde alternatif kaynaklara dikkat çekilmiştir. Turizm sektörünü dört mevsime yaymak ve farklı turizm çeşitlerinden faydalanmak için gerekli politikalar ile üçüncü yaş turizminin daha aktif olmasını sağlayacak politikalar benimsenmiştir. Turistik tesis işletmeciliği geliştirilerek, bu konuda yapılacak teşvikler ile küçük kapasiteli ve aile işletmeciliği gibi tesislerin yaygınlaştırılacağı belirtilmiştir. Ayrıca kültürel değerlerin ve doğal güzelliklerin korumasına öncelik verilecek, söz konusu bu sahaların korumaya alınıp turizm amaçlı kullanılması teşvik edilecektir (DPT, 1990: 281-282).

1985-1990 yılları arasında Dünya turizminde hızlı bir büyüme yaşanmış, Türk turizmi de bu gelişmeye paralel olarak büyüme göstermiştir. 1990-1991 yıllarında Körfez Krizi ve Doğu Avrupa ülkelerinde yaşanan siyasi gelişmeler nedeniyle Türkiye'ye giriş yapan turist sayısı ve döviz geliri azalmış ancak 1992 yılından itibaren toparlanma yaşanmıştır (Sezgin, 2001).

5.1.4.3. Yedinci BYKP (1996-2000)

Yedinci Plan'da, turizmin çeşitlendirilmesi ve pazarlama çalışmalarına öncelik verilmiştir. Bu amaçla, doğal ve kültürel değerlerin sürekli kullanımının sağlanması ve korunması, turizmin mevsimlik ve coğrafi dağılımının iyileştirilmesi, tanıtma ve pazarlama

çabalarının teşvik edilmesi sağlanacaktır. Bu dönemde benimsenen politikalar, turizmde yatak kapasitesinin arttırılmasına yönelik stratejiden vazgeçildiğini göstermesi bakımında önemlidir. Makro düzeydeki politikalar artık turizmin diğer sorunlarının çözümüne yönelmiştir. Diğer plan dönemlerinden farklı olarak, "turizm hareketlerinin yoğunlaştığı bölgelerde yerel yönetimlerin ve halkın turizm ile ilgili kararlara katılmasının sağlanması" öngörülmüştür (Kozak vd., 2001).

5.1.4.4. Sekizinci BYKP (2001-2005)

8. BYKP Turizm Özel İhtisas Komisyonu, 14 Aralık 1999 tarihinde oluşturulmuş ve komisyon çalışmalarını,

- İşletmecilik-Konaklama-Ulaşım,
- Yatırım-Teşvik-Altyapı- Çevre,
- Tanıtım ve Pazarlama,
- Eğitim-Kalite-İstihdam,
- Yasal Düzenlemeler ve Avrupa Birliği ile İlişkiler,
- Deniz Turizmi alt komisyonlarıyla yürütmüştür (DPT, 2001-2005).

Komisyon çalışmalarında, Türkiye turizm sektörünün 1980'lerin ikinci yarısından itibaren hızlı bir gelişme gösterdiğine ancak tanıtım ve pazarlama konusunda bir reforma ihtiyaç duyulduğuna dikkat çekilmiştir. Öneriler arasında, öncelikle "turizm sektörünün direncini artırıcı önlemler alınarak; kriz dönemlerinde dahi ayakta kalabilen, kendi kaynağını yaratabilen ve özdenetim yapabilen sağlıklı bir yapıya kavuşturulmasının sağlanması" yer almaktadır. Değişen tüketici tercihleri dikkate alınarak, geliştirilecek yeni alanlarla turizm mevsiminin yılın tamamına yayılmasının yanında, turizmin potansiyeli olan ancak o güne kadar değerlendirilmemiş bölgelere kaydırılmasına yönelik tedbirler öngörülmüştür. Bu dönemde de çevre ve tarih bilinci anlayışı devam etmektedir. "Kullanan öder" ya da "kirleten öder" ilkesi doğrultusunda, kamu eliyle gerçekleştirilecek fiziki altyapının finansmanına kullanıcıların katılımının sağlanması hedeflenmektedir. Yerel yönetimlerin ve halkın turizm ile ilgili kararlara katılımlarının sağlanması ilkesi, bu Plan döneminde de benimsenmiştir.

Turizmde önemli bazı merkezlerin ulaşım altyapısının, özellikle havaalanlarının geliştirilmesi gibi konular üzerinde önemle durulmuştur (DPT, 2000: 166). Ayrıca Türkiye'de resmi turizm örgütlenmesi 2003 yılında, bakanlık düzeyinde bir değişikliğe uğramıştır. 16 Nisan 2003 tarihinde ve 4848 sayılı kanun ile Kültür Bakanlığı ile Turizm Bakanlığı birleştirilerek T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı adını almıştır (Yavuz ve Karabağ, 2009: 119).

Genel bir değerlendirmeyle Türk turizmi dönemlere ayrıldığında 1963-1980 döneminin "planlı kalkınma" modelinin benimsendiği ve getirilen düzenlemelerle atılım yıllarına bir "hazırlık dönemi" olduğu söylenebilir. 1983-1990 dönemi, turizm sektörünün öncelikli sektör kabul edilerek yatırımcıların teşviki gibi tedbirlerle canlandırılması yani "gelişme dönemi"dir. 1990 sonrasından bugünlere uzanan dönem ise turizmin çeşitlendirilerek, kalitenin arttırılması çabalarının olduğu "olgunlaşma dönemi" olarak nitelenebilir.

Türkiye' de uygulanan turizm plânları toplum, çevre ve kültür ile ilgili konuları ikinci plâna iten, ancak bunun yanında ekonomik hedefler ve turistik tesislerin fiziki gelişmesi üzerine odaklanmış bir yapıya sahiptir. Sekiz kalkınma plânı yapılan ülkemizde turizm plânlaması sayısı yeterli ölçüde sayılacağı gibi alınan plânlama kararlarının teorikte başarılı olduğunu ifade etmek de mümkündür. Hatta bu kararlarla birlikte ülkemizin ciddi bir de deneyime sahip olduğu söylenebilir. Ancak plan hedeflerinin başarıya ulaşmadığı bir hakikattir (Alaeddinoğlu ve Aliağaoğlu, 2005).

Türkiye'nin 2010 Turizm Vizyonu'na bakıldığında ise "Türkiye'nin 2010 Turizm Vizyonu"nun önceliği, kültürel mirasın korunması olmuştur. Türk turizminin 2010 yılı hedefleri; rekabet edebilme, turist memnuniyeti, sürdürülebilirlik, etkin alan yönetimi, destinasyon odaklı planlı gelişme, çevreye duyarlı projeler, yüksek turizm geliri, marka olma, altyapı yatırımlarını tamamlama, yasal altyapıyı tamamlama olarak belirlenmiştir.

Tüm bu gelişmelere ek olarak 2007 yılında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı yayınlanmıştır. Uluslararası turizmde yeni eğilimleri yakalamak ve uzun vadede turizmi en iyi seviyeye getirmek ayrıca az gelişmiş bölgelerin kalkınması açısından bu turizm politikası belgesi oldukça önem arz etmektedir.

5.1.5. Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı

Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı'nda; sürdürülebilir turizm, bölgesel kalkınma ile bölgesel, yerel ve ulusal ölçekte markalaşmanın hedeflenmesi ülkemizdeki turizmin 12 aya yayılması her bölgenin turizmden gelir ve pay elde etmesi ve çevre ülkelerde tercih edilen önemli bir marka haline gelmesi açısından oldukça önemlidir. Örneğin; bölgesel kalkınma kapsamında Erzurum, Erzincan, Kars, Ardahan ve Ağrı illerini kapsayan bölgedeki mevcut ve potansiyel kış turizm merkezleri dikkate alınarak bir koridor oluşturulacaktır. Ayrıca bu koridor boyunca kış turizm merkezlerinin yanında turisti çeken doğal, kültürel ve tarihi kaynakları da değerlendirilerek turizm çeşitliliği sağlanacaktır (Komisyon, 2007: 32).

Böylelikle hem bölgesel kalkınma hedefi hem turizm çeşitliliği ve 4 mevsim turizm kavramı hem de çevre ülkeler için bir cazibe noktası oluşturma açısından oldukça önemlidir.

Türkiye'ye gelen turist sayısı ve turizmden elde edilen gelir incelendiğinde, 1980'li yıllardan itibaren sürekli artış görülmüş ancak 2016 yılında bu artışın olumsuz bir şekilde düştüğü önceki yıllara göre hem turist sayısında hem de elde edilen gelirde büyük bir kayıp yaşandığı bilinmektedir. Bunun nedeni 2015 yılında Rusya ile yaşanan uçak krizinin olumsuz etkisidir. 2020 yılında hem turist sayısında hem de elde edilen gelirde çok fazla düşüş yaşanmıştır. Bu düşüşün nedeni 2019 yılının son çeyreğinde ortaya çıkan Covid-19 Pandemisi'nin dünya çapında yarattığı olumsuz etkiler sonucu seyahat ve tatillerin azalması olarak belirtilebilir. Son yıllarda ise turist sayısında iyi bir artış olmasına rağmen döviz kurlarındaki değişkenlik nedeniyle elde edilen gelir önceki yıllara göre düşüktür. Turizmden elde edilen gelir turist sayısından az olduğundan turizm kaynaklarının kullanımı ucuz destinasyon algısı sebebiyle olumsuz yönde etkilenebilmektedir.

Genel olarak bakıldığında, şüphesiz ki bir ülkenin bütün bölgelerinin turizm potansiyeli açısından yeknesak olması düşünülemez. Dolayısıyla her bölgenin farklı bir türde ve şekilde gelişme potansiyeli vardır. Aynı ülkenin farklı bölgelerinin aynı zamanda ve benzer problemlerle karşı karşıya kalmaları da beklenemez. Dolayısıyla problemlerin farklı olduğu bölgelerde üretilecek çözümler de farklı olacaktır (Alaeddinoğlu ve Aliağaoğlu, 2005).

Bu planlamalar ile başarı isteniyorsa, Gunn'ın belirttiği gibi "plânlamanın amaçları aynı olsa bile değişik coğrafi düzeyde yaklaşımlar ve süreçler farklı olacaktır" (Gunn, 1988). Başka bir ifadeyle plânın başarılı olabilmesi her şeyden önce mekânın karışık bünyesinin iyice bilinmesine, karşılıklı tesir ve aksi tesir bağlarının ortaya konmasına ve bilhassa bu kompleks yapının bünyesine ve imkanlarına uygun olarak hazırlanmış bulunmasına bağlıdır (Erinç, 1963).

Turizm plânları geniş bir coğrafi kapsam içinde ele alınmalı ve ulusal ekonomik kalkınma plânlarıyla bütünleşmelidir. Plânlamanın ulusal ya da bölgesel amaçları coğrafi terimlerle ifade edilmedikçe, plânlamanın başarılı olmayacağı kabul görmüştür (Özgüç,1998). Çünkü bilinmektedir ki, ulusal plânlar hangi ölçek veya zaman aralığında yapılırsa yapılsın coğrafi mekân turizm plânlamasında önemlidir ve coğrafya planlamada önemli bir yere sahiptir.

Ülkemizde yapılan kalkınma plânlarının özellikle de ilk turizm plânlamalarının başarılı olamamasında coğrafi faktörlerin yeterince doğru algılanamaması önemli rol oynamıştır. Özellikle ilk kalkınma plânlarında, turizm yatırımlarının bütün Türkiye'de dağınık bir şekilde yapılması, belirli bölge ve yörelerde yoğunlaştırılmamış olması gelişmeyi

kısıtlayıcı bir etken olmuştur. Coğrafi perspektifle düşünüldüğünde, öncelikle turizmi geliştirilecek bölgenin çekiciliklerinin bir dökümünün yapılması ve geliştirilecek bir ya da birden fazla alanın sınırlandırılması ilk iş olmalıdır (Özgüç, 1998). Bunun yanında turizm bakımından gelişmiş bölgeler için gelecekte gelişmenin nerelerde ve nasıl yoğunlaşacağının tespit edilmeye çalışılması konusu (Özgüç, 1998) önem taşımaktadır.

Ayrıca, ülkemizin turizm imajının oluşmasında olağanüstü doğal ve tarihi güzellikleri yanında, insanının sıcak ve samimi oluşu belirleyici olmasına rağmen, bugüne kadar yapılan turizm plânlarında bu önemli konu hiç ele alınmamıştır. Sonuçta turizm ulusal ölçekte plânlansa bile yerel ölçekte uygulanan bir faaliyettir. Bu bağlamda başta turizm faaliyetinin gerçekleştiği bölge insanı dikkate alınmalı ve onların ihtiyaç öncelikleri ile istekleri doğrultusunda plân hedefleri düzenlenmelidir (Alaeddinoğlu ve Aliağaoğlu, 2005).

Ne yazık ki turizmin gelişmesi beraberinde birçok ekonomik, toplumsal ve çevresel olumsuzlukları da getirebilmektedir. Sorun plânlamak ya da plânlamamak değil, ne tür bir turizm plânlaması yapılması gerektiğidir (Wilkinson, 1987).

5.1.6. Kültürel Miras Yönetim Planı Çalışmaları

Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nın insanlığa vermiş olduğu zarar ve çevresel yıkım, kültürel miras alanlarının korunması için yeni tedbirler alınması gerektiği konusunu gündeme getirmiştir. Tarihi ve kültürel anlam taşıyan anıtların doğal ve yapılı çevresiyle bir bütün olarak kültürel miras alanı çerçevesinde korunması gerektiği görüşü ortaya çıkmıştır. 'Tarihi Anıtların Korunması ile İlgili Mimari ve Teknisyenlerin 1. Uluslararası Konferansı' adıyla Atina'da 1931 de konferans yapılmıştır. 1933 yılında Uluslararası Modern Mimarlık Kongresi tarafından, savaşlar sonrası sağlıklı şehirler oluşturmak ve kültürel mirası korumak amacıyla 'Atina Anlaşması' kabul edilmiştir. Bu anlaşmaya göre yapılar kullanılarak korunabilir; ancak bu kullanım onlara zarar vermemelidir. Kültürel mirasın çevresiyle bir bütün olarak ve kullanma açılarak korunması konusunun, uluslararası düzeyde sosyal ve kültürel olarak anlaşılması yönünde Birleşmiş Milletler bünyesindeki UNESCO gibi kuruluşlarca uluslararası düzeyde çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda kültürel mirasın sadece bulunduğu topraklardaki toplum için değil, tüm insanlık için anlam ifade ettiği görüşü kabul edilmiştir.

Kültürel miras yönetim planlaması, kültürel mirasın korunması ve değerlendirilmesi amacıyla yürütülmesi gereken çalışmalarda kurumlar arasında eşgüdümü sağlamayı, ilgili tüm paydaşların karar alma ve izleme süreçlerine katılımını ve kültürel varlığın stratejik bir planlama yaklaşımı içinde ele alınmasını amaçlayan bir planlama modelidir (Ulusan, 2016).

Middleton kültürel kaynak yönetim modellerini ve yöntemlerini açıklamak üzere terim anlamından yola çıkarak farklı bir değerlendirme sunmuştur: "Kültürel miras rekabetçi ürünlerin yer aldığı bir pazar değildir. Ancak, kültürel miras çalışmaları yürüten çok az insan kendisini piyasa işletme modeliyle çalışan bir endüstrinin parçası gibi hissetse de yapılan tüm çalışmalar işletme çalışmalarıdır." (Middleton, 1996). Middleton'a göre; bir işletme modeli içinde çalışmak demek kaynakların dağıtımını planlamak ve denetlemek, ziyaretçilerin ulaşımı ve bilgilendirilmesi konusundaki günlük rutin işleri yönetmek ve masrafları ve gelirleri etkin bir şekilde bütçeleme konularında sorumluluk almak ve hesap verebilir olmak demektir. Bu çalışmalar ise kültürel miras konusunda faaliyet gösteren her kurumun yürüttüğü temel faaliyetlerdir.

Türkiye'de bu konuda devam eden tartışmalarda iki görüş ortaya atılmaktadır; birincisi, yönetim planlarının kültürel mirasın işletilmesini (management) değil, yapılacak çalışmaların yönetimini (administration) hedeflemesi gerektiği, diğeri ise işletme yaklaşımı tanımlanmamış bütçesi oluşturulmamış, yeni ekonomik kaynak geliştirme ve kullanma özerkliği tanınmamış bir alan yönetimi sisteminin beklentileri karşılamayacağıdır. Diğer yandan, bu planlama yaklaşımını bir "işletme" meselesi olarak ele almak, kendi içinde bir kâr amacı beklentisi taşıyacağı ve kültürel mirasa bir meta olarak yaklaşılacağı nedenleriyle de eleştirilmektedir.

Yönetim planında, yönetimi yapılacak alanın sürdürülebilir bir yaklaşımla korunması ve değerlendirilmesi için paydaşlarıyla birlikte vizyonu, yönetim hedefleri ve politikaları belirlenerek eylem planları oluşturulması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, alan ile ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşları arasında eşgüdümü sağlayan, bu eşgüdümü somutlaştıracak eylem ve projeleri aynı doğrultuya getiren paydaş eksenli stratejik planlar olarak da tanımlanabilir (Gülersoy ve Ayrancı, 2011). Bu nedenle kısa, orta ve uzun dönemli uygulamalar ile bu uygulamalardan sorumlu paydaşlar söz konusu planlarda tanımlanmaktadır (İnan, 2018:45).

Yönetim planları aynı zamanda, alanda ikamet edenlerin ihtiyaçları yönünde ve Dünya Miras alanlarının korunması amacıyla strateji öngören, alanın yönetimine ilişkin alınan kararlar hakkında bilgilendirmeyi hedefleyen ve hukuki açıdan emredici değil, yönlendirici bir plandır (Lodge veTerrace, 2006). Yönetim planlarından beklenen sonuçları elde etmek ise, büyük oranda alana yönelik finansal kaynakların sürekliliğinin yanı sıra yerel halkın katılımı ve desteği ile yöneticilerin kararlılığına bağlıdır (Ahunbay, 2017: 35).

UNESCO, yönetim planına dair genel bir yapı sunmuş olsa da her miras alanının kendine özgü bir değerlendirilmesi olduğundan yönetim planı için evrensel bir şablon

bulunmamaktadır (Ringbeck, 2008:7). Bu doğrultuda her bir varlığın ünik olarak ele alınması ve kendi ünik yönetim planı veya politikasına sahip olması gerekmektedir (Akdoğan, 2010:57).

Rehber yayınlar, Yönetmelik ve KVMGM internet sitesinde yayınlanan Türkiye'nin yönetim planları (KVMGM, 2021) incelendiğinde, genel olarak aşağıda sıralandığı üzere yönetim planının içeriği hakkında bir fikir edinilebilir.

- Yönetim Planının Gerekçesi, Planın Hazırlık Süreci, Amaç, Kapsam ve Yöntemi
- Alan Yönetimi ve Yönetim Planı Organizasyonunun Tanımı
- Yönetim Alanının Tanımı -Yönetim Alanının Sınırları, Yönetim Alanının Konumu, Kültürel, Tarihsel ve Çevresel Bilgileri
- Yönetim Alanının Sosyal ve Ekonomik Yapısı
- Yönetim Alanının Koruma ve Yönetim Durumu
- Alandaki Arkeolojik Kazı ve Araştırmalar
- Ziyaretçi Yönetimi ve Turizm
- Paydaşların Belirlenmesi ve Mevcut Durum Analizinin (GZFT) Yapılması
- Yönetim Alanı Organizasyonunun Misyon ve Vizyonunun Belirlenmesi
- Yönetim Planının Temel Değerlerinin ve Planlama Politikalarının Tanımlanması
- Yönetim Planının Amaç, Hedef ve Stratejilerinin Geliştirilmesi
- Yönetim Planının Eylem Planı, Projelerinin Tanımlanması, Bütçe Planlanması ve Uygulamaya Yönelik İzleme, Değerlendirme ve Güncellenmesi

İçerikten anlaşıldığı üzere yönetim planlarından verim elde etmek, alanın mevcut durum tespiti, analizi, vizyonu, hedefleri, politikaları, projeleri, eylemleri, çalışma programı, bütçe ve finans yönetimini detaylı bir şekilde ortaya koyabilmekle mümkün olmaktadır.

Yönetim planlarının hazırlaması için aynı zamanda alan yönetimi süreçlerinin de başlatılması gerekmektedir. Alan yönetimi, uluslararası kabuller gereğince yönetim alanının belirlenmesi, yönetim planlarının hazırlanması, uygulanması, denetlenmesi ve güncellenmesi süreçlerinin tamamını kapsayan bir yaklaşımı tanımlamaktadır (Ulusan, 2016:375)

Bir yönetim planı sürecinin ve içeriğinin nasıl olması gerektiğine ilişkin çeşitli ulusal ve uluslararası rehberler mevcuttur. Bunlardan en önemlileri şunlardır:

- 1990 yılında ICAHM (ICOMOS Uluslararası Arkeolojik Miras Yönetimi Komitesi) tarafından yayınlanan "Kültürel Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü (Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage)",

- 1998 yılında ICCROM liderliğinde Jokilehto ve Feilden tarafından yayınlanan "Dünya Miras Alanlarının Yönetimi Rehberi (Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites)"
- 1998 yılında İngiliz Tarihi Kentler Forumu tarafından yayınlanan "Korunan Alan Yönetimi Rehberi (Conservation Area Management: A Practical Guide)",
- 2003 yılında IUCN (Dünya Koruma Birliği) liderliğinde Thomas, Middleton ve Philips tarafından hazırlanan "Korunan Alanların Yönetim Planlamasına İlişkin Rehber (Guidelines for Management Planning of Protected Areas)",
- 2007 yılında T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan, özel olarak doğal alanların korunmasına rehber olması için hazırlanan ancak tüm koruma alanları için hazırlanacak planlarda planlama sürecine ilişkin rehber niteliğinde olan "Korunan Alan Planlaması ve Yönetimi" kitabı,
- 2013 yılında hazırlanan UNESCO, ICCROM, IUCN ve ICOMOS iş birliğinde hazırlanan "Dünya Kültür Mirasının Yönetimi (Managing Cultural World Heritage)" kitabı (Wijesuriya, G., Thompson, J. ve Young, C., 2013)

ICAHM tarafından 1990 yılında yayınlanan "Kültürel Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü"ne göre, kültürel miras yönetimi konusunda tüm ülkelerin uymakla yükümlü olduğu uluslararası temel kriterler belirlenmiştir. Buna göre kültürel miras yönetimi (ICAHM, 1990);

- Kamu yararı adına,
- UNESCO tarafından belirlenen uluslararası standartlara göre,
- Bilimsel ve yüksek teknolojik standartlar kullanılarak,
- Arazi kullanım planlarıyla entegre edilerek gerçekleştirilmelidir.

ICCROM tarafından belirlenen standartlar, 1993 yılında Feilden ve Jokilehto tarafından yayınlanan "Dünya Miras Alanlarının Yönetimi Rehberi" başlıklı kitapta yayınlanmıştır. Buna göre kültürel miras yönetiminde (Feilden ve Jokilehto, 1993);

- Görevli tüm personel alandaki korunması gerekli kültürel varlıkların değerini bilmeli ve anlamalıdır.
- Tüm çalışmalarda koruma ahlakına, UNESCO'nun uluslararası tavsiyelerine, Venedik Tüzüğü gibi rehberlere saygı duyulmalıdır.
- Alanın önemi dikkate alınarak tanımlanmış özel rehberler hazırlanmalıdır.
- Alandaki tüm kültürel varlıkların envanter çalışması yapılmalıdır.
- Ulusal ve yerel planlar dikkate alınmalıdır.

- Planlama, programlama ve bütçeleme düzenli aralıklarla gözden geçirilmeli ve güncellenmelidir.
- Yeterli nitelik ve deneyimdeki uzmanlarca resmi raporlar hazırlanmalı ve düzenli aralıklarla kontroller yapılmalıdır.
- Yıllık eylem planları ile bütünleşecek şekilde alt projeleri biçimlendiren bakım planları hazırlanmalıdır.
- Uzun vadeli planlar, belgeleme aşamasında elde edilen tüm bilgileri eylem planlarıyla bütünleştirmelidir.
- Alan veya yapı, her türlü müdahalenin öncesinde, sırasında ve sonrasında düzenli olarak belgelenmelidir.

Dünya Bankası'nın desteğiyle Kültür Bakanlığı tarafından çalışmaları başlatılan ve 2002 yılında tamamlanan "Pamukkale Sit Alanı Yönetim ve Sunum Planı" ülkemizdeki ilk yönetim planı çalışmasıdır. Bu plan, Dünya Bankası ile sözleşmeli Proje Yöneticisi Dr. Douglas Comer ve T.C. Kültür Bakanlığı Dünya Bankası Toplumsal Kalkınma ve Kültürel Miras Projesi Yöneticisi Aylin Öney Tan ile eşgüdüm içinde, Akan Mimarlık tarafından hazırlanmıştır (Akan Mimarlık, 2002).

2004 yılında Euromed Heritage II Programı (Avrupa-Akdeniz Mirası Programı) kapsamında TEMPER (Training, Education, Management, Prehistory in the Mediterranean – Akdeniz Havzasında Prehistorya Eğitim ve Yönetim) Projesi sürecinde Avrupa Birliği'nin maddi desteğiyle tamamlanan "Çatalhöyük Yönetim Planı" ise mevcut mevzuat öncesi tamamlanan diğer yönetim planıdır.

Uluslararası rehberler dikkate alınarak hazırlanan bu planlar içerik açısından bir yönetim planında bulunması gereken temel bileşenleri taşımakla birlikte, yönetim planlarının o dönemde Türkiye'de yasal bir karşılığı bulunmadığından yetkili kurumlarca sahiplenilmemiş ve bu nedenle uygulama imkânı bulamamıştır.

Olağanüstü evrensel değere sahip kültürel ve doğal mirasın bütün insanlığın ortak mirası olduğu kabulünden yola çıkarak korunmalarını ve yaşatılmalarını muhafaza altına almak amacıyla UNESCO tarafından 1972 yılında imzaya sunulan ve ülkemizce 1983 yılında taraf olunan Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme gereğince; UNESCO Dünya Miras Listesi'ne aday gösterilecek varlığın adaylık dosyasında, bu mirasın yaşatılmasının garantisi olarak sunulacak ve kısa-orta-uzun vadelerde yapılacak çalışmaların ve detaylarının sunulduğu onaylı bir yönetim planının bulunması zorunludur. Diğer bir deyişle, olağanüstü evrensel değere sahip bir varlığın UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınabilmesi için varlığa ilişkin bir yönetim planının bulunması ön koşullardan biridir.

2005 yılında gerçekleştirilen UNESCO toplantısında 'Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme Uygulamasına ilişkin Kriterler' listelenmiş ve Dünya miras alanları için yönetim planlamaları oluşturmaları şart koşulmuştur. 2008 yılında 'Dünya Miras Alanları Yönetim Planları Uygulama Broşürü' ile bir yönetim planının olası unsurları belirlenmiş ve açıklanmıştır (Rıngbeck, 2008).

Ulusal ve uluslararası yasal düzenlemeler, ülkemizde yönetim planlaması çalışmalarının hız kazanmasına neden olmuş, ilgili yönetmelik kapsamında aradan geçen on yıllık sürede on adet yönetim planı onaylanmıştır. Devam eden planlar ve yönetim alanı sınırı belirlenen alanlar da bulunmaktadır.

Türkiye'de kültürel miras yönetim planı çalışmaları sit alanları ölçeğinde yürütülmekte, tek yapı olarak tescilli olup bir sit alanında yer almayan kültürel mirasa ilişkin yönetim planı çalışmaları bu mevzuat kapsamında yürütülememektedir.

Tüm dünyada yer alan korunan alanlar için etkin yönetim planlarının yapılması oldukça öncelikli bir konudur. Yönetim planlarının ortaya konması süreci; korunan alan yöneticilerinin alandaki doğal ve kültürel kaynakları tanımalarına, söz konusu kaynaklar için tehdit unsurlarını belirlemelerine ve uzun vadeli bir koruma için stratejiler ile uygulama planlarını geliştirilmelerine yardım etmektedir (Ervin vd.,2010).

Kültürel miras yönetiminin öneminin kavranması için öncelikle kültürel mirasın öneminin ve değerinin, neyi, neden, nasıl ve kimlerle koruyacağımızın kavranması gerekir. Kültürel miras alanlarının taşıdıkları değer açısından korunmasının aynı zamanda toplumların gelişmişlik düzeyinde rol oynamasındaki etkisi fark edilmiştir. Bu farkındalık ile kültürel miras yönetimi anlayışı yeni bir boyut kazanmış, kültürel miras alanlarının sürdürülebilir, bütüncül ve katılımcı bir yaklaşımla korunmasına yönelik stratejilerin ve alan yönetiminin geliştirilmesi sürecine girilmiştir.

Kültürel miras sadece geleneksel bozulma sebebiyle değil, sosyal ve ekonomik şartların değişmesi ve buna bağlı bozulma ve tahrip olgusuyla gittikçe artan bir yok olma tehdidi altındadır; kültürel mirasın herhangi bir parçasının bozulması ya da yok olması, bütün dünya milletlerinin mirasının yoksullaşmasıdır (UNESCO, 1972).

Kültürel mirası tehdit eden unsurlar doğal sebepler ve insanların sebep olduğu tahribatlar olarak ayrılabilir. Doğal sebeplerden değişen ısı ve nem koşulları, rüzgâr, yağmur, kar gibi doğa olayları kültürel mirasta fiziksel ve kimyasal bozulmalara sebep olabilir. Çeşitli bitkilerin ve köklerinin, hayvanların sebep olduğu tahribat ve doğal afetler de doğal sebepler arasındadır. İnsan kaynaklı sebepler ise; bakımsızlık, vandalizm, terör, savaşlar, hırsızlık,

yağma olarak sırlanabilir. Aynı zamanda kentlerdeki kontrolsüz büyüme, kentleşmenin izin verdiği yıkımlar kültürel miras alanlarındaki insan kaynaklı tehdit unsurlarıdır.

Kültürel miras alanlarında bir yönetim planı olmaksızın koruma önlemleri alınması kültürel miras alanındaki korumanın sürdürülebilirliğini tehlikeye atmaktadır. Kültürel mirasın korunması ve bu korumanın yönetilmesinin sürdürülebilir olabilmesi için yönetim planı, yaşatma yani günlük hayatımıza dâhil etme, ekonomik bir boyut kazandırma ve gelecek nesillere bu olguları taşıma amacı içerisinde ilerlemelidir. Koruma ilkelerinden taviz verilmeden korumanın topluma rağmen değil, toplumla birlikte yapılması temel prensip olarak ele alındığında başarı sağlanmaktadır.

Kültürel miras alanlarında korunması gereken sadece somut ya da soyut varlıklar değildir. Soyut ve somut kültür varlığı bir bütündür ve biri olmadan diğeri tamamlanamaz bu sebeple yönetim kavramı koruma yaklaşımlarında yerini almıştır. Sürdürülebilir yönetim kavramında ise kültürel mirasın sadece fiziksel olarak sağlamlaştırılıp korunması yeterli değildir. Kültürel mirasın korunması ve yaşatılması hatta toplumun ekonomik ve sosyal gelişmesinde kültürel miras değerinin katkıda bulunmasının sağlanması gerekmektedir.

Sürdürülebilir bir yönetim planı için taşınmaz kültürel mirasların tek tek ele alınmasından ziyade bütünsel bir yaklaşım ile kültürel miras alanlarının oluşturulması, birbirleri ile bağlantılarının analizinin yapılması ve ortaya çıkarılması, kültürel miras alanlarının sadece günümüz için değil gelecek kuşaklar içinde yaşatılması gerektiğinin bilincinin oluşturulması gerekmektedir. Sürdürülebilir yönetim planında, önemli yaklaşımlardan biri katılımcı yaklaşımdır. Korunan alanların etkili yönetimi, ilgi grubu/paydaşlar olarak bilinen ve alanla yakın ilgisi bulunan tarafların yönetime dahil edilmesini gerektirir. Bilgilenen, katılan ve yetki verilen insanlar kendileri için daha iyi seçimler yaptıkları gibi yöneticiler ve karar vericilerin daha iyi seçimler yapmasına da yardımcı olurlar (Çevre ve Orman Bakanlığı, 2007: 26). Kültürel mirasın yönetiminde katılımcı yaklaşımın benimsenmesi alanın daha fazla sahiplenilmesi, halkın sosyal ve ekonomik kalkınma ihtiyaçlarının da dikkate alındığı bir planlamanın yapılması ile korunan alanın hedeflerini destekleyen yerel halkın, yönetim ve koruma için daha fazla zaman ve kaynak ayırmaya istekli olması yönetim planını sürdürülebilir kılmaktadır.

Kültürel miras alanlarında koruma ve yaşatma amaçlı yönetim planlarının hedefi, alanın sahip olduğu üstün evrensel değerin şimdiki ve gelecek nesiller için korunması ve geliştirilmesi, bunu sağlamak amacı ile eylemler gerçekleştirilmesidir. Korunacak bir alan için hazırlanan yönetim planında alanın öncelikleri, sorunları, tehdit ve fırsatları belirlenmiş olup, alanın geleceğine ilişkin belirlenen hedef doğrultusunda, sorunları çözücü, tehditleri önleyici

hedefler koyarak; bu hedeflere ulaşmak için temel stratejiler ve eylem planları belirlenmiş olmalıdır.

Kültür turizmi yeterince iyi yönetildiğinde mirasın korunması için bir fırsat sağladığı gibi sürdürülebilir çözümler üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Matiz ve Tonga, 2012). Tarihi, sosyal ve antropolojik değerler kültürel miras olarak kabul edilmekte olup, bu değerler sürdürülebilir kalkınmanın bir etkinleştiricisi olarak kabul edilmektedirler. Bu değerler, Birleşmiş Milletler'in (B.M) Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) 8. ve 11. Maddelerde yer almaktadır. Bu anlamda, Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinden 11.4, mirasın korunması ve muhafaza edilmesini vurgularken 8.9. maddesi ise istihdam oluşturan yerel kültür ile ürünleri teşvik eden sürdürülebilir turizmi geliştirmeyi amaçlamaktadır (Xiao, Mills, Guidi, Rodríguez, Barsanti ve González-Aguilera, 2018).

Turizm aracılığı ile kırsal kalkınmayı sağlamak açısından kırsal alanlarda yer alan doğal ve kültürel miras varlıklarının turizme kazandırılması son derece önem arz etmektedir. Bu anlamda sürdürülebilir kırsal kalkınma çalışmalarında doğal ve kültürel miras varlıklarını etkin kullanmak, gelir artışını sağlamak, kırsal alanlardaki ekonomik kaynaklarını verimli bir şekilde devam ettirmek, altyapıyı güçlendirmek ve kırsal yerlerdeki sosyal yaşam alanlarının koşullarını iyileştirmek hedeflenmektedir. Bu anlamda kırsal alanlara yönelik planlanacak miras turizmi faaliyetleri, turizm sektörüne bağlı olarak diğer ekonomik sektörleri de canlandıracak, tarımsal değerler ile kültürel değerlerin yeniden canlanmasına, çevrenin korunmasına ve istihdamın artırılmasına olumlu etki edecektir.

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun (Brundtland Komisyonu) Ortak Geleceğimiz raporunda da belirtildiği gibi, "gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneklerinden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılamayı ima eden sürdürülebilir kalkınma" Birleşmiş Milletler, Hükümetler ve özel kurum, kuruluş ve teşebbüslerin yapacakları faaliyetlerde temel bir yol gösterici ilkesi haline gelmiştir (WCED, 1987). Bu durumda kültürel değerler söz konusu olduğunda, en küçük ölçekte bile somut veya somut olmayan kültürel mirasa bakılmaksızın sürdürülebilirliğin sağlanması açısından yerel bilginin korunması önemli bir konudur (Matiz ve Tonga, 2012). Bu nedenle miras turizminin gerçekleşmesi için esas çekici faktörü oluşturan kültürel değerlerin yaşatılması ve bu değerlerin korunarak, asılları bozulmadan turistik ürüne dönüştürülmesi son derece önem arz etmektedir.

Yönetim planları vasıtasıyla, nitelikli korunmanın yanı sıra alanın yönetim hedeflerinin değerlendirilmesi ve hedeflere ulaşmak için gerçekçi ve ayrıntılı eylem planlarının oluşturulması sağlanmaktadır. Bu, öncelikle bugünkü ve gelecek nesiller için

mirasın sürdürülebilirliğini temin etmekle birlikte alanın uluslararası camialarda kabul görmesi, yerel halkın ekonomik ve sosyal yönden gelişimi ile miras turizminin gelişimine de katkı sağlamaktadır.

5.1.7. Tarihi Çevrelerde Turizm Planlaması

İnsan, mekân, çevre… vb. ilişkilerin boyutları temelinde çalışmalar yürüten coğrafya, konum, ölçek, hareketlilik, dağılım, harita, coğrafi grafikler, insan-çevre sorunları gibi çeşitli değişkenleri konu edinmektedir. Bir mekân bilimi olarak bilinen coğrafya, mekânsal kavrama üzerinde durarak dünya üzerindeki her türlü mekânsal diziliş ve analizleri ile sebep-sonuç ilişkilerinin farklı değişkenlerle kavranmasını temel almaktadır (Taş, 2006). Belirtilen bu değişkenler bağlamında güncel sorunlar sebep-sonuç ilişkileriyle algılanabilir, çözüm üretilebilir ve değişimle beraber sürdürülebilirlik kavranabilmektedir.

İnsan-çevre ilişkisi yerel ve küresel değişiklikler noktasında coğrafya içinde analiz sentez boyutu açısından oldukça önem arz etmektedir (Larsen, Gerike ve Harrington, 2022: 35-36). Coğrafya, insan ve çevre hakkında düşünmeyi organize eden bir disiplindir (Macinko, 1978'den akt. Larsen vd. 2022: 36). Hem çevre hem de coğrafya terimleri geniş kapsamlıdır. İzbırak (1992) çevreyi doğal, toplumsal, kültürel etmenlerin birlikte işlemleriyle belirmiş bir alan, bir yer şeklinde tanımlamaktadır.

Tarihi çevre ise, Avrupa Konseyi Kültürel İş birliği Konseyi'nin Avrupa Kültürel Mirasının Envanteri çalışmasında; "Doğa ya da kişi tarafından oluşturulan, bütünlüğü ve artistik, estetik, tarihsel, etnografik, bilimsel, edebi veya efsanevi özellikleri ile korunması ve değerlendirilmesi gereken bütünlerdir" şeklinde ifade edilmektedir (Aydemir ve ark. 2004).

Toka'ya (Toka, 2008) göre geçmişe ait verilerin göstergesi olan taşınabilir veya taşınmaz her türlü öğenin yer aldığı tarihi çevreler, zaman içerisinde şahit olduğu dönemlerin sosyal, kültürel, ekonomik, teknolojik yönlerini, daha ayrıntıya inildiğinde ise toplumun yaşam deneyimleri duygu, düşünce, beğenileri, anlayışlarını, birikimlerini kısacası bütün özelliklerini yansıtırlar. Geçmiş uygarlıklardan korunarak ya da korunamayarak günümüze kadar bir şekilde gelebilmiş olan yerleşmeler ya da kalıntılar tarihi çevreyi oluşturmaktadır.

Tarihi merkezler zaman içerisinde, genellikle kendiliğinden meydana gelen bir gelişme ile büyümüştür. Tarihi merkezlerin yerleşim dokusu, bölgenin doğal özellikleri, yerel halkın yaşam gereksinimleri ile ekonomik imkânları çerçevesinde şekillenmiştir (Ahunbay, 2004).

Tarihi çevre bir bölgenin birçok tarihi değerini kapsamaktadır. Tarihi anıtsal yapılar, geleneksel konut örnekleri, sokak dokuları, çeşmeler, dini yapılar, kültürel ve sosyal değerler

bunlardan bazılarıdır. Ancak zaman içerisinde bu çevrelerin birçoğu tahribata uğramıştır. Bu çevrelerin tahrip edilmelerinin sebepleri şu şekilde sıralanabilir (Arabacıoğlu ve Aydemir 2007):

- Sosyal yaşam koşullarındaki değişimler,
- Çağdaş konfor koşullarını sağlama isteği doğrultusunda gerçekleştirilen bilinçsiz müdahale ve ekler,
- Yanlış restorasyonlar,
- Ekonomik zorunluluklar: koruma maliyetini finanse edecek parasal güçten yoksun olunması, alınacak önlemlerin hızlı bir şekilde hayata geçirilmesi isteği sonucu araştırma ve belgelemeye dayalı olmayan uygulamalar,
- Kişilerce konuya verilen önemin azlığı, halkta tarihsel çevre bilincinin olmaması, koruma eğitiminin yetersizliği,
- Yasa ve kısıtlayıcı kararların zorlayıcı etkisi/ters tepkiler,
- Koruma planının olmayışı ya da bilinçsizce hazırlanmış olması ya da bilinçsizce uygulanıyor olması,
- Yerel yönetimlerin isteksizliği ve ilgisizliği, uygulamak zorunda oldukları kararların bilgileri dışında kalması, yeterince açık ve inandırıcı olmaması, kaynak yetersizliği,
- Hızlı teknolojik gelişmeler sonucu geçmişle bağların kopması

Geçmiş uygarlıklara ait her türlü kültürel ve tarihi değerlerin; toplumlar tarafından saygı gösterilerek benimsenmesi, korunarak sonraki kuşaklara ulaştırılması, başka toplumlara sunularak tarihi geçmişi hakkında bilgi vermesinin sağlanılması ve bu şekilde evrenselleştirilmesi gerekmektedir. Bu yüzden tarihi çevreler için koruma kavramı gelişmiştir.

Geçmişte korumanın hedefi yapıyı ayakta tutmak, yıkılan kısımlarını yeniden onararak biçimsel bütünlüğünü korumak, değişen taleplere göre yeni eklemelerle işlerliğini sağlamak iken, bugün anıtlar ve tarihi çevre belirli bir dönemin kentsel ve mimari düzenini, yapım tekniklerini, sosyal yaşamını açıklayan bir belge olarak değerlendirilmekte olup, tarihi anıt ve çevrelerin yaşaması rastlantılara bırakılmayarak, ulusal ve evrensel kültürün bir bileşeni, uygarlık belgesi olarak korunmaları amaçlanmaktadır (Ahunbay, 2004).

Sahip olduğu zenginlik ile önemli miraslar arasında olan tarihi çevrelerin; nesilden nesile aktarılması ve bu şekilde yeni nesillerin de geçmişin bilgisine ulaşabilmesi gerekmektedir. Koruma olgusunun gerekliliğini yansıtan bu durumun sağlanabilmesi için; söz konusu tarihi çevrelerde etki sahibi tüm bileşenlerin (hükümetler, yerel yönetimler, bölge halkı, turistler, vb.) korumacı bir kimlik üstlenerek, zarar verici tutumdan uzak durmaları

gerekmektedir. Bu yüzden, tarihi çevrelerin sürekliliğinin sağlanmasında vazgeçilmez araçlardan biri olan koruma kavramının, doğru politika ve eylemlerle hayata geçirilmesi önem taşımaktadır.

Koruma; tek bir yapı ölçeğinde olabileceği gibi, kent düzeyinde, bir sokakta veya tarihi çevre boyutunda da olabilir. Ahunbay (2004) tarihi çevreleri koruma aşamalarını aşağıdaki gibi özetlemiştir:

- Korunacak kültür ve doğa varlıklarının tam olarak belirlenmesi,
- Çevre ile ilgili analizlerin yapılması,
- Rölöve ve tipoloji çalışmaları,
- Sağlıklaştırma, onarım, yenileme, temizleme işlemlerinin yapılması,
- Tarihi çevreleri yıpratan, kirleten işlevlerden arındırarak, kültürel işlevler gibi yeniden kullanım alternatiflerinin geliştirilmesi,
- Tarihi çevrede yeni yapılaşmanın çevresiyle uyumlu olarak ele alınması.

Tarihi çevrelerin korunmasında, bölgelerin turizme açılması da önem taşımaktadır. Turizm ile tarihi çevreler yakın ilişki içerisinde olup, etkileşim içerisindedirler. Bu etkileşimin olumlu ve olumsuz yönleri olduğundan dolayı hem turizmin gelişimine hem de korumanın sağlanmasına katkıda bulunulabilmesi için, izlenecek yöntem ve politikalar önem kazanmaktadır.

Başçı'ya (Başçı, 1990) göre geçmişten günümüze kalan kültür ve sanat kalıtları, o dönemin insanlarının yaşamlarının, emeklerinin bir parçasıdır; insanın kendini tanıma ve gerçekleştirme uğraşının ürünü olup, bu ürünler artık insanlık tarihinde günümüzden önce yaşamış, halen yaşayan ve gelecekte de yaşayacak olan insanlığın ortak malıdır. Bu yüzden geçmiş uygarlıklara ait bu kalıtların korunarak tüm insanlığa sunulması, bu şekilde insanların bu kalıtlar aracılığıyla geçmiş hakkında bilgi ve görüş sahibi olmasının sağlanması gerekmektedir. Turizm faaliyetleri de bu gerekliliğin yerine getirilebilmesinde önemli bir rol sahibidir. Yazar'a (2010) göre; taşınmaz kültür varlıklarının, onların konumlandıkları alanların, bu değerlerin bir parçası olan yerel kültürlerin ve bunların mekanlarda deneyimlenmesinin, turizm arz unsurları olması; tarihsel değerleri içeren tarihi dokuların korunarak geleceğe taşınmasında turizmin kullanımını en yaygın araç haline getirmiştir.

Akyüz Levi'ye (Levi, 1999) göre ise tarihi çevrenin sadece kanun, karar ve yaptırımlarla korunamayacağı, bunun ancak özendirilerek, sevgi ve istekle başarılabileceği, bu bağlamda en önemli problem olan ekonomik faktörlerin ortadan kaldırılmasında ise turizmin araç olabileceği düşünülmektedir. Turizm, dünya genelindeki büyük sektörler arasında yer alır. Hem olumlu hem de olumsuz etkilere sahip olan bu sektör, sağladığı büyük

ekonomik kazançlarla ülkelerin kalkınmasında ciddi bir etkiye sahip olabilmektedir. Miras turizmi kapsamında tarihi çevrelere gerçekleştirilen ziyaretler de bu çevrelerin turizm sektörüne katkıda bulunmasını sağlamaktadır.

Tarihi çevre ile turizm ilişkisinde koruma açısından da önemli bir ilişki vardır çünkü tarihi çevrelere yönelik gerçekleşen kültürel turizmin boyutu, mimari mirasın fiziksel durumuna göre değişmektedir. İyi bir şekilde muhafaza edilerek sunulmuş olan tarihi doku, buraya yönelik gerçekleşen turizm potansiyelini de yükseltecektir. Ayrıca turizm faaliyetlerinin getireceği ekonomik kazançlar; bu bölgelerin hem yerel halk hem de yönetimler tarafından daha fazla benimsenmesini, sahip çıkılmasını ve daha iyi korunmasını sağlayabilmektedir. Sonuç olarak turizmin artmasıyla birlikte korumanın artması, korumanın artmasıyla da turizmin artması söz konusudur.

Tarihi çevrelerde gerçekleşen turizmin başlıca olumlu özellikleri şu şekildedir:

- Tarihi çevrelerin barındırdığı tarihi yapılar, sosyal yaşam ve kültürel değerler turizm sayesinde tüm dünya insanları tarafından tanınma fırsatı yakalar.
- Turizm kaynaklı kazançların artması sonucu yöre halkında tarihi çevre bilinci artar, sahip olunan kültürel değerler daha iyi anlaşılır ve bunlara sahip çıkma arzusu daha da yükselir.
- -Gerçekleştirilen yatırımların kısa sürede geri dönmesi ve yüksek oranda gelir getirmesi sebebiyle turizm, tarihi çevrenin korunmasında finans kaynağı olabilecek bir sektör olur (Yavuz 2010).
- Turizm, geleneksel aktivitelerin yer aldığı, dolayısıyla teknolojik ve ekonomik güçlüklerin yaşandığı tarihi kent alanlarına ekonomik canlılık, işgücü artışı, üretilen mal ve hizmet sektörlerinde nitelik ve nicelik bakımından olumlu gelişmeler sağlar (Kolcu, 1993).
- Turizm bölgelerinde altyapı, çevre düzenlemesi, ulaşım gibi alanlarda iyileştirmeler gerçekleşir ve bu durum da bölge halkına yarar sağlar.
- Genellikle kent merkezlerine doğru gerçekleşen göçler, turizmin ekonomik iyileştirme sağlamasına paralel olarak azalabilir.
- Turizm insanlar arasında anlayış ve uygulandıkları bölge halkında milli gurur oluşturur (Abacılar, 2008)
- Farklı kültürel grupların ziyaretleri neticesinde tarihi çevrelerde, yerel kültürün de katılımının sağlanmasıyla bir kültür alışveriş ortamı oluşabilir.
- Turizmin getirdiği kültürel değişim insanlar ve kültürler arasındaki anlayışı destekler, önyargıların azalmasına sebep olabilir ve böylece toplumlar arasındaki

gerilimin azalmasına ve kültürlerarası anlayışın gelişimine katkı sağlayabilir (Akdoğan, 2010).

Öte yandan; turizm faaliyetlerinin, bu iyileştirici etkilerinin yanında tarihi çevrelere zararı da olmaktadır. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

- Yoğun turist akışına ve kullanımlara bağlı olarak tarihi dokuda yıpranma, bozulma, aşınma gibi fiziksel tahribatlar ile fiziksel kirlilik ve gürültü meydana gelebilir.
- Tarihi çevrelerde trafik ve park yeri problemi yaşanabilir, özellikle hafta sonları ve tatil günlerinde günübirlik turist gruplarını taşıyan otobüsler kalabalıklara ve ciddi trafik sorunlarına sebep olabilir, bu duruma bağlı olarak da yerel halkta memnuniyetsizlik meydana gelebilir (Yavuz, 2010).
- Tarihi kent dokularının turizm pazarında yer alışları ile beraber kent strüktürü aşırı yüklenme altında kalmış olup, bu strüktürlerin başında; trafik, ulaşım ve toplu taşıma sistemleri, kanalizasyon, temiz su sistemleri, enerji temini, haberleşme sistemlerindeki güçlükler ve kapasitelerin aşırı yüklenme sonucu yetersiz kalışı gelmektedir (Kolcu, 1993).
- Turist sayısının çok fazla olması, turistler açısından gözlemleme kalitesinin daha da düşmesine neden olabilir (Yavuz, 2010).
- Turistik ilgiye bağlı olarak oluşacak hizmet sektörü tarihi çevrede yoğun yapılaşmaya sebep olabilir ve bu şekilde tarihsel dokuda bozulmalar meydana gelebilir.
- Turizmin genellikle sebep olduğu ani ve zorlayıcı değişimler, toplumun tamamıyla bozulmasına ve bunun sonucunda bütün kültürel geleneklerin kaybolmasına sebep olabilir (Akdoğan, 2010).

Turizmin etkileri incelenirken dikkat edilmesi gereken bir başka konu ise taşıma kapasitesidir. Sahip olunan turizme sebep kaynakların, planlanmamış yoğun turistik gezilere maruz kalması birtakım problemleri ortaya çıkarabilmektedir. Taşıma kapasitesi kavramı da bu durumun önüne geçilmesini amaçlamaktadır.

Çevre koruma ve sürdürülebilir kalkınma esas alınarak turizmde taşıma kapasitesi Dünya Turizm Örgütü tarafından; bir alanın kaynakları, toplumu, ekonomisi ve kültürü üzerinde olumsuz etki yaratmadan, aynı zamanda ziyaretçi tatminini de azaltmadan bir alanın maksimum kullanımı şeklinde tanımlanmıştır (Bike Özdemir, 2007).

Sahip olduğu olumlu ve olumsuz etkilerle turizm kavramı, tarihi çevreleri kapsamaya devam edecektir. Bu yüzden olumsuz etkilerin oluşmasını engelleyen korumacı bir yaklaşımın ve tarihi çevrelerin sonraki kuşaklara zarar görmeden ulaştırılabilmesinde önemli bir araç olan

sürdürülebilirlik anlayışının geliştirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda tarihi çevreler için miras turizmi planlamalarının oluşturulması ve uygulanması büyük öneme sahiptir.

Tarihi çevrelerde turizm planlaması düzenlenirken sürdürülebilir bir yaklaşımın benimsenmesi, bu çevrelerin korunması açısından önem taşımaktadır. Birçok kültürel ve tarihsel mirası barındıran tarihi çevrelerin korunması, korunarak sürdürülebilirliğinin sağlanması; gelecek nesillerin de bu mirastan yararlanmasının mümkün kılınması açısından mutlaka gereklidir.

Oktay ve Hoşkara'ya (Oktay ve Hoşkara, 2006) göre sürdürülebilir tarihi çevreler; farklı kullanımların/kullanım alanlarının yer aldığı, çeşitli sosyal gelir gruplarının yaşadığı ve bu gelir gruplarına uygun konutların, yaşam alanlarının ve canlı sosyal amaçlı /kamusal mekanların bulunduğu, yoğun kentsel formu olan ve bu şekilde yaya, bisiklet ve yürüyüş ağırlıklı sürdürülebilir ulaşıma olanak sağlayan, doğal/tarihi kaynakların/değerlerin tüketilmediği ve verilecek kararlarda yoğun halk katılımına başvurunun yapıldığı alanlardır.

Araştırma sahasındaki turistik arzın devam edebilmesi için öncelikle bu arzı sağlayan tarihi çevrenin korunmasını da içeren miras turizmi planlamasına ihtiyaç vardır.

Sürdürülebilir turizm planlamalarında göz önünde bulundurulması gereken hususlar aşağıdaki gibidir (Olalı, 1990):

- Bölgenin ya da yörenin mevcut turistik arz değerleri (tarihi, doğal ve sosyokültürel) envanterinin güçlü ve zayıf yönleriyle ortaya çıkarılması,
- Bölgenin ya da yörenin taşıma kapasitesinin saptanması,
- Turizm arz göstergelerinin yüksek olduğu bölgelerde mevcut üst yapıların korunması ve yerel yapılaşmayı bölgenin ihtiyaçları dâhilinde kontrolünün sağlanması,
- Bölgede yerel yönetimleri denetimi ve gözetimi altında çevreye saygılı ve otantik mimariye önem verilmesi,
- Bölgenin ekolojik, tarihi, doğal ve sosyo-kültürel zenginliği ile uyumlu çevre düzenleme çalışmalarına ağırlık verilmesi,
- Doğal, sit alanları ve kırsal çevrenin de geleceğin turizm alanları olarak korunması,
- Turizm arzı ve talebine göre alt yapının düzenlenmesi,
- Sürdürülebilir turizmin gelişmesi ve korunması için bölge halkının turizm konusunda bilinçlendirilmesi,
- Turizmin mevsimlikten çıkarılması ve yılın on iki ayına yayılması,
- Bölgede çevre kirliliğinin en aza indirilmesi,

- Güneş enerjisi, jeo-termal enerji, rüzgâr, akarsu enerjileri gibi çevreye zarar vermeyecek enerji kullanımına ağırlık verilmesi ve yatırımların tercih edilmesi
- Toplumsal ve kültürel kimliğin korunması,
- Yerli ve yabancı turistlerin bir takım yerel etkinliklere katılmasını sağlayarak, doğa ile iç içe isterlerse yerel tarım, hayvancılık vb. faaliyetlere katılarak, ekolojik dengenin korunmasına katkıda bulundurarak dinlenme olanaklarının sağlanması,
- Turistik yatırımların bir bölgede kontrollü bir şekilde sağlanması ve bölgenin ihtiyaçları doğrultusunda uzun vadeli olması şeklinde özetlenebilir.

Bunlar ile beraber miras turizmi planlanırken değerlendirilmesi gereken önemli ilkelerden biri, talebe göre değil arza göre turistik düzenlemelerin yapılmasıdır. Bu turizmin esnek, gelişmeye açık ve uzun vadeli olmasını sağlayacaktır.

Tarihi çevrelerde turizm, çevrede yerel karaktere uygun yeni gelişme fırsatları oluşturmalıdır. Terkedilmiş binaların yeniden işlevlendirilerek korunmasını sağlamak da yeni gelişmenin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Doğal ve kültürel mirasın değerini arttırmak için, koruma sürecine gönüllü olarak katılımı sağlamak, bunu yapabilmek için de turizmden gelir elde etmeye yönelik olarak uygun plan/projeler oluşturmak gereklidir.

Bir yöredeki turistik faaliyetler o alanın yerel özelliklerine göre saptanmalıdır. Alanın doğal ve kültürel mirasının değerini ve çekiciliğini arttırmak, o bölgede uygun ölçeklerde gelişmeyi sağlamakla mümkün hale gelebilmektedir.

Yerel halkın da turizm gelişimi için karar verme sürecinde bulunmaları gereklidir. Turizm gelişimi olabildiğince fayda sağlamaya yönelik olacak şekilde sağlanmalıdır. Yerel işlerin, yerel üretimin/ürünlerin ve becerilerin desteklenmesi ile yerel ekonominin gelişiminde yardımcı olunmaktadır. Miras turizmi bâzı geleneksel ekonomik sektörlerin desteklenmesini önermektedir.

Planlamanın eğitim ve uygulama boyutu açısından tarihi çevrelerde yaşayan özelde okul çağındaki çocukların, genelde ise kişilerin alanları hakkında daha çok öğrenmelerini/anlamalarını teşvik etmek, özendirmek maksadıyla, miras turizmine yönelik üretim-hizmetler konularında eğitim ve konuya yönelik açıklamaların oluşu büyük önem taşımaktadır.

Pazarlama ve reklam mesajlarının, bölgenin yöreye has değerlerini vurgulayarak halkın miras değerlerini ziyaretini teşvik etmeye yönelik olması duyarlı tanıtım açısından farklılık yaratmaktadır. Turizm gelişimi ve bu bölgelerde konaklayacak, bu bölgelere gelecek ziyaretçi sayıları, doğal, sosyal ve kültürel çevrenin kapasitesine göre hesaplanarak

düzenlenmelidir. Bunun sonucunda da turizm faaliyetlerinin etkileri düzenli olarak planlanmalı, yönetilmeli ve çevresel, ekonomik, sosyal gereklilikler saptanmalıdır.

5.2. Elmalı İlçesi'nde Miras Turizmi Arzı

5.2.1. Ulaşım ve Erişilebilirlik

Türkiye'de ulaşım hatlarının yüzey şekillerinin etkisi altında olduğu görülmektedir (Doğaner, 1988). Dağ sıralarının fazla arızalı olmayan doruk çizgileri, dağ geçitleri, plato yüzeyleri, çukur düz sahaların su tehdidi altında olmayan kısımları, nehir geçitleri ve benzeri yerler doğal yol sahalarıdır (Gürsoy,1974). Kuzey ve güneyde dağların denize paralel olarak uzanması, ancak belirli geçitlerden iç kısımlara ulaşım olanağı sağlamaktadır (Doğaner, 1988). Araştırma sahasında da etrafı Batı Torosları oluşturan kütlevi dağlarla kuşatıldığından kıyı ve çevre bölgelerle ulaşımını ancak belirli bel ve boğazlar aracılığı ile sağlayabilmektedir. Güneybatıda yer alan Sinekçibeli ilçeyi Kaş ilçesine, güneydoğudaki Avlan Beli, Finike, Kumluca, Kemer ve Demre ilçelerine, kuzeybatıda yer alan Güğübeli Muğla'nın Seydikemer ilçesine, kuzeydoğuda yer alan Öküzgözü Boğazı ve Karamanbeli ise Korkuteli ilçesi ile Antalya'ya bağlamaktadır.

Elmalı ilçesini Korkuteli ve Finike ilçelerine bağlayan yollar D 635 devlet yoludur. Burdur Kızılkaya ile Finike arasında kuzey güney istikametinde 159 km. kat eden bu yolun 60 km'si Elmalı-Korkuteli bağlantısını sağlamaktadır. İlçeyi Korkuteli üzerinden Antalya şehrine bağladığı için en işlek olan devlet yolu budur. Daha önce yolun biri gidiş diğeri de dönüş olmak üzere 2 şerit olması ulaşımı zorlaştırmış, can ve mal kaybına yol açan trafik kazalarına neden olmuştur. Bu problem dikkate alınarak yerel yönetimin de girişimleriyle, belirtilen yolların bölünmüş yol olarak yeniden yapılması 2017 yılı ihale programına alınmış, ihalesi yapılmış ve resmî gazetede yayımlanmıştır. Bölünmüş yol olarak yapılmaya başlanan 635 devlet yolu Finike-Elmalı, Elmalı-Korkuteli ve Korkuteli-Kızılkaya olarak 3 etap şeklinde tamamlanmıştır. Yol Antalya'nın batı kesimini Göller Yöresi ve İç Anadolu'ya, İç Anadolu'yu da Akdeniz kıyısına bağlayan yeni bir güzergâh ortaya çıkarmıştır (Harita 5.1).

Elmalı ilçesini Muğla iline bağlayan en kısa yol Güğübeli (Yapraklı) yoludur. Elmalı ilçesinden Seydikemer ilçesine olan mesafe Kızılkaya (Burdur) ve Söğüt (Burdur) istikametlerini takip eden yol ile 147 km. iken Elmalı-Güğübeli-Seki yolu ile 93 km. dir. Bu yol yaklaşık olarak diğer yoldan 55 km daha kısadır. Ancak yolun dar ve oldukça virajlı olması, kış aylarında zaman zaman kar yağışı nedeniyle kapanması ulaşımı zorlaştırabilmektedir. Elmalı ile çevre bölgeleri birbirine bağlayan bir diğer yol Elmalı-Kaş yoludur.

İlçede merkez ile mahalleleri birbirine bağlayan yolların büyük bir bölümü grup yoludur. Sathi kaplama yol niteliğinde olan bu yollar zaman zaman bakıma alınmakta ve yenilenmektedir. Sahada kırsal mahalleler ile ilçe merkezi arasındaki ulaşım 2017 yılına kadar özel araçlarla ya da toplu ulaşım aracı olan mahallelerde çoğunluğu sadece pazartesi günü yolcu taşıyan az sayıda minibüsle sağlanmaktaydı. 2017 yılında Elmalı Belediyesi'nin satın alarak devreye soktuğu minibüsler oluşturulan belirli güzergahlar arasında bu ulaşımı sağlamaya başlamıştır (Aydın, 2019).

Sahada ilçe dışı yolcu taşımacılığı yapan firmalar güzergâhları üzerindeki mahallelerden ilçe merkezine de yolcu taşımaktadır. Finike- Elmalı arasında yolcu taşıyan araçlar, Göltarla ve Yakaçiftlik mahallelerinden, Elmalı- Korkuteli arasında yolcu taşıyan araçlar Gökpınar ve Bayındır mahallelerinden, Kaş ve Gömbe'den Elmalı'ya yolcu taşıyan araçlar ise Akçay, Ahatlı, Beyler, Eymir ve Hacımusalar mahallelerinden Elmalı'ya, Elmalı ilçesinden de bu yerleşmelere yolcu taşımaktadır.

Araştırma sahasında şehir dışı ulaşımı sağlayan seyahat firması sayısı 4'tür. Bunlardan Batı Antalya Tur firması, Elmalı ile Antalya kenti ve Kaş ilçesi arasında yolcu taşımacılığı yapmaktadır. Yeşil Gömbe Tur, Kaş ilçesine bağlı Gömbe Mahallesi'nden Elmalı'ya, Kaş'a, bu yerleşmelerden de Gömbe'ye yolcu taşımaktadır. Kumluca Seyahat, Elmalı ilçesinden Finike ve Kumluca'ya, Finike ve Kumluca'dan da Elmalı'ya yolcu taşır, Elmalı Tur ise Antalya-Elmalı arasında yolcu taşımacılığı yapmaktadır.

İlçede ya da ilçe dışında taşımacılık yapan araçların yolcu alıp yolcu bıraktığı 1 terminal vardır. Devlet Hastanesi yakınında yer alan bu terminalden ilçe merkezine, halk pazarı yakınına yolcu taşınabilmektedir. İlçede taksi durağı sayısı ise 3'tür.

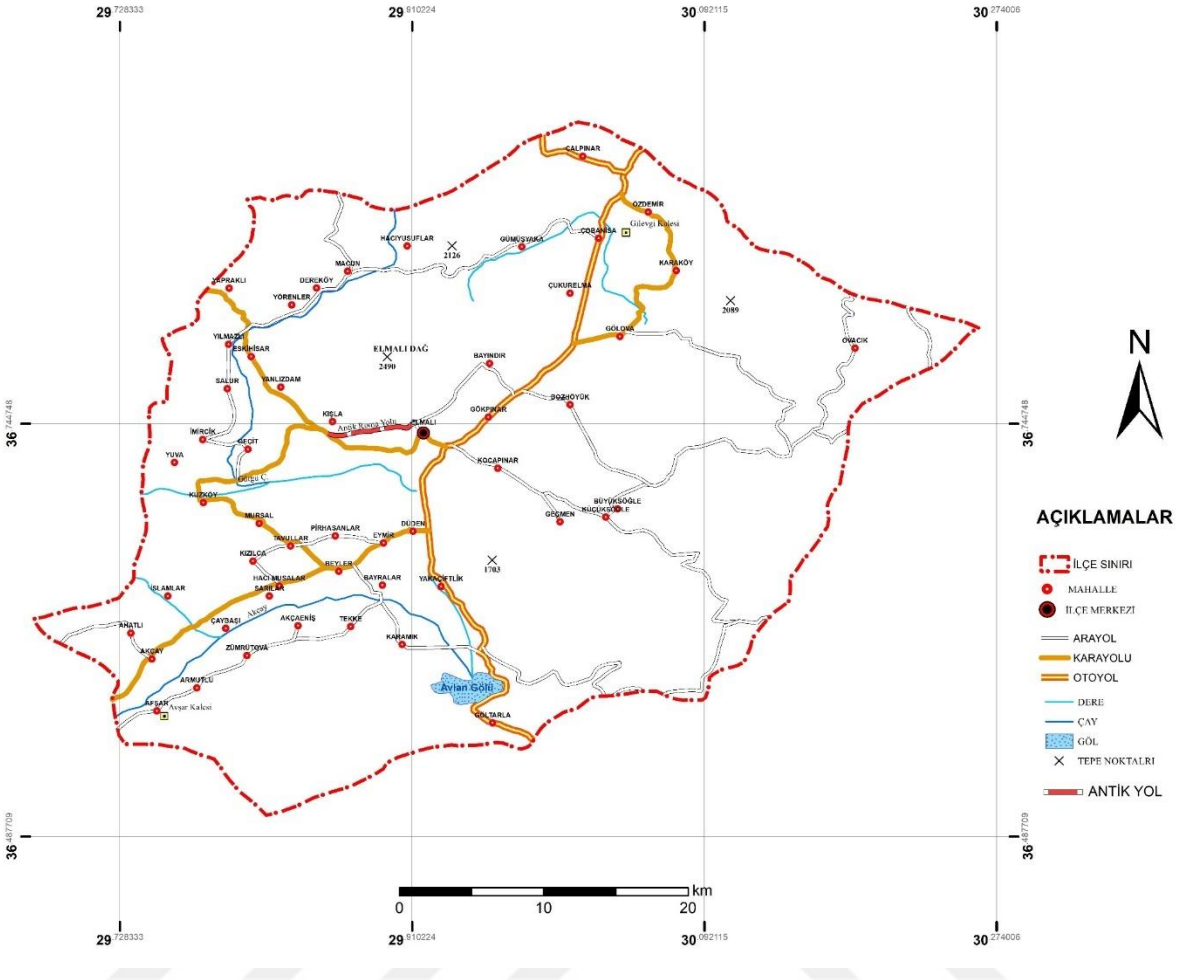

Harita 5.1 Elmalı İlçesi'nin Ulaşım Haritası

5.2.2. Konaklama ve Diğer Kolaylıklar

Turizm ürününü oluşturan turizm işletmeleri içerisinde, konaklama işletmeleri önemli bir yere sahiptir. Turizm hareketlerine katılan insanlara, birincil olarak güvenli barınma olanağı sunmak olmak üzere, onların konfor, dinlenme, yeme-içme, eğlenme gibi gereksinimlerini de karşılayan konaklama işletmeleri kendi içerisinde; otel, motel, tatil köyü, pansiyon, dağ oteli, termal tesis gibi çeşitlere ayrılmaktadır. Konaklama tesisleri müşterilerin gecelemelerinin yanı sıra, yiyecek-içecek ve kısmen eğlence gereksinimlerini karşılamak üzere kurulmaktadırlar. Bu tesisler turizm faaliyetlerinin durağan kısmını oluşturmaktadırlar ve konaklama işletmeleri içerisinde en önemli grubu, oteller oluşturmaktadır (Kozak vd., 2012: 57).

Konaklama, sadece gecelemeyi değil beslenmeyi de ifade etmektedir. Bu nedenle herhangi bir yerde turizmin gelişmesi büyük ölçüde o yerin konaklama kapasitesine bağlıdır (Özgüç, 2017). Turizm faaliyetlerine katılmak amacıyla yaşadıkları yerlerden turizm alanlarına seyahat eden turistlerin gittikleri alanlarda birçok ihtiyacı bulunmakta olup bu ihtiyaçların en önemlisi, konaklama olanaklarının yeterli olmasıdır. Bu anlamda turizm

seyahatine çıkan kişilerin gittikleri yerlerde bir günden fazla süre kalmaları durumunda, geceleme ihtiyaçlarını giderdikleri işletmeler, konaklama işletmeleri olarak geçmektedir. Günümüzdeki konaklama tesisleri, turizm faaliyetlerine bağlı olarak ortaya çıkmış süreç içerisinde şekillenerek çeşitlenmiş olup turizm işletmeleri içerisinde birinci derecede öneme sahip işletmelerdir. Çünkü konaklama hizmetleri, turizm sektöründe rekabet gücünü etkileyen faktörlerin başında gelmektedir (Aksu, 2017).

Bir yerde turizmin gelişme düzeyinin ortaya konulmasında, farklı göstergeler kullanılmaktadır. Bu göstergelerin başında tesis, konaklama ve geceleme sayıları ile tesislerin yatak kapasiteleri gelmektedir (Özgüç, 2017; Gül, 2015). Araştırma sahasında yer alan konaklama işletmelerinin sayı ve kapasiteleri incelenerek ilçeye yönelik oluşan turizm talebi dikkate alındığında, ilçenin konaklama kolaylıklarının yeterlilik durumu anlaşılabilecektir. Ancak sahadaki otellerin azlığı ve olanların da yıllık toplam ziyaretçi sayıları verisine ulaşılamadığından toplam oda ve yatak kapasitelerine yer verilmiştir.

İlçede otel sayısı pansiyonlar ve kamu misafirhaneleri sayısı hariç otel olarak 3'tür. Belediye Belgeli olan Akça Otel, Turizm İşletme Belgeli olanlar ise Tuba Otel ve Arzu Otel'dir. Bunların dışında Öğretmenevi, Devlet Su İşleri Misafirhanesi ilçenin nüfusunun arttığı yaz ayları ve şenlik zamanlarında rağbet görmektedir. Öğrenci yurtları ve diğer kamu misafirhanelerinde de kalınabilmektedir.

İlçedeki otellerin toplam oda sayısı 81, yatak kapasiteleri ise 139'dur. İlçedeki konaklama ihtiyacını karşılama noktasında kamu kurumlarına ait misafirhanelerden DSİ misafirhanesinin oda sayısı 8, toplam yatak kapasitesi 17'dir. Öğretmenevi'nin ise 8 oda 20 yatak kapasitesi bulunmaktadır. Saha çalışmalarında özellikle şenlik ve festivallerde ilçeye gelen ziyaretçilerin yoğunluğu gözlemlendiğinde ilçede yer alan konaklama tesislerinin kapasitesinin yetersiz olduğu anlaşılmıştır.

Turizmin gelişmesi için en önemli kolaylıkların başında gelen konaklama kapasitesinin ilçeye gelen turist sayısına göre yetersiz olması turizmin gelişmesi konusunda önemli bir problem teşkil etmektedir. Sadece son yıllarda Elmalı Müzesi'ne gelen ziyaretçi sayısı (Tablo 5.1) dikkate alındığında dahi ilçenin ziyaretçilerine göre konaklama kapasitesinin son derece yetersiz olduğu düşünülebillir.

Tablo 5.1 Yıllara Göre Elmalı Müzesi Ziyaretçi Sayısı

Yıl	Elmalı Müzesi Ziyaretçi Sayısı
2018	11000
2019	12000
2020	4600
2021	6300
2022	13200
2023	14300
2024	14200
Toplam	**75600**

Kaynak: Elmalı Müzesi Müdürlüğü

Sahada yapılan gözlemler sonucunda ilçenin, turizmin üç önemli unsurundan biri olan kolaylıklar (turizm hizmetleri) açısından sadece konaklama değil diğer turistik hizmetlerle ilgili tesisler açısından da yetersiz kaldığı görülmüştür. Elmalı ilçesi konaklama kolaylıklarından sonra turizmin gelişmesi açısından önem arz eden yiyecek-içecek ve eğlence hizmetleri ile ilgili tesis ve olanaklar açısından turizm talebini karşılama noktasında yetersiz kalmaktadır. Bu durum ile gelen ziyaretçi sayısını düşürebilmekte ve ilçeye gelen ziyaretçilerin konaklamalarını olumsuz etkilemektedir. Bu anlamda ilçe merkezi dahil olmak üzere diğer mahallerinde yer alan yiyecek içecek ve diğer tesislerin azlığı Elmalı'yı turlarına dahil eden tur otobüslerindeki yolcu kafilelerini ağırlama noktasında dahi yetersiz kaldıkları saha çalışmalarında tespit edilmiştir.

Elmalı ilçesinde belediye tarafından ayarlanan kültür turları pandemi öncesinde başlatılmış olsa da sonrasında devamı getirilememiştir. 2017 yılında ilçeye düzenlenen kültür turlarında ilçeye gelen ziyaretçi sayısı 3.551 kişidir (www.elmali.bel.tr /faaliyet_raporu.pdf). Faaliyet gösteren seyahat acentaları incelendiğinde ilçeye gelenler arasında Neretva Tur, Fest Travel, Antalya Yesar Tur, Ponsetya Turizm, Dalinda Turizm sayılabilir. Turizm faaliyetlerinin önemli unsurlarından biri olan seyahat acentaları ile turist rehberi sayılarının azlığı Elmalı ilçesinin sahip olduğu miras turizmi potansiyelinin aksine yetersiz olduğunu göstermektedir, seyehat acentalarının artması ilçenin daha fazla tanınmasına olanak sağlayacaktır.

5.3. Elmalı İlçesi'nde Miras Turizmi Planlamasına Yönelik Eylem ve Stratejilerin Geliştirilmesi

Elmalı ilçesinin miras turizmi yönünden değerlendirilmesi için bir takım eylem ve stratejilerin ortaya konulması gerekmektedir. Miras turizmi yönünden ele alınan araştırma sahasında aynı zamanda miras değerlerinin korunabilmesi anlamına da gelen bu eylem ve stratejilerin belirlenebilmesi için öncelikli olarak tanımlanmış bir vizyon ve politikanın olması gerekmektedir. Bu vizyon ve politika doğrultusunda bir takım amaç ve ilkeler de

oluşturulduktan sonra eylem ve stratejilerin geliştirilmesi, miras turizmi planlamasında önem taşımaktadır.

5.3.1. Vizyon ve Politika

Elmalı ilçesi miras turizmi planlamasında; doğal, somut ve somut olmayan miras öğelerinin korunması, sahanın miras turizmi potansiyelinin arttırılması ve yerel halkın yaşam kalitesinin yükseltilmesi için sürdürülebilir nitelikli miras turizmi planlamasının oluşturulması vizyon olarak belirlenmiştir. Araştırma sahasında sürdürülebilir ve korumacı bir turizm politikasının izlenmesi gerekmektedir.

Elmalı ilçesi ele alınırken; sahada miras turizmini sağlayabilmek için tek tek miras değerlerinin yanı sıra, dokusal bazda bütüncül bir politika ile ele alınması gerekliliği vardır. Çünkü somut ya da somut olmayan bu değerler ait oldukları geleneksel yerleşim dokusu ve etrafında gerçekleşen sosyal yaşamla bir bütünlük arz etmektedir. Bu yüzden saha için gerçekleştirilecek koruma çalışmalarında da tarihi değerlerin yanında, bu değerlerin konumlandıkları çevreler ile buradaki sosyo-ekonomik ve kültürel yapı da kapsam içerisine dahil edilmelidir. Bu şekilde doğal, somut ve somut olmayan miras değerleri tamamen korunarak geleceğe aktarımı kolaylaşmış ve turizm içinde daha büyük bir potansiyel olma özelliğine sahip olabilecektir.

5.3.2. Amaç ve İlkeler

Amaçlar:

- Elmalı ilçesinin miras turizmi potansiyelini arttırmak,
- Somut miras değerlerinin fiziki yapısını korumak,
- Elmalı ilçesi sosyal-kültürel dokusunu korumak,
- Turizm aracılığıyla bölge, kent ve ülke ekonomisine katkıda bulunmak,
- Turizm gelişiminin tarihi ve doğal çevreye zarar vermesini önlemek,
- Yerel halkın yaşam standartlarını iyileştirmek ve turizme yönelik istihdam sağlamak,
- Turist memnuniyeti sağlamak ve yüksek tutmak,
- Yurtiçi ve yurtdışında önemli bir miras turizm destinasyonu haline gelmek,
- Turizmin sürekliliğini sağlamak.

İlkeler:

- Taşıma kapasitesine uygun düzenlemeler gerçekleştirilmelidir.
- Festival-şenliklerin çevre il ve ilçelerde reklamının yayılması sağlanmalıdır.

- Yerel halk ön planda tutularak toplumsal bir katılım sağlanmalı ve karar verme sürecinde yerel halkın bulunması sağlanmalıdır.
- Sosyal ve kültürel kimlik korunmalıdır.
- Ulaşım ve otopark sorunlarının çözülmesi gerekmektedir.
- Esnek ve geliştirilebilir düzenlemeler hazırlanmalıdır.
- Kaçak kazı problemlerini önleyici adımlar atılmalıdır.
- Geleneksel mutfak kültürü desteklenmelidir.
- Yerel yönetim, Akdeniz Üniversitesi, kamu kurumları ve Sivil Toplum Kuruluşlarının katılımı sağlanmalıdır.
- Yapısal ölçeğin yanı sıra, bütünü kapsayacak bir koruma yaklaşımına gidilmelidir.
- Düzenli olarak miras turizmi faaliyetlerinin etkileri takip edilmelidir.
- Doğal kaynaklar korunmalıdır.
- Sürdürülebilir, alternatif ulaşım türleri geliştirilmelidir.
- Yerel halk miras turizmi ve koruma konularında bilinçlendirilmelidir.
- Kültürel yaşam biçimini yansıtan ögeler miras turizminde kullanılmalıdır.
- Elmalı ilçesinde yetişmiş önemli kişi ve tarihi olaylar anlatılarak tanıtılmalıdır.
- Yerel üretim desteklenmeli, turistik ürün nitelikli pazar yelpazesi genişletilmelidir.
- Müzelerin daha etkin ve kapsamlı kullanımları sağlanmalıdır.
- Turizm amacıyla koruma yapılması anlayışı yerine, turizme korumada bir araç olarak yaklaşılmalıdır.

5.3.3. Eylem ve Stratejilerin Geliştirilmesi

Elmalı ilçesi için belirtilen vizyon, politika, amaç ve ilkeler doğrultusunda aşağıdaki tabloda görülen eylem planı oluşturulmuştur. 90 eylemden oluşan bu plan 4 temel sınıflandırmadan oluşmaktadır. Kapsam bölümünde; eylemlerin hangi alan için geçerli olduğu vurgulanmak istenmiştir. Hedef bölümünde; ulaşılmak istenen temel hedefler açıklanmıştır. Strateji bölümünde; hedeflerin gerçekleşmesini sağlayacak stratejilerin belirlenebilmesi amaçlanmıştır. Son olarak eylem bölümünde ise bu stratejiler doğrultusunda gerçekleştirilecek olan eylemler oluşturulmuştur (Tablo 5.2.).

Bu eylem planı oluşturulurken, incelenen Avrupa örneklerindeki uygulamalarla beraber il bazlı Turizm Stratejisi ve Eylem Planlarından faydalanılmıştır.

Tablo 5.2 Eylem Planı

KAPSAM	HEDEF	STRATEJİ	EYLEM
YÖNETİM	Yardım ve destek gruplarının oluşturulması	Halkın, STK'ların, yerel yönetimlerin vb. birçok turizm paydaşının katılımıyla miras turizmi planlamasının gerçekleşmesini sağlayacak ekip veya yönetim birimlerinin oluşturulması	Miras turizmi planlama çalışmalarını yürütecek bir ekibin oluşturulması
			Yapılan işlemlerin ve verilen kararların sürdürülebilirlik ilkelerine uygunluğunu denetleyecek bir kurulun oluşturulması
			Yerel halkın çalışmalara etkin katılımını sağlayabilecek bir kurulun oluşturulması
KORUMA	Somut miras değerlerinin fiziki yapısını korumak	Kaçak kazıların önlenmesi ve restorasyon çalışmalarının sağlanması	Elmalı kentsel sit alanında yer alan tarihi evlerin bakımlarının yapılması
			Kaçak kazı problemlerini önleyici adımların atılması
		Somut miras değerlerinin yaşatılması, tarihi dokunun korunması	Tarihi değerleri oluşturan yapıların ve çevrelerin rölöve, restorasyon ve restitüsyon projelerinin hazırlanması
			Mermer ocakları için gerekli tedbirlerin alınması
			Âtıl durumdaki ambarların yörenin kültürel yapısına uygun dizaynı korunarak turizmde işlevlendirilmesi
			Tarihi değerlere yapılan müdahalelerin tespiti ve bunların temizlenmesi
			Kontrollerin sıklaştırılarak tarihi değerlere müdahalelerin engellenmesi
			Özel mülkiyet alanlarındaki höyüklerin tescillenmesi ve kazı yapılmamış höyüklerde kazı yapılması için gerekli girişimlerin sağlanması
		Ekolojik dengenin ve doğal mirasların korunması	Tarım arazisi kazanmak için yapılan müdahalelerin engellenmesi, anıt ağaçların arborikültürel bakımlarının yapılması
	Somut olmayan miras değerlerinin korunması	Bütüncül koruma anlayışının benimsenmesi	Yapılacak her türlü çalışmada fiziki korumanın yanında sosyal ve kültürel değerlerin de sürdürülebilir kılınması
		Kültürel zenginliklerin ön plana çıkartılması	İlçeye ait somut olmayan miras değerlerinin tanıtımında ve devamlılığının sağlanmasında yerel halkın teşvik edilmesi
			Geleneksel el sanatlarındaki hammadde potansiyelinin değerlendirilmesi ve yöreye ait marka değerine sahip geleneksel mutfak kültürünün pazarlanması
			Turizm etkinliklerinde farklı yerleşmelerdeki kültürel yaşama ait değerlerin turistlere sunulması
		İlçe merkezinde şenliklerde daha az araç girişinin sağlanması	İlçede yazın artan nüfusa ek olarak şenliklerdeki yoğunluğa bağlı oluşan araçların bölgeye girişinin belli yerlerde kısıtlanması ve belli akslarda yayalaştırma yapılması
			Elmalı ilçesi için hizmet yetkisi verilmiş olanların haricindeki ticari taksilerin bölgeye girişinin sınırlandırılması
			İlçede kentin belirli diğer noktalarına ulaşımı mümkün

KAPSAM	HEDEF	STRATEJİ	EYLEM
ULAŞIM VE TRAFİK	Trafik yoğunluğunun düşürülmesi		kılabilecek toplu taşıma araçlarının arttırılması
		Organik ulaşımın özendirilmesi	İlçede miras turizmine dahil edilen rotalarda bisiklet-motor yollarının arttırılması
			Herkesin yararlanabileceği ve jetonla bisiklet kiralamanın mümkün kılınacağı bisiklet parklarının yapılması
	Otopark yeri ve yol sorunlarının çözülmesi	Kapasiteyi taşıyabilecek sayıda otopark yerlerinin ve yeni yolların oluşturulması	Otopark yeri olabilecek açık alanların tespit edilmesi, açık otoparkların ve kapalı katlı otoparkların yapılması
			Tur otobüsleri için bekleme alanlarının oluşturulması
			İlçede yayla yollarının bakımının yapılması, çevre ilçe-iller ile birbirine bağlanan yolların kısaltılması için gerekli işlemlerin ve yönlendirmelerin yapılması
			Ramazan ayı etkinlikleri ve farklı yerleşmelerdeki şenlikler de dahil olmak üzere tüm etkinliklerde kişilerin araçlarını bölge dışında park etmesinin özendirilmesi
KÜLTÜREL MİRAS BİLİNCİ VE EĞİTİM	Eğitim seviyesinin yükseltilmesi	Eğitimin teşvik edilmesi ve eğitim kalitesinin yükseltilmesi	Elmalı Meslek Yüksekokulu'nda turizm, orman, ziraat fakültelerinin açılması
			Çocuk edebiyatı yapıtlarıyla ilçenin kültürel mirasının aktarılmasının sağlanması
			İlkokulda somut olmayan kültürel miras farkındalığına yönelik etkinlik temelli eğitimin artması
			İlçedeki müzelerde UNESCO, ICOMOS, ICCROM, ÇEKÜL gibi kültürel mirasların korunması, yaşatılması ve geleceğe aktarılmasında önemli rol oynayan uluslararası örgütlerin yapmış oldukları çalışmaların tanıtımının yapılması
	Kent kimliği bilincinin oluşturulması	İlçe nüfusunun tarihi çevreye zarar verici tutumdan uzaklaştırılması	İlçede okullarda kent kimliği bilincini aşılayacak ve Milyas Bölgesi'ni tanıtacak seçmeli dersin müfredat programına alınması
			Antik yerleşim alanlarına yakın bölgelerde yaşayan ailelerin tarihi çevre koruma hakkında bilgilendirilmesi
NÜFUS YOĞUNLUĞU	İlçedeki nüfus yoğunluğunun kırsal yaşamın devamı için dengelenmesi, bölgenin taşıyabileceği düzeyde kalmasının sağlanması	Azalan ve artan nüfusun kontrol altına alınması	Sit alanı ilan edilen yerlerde özel mülkiyetin yasaklanması, bir başka bölgede oluşturulacak olan yeni yaşam alanına yerleştirilmesi
			İlçe merkezinde eski mahallerdeki azalan nüfusun, bölgenin taşıyabileceği düzeyde yaşam standartlarını kolaylaştırma çalışmalarının yapılması
			İlçede yazın sayfiye yaylacılığın kolaylaştırılması, yaylalara elektrik temini ve yayla yollarının arttırılması
		Turistik gezi haritasının oluşturulması	Miras turizmi kitapçıkları ve rehberlerin yardımıyla turistlerin yönlenmesini sağlayacak, bölgenin önemli çekim merkezlerini kapsayan geçiş güzergahlarının belirlenerek turistik gezi haritasına dönüştürülmesi
			Yapım şirketleri ile görüşülerek Elmalı'da daha fazla belgesel, film, dizi, reklam vb. yayınların gerçekleşmesini sağlamak
			Elmalı ilçesi tanıtım filmi oluşturarak ulusal medyada yayınlanmasını sağlamak

KAPSAM	HEDEF	STRATEJİ	EYLEM
TURİZM	Miras turizmi potansiyelinin arttırılması	Yurtiçi ve yurtdışında ilçe tanıtımının yapılması	İlçede miras turizmi için simge ve slogan oluşturulması
			Elmalı doğumlu, ilçenin miras turizmine değer katan önemli şahsiyetlerin miras turizmini teşvik etmede kullanılması
			Tanıtım yapan internet sitelerinin, kitapların, dergilerin vb. yayınların hem Türkçe hem de yabancı dilde olmak üzere arttırılması
			Tarihi kent turları yapan tur operatörleriyle görüşülerek Elmalı'ya yönelik tur sayılarının arttırılması
			Yurtdışında tanıtım hizmetlerinin sağlanması
		İlçede tanıtım ve destek hizmetlerinin arttırılması	Ücretsiz tanıtım broşürü, kitapçık, Elmalı ilçesi miras turizmi rotaları vb. yayınların sağlanması
			Turizm danışma bürosu kurulması
			İlçede somut miras ögeleri için yönlendirici levhaların arttırılması
			İlçede belirli noktalara kişilerin nerede olduklarını gösteren haritaların yerleştirilmesi
			Belirlenecek güzergahlarda turizm otobüslerinin hizmete sokularak, tanıtıcı miras turizmi turlarının düzenlenmesi
TURİZM	Miras turizmi potansiyelinin arttırılması	Tur hizmetlerinin iyileştirilmesi	Tur operatörleriyle görüşülerek Elmalı'nın daha fazla Akdeniz ve Batı Anyalya turlarına dahil edilmesi
			Elmalı ilçesinde somut olmayan miras ögelerine yönelik yeni tur hizmetlerinin oluşturulması
		Turistik çekim merkezlerinin oluşturulması	Arkeolojik alanlar ve tarihsel çekiciliklerin olduğu yerleşmelerin ön plana çıkartılması
			Yöresel mimari ögelerin yoğun olduğu yerlerin ön plana çıkartılması
			Doğal miras alanlarının ön plana çıkartılması
			Alevi-Bektaşi geleneğinin olduğu yerleşmelerin ön plana çıkartılması
		Kentsel simgelerin oluşturulması	İlçedeki türbelerin simgeselleştirilmesi
			Tahıl ambarlarının simgeleştirilmesi
			Tarihi Elmalı evleri, Bey Hamamı ve Helvacılar ve Bakırcılar Çarşısı'nın simgeselleştirilmesi
			Türkün ilk er meydanının (güreş sahasının) simgeselleştirilmesi
			Camiatik Cami minaresinin (Kesik Minare) simgeselleştirilmesi
			Ketenci Ömer Paşa Cami'nin simgeselleştirilmesi
			Roma Yolu (Kuzey Likya Yolu)-Cavlak Yolu'nun simgeselleştirilmesi
		Rehber hizmetlerinin iyileştirilmesi	İlçenin kültürüne hakim, bölgeyi iyi tanıtabilecek ve yabancı dil bilgisi yüksek olan lise ve üniversite öğrencilerinin, bölgede rehberlik hizmeti yapmalarının sağlanması, bu şekilde aynı zamanda öğrencilere maddi kazanç sağlama imkanının da verilmesi
		Yerel halkın turiste ve turizme bakış açısının iyileştirilmesi	Yerel halka miras turizmi ve faydalarının anlatılması
			Somut miras değerlerinin yanında somut olmayanın da o çevrede anlatılarak sanal turlar oluşturulması

KAPSAM	HEDEF	STRATEJİ	EYLEM
TURİZM	Miras turizmi potansiyelinin arttırılması	Külürel mirası ve yaşayan kültürü deneyimlemeyi arttıracak düzenlemelerin yapılması	Roma Yolu'nda dağ bisikleti ile gezme imkânının oluşturulması
			Festival ve şenliklerde halk oyunlarının oynanması ve geleneksel mutfak kültüründen yemeklerin sunulması
			Bey ambarlarının, büyük çiftliklerin turist deneyimi odaklı programlar üretmesi ve desteklenmesi
			Hıdırellez, Nevruz, Kadir Gecesi gibi zamanlarda ilçe tarihini-eski fotoğraflarını gösteren afişlerin yerleştirilmesi, eski geleneklerin devamının sağlanması
		Turistin ilçede konaklama yapmasının sağlanması	İlçe genelinde akşam aktivitelerinin arttırılarak alternatiflerin sunulması (2-3 gün süren etkinliklerde) ve otel-yurt-pansiyonların arttırılması
		Etkinliklerin arttırılması	Çamkuyusu, Kızlarsivirsi, Baranda, Dokuzgöl çevrelerinde glamping konseptte açık hava etkinliklerinin yer aldığı şenliğin düzenlenmesi
			Bağbozumu şenlikleri adı altında 7 gün sürecek olan ve konser, tanıtım, sunum, gezi gibi aktivitelerin ağırlıkta olduğu etkinlik düzenlenmesi
			Yörük yaşamı izlerinin de sergilendiği 2-3 gün sürecek Çoban Festivali etkinliğinin yapılması
			Yöresel ürün pazarlarının arttırılması ile ihtiyaç fazlasına düşmeyi önlemek için seradan topla- tüket etkinliklerinin sunulması
			İlçenin her türlü kültürünün, sosyal dokusunun, tarihinin, halk oyunlarının, el sanatlarının vb. tanıtıldığı Kültür Sokağının düzenlenmesi
			İlçenin bölgede yoğun bir fuar merkezi haline getirilmesi
			İnanç haftası düzenlenmesi ve bu etkinlik ile ilçenin inanç merkezlerinin vurgulanması, "Elmalı'nın Canları Sempozyumu" ile birleştirilmesi
			İlçede Yaşayan İnsan Hazinelerinden olabilecek kişilerin tanıtım günlerinin düzenlenmesi
TURİZM	Miras turizmi potansiyelinin arttırılması	Faaliyetlerin arttırılması	İlçede tematik miras turizmi alanlarının oluşturulması ve tanıtılması
			Antalya Büyükşehir Belediyesi'nin, Elmalı ilçesindeki miras turizmi potansiyelinin dünya ölçeğinde tanıtılmasını sağlayacak uluslararası PR faaliyetleri gerçekleştirmesi
			Sezonun farklı dönemlerinde Elmalı'ya yönelik turizm potansiyelinin hangi ülke ve bölgelerden olduğuna dair araştırmalar yapılması, turist memnuniyetinin ve beklentilerinin sistematik olarak ölçülmesi ve değerlendirilmesi
			İlçede miras turizmi için öncelikli destinasyonlarda kafe, restoran, seyir terası, market sayısının arttırılması
			Somut ve somut olmayan kültürel miras envanterlerinin oluşturulması ile güncelleme komitelerinin kurulması
			Elmalı ilçesine özgü tanıtım ürünlerinin geliştirilmesi ve farklı destinasyonlarda turistlere ulaştırılması
			Ev pansiyonculuğunun geliştirilmesi yönünde girişim ve desteklerin sağlanması, yaşayan köy ve hobi

KAPSAM	HEDEF	STRATEJİ	EYLEM
			bahçelerinin düzenlenmesi
		Konaklama hizmetinin iyileştirilmesi	Taşıma kapasitesine ve turizm yoğunluğuna paralel oranda tesis inşa edilmesi
			Konaklama tesislerinin İngilizce bilen çalışan ve ilçenin miras turizmi rotalarının bulunduğu broşür bulundurması
			Konaklama tesislerinin sağlık koşullarının denetimlenmesi ve gerekli yaptırımların uygulanması
EKONOMİK YAPI	İşsizliğin minimize edilmesi ve ekonomik kazancın arttırılması	Yerel halkın miras turizmi kaynaklı gelirlerinin arttırılması	Bölgede yerel halkın istihdam edilmesinin teşvik edilmesi
			Turistik ürünler oluşturularak, yerel halkın bunlardan kazanç elde etmesi
		İlçede kentsel canlılığının arttırılması	Şenliklerde Elmalı Belediyesi Sosyal Tesisleri'nde "Tahtacı Fatma Belgeseli", "Bir Dövüşçünün Dünya Maceraları" gibi yörenin kültürel mirasını yansıtan belgesellerinin sinema salonunda gösterimi
			Nüfus taşıma kapasitesi düşünülerek oluşturulmuş tüm ilçeye ve turistlere hitap edebilecek kültür merkezinin yapılması

5.4. Elmalı İlçesi'nde Miras Turizminde Kullanılmak Üzere Geliştirilen Rotalar

Türkiye' de uygulanan turizm plânları toplum, çevre ve kültür ile ilgili konuları ikinci plâna iten, ancak bunun yanında ekonomik hedefler ve turistik tesislerin fiziki gelişmesi üzerine odaklanmış bir yapıya sahiptir. Ülkemizde yapılan kalkınma plânlarının özellikle de ilk turizm plânlamalarının başarılı olamamasında coğrafi faktörlerin yeterince doğru algılanamaması önemli rol oynamıştır. Özellikle ilk kalkınma plânlarında, turizm yatırımlarının bütün Türkiye'de dağınık bir şekilde yapılması, belirli bölge ve yörelerde yoğunlaştırılmamış olması gelişmeyi kısıtlayıcı bir etken olmuştur. Coğrafi perspektifle düşünüldüğünde, öncelikle turizmi geliştirilecek bölgenin çekiciliklerinin bir dökümünün yapılması ve geliştirilecek bir ya da birden fazla alanın sınırlandırılması ilk iş olmalıdır (Özgüç, 1998). Bunun yanında turizm bakımından gelişmiş bölgeler için gelecekte gelişmenin nerelerde ve nasıl yoğunlaşacağının tespit edilmeye çalışılması konusu (Özgüç, 1998) önem taşımaktadır.

Elmalı ilçesine gelen ziyaretçilerin sayısını artırmak, turizm faaliyetlerini belirli lokal alanlardan ilçe geneline yaymak, kırsal kalkınmayı desteklemek ve miras turizminin ilçenin ekonomik sektörleri arasında etkili bir konuma gelmesini sağlamak için Elmalı ilçesinin doğal ve kültürel mirasını miras turizmi kapsamında değerlendirmenin faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda belirlenen miras turizmi planlama yaklaşımlarına ek olarak yine araştırma kapsamında gerçekleştirilen saha çalışmalarından elde edilen veriler, yapılan gözlemler ve elde edilen bulgulardan yararlanılarak Elmalı ilçesinde miras turizminde

kullanılmak üzere öneri miras turizmi rotaları oluşturulmuştur. Oluşturulan bu rotalar, genel özellikleri ile aşağıda ele alınmıştır.

5.4.1. Elmalı İlçesi Arkeolojik Miras Rotası

Elmalı ilçesinin Armutlu, Bayındır, Gölova, Bozhöyük, Sarılar, İslamlar, Özdemir mahalleleri eşsiz doğal mirası ve arkeolojik-tarihsel çekicilikleri ile miras turizmi açısından zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Mahallelerin bu zenginlikleri göz önünde bulundurularak ilçe merkezinden başlayan ve bu mahallelerin de sahip olduğu arkeolojik miras çekiciliklerini içeren miras rotası oluşturulmuştur.

Farklı güzergâhlardan buralara ulaşmanın mümkün olduğu rotada, Çobanisa-ilçe merkezi, Büyüksöğle ve Küçüksöğle-ilçe merkezi, Yapraklı-ilçe merkezi, Akçay-ilçe merkezi, Karamık-ilçe merkezi yolları kullanıldığında kırsal mirasın canlı olduğu yerler, türbeler, antik kentlerden izler, somut olmayan miras değerlerinden örnekler ve farklı kolaylıklar ve aktiviteler yer almaktadır (Harita 5.2).

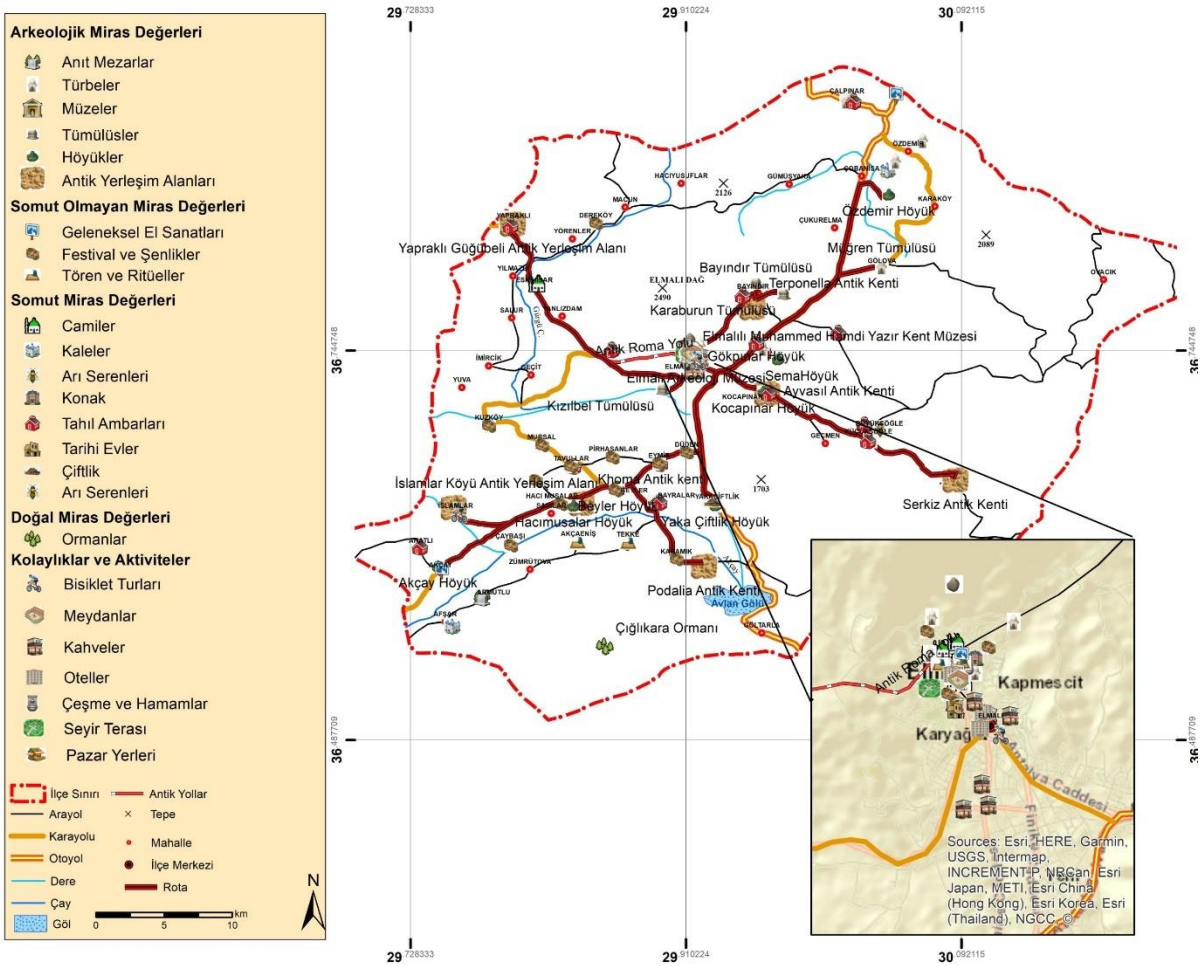

Harita 5.2 Elmalı İlçesi Arkeolojik Miras Rotası

5 etaptan oluşan rotanın toplam uzunluğu 260 km. olup, araba ile yaklaşık 4-5 saat sürmektedir, miras turizmi açısından son derece önemli bir potansiyel barındırmaktadır.

Rota kapsamında 1. güzergâh Çobanisa ve ilçe merkezi 19 km.'dir ve araba ile yaklaşık 25 dakika sürmektedir. 2. Güzergâh Büyüksöğle ve Küçüksöğle-ilçe merkezi 12 ve 15 km. olup araba ile yaklaşık 20 dakika sürmektedir. 3. güzergâh Yapraklı- ilçe merkezi 19 km'dir ve araba ile yaklaşık 25 dakika sürmektedir. 4. güzergâh Akçay-ilçe merkezi 24 km'dir ve araba ile yaklaşık 30 dakika sürmektedir. Karamık-ilçe merkezi 17 km'dir ve araba ile yaklaşık 20 dakika sürmektedir.

Elmalı İlçesi Arkeolojik Miras Rotası, ulaşım bakımından tur otobüsleri dahil tüm araçların kolaylıkla gidebilecekleri asfalt yollardan oluşmaktadır, güzergâhlar üzerinde belirtilen miras değerleri bakımından zengindir. Konaklamalı olarak bir iki gün boyunca gezilebilecek bu rota, Elmalı ilçesine gelen kültür turlarına tanıtılarak turların günübirlik değil de konaklamalı olarak ilçe merkezine gelmeleri sağlanabilir.

5.4.2. Elmalı İlçesi Tarihsel Turizm Rotası

"Tarihsel turizm" için gidilen mekânlar arkeolojik sit alanları dışında kalmaktadır. Ancak tarihsel yapılar geçmişteki arkeolojik sit alanları içinde de olabilmektedir. Elmalı ilçesi kırsal alanlarında bulunan tarihi yol, kale, önemli tarihi olayların yaşandığı mekânlar, önemli kişiliklerle ilgili yapılar tarihsel turizme kaynak teşkil etmektedir. Bu anlamda özellikle ilçede yer alan türbeler, tahıl ambarları, müzeler gibi kültürel çekicilikler tarihsel turizm bakımından ilçenin ne kadar zengin olduğunu yansıtmaktadır. Bu nedenle araştırma kapsamında Elmalı ilçe merkezi ve birçok kırsal mahallesinde yer alan kültürel miras değerlerinin başlıcalarının görülebileceği Elmalı İlçesi Tarihsel Turizm Keşif Rotası kapsamında iki farklı güzergâh şeklinde kurgulanmıştır (Harita 5.3.)

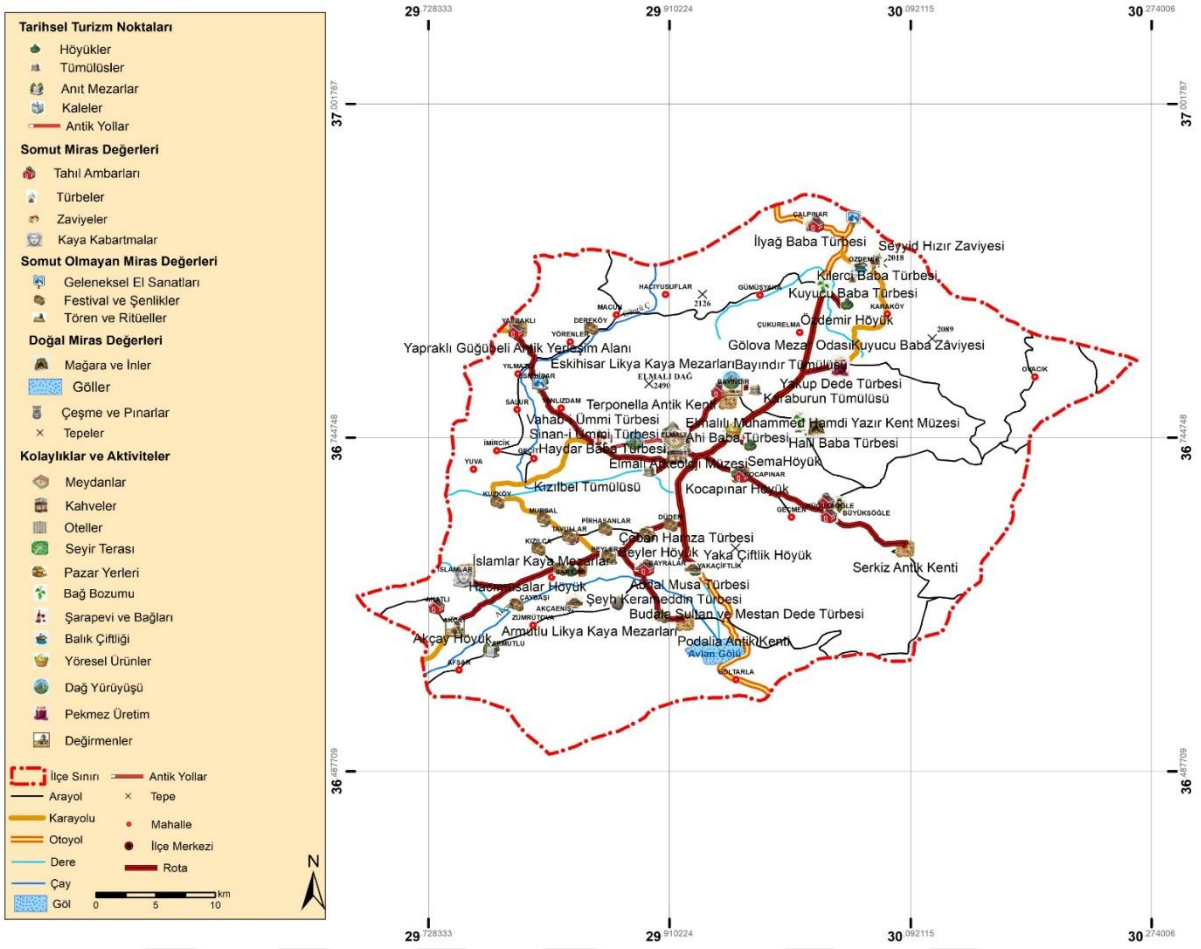

Harita 5.3 Elmalı İlçesi Tarihsel Turizm Keşif Rotası

Rota, Çalpınar-Akçay Mahalleleri arası ve Büyüksöğle-Yapraklı Mahalleleri arasında olup toplam yaklaşık olarak 85 km. uzunluğundadır. Çalpınar'dan itibaren birçok höyük, türbe, anıt mezar ile doğal miras değerlerini gören ve balık çiftliği, ilçe merkezi yakınındaki şarapevi, yöresel ürünler pazarı, seyir terası gibi kolaylıklar ile merkezde bulunan müze, çeşme, hamam, tahıl ambarlarından sonra Akçay Mahallesi'ne doğru yine farklı höyüklerden izler ve kaya mezarlarını görme imkânı sunmaktadır. 51 km. olan rotanın bu kısmı Büyüksöğle- Yapraklı Mahalleleri arasından daha uzun ve kültürel miras açısından daha zengindir. Büyüksöğle- Yapraklı Mahalleleri arası ise 31 km.'dir, buralardaki tarihsel çekicilikler için rota yaklaşık 45 dakika sürmektedir.

İlgili rota, somut olmayan miras değerlerini sunan ilçedeki etkinliklerin tarihlerine yakın düşünüldüğünde veya tamamı iki günde gezilebilecek durumda olduğundan ilçe merkezinde yer alan otellerde konaklama yapılabilir.

5.4.3. Agroturizm (Tarım Turizmi) Keşif Rotası

Elmalı ilçesi sahip olduğu eşsiz yaylaları, ilçede önemli bir iş hacmine sahip olan tarımsal seraları, kırsal miras unsurlarından çiftlikleri, eşsiz mutfak kültürü ile agroturizm açısından çok güçlü bir potansiyele sahiptir. Kırsal miras ile iç içe geçmiş halde olan agroturizmde turistler yöresel yiyecekler, gelenekler, tarımsal üretim hakkında bilgi sahibi olabilme imkânına sahip olmaktadır. Bu amaçla oluşturulan bu rotada Gökpınar, Karyağdı, Yalnızdam, Eskihisar, Küçüksöğle, Yakaçiftlik, Bayralar, Akçaeniş Mahalleleri odak noktası alınmıştır. İlgili rota buralardaki çiftliklerin, bağların, arı serenlerinin, tahıl ambarlarının yanında Acıkara Şarabı, Söğle Seren Balı, Konak Dondurma, leblebicilik el sanatının örneğini sunan Özkur Kuruyemiş Fabrikası, Likya Şarap Evi gibi değerleri yansıtmasından dolayı miras turizminde güçlü bir potansiyel sunmaktadır. Ayrıca diğer somut-somut olmayan miras değerleri ve doğal mirası yansıtması bakımından da görülmeye değerdir.

Gökpınar, Karyağdı, Yalnızdam, Eskihisar, Küçüksöğle, Yakaçiftlik, Bayralar, Akçaeniş Mahalleleri arasındaki toplam mesafe yaklaşık 94.1 km'dir ve araba ile yaklaşık 2 saat sürmektedir. Gökpınar- Karyağdı: 10 dakika, Karyağdı- Yalnızdam: 15 dakika, Yalnızdam- Eskihisar: Elmalı Seki Yolu üzerinden 5 dakika, Eskihisar- Küçüksöğle: 35 dakika, Küçüksöğle- Yakaçiftlik: Elmalı Finike Yolu üzerinden 25 dakika, Yakaçiftlik-Bayralar: 10 dakika, Bayralar- Akçaeniş arası ise 10 dakika sürmektedir. Arkeolojik kalıntılar, tahıl ambarları, rekreasyon alanları, tarım kültürünü yansıtan tarımsal seralar, çiftlikler, bağlar bu kısa mesafelerde dahi ön plana çıkmaktadır (Harita 5.4).

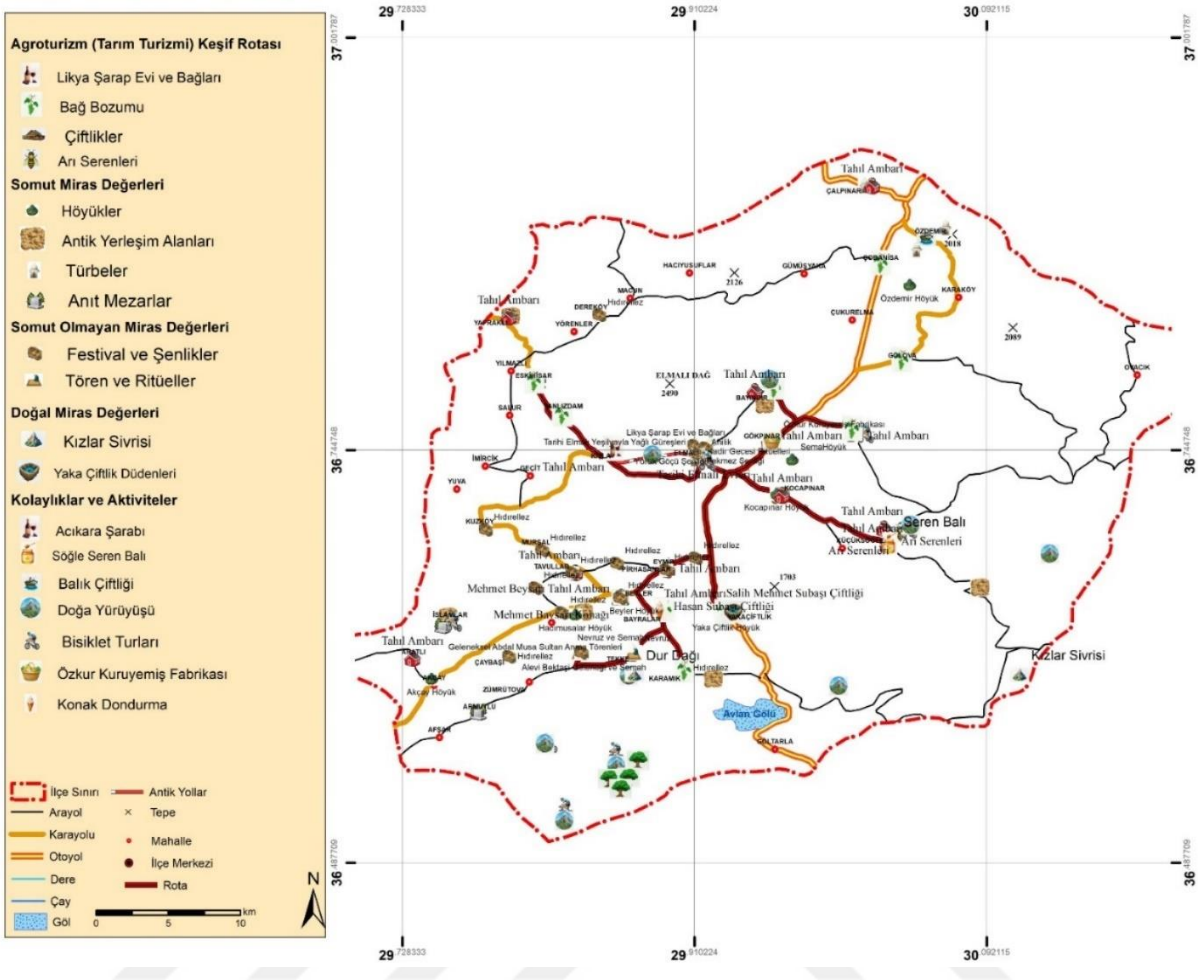

Harita 5.4 Agroturizm (Tarım Turizmi) Keşif Rotası

5.4.4. Abdal Musa Sultan İnanç Turizmi Rotası

Elmalı ilçesinde Tekke Mahallesi, Abdal Musa Sultan'ın geçmişte dergâhını burada kurarak inanç ve kültür yaşamına iz bırakan hizmetlerde bulunmasından dolayı günümüzde dikkat çeken kültürel değerleriyle miras turizminde önem taşımaktadır.

Tekke Mahallesi'ne yakın mesafedeki Akçaeniş Mahallesi yine bu canlı Alevi-Bektaşi kültürünü yansıtması bakımından oluşturulan rotaya dahil edilerek buralardaki Abdal Musa Türbesi, Budala Sultan Türbesi, Mestan Dede Türbesi ve Şeyh Kerameddin Türbesi odak noktası alınmıştır. Tekke Mahallesi ile Akçaeniş Mahallesi arası yaklaşık 3,4 km'dir ve araba ile yaklaşık 5 dakika sürmektedir. Elmalı ilçe merkezinden Tekke Mahallesi'nin uzaklığı ise 17 km'dir. Tekke Mahallesi çevresine yakın mesafedeki anıt ağaçlar, kutsal sayılan "Dur Dağı", otantik köy kahvesi, kamp alanı, Abdal Musa Sultan ile efsanelere konu olması bakımından önemli olan Uçarsu Şelalesi, Yeşilgöl manzara noktası, doğa yürüyüşü gibi kültürel değerleri ve aktiviteleri barındıran rota güçlü bir miras turizmi potansiyeli sunmaktadır.

Abdal Musa Sultan tarafından kutsandığına inanlılan Uçarsu Şelalesi ve Yeşilgöl Antalya'nın Kaş ilçesine bağlı Gömbe Yaylası'nda, Elmalı ilçesi ile sınırda bulunmaktadır. Ancak Abdal Musa Sultan sayesinde, inanç turizminin bu yerleri de kapsaması sahadaki kültür ve inanç varlıklarının etki alanının ne denli geniş olduğunu gözler önüne sermesi açısından dikkat çekicidir. Buralara kara yolu ulaşımı bulunmamaktadır. Göle ulaşmak için yayladan itibaren yaklaşık 100 metre yürümek gerekmektedir.

Rotaya Özdemir Mahallesi'nden başlandığı düşünüldüğünde burada bulunan Abdal Musa Sultan'ın dervişlerinden olan Kilerci Baba Türbesi'ne de yer verilmiştir. Buradan itibaren Tekke Mahallesi'ne doğru yola çıkıldığında ise güzergâh boyunca diğer türbelerin ziyaret edilebileceği 40 km'lik bir yol bulunmaktadır, araba ile yaklaşık 35 dakika sürmektedir. (Harita 5.5).

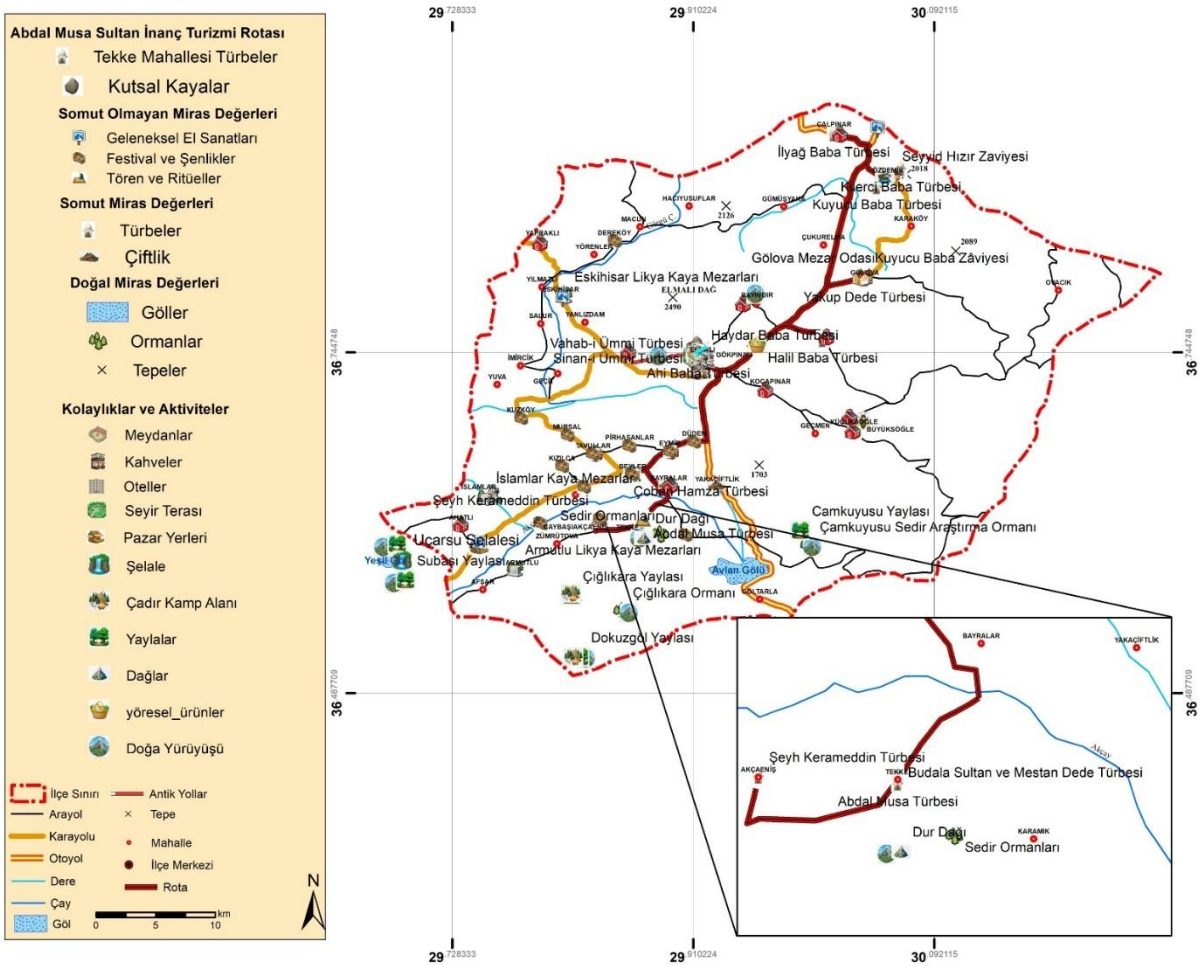

Harita 5.5 Abdal Musa Sultan İnanç Turizmi Rotası

İlgili rota, diğer somut olmayan miras değerleri için önem taşımaktadır. Özellikle Nevruz (Mart) ve Abdal Musa Sultan Anma Törenleri (Haziran) tarihlerinde ziyaretçilerin Elmalı ilçesine konaklamalı olarak gelmeleri sağlanabilir. Hem inanç turizmi hem sahadaki

diğer doğal ve somut miras örneklerini de sunması bakımından oldukça zengin olup bu özellikleri tercih edilme noktasında çekicilik oluşturmaktadır.

5.4.5. Kuzey Likya Yolu (Roma Yolu) Naldöken Kırsal Miras Rotası

Elmalı ilçesinde doğal alanlarla iç içe, kültürel çekiciliklerin bulunduğu önemli kültürel miras değerlerinden biri olan Kuzey Likya Yolu miras turizmi kapsamında değerlendirilebilecek eşsiz bir doğal ve kültürel miras zenginliğine sahiptir. İlçede Roma Yolu, Kavak Bağının Yokuşu olarak da bilinen Kuzey Likya Yolu, Bayındır ve Kışla Mahalleleri arasında yer almakta olup ilçe merkezine oldukça yakın olması nedeniyle ulaşılabilirlik açısından oldukça elverişli bir konumdadır. Bu nedenle antik yolu sınırları içerisine alan Kışla Mahallesi ve Bayındır Mahallesi'nin sahip olduğu kültürel miras değerleri de göz önünde bulundurularak, Kuzey Likya Yolu (Roma Yolu) Naldöken Kırsal Miras Rotası oluşturulmuştur. Kışla ve Bayındır arası Roma Yolu'nda yürüyerek yaklaşık 3 saat 30 dakika sürmektedir. Trekking ve dağ bisikletine uygun olması bakımından dikkat çekici olan bu rotada yer alan tarihi kil tabletlerden izlere, eski köy yerleşim yerlerine, tümülüslere, ilçe merkezinden 1240 m. yüksekte olmasından dolayı yer yer manzara noktaları ile rekreasyon alanlarından geçilerek yeniden ilçe merkezindeki geleneksel yemekler, mesire alanı, Helvacılar ve Bakırcılar Çarşısı, Recep Gürbüz Güreş Sahası ve anıt mezarı, Likya Şarap Evi ve Bağları gibi seçenekler görülerek Kocapınar, Yakaçiftlik, Beyler, Tekke Mahallelerindeki somut veya somut olamayan kültürel miras değerlerine ulaşılabilmektedir (Harita 5.6).

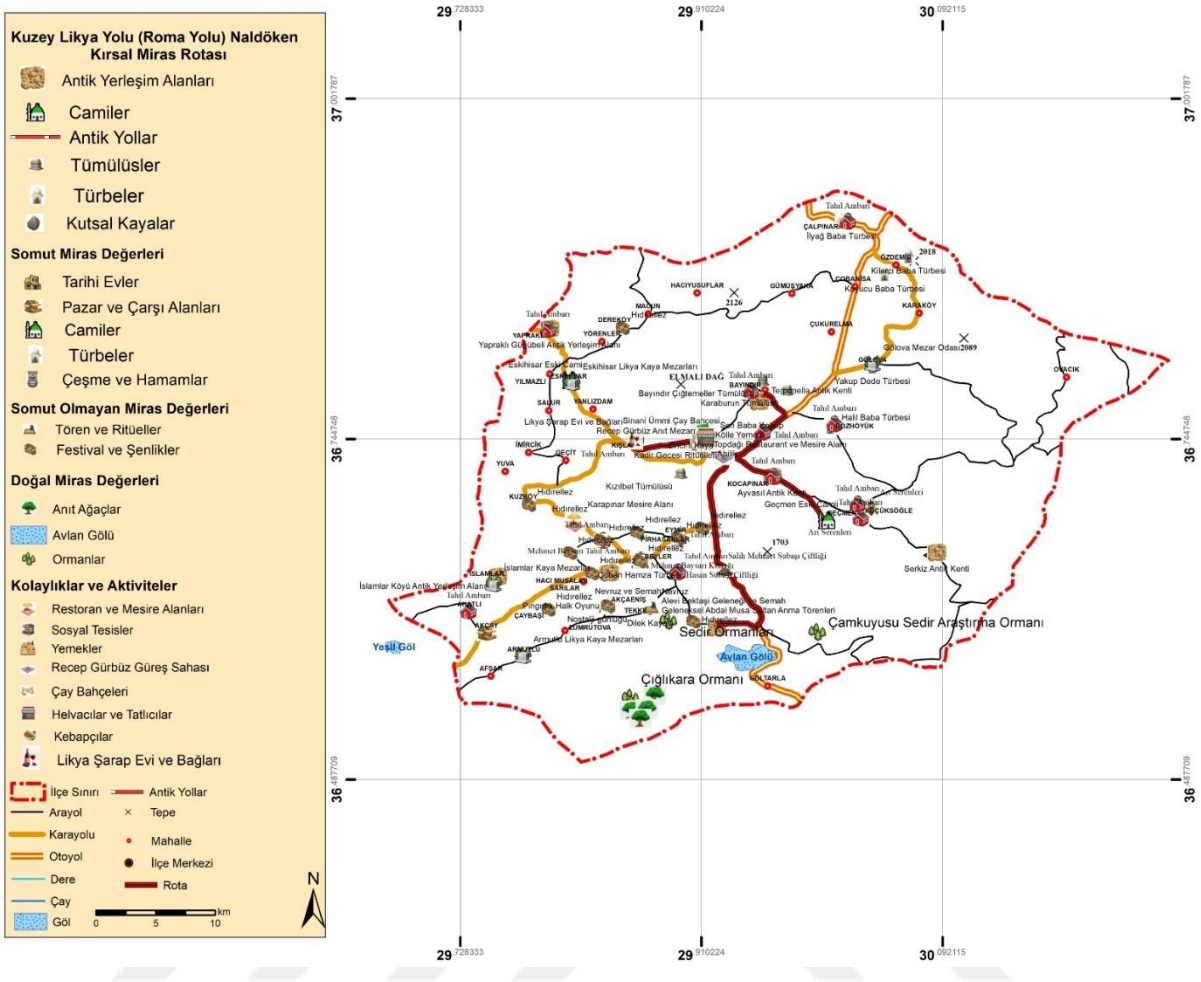

Harita 5.6 Kuzey Likya Yolu (Roma Yolu) Naldöken Kırsal Miras Rotası

Rota, yürünebilecek olmasından dolayı kolay bir parkura sahip olup günübirlik değerlendirilebileceği gibi festival ve şenlik zamanlarında tercih edildiğinde ilçede konaklayan turistler için turist deneyimini arttırması yönünden miras turizmi açısından son derece güçlü bir potansiyel barındırmaktadır.

5.4.6. Manzaralı Yüksek Yaylalar Rotası

Elmalı ilçesinde yaylacılık kültürünün devam ettirildiği ve kırsal kültürel miras değerleri bakımından zenginlik oluşturan yaylalar miras turizminde değerlendirilebilir olmalarından dolayı dikkat çekmektedir. Elmalı ilçesinde yer alan yaylalardan Beydağları'nda Çamkuyusu ve Kızlarsivrisi, Akdağlar'da Baranda Yaylası, Susuz ve Kohu Dağları'nda Çığlıkara Ormanları ile Dokuzgöl Yaylası, Büyüksöğle ve Küçüksöğle Yaylaları, Bozhöyük Yaylası, Yuva Yaylası, Eskihisar Erikli Yaylası, Bayındır Yavşiyan Yaylası, Güğü Yaylası (Yapraklı)'nı kapsamına alan eşsiz manzaralar sunan Manzaralı Yüksek Yaylalar Rotası oluşturulmuştur (Harita 5.7).

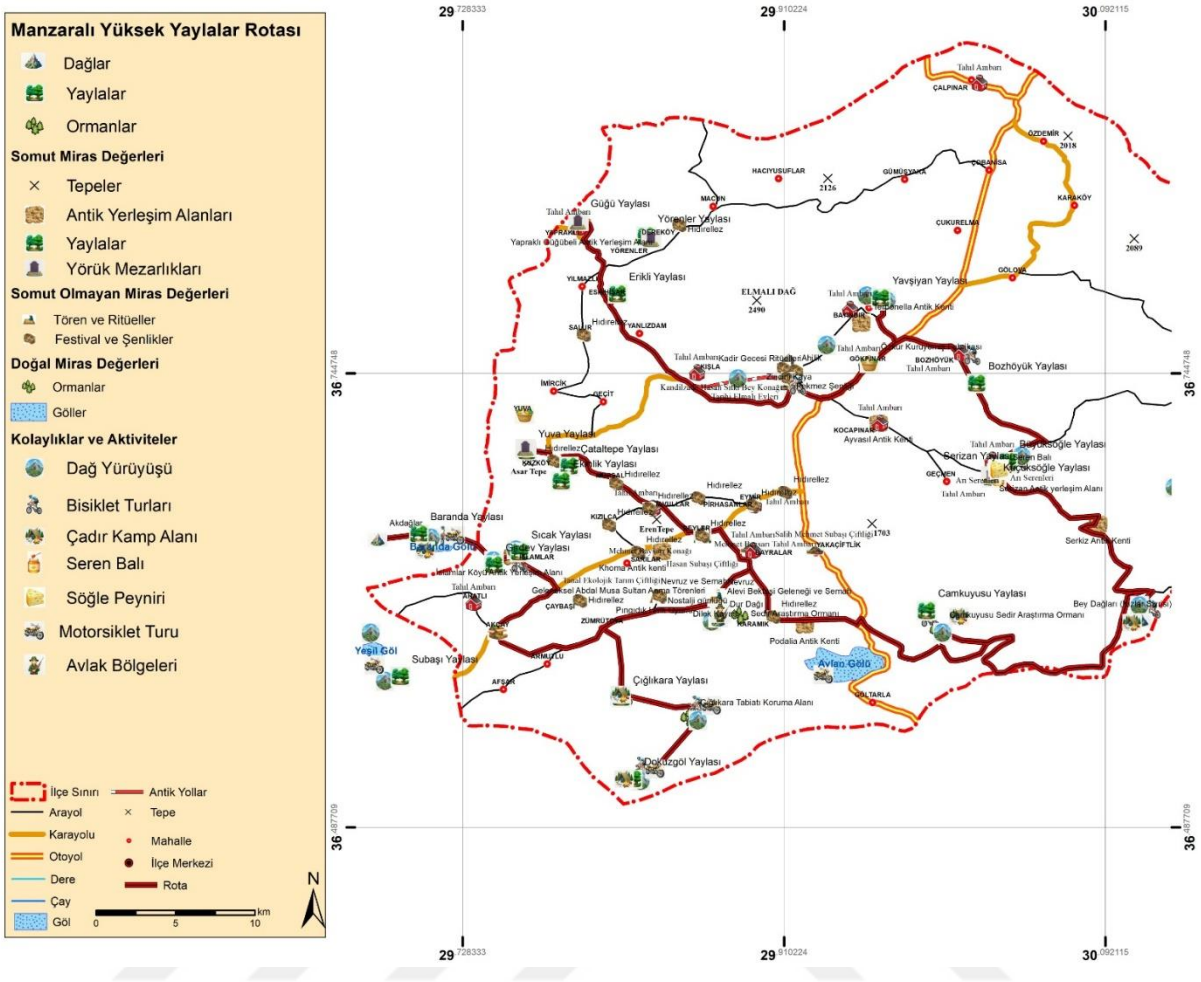

Harita 5.7 Yüksek Manzaralı Yaylalar Rotası

Manzaralı Yüksek Yaylalar Rotası üzerinde çoban ağılları, kırsal meskenler, antik yerleşim alanlarından izler, manzara seyir noktaları, fotoğraf çekim noktaları, yörük mezarları, anıt ağaçlar, Baranda Gölü, Dereköy Hıdırellez Şenliği-Ördekbeli (Balıklar Dağı'nda), Arı Serenleri (Büyüksöğle, Küçüksöğle), Söğle Peyniri için antik çağdan günümüze kadar gelmiş etrafı taşlarla örülü özel kuyular, kamp alanları ve çeşmeler bulunmakta olup kültürel miras bakımından oldukça çeşitli öğeleri barındırmaktadır. Yayla yolları farklı özellikler göstermekte olup aynı zorlukta değildir. Arazi koşullarına uygun araçlar, dağ bisikleti veya eşsiz manzaralar eşliğinde yürüyüş yapılarak geçilebilen yerler mevcuttur. Manzaralı Yüksek Yaylalar Rotası hem kamp yapılabilecek alanlar bakımından oldukça zengin olup hem de dağ yürüyüşü, bisiklet turları, avlak bölgeleri bakımından oldukça zengin olup bu özellikleri rotayı tercih etme noktasında çekicilik oluşturmaktadır. İlgili rotadaki aktiviteler için uygun yaylalar, başlangıç ve varış noktaları aşağıda belirtilmiştir.

Dağ Yürüyüşü için; Akdağlar'da- Baranda Yaylası (İslamlar Mah.), Beydağları Kızlarsivrisi Tepesi- Kızlarsivirisi (3070m.) Zirve Yürüyüşü, Bayındır- Yavsiyan Yaylası-

Ömer'in Pınarı- Damlıca Suyu- Roma Yolu, İslamlar- Sıcak Yaylası- Girdev Yaylası, Yeşilgöl, Uçarsu, Subaşı Yaylası, İkizgöl Yaylası, Uyluk Tepe (Uyluktepe 3024 m.)

Kamp ve Bisiklet Turu için; Beydağları'nda Çamkuyusu ve Kızlarsivrisi, Akdağlar'da Baranda Gölü, Susuz ve Kohu Dağları'nda Çığlıkara Ormanları ve Dokuzgöl Yaylaları, Elmalı-Çığlıkara-Dokuzgöl

Avlak alanı için; Sedir Araştırma Ormanı'nın batı kesiminde yer alan Kutuboğazı Bölgesi

Günübirlik Bisiklet Turu-Hiking için; Tekke-Çığlıkara Tabiatı Koruma Alanı-Dokuzgöl Yaylası, Bozhöyük-Büyüksöğle

SONUÇ

Elmalı ilçesi Finike'den, Kaş'tan, Fethiye'den gelen yolların düğümlendiği, dağlar ve tepeler arasında iki kısma bölünen Elmalı, Elmalı Ovası, Müren Ovası, Yayla Ovası gibi düzlük alanların yanında Yuva Yaylası, Baranda, Serkiz Alanı, Ovacık, Kızılöz, Kızıldağ isimli yaylalarıyla önemli bir konuma sahiptir. Elmalı ilçesinin bulunduğu saha Fethiye-Antalya körfezleri arasında kalan ve jeomorfolojik anlamda Teke yarımadası ya da Teke Platosu adı verilen bölgenin orta kesimine karşılık gelmektedir. Sahanın batısında ve doğusunda Toros Dağları'nın, ülkemizin batısındaki ilk kıvrımlarını oluşturan dağlar bulunmaktadır. Batı Akdeniz Bölgesinde Güney-Batı Toroslar üzerinde yer alan Elmalı ilçesi geçmişte Teke yöresinin önemli bir merkezi olmuştur. Coğrafi konumundan dolayı "Güneşin Ülkesi", "Likya'nın Tavan Arası" ya da "Güneyin İncisi" olarak da bilinen Elmalı ilçesi çeşitli medeniyetlerin iç içe yaşadığı tarihi bir kültür mirasıdır.

İlçenin doğu tarafındaki tepe "Tilkicilik", batı tarafındaki tepe ise "Topdağı'' olarak adlandırılmaktadır. Kıyı ile bağlantısı havzanın güneybatısında Sinekçi Beli, güneydoğusunda ise Avlan Boğazı ile sağlanan sahada, güneyden kuzeye doğru gidildikçe Akdeniz iklim koşullarının etkileri azalmaktadır. Özellikle havzanın kuzeydoğu kesiminde yer alan Gölova Polyesi'nde İç Anadolu'yu andırmaktadır. Genel olarak Akdeniz makro kliması içerisinde yer alan araştırma sahası kendine has iklim özellikleriyle "yöresel klima" özelliğine sahiptir. Bu nedenle yazın Antalya'da sıcaktan bunalan turistlerin de il sınırları içinde uğrak noktası olabileceği bir destinasyondur. Dolayısıyla turizmin üç A'sından ikisi (erişim ve çekicilikler) bakımından oldukça avantajlı bir durumdadır.

Antalya ilinin eski yerleşimlerinden biri olan Elmalı, çok eskilere dayanan zengin tarihi boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Tarihsel süreç içerisinde birçok medeniyetin yaşadığı araştırma sahasında her medeniyet kendi kültürel mirasından izler bırakmış ve bunlar somut ve soyut anlamda günümüzde kırsal yerleşmelerde açıkça gözlemlenebilmektedir. Bölgede yapılan arkeolojik kazılar sonucunda tarihe ev sahipliği yapan birçok tarihi eser gün ışığına çıkarılmıştır. Semahöyük Küp Mezarları, Armutlu Kaya Mezarları, Avşar ve Gilevgi Kaleleri, Roma Yolu bunların örnekleridir. Kırsal yaşamın devam ettiği tarihi yerleşimlerinde tahıl ambarları, sofalı tarihi evleri, tarihi çarşısı, türbeleri, dağ manzaralarına eşlik eden parkurları ve birçok kırsal miras değeri ile dikkat çekicidir.

Geçmişte bugünden daha canlı olan Elmalı'nın kültürel, politik, sosyal ve ekonomik hareketliliği dini yapıların çeşitliliğine de yansımıştır. Korunmuş kültürel yapısı sayesinde geçmişteki tanınırlığını korumakta günümüzde de ilgi odağı olmaya devam etmektedir.

Güreşi, Yörük Göçü Şenliği, Pekmez Şenliği, Abdal Musa Sultan Anma Törenleri, Nevruz, Hıdırellez Şenlikleri, geleneksel yemek kültürü, el sanatları sahada önem arz etmektedir.

Kırsal coğrafi ortamların önemi kent insanlarının, kalabalıklaşma ve betonlaşmanın verdiği stres ve artan rekreasyon gereksinimlerini karşılamaları konusunda son yıllarda artmaktadır. Kırsal alanlarda var olan doğal çevrenin yanında kültürel değerlerinin de bulunması bölge için vazgeçilmez bir alternatif turizm çeşidi olan miras turizminin değerini arttırmaktadır.

Turizm, her geçen gün ülkelerin ekonomilerinde önemli bir paya sahip olmaya başlamış ve bunun doğal bir sonucu olarak da destinasyonlar arasındaki rekabet oldukça artmıştır. Turizm destinasyonlarının arasındaki rekabeti etkileyen birçok faktör bulunmakla birlikte, destinasyonların sahip oldukları çekici özellikler, turistlerin tercihlerini etkileyen önemli unsurların başında gelmektedir. Bu nedenle, bir yerin turizm pazarında ön plana çıkarılması ve turistler tarafından tercih edilmesinde, ilgili yerin çekici özellikleri son derece önem arz etmektedir. Nitekim yapılan araştırmalarda da turistlerin seyahat motivasyonları üzerinde, birçok faktörle birlikte destinasyonların sahip oldukları çekici özelliklerin de önemli bir etkisinin olduğu ifade edilmektedir (Demir, 2010; Evren ve Kozak, 2012; Baloğlu ve Uysal, 1996; Okuyucu, 2020; Köşker, Albuz ve Oğuzbalaban, 2020). Bir yeri turizm açısından çekici kılan özelliklerin bilinmesinin ilgili destinasyon için yapılacak turizm planlamalarının başarıya ulaşmasında (Baloğlu ve Uysal, 1996), destinasyonda hangi turizm türlerinin ön plana çıkarılabileceğinin belirlenmesinde faydalı olmaktadır.

Turizmden yeterince pay almayı amaçlayan destinasyonlar, değişen turizm taleplerine göre kendilerini dizayn etmekte ve bu hizmeti en iyi şekilde sunmaya çalışmaktadır. Turizm hareketine katılan insanların sayılarının artmasıyla beraber turistlerin destinasyonlardan beklentileri de değişebilmektedir. Bu durum beraberinde alternatif turizm faaliyetlerini ve turizm kaynaklarını çeşitlendirmeyi getirmiştir. Özellikle son dönemlerde turizm hareketine katılan insanların daha çok kültürel miras unsurlarını keşfetmeye yöneldikleri görülmektedir. Bu imkânlara sahip olan destinasyonlar bu çekici unsurları kullanarak turizm pazarından yeterince yararlanabilmekte ve gelişebilmektedir. Ancak bu genellemeyi bütün destinasyonlar için yapmak zordur çünkü turizm çekiciliklerine sahip birçok destinasyonda gerekli şartlar oluşturulamadığından, yöre halkının turizme yönelik çalışmalara ağırlık vermemesinden, tanıtım, pazarlama, paydaşların sürece yeterince dahil edilmemesinden vb. sorunlardan kaynaklı gelişmeye açık olan bu alanların gerekli büyümeyi gösteremedikleri bilinmektedir.

Bu görüşler çerçevesinde, Elmalı ilçesinin miras turizmi potansiyeli ve bu potansiyele yönelik planlama yaklaşımlarının belirlenmesini amaçlayan araştırmada öncelikle Elmalı

ilçesinin doğal ve kültürel değerleri, araştırma sahasında yer alan tüm somut ve somut olmayan kültürel miras değerleri saha araştırmalarıyla ayrı ayrı birer materyal olarak incelenmiştir. Daha sonra turizm paydaşlarının görüşleri yani araştırmaya katılan katılımcılar sayesinde Elmalı'da miras turizmine kaynaklık eden değerlerin neler olduğu, farkındalığı, Elmalı'da miras turizmine konu olan değerlerin değerlendirilme durumu, miras turizminin yaşadığı problemler ve bu kültürel değerlerin korunması ve geliştirilmesi için alınan tedbirlerin durumu incelenmiştir. Sahadaki miras turizmi potansiyelinin ayrıntılı çalışmasının yapılması, tespiti ve gerekli olguların birleştirilmesi alana yönelik yapılan miras turizmi plan ve stratejilerine temel oluşturmuştur. Böylece son olarak Elmalı'da miras turizmi değerlerinin korunması ve geliştirilmesi, gerekli tanıtım faaliyetlerinin yapılması için turizme uygun planlama yaklaşımları geliştirilmiştir. Bütüncül ve tüm turizm paydaşlarının dahil olduğu bu miras turizmi planlanma yaklaşımları ile Elmalı ilçesinin turizmde hak ettiği değere ulaşması konusunda adım atılmıştır.

Elmalı ilçesinde arkeolojik ve doğal sit alanları, doğada yapılabilecek aktivitelerin çeşitli olması, yaylacılık faaliyetleri, tarihi yapıların çokluğu, çeşitli medeniyetlerin izlerini ve kalıntılarını hem eserlerinde hem kültüründe yaşatması, geleneksel el sanatlarının çeşitliliği ve zenginliği, coğrafi konumu nedeniyle folklor yönünden de zengin oluşu miras turizm kapsamında değerlendirilebilecek yöresel yemeklerinin çeşitliliğinin dikkat çekici olması, anıt ağaçlarının bol oluşu, dört mevsim ilgi çekebilecek nitelikte doğal güzelliklere sahip olması gibi birçok etken Elmalı ilçesinin miras turizminde bir destinasyon olabilmesi için potansiyelinin yeterli olduğunu gösterir niteliktedir. Ancak mesleki eğitim, kültürel mirasın korunması, aktivite ve marka yaratma, örgütlenme konularında önemli iyileştirme ve yeniliklere gereksinim vardır.

Elmalı ilçesi miras turizmi açısından önemli üstünlüklere sahip olmakla birlikte bunları turizm için değerlendirme konusunda yetersizliklere maruz kalmış durumdadır. Nitekim konaklama olanaklarının yetersiz olması, yeme-içme ve eğlenme mekanlarının yetersiz olması, turistik altyapı ve üst yapı olanaklarının yetersiz olması, tanıtım ve reklam faaliyetlerinin yetersiz olması, turizm yatırımlarının yetersiz olması, yeterli ölçüde yerli özellikle de yabancı turist çekilememesi, Antalya'nın kitle turizmdeki ilgisinden sıyrılıp yeterli ölçüde yararlanılamaması, kültür varlıklarının yeterli ölçüde korunamaması ve restore edilememesi, festival ve şenlik gibi tanıtıcı eğlendirici faaliyetlerde etkinliklerin arttırılamaması, turizm konusunda orta ve uzun vadeli planlamaların olmayışı gibi sorunlar nedeniyle ilçe turizmi bugün potansiyeline karşın istenilen seviyede değildir. Bu bağlamda Elmalı Belediyesi'nin ilçedeki turizm faaliyetlerine daha çok ağırlık vermesi ve daha fazla

kaynak ayırması gerekmektedir. Ayrıca İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nce ilçedeki miras turizmi faaliyetlerini geliştirici çalışmalar yapılmalıdır. İlçede yaşayan yerel halkın da turizm faaliyetlerine aktif katılım göstermesi ve turizm konusunda bilinçlendirilmesi için gayret gösterilmesi yararlı olacaktır.

Elmalı ilçesinde turizm paydaşlarını kapsayan 727 katılımcı görüşleri ele alınarak ayrıntılı veri analizi yapılmıştır. Anket formunda bâzı bölümler sadece yerel halkı kapsarken bâzı bölümler tüm katılımcıları kapsamaktadır. Form araştırma sahasındaki kültürel öneme sahip yerleri, el sanatlarını, geleneksel yemekleri, sanatsal etkinlikleri/festivalleri, miras turizminin gelişmesinde etkili olan fırsatlara ve güçlüklere dair görüşleri içermektedir.

Araştırmada turizm paydaşlarıyla yapılan 727 gönüllü katılımcı görüşlerinden hareketle, Elmalı ilçesi yerel halkı ilçelerinin miras turizmi çekiciliklerinin bilincindedir. Katılımcıların neredeyse tamamı, yerleşmenin zengin kültürel dokuya, tarihi eserlere ve doğal güzelliklere sahip olduğunun sadece farkındadır. Araştırma sahası için kapsamlı uygulamalara geçilmesinde, sahip olduğu kültürel mirasın turizm potansiyelini korumak ve turizmde sesini yükseltmek için araçsallaştırmada oldukça uygun bir ortam vardır. Ancak sahip olduğu miras turizmi çekicilikleri ile turistlerin de ziyaret ettiği Elmalı ilçesi, turizm pazarından hak ettiği payı alamamaktadır. Yapılan araştırmayla, ilçenin turizmden etkilenen ve etkileyen tüm turizm paydaşlarının görüşleri alınarak, sahanın miras turizminden hak ettiği payı alamamasının nedenleri, miras turizminin yaşadığı problemler ve çözüm önerileri ortaya konulmuştur.

Araştırmada verilerin analizine göre 727 katılımcıdan 114 kişi (%15,68) Antalya merkezde, 45 kişi (%6,19) Elmalı ilçe merkezinde yaşadıklarını belirtmiştir. Elmalı ilçe merkezi dışındaki mahalleleriyle birlikte Elmalı ilçesinden katılıma bakıldığında ise 198 kişi olduğu sonucu çıkmıştır. Böylece 243 katılımcının yerel halkı temsil ettiği anlaşılmıştır, diğer katılımcılar yerel halkın iki katıdır. Antalya ilinin diğer ilçelerinde ve Elmalı'nın merkez haricindeki mahallelerinde ikamet etme oranları değişkenlik göstermekle birlikte araştırma sahasına çeşitli illerden turistlerin geldiği diğer şehirlerin de değişen oranlarıyla ortaya çıkmıştır.

Turistlerin çıkış yerleri ile varış yerleri (destinasyon) arasındaki mesafe ve seyahat zamanının artması, genellikle 250-400 kilometre (3- 5 saat) mesafede olması, destinasyonun tercih edilmesinde etkili bir faktördür. Araştırmaya katılımda Konya, Denizli, Aydın illerinin görülmesi Elmalı'nın hem çekicilikler hem de erişim yönünden miras turizminin geliştirilebileceği bir iç turizm destinasyonu olduğunu göstermektedir.

Edirne ve çevre illerinden gelen ziyaretçilerin oranları diğer şehirlere kıyasla fazla görülmüştür bunun sebebi Kırkpınar Yağlı Güreşleri sporcuları ve ailesi ile güreş severlerin araştırma sahasında 672 yıldır süregelen Elmalı Yeşilyayla Yağlı Güreşleri'ne ilgisinden dolayıdır. Katılımcılar arasında Erzincan, Adana, Sivas, Tunceli, Nevşehir şehirlerinde yaşadıklarını belirtenlerin olması ise araştırma sahasında Alevi-Bektaşi geleneklerinin sürdürülmesiyle alakalı ilçenin ziyaret edildiğini ortaya çıkarmıştır.

Miras turizmine katılanlar genel olarak yüksek eğitimli, yüksek gelir grubuna giren ve tatilde daha uzun süre kalıp daha fazla harcayan kişilerdir dolayısıyla turizm açısından oldukça önem taşımaktadırlar. Bu bağlamda turistlerin seyahat motivasyonlarını, davranışlarını anlamak ve buna göre destinasyon için planlama stratejileri geliştirmek kritik önem kazanmaktadır. Araştırmada katılımcılardan Elmalı ilçesi dışında yaşayanların gelir düzeyi daha yüksektir; 25000+ gelire sahip katılımcıların %89,19'u (33 kişi) Elmalı ilçesi dışında yaşayanlardan, %10,81'i (4 kişi) ise Elmalı ilçesinde yaşayanlardan oluşmaktadır. Elmalı'da başlıca geçim kaynağını tarım ve hayvancılığın oluşturması ve katılımcıların yaş oranlarıyla ilgili olarak ankette yerel halktan araştırmaya katılanlar arasında çiftçilikle uğraşanların sayısı en fazla oran olarak karşımıza çıkmıştır. Diğer katılımcılarda ise kamu ve özel sektörde çalışanların oranları daha yüksek görülmüştür.

Araştırma sahasında miras turizmi çekiciliğine sahip yerler ile ilgili farkındalık düzeyi ve ziyaret sıklığı ölçülmüş yapılan anket sonucuna göre ilçenin önemli sorunlarından birinin tanıtım eksikliği olduğu ortaya çıkmıştır. Kültürel ve doğal miras çekicilikleriyle önemli bir destinasyon olan Elmalı ilçesinin, yeterince tanıtılamadığı paydaşlar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Yukarıda da vurgulandığı üzere yöre halkı yaşadıkları yerin zengin kültürel miraslarının farkındadır ancak ankette belirtilen yerleri sadece bilme veya az ziyaret etmelerinden dolayı çoğunlukla bilmiyorum seçeneklerini vurgulamış oldukları görülmüştür. İyi bilinen yerler sırasıyla Ketenci Ömer Paşa Cami (%31,29), Helvacılar Çarşısı (%31,29), Tarihi Elmalı Evleri (%26,62), Sinan-i Ümmi Türbesi (%25,18), Kesik Minare (%25,18), Vahab-i Ümmi Türbesi (%22,30), Sedir Araştırma Ormanları (%22,30), Baltası Gedik Mahmut Baba Türbesi (%19,78), Elmalı Müzesi (%17,63), Kandilzade Hasan Sıtkı Bey Konağı (%16,55), Bey Hamamı (%15,47), Armutlu Kaya Mezarları (%15,11), Abdal Musa Türbesi (%12,59) şeklinde sıralanmaktadır. Diğer somut miras değerleri kapsamına giren yerlerin daha az bilinmesi, bunların çekiciliğinin yeterince ön plana çıkarılmadığını ortaya çıkarmıştır.

Biraz biliyorum seçeneğinde en çok işaretlenen yerler incelenmiş buraların Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Müzesi (%32,37), Beylerköyü Tahıl Ambarları (%32,37), Sedir

Araştırma Ormanları (%31,65), Armutlu Kaya Mezarları (%28,78), Elmalı Müzesi (%26,98), Tarihi Elmalı Evleri (%26,62), Baltası Gedik Mahmut Baba Türbesi (%24,82), Vahab-i Ümmi Türbesi (%24,46), Tabak Baba Türbesi (%23,02), Sinan-i Ümmi Türbesi (%22,30) olduğu anlaşılmıştır.

Araştırma kapsamında hiç bilinmeyen yerler ise; Karaburun Tümülüsü (%87,77), Müğren Mezar Odası (%84,89), Kızılbel Tümülüsü (75,90), Budala Sultan Türbesi (%64,03), Gilevgi Kalesi (%63,67), Semahöyük Antik Kenti (%61,87), İshak Dede Türbesi (%59,71) olarak karşımıza çıkmıştır.

Günümüzde Kızılbel Tümülüsü'nün bulunduğu alana toplu taşıma aracı yoktur, ulaşım kişisel araçla yapılabilmektedir, çok yakınında yer alan Likya Şarap Fabrikası dolayısıyla tümülüse ulaşım nispeten kolaydır. Maalesef geçtiğimiz yıllarda Karaburun Tümülüsü'nde yaşanan tahribattan sonra Kızılbel Tümülüsü gibi betonarme bir küçük yapının içine kapatılmıştır. Her iki tümülüsün mezar odaları aralıklı olarak Elmalı Müzesi tarafından yapılan nem ölçümlerinin dışında ziyarete kapalı duruma gelmiştir. Saha çalışmasında görüldüğü üzere mezar odasının çevresinde yer alan ve Geç Kalkolitik Çağ buluntularını veren arazide genel başka bir koruma önlemi de yoktur. Yine sıralamaya girerek dikkat çeken yerlerin arkeolojik miras kapsamındaki değerler olarak karşımıza çıkması bu önemli değerlerin maalesef gerek definecilerin arayışları gerek zamana karşı yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu ve buralarda tanıtım ve koruma çalışmalarının azlığını gösterir niteliktedir. Semahöyük ve Hacımusalar (Khoma) gibi sahadaki höyüklerde yapılan kazılar ve gerekli önem gösterilerek diğer kazısı yapılacak höyüklerden elde edilecek buluntular Elmalı ilçesinde bölgenin en büyük açık hava arkeoloji müzelerinden birinin kurulabilmesini sağlayacak potansiyeldedir. Araştırma sahasının tarım odaklı kalkınan bir yer olduğu, bölgesel kalkınma stratejik planlarında (T.C. Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, 2021) tarımsal kalkınma için iç kesimlerde yayla seracılığının yaygınlaştırılması ve seracılıkta modernizasyon hedeflerinin varlığı bilinmektedir. Bu modernizasyonun gerektireceği aktivitelerin henüz tespit edilmemiş höyük alanlarını göz önünde bulundurarak biçimlendirilmesine dikkat edilmelidir.

10. ve 11. Kalkınma Planları ve planlara eşlik eden ihtisas raporlarında turizm, öncelikli kalkınma sektörlerinden biri olarak tanımlanmış (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013; T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014: 44; T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019) ve Türkiye Turizm Stratejisi 2023 başlıklı raporda turizm çeşitliliğinin geliştirilmesi üzerinde durulmuştur (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007). Bu planlarda kültür varlıklarının yönetimi ile ilgili bir strateji geliştirilmemiş olmasından hareketle, mevcut şartlar

altında özellikle arkeolojik sit alanlarının anıtların ve bu öğelerle ilişkilenen değerlerin turizm güdümünde yönetileceği öngörülebilmektedir. Çünkü kırsal alanlardaki arkeolojik zenginlikler, geleneksel kültür ve eşsiz coğrafya kırsal ve kültür turizminin bir arada yapılabileceğini kanıtlar niteliktedir.

Arkeolojik malzemenin bilimsel değerlerinin korunması için tespit ve tescil eylemlerinin yanı sıra öngörülü bir yaklaşıma, ait olduğu coğrafya bağlamında üst ölçekli ve ilişkisel niteliklerinin araştırılmasına da ihtiyaç vardır. Bir yandan da arkeolojik varlıkların bağlamları, yerleri, ilişkileri kaçınılmaz olarak geniş ölçekli topografyaları ile de ilişkilidir. Arkeolojik tüm kanıtlar topografyada izole bir katman olarak bulunmayabilir. Çoğu zaman aynı coğrafyada sürmekte olan bir yaşantı da vardır. Bu yaşantının hareketliliği de doğal olarak coğrafyadaki değişimi yönlendirmekte, bu da dolaylı yoldan potansiyel bu somut kültürel mirasın ürünü olan arkeolojik mirasın kaderini etkilemektedir.

Kalkınma planlaması süreçleri ile arkeolojik mirasın bağlamıyla birlikte korunması ihtiyacı arasındaki kesişimin kurumsal ölçekteki iletişimsizliği de bu planlarla benzer ölçekli, kültürel coğrafyanın katmanlarını anlayan ve plan yapıcıları bilgilendiren, öngörülü ve arkeolojinin bilinmezlerini de korumayı hedefleyen bir yaklaşımın gerekliliğini doğurmaktadır. Keza Cleere (1989), Trotzig (1989) gibi araştırmacılar da arkeolojik miras yönetimi prensiplerine ilişkin ortaya koydukları fikirlerinde arkeolojik alanların korunmasının arazi kullanımı ve kalkınma planlarına etki etmesi gerektiğinin üstünde durmuşlardır. Bu durumda, çağdaş koruma anlayışının sahiplendiği kültürel miras kavramı arkeolojik malzemenin tarihsel coğrafyasını anlama ve bilinen potansiyel turizm değerlerini koruma konusunda faydalı bir araç olarak öne çıkmaktadır.

Kültür, zaman içinde doğal çevreyi biçimlendirerek yerleşimler, ulaşım ağları, insana dair yoğunluklar gibi çeşitli üretimlerle donatmakta ve çevreye geniş ölçekli bir kültürel nitelik katmaktadır. Arkeolojik miras da bir topografyada insanın bıraktığı her türlü izi, yapılaşmayı, kültürel üretimi içerir. Bu izlerin kendi aralarındaki ilişkiler, katmanlaşmaları, dönüşümleri, mirasın tarihsel süreklilikleri, süreksizlikleri, dolaşım alanları, yolları, bağlantıları ise kültürel aktivitenin mekânsal ve zamansal erimini anlatır (Tekin Bellibaş ve Gülsüm, 2021). Sahada az bilinen kültürel-tarihsel değer örüntülerini ifade eden karakteristik dokuların her biri oluşturulacak kültür rotalarında, arkeoturizm güzergahlarında kullanılmalıdır. Arkeolojik veri ve antik devir yapılaşmalarının coğrafi dağılımını göz önünde bulunduran bir haritalama, alansal olarak ziyaretçilerin tarihsel aktiviteyi ve özel etkinlikleri çözümleme konusunda daha çok olanak sağlamalarını bu durum da bölgedeki belirgin dönemsel aktivitelerin karakteristik davranışlarının anlaşılmasını mümkün kılacaktır.

Örneğin Elmalı ilçesindeki Klasik Likya devri yapılaşmaları, Avşar ve Gilevgi Kaleleri, açık hava tapınım alanları, belirli antik güzergahlar gibi temalar genel olarak coğrafyada kitle turizmi yoğunluğunu dağıtarak Milyas üzerinde geliştirilecek miras turizmine bağlı kalkınma olanaklarını arttırmak için bir fırsat olarak değerlendirilmelidir. Bölgesel eşsizlik özelliğine sahip tüm bu yerlerde ziyaretçiler için yapılacak bilgi panoları vb. çalışmalar bu değerlerin kültürel-tarihsel bağlamları ve ifadelerinin yanı sıra erişilebilirlik, farkındalık ve koruma sorunlarında farklılık yaratacaktır.

Planlamaya dahil edilen ve coğrafyayı etkileyecek bu sürecin devamında da dikkatle denetlenmesi, taş ocakçılığı gibi endüstrilerden kaçınılması bir gerekliliktir. Özellikle yeni otoyol projelerinin, kısıtlı yerlerden geçit veren jeomorfoloji nedeni ile antik devir güzergahlarını tahrip etme olasılığı yüksektir; bu güzergahları araştıran çalışmalarda da bu bir sorun olarak belirtilmiştir (Şahin, 2014: 112; Takmer – Alkan, 2013; Uzunoğlu ve Taşdelen, 2013). Yol planlama süreçlerinde konunun uzmanı arkeologlarla iş birliğine gidilmesi önemlidir.

Bulgular neticesinde yöre halkının sahadaki miras turizmi çekiciliğine sahip biraz farkında oldukları yerler olarak tahıl ambarları, tarihi Elmalı evleri, müzeleri, Sedir Araştırma Ormanı'nı vurgulamaları, buraların oranlarının düşük oranlar şeklinde değişkenlik göstermesi dikkat çekicidir. Bu değerlerin potansiyelleri gereği sahada en çok miras turizmine uygun yerler olarak görülmesi, iyi bilinmesi gerekli yerlerden olması gerekirken yerel halkın, ilçelerinde en çok şahit oldukları turizmin somut anlamdaki odak değerlerini Ketenci Ömer Paşa Cami ve Helvacılar ve Bakırcılar Çarşısı olarak algılamaları, ilçenin kendine has yapısı ve çekiciliklerinin yeterince ön plana çıkarılmadığını anlaşılır kılmıştır. Oysaki Elmalı ilçesi diğer kültürel ve doğal miras unsurları ile de benzersiz özellikler barındırmaktadır. Ancak bu çekiciliklerin turizm açısından yeterince tanıtılamadığı ortaya çıkmıştır.

Araştırma sahasında özellikle Elmalı Ovası'nı çevreleyen yerleşimlerde, geçmişteki tarımda yığınsal üretimin bir zorunluluğu olarak ortaya çıkan büyük boyutlu ve daha çok feodal ailelerin yaptırdığı ahşap ambarlar miras turizmi bakımından önem taşımaktadır. Günümüzde teknolojinin ilerlemesi ile beraber bu tür yapı tiplerinin yapımından vazgeçilip modern yapı tiplerinin kullanımına geçilmiştir. Buna rağmen varlığını sürdüren geleneksel ahşap tahıl ambarlarının hâlâ onarılarak kullanılması, bugünün Likyalılarının geleneklerinden kolay vazgeçmediklerinin (Aktaş, 2016) bir göstergesidir. Kültürel mirasın kent kimliğinde en önemli unsur olduğu ve turizm faaliyetlerinin aslında bu değerlerin tanıtılmasının doğal bir çıktısı olduğu unutulmamalıdır.

Miras turizmi etkinlikleri doğaya ve bulunulan sahanın coğrafi özelliklerine uyum sağlayacak şekilde düzenlenmelidir. Sürekli olarak gelişen ve değişen dünyada birtakım ihtiyaçların da değişikliğe uğraması kaçınılmazdır. Herhangi bir turistik alan içindeki turistler ile yerel halkın ihtiyaçları birbiriyle uyum içerisinde olmalıdır böylece âtıl durumdaki geleneksel mimari miras daha göz önünde olmuş ve değerlenmiş olacaktır.

Elmalı Kaymakamlığı ve Elmalı Belediyesi kullanılmayan tahıl ambarlarını sahiplerinden satın alarak kamulaştırabilir. Bu tahıl ambarları belirlenen bir meydanda bir araya getirilerek restore edilebilir. Daha sonra yöresel ürünlerin sergilendiği bir fuar alanı veya satışların yapıldığı pazar yeri haline dönüştürülebilir. Ya da eski tarım aletleri ve halı dokuma tezgâhı gibi tarihi eserler de sergilenerek küçük bir etnografya müzesi olarak kullanılabilir.

Kaş İlçesi Bezirgân Mahallesi'ndeki tahıl ambarları gibi araştırma sahasındaki tahıl ambarları da kamu kuruluşlarınca korunmaya alınmalıdır. Elmalı Müzesi'nin bahçesine Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü tarafından yöreye özgü "Arı Sereni" konulduğu gibi, küçük ambarlardan taşınarak müze bahçesinde sergilenebilir. Ayrıca Elmalı Adliyesi'nin bahçesinde daha önce kurulup kaldırılan tahıl ambarı gibi bazı resmî kurumların bahçesine tanıtım amaçlı konulabilir. Çünkü böyle resmî kurumlar halk tarafından çok ziyaret edildiği için daha fazla dikkat çekilmiş olacaktır. Bunun yanında benzin istasyonlarında mescit, kamu ve özel kuruluşlarda hatta bazı okullarda güvenlik (bekçi kulübesi) olarak kullanılabilir.

Elmalı ilçesinin en önemli doğal çekicilik alanlarından biri dağlık alanlardır. Dağlık alanlar, serin hava koşullarından dolayı sayfiye turizmine, barındırdığı flora ve fauna özellikleri nedeniyle yürüyüş, tırmanış, bisiklet, motosiklet, offroad, kamping, fotoğrafçılık, bitki ve kuş gözlemciliği gibi çeşitli turistik aktivitelere elverişlidir. Ormancılık ve yaylacılık faaliyetlerine bağlı olarak dağlık alanlarda yolların yapılması, bu aktivitelere ek olarak önemli bir ekoturizm faaliyeti olan bisiklet ve motosiklet turizminin de bölgeye girişi sağlanmıştır. Sahada bisiklet ile yapılan faaliyetler, günübirlik veya kamplı bisiklet turu şeklinde düzenlenmektedir. Günübirlik veya kamplı bisiklet turlarının gerçekleştirildiği rotalar çoğunlukla ormanlar ve yaylalardır. Bu rotalar içerisinde Beydağları'nda Çamkuyusu ve Kızlarsivrisi, Akdağlar'da Baranda Gölü, Susuz ve Kohu dağlarında ise Çığlıkara ormanları ile Dokuzgöl Yaylaları en fazla gezilen alanlardır. Âtıl durumdaki ambarlar bungalov eve dönüştürülerek bu turistik yerlerde apart otel olarak kullanılabilir. Araştırma sahasının kırsal mimarisinin miras turizminde çekicilik yaratan bu ambarlarının koruma-kullanma dengesi gözetilerek turizm amaçlı kullanılması, işlev kazandırılarak korunması ve kullanılması Elmalı

ilçesinde kırsal turizm ve dolayısıyla miras turizminin geliştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Kültür ve turizm; coğrafyanın tanımındaki gibi mekânsal farklılıkların yarattığı bir olgudur. Mekânsal farklılıkların yarattığı maddi ve manevi değerlerden oluşan bu miraslar üzerindeki çalışmalar ve koruma yönündeki anlaşmalar-sözleşmeler önem kazanmakta ve gelişmektedir. Avrupa Konseyi'nin "Avrupa: Bir Ortak Miras" kampanyasının 25. yılı kapsamında oluşturduğu Avrupa Tarihî Kentler Birliği'nde, ülkemizin etkin bir şekilde temsilinin sağlanması için 2000 yılında Türkiye Tarihî Kentler Birliği Bursa'da kurulmuştur. Bu birliğin amacı, tarihî kentlerin bir araya getirilmesi ve bu kentler arasında kentsel, kültürel ve doğal mirasın bir ortak miras anlayışıyla korunması ve yaşatılmasıdır. Elmalı ilçesi yerel yönetimin de doğal, tarihî ve kültürel kaynakların korunması ve yaşatılmasını amaç edinen bir birlikte yer alması araştırma sahası için olumlu bir gelişmedir. Tarihi yerleşim olan Elmalı ilçesi, yoğun olarak 19. yüzyıl yapılarından oluşan zengin dokusuyla Geleneksel Türk kenti özelliği taşımaktadır.

Araştırma sahasında Camiatik, Camicedit, Kapmescit, Tahtamescit, Toklular, İplikpazarı ve Karyağdı mahalle sınırları içerisinde kalan 95 hektarlık bir alan kentsel sit alanıdır. Kentin dağlık bölümünü oluşturan bu alanda yamaç boyu uzanan sokaklarda birbiri ardına inşa edilmiş dizili evler, cumbaları, eski tip pencereleri ve parlak renkleriyle 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı Osmanlı mimari geleneğinin en güzel örneklerini oluşturmaktadır. Çift cumbalı ahşap evler Safranbolu evleri kadar otantik bir yapıya sahiptir ve karakteristik özelliklerinin çoğunu bugüne kadar korumayı başarmıştır.

Elmalı kentsel sit alanında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Antalya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 11.02.2005 gün ve 276 sayılı kararı ile tescil edilen 127 adet sivil mimarlık örneği yapı yani tarihi ev bulunmaktadır. Pınarbaşı Sokak, Ağalar ve Kütük Sokak, Arseven Sokak, Hacıhaliller Sokak, Hacı Şakirler Sokak ve Selahattin Topçu Sokaklar tescilli konutların yoğun olarak yer aldığı sokaklardır (Serbest, 2012).

Koruma yoluyla şehir içindeki bir zamanlar işe yaramaz kabul edilen semtlerin gözde yerler haline gelebildiği ve şehirsel çekirdeğe bir anlamda yeni bir hayat kazandırdığı bilinmektedir (Özgüç, 1988). Bu anlayışla kentsel sit alanına ilişkin 2006 yılında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yaptırılan ve Çekül Vakfı'nın maddi destek sağladığı Pınarbaşı, Hacı Haliller ve Helvacılar sokakları ile Antalya il özel idaresinin maddi destek sağladığı Eğrekler Sokak, Selahattin Topçu Caddesi, Hanönü Caddesi, Veyseller Çıkmazı, Bülbüller Geçidi ve Ömer Ağalar sokaklarına ait sağlıklaştırma projeleri çalışmaları

yapılmıştır (Serbest, 2012). Bu çalışmalarla ilçedeki tarihi meskenlerin mimari yapısının korunması amaçlanmıştır. Belirtilen sokak veya caddelerde yapılan restorasyon çalışmalarının bir diğer amacı gittikçe nüfus ve önem kaybeden bu alanlara yeniden canlılık kazandırmak ve turizme kazandırılması olmuştur. Ancak 2016 yılında başlanılan restorasyon sebebiyle değişik malzeme ve teknikler kullanılarak inşa edilmiş bazı tarihi elmalı evleri doğal görünümlerini kaybetmişlerdir. Elmalı ilçesindeki miras turizmi, gelenekselden yararlanma ve kültürel devamlılığın sağlanması için önemli bir araç olmalıdır.

Tarihi yerleşmenin zengin kültürel mirasını oluşturan fiziksel dokusunun korunması için ilçe merkezinin tarihi çekirdeğini oluşturan mekânlar tespit edilerek, buralar etrafındaki ahşap meskenler projelerle bir an önce koruma altına alınarak imar planı içinde birlikte değerlendirilmeli ve yeni yapılarla bozulmasına müsaade edilmemelidir. Öncelikle yapılacak planlamalar, mekânsal tasarım ve dönüşümle sınırlı kalmadan yöre halkına sağlayacağı ekonomik katkı, sosyal ve kültürel etkileşimlerin tasarlanmasına yönelik bir yaklaşımla üretilmelidir. Bu yapıların özgün niteliklerini bozmadan halkın ve ziyaretçilerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlenmesi ve yeni fonksiyonlar kazandırılması gereklidir. Bu amaçla sivil mimarlık örneklerinin pansiyon, restoran, müze gibi kullanımların dışında; kültür ve sanat evi (çeşitli gösteriler, dinletiler, sohbetler için), gerek yerel halka çeşitli konularda verilecek seminerler gerekse ziyaretçilere yönelik tanıtım amaçlı seminer mekanları, el sanatları kurslarının düzenlenebileceği mekanlar olarak değerlendirilmelidir. Bu sayede somut kültürel mirasla birlikte inançlar, gelenek ve görenekler, alışkanlıklar gibi somut olmayan miras tanıtılarak, geleneksel evlerin turistik ürün olarak kullanılırken bozulmadan gelecek nesillere aktarılması sağlanacaktır.

Elmalı ilçesine bağlanan diğer ilçelerin yol güzergâhı üzerinde, ilçenin tarihi dokusu hakkında yol boyunca bilgilendirici yazılar yerleştirerek, insanların buraları görmesi için olanaklar sağlanmalıdır. Tüm bunları yaparken Elmalı Belediyesi, sivil toplum kuruluşlarının katılımını sağlayacak politikalar ve araçlar üretmelidir. Çalışmalarda etkin olarak tüm birimlerde uzman, bilgi ve teknik açısından donanımlı kişiler görev yapmalıdır.

Geçmişte Bursa Cumalıkızık'a yerli ve yabancı turistlerin ziyaretlerinin artmasında yörede çekilen sinema filmi ve televizyon dizilerinin rolü fazla olmuştur. Elmalı ilçesinde de 2019 yılında "Nöbet" isimli televizyon dizisi yayımlanmış bu sayede ilçe tanıtımında başarı sağlanmıştır. Benzer iş birlikleri ile daha fazla dikkat çekicilik yaratabilecek tarihi dokuya sahip olunduğu unutulmamalı, Safranbolu evleri kadar turizmden hak ettiği payı alması sağlanmalıdır. Bunun için de tarihi konutlarda yaşayan ve tarihi dokuyu kullanan yöre

halkının yaşam mekânı ve sosyo-kültürel özellikleri korunarak gelecek nesillere aktarımına özen gösterilmelidir.

Büyükarslan'ın (2013), "Endüstriyel Miras Yapılarının Yeniden İşlevlendirilme Süreci ve İstanbul Tuz Ambarı Örneği" adlı araştırmasında Kasımpaşa'da bulunan terk edilmiş Tuz Ambarı'nın tarihi dokuyu bozmadan yeniden işlevlendirilmesinin ehemmiyeti üzerinde durmuştur. Tuz ambarı, çay bahçesi ve alışveriş merkezleri haline getirilmiş ve çevre halkı tarafından yeni işlevinin beğeniyle karşılandığı sonucu çıkmıştır.

Elmalı ilçesindeki tarihi konaklardan Kandilzade Hasan Sıtkı Bey Konağı da Elmalı Kültür Turizm ve Dayanışma Derneği tarafından satın alınmış daha sonra Antalya Valiliği tarafından restore edilerek turizme kazandırılmıştır. 1893 yılında yapılmış olan konak, sosyal ve kültürel faaliyetlerde kullanılmak üzere dernek tarafından kullanılmaktadır. Halk anlatılarının icra ortamlarından biri konaklardır. Kandilzade Hasan Sıtkı Bey Konağı'nda geçmişte kış gecelerinde oynanan "zekir" oyunları hâla isteğe göre canlandırılmaktadır. Oyundan sonra yöresel yiyecekler ikramda bulunulmakta, yöresel yiyeceklerin yapıldığı yarışmalar düzenlenmektedir. Günümüzde konakta nişan, kına geceleri düzenlenebilmektedir. Bunların dışında Elmalı Kültür Turizm ve Dayanışma Derneği aracılığıyla konak bahçesinde yaz gecelerinde içecek ya da gruplara özel yemekler düzenlenmektedir, geliri Elmalılı üniversite okuyan gençlere verilmektedir. Bugün ilçeye gelen önemli misafirler hâla burada ağırlanmaktadır. Bunlar miras turizmini tamamlayan unsurlardır. Turist çekecek yerin diğer alanlardan ayrılan özellikleri, farklı insanların burayı ziyaret etme isteğini uyarmaktadır. Bu yerlere ulaşımın kolay olması ve gelen kişilerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek imkânların bulunması da önemli olan hususlardandır. Böylece miras turizmi faaliyetlerine dahil edilmesi kolaylaşmaktadır. Bunun için konakta düzenlenen yemek günleri, çeşitli aktivitelerin planı belli bir süre önceden ilçede her yerde görülebilecek şekilde dikkat çekmek için tanıtılmalıdır. Özellikle Ramazan Ayı'nda ilçe ziyaretçileri dolu diğer sosyal mekânlardan farklı alternatifi olduğunu bilmelidir. Araştırma kapsamında elde edilen bulgulara göre burası yerel halkın miras turizmi açısından farkında olduğu, diğer katılımcıların ise ziyaret sıklıklarının az olduğu yerlerden olduğu sonucu görülmüştür. Bu ve diğer konaklar tanıtımı yapılarak miras turizmine kazandırılmalıdır. Globalleşen dünyanın iletişim imkânlarından faydalanarak farklı yerlerde yörenin kültüründe ön plana çıkan bu özellikleri sergileyerek dikkat çekmeye, böylece daha fazla ziyaretçi kazanmaya çalışılmalıdır. Sahadaki benzer diğer tarihi konakların da pansiyon olarak işlevlendirilmesi, kendi varlıklarını sürdürürken halka ekonomik istihdam yaratmalarını ve miras turizminin artışını kolaylaştıracaktır.

Araştırma bulgularına göre, Sedir Araştırma Ormanları yöre halkı tarafından miras turizmi potansiyeli olarak, düşük oranlarda farkındalığı ortaya çıkmıştır. Burası ülkemiz için monopel karakterdedir, yani dünyanın başka yerinde yoktur. O nedenle de bilimsel ve tarihsel bakımdan büyük bir değer taşımaktadır. Dış ülkelerden birçok bilim adamlarının ve ormancıların bu ormanları inceleme amacıyla gelmesi, bu ağaç türü üzerine ülkemizde yayınlanmış bulunan çok sayıda bilimsel eserin bulunması, söz konusu bu üstün değerin başlıca kanıtlarıdır.

Genel olarak ağaçlar nesiller boyu önemliyken Elmalı ilçesindeki ormanlarda bulunan anıt ağaçlar, tarihe tanıklık eden uzun ömürleri ve devasa yapıları ile dünyamızın ayrıcalıklı varlıklarıdır. Bu devasa ağaçların, bazen 1000'lerle ifade edilen yaşları ile geçmişten günümüze taşıdıkları kültürel miras ve sürekli gelişimleri sonucu değişen fiziksel özellikleri, toplumu etkileyerek benliğinde özel bir yer almalarını sağlar. Bu etki insanların soya, ulusa ve bulunduğu yöreye bağlığını artırırken, diğer yandan toplumda doğa sevgisi ve çevre bilincinin artmasına önemli katkılar sağlamaktadır (Asan, 2010). Elmalı ilçesinde ormanlar ayrıca rekreasyon sahaları durumundadır. Sahada hâlihazırda geçekleştirilen kamplı bisiklet turu için kullanılan rotalar Elmalı, Çığlıkara Tabiatı Koruma Alanı, Dokuzgöl Yaylaları ile Elmalı, Sedir Araştırma Ormanı, Çamkuyusu Yaylası, Kızlar Sivrisi rotalarıdır. Kamplı bisiklet turlarının gerçekleştirildiği rotaların uzunluğu 50-200 km arasında değişmekte ve rotaları tamamlamak 2 ya da 3 günü bulabilmektedir. Sahada bu amaçla kullanılan rotalar bu faaliyeti yürütenler tarafından belirlenmektedir. Ancak sahanın doğal, kültürel ve tarihi zenginliklerine istinaden bir plan dâhilinde onlarca farklı miras turizmi rotası belirlemek de mümkündür.

Bisiklet turlarının gerçekleştiği güzergâhlar ve yürüyüş rotaları boyunca yaylacılık faaliyetleri, Yörük yaşantısı ve bu yaşantıya ait detaylar, anıt ağaçların daha da önemli kıldığı özellikle sedir ormanları, değişik flora ve fauna yapısı, tarihi alanlar, karstik göller ve kaynaklar ile eşsiz manzaralar sunmaktadır.

Araştırma sahasında bulunan 7 anıt ağacın orman alanı içinde bulunması, orman bölge müdürlüğü izni dahilinde bu ağaçlar arasında bilimsel amaçlı bir anıt ağaç gezi rotası oluşturulmasını olanaklı kılmaktadır. Belli aralıklarla bilgilendirme panoları, her üç kilometrede bir mesafe belirten işaret levhaları ve anıt ağaçlar çevresinde uygun yerlerde ahşap oturma birimlerine yer verilmesi anıt ağaçların simgesel motivasyon kaynağı olarak doğa severler için farkındalık oluşturmada etkili olacağı düşünülmektedir.

Anıt ağaçların önüne yerleştirilen tabelalarda ağacın adı, ağaç hakkında bilgi ve QR kodu verilerek ağaç hakkında bilgilendirme oldukça yararlı bir teknik olarak kullanılmaktadır. QR kodu akıllı telefon, tablet gibi araçlarla okutulduğunda yazılı ya da sesli olarak ağacın

dilinden yaşı, türü, ana vatanı, yaprak ve kök özellikleri ve hikâyesi hakkında bilgilere ulaşılabilir. Ayrıca anıt ağaçların arborikültürel ilkeler temelinde tek ağaç bakımlarına da önem verilmesi gereklidir.

Büyüleyici etkileriyle anıt ağaçlar, yetişkinlerde olduğundan daha fazla çocuk ve gençlerde doğa ve ağaç sevgisini arttırarak doğal mirası korumada önemli kaynak niteliğindedir. Kırsal alanda bulunan bu anıt ağaçlara düzenlenecek bilimsel nitelikli geziler öğrenciler için oldukça yararlı olabilir. Bu ağaçların çevresinde yapılacak doğa ile uyumlu mekânsal düzenlemeler ile ağaçların aktivitelerden olumsuz etkilenmesi önlenebilirken, çevrede konumlandırılacak bilgilendirme panoları, uzmanlar tarafından oluşturulmuş doğru istikametteki patikalar anıt ağaçların sosyo-kültürel anlamda topluma ve eğitime olan katkısını sağlamak için birer araç olmalıdır.

Düzgün (2021) çalışmasında, tüm dünyayı etkisi altına alan ve insanların yaşam şekillerinde değişime neden olan Covid -19 pandemi sürecinin, her alanda olduğu gibi turizm alanında da kısıtlamalara neden olduğuna, insanların bu dönemde salgından korunmak için yoğunluğun az olduğu, turizm açısından doğal çekiciliklere sahip güvenli alanları tercih ettiğine değinmiştir. Alternatif turizm faaliyetleriyle bu dönemin atlatılmaya çalışıldığına, pandemi döneminde insanların ilgisini çeken ve onların bu alana yönelmelerini sağlayan turizm çeşitliliklerinden "glamping turizmi"nin bunlardan bir tanesi olduğu ve doğayla bütünleşmek isteyen aynı zamanda rahatlık ve güvenli bir ortam arayan insanların tercih ettiği son dönemin popüler tercihlerinden, çekici unsurlarından bir tanesi olduğu dile getirilmiştir. Bu açıdan da bölgenin gerekli görülen ziyaretçi kaldırabileceği turistik alanlarına yönelik levhalar, bilgilendirici haritalar, broşürler, panolar hazırlanması çok yararlı olacaktır. İlkbahar ve yaz aylarında yörede yapılan festivallerde, konser ve şenliklerde bölgenin doğal mirasları vurgulanmalı miras turizmini destekleyecek diğer turizm faaliyetlerinden de yararlanılması için çalışmalar yapılmalıdır.

Ne yazık ki araştırma sahasında ormanların zarar görmesinde en çok etkili olan faktörler öncelikle tarım alanı oluşturma ve maden arama gibi nedenlerdir. Bunlar yapılırken birçok farklı bitki ve hayvan türünü barındıran zengin orman alanlarının tahrip edilmekte olduğu göz ardı edilmemelidir. Binlerce yıllık sürede karmaşık ekolojik ilişkiler ağı içerisinde oluşan yapı ve zengin kültürleri koruyamamış olmak demek yörenin doğal hafızasının silinmesi demektir bu da turizm ve gelecek nesiller için tehlike yaratmaktadır. Turizmi besleyen doğal, tarihsel ve kültürel değerler ile kentin gelişimi arasında bir bağ kurulduğu takdirde kentler özgün değerlerini yitirmeden gelişip büyüyebilmektedir.

Elde edilen diğer bulgular neticesinde Elmalı ilçesine gelen ziyaretçilerin (diğer katılımcıların) miras turizmi çekiciliğine sahip yerleri ziyaret etme sıklıkları incelenmiş hiç gidilmeyen yerler arasında; Müğren Mezar Odası (%91,98), Karaburun Tümülüsü (%91,76), Kızılbel Tümülüsü (%84,63), İshak Dede Türbesi (%75,06), Çoban Dede Türbesi (%68,82), Arı Serenleri (%64,14,) Haydar Baba Türbesi (%63,92), Camiatik (%61,47), Roma Yolu (%57,91), Tabak Baba Türbesi (%53,45), Çatal Çeşme (%52,34) olduğu dikkat çekmiştir.

Katılımcıların her zaman giderim seçeneğinde en çok işaretledikleri yerlere bakıldığında ilk sırayı Helvacılar Çarşısı (55,46) almaktadır. Ardından sırasıyla; Sinan-i Ümmi Türbesi ve Cami (%40,76), Ketenci Ömer Paşa Cami (%40,31), Tarihi Elmalı Evleri (%34,74), Vahab-i Ümmi Türbesi (%31,40), Abdal Musa Türbesi (%29,18), Kesik Minare (%28,06), Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Müzesi (%27,39), Elmalı Müzesi (%27,17), Tekke Dilek Kayası (%20,49) olduğu görülmüştür.

Diğer katılımcıların da çoğunluğu yerel halk gibi sahadaki arkeolojik miras değerlerini bilmemektedir. İlçedeki türbelerin çokluğu ve çoğunun ziyaret edilmesine karşın bilinmeyenlerin ulaşım olmadığı gerekçesiyle ziyaret edilmediği ise saha araştırmalarında öğrenilmiştir.

Katılımcıların hiç gidilmeyen yerlerde yüksek oran ile belirttikleri Roma Yolu araştırma sahasında bilinen en eski yollardan biridir bu antik yol Selçuklu, Beylikler ve Osmanlılar tarafından kullanılmaya devam etmiştir. Cumhuriyet devrinden önce patika şeklinde olan yollar şose hâlinde ulaşım araçlarının kullanılabileceği şekilde düzenlenmiş Kaş, Demre, Finike ve Kumluca bölgelerindeki antik kentler ve çevrelerindeki arazilerde kışlayan Yörük zümreleri tıpkı bölgeyi ikâme eden geçmişleri gibi ulaşım güzergâhlarını oluştururken var olan bu yoldan da faydalanmışlardır. Elmalı ilçe merkezinin kuzeyinden batıya Kışla Mahallesi'ne doğru devam eden, Bayındır Mahallesi'nin batısından görülen yol yöre halkı tarafından "Cavlak Yolu" olarak da bilinmektedir. Ancak yöre halkı dışındaki katılımcıların bilmemesi, miras turizmi çekiciliklerini barındıran ilgilisine trekking gibi faaliyetler de sunan bu yolun yeterince değerlendirilmediği sonucunu göstermiştir. Sahadaki nadide özellik gösteren bu doğal yol, geçmişten bugüne kültürel kaynak değerlerini barındıran alan olma özelliğinden dolayı üzerinde yapılacak miras turizmi planlamasından sonra hem iç turizme hem de farklı turizm çeşitleri ile dış turizme sunulabilecek özelliktedir.

Sahadaki yöresel mimarinin temsilcileri arasındaki arı serenleri ise köylüler veya sahipleri tarafından artık kullanılmadıkları için sökülmeleri nedeniyle günümüzde az sayıda kullanılmaktadır. Ayrıca serenler herhangi bir tescilli yapı statüsünde değillerdir. Sağlam olanların Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları tarafından tescillenmesi,

bâzılarının onarılarak kullanılıp bal üretilmesi bu yapıların gelecek kuşaklara aktarılması açısından daha iyi ve yalnızca belge üzerinde kalmamaları açısından önemli olacaktır. Sahada yapılacak "arı serenleri ve tahıl ambarları turları" ile bu güzergâha eklenebilir olan sera ziyaretleri, organik ürün alışverişi (topla tart, bahçeden al) gibi alternatif güzergâhlar oluşturulabilir. Böylece bu faaliyet yörede miras turizminin yoğunlaşmasına olanak sağlamış olacaktır.

Araştırma sahasındaki en eski çeşme özelliği taşıyan Çatalçeşme tarihi açıdan büyük önem taşımaktadır. 13. yüzyıl Anadolu Selçuklu dönemine ait çeşmelerden biridir. Miras ve tarihsel kaynaklar miras turizmini doğurmuş böylece farklı coğrafyalarda bulunan somut kültürel miras değerleri öteden beri insanların dikkatini çekerek turizmde turistlerin deneyimlerinde yer etmiştir. Ancak bulgulara göre çeşmenin turistlerin ilçe ziyaretlerinde ilgisini çekmediği anlaşılmaktadır. Turistlere yönelik nostalji güdüsü doğrultusunda ara sokakta bulunan bu çeşmenin turist deneyimi açısından değerlendirilmesi gerektiği görülmektedir.

Verilerin analizinde diğer katılımcıların her zaman giderim seçeneğinde Abdal Musa Türbesi ve Tekke Dilek Kayası'nı belirtmeleri, sahadaki canlı alevi-bektaşi kültürünün varlığıyla ilgili olarak bu somut miras değerlerinin ziyaretçi potansiyelinin yüksek olduğunu göstermiştir. Aynı şekilde ilçe merkezindeki türbeler ve Ketenci Ömer Paşa Camii sahadaki Kadir Gecesi ritüelleriyle ilişkili olarak da ziyaretçiler tarafından ankette her zaman gidildiği şeklinde belirtilmiştir.

İlçedeki müzelerin de diğer katılımcılar tarafından sıklıkla ziyaret edilmesi miras turizminde önemlerini ortaya çıkarmıştır. Somut ve somut olmayan kültürel değerlerin destinasyon olarak görüldüğü bir turizm çeşidi olan miras turizmi, kapsamı dahilinde olan müzecilik faaliyetlerinin tek başına ciddi bir popülarite oluşturması açısından büyük önem taşımaktadır. Sahadaki Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Kent Müzesi, Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı'nın (BAKA) 2011 Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi Destek Programı'ndan destek almaya hak kazanan Elmalı Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği'nin "Kırsal Alanda Bir Turizm Markası: Şehr-i Elmalı Projesi"nin bir ayağını oluşturmaktadır. Bu anlamda Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Kent Müzesi'nin koruma bilinci oluşturmada rol alması hedeflendiği gibi özellikle miras turizmine katkı sağlayan ve kent markalaşmasında bir araç olarak yorumlanması başarı sağlamıştır.

20. yüzyılda kültürün turizmin bir amacı olmaktan çıkıp, turizmin artık bir kültür olduğu iddia edilmektedir. Kültürel etkinlikler de Dünya kültürünün en önemli noktalarından yerel kimlikleri destekleyen mekânlara kadar turizmin her seviyesinde önemli bir rol

oynamaktadır. Buradan hareketle araştırmada turistlerin (diğer katılımcılara) sahadaki kültürel etkinlikleri bilme ve katılma durumları ölçülmüş sonuç olarak, etkinlikleri hiç bilmeme düzeylerinin yüksek olduğu; en az bilinen olarak Nevruz (%82,63) ardından Abdal Musa Sultan Anma Etkinliklerinin (%80,85) geldiği görülmüştür. Etkinliklere katılma durumlarında, en az izlenen etkinlikler Nevruz %44,99 (202 kişi) ve Hıdırellez %37,86 (170 kişi) olarak belirtilmiştir.

Nevruz araştırma sahasında Akçaeniş ve Tekke Mahallesi'nde, Alevi-Bektaşilerin büyük saygı duyarak Abdal Musa Türbesi, Budala Sultan Türbesi ve Mestan Dede Türbesi ziyaretleri ve belli ibadetleri yerine getirerek yıllardır kutladıkları günübirlik etkinlik olarak miras değeri taşımaktadır. Ancak nevruz etkinliklerine katılımın eskiye oranla daha az kalabalık olduğu sahada da öğrenilmiştir.

Tekke Mahallesi'nde Nevruzda dilek ağaçları için tülbentler, bezler satılmakta bunun yanında Hz. Ali'yi simgeleyen hediyelik eşyaların satışı için pazarlar kurulmakta, semahlar dönülmektedir. Bu canlı alevi-bektâşi kültürünün tanıtımı tüm ilçede ve tıpkı Abdal Musa Sultan Anma Törenleri tanıtımında olduğu gibi afişlerle sosyal medya aracılığıyla görünür hale getirilmelidir ki dikkat çekerek farklı yerlerden bu kültürü tanımak veya ibadet için gelmek isteyen ziyaretçilere ulaşılabilsin. Bu bağlamda ilçenin ziyaret edilmesinde önemli bir yeri ve turizm pazarlaması kapsamında etkili bir şekilde kullanılacak güçlü bir çekici unsur olan Nevruz etkinliği değerlendirilememektedir. Sadece bu etkinlik için ilçeye gelmek istemeyen turistler düşünülerek sahadaki diğer miras turizmi çekicilikleri ile ilişki kurularak turlar düzenlenmelidir. Örneğin mart ayında çiftlik turizmi ve inanç turizmini birleştiren bir güzergâhın olması ya da tur acentalarına buranın bilgisinin verilmesi alternatif olarak dikkat çekecek böylece ilçede miras turizminin gelişmesini sağlayacaktır.

Kültürel mekânların ortadan kalkmasının, bu mekânlarda icra edilen kültürel uygulamaların da yaşama imkânını ortadan kaldıracağını belirten M. Öcal Oğuz, kültürel mekânların kültürel sürdürülebilirlik için önemini şöyle ifade etmektedir: Bu mekânlar doğum, sünnet, evlenme, ölüm gibi geçiş ritüellerine bağlı olabileceği gibi, cami, türbe, yatır, mezarlık, hıdırlık, bayram yeri gibi halk inançlarına veya bağ bozumu, yayla şenliği, köy yaşantısı gibi halk hayatına yönelik olabilir. Başka kültür mekânlarında, başka kültürel tutumlar içinde olan bireyler, kültürel mekân olma özelliğini ve etkinliğini koruyan yerlerde korunması amaçlanan kültüre kolaylıkla eklemlenebilmekte ve geçici bir süre de olsa bu mekâna ait biri gibi davranmaktadır (Oğuz, 2007: 32). Bu sözlerden hareketle, kültürel mekânların yalnızca kültürel uygulamaların gerçekleştirildikleri yerler olarak değerlendirilemeyeceği, kültürel uygulamaların devam etmesinde, kişilerin davranışlarının

biçimlendirilmesinde önemli rollere sahip oldukları ifade edilebilir. Kültürel mekânların kültürün sürdürülmesindeki başat rolü, mekân tasarımlarının ve kültürel mekânların planlanmasına dikkat edilmesi gerekliliğini de doğurmaktadır. Geleneksel Hıdırellez kutlamalarının yapıldığı Karapınar Mesire Alanı'ndaki park sorununun çözümü için gerekli çalışmaların yapılması bu anlamda atılan önemli bir adım olacaktır.

Araştırmada Abdal Musa Anma Etkinliklerine bakıldığında hiç katılmayanların oranı %27,39 (123 kişi), her zaman katılanların oranı %24,50 (110 kişi), nadiren katılanların %20,04 (90 kişi), bazen katılanların oranı %15,59 (70 kişi), sık sık katılanların oranı %12,47 (56)'dur. Oranları yakın olsa da katılımcılar arasında bu etkinliğe katılanların sayısının etkinliğe katılmayanlara göre daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. Bu da 1983 yılı Haziran ayından bu yana T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Tekke Mahallesi Abdal Musa Kültürünü Araştırma ve Yaşatma Derneği tarafından yapılan Abdal Musa Sultan Anma Törenleri'nin miras turizmi potansiyelinde önemli olduğunu göstermektedir.

Miras turizmi planlanırken sahip olunan tarihi, kültürel ve dinsel değerlerin korunmasının, özellikle sürdürülebilirlik noktasındaki öneminin yetkililer tarafından dikkate alınması gerekmektedir. Elmalı ilçesinde gözlemlendiği üzere tören ziyaretçileri için Elmalı Belediyesi tarafından konaklamaya özel kapalı çadırlar kurulmaktadır. Türbenin yakınında çadır kurmak için alan belirlenmiş bunun dışında çadır kurmanın yasak olduğu dikkat çekmiştir. Bunların dışında törene gelen ziyaretçilere konaklama için Tekke Mahallesi yerel halkı da kapılarını açmaktadır. Törene gelenler ile yerel halkın yıllar içinde kaynaştığı, dayanışma içinde olduğu görülmektedir. Ancak gerek halkın gerek belediyenin hazırlamış olduğu misafirhanelerin tören ziyaretçilerinin kapasitesini aştığı gözlemlenmiştir. Konaklama imkanları arttırıldığında miras turizminin bölge ekonomisine katkısı da arttırılmış olacaktır.

Törene çeşitli vakıf, dernek ve belediyelerin düzenlemiş bulunduğu tur programları ve seyahat acenteleri ile tur operatörlerinin hazırlayacağı profesyonel turlar düzenlenmeli ki törene ulaşım daha çok arttırılmalıdır. Törenin varlığının daha iyi bilinmesi ve tanıtılması için tören tanıtımı hakkında hazırlanan broşür, dergi ve turistik rehber kitapları geliştirilmelidir.

Törende düzenlenen aşıklar yarışmalarıyla, semah gösterileriyle Abdal Musa Sultan anılarak Bektaşi kültürünü ve Abdal Musa'yı anlatmak için paneller düzenlenmekte ve tören akşam konserleriyle 3 gün boyunca ziyaretçilerine ev sahipliği yapmaktadır. Tören boyunca meydana gelebilecek aşırı talep turizm planlayıcısı ve politikacıları tarafından göz önünde bulundurulmalıdır. Bu planlamalar kültürel değerlerin korunmasını ön gören sürdürülebilir turizm kalkınması odaklı yapılmalıdır. Aksi takdirde söz konusu tarihi, kültürel ve dinsel değerler hasara uğrayabilir. Bu planlamaların düzenli bir biçimde uygulamaya geçirilmesi

durumunda ise bölgedeki inanç turizm faaliyetlerinin kısa, orta ve uzun vadede daha programlı ve profesyonel bir çizgide ilerleyerek tam bir destinasyon markalaşması oluşması yönünde ilçenin miras turizmine katkı sunacağı öngörülmektedir.

Diğer verilerin analizinde her zaman katılımın olduğu vurgusu yapılan, her zaman izlerim seçeneği en çok işaretlenen etkinlikte ilk sırayı Geleneksel Yağlı Güreşler (%46,33 - 208 kişi) almış ardından Pekmez Şenliği'nin (%28,95 -130 kişi) olduğu görülmüştür.

Dünya üzerinde değişim gösteren yaşam stilleri, teknolojinin getirisi ile artan serbest zaman neticesinde farklı, hareketli, çarpıcı rekreatif aktivitelere olan talep artmaktadır. Şehirlerin marka değeri kazanması, miras turizmi açısından değerlendirildiğinde, kıymetli bir destinasyon olması noktasında turistlerin yörede geçireceği zamanın uzamasını ve tekrar aynı yeri tercih etmelerini sağlamaktadır. Bu sayede güreşler ile ilgili kültürel mirasın muhafazası aracılığıyla miras turizmi adına Elmalı ilçesindeki kamu kurum ve kuruluşlarının aldığı ve alacağı tedbirler önem taşımaktadır.

Elmalı Yeşilyayla Yağlı Güreşlerinin ileri zaman dilimlerine taşınabilmesi, Türkiye ölçeğinde yeni pehlivanların yetiştirilmesi yağlı güreş izleyicilerinin sayıca varlığına bağlıdır. Bunun için Gençlik ve Spor Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın geleneksel yağlı güreş organizasyonlarını birlikte ele almalı, ulusal ölçekte koordinasyon ve konuya ilişkin yeni politikalar ile stratejiler geliştirmelilerdir. Güreş organizasyonlarına maddi desteğin sağlanması, tanıtma ve planlama çalışmaları büyük yararlar sağlayacaktır.

Yeni pehlivanların yetişebilmesi adına büyük kulüplerin, altyapılardan başlayarak tesisleşme, maddi imkânsızlıkların giderilmesi ve yağlı güreşin hak ettiği yere taşınabilmesi noktasında üzerine düşen pek çok görev vardır. Dünyanın ilgisinin çekilebilmesi adına başta her kesimden Türk seyircilerin ilgisinin artırılması gerekmektedir. Bunun yapılabilmesi için de Elmalı yağlı güreşlerine yapılması planlanan yatırımlar arttırılmalıdır. Biletlerin pahalı oluşu, yeme içme alanlarının yetersiz oluşundan dolayı devlet desteğinin artırılması, reklam ve tanıtım faaliyetlerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Yağlı güreşler için gereksinim duyulan kıspet, zembil gibi bazı malzemeleri imal eden ustaların sayısı son yıllarda büyük ölçüde azalmıştır. Son temsilcileri de yaşlanan bu meslekler, yakın bir gelecekte ortadan kalkabilir. Yerel yönetimler bu tür ustaları istihdam edebilir ve kurslar açabilir; el sanatları geliştirme merkezleri kurabilir. Böylece bu tür geleneksel üretimler gelecek kuşaklara miras bırakılabilir hatta geleneksel üretim yapan ustaların imalatları ve atölyeleri turistik tur programlarına alınabilir. Bu tür uygulamalar, yabancı ziyaretçilerin otantik deneyim yaşamaları için elverişli fırsatlar sunmaktadır.

Yabancı ziyaretçilerin kültürel özellikler konusunda bilgilendirilmesi de önem taşımaktadır, nitekim bu durum dünya ölçeğinde kültürel bağlantıları bulunan birçok sportif gösteri ve performansta da izlenen bir durumdur. Yağlı güreşler esnasında yabancı bir dilde yapılacak tanıtıcı ve açıklayıcı anonslarla yabancı izleyicilerin organizasyon ile etkileşimi artacaktır. Yabancı ziyaretçilere yönelik broşürler ve afişler hazırlanması da turistlerin yağlı güreş hakkında doğru bilgilenmesine yardımcı olacaktır.

Geleneksel bir spor olan yağlı güreşler için, bu kültürel miras değerinin karakterini ve tarihsel geçmişini yansıtan tasarıma sahip er meydanının daha özenli olması önemli bir konudur. Geleneksel bir sporun, uygulama mekanlarına yansıtılması bugüne kadar çok kez değişse de tam tedbirli bir sahanın, stadın olmuş olması ihmal edilmiş görünmektedir. Kültür Bakanlığı ile Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın bu konuda iyi uygulama örneklerinin oluşturulmasına ve yaygınlaştırılmasında öncülük etmeleri (yağmur veya güneşten korunmalı bir güreş meydanı), bu kültürel mirasın geleceğe olan yolculuğunda daha iyi bir zemin sağlayacaktır.

Pekmez Şenliği'nin yağlı güreşlerin olduğu hafta ilçe merkezinde gerçekleştirilmesi, sahanın en kalabalık günlerini yaşadığı o günlerde ilçe ziyaretçilerinin sahanın gastronomi kültürünü de turistik ürün olarak algıladığını ortaya koymaktadır. Alışılagelmiş program ve güzergahlardan farklı olarak, sürdürülebilir yapı içerisinde ve bölgenin öz değerlerinin ortaya çıkarılması noktasında gastronomi miras turizminde değer kazanmaktadır.

Yöresel değerler için imaj yaratma süreci stratejik iş birimlerini de gerekli kılmaktadır. Tanıtım bu süreçte kilit faktördür, miras turizminde bu potansiyelin talebi için çalışmalar yapıldığında fırsat değerindeki bu şenliğin stratejik açıdan üstünlüğe dönüştürülmesi, ilçedeki Pekmez Şenliği'nin yerel çapta kalmamasını ve bölgenin ekonomik anlamda ivme kazanmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda turistik çekiciliklerin bölgenin yerel güçlerinin katılımıyla, yönetişim perspektifinde bölgenin sürdürülebilir turizm açısından bir araya gelip, ortak bir hedef doğrultusunda ve önceliklerin belirlenerek miras turizminin sahip olduğu yapı taşlarının birer mihenk taşına dönüştürülmesinin stratejik anlamda değer ifade ettiği düşünülmektedir. Araştırma sahasında bağcılık faaliyetleri özellikle Gölova Polyesi'nde yoğunlaşmaktadır. Burada en önemli üzüm yetiştirilen yerleşmeler Çobanisa, Bozhöyük, Gölova ve Bayındır mahalleleridir. İlçede özellikle Elmalı merkez, Kışla, Bayralar ve Ahatlı'da ise şaraplık üzüm yetiştirilmektedir. Bağbozumu, üzüm yetiştirilen bu yerlerde belirli köy gruplarının birleştirilmesiyle turistik bir ürün konumuna dönüştürülebilir. Antalya'nın tarihi ve kültürel dokusunu koruyan ve bu konumuyla bir Osmanlı kasabasını andıran Elmalı ilçesi bu tür bir yaklaşım için düşünülebilir. Gerek özgün yapıları

çerçevesindeki doğal ve kültürel zenginlikler gerekse üzüm toplama ve işleme etkinlikleri Elmalı ilçesinin bu fikre uygun olabileceğini göstermektedir.

Günümüzde insanlar yöresel yemekleri tatmak, üretim, hazırlama ve sunum şekillerini görmek için kültürel turizm faaliyetlerine katılmaktadırlar. Yapılan çalışmalar incelendiğinde yöresel yemeklerin destinasyon için önemli bir çekicilik unsuru olduğu sonucuna varılmıştır (Özdemir, 2007). Yöresel yemek kültürü bir destinasyonun sahip olduğu en değerli çekiciliklerden biri olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca yöresel yemekler vasıtasıyla destinasyondaki somut olmayan mirasın somut olarak dışa vurumu sağlanmaktadır (Çevik ve Saçılık, 2011). Turistik bir destinasyonda sunulan yöresel yemekler ve yörenin kültürü turistlerin seyahat etmesini sağlayan çok önemli bir çekicilik unsurudur (Hacıoğlu vd.,2009). Bu nedenle günümüzde bir yörenin veya bir bölgenin mutfağının turistik bir ürün haline gelmesi turizm pazarlamasında da kullanılmaya başlanmıştır (Cömert, 2014). Gastronomi ve turizm ilişkisini araştıran araştırmacılara göre yöresel yiyecekler bir seyahat motivasyonu yani tekrar ziyaret edilmesi için bir unsur ve aynı zamanda müşteri memnuniyetine katkı sağlayan bir etken olarak değerlendirilmektedir (Kivela ve Crotts, 2009).

Bir destinasyon içerisinde yer alan yiyecekler konaklama, ulaşım, çekicilik ve değişik aktiviteler gibi turistik ürünün bir parçasıdır (Hjalager ve Corigliano, 2000:201). Destinasyonun sahip olduğu yöresel yiyecekler o bölgenin destinasyon olarak seçilmesinde önem arz etmektedir. Hu ve Ritchie (1993) çalışmalarında bir destinasyonun sahip olduğu yemeklerin, o destinasyon açısından iklim, konaklama ve manzaradan sonra dördüncü önemli faktör olduğunu tespit etmişlerdir.

Yöresel yemeklerin başka bir yerde tadılma olanağının bulunmaması, yapılan seyahatin öncelikli amacının yöresel mutfağı öğrenme isteği olabilmektedir. Yöresel yemek kültürü ve yerel ürünler, kültürel mirasın bir parçası olup, ziyaret edilen destinasyonun özgün niteliğine katkıda bulunan önemli unsurlardandır. Buradan hareketle araştırmada sahanın mutfak kültüründe hem yöre halkının farkındalıkları ölçülmüş hem de ilçe ziyaretçilerinin Elmalı mutfağına ilişkin görüşleri değerlendirilerek kültürün ayırt edici bu özelliklerinin sahanın miras turizmine kazandırılması önemli görülmüştür.

Araştırmada yöre halkının geleneksel mutfak kültürüyle ilgili bilgisinin fazla olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Çok iyi bilinen Elmalı ilçesi mutfağına ilişkin bu yemek/yiyecekler sırasıyla; Susamlı Çörek Helva %46,04 (128 kişi), Gaziler Helvası %45,32 (126 kişi), Kölle %43,53 (121), Ramazan Helvası %41,37 (115 kişi), Sulu Salata %40,65 (113 kişi), Kırmızı Sulu Et %39,93 (111 kişi), Arap Kadayıfı %38,49 (107) şeklindedir. Müğren Pekmezi ve Arabaşı Çorbasında ise yöre halkı biraz ve çok iyi biliyorum arasında görüş belirterek sahada

bunların tüketilme sıklığını göstermiştir. Söğle Peyniri, Tas Kebabı ve Höşmerimin ise yöre halkı tarafından iyi bilindiği tespit edilmiştir.

Hiç bilinmeyenler arasında dikkat çekenler; Sucuk Bulamacı %45,68 (127 kişi), Eğeli Bamya %38,13 (106 kişi), Hamur Çorbası %35,61 (99 kişi), Fırında Tahin Helvası %33,81 (94), Söğle Tereyağı %33,45 (93)'dır.

Diğer katılımcıların Elmalı mutfağına dair görüşleriyle ilgili bulgular, ziyaretçilerin Elmalı mutfağını bilmediklerini göstermiştir. Araştırma sahasına gelen ziyaretçilerin çoğunun ilçenin zengin mutfak kültüründen yararlanamamakta oldukları anlaşılmıştır. En fazla bilinenler arasında katılımcılar Gaziler Helvası %52,56 (236), Susamlı Çörek Helvası %36,08 (162), Kırmızı Sulu Et %30,51 (137), Kölle %28,51 (128), Arap Kadayıfı %27,62 (124) yiyeceklerinde hem fikir olmuşlardır. Yöre halkının günlük yaşamında tükettiği diğer gastronomi zenginliklerine, ilçede faaliyet gösteren yiyecek-içecek işletmelerinin yer vermemesi miras turizmini olumsuz etkilemektedir. Yöresel yemek hizmeti sunacak işletmelere KOSGEB, İŞKUR vb. kuruluşlar tarafından verilecek teşviklerle, ilçeyi ziyaret eden turistlere bu yöresel lezzetler sunulmalıdır.

Yemek, toplumu birbirine bağlayan en önemli kültürel bağlardan biridir. Günümüzde komşuluk ilişkilerinin zayıflaması, kadının çalışma hayatına girmesi gibi sebeplerle daha pratik yemeklere yönelme söz konusudur. Eskiden imece usulüyle yapılan ağır yemekler unutulmaya yüz tutmuştur. İlçede yöresel yemeklerin genç nesillere aktarılması konusunda Halk Eğitim Merkezi, Çok Amaçlı Toplum Merkezi gibi kuruluşlar faaliyet göstermelidir. Böylece bu lezzetlerin gelecek kuşaklara aktarılması da sağlanmış olacaktır.

Turizm temsilcileri, yerel paydaşlar ve ilgili akademisyenlerden oluşan etkin bir görev paylaşımı yapılabilecek bir destinasyon modelinde tüm kişi, kurum ve kuruluşlar yöreye destek verdiğinde, bölgenin miras turizmi hareketlerinde artış görülecektir. Özellikle yerli ve yabancı ziyaretçilerin ilgi göstereceği gastronomi temalı aktivitelerin arttırılması, ilçenin global turizm gelişmelerini dikkate alarak kendine özgü bir destinasyon yaratma çabaları il turizmine de katkı sağlayacak adımlardır.

Tarihi binlerce yıl öncesine dayanan ve geleneksel olarak üretilen Söğle Peyniri için Elmalı Belediyesi 2021 yılında "Antik Kuyulardan Soframıza Söğle Peyniri Projesi"ni hayata geçirmiştir. Bu proje ile Söğle peynirinin korunması, tanıtılması, sınırlı sayıda kalan üreticisinin teşvik edilmesi ve üretim aşamalarının kayıt altına alınması dikkat çekiciliği açısından önemli adımlardır. Söğle peyniri ve tereyağının yörede bilinirliğinin arttırılması, ziyaretçi ilgisini çekebilecek potansiyelde oluşu nedeniyle daha çok tanıtılması için Uluslararası Nuh'un Ambarı listesi gibi projelerde de yer alınmalıdır. Sahanın miras değeri

niteliğindeki bu lezzetin tescil ve denetim ile korunması, turizmde stratejiler geliştirilerek tüketicisine ulaştırılmasının artması durumunda turistik ürüne dönüştürülmüş olacaktır.

Turizm faaliyetlerini destekleyici yerel etkinliklerin arttırılmasında öncelikle ilçede yiyecek-içecek işletmelerinin artmasının sağlanması gerekmektedir. Böylece geleneksel mutfak kültüründeki tatların pazarlanması mümkün hâle gelebilecektir. Örneğin, Çorum'da Hitit Mutfağı ile ilgili yapılan çalışmalardan sonra ilde Hitit zamanında yapılan ekmeklerin satışı başlamıştır. Konu ile ilgili bir farkındalık yaratılmıştır. Bir diğer gastronomi merkezi Gaziantep, Anadolu'daki tüm illere örnek çalışmalar içerisinde yer almaktadır. Yapılan derlemeler, toplanan yemek tarifleri, üniversitenin desteği gibi faaliyetler neticesinde yöre mutfağı ile ilgili yiyecek-içecek işletmelerinin açılmaya başlandığı görülmüştür. Gaziantep yemek kültürünün, sadece kebap ve etten oluşmadığı farklı tespit ve uygulamalarla kamuoyuna yansıtılmıştır (Söz, 2017). Elmalı ilçesi, sahip olduğu geleneksel mutfak kültürüne yönelik buna benzer çalışmalar içerisinde yer almalıdır.

Bu kadim şehrin miras turizminde geleceği için oldukça önem arz eden geleneksel yemeklerin otantik mekânlarda sunulması unutulan yerel mutfak kültürünü olumlu yönde etkileyecek doğal olarak ilçe ziyaretçilerinin destinasyondaki tatmin derecelerini arttıracaktır. Geleneksel olanın turistlere sunulması yerel ürün sunan girişimciler, yöredeki fırın, kasap vb. için de olumlu etkiler yaratacaktır.

Kültür içerisinde yer alan, nesilden nesile aktarılan bir diğer maddi ve manevi miraslardan biri geleneksel el sanatlarıdır. Miras turizminin yoğun olduğu şehirlerimizde el sanatlarının gelişmiş olduğu gözlemlenmektedir. Geleneksel kültürün gündelik yaşam içerisinde korunmaya çalışıldığı araştırma sahasında yöresel sanatlar ve şenlikler yüzlerce yıl boyunca bölgeye uğrayan yörüklerin desen ve renk zenginliği ile yoğrulmuştur. Bu zenginliğin hissedildiği yörede bakırcılık, demircilik, kalaycılık, halıcılık/dokumacılık, değirmencilik, helvacılık ve leblebicilik önde gelen el sanatları olmuştur.

Yöre halkının geleneksel el sanatlarını bilme ve kullanma düzeylerinde, Halıcılık/Dokumacılık sanatının artık olmadığı, bilinmediği sonucu ortaya çıkmıştır. Ardından sırasıyla en bilinene doğru; Kalaycılık %82,01 (228 kişi), Demircilik %79,14 (220 kişi), Değirmencilik %76,62 (213 kişi), Bakırcılık %74,46 (207 kişi), Helvacılık %72,66 (202 kişi) ve Leblebicilik %72,30 (201 kişi) olarak belirtilmiştir. Sıklıkla alınanların ise %48,20 (134 kişi) Leblebicilik %48,20 (134 kişi), %34,89 (97 kişi) Helvacılık ve %32,01 (89 kişi) Bakırcılık el sanatı ile ilgili olduğu görülmüştür. Halıcılık/Dokumacılık gibi Kalaycılık, Demircilik ve Değirmencilik de araştırma sahasında yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olan el sanatlarındandır.

El sanatı ürünleri kendi doğallıkları ve özgünlükleri içinde korunarak çeşitli turist gruplarına pazarlanabilmektedir. El sanatı ürünlerinin korunması ve yaşatılmasında kamu kaynaklarının harcanması gerekmektedir ancak çoğu durumda bu kaynaklar yetersiz kalmaktadır. Bundan dolayı bu ürünlerin korunması ve sürdürebilirliklerinin sağlanması için ürünleri daha çok görünür ve kullanılır kılmak gerekmektedir. Bu amaçla bu ürünlerin müzelerde sergilenmesi ya da şenlikler, festivaller gibi çeşitli etkinliklerde özellikle tanıtılması gibi pazarlamanın çeşitli biçimleri göz önüne alınmalıdır.

Ülkemizde turizmin geleneksel el sanatları üzerinde olumlu ve olumsuz etkilere yol açtığı çeşitli örnekler bulunmaktadır. Bu konuyu araştıran çalışmaların birinde; Uslu ve Kiper (2006) Beypazarı'nı araştırma alanı olarak seçmişler ve Beypazarı'nda yok olmaya yüz tutan bâzı el sanatlarının turizm faaliyetleri ile canlandığı sonucuna ulaşmışlardır. Beş yıl öncesine kadar ilçede 8 adet gümüşçü yer alırken, turizm faaliyetlerinin artmasından sonra bu sayı 60'a çıkmış ve 73 adet atölye faaliyete geçmiştir. Ayrıca, el sanatlarının ilçedeki işsizliğin azalmasında ve özellikle kadınların ekonomide yer bulmasına katkıda bulunduğuna dair bulgulara ulaşılmıştır. Bir başka çalışmada ise Muğla'nın Milas ilçesine bağlı Çomakdağ-Kızılağaç Köyü'nde geçmişten günümüze geleneksel giysilerin hazırlanması ve süslenmesi amacıyla uğraşılan boncuk işinin artık bu amacından saptığı ve bir ticari faaliyet haline dönüştüğüne değinilmiştir (Etikan ve Çukur, 2011). Geleneksel el sanatları ve turizm ilişkisinde karşılıklı fayda sağlanması konusunda çeşitli sorunlar gün yüzüne çıkmaktadır.

El sanatı ürünlerine olan kamu desteğinin yetersiz olması ve tanıtımlardaki eksiklikler Alagöz vd.'nin (2018) çalışmalarında da ortaya çıkan önemli sorunlardandır. Erzincan bakır işleme sanatını araştıran çalışmada bakır işlemeciliği sanatının gelişmesinde turizmin rolünü artırabilmek için yeterli kamu desteğinin sağlanması ve reklam-tanıtım faaliyetlerine ağırlık verilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bayazit vd. (2012) geleneksel el sanatları ve turizm ilişkisindeki önemli sorunlardan biri olan eğitim eksikliğine değinmişlerdir. El sanatı ustaları çalışacak eleman ve zamanı geldiğinde işlerini devredecek bir kalfa bulmakta zorlanmaktadırlar. Bu amaçla geleneksel el sanatları konusunda bölge halkına halk eğitim merkezleri ve üniversiteler bünyesinde eğitimler verilmesi önem arz eden bir konudur.

Yerel yönetimler öncelikle Elmalı ilçesinin sahip olduğu bu unsurların önemi ve değeri konusunda halkı bilgilendirici ve teşvik edici etkin çalışmalara ağırlık vermelidir. Bu anlamda somut olmayan kültürel miras unsurlarının korunup yaşatılması için proje yarışmaları düzenlenebilir. Elmalı ilçesinde özellikle sevilen helvacılık ve leblebiciliğin tanıtımı ve farklı özelliklerini daha geniş kitlelere sunabilmek adına ulusal ve uluslararası fuarlarda ilçe olarak yer almaya öncelik verilmelidir. Çevre il ve ilçelerde faaliyet gösteren tur

operatörleriyle iş birlikleri kurularak, ilçedeki helvacılar ve bakırcılar çarşısına günübirlik özel ilgi turları düzenlenmesi konusunda atılacak adımlar sahanın miras turizmine doğrudan olumlu etki edecektir.

Geleneksel el sanatlarına dair farkındalığın artırılması, bu miras unsurlarının tanıtımlarının yapılarak geniş kitlelere ulaştırılması, korunmaları ve sürdürülebilirliklerinin sağlanmasının araçlarından biri hiç şüphesiz turizmdir. El sanatı ürünleri miras turizmine katılan turistler açısından büyük önem taşımaktadır. Turistler gittikleri destinasyonlara özgü el sanatı ürünlerine ilgi göstermekte, bu ürünleri tanımak, öğrenmek istemekte ve satın almaktadırlar. Hediyelik eşya pazarı turizm sektöründe ek ihracatı oluşturmakta ve azımsanmayacak bir oranı temsil etmektedir. Bu nedenle el sanatı ürünleri bölge ve ülke çapında turizm faaliyetlerinden kazanılan gelire doğrudan katkı sağladığı gibi turizm faaliyetleri de el sanatı ürünlerinin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında bir aracı işlevi görmektedir. Ancak bahsi geçen bu karşılıklı faydaların sağlanabilmesinde öncelikle halkın el sanatları konusunda bilinçli hale getirilmesi ve eğitim yoluyla geleneksel el sanatları unsurlarının önemi ve özellikleri konusunda bilgilendirilmeleri gerekmektedir. Ayrıca turizmin yarattığı etkiden maksimum düzeyde faydalanabilmek adına tamamen ticari düşüncelerle hareket edilmesine yönelik önlemlerin de alınmaması gerekmektedir.

Örneğin Elmalı ilçe merkezindeki arasta çarşıda yaklaşık 20 yıl önce Tarım Bakanlığı'nca gıda işletmelerine getirilen Avrupa standartlarına uyamayan leblebiciler birer birer kapanmıştır. Bundan sonra burada yüzlerce usta- çırak gibi tüketiciler de haliyle bu durumdan olumsuz etkilenmiş ve bir dönemin capcanlı leblebiciliği parmakla sayılacak kadar az dükkânla sınırlı kalmıştır.

Elmalı ilçe halkı sahadaki nohuttan yapılan leblebinin Çorum'dakinden daha eski ve kaliteli olduğunu iddia etmektedir. Ana yollar üzerinde olmayışı ve ancak ilçe ihtiyacını karşılayacak kadar üretilmesi nedeniyle Çorum'daki kadar meşhur olamamıştır. Tanıtım ve sembolleştirme gibi çalışmalarla turistlere sunulmalıdır.

Sahada Helvacılar adıyla bir çarşıya adını verecek kadar önem arz eden helvacılık mesleği, Elmalı'da sık rastlanan mesleklerdendir. Sahada üretilen helva çeşitleri yöreye özgü bir lezzet olan susamlı çörek helvası, kırmızı ve beyaz tahin helvası, cevizli ramazan helvası ve yaz helvasıdır. İmalatçılar ürünlerini genellikle dükkânlarının arka bölümündeki imalâthanelerinde yapmaktadır. Çarşıda ziyaretçilerin taze sıcak helvaya ulaşmaları böylece mümkün kılınmaktadır. Ayrıca Elmalı ilçesinde merkezde birçok restoranda gaziler helvası müşteriler için hazır bulunmaktadır. Özel gün olsun olmasın çoğu restoranda yemekten sonra

helva tercihi sorulmaktadır bâzı yerlerde ise çayla birlikte ücretsiz olarak ikram edilerek turistlerin deneyim kazanmasında olumlu etki sunmaktadır.

Elmalı ilçesindeki bakırcılık ürünlerine ise günümüzde tarihi helvacılar ve bakırcılar çarşısında kısıtlı sayıda da olsa ulaşmak mümkündür. Bakırcılık mesleğinin öğretilmesi için ASMEK vb. kurumlarca eğitimler düzenlenmelidir. Bugün ilçedeki bu çarşı hem zanaatkarlar hem de turistler açısından önemli bir ticaret ve turizm merkezidir. Bu sebeple miras turizmi açısından oldukça önemlidir. Çarşı içinde (leblebi, tahin, bakır eşyalar vs.) tematik pazarlar ayrılabilir. Tematik pazar haline gelen bakırcılar yerel yönetimlerin desteği ile fuarlara katılabilir, böylelikle bakırcılık mesleğinin yeniden canlandırılması sağlanmalıdır.

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen anket formunun son kısmındaki, tüm katılımcıların miras turizminin gelişmesinde etkili olan fırsatlar ve güçlükler hakkındaki görüşlerinden hareketle, Elmalı ilçesinde miras turizminin gelişmesinde etkili en önemli fırsat; dini, milli, geleneksel değişik içeriklere sahip festival, şenlik ve geniş çaplı sosyal hareketliliğe imkân veren sportif faaliyetlerin varlığı (%86,11- 626 kişi) olmuştur. Elmalı ilçesinin içinde bulunduğu Teke Yöresi'ne ait birçok geleneksel özellik ve sahip olduğu diğer kültürel çeşitlilik korunarak taşınmış, bu durum günümüzde sahada değişik içeriklere sahip festival, şenlik gibi etkinliklerin oluşmasını sağlamıştır. Somut olmayan kültürel miras unsuru canlılığını sürdürmekte olan bu etkinlikler, miras turizmi açısından önemli bir potansiyel teşkil etmektedir.

Destinasyonlar sürdürdükleri turizm aktivitelerine alternatif olarak farklı turizm aktiviteleri arayışında bulunmuşlar ve destinasyonlarda düzenlenen etkinlikleri bir turizm aracı olarak kullanmaya başlamışlardır. Dolayısıyla etkinlikler, hayatın vazgeçilmez bir parçası konumuna gelmiştir (Ambrosio, Manuel ve Faria 2011: 331). Bugünün koşullarında bir bölgeyi diğer bölgelerden farklı kılan ve rakabet avantajı sağlayarak kalkınmasına fayda sağlayacak özelliklerinin öne çıkarılması amacıyla bölgesel pazarlama teknikleri geliştirilmektedir. Destinasyonların farkındalığını arttıran bir çekicilik türü olan etkinlikler, turistlerin destinasyona ait kültürel, sosyal ve tarihi doku konusunda detaylı bilgiler edinmesini sağlamakta, destinasyona olan talebi arttırmakta (Çelik, 2009) ve destinasyona ekonomik yarar sağlamasının yanında sosyal etkiler de bırakmaktadır (Liang, Ilium ve Cole, 2008: 15). Turistler etkinlik kapsamında gerçekleştirilen şenlik, festivallere katılarak destinasyonu tanımak istemektedir. Dolayısıyla festival ve şenlikler destinasyonların tanıtımına yardımcı olmaktadır.

Bulguların analizine göre miras turizminin gelişmesinde etkili olan diğer fırsatların; Tahta tahıl ambarları, sofalı evler, konaklar gibi özgün mimari eserlerin varlığı %78,13 (568

kişi), Birçok yerleşmede tarihi devirlerde kullanılmış yerleşmelerin bulunması %71,66 (521 kişi), Tarihte yaşamış ünlü kişilere ev sahipliği yapmış olması ve mezar ve türbelerinin burada bulunması %70,98 (516 kişi), Arı serenleri, yılkı atları, yörük kültürü ile ilgili yaşam izlerinin barındıran yayların varlığı %63,55 (462 kişi), Kıyı kesimine göre serin geçen yaz mevsimi %59,28 (431 kişi) olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Anadolu'nun Türkleşmesiyle kentleşmenin görüldüğü Elmalı ilçesi, benimsediği kültürü günümüze kadar taşımıştır. İçerisinde barındırdığı tahıl ambarları, sofalı evler, konaklar gibi özgün mimari eserlerin varlığı bu kültürün oluşumunun ve gelişiminin şahidi olan yapılardan bir bölümüdür. Hekimci (2014, 44-49), yapmış olduğu çalışmada Türkiye'nin tarihi, mimari, kültürel özgünlüklerini vurgulayacak yüzlerce yöresi bulunduğunu, bu yörelerin yavaş şehir markalaşmasıyla dünya çapında akredite edilme olanağı ile birlikte değerlendirildiğinde; Türkiye'nin, üretim ve tüketimde yerel sosyo-ekonomik sinerjiyi sağlayarak sürdürülebilirliği gerçekleştirilebilecek olan önemli bir yerel kalkınma hamlesinin gerçekleştirebileceğine inanıldığını belirtmiştir. Bu bağlamda Elmalı ilçesini miras turizminde temsil edebilecek özgün mimari eserlerin, katılımcılar tarafından büyük ölçüde turizmde fırsat olarak görülmesi önem taşımaktadır. Özellikle geleneksel Elmalı evleri kültürel miras olarak ele alınmalı ve Türkiye'deki Safranbolu, Mardin, Amasya vb. örneklerde olduğu gibi miras turizmi açısından ön plana çıkarılmalıdır.

Birçok yerleşmede tarihi devirlerde kullanılmış yerleşmelerin bulunmasını katılımcıların %71,66'sı miras turizmi için fırsat olarak görmüştür. Elmalı ilçesi tarih boyunca sayısız uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Katman katman kültürleri barındıran ilçede zengin tarihi geçmişin kanıtları bulunmaktadır. Saha gözlemleriyle bu konuda sınırlı olanaklardan dolayı bu değerlere sahip çıkma, koruma ve gelecek kuşaklara aktarmada eksiklikler olduğu görülmektedir. Bu değerler tüm insanlığın ortak mirasıdır. Dolayısıyla doğal, tarihi ve kültürel mirasın yaşatılarak geleceğe iletilmesi sadece bir ulusal mesele değil dünyevi bir mesele olarak algılanmalıdır. İlçede yapılan arazi kullanım planlarında yatırımcıların planları yönlendirmesi yerine, planların yatırımcıları yönlendirmesi sağlanmalıdır. Sahanın kamu, özel ve sivil toplum sektörleri etkin bir şekilde devreye sokulduğunda, antik yerleşmeleri hem tarihi hem de doğal yönleriyle daha iyi korumak ve tanınır hale getirmek mümkün olabilecektir.

Elmalı ilçesinin eğitim, bilim, kültür ve edebiyatla ilgili tarihi serüveni sayesinde ilim ve irfan havzasına dönüşüm sürecinde etkili olan önemli şahsiyetleri sahanın miras turizmine değer katmaktadır. Abdal Musa, Kaygusuz Abdal, Abdülvehhâb Ümmî, Niyâzî-i Mısrî, Sinân Ümmî, Elmalılı Hamdi Yazır, İbrahim Bedrettin Elmalı sahada yetişen ilim ve irfan sahibi

kimselerden bâzılarıdır. Vermiş oldukları eserler, bıraktıkları vakıflar ve zaviyeler ile günümüzü etkileyen zengin bir ilim ve irfan havzasının oluşmasına katkı sağlamışlardır.

Miras turizmi ile ilgili çekiciliklerden biri olan tarihî kişilerle (Printice, 1994) ilgili çekicilikler; yazar, sanatçı, besteci, siyaset adamı, askerî lider ve popüler kültür liderlerinin evleri ve çalışma yerleri olarak açıklanmaktadır. Elmalı ilçesinde yakın geçmişte ilçe kütüphanesindeki eserler ve bölgede yetişen âlimler dikkate alındığında Elmalı'nın çok güçlü bir kültür ve bilim merkezi olduğu görülmektedir. Araştırma sahası, kısa mesafeli yer değişimlerinde dahi somut bir şekilde görülebilecek önemli şahsiyetlerin şiirlerini, türbelerini, yaşadığı yerleri kısaca günümüz insanının içerisinde yaşadıkları Türk kültür ve düşünce yapısını daha iyi anlamasına vesile olmasına yardımcı olacak bu kültürel mirasın tespiti için önemli bir konumdadır.

Set vd. (2018)'in yaptıkları araştırmada Elmalı ilçesinin sosyo-kültürel değerler açısından çok çeşitliliğe sahip olduğunu, ancak sahip olunan bu çeşitliliğin şehrin pazarlanmasında etkin olarak kullanılamadığını belirtmişlerdir. Bu zengin çeşitlilikte bölgede yetişen Niyazi Mısri, Sinan-ı Ümmi ve Vahab-i Ümmi gibi tasavvuf alimlerinin eserlerinin yer aldığı "Edebiyat-Tasavvuf Merkezi" oluşturularak şehrin pazarlanabilirliğine katkıda bulunulabileceğini ifade etmişlerdir. Katılımcılar tarafından sahanın tarihte yaşamış ünlü kişilere ev sahipliği yapmış olması ve mezar-türbelerinin burada bulunmasının miras turizmi için fırsat olarak görülmesi de sahada yapılacak miras turizmi planlamalarını önemli kılmaktadır.

Kuşkusuz bazı şehirler veya başka mekânlar, yazarların ve şairlerin anlatımıyla daha bilindik ve daha kalıcı bir hayata sahip olmuşlardır. Diğer taraftan edebî kişilerin yaşama alanları, onlara ilgi duyan kişiler için çeşitli imkânlar sunmaktadır. Yazar veya şairlerin çalıştığı mekânı görmek, onların yürüdükleri yerlerde yürümek, teneffüs ettikleri havayı solumak, hatıralarına dokunmak ilgi çeken başlıca çekiciliklerdir (Herbert 1966: 77). İlçedeki Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Kent Müzesi'nin oluşturulması bu anlamda miras turizminde çekicilik yaratmaktadır.

Elmalı ilçesindeki arı serenleri, yılkı atları, yörük kültürü ile ilgili yaşam izlerinin barındıran yaylaların varlığı şehirsel alanların aksine daha doğal ve kültürel unsurlar bakımından gözlenebilir özellikler sunmasından dolayı miras turizminin gelişiminde önemli (%63,55) fırsatlardandır. Sahaya özgü olan, temellerini iklim, coğrafya, jeolojik yapı, toprak, su, yerel malzemeler, yaşam kültürü ve ekonominin oluşturmasıyla ortaya çıkmış arı serenlerinin Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları tarafından tescillenmesi, bâzılarının onarılarak kullanılıp bal üretilmesi bu yapıların gelecek kuşaklara aktarılması ve

turizm sayesinde ekonomik kazanç sağlaması açısından önemli olacaktır. Elmalı ilçesinde yapılacak arı serenleri ve tahıl ambarları turları ile bu güzergâha eklenebilir olan yaylalar ile sera ziyaretleri gibi alternatif güzergâhlar oluşturulmalıdır.

Katılımcılar tarafından (%59,28) kıyı kesimine göre serin geçen yaz mevsimi miras turizmi için fırsat olarak görülmektedir. Elmalı ilçesinde yazların kıyıya göre daha serin geçmesi sahayı seracılık açısından ve bitki türleri, meyveler, tarımsal ürün çeşitliliği ile de avantajlı kılmıştır. İlçede yetişen bâzı ürünler, turizm açısından önemli bir çekici faktör oluşturabilir (Çobanisa ve Macun fasulyesi, Büyüksöğle ve Küçüksöğle yayla nohutu gibi). Bunlara miras turizminin içerisinde organik ürün alışverişi (topla tart, bahçeden al) etkinlikleri, yöresel pazarlar ile vurgu yapılarak yer verilmeli, turistlerin ilçeyi tekrar ziyaret etmeleri gibi daha fazla avantaja çevrilmelidir.

Anket analizlerinden elde edilen bulgulara göre, katılımcılar miras turizminin gelişmesinde etkili olan güçlükler olarak; Turizm girişimcilerinin az olması %68,09 (495 kişi), Mevcut tarihi alanların yeterince tanıtımının yapılmaması %66,30 (482 kişi), İlçedeki konaklama kapasitesinin az olması %64,65 (470 kişi), Tanıtım çalışmalarının az olması %60,66 (441 kişi), Bakırcılık, kalaycılık, leblebicilik gibi daha çok el emeğine dayanan ve ustalık gerektiren sektörlerin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olması %36,18 (263 kişi), Yerel yönetimlerin turizmin ekonomik faydalarını anlaması %30,67 (223 kişi), Pazarlama faaliyetlerindeki eksiklikler %29,57 (215 kişi), Elmalı'nın tarihteki öneminin ön plana çıkarılmamış olması %28,61 (208 kişi), Ülke genelinde kültürel turizme olan ilginin artması %28,61 (208 kişi), Yerel halkın turizmin ekonomik faydalarını anlaması %26,82 (195 kişi), Yerel halkın turizme karşı istekli olması %26,27 (191 kişi) faktörlerini ifade etmişlerdir.

Korunan kültürel ürünler ve tüketim arasında denge, sürdürülebilir turizm gelişimi için gereklidir (Durovic ve Lovrentjev, 2014). Bunun için öncelikle turizm girişimcilerinin arttırılması konusu önemlidir, araştırmada katılımcılar (%68,09) turizm girişimcilerinin az olduğuna dikkat çekmiştir. Turizm girişimcilerinin yetersiz olması, ilçedeki doğa yürüyüşleri (trekking), festival ve konser için uygun doğal alanlar, dağ tırmanışı, macera alanları, kuş gözlemciliği, kamp ve karavan faaliyeti, gastronomi, fauna ve florası, bisiklet etkinlikleri için uygun alanlar, foto safari, kültürel, geleneksel ve folklorik öğeler vb. potansiyelin miras turizmi ve diğer turizm türleri aracılığıyla da değerlendirilmesinde güçlük oluşturmaktadır. Yapılan turizm planlamaları doğrultusunda turizm girişimcileri arttırılmalıdır.

Araştırma kapsamında ilçede bulunan höyüklerin, kaya mezarlarının, tümülüslerin, antik yolların, kalelerin, çeşmelerin varlığı arkeolojik miras değerleri açısından son derece güçlü bir potansiyel oluşturduğu görülmüştür. Ancak ankette elde edilen bulgulardan ilçedeki

tarihi alanların yeterince tanıtımının yapılmadığı, turizm açısından yeterince tanınmadığı, bu alanlara yönelik yeterli turizm alt yapısını güçlendirecek yatırımların olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Aksi durumda zaten bu derece potansiyel arz eden bu alanların Türkiye'deki diğer örnekleri kadar bilinmesi, yaşatılması gerekirdi. Bu nedenle sadece ilçe merkezi ve yakın çevrelerini merkeze alarak turizm planlaması yapmak yerine, doğal çekicilikler ile kültürel çekicilikleri bütüncül bir şekilde ele alan miras turizminin planlanması hem bu değerlerin sürdürülebilirliklerini arttıracak hem de ilgilisine arkeolojik miras unsurlarının kazandırılması ile miras turizmi potansiyelinin arttırılmasına katkı sağlayacaktır.

Elmalı ilçesinde yapılan saha çalışmalarında ilçenin somut olmayan kültürel miras değerleri ile ilgili tanıtım ve pazarlamanın somut olan miras değerlerine göre daha iyi olduğu gözlemlenmiştir. Bu anlamda ilçenin belli başlı kültürel çekicilikleri turizm pazarında ön plana çıkarılmış ancak somut miras unsurlarının hem turistik ürüne dönüştürülmesi hem de turizm pazarına sunulması noktasında yetersizliklerin olduğu tespit edilmiştir. Tanıtım ve pazarlama faaliyetleri açısından miras turizmine yönelik olarak ilçenin önemli kültür değerlerini merkeze alan marka ve imaj çalışmalarının oldukça az olması da miras turizminin gelişmesini olumsuz etkilemektedir. Turizm bilincinin oluşmamış olması nedeniyle turizm girişimcilerinin sahada etkin olamadıkları anlaşılmaktadır. Turizm faaliyetlerinin yoğun olduğu festival zamanlarında ilçedeki otellerin, işletmelerin (restoran vb.) yetmediği ve bu durumdan dolayı ilçeye gelen turistlerin ihtiyaçlarını karşılama noktasında sıkıntı yaşadıkları gözlemlenmiştir. İlçenin konaklama kapasitesi farklı konaklama türleri de devreye sokularak artırılmalı, faaliyet gösteren yiyecek ve içecek işletmelerinin sayı, hizmet, sunum ve çeşitlilik bakımından iyileştirilmeleri sağlanmalıdır.

Elmalı ilçesindeki özellikle kırsal alanlarda yolların bakımsız ve bozuk olması, yönlendirme levhalarının yetersiz olması miras turizminin gelişmesini olumsuz etkilemektedir. Bu alt yapı ve üst yapı sorunları giderilerek ilçenin geleneksel öğelerinden folklor, eski oyunlar, kilim dokumacılığı vb. değerler ile birlikte korunarak gelecek kuşaklara aktarılmak üzere yine turizm pazarlamasına sunulmalıdır. Elmalı ilçesi, turizmin gelişmesi için gerekli olan üç önemli unsurdan çekicilikler ve erişilebilirlik açısından avantajlı bir konuma sahip olsa da üçüncü unsuru ifade eden kolaylıklar (turistik hizmetler) noktasında yetersiz kalmaktadır.

Araştırmaya göre genel olarak ilçede tanıtım çalışmalarının az olması katılımcılar (%60,66) tarafından miras turizminde güçlük olarak vurgulanmıştır. Araştırmanın ilgili bölümlerinde görüldüğü gibi, birçok kültürel öğe yatırım ve tanıtım için sırasını

beklemektedir. Bu tanıtımlar yapıldığı takdirde kültürel varlıkların miras turizminin üzerindeki olumlu etkisi görülmeye başlayacaktır.

Turizmin geleneksel el sanatları üzerinde olumlu ve olumsuz etkilere yol açtığı çeşitli örnekler bulunmaktadır. Elmalı ilçesindeki geleneksel el sanatlarına turistik nitelik kazandırılması Helvacılar ve Bakırcılar çarşısında olduğu gibi uzun yıllar öncesine dayanmaktadır. Ancak bulgulara göre el sanatlarının yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olması miras turizminin gelişiminde güçlük olarak görülmektedir. El sanatlarının turizme kazandırılması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

Katılımcıların yerel yönetimlerin turizmin ekonomik faydalarını anlaması (%30,67), pazarlama faaliyetlerindeki eksiklikler (%29,57), Elmalı'nın tarihteki öneminin ön plana çıkarılmamış olması (%28,61) görüşlerinden hareketle Elmalı ilçesindeki tüm somut ve soyut değerlerin kültürel-tarihsel önemlilikler üzerinden, bölgesel eşsizlik özelliğine sahip tüm yerlerde aktif farkındalık ve koruma önlemlerinin alınmasının gerekliliğini göstermektedir. Miras turizmi öğelerinin yerel kalkınmadaki önemi yadsınamaz bir gerçektir. Yerel olan küresel olanın bir parçasıdır, turizm ile daha adil ve paylaşımcı bir küreselleşme amaçlanıyorsa küresel ve ulusal olan değerlerin, yerel olanın üzerine inşa edilmesi gerektiği unutulmamalıdır.

Şehir yöneticileri pazarlama iletişimine yatırım yaparak ziyaretçi ve yatırımcı çekerek şehir gelirlerini artırmaktadırlar. Şehrin kimliğinin belirlenmesi bu durumu daha da güçlendirmektedir. Bu anlamda yöneticiler pek çok değişkeni göz önüne alarak kısa, orta ve uzun vadeli pazarlama faaliyetleri planlamalı ve plan çerçevesinde etkileşime geçmelidirler. Marka değeri yaratmak ve sürdürülebilir markalaşma sürecinde üniversiteler yerel yönetimler için en önemli paydaştır. Elmalı ilçesindeki yerel yönetimlerde şehrin kimliğinin oluşturulması sürecinde bölgedeki üniversiteler ile iş birliğini arttırmalıdır. Ayrıca Turizm Bakanlığı ve BAKA, tarihi ve kültürel değerler ile şehrin pazarlanması sürecinde özel girişimlerin projelerine destek ve teşvikler sunmaktadır. Sunulan mevcut destek ve teşvikler iyileştirilebilir. Kültürel mirasa yönelik olan farklı alanlarda yeni yatırımlara yönelik yeni teşvikler aranmalıdır.

Elmalı ilçesindeki turizm pazarlama stratejileri, genel turistlerden çok miras turizmi gibi özel ilgi turistleri üzerinde odaklanmalıdır. Bu amaçla turistlere yönelik tanıtım çalışmaları, genel tur operatörlerinden ziyade kültür, inanç, miras gibi alanlarda uzmanlaşmış (specialist) tur operatörlerine yönelik olmalıdır. Çünkü genel tur operatörleri herhangi bir destinasyonu, daha çok ulaşılabilirlik ve sahip olduğu turistik olanaklara göre değerlendirmektedir. Bu organizasyonlar için belirli miktarda kültürel çekicilik ve belli sayıda

turizm olanaklarına (alışveriş olanakları, restoranlar ve oteller) sahip olması şarttır. Buna karşılık spesiyalist tur operatörleri, turizm olanaklarından çok, destinasyonun özel durumunu ölçü olarak alır. Bunlar daha çok kültürel konulara ağırlık verirler. Dolayısıyla bunlar daha az ulaşılabilirliğe sahip ve daha az bilinen şehirleri ziyaret edebilirler. Onlar için destinasyonun bu eksiklikleri olumsuz bir durum teşkil etmemektedir (Richards, 2001).

Turizm, farklı paydaşların yararlandığı ve bu farklı paydaşların turizm yönetimine katkıda bulunduğu ticari bir olaydır. Bu nedenle turizm olayına yön veren farklı paydaş gruplarının iyi koordine edilmediği bir yerde turizmle ilgili farklı kararlar alınacak ancak bunların koordineli ve planlı bir programla hayata geçirilmesi noktasında problemlerle karşılaşılacaktır. Bu durum, turizmin gelişme sürecini olumsuz etkileyecektir. Bulgulara göre yerel halkın turizmin ekonomik faydalarını anlaması (%26,82) ve yerel halkın turizme karşı istekli olması (%26,27) faktörleriyle ilgili katılımcılar miras turizminin gelişiminde az da olsa güçlük oluşturduğunu düşünmektedir. Sürdürülebilir başarılı bir miras turizmi planlaması için tüm ilgi grupları arasında iş birliğine gidilmesi ve planlamanın yerel halk ve bölge yararına olmasına dikkat edilmelidir.

Elmalı ilçesi, önemli turizm merkezlerine yakın bir konumda bulunmaktadır ancak bu turizm destinasyonlarındaki ulaşım hizmetlerinin gerisinde kaldığı dikkate alındığında mevcut durumdan çok daha fazla turiste ev sahipliği yapabilecek bir konumda olacak, turistler Elmalı ilçesine günübirlik uğrayıp farklı destinasyonlara devam edebileceklerdir. Turizmde önem arz eden ulaşım olanakları açısından, araştırmada il merkezine uzaklık ve eski kentsel mahallelerde arazinin eğimli ve sokakların dar olması nedeniyle araç trafiğine elverişsiz olması katılımcılar tarafından miras turizminin gelişiminde güçlük olarak görülmediği tespit edilmiştir. Ancak ilçede özellikle yaz aylarındaki festivallerde otopark yetersizliğinin olduğu, tur otobüslerinin ilçe merkezine girmelerinin kolay ancak diğer mahallelere ulaşımda yolların zorlaştırdığı ve bu durumun ilçenin oldukça fazla kültürel miras barındıran diğer yerlerindeki miras turizmi faaliyetlerini olumsuz etkilediği sonucu sahada gözlemlenmiştir. Ayrıca kırsal alanlarda yer alan kültürel miras değerlerine erişilebilirlik noktasında ilçedeki ulaşım hatlarının ve toplu taşıma sisteminin yetersiz olması saha araştırmalarında sıklıkla ifade edilmiştir. Bu anlamda Elmalı ilçesinde turistik alanlara yönelik ulaşım hizmetleri sağlanmalı, ilgili kurumlar tarafından ilçenin toplu taşıma sistemi arttırılmalıdır.

Elmalı ilçesini Muğla iline bağlayan en kısa yol Güğübeli (Yapraklı) yoludur. Elmalı ilçesinden Seydikemer ilçesine olan mesafe Kızılkaya (Burdur) ve Söğüt (Burdur) istikametlerini takip eden yol ile 147 km. iken Elmalı-Güğübeli-Seki yolu ile 93 km.'dir. Bu yol yaklaşık olarak diğer yoldan 55 km daha kısadır. Ancak yolun dar ve oldukça virajlı

olması, kış aylarında zaman zaman kar yağışı nedeniyle kapanması ulaşımı zorlaştırabilmektedir. Bu nedenle bu güzergâhta yol çalışmaları arttırılmalı ve ilçeye ulaşım kolaylaştırılmalıdır.

Bir destinasyon eğer turizm alanında nitelikli işgücüne sahip değilse orada kaliteli hizmetten bahsetmek mümkün değildir. Araştırmada Elmalı ilçesinde turizme yönelik hizmet veren işletme ve tesislerde çalışacak insan sermayesinin var olduğu, bunun miras turizminin önünde güçlük olarak görülmediği ortaya çıkmıştır. Ancak turizm paydaşlarının miras turizmi açısından bilinç ve deneyimlerini artırmaya dönük çalışmalar yapılmalı, yerel halk ve işletmecilere eğitimler verilmelidir.

Miras turizminin gelişmesi açısından, Elmalı ilçesindeki miras turizmi potansiyeli ile ilgili olarak turizm paydaşlarının görüşlerini dikkate alarak planlama yaklaşımlarında belirleyici olmasını önemseyen bu araştırmada, miras turizminin gelişiminde etkili olan fırsatlar ve güçlüklerden de yararlanarak Elmalı ilçesine yönelik miras turizmi planlama yaklaşımları belirlenmiştir. Bu yaklaşımlar çeşitli eylemler ve 4 temel sınıflandırmadan oluşmaktadır. Kapsam bölümünde; eylemlerin hangi alan için geçerli olduğu vurgulanmak istenmiştir. Hedef bölümünde; ulaşılmak istenen temel hedefler açıklanmıştır. Strateji bölümünde; hedeflerin gerçekleşmesini sağlayacak stratejilerin belirlenebilmesi amaçlanmıştır. Son olarak eylem bölümünde ise bu stratejiler doğrultusunda gerçekleştirilecek olan eylemler oluşturulmuştur. Belirlenen planlama yaklaşımları Yönetim, Koruma, Ulaşım ve Trafik, Kültürel Miras Bilinci ve Eğitim, Nüfus Yoğunluğu, Turizm ve Ekonomik Yapı kapsamları altında birleştirilmiştir. Eylem planlarına tezin Elmalı İlçesi'nde Miras Turizmi Planlamasına Yönelik Eylem ve Stratejilerin Geliştirilmesi bölümünde yer verilmiştir.

Dünyada en çok turist çeken ülkelere bakıldığında Akdeniz havzasında uygun iklime, yüzey şekillerine, kıyılara ve en önemlisi dünyaca ünlü kültürel, tarihsel değerlere, çeşitlilik gösteren mutfağa, renkli kültürel yaşama sahip ülkelerin ilk sıraları almasının rastlantısal olmadığı anlaşılmaktadır. Bir yöreyi diğerlerinden farklı yapan ayrıcalıkların doğru olarak tanımlanmasının ve hangilerinden, ne şekilde yararlanılarak turizm amaçlı kullanabileceğinin saptanmasında coğrafyaya önemli görevler düşmektedir. Coğrafyanın dikkate alınmadığı, turizmin canlandığı bölgelerde yerel coğrafi özelliklerin tümüyle göz ardı edildiği, başka coğrafyaların ürünlerinin pazarlamasına çalışıldığı, bu şekilde bölge doğasının ve kültürünün erozyona uğradığı, istenen sonucun alınmadığı görülmüştür. (Emekli, 2006).

Elmalı ilçesinde miras turizmi potansiyelini arttırabilmek için sahadaki tek tek miras değerlerinin yanı sıra, dokusal bazda bütüncül bir vizyon ile ele alınması gerekliliği

görülmüştür. Çünkü somut ya da somut olmayan bu değerler ait oldukları geleneksel yerleşim dokusu ve etrafında gerçekleşen sosyal yaşamla bir bütünlük arz etmektedir. Bu şekilde doğal, somut ve somut olmayan miras değerlerinin tamamen korunarak geleceğe aktarımı kolaylaşmış ve miras turizmi içinde daha büyük bir potansiyel olma özelliğine sahip olabilmeleri sağlanmıştır.

Ayrıca Elmalı ilçesine yönelik miras turizmi planlama yaklaşımları belirlenirken talebin yanında potansiyel arza göre de turistik düzenlemeler düşünülmüştür. Bu, turizmin esnek, gelişmeye açık ve uzun vadeli olmasında etkili bir gerekliliktir.

Plânlamalar ile başarı isteniyorsa, Gunn'ın belirttiği gibi "plânlamanın amaçları aynı olsa bile değişik coğrafi düzeyde yaklaşımlar ve süreçler farklı olacaktır" (Gunn, 1988). Başka bir ifadeyle plânın başarılı olabilmesi her şeyden önce mekânın karışık bünyesinin iyice bilinmesine, karşılıklı tesir ve aksi tesir bağlarının ortaya konmasına ve bilhassa bu kompleks yapının bünyesine ve imkanlarına uygun olarak hazırlanmış bulunmasına bağlıdır (Erinç, 1963). Miras turizmi bâzı geleneksel ekonomik sektörlerin desteklenmesini önermektedir. Bu nedenle yerel halkın da miras turizminin gelişimi için karar verme sürecinde bulunmaları önemli görülmüş, turizm gelişimi için olabildiğince yerel halka fayda sağlamaya yönelik olacak şekilde yaklaşımlar getirilmiştir.

Planlamalardaki uygulama boyutunda eğitimin önemi açısından, araştırmada da eğitim üzerinde durularak, Elmalı ilçesinde yaşayan özelde okul çağındaki çocukların, genelde ise kişilerin yaşam alanlarındaki miras değerlerini daha çok öğrenmelerini/anlamalarını teşvik etmek, özendirmek maksadıyla miras turizmine yönelik eğitim ile konuya yönelik yaklaşımlar saptanmıştır.

Elmalı ilçesi, belirlenen planlama yaklaşımlarındaki eylemler tamamlandığında ve bahsedilen diğer öneriler gerçekleştirildiğinde yerli ve yabancı yatırımcılar için önemli bir miras turizmi destinasyonu haline gelebilecektir. Bu durum mikro bazda bölgede yaşayanların refah düzeyinin arttırılmasına katkı sunacaktır. Makro bazda ise araştırma sahasının zengin kültürel mirası ve sahip olduğu coğrafi özelliklerinin sağladığı avantajlar miras turizminin gelişmesine etki ederken aynı zamanda ülkemizin turizm gelişimine önemli katkılar sağlayacaktır.

Son olarak, bu araştırma sahadaki somut ve somut olmayan kültürel miras zenginliği düşünüldüğünde geniş bir sahayı kapsamıştır. Alternatif turizm modelleri geliştirmek amacıyla araştırma sahasının daha dar alanlarında yapılacak çalışmalar çözüm odaklı, katma değeri yüksek önemli çalışmalar olarak literatürde yerini alabilecektir. Bu araştırmalar için çıkış noktasını ise, bu tez çalışmasının oluşturması umulmaktadır.

KAYNAKÇA

2017-2018 Av Dönemi Merkez Av Komisyon Kararı (2017), T.C. Resmî Gazete, 30073, 22 Mayıs 2017.

899 Konya Vilayeti Salnamesi. 1286/1869, 116.

Abacılar, P. (2008). *Doğal ve Kentsel Sit Alanlarında Kültür Turizmi ve Yönetimi "Boğaziçi-Arnavutköy Örneği.* Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Acar, M., (2011). *Karabük Safranbolu El Sanatları*. Anıt Matbaa, Ankara.

Acıpayamlı, O. (1978). *Halkbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Adak, M., Şahin, S. (2004). "Das Römische Strassen – und Siedlungsystem in der Lykischen Milyas (Elmalı-Hochebene)". *Gephryra 1,* 67-83.

Adak, M. (2002). "Lykıa ve Roma". Sencer Şahin, Nezih Başgelen (Ed.). *Likya İncelemeleri* I, (ss. 129-136), Arkeoloji ve Sanat Yayınları Epigrafi ve Tarihsel Coğrafya Dizisi I, İstanbul 2002.

Adak, M. (2002). *Likya İncelemeleri* (Vol. 1). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Ahunbay, Z. (2004). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon.* Yapı Yayın, 183, İstanbul.

Ahunbay, Z. (2007). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon.* YEM Yayıncılık, İstanbul.

Ahunbay, Z. (2017). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*. İstanbul: Yem Yayınları.

Ak, M. (2015). *Teke Yörükleri (1800-1900).* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Akan Mimarlık (2013). *Bursa (Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyeleri) ve Cumalıkızık Yönetim Planı.* Bursa Büyükşehir Belediyesi.

Akbay, R. (1986). *Arı ve İpekböceği Yetiştirme (No: 956).* Ankara: Ankara Ünv. Zir. Fak. Yayınları, 308.

Akçay, İ. (1972) ''Abdal Musa Tekkesi'', *VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri,* s.362, Ankara.

Akdoğan, K. N. (2010). *Dünya Miras Alanlarının Yönetiminde Turizmin Etkinliği*. Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Akdoğan, K. N. (2010). *Dünya Miras Alanlarının Yönetiminde Turizmin Etkinliği.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara

Akipek, S. (2001). "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmenin Değerlendirilmesi". *AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi,* 50 (4): 13-40.

Akkuş, G., Karaca, Ş., Polat, G. (2015). "Miras Farkındalığı ve Deneyimi: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Keşifsel Bir Çalışma". *Akademik Bakış Dergisi,* 50: 71-81.

Akoğlan-Kozak, M. ve Bahçe, A. S. (2009*). Özel İlgi Turizmi.* Detay Yayıncılık, Ankara.

Akpınarlı, O., Ortaç, A., Küçükömerler ve Köklü, (2005). "*Ankara İli El Sanatları ve Beslenme Kültürü*", Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Akpinar, E. (2007). "Türkiye'nin Dünya Mirası Listesi'ndeki Yeri ve Yeni Bir Aday Önerisi", *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi,* 9(1), 81-106.

Akpolat, S. (2021). *Kültürel Miras Mevzuatı*. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Kültürel Miras ve Turizm Programı, Eskişehir.

Aksoy, A., Enlil, Z., Ünsal, D. F., Pulhan, G., Dinçer, İ., Zeren, G., Ahunbay, Z., Köksal, G. (2012). *Kültürel Miras Yönetimi.* T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, I. Baskı, Web-Ofset, Eskişehir.

Aksu, R. (2017). *Diyarbakır ve Çevresinde Kültür Turizmi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Akşit, O. (1967). *Likya Tarihi*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Akşit, O. (1971). *Hellenistik ve Roma Devrinde Likya*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Aktan, C., Tutar, H., (2007). "Bir Sosyal Sermaye Olarak Kültür". *Pazarlama ve İletişim Kültürü Dergisi,* 6 (20):1-11.

Aktan, L. (2010). "İstanbul'daki Çinili Hamamlar". *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 2 (2), 123-133.

Aktaş, Ş. (2016). *Likya ve Milyas Bölgesi Ahşap (Tahıl) Ambarları.* Lukka'dan Likya'ya. From Lukka to Lycia, YKY, Istanbul, 349-354.

Aktürk, S. (2014). *Türkiye'de Hıdırellez Etrafında Oluşan Folklorik Unsurlar Üzerine Bir İnceleme.* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

AKTVKM, (2011). Antalya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Müdürlüğü Arşivi.

Akurgal, E. (1941). *Griechische Reliefs des VI.* Jahrhunderts aus Lykien, Berlin

Akyüz Levi, E. (1999). "Tarihi Çevre Korumacılığı ve Turizm". *Mimarlık Dergisi,* (286): 55-56.

Alaeddinoğlu, F. (2007). "Van Halkının Turisti ve Turizmi Algılama Şekli". *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Coğrafi Bilimler Dergisi* 5(1):1-15.

Alaeddinoğlu, F., ve Aliağaoğlu, A. (2005). "Turizmde Plânlama ve Türkiye'de Turizm Plânlaması: Turizm Plânlarının Etkinliği ve Başarılarına İlişkin Bir Değerlendirme". *Erdem, 15*(43), 87-118.

Alagöz, C. A. (1938). *Anadolu'da Yaylacılık*. Cumhuriyet Halk Partisi Yayını, Ankara.

Alagöz, G.; Çalık, İ. ve Güneş, E. (2018). "Kültürel Miras Turizmi Açısından Erzincan Bakır İşleme Sanatının Mevcut Durumu ve Sürdürülebilirliği". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 55, 174-191.

Alay, O. (2019). "Velilik ve Keramet Bağlamında Abdal Musa'nın Gerçek ve Menkıbevi Hayatı-Şahsiyeti". *Turkish Academic Research Review,* 4/2, 268.

Albian, N. ve Berwick, C. (2004). "Forêt et religion au Japon: d'une vision singulière de l'arbre à une gestion particulière de la forêt." *Revue Forestière Française,* 56(6): 563-572.

Aliağaoğlu, A., Narlı, M. (2012). "Edebî Miras Turizmi ve Türkiye'de Edebî Mekânlar". *Bilig / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(60), 1-18.

Alp, S. (2000). *Hitit Çağında Anadolu*. Tübitak Yay., Ankara

Alsaç, Ü. (1992). *Türkiye'de Restorasyon*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Altınay, M. (1996). "Alternatif Turizm". *Türsab Dergisi,* Sayı: 151.

Altman, I., Rapoport, A., & Wohlwill, J. F. (1980). "Human Behavior And Environment". *Advances in Theory and Research* (Volume 4).

Altunkaya, S. (2019). *Bir Kültür Coğrafyası Araştırması: Teke Yöresi Tahtacıları Örneği* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya

Ambrósio, V., Manuel, L., & Faria, T. (2011). "Events and Destination Management–Car Launch İn Lisbon". *International Journal of Management Cases, 13*(4), 331-337.

Anadol, C., Abbasova, F., & Abbaslı, N. (2007). *Türk Kültürü ve Medeniyeti*. Bilge Karınca Yayınları, İstanbul.

And, M. (1973). *Tiyatro Kılavuzu*. Milliyet Yayınları, İstanbul.

And, M. (2014). *Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi*. İletişim Yayınları, İstanbul.

And, M., (1982). *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları.* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Angel, J.L. (1976) "Excavations in the Elmali Area, Lycia*." Appendix: Early Bronze Karataş People and Their Cemeteries,* AJA 80, ss. 385-391.

Anonim (2016). Türkiye'de Anıt Ağaç Kavramı. http:// csb.gov.tr. Erişim Tarihi: 08.10.2022

Anonim, (2005). *Antalya Valiliği, Kültür Envanteri (Korkuteli-Elmalı).* İl Özel İdaresi Kültür Yayınları, Envanterler Dizisi 7, Antalya, 112 ss.

Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2019). "Elmalı'da Geleneksel Etkinlikler". Erişim adresi: https://antalya.ktb.gov.tr/TR-176719/geleneksel-etkinlikler.html (erişim tarihi: 31.03.2022).

Antalya Vakıflar Bölge Müdürlüğü (AVBM.) 070301003-RP004 Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü (AKVKKM.) 2432, 2413, 761.

Antalya Valiliği, (1973). *Antalya İl Yıllığı*. Duran Ofset Basımevi, İstanbul.

Antalya Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2015). *Antalya'da Yaşayan Geleneksel Meslek, Sanat ve Zanaatlar.* Antalya Provincial Directorate of Culture and Tourism, Antalya.

Antalya Valiliği, Kültür, İ., & Müdürlüğü, T. (2015). *Antalya'da Yaşayan Geleneksel Meslek, Sanat ve Zanaatlar.* Antalya: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

Arabacı, F. (2009). *Alevilik ve Sünniliğin Sosyolojik Boyutları*. Barış Platin Yayınevi, Ankara.

Arabacıoğlu, F. P., Aydemir, I. (2007). "Tarihi Çevrelerde Yeniden Değerlendirme Kavramı". *Megaron YTÜ Mimarlık Fakültesi E-Dergisi*, 2 (4): 204-212.

Aran, K. (2000). *Barınaktan Öte Kır Yapıları.* Tepe Mimarlık Kültür Merkezi, Ankara.

Arı, Y. (2005). "Amerikan Kültürel Coğrafyasında Peyzaj Kavramı". *Doğu Coğrafya Dergisi*, 10 (13).

Arı, Y. ve Köse, A. (2005). "İnsan-Çevre Etkileşimini Yorumlamada Yeni Bir Alternatif: Kültürel Coğrafya". *Türk Coğrafya Kurumu Ulusal Coğrafya Kongresi Bildiri Kitabı*, İstanbul.

Arınç, P. C. (2002). *Selçuk'ta Kültür Turizmi*. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, İzmir.

Arıoğlu, İ. E. ve Aydoğdu Atasoy, Ö. (2015). Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Geleneksel El Sanatları ve Kültür ve Turizm Bakanlığı. *Turkish Studies*, 10 (16), 109-126.

Arlı, M. ve Gümüş H. (2007). "Mutfak Kültüründe Çorbalar". *ICANAS, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi,* Ankara, ss. 143-158.

Armağan, L. (2011). "XVI. Yüzyılda Teke Sancağı'nın Yönetimi ve Yöneticileri". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi,* 18 (1), 273-293.

Arslan, F. (2012). "İstanbul'da Hıdrellez Geleneğinin Geçmişi, Bugünü ve Yarını: Ahırkapı Örneği". *Folklor/Edebiyat,* C.18, S.71, 3, s. 201-235.

Arslan. M. T., Şen, C. (2021). "Elmalı İlçesindeki Tahıl Ambarlarının Kültürel Coğrafya Açısından İncelenmesi" / "Investigation of Granaries in Elmalı District in Terms of Cultural Geography". *Bilim Armonisi Dergisi*, 4 (1): 32-41.

Artun, E. (1990). *Tekirdağ'da Hıdırellez Geleneği.* Türk Halk Kültüründen Derlemeler Hıdırellez Özel Sayısı. Neyir Matbaası, Ankara.

Artun, E. (2007). Türk Halk Kültüründe Hıdrellez, View Article: http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/erman_artun_turk_halk_kulturunde_hidrellez.pd

Artun, E. (2008). *Türk Halkbilimi.* Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Artun, E., (2008). ‘‘Adana Mutfak Kültürü ve Adana Yemeklerinden Örnekler’’. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi (ÇÜTAM), Makale Bilgi Sistemi,* 141-171.

Asan, Ü. (1987). “Türkiye Ormanlarında Saptanabilen Anıt Nitelikli Ağaçların Dünyadaki Benzerleriyle Karşılaştırılması*”. İ Ü. Orman Fakültesi Dergisi,* Seri A, (2), 46-66.

Asan, Ü. (1991). “Doğal ve Kültürel Miraslarımızdan Anıt Ağaç ve Ormanlarımız”. *Yeşile Çerçeve,* 6: 22-24.

Asan, Ü. (1993). “Mistik ve Folklorik Yönüyle Anıt Ağaçlarımız”. *Yeşile Çerçeve*, 23: 13-15.

Asan, Ü. (2010). *İstanbul’un Doğal Mirası Anıt Ağaçlar*. İBB. Kültür Yayınları, İstanbul.

Aslan, A. (2008). “Turizm Planlamasına Yerel Toplumun Katılımı: Saklı Bahçe Akyaka Üzerine Bir İnceleme.” *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi,* 19 (1): 71-83.

Aslan, E. (2009). “Şamanizm ve Şamandan Âşığa İntikal Eden Trans Olgusu”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi,* 2 (3-4), 17-37.

Aslan, H. (2009). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Mübarek Gün ve Gecelerden Kandiller”. *İstem*, (13), 199-231.

Aslan, Z., Ardemagni, M., (2006). *Introducing Young People to the Protection of Heritage Sites and Historic Cites.* Maxtudıo, Iccrom, Roma.

Atabeyoğlu, C. (2000). *Geleneksel Türk Güreşi ve Kırkpınar*. TMOK Yayınları, 5. İstanbul.

Atak, O. (2009). *Türk Turizmin Tanıtımında Festivallerin Yeri ve Önemi: Antalya Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Atakuman, Ç., Erdemir, T., Erdem, D., & Koç, İ. (2006). *Hititler.* Editör: İlker Koç, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Atalan, Ö., Makaklı, E. S. (2016). “Cittaslow Hareketi ve Tarihsel Kentler”. *International Journal of Social Science,* (42), 547-558.

Atalay, İ. ve Mortan, K. (2007). *Türkiye Bölgesel Coğrafyası (Resimli ve Haritalı).* İnkılap Yayınevi, İstanbul.

Atılgan A. K. (2010). *Vakıflar.* Dünden Bugüne Antalya. Antalya.

Atılgan, A. Kerim (2010). *Dünden Bugüne Antalya, “Meşhur Şahsiyetler, Abdal Musa*”. Antalya: Antalya Valiliği.

Atılgan, K. A., Atik, A., Çobanoğlu, A. (2010). *Elmalı.* Dünden Bugüne Antalya. İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Antalya.

Atik, M. ve Ortaçaşme, V. (2010). *Peyzaj Karakter Analiz Yöntemi ile Antalya Side Bölgesi Kültürel Peyzajlarının Karakter Analizi,* 108Y345 nolu Tübitak Proje Raporu.

Avcı, Ü. (2016). *Kırsal Kültürel Peyzajlarda Yerleşim Dokusu ve Geleneksel Konut Tipi Analizi: Antalya Korkuteli Örneği.* Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı .

Avcıkurt, C. (2003). *Turizm Sosyolojisi Turist-Yerel Halk Etkileşimi.* Detay Yayıncılık, Balıkesir.

Avcıkurt, C. (2007). *Turizm Sosyolojisi Turist-Yerel Halk Etkileşimi.* Detay Yayıncılık, Ankara.

Avcıkurt, C. (2015). *Turizm Sosyolojisi Genel ve Yapısal Yaklaşım.* Detay Yayıncılık, Ankara.

Avcıoğlu, G. Ş. (2020). "Türk Sosyolojisinde Kültür ve Medeniyet Anlayışları". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* 48: 313-326.

Ayağ, A. (1983). *Türklerde Spor Geleneği ve Kırkpınar Güreşleri*. Divan Yayınları, İstanbul.

Ayan, D. (1995) "Spor Barışçı Olabilir mi? Bilim, Sanat, Felsefe Bağlamında Bir Varlık Alanı Olarak Spor", ed.: Yalçın Aköz, *Türkiye ve Olimpiyat Sempozyumu,* 17-18 Kasım 1994, İstanbul, İTÜ Yayınları.

Aydemir, B., Saylan, U., & Aydoğmuş, F. (2014). "Turizmde Rekabet: Seyahat ve Turizm (T&T) Rekabet Edebilirlik Raporunda Türkiye'nin ve Avrupa'nın Değerlendirilmesİ". *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18*(1), 1-15.

Aydemir, Ş., Erkonak Aydemir, S., Şen Beyazlı, D., Ökten, N., Öksüz, A.M., Sancar, C., Özyaba, M., Aydın Türk, Y. (2004). *Kentsel Alanların Planlanması ve Tasarımı*. Akademi Kitabevi, 557, Trabzon.

Aydın, D. ve Okuyucu, Ş. (2009). "Yeniden Kullanıma Adaptasyon ve Sosyo- Kültürel Sürdürülebilirlik Bağlamında Afyonkarahisar Millet Hamamının Değerlendirilmesi". *Megaron Ytü Mimarlık Fakültesi Dergisi,* 4(1).

Aydın, M. (1986). "Türklerde Hızır İnancı". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* (2), 51-77.

Aydın, T. (2019). *Elmalı (Antalya) İlçesinin Beşerî ve Ekonomik Coğrafyası*. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Ayva, A. (2016). *"Ahîlik" Ahî Ansiklopedisi,* ed. Yusuf Küçükdağ, Yaşar Erdemir, Bekir Şahin, I, s. 223.

Bahar, H. (1991). *İsauria Bölgesi Tarihi*. Yayınlanmamış D. Tezi, SÜSBE, Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilimdalı, Konya.

Bakri, A. F., İbrahim, N., Ahmad, S. ve Zaman, N. (2015). "Public Perception on the Cultural Significiance of Heritage Buildings in Kuala Lumpur." *Procedia-Social and Behavioral Sciences,* 202: 294-302.

Baran, M. (2006). "Halk Mimarisinin Halkbilimi Bağlamında Değerlendirilmesine Harran Evleri Örneği". *Millî Folklor,* 18(72), 142.

Barışta, H. Örcün (1988). *Türk El Sanatları,* Ankara.

Barlas, U. (1990). *Safranbolu ve Karabük Yöresinde Hıdırellez Geleneği. Türk Halk Kültüründen Derlemeler "Hıdrellez Özel Sayısı" İçinde.* Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yay., ss. 25-43.

Barnett, R. D. (2008). "Phrygia and the Peoples of Anatolia in the Iron Age". *The Cambridge Ancient History,* II. (2), 417- 442.

Başaran, M. A., Baş, M. N., Başaran, S., Kaçar, S., Tolunay, D. ve Makineci, E. (2002). *Elmalı Sedir Araştırma Ormanı Amenajman Planının GIS Tekniği Kullanılarak Sayısallaştırılması ve Sahada Yapılan Yetişme Ortamı Haritacılığı Çalışmaları.* Orman Amenajmanı'nda Kavramsal Açılımlar ve Yeni Hedefler 18 -19 Nisan 2002, İst. Üni. Orman Fak., İstanbul, sayfa: 175-188.

Başaran, M.A., Başaran, S., Baş, M.N., Kaçar, M.S., Tolunay, D., Makineci, E., Kavgacı, A. ve Deniz, G. (2007). *Elmalı Sedir Araştırma Ormanında Aktüel Durumun Coğrafi Bilgi Sistemi Tabanlı Sayısal Haritalarla Ortaya Konulması*. Çevre ve Orman Bakanlığı Batı Akdeniz Ormancılık Araştırma Müdürlüğü, Antalya, 331 ss.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Evkâf Defteri (BOA., EV.d.) 15024, 10512, 13685

Başçı, E. (1990). "Günümüzde Kültür-Sanat Değerleri ve Etkinliklerinin Turizmle Etkileşiminin Düşündürdükleri". *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1 (1): 11-14.

Baştan, A. (2002). *Türk Göçebeliği ve Trabzon Yaylacılığı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bauer, W. T. (1999). *Kâfi Baba Bektaşi Tekkesi.* Borchhardt J. (Ed.). Limyra. Zemuri Taşları. *Likya Bölgesi'nde Limyra Antik Kenti'nin Gizemli Sularında Yapılan Arkeolojik Araştırmalar* içinde (s. 117-122). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Bay, A. (2014*). Uludağ Yöresinde (Bursa) Alternatif Turizm Türü Olarak Yayla Turizmi.* Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

Bayar, E., Türker, H., Genç, M. (2012). "Gölhisar–Burdur Anıt Ağaçları: Göller Bölgesi Anıt Ağaç Varlığına Yeni İlaveler." *Bartın Orman Fakültesi Dergisi,* 14(22): 83-95.

Bayatlı, N. Y. (2012). *Irak Türkmen Folklorunda Halk İnançları*. TTK Yay., No: 423 Ankara.

Bayazit, M.; Ceylan, U. ve Saylan, U. (2012). "Geleneksel El Sanatlarının Bölge Turizmine Etkisi: Güneydoğu Anadolu Bölgesi". *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 899-908.

Baydur, N. (1994). *Anadoluda Kutsal Dağlar Dağ-Tanrılar*. Graphis Yay., İstanbul.

Baykara T. (2001). *Türk Kültür Tarihine Bakışlar. Atatürk* Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, No. 252, Ankara.

Baykara, T. (1997). *I.Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211).* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Baykara, T. (2012). *Dünden Bugüne Antalya*. Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları I. Cilt, IV. Bölüm, 113-114, Antalya.

Baykara, T. (2013). *Dünden Bugüne Antalya I. Cilt,* 113-114.

Baysal, A. (1987). "Türk Mutfağının Beslenme ve Sağlık Yönünden Değerlendirilmesi''. *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri,* Ankara.

Baytop, A. (2003). *Türkiye'de Botanik Tarihi Araştırmaları.* Çetin Matbaacılık, İstanbul.

Bean, G. E. (1968). "The site of Podalia". *Anzeiger der philosophischhistorischen Klasse des Österreichischen Akademie der Wissenschaften*, 157-163.

Bean, G. E. (1971). *Journeys in Northern Lycia 1965-1967*. Viyana 1971.

Becks, R. (2016). "Tarih Öncesinde Likya/The Prehistory Lycia, Lukka'dan Likya'ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi/From Lukka to Lycia The Land of Sarpedon and St. Nicholas". *Yapı Kredi Yayınları Anadolu Uygarlıkları Serisi 5,* (Ed. H. İşkan-E. Dündar), İstanbul, 26-35.

Bekiroğlu, M. (2008). *Uçmakdere'nin (Tekirdağ) Doğal ve Kültürel Özelliklerinin Ekoturizm Açısından Değerlendirilmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Benndorf, O., Niemann, G. (1884). *Reisen im südlichen Kleinasien I,* Reisen in Lykien und Karien, Wien

Bernabei, M. (2015). "The age of the olive trees in the Garden of Gethsemane". *Journal of Archaeological Science*, 53: 43-48.

Berndt-Ersöz, S. (2012). *Frig Krallığı: Kökenleri, Tarihi ve Politik Gelişimi.* İçinde T. T. Sivas ve H. Sivas (Edt.). Frigler (ss. 16-43). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Beşirli, H. (2010). "Yemek, Kültür ve Kimlik". *Millî Folklor,* 22(87), 159-169.

Beydilli, C. (2005). *Türk Mitolojisi*: Ansiklopedik Sözlük, çev. Eren Ercan, Yurt Kitap Yay., No: 183, Ankara.

Bezirci, Z. (2001). *Konya'da Bulunan Bakır İşçiliği Ürünü Eserler ve Konya İli Bakır İşçiliğinin Bugünkü Durumu.* Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Bibi, İ. (2014). *El-Evâmirü'l-'Alâiye fi'l-Umuri'l-'Alâiye (Selçuk-Nâme) II*. (Çev. Mürsel Öztürk). Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Bier, L. (1994). *The Upper Theatre at Balboura*. AnatSt-44 (1994), Ankara.

Bike Özdemir, S. (2007). *Çevre Koruma Kullanma Dengesinde Taşıma Kapasitesinin Önemi Örnek Turizm Sektörü.* Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bilgin, A. (2017). *Ümmî Sinan Divanı.* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Bilgin, A. A. (2012). Ümmî Sinan. *DİA,* 42/310-311. İstanbul: TDVY.

Bilici, H. (2006). "Strabon'a Göre Anadolu'da Ticaret". *ArkSan-123*, İstanbul, s.19-28.

Bilsel, G., Yaşlıca, E., Büyükmıhçı, G., Erkman, S., & Hisarlıgil, H. (2000). "Kültürel Süreklilik Sağlamada 'Yaratıcı Kentsel Tasarım'ın İşlevi". *Kentsel Tasarım Kentsel Çevreye Çok Disiplinli Yaklaşım Aracı*, 29-5.

Bingöl, Z. (2004). "Akdeniz Bölgesinin Kültür ve İnanç Turizmi Potansiyeli Açısından Değerlendirilmesi". *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi,* (8), 125-137.

Birge, J. K. (1991). *Bektaşilik Tarihi.* İstanbul.

Bişkin, F., Adabalı, M. (2018). "Turizm Öğrenimi Gören Lisans Öğrencilerinin Türkiye'nin Kültür Mirasları ile İlgili Bilgi Düzey ve Deneyimlerinin Tespiti". *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi,* 8(1): 84-96.

Bittel, K. (1942). "Kleinasiatische Studien". *İst Mitt-5*, İstanbul, s.154-163.

Blackwell, R. (2007). "Motivations for Religious Tourism, Pilgrimage, Festivals and Events", Ed. R. Raj ve N.D. Morpeth, (içinde), *Religious Tourism and Pilgrimage Festivals Management an International Perspective,* Cambridge: CAB International, s. 35-47.

BOA., ML.VRD.TMT.d., 9962; 9971; 9979; 9981;9989; 9996; 10002; 10006.

BOA., ML.VRD.TMT.d., 9979.

Bolay, S. H. (1993). "Bir Filozof Müfessir, M. Hamdi Yazır." *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu (4-6 Eylül 1991), 125.* Ankara: TDVY.

Borchhardt, J. (1996/1997). *Zur Politik der Dynasten Trbbênimi und Perikle von Limyra, Lykia 3*. 1996/1997, 1-23.

Boyd, S. (2001). "Cultural And Heritage Tourism İn Canada: Opportunities, Principles And Challenges". *Tourism and Hospitality Research* 3(3), 211-233. http://thr.sagepub.com/content/3/3/211.full.pdf+html.

Boz, M., Uğur, İ. (2014). "Tarihi Kentlerin Turizm Destinasyonu Olarak Geliştirilmesi: Safranbolu Örneği". In: *9th International Conference: New Perspectives In Tourism and Hospitality,* 896-916.

Bozkurt, F. (1990). *Alevîliğin Toplumsal Boyutları.* Tekin Yayınları, İstanbul.

Bozkurt, F. (1995). *Semahlar.* Cem Yayınları, İstanbul.

Bozkurt, F. (2015). *Hakerenler: Buyruk*. Kaynak Yayınları İstanbul.

Bozyer, Ü. (2001). *Turizm Olgusunun Sosyal Yapı Üzerindeki Etkileri.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Braudel, F. (1993). *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası-1(La Mediterranee et Le Monde Mediterranneen a L'Epoque de Philippe II).* İmge Kitabevi Yay., İstanbul.

Brıedehan, J., Wıckens, E. (2004). "Tourism Routes as a Tool for the Economic Development of Rural Areas- Vibrant Hope or Impossible Dream?", *Tourism Management,* 25: 71-79.

Brown, D. O. (1998). "In Search of an Appropriate Form of Tourism For Africa: Lessons From The Past And Suggestions For The Future". *Tourism Management*, *19*(3), 237-245.

Bryce, R. ve Zahle, J. (1986). *The Lycians, Study of Lycian History and Civilisation on The Conquest of Alexander the Great-I, T.R.* Bryce (ed.), The Lycians in Literary and Epigraphic Sources, Copenhagen.

Bulut, M. (2011). "Dönemleri ve Öne Çıkan Hizmetleriyle Diyanet İşleri Başkanları: İbrahim Bedrettin Elmalı (1903-1994)". *Diyanet Aylık Dergi,* 248, 52.

Bulut, M. (2016). İbrahim Bedrettin Elmalı (1903-1994). *DİA*, Ek-1/403-404. TDVY, Ankara.

Bulut, M. (2017). "Arşiv Belgeleri Işığında İbrahim Bedrettin Elmalı". *8. Diyanet İşleri Reisi İbrahim Bedrettin Elmalı Sempozyumu*, Karslı, B. vd. (Ed.), 28. Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.

Bulut, S. (2005). "Likya-Pamfilya-Pisidia Sınır Bölgesinden Sıradışı İki Zeytinyağı İşliği". *Adalya 8,* 191-210.

Bulut, Y. ve Akpınar, E. (2010). "Ülkemizde Alternatif Turizmin Bir Dalı Olan Ekoturizm Çeşitlerinin Bölgelere Göre Dağılımı ve Uygulama Alanları". *III. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi (s. 1580-1590).* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü.

Burkan, G. (2010). *Antalya Çevresindeki Bektâşî Tekkeleri.* Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Busby, G. ve Rendle, S. (2000). "The Transition from Tourism on Farms to Farm Tourism". *Tourism Management,* 21 (6), 635-642.

Butlin, R. A. (1993). *Historical Geography*. Through the Gates os Space and Time, Edward Arnold, London.

Büyükarslan, B. (2013). "Endüstriyel Miras Yapılarının Yeniden İşlevlendirilme Süreci ve İstanbul Tuz Ambarı Örneği". *Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 6(2), 31 – 58.

Büyüker, K. (2017). Siyâsi Kişiliği ile İbrahim Elmalı. *8. Diyanet İşleri Reisi İbrahim Bedrettin Elmalı Sempozyumu*, ed. Bahset Karslı vd. 83-111. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Büyüker, K. (2017). "Siyâsi Kişiliği ile İbrahim Elmalı". *8. Diyanet İşleri Reisi İbrahim Bedrettin Elmalı Sempozyumu.* Karslı, B. vd. (Ed.), 83-111. Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.

Büyükşalvarcı, A., Şapcılar, M.C. ve Yılmaz, G. (2016). "Yöresel Yemeklerin Turizm İşletmelerinde Kullanılma Durumu: Konya Örneği". *Journal of Tourism and Gastronomy Studies.* (4)4: 165-181.

Büyükşehir Belediyesi Kanunu, (2005). *T.C. Resmi Gazete*, 25531, 10 Temmuz 2005.

Caber, H. ve Ananias, V. (2005). *Türkiye'de Ekolojik Çiftlik Ziyaretleri, 5/2005- 5/2006, Ta Tu Ta Rehberi.* İstanbul: Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği Yayını, Stil Matbaacılık.

Cavaco, C. (1995). "Rural Tourism: The Creation of New Tourisı Spaces" *European Tourism: Regions. Spaces and Restmcturing*, (Edited by A. Montanari and A.M. Williams). pp. 1 27-1 49.

CCE (1993). *Pour Une Signalitique Europienne Hanrumisee Dans le Damaine du Tourisme Rural et Analyse des Circuits d' Information de Distribution et de Vente*. CCE DG XXIII, Unite Tourisme. Luxembourg.

Cengiz, E. ve Kırkbir, F. (2007). "Yerel Halk Tarafından Algılanan Toplam Turizm Etkisi ile Turizm Desteği Arasındaki İlişkiye Yönelik Yapısal Bir Model Önerisi". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 7(1):19-37.

Cengiz, Y., Başaran, M.A., Işık, K. (2007). "20. Yüzyılda Antalya'da Ormanlar, Ormancılık ve Korunan Alanlar". *20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu,* 22-24 Kasım 2007, Antalya, s. 550-609.

Ceran, Y. ve Çağırankaya, S. (2004). "Sulak Alanların Korunması ve Restorasyon Çalışmaları". *2. Göller Zirvesi Sempozyumu,* 5-7 Haziran Elmalı Antalya, 43.

Ceylan, A. (1994). *Eski Anadolu Devletlerarası İlişkiler, Antlaşmalar (II. ve I. Binde)* (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Ceylan, A., & Aydın T. (2021). "Elmalı Kaya Resimleri". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *10* (1), 535-556.

Ceylan, S. (1995). *Artvin Yöresinin Coğrafi Etüdü.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Ceylan, S. (2013). "Kırsal Mimarinin Örneklerinden "Serenler"in Coğrafi Açıdan İrdelenmesi". *Doğu Coğrafya Dergisi*, 17 (27), 151-168

Ceylan, S. (2014). "Kaybolmakta Olan Bir Kırsal Maddi Kültür Örneği: Su Değirmenleri (Ağlasun Örneği)". *Doğu Coğrafya Dergisi*, 70-71.

Choisy, A. (1899). *Histoire L'Architecture I.* Paris.

Çiftçi, M. (1991). "Abdal Musa'nın Gerçek Hayatı Menkabavî Hayatı ve Şahsiyeti." *Milli Folklor*, 3/8, 8.

Cleere, H. (1989). *Introduction: The Rationale of Archaeological Heritage Management*. H. Cleere (ed.) Archaeological Heritage Management in the Modern World, Londra: 1-19.

Collıns, J. C., Porras, J. I. (1999). *Şirketinizin Vizyonunu Oluşturmak*. Değişim, İstanbul.

Coltman, M.M. (1989). *Introduction to Travel and Tourism an International Approach*. Van Nostrand Reinhold, New York.

Cornell, T. ve Matthews, J. (1988). *Roma Dünyası*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Cornille, C., (2010). "Empathy and Inter-Religious Imagination", Ed. R. Kearney ve E. R. Patron, (içinde), *Traversing the Heart, Journeys of the Inter- Religious Imagination*, Boston: Koninklijke Brill NV, pp: 107-122.

Corsten, T. ve Hülden, O. (2012). "Forschungen in der Kibyratis im Jahre 2012". *AST*-29(I), s.117-128.

Coşan, D. ve Seçim, Y. (2019). "Bartın Mutfak Kültürü İçerisinde Tatlıların Yeri ve Önemi Üzerine Nitel Bir Çalışma". *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 14 (27), 279 - 292.

Coşkun, N. (2014). "Anadolu Alevîlerinde Cemler ve Bu Cemlerin Sosyokültürel Hayattaki İşlevleri". *Folklor/Edebiyat Dergisi.* 20 (78), 9-28.

Coşkuner, Y. ve Karababa, E. (2004). "Leblebi: a Roasted Chickpea Product as a Traditional Turkish Snack Food". *Food Reviews International,* 20(3), 257-274.

Coulton, J. J. (1986). "Balboura 1985". *AST-4*, s.171-178.

Coulton, J. J. (1993). "Balboura Survey 1991". *AST-10*, s.459-472.

Coulton, J. J. (1994). "Balboura Research Projekt 1992". *AST-11*, s.429-436.

Coulton, J. J. (2012). "The Balboura Survey and Settlement in Highland Southwest Anatolia". *Vol. 1-2: Balboura and the History of Highland Settlement,* Londra.

Council of Europe, (2005). *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*, Faro.

Cömert, M. (2014). "Turizm Pazarlamasında Yöresel Mutfakların Önemi Hatay Mutfağı Örneği". *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2(1), 64-70.

Crews, J., (2003). "Le symbolisme de la forêt et des arbres dans le folklore". Perception des forêts. *Unasylva,* 213(54): 37- 43.

Çabuk, V. (1994). *İslâm Ansiklopedisi İndeksi.* İstanbul

Çağatay, N. (1947). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Re'ayadan Alınan Vergi ve Resimler". *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 503.

Çağatay, N. (1990). *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. TTK, Ankara.

Çakıcı, H. H. ve Zencir, E. (2018). "Unutulmaya Yüz Tutmuş Mutfak Kültürleri: Çakırözü Köyü Örneği". *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, (6)3: 285-297.

Çapar, Ö. (1987). "Phrygia ve Demir Devrinde Anadolu Kavimleri". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi,* 31(1-2), 43-73.

Çatal, S. (2010). *Turizm Planlaması İçin Yeni Politikaların ve Stratejilerin Geliştirilmesi, Eğirdir İlçesi Örneği.* Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta.

Çay, A. M. (1993). *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz.* Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, No.128, Sayfa:43, Ankara.

Çelebi Evliya, (2012). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi,* 2. Cilt, (Çev: Seyit Ali Kahraman), Yapı Kredi Yayınları, Ankara.

Çelebi, E. (1896). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (Vol. 8). İkdam Matbaası.

Çelebi, E. (2000). *Seyahatname (IX. Kitap).* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Çelebi, E. (2004). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*: *İstanbul.* 1. Cilt, 2. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.

Çelebi, E. (2005). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi.* Haz. Y. Dağlı vd., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Çelebi, E. (2012). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. 2. Cilt Çev. Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, Ankara.

Çelik, A. (2009). *Destinasyon Pazarlama Unsuru Olarak Etkinlik Turizmi ve Etkileri: İstanbul Örneği.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Çelik, H. (1990). *Gaziantep'te Hıdırellez Geleneği.* Türk Halk Kültüründen Derlemeler "Hıdrellez Özel Sayısı." İçinde (Ss. 71- 77). Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yay.

Çelik, Ş. (2011). "Teke İli*". İslam Ansiklopedisi,* (XL, 344-347).

Çelikoğlu, Ş. (2016). *Bartın Şehrinin Kültürel* Coğrafyası *(Maddi Kültür Varlıklarına Göre).* Pegem Akademi, Ankara.

Çetin, A. (2006). "Memlük Devletinde Yemek Kültürüne Genel Bir Bakış". *s.108- Milli Folklor Dergisi,* 72, 2006, 107 – 117.

Çetin, T. (2013). "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Kültürel Turizm ve Hacı Bektaş Veli'ye İlişkin Düşünceleri". *Coğrafyacılar Derneği Yıllık Kongresi (19-21 Haziran 2013, F.Ü., İstanbul), Bildiriler Kitabı,* s:764-77.

Çetintürk, S., 1943, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yörük Sınıfı ve Hukuki Statüleri", *AÜDTCF Dergisi,* 2 (1), 107-116.

Çevik, N. (1996). "Yeni Bulgular Işığında Elmalı Yaylası". *Adalya Dergisi,* 61-72.

Çevik, N. (2015*). Likya Kitabı.* Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayınları Monografi Dizisi 10, Antalya.

Çevik, N. (2015). *Likya Kitabı*. Suna-İnan Kıraç Vakfı, İstanbul.

Çevik, N. (2015). *Lykia Kitabı.* Antalya: Akmed / Koç Üniversitesi Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi.

Çevik, S. & Saçılık, M. (2011). "Destinasyonun Rekabet Avantajı Elde Etmesinde Gastronomi Turizminin Rolü: Erdek Örneği". *Düzce: 12. Ulusal Turizm Kongresi,* 30 Kasım-4 Aralık.

Çevre ve Orman Bakanlığı, (2007). *Korunan Alan Planlaması ve Yönetimi, Biyolojik Çeşitlilik ve Doğal Kaynak Yönetimi Projesi Deneyimi.* TŞOF Trafik Matbaacılık A.Ş., Ankara.

Çınar, H. (2010). Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları Kataloğu. *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (1983).* Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları — Ankara.

Çiftçi, A. (2008). "Toplum Yapıları". Reha Günay (Ed.), *Elmalı ve Yöresel Mimarlığı* (43-72), Ege Yayınları, İstanbul 2008, 44.

Çiftçi, A. (2008). *İlçenin Coğrafi, İdari ve Sosyal Yapısı.* (Ed. Reha Günay), Elmalı ve Yöresel Mimarlığı, Ege Yayınları, İstanbul, 19-30 ve 43-72.

Çiftçi, A. (2008). *Toplum Yapıları*. Elmalı ve Yöresel Mimarlığı. (Ed. Reha Günay), İstanbul: Ege Yayınları, 43-72.

Çimrin, H. (1999). *Antalya Tarihi ve Turistik Rehberi.* (Vol. 4). Akdeniz, Antalya.

Çine, H. (2003). *Burdur'dan Damlalar, Folklor-Halk Bilimi*. Arzu Ofset ve Reklam Ajansı 2.Baskı, Burdur.

Çoban, A. (1989) *Elmalı Ömer Paşa Külliyesi*. Yayınlanmamış Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Erzurum

Çobanoğlu, Ö. (2000). "Yapısal ve İşlevsel Bakımdan Geleneksel Bayramlar Bağlamında Nevruz ve Hıdrellez*". TürkBilig Türkoloji Araştırmaları Dergisi,* (1), 51-59.

Çoştu, K. (2017). "Cumhuriyet Arşiv Belgeleri ve Gazetelerde İbrahim Bedrettin Elmalı". *8. Diyanet İşleri Reisi İbrahim Bedrettin Elmalı Sempozyumu*. Karslı, B. vd. (Ed.), 50-53. Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.

Çukur, F.- Çukur, T. (2017). "Coğrafi İşaretli Ürünlerin Kırsal Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi: Muğla İl Örneği". *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 23(2), 187-194.

Çulha, O. (2008). "Kültür Turizmi Kapsamında Destekleyici Turistik Ürün Olarak Deve Güreşi Festivalleri Üzerine Bir Alan Çalışması". *Journal of Yaşar University, 3* (12), 1827–1852.

Dâhiliye Vekâleti, (1928). *Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimiz.* Hilal Matbaası, İstanbul.

Danacı, H. M. (2012). *Yöresel Mimari ve Kültürel Peyzaj Karakter Analizi: Antalya Elmalı Örneği.* Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı, Antalya, 210 s.

Davis, E.J. (2006). *Anadolu, XIX. yüzyılda Caria, Phrygia, Lycia ve Pisidia'nın Bazı Antik Kentlerine Yapılan Bir Gezinin Öyküsü*. (çev. Funda Yılmaz), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Davis, P. H. (1965). "Flora o f Turkey". Vol. 1: 1-567. Edinburgh: *Edinburgh University Press Ltd.*

Davis, W. S. (2020). *Roma İmparatorluğu Tarihi*. İstanbul: Ark Kitapları.

Dedebaba, A. S. (1930). *Bektaşîlik Tetkikleri*, (çev. Kamil Akarsu), Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Sadettin Nüzhet, Bektaşî Şairleri, İstanbul: Devlet Matbaası.

Dedebaba, B. N. (2002). *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevilik*. V. Cilt. Ardıç Yayınları, Ankara.

Dedehayır, H. ve Değirmenci, M. (2013) der. *Kent Tarihi Müzeleri ve Arşivleri*. İstanbul: ÇEKÜL Vakfı-Tarihi Kentler Birliği Yayınları.

Demir, H. (2019). "Eski Türklerde Su Kültü ve Anadolu Selçuklu Mimarisi Üzerindeki Etkileri". *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (5), 23-46.

Demir, N. (2003). "Su Değirmenlerinin Müzelenmesi". *Türkiye'de Halkbilimi Müzeciliği ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri* (s. 148-163). Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER Yayını.

Demirbulat, G., Saatçi, G., Avcıkurt, C. (2015). "Bursa'nın Somut Kültürel Varlıklarını Yönelik Öğrencilerin Algıları: Harmancık MYO Örneği". *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi,* 12: 62-86.

Demircioğlu, H. (2015). *Roma Tarihi 1. Cilt Cumhuriyet*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Demirel, H. ve Baydan, S. (2017). "Bursa Yeme İçme Kültürü ve Değişimi Üzerine Bir Alan Araştırması*". Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5 (3), 343 – 358.

Denker, B. T. (1977). *Yerleşme Coğrafyası: Kır Yerleşmeleri.* İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Deroche, A.M., Güldalı, N. (1988) "Antalya Körfezi Çevresinde Prehistorik Araştırmalar ve Jeomorfolojik Dayanağı" *Maden Tetkik Arama Dergisi*, (108), 135-140.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005),* Ankara.

DİE, (2002). *1997 Yılı Antalya İli Köy Envanteri*. DİE Matbaası, Ankara.

Diker, O. (2016). "Kültürel Miras ile Kültürel Miras Turizmi Kavramları Üzerine Bir Çalışma". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 4(30): 365-374.

Dikmen, M. (2011). *Elmalı'da İrfan Geleneği ve Eroğlu Nuri. Elmalı İlim ve İrfan Şehri*, ed. Bilal Kemikli, Kutlu Avcı Ofset, 24-25, Antalya.

Dilmaç, O. (2013). "Erzurum'da Kaybolmaya Başlayan Yöresel El Sanatları". *Akdeniz Sanat Dergisi,* 6(11), 93- 101.

Dinç, S. (2010). *Hellenistik ve Roma Çağlarında Likya'da Kent Birlikleri*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Dinçer, F. (2004). "Günümüzde Semahlar ve Alevi Kimliği*". Folklora Doğru* (65), 1-78.

Dinsmoor, W. B. (1950). *The Architecture of Ancient Greece.* London.

Diyarbakırlıoğlu, M. A. (2010). *Kaybolan Meslekler ve Son Ustalar*. İstanbul, s. 157.

Doğan, A. (2012). *19. Yüzyılda Teke Sancağı Antalya Merkez Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı.* Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Doğan, M. S. ve Doğan, C. (2005). "Yörüklerin Hayat Tarzı". *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (49): 678-707.

Doğan, V. (2010) *Kahramanmaraş Şalvar Güreşi ve Dünyadaki Benzerleri ile Kıyaslanması.* Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

Doğan, Y. (2012). *Dynastik Lykia: Sikkeler Işığında İdari Örgütlenme ve Tarihi Coğrafya*. YL. Tezi. Akdeniz Üni.

Doğanay, H. (1993). *Coğrafyada Metodoloji,* Milli Eğitim Bak. Yay. Öğretmen Kitapları Dizisi, İstanbul.

Doğanay, H. (1994). *Türkiye Beşeri Coğrafyası*. Gazi Büro Kitabevi, Ankara**.**

Doğanay, H. (1997). *Türkiye Beşerî Coğrafyası*. Erzurum Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Doğanay, H. (1998). *Coğrafyaya Giriş.* Çizgi Kitabevi. Konya.

Doğanay, H. (2011). *Türkiye Ekonomik Coğrafyası.* Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

Doğanay, H. ve Zaman, S. (2016). *Türkiye Turizm Coğrafyası.* Ankara: Pegem Akademi.

Doğaner, S. (1985). "Turizmde Doğanın Önemi ve Türkiye'de Doğayı Koruma Çalışmaları". *İÜ Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni,* 2(2): 117-124.

Doğaner, S. (1988). "Türkiye Ulaşım Sistemleri Turizm ve Çevre İlişkileri", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi,* 6, 1-25.

Doğaner, S. (2003). "Miras Turizminin Coğrafi Kaynakları ve Korunması". *E.Ü. Coğrafya Sempozyumları 2*, Coğrafi Çevre ve Koruma Sempozyumu, 16-18 Nisan 2003, İzmir.

Doğaner, S. (2013). *Türkiye Kültür Turizmi*. Doğu Kitabevi, Ankara.

Douglas, N., Douglas, N. ve Derrett, R. (2001). *Special Interest Tourism.* Singapore: John Willey&Sons Australia Ltd.

Döğüş, S. (2015). "Anadolu'da Hızır-İlyas Kültü ve Hıdrellez Geleneği". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 74, 77-100.

Dökü, E. (2013). "Uylupınar Yerleşmesi (Erken Kibyra) ve Çevresi Yüzey Araştırması 2012". *ANMED*-11, s.239-249.

Dönmez B. M. (2013). "Türk İnançsal Halk Danslarının Figürlerine Göstergebilimsel Bir Bakış: Alevi Semah Figürlerinin Anlamları". *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *4*(7), 75-79.

Dönmez, N., & Emine, E. (2002). Osmanlı Dönemi Türk Çini Sanatı (Erken, Klasik, Geç Devirler). *Türkler Ansiklopedisi, 12*, 366-375.

Dörtlük, K. (1988). "Elmalı Bayındır Tümülüsleri Kurtarma Kazısı". *T.C. Kültür Bakanlığı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Başkanlığı, X. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 23-27 Mayıs, (ss.171-174), Ankara.

Dörtlük, K. (1989). *Elmalı Bayındır Tümülüsleri Kurtarma Kazısı.* KST 10.1, 1989, 171-174.

DPT. (1967). *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972).* Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

DPT. (1973). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977).* Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

DPT. (1990). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994).* Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

Dredge, D. (1999). "Destination Place Planning and Design. Annals of Tourism Research". 26 (4): 772-791.

Duggan, T. M. P. (2018). European Antiquarian, "Epigraphic-Archaeological" Research in "Hitherto Unexplored" Ottoman Lycia in the First Half of the 19th c. Arslan, M. -Baz, F. (Eds.). Arkeoloji, Tarih ve Epigrafinin Arasında: A. Vedat ÇELGİN'in 68. *Doğum Günü Onuruna Makaleler* içinde (277-317). İstanbul: Ege Yayınları.

Duncan, J. And Lambert, D. (2004). *"Landscapes of Home", A Companion to Cultural Geography.* (Edt. James S. Duncan, Nuala Johnson, Richard Schein), Blackwell Publishing, U.S.A. p.387.

Duran, E. (2009). *Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Toplumsal ve Kültürel Kimliğin Korunması: Gökçeada Örneği*. Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Durgun, H. (2014). *XIX. Yüzyılda Teke Sancağı'ına Bağlı Elmalı Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1839-1914).* Doktora Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Durgun, H. (2018). *Elmalı Kazası.* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Durma, A. (2016). *Evliyâlar Şehri Antalya*. Yenigün Matbacılık Yayınları, Ankara.

Durovic, M., Lovrentjev, S. (2014). "Indicators of Sustainability in Cultural Tourism". *Matina Durovic and Sonja Lovrentjev, The Macrotheme Review,* 3 (7), 180-189.

Duru, R. (2007). "Batı Akdeniz Bölgesi'nde Neolitik'e Geçiş". (edd.), K. Dörtlük, B. Varkıvanç, T. Kahya, J. D. Courtils, M.Doğan Alpaslan, R. Boyraz, *III. Likya Sempozyumu*, 07-10 Kasım 2005, *Antalya: Sempozyum Bildirileri*, c.I-II, AKMED-The IIIrd Symposium on Lycia, 07- 10 November 2005 Antalya, Symposium Proceedings, vol.I-II, AKMED, s.225-229.

Duru, R. (2008). *From 8000 BC. To 2000 BC. Six Thousand Years of The Burdur-Antalya Region.* (edd.). Kayhan Dörtlük, T. Kahya, R. Boyraz, AKMED, Antalya.

Duymaz, A. Şevki (2008). "Kentsel Gelişim ve Mimari Yapılar Üzerine Bir Çalışma Örneği: Elmalı Örneği". *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 18, 205-220.

Düzgün, E. (2021). "Pandemi Sonrası Yeni Turist Tercihi: Glamping Turizmi". Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi.* 11(1), 145-158.

Düzgün, E., Özkaya, D., F. (2015). "Mezopotamya'dan Günümüze Mutfak Kültürü". *Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 3/1,41-47.*

Eberhard, W. ve Naili Boratav, P. (1953). *Typen Türkischer Volksmarchen.* Viesbaden.

Efe, T. ve Ay, D. (2000). "Early Bronze Age I Pottery from Küllüoba Near Seyitgazi, Eskisehir". *Anatolia Antiqua,* VIII, ss. 1-87.

Ekiz, A. (1962). *Sinan Ümmîve Ahfâdı.* Orkun Basımevi, Ankara.

Ekiz, A. (2001). *Dünden Bugüne Elmalı.* Elmalı'yı Tanıtma ve Yardımlaşma Derneği, Tasarım ve Dizgi: Hüseyin Çimrin, Damla Ofset, Antalya, 159 ss.

Ekiz, A. (2001). *Elmalı.* Elmalıyı Tanıtma ve Yardımlaşma Derneği, Antalya.

Eliade, M. (1999). *Şamanizm.* Çev: İsmet Birkan, Ankara: İmge Kitabevi.

Eliade, M. (2003). *Demirciler ve Simyacılar.* İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Elibüyük, M. (1985). *Matematik Coğrafya.* Ankara.

Emecen, F. (1991). "Antalya". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi III,* 232.

Emekli, G. (2003). "Bergama ve Selçuk'un İzmir'in Kültürel Turizmdeki Yeri." *Ege Coğrafya Dergisi,* 12, s. 99-107.

Emekli, G. (2003). "Kültür Mirasının Kültürel Turizm Yaklaşımıyla Değerlendirilmesi". *Ege Üniversitesi Coğrafya Bölümü Sempozyumları:2,* 16-18 NİSAN 2003 S:4349.

Emekli, G. (2004). "Türkiye'de Kültürel Turizm". *II. Uluslararası Turizm, Çevre ve Kültür Sempozyumu: 10-11 Mayıs 2004: Bildiriler Kitabı* (s.11-20), İzmir.

Emekli, G. (2006). "Coğrafya, Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm". *Ege Coğrafya Dergisi,* 15 (1-2), 51-59, İzmir

Emekli, G. (2006). "Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm". *Ege Coğrafya Dergisi*, İzmir.

Emekli, G., (2005), "Avrupa Birliği'nde Turizm Politikaları ve Türkiye'de Kültürel Turizm". *Ege Coğrafya Dergisi,* (14), 99-107.

Emekli, G., İbrahimov, A., ve Soykan, F. (2006). "Turizmde Küreselleşmeye Coğrafi Yaklaşımlar ve Türkiye". *Ege Coğrafya Dergisi*, 15(1-2), 1-16.

Eminağaoğlu, Z. ve Çevik, S. (2007). "Kırsal Yerleşmelere İlişkin Tasarım Politikaları ve Araçlar". *Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der*., 22(1).

Emiroğlu, M. (1972). "Türkiye Orman İçi Kırsal Yerleşmeleri ve Bolu Örneği". *AÜ DTCF Coğrafya Araştırmaları Der*, 1-2.

Emiroğlu, M. (1977). "Bolu'da Geçici Bir Yerleşme Tipi: Güzle" *Ankara Üniversitesi Coğrafya Araştırmaları Dergisi,* (8), 97-120.

Emiroğlu, M. (1977*). Bolu'da Yaylalar ve Yaylacılık*. Ankara Üniversitesi Dil ve Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.

Emiroğlu, M. (1984). "Bolu Yöresi Yer Adları", *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri 11-13 Eylül* (ss.151-200), Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara.

Engin, İ. (1993). *Akçaeniş Tahtacılarında Dinin ve Dini Örgütlenmenin Günlük Yaşama Etkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ercan, H. (2008). *Burdur İli Ağlasun İlçesi Halk Edebiyatı ve Folkloru*. Yayımlanmamış Doktora Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Ercenk, G. (2004). "Şahkulu Baba Tekeli Ayaklanması". *Adalya Dergisi*, 7, 279-300.

Erdem, M. (1997). *Sinan Ümmi ve Kutbü'l-Meânî.* Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Erden-Erbey, D. (2004). *Kentsel Koruma ve Yenileşmede Dönüşüm Projeleri-Eyüp Rehabilitasyon Projeleri*. TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, 30, s.79-90.

Erdoğan, A. (2007). *Kimlik Mücadelesinde Alevilik* [*Alevism in Identity Struggle]*. Kırmızı Yayınları, İstanbul.

Erdoğan, B. (2007). *Sorularla Türk Mitolojisi*. Pozitif Yayınları, İstanbul.

Erdoğan, C. (2011). *Antalya'daki Alevîlerin Siyasi Eğilimleri.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Erdoğan, K, (1998). *Niyazi Mısri Divanı*. Akçay Yayınları, Ankara.

Erdoğru, M. A. (1995). "Antalya ve Havalisi Tarihi İçin Bir Kaynak: Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Teke". *Tarih İncelemeleri Dergisi,* 10 (1), 91-185.

Erel, T. L. (1986). *Teke Yöresinde Kıyı Kesimin Coğrafi Evrimi.* Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü, İstanbul.

Eren, D. ve Eroğlu, S. (2019). "Niğde İlinin Gastronomi Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesi". *4. Uluslararası Gastronomi Turizmi Araştırmaları Kongresi* (ss. 122-136), 19-21 Eylül 2019, Nevşehir, Türkiye.

Eren, M. (1992). *Güreş, Alfabetik Okul Ansiklopedisi*. Cilt: 6, Sabah Yayınları, İstanbul.

Ergin, E. (1995). "Türklerde Dini Danslar". *Tiyatro Araştırmaları Dergisi, 12*(12), 111-121.

Ergin, M. (1997). *Dede Korkut Kitabı I.* TDK Yay., Ankara.

Erinç, S. (1963). Tatbiki Coğrafya ve Planlama. *Şehircilik Konferansları*, s. 1-37, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları 1, İstanbul.

Erkilet, A. (2009). "Düzgün Aileler Yeni Geleneklere Karşı: Korku Siyaseti Tahliyeler ve Kentsel Ayrışma". *Hece Dergisi,* Özel Sayı:18, Sayı:150-151-152, Öncü Yayınevi, Ankara.

Erol, A. (2018). *İslam Alevilik ve Müzik*. Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

Eröz, M. (1977). *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*. Otağ Matbaacılık Koll. Şti.

Eröz, M. (1991) *Yörükler.* TDAV Yayınları, İstanbul.

Ersal, M. ve Görgülü, E. D. (2017). "Yemekten Ritüel Yaratmak: Alevi İnanç Sisteminde Yemek Kültü". *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 16,139-199.

Erseven, İ. C. (1990). *Aleviler'de Semah.* Ant Yayınları, İstanbul.

Ersöz, İ. (1993). "Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri". *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu (4-6 Eylül 1991),* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları:170, Ankara.

Ersöz, S., & Bozkurt, M. (2015). "Kırsal Turizm Kapsamında Çiftlik Turizmi ve Rize İlinde Uygulanabilirliği". *Journal of Recreation and Tourism Research,* 1-9.

Ertaş, Ş., (2014). *Sürdürülebilir Kültür Turizmi Bağlamında; Sille Yerleşkesi. Sille Düşleri*, ed. Erdoğan, E., Kristal Matbaacılık, İstanbul.

Ervın, J., Sekhran, N., Dinu, A., Gidda, S., Vergeichik, M. and Mee, J. (t.y.). *Protected Areas for the 21st Century: Lessons from UNDP/GEf's Portfolio*. New York: United Nations Development Programme and Montreal

Esengil, N. (1995). *Kent Planlama Aşamasında Yerel Yönetimlerin Turizme Etkileri-Antalya Örneği (Lara Kıyı Bandında Bir Araştırma)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Eslick, Ch. (1992). *Elmalı-Karataş I. The Neolithic and Chalcolithic Periods: Bağbaşı and Other Sites,* Bryn Mawr Ar-Chaeological Monographys, Bryn Mawr, P.A.

Eslick, Ch. (2009*). Elmalı-Karataş V. The Early Bronze Age Pottery of Karataş: Habitation Deposits.* Bryn Mawr Ar-chaeological Monographys, Bryn Mawr, P.A.

Etikan, S. ve Çukur, T. (2011). "Kırsal Turizm Faaliyetlerinin Çomakdağ-Kızılağaç Köyü El Sanatları Üzerine Etkisi". *Art-e Sanat Dergisi*, 4(8), 1-15.

Evcimen, B. S. (1961). "The Old Cedars of Turkey". *İ. Ü. Orman Fakültesi Dergisi,* Seri A, s. 2.

Evliya Çelebi (2005). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi.* (Haz. Y. Dağlı, S. A. Kahraman, R. Dankoff), IX. Kitap, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Evliya, Ç. (2012). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi.* 2. Cilt, (Çev: Seyit Ali Kahraman). Yapı Kredi Yayınları, Ankara 2012.

Eyice, S. (2007). *Ömer Paşa Külliyesi.* Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 34, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 78-80.

Eykay, İ., Dalgın, T., Çeken, H. (2015). "İnanç Turizmi Potansiyeli Açısından Antakya'nın Değerlendirilmesi". *Journal of Life Economics,* 2(2), 59-74.

Feilden, B. M. ve Jokilehto, J. (1998). *Management Guidelines For World Cultural Heritage Sites.* Rome: ICCROM

Felek, S. Ö. (2020). "Doğu Karadeniz Yerel Mimariye Ait Serender ve Dünya'dan Benzer Yapılar." *Karadeniz İncelemeleri Dergisi,* 14(28): 525-546, Doı: 10.18220/Kid.729927.

Fellows, C. (1840). *Discoveries in Lycia.* A Second Excursion in Asia Minor, London

Fernandez, A. G. Vd., (2007). *Comperative Analysis of International Tourists in Inland Cultural Destinations: The Case of Castilla y Leon, Spain, Cultural Tourism: Global and Local Perspective.* Richards, G. (Ed.), The Howard Hospitality Press, New York.

Fıglalı, E. R. (2006). *Türkiye'de Alevîlik Bektâşîlik*. İzmir İlahiyât Vakfı Yayınları, İzmir.

Fichter, J. (2002). *Sosyoloji Nedir?.* Çev. Nilgün Çelebi Anı Yayıncılık, İstanbul.

Foley, M., McGillivray, D., & McPherson, G. (2012). *Event Policy: From Theory to Strategy*. Routledge.

Fonseca, F. P., & Ramos, R. R. (2012). "Heritage Tourism in Peripheral Areas: Development Strategies and Constraints". *Tourism Geographies,* 14(3), 467-493. doi:10.1080/14616688.2011.61014

Foss, P. W. (2005). "The Hacı Musalar Project Regional Survey: Landscape And Settlement İnvestigations In The Elmalı Basin". *The II-Ird Int. Sym. On Lycia in Antalya,* 7-10, 1.

Foss, P. W. (2006). The Hacımusalar Project Regional Survey: Landscape and Settlement Investigations in the Elmalı Basin. *The II-Ird Int. Sym. on Lycia in Antalya,* 7-10.

Francfort, H. P. (2008). *Central Asia and Eastern Iran.* The Cambridge Ancient History, IV, 165-193.

French, D. (2014). "Roman Roads and Milestones of Asia Minor, Vol. 3 Milestones, Fasc". 3,6 *Lycia et Pamphylia, British Institüte at Ankara, Electronic Monography* 6.

Garcia, C., Pascal, J-P., Kusgalappa, C.G. (2006) "Les forêts sacrées du Kodagu en Inde: Écologie et religion". *Bois et Forêts des Tropiques*, 288: 5-13.

Gates, M. H. (1996). "Archaeology in Turkey". *AJA 100/2*, 277- 335.

Genel, F. (2014). *Kıspet.* Zeytin Yayıncılık, Çanakkale.

Getz, D. (2008). "Event Tourism: Definition, Evolution and Research". *Tourism Management*, *29*(3), 403-428.

Gımılev, L. N. (akt. Harun Güngör). Türk Kültürü, S.377, 520-531.

Gille, B. (1954). "*Le Moulin a eau, une reevolution technique medievale" Techniques at Civilisations III,* Paris

Giritlioğlu, İ. vd., (2015). "Bir Turizm Çeşitliliği Olarak Festival Etkinliklerinin Sınıflandırılması: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme". *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (OÜSBAD),* s. 306-317.

Goldblatt, J. (2000). "A Future for Event Management: The Analysis of Major Trends Impacting the Emerging Profession", in: *Research and Education, Australian Centre for Event Management, School of Leisure, Sport and Tourism, University of Technology*, Sydney.

Goldstein, K. S. (1983). *Sahada Folklor Derleme Metodlari* (Doctoral dissertation, Kultur ve Turizm Bakanligi). (Çev. Prof.Dr.A. E. Uysal). Başbakanlık Basımevi, Ankara.

Goode, J. (2005). "Yemek". Çev. F. Mormenekşe, *Milli Folklor Dergisi*, 67, 172 – 176.

Göçer, A. (2013). "Türkçe Öğretmeni Adaylarının 'Kültür-Dil İlişkisi'ne Yönelik Metaforik Algıları". *Electronic Turkish Studies,* 8(9):253-263.

Göğebakan, Y. (2019). *Müzede Eğitim Öğrenme Ortamı Olarak Müzeler İçinde Müze ve Tarih.* (Ed. S. Buyurgan). Ankara: Pegem Akademi.

Gök, C. ve Sarı, Y. (2009). *Sosyo-Ekonomik Boyutuyla Fethiye'de Evlilik Turizmi Üzerine Bir Alan Araştırması.* 10. Ulusal Turizm Kongresi Bildiri Kitabı. Mersin: Mersin Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, ss. 637-650.

Gök, N. İ. (2000). "Türk Kültüründe ve İnançlarında Hıdırellez". *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası,* S.19.

Gökovalı, U. (2007), "Coğrafi İşaretler ve Ekonomik Etkileri: Türkiye Örneği". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi (AÜİİBFD),* 21(2), 141-160.

Gökyay, O. Ş. (1976). *Dedem Korkutun Kitabı*. Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul.

Gölpınarlı, A. (2011). "Kaygusuz Abdal" s. 395; Fahri Maden, "Bektaşilikte Giysi ve Sembol Olarak Taç". *THBV Araştırmaları Dergisi*, S. LX / (2011), s. 70.

Greenwood, D. (1972). "Tourism as an Agent of Change: A Spanish Basque Case Study, Ethnology". 11(1), 80-91.

Gunn, C. A. (1988). *Vacationscape: Designing Tourist Regions* (p. 208pp).

Gunn, C. A. (1994). "Emergence of Effective Tourism Planning and Development". *Tourism: The State of The Art,* 10-19.

Gunn, C. A., Var, T. (2002). Tourism Planning: Basics, Concepts, Cases, Taylor&Francis, New York, s. 7-8

Güçlü, M. (1998). "Müstakil Teke (Antalya) Sancağı'nın Kurulması ve İdari Düzenlemeye İlişkin Belge", *Adalya, II,* 290-300.

Gül, S. (2015). *Vezirköprü Yöresinin Kültür Turizmi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

Gülcan, B. (2010). "Türkiye'de Kültür Turizminin Ürün Yapısı ve Somut Kültür Varlıklarına Dayalı Ürün Farklılaştırma İhtiyacı". *İşletme Araştırmaları Dergisi,* 2/1, 99-120.

Güleç Korumaz, S. A. (2015). *Kültürel Miras Yönetiminde Karar Destek Sistemlerinin Kullanımına Yönelik Bir Model Önerisi.* Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Güler, S. (2010). "Türk Mutfak Kültürü ve Yeme İçme Alışkanlıkları". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* (26), 24-30.

Güllülü, S. (1992). *Ahi Birlikleri.* Ötüken Yayınları, İstanbul.

Gültekin. R.E. and Uçar, A. (2011). "Natural and Cultural Heritage Tourism Potential and Sustinable Planning Proposal for Elmalı, Antalya". *International Journal of Energy and Environment, 5* (5); 669-677.

Gümüşçü, O. (2018). "Tarihi Coğrafya ve Kültürel Miras". *Erdem,* 0 (75), 99-120.

Gümüştepe, F. (1994). "Konya Ovasında Geçici Kır Yerleşmeleri ve Yayla Yaşamı". *Türk Coğrafya Dergisi,* (29): 243-256.

Günay, R. (2008). *Ambarlar, Arı Serenleri ve Likya Mezarları*. Elmalı ve Yöresel Mimarlığı, ed. R. Günay, İstanbul: Ege Yayınları, 285- 294.

Günay, R. (2008). *Elmalı ve Yöresel Mimarlığı*. Ege Yayınları, İstanbul.

Günay, R. (2008). Konutlar. Reha Günay (Ed.), *Elmalı ve Yöresel Mimarlığı,* (73-88), Ege Yayınları, İstanbul.

Günay, U. (1993). *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Akçağ, Ankara.

Günersel, Ş. (1997). *Türkiye'nin Turizm Tanıtımında Kültürel Değerlerin Kullanımı ve Önemine Bir Örnek: Festivaller*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güneş, G., Ülker, H.İ. & Karakoç, G. (Nisan 2008). "Sürdürülebilir Turizmde Yöresel Yemek Kültürünün Önemi". *II. Ulusal Gastronomi Sempozyumu ve Sanatsal Etkinlikler,* Divan Otel Tayla-Antalya.

Güray, C. (2010). "Semâ'dan Semah'a Bir Sonsuz Devir". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,* 119-152.

Güray, C. (2012*). Anadolu'daki İnanç ve Müzik İlişkisinin Semâ-Semah Kavramları Çerçevesinde İncelenmesi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Gürman, Ü. (2016). *Temel Beslenme Bilgileri ve Çorbalar*. Pegem Akademi Yayınları, Ankara

Gürses, E. B. (2007). *Anadolu'da Kaybolmakta Olan Bir Maddi Kültür Örneği: Su Değirmenleri (Beypazarı Örneği).* Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.

Gürsoy, C. R. (1974). "Türkiye'nin Tabii Yolları", *Türk Coğrafya Dergisi, (Cumhuriyetimizin 50. Yılı Özel Sayısı),* 26, 1973-1974, 24-33.

Güven, Ö. (1992). *Türklerde Spor Kültürü*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Güvenç, B. (1994). *İnsan ve Kültür.* Remzi Kitabevi, İstanbul.

Güzel, A. (1996). "Türk Kültüründe Nevruz ve Milli Birlik-Beraberlik". *Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri,* Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, No:116, Sayfa:168-170, Ankara.

Güzel, A. (1999). *Abdal Musa Velayetnamesi.* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Güzel, A. (2018). *Alaiye Sancak Beyi Hüsameddin Mahmud Beyin Oğlu Şehzâde Alaaddin Gaybî (Kaygusuz Abdal)'ın Eserlerinin Genel Bir Değerlendirilmesi.* Antalya Kitabı Selçukludan Cumhuriyet'e Sosyal Bilimlerde Antalya, Koçakoğlu, B. vd. (Ed.) Konya: Palet Yayınları.

Güzel, R. (2018). *Manevî Hayatımız Tasavvuf*. Irmak Yayınları, İstanbul.

Hacıoğlu, N. (2011). "Türkiye'de İnanç Turizmin Geleceği". *Standard Ekonomik ve Teknik Dergi,* 50 (591), 26-33.

Hacıoğlu, N., Tekin, Ö. (2014). Türkiye'de İnanç Turizmi Çalışmalarına Kısa Bir Bakış. Ed. Y. Bilim ve Ö. Özer, (içinde), *İnanç Turizmi Seçme Konular*, Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları, s. 47-61.

Hadimli, H. (2019*).* Değişen Ekonomik Yapılar, Değişime Direnen "Yapılar": Anadolu'nun Ambarları. Uslu, M., Çiftçi, S., Arslan, C., Hamarta, E. (Ed.). *İnsan ve Medeniyet Araştırmaları* (s.394-402): Çizgi Kitabevi Yayınları. Konya-Türkiye.

Halıcı, N. (2013). *Açıklamalı Yemek ve Mutfak Terimleri Sözlüğü.* Oğlak Yayıncılık, İstanbul.

Hall, A. S. (1986). RECAM Notes and Studies No. 9: "The Milyadeis and Their Territory". *Anatolian Studies, 36,* 137-157.

Hall, C., Sharples, L. (2003). The Consumption of Experience or The Experience of Consumption? An İntroduction to the Tourism of Taste. Hall, M., Sharples, L., Mitchell, R., Macionis, N. Combourne, B. (eds). *Food Tourism Araound The World, Development, Management and Markets*, Elsevier, London.

Hall, S. (1968). "Notes and inscriptions from eastern Pisidia". *AnatSt-18*, s.57-92.

Hamlacıbaşı, F. Ü. (2008). *Yiyecek Turizmi ve Yiyecek Turizmi Açısından Bozcaada'nın Kaynakları.* Yüksek Lisans Tezi, On Sekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

Harrison, M. (2001). *Mountain and Plain. From the Lycian Coast to the Phrygian Plateau in the Late Roman and Early Byzantine Period*. Edited by Wendy Young, Ann Arbor 2001.

Harrison, M., Young, B. A. (2001). *Mountain And Plain: From The Lycian Coast to the Phrygian Plateau ın the Late Roman and Early Byzantine Period.* USA: University of Michigan Pres, 56-57.

Hashimoto A, Telfer D.J. (2006). "Selling Canadian Culinary Tourism: Branding the Global and The Regional Product". *Tourism Geographies*, 8/1, 31–55.

Hasol, D. (2002). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü.* Yem Yayınları, İstanbul.

Hatipoğlu, A., Zengin, B., Batman, O., ve Şengül, S. (2019). "Yöresel Yemeklerin, Kırsal Turizm İşletmeleri Mönülerinde Kullanım Düzeyleri: Gelveri Örneği". *International Journal of Social and Economic Sciences*, 3 (1), 06- 11.

Haviland, W., Prins, H., Walrath, D. ve Mcbride, B. (2008). *Kültürel Antropoloji.* çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

Hazarhun, E. ve Tepeci, M. (2018). "Coğrafi İşarete Sahip Olan Yöresel Ürün ve Yemeklerin Manisa'nın Gastronomi Turizminin Gelişimine Katkısı". *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2 (Ek.1), 371 – 389.

Hebdige, D. (2004). *Altkültür Tarzın Anlamı.* Babil Yayınları, İstanbul.

Hekimci, F. (2014). "Sürdürülebilir Yerel Kalkınma ve "Yavaş Şehirler" ve Eko-Turizm". *T.C. Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Verimlilik Genel Müdürlüğü Kalkınmada Anahtar Verimlilik Dergisi*, (306), 44-49.

Heldke, L. (2001). "Let's Eat Chinese!: Reflections on Cultural Food Colonialism". *Gastronomica, 1*(2), 76-79.

Hellenkemper, H. ve Hild, F. (2004). "Tabula Imperii Byzantini 8: Lykien und Pamphylien, Denkschriften der Österreichischen Akademie der Wissenschaften Philosophisch-Historische Klasse". *Denkschriften*, 320, Viyana.

Henderson J. C. (2004). "Food as A Tourism Resource: a View from Singapore". *Tourism Recreation Research,* 29/3, 69– 74.

Henderson, J.C. (2002). "Managing Tourism and Islam in Peninsular Malaysia". *Tourism Management* 24, pp. 447–456.

Hernandez, J. B. (2016). *Yakın ve Uzak Benzerlerin Işığında M.Ö. 6-5. Yüzyıl Boyalı Mezar Odaları (Kızılbel, Müğren ve Karaburun II).* Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.

Hier. (1939) Syn. Hierokles Συνέκδημος E. Honigmann (ed.), *Le Synekdèmos d'Hiéroklès*, Brüksel.

Hjalager, A. M. & Corigliano, M. A. (2000). "Food for Tourists-Determinants of an İmage". *International Journal of Tourism Research,* 2, 281-293.

Holt-Jensen, A. (2017). *Coğrafya: Tarihi, Felsefesi ve Temel Kavramları*. (Çev. Bekaroğlu, E., Anlı, Ö., Turut, H., Tüysüz, S.), İdil Yayıncılık, İstanbul.

Homeros, I. (1984). *İlyada*. Çev. A. Erhat, İstanbul.

Hoppal, M. (2015). *Şamanlar ve Semboller; Kaya Resmi ve Göstergebilim*. (Çev. Fatih Sel). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Horng, J.S. ve T. Chen-Tsang (2012). "Culinary Tourism Strategic Development:an Asia-Pacific Perspective*". International Tourism of Journal Research,* 14, 40-55.

Hoskyn, R. (1842). Narrative of a Survey of Part of the South Coast of Asia Minor; and a Tour into the Interior Part of Lycia in 1840-1841, *Journal of the Royal Geographical Society of London 12*, 143-161.

Hu, M. & Ritchie, J. R. B. (1993). "Measuring Destination Attractiveness: A Contextual Approach". *Journal of Travel Research,* 32 (2), 25-34.

Hülden, O. (2015). *Gipfelbefestigungen in der Kibyratis*. şurada: Beck-Brandt et al. 2015, 195-214.

Hürmüzlü, B. (2007). "Pisidia'da 'Gömü Geleneklerinin' Işığında Kültürler Arası İlişkiler". *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*-15 (Mayıs-2007), s.1-22, Isparta.

Işık, F. (2003). *Elmalı D Tümülüsü Yontucukları*. Ed. H. İşkan, K. Fornasıer, Dıe Statuetten Vom Tumulus D Beı, Orkun Ozan Medya Hizmetleri A.Ş, Antalya

Işık, F. (2010). "Anadolu-Lykia Uygarlığı, Lykia'nın 'Hellenleşmesi' Görüşüne Eleştirel Bir Yaklaşım". *Anatolia/Anadolu-36,* s.65-125.

Işık, F. (2012). *Uygarlık Anadolu'da Doğdu.* Ege Yayınları, İstanbul.

Işın, P. M. (2009). *Gülbeşeker Türk Tatlıları Tarihi.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Işik, C. (2011). "Alevi-Bektaşi Geleneğinde Muhabbet: Ruhsal Bir Bilgi Ortamı". *Milli Folklor, 23*(89).

İbn Battuta. (1983). *Seyahatname.* (Çev. Mümin Çevik). İstanbul.

İbni-i Battuta, (t.y.). *Büyük Dünya Seyehatnamesi*, çev. Ali Murad Güven, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul.

İçişleri Bakanlığı, (1968). *Köylerimiz (1 Mart 1968 Gününe Kadar).* İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

İçöz, O., Var, T., İlhan, İ. (2002). *Turizm Planlaması*. Turhan Kitabevi, Ankara.

İçyar, C. (2016). "Köy Seyirlik Oyunları'nın Teknik Özellikleri". *Sanat Dergisi*, (30), 68-72.

İlhan, İ. (1999). *Bölgesel Turizm Planlaması Modeli ve Nevşehir Örneği*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

İlhan, K. (1990). "Tarih Öncesi Yerleşme Yerleri Olarak Antalya Mağaralarının Jeomorfolojik Özellikleri". *Ege Üniversitesi Coğrafya Dergisi 5*, 10-31.

İlseven, Y. (1999). *Elmalı Plain: A Review of its Environmental setting and Archaeological Settlements (Vol I-II).* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

İmamoğlu, O.; Taşmektepligil, M. Y. (1997). "Türk Kültüründe Spor". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 10 (1):145-150.

İnalcık, H. (2009). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – 1. İstanbul*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnan, A. (1992). *Manas Destanı*. MEB Yay., İstanbul.

İncekara, H. İ. (2007). *Karaman Yemekleri.* Karaman İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Karaman.

İplikçioğlu, B. (1997). *Eski Batı Tarihi-I.* TTK Yay., XII. Dizi, sa.11, TTK Basımevi, Ankara.

İplikçioğlu, B., Çelgin, A. V. et al. (1992). "Kuzey Likya'dan Yeni Yazıtlar". *AST 9,* 183-192.

İslamoğlu, A. (2018). *Vâhib Ümmî Halvetî'nin Dinî ve Tasavvufî Dünyası.* H Yayınları, İstanbul.

İzbırak, R., (1992), *Coğrafya Terimler Sözlüğü*. MEB Yayınları, İstanbul.

İzgi, Ö. (1977). "Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar'da Geleneksel Festival ve Eğlenceler". *Tarih Dergisi*, (31), 29-36.

Johnson, D. (2002). "Environmentally Sustainable Cruise Tourism: A Reality Check". *Marine Policy*, *26*(4), 261-270.

Jordan, T. G., & Domosh, M., & Neumann, R. P., & Price, P. L. (2012). *Jordan's Fundamentaltals of the Human Mosaic A Thematic approach to Cultural Geography.* Second Edition, W. H. Freeman and Company, New York.

Kadıoğlu, N. Ç. (1997). "Türk Mutfağının, Akdeniz Mutfak Kültürünün Genel Özellikleri Yönünden Değerlendirilmesinin Önemi''. *5. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri,* Ankara, Kültür Bakanlığı HAGEM Yayınları.

Kafesoğlu, İ. (1977). *Türk Milli Kültürü*. 46, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Kahraman, A. (1989). *Cumhuriyete Kadar Türk Güreşi I-II*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Kalafat Y. (1995). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri.* Ebabil Yayıncılık, Ankara.

Kalafat, Y. (2003). "Ahi Türbeleri Etrafında Oluşan Halk İnançları". *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (14), 177-186.

Kalem, S. (2001). *Doğal ve Kültürel Değerlerin Korunabilmesi İçin Turizm Potansiyelinin Belirlenmesinde Bir Yöntem Yaklaşımı ve Kastamonu İli Kıyı Bölgesi ve Yakın Çevresinde Uygulanması*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 287.

Kan, M. ve Gülçubuk, B. (2008). "Kırsal Ekonominin Canlanmasında ve Yerel Sahiplenmede Coğrafi İşaretler". *Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi,* 22(2), 57-66.

Kandemir, E. (2019). *Şalpazarı'nda Bulunan Serenderler (Tekirler).* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Kansu, Ş. A. (1945). "Isparta ve Burdur'da Prehistorya Araştırmaları". *Bell-9(34),* Ankara, s.277-287.

Kantarcı, M. D. (1985). "Dibek (Kumluca) ve Çamkuyusu (Elmalı) Sedir (Cedrus libani A. Richard) Ormanlarında Ekolojik Araştırmalar". *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi* A, 35 (2).

Kara, Ç. (2015). Türkiye'de Mutfak ve Yeme İçme Kültürü. C. Parla İçinde, *Türkiye'nin Kültürel Mirası- II* (s. 210-242). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.

Kara, M. (2017). *Dinî Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zâviyeler*. Dergâh Yayınları, İstanbul.

Karaca, B. (1997). *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Karaca, B. (2002). XV *ve XVI. yüzyıllarda Teke Sancağı*. Isparta: Fakülte Kitabevi.

Karaca, B. (2016). "Ahi Baba Türbesi (Elmalı)". *Ahilik Ansiklopedisi, C. I*, 2. Baskı, Ankara: T.C Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayınları, 53.

Karadağ, N. (1978). *Köy Seyirlik Oyunları*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Karagöz, D. (2006). *Etkinlik Turizmi ve Etkinlik Turizmi Bağlamında Yabancı Ziyaretçi Harcamalarının Ekonomiye Etkisi: Formula 1 2005 Türkiye Grand Prix 90 Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Eskişehir.

Karaman, A. (1996). "Sürdürülebilir Turizm Planlaması İçin Ekolojik Bir Çerçeve, Sürdürülebilir Turizm; Turizm Planlamasına Ekolojik Yaklaşım". *19. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu,* İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi.

Karaman, S., Usta, K. (2006). "İnanç Turizmi Açısından İznik ve Bir Uygulama Çalışması". *II. Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi,* 20-22 Nisan, 473.

Karpuz, H. (1999). *Serander' ve 'Loft': Türk ve Norveç Halk Mimarîsinde Eşdeğerli İki Yapı.* Odtu Mfd 1999 (19:1-2) 71-8.

Kaya, E. (2011). *Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Cunda (Alibey) Adası Turizm Yönetim Planı Modeli Önerisi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kaya, M. (2020). "Anadolu Kültüründen Dünya Kültürüne Ambarlar". *Ege Coğrafya Dergisi,* 29 (2), 321-344.

Kaya, Y. (2007). "Yağlı Güreşlerin Membaı olan Kırkpınar Yağlı Güreşlerindeki Adab ve Anlayışın Toplumsal Barışa Katkısı". *II. Tarihi Kırkpınar Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Edirne.

Kayaoğlu, İ. G. (1981). *Bakır Bir Dergâh Kazanı*. Sanat Tarihi Yıllığı. IX-X. İstanbul: s.191-195.

Kayaoğlu, İ. G. (1985). "Maden İşçiliğinin Dünü, Bugünü ve Yarını". *Türkiye'de Sanatın Bugünü ve Yarını I. Ulusal Sanat Sempozyumu Bildirileri (17-18 Nisan),* Ankara, 439-444.

Kazıcı, Z. (1988), "Ahîlik", *TDVİA*, C. I, İstanbul, s. 540-542

Kenneth, S. and Goldstein, K. (1983). *Sahada Folklor Derleme Metotları.* (Çev. Prof. Dr. Ahmet E. Uysal). Başbakanlık Basımevi, Ankara.

Kervankıran, İ. ve Eryılmaz, A. G. (2015). "Müzelerin Türkiye Turizmindeki Yeri Nedir? Türkiye'de Müze Turizminin Mekânsal Dağılımına Genel Bir Bakış". *I. Eurasia International Tourism Cngress: Current Issues, Trends, And Indicators* (EITOC-2015).

Khazanov, Anatoly M. (1984). *Nomads and The Outside World*. Çev. J. Crookenden, USA: The University of Wisconsin Press.

Kılıç, B., Akyurt Kurnaz, H. ve Sop, S. A. (2011). "Çekici Faktörlerin Destinasyon Seçimine Etkisinin Belirlenmesi ve Hüzün Turizmi İlişkisi". *XII. Ulusal Turizm Kongresi*. Akçakoca-Düzce.

Kılıç, M. E. (2016). *Anadolu Tasavvuf Tarihine Dair Notlar*. Sufi Kitap Yayınları, İstanbul.

Kılıç, S. (2018). "Elmalı'daki Ahşap Tavanlı Cami ve Mescitler (Osmanlı Dönemi)". *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, 8* (2), 407-425.

Kılıç, T. (2015). "Güvencesiz Yaşamlar: Göçebeler (Göçerler)". H. Tunçel (Ed.), *Yayla Kültürü ve Yaylacılık Sempozyumu: 6-7 Kasım 2014- Bilecik, Bildiriler* (ss.47-56), Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, Bilecik.

Kılıç, Y., Kara, Ç. (2010). "Eskişehir Yemek Kültürünün Süresiz Sergilenmesi Üzerine Düşünsel Tasarılar". Türkiye'de *Halk Bilimi Müzeciliği ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri,* (Ed.) M. Ö. Oğuz, T. S. Özkan, (Ankara 2003).

Kınal, F. (1998). *Eski Anadolu Tarihi.* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Kırımoğlu, H., Tekin, A., Genç, A. (2017). "Milli Spor Kavramı Nedir? Ne Değildir?", *Uluslararası Türk Halkları Geleneksel Oyunlar-Sporlar Sempozyum Kitabı*, K. Maraş, s.324-226.

Kızılırmak, İ. (2006). *Yayla Turizmi.* Detay Yayıncılık, Ankara.

Kızılırmak, İ., Kurtuldu, H. (2005). "Kültürel Turizmin Önemi ve Tüketici Tercihlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma". *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi,* 1: 100-120.

Kivela, J. J. & Crotts, J. C. (2009). "Understanding Travelers' Experiences of Gastronomy Through Etymology and Narration". *Journal of Hospitality ve Tourism Research,* 33(2), 161-192.

Kivela, J., Crotts, C., J. (2005) "Gastronomy Tourism". *Journal of Culinary Science and Technology,* 4/2, 29-55.

Kjeldsen, K. – J. Zahle, (1975). "Lykische Gräber: Ein vorläufiger Bericht". *Archäologische Anzeiger:* 312-350.

Koca, Ş. (2011). *Bektâşîlik ve Bektâşî Dergahları*. Cem Yayınları, İstanbul.

Kocaman, S., Kayserili, A., & Kaya, F. (2014). "Kültürel Coğrafya Açısından Bir Araştırma: Tarihi Kağızman Evleri". *Doğu Coğrafya Dergisi*, 145- 170.

Koç, T. (1999). "Sayılı Günler Yöntemi ile Doğal Mevsimlerin Belirlenmesi". *Ege Coğ. Der.* (10), 305-344.

Koç, Ü. (2004). *16. yy. Anadolu'sunda Değirmenler.* Türk Dünyası Araştırmaları, 181-189.

Koçak, Ö. ve Şahin, H. (2002). "Eskiçağ Tarihi Araştırmalarında Jeopolitiğin Yeri". *AnAr*-XVI. Prof. Dr. Arif Müfid Mansel Anısına, s.337-380.

Koday, S. ve Aydın, T. (2016). "Elmalı'da (Antalya) Geçmişten Günümüze Yerleşme Adları Üzerine Bir İnceleme". *TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu* (13-14 Ekim 2016), 464. Ankara.

Kolaç, E. (2009). "Somut Olmayan Kültürel Mirası Koruma, Bilinç ve Duyarlılık Oluşturmada Türkçe Eğitiminin Önemi". *Milli Folklor,* 21(82):19-31.

Kolb, F. (2004). "Troy VI: A Trading Center and Commercial City?". *AJA* 108/4, 577-613.

Kolcu, İ. H. (1993). *Doğal, Tarihi, Kültürel Açıdan Turizm Potansiyelini Değerlendirme Modeli: Ayvalık Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Komisyon. (2007). *Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Konya Vilayeti Salnamesi, 1266/1850. s.75-76.

Konya Vilayeti Salnamesi, 1286/1869, 116.

Konya Vilayeti Salnamesi, 1292/1875, 61.

Korkmaz, E. (2005). *Alevilik ve Bektaşilik Terimleri Sözlüğü.* Anahtar Kitaplar Yayınları, İstanbul.

Korkmaz, H. U. (2021). "KOP Bölgesi Coğrafi İşaretlerinin İncelenmesi ve Öneriler". *Sivas Interdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 36-53.

Koşuk, M. (2017). "İbrahim Bedrettin Elmalı'nın Elmalı ve Finike Yılları". *8. Diyanet İşleri Reisi İbrahim Bedrettin Elmalı Sempozyumu*. Karslı, B. vd. (Ed.), 140. Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.

Kozak, N. (2012) *Genel Turizm Bilgisi.* Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2472.

Kozak, N. vd. (2010). *Genel Turizm, İlkeler ve Kavramlar*. Detay Yayıncılık, Ankara.

Kozak, N., Meryem A., Kozak, M. (2001). *Genel Turizm: İlkeler-Kavramlar*. Detay Yayıncılık, Ankara.

Kozan, A. (2015). "Bir Türk-İslâm Mütefekkiri: M. Hamdi Yazır ve Siyaset Felsefesi". *Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu (2-4 Kasım 2012).* Ögke, A. (Ed.) vd., 371-372. TDVY, Ankara.

Köprülü, F. (1989). *Edebiyat Araştırmaları* I. İstanbul: Ötüken.

Köprülü, M. F. (1993). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar.* DİB Yayınları, Ankara.

Köprülü, M. Fuat (1935). Abdal Musa. *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*. 1/60. İstanbul.

Köprülü, O. F. (1988). "Abdal Musa". *TDV İslam Araştırmaları Merkezi*, I, 211, İstanbul.

Köse, A. (2005). "Türkiye'de Geleneksel Kırsal Konut Plânlarında Göçebe Türk İzleri". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 7(2), Afyon, s.167.

Köse, A. ve Yılmaz, A. (2005). "İnsan Çevre Etkileşimini Yorumlamada Yeni Bir Alternatif: Kültürel Coğrafya". *Ulusal Coğrafya Kongresi 2005, (Prof. Dr. İsmail Yalçınlar Anısına), Bildiri Kitabı* (Ed. Sedat Avcı ve Hüseyin Turoğlu), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 51-59.

Kösoğlu, M. vd. (2009). *Fingerprints of Honey Bees Anatolia*. Apimondia, poster, (17.09.2009). Fransa: Montpellier.

Köşklü, Z. (2003). "Antalya/Elmalı Ömer Paşa Külliyesi". *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2):103.

Köy İşleri Bakanlığı, (1968). *Köy Envanter Etütlerine Göre Antalya.* Köy İşleri Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Köymen, M. A. (1986). Selçuklular ve Anadolu'nun Türkleşmesi Meselesi. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 1, 21-35.

Kurtar, C., Somuncu, M. (2013). "Kentsel Kültürel Mirasın Korunması ve Sürdürülebilirliği". *Ankara Hamamönü Örneği. Ankara Araştırmaları Dergisi,* 1(2): 35-47.

Kutlu, M. (2012). Umudun Efendisi Hızır ve Hıdırellez. *Komşu Kültürler ve Diyalog Balkanlar, Bulgaristan ve Türkiye* içinde (ss. 91-95). Ayrıntı Basımevi, Ankara.

Kük, E. (2021). *Alevi-Bektaşi Gülbankları-Bağlam Merkezli Bir Yaklaşım*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, (2008). "Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nun 30. Yılı Anısına Türkiye Arkeolojisi". Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ana Yayın, 128, Ankara, 108-109; *Hacı Musalar Kazı ve Araştırma Projesi,* Ankara 2011.

Langston, C.& Shen, L.Y. (2007). "Application Of the Adaptive Reuse Potential Model in Hong Kong: A Case Study Of Luı Seng Chun". *International Journal Of Strategic Property Management,* 11, 193- 207.

Larsen, T., Gerike, M. & Harrington, J. (2022). "Human Environment Thinking and K-12 Geography Educationi". *Journal of Geography.* 121(1), 34-46, DOI: 10.1080/00221341.2021.2005666

Leco, F., Pérez, A., Hernández, J.M. ve diğ. (2013). "Rural Tourists and Their Attitudes and Motivations Towards the Practice of Environmental Activities such as Agrotourism". *Int. J. Environ*. Res. 7(1). ISSN: 1735-6865, pp.255-26

Lee, K.-H. (2014)-10. *The İmportance of Food in Vacation Decision-Making: Involvement, Lifestyles and Destination Activitypreferences of İnternational Slow Food Members.* Doktora Tezi. The University of Queensland Business School.

Lee, T. Crompton, J. (1992). "Measuring Novelty Seeking in Tourism". *Annals of Tourism Research,* 19, 732-737.

Lennon, J., Foley, M. (2000). *Dark Tourism, The Attarction of Death and Disaster, Contınuum.* London.

Lertputtarak, S. (2012). "The Relationship Between Destination İmage, Food İmage and Revisiting Pattaya, Thailand". *International Journal of Business and Management*, 7/5, 111-122.

Levent, E. F. (1986). *Teke Yöresinde Kıyı Kesimin Coğrafi Evrimi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü, İstanbul.

Levick, B. (1967). *Roman Colonies in Sothern Asia Minor.* Clarendon Press, Oxford.

Liang, Y., Illum, S. F., & Cole, S. T. (2008). Benefits Received and Behavioural İntentions of Festival Visitors in Relation to Distance Travelled and Their Origins. *International Journal of Event Management Research*, *4*(1), 12-23.

Lockwood, S. E. (2011). *Aytaş Mevkii/İslamlar in the Elmalı Basin, Turkey.* A Multi-Period Sepulchral Site in Northern Lycia. Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of Cincinnati, Cincinnati.

Lodge, B., Terrace, H. (2006). *Durham Riverbanks Management Plan*. Durham: Durham City Council.

Lundberg, D. E. (1990). *The Tourist Business.* Von Nostyrand Reınhold, New York.

Machteld, J. M. (1968). "Anotolien Studies" 23, Asvan 1968-1972: *An Interim Report* 1973, 13-68.

Machteld, J. M. (1974). *Anatolien Studies*. 17-59, 35-36

Mansuroğlu, S. (2006). "Turizm Gelişmelerine Yerel Halkın Yaklaşımlarının Belirlenmesi: Akseki/Antalya Örneği". *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 19 (1): 35-46.

Matiz Lopez, P. J. ve Tonga Uriarte, Y. (2012). *Challenges for Cultural Tourism: Conservation and Sustainable Development.*

Mayer, H. ve Sevim, M. (1958). (Çev. N. Çepel). "Lübnan Sediri. Lübnan'daki 5000 Yıllık Tahribatı. Anadolu'da Bugünkü Yayılış Sahası ve Bu Ağaç Türünün Alpler'e Tekrar Getirilmesi Hakkında Düşünceler". *İ Ü. Orman Fakültesi Dergisi*, IX(2/B), 1959

McEvedy, C. (2005). *İlkçağ Tarih Atlası.* çev. A. Anadol, Sabancı Üniversitesi, İstanbul.

McKercher, B. ve Hilary, D. C. (2002). *Cultural Tourism, The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage Management.* The Haworth Press, New York.

McNeill, W. H. (1994). *Dünya Tarihi*. çev. A. Şenel, İmge Kitabevi, Ankara.

Mellaart, J. (1954). "Preliminary Report on a Survey of Pre-Classical Remains in Southern Turkey". *Anatolian Studies 4*, pp. 175-240.

Mellink, M. J. (1964*). Excavations at Karataş-Semayük and Elmalı*. Lycia, 1963, AJA 68/3, 1964, 269-278.

Mellink, M. J. (1965). *Excavations at Karataş-Semayük and Elmalı.* Lycia, 1964, AJA 69/3, 1965, 241-251.

Mellink, M. J. (1969). "The Early Bronze-Age in Southwest Anatolia. A Start in Lycia". *Achaeology*, 22: 290-299.

Mellink, M. J. (1969). *Excavations at Karataş-Semayük in Lycia*. 1968, AJA 73/3, 1969, 319-331.

Mellink, M. J. (1971). "Excavations at Karataş-Semayük and Elmalı, Lycia, 1970". *AJA* 75/3, 1971, 245-55.

Mellink, M. J. (1974). *Anatolien Studies.* 24, 17-59, 35-36.

Mellink, M. J. (1976). "Excavations at Karatas-Semayük and Elmali, Lycia, 1975". *AJA* 80/4(1976), s.37.

Mellink, M. J. (1983). "Archaeology in Asia Minor". *American Journal of Archaelogy,* 87, 427-442.

Mellink, M. J. (1983). "Wall Paintings of West Anatolian Tombs Element of a Tradition". *Kazı Sonuçları Toplantısı 5* (1983) 171-175.

Mellink, M. J. (1984). "The Prehıstorıc Sequence Of Karataş-Semayük". *Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü VI. Kazı Sonuçları Toplantısı: 16-20 Nisan*, İzmir, 103-105. s.103-104.

Mellink, M. J. (1996). "Anatolien Studies", 16, 25-53.

Mellink, M. J. ve Angel, J. K. (1973). "Excavations at Karatas-Semayük and Elmali, Lycia, 1972". *AJA*-77/3(1973), s.293-307.

Mercan, Ş. O. (2010). *Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Bölgesel Planlama ve Turistik Ürün Oluşumu: Altınoluk Örneği Üzerine Bir Araştırma.* Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Merçil, E. (2000). *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Meringer, R. (1906). "Wörter und Sachen IV". *Indogermanische Forschungen,* 19: 401-456.

Meşhur, M. Ç. (1999). *Tarihi Çevrelerin Korunması Sürecinde Yeni Yaklaşımlar, Amasya Kenti Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Meydan Uygur, S., & Baykan, E. (2007). Kültür Turizmi ve Turizmin Kültürel Varlıklar Üzerine Etkisi. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi,* 2, 32-49.

Meydan, A. (2016). *Dünden Bugüne Sebil Yörükleri.* Pegem Akademi, Ankara.

Mıırphy, P, E. (1985). *Tourism; A Community Approach.* Routledge, New York and London.

Middleton, V. (1996). *Vision, Strategy and Corporate Planning: An Overview*. A. Harrison (Der.). Manual Of Heritage Management. Oxford: Butterworth & Heinemann. 3-11.

Minzoni-Déroche, A. (1987). Kocapinar, site Moustérien d'Anatolie, étude de l'industrie. *Bulletin de la Société préhistorique française*, 272-277.

Mitchell, D. (2005). *"Landscape", Cultural Geography A Criticial Dictionary of Key Concepts.* (Ed. D. Atkinson, P. Jackson, D. Sibley, N. Washborne), I.B. Tauris C. Ltd., London, p.49.

Mitchell, S. (2005). *The Treaty Between Rome and Lycia of 46 BC.* R. Pintaudi (ed.), Papyri Graecae Schøyen (Pschøyen I), Florenz 2005, 163-258 (Papyrologica Florentina 35).

Moğol, H. (1997). *Antalya Tarihi*. Mehter Yayınları, Ankara.

Moholy-Nagy, D. M. P. A., & Pietzsch, S. (1957). *Native Genius İn Anonymous Architecture*. New York: Horizon Press.

Money, D. K. (1990). "Lions of the Mountains: The Sarcophagi of Balboura". *AS* 40, 29-54.

Mourato, S., Mazzanti, M. (2002). *Economic Valuation of Cultural Heritage: Evidence and Prospects*. Assessing The Values of Cultural Heritage (The Getty Conservation Institue, Los Angeles.

Mowforth, M., Munth, I. (1998). *Tourism and Sustainability*. New Tourism İn The Third World.

Musselman, L. J. (2003). "Les arbres dans le Coran et la Bible". *Perception des forêts Unasylva,* 213(54): 45-52.

Mustan Dönmez, B. (2010). "Alevi Cem Ritüelinde Canlandırılan Kırklar Söylencesinin 'Şiir-Müzik-Dans'la İlişkisi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(14), 191-199.

Mutlu Danacı, H. (2012). *Yöresel Mimari ve Kültürel Peyzaj Analizi: Antalya Elmalı Örneği.* Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı.

Müdafa-i Milliye Vekâleti Harita Dairesi, *Elmalı Kazası Haritası.*

Nasrattınoğlu, İ.Ü. (1981). Afyonkarahisar Mutfağı (s: 323). *Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri,* Afyon.

Nuryanti, W. (1996). "Heritage and Postmodern Tourism". *Annals of Tourism Research* 23(2): 249-260.

Ocak A.Y. (1983). *TDV İslam Ansiklopedisi (C 2).* TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul.

Ocak, A. Y. (1990). Hıdrellez. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 17, İstanbul.

Ocak, A. Y. (1999). *Babailer İsyanı*. 142

Ocak, A. Y. (2018). *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Ocak, A.Y. (1999). *İslâm-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır İlyas Kültü.* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara.

Ocak, D. (2006). *XVI. Yüzyıl Osmanlı Şenliklerinin Siyasal Boyutları ve Gündelik Hayata Etkileri.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Öcal, M. O. (1990). "Elmalılı Mutasavvıf Şair Eroğlu Nuri". *Millî Folklor,* 8, 16-19.

Ögke, H. (2008). *Eroğlu Nûrî'nin (v. 1012/1603) Tasavvufî Görüşleri.* Yüksek Lisans Tezi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Oğuz, E. (2011). "Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı". *Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 28(2): 123-139.

Oğuz, M. (2003). *Türkiye'de Halkbilimi Müzeciliği ve Sorunları Sempozyumu*. Gazi Ü. THBMER Yay. Ankara.

Oğuz, M. Ö. & Saltık Özkan, T. (2003). Türkiye'de Halkbilimi Müzeciliği ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri. *Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER Yayını*.

Oğuz, M. Ö. (2007). "Folklor ve Kültürel Mekân". *Millî Folklor Dergisi*. 76, 30-32.

Oğuz, M. Ö. (2013). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi. *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* İçinde (ss. 165-181). Geleneksel Yay., Ankara.

Oğuz, Ö. (2000). *Ren Geyikli Noel Baba veya Boz Atlı Hızır Baba*. Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları. Ankara: Akçağ Yayınları.

Oğuz, Ö. M. (2013). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?.* Geleneksel Yayıncılık, Ankara.

Oktay, B., Hoşkara, Ş. Ö. (2006). "Tarihi Kentsel Alanlarda Sürdürülebilirlik Düzeyinin Ölçülmesi İçin Bir Model Önerisi". *Yapı Dergisi*, (299): 39-44.

Okumuş, B., Okumuş, F., McKercher, B. (2007). "Incorporating Local and İnternational Cuisines in The Marketing of Tourism Destinations: The cases of Hong Kong and Turkey". *Tourism Management,* 28/1, 253–261.

Okumuş, M. (2017). *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eserleri. Bir Kur'an Mütefekkiri Elmalılı M. Hamdi Yazır*. 7. DİBY, Ankara.

Okuyucu, A., Somuncu, M. (2014). Türkiye'de İnanç Turizmi: Bugünkü Durum, Sorunlar ve Gelecek. Ed. Y. Bilim ve Ö. Özer, (içinde), *İnanç Turizmi Seçme Konular,* Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları, s. 11-46.

Olalı, H. (1981). *Turizm.* Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Olalı, H. (1990). *Turizm Politikası ve Planlaması.* İşletme Fakültesi Yayını Yön Ajans, 462, İstanbul.

Olalı, H., Korzay, M. (1993). *Otel İşletmeciliği*. Beta Basım Dağıtım A.Ş. 2. Basım, İstanbul, s. 241

Olcar, İ. (2019). *Elmalı Beyler Mahallesi Tahıl Ambarları.* Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üni. Edebiyat Fakültesi. Sanat Tarihi Bölümü.

Olcay, G. (1997). *Ekolojik Açıdan Hassas Yörelerin Turizme Açılması ve Turizm Planlaması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE, Ankara.

Olcay, N., Mørkholm, O. (1971). "The Coin Hoard from Podalia". *The Numismatic Chronicle,* 11, 1-29.

Omurcalı, E. (2015). *Çorbanın Kitabı*. Alfa Basım, İstanbul.

Onay, A. (1995). "Elmalı Hocamızın Ardında". *Diyanet Aylık Dergi,* 49, 40.

Onuk, T. (2002). *Geçmişten Günümüze Türk El Sanatları*. Türkler, C. 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara. 416-419.

Onurlar, B. and Aksoy, M. (2019). "A Gastronomic Stop on the Lycian Road, Kınık". *Journal of Tourism and Gastronomy Studies,* (7)3: 2108-2122.

Oral, M. A., & Kılıç, R. (2018). "Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma Aracı Kırsal Turizm: Elmalı İlçesi Örneği". *TURAN: Stratejik Arastirmalar Merkezi*, *10*(40), 618.

Orhan, O. (2002). *Bir Başka İstanbul,* s. 123.

Orhonlu, C. (1987). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı.* Eren Yayınevi, İstanbul.

Ozankaya, Ö. (1994). "Ulusal Toplumun ve Ulusal Kültürün Kurucu Ögeleri". *Atatürk Yolu Dergisi*, 3(10): 213-225.

Öcal, T. (2012). "Tarsus Kentinde Tarihi-Kültürel Miras Bölgelerinin Turizm Planlaması". *TÜCAUM VI. Coğrafya Sempozyumu* 18-19 Ekim 2012, Bildiriler Kitabı, Ankara, 335-346.

Ögel, B. (1971). *Türk Mitolojisi I.* TTK Basımevi, Ankara.

Ögel, B. (1988). *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi.* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Ögel, B. (1991). *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi, Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre.* TTK Yayınları, Ankara.

Ögel, B., (1978). *Türk Kültür Tarihine Giriş I.* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Ögke, A. (2007). *Elmalı Erenlerinde Mânâ Dili*. Bizim Büro, Ankara.

Öktem, Ş. and Purina, B. (2016). "Standard Recipes of Traditional Turkish and Latvian Meals: Similarities and Differences". *Journal of Tourism and Hospitality Management*, (4)2: 87-101.

Önal, M. N. (2003). "Muğla'da Hıdırellez Bayramı". *38. ICANAS Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri Uluslararası Sempozyum Bildirileri s.1187-1208.* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara.

Önalan, A. (1982). *Phrygler Devri'nde Ölü Gömme Adetleri Tümülüsler-Anıt Mezarlar*. Yayınlanmamış Lisans Tezi, İÜEF, İstanbul.

Önay Tan, A. (2008). "Ihlamur Gölgesi, Dünya Mutfaklarından". *Gastro, Temmuz-Ağustos*, (46).

Önce, A., Altınışık, N. (2003). *Kocapınar Höyük*. Antalya Kültür Envanteri (Korkuteli-Elmalı). Antalya Valiliği, Antalya.

Önge, Y. (1997). *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Örnek, S. V. (2000). *Türk Halkbilimi.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Öz, B. (1997). *Bektaşilik Nedir?,* Der Yayınları, İstanbul, s. 24-25.

Özarslan, M. (2000). "Erzurum'da Hıdırellez ile İlgili İnançlar ve Kimi Uygulamalar". *Türkbilig (1),* 203-208.

Özcan, C., Sözbilen, S., & Demir, Ö. (2020). "Kültürel Miras Yönetiminde Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) Desteği: Odunpazarı Örneği". *GSI Journals Serie B: Advancements in Business and Economics,* 3(1), 47–74.

Özcan, H. (2002). "Bektaşiliğin Sosyo-Kültürel Çevresi". *Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, *22*, 141-148.

Özcüre, G. ve Yavuz, C. (2006). "El Sanatları Ürünlerinin Bulunduğu Yöreye Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Katkıları (Ordu İli Örneği)". *Uluslararası Katılımlı Sanat Ekonomisi Sempozyumu,* Çanakkale. 167-183.

Özdemir, G. (2007). *Destinasyon Yönetimi ve Pazarlama Temelleri İzmir İçin Bir Destinasyon Model Önerisi.* Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, İzmir.

Özdemir, M. (2018). *Yağlı Güreş Folkloru (Antalya İli Örneğinde)*, Yüksek Lisans Tezi. Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.

Özdemir, N. (2005). *Türk Eğlence Kültürü*. Akçağ Yayınları, Ankara.

Özdemir, R. (1992). "Osmanlı Döneminde Antalya'nın Fiziki ve Demografik Yapısı (1800-1867)". *Tarih İncelemeleri Dergisi,* 7 (1), 133-166, 133.

Özdemir, Ü. (2000). "Safranbolu'da Köy Meskenleri". *Doğu Coğrafya Dergisi,* 6(4), 159-171.

Özdizbay, A. (2004). *Eski Yunan'da Tarım*. Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü. Ege Yayınları, İstanbul.

Özervarlı, M. S. (2001). "Kadir Gecesi". DİA, İstanbul, XXIV, 124-125; M. Plessner, Ahmed Ateş, "Ramazan", *İA*, X, 612.

Özgen, E. (1992). *Antalya Museum.* T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

Özgen, E. ve Özgen, İ. (1988). *Antalya Museum Catalogue Ministry of Culture*. Ankara.

Özgen, İ. (2006). "Elmalı Ovası ve Hacımusalar". *III. Uluslararası Likya Sempozyumu*, Cilt II, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, 537-557.

Özgen, İ. (2008). Elmalı Ovası Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar. R. Günay (editor), *Elmalı ve Yöresel Mimarlığı*, Ege Yayınları, İstanbul, 1-19.

Özgen, İ. (2008). *Elmalı ve Çevresinin Kültürel Tarihi*. Reha Günay (Ed.), Elmalı ve Yöresel Mimarlığı (ss.1-18), (1. Baskı). Ege Yayınları, İstanbul.

Özgen, N. (2012). "Siirt'in İnanç Turizmi Mekânları: Ziyaret (Veysel Karani) ve Tillo (Aydınlar) Örnekleri". *Doğu Coğrafya Dergisi*, 17(27), 251-272.

Özgüç, N. (1988). "Şehirsel Koruma ve Coğrafya", İstanbul Üniversitesi. *Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi,* 3, 61-122, 67.

Özgüç, N. (1998). *Turizm Coğrafyası Özellikler-Bölgeler*. Çantay Kitapevi, İstanbul.

Özgüç, N. (2003). *Turizm Coğrafyası Özellikler ve Bölgeler*. Çantay Kitabevi, İstanbul.

Özgüç, N. (2007). *Turizm Coğrafyası: Özellikler ve Bölgeler*. İstanbul: Çantay Kitabev

Özgüç, N. (2011). *Turizm Coğrafyası: Özellikler ve Bölgeler (6. Baskı).* Çantay Kitabevi, İstanbul.

Özgüç, N. (2015). *Turizm Coğrafyası Özellikler ve Bölgeler (8. Baskı).* Çantay Kitabevi, İstanbul.

Özgüç, N. ve Tümertekin, E. (2000). *Coğrafya Geçmiş Kavramlar Coğrafyacılar.* Çantay Kitabevi, İstanbul.

Özgüç, N. ve Tümertekin, E. (2015). *Beşerî Coğrafya, İnsan, Kültür, Mekân.* İstanbul: Çantay Kitabevi.

Özgüven, G. ve Yavuz, C. (2006). "El Sanatları Ürünlerinin Bulunduğu Yöreye Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Katkıları (Ordu İli Örneği)". *Uluslararası Katılımlı Sanat Ekonomisi Sempozyumu,* Çanakkale. 167-183.

Özkoca, B., Bozkurt, H. (2013) "Çorum İli İskilip İlçesi Geleneksel El Sanatlarına Genel Bir Bakış", *Akdeniz Sanat Dergisi, I. Uluslararası Yöresel Ürünler Sempozyumu Sözlü Bildiri,* 6(12).

Özkök, G.A. ve Yalçın, S. (2019). Sosyal Bilimler Araştırmaları, Ed. Arslan, E., Tapur, T. & Aladağ, C., *A Local Dessert in Kıbrıscık District of Bolu: Höşmerim*, 103-110, Konya: Çizgi Kitabevi.

Özlem, D. (2000). *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi.* İnkılap Yayınları, İstanbul.

Özmen, A. (2006). *Tur Abdin Süryanileri Örneğinde Etno-Kültürel Sınırlar*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkbilim (Etnoloji) Anabilim Dalı, Ankara.

Özön Mustafa, N. (1954). *Edebiyat ve Tenkit Sözlüğü*. İstanbul, İnkılap Kitabevi.

Özşen, T. (1987). *Planlama Yönetimi (Türkiye'de APK Birimleri Uygulaması).* İçişleri Bakanlığı APK Kurulu Başkanlığı, Ankara.

Öztürk Sözen, M. (2007). "1982 Sonrasında Türkiye'de Uygulanan Turizm Politikalarının Çanakkale Turizmine Etkileri". *Sosyo Ekonomi Dergisi*, (2): 63-88.

Öztürk, F. (1997). *Turizm Mimarlığının Yarattığı Çevresel Etkilerin Değerlendirilmesi İçin Bir Yöntem*. Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 280.

Öztürk, İ. (2005). "Türk El Sanatlarının Günümüzdeki Durumu (Tarihçe, Sorunlar, Öneriler)". *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi,* 7, 67-75.

Öztürk, M. (1988). *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası*. Kültür Bakanlığı, Ankara.

Öztürk, O. M. (2005). "Alevi Bektaşi Müziğinin Kaynakları, Özellikleri ve Günümüzdeki Durumu". I*. AleviBektaşi Müzik Kültürü Sempozyumu*. Ankara: Hacı Bektaşi Veli Anadolu Kültür Vakfı Genel Merkez.

Öztürk, Y. (2012). "Timar-Thema Teriminin Ortaya Çıkması, Bizans Uygulaması ve Osmanlı ile Mukayesesi". *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi,* 31, 157-208.

Öztürk, Y.N. (2013). *Tarihi Boyunca Bektâşilik*. Yeni Boyut Yayıncılık, İstanbul.

Özüdoğru, Ş. (2013). "Likya'da Persler ve İzleri". *Aktüel Arkeoloji 25,* 80-99.

Paksüt, F. (1993). "Merhum Dayım Hamdi Yazır". *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu*, s.2, TDV. Yay., Ankara,1993.

Pardo, C. (2005). Du rural à l'urbain. *Intégrations, usages*.

Parıo, Y., Butler, R. ve Airey, D. (2001). "Clarifying Heritage Tourism". *Annals of Tourism Research,* 28- 4: 1047-1049.

Pearce, S.M. (1998). "Objects in The Contemporary Construction of Personal Culture". *Museum Management and Curatorship,* 17, 223–241.

Pehlivan, A. (2015). *Açık ve Örgün Eğitim Sosyal Bilgiler Ders Kitapları ve Öğretim Programında Somut Olmayan Kültürel Miras Ögelerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Petersen, E. and Luschan, F. (1889). *Reisen in Lykien, Milyas und Kibyratis.* Viyana 1889 (Reisen im südwestlichen Kleinasien II).

Pietrykowski, B. (2004). "You Are What You Eat: The Social Economy of the Slow Food Movement". *Review of Social Economy*, 62(3), 307-321. https://doi.org/10.1080/0034676042000253927

Pirverdioğlu, A. (2002). Türklerde Yılbaşı ve Bahar Geleneği. *Türkler Ansiklopedisi.* C, 3.

Plinius, P. (1942). "Natural History". Vol II, *Libri III-VII*, ed. H. Rackham, Harvard University Press.

Polat, C. (2014). *Osmanlı'dan Günümüze Maraş'ta Bakırcılık*. Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları.

Prentice, R. (2001). "Experiential Cultural Tourism: Museums & the Marketing of the New Romanticism of Evoked Authenticity". *Museum Management and Curatorship*, 19(1), 5–26.

Ptol. 5.3.7: Podalia, Nysa, Khoma ve Kandyba (Μιλυάδος: Ποδαλαία, Νύσα, Χῶμα, Κόνδυκα).

Ptolemaeus, C. (1843). *Geographia* (CFA, Nobbe ed.).

Pusztai, B. (2004). *Religious Tourist: Constructing Authentic Experiences in Late Modern Hungarian Catholicism*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hungary: University of Jyvaskyla, Faculty of Humanities of the University of Jyvaskyla.

Rabotic, B. (2010a). "Tourist Guides in Contemporary Tourism". *International Conference On Tourism And Environment.* Philip Noel-Baker University, Sarajevo, Bosnia Herzegovia.

Raj, R.-Morpeth, N.D. (2007). *Religious Tourism and Pilgrimage Management: an International Perspective.* CABI U.K.

Rapoport, A. (1969). *House Form and Culture.* Prentice Hall İnc., London.

Redhouse, (1991). *Redhouse Sözlüğü*, İstanbul.

Rıngbeck Birgitta. (2014). *Managementplaen efür Welterbestaetten Intergrierte Planungsund Handlungskonzeptefürden Kulturerhalt, Dünya Kültür Mirası Alanları için Yönetim Planları Kültür Mirasının Korunması için Entegre Planlama ve Uygulama Tasarıları.* Editörler Martin Bachman, Çigdem Maner, Seçil Tezer ve Duygu Göçmen, Miras, Heritagein Context, İstanbul: Ege Yayınları.

Ribeiro, A. S. F. (2016). *Património Vernacular Construído-O Beiral, O Espigueiro E A Eira: Formas, Usos E Contextos*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Faculdade de Letras da Universidade do Porto, Portekiz.

Richards, G. (2001). Cultural Attraction Distribution System. *Cultural Attractions and European Tourism* (Edited by Greg Richards), s.71-91, CABI Publishing, UK.

Ringbeck, B. (2008). *Management Plans for World Heritage Sites — A Practical Guide.* Bonn: German Commission for UNESCO.

Robinson, R. N., Clifford, C. (2012). "Authenticity and Festival Foodservice Experiences". *Annals of Tourism Research*, 39/2, 571-600.

Robinson, T. (2007). "Crossing Boundaries: Transhumance in the South-west Tauros in Antiquity". Elton, R.-Reger, G. (Eds.), In *Regionalism in Hellennistic and Roman Asia Minor* (s. 117-126) Pessac: Ausonius Éditions.

Roux, J. P. (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. Çev. A. Kazancıgil, İşaret Yayınları, İstanbul.

Rudofsky, B. (1979). *The Prodigius Builders*. A Harvest/HBJ Book, USA: Newyork, 61.

Ryan, C. (2002). "Tourism and Cultural Proximity Examples from New Zealand". *Annals of Tourism Research,* 29(4), 952-97.

Sağlık, A., Kelkit, A., Sağlık, E. (2012). "İnanç Turizmi Potansiyeli Açısından Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı'nın İncelenmesi. *II. Ulusal Kırsal Turizm Sempozyumu*, s.35-45, Aksaray.

Salcı, V. L. (1942). Kızılbaş Musikisi. *Tanrıdağ*, (17), 9-10.

Salih, Ö. (2006). "İslam Düşüncesinde Kutsal/Zaman Kavramı Ritüeller/Kutlamalar Örneği II. Bölüm, İlintisel Kutsalların Çözünürlüğü ile Değişim İlişkisi". *İslami Araştırmalar*, XIX(2), 398.

Sami, Ş. (1317). *Kâmü-i Türk*, Der saadet.

Saraçoglu, H. (1966). *Akdeniz Bölgesi*. Milli Eğitim Basımevi, Ankara.

Saraçoğlu, H. (1989). *Akdeniz Bölgesi*. Ankara.

Sarı, B. (2009). *Batı Akdeniz İkliminden İç Anadolu'ya Geçiş İklimleri.* Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Sarı, C. (2010). *"Kültürel Coğrafya Özellikleri" Dünden Bugüne Antalya.* I. Cilt, (Ed.) A. K. Atılgan, T.C. Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Antalya, 53-60.

Sarı, C. (2013). "Batı Toroslar'da Yaylaların Fonksiyonel Değişim Süreci ve Yayla Şenlikleri". *Marmara Coğrafya Dergisi,* (27), 242-261.

Sarı, C. (2016). "Antalya'da Fuarlar, Festivaller ve Yayla Şenliklerinin Alternatif Turizmin Gelişmesindeki Rolü". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *8*(15), 95-111.

Sarı, C., Tepeli, Y. (2012). "Türk Kültür Coğrafyasında Yerleşme Adları: Teke Yöresi Örneği". *Karadeniz Araştırmaları Dergisi,* 35, 161-179.

Sarıkaya, M. (2017). Takvim Kitabı, içinde *Türkçede Günün Vakitleri ve Arabaşı Çorbasının/Yemeğinin Adı* (s:25-32). Kitabevi Yayınları, İstanbul

Sarıoğlu, H. (2005). "El Sanatlarını Milli Değer Olarak Algılamak". *Milli Folklor*, 17(66), 72-74.

Sarkım, M. (2007). *Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Turistik Ürün Çeşitlendirme Politikaları ve Antalya Örneği.* Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Seçim, Y., Uçar, G. (2017). "Evaluation of The Sweets; Which Are Hosmerim, Cheese Halva, Kunafah Produced İn Türkish Cuisine- İn Aspect Of Tourism". *International Journal of Social Sciences and Education Research,* 3(5): 1478-1484.

Seeher, J. (1992). "Demircihüyük Nekropol Kazısı 1990 Yılı Sonuçları". *KST*-13(I), 163-175.

Selçuk, A. (2008). *Ağaçeri Türkmenleri: Tahtacılar*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

Sène, E. H. (2003). "Arbres, forêts, croyances et religions en Afrique de l'Ouest Sahélienne". Perceptions des forêts. *Unasylva*, 54(213):44.

Serbest, H. (2008). *Elmalı Kentsel Sit Alanında Bulunan Tescilli Konutların Günümüzdeki Durumları Koruma Sorunları, Değerlendirme Önerileri.* Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir Bölge Planlama Ana Bilim Dalı, Isparta.

Set, E. (2016). *Antalya Elmalı Yöresinde Tespit Edilen Yörük Dokumaları*, Yüksek Lisans Tezi. Halı, Kilim ve Eski Kumaş Desenleri Anasanat Dalı, Güzel Sanatlar Enstitüsü.

Set, Ö. Kılıç, D., Oral, R., Atalay, M. (2018). "Tarihi ve Kültürel Değerleriyle Şehir Pazarlaması: Elmalı İlçesi Örneği". *Innovation and Global Issues in Social Sciences III, Patara Antique City Parliament Building,* April 26-29, Antalya, s.1053-1067.

Sevim, A. (2014). *Anadolunun Fethi (Selçuklular Dönemi).* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Sevimli, Y. ve Sönmezdağ, A. S. (2017). "Özel Gün Tatlıları: Kültür Turizmi Açısından Önemi". *Uluslararası Kırsal Kalkınma Dergisi,* 1 (2), 18 – 28.

Seyidoğlu, B. (2005). *Erzurum Efsaneleri*. s. 13, İstanbul.

Sezgin, H. 1993. *Restorasyonda Özgünlüğün Sınırları (Makale) Mimar Gözünden Derlemeler*. Mimarlar Odası, Anadolu 1. Bölge Yayını, İstanbul.

Sezgin, O. M. (2001). *Genel Turizm ve Turizm Mevzuatı*. Detay Yayıncılık, Ankara.

Sieveking, A. (1979). *Cave Artist*. London: Thames & Hudson.

Simone Charteris, M. T., Boyd S. (2010). "The Development of Religious Heritage Tourism in Northern Ireland: Opportunities, Benefits and Obstacles". *Original Scientific Paper, 58*(3), 229-257.

Small, K., Edwards, D., & Sheridan, L. (2005). "A Flexible Framework For Evaluating The Socio-Cultural İmpacts Of A (Small) Festival". *International Journal Of Event Management Research*, *1*(1), 66-77.

Somuncu, M. (2005). *Aladağlar, Yaylacılık ve Dağ Göçebeliği Konusunda Bir Araştırma*. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.

Soyak, M. (2013). "Uluslararası Turizmde Son Eğilimler ve Türkiye'de Turizm Politikalarının Evrimi". *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi* (4), 1-18.

Soykan, F. (1999). "Doğal Çevre ve Kırsal Kültürle Bütünleşen Bir Turizm Türü: Kırsal Turizm". *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi,* 10 (Mart-Haziran): 67-75.

Soykan, F. (2000). "Kırsal Turizm ve Avrupa'da Kazanılan Deneyim". *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi,* 11(1), 21-33.

Soykan, F. (2003) "Kırsal Turizm ve Türkiye Turizmi İçin Önemi". *Ege Coğrafya Dergisi* (12): 1–11.

Söz, C. (2017). "Söyleşi – Nedim Atilla". *Gastronomi Dergisi,* 125 (4), 84-86.

Sözer, A. N. (1972). *Kuzeydoğu Anadolu'da Yaylacılık*. İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara.

Spratt, F. (2008). *Milyas, Kibyratis ve Likya'da Yolculuklar. I,* 286.

Spratt, T. Abel, B. ve Forbes, E. (2008). *Milyas, Kibyratis ve Likya'da Yolculuklar I.* (Çev: Doğan Türker), Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayınları, Antalya.

Spratt, T. and Forbes, E. (1847). *Travels in Lycia.* Milyas and the Kibyratis, I-II, Londra 1847.

Spratt, T., Forbes, E., (2008). *Milyas, Kibyratis ve Likya'da Yolculuklar I*. (Çev. Doğan Türker), Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya.

Starr, C. G. (2000). *The Influence of Sea Power on Ancient History/Antik Çağ'da Deniz Gücü*, çev. Gürkan Ergin, Homer Kitabevi, İstanbul.

Stokes, M. (Editor) (1994). *Ethnicity, İdentity and Music: The Musical Construction of Place*. Oxford: Berg.

Strabon, XIV, *Geographıka., III*, 249.

Sümer, F. (1999). *Oğuzlar (Türkmenler).* İstanbul.

Sümer, F. (1999). *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü.* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Sütçüoğlu, O. (2014). "Bir Anadolu Seyirlik Oyunu (Pıngıdık) ve Ritüelin Çözümlenmesi". *Mediterranean Journal of Humanities*, IV/1, 261-274.

Swamy, P. S., Kumar, M., Sundarapandıan, S. M. (2003). "Spirtualité et écologie des bois sacrés au Tamil Nadu, Inde". Perception des forêts. *Unasylva*, 54(213): 53-58.

Şahan, Y., Yiğit, A., İrkin, R., Korukluoğlu, M. (2006). "Höşmerim Tatlısının Kimyasal ve Mikrobiyolojik Özelliklerinin Belirlenmesi". *Türkiye 9. Gıda Kongresi, Bolu, Bildiri Kitabı*, 991-994.

Şahbaz, R. P., Akdu, U. (2010). "Katılımcı Turizm Planlaması; Fethiye'de Alan Araştırması". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (23): 152-170.

Şahin, G. (2013). "Coğrafi İşaretlerin Önemi ve Vize (Kırklareli)"nin Coğrafi İşaretleri". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (PÜSBED),* (15), 23-37.

Şahin, İ. (1982). "Osmanlı İmparatorluğu Konar- Göçer Aşiretlerin Hukuki Nizamları". *Türk Kültürü,* XX (227), 285-294

Şahin, İ. F. (2003). *Türkiye'de Karayolu Ulaşımı ve Geçitler.* Pegem Akademi Yay., Ankara.

Şahin, İ., Hikari, E. (2007). *Bir Yörük Grubu ve Hayat Tarzı Yağcı Bedir Yörükleri*. Eren Yayıncılık, İstanbul.

Şahin, M., & Göküş, Ş. (2020). *Antalya'da Bir İlim ve İrfan Merkezi: Elmalı: A Scıence And Wısdom Centre In Antalya.*

Şahin, S. (1994) *Stadiasmus Patarensis* (Likya Eyaleti Roma Yolları), 21.

Şahin, S. (2002). *Pamfilya/Likya Sınır Kentleri: Olbia ve Diğerleri*. Nezih Başgelen (Ed.), Likya İncelemeleri I, (9-32). Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Şahin, S. (2011). *Stadiasmus Patarensis (Likya Eyaleti Roma Yolları),* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Şahin, S. (2014). *Stadiasmus Patarensis*. Itinera Romana Provinciae Lyciae / Likya Eyaleti Roma Yolları, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Şahin, S., Baysal, K. ve İşlek, E. (2018). "Geçmişten Günümüze Üzüm Suyunun Yerel Lezzetlere Dönüşümü: Gaziantep Örneği". *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR).* 5(31): 4939-4951

Şahiner, T. (2012). *İnanç Turizmi Potansiyeli ve Halkın İnanç Turizmine Bakış Açısından*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Karaman.

Şare, T. (2010). "An Archaic İvory Figurine From a Tumulus Near Elmalı: Cultural Hybridization and a New Anatolian Style". *Hesperia,* 79/1, 2010, 53-78.

Şarkaya İçellioğlu, C. (2014). "Kent Turizmi ve Marka Kentler: Turizm Potansiyeli Açısından İstanbul'un Swot Analizi". *Sosyal Bilimler Dergisi*, 0 (1), 37-55.

Şaşmaz, M. (2014). *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013) III. Cilt*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Şehitoğlu, E. (2006). *Bursa Hamamları.* Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Şenocak, K. (1988). *Modern Arıcılık-Arı Sırrının Çözümü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 222.

Şimşek, E. (2008). *Kadirli (Osmaniye) Mutfağı ve Mahallî Yemekler Yemek Kitabı* I. Haz. M. Sabri Koz. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 701- 724.

Şirin, S.A. (2012). *Elmalılı Yusuf Sinan-ı Ümmî'nin (V.1067/1657) Tasavvûfî Görüşleri.* Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

T. C. Kültür Bakanlığı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu (1999). *05.11.1999 tarih ve 658 sayılı ilke kararı: Arkeolojik Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları*.

T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2007). *Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı 2007-2013,* Ankara

T.C. Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (2014). *TR61 Düzey 2 Bölgesi Antalya-Burdur-Isparta Bölge Planı 2014-2023*.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023).*

T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, (1976). *Türkiye Mülki İdare Bölümleri*, Ankara.

T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013). *Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018*.

T.C. Kalkınma Bakanlığı (2014). *Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018 Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu,* Ankara.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2014). *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü*.

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. (2011). *Tahıl Tatlıları.* Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı

T.C. Orman Genel Müdürlüğü, (2021). *Antalya Orman Bölge Müdürlüğü*, Elmalı Orman İşletme Müdürlüğü.

T.C. Resmi Gazete, (2012). *On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*. 28489, 6 Aralık 2012.

Takmer, B. ve Akdoğru, E. A. (2002). "Ogyges'in Kişiliğinde Panyasis'in Fragmanı İçin Bazı Yorumlar: Bellerophontes Mitosu'nun Yeniden değerlendirilmesi ve Lykia'nın Erken Tarihi". *Adalya Dergisi*, V, 2001-2002, 1-34, 8; Sevin, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I, 136.

Talas, M. (2005). "Tarihi Süreçte Türk Beslenme Kültürü ve Mehmet Eröz'e Göre Türk Yemekleri*". Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (18), 273- 283.

Tali, Ş. (2017). "Kayseri Kâgir Evlerinde Taş ve Taşın Sembolik Anlamları". *Düşünen Şehir Dergisi*, (3), 52-57.

Tanoğlu, A. (1954). "İskân Coğrafyası Esas Fikirler, Problemler ve Metod". *Türkiyat Mecmuası,* 11, 1-33, İstanbul.

Tanrıkulu, M. (2014*). Coğrafya ve Kültür.* Edge Akademi, Ankara.

Taş, B. (2006). AB Uyum Sürecinde Türkiye İçin Yeni Bir Bölge Kavramı: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS).

Taşçı, H. (2021). "Geçmişten Günümüze Gölpazarı Düğün Adetleri". *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi,* 6 (2), 869-913.

Taşkıran, H. (2006). "Likya Bölgesinin Paleolitik Dönemi". *III. Uluslararası Likya Sempozyumu,* Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Cilt II, Antalya. 761-769.

Tatcı, M. (2002). *Divânçe-i İlâhiyât, Eroğlu Nûri.* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Tatcı, M. (2008). *Elmalı'nın Canları*. H Yayınları, İstanbul.

Tatcı, M. ve Ögke, A. (ed.). (2012). *Elmâlılı Vâhib Ümmî Halvetî Dîvân-ı İlâhiyât*. H Yayınları, İstanbul.

Tayar, M. (2013). *Osmanlı'dan Günümüze Helva Kültürü*. Aralık 7

TDK, (1993). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

TDK. 2014. *Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük.*

Tek, A. T. (2020). "Antik ve Orta Çağ Kaynaklarında, Yazıtlarda ve Sikke Basımları ile Podalıa". *Olba,* XXVIII (XXVIII), 477-508. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/olba/issue/54285/736500

Tekçam, T. (2007). *Arkeoloji Sözlüğü.* Alfa Yayınları, İstanbul, 277 ss.

Teke, S. G. (2013). "Geleneksel Tarzlar, Modern Modeller: Resmi, Resmi Olmayan Eğitim ve Somut Olmayan Kültürel Miras". *Milli Folklor*, 25(100), 31-39.

Tekerek, N. (2008). *Köy Seyirlik Oyunları*. Boyut Yayınları, İstanbul.

Tekin Bellibaş, N. E., Tanyeli, G. (2020). "Cultural Significance Assessment for the Archaeological Heritage of the Lycian Region". *Conservation and Management of Archaeological Sites,* 22(3-6), 117-141

Tekin, A. (2000*). "*Eko-Turizm İçeriğinde Bağbozumu Şenlikleri". *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, *11*(1), 79-80.

Tekin, H. (2003). *Antalya Bölgesi Efsaneleri*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tekin, M. (1999). "Nevruz (Yeni Gün) Coğrafyası". *Türk Dünyasında Nevruz Üçüncü Uluslararası Bilgi Şöleni. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları*, Ankara.

Tekin, O. (1995). *Ege Yunan Tarihi.* İletişim Yay., İstanbul.

Tekin, Z. (2012). "Kapatılan Bazı Bektaşi Tekkelerinin Mal Varlıkları Üzerine Bir Değerlendirme". *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi,* 1(2), 71-86. s.80.

Tez, Z. (2008). *Biyolojinin Kültürel Tarihi.* Doruk Yayınları ISBN: 978–975–553–487–9, İstanbul.

Tezcan, M. (1982). ''Türklerde Yemek Yeme Alışkanlıkları ve Buna İlişkin Davranış Kalıpları''. *Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri,* Ankara,1982, 128-129.

Tezcan, M. (2000). *Türk Yemek Antropolojisi Yazıları*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Thompson, S. (1955-1958). *Motif Index of Folk-Literature*, 2. bs., Bloomington & London, 6. Cilt, V206 Hızır Motifi.

Timisi, A. H. (2007). *Anadolu Kültürü ve Semahlar.* Yüksek Lisans Tezi. Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Timothy, D. J. (1999*). "*Participatory Planninga View of Tourism in Indonesia". *Annals of Tourism Research*, *26*(2), 371-391.

Timothy, D.J., Nyupane G.P. (2009*). Cultural Heritage and Tourism in Devoloping World a Regional Perspective.* Routledge.

Timothy, D.J., Olsen, D.H. (2006). "Tourism". *Religion and Spiritual Journeys*. Routledge.

Tiryaki, S. G. (2016), *Milyas Boyalı Mezar Odaları Kızılbel, Müğren, Karaburun II*. Edt. Havva İşkan, Erkan Dündar, Lukka'dan Likya'ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi= From Lukka to Lycia The land of Sarpedon and St. Nicholas, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Tiryaki, S. G. (2022). "Batı Antalya'da Yörükler ve Antik Kültür". *Journal of History Culture and Art Research,* 11(3), 54-68.

Tiryaki, S. G. (2023). "A Late Bronze Age Seal/Amulet-Lıke Pyramıdal Object From Kocapınar Höyük (Elmalı/Antalya): A Crıtıcal Contrıbutıon To The Archaeology of Pre-Classıcal Lycıa". *Mediterranean Archaeology And Archaeometry*, *23*(2), 127-136.

Tiryakioğlu, A. (2017). "Gaziantep'in Bazı Geleneksel Lezzetlerinin Tarihsel Gelişimi". *Journal of TourismandGastronomy Studies,* 59-69.

TOB, (2020a). *Antalya Milli Parklar Şube Müdürlüğü Arşiv Kayıtları*. Tarım ve Orman Bakanlığı, Antalya.

Toka, M. Ş. (2008). *Tarihi Çevrelerin Sürdürülebilirliği: Isparta Çayönü Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta.

Tolun-Denker, B. (1977). *Yerleşme Coğrafyası; Kır Yerleşmeleri*. İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Toparslan, M. (2018). *XIX. Yüzyıl İstanbul Kültüründe Ramazan Eğlenceleri.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Torun, A. (1990). *Vâhib Ümmî.* Milli Folklor, I-2/8, 11-12.

Toteva, G. D. (2007). *Local Cultures of Late Achaemenid Anatolia.* Yayımlanmamış Doktora Tezi. University of Minnesota.

Toygar, N. B. (2003). Türkiye'de Yaşayan Kuzey Kafkas Mutfak Kültürü ve Yemekleri. *Yemek Kitabı.* (Ed) M. S. Koz, İstanbul.

Treib, M. (1976). "The Japanese Storehouse". *Journal of the Society of Architectural Historians, 35*(2), 124-137.

Trotzig, G. (1989). *The Cultural Dimension of Development – An Archaeological Approach.* H. Cleere (ed.) Archaeological Heritage Management in the Modern World, Londra: 59-63

Tuğlacı, P. (1985). *Osmanlı Şehirleri*. Milliyet Gazetesi Yayınları, İstanbul.

Tuman, M. N. (2001). *Tuhfe-i Nâilî.* Haz. Cemal Kurnaz vd., II. Cilt. Bizim Büro Yayınları, Ankara.

Tunçdilek, N. (1967). *Türkiye İskân Coğrafyası: Kır İskânı: (Köy-Altı İskân Şekilleri)*. İstanbul Matbaası.

Tunç, A., Saç, F. (1998). *Genel Turizm*. Detay Yayınevi, Ankara.

Tunçdilek, N. (1958). "İç Anadolu'daki Kır Yerleşmesinin Ekonomik Yapısına Göre Sınıflandırılması". *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi,* 5, 87-102, 95.

Tunçdilek, N. (1967). *Türkiye İskân Coğrafyası Kır İskanı (Köy-Altı İskân Şekilleri).* İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları No:49, İstanbul.

Tunçel, H. (2000). "Türkiye'de İsmi Değiştirilen Köyler", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2), 23-34.

Tural, S. (1992). *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler.* 2. Bsk., Ecdad Yay., No: 7, Fikri Eserler Serisi, 2, Ankara, 1992, s. 67-69.

Turan, O. (1969). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.

Turgut, S. ve Özden, P. (2005). *Sürdürülebilir ve Turizm Eksenli Bir Kentsel Dönüşüm Hedefine Doğru, Eminönü Tarihi Kent Merkezi, Planlama.* TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, 31, s. 49-62

Tümer, S. (1993). "Neden Stratejik Yönetim?". *Verimlilik Dergisi*, 22 (1): 99-118.

Tümertekin, E. (1984). *Ekonomik Coğrafya.* Güryay Matbaacılık, İstanbul.

Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2010). *Beşerî Coğrafya*. İnsan, Kültür, Mekân. Çantay Kitabevi, İstanbul.

Tümertekin, E., & Özgüç, N. (2004). *Beşeri Coğrafya İnsan, Kültür, Mekan*, Çantay Kitabevi, İstanbul.

Tümertekin, E., Özgüç, N. (2011). *Beşeri Coğrafya: İnsan-Kültür-Mekân*. Çantay Kitabevi, İstanbul.

Tümertekin, E., Özgüç, N., (2012). *Ekonomik Coğrafya: Küreselleşme ve Kalkınma.* Çantay Kitabevi, İstanbul.

Tüner, N. (2002). *Lykia'nın Yerleşim Coğrafyasında Yeni Lokalizasyonlar*. Likya İncelemeleri I (Yayımlayanlar: Sencer Şahin-Mustafa Adak), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Türkay, C. (1979). *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiret, Oymak ve Cemaatler.* Tercüman Kaynak Eserler Serisi, İstanbul: Garanti Matbaası.

Türkiye Güreş Federasyonu (TGF), (2015). 2015 Yılı Yağlı Güreş Faaliyet Programı

Türkteki, S. (2021). "İlk Tunç Çağı'nda Likya/Pisidya Kültür Bölgesi Çanak-Çömlek Geleneğinin Yeni Veriler Işığında Değerlendirilmesi". *OANNES-Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, *3*(2), 481-503.

Uçar, R. (2010). *Pir-i Sani: Abdal Mûsâ. Anadolu'da Aleviliğin Dünü ve Bugünü*. ed. Halil İbrahim Bulut. 273. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.

Uludağ, S. (2004). *İslam Açısından Müzik ve Sema.* Kabalcı Yayınları, İstanbul.

Ulusan, E. (2016). "Türkiye'de Kültürel Miras Alanlarında Yönetim Planlaması Deneyimi". *İdealkent, 7*(19), 372-401.

Uluslararası Kazı, (2011). "Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nun 30. Yılı Anısına Türkiye Arkeolojisi", Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ana Yayın, 128, Ankara 2008, 108-109; Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Hacı Musalar Kazı ve Araştırma Projesi Ankara.

Umar, B. (1993). *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*. İnkılâp Yayınevi, İstanbul.

UNESCO World Heritage Centre (2015). *Operational Guidelines For The İmplementaTion Of The World Heritage Convention.* Paris: UNESCO.

UNESCO, (1982). *Mexico City Declaration on Cultural Policies.* Mexico.

Unutmaz, C. (2019). *Ümmî Sinan Divanı'nın Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü*. Yüksek Lisans Tezi. Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Usal, A., Kuşluvan, Z. (2002). *Davranış Bilimleri, Sosyal Psikoloji.* Barış Yayınları, İzmir.

Uslu, A., Kiper, T. (2006). "Turizmin Kültürel Miras Üzerine Etkileri: Beypazarı/Ankara Örneğinde Yerel Halkın Farkındalığı*". Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 3 (3): 305-314.

Usta, Ö. (2008). *Turizm Genel ve Yapısal Yaklaşım*. Detay Yayıncılık, 242, Ankara.

Uyanıker, N. (2016). "Balkanlardan Anadolu'ya Türk Yağlı Güreşlerinde Usta Çırak İlişkisi". *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sonbahar Dönemi, Haziran.

Uygur Meydan, S., Baykan, E. (2007). "Kültür Turizmi ve Turizmin Kültürel Varlıklar Üzerindeki Etkileri". *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi,* 2, 1-20.

Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Tarihi II. Ankara:* Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Uzunoğlu, H., Taşdelen, E. (2013). "Parerga zum Stadiasmus Patarensis (14): Die Strecken 35 (Arykanda-Arneai) und 37 (Arykanda – Lesei-)" *GEPHYRA,* 10: 121-131.

Üçer, C. (2005). "Geleneksel Alevîlikte İbadet Hayatı ve Alevîlerin Temel İslâmi İbadetlere Yaklaşımları". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi V*. (2), 161-189.

Ünal, A. (2002). *Hititler Devrinde Anadolu I. İstanbul.* Arkeoloji ve Sanat Yayınları

Ünal, Z. G. (2008). *Elmalı Yerleşiminin Fiziksel Oluşumu, Gelişimi ve Yerleşim Özellikleri.* Elmalı ve Yöresel Mimarlığı, (Ed. R. Günay), Ege Yayınları, İstanbul, s. 31-42.

Üner, E.H. (2014). *Her Şey Dahil Sistemde Türkiye Gastronomi Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Üstün, Ç. & Güngördü, N. D. (2018). "Folklorik Açıdan Bazı Yörelere Göre Türk Mutfağının Kısa Bir Değerlendirmesi". *Researcher: Social Science Studies*, 6 (2), 33 – 41.

Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM.) 07.03.73 dosya kodlu, 27.05.2002 tarihli rapor

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA.) 531-70, 150/84/655, 150/194/4346.

Varol, F. (2015). "Hüzün Turizminin Türkiye'de Var Olan Potansiyeli Üzerine Kuramsal Bir Araştırma". *I. Eurasia International Tourism Congress: Current Issues, Trends, and Indicators*. 28-30 Mayıs, Konya, 3, 147-160.

Vassaf, O. H. (2006). *Sefîne-i Evliyâ (I-IV).* Haz. M. Akkuş vd., IV. Cilt. Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Vital Cuinet (1891), *La Turquie d'Asie, Geographie Administrative, Statistique, Descriptive et Raisonnee de Chaque Province de l'Asie Mineure*, Paris: Ernest Leroux Editeur, 864-865.

Vukonic, B. (1996). *Tourism and Religion.* Pergamon Press.

Waldemar, C. (2013). "Festival Tourism – The Concept, Key Functıons And Dysfunctıons in The Context of Tourısm Geography Studıes". *Geografický Časopıs / Geographıcal Journal* 65: 2, 105-118.

Walker, P. (2011). *Bees in Gardens: Traditional Beekeeping in Britain*, 15 Nisan 2011.

Warner, J. L. (1994*). Elmalı-Karataş II. The Early Bronze Age Village of Karataş*. Bryn Mawr.

WCED, S. W. S. (1987). "World Commission on Environment and Development". *Our Common Future*, 17(1),1-91.

Weaver D.B. (2001). *Ecotourism (First Published).* Sydney: John Wiley&Sons Australia Ltd.

WHC, (2010). Dünya Miras Komitesi (Worl Heritage Committee), http://whc.unesco.org. (Erişim tarihi: Şubat 2022).

Wijesuriya, G., Thompson, J. ve Young, C. (2013). *Managing Cultural World Heritage*. Paris: UNESCO.

Wilkinson, P. F. (1987). 'Tourism in Small Island Nations: a Fragile Dependence", Leisurc Stınfies, 6, 132

Williams, S. (1998). *Tourism Geography*. Routledge, London.

Williams, S. W. (2002). *Tourism Geography*. Routledge.

Woodward, A. M. and Ormerod, H. A. (1909-1910). "A Journey in South-Western Asia Minor". *The Annual of the British School at Athens*, 16, 76-136.

WTO, (1980). Report on Physical Planning and Area Development for Tourism in the Six WTO Regions, Madrid.

Xiao, W., Mills, J., Guidi, G., Rodríguez-Gonzálvez, P., Barsanti, S. G., ve González Aguilera, D. (2018). "Geoinformatics for the Conservation and Promotion of Cultural Heritage in Support of the UN Sustainable Development Goals". *ISPRS Journal of Photogrammetry and Remote Sensing*, 142, 389- 406.

Yakar, J. (1998). *Were the EBA Inhabitants of Karataş-Semayük Semi-Sedentary? An Ethnoarchaeological View*. G. Arsebük, M. J. Mellink and W. Schirmer (Eds.). In Light on Top of the Black Hill. Studies Presented to Halet Çambel (s. 811-821). İstanbul: Ege Yayınları.

Yakıcı, A. (2020). *Yörük Araştırmaları II*, Ed. Uslu, F. & Kökus, C*., Geleneksel Yörük Mutfağı ve Yemek Kültürünün Modern Mutfağa Etkisi*, 133-142, Konya: Palet Yayınları.

Yalçınkaya, I. (1985). "Batı Toroslarda Paleolitik Çağ Yüzey Araştırmaları". *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Araştırma Sonuçları Toplantıları 3*, (ss.429-447), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

Yalgın, A. R. (1993). *Cenup'ta Türkmen Oymakları I-II*. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara.

Yarcan, Ş. (1995). *Turizm Endüstrisinin Yapısı*, BÜ, İstanbul.

Yasin, M. (2007). "Koruma Amaçlı İmar Planlarının Yapılış Süreci". eakademi *Hukuk Ekonomi ve Siyasal Bilimler aylık İnternet Dergis*i, 59, 1-32.

Yaşar, O. (2002). *Sanayi Coğrafyası Açısından Bir Araştırma: Türkiye'de Tarıma Dayalı Sanayiler*. Çantay Kitabevi, İstanbul.

Yavuz, B. (2010). *Tarihi ve Doğal Çevrede Koruma-Turizm İlişkisi Eyüp Örneği.* Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Yavuz, F. Ö. (2006). "Kur'an'da Kutsal Mekân, Zaman ve Eşya Kavramlarının Sembolik Değeri". *MÝLEL VE NÝHAL İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* (2).

Yavuz, M. C. ve Karabağ, S. F. (2009). "Ulusal Turizm Tanitimi ve Pazarlama Yönetimi Örgütlenmesi: Türkiye İçin Bir Model Önerisi." *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi| Istanbul University Faculty o Communication Journal*, *1*(36), 113-130.

Yavuz, Y. Ş. (1995). *Elmalılı Muhammed Hamdi (1878-1942)*. DİA, 11/57. TDVY, İstanbul.

Yayla, Ö. ve Aktaş, S. G. (2017). "Türk Mutfağında Lezzet Bölgelerinin Belirlenmesi: Adana-Osmaniye-Kahramanmaraş Örneği". *1. Uluslararası Turizmin Geleceği Kongresi (Futourism) Bildiriler Kitabı,* 28-30 Eylül, Mersin, 231-241.

Yazar, B. (2010). *Turizmin Tarihsel Dokulara Etkileri: Antalya Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Yazgan, M. E., Erdoğan, E. (1992). *Tarihi Çevrelerde Peyzaj Planlama*. Peyzaj Mimarları Derneği Yayınları–2, Ankara.

Yazıcı, E. (2012). *Likya Yollarında.* Uranus Yayıncılık, İstanbul.

Yazıcı, N. (1993). *Muhammed Hamdi Yazır'ın Basın Hayatı ve Yazarlığı*. Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu (4-6 Eylül 1991), 25-32. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yazır, E. M. H. (2009). *Hak Dini Kur'an Dili.* Hisar Yayınevi.

Yeni Tarama Sözlüğü, *(1983). Ankara*

Yenişehirlioğlu, F. (1989). "Antalya Murad Paşa Camii Çinileri ve İznikli Mustafa". *Kültür ve Sanat Dergisi,* 1/2, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 34-38

Yeşilyurt Tunç, Z. (2019). *Trabzon'da Serender Yapılarının İncelenmesi ve Yeniden İşlevlendirme Önerileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Yıldıran, İ. (2000). "Geleneksel Yağlı Güreşin, Kültürel, Yapısal ve Bilimsel Açıdan Modern Minder Güreşiyle Farklılıklarının Değerlendirilmesi". *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi (Gazi BESBD),* 1, 53–62.

Yılmaz, A. (1999). "Orman İçi Kır Yerleşmelerinde Ekonomik Yapı". *Türk Coğrafya Dergisi,* 31, 139-153.

Yılmaz, A., Öngel, S. ve Yolal, M. (2018). "İbn Battuta Seyahatnamesi'nde Yeme-İçme Kültürünün Değerlendirilmesi". *Geo Journal of Tourism and Geosites,* 11(22), 470-479.

Yılmaz, H., Çevik, N. (1996). "Tlos 1994". *AST 13*.1, 185-203.

Yılmaz, N. (2007). "Necropolis and Funerary Monuments in Pisidia During the Coman Period". *Adalya-10,* s.155-204, Antalya.

Yiğit, A. (2007). "XIV-XVI Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler". *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (İLKE).

Yolal, M. vd., (2009). "An Examination Off Festival Motivation and Perceived Benefits Relationship: Eskişehir International Festival". *Journal of Convention & Event Tourism,* 10(4), 276–291.

Young, T. C. (2008). *The Early History of the Medes and the Persians and the Achaemenid Empire to the death of Cambyses*. The Cambridge Ancient History, IV, 1-52.

Yücel, B. ve Ersin, G. (2019). "Muğla Kentinin Kültür Turizmi Potansiyeli". *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi,* (3)2: 99-112.

Zahle, J. (1986). *"The" Lycians: A Study of Lycian History and Civilisation to the Conquest of Alexander the Great*. Museum Tusculanum Press.

Zaman, M. (1995). "Tonya (Trabzon) İlçe Merkezinde Mesken Tipleri". *Doğu Coğrafya Dergisi,* 1(1), 495-508.

Zaman, S. (2007). *Fonksiyonel Değişim Sürecinde Antalya Beydağı Yaylaları*. Atatürk Üniversitesi, Ofset Matbaacılık, Erzurum.

Zaman, S., Coşkun, O. (2007). "Türk Kültüründe Yaylacılık Faaliyetlerinin Yeri ve Önemi". *Atatürk Üniv. Fen-Ed. Fak. Sosyal Bilimler Derg.*, 7(38).

Zanten, W. V. (2002). "Glossary Intangible Cultural Heritage". *Netherlands National Commission for UNESCO*.

Zengin, B. ve Gürkan, A. S. (2019). "Afyonkarahisar Mutfağının Gastronomi Turizmi Açısından Değerlendirilmesi". *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 225-240.

Zeren Gülersoy, N., Ayrancı, İ. (2011). *Koruma Alanlarında Yönetim Planı*. İstanbul: İTÜ Çevre ve Şehircilik Araştırma Merkezi.

Kaynak Kişiler

Ali Toy, Bayındır Mahallesi, 1964

Hüseyin Eriş, Tekke Mahallesi, 1961

İnternet Kaynakları

BAKA'nın Desteğiyle Elmalı'ya Kent Müzesi Açıldı. (2013, Ağustos). http://baka.org.tr/writeme.php?tip=H&id=1213

Blacka, A., Couture, P., Coale, C., Dooley, J., Hankıns, A., Lastovıca, A., Mıhalık, B., Reed, C. ve Uysal, M., (2001). *Agri-Tourism*. Virginia Cooperative Extension, 17 Haziran 2007, www.ext.vt.edu/pubs/agritour/310-003/310- 003.html.

Can, M. (2009). *Kültürel Miras ve Müzecilik Çalışma Raporu. teftis.ktb.gov.tr*/Eklenti/1279, muserrefcanpdf.pdf?0 (19.09.2022).

Cittaslow Türkiye – Yaşamın iyi olduğu kentlerin ağı (cittaslowturkiye.org)

Duncan, M. E. (2009). “Tourism and Cultural Heritage Preservation”. Web: http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1399124 (erişim tarihi: 27.07.2022).

Foss, P. W. (2001). “The Hacımusalar Regional Survey: Summary, 1997-2001”. [http://www.choma.org/choma/index.php?view=doc&file=hmsurvey.html, Son Erişim: 30.06.2023).

Güneli, M. (2012). “Gastronomi ve İmaj Devri” (Erişim Tarihi: 09.12.2012). http://www.turizmdebusabah.com/yazarlar/gastronomi-ve-imaj-devri-mehmetguneli-62638.html

Halkıma Denizli'den Geldiğimi söylemeyin, onlar beni hâlâ "Elmalı Leblebisi" sanıyor... - AÇIK GAZETE (acikgazete.com)

http://tdkterim.gov.tr (Erişim Tarihi: 19.09.2022)

http://www.kultur.gov.tr (Erişim Tarihi: 25.04.2023).

http://www.maden.gov.tr (Erişim Tarihi: 11.09.2022)

http://www.tarihikentlerbirligi.org/hakkimizda/tuzuk/ (erişim tarihi: 12.05.2023).

http://www.tgf.gov.tr/tr/wp-content/uploads/2017/07/97206-072.pdf (Erişim Tarihi:10.01.2022).

http:www.tdk.gov.tr (Erişim Tarihi:10.01.2022).

https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/code-of-ethics/ (Erişim Tarihi: 25.04.2023)

https://www.yorturkvakfi.com/yoruk-turkmen-vakfinin-amaci.html (Erişim Tarihi: 12.10.2022).

KTB, (2020). Antalya İl Kütür Turizm Müdürlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı https://antalya.ktb.gov.tr/TR-67914/dogalguzellikleri.html (ErişimTarihi: 10.01.2021).

Kurtoğlu, A. (2005). “Mekansal Bir Olgu Olarak Hemşehrilik ve Bir Hemşehrilik Mekânı Olarak Dernekler”. *European Journal of Turkish Studies*, 2. http://ejts.revues.org/375 (Erişim Tarihi: 07.09.2022)

Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2022) 03 Ekim- Bisiklet Rotaları ve Bisiklet Dostu Konaklama Tesisleri. https://gocyclingturkiye.com/ (Erişim Tarihi: 10.02.2023)

KVMGM. (2021). Ulusal Yönetim Planları. https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-204384/ulusal-yonetim-planlari.html. (Erişim Tarihi: 13.09.2024)

Orta Anadolu Kalkınma Ajansı. (2021). Bisiklet Turizmi & Bisiklet Dostu Otel Konsepti Yol Haritası. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. https://www.oran.org.tr/images/dosyalar/20211027113245_1.pdf (Erişim Tarihi: 13.09.2024)

Özdoğan, M. (2006). *Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji. Türk Arkeolojisinin Sorunları ve Koruma Politikaları: 2*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 160, İstanbul. Url-1., 2017. Unesco Dünya Miras Listesinde Türkiye

http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44423/dunya-miras-listesi.html. (Erişim Tarihi: 11.07.2022).

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2007). *Türkiye Turizm Stratejisi 2023.* (http//www.kultur.gov.tr) Ankara.

TaTuTa Ekolojik Çiftlikleri Ziyaretçilerini Bekliyor – Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği (bugday.org) www.bugday.org

TOB, (2020b). İstatistikler, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ankara, https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Belgeler/dkmp/resmiistatistikler/korunanalanistatistikleri/2017/istatistikitablolar/tabiataniti.xls, (Erişim: 05.01.2021)

TPMK (2018). Coğrafi İşaret ve Geleneksel Ürün Adı İstatistikleri, http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/geographicalRegisteredList/ (Erişim Tarihi: 03.10.2022)

Türk Dil Kurumu, (2022). *Miras.* https://www.tdk.gov.tr/?s=miras (Erişim Tarihi: 24.03.2022).

Türkçe Bilgi (2020). Pekmez. Pekmez- Türkçe Bilgi (turkcebilgi.com). (Erişim Tarihi: 24 Aralık 2023).

Türkoğlu, H. (2011). Sarayı Tatlandıran Helvahane. Aralık 7, 2016 tarihinde Gıda Vitrini: http://www.gidavitrini.com.tr/kultur-sanat/sarayi-tatlandiran-helvahane-h846.html

Uysal, M., & Arat, Y. (2014). "Türk Halk Kültürünün Yerel Mimari Mirası "Arı Serenleri". www.acikerisim.erbakan.edu.tr

WIPO. Coğrafi İşaret Hakkında, http://www.wipo.int/about-ip/en/about_geographical_ind.html#P16_1100 (Erişim Tarihi: 03/10/2022)

www.baoram.ogm.gov.tr (Erişim Tarihi: 08.10.2022)

www.ciftcideneve.com/store/tanal-organik-ciftligi (Erişim Tarihi: 05.12.2023).

www.elmali.gov.tr/elmali-yemekleri (Erişim Tarihi: 05.04.2022)

www.islamansiklopedisi.org.tr (Erişim Tarihi: 20.05.2022)

www.tdk.gov.tr (Erişim Tarihi: 12.07.2023)

www.tgf.gov.tr (Erişim Tarihi: 10.05.2022)

www.tubives.com. (Erişim Tarihi: 11.06.2022)

ELMALI İLÇESİNİN MİRAS TURİZMİ POTANSİYELİ VE PLANLAMA YAKLAŞIMLARI

ANKET FORMU

Sayın Katılımcı,

Bu araştırma ile, Elmalı ilçesindeki miras turizmi potansiyeli ve bu potansiyele yönelik planlama yaklaşımlarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Düzenlenen bu form Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırlanmakta olan "Elmalı İlçesi'nin Miras Turizmi Potansiyeli ve Planlama Yaklaşımları" konulu doktora tezine kaynak oluşturacak bilgilerin derlenmesine yönelik oluşturulmuştur. Doktora tezi tamamlandığında Elmalı ilçesindeki miras turizmi potansiyelinin durumu ortaya konulmuş olacaktır. Bu çalışmayla birlikte aynı zamanda sahanın miras turizmi potansiyelinin daha fazla gelişebilmesi ile ilgili öneriler ve bu potansiyelin doğru kullanımı ile ilgili planlama yaklaşımları sunulacaktır.

Araştırmada bireysel sonuçlar değil araştırma amaçlı toplu ve genel değerlendirmeler yapılacaktır. Vereceğiniz bilgiler yalnızca bilimsel araştırma amacıyla kullanılacağından adınızı yazmanıza gerek yoktur. Verdiğiniz yanıtlar kesinlikle gizli kalacak, araştırmacı dışında kimse ile paylaşılmayacaktır. Bu çalışma süresince toplanan veriler, yalnızca akademik araştırma amacı ile kullanılacak ve yalnızca ulusal/uluslararası akademik toplantılarda ve/veya yayınlarda sunulacaktır.

Sizlere sorulan soruların doğru ya da yanlış cevapları yoktur. Soruları cevaplarken, hepsini okuyarak, boş bırakmadan cevaplandırmanız, samimi ve dürüst olmanız araştırma sonuçları için oldukça önemlidir ve araştırmanın güvenilir olmasına katkıda bulunacaktır.

Eğer araştırmayla ilgili herhangi bir [redacted] veya sorunuz varsa bu çalışmanın araştırmacısı ile iletişime geçmekten lütfen çekinmeyiniz ([redacted]

Araştırmanın sonuçlarıyla ilgileniyorsanız [redacted] 025 tarihinden itibaren araştırmacıyla iletişime geçebilirsiniz.

Katıldığınız için teşekkür ederim.

Ayşe ULUSOY DERİN

Görüşme No:_____ Tarih:_____

A) Demografik Bilgiler

1. Cinsiyet:

2. Yaş:

3. Medeni Durum:

4. İkamet Edinilen Yer – Şehir/İlçe/Mahalle:

4. Eğitim Düzeyi:

5. Meslek:

6. Gelir Düzeyi:

B) Elmalı İlçesi'ndeki Yöre Halkının Miras Turizmi Çekiciliğine Sahip Yerler Hakkındaki Görüşleri

1-Hiç bilmiyorum 2- Çok az biliyorum 3- Biraz biliyorum 4- İyi biliyorum 5- Çok iyi biliyorum

		1 (F)	2 (F)	3 (F)	4 (F)	5 (F)
1-	Ketenci Ömer Paşa Cami					
2-	Kandilzade Hasan Sıtkı Bey Konağı					
3-	Bey Hamamı					
4-	Kesik Minare					
5-	Çatalçeşme					

6-	Tarihi Elmalı Evleri					
7-	Helvacılar Çarşısı					
8-	Vahab-i Ümmi Türbesi					
9-	Sinan-i Ümmi Türbesi ve Cami					
10-	Elmalı Müzesi					
11-	Semahöyük Antik Kenti					
12-	Gilevgi Kalesi					
13-	Avşar Kalesi					
14-	Armutlu Kaya Mezarları					
15-	Arı Serenleri					
16-	Abdal Musa Türbesi					
17-	Budala Sultan Türbesi					
18-	Baltası Gedik Mahmut Baba Türbesi					
19-	Karaburun Tümülüsü					
20-	Kızılbel Tümülüsü					
21-	Sedir Araştırma Ormanı					
22-	Roma Yolu					
23-	Müğren Mezar Odası					
24-	Eski Cami, Camiatik					
25-	Beylerköyü Tahıl Ambarları					
26-	Zincirlikaya					
27-	Atatürk Etnografya ve Kültür Evi					
28-	Haydar Baba Türbesi					
29-	Tabak Baba Türbesi					
30-	Çoban Dede Türbesi					
31-	İshak Dede Türbesi					
32-	Tekke-Dilek Kayası					
33-	Müğren Mezar Odası					
34-	Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Kent Müzesi					

C) Katılımcıların Elmalı İlçesi'ndeki Miras Turizmi Çekiciliğine Sahip Yerleri Ziyaret Sıklığına İlişkin Görüşleri

1- Hiç gitmedim 2- Nadiren giderim 3- Bazen giderim 4- Sık sık giderim 5- Her zaman giderim

		1 (F)	2 (F)	3 (F)	4 (F)	5 (F)
1-	Ketenci Ömer Paşa Cami					
2-	Kandilzade Hasan Sıtkı Bey Konağı					
3-	Bey Hamamı					
4-	Kesik Minare					
5-	Çatalçeşme					
6-	Tarihi Elmalı Evleri					
7-	Helvacılar Çarşısı					
8-	Vahab-i Ümmi Türbesi					
9-	Sinan-i Ümmi Türbesi ve Cami					
10-	Elmalı Müzesi					
11-	Semahöyük Antik Kenti					
12-	Gilevgi Kalesi					
13-	Avşar Kalesi					
14-	Armutlu Kaya Mezarları					
15-	Arı Serenleri					
16-	Abdal Musa Türbesi					
17-	Budala Sultan Türbesi					
18-	Baltası Gedik Mahmut Baba Türbesi					
19-	Karaburun Tümülüsü					
20-	Kızılbel Tümülüsü					
21-	Sedir Araştırma Ormanı					
22-	Roma Yolu					
23-	Müğren Mezar Odası					
24-	Eski Cami, Camiatik					
25-	Beylerköyü Tahıl Ambarları					
26-	Zincirlikaya					
27-	Atatürk Etnografya ve Kültür Evi					

28- Haydar Baba Türbesi					
29- Tabak Baba Türbesi					
30- Çoban Dede Türbesi					
31- İshak Dede Türbesi					
32- Tekke-Dilek Kayası					
33- Müğren Mezar Odası					
34- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Kent Müzesi					

Ç) Katılımcıların Sahadaki Etkinliklere Dair Bilinç Düzeyleri

1-Hiç bilmiyorum 2- Çok az biliyorum 3- Biraz biliyorum 4- İyi biliyorum 5- Çok iyi biliyorum

	1 (F)	2 (F)	3 (F)	4 (F)	5 (F)
1- Nevruz					
2- Hıdırellez					
3- Abdal Musa Anma Etkinlikleri					
4- Geleneksel Yağlı Güreşler					
5- Yörük Göçü Şenliği					
6- Pekmez Şenliği					
7- Ramazan Etkinlikleri					

D) Katılımcıların Sahadaki Etkinliklere Dair Görüşleri

1-Hiç izlemedim 2- Nadiren izlerim 3- Bazen izlerim 4- Sık sık izlerim 5- Her zaman izlerim

	1 (F)	2 (F)	3 (F)	4 (F)	5 (F)
1- Nevruz					
2- Hıdırellez					
3- Abdal Musa Anma Etkinlikleri					
4- Geleneksel Yağlı Güreşler					
5- Yörük Göçü Şenliği					
6- Pekmez Şenliği					
7- Ramazan Etkinlikleri					

E) Elmalı İlçesi'ndeki Yöre Halkının Elmalı Mutfağına İlişkin Farkındalık Durumları

1-Hiç bilmiyorum 2- Çok az biliyorum 3- Biraz biliyorum 4- İyi biliyorum 5- Çok iyi biliyorum

	1 (F)	2 (F)	3 (F)	4 (F)	5 (F)
1- Ramazan Helvası					
2- Susamlı Çörek Helva					
3- Müğren Pekmezi					
4- Söğle Peyniri					
5- Söğle Tereyağı					
6- Tas Kebabı					
7- Kırmızı Sulu Et					
8- Eğeli Bamya					
9- Arabaşı Çorbası					
10- Sulu Salata					
11- Hamur Çorbası					
12- Fırında Tahin Helvası					
13- Höşmerim					
14- Kölle					
15- Gaziler Helvası					
16- Arap Kadayıfı					
17- Sucuk Bulamacı					

F) Katılımcıların Elmalı Mutfağı Hakkındaki Görüşleri

1- Hiç yemedim 2- Nadiren yerim 3- Bazen yerim 4- Sık sık yerim 5- Her zaman yerim

	1 (F)	2 (F)	3 (F)	4 (F)	5(F)
1- Ramazan Helvası					
2- Susamlı Çörek Helva					
3- Müğren Pekmezi					
4- Söğle Peyniri					
5- Söğle Tereyağı					
6- Tas Kebabı					
7- Kırmızı Sulu Et					
8- Eğeli Bamya					

9- Arabaşı Çorbası					
10- Sulu Salata					
11- Hamur Çorbası					
12- Fırında Tahin Helvası					
13- Höşmerim					
14- Kölle					
15- Gaziler Helvası					
16- Arap Kadayıfı					
17- Sucuk Bulamacı					

G) Elmalı İlçesi'ndeki Yöre Halkının Elmalı'daki El Sanatları ile İlgili Bilinç Düzeyleri

1-Hiç bilmiyorum 2- Çok az biliyorum 3- Biraz biliyorum 4- İyi biliyorum 5- Çok iyi biliyorum

	1 (F)	2 (F)	3 (F)	4 (F)	5 (F)
1- Halıcılık / Dokumacılık					
2- Kalaycılık					
3- Bakırcılık					
4- Değirmencilik					
5- Demircilik					
6- Helvacılık					
7- Leblebicilik					

H) Elmalı İlçesi'ndeki Yöre Halkının Elmalı'daki El Sanatlarını Kullanma Sıklığı

1- Hiç satın almadım 2- Nadiren alırım 3- Bazen alırım 4- Sık sık alırım 5- Her zaman alırım

	1 (F)	2 (F)	3 (F)	4 (F)	5 (F)
1- Halıcılık / Dokumacılık					
2- Kalaycılık					
3- Bakırcılık					
4- Değirmencilik					
5- Demircilik					
6- Helvacılık					
7- Leblebicilik					

I) Katılımcıların Miras Turizminin Gelişmesinde Etkili Olan Fırsatlara ve Güçlüklere İlişkin Görüşleri

1-Kesinlikle Katılıyorum 2- Katılıyorum 3- Kararsızım 4- Katılmıyorum 5- Kesinlikle Katılmıyorum

	1 (F)	2 (F)	3 (F)	4 (F)	5 (F)
1-Tarihte yaşamış ünlü kişilere ev sahipliği yapmış olması ve mezar ve türbelerinin burada bulunması					
2-Önemli turizm merkezlerine yakınlık					
3-Ülke genelinde kültürel turizme olan ilginin artması					
4-Yerel halkın turizmin ekonomik vb. faydalarını anlaması					
5-Yerel yönetimlerin turizmin ekonomik faydalarını anlaması					
6-Yerel halkın turizme karşı istekli olması					
7-Kıyı kesimine göre serin geçen yaz mevsimi					
8-Dini, milli, geleneksel değişik içeriklere sahip festival, şenlik ve geniş çaplı sosyal hareketliliğe imkân veren sportif faaliyetlerin varlığı					
9-Tahta tahıl ambarları, sofalı evler, konaklar gibi özgün mimari eserlerin varlığı					
10-Birçok yerleşmede tarihi devirlerde kullanılmış yerleşmelerin bulunması					
11-Arı serenleri, yılkı atları, yörük kültürü ile ilgili yaşam izlerini barındıran yaylaların varlığı					
12-Düzenlenen festival ve fuarların az olması					
13-Turizm girişimcilerinin az olması					
14-Geleneksel yemek çeşitlerine turistik nitelik kazandırılmaması					
15-Kültürel faaliyetleri geliştirmek için finansman eksikliği					
16-Pazarlama faaliyetlerindeki eksiklikler					
17-Mevcut tarihi alanların yeterince tanıtımının yapılmaması					
18-Tanıtım çalışmalarının az olması					
19-Elmalı'nın tarihteki öneminin ön plana çıkarılmamış olması					
20-El sanatlarına turistik nitelik kazandırılmamış olması					

	1 (F)	2 (F)	3 (F)	4 (F)	5 (F)
21-Mevcut tarihi alanlardaki altyapı sorunları					
22-Turizmde çalışacak insan sermayesinin az olması					
23-İlçedeki konaklama kapasitesinin az olması					
24-İlçeye ulaşım olanaklarının sıkıntılı olması					
25-İl merkezine olan uzaklık					
26-Arkeolojik sit alanları ile ilçe merkezi arası ulaşım imkânlarının yetersiz olması					
27-Eski kentsel mahallelerde arazinin eğimli sokakların dar olması nedeniyle araç trafiğine elverişsiz olması, park sorunu					
28-Bakırcılık, kalaycılık, leblebicilik gibi daha çok el emeğine dayanan ve ustalık gerektiren sektörlerin yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olması					

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Ayşe ULUSOY DERİN
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Çiftehan Çok Programlı Anadolu Lisesi- 2010
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi- 2015
Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, 2018
Tez Konusu	Medikal Turizm ve Antalya'daki Uygulamalar Üzerine Bir Araştırma: Akdeniz Üniversitesi Hastanesi Örneği
Yabancı Dil / Diller	İngilizce

BİLİMSEL FAALİYETLER

Makale:

Derin, A. U., ve Sarı, C. (2022). "Geleneksel Abdal Musa Sultan Anma Törenlerinin İnanç Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi". *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Researches,* 8(24), 1-19.

Sarı, C., ve Derin, A. U. (2021). "Ekoturizm Konusunun Lisansüstü Tezlerdeki Bibliyometrik Analizi". *Journal of International Social Research,* 14(80).

Sarı, C., ve Ulusoy Derin, A. (2019). "Medikal Turizm ve Antalya'daki Uygulamalar Üzerine Bir Araştırma: Akdeniz Üniversitesi Hastanesi Örneği*". International Journal of Current Approaches in Language, Education and Social Sciences,* 1(2), 121-143.

Özet Bildiri:

Ulusoy Derin, A. ve Sarı, C. (2024). "Kırsal Miras ve Turizm Etkileşiminde Elmalı (Antalya) Yerel Halkın Görüşleri". *TÜCAUM 2024 International Geography Symposium,* 8-10 October 2024, 460. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).

Ulusoy Derin, A. ve Sarı, C. (2022). "Geleneksel Abdal Musa Sultan Anma Törenlerinin İnanç Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesinde Ziyaretçilerin Tutumları". *TÜCAUM 2022 International Geography Symposium,* 12-14 October 2022, 621. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).

Ulusoy, A. ve Sarı, C. (2017). "Medical Tourism and a Research About Aplications in Antalya: Example of Akdeniz Universty Hospital". *International Symposium on GIS Applications in Geography and Geosciences,* Çanakkale, 18-21 Ekim 2017. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).

İŞ DENEYİMİ

Stajlar	Okul Deneyimi, Meryem Mustafa Ege Ortaokulu, Antalya 2015
Projeler	• Araştırmacı, Bilimsel Araştırma Projesi, "Batı Toroslarda Yörük Göç Yollarının Doğal ve Kültürel Coğrafya Özellikleri ve Turizm Amaçlı Kullanımına Yönelik Planlama Önerileri" / Doç. Dr. Cemali SARI (Proje Yöneticisi), Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 2016. • Katılımcı, Ortak Kültür Mirası: Türkiye ve AB Arasında Koruma ve Diyalog-II Hibe Programı Projesi "Kırkambar"/ Antalya Kültürel Miras Derneği, Antalya, 2023. • Araştırmacı, Yükseköğretim Kurumları Destekli Proje, "Kula UNESCO

	Global Jeoparkı'nın Turizm Potansiyeli ve Turizm Paydaşlarının Tutumlarının Belirlenmesi"/ Prof. Dr. Cemali SARI (Proje Yöneticisi), Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 2021.